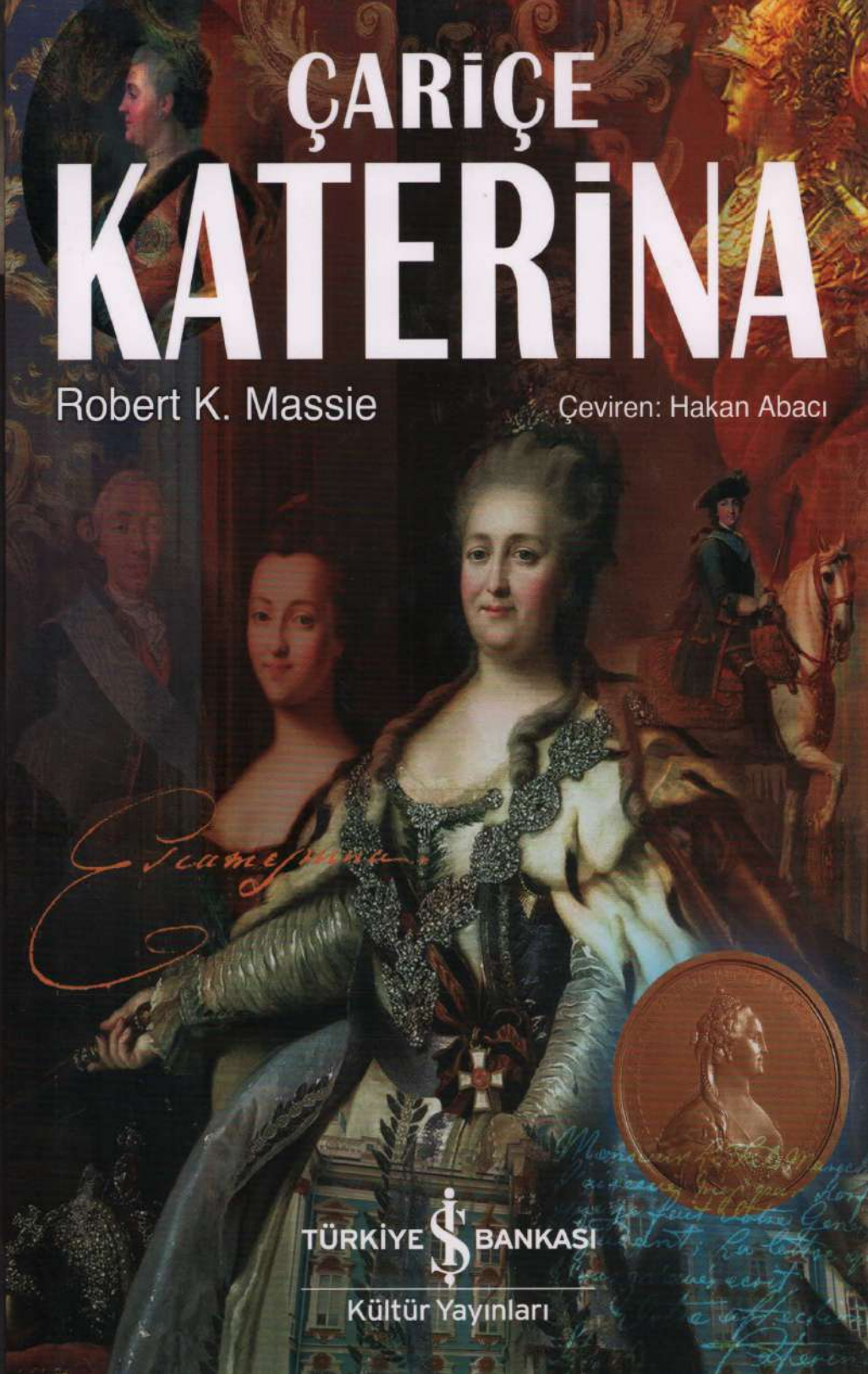
ÇARİÇE KATERİNA

Robert K. Massie

Çeviren: Hakan Abacı

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

Genel Yayın: 4787

ROBERT K. MASSIE

ABD'li tarihçi ROBERT K. MASSIE (d. 1929), meslek hayatının çoğunu Rusya'daki Romanov Hanedanı'nı incelemeye ayırmış bir yazardır. Bu kapsamda 1613-1917 yılları arasında hüküm süren Romanov Hanedanı'nın toplu biyografisi dışında yine bu haneye mensup Çariçe Katerina ile Rusya'nın son hükümdarı Nikola'nın hayat öyküsünü kaleme almıştır. Kendisine 1981 Pulitzer Ödülü'nü kazandıran bir diğer biyografisinin kahramanı Büyük Petro da aynı ailenin üyesidir. Massie'nin, Türk okurunun tanıdığı bir başka kitabı da I. Dünya Savaşı öncesinde İngiltere ile Almanya'nın denizlerde üstünlük sağlamak için giriştiği rekabeti incelediği *Dretnot*'tur.

HAKAN ABACI

Hakan Abacı, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesinden mezuniyetinden sonra Londra (LSE) ve Atina üniversitelerinden yüksek lisans derecesi almıştır. Halen Dışişleri Bakanlığında çalışmaktadır. Siyasi tarih çalışmaları da bulunan Abacı, İngilizce, Almanca ve Yunancadan çeviri yapmaktadır. Tarih, sanat tarihi ve biyografi alanında yirmiye yakın çevirisi yayımlanmıştır.

BİYOGRAFİ

Robert K. Massie
ÇARİÇE KATERİNA

ÖZGÜN ADI
CATHERINE THE GREAT

ÇEVİREN
HAKAN ABACI

COPYRIGHT © ROBERT K. MASSIE, 2011, PUBLISHED BY RANDOM HOUSE, NEW YORK
ANATOLIALIT AJANS ARACILIĞIYLA YAPILAN SÖZLEŞMEYE İSTİNADEN YAYINLANMIŞTIR

© TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI, 2012
Sertifika No: 40077

EDİTÖR
LEVENT CİNEMRE

GÖRSEL YÖNETMEN
BİROL BAYRAM

DÜZELTİ/DİZİN
COŞKUN AK

GRAFİK TASARIM UYGULAMA
TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI

1. BASIM: NİSAN 2020, İSTANBUL

ISBN 978-625-7070-51-5

BASKI-CİLT
DERYA MÜCELLİT SANAYİ VE TİCARET LİMİTED ŞİRKETİ
MALTEPE MAH. LİTROS YOLU FATİH SANAYİ SİTESİ NO: 12/80-81 TOPKAPI
ZEYTİNBURNU İSTANBUL
Tel: (0212) 501 02 72 - (0212) 501 35 91 Faks: (0212) 480 09 14
Sertifika No: 40514

TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI
İSTİKLAL CADDESİ, MEŞELİK SOKAK NO: 2/4 BEYOĞLU 34433 İSTANBUL
Tel. (0212) 252 39 91
Faks (0212) 252 39 95
www.iskultur.com.tr

Robert K. Massie

Çariçe Katerina

Çeviren: Hakan Abacı

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

Deborah
ve Bob Loomis için.
Yirmi dört yıl, dört kitap
Teşekkürler.

İÇİNDEKİLER

Haritalar XIII

I
Bir Alman Prensesi

1. Bölüm
Sophia'nın Çocukluğu 3

2. Bölüm
Rusya'ya Davet 15

3. Bölüm
II. Friedrich ve Rusya'ya Yolculuk 21

4. Bölüm
İmparatoriçe Yelizaveta 31

5. Bölüm
Bir Grandükün Yetişmesi 43

6. Bölüm
Yelizaveta ve Petro'yla Tanışma 53

7. Bölüm
Zatürre 57

8. Bölüm
Ele Geçen Mektuplar 63

9. Bölüm
İhtida ve Nişan Töreni 69

10. Bölüm
Kiev'e Hac Ziyareti ve Kılık Değiştirme Baloları 73

11. Bölüm
Çiçek Hastalığı 81

12. Bölüm
Evlilik 89

13. Bölüm
Johanna Ülkesine Dönüyor 99

II
Istıraplı Bir Evlilik

14. Bölüm
Jukova Vakası 105

15. Bölüm
Gözetleme Delikleri 111

16. Bölüm
Bir Bekçi Köpeği 117

I7. Bölüm
"O Bir Kral Değildi" 123

18. Bölüm
Yatak Odasında 127

19. Bölüm
Çöken Ev 133

20. Bölüm
Yaz Eğlenceleri 137

21. Bölüm
Saraydan Atılanlar 141

22. Bölüm
Moskova ve Taşra 145

23. Bölüm
Çoglokov Bir Düşman Ediniyor, Petro Bir Komplo Atlatıyor 149

24. Bölüm
Bir Paskalya Öncesi Hamamı ve Arabacının Kırbacı 153

25. Bölüm
İstiridyeler ve Bir Aktör 159

26. Bölüm
Kitaplar, Dans ve Bir İhanet 163

III
Baştan Çıkarma, Annelik ve Çatışma

27. Bölüm
Saltıkov 169

28. Bölüm
Veliahtın Doğuşu 181

29. Bölüm
Misilleme 191

30. Bölüm
İngiliz Büyükelçi 195

31. Bölüm
Diplomatik Bir Deprem 201

32. Bölüm
Poniatowski 205

33. Bölüm
Ölü Bir Fare, Uzakta Bir Âşık ve Riskli Bir Teklif 209

34. Bölüm
Katerina, Brockdorff'a Meydan Okuyor; Bir Eğlence Düzenliyor 217

35. Bölüm
Apraksin'in Ricatı 223

36. Bölüm
Katerina'nın Kızı 229

37. Bölüm
Bestujev'in Düşüşü 233

38. Bölüm
Bir Kumar 239

39. Bölüm
Yüzleşme 245

40. Bölüm
Dörtlü İlişki 251

IV
Vakit Geldi

41. Bölüm
Panin, Orlov ve Yelizaveta'nın Ölümü 259

42. Bölüm
III. Petro'nun Kısa Saltanatı 273

43. Bölüm
"Dura!" 285

44. Bölüm
"Ne Yaptığımızı Biz Kendimiz Bile Bilmiyoruz" 301

V
Rusya İmparatoriçesi

45. Bölüm
Taç Giyme Töreni 315

46. Bölüm
Devlet ve Kilise 325

47. Bölüm
Serflik Sistemi 337

48. Bölüm
"Madam Orlov Asla Rusya İmparatoriçesi Olamaz" 349

49. Bölüm
VI. İvan'ın Ölümü 359

50. Bölüm
Katerina ve Aydınlanma 369

51. Bölüm
Nakaz 383

52. Bölüm
"Ülkenin Tüm Özgür Sınıfları" 391

53. Bölüm
"Yarattığımız Kral" 403

54. Bölüm
Lehistan'ın İlk Paylaşımı ve Birinci Türk Savaşı 413

55. Bölüm
Doktorlar, Çiçek Hastalığı ve Veba 427

56. Bölüm
"Üçüncü Petro"nun Dönüşü 437

57. Bölüm
"Marki de Pugaçev"in Son Günleri 449

VI
Potemkin ve Gözdeler

58. Bölüm
Vasilçikov 459

59. Bölüm
Katerina ve Potemkin: Tutku 465

60. Bölüm
Potemkin'in Yükselişi 479

61. Bölüm
Katerina ve Potemkin: Ayrılık 485

62. Bölüm
Yeni İlişkiler 493

63. Bölüm
Gözdeler 499

VII
"Benim Adım II. Katerina"

64. Bölüm
Katerina, Pavel ve Natalya 515

65. Bölüm
Pavel, Maria ve Halefiyet 525

66. Bölüm
Potemkin: İnşacı ve Diplomat 537

67. Bölüm
Kırım Seyahati ve "Potemkin Köyleri" 545

68. Bölüm
Türklerle İkinci Savaş ve Potemkin'in Ölümü 561

69. Bölüm
Sanat, Mimari ve Bronz Atlı 579

70. Bölüm
"Bunlar Krallarını Fener Direğine Asar!" 595

71. Bölüm
Rusya'da Düşünce Ayrılıkları, Lehistan'ın Nihai Bölüşümü 611

72. Bölüm
Karanlık Yaklaşırken 625

73. Bölüm
Büyük Katerina'nın Ölümü 635

Teşekkür 641
Notlar 643
Kaynakça 659
Dizin 661

Katerina'yı belki de en iyi tanımlayan şey,
onun bir imparatoriçe olduğu kadar aynı zamanda
bir kadın olduğudur.

—Buckinghamshire Kontu,
Rusya'daki İngiliz Büyükelçisi, 1762–65

ST. PETERSBURG BÖLGESİ
0 MİL 40
0 KM 40
FİNLANDİYA
(İSVEÇ'İN PARÇASI)
Kexholm
Ladoga Gölü
Vyborg
Finlandiya Körfezi
Kronstadt
St. Petersburg
Oranienbaum
Petrohof
Neva Nehri
Schlüsselburg
Çarskoe Selo
Gaçina
Narva
R U S Y A

PUGAÇEV İSYANI
0 MİL 200
0 KM 200
Volga Nehri
Nijni Novgorod
Moskova
Kazan
Yekaterinburg
Çelyabinsk
Ufa
Saransk
Simbirsk
Samara
Penza
Voronej
Berda
Orenburg
Saratov
Yaitsk
Don Nehri
Volga Nehri
Yaik Nehri
Çaritsin
Sarepta
Astrahan
Hazar Denizi

LEHİSTAN
Kiev
AVUSTURYA
RUSYA
Dinyeper Nehri
Bug Nehri
Dinyester Nehri
Prut Nehri
Yekaterinoslav
BOĞDAN
Yaş
Bender
Özi
Nikolaev
Taganrog
Don Nehri
Odesa
Herson
Azak
Akkerman
Kılburun
Liman
İsmail
Azak Denizi
EFLAK
KIRIM
Kerç
Bahçesaray
Tuna Nehri
Silistre
Sivastopol
Küçük Kaynarca
KARADENİZ
OSMANLI İMPARATORLUĞU
İstanbul
POTEMKİN'İN GÜNEY FETİHLERİ VE İMPARATORLUK
Muharebeler
Potemkin'in fetihleri
0
MİL
200
0
KM
200

AVRUPA RUSYA'SI VE
LEHİSTAN'IN ÜÇ PAYLAŞIMI
0 MİL 200
0 KM 200
BEYAZ DENİZ
İSVEÇ
FİNLANDİYA
(İSVEÇ'İN PARÇASI)
Vyborg
Ladoga Gölü
Finlandiya Körfezi
Reval
St. Petersburg
ESTONYA
BALTIK DENİZİ
Novgorod
RUSYA
KURLAND
LİVONYA
Pskov
Riga
Mitau
İLK PAYLAŞIMDA
RUSYA'YA 1772
Tver
Volga Nehri
Yaroslavl
Vladimir
Moskova
DOĞU
PRUSYA
Vilna
Minsk
Smolensk
PRUSYA'YA
Mogilev
Tula
Varşova
LEHİSTAN
(1772'DEKİ İLK PAYLAŞIMDAN ÖNCE)
Orel
Bug Nehri
İKİNCİ PAYLAŞIMDA
RUSYA'YA 1793
Voronej
AVUSTURYA'YA
Kursk
Kiev
ÜÇÜNCÜ PAYLAŞIMDA
RUSYA'YA 1795
Dinyeper Nehri
Bug Nehri
Dinyester Nehri
AVUSTURYA
Prut Nehri
Yekaterinoslav
Özi
Herson
Don Nehri
Kılburun
AZAK
DENİZİ
OSMANLI
İMPARATORLUĞU
KIRIM
Tuna Nehri
KARADENİZ
Sivastopol

Çariçe II. Katerina

Büyük Katerina

İmparatoriçe Katerina

II. Yekaterina

(1729-1796)

I

BİR ALMAN PRENSESİ

1. Bölüm

Sophia'nın Çocukluğu

Prens Christian Augustus von Anhalt-Zerbst on sekizinci yüzyılda siyasi bakımdan ufak parçalara ayrılmış Alman toplum ve coğrafyasının her yanında rastladığımız, adı pek bilinmeyen, parasız asillerden biriydi. Ne olağanüstü meziyetlere ne de tepki uyandırabilecek kötü alışkanlıklara sahip Prens Christian, soyundan geldiği Junker* sınıfının sağlam değerlerini yansıtırdı: katı bir düzen duygusu, disiplin, namus, kanaat ve dindarlık; bunun yanı sıra dedikoduya, entrikaya, edebiyata ve genel manada dünyanın geri kalanına duyulan sarsılmaz bir ilgisizlik. Prens 1690 doğumluydu ve Prusya Kralı Friedrich Wilhelm'in ordusunda profesyonel asker olarak mesleki kariyerini yapmıştı. İsveç, Fransa ve Avusturya'ya karşı askeri seferlerde görevlerini titizlikle yerine getirmiş, öte yandan savaş alanında dikkat çeken bir başarı kazanamamış, meslek hayatını ileri götürecek veya duraksatacak herhangi bir özel vaka meydana gelmemişti. Bir keresinde sadık bir subayına ondan bahsederken "şu ahmak Zerbst" dediği duyulmuş olan kral, barış geldiğinde, İsveçlilerden yeni zapt ettiği Pomeranya'nın Baltık kıyısındaki Stettin limanının alay komutanlığını kendisine verdi. Otuz yedi yaşında hâlâ bekâr hayatı sürdüren Prens Christian, ailesinin ricalarına 1727 yılında nihayet burada boyun eğdi ve ardında bir varis bırakma işine koyuldu. En güzel mavi üniformasını kuşanıp, pırıltılı kılıcını takarak pek tanımadığı on beş yaşındaki Prenses Johanna Elisabeth von Holstein-Gottorp ile evlendi. Prensin evliliğini gelinin tarafıyla işbirliği halinde ayarlayan ailesi çok sevinçliydi; Anhalt-Zerbst soyunun geleceğini güven altına almakla kalmamışlardı, ayrıca Johanna'nın ailesinin düzey olarak kendilerinden bir basamak yüksekte bulunması da cabasıydı.

---

* Junker, Prusyalı toprak sahibi asillere verilen isimdir-çn.

Çift aslında birbirine hiç uygun değildi. Aralarında yaş farkından kaynaklanan sorunlar vardı. Ergenlik çağındaki bir kızın orta yaşlı bir erkekle evlendirilmesinin sebebi genellikle niyetler ve beklentilerde yaşanan bir karışıklıktır. Fazla parası olmayan iyi bir aileye mensup Johanna ergenliğe eriştiğinde ebeveynlerinin yaşça neredeyse üç misli büyüğü saygın bir erkekle, kendisine hiç danışmadan düzenledikleri bu evliliğe rıza göstermekten başka çare bulamadı. Daha da fenası bu iki kişinin karakterlerinin ve mizaçlarının neredeyse tamamen tezat teşkil etmesiydi. Christian Augustus sade, dürüst, ağırkanlı, köşesinde oturan ve tutumlu bir insandı; Johanna Elisabeth ise karmaşık, hayat dolu, zevk peşinde bir kadındı ve para harcamayı severdi. Güzel kabul edilir, keman kaşları, açık renkli bukleli saçları, sevimliliği ve çevresini taşkınca memnun etme hevesiyle insanları kolaylıkla cezbederdi. Yaşı ilerledikçe abartma eğilimine girdiği bir yönü de toplum içinde ilgiyi hep üstüne çekme ihtiyacı duymasıydı. Zamanla başka bazı kusurları da ortaya çıktı. Aşırı derecede şen şakraklığı hafifliğini ortaya koyuyor; istediğini alamayınca sevimliliği huysuzluğa dönüşüyor ve hiddeti birden patlak veriyordu. Bu davranışlarının altında yatan ve Johanna'nın başlangıçtan beri bildiği gerçek ise evliliğinin feci -ve aradan geçen zamanla geri dönülmesi imkânsız- bir hata olduğuydu.

Bunun birinci kanıtını yeni evlendiği eşinin kendisini getirdiği Stettin'deki evini ilk gördüğünde anladı. Johanna gençliğini fevkalade zarif mekânlarda geçirmişti. Holstein düklerinin yan kolunu oluşturan bir ailenin on iki çocuğundan biriydi. Lübeck'in Lüterci başpiskoposu olan babası onu yetiştirmesi için çocuksuz vaftiz annesi Brunswick düşesine emanet etmişti. Burada, yani Kuzey Almanya'nın en şatafatlı sarayında harika elbiseler, zengin bir arkadaş çevresi, balolar, konserler, havai fişek gösterileri, av partileri ve kahkahalı dedikodular arasında geçen bir yaşama alışmıştı.

Mütevazı ordu maaşıyla yaşayan subay eşi Christian Augustus bunlardan hiçbirini temin edemezdi. Sunabildiği en iyi şey hiç durmadan esen rüzgârın ve yağmurların süpürdüğü parke taşlı bir sokakta gri taştan sade bir evdi. Kuzey Denizi'nin kasvetli sularına bakan ve katı bir askeri atmosferin hâkim olduğu surlarla çevrili kale şehri Stettin neşe, zarafet veya herhangi bir sosyal inceliğin gelişebileceği bir yer değildi. Garnizon hanımları renksiz hayatlar sürdürüyordu; şehir hanımlarının hayatları daha da bir renksizdi. Brunswick sarayının lükslerinden

ve eğlencelerinden henüz çıkmış hayat dolu bir genç kadından askerlik hayatına kendini adamış, katı bir tasarruf ekonomisine alışkın, sohbet değil de emir vermekten anlayan dindar bir eşle birlikte hayatını burada sürdürmesi, ufak bir bütçeyi idare etmesi isteniyordu. Kocası da evlenmekteki ana maksadında, yani bir varisin dünyaya getirilmesinde eşinin başarı kazandığını görmek istemekteydi. Johanna bu teşebbüste elinden geleni yaptı; neticede mutsuz olsa da görevini bilen bir eşti. Kalbinin derinliklerinde ise her zaman özgür kalmak arzusuyla tutuşuyordu: sıkıcı kocasından, öncekine kıyasla fakir hayatından, Stettin'in dar bakışlı taşra hayatından kurtulmak istiyordu. Daha iyisini hak ettiğinden her zaman emindi. Düğününden on sekiz ay sonra da nihayet bir bebeği oldu.

On altı yaşındaki Johanna anneliğin gerçeklerine hazır değildi. Hamilelik dönemine ancak hülyalara dalarak katlanabilmişti: Çocukları büyüyüp varlığının bir devamını oluşturacak, ihtiraslarını gerçekleştirmek için çıkacağı yolculukta hayatlarıyla önüne geniş yollar açacaklardı. Bu düşlerinde, karnında taşıdığı bebeğinin -ilk doğacak çocuğuydu- bir oğlan, babasına bir varis, fakat daha da önemlisi parlak meslek hayatına kılavuzluk edip nihayetinde başarılarını paylaşacağı yakışıklı ve müstesna bir evlat olacağını hayal etmişti.

Johanna'nın çocuğu Baltıkların serin ve gri renkli havasında, 21 Nisan 1729 günü sabah saat 2.30'da dünyaya geldi. Ne çare ki, bu minik bebek bir kızdı. Durumu daha iyi kabullenen kocası Augustus, Johanna ile birlikte bebeğe Sophia Augusta Friedricka ismini vermeyi uygun gördü. Johanna başlangıçtan itibaren içinde herhangi bir annelik duygusunu bulamadı veya ifade edemedi. Küçük kızına süt veremedi ve şefkat gösteremedi; beşikteki bebeğine bakmak veya kucağına almak için hiç zaman harcamadı; bunun yerine çocuğu derhal hizmetçilerin ve sütannelerin eline teslim etti.

Ruhi durumunun bir açıklaması doğumun neredeyse Johanna'nın hayatına mal olmasıydı; Sophia'nın doğumundan sonra genç anne on dokuz hafta boyunca yatağından kalkamamıştı. İkincisi ise Johanna'nın hâlâ çok genç ve hayattaki şahsi ihtiraslarını henüz hiç yerine getirememiş olmasıydı. Fakat geride yatan asıl çıplak sebep çocuğun oğlan değil kız oluşuydu. Oysa o sırada bilmesi mümkün olmasa da kızının doğumu ironik şekilde Johanna'nın hayatındaki en parlak başarısıydı. Bebek,

büyük bir tutkuyla arzu ettiği gibi oğlan doğmuş olsa ve büyüyüp yetiştiğinde Prens von Anhalt-Zerbst unvanıyla babasının yerine geçseydi, Rus tarihi çok farklı gelişir ve Johanna Elisabeth tarihin ele geçirmeyi o kadar dilediği şeref köşesine hiçbir zaman yerleşemezdi.

İlk çocuğunun doğumundan on sekiz ay sonra Johanna gönlünün arzu ettiği gibi bir erkek evlat dünyaya getirdi. İkinci çocuğu Wilhelm Christian'a düşkünlüğü, çocuğun ciddi bir sorunu olduğunu anlamasıyla daha da yoğunlaştı. Raşitizm hastalığına tutulduğu anlaşılan çocuk saplantısı haline geldi; kızından esirgediği tüm ilgisini el üstünde tutup şımarttığı ve gözünün önünden ayırmadığı oğluna bol bol verdi. Doğumuyla annesini hayal kırıklığına uğrattığını içten içe zaten bilen Sophia şimdi de annesi Johanna'nın küçük kardeşini çevrelediği sevgiye tanık oldu. Tatlı öpücükler, kulağa fısıldanan sevgi sözcükleri, şefkatli kucaklamalar Sophia uzaktan izlerken hep küçük oğula layık görülüyordu. Annelerin engelli veya kronik hastalıklı çocuklarına daha fazla zaman harcamaları ne kadar olağansa ailedeki diğer çocukların bu orantısız ilgiye içerlemeleri de o kadar doğaldır. Ancak Johanna'nın Sophia'yı reddedişi Wilhelm'in doğumundan önce başlamış ve sonra daha da kötüleşerek devam etmişti. Annesinin çocuklarını bu şekilde ayırması Sophia'nın gönlünde onarılmaz bir yara açılmasına sebep oldu. Evlatlardan birinin tercih edilmesi sonucu ihmal edilen veya reddedilen çocuklar aşağı yukarı Sophia gibi tepki verir, daha fazla acı duymamak için duygularının üstünü örterler. Neticede ona hiçbir şey verilmemekte ve ondan hiçbir şey beklenmemekteydi. Annesinin sevgisini gayet olağan kabul eden küçük Wilhelm'in bu işte herhangi bir kusuru yoktu; böyle bile olsa Sophia ondan nefret etti. Kırk yıl sona "Hatıralar"ını [*Memoirs*] yazdığında iç burukluğu hâlâ yatışmamıştı:

> Bana dünyaya gelişimin çok sevinçle karşılanmadığı söylenmiştir...
>
> Babam bir melek olduğumu düşünmüş; annemse pek ilgi göstermemiş. Bir buçuk yıl sonra [Johanna] taptığı çocuğunu dünyaya getirdi. Bana ise sadece tahammül edilmiş ve çoğu zaman hak etmediğim bir şiddet ve öfkeyle muamele görmüşümdür.
>
> Sebebini tam açıklayamadığım bu tavrı hep içime dokunmuştur.

Wilhelm Christian'ı 1742'de on iki yaşında ölümü konusuna gelene dek "Hatıralar"ında bir daha hiç anmamaktadır. Bu olayı kısaca anlatışı da duygudan yoksun, tıbbi bir soğukluk içindedir:

On iki yaşına kadar ancak yaşayabildi ve lekeli [kızıl] hummadan öldü. Almanya'daki en ünlü doktorlara başvurulup işe yaramayan tedavilerin uygulandığı ve her zaman koltuk değnekleriyle yürümesini zorunlu kılan hastalığının sebebi ölümünden sonrasına kadar öğrenilemedi. Baden ve Karlsbad'daki kaplıcalara gönderilmesini önerirler ancak eve her defasında gittiği kadar sakat dönerdi. Boyu uzadıkça bacağı orantısal olarak küçüldü. Ölümünden sonra bedeni teşrih edilince kalçasının yerinden çıkmış olduğu ve muhtemelen bebekliğinden beri bu vaziyette kaldığı anlaşıldı. Annem ölümünün ardından teselli bulamadı ve kederine katlanabilmesi için tüm ailenin desteğine ihtiyaç duydu.

Bu acı hisler Sophia'nın annesine karşı duyduğu dargınlığın sadece küçük bir emaresidir. Johanna'nın tercihini açıkça belli ederek küçük kızına verdiği zarar Sophia'nın karakterinde derin bir iz bırakmıştır. Çocukluğu sırasında reddedilişiyle özlemini çektiklerini düşünürsek kadınlık çağında neden sürekli bir arayış içinde olduğuna açıklama getirebiliriz. Mutlak iktidarın zirvesine erişip imparatoriçe* sıfatını aldığında bile sadece sıradışı zekâsıyla beğenilmek ve makamı nedeniyle itaat edilmek istememiş, annesinin kardeşine verdiği fakat kendisinden esirgediği insani sıcaklığı hissetmek arzusunu duymuştur.

On sekizinci yüzyılda en küçük hükümdar aileleri bile mevkilerinin zorunlu kıldığı şartları yerine getirirlerdi. Asillerin çocuklarına sütannelar, dadılar, öğretmenler tutulur, Avrupa saraylarının protokolleri, davranış kuralları ve dini inançlarını öğretmek ve talim ettirmek için müzik, dans, at biniciliği ve din hocaları getirtilirdi. Teşrifat kuralları her şeyin önünde gelirdi; küçük öğrencilere doğal bir mükemmelliğe erişene kadar

* Rus devletinin hükümdarları, Korkunç İvan'ın ilk çar ilan edildiği 1547 yılına kadar "büyük knez", bu tarihten itibarense "çar" olarak adlandırılmıştır. Büyük Petro'nun 1721 yılında imparator ilan edilmesinden sonra Rusya'nın hükümdarları "imparator" veya "imparatoriçe" unvanı almış, bu unvanı kullanmış, zaman içinde diğer ülkeler de Rus hükümdarının bu unvanını kabul etmiştir. Ancak Ruslar, Sovyet Devrimi'ne kadar hiçbir zaman çar unvanından vazgeçmemiştir. Dolayısıyla elinizdeki kitapta imparatoriçe olarak anılmasına karşın Büyük Katerina, aslında "çariçe"dir. Aynı şekilde kitapta geleneksel Rus soyluluk unvanı olan "*knyaz*" (Osmanlı tarihine "knez" olarak geçmiştir) da kullanılmamaktadır. Bunun nedeni, hem knez unvanının dişil halinin (*knyagina*) Batı dillerine (ve Türkçeye) geçmemesi, hem de Rus dilinin ve tarihinin ayrıntıları nedeniyle bu unvanın hayli kafa karıştırıcı olabilmesidir. Nitekim Batılı araştırmacıların büyük bir kısmı, knez ve *knyagina* unvanını "prens" ve "prenses" kelimeleriyle karşılamaktadır. İngilizce orijinalinden Türkçeye aktarılan elinizdeki çeviride de bu uygulama tercih edilmiştir-ed.n.

yüzlerce defa reverans ve selamlama pratiği yaptırılırdı. Lisan dersleri fevkalade mühimdi. Küçük prens ve prensesler Avrupa aydınlarının dili Fransızcayı yazmak ve konuşmak zorundaydı; Almanca aristokratik Alman ailelerinde bayağı bir dil olarak görülürdü.

Mürebbiyesi Elizabeth (Babet) Cardel'in etkisi Sophia'nın hayatındaki bu devirde kritik önem taşımıştır. Protestan Almanya'yı Katolik Fransa'dan daha güvenli ve cana yakın bulmuş bir Huguenot* Fransızı olan Babet, Sophia'nın eğitimiyle görevlendirildi. Babet gelir gelmez öğrencisinin hırçınlığının yalnızlığından, yüreklendirilmeye ve yakınlığa duyduğu açlıktan kaynaklandığını anladı ve bu ihtiyaçlarını karşıladı. Ayrıca Sophia'ya Fransız diline karşı daima koruyacağı bir sevgi aşıladı ve mantık, incelik, kıvraklık ve canlılıkla bu dilde yazabilmesini ve konuşabilmesini sağladı. Derslere La Fontaine'in masallarıyla başladılar; sonra Corneille, Racine ve Moliere'e geçtiler. Sophia daha sonraları eğitiminde körü körüne ezberin çok fazla yer tuttuğuna karar vermiştir: "İyi bir hafızam olduğu erken yaşlarda dikkat çekti; bu sebeple her şeyi ezberlemem için bana aralıksız azap çektirdiler. Ezberlemem gereken tüm ayetlerin altının kırmızıyla çizili olduğu Almanca bir İncil hâlâ yanımdadır."

Babet'in eğitim anlayışı, inançlı bir Lüterci olan babasının kızına din, coğrafya ve tarih eğitimi vermesi için seçtiği titiz ordu rahibi Wagner'e kıyasla yumuşaktı. Wagner'in katı metodolojisi -ezber ve tekrar- Babet'in *esprit gauche* [ters tabiatlı-ç.] olarak andığı ve rahatsız edici sorular soran öğrencisine karşı pek işe yaramadı: Marcus Aurelius gibi antik çağların büyük adamları İsa'nın selametini bilmediklerine ve dolayısıyla günahlarından arınamayacaklarına göre neden ebediyen lanetlenmişlerdi? Wagner bunun Tanrı'nın iradesi olduğu cevabını verdi. Yaratılıştan önce evrenin yapısı neydi? Wagner kaos halinde olduğu cevabını verdi. Sophia bu ilk kaosun bir tasvirini istedi: Wagner'in böyle bir tasviri yoktu. Wagner'in kullandığı "sünnet" kelimesi doğal olarak bir soru uyandırdı: Bunun manası neydi? Soru karşısında afallayan Wagner cevap vermeyi reddetti. Son Hükmün dehşetini ve selametin çetinliğini uzun uzun anlatan Wagner öğrencisini öyle korkuturdu ki "her akşam karanlık çökerken pencerenin kenarına gidip ağlardı[m]". Ancak ertesi gün Sophia,

* Huguenot, Fransız Protestanlarına verilen isimdi. On yedinci yüzyılda Katoliklerin baskılarından ötürü ülkelerinden kaçmış, başta İngiltere ve Protestan Alman devletleri olmak üzere başka ülkelere sığınmışlardır-ç.n.

bunun acısını çıkartırdı: Tanrı'nın sonsuz iyiliği kavramı Son Hükmün dehşetiyle nasıl uzlaştırılabilirdi? Bu sorulara akla dayanarak yanıt verilemeyeceğini ve söylediklerinin inanç temelinde kabul edilmesi gerektiğini bağırarak söyleyen Wagner öğrencisini sopayla tehdit edince de, araya Babet girerdi. Daha sonraları Sophia "Bütün kalbimle eminim ki Herr [Almanca "bay"] Wagner bir ahmaktı" demiş ve eklemiştir: "Tüm hayatım boyunca sadece yumuşak ve makul davranışları kabullenmek, baskılara ise direnmek eğiliminde oldum."

Ancak müzik öğretmeni Herr Roellig'e görevini yerine getirmesinde ne yumuşaklık ne de baskı yardım edebildi. Sophia arkadaşı Friedrich Melchior Grimm'e ileride yazacağı bir mektubunda "Her zaman beraberinde bas sesle kükreyen bir yaratık getirirdi" diyecektir. "Odamda ona şarkı söyletirdi. Dinler ve kendi kendime 'öküz gibi böğürüyor' derdim. Ancak bu kalın sesli gırtlak ne zaman faaliyete geçse Herr Roellig zevkten mest olurdu." Sophia ses ahenginden hiçbir zaman zevk alamamıştır. "Hatıralar"ında "müzik dinlemeye ve tadına varmaya gerçekten heves duyarım" diye yazmıştır, "ancak gayretlerim boşunadır. Kulaklarıma gürültüden başka bir şey gelmez."

Katerina imparatoriçeliği döneminde de Babet Cardel'in çocuk eğitimi anlayışını hatırlamış ve yıllar sonra ona şükran duygularını ifade etmiştir: "Asil bir ruhu, kültürlü bir dimağı ve altın bir kalbi vardı; sabırlı, nazik, neşeli, adil, tutarlıydı – kısacası her çocuğun yanı başında olmasını isteyeceğiniz türden bir hocaydı." Voltaire'e bir mektubunda, "Matmazel Cardel'in öğrencisiydim" demiştir. 1776'da kırk yedi yaşındayken Grimm'e şöyle yazmaktaydı:

> Çocukların aklından ne geçtiği her zaman bilinemez. Özellikle titiz bir eğitim neticesinde itaate alıştırıldıklarından ve deneyimleri sonucu öğretmenlerine karşı sözlerinde dikkatli olmayı öğrendiklerinden, çocukları anlamak güçtür. Bu durumu göz önüne alınca, hatalarını bizden saklamamaları için çocukları azarlamak yerine bize güven duymalarını sağlamamız gerektiği gibi güzel bir ilkeye varamaz mıyız acaba?

Sophia başına buyruk haller sergiledikçe annesinin endişesi de büyüdü. Johanna kızının kibirli ve isyankâr olduğuna karar verdi; evlilik için cemiyete sunulmadan önce bu yönleri silinip atılmalıydı. Genç bir prensesin tek kaderi iyi bir evlilik olduğuna göre, Johanna "gurur şey-

tanını onun içinden kovmaya" karar verdi. Kızına çirkinliğinin dışında küstah olduğunu sürekli tekrar etti. Kendisiyle konuşulması haricinde Sophia'nın ağzını açmasını veya büyüklerine fikrini dile getirmesini yasakladı; ziyarete gelen tüm mertebe sahibi hanımların eteğinin ucunu eğilip öpmeye zorladı. Sophia itaat gösterdi. Sevgi ve takdir görmediği annesine karşı saygılı tavrını korudu, Johanna'nın emirlerine boyun eğdi ve kendi fikirlerini içine gömdü. Katerina adını aldığı ileriki yıllarda bunalım ve tehlikelerle yüzleştiğinde, gururunu tevazusuyla gizlemeyi bilinçli ve işe yarar bir taktik olarak kullanmasıyla tanınacaktı. Tehlikeyle karşılaştığında etrafını uysallık, hürmet ve geçici bir itaat kisvesiyle sarardı. Babet Cardel bu konuda da ona örnek olmuştu: Asil soydan gelen bu kadın mürebbiye olarak düşük konumunu kabul etmiş ancak yine de kendisine saygısını, haysiyetini ve gururunu korumayı başarmıştı. Bu yüzden Sophia'nın gözünde annesinden daha yüksek bir mevkideydi.

Dışarıdan bakıldığında Sophia bu yıllarda neşeli bir çocuktu. Bunun sebebi kısmen her şeye merak duyan zihni, kısmen de tükenmez fiziki enerjisiydi. Koşup oynamaya doyamıyordu. Babet Cardel'le parkta yürüyüşleri yeterli gelmediğinden ebeveynleri şehirdeki çocuklarla oyun oynamasına izin verdiler. Sophia sadece prenses olduğu için değil doğal önderlik niteliğinden ötürü de bu küçük çocukları kolayca komutasına aldı ve hayal gücüyle herkesin sevdiği oyunlar yarattı.

Christian Augustus bir süre sonra garnizon komutanlığından Stettin valiliğine terfi etti ve bu sayede ailesiyle şehrin ana meydanındaki granit şatonun bir kanadına taşınma hakkını elde etti. Ancak şatoya taşınılması Johanna'nın sorunlarını çözmedi. Hâlâ mutlu olamıyor, hayatın kendisini mahkûm ettiği durumu kabullenemiyordu. Düzeyinin altında bir insanla evlenmiş ve hayalini kurduğu parlak hayat yerine bir garnizon kasabasında taşralı bir leydiden başka bir şey olamamıştı. İlk iki çocuğunu iki çocuk daha izledi -bir oğul ve ikinci bir kız- ancak onlardan da ilave bir mutluluk bulamadı.

Ortamından kaçış arzusuyla düşüncelerini hâlâ sahip olduğu yüksek bağlantılara çevirdi. Johanna, ailesi vasıtasıyla Almanya'nın en büyük dukalık hanedanlarından Holstein-Gottorp'a mensuptu. Bu hanedanın yüksek düzeyiyle birlikte şahsi zekâsını, çekiciliğini ve canlılığını kullanarak cemiyette daha iyi bir yer edinebileceğine emindi. Sık sık mektup-

lar yazarak ve düzenli ziyaretlerde bulunarak akrabalarıyla ilişkilerini geliştirmeye başladı. Duvarlarında Rembrandt ve Van Dyck tabloları asılı duran, genç kızlığının pırıltılı sarayı Brunswick'e sıkça gitti. Sonra, her şubat ayında karnaval zamanı Prusya kralına hürmetlerini sunmak için Berlin'i ziyaret etti. Entrikaya meraklıydı ve Stettin perspektifinden baktığında ufak Alman saraylarının dedikodulu entrikaları bile onu çekmekteydi. Fakat Johanna nereye giderse gitsin bir şekilde hep fakir bir akraba olarak, düşük seviyeli evlilik yapmış iyi aileden bir kız gözüyle değerlendirildiğinin farkındaydı.

Sophia sekiz yaşındayken, Johanna seyahatlerinde onu da yanına almaya başladı. Kızına iyi bir evlilik ayarlama görevini başarmaya kararlıydı ve bu küçük yaşında bile cemiyetin Stettin'de evliliğe uygun bir kızın yetiştiğini bilmesinin herhangi bir zararı dokunmazdı. Aslına bakılırsa, anne ve kızı bu turları yaparken ana sohbet konularından biri evlilikti. Sophia on yaşına geldiğinde teyzeleri ve dayıları sürekli şu veya bu potansiyel kocanın lafını eder olmuşlardı. Sophia annesiyle yolculuğa hiç itiraz etmez, aksine bundan hoşlanırdı. Büyüdükçe ziyaretlerinin amacının bilincine varmakla kalmayıp tüm kalbiyle de destek verdi. Evlilik sadece annesinden ve ailesinden en iyi kaçış yolunu sunmuyor, evliliğin kendisine sunulan dehşetli alternatifinden de ürküyordu. Bu, evde kalmış teyzelerinin ve halalarının durumuydu. Kuzey Almanya'nın küçük soylu ailelerine mensup bu yaşı geçkin kızlar, aile şatolarının en uzak kanatlarına yollanır veya bir daha çıkmamacasına gözlerden ırak Protestan manastırlarına kapatılırlardı. Sophia bu talihsizlerden biri olan annesinin ablasını ziyaret ettiklerini anılarında anlatmıştır. Teyzesi, tümü de sahipleriyle aynı yerde karnını doyuran, uyuyan ve doğal işlevlerini yerine getiren on altı küçük köpekle beraber yaşıyordu. "Ayrıca çok sayıda papağan da aynı odadaydı. İçeriye sinmiş ağır kokuyu tahmin edebilirsiniz."

Sophia'nın mükemmel bir evlilik yapma ihtimali, bütün evlenme arzusuna rağmen düşüktü. Saltanat sahibi kral ve asil aileleri her yıl yeni bir Avrupalı prenses nesli dünyaya getiriyor, bunlar da evlilik ittifakı bakımından küçük ve önemsiz Zerbst hanesinden daha fazla mana ifade ediyordu. Sophia dikkat çekici fiziksel güzelliğe sahip bir çocuk da değildi. On yaşına geldiğinde Babet Cardel'in özenle içe çekmesini tavsiye ettiği sivri çenesiyle sade bir çehresi vardı. Sophia görünüşüne dair sorunu anlamaktaydı. Daha sonraları şöyle yazmıştır:

> Çocukluğumda gerçekten çirkin miydim bilmiyorum ama öyle olduğumun ve bu yüzden içimdeki değerleri ve zekâyı göstermeye çalışmam gerektiğinin sık sık söylendiğini iyi hatırlıyorum. On dört veya on beş yaşlarıma kadar çirkinliğimden gayet emindim ve bu sebeple içsel kazanımlar elde etmekle daha çok ilgilenir ve dış görünüşüme aldırmazdım. On yaşındayken yaptırılan bir portremi gördüm; gerçekten de çok çirkindir. Şayet beni hakikaten andırıyorsa, demek ki bana yanlış bir şey söylememişlerdir.

Her ne hal ise, orta karar gelecek beklentilerine ve vasat görünüşüne rağmen Sophia Kuzey Almanya'da annesinin peşinden dolaşıp durdu. Bu yolculukları sırasında eğitimine yeni konular ekledi. Büyüklerin dedikodularını dinlerken Avrupa kraliyet ailelerinin soy ağaçlarını öğrendi. Bir ziyaretleri özellikle ilgi çekiciydi. Johanna'nın ağabeyi Lübeck Prens-Başpiskoposu Adolphus Friedrich, 1739'da, yeni yetim kalmış on bir yaşındaki küçük Holstein Dükü Karl Peter Ulrich'in vasiliğine atanmıştı. Bu, olağanüstü aile bağlantılarına sahip bir çocuktu ve muhtemelen kaderinde yüksek bir mevkiye ulaşmak vardı. Rus Çarı Büyük Petro'nun hayattaki tek torunu olduğu gibi İsveç tahtının varisliğinde de ilk sıradaydı. Sophia'dan bir yaş büyük olan Peter, aynı zamanda anne tarafından ikinci derecede kuzeniydi. Çocuk, ağabeyinin himayesine girer girmez Johanna hiç zaman kaybetmeden Sophia'yı toparlayıp prens-başpiskoposa bir ziyarette bulundu. Sophia-Katerina "Hatıralar"ında Peter Ulrich'i "hoş tavırlı ve iyi yetişmiş, bununla beraber içkiye düşkünlüğü o zaman bile dikkat çeken" birisi olarak tasvir etmiştir. On bir yaşındaki yetimin bu tasvirine başka birçok unsurlar da eklenebilirdi. Gerçekte Peter Ulrich ufak, narin, seyrek sarı saçları omuzlarına düşen, neredeyse çenesiz yüzü ve fırlak gözleriyle hastalıklı görünüşlüydü. Ruhi ve aynı zamanda fiziki bakımdan az gelişmişti. Utangaç ve yalnızdı, öğretmenleri ve talim hocalarıyla çevrili yaşıyor, kendi yaşıtlarıyla beraber olmuyor, hiçbir şey okumuyor ve yemek masasından kalkmak bilmiyordu. Ancak evlenecek kızı olan her anne gibi Johanna onun bütün hareketlerini izledi ve on yaşındaki kızı Sophia'yla sohbet edişini seyrederken yüreği ümitle doldu. Sophia da annesi ve teyzelerinin fısıldaştıklarını gördü. O yaşında bile kendisiyle bu tuhaf oğlan arasında bir evlilik imkânını tartıştıklarını anladı. Buna hiç alınmadı; zaten kendisi de hayal gücünü harekete geçirmişti:

Bir gün İsveç kralı olacağını biliyordum ve çocuk çağıma rağmen kraliçelik unvanı kulaklarıma çok hoş geliyordu. O andan sonra etrafımdaki insanlar onun hakkında bana takılmaya başladı ve giderek kaderimde onun eşi olmanın yattığı düşüncesine alıştım.

Bu esnada, Sophia'nın görünüşü de düzelmekteydi. On üç yaşına geldiğinde koyu kestane renkli ipeksi saçlarıyla ince, uzun bir kızdı. Geniş bir alnı, parlak koyu mavi gözleri ve gamzeli gül dudakları vardı, sivri çenesi de sertliğini kaybetmişti. Zekâ ve hazırcevaplık gibi başka nitelikleri dikkat çekmeye başlamıştı. Ayrıca onun silik biri olmadığını düşünenler de vardı. Sophia ile anneannesinin Hamburg'daki evinde tanışan İsveçli diplomatlardan Kont Henning Adolf Gyllenborg zekâsından etkilenmiş ve Johanna'ya Sophia'nın yanında şöyle söylemişti: "Madam, bu çocuğu anlamıyorsunuz. Takdir ettiğinizden çok daha fazla akıl ve karakter sahibi olduğuna sizi temin ederim. Bu sebeple kızınıza daha fazla özen göstermenizi istirham ediyorum, zira her bakımdan bunu hak etmektedir." Johanna pek umursamasa da Sophia bu sözleri asla unutmadı.

Sophia insanların hoşuna gitmenin yollarını bu yıllarda keşfetmeye başladı ve öğrendiklerini başarıyla uyguladı. Yaptığı şeyin baştan çıkarıcı davranışlara girmekle ilgisi yoktu. Sophia -ve sonraları Katerina- asla fettan bir kadın olmadı. Etrafındakilerde uyandırmak istediği duygu cinsel bir ilgi değil, Kont Gyllenborg'un kendisine vermiş olduğu gibi sıcak, içtenlikli bir halden anlayıştı. Başkalarında istediği tepkileri yaratmak için o derece geleneksel ve mütevazı vasıtalar kullanırdı ki neredeyse yüce biri gibi görünürdü. İnsanların dinlemekten çok konuşmayı ve başkaları hakkında değil de her şeyden fazla kendileri hakkında konuşmayı tercih ettiklerinin bilincine vardı. Bu bakımdan nasıl davranmaması gerektiğinin en çarpıcı örneği, çevresinde önem kazanmak için acınası gayretler içine giren annesiydi.

İçinde başka duygular da kıpırdanıyor, Sophia cinselliğe uyanıyordu. On üç, on dört yaşlarındayken geceleri odasına çoğu zaman atamadığı gergin bir enerjiyle dolu halde giderdi. Rahatlamak için yatağında oturur, bacaklarının arasına sert bir yastık yerleştirir ve hayali bir ata bindiğini düşünerek "bitkin düşene kadar dörtnala giderdi[m]." Odasının dışındaki hizmetçiler gürültüyü araştırmak için içeri girdiklerinde onun uyuma taklidi yaparak sessizce yattığını görürlerdi. "Hiç beni

suçüstü yakalayamadılar" demiştir. Toplum içinde kontrolü hiç elden bırakmamasının bir sebebi vardı. Sophia'nın tek ve her şeyin üstünde gelen arzusu annesinden kaçmaktı ve kaçışının tek yolunun da evlilikten geçtiğini anlıyordu. Bunu başarmak için evlenmesi ve sadece bu da değil, kendisini mümkün olduğunca Johanna'nın düzeyinin üzerine çıkaracak bir kocayla evlenmesi gerekliydi.

Bununla beraber bir genç kızlık tutkusuna kapılmaktan kendini alamadı. On dört yaşındayken annesinin küçük kardeşi, yakışıklı genç dayısı George Ludwig ile kısa süreliğine flört etti. Sophia'dan on yaş büyük bu saçları pomatlı süvari yüzbaşısı, gelişip serpilen yeğeninin saf tazeliğine kapılarak ona kur yapmaya başladı. Sophia, George dayısının aniden evlilik teklif etmesi sonucuna varan bu küçük romansın nasıl geliştiğini anlatmıştır. Şaşkına dönmüştü: "Aşk hakkında hiçbir fikrim yoktu ve asla onu bu duyguyla bağdaştırmadım." Gururu okşanmakla beraber tereddüt içindeydi; neticede talibi annesinin kardeşiydi. Ona, "annem ve babam bunu arzu etmezler" dedi. George Ludwig akrabalıklarının engel teşkil etmeyeceğini söyledi; bu tür birliktelikler Avrupa'nın aristokratik ailelerinde sık sık meydana gelmekteydi. Sophia'nın aklı karışmıştı ve dayısının kurlarını sürdürmesine izin verdi. "O zamanlar çok yakışıklıydı, harika gözleri vardı ve ona temayülümün farkındaydı. Ona alıştım. Çekici buldum ve kaçınamadım." Sonunda annesi ve babasının rızalarını almak şartıyla çekinerek teklifini kabul etti. "Bu noktada dayım kendini aşırı ölçülere varan tutkusuna terk etti. Gayet ustaca yarattığı fırsatları kullanıp beni kucaklıyordu. Fakat birkaç öpücük dışında her şey çok masumdu."

Sophia gerçekten kraliçelik arzularını bir kenara bırakıp annesinin görümcesi olmaya hazır mıydı? Bir anlığına bocaladı. Belki de George Ludwig'in isteğini yerine getirmeye razı olabilir ve onunla evlenebilirdi. Ancak kesin bir söz söylenmesine fırsat kalmadan ellerine St. Petersburg'dan bir mektup ulaştı.

2. Bölüm

Rusya'ya Davet

Rusya'dan gelen mektup, içeriği şaşkınlık yaratsa da, tam da Johanna'nın hayallerini kurduğu ve ümit ettiği şeydi. İhtiraslı anne kızını Kuzey Almanya'nın ehemmiyetsiz saraylarında dolaştırıp dururken bir yandan da kudretli bir aile bağlantısına erişmek için elinden geleni yapmıştı. Johanna'nın Holstein hanedanından bazı akrabalarını imparatorluk Rusya'sının Romanov hanedanıyla ilişkilendiren bir aile hikâyesi vardı. Sophia on iki yaşındayken, Büyük Petro'nun küçük kızı Yelizaveta, Aralık 1741'de bir gece yarısı darbesiyle Rus tahtını ele geçirmişti. Yeni imparatoriçenin Holstein hanesiyle çeşitli güçlü bağları vardı. Birincisi, Yelivazeta'nın sevgili ablası ve Büyük Petro'nun büyük kızı Anna'nın, Johanna'nın kuzeni Holstein Dükü Karl Friedrich'le evliliğiydi. Bu evlilikten talihsiz Peter Ulrich doğmuş, bebeğin dünyaya gelmesinden üç ay sonra da Anna ölmüştü.

Yelizaveta'nın kendisinin de Holstein hanesiyle yakın bir şahsi bağı olmuştu. On yedi yaşındayken Johanna'nın ağabeyi Karl Augustus ile nişanlanmış, bu Holstein prensi 1726'da onunla evlenmek için St. Petersburg'a seyahat etmiş ancak düğünden birkaç hafta önce Rus başkentinde çiçek hastalığına tutulmuş ve orada ölmüştü. Yelizaveta hiçbir zaman bütünüyle atlatamadığı bir kederle baş başa kalmış ve bundan sonra da Holstein hanesini neredeyse kendi ailesinin parçası kabul etmişti.

İşte bu Yelizaveta'nın şimdi birdenbire Rus tahtına çıktığı haberleri erişince Johanna derhal bir mektup yazarak bir zamanlar gelinleri olmaya hazırlanmış yeni imparatoriçeyi kutladı. Yelizaveta'nın cevabı dostça ve sevgi doluydu. Münasebetleri gelişmeye devam etti. İmparatoriçenin müteveffa ablası Anna'nın bir portresi Johanna'nın elindeydi ve bu portreyi almak istiyordu. Yelizaveta "sevgili kuzenine" yazıp da resmin Rusya'ya iade edilip edilemeyeceğini sorduğunda Johanna bü-

yük bir sevinçle bu ricayı yerine getirdi. Kısa süre sonra Berlin'deki Rus sefaretinden bir kâtip Stettin'e gelip Johanna'ya Yelizaveta'nın on sekiz bin ruble değerinde*, pırlantalarla kaplı muhteşem bir çerçeve içindeki minyatür portresini getirdi.

Bu ümit vaat eden bağlantıyı geliştirmeye kararlı olan Johanna kızını Berlin'e götürüp imparatoriçeye hediye olarak göndermek üzere Prusyalı saray ressamı Antoine Pesne'ye bir portresini yaptırdı. Portrenin dikkat çekici bir özelliği yoktu; Pesne resmini yaptığı kişilerin çoğunluğunu birbirlerine çok benzer görünecek şekilde tuvallerinde tasvir ettiğinden Sophia'nın resmi de hoş bir on sekizinci yüzyıl kadınının jenerik portresi şeklindeydi. Böyle de olsa aslının benzeri portre St. Petersburg'a gönderilir gönderilmez istenilen cevap geldi: "İmparatoriçe genç prensesin manalı çehresini çok hoş bulmuştur."

Johanna bunun ardından ailelerini bağlayan zincire yeni halkalar eklemek için hiçbir fırsatı kaçırmadı. 1742 yılı sonunda Sophia'nın tek kız kardeşi olan ikinci bir kız evlat dünyaya getirmişti. Bebeğin cinsiyeti öğrenilir öğrenilmez Johanna imparatoriçeye yazıp çocuğa Elisabeth adının verileceğini bildirdi ve majestelerinden bebeğin vaftiz anneliğini yapmasını rica etti. Yelizaveta bunu kabul etti ve kısa süre sonra imparatoriçenin pırlantalarla süslü yeni bir portresi Stettin'e ulaştı.

Bu esnada Johanna'ya avantaj sağlayabilecek bir dizi olay meydana gelmekteydi. Sophia'nın üç yıl önce tanıştığı yetim çocuk, küçük Peter Ulrich, Ocak 1742'de birdenbire Kiel'de ortadan kayboldu. St. Petersburg'da tekrar ortaya çıktığında teyzesi Yelizaveta tarafından evlat edinildi ve Rus tahtının veliahtlığına getirildi. Artık geleceğin Rus imparatoru sayılan bu çocuk Johanna'nın (ve dolayısıyla Sophia'nın da) kuzeniydi. Johanna'yı 1743'te başka bir harika sürpriz daha beklemekteydi. Rus tahtının veliahtlığına gelmesinin şartı olarak, küçük Holstein prensi, İsveç tahtındaki hak iddiasından feragat etmişti. Rusya ile İsveç arasında imzalanan antlaşmanın şartları gereğince İmparatoriçe Yelizaveta yeğeninin yerine İsveç tahtının veliahtlığına geçecek kişiyi tespit edebilmekteydi. O da Johanna'nın kardeşini, Peter Ulrich'in vasiliğini yapmış olan Lübeck Prens-Başpiskoposu Adolphus Friedrich'i seçti.

* Şevket Pamuk Hoca'ya göre o dönemin bir rublesi, 2019'un yaklaşık 50-60 dolarına eşit. Bu durumda bu portrenin değeri, 900 bin dolar civarındadır-ed.n.

Böylelikle, tüm bu duyurular, değişiklikler ve yer değiştirmeler yerli yerine oturduğunda Johanna kendisini şaşkınlık uyandıran bir şans çemberinin içinde buldu. Yaşasaydı yeni Rus imparatoriçesinin kocası mevkisine gelebilecek ağabeyini çiçek hastalığından yitirmişti. Ancak şimdi bir gün Rus imparatoru olabilecek bir kuzene ve İsveç kralı olabilecek bir kardeşe sahipti.

Karısı St. Petersburg'a iltifatlar yağdırır ve kızlarını Kuzey Almanya'da beraberinde dolaştırırken, Prens Christian Augustus memleketinden ayrılmadı. Elli yaşına geldiği bu dönemde hafif bir inme geçirdi, iyileşti; disiplinli, idareli düzenini hiç değiştirmeden yaşayarak rütbesinin ve statüsünün yükseldiğini gördü. Yeni Prusya Kralı II. Friedrich Temmuz 1742'de onu Prusya feldmareşal rütbesine terfi ettirdi. Prens ve ağabeyi aynı yılın kasım ayında Berlin'in güneybatısındaki, ortaçağ surları ve hendeğiyle çevrili sivri çatılı evleriyle küçük bir kasabadan ibaret Anhalt-Zerbst prensliğinin hükümdarlığını ortaklaşa tevarüs ettiler. Ordudan istifa edip Stettin'den ayrılan Christian Augustus ailesini Zerbst'e taşıdı ve kendisini yirmi bin uyruğunun refahına adadı. Johanna bir ölçüde memnundu; artık küçük -fazla küçük- bir hükümran Alman devletinin tahttaki prensesiydi. Küçük -fazla küçük- bir barok sarayda yaşıyordu. Bir imparatoriçeyle yazışmasına ve iyi mevkilerdeki akrabalarını ziyaretlerine rağmen hâlâ hayatın elinden kaçıp gittiği endişesinden kurtulamamıştı.

Sonra, 1 Ocak 1744'te, şato şapelindeki ayinin ardından aile tam Noel yemeğine oturmuştu ki içeri bir ulak girip Johanna için mühürlü bir mektup getirdi. Mektubu derhal açan Johanna, St. Petersburg'dan geldiğini ve artık Rus tahtının veliahtı olan Grandük Petro'nun [Peter Ulrich-e] başmabeyincisi Otto Brümmer tarafından yazıldığını gördü:

> Madam, Emperyal Majestelerinin [İmparatoriçe Yelizaveta] doğrudan talimatıyla sizi bilgilendirmek zorundayım ki, imparatoriçe Zatıâlilerinizin büyük kızınız prensesle birlikte en kısa zamanda, hiç vakit kaybetmeden Rusya'ya gelmenizi ve kendilerinin ve maiyetinin o sırada bulunduğu saraya intikalinizi arzu etmektedir. Zatıâlileri imparatoriçenin sizi ve ayrıca hakkındaki malumatın kendisinden çok güzel bahsettiği kızınız prensesi sabırsızlıkla burada görmek istemesinin gerçek manasını anlayacak kadar zekidirler. Aynı zamanda eşsiz hükümdarımız, prens hazretlerinin hiçbir şart altında seyahate iştirak etmemesi gerektiği hususunu Zatıâlilerine bildirmem vazife-

> sini bana özellikle vermiştir. Majestelerinin bu arzusunun çok önemli sebepleri vardır. Yüce imparatoriçemizin iradesinin yerine getirileceğine dair Zatıâlilerinizden alınacak haber inanıyorum ki şu anda gerekli olan tek şeydir.

Brümmer'in mektubu başka talepler de içermekteydi. Johanna'dan Rus sınırındaki Riga'ya kadar kimliğini belli etmeden seyahat etmesini ve mümkünse seyahat hedefini gizli tutmasını istemekteydi. Varış yeri bir şekilde açığa çıkarsa Holstein hanesine gösterdiği cömertlikten ötürü Rus imparatoriçesine şahsen teşekküre gitmeyi görev saydığını izah edecekti. Johanna'nın seyahat masraflarını karşılamak için Brümmer bir Berlin bankasının on bin rublelik çekini eklemişti. Mektup davetin nihai amacını tam belirtmemekle beraber başka bir kuryeyle birkaç saat sonra ulaşan ikinci bir mektup her şeyi açıklığa kavuşturdu. Bu mektup Prusya Kralı II. Friedrich'ten gelmekteydi ve o da sadece Johanna'ya hitap etmekteydi:

> Size ve kızınız prensese her zaman beslediğim hürmete ilaveten kendisine daima fevkalade iyi bir talih kapısı açmak arzusunu taşıdığımı gizlemeyeceğim. Bundan ötürü, kuzeni Grandük Petro ile arasında bir evlilik kurmanın mümkün olabileceği fikrine vardım.

Brümmer'in Prens Christian Augustus'u imparatoriçenin davetinden gayet açık şekilde dışlaması, Friedrich'in de sadece Johanna'ya mektup göndermesiyle bir araya gelince ailenin reisi için elbette küçültücü bir durum yaratılmaktaydı. Her iki mektubun kaleme alınış şekli, ilgili tarafların onu sadece davetten dışlanmakla kalmayıp, Johanna'nın gelecekteki evliliğin diğer bazı yönlerine kocasının olası itirazlarını aşabileceğine güven duyduklarını ortaya koyuyordu. Herhalde bu itirazların ana konusu geleceğin çarıyla evlenecek Protestan bir Alman prensesinin inancından ayrılması ve Ortodoksluğa geçmesi zorunluluğu olacaktı. Christian Augustus'un dindar bir Lüterci olduğu iyi bilinmekteydi ve tüm taraflar kızının inancından ayrılmasına karşı çıkacağının bilincindeydi.

Johanna için bu muhteşem bir gündü. On beş yıllık bunaltıcı bir evlilikten sonra bir imparatoriçe ve bir kral tüm heyecan ve macera hayallerinin gerçekleşeceği bir gelecek beklentisini önüne koymuşlardı. Önemli bir insan, dünya sahnesinde bir oyuncu olacaktı; şahsiyetinin o güne dek boşa

harcanmış hazinelerinden istifade edilecekti. Sevinçten uçuyordu. Günler geçerken Rusya ve Berlin'den acele etmesi için mesajlar Zerbst'e ulaşmaya devam etti. St. Petersburg'da sabırsız imparatoriçenin sürekli sıkıştırdığı Brümmer, Johanna'nın "yazık ki kanatlarım yok, aksi takdirde Rusya'ya uçardım" dediğini Yelizaveta'ya söyledi. Bu da aşağı yukarı doğruydu: Seyahat hazırlıklarını tamamlaması Johanna'nın sadece on gününü aldı.

Sophia'nın annesi bu mühim anın tadını çıkarırken babası kendisini çalışma odasına kapatmıştı. Yaşlı asker savaş meydanında ne yapacağını her zaman kestirmişti ancak şimdi nasıl davranacağına dair bir fikri yoktu. Rusya davetinden dışlanmasına gücenmekte, bir yandan da kızına destek olmak istemekteydi. Dinini değiştirmeye zorlanması olasılığından dehşete kapılıyor ve memleketinden alınıp Rusya gibi uzaklardaki istikrarsız bir ülkeye gönderilmesi düşüncesinden rahatsızlık duyuyordu. İyi kalpli yaşlı asker en nihayetinde tüm bu endişe ve tereddütlerine rağmen başka seçiminin olmadığını hissetti; eşini dinlemek ve Kral II. Friedrich'in emirlerine itaat etmek zorundaydı. Çalışma odasının kapısını kilitledi ve kızına Rus sarayında nasıl davranması gerektiği hakkındaki uyarılarını kaleme almaya başladı:

> Majestelerinin ardından grandüke [gelecekteki kocası Peter] her şeyin üstünde efendin, baban ve hükümdarın olarak hürmet etmelisin ve ayrıca her fırsatta ilgi ve şefkat göstererek itimadını ve sevgisini kazanmalısın. Efendini ve isteklerini dünyanın tüm zevklerine ve hazinelerine tercih etmeli ve onun hoşlanmadığı hiçbir şeyi yapmamalısın.

Johanna üç gün sonra krala bilgi verebilecek durumdaydı: "Eşim prens onayını verdi. Yılın bu mevsiminde son derece tehlikeli seyahatten korkuya düşmüyorum. Kararımı verdim ve ilahi takdirin hakkımızda en hayırlısını hazırladığına kuvvetle inanıyorum."

Prens Christian bu önemli teşebbüste figüran rolünde bırakılan tek Zerbst ailesi mensubu değildi. Johanna mektuplar yazıp okur, birbiri ardına kıyafetler sipariş edip denerken Sophia'yı da dikkate alan kimse yoktu. Eldeki para annenin gardırobunu düzeltmek için harcandı; kızına hiçbir şey kalmadı. Çeyiz denebilecek eşyaları üç eski elbise, bir düzine gömlek, birkaç çift çorap ve üç beş mendilden ibaretti. Zifaf geceliği annesinin kullanılmış çarşaflarından bazıları bozularak yapıldı. Bu eşyalar

bir araya toplanınca taşralı bir kızın yan köyde evlenmeye giderken taşıyabileceği kadar ufak bir sandığın yarısını ancak doldurdu.

Sophia neler olup bittiğini aslında bilmekteydi. Brümmer'in mektubuna bir göz atmış ve Rusya'dan geldiğini görmüştü. Annesi zarfı açtığında "büyük kızınız prensesin eşliğinde" kelimelerini okumuştu. İlaveten annesinin okuduktan sonra soluğunun kesilmesi ve ebeveynlerinin alelacele bir kenara çekilip fısıldaşması, mektubun geleceğini ilgilendirdiği inancını güçlendirmişti. Evliliğin önemini biliyordu; annesinin dört yıl önce küçük Dük Peter Ulrich'le tanıştığında gösterdiği heyecanı hatırlıyordu; portresinin Rusya'ya gönderildiğinin de farkındaydı. En sonunda merakını zapt edemeyerek annesinin karşısına çıktı. Johanna mektuplarda söylenenleri kabul etti ve ne manaya geldiğini onayladı. Katerina daha sonraları şöyle yazmıştır: "Bana ülkenin istikrarsızlığı karşısında işin içinde mühim riskler bulunduğunu söyledi. İradesi öyleyse, Tanrı'nın istikrarı temin edeceği cevabını verdim; riskleri karşılayacak yeterli cesaretimin olduğunu ve kalbimin her şeyin yolunda gideceğini bana söylediğini de belirttim." Babasına ıstırap veren mesele -dinini değiştirmesi- Sophia için sıkıntı yaratmadı. Dine yaklaşımı, Rahip Wagner'in çoktandır bildiği gibi, pragmatikti.

Beraber geçirdikleri bu son hafta zarfında Sophia ülkeden çok yakında ayrılacağını Babet Cardel'e söylemedi. Ebeveynleri bunu ağzına almasını bile yasaklamışlardı; kendileri ve kızlarının sadece yıllık Berlin ziyaretleri için Zerbst'ten ayrılacakları haberini yaydılar. Öğrencisinin karakterini yakından tanıyan Babet ise kimsenin dürüst davranmadığının farkına varmıştı. Ancak sevgili öğretmenine gözyaşları içinde veda eden öğrenci yine de işin doğrusunu açığa vurmadı. Birbirlerini bir daha asla görmeyeceklerdi.

Anne, baba ve kızları 10 Ocak 1944'te Kral Friedrich'i görecekleri Berlin'e gitmek üzere arabalarına bindiler. Sophia artık annesi kadar heyecan içindeydi. Hayal ettiği kaçışın, daha yüksek bir kadere doğru tırmanışının başlangıcı buydu. Zerbst'te veda edip Prusya başkentine hareket ederlerken kederli sahneler yaşanmadı. Dokuz yaşındaki kardeşi Friedrich'i (nefret ettiği kardeşi Wilhelm çoktan ölmüştü) ve küçük kız kardeşi Elisabeth'i öptü. Evlenme vaadinde bulunduğu ve öpüştüğü dayısı George Ludwig'i de çoktan aklından çıkarmıştı. Araba şehir kapılarından çıkıp anayola girerken Sophia asla geri dönüp bakmadı. Hayatının geri kalan elli yılında da bir daha hiç ülkesine dönmedi.

3. Bölüm

II. Friedrich ve Rusya'ya Yolculuk

II. Friedrich Sophia ve ebeveynlerinin Berlin'i ziyaret etmelerinden üç buçuk yıl önce, yirmi sekiz yaşında Prusya tahtına çıktığında, Avrupa ilginç bir tezatlar kümesiyle karşı karşıya kaldı. Yeni hükümdarın aydınlık bir zihni, dinmez bir enerjisi, siyasi dirayeti ve -o ana dek açığa çıkmasa da- dikkat çekici bir askeri dehası vardı. İçe dönük felsefeyi çok seven, edebiyat ve sanat âşığı, aynı zamanda Makyavelci devlet idaresinin acımasız uygulayıcısı bu hükümdar tahta çıktığında küçük krallığı çoktandır askeri bir enerjiyle kaynıyor, genişlemeye ve Avrupa tarihine izini bırakmaya hazır bir halde bekliyordu. Friedrich'in sadece bir emir vermesi yeterliydi.

Fakat Avrupa ve Prusya bu kadarını tahmin etmemişti. Friedrich çocukluğunda erkekçe davranmadığı için babası I. Friedrich Wilhelm'den sık sık dayak yiyen hayalci ve narin bir oğlandı. Büyüme çağında saçını beline kadar uzun buklelerle uzatır, işlemeli kadife kıyafetler giyinirdi. Fransız yazarlarını okur, Fransızca şiir yazar, keman, klavsen ve flütle oda müziği çalardı. (Flüt, hayatı boyunca süren bir tutkusuydu; yüzden fazla flüt sonatı ve konçerto yazmıştır.) Yirmi beş yaşındayken kaderinde krallık olduğunu kabullendi ve bir piyade alayının komutanlığını üstlendi. 31 Mayıs 1740'ta da II. Friedrich adıyla Prusya tahtına çıktı. Görünüşü pek etkileyici değildi – 1,70 boyunda, uzun suratlı, yüksek alınlı, biraz fırlakça iri mavi gözlüydü. Ancak, bunlar kimsenin, en başta da delikanlılık çağlarını artık geçirmiş Friedrich'in umurunda değildi. İnceliklere ve boş işlere hiç zaman harcamadı, resmi taç giyme töreni bile düzenlemedi. Altı ay sonra Friedrich krallığını aniden bir savaşın içine attı.

Friedrich'in miras aldığı Prusya, Ren Nehri'nden Baltık Denizi'ne kadar bağlantısız parçalar halinde dağılmış küçük, nüfusu ve doğal kaynakları fakir bir devletti. Merkezinde, başkenti Berlin olan Brandenburg elektörlüğü bulunuyordu. Doğusunda Lehistan Krallığı'na ait bir

koridorun Brandenburg'dan ayırdığı Doğu Prusya uzanıyordu. Batıda Ren, Westfalya, Doğu Frizya ile Kuzey Denizi taraflarında birbirinden kopuk bir dizi toprak parçasına sahipti. Ülkesinin toprak bütünlüğünün olmayışı milli bir zayıflık teşkil etse de Friedrich'in elinde bir yandan da önemli bir güç vasıtası vardı. Prusya ordusu en küçük askerine kadar Avrupa'nın en iyisiydi; ülkenin seksen üç bin iyi eğitilmiş profesyonel askeri, becerikli bir subay sınıfı ve modern silahlarla dolu cephanelikleri mevcuttu. Friedrich'in niyeti bu ürkütücü askeri kuvveti ülkenin coğrafi zayıflığını gidermek için kullanmaktı.

Beklediği fırsat da derhal karşısına çıktı. Friedrich'in Prusya tahtına çıkmasından beş ay sonra, 20 Ekim 1740'ta Kutsal Roma imparatoru, Avusturyalı VI. Karl aniden öldü. Erkek nesebinden bu son Habsburg hükümdarı ardında iki kız evlat bırakmıştı ve bunlardan büyüğü olan Maria Theresa Avusturya tahtına çıktı. Fırsatı kaçırmayan Friedrich derhal generallerini topladı. Habsburg mülklerinin en zenginlerinden Silezya eyaletini ele geçirmek için 28 Ekim itibariyle kararını vermişti. Buna dair görüşleri temelde pragmatikti: Avusturya'nın öndersiz, zayıf ve yoksul göründüğü bir anda kendi ordusu hazırdı. Friedrich başka türlü kaygıları bir yana bıraktı; şahsen, Maria Theresa'nın tüm Habsburg ülkelerindeki haklarını tanımaya resmen yemin ettiği gerçeği onu engellemedi. Daha sonraları, *Histoire de Mon Temps* adlı kitabında samimiyetle "hırs, kazanma fırsatı, şöhret edinme arzusu – kararımı bunlara göre verdim ve savaş kesin hale geldi" itirafında bulunmuştur. Silezya'yı seçmesinin nedeni, sınır komşusu olmasının yanında, tarımsal ve sınai zenginliklerinin ve çoğunluğu Protestan olan nüfusunun küçük krallığına ciddi bir güç katacağını düşünmesiydi.

Friedrich 16 Aralık'ta, içe işleyen soğuk bir yağmur altında otuz iki bin askeriyle Silezya sınırını geçti. Bölgede hiçbir fiili direnişle karşılaşmadı; askeri harekâtı saldırıdan çok bir işgal hareketiydi. Ocak ayı sonunda Berlin'e geri dönmüştü. Ancak genç kral savaş öncesinde önemli bir hususu hesaba katmamış, düşmanı haline getirdiği kadının karakterini yeterince tanıyamamıştı. Avusturya Arşidüşesi ve Macaristan Kraliçesi Maria Theresa mavi gözleri ve altın rengi saçlarıyla bebek misali, yanıltıcı bir güzelliğe sahipti. Zor zamanlarda olağanüstü bir sükûnete bürünmeyi başarır, bu da görenleri fazla akıllı olmadığı sonucuna götürürdü. Fakat böyle düşünenler hata ederlerdi zira aslında zekâ, cesaret

ve metanet sahibi bir insandı. Friedrich'in saldırıp Silezya'yı zapt etmesi Viyana'da herkesi felce uğratmışken Maria Theresa dirayetini korudu ve hamileliğinin ileri bir aşamasında olduğu halde, öfkesinin verdiği bir enerjiyle tepki gösterdi. Geleceğin imparatoru II. Joseph'i dünyaya getirdiği bir anda, para buldu, askerlerini seferber etti ve uyruklarını yüreklendirdi. Friedrich bu tecrübesiz genç kadının elinden aldığı eyaletinden vazgeçmeyi inatla reddedişi karşısında şaşkınlığa uğradı. Nisan ayında bir Avusturya ordusunun Bohemya dağlarını aşıp Silezya'ya tekrar girmesiyle daha da hayret içinde kaldı. Prusya, Avusturyalıları tekrar mağlup etti ve ardından varılan geçici barış anlaşmasıyla Friedrich yirmi iki bin kilometrekarelik verimli tarım toprakları, zengin kömür madeni ocakları, müreffeh şehirleri ve çoğunluğu Alman Protestanı 1.500.000 kişilik nüfusuyla Silezya'yı elinde tuttu. Babasından miras aldığı uyruklar da eklenince Prusya'nın nüfusu artık dört milyona yükselmişti. Ancak bu ganimetlerin bir bedeli de vardı. Maria Theresa, Habsburg mirasını kutsal bir emanet gibi görüyordu. Friedrich'in saldırganlığı Maria Theresa'nın ömür boyu kendisinden nefret etmesine ve bir yüzyıl boyunca sürecek Prusya-Avusturya düşmanlığına yol açtı.

Silezya'daki zaferine rağmen, Friedrich'in vaziyeti tehlikeliydi. Prusya hâlâ küçük bir ülkeydi; toprakları bölünmüşlüğünü sürdürüyor ve artan kuvveti güçlü komşularını huzursuz ediyordu. Her biri Prusya'dan daha büyük ve potansiyel olarak gücü daha fazla iki büyük imparatorluk düşmanıydı. Bunlardan ilki acı hisler içindeki Maria Theresa'nın yönettiği Avusturya'ydı. Diğeri ise yeni taç giymiş İmparatoriçe Yelizaveta'nın hükmettiği, Prusya'nın kuzey ve doğu sınırları boyunca uzanan muazzam ve giderek genişleyen Rusya'ydı. Bu durum karşısında Friedrich için Rusya'nın dostluğundan veya en azından tarafsızlığından daha mühim bir şey olamazdı. Babasının ölüm döşeğinde kendisine aklında tutması için bir öğüt verdiğini de hatırlamaktaydı: Rusya'yla savaş, her zaman kazanacağından daha fazlasını kaybettirirdi. Friedrich işte böyle kritik bir anda İmparatoriçe Yelivazeta'nın nasıl hareket edeceğinden emin olamıyordu.

İmparatoriçe tahta çıkışının hemen ardından dışişlerinin başına Prusya'dan nefret eden, yeni şansölye yardımcısı Kont Aleksey Bestujev-Ryumin'i getirmişti. Bestujev'in hayatının tutkusu Rusya'yı deniz dev-

letleri İngiltere ve Hollanda ile merkezi Avrupa kara güçleri Avusturya ve Saksonya-Lehistan ile bağlayacak bir ittifak kurmaktı. Bestujev'in görüşlerinin farkında olan Friedrich imparatoriçe ile diplomatik bir anlaşmaya varmasının önünde şansölye yardımcısının durduğuna inanıyordu. Dolayısıyla bu engelin ortadan kaldırılması zorunluydu.

Friedrich, Rus imparatoriçesinin on beş yaşındaki yeğeni ve veliahtına gelin arama çalışmalarına katkıda bulunursa bu dış siyaset düğümünün bir kısmını çözebileceğini hesap ediyordu. Bestujev'in Saksonya Elektörü ve Lehistan Kralı III. Augustus'un kızını seçmesi için Yelizaveta'nın başını ütülediğini, St. Petersburg'daki Prusya elçisi bir yıl kadar önce haber vermişti. Gerçekleştiği takdirde böyle bir evlilik şansölye yardımcısının Prusya'ya karşı ittifak kurulması politikasında kritik bir unsur teşkil edebilirdi. Friedrich Saksonlarla evlilik fikrini engellemeye kararlıydı. Bu amaçla makul ölçüde seçkin bir dukalık hanedanından bir Alman prensesine ihtiyacı vardı. İmparatoriçe Yelizaveta'nın seçtiği Sophia, Anhalt-Zerbst'li küçük bir oyun taşı olarak, Friedrich'in bu tasavvurlarına mükemmel şekilde uyuyordu.

1744 yılbaşında bu müzakerelerin bir an evvel tamamlanması kritik bir konu haline gelmişti. Brümmer'in Johanna'ya ilk mektubunda vurguladığı ve Friedrich'in de mektubunda tekrarladığı sürat ve gizlilik ihtiyacı Bestujev'in Leh-Sakson Marianne ile evliliği namına imparatoriçeye baskı uygulamayı sürdürmesinden kaynaklanmaktaydı. Yelizaveta Sophia'yı seçer seçmez, Friedrich iki Holstein prensesinin mümkün olduğunca hızla St. Petersburg'a gitmesini bu nedenle istemişti. İmparatoriçeye fikrini değiştirecek zaman tanınmaması Friedrich için elzemdi.

II. Friedrich, St. Petersburg'da nasıl karşılanacağını değerlendirmek için Zerbst'li küçük prensesle şahsen tanışmayı merakla bekliyordu. Fakat Johanna Berlin'e geldiğinde ya Sophia'nın kralın beklentilerini karşılayamayacağı endişesiyle ya da Friedrich'in kendisinden çok kızına ilgi duyabileceğini aklına bile getiremediğinden derhal saraya gitti ama yalnız başına. Friedrich, Sophia'yı sorduğunda da kızının hastalığını beyan etti. Ertesi gün de aynı özrü beyan etti, ısrar üzerine kızının saraya uygun elbisesi olmadığı için gelemediğini söyledi. Sabrını yitiren Friedrich kız kardeşlerinden birinin elbiselerinden verilmesini ve Sophia'nın derhal huzuruna getirilmesini emretti.

Sophia en sonunda karşısına çıkarıldığında Friedrich üzerine oturmayan bir kıyafet giymiş, mücevherlerle süslenmemiş, saçı pudralanmamış, çirkin veya güzel denemeyecek bir kız gördü. Kralın masasına annesi veya babasının değil de kendisinin oturacağını öğrendiğinde Sophia'nın utangaçlığı şaşkınlığa dönüştü. Kendisini hükümdarın yanında oturur bulunca da şaşkınlığının yerini hayret aldı. Friedrich ürkek kızı rahatlatmak için gayret etti. Daha sonraları Sophia'nın yazdığına göre, ona "on dört yaşında bir kızı eğlendirmek için genellikle açmayacağınız konulardan, opera, tiyatro, şiir, dans, aklınıza ne gelirse bin türlü şeyden bahsetti". Giderek özgüvenini kazanan Sophia zekice cevaplar vermeyi başardı ve sonraları gururla söylediği gibi, "tüm davetliler kralın bir çocukla sohbete girdiğini görerek hayretle bakakaldılar". Friedrich ondan memnun kalmıştı; Sophia'dan bir misafirine reçel tabağını uzatmasını rica etti ve sonra da misafirine dönüp gülümseyerek, "Bunu aşk ve zarafet perisinin elinden bir hediye olarak kabul ediniz" dedi. Sophia bakımından gece bir zaferdi. Friedrich genç masa arkadaşını şımartmak için böyle davranmamıştı; İmparatoriçe Yelizaveta'ya mektubunda "Zerbst prensesi yaşı için normal sayılabilecek neşe ve doğallığını, bu yaşta birinden beklenmeyecek ölçüde olgun bir zekâ ve hazırcevaplıkla birleştiriyor" ifadesini kullandı. Sophia o zamanlar dış politika oyununda bir piyondu. Ancak bir gün daha büyük bir rol oynayacağını biliyordu. Friedrich o sırada otuz iki, Sophia ise on dört yaşındaydı ve bu iki seçkin hükümdarın ilk ve tek görüşmeleri bu olacaktı. Aradan geçen zamanla her ikisine de "Büyük" sıfatı layık görülecek, Orta ve Doğu Avrupa tarihine on yıllar boyu beraberce hükmedeceklerdi.

Friedrich, herkesin karşısında Sophia'ya gösterdiği alakaya rağmen gizli konuları annesiyle ele aldı. Friedrich'in planı Johanna'nın St. Petersburg'da Prusya'nın gayriresmi diplomatik temsilciliğini yapmasıydı. Johanna Rus imparatoriçesiyle yakınlaşacak, bu yolla Rus tahtının veliahtıyla Sophia'nın evlendirilmesinin uzun vadeli avantajlarından ayrı olarak, Prusya namına ilave bir nüfuz olanağı elde edilecekti. Kral ona Bestujev ve politikalarını izah etti. Prusya'nın yeminli düşmanı olduğundan şansölye yardımcısının elindeki her imkânla Sophia'nın evliliğini engellemeye çalışacağını vurguladı. Başka hiçbir sebebi olmasa bile sırf bu nedenle Bestujev'in konumunu baltalamak için her şeyi yapmasının Sophia'nın menfaatine olacağını özellikle belirtti.

Johanna tevdi edilen gizli görevden zevk aldığı için Friedrich onun hevesini körüklemekte güçlük çekmedi. Artık Rusya'ya kızının refakatçisi sıfatıyla ikincil önemde bir kişi olarak değil büyük bir diplomatik girişimin ana şahsiyeti olarak gidiyordu: Rus imparatorluk şansölyesini yerinden edecekti. Ayakları yerden kesilen Johanna ihtiyatı elden bırakıtı. Yelivazeta'ya sürekli beyan ettiği şükran ve sadakatini; taşralı, dürüst kocasının siyasete girmemesi yolundaki tavsiyesini ve seyahatinin gerçek amacının kızını Rusya'ya emniyetle götürmek olduğunu unuttu.

Sophia 16 Ocak Cuma günü, yanında annesi ve babası olmak üzere dört arabalık küçük bir kafileyle Berlin'den ayrıldı. Brümmer'in talimatları uyarınca Rusya'ya giden küçük grubun sayısı sınırlandırılmıştı: İki prenses, bir subay, bir nedime, iki hizmetçi, bir uşak ve bir aşçı. Kararlaştırıldığı üzere Johanna, Kontes Reinbeck takma adıyla seyahat etmekteydi. Prens Christian Augustus Berlin'in seksen kilometre doğusunda, Oder Nehri kıyısındaki Schwest kasabasında kızına veda etti. Ayrılırken her ikisi de gözyaşı döktü; birbirlerini bir daha hiç görmeyeceklerini bilmiyorlardı. Her ne kadar resmi bir dille de ifade edilse Sophia'nın babası hakkındaki duyguları iki hafta sonra Königsberg'den yazdığı bir mektupta kendini belli etmektedir. Babasını memnun edeceğini bildiği bir vaatte bulunmaktadır: Lüterci inancında kalması arzusunu yerine getirmek için gayret gösterecekti:

> Efendim, tavsiye ve tembihlerinizin daima kalbime nakşedilmiş olarak kalacağına inanmanız için yalvarırım. Karşıma çıkacağını tahmin ettiğim ayartılardan beni muhafaza etmesi için Tanrı'ya dua ettiğim kutsal inancın tohumları da ruhumdan asla ayrılmayacaktır... İnancıma layık olacağım tesellisini koruyorum ve aynı şekilde sevgili babamın iyi haberlerini almaya devam edeceğimi umuyorum. Yaşadığım sürece sarsılmaz hürmet içinde olacağım, efendim. Zatıâlilerinin en aciz, en itaatkâr ve sadık kızı ve hizmetkârı, Sophia.

Bilmediği bir ülkeye doğru yola çıkan henüz ergenlik çağındaki genç kız bir imparatoriçenin duygusallığının, Prusya kralının entrikalarının ve bir annenin ihtirasının itkisiyle büyük bir maceraya başlıyordu. Babasından ayrılmasının kederini üstünden atar atmaz Sophia'nın içi heyecanla doldu. Önünde bekleyen uzun yolculuktan veya dört yıl önce şöy-

lece bir tanıştığı bir çocukla evlenmesinin yaratabileceği sıkıntılardan hiç korku duymuyordu. Gelecekteki kocası cahil veya inatçı biri olarak görülebilir, sağlık durumu hassas olabilir, Rusya'da kendini kötü hissedebilirdi ancak Sophia bakımından bunların hiç önemi yoktu. Rusya'ya seyahatinin sebebi Peter Ulrich değildi. Sebep Rusya'nın kendisi ve Büyük Petro'nun tahtına yakın olmaktı.

Berlin'den St. Petersburg'a giden yol yazın o kadar rahatsızdı ki seyyahların çoğunluğu denizden gitmeyi tercih ederdi, kış mevsiminde ise; kara yolunu acil işler gören diplomatik ve posta ulaklarından başka kimse kullanmazdı. İmparatoriçenin acele etmesi talebiyle sıkıştırdığı Johanna'nın ise başka çaresi yoktu. Ocak ayı ortasına gelindiği halde kar düşmediğinden sert kar üzerinde kayıp gitmesi için tasarlanmış kızaklar kullanılamıyordu. Bunun yerine seyyahlar hantal arabalarda yalpalayarak ve donmuş teker izlerinin üzerinde sıçrayarak günler boyu yol alıyor, bu esnada Baltık'tan esen dondurucu rüzgâr arabanın altındaki ve kenarlarındaki çatlaklardan ıslıklar çalarak içeri doluyordu. Birbirine sokulmuş anne ile kız bu arabalardan birinin içinde, kalın paltolarının altında, yanaklarına ve burunlarına kadar çekilmiş yün başlıklarıyla oturuyorlardı. Sophia'nın ayakları soğuktan çoğu zaman öyle donuyordu ki dinlenmek için durduklarında kımıldayamadığından yerinden kaldırılarak taşınması gerekiyordu.

Friedrich "Kontes Reinbeck" ve kızının seyahatinin mümkün olduğunca kolaylaştırılması için emir vermişti ve bu emirler Alman şehirleri Danzig ve Königsberg'de önemli ölçüde rahat etmelerini sağladı. Gıcırdayan tekerler ve atların sırtında şaklayan kırbaç sesleriyle geçen günün ardından yolcuları ılık odalar ile sıcak çikolata ibrikleri ve kızartılmış kümes hayvanlarından oluşan yemekler karşılıyordu. Fakat donmuş yollardan doğuya doğru ilerledikçe herkesin toplandığı oturma odasında devasa bir sobanın bulunduğu basit posta istasyonlarından başka bir şey bulamadılar. Johanna kocasına "Yatak odaları ısıtmasız ve dondurucuydu" haberini verdi "ve domuz ağılından farksız posta müdürünün odasına sığınmak zorunda kaldık... Kendisi, karısı, bekçi köpeği ve çocukları lahanalar ve turplar gibi birbirlerinin üstünde yatıyorlardı... Kendime bir sıra getirttim ve odanın ortasında buna uzandım" demekteydi. Sophia'nın nerede uyuduğunu ise bildirmemektedir.

Aslına bakılırsa sağlıklı ve meraklı Sophia her şeyi büyük macerasının parçası gibi görüyordu. Kurland'dan (günümüzde Letonya'dadır) geçerlerken Sophia 1744 yılındaki kuyrukluyıldızın siyah gece ufkundan kayarak geçişini izledi. Hatıralarında "Böyle muazzam bir şey hiç görmemiştim. Yeryüzüne çok yakın görünüyordu" demektedir. Seyahatin bir kısmında rahatsızlandı. Babasına mektubunda "Bulduğum bütün birayı içtiğim için son günlerde biraz hazımsızlık yaşadım" diye yazmıştır. "Sevgili annem buna bir son verdi ve artık tekrar iyiyim."

Hava soğukluğu artmakta fakat hâlâ kar yağmamaktaydı. Şafaktan gece karanlığına kadar donmuş tekerlek izleri üzerinde sarsıla takırdaya gidiyorlardı. Memel'i geçince artık posta istasyonu da kalmadı ve yedek atları köylülerden kiralamak zorunda kaldılar. Lehistan Litvanyası ile Rus İmparatorluğu arasındaki sınırda bulunan Mitau'ya 5 Şubat tarihinde ulaştılar. Burada sınır garnizonunun komutanı olan Rus albay tarafından karşılandılar. Yolun ilerisinde kendilerini bekleyen saray mabeyincilerinden eski Londra büyükelçisi Prens Semyon Narişkin imparatoriçe adına resmen hoş geldiniz dedi ve Johanna'ya Brümmer'den bir mektup teslim etti. Brümmer imparatoriçeye takdim edildiğinde hükümdarın elini öperek "olağanüstü hürmet" göstermeyi unutmamasını hatırlatıyordu. Riga şehrinin beri tarafında, donmuş Dvina Nehri'nin kıyısında şehrin vali yardımcısı ile bir yurttaş heyeti, yolcuların kullanımı için ayrılmış donanımlı bir devlet arabasıyla birlikte onları beklemekteydi. Johanna'nın bildirdiğine göre arabanın içinde "altın brokarla kaplı iki harika samur kürk ... aynı kürkten iki maşon ile bunlar kadar güzel başka bir kürkten örtü" vardı. Anne ve kız daha sonra kendilerini selamlamak için kaleden gürleyen topların eşliğinde buz üzerinden şehre arabalarıyla gittiler; adı-sanı olmayan Kontes Reinbeck, o anda gelecekteki Rusya imparatorunun müstakbel kayınvalidesi Prenses Johanna von Anhalt-Zerbst'e dönüşmüştü.

Rusya Batı Avrupa'da kullanılan Gregoryen takviminden on bir gün gerideki Jülyen takvimini kabul ettiğinden Riga'dayken yolcular takvimlerini on bir gün geri aldılar. Yine Riga'dayken kar da en sonunda yağmaya başladı. İki prenses 29 Ocak'ta (Berlin ve Zerbst'te tarih 9 Şubat'tı) Riga'dan St. Petersburg'a doğru yola çıktılar. Artık muhteşem bir imparatorluk kızağıyla -buna aslında on at tarafından çekilen tekerlekli bir ahşap kulübe denebilirdi- seyahat etmekteydiler. İçine kenarları

altın ve gümüş işlemeli mor örtüler asılmış olan kızak, yolcuların ipek ve saten minderli kuştüyünden kapitone yataklara boylu boyunca uzanabilecekleri kadar da genişti. Yanlarında dörtnala giden bir süvari taburunun eşliğinde bu rahat vasıtayla St. Petersburg'a doğru ilerlediler. Kışlık Saray'a 3 Şubat günü öğle vakti ulaştılar. Yaklaştıklarının işaretini donmuş Neva Nehri'ne bakan Petrus ve Pavlus Kalesi'nden atılan topların gürlemeleri verdi. Sarayın dışında bir şeref kıtası hazırolda bekliyordu; içeride parlak renkli üniformalarını, ipek ve kadife elbiselerini giymiş bir insan kalabalığı gülümsüyor ve önlerinde eğiliyordu.

İmparatoriçe Yelizaveta orada değildi; iki hafta önceden Moskova'ya gitmiş ancak saray ve kordiplomatik mensubu birçok kişiyi geride bırakmış, ziyaretçilerine krallara layık bir karşılama töreni düzenlenmesini emretmişti. Johanna eşine şöyle yazdı:

> Burada her şey öyle muhteşem ve hürmetkâr bir tarzda gidiyor ki ... sanki hepsi bir rüyaymış gibi görünüyor bana... Emperyal Majestelerinin bana verdiği hanımlar ve beylerle yalnız yemek yiyorum; kraliçeymişim gibi bana hizmet ediyorlar... Yemek için içeri girdiğimde binanın içindeki borazanlar ve dışarıdaki muhafızların davulları karşılama havası çalıyor... Şerefine çok az yerde davul çalınmış ben naçiz için bütün bunlar gerçek olamazmış gibi görünüyor.

Elbette her şey "ben naçiz" için yapılmıyordu. Ancak annesi kendisini bu şereflere sarıp sarmalarken, Sophia bir kenarda duruyor ve izliyordu. Aslına bakılırsa İran şahı tarafından imparatoriçeye hediye edilmiş, Kışlık Saray'ın avlusunda çeşitli numaralar yapan on dört filin maskaralıklarıyla daha fazla ilgiliydi.

Johanna Berlin'deki Friedrich'e daha farklı bir tonla, kralın namına çalışan ve görevinin bilincinde olan bir uyruğu havasıyla yazdı. Prensesler Moskova'ya gitmeden önce Rus kıyafetleriyle donatılırken Johanna, Friedrich'in kendisine yol göstermesi için görevlendirmiş olduğu iki kişiyle görüşmelerde bulundu. Bunlardan biri Prusya büyükelçisi Baron Mardefeld, diğeri ise Fransız elçi Marki de La Chetardie idi. Elçiler, Sophia'nın veliahta eş seçilmesine Şansölye Yardımcısı Bestujev'in şiddetle karşı çıktığını yinelediler. Bu sebeple görevinden alınması gerektiğini ve yardımına ihtiyaç duyduklarını vurguladılar. O zamana dek imparatoriçe ile mümkün olan en dostane ilişkileri kurmasını, kızıyla

birlikte Moskova'ya gidişini çabuklaştırmasını ve Grandük Petro'nun 10 Şubat'taki doğum günü kutlamalarına yetişmesini tavsiye ettiler.

İki yolcu bu tavsiyeye kulak vererek otuz kızaklık bir kafileyle 5 Şubat gecesi Moskova'ya doğru yola çıktılar. Bu defa 650 kilometrelik, imparatoriçe tarafından kullanılan Rusya'nın en bakımlı kış yolundan, sertleşmiş karların üzerinden kayarak süratle ve rahatça seyahat ettiler. At değiştirmek için mola verdiklerinde köy halkı gözlerini onlara dikiyor ve birbirlerine "işte grandükün gelini" diyorlardı.

Dördüncü gün saat dörtte -9 Şubat 1744 günü öğleden sonrasıydı- Moskova'dan yetmiş üç kilometre uzaklıkta bir hana ulaştılar. Burada imparatoriçeden Moskova'ya girişlerini güneşin batışından sonraya ertelemelerini rica eden bir mesaj buldular. Beklerken balık çorbası ve kahve içtiler ve hükümdarın huzuruna çıkmak için kıyafetlerini değiştirdiler; Sophia kenarları gümüş işlemeli pembe renkli ipek bir kıyafet seçti. Bu sırada hızlarını artırmak için kendilerini oraya kadar getiren on atın yerine on altı dinlenmiş at kızaklara koşuldu. Arabalarına tekrar binip harekete geçtiler ve saat sekizden önce Moskova surlarına ulaştılar. Avlusu parlak meşalelerle aydınlatılmış Golovin Sarayı'na erişene kadar şehre karanlık çökmüştü. Seyahatleri artık sona ermişti. İmparatoriçenin davet mektubunu yazmış olan Otto Brümmer hoş geldiniz demek için giriş salonunun geniş merdivenlerinin altında bekliyordu. Konuşmak, kürklerini çıkarmak ve kıyafetlerini düzeltmek için az bir zamanları oldu. On dört yaşındaki Sophia, birkaç dakika sonra, izleyen on sekiz yıl boyunca hayatına hükmedecek iki insanın, İmparatoriçe Yelizaveta ile Grandük Petro'nun karşısına çıkacaktı.

4. Bölüm

İmparatoriçe Yelizaveta

Yelizaveta'nın dramatik sahneler yaratmaya baştan beri yatkınlığı vardı. 18 Aralık 1709'da babası Büyük Petro güçlü düşmanı İsveçli XII. Karl'a* karşı bir önceki yılın yazında Poltava'da kazandığı çarpıcı zaferini kutlamak için düzenlenen geçit alayının başında Moskova'nın karlı caddelerinden yürümeye yeni başlamıştı. Çarın arkasından Rus İmparatorluk Muhafızları alayları, ardından savaşta ele geçirilmiş üç yüz İsveç sancağını karlarda sürükleyerek getiren başka Rus askerleri, bir grup mağlup İsveçli general ile nihayet iki yıl öncesinde Rusya'yı istila etmiş olan, bir zamanların dokunulmaz ordusundan arta kalmış on yedi bin İsveçli tutsak uzun bir kol halinde yürüyordu.

Bir subay aniden çara doğru atını sürdü ve bir mesaj teslim etti. Petro elini yukarı kaldırdı ve alayı durdurdu. Çar birkaç kelime konuştu, sonra da atını dörtnala kaldırıp ayrıldı. Kısa süre sonra Moskova dışındaki Kolomenskoe Sarayı'nın büyük ahşap kapılarının önünde ağzı köpürmüş atını dizginledi ve kapıdan içeri daldı. Odaların birinde doğumdan henüz çıkmış karısını buldu. Yanındaki yatakta bir kız bebek yatıyordu. Yelizaveta adı verilen bu bebek otuz iki yıl sonra Rusya imparatoriçesi olacaktı.

Yelizaveta, Petro'nun evlendiği köylü kadının dünyaya getirdiği ve aralarında sadece ikisinin yedi yaşını görebileceği altısı oğlan, altısı kız, on iki çocuğun beşincisiydi. Hayatta kalan diğer çocuk, yani Yelizaveta'nın ablası Anna kendisinden iki yaş büyüktü. Bütün dünyanın bildiği gibi Yelizaveta ile Anna gayrimeşruydu; babaları, adını Katerina olarak değiştirmiş iri göğüslü Letonyalı köylü anneleri Martha Skavronskaya ile resmen evlenmek için "zaman bulamadım" demişti. Gerçekte ise Petro, Katerina ile Kasım 1707'de gizlice evlenmiş ancak

---

* Osmanlı tarihine Demirbaş Şarl olarak geçmiştir-ed.n.

şartların izin vermemesinden ötürü bu durum saklı tutulmuştu. Petro gençliğinde daha önce bir evlilik yapmış ancak hiç uyuşamadığı ilk eşi Evdoksiya'yı boşamış ve bir manastıra kapatmıştı. 1707 yılında gelenekçi Ruslar, çarın okuma yazma bilmeyen yabancı bir köylü kadınıyla evlenmek için İsveç ordusunun ülkeye girdiği anı seçmesini kabul edemezlerdi. Fakat beş yıl sonra, Poltava zaferi elde edildiğinde Petro artık farklı düşünüyordu. Katerina'yla 9 Şubat 1712'de, halkın gözü önünde düzenlenen şenliklerle tekrar evlendi. İkinci düğünlerinde o sırada dört ve iki yaşlarına gelmiş kızları Anna ve Yelizaveta mücevherlerle süslenmiş saçlarıyla gelinin nedimeliğini yaptılar.

Petro her zaman "iki kızını da ruhu gibi sevdiğini" söylerdi. 28 Ocak 1722'de babası tarafından rüştüne erdiği ilan edildiğinde, on üç yaşındaki Yelizaveta, sarı saçlı, mavi gözlü, enerji ve sağlık dolu bir kızdı. Kahkahası ve neşesiyle herkesin beğenisini toplardı; Yelizaveta'nın tapar gibi sevdiği ablası Anna, sakinliğiyle ondan ayrılırdı. Hem Anna hem Yelizaveta Avrupalı prensesler gibi eğitim aldılar; yabancı diller, görgü kuralları ve dans öğrendiler. Rusça dışında her ikisi de Fransızca da öğrenmekle birlikte daha iyi bir öğrenci olan Anna biraz İtalyanca ve İsveççe eğitimi de aldı. Yıllar sonra İmparatoriçe Yelizaveta babasının eğitimlerine gösterdiği yakın ilgiyi hatırlamıştır. Anlattığına göre, odalarına sık sık kendilerini görmeye gelir ve gün boyunca neler öğrendiklerini sorardı. Memnun kaldığında onları takdir eder, öper ve bazen de birer hediye verirdi. Yelizaveta ayrıca düzenli eğitim almadığı için Petro'nun ne kadar hayıflandığını anlatmıştır. "Babam sık sık, eğitimi ihmal edilmemiş olsaydı bir parmağını feda edebileceğini söylerdi. Bu eksikliğini hissetmediği tek bir gün geçmemiştir" demiştir.

On beş yaşına eriştiğinde ablası kadar uzun ve gösterişli olmasa da heykel misali esmer Anna'nın zarafet ve ağırlığına karşı cıvıl cıvıl sarışın Yelizaveta'nın saçtığı canlılığı tercih eden birçok insan vardı. İspanyol elçi Liria dükü, Yelizaveta'yı iltifatlarla tasvir etmiştir: "Benzerini hiç görmediğim bir dilberdir. Büyüleyici bir teni, pırıldayan gözleri, mükemmel ağzı vardır; boynu ve sinesi nadir beyazlıktadır. Uzun boyludur ve mizacı hayat doludur. Her zaman biraz hayalcidir. Onda önemli ölçüde zekâ ve hünerin dışında belirli bir hırs da sezilir." Sakson elçisi Lefort iri ve parlak gözlerini övmüş ve neşesiyle şakacılığını karşı konulmaz bulmuştur.

On beş yaşındayken evliliğe hazır olduğu değerlendirildi. Büyük Petro, 1717 yılındaki Paris ziyaretinden beri Yelizaveta'yı kendisinden iki ay küçük XV. Louis ile evlendirmeyi umuyordu. Yelizaveta bu evlilik akılda tutularak eğitim görmüştü. Fransızca ve saray teşrifatı dersleri almış, Fransız tarihi ve edebiyatı öğrenmişti. St. Petersburg'daki Fransız büyükelçisi Campredon çarın planını bütün kalbiyle desteklemekteydi: Paris'e "Prenses Yelizaveta'nın şahsında hoş olmayan hiçbir şey yoktur" diye yazmaktaydı. "Endamı, teni, gözleri ve elleriyle bir güzellik timsalidir denilebilir. Herhangi bir kusuru varsa, eğitim ve davranış bakımındandır. Fakat öyle zekidir ki eminim bu mesele bir sonuca ulaşırsa yanına verilecek yetenekli ve deneyimli bir kişinin ihtimamıyla eksik olan hususlar kolaylıkla giderilebilir." Mamafih bu olumlu görüşe ve göze çarpan güzelliğine rağmen kızın Versailles'da itibarı düşüktü: Annesi bir köylü kadınıydı ve kızı da evlilik bağı dışında doğmuştu. Fransa gayrimeşru bir çocuğun kraliyet tahtına değil oturmasını, yanına yaklaşmasını bile istemiyordu.

Petro'nun Yelizaveta için beslediği ümitler boşa çıkmıştı ama diğer kızı evlenecekti. Yelizaveta'nın on iki yaşını henüz doldurmadığı, Anna'nın on üç yaşına eriştiği 1721 yılında Büyük Petro'nun efsanevi hasmı İsveçli XII. Karl'ın tek yeğeni Holstein Dükü Karl Friedrich St. Petersburg'a gelmişti. Karl öldüğünde dük yerinden edilmiş, müteveffa amcasının kendisini getirdiği veliahtlığına son verilmişti.

Petro Rusya'da genç adamı memnuniyetle karşılayıp maaş bağladı ve şerefli bir mevki bahşetti. Dük tahttaki iddiasını ilerletmek için Yelizaveta'nın ablası Anna'ya kur yapmaya başladı. Dört yıl sonra Anna on yedi yaşına geldiğinde -ve talibine heves göstermediği halde- imparatorun yüzükleri ellerinden alıp bizzat parmaklarına taktığı bir törenle nişanlandılar. Sonra da elli iki yaşındaki Büyük Petro 25 Ocak 1725'te aniden öldü. Annesi İmparatoriçe I. Katerina adıyla tahta çıkarken Anna'nın düğün töreni tehir edildi. Babasının ölümünden dört ay sonra, 21 Mayıs'ta Anna, Karl Friedrich ile evlendi. Nedimesi, on beş yaşındaki kız kardeşiydi.

Büyük Petro'nun ölümü ve kızı Anna'nın evlenmesi Rus tahtının zaten karmaşık halefiyet meselesini büyük bir karışıklığa sürükledi. Petro, Şubat 1722 tarihli bir kararnamesiyle, yazılı olmasa da nesillerden beri önce Moskova büyük düklerinin ve onlardan sonra Rus çarlarının taht-

larını babadan oğula aktardıkları *primogenitura* [en büyük oğulun tahta geçmesi-ç.] kuralını tehlikeli bir uygulama olarak nitelemiş ve kaldırmıştı. Bundan böyle her hükümdarın kendi halefini tespit etme yetkisine sahip olacağını duyurmuş, ardından eşi Katerina'ya elleriyle taç takmış ve imparatoriçe ilan etmişti.

Babasının erken ölümü Yelizaveta'nın geleceğini derinden etkiledi. Parlak bir evlilik yapma şansı çok uzak görünmekteydi. Annesi hâlâ Fransızlarla bir evliliğin gerçekleşmesini ummakla beraber XV. Louis bir Leh prensesiyle evlenmişti. Bu sırada Yelizaveta'nın genç kayınbiraderi Dük Karl Friedrich von Holstein yirmi yaşındaki kuzeni Prens Karl Augustus von Holstein'ın (şu işe bakın ki kendisi Prenses Johanna von Anhalt-Zerbst'in kardeşlerinden biriydi) iyi niteliklerini övmeye başladı. Damadına çok muhabbet duyan I. Katerina bu genç Holstein asilzadesini Rusya'ya davet etmeye karar verdi.

Karl Augustus 16 Ekim 1726'da St. Petersburg'a ulaştı ve olumlu bir izlenim uyandırdı. Yelizaveta'nın onu, hayranlık duyduğu eniştesinin bir benzeri olarak görmesi de ona âşık olmasını kolaylaştırdı. Nişanlarının 6 Ocak 1727 tarihinde takılacağı ilan edildiği bir sırada İmparatoriçe I. Katerina ateş ve titremeyle yatağa düştü ve iyileşene kadar tören ertelendi. Fakat imparatoriçe düzelmek bir yana daha da kötüleşti ve sadece yirmi yedi aylık hükümdarlığının ardından nisan ayında vefat etti. Annesinin ölümünden bir ay geçtikten sonra, Mayıs ayında, Yelizaveta evlilik hazırlıklarını sürdürmeye karar verdi. Sonra da müstakbel eşi Karl Augustus nişanlarının ilanının hemen öncesinde, 27 Mayıs'ta bir hastalığa tutuldu; doktorlar birkaç saat içinde çiçek hastalığı teşhisi koydular ve dört gün sonra o da hayatını kaybetti. Yelizaveta'nın mutluluğu on yedi yaşında yıkılmıştı. Geleneksel bir evlilik umudunu yavaş yavaş yitirirken başka erkeklerde teselli aramaktan geri durmadığı halde, yaşamının geri kalanında hep onun hatırasını korudu.

I. Katerina öldüğünde tahtı Büyük Petro'nun on bir yaşındaki torunu II. Petro'ya geçti. Katerina'nın ölümünden kısa süre sonra, Holstein dükü Temmuz 1727'de Rusya'da yeterince kaldığına karar verdi. Çocukluğunu İsveç'te ve delikanlılığının altı yılını Rusya'da geçirmiş olan kalıtsal dükün hükümdar sıfatı Alman dukalığında geç de olsa tanındı. Cömert bir Rus ödeneği de tahsis edilen dük, eşi Anna'yla birlikte Holstein'ın başkenti Kiel'e hareket etti.

Artlarında bıraktıkları Yelizaveta keder içindeydi. Annesi, müstakbel eşi ve sevgili ablası altı ay içinde onu terk etmişlerdi. Annesinin vasiyetiyle taht sırasında II. Petro'nun ardından ikinci gelmesine rağmen genç çara herhangi bir siyasi tehdit yaratmadı. Bilakis, yaşına göre uzun boylu, yakışıklı ve sağlıklı yeğeninin dostluğunu aradı ve kısa zaman içinde birbirlerinden hiç ayrılmamaya başladılar. Petro teyzesinin güzelliğinden ve kaynayan neşesinden zevk alıyor, beraberinde bulunmasından hoşlanıyordu. Saray Mart 1728'de Moskova'ya taşındığında Yelizaveta da ona eşlik etti. Genç imparatorun av tutkusunu paylaştı ve beraberce Moskova kırlarında at koşturdular. Yazın beraberce kayıkla dolaşıyor; kışın kızak ve kayak gezilerine çıkıyorlardı. Petro yanında olmadığı zamanlar Yelizaveta başka erkeklerin arkadaşlığını arardı. "Sadece âşıkken kendini mutlu hissettiğini" itiraf ettiği bilinen Yelizaveta'nın, genç imparatoru da hoşnut etmekten geri kalmadığı konuşuluyordu.

Dış dünyaya çılgınca bir hayat sürdüğü izlenimi vermesine ve hafifmeşrep görünmesine rağmen Yelizaveta'nın başka bir yanı daha vardı. Dini inançlarına bağlıydı ve aşk arayışlarından sonra uzun süre dua ederek zaman geçirirdi. Dindar bir ruh haline girdiğinde kiliselerde ve manastırlarda dizlerinin üstünde saatler geçirir, sonra da kahkahalar atan bir muhafız alayı askerinde tekrar hayat bulurdu. Babasının ani karar verme yeteneği onda da vardı ve arzularını tatminde hiç tereddüt etmezdi; yirmi yaşına gelmeden önce kendisini altı delikanlıya teslim ettiği ağızlarda dolaşıyordu. O ise bundan utanç duymuyor, güzel yaratılmasının bir sebebinin olduğunu ve kaderin onu gerçekten sevdiği tek adamdan mahrum ettiğini kendine söylüyordu.

Yelizaveta iktidara ve sorumluluğa karşı kayıtsızdı. Geleceğine daha fazla ilgi göstermesini tavsiye eden arkadaşlarını dikkate almıyordu. Sonra bir gün taht hemen elini uzatıp alabileceği kadar yakınına geldi. II. Petro on dört yaşındayken tehlikeli şekilde rahatsızlandı ve 11 Ocak 1730 gecesi çiçek hastalığından öldü. O sırada yirmi yaşındaki Yelizaveta yakınında uyuyordu. Fransız hekim Armand Lestocq onun odasına daldı ve şayet kalkar, muhafızlara kendisini tanıtır, halka görünür, süratle Senato'ya gider ve kendisini imparatoriçe ilan ederse hata etmeyeceğini söyledi. Yelizaveta onu dışarı çıkarttı ve yatağına geri döndü. Sabah olduğunda fırsat elden kaçmış, İmparatorluk Divanı otuz altı yaşındaki kuzeni Kurlandlı Anna'yı imparatoriçe seçmişti. Yelizaveta'nın harekete

geçememesinin bir sebebi, ortaya atılıp da başarı kazanamazsa gözden düşebileceği, hatta hapse atılabileceği endişesiydi. Daha da kuvvetli bir sebep ise hazır olmamasıydı. İktidarı ve protokolü istemiyor, özgürlüğü tercih ediyordu. O gece aldığı karardan hiç pişmanlık duymadı. Daha sonraları şöyle söylemiştir: "O sırada daha çok gençtim. Tahtta hak iddiamı daha önce ileri sürmediğim için çok memnunum; çok toydum ve halkım bana katlanamazdı."

Divan o gece Anna'yı, Büyük Petro'nun kızından daha zayıf, daha uysal davranacağına inandığı için desteklemişti. Anna, Petro'nun kibar, aklı kıt üvey ağabeyi ve ortak çar V. İvan'ın kızıydı. Anna, on yedi yaşında dul kalarak Rusya'dan yirmi yıl önce ayrılmış, evlenmeden ve çocuk sahibi olmadan yaşamıştı. Petro, İvan'a muhabbet duymuş, bu bahtsız ağabeyi öldüğünde eşi ile üç küçük kızına bakacağına söz vermiş ve sözünü de tutmuştu. Poltava'daki zaferinden sonra 1710'da, on yedi yaşındaki üvey yeğeni Anna'nın on dokuz yaşındaki Kurland Dükü Friedrich Wilhelm ile evlenmesini tertip etmişti. Ancak evlilikleri kısa sürmüştü. Yeni damat, Petro'nun bizzat düzenlediği muazzam düğün ziyafetinde içtiği içkiyle baygınlık geçirmişti. Birkaç gün sonra Rusya'dan ayrılırken mide ağrılarına tutulmuş, sancılanmış ve yolda ölmüştü. Genç yaşta dul kalan karısı, annesiyle birlikte St. Petersburg'da kalmasına izin verilmesini rica etmiş ancak Petro, Kurland'daki konumunu üstlenmesinde ısrarcı olmuştu. O da buna itaat etmiş, Rus parası ve askeri gücüyle dukalığın hükümdarı olmuştu. Yirmi yıl sonra hâlâ Alman kâtibi ve âşığı Dük Ernst Johann Biron'un yardımıyla yönettiği bu ülkedeydi. Rus İmparatorluk Divanı tahtı ona teklif ettiğinde birçok koşul öne sürdü: evlenmeyecek veya halefini tayin etmeyecek; savaş ve barış kararı alınması, vergi salınması, harcama yapılması, mülk bahşedilmesi ve albayın üstündeki tüm rütbelerde subay atanması konusunda Divan'ın onay hakkını kabul edecekti. Anna bu şartları kabul etti ve 1730 ilkbaharında Moskova'da taç giydi. Sonra da muhafız alaylarının desteğiyle imzaladığı belgeleri yırtıp attı ve otokrasiyi yeniden tesis etti.

Anna elde ettiği güce rağmen her zaman Yelizaveta'ya karşı temkinliydi. Tehlike teşkil edebileceğinden endişe duyduğu yirmi bir yaşındaki kuzeni kendisine hürmetlerini sunmaya geldiğinde genç kadını bir köşeye çekti. Ona, "Hemşirem" dedi, "imparatorluk hanesinden geriye az sayıda prenses kaldı. Bu nedenle en sıkı birlik ve uyum içinde beraberce

yaşamamız icap eder ve ben de tüm gücümle buna katkıda bulunmayı amaçlıyorum." Yelizaveta'nın içten gelen, sarih cevabı imparatoriçeyi korkularını abarttığı hususunda kısmen ikna etti.

Yelizaveta on bir yıl boyunca, yani yirmi yaşından otuz bir yaşına kadar İmparatoriçe Anna'nın hükümdarlığı altında yaşadı. Başlangıçta resmi saray faaliyetlerine katılıp imparatoriçenin yanında ağırbaşlılıkla oturması beklendi. Yelizaveta elinden geleni yaptı ancak kuzenini pırıltısıyla gölgede bırakmasını hiçbir şey engelleyemedi. Sadece Büyük Petro'nun hayattaki tek çocuğu değil aynı zamanda sarayın tartışılmaz en güzel kadınıydı. Zaman içinde sarayda yaşamanın baskılarından bezdi ve davranışlarıyla ahlak anlayışının sarayın dikkatli gözlerinden uzak kaldığı kır malikânesinde özgür hayatına çekildi. Muhteşem bir at sürücüsü olduğundan çoğu zaman erkek kıyafetiyle atlı gezilere çıkardı; amacı biçimli ve en çok erkek pantolonları giyince güzelliği hayranlık uyandıran bacaklarını sergilemekti. Vahşi ormanları ve geniş çayırlarıyla Rus kırlarını çok severdi. Köylülerin hayatlarına katılır; danslar ve şarkılarla, yazın mantar toplanmasıyla, kışın kızak ve paten kayılmasıyla, ateşin önünde oturulup kızartılan kestane ve keklerin yenilmesiyle geçen eğlencelerini paylaşırdı.

Bekâr bir genç kadın olduğu ve özel hayatı herhangi bir kural veya otoriteye tabi bulunmadığından saray dedikodularının -ve kaçınılmaz şekilde imparatoriçenin ilgisinin- konusu haline geldi. Anna, erkekleri cezbetmesinden kıskançlık duyduğu, halk tarafından sevilmesinden ürktüğü ve sadakatine güvenemediği Yelizaveta'nın havailiğine de öfke duyuyordu. Bir aşamada Yelizaveta'nın davranışlarına dair hikâyelerden öylesine küplere bindi ki onu bir manastıra kapatmakla tehdit etti. Yelizaveta, statüsünün değişmekte olduğunu gelirinin bir defa, ardından bir defa daha kesilmesiyle anladı. Anna'nın ilk başta üstü örtülü husumeti şahsi bir kıskançlığa da dönüştü. Yelizaveta, Aleksey Şubin adlı genç çavuşa tutulduğunda imparatoriçe delikanlıyı yedi bin kilometre uzakta ve Pasifik kıyısındaki Kamçatka'ya sürgün etti. Yelizaveta'ya ise derhal St. Petersburg'a dönmesi emredildi.

Yelizaveta emre itaat etti ve başkentte bir eve yerleşip kendisini muhafız alaylarının askerleriyle tanışıklık kurmaya verdi. Babasının emri altında hizmet görmüş ve Yelizaveta'yı çocukluğundan beri tanımış subaylar kahraman komutanlarının hayattaki tek çocuğunu yanlarında

görmekten memnundu. Kışlalarını ziyaret edip onlarla beraber zaman geçirdi, subayların dışında askerlerin de konuşma ve alışkanlıklarını öğrendi, övgüler düzdü, hatıraları canlandırdı, kâğıt oyunlarında para kaybetti, çocuklarının birçoğuna vaftiz anneliğini kabul etti ve kısa zamanda gözlerini kamaştırıp gönüllerini fethetti. Askerler güzelliği ve cömertliği kadar Rus oluşu nedeniyle de ona güven duydu. O aşamada daha üst bir sebebi veya planı aklında taşıyıp taşımadığını kimse bilmiyordu. İmparatoriçe Anna hâlâ tahttaydı; onu tahtından etmek yönünde bir fikir, şayet mevcut olmuşsa bile uzak bir ihtimaldi. Herhalde en aşikâr açıklama en doğrusuydu; Yelizaveta doğal, cömert ve misafirperver bir insandı; insanları seviyor ve etrafında kendisine hayranlık duyan kişileri istiyordu. Her hâlükârda daima başkentin sokaklarındaydı. Daha fazla görüldükçe de daha fazla popüler hale geliyordu.

Bu güzel, herkesin hayranlık duyduğu kadının evlenme imkânı bulamaması ise bir ironiydi. Büyük Petro'nun kızı ve potansiyel veliaht oluşu onu parlak bir evlilik için cazip kılmalıydı. Ancak Kurlandlı Anna tahttayken Yelizaveta böyle bir evlilik yapmak için aşılamaz engellerle karşı karşıya kaldı. Avrupa'nın hiçbir kraliyet hanedanı, İmparatoriçe Anna tarafından dostluğa aykırı bir hareket şeklinde yorumlanabileceği korkusuyla oğullarının Yelizaveta'ya yanaşmasına izin veremedi. Rus asillerinden birinin oğluyla evlenme ihtimalini ise farklı bir handikap etkiledi. Buradaki tehlike, düşük mertebeli bir memleketlisiyle evlenmesinin, hükümdarlık ihtimaline sahip bir kadının taht iddiasını yitirmesine yol açabilmesiydi.

Yelizaveta'nın bu duruma tepkisi, herhangi bir evlilik düşüncesini reddetmesi ve bunun yerine özgürlüğü tercih etmesiydi. Hanedan veya asalet mensubu bir koca elde edemezse, bir muhafız askerine, bir arabacıya veya yakışıklı bir uşağa her zaman sahip olabilirdi. Gerçekten de sadakatle seveceği ve hayat boyu bağlılığını sürdüreceği bir kişi karşısına çıktı. Babasının mutluluğu köylü eşinde bulduğu gibi, Yelizaveta da kendisine mütevazı kökenden bir hayat arkadaşı buldu. Bir sabah saray şapelinin korosunda yüksek tonla ilahi söyleyen derin ve zengin bir yeni davudi ses duydu. Bu sesin kara gözlü, siyah saçlı ve çekici bir gülümsemeye sahip uzun boylu genç bir adamdan geldiğini fark etti. Aleksey Razumovski adlı bu kişi Ukraynalı bir köylü ailesinin oğluydu ve Yelizaveta ile aynı yıl doğmuştu. Yelizaveta onu derhal kendi özel şapelinin korosuna aldı. Kısa süre sonra da dairesinin yakınında bir odaya getirtti.

Razumovski sadece olağanüstü yakışıklılığı yüzünden değil, gerçekten dürüst ve sade bir insan, kibarlığı, iyi tabiatı ve temkinli oluşu sebebiyle herkesin sevdiği bir kişi olduğu için de Yelizaveta açısından gözde olarak idealdi. Eğitimi dert etmeyen, asla siyasi hırs gütmeyen ve politikaya hiç karışmayan bir kişiydi. Büyük Katerina daha sonraları Aleksey Razumovski ve küçük kardeşi Kiril hakkında "hükümdarın bu kadar lütfuna mazhar olduğu halde bu kadar çok insan tarafından sevilen başka bir aile, başka iki kardeş tanımadım" diye yazmıştır. Yelizaveta onun yakışıklı çehresini, zarif tavırlarını, muhteşem sesini seviyordu. Aleksey onun âşığı ve muhtemelen de gizli bir nikâhtan sonra morganatik [çocukları bakımından veraset sonucu doğurmayan evlilik-ç.n] kocası oldu; saraylılar ona "gecelerin imparatoru" adını takmışlardı. Tahta geçer geçmez Yelizaveta ona kont, prens ve mareşal unvanlarını verecekti. Fakat hükümdar ona unvanlar yağdırırken, Razumovski "Majesteleri beni mareşalliğe getirebilir ancak siz veya herhangi birinin benden doğru dürüst bir albay bile çıkartmasına şaşarım" diyecekti.

Yirmili yaşlarının ortasındaki Yelizaveta, ciddi ve yanına yaklaşılamayan İmparatoriçe Anna'ya göre hâlâ canlı ve havaiydi. Tezat farklı bir alanda daha da çarpıcıydı: Anna'nın etrafı Almanlarla çevriliydi; Yelizaveta ise tüm ruhuyla bir Rustu, halk geleneklerinin âşığıydı. Taht iddiasını öne sürmek hevesine dair dışarıya herhangi bir emare vermemesine rağmen, bazıları yüzeydeki sakinliğinin altında başka şeyler gördüklerini düşünmekteydi. İngiliz büyükelçisinin eşi, "Halk karşısında umursamaz bir neşe ve tüm aklını işgal ettiği düşünülen belirgin bir hafiflik havası vardır" demekteydi. "Ancak onu özel ortamlarda öyle makul bir tavır ve öyle sağlam bir mantıkla konuşurken işittim ki diğer halinin bir kisve teşkil ettiğine kani oldum."

Çocuksuz dul İmparatoriçe Anna, kız kardeşi Mecklenburglu Katerina'nın kızı olan Alman yeğenini St. Petersburg'a getirtip Anna Leopoldovna adıyla Ortodoksluğa ihtida ettirdiğinde Yelizaveta'nın geleceğine başka bir gölge daha düştü. İmparatoriçe bunun ardından Anna Leopoldovna'nın Alman Prens Anton Ulrich von Brunswick-Wolfenbüttel'le evlenmesini önerdi. Başka birine âşık Anna Leopoldovna bunu geri çevirdi ancak İmparatoriçe Anna ısrar etti ve 1738 ilkbaharında nişanları ilan edildi. Evliliklerinden önceki aylarda Anna Leopoldovna'nın hayat dolu, hoş bir genç kızdan renksiz, suskun, teyze-

sinin kararından gücenmiş, mutsuz bir gelin adayına dönüştüğüne tanık olundu. Yelizaveta ise aksine güven dolu ve çekici görünmeyi sürdürdü ve güzelliği bir önceki on yıl kadar taze olmasa da imparatoriçeyi rahatsız etmeye yetecek kadar çarpıcılığını korudu.

Anna Leopoldovna Temmuz 1739'da Anton Ulrich'le evlendi ve 24 Ağustos 1740'ta bir oğlan çocuğu doğurdu. Çok sevinen İmparatoriçe Anna çocuğa babasından dolayı İvan adının verilmesini istedi. Aradan bir ay geçmemişti ki imparatoriçeye inme indi. Geçici olarak iyileştiğinde derhal bebek yeğenini veliaht ilan etti; bebeğin annesi Anna Leopoldovna da rüştüne ermeden tahta çıkarsa oğluna naibelik yapacaktı. 16 Ekim'de ikinci bir inme indiğinde doktorlar bu defa durumunun ümitsiz göründüğünü duyurdular ve Anna kırk yedi yaşında hayatını kaybetti. Ertesi gün imparatoriçenin vasiyeti okundu. İki aylık bebek İmparator VI. İvan adıyla tahta çıkarıldı. O sırada otuz yaşındaki Yelizaveta ile bebeğin ebeveynleri gereken şekilde yeni hükümdarlarına sadakatlerini bildirdiler.

Ardından karmaşa başladı. Bebeğin annesi Anna Leopoldovna tacın kendisine verilmemesine duyduğu acılığı içine atarak naibelik görevini üstlendi. Alman kocası Anton Ulrich von Brunswick'i Rus ordusunun başkomutanlığına getirdi ve sonra da âşığı, Sakson büyükelçisi Kont Lynar ile ilişkisini tekrar canlandırdı. Kocası, aleni şekilde küçük düşmekteydi; ne zaman âşığıyla birlikte olursa, askerler kocasının yanına girişini engellemek için herkesin göreceği şekilde nöbet yerlerine diziliyordu.

Büyük Petro'nun en yakın kan akrabası Yelizaveta o sırada taht sırasından üç defa atlanmıştı ve hâlâ aldırır bir hali yoktu. Hayat tarzını da değiştirmemişti. Sık sık St. Petersburg sokaklarında görülmekte, her gün sarayına yakın Preobrajenski Muhafızları kışlalarının geçit resmi alanında yürüyüş yapmaktaydı. Diplomasi çevreleri ve yabancı başkentler söylentilerle kaynıyordu. İngiliz büyükelçisinin Londra'ya bildirdiğine göre, Yelizaveta "son derece hatırşinas ve mülayimdir ve bunun sonucu olarak da şahıs olarak çok sevilmekte ve fevkalade tutulmaktadır. Ayrıca bu yüzyılın eski hükümdarları arasında en korkulanı olmakla birlikte en çok sevileni de olan Büyük Petro'nun kızı olmak gibi ilave bir avantajı da vardır... Bu sevgi kesinlikle soyundan gelenlere geçmekte, sıradan halk ve de askerlerin fikriyatını biçimlendirmektedir."

Başlangıçta Anna Leopoldovna ile Yelizaveta arasındaki ilişki düzgündü. Yelizaveta sık sık Kışlık Saray'a davet ediliyordu ancak bir süre sonra araya mesafe koydu ve sadece zorunlu kaldığı törenlere gitti. Naibe 1741 Şubat ayına gelindiğinde Yelizaveta'nın gözlenmesi için emir vermişti; bu sıkıntılar sarayın ve yabancı diplomatların dikkatinden kaçmadı. İlişkileri 1741 yazında daha da bozuldu. Anna Leopoldovna artık kendisini sadece yabancılarla çevreliyordu. Kont Lynar, Yelizaveta'nın tutuklanması için ona sürekli baskıda bulunuyordu. Yelizaveta'ya getirilen sınırlamalar giderek daha da ağırlaştı. Haziran ayında tahsisatı azaltıldı. Sonbahar başlarında naibenin, taht iddiasından vazgeçtiğini yazılı olarak bildirmesini planladığına dair şayialar işitti. Anna Leopoldovna'nın onu rahibeliği seçip manastıra girmeye zorlamak üzere olduğuna dair bir hikâye etrafta dolaştı. Dr. Lestocq 24 Kasım sabahı Yelizaveta'nın yatak odasına girdi, onu uyandırdı ve bir kâğıt uzattı. Kâğıdın bir yüzüne çizdiği resimde onu tahtında oturan bir imparatoriçe gibi tasvir etmişti; diğer yüzünde ise rahibe kıyafetleri giymiş haldeydi ve arkasına da bir işkence sehpası ve darağacı çizmişti. "Madam," dedi "en nihayetinde imparatoriçe mi olacaksınız yoksa bir manastıra atılıp hizmetkârlarınızın işkenceler altında ıstırap çekmesini mi seyredeceksiniz, seçme zamanı geldi." Yelizaveta harekete geçmeye karar verdi. Gece yarısı Preobrajenski Muhafızlarının kışlalarına gitti. Burada, "Kimin kızı olduğumu biliyorsunuz. Ardımdan gelin!" dedi.

Askerler "Biz hazırız" diye bağırdılar. "Hepsinin canını alacağız."

"Hayır" dedi Yelizaveta, "asla Rus kanı akmayacak." Üç yüz askeri arkasına alarak gecenin acı soğuğunda Kışlık Saray'a ulaştı. Seslerini çıkarmayan saray muhafızlarının yanından geçerek askerlerin başında Anna Leopoldovna'nın yatak odasına girdi. Burada uyuyan naibenin omzuna dokunarak, "Küçük hemşire, uyanma vakti" dedi.

Her şeyin yitirildiğini anlayan Anna Leopoldovna kendisi ve oğlu için merhamet diledi. Yelizaveta, Brunswick ailesinin hiçbir üyesine zarar gelmeyeceğine dair ona güvence verdi. Babasının tahtına çıktığını ve yakalanan gaspçıların kalıtsal haklarından onu mahrum ettikleri suçlamasıyla yargılanacaklarını ülkeye duyurdu. 25 Kasım 1741'de, öğleden sonra saat üçte Yelizaveta Kışlık Saray'a tekrar girdi. Büyük Petro'nun kızı otuz iki yaşında Rusya'nın imparatoriçesi olmuştu.

Hükümdar olarak ilk icraatı uzun bekleyiş yıllarında kendisini desteklemiş kişilere lütuflar yağdırmaktı. Terfiler, unvanlar, mücevherler ve diğer ödüller oluk oluk aktı. Kendisiyle Kışlık Saray'a yürümüş Preobrajenski Muhafız Alayı askerlerinin her biri terfi ettirildi. Lestocq özel danışmanlığına ve hükümdarın başhekimliğine getirilmesinin yanında imparatoriçenin elmaslarla bezeli bir portresini ve yüksek bir yıllık tahsisatı hediye olarak aldı. Razumovski kont, saray mabeyincisi ve avcıbaşı yapıldı. Başka özel danışmanlar tayin edildi, başka değerli taş bezeli portreler, enfiye kutuları ve yüzükler hevesle bekleyen ellere dağıtıldı.

Ancak Yelizaveta'nın en acil sorunu cömertlikle halledilemezdi. VI. İvan hayatta bir çar olarak hâlâ St. Petersburg'daydı. İki aylıkken tahtı tevarüs etmiş, on beş aylıkken tahttan indirilmiş, hükümdarlığını hiç bilememişti. Bununla beraber, kutsanmış, resimleri sikkelerin üzerinde ülkeye dağıtılmış, adına Rusya'nın tüm kiliselerinde dualar okunmuştu. Başlangıçtan itibaren İvan bir hayalet gibi Yelizaveta'nın üstünden ayrılmadı. Önceleri onu ebeveynleriyle birlikte ülke dışına göndermeyi amaçladı ve bu sebeple tüm Brunswick ailesini toparlayıp batıya yolculuklarının ilk aşamasında Riga'ya gönderdi. Ancak yolcular Riga'ya ulaşır ulaşmaz, aklına ikinci bir fikir geldi; belki de bu tehlikeli küçük mahpusu ülkesinde muhafaza altında tutmak daha emniyetliydi. Çocuk ailesinden alındı ve hayatının geri kalan yirmi iki yılı boyunca kurtulamayacağı gizli devlet tutuklusu statüsüyle sınıflandırıldı, bir hapishaneden diğerine taşınıp durdu. Yelizaveta bu şartlar altında dahi onu özgürlüğüne kavuşturmak ve tahta çıkarmak için bir teşebbüste bulunulup bulunulmayacağından emin değildi. O sırada derhal bir çözüm yolu kendisini belli etti: İvan'ın hayatta bırakılması ve ayrıca sürekli şekilde zararsız kılınması için Yelizaveta'ya hanedanının geleceğini sağlama alacak, Rus milletinin ve dünyanın tanıdığı bir halef bulunmalıydı. Yelizaveta o sırada böyle bir halefin kendi vücudundan gelemeyeceğini artık biliyordu. Hukuken tasdik edilmiş bir kocası yoktu; artık aradan çok zaman geçmiş ve uygun bir kişi bulma imkânı kalmamıştı. Dahası, dikkat göstermeden yaşadığı yıllar boyunca asla hamile kalmamıştı. Veliahtı başka bir kadının çocuğu olmak zorundaydı ve böyle bir çocuk da vardı: Sevgili ablası Anna'nın oğlu, saygıdeğer babası Büyük Petro'nun torunu. Holstein'da yaşayan on dört yaşındaki bu çocuğu Rusya'ya getirtip, veliahtı ilan edecek ve yetiştirecekti.

5. Bölüm

Bir Grandükün Yetişmesi

Yelizaveta'nın hayatta en sevdiği insan ablası Anna'ydı. İki kız kardeşin küçüğü Yelizaveta, güzelliği ve neşesiyle şiirsel tasvirlere ilham verdiği gibi, büyüğü de coşkulu hayranlar edinmişti. St. Petersburg'daki Prusya elçisi Baron Mardefeld, "Halen Avrupa'da görkemli güzelliğiyle Prenses Anna ile boy ölçüşebilecek herhangi bir prenses mevcut değildir" diye yazmıştı. "Siyah saçlıdır, fakat teni gayritabi olmayan, canlı bir beyazlıktadır. Çehresi öylesine mükemmel bir güzelliktedir ki en katı klasik sanat standartlarıyla hatlarını değerlendiren usta bir sanatçı daha fazlasını isteyemez. Suskun durduğunda dahi iri ve güzel gözlerinde karakterinin dostaneliği ve yüce gönüllülüğü okunabilir. Tavrı yapmacıklıktan uzaktır, değişkenlik göstermez ve neşeliden çok ciddidir. Gençliğinden itibaren zihnini geliştirmeye çalışmıştır... Fransızca ve Almancayı mükemmel konuşur."

Anna'nın yaşamı Yelizaveta'dan kısa sürmüştü. On yedi yaşında, büyük bir geleceğe ve mütevazı yeteneklere sahip genç Holstein Dükü Karl Friedrich ile evlenmişti. Dük, efsanevi İsveç Kralı XII. Karl'ın kız kardeşi Hedwig Sophia ile Karl'ın ordusunda savaşırken ölen Holstein Dükü IV. Friedrich'in tek oğluydu. İsveç'te eğitim görmüş, çocuksuz dayısı XII. Karl'ın kendisini veliahtlığa getirmeye niyet ettiğine sağlam sebeplerle inanmıştı. Karl öldüğünde İsveç tahtının Hesse Prensi Friedrich'e verilmesi, on dokuz yaşındaki Karl Friedrich'in iddiasını sona erdirmiş ve o da St. Petersburg'a gidip Büyük Petro'nun himayesini aramıştı. Çar, İsveç tahtında hak iddiası nedeniyle faydalı bir siyasi silah olabileceğini düşünerek dükü sarayına kabul etmişti.

Hırsı yeteneklerini aşan misafir dük Rus sarayına girer girmez imparatorun kızlarından birini elde etmek için entrikalara başlamıştı. Petro böyle bir evliliğe karşı çıkmakla beraber eşi Katerina dükten hoşlanmış

ve kızı Anna'yı iyi bir koca adayı olabileceğine ikna etmişti. Prenses annesine boyun eğmiş ve nişanlanmalarına karar verilmişti.

Büyük Petro Ocak 1725'te aniden hastalanıp ölmüştü. Ölüm yatağında girdiği nöbetten bir an için uyandığında "Nerede küçük Anna. Onu göreceğim" diye bağırmıştı. Kızı çağrılmış ancak daha yanına ulaşamadan babası tekrar nöbete girip bilincini bir daha kazanamamıştı. Vefat nedeniyle nişan ve evlilik bir süre ertelenmekle beraber, fazla da geciktirilmedi. Anna 21 Mayıs 1725'te dükle evlendi.

Annesinin kısa saltanatı sırasında Anna ve kocası St. Petersburg'da yaşadılar. Katerina 1727'de öldüğünde dük ve eşi Rusya'dan ayrılıp Holstein'a gittiler. Anna kız kardeşi Yelizaveta'dan ayrıldığı için üzgündü. Öte yandan hamile kaldığını işittiğinde sevinç duydu. Holstein'a varışından altı ay sonra, 21 Şubat 1728'de bir oğlan çocuğu dünyaya getirdi. Çocuk ertesi gün Kiel'deki Lüterci kilisede vaftiz edildi. Bebeğe verilen Karl Peter Ulrich adı şanlı bir soydan geldiğini ilan ediyordu: "Karl" hem babası hem de büyük dayısı XII. Karl'dan; Peter büyükbabası Büyük Petro'dan; Ulrich ise tahttaki İsveç kraliçesi Ulrika'dan geliyordu.

Anna lohusalık dönemindeyken, küçük prensin şerefine bir balo verildi. Aylardan şubattı ve hava nemli ve soğuk olduğu halde on dokuz yaşındaki mutlu anne balonun ardından düzenlenen havai fişek gösterisini izlemek için açık bir pencerenin önünde durmakta ısrar etti. Nedimeleri itiraz ettiklerinde güldü ve "Ben Rus'um, hatırlayınız, bundan daha sert iklimlere alışığımdır" dedi. Fakat o gece, zatürreye çeviren bir soğuk algınlığına tutuldu ve oğlunun doğumundan üç ay sonra hayatını kaybetti. Vasiyetinde babasının yanına gömülmeyi istediğinden özel gönderilen bir Rus fırkateyniyle cenazesi Baltık'tan St. Petersburg'a taşındı.

Anna öldüğünde Karl Friedrich sadece genç eşinin değil St. Petersburg'dan Kiel'e akan altınların kesilmesinin de yasını tuttu. Dükün masrafları yüklüydü: Kendisini hâlâ İsveç tahtının veliahtı olarak görmesi sebebiyle hizmetkârlardan ve şatafatlı üniformalar giyen muhafızlardan bir orduyu besliyordu. Bu endişelerle aklı meşgul Karl Friedrich küçük oğlunun eğitimine pek ilgi göstermedi. Çocuk bakıcılara ve sonra da yedi yaşına gelene kadar Fransız bir dadıya teslim edildi. Dadısından işe yarar bir Fransızca öğrendi ancak anadili Almancayı her zaman daha rahat konuştu. Peter askeri eğitimine, nöbet yerlerinde hazır ol durmasını ve minyatür bir kılıç ve misket tüfeğiyle uygun adım yürümesini öğrenerek

yedi yaşında başladı. Kısa zamanda askeri tatbikatların atmosferini ve şekillerini çok sevdi. Öğretmeniyle ders yaparken ayağa fırlar ve pencereye koşarak avluda eğitim yapan askerleri seyrederdi. En mutlu anlarını askeri üniforma giydiği geçit resmi alanlarında geçirirdi. Ancak bünyesi sağlam bir çocuk değildi. Sık sık hasta düşer, odasında oturmak zorunda kalır ve gerçek askeri talim yerine oyuncak askerlerini dizerek tatbikat yaptırırdı. Babası neden sonra onu fark etti. Peter dokuz yaşına geldiği ve çavuş rütbesine eriştiği sırada bir gün dükün subaylarıyla yemek yediği odanın kapısında nöbet tutuyordu. Yemek başladığında karnı aç çocuk yanından geçirilerek masaya götürülen tabaklara gözünü dikerek bakakaldı. Sonra, ikinci tabaklar geldiğinde babası ayağa kalktı, oğlunu masaya getirip ciddi bir ifadeyle teğmenliğe yükseltti ve subaylarla birlikte masaya oturmaya davet etti. Peter yıllar sonra Rusya'da bu olayı "hayatımın en mutlu anıydı" sözüyle anlatmıştır.

Peter gelişigüzel bir eğitim aldı. İsveççenin yanında Fransızcada ustalaştı ve bu dili Almancaya çevirmeyi öğrendi. Müziği çok sevdi ancak teşvik görmedi. Kemandan çok zevk aldığı halde düzgün çalabilmesi için eğitim verilmedi. Bunun yerine kendi kendine pratik yapar, işiten herkese işkence ederek sevdiği parçaları çalardı.

Çocukluğunda Peter'in önünde birçok istikamet vardı. Babasından sonra Holstein Dukalığı'nın varisiydi ve onun ölümüyle İsveç tahtında hak iddiasını da devralacaktı. Annesi yoluyla Büyük Petro'nun hayattaki tek erkek halefiydi ve bu sebeple Rus tahtının potansiyel veliahtıydı. Ancak kuzeni Çar II. Petro öldüğünde Rus İmparatorluk Divanı Petro'nun kızı Yelizaveta'nın yanında küçük Holstein prensinin de iddiasını göz ardı edip Kurlandlı Anna'yı Rus tahtına seçti. Küçük Peter'in Rus bağlantısından fayda ummuş olan Holstein sarayı buna kızgınlıkla tepki verdi. Rusya bu olaydan sonra Kiel'de barbarlar milleti olarak çocuğun önünde sürekli aşağılandı.

Bu çoklu gelecek beklentisi Peter'den fazla şeyler beklenmesine yol açmaktaydı. Ne var ki sanki doğa onu başarısız kılmak istemiş gibiydi. İnsani enerji dinamosu Büyük Petro'nun torunu ve zamanının en büyük askeri, yenilmez Karl'ın yeğeniydi. Ancak Büyük Kuzey Savaşı'nın en heybetli isimleri olan iki büyük hasmın en yakın erkek kan akrabası olan bu çocuk, fırlak gözleri, zayıf çenesi ve düşük enerjisiyle cılız, hastalıklı bir oğlandı. Sürdürmek zorunda kaldığı hayat, taşımak mecburi-

yetinde bırakıldığı muazzam miras, sırtında ağır bir yüktü. Herhangi bir alt görevde vazifelerini eksiksiz yerine getirebilir, askeri bir alayın komutanlığından zevk alabilirdi. Fakat bir imparatorluk bir tarafa, küçük bir krallığın idaresi bile onun için çok fazlaydı.

Peter'in on bir yaşına geldiği 1739 yılında babası öldü ve çocuk en azından ismen Holstein dükü oldu. Dukalığa ilaveten babasının İsveç tahtındaki hak iddiası da oğluna geçti. Amcası, Lüterci Eutin piskoposu Prens Adolphus Friedrich von Holstein, vasiliğine atandı. Piskoposun iki tahtın muhtemel veliahtı olan çocuğun yetiştirilmesine özel bir ihtimam göstermesi gerektiği açıktı. Ancak yumuşak tabiatlı ve tembel Adolphus bu görevinden imtina etti. Vazife, dukalık sarayının başmabeyincisi, Otto Brümmer adındaki eski süvari subayının idaresi altındaki bir grup subay ve hocaya devredildi. Bu sert, sinirli ve müstebit adam küçük hükümdarı acımasızca ezdi; genç dükün Fransız hocası, Brümmer'in "bir prensten çok at eğitimine daha uygun düştüğü" gözleminde bulunmuştur. Brümmer nezareti altındaki küçüğü zalim cezalar, alaylar, herkesin karşısında aşağılama ve gıda yoksunluğuyla istismar etti. Genç prens sık sık yaptığı gibi derslerini iyi öğrenemediğinde Brümmer yemek odasında belirir ve öğrencisini sofradan kalkar kalkmaz cezalandırmakla tehdit ederdi. Korkan çocuk yemeğine devam edemez, kusarak masadan ayrılırdı. Bunun üzerine öğretmeni ertesi gün hiç yemek verilmemesini emrederdi. Çocuk gün boyunca aç kalır, saraylıların karınlarını doyurdukları yemek vakitlerinde boynunda bir eşek resmiyle kapının kenarında ayakta durmaya mecbur bırakılırdı. Brümmer çocuğu sopa veya kırbaçla sürekli döver ve çıplak dizleri kızarana ve şişene kadar saatlerce sert, kuru bezelyelerin üzerinde diz çökmüş vaziyette tutardı. Brümmer'in mütemadiyen uyguladığı şiddet çarpık ve acınası bir çocuk yarattı. Ürkek, hilekâr, düşmanca davranan, övünmeyi seven, korkak, ikiyüzlü ve zalim bir insan haline geldi. Dostları, dayak atmasına izin verilen en aşağı mertebeden hizmetkârlardı. Ev hayvanlarına işkence ederdi.

Brümmer'in bir gün İsveç kralı veya Rusya imparatoru olabilecek bir çocuğa uyguladığı bu anlamsız sisteminin nedeni ve ona işkence etmekten aldığı zevk hiçbir zaman izah edilememiştir. Kötü muameleyle çocuğun karakterini sertleştirmeyi ummuşsa, netice tam tersiydi. Hayatı Peter için aşırı derecede güç hale getirmişti. Döverek veya aşağı-

layarak aklına bilgi veya itaat sokulmak istenmesine karşı zihni isyan etti. Peter'in mutsuz hayatının her kısmında yüzleşmek zorunda kaldığı en kötü canavar Otto Brümmer'di. Şahsiyetinin uğradığı zarar kendini ileride belli edecekti.

On üçüncü yaş gününden hemen önce Peter'in hayatı değişti. Teyzesi Yelizaveta 6 Aralık 1741 gecesi küçük Çar VI. İvan'ın saltanatına ve İvan'ın annesi Anna Leopoldovna'nın naibeliğine son verdi. İmparatoriçenin tahttaki ilk icraatlarından biri, soyundan hayatta kalan tek erkek olan yeğeni Peter'i evlat edinmek ve veliahtı ilan etmek isteğiyle yanına çağırmaktı. Emrine riayet edildi ve yeğeni gizlilik içinde aceleyle Kiel'den St. Petersburg'a yollandı. Yelizaveta çocuk emniyete alınıncaya dek niyetini ne açıkladı ne de kimseyle istişarede bulundu. Bu hareketini hükümetlerine açıklama ihtiyacı duyan diplomatlar VI. İvan'ın yarattığı tehlike, ablası Anna'ya bağlılığı gibi sebepleri dile getirdiler. Ayrıca pek de asil olmayan başka bir sebebi daha kaydettiler: Yelizaveta kendi varlığını korumak istiyordu. İvan'ın muhafaza altına alınmasından sonra taht için Yelizaveta'nın karşısındaki tek rakip Peter'di. Holstein'da kaldığı ve Rus tahtına iddiası yabancı devletler tarafından desteklendiği takdirde iktidarı için tehlike yaratabilirdi. Buna karşılık Rus grandükü yapıldığı takdirde, Peter'i gözünün önünde tutabilecek, geleceğini kendisi tayin edebilecekti.

Peter'e gelince Yelizaveta'nın bu hareketi çocuğun hayatını temelden değiştirdi. Kiel'deki şatosunu ve hâlâ şeklen hükümdarlığını yaptığı memleketi Holstein'ı on dört yaşında bırakmak ve işkencecisi Brümmer'in eşliğinde St. Petersburg'a gitmek zorunda kalmıştı. Holstein'dan ayrılışı ani ve neredeyse kaçırılma denebilecek kadar gizli kapaklıydı; uyrukları sınırdan geçişinden üç gün sonrasına dek ülkeden ayrılışını öğrenemedi. Peter, St. Petersburg'a Ocak 1742 başında ulaştı. Burada Kışlık Saray'da düzenlenen duygu yüklü karşılamada imparatoriçe ona kollarını uzattı, gözyaşları döktü ve ablasının tek çocuğuna kendi çocuğu gibi bakacağına söz verdi.

Yelizaveta o ana dek Peter'i hiç görmemişti. Yakından incelediğinde Sophia'nın onu dört yıl önce gördüğü zamanki duygulara kapıldı. Yaşı için hâlâ kısa boylu, soluk benizli, sıska bedenliydi. Düzensiz sarı saçları omuzlarına doğru dümdüz taralıydı. Hürmet ifade etmeye çalışırken

zayıf bedenini tahtadan asker gibi kaskatı tutuyordu. Hitap edildiğinde Almanca ve Fransızca karışımı tiz, olgunlaşmamış bir sesle karşılık veriyordu.

Karşısında duran gencin görünüşüne şaşıran ve hayal kırıklığına uğrayan Yelizaveta bilgisizliğinden ötürü daha da hayrete düştü. Kendisi pek âlim sayılmaz ve hatta fazla kitap düşkünlüğünü sağlığa zararlı görür, ablası Anna'nın zamansız ölümüne bu alışkanlığının yol açtığından kuşkulanırdı. St. Petersburg İmparatorluk Bilimler Akademisi hocalarından, hoş bir Saksonyalı olan Profesör Staehlin'i Peter'in eğitiminden baş sorumlu kişi olarak tayin etti. Staehlin'i çocuğa tanıtırken şöyle dedi: "Zatıâlilerinin hâlâ öğrenmesi gereken birçok güzel şey olduğunu görüyorum ve Mösyö Staehlin bunları size sanki bir eğlenceymiş gibi hoş bir usulle öğretecektir." Staehlin yeni öğrencisini incelemeye başladı ve çocuğun bilimlerin neredeyse her alanındaki cehaleti derhal ortaya çıktı. Staehlin ayrıca öğrencisinin yaşına göre şaşırtıcı ölçüde çocuksu ve dikkatini tek bir şeye veremeyecek kadar huzursuz olduğunu, bununla beraber askerlik ve savaşa dair her şeye tutku duyduğunu keşfetti. Ülkeye gelişinde Yelizaveta onu Rus İmparatorluk Muhafızları'nın kıdemli alayı Preobrajenski'nin yarbaylığına getirmişti. Peter Rus askerlerini beğenmedi; Holstein ve Prusya askerlerinin vücuda oturan, mavi, Alman tarzı üniformalarına nazaran çok farklı gelen bol, koyu yeşil üniformalarına istihzayla baktı.

Staehlin elinden geldiğince görevine kendisini uydurdu. Her şeyi mümkün olduğu kadar kolay şekilde öğretmeye çalıştı. Harita ve resimlerle dolu kitapları kullanarak ve sanat galerisinden ödünç aldığı metal para ve madalya koleksiyonlarını göstererek öğrencisine Rusya tarihini tanıttı. Riga'dan Türk ve Çin sınırlarına dek imparatorluğun tüm kalelerini sergileyen kabarık bir dosyayı göstererek bir gün yöneteceği ülkenin coğrafyası hakkında Peter'e fikir verdi. Öğrencisinin ufkunu genişletmek için diplomatik mesajlar ve yabancı gazetelerden haberler okudu, haritalar veya bir yerküre vasıtasıyla bu olayların nerede yaşandığını işaret etti. Ölçeğe uygun küçük modeller yaparak geometri ve mekanik bilimleri, Peter'le bahçede dolaşırken bitki, ağaç ve çiçek sınıflarını belirtmek yoluyla tabii bilimleri; nasıl tasarlandıklarını ve inşa edildiklerini açıklamak için sarayda dolaşarak mimariyi öğretti. Hoca konuşurken çocuk sessizce oturamadığı ve dinleyemediğinden Peter'in derslerinden

çoğu öğretmen ve öğrencisi yan yana bir aşağı bir yukarı dolaşırken verildi. Staehlin'in sorumluluk alanının dışında kalan ancak imparatoriçenin özellikle merak gösterdiği dans öğretme gayretleri ise çarpıcı bir başarısızlığa uğradı. Hünerli bir dansçı olan Yelizaveta yeğeninden kadril ve minuet danslarında yoğun eğitim almasını talep etmekteydi. Peter, haftada dört gün dans öğretmeni ve kemancı odasına geldiğinde her ne yapıyorsa bırakmaya ve dans öğrenmeye mecbur tutuldu. Sonuç bir felaketti. Yaşamı boyunca gülünç dans etmekten kurtulamadı.

Staehlin görevini üç yıl sürdürdü. Fazla bir başarı kazanamaması kendi kabahati değildi; esas suç öğrencisinin eğitime ilgisi ve merakının kırıldığı ve çarpıtıldığı önceki dönemlerde işlenmişti. Hayat Peter'e, hiç önem vermediği konularda baskıcı bir ders silsilesinden ibaretmiş gibi görünüyordu. Staehlin güncesine öğrencisinin "çok havai" ve "kural kabul etmez" olduğunu yazmıştır. Her şeye rağmen çocukluk çağlarında Peter'i anlamak, ona bilinçle ve sempatiyle muamele etmek için gayret gösteren tek kişi Staehlin'di. Gerçi fazla bir şey öğrenemese de Peter hayatı boyunca öğretmeniyle dostluk ilişkilerini korudu.

Rusya'da geçirdiği ilk yılında Peter'in eğitimini hassas sağlık durumu etkiledi. Staehlin Ekim 1743'te "Son derece zayıf düştü ve ona zevk veren her şeye hatta müziğe bile ilgisini yitirdi" diye yazmıştır. Bir cumartesi günü genç dükün oturma odasında müzik icra ediliyor ve bir kasrato [hadım şarkıcı-ç.] Peter'in en sevdiği şarkıları söylüyordu. Gözlerini kapatmış halde yatan çocuğun zayıf bir sesle, "Birazdan susarlar mı acaba" dediği duyuldu. Yelizaveta hemen yanına koştu ve gözyaşlarına boğuldu.

Peter hasta olmadığı zamanlarda da başka sorunlardan sıkıntı çekmekteydi. Hiç dostu yoktu; aslına bakılırsa yaşıtı hiç kimseyi tanımıyordu. Yelizaveta'nın gerçek karakterini görmediği ve anlamadığı Brümmer her zaman yakınındaydı. Çocuğun hastalıklardan zayıflayan sinirlerini Brümmer'in şiddet hareketleri daima tehdit ediyordu. Staehlin bir gün Brümmer'in genç düke yumrukla saldırdığını ve vurmaya başladığını yazar. Araya girdiğinde Peter pencereye koşmuş ve avludaki muhafızlardan yardım istemişti. Sonra da odasına koşmuş, bir kılıçla geri dönmüş ve Brümmer'e bağırarak "Bu yaptığın artık senin son edepsizliğin olacak. Bana bir daha elini kaldırmaya cesaret edersen seni bu kılıçla biçeceğim" demişti. Her şeye rağmen imparatoriçe Brümmer'in sarayda

kalmasına izin verdi ve Peter Rusya'ya gelmekle zulümden kurtulamadığını anladı. Durumu belki daha da kötüleşmişti; Kiel'de Brümmer'le ne kadar mutsuz olsa da en azından kendi memleketinde yaşamaktaydı.

Yelizaveta yeğeninin gözle görülür bir gelişme kaydedememesinden rahatsızdı. Sabırlı bir kadın değildi; olumlu sonuçlar istemekteydi ve VI. İvan'ın varlığından ötürü içini kemiren endişeler Peter'i ve öğretmenini daha da zorlamasına yol açmaktaydı. Kendi kendisine yeğeninin neden böyle zor, ümit vaat etmeyen bir çocuk olduğunu sormaktaydı. Herhalde bir süre sonra değişecekti. Bazen endişelerini yatıştırmak ve her şeyin yoluna gireceğine kendisini inandırmak için yeğeninin kaydettiği ilerlemeye mübalağalı övgülerde bulunuyordu. "Zamanını bu kadar iyi kullandığını gördüğümde duyduğum memnuniyeti kelimelerle ifade edemiyorum" demekteydi. Ancak aylar geçip herhangi bir düzelme meydana gelmeyince, umutları da çökmekteydi.

Yelizaveta'nın başlıca şikâyeti yeğeninin Rus olan her şeyden duyduğu açık tiksintiydi. Ona Rus dili ve Ortodoks dini dersi vermeleri için öğretmenler tayin etti ve öğrenmesini sağlamak için hocaları ve papazları fazla mesaide çalıştırdı. Peter, günde iki saat teoloji okuyarak Ortodoks doktrininden bazı kısımları ağzında gevelemeyi öğrendi ancak bu yeni dinden hiç hoşlanmadı ve sakallı papazlara karşı küçümsemeden başka bir şey hissetmedi. Avusturya ve Prusya büyükelçilerine, istihzayla, "İnsan papazlara yerine getiremeyeceği pek çok şeyler vaat etmekte" demişti. Rus diline de aynı tavırla yaklaştı. Ders aldı ancak bu dilden nefret ettiği için kuralına uygun konuşmak için herhangi bir gayret göstermedi. Ne zaman imkân bulsa etrafını mümkün olduğunca çok Holstein'lı görevlilerle çevreledi ve onlarla sadece Almanca sohbet etti.

Peter'in zorluğu hoşnutsuzluk ve alaycılıktan daha derinlere uzanmaktaydı. Mesele Rus diline hâkim olmaktan ibaret değildi. Yeterli zaman tanındığı takdirde Rusçada hüner kazanabilirdi. Fakat öğretmenlerinin ona verdiği her görevin arkasında asıl büyük bir engel kendisini belli etmekteydi: Gelecekte Rus tahtına çıkması gerekiyordu. Peter işte bu beklentiye isyan etmekteydi. Uçsuz bucaksız ve -onun anlayışına göre- ilkel bir yabancı imparatorluğu idare etmeye en küçük bir ilgi duymuyor, Almanya ve Holstein'a memleket hasreti çekiyordu. Kiel kışlalarının sade ve dolambaçsız hayatına özlem duyuyor, üniforma ve davullarla, emirler ve itaatle geçen bir hayatı istiyordu. Dünyanın en azametli

imparatorluğunun gelecekteki hükümdarlığına seçilmiş bu delikanlı kalben küçük bir Holstein askeri olarak kalmıştı. Kahramanı kendi ulu Rus büyükbabası değil, her Alman askerinin idolü olan Prusyalı Friedrich'ti.

Her şeye rağmen, imparatoriçe en sonunda dediğini yaptırdı. Kremlin'in saray şapelinde, 18 Kasım 1742'de, Peter Karl Ulrich usullere göre vaftiz edildi ve Petro Fedoroviç Rus adıyla -Lüterci kökeninin izlerini silmek için düşünülmüş bir Romanov adı- Ortodoks Kilisesi'ne kabul edildi [Dolayısıyla biz de kitabın geri kalan bölümünde onu artık Petro olarak anacağız-ç.]. İmparatoriçe Yelizaveta bunun ardından onu Rus tahtının veliahtı ilan edip emperyal hazretleri mertebesine yükseltti ve grandük unvanını bahşetti. Ezberlediği Rusçasıyla konuşan Petro Ortodoks Kilisesi'nin öğretilerine ters düşen tüm öğretileri reddetmeye söz verdi, bunun üzerine tüm saray ahalisi ayinin sonunda ona sadakat yemini etti. Tören boyunca ve ardından düzenlenen kabul resminde yanılmaya mahal vermeyen bir somurtkanlık sergiledi; ruh haline dikkat eden yabancı elçiler "alışılmış tersliğiyle konuşurken, fanatik bir dindar olmayacağı sonucuna varılabiliyordu" dediler. Yelizaveta en azından o gün için olumsuz emareleri görmemeyi seçti. Petro kiliseye kabul edildiğinde gözyaşları döktü. Bilahare yeni grandük dairesine döndüğünde üç yüz bin rublelik* bir çekin kendisini beklediğini fark etti.

Duygularını coşkuyla sergilemesine rağmen Yelizaveta yeğenine hâlâ güvenmiyordu. Rusya'ya sadakatini geri çevrilemez hale getirmek ve tüm geri dönüş ihtimallerini ortadan kaldırmak için Rus-İsveç antlaşmasına yeğeninin İsveç tahtı üzerindeki haklarının Johanna'nın kardeşi olan eski vasisi Lübeck piskoposu Adolphus Friedrich von Holstein'a devredilmesine dair bir madde koydurdu. Bu yolla Petro'nun İsveç tahtındaki hak iddiası ortadan kalktı ve onun yerine piskopos, İsveç tahtının veliahtı haline geldi.

Petro'nun Rusya'da duyduğu bedbahtlık giderek belirginleştikçe, Yelizaveta'nın endişeleri de büyüdü. Alman bağlantıları yüzünden ailesinin hiç sevilmeyen bir dalını tahttan mahrum etmiş, fakat seçtiği yeni veliahtın daha da Alman karakterli olduğu ortaya çıkmıştı. Petro'ya mümkün olan her Rus etkisi aşılanmaya çalışılmış, buna rağmen fikirleri, zevkleri, önyargıları ve hayat anlayışı inatla Almanlığını korumuştu.

---

* 2019 itibariyle yaklaşık 15 milyon dolar-ed.n.

Acı bir hayal kırıklığı duymakla beraber, onu kabullenmek zorundaydı. Holstein'a geri göndermesi mümkün değildi. Petro hayattaki en yakın akrabasıydı; daha yeni Ortodoksluğa girmiş, yeni veliaht ilan edilmişti ve Romanov hanedanının gelecek umudunu temsil etmekteydi. Petro Ekim 1743'te ciddi bir hastalığa tutulup Kasım ayının ortalarına kadar yatağından bile kalkamadığında ona ne kadar ihtiyaç duyduğunun bilincine vardı.

Yelizaveta'yı başka eylemlere geçmeye zorlayan da aslında Petro'nun bozuk sağlık durumuydu. Her zaman hastalık halindeydi; farz edelim ölse, ne olacaktı? Bir çözüm -en iyi, belki de tek çözüm- ona bir eş bulmaktı. On beş yaşındaydı ve düzgün bir eşin varlığı onu olgunlaştırmakla kalmayacak, ayrıca babasından daha kifayetli bir erkek veliaht sağlayarak halefiyeti güvene alacak ve büyük bir amaca hizmet edecekti. Yelizaveta bu yolu izlemeye karar verdi: Derhal bir eş bulunmalı ve bir veliaht dünyaya getirilmeliydi. İmparatoriçenin Petro'ya eş bulunmasında acele etmesinin sebebi işte buydu; Zerbst'teki Johanna'ya acil mesajlar göndermesi için Brümmer'e talimat vermesinin sebebi de buydu: Rusya'ya geliniz! Kızınızı getiriniz! Acele ediniz! Acele ediniz! Acele ediniz!

6. Bölüm

Yelizaveta ve Petro'yla Tanışma

Sophia ve annesi beklerken, Petro aniden ortaya çıktı. Mübalağalı bir gülümsemeyle Almanca konuşarak "Daha fazla bekleyemedim" dedi. Ancak sevinci samimiydi ve Sophia ile annesi bundan hoşnutluk duydu. Petro karşılarında asabi şekilde kıpırdanarak dururken Sophia on yaşındayken tek bir defa görmüş olduğu gelecekteki kocasına dikkatle baktı. Şimdi on beş yaşına geldiği halde alışılmadık ölçüde kısa boylu ve zayıftı. Çehresi -soluk yüzü, iri ağzı, geriye doğru sertçe ufalan çenesi- beş yıl önce gördüğünden çok fazla değişmemişti. Sophia'yı karşılamasındaki sıcaklık yaşına yakın bir kuzenini, Almanca konuşabileceği, kökenini paylaşan ve dolayısıyla onu anlayan bir kişiyi bulmasıyla izah edilebilirdi. Belki de Rusya'nın ağır şartlarına karşı direnirken bu küçük kuzenden destek bulabileceğine inanıyordu. Hiç durmadan konuşarak bir ileri bir geri yürümesini Dr. Lestocq'un gelip imparatoriçenin kendilerini kabule hazır olduğunu bildirmesi kesebildi. Petro kolunu Johanna'ya uzattı, bir nedime de Sophia'ya refakat etti ve eğilen, reverans yapan insanlarla dolu, mum ışıklarının aydınlattığı bir dizi salondan geçtiler. En sonunda imparator dairesinin cümle kapısına ulaştılar ve çifte kanatlar ardına kadar açıldı. Önlerinde Rusya İmparatoriçesi Yelizaveta duruyordu.

Sophia ile annesinin gözleri kamaşmıştı. Uzun boylu Yelizaveta dolgun, yuvarlak hatlı bir bedene sahipti. İri, parlak mavi gözleri, geniş bir alnı, dolgun bir ağzı, kırmızı dudakları, beyaz dişleri ile berrak, pembe bir cildi vardı. Doğal sarı saçları o esnada koyu siyaha boyalıydı. Altın dantelle çevrili muazzam, geniş etekli gümüş rengi bir kıyafet giymiş, saçlarını, boynunu ve geniş göğsünü elmas mücevherlerle süslemişti. Önlerinde altın, gümüş işlemelerin ve mücevherlerin pırıltılarıyla duran bu kadın ezici bir etki uyandırıyordu. Sophia buna rağmen her zaman

hatırlayacağı özel bir ayrıntıya dikkat edebildi: Başının bir yanından yükselen, sonra da kavis çizerek yüzünün bir tarafını örten siyah bir tüy.

Brümmer'in tavsiyesini hatırlayan Johanna Yelizaveta'nın elini öptü, kendisi ve kızına yağdırılan lütuflardan ötürü şükranlarını kekeledi. Yelizaveta ona sarıldı ve "Sizin için şimdiye kadar yaptıklarım gelecekte aileniz için yapacaklarıma kıyasen hiçbir şeydir. Siz benim için kendi canımdan bile daha değerlisiniz" dedi. Yelizaveta bakışlarını Sophia'ya çevirdiğinde on dört yaşındaki kız eğildi ve reverans yaptı. Gülümseyen Yelizaveta kızın tazeliğine, zekâsına, itaatkâr ve mütevazı tavrına dikkat etti. Bu esnada Sophia da otuz yıl sonra yazdığı üzere, kendi değerlendirmesini yapmıştı: "Onu ilk defa gördüğünüzde güzelliği ve duruşunun ihtişamı karşısında hayretlere düşmemeniz imkân dahilinde değildi." Orada, mücevherlerle bezenmiş ve güç yayan bu kadında, bir gün olmak istediği insanın vücut bulmuş halini gördü.

Ertesi gün Petro'nun on altıncı doğum günüydü. Gümüş işlemeli kahverengi bir elbiseyle beliren, "boynu, başı ve göğsü mücevherlerle kaplı" imparatoriçe, anne ve kızına Azize Katerina nişanını takdim etti. Avcıbaşı kıyafeti giymiş Aleksey Razumovski altın bir tepside nişanın kurdelesi ve alametlerini taşıyordu. Aleksey kendisine yaklaşırken Sophia başka bir değerlendirmeye daha vardı: resmi sevgili, "gecelerin imparatoru" Razumovski, Sophia'nın ifadesiyle, "hayatımda gördüğüm en yakışıklı erkeklerden biri" idi. Yelizaveta yine fevkalade keyifliydi. Yüzüne yayılan bir gülümsemeyle Sophia ve Johanna'yı yanına çağırdı ve nişanın kurdelesini boyunlarına astı.

İmparatoriçenin Johanna ve Sophia'ya gösterdiği yakınlık ümit vaat eden siyasi bir evliliğin başlayacak olmasından duyduğu memnuniyetten daha derine gitmekteydi. Yelizaveta'nın çocuğu yoktu. İki yıl önce ablasının oğlu Petro'yu yanına aldırmış ve veliahtlığına getirmişti. Ancak Petro göstermeye çalıştığı annelik sevgisine karşılık vermemişti. Şimdi ise sevdiği adamın yeğenini ona gelin olarak seçmişti. Tahtında yalnız oturan Rusya imparatoriçesi etrafında bir aile oluşturmak istemekteydi.

Johanna imparatoriçe tarafından böyle güzel karşılanmasını siyasi zaferinin bir parçası şeklinde algıladı. Pırıltılı bir sarayın merkezinde, cömertliğiyle efsaneleşmiş bir hükümdarın gösterdiği teveccühün içindeydi. Anne ve kıza kendi maiyetleri, mabeyincileri, nedim ve nedimeleri ile daha düşük rütbeli hizmetkârlar tahsis edildi. Johanna kocasına

"Kraliçeler gibi yaşıyoruz " diye yazdı. "Her şey süslü, altınlarla işlemeli, harika. Dışarı gezmelerine büyük bir şatafatla çıkıyoruz."

Johanna'nın kendisi ve kızı için ihtirası meyvesini vermeye yakınlaşıyordu. Otuz iki yaşındaki anne önlerindeki evliliğin mahrem ve özel tarafı ile kızına faydalı tavsiyelerde bulunma yükümlülüğüne ise pek fikir yormamıştı. Neticede yıllarca önce kendisinin neredeyse iki misli yaşındaki bir adamla evlendirilirken onun duygularına da kimse aldırmamıştı. Mutasavver damadının gerçek duyguları hakkında çok az şey biliyordu; imparatorluğa yükselecek olması onun için yeterliydi. Bu iki gencin karşılıklı bir romantik tutku geliştirmelerinin muhtemel olup olmadığını Johanna kendi kendine sorduysa bile, dürüst olmak gerekirse verdiği cevap bir omuz silkmeden ibaret kalırdı. Hanedanların ayarlanmış evliliklerinde bu tür sorulara yer yoktu. Johanna bunu biliyor, Sophia ise hissediyordu. Aşka hâlâ inanan ve siyasetin yanında tutkunun da gençleri birbirine bağlayacağını uman tek kişi Yelizaveta'ydı.

Sophia sonradan Petro'yu şöyle hatırlamıştır: "İlk on gün beni ve annemi görmekten memnundu... Bu kısa zaman aralığında, hükümdarlık etmesi mukadder halkını pek az önemsediğinin, inançlı bir Lüterci olarak kaldığının, maiyetini sevmediğinin ve gayet çocuksu bir insan olduğunun farkına vardım. Suskunluğumu korudum ve onu dinlemekle yetinerek özgüvenini kazanmasına yardım ettim."

Petro acaba Sophia ve yaklaşan nişanları hakkında ne düşünmüştü? Sophia'nın Moskova'ya varışının gecesinde güzel bir konuşma yaptığı doğrudur. Takip eden günlerde de kendi yaşında olan ve rahatça konuşabildiği bir akrabaya sahip olmaktan duyduğu memnunluğu defalarca ifade etmiştir. Ancak Sophia'nın ona gösterdiği kibar ilgi kısa zamanda özgürce, hatta fazlasıyla özgürce konuşmasını teşvik etti. İlk fırsatta gerçekte bir başkasını, Yelizaveta'nın eski nedimelerinden birinin kızını sevdiğini ona söyledi. Hâlâ da bu kızla evlenmek istediğini, ancak maalesef kızın annesinin bir süre önce gözden düştüğünü ve Sibirya'ya sürüldüğünü söyledi. Teyzesi imparatoriçe artık onun kızıyla evliliğine izin vermezdi. Sözlerine devamla "teyzesi arzu ettiği için" Sophia ile evlenmeye razı olduğunu da belirtti.

Sophia'yı hâlâ gelecekteki eşinden çok bir oyun arkadaşı gibi gören Petro onu yaralamak niyeti taşımamış, sadece kendi tarzında dürüstçe

davranmıştı. Sophia hatıralarında "Bu itirafları duyarken yüzüm kızardı ve güveni için ona teşekkür ettim. Kalbimden ise bu ihtiyatsızlığı ve muhakeme eksikliğine hayret ettim" demiştir. Bu düşüncesiz duyarsızlığından acı duymuş olsa bile duygularını göstermedi. Ailesinde sevgi yokluğuyla baş etmeyi öğrendiği için bu yeni durumun altından kalkmaya da hazırlıklıydı. Ayrıca veda ederken babası ondan "efendisi, babası ve hükümdarı" olarak grandüke hürmet göstermesini, "uysallık ve mülayimlikle" sevgisini kazanmasını istemişti.

Sophia sadece on dört yaşında olduğu halde makul ve duruma göre davranabilen bir insandı. O an için kendisini Petro'nun davranışlarına uydurdu, dostu ve arkadaşı rolünü benimsedi. Ancak gönlünde ona karşı, dayısı George ile yaşadığı acemice aşkın izini bile duymadı.

7. Bölüm

Zatürre

Sophia'nın Rusya'daki konumuna dair iki temel gerçeği anlaması uzun sürmedi: Birincisi, memnun etmesi gereken kişi Petro değil Yelizaveta idi; ikincisi ise yeni ülkesinde başarı elde etmek istediği takdirde, dilini ve dini itikatlarını öğrenmek zorundaydı. Moskova'ya gelişinden birkaç hafta sonra eğitimine başladı. Rusça okumayı ve yazmayı öğrenmesi için bir hoca bulundu ve Rus Ortodoks Kilisesi'nin doktrinleri ve liturjisini tedris için bilgin bir papaz tayin edildi. Öğretmenlerinin kendisine anlatmak istediği her şeye karşı isyan eden ve karşı gelen Petro'nun aksine Sophia öğrenmeye istekliydi.

İmparatoriçenin düşüncesine göre daha acil olan vazife Ortodoksluğa ihtidasıydı ve Lüterci inancını terk etmesi istenen genç Protestanın endişelerini dindirmek için özel donanımlı bir dini şahsiyet seçildi. Pskov piskoposu Simon Todorski Almancayı akıcı konuşan, Halle Üniversitesi'nde dört yıl tahsil görmüş, kültürlü, geniş fikirli bir insandı. Dinde önem taşıyan hususun mezhepler arası farklılıklar değil, Hıristiyanlığın temelindeki mesaj olduğuna orada inanç getirmişti. Ortodoks inancının Lütercilikten çok fark göstermediğini ve ihtida ettiği takdirde babasına vaadine ihanet etmeyeceğini Sophia'ya anlattı. Duyduklarından etkilenen Sophia babasına yazdığı mektupta Lütercilik ile Ortodoksluk arasındaki farklılığı "dış görünüşte dini usuller çok farklı ancak burada Kilisenin bunları korumasının sebebi insanların cehaleti" diyerek açıkladı. Kızının Protestanlıktan hızla uzaklaşmasından telaşa düşen Christian Augustus cevaben şöyle yazdı:

> Gerçekten kalbinde dini bir temayülle ilham mı bulduğunu, yoksa imparatoriçe tarafından sana gösterilen teveccühün farkına varmadan seni bu yönde etkilediğini mi kendine dikkatle sor. Biz beşeri varlıklar çoğu zaman gözlerimizin önündekini görürüz. Ancak Tanrı sonsuz adaletiyle kalplerimizi ve gizli saiklerimizi araştırır ve merhametini buna göre izhar eder.

Hürmet ettiği ve güvendiği iki insanın karşıt inançlarını uzlaştırma mücadelesi veren Sophia karar vermekte güçlük çekmekteydi. Prusya büyükelçisi Mardefeld, Kral Friedrich'e mektubunda "Dini inancını değiştirmek prensese sonsuz acı veriyor" demekteydi. "Gözyaşları sel gibi akıyor."

Todorski'yle ders görürken, Sophia kendisini bir yandan da Rus dilini öğrenmeye verdi. Günün saatleri ona çok kısa gelmekteydi; derslerinin daha uzun tutulmasını rica etti. Geceleri yataktan kalkmaya, bir kitap ve mum alıp, soğuk taş zeminde çıplak ayakla yürüyerek Rusça kelimeleri tekrarlamaya ve ezberlemeye başladı. Moskova'da mevsim o sırada mart başlarına rastladığından beklenebileceği gibi bu esnada soğuk aldı. İlk başta kızının kolay hastalığa tutulmakla eleştirilebileceğinden telaşa düşen Johanna hastalığını saklamaya çalıştı. Sophia'nın ateşi çıktı, dişleri birbirine çarpmaya başladı, tere boğuldu ve en sonunda da bayıldı. Gecikmeyle çağrılan doktorlar akut zatürre teşhis ettiler ve bilincini yitirmiş hastadan kan alınmasını istediler. Johanna aşırı kan almanın Yelizaveta'yla gençliğinde nişanlanmak üzere olan kardeşi Karl'ın ölümüne yol açtığını öne sürdü ve buna şiddetle karşı çıktı. Doktorların bu defa da kızını öldürmesine izin vermeyeceğini söyledi. Sophia daha sonraları, "Annemle doktorlar aralarında tartışırken ben yüksek ateşle bir köşede yatıyordum" demiştir. "İnlememe hâkim olamıyor bu yüzden de sessizlik içinde acı çekmemi bekleyen annemden azar işitiyordum."

Sophia'nın hayatının tehlikeye girdiği, altmış kilometre uzaklıktaki Troitsa Manastırı'na çekilmiş imparatoriçenin de kulağına erişti. Aceleyle Moskova'ya dönen Yelizaveta, hemen hastanın odasına girdi ve Johanna ile hekimler arasındaki tartışmanın ortasına düştü. Yelizaveta derhal sözlerini keserek tıp adamlarının gerekli gördükleri her şeyin yapılmasını istedi. Doktorlara karşı çıktığı için Johanna'yı paylayarak derhal kan alınmasını emretti. Johanna itirazlarını sürdürdüğünde imparatoriçe kızın annesini odadan zorla çıkarttı. Yelizaveta bunun ardından, bir doktor ayağındaki damarı açıp altmış gram kanını alırken Sophia'nın başını kucağında tuttu. O günü takip eden dört hafta boyunca Yelizaveta, Sophia'ya bizzat baktı. Ateşi inmediği için Yelizaveta kan almanın tekrarlanmasını istedi ve on dört yaşındaki kız yirmi yedi gün süresince on altı defa kan verdi.

Hastanın bilinci gidip gelirken Yelizaveta yatağının yanı başında oturdu. Hekimler başlarını kaygıyla sallarken imparatoriçe gözyaşı döktü. Bu çocuksuz kadının içi çok az tanıdığı ve kaybedeceğini düşündüğü genç kıza karşı bir tür annelik duygusuyla doldu. Sophia kendine geldiği zamanlar Yelizaveta'nın kollarında olduğunu gördü. Bu yakınlık anlarını daha sonraları daima hatırlamıştır. Yıllar boyunca Yelizaveta'dan çok farklı tutumlar görmüş, kırıcı ve sert azarlarına katlanırken cömertlik ve şefkatinden de yararlanmış fakat başına ne geleceğinin bilinemediği bu günlerde yatağının üzerine eğilen, saçlarını okşayan ve alnını öpen kadını hiç unutmamıştır.

Sophia'nın hastalığından üzüntü değil sevinç duyanlar da vardı. Şansölye Yardımcısı Aleksey Bestujev ve Petro'yu Sakson hanedanından biriyle evlendirmek isteyenler gayet memnundular. Bununla beraber Yelizaveta, Sophia'yı kaybetme talihsizliğine uğrasa bile "bir Sakson prensesi almaktansa şeytanın kendisini ortadan kaldırmasını" tercih edeceğini duyurarak heveslerini kursaklarında bıraktı. Berlin'de Prusyalı Friedrich ikame adayları düşünmeye başlamıştı; Hesse-Darmstadt landgravına [uçbeyi karşılığı bir Alman asalet unvanı-ç.] yazarak, Sophia'nın ölmesi halinde kızının müsait olup olamayacağını sordu.

Bu esnada genç hasta -durumun farkına varmadan- kalpleri kazanmaktaydı. Nedimeleri hastalığa nasıl yakalandığını biliyorlardı; anlattıkları hikâyeyi oda hizmetçileri uşaklara, onlar da saraya ve dolayısıyla tüm şehre ilettiler: Küçük yabancı prenses Rusya'yı o kadar çok sevmişti ki Rus dilini daha çabuk öğrenmek için her gece yataktan kalkıp çalıştığı için şu anda ölümün eşiğine gelmişti! Bu hikâye yüzünden birkaç hafta içinde, Grandük Petro'nun umursamaz, olumsuz tavırlarına tepki duyan birçok insanın muhabbetini kazanmıştı.

Hasta odasında geçen ve herkesin duyduğu bir başka olay Sophia'nın şöhretini daha da parlattı. En kötü neticelerin beklendiği bir anda Johanna kızını rahatlatmak için Lüterci bir rahip getirtilmesinden bahis açmıştı. Ateş ve kan alınmasından bitkin vaziyette yatan Sophia yine de fısıltıyla, "Neden bunu yapıyorsunuz? Simon Todorski'yi çağırın. Onunla konuşmayı tercih ederim" dedi. Bunu işiten Yelizaveta gözyaşlarına boğuldu. Kısa zaman içinde Sophia'nın ricası sarayın ve şehrin dilindeydi ve Protestan bir Alman kızının gelişine tereddütle bakmış olan halk sempati duygularıyla doldu.

Sophia'nın bu sözleri bilinçli söyleyip söylemediğini veya sözlerinin etkisini hesaplayıp hesaplamadığını bilmemiz mümkün değil. Rusya'da kaldığı birkaç hafta içinde Ortodoks inancını bu kadar samimiyetle benimsemiş olması herhalde mümkün değildi. Yine de ölüm yakınlarında dolaşırken olağanüstü bir şansla -veya olağanüstü şekilde aklını koruyarak- gelecekteki vatandaşlarının sempatisini kazanmak için en etkili yolu kullandığı gerçeği değişmemektedir: "Simon Todorski'yi çağırınız."

Katerina hatıralarında geçmişi anlatırken on dört yaşında bir genç kız olarak bu ricasının etkisini aslında kavradığını ileri sürer gibidir. Hastalığı döneminde çevresindekileri kandırdığı anlar bulunduğunu kabul etmektedir. Bazen gözlerini kapattığını, uyku rolü yaparak yatağının yanındaki hanımların konuşmalarını dinlediğini belirtmektedir. İletişim için kullandığı Fransızca Rus sarayında yaygın şekilde konuşulmaktaydı. "Hanımlar bir aradayken akıllarından geçenleri serbestçe konuşurlardı ve bu yolla hayli şey öğrendim."

Belki de durumun açıklaması çok daha basitti. Başucuna tanımadığı bir Lüterci rahibin çağrılmasıyla ne morali düzelebilir ne de sağlığı yerine gelebilirdi. Ayrıca Todorski'nin izah ettiği gibi Lütercilik ile Ortodoksluk özünde bu kadar benzeşiyorsa, sevdiği ve sohbetinden hoşlandığı bir kişi olarak neden bizzat Todorski gelip onu ferahlatmıyordu?

Nisan ayının ilk haftasında Sophia'nın ateşi kalmamıştı. Kuvvetini tekrar kazanırken etrafındaki insanların tutumunda değişiklikler fark etti. Sadece hasta odasındaki hanımlar daha yakın durmuyorlardı; ayrıca "hastalığım sırasındaki davranışları herkesin anneme hürmetini azaltmıştı" diye belirtmekteydi. Tam bu esnada Johanna ne yazık ki başına başka dertler açmayı seçti. Kızının hayatı için duyduğu endişelerde samimi olsa da çocuğu sessizce takdir ve beğeni kazanırken, hasta odasının dışında tutulan annesi aksilikler edip durdu. Sophia'nın nekahat günlerinin birinde Johanna bir hizmetçi göndererek Sophia'ya amcasının veda hediyesi olarak verdiği mavi ve gümüşlü brokardan bir kumaşı istetti. Sophia istenileni gönülsüzce yapmakla birlikte, bunun sadece amcası tarafından verildiği için değil Rusya'ya getirdiği tek güzel eşyası olduğunu söyleyerek şikâyet etti. Hasta odasındaki hanımların olayı kızgınlıkla aktardıkları Yelizaveta da annesine gönderdiği kumaşa benzeyen ancak çok daha güzel gümüşi çiçeklerle dokunmuş yeni bir mavi ipekli ile çok sayıda başka harika kumaşı derhal Sophia'ya gönderdi.

Sophia, on beşinci doğum günü olan 12 Nisan'da hastalığından beri ilk defa sarayda ortaya çıktı. "Etrafın bende çok gönül okşayan bir görüntü bulduğunu tasavvur edemiyorum" demiştir, daha sonraları. "İskelet gibi incelmiştim. Boyum uzamış ancak yüzüm ve tüm hatlarım incelmişti; saçım cansızdı ve benzim ölü gibi sararmıştı. Kendimi korkunç çirkin görüyordum; ben bile çehremi tanıyamıyordum. İmparatoriçe o gün bana bir allık kutusu gönderdi ve kullanmamı istedi." Sophia'yı cesareti için ödüllendirmek ve iyileşmesini kutlamak için Yelizaveta ona yirmi bin ruble değerinde pırlanta bir kolye ile bir çift küpe verdi. Grandük Petro da yakut kakmalı bir saat gönderdi.

Doğum gününün akşamı toplum arasına tekrar döndüğünde Sophia belki gençlik ve güzellik timsali değildi ancak sarayın kabul odalarına girerken bazı şeylerin değiştiğini fark etti. Her yüzdeki ifadede, dokunduğu her elin sıcak kavrayışında kazandığı sempatiyi ve hürmeti gördü ve hissetti. Artık merak ve şüphe konusu bir yabancı değildi; kendilerinden biriydi, onlara geri dönmüştü ve memnunlukla karşılanmıştı. Ruslar onu bir Rus gibi görmeye başlamışlardı.

Ertesi sabah Simon Todorski'yle çalışmalarına geri döndü. Ortodoks Kilisesi'ne girmeye karar verdi ve din değiştirmesi için babasının rızasının alınması maksadıyla Moskova ile Zerbst arasında bir muhabere başladı. Christian Augustus'un bundan derin bir üzüntü duyacağını biliyordu ancak Zerbst çok uzaklardaydı ve artık Rusya'ya bağlılık duyuyordu. Mayıs başında babasına şöyle yazdı:

> Efendim, Zatıâlilerine Emperyal Majestelerinin bana dair niyetlerine rızanızı rica etmek için yazma cesaretini gösteriyorum. İsteklerinizin her zaman benim isteklerim olacağından ve size karşı vazifelerimden kimsenin beni çevirmeyeceğinden sizi temin ederim. Ortodoksluk ve Lütercilik inançları arasında neredeyse hiç fark bulamadığımdan (Zatıâlilerinin lütufkâr talimatlarına uygun olarak) itikat değiştirmeye kararlıyım ve ilk gün yapacağım inanç beyanımı size göndereceğim. Zatıâlilerinin bundan memnuniyet duyacağından eminim ve yaşadığım sürece derin bir hürmetle Zatıâlilerinin itaatkâr ve aciz kızı ve hizmetkârı olarak kalacağım, efendim.
>
> Sophia.

Christian Augustus rızasını vermekte ağır davrandı. Evlilikte büyük çıkarı bulunan Prusyalı Friedrich durum hakkında Hesse-Darmstadt

landgravına yazmıştır: "Değerli prensimiz bu hususta gayet inatçı. Dini kaygılarını gidermek için bitmez tükenmez sıkıntılara girdim. Tüm görüşlerime verdiği cevap 'Kızım Ortodoks Kilisesi'ne girmeyecek' demekten ibaret kaldı." Friedrich en nihayetinde bir rahip bulup Lüterci ve Ortodoks kiliseleri arasında "özde farklılık" bulunmadığına Christian Augustus'u ikna etti ve rızasını temin edebildi. Friedrich daha sonradan "Çok daha önemli dünya meselelerini çözerken bu kadar eziyet çekmedim" demiştir.

8. Bölüm

Ele Geçen Mektuplar

Prusyalı Friedrich, Christian Augustus'un dini itirazlarını gidermeyi henüz başarmıştı ki bu sefer Sophia'nın diğer ebeveyni ve Rusya'da Friedrich'in en önemli gizli ajanının kendisi olduğuna inanan Johanna, Friedrich'in yürüttüğü kapsamlı diplomatik manevranın akamete uğraması olayına karıştı. Friedrich, Bestujev'in düşürülmesine yardım etmesi için Johanna'yı planına dahil etmiş, ona sebep olarak da Rus şansölye yardımcısının Prusya'ya düşmanlık duyduğunu, bu yüzden elinden geleni yaparak Sophia'nın evliliğini engellemeye çalışacak olmasını göstermişti. Johanna da Rusya'ya gelir gelmez, Bestujev karşıtı bir komploda Fransız ve Prusya elçilerinin yanında yer almıştı. Bu komplonun açığa çıkarılması iki büyükelçi için vahim sonuçlar yarattı ve Johanna'nın konumuna ciddi bir zarar verdi.

Sophia'nın hastalığı sırasında Yelizaveta'nın tutumu imparatoriçenin genç prensese duyduğu muhabbeti herkesin gözü önüne sermişti. Nişanın arifesine gelinen bir aşamada evliliğe Bestujev'den ne gibi bir tehdit gelebileceğini Johanna'nın kendisine sorması gerekirdi. Aslında bir dakika durup düşünse ortada pek az tehlike kaldığını görebilirdi; ne kadar itiraz ederse etsin Bestujev gelinen aşamada artık imparatoriçeye tesir edip Alman evliliğini iptal ettirecek güçte değildi. Dolayısıyla Johanna'nın yenik düşmanına bağışlayıcı davranması, aklını kullanarak kızına desteğini kazanması için onunla işbirliğine girmesi gerekirdi. Ancak Johanna bu tür bir yön değişikliğini gerçekleştirme yeteneğinden mahrumdu. St. Petersburg'a ulaştığı günden beri Bestujev'in düşmanları Mardefeld ve La Chetardie'yi sırdaş edinmişti. Gizli toplantılar yapılmış, planlar hazırlanmış, Paris ve Berlin'e şifreli mektuplar gönderilmişti. Johanna pişmiş aşa su katacak kadın değildi. Her hâlükârda plan değişikliği için zaman artık çok geçti. Kopamayacak kadar kendisini bağlamıştı.

O sırada elli bir yaşındaki Aleksey Bestujev-Ryumin zamanının en mahir Ruslarından biriydi. Diplomasi kabiliyeti yüksekti; iç politikanın girdaplı akıntılarında ve saray entrikaları arasında varlığını sürdürmesini sağlayan siyasi mahareti onu daha da yüksek bir mertebeye çıkartmıştı. Genç bir delikanlıyken yabancı dillerde üstün bir beceri göstermişti. Büyük Petro'nun onu on beş yaşındayken eğitim görmesi için yurtdışına göndermesiyle birlikte diplomasi mesleğinde uzun bir çıraklık dönemine adım atmıştı. Yirmi yedi yaşına geldiğinde Petro onu Kopenhag'da Rus elçiliğine atadı. Beş yıl sonra Petro öldüğünde daha düşük bir makam olan Hamburg mukim temsilciliğine atandı ve on beş yıl burada kaldı. Yelizaveta, bir Alman kökenli imparatoriçe ve naibenin ardından tahta geldiğinde babasının dış politikasını geri getirmeye kararlıydı. Bu politikayı yönetmesi için de hamiliğini babasının yaptığı Bestujev'i Hamburg'daki köşesinden çıkartıp getirdi ve şansölye yardımcısı sıfatıyla dışişlerinin başına verdi.

Bestujev iri burunlu, ince dudaklı, sivri çeneli ve geniş, meyilli alnıyla zevk sahibi bir insan, amatör bir kimyacı ve hastalık hastasıydı. Tabiatı itibariyle alıngan, gizlilik meraklısı, kolay parlayan, acımasız biriydi. İktidara döndüğü vakit entrika çevirmekte ustalaşmıştı. Gücünü sessizce ve mahirane kullanmakta, sevilmekten çok korku uyandırmaktaydı. Fakat düşmanlarıyla uğraşırken merhametsiz davransa da ülkesine ve Yelizaveta'ya bağlıydı. Sophia, İmparatoriçe Katerina adıyla tahta çıkmadan önce Bestujev ona ilk zamanlar muhalefet etmiş, ardından dostluğunu kazanmıştı. Katerina da Bestujev'in karakterinin iki çehresini zamanla anladı: Sözünü esirgemez, dediğim dedik, hatta despotik bir insandı. Diğer taraftan insanları çok iyi yargılayan, psikolojilerini mükemmel anlayan, kendini düşünmeden çalışan bir fanatik, tutkulu bir Rus milliyetçisi ve hükümdarının sadık bir hizmetkârıydı.

Saltanatı sırasında onun hakkında sadece Yelizaveta'nın kanaati önemliydi. Yelizaveta, şansölye yardımcısını insan olarak belki sevmiyor ancak başdanışmanı olarak ona güveniyor ve Friedrich'in elçisinin ve ajanlarının ona olan güvenini baltalamak için giriştikleri her çabayı reddediyordu. Birçok konuda Bestujev'in istediğini yapmasına izin veriyor, bazı kereler de kendi dediğini yaptırıyordu. Örneğin yeğenini veliaht ilan etmek için Rusya'ya getirdiğinde ona danışmamış ve Sophia'yı Petro'yla evlenmesi için seçtiğinde Bestujev'in görüşünün aksine hareket etmişti. Her iki durumda da içgüdülerine göre, içinden geldiği gibi hareket et-

mişti. Diğer taraftan, kendisine hayranlık duyan pırıltılı bir sarayın odak noktasındaki güzel bir kadın olmaktan başka bir şeyi tercih etmediği, daima güzel zaman geçirmeyi talep eden bir kadın olmayı istediği uzun dönemler vardı. Bu ruh hali içindeyken Bestujev önemli belgelere imzasını almak için bazen haftalar, hatta aylarca beklemek zorunda kalırdı. Bir keresinde Avusturyalı bir diplomata, "şayet imparatoriçe devlet işlerine Maria Theresa'nın [Habsburg imparatoriçesi, 1740-1780-e.] yüzde biri kadar zaman ayırsa dünyanın en mutlu insanı olurdum" demişti.

Friedrich'in Berlin'de Johanna'ya verdiği talimat, şansölye yardımcısından kurtulması için elçisine yardım etmesiydi. Ancak komplocuların hiçbiri düşmanları hakkında doğru bilgiye sahip değildi. Onun ortalama yeteneklere ve çok sayıda kusura sahip bir insan; kumarbaz, içkici ve sarsak bir entrikacı olduğunu düşünüyorlardı. Dolayısıyla zamanı iyi ayarlanmış, ufak bir itişin ayağını kaydırmak için yeteceği fikrindeydiler. Gizli toplantılarını bildiğini, amaçlarını tahmin edecek kadar dirayet gösterebildiğini, mükemmel önlemler aldığını ve kendilerinin değil onun ilk darbeyi vuracağını akıllarına bile getirmiyorlardı.

Bestujev'in tedbirleri basitti: mektuplarını gizlice ele geçirmekte, şifrelerini çözdürmekte, okumakta ve örneklerini almaktaydı. Şifre çözme işini Hariciye Kurulu'ndaki bir Alman uzman yapmakta, örneklerini çıkarmakta, müdahaleden hiçbir iz kalmayacak kadar mükemmel şekilde tekrar mühürlemekteydi. Bu şekilde ne gönderen ne de alanın, Bestujev'in her kelimeyi okuduğundan ve kaydettiğinden en küçük bir şüpheye kapılmadan Moskova ile Avrupa arasında sayısız mektup gidip geldi.

Bestujev bu mektupların kendisi hakkında açığa vurduğu hususlardan hiç korkmaya gerek duymadı; çünkü en önemli özellikleri La Chetardie'nin imparatoriçe hakkındaki bir dizi art niyetli yorumu ve yersiz saldırısıydı. Marki, hükümetine Yelizaveta'nın tembel, ölçüsüz ve ahlaksız olduğunu bildiriyordu; giysilerini günde dört veya beş defa değiştiriyordu; hiç okumaya zahmet etmediği yazılara imzasını atıyordu; "hoppa, edepsiz bir yağ tulumu" idi ve "ülkeyi idare etmek için gerekli enerjiye artık sahip" değildi. XV. Louis ve Versailles'daki bakanlarının zevkini okşamak için mağrur bir garezle yazılmış bu mektuplar Büyük Petro'nun kızından çok daha az duyarlı ve zor hiddetlenen bir hükümdarı bile çileden çıkarmak için yeterliydi.

Şahsi tahkirlerin dışında, La Chetardie'nin mektupları ayrıca Bestujev ve Avusturya lehtarı siyasetini yıkmak amacını taşıyan siyasi komployа da ışık tutmaktaydı. Bu bağlamda Prenses von Anhalt-Zerbst'in el altından işe karıştığı da açığa vurulmaktaydı. Marki, prensesin fikirlerine verdiği desteği zikrederek ve Berlin'de Friedrich'le yazışmalarına atıfta bulunarak Johanna'nın Prusya ajanı rolünü gözler önüne sermekteydi.

Bestujev acele etmedi; düşmanlarına töhmet altında kalmaları için bol zaman tanıdı. Kanıtları imparatoriçeye iletmek için çoğunluğu La Chetardie'nin kaleminden çıkmış bu zehirli mektuplardan elli kadarını topladı. Yelizaveta 1 Haziran 1744'te Petro, Sophia ve Johanna'yı Troitsa Manastırı'na kendisiyle beraber inzivaya götürmekteydi. Bu dini mekânın yalıtılmışlığında okumak için daha çok zamanının bulunacağını hesap eden Bestujev topladığı kanıtları burada Yelizaveta'nın önüne serdi. Yelizaveta'nın gördüğü şey, şansölye yardımcısını devirme çabasının yanı sıra cömertliğe ve lükse boğduğu Sophia'nın annesinin yabancı bir devletin çıkarına Rusya'ya karşı düzen kurmasıydı.

Sophia, Petro ve Johanna 3 Haziran'da tam öğlen yemeklerini bitirmişlerdi ki imparatoriçe, arkasında Lestocq'la birlikte odalarına girdi ve Johanna'dan kendisini takip etmesini istedi. Yalnız kaldıklarında Sophia ve Petro pencerenin çıkıntısına tırmandılar ve yan yana oturup bacaklarını sallayarak konuşmaya ve şakalaşmaya koyuldular. Sophia, Petro'nun söylediği bir şeye gülerken aniden kapı ardına kadar açıldı ve Lestocq belirdi. "Bu eşek şakası derhal bitecek" diye bağırdı. Sophia'ya dönerek, "Eşyalarınızı toplayabilirsiniz. Derhal ülkenize döneceksiniz." İki genç donup kaldılar.

Petro, "Bu ne demek oluyor?" diye sordu.

Lestocq, meşum bir ifadeyle "Anlayacaksınız" dedi ve öfkeyle ayrıldı.

Ne Petro ne de Sophia olanları tahmin edebiliyordu; bir saraylının, ne kadar yüksek düzeyli olsa bile tahtın veliahtına ve gelecekteki eşine bu kadar küstahlıkla hitap etmesi düşünülemezdi. Bir izah arayan Petro, "Annen yanlış bir iş yapmış olsa bile, bu senin de yaptığın anlamına gelmez" dedi.

Korku içindeki Sophia "Görevim annemi takip etmek ve emirlerine itaat etmektir" cevabını verdi. Zerbst'e geri gönderilmek üzere olduğunu hissedip, böyle bir şey meydana geldiği takdirde neler düşüneceğini öğrenmek için Petro'nun yüzüne baktı. Yıllar sonra şöyle yazmıştır: "Hiç esef duymadan benden ayrılabileceğini gayet açık gördüm."

İkili hâlâ orada şaşkın ve titreyerek otururken yüzü hiddetten kızarmış, mavi gözleri ateş saçan imparatoriçe dairesinden çıktı. Arkasından gözlerinde yaşlarla Johanna geliyordu. İmparatoriçe alçak tavanlı odada karşılarına dikildiğinde iki çocuk tünedikleri yerden aşağı atladılar ve başlarını hürmetle eğdiler. Bu hareket Yelizaveta'yı yumuşattı ve içinden gelen bir gülümsemeyle onları öptü. Sophia, annesi her ne yapmışsa kendisinin sorumlu tutulmadığını anladı.

Öte yandan imparatoriçeye hakaret ve sadakatsizlik edenler için herhangi bir af söz konusu değildi. İlk darbeyi La Chetardie'ye indirdi. Fransız büyükelçiden Moskova'yı yirmi dört saat içinde terk etmesi, St. Petersburg'a uğramadan Riga üzerinden doğrudan sınıra gitmesi istendi. Yelizaveta'nın bu eski dostuna hiddeti öyle büyüktü ki ona verdiği pırlanta çerçeveli portresini de iade etmesini emretti. Prusya büyükelçisi Mardefeld'in bir süre daha etrafta bulunmasına izin verilse de o da bir yıl içinde geri gönderildi. Johanna'nın, sırf Sophia'nın annesi olduğu için, kızı grandükle evlenene kadar ülkede kalmasına müsaade edildi.

Siyasi düşmanlarını alaşağı eden ve dağıtan Bestujev konumunu daha da yükseltti, şansölye yardımcılığından şansölyeliğe terfi etti; yeni bir saray ve mülklerle taltif edildi. Öte yandan siyasi düşmanlarının çöküşü Avusturya yandaşı, Prusya karşıtı siyasetinin başarısını temin etti. Yeni gücüyle güven bulduğundan Petro'nun Sophia ile evliliğine karşı çıkmayı artık gerekli görmedi. İmparatoriçenin bu projesini gerçekleştirmek için kararlı davrandığının farkındaydı; önüne geçmeye çalışması tehlike yaratabilirdi. Dahası, kızın annesi evlilikten sonra bile kendisine zarar verebilecek halde değildi.

Prenses Johanna'nın diplomasideki kısa kariyeri çatırdayarak çökmüştü: Fransız büyükelçi apar topar sürgün edilmiş, Rus sarayında yirmi yılını geçirmiş deneyimli Prusya büyükelçisi nüfuzunu yitirmiş, Bestujev şansölyeliğe yükseltilmişti. Johanna'nın kendisi de saraydaki konumunu kaybetmişti. Büyük aşkının kız kardeşiyle dostluğunu bitiren Yelizaveta artık Sophia'nın annesini en kısa sürede Almanya'ya geri yollamak için derin bir arzu duyuyordu.

9. Bölüm

İhtida ve Nişan Töreni

Evlilik sürecini hızlandırmak isteyen imparatoriçe, Sophia'nın Petro'yla nişan tarihini 29 Haziran olarak tespit etti. Buna uygun olarak genç Alman prensesinin Lüterci inancını resmen ve alenen bırakıp Ortodoks Kilisesi'ne kabulünün 28 Haziran 1744'te gerçekleştirilmesi planlandı. Sophia neredeyse son dakikaya kadar, atacağı bu adım hakkında endişelerinden kurtulamadı. En sonunda törenden bir önceki akşam tereddütlerini aşabildi. Johanna eşine, "Tüm gece aralıksız uyudu. Bu da zihninin huzura kavuştuğunun kesin bir işaretiydi" demiştir.

Ertesi sabah Yelizaveta gözetimi altında giyinmesi için Sophia'yı çağırttı. Genç kızdan kendisinin tıpatıp benzeri bir kıyafet giymesini istedi; her iki kıyafet de ağır, mor renkli bir tafta kumaştan yapılmış, gümüş sırmayla işlenmişti. Aralarındaki fark Yelizaveta'nın kıyafetinin elmaslarla pırıldaması, Sophia'nın ise sadece imparatoriçenin zatürre hastalığının ardından kendisine verdiği gerdanlık ve broşu takmasıydı. Sophia'nın teni ayinden önce gereken üç günlük orucu tuttuğu için sararmış ve pudrasız saçlarına tek bir kurdele takmıştı. Ancak Johanna, "Çok hoş gözüktüğünü düşündüğümü söylemeliyim" diye yazmıştır. Gerçekten de o gün siyah saçları, solgun teni, mavi gözleri ve mor kıyafetiyle ince bedeninin zarafeti birçok kişiyi etkilemişti.

Yelizaveta ona elini uzattı ve beraberce sarayın salonlarından geçerek uzun bir alayın başında kalabalık saray şapeline gittiler. Sophia burada kare şeklinde bir mindere diz çöktü ve tören başladı. Johanna törenin bazı parçalarını orada bulunmayan kocasına tasvir etmiştir: "Alna, gözlere, boyna, gerdana, ellerin arkasına ve ayasına kutsal yağ sürülür. Yağ, tatbik edildikten hemen sonra bir pamuk parçasıyla silinir."

Mindere diz çökmüş haldeki Sophia rolünü ustalıkla oynadı. Kararlı, berrak bir sesle yeni inancının amentüsünü tekrarladı. Sonradan, "Rusçasını papağan gibi ezberlemiştim" itirafında bulunmuştur. İmparatoriçe

ağlarken, genç mühtedi, "Kontrolümü gayet iyi koruyup, bu yüzden çok iltifat aldım" demiştir. Tören onun için mükemmel yerine getirdiği, okul ödevi türünden zorlu bir temsildi. Johanna kızından gurur duymuştu: "Tüm tören boyunca duruşu ... kızım olarak bana ifade ettiği mana olmasaydı bile hayranlık duyabileceğim bir asalet ve saygınlıkla doluydu."

Bu şekilde, Sophia Augusta Friedricha von Anhalt-Zerbst, Yekaterina'ya* dönüştü. Rusya'da çok kullanılan isimlerden olduğu için Sophia aslında kendi ismiyle de vaftiz edilebilirdi. Ancak Yelizaveta bunu reddetti çünkü Sophia, Büyük Petro'nun elli beş yıl önce gençliğinde taht için şiddetli bir mücadeleye girdiği üvey kız kardeşinin, onun da halasının adıydı. Bunun yerine annesinin adını tercih ederek Katerina'yı seçti.

Şapelden ayrılırken yeni mühtediye imparatoriçe tarafından pırlanta bir kolye ile broş hediye edildi. Şükran hislerine rağmen yeni adıyla Katerina ertesi güne gücünü saklamak için törenden sonra verilen ziyafetten mazur görülmesini rica etti. Gecenin daha ileri bir saatinde imparatoriçe, grandük ve annesiyle beraber ertesi gün nişanın kutlanacağı Kremlin'e arabayla geçti.

Ertesi sabah gözlerini açtığında Katerina'ya biri Yelizaveta'nın, diğeri Petro'nun, her ikisi de imparatoriçenin hediyesi pırlanta çerçeveli iki minyatür portre takdim edildi. Biraz sonra da imparatoriçenin yanına giderken eşlik etmek üzere imparatorluk tacını takmış ve omuzlarına mantosunu almış Petro geldi. Kremlin'den ayrıldıklarında Yelizaveta sekiz generalin ancak taşıyabildiği som gümüşten bir sayvanın altında yürüdü. İmparatoriçenin ardından Katerina ve Petro geliyor, onları Johanna, saray ahalisi, Sinod ve Senato izliyordu. Kortej ünlü Kızıl Merdivenler'den aşağı indi, muhafız alayı askerlerinin etrafında dizildiği meydanı geçti ve Rus çarlarının taç giydiği Göğe Yükseliş Katedrali'ne girdi. İçeri girer girmez Yelizaveta iki gencin ellerini tuttu ve kilisenin merkezindeki muazzam sütunlar arasına kurulmuş kadife kaplı kürsüye götürdü. Dini töreni Novgorod başpiskoposu yönetti ve çiftin değiştiği nişan yüzüklerini ellerine bizzat imparatoriçe verdi. Johanna değerlerine kıymet biçen gözleriyle yüzüklerin "her ikisinin de gerçek birer küçük dev" olduklarını gözledi; kızı ise daha ayrıntısına girerek "bana verdiği yüzük on iki bin ruble, benden aldığı on dört bin değerindeydi" tespitinde bulundu.

* Bu ismin Türkçede aslında bu şekilde yazılması gerekir. Ancak bizim tarih yazınımızda çok yerleşik olduğu için çeviride "Katerina" olarak geçmektedir-ç.n.

Törenin sonunda bir saray görevlisi Katerina'ya grandüşeslik mertebesi ve emperyal hazretleri unvanı tevdi eden kararnameyi okudu.

Johanna'nın nişan törenine dair haberi bir şikâyetler teranesiydi:

> Bir dakika bile oturamadığım tören dört saat sürdü. Sayısız hanımı kucaklarken mecburen eğilmekten ötürü sırtımın hissizleştiğini söylemek abartı sayılmaz. Durmadan öpülmekten de sağ elimde Alman florini büyüklüğünde kırmızı bir iz kaldı.

Yelizaveta'nın sevmediği halde çaba göstererek kendisine nazik davranması Johanna'nın bu şatafatlı törenin başkişisi olan kızı hakkındaki karmaşık duygularını yumuşatmalıydı. Katedralde imparatoriçe, Johanna'nın önünde diz çökmesini engellemiş, "statümüz aynıdır, yeminlerimiz aynıdır" demişti. Fakat tören bitip toplar gürler, kilise çanları çalar ve saray ahalisi nişan ziyafeti için yandaki Granovitaya Sarayı'na geçerken Johanna memnuniyetsizliğini dile getirecek bir fırsat buldu. Gelinin annesi mertebesi icabı imparatoriçe, grandük ve grandüşesle aynı masaya oturtulamazdı. Bu durum kendisine açıklandığında Johanna itiraz etti ve yerinin sıradan saray hanımlarının arasında olamayacağını beyan etti. Teşrifatçıbaşı ne yapacağından emin olamazken Katerina annesinin davranışını sessizlik içinde izledi ve katlanmak zorunda kaldı. Bu iyilikbilmez, düzenbaz misafirin haddini aşmasından yine öfkelenen Yelizaveta bir pencereden seyredebileceği şekilde özel bir cumbada Johanna'ya ayrı bir masa konulmasını emretti.

O akşam düzenlenen balo Granovitaya Sarayı'nın Fasetalar Salonu'nda verildi. Salonun ortasında mekânın dörtte birini doldurarak alçak tavanı taşıyan tek bir merkezi sütun vardı. Katerina bu yerde "sıcak ve kalabalık yüzünden neredeyse boğulduk" demiştir. Balonun ardından dairelerine geri dönerken başka bir yeni öndegelim kuralı tatbik edildi. Katerina artık Rusya grandüşesi, tahtın veliahtının müstakbel eşi, emperyal altesleri sıfatıyla hitap edilen bir kişiydi; dolayısıyla Johanna kızının arkasından yürümek zorunda kaldı. Katerina bu durumdan kaçınmaya çalıştı ve Johanna da kızının çabasını fark etti. Kocasına, "kızım geldiği yeni konumunda gayet akıllıca davranıyor" diye yazdı. "Önümde yürümek zorunda kaldığı her defasında yüzü kızarıyor."

Yelizaveta cömertliğini sürdürdü. Katerina daha sonraları "imparatoriçeden hediye almadığım bir gün bile geçmezdi" demiştir. "Gümüşler, mücevherler, kumaşlar, en basiti bile on ile on beş bin ruble kıymet ta-

şıyan aklınıza gelebilecek her şey. Bana fevkalade muhabbet gösteriyordu." İmparatoriçe bir süre sonra şahsi masrafları için Katerina'ya otuz bin ruble para da verdi. Hayatında hiç bu kadar cep harçlığı almadığından şaşırıp kalmıştı. Parayı küçük erkek kardeşinin eğitimi ve tedavisine harcaması için derhal babasına gönderdi. Christian Augustus'a, "Alteslerinin kardeşimi Hamburg'a gönderdiğini ve bunun ağır masraflara mal olduğunu biliyorum" diye yazdı. "Sağlığı yerine gelene kadar kardeşimi orada tutmanızı Alteslerinden istirham ediyorum. Tüm masraflarını karşılamayı ben üstleniyorum."

Yelizaveta yeni grandüşese ayrıca genç mabeyinciler ve nedimeler dahil küçük bir de şahsi maiyet verdi. Petro'nun zaten bir maiyeti olduğundan grandük ile grandüşesin dairelerinde gençler körebe ve diğer oyunlar oynamakta, gülmekte, sıçramakta, dans etmekte ve koşmaktaydılar – hatta büyük bir klavsenin kapağını çıkarmış, yastıkların üzerine yerleştirmiş ve kızak olarak kullanıp yerde kaymışlardı. Bu eğlencelere katılmakla Katerina gelecekteki eşini memnun etmek istemekteydi. Bu hevesli oyun arkadaşına dostça davranan Petro ayrıca nişanlısına gösterdiği yakınlığın imparatoriçeyi memnun edeceğini anlayacak kadar da zekiydi. Onları beraberlerken gözleyen ve velisi olduğu isyankâr gençle baş etmesinde Katerina'nın yardım edebileceğine karar veren Brümmer, "grandükün terbiye ve tekdir edilmesinde etkisini kullanmasını" istedi. Katerina bunu reddetti. "Bu takdirde zaten çoğundan nefret ettiği maiyeti gibi benden de nefret edeceği için bunu mümkün görmediğimi ona söyledim." Petro üzerinde herhangi bir etkisi olacaksa, onu "terbiye etmeye" çalışanlardan çok farklı bir kişi olması gerektiğini anlamaktaydı. Dostluğunu kazanmak için yanaştığında Petro'nun kendisinde bir başka gözetmen bulmasını istemiyordu.

Öte yandan Johanna ile aralarındaki mesafe giderek açılmaktaydı. Artık kızını görmek istediğinde gelişini duyurmak zorundaydı. Bunu yapmayı istemediğinden ayrı duruyor, Katerina'nın çevresindeki genç ahalinin çok gürültücü ve haşarı olduğunu belirtiyordu. Ayrıca Johanna kendisine yeni dostlar da ediniyordu. İmparatoriçe ile sarayın büyük kısmının tasdik etmediği bir çevreye katıldı. Mabeyinci Kont İvan Betskoy ile yakınlığının söylentilere yol açması gecikmedi; çok sık beraber görüldüklerinden saraydaki bazıları aralarında ilişki bulunduğunu konuşmaya başladı – hatta otuz iki yaşındaki Prenses von Anhalt-Zerbst'in hamile kaldığı bile fısıldaşılmaktaydı.

10. Bölüm

Kiev'e Hac Ziyareti ve Kılık Değiştirme Baloları

Bir gelin adayı bulunup Rusya'ya getirtilmiş, genç kız yakalandığı hastalığın üstesinden gelmiş ve Ortodoksluğa ihtidasının önündeki engeller aşılmıştı. Artık Petro'yla nişanlandıklarına göre, derhal evlenmelerine mâni olan neydi? Bu bakımdan imparatoriçenin bile aşması güç bir engel doktorların Petro hakkındaki ciddi uyarılarıydı. On altı yaşındaki grandük on dört yaşından fazla gözükmüyor ve tıp adamları güvenilir herhangi bir ergenlik işareti teşhis edemiyorlardı. Bir çocuğa babalık yapabilmesi için en azından bir yıl daha geçmesi gerektiğine inanıyorlardı. Bu sürenin ardından bir hamilelik meydana geldiği takdirde, bebeğin doğmasına kadar dokuz ay daha geçecekti. Yelizaveta için bu süre, yani toplam yirmi bir ay, sonsuzluk kadar uzundu. Diğer taraftan evlilik ertelenmek zorunda kalınınca, imparatoriçenin Johanna'nın ülkeden gönderilmesini ertelemesi de zorunlu hale geliyordu.

Bu hayal kırıklıklarını sineye çeken Yelizaveta yeni hanedanını kamuoyunun görüşüne sunmak için başka bir yolu kullanmaya karar verdi. Rus şehirlerinin en eskisi ve kutsalı, Hıristiyanlığın Büyük Prens Vladimir tarafından ilk defa MS 800'de kabul edildiği Kiev'e doğru bir hac ziyareti için Ağustos 1744'te yolculuğa çıktı. Moskova ile Kiev arasındaki yaklaşık dokuz yüz altmış kilometrelik güzergâhı Yelizaveta'nın Ukraynalı âşığı Razumovski önerdi ve Petro, Katerina ve Johanna yola beraberlerinde iki yüz otuz saraylı ve yüzlerce hizmetkârdan oluşan maiyetleriyle çıktılar. Eşyayla dolu yük ve yolcu arabası karavanı sonu gelmez gibi görünen yolları düşe kalka aşarken seyyahlar can sıkıntısı, açlık ve susuzluktan eziyet çekmekteydiler. Atlar sık sık değiştirilmekte, imparatorluk konvoyunu her menzil noktasında sekiz yüz dinlenmiş hayvan beklemekteydi.

Rus sarayının ileri gelenleri kadife kaplı arabalarında giderken tek bir kişi seyahatin büyük kısmını yaya yürüdü. Yelizaveta dini ziyaretleri ve günahlarından pişmanlık duymayı ciddiye alan bir insandı. Sıcak ve gölgesiz Rus yollarını ter dökerek aşan ve dualarını okuyan Yelizaveta her köy kilisesinde ve yol kenarındaki mabetlerde durarak ibadet ediyordu. Dünyevi anlayışı kadar uhrevi anlayışında da pratik ve mütevazı Razumovski ise onun arkasından rahat arabasıyla gitmeyi tercih etti.

Katerina ve Johanna seyahate iki nedimeyle beraber aynı arabada başladılar; Petro ise Brümmer ve iki hocasıyla birlikte ayrı bir arabadaydı. Bir öğleden sonra Katerina'nın tabiriyle "pedagoglarından" bıkan Petro arkadaşlıklarının daha eğlenceli olacağını düşündüğü iki Alman prensesine katılmaya karar verdi. Arabasından ayrıldı, maiyetindeki neşeli gençlerden birini alarak "bizimkine girdi ve bir daha çıkmayı reddetti." Kısa zaman sonra gençlerle bir arada olmaktan rahatsızlık duyan Johanna oturma düzenini değiştirdi. Yatakla dolu arabalardan birini on kadar kişinin oturabileceği şekilde yastık ve döşeklerle yeniden döşetti. Petro ve Katerina, Johanna'yı kızdırmak pahasına başka gençleri çağırarak bu arabayı da doldurmakta direttiler. "Beraberimizdekilerden en neşeli ve keyifli kişilerin aramıza katılmasına izin vermekteydik" demiştir. "Sabahtan akşama kadar gülüşmek, oynamak ve şakalaşmaktan başka bir şey yapmıyorduk." Brümmer, Petro'nun öğretmenleri ve Johanna'nın nedimeleri saray protokolünü dikkate almayan bu yer değişikliğinin kendilerini küçük düşürdüğü fikrindeydiler. "Biz eğlenip dururken onlar dördü birlikte tek bir arabada oturup surat asıyor, bizi azarlıyor ve aleyhimize acı sözler söylüyorlardı. Biz ise arabamızda hiç aldırmadan, onlara gülüp geçiyorduk."

Katerina, Petro ve arkadaşları için bu seyahat dini bir hac yolculuğu değil, şen şakrak geçen bir kır gezisiydi. Aceleye de hiç gerek yoktu; Yelizaveta günde birkaç saatten fazla yürüyemiyordu. Üç haftanın sonunda atlı konvoyun ana bölümü Aleksey Razumovski'nin Koseletz'teki büyük malikânesine ulaşıp üç hafta boyunca imparatoriçenin gelişini bekledi. Yelizaveta, nihayet 15 Ağustos'ta ulaştığında hac yolculuğunun dini karakteri geçici olarak askıya alındı; "hacılar" iki haftalığına birbirini izleyen balo ve konserlere katıldılar ve sabahtan akşama dek bazen kırk veya elli bin rublenin masaya konulduğu kıran kırana kâğıt oyunlarına daldılar.

Koseletz'de kalırlarken, Johanna ile Petro'nun arasını kalıcı olarak açacak bir olay meydana geldi. Konu Johanna'nın yazı yazdığı odaya grandükün girmesiyle başladı. Johanna yanındaki kürsüye kendisi için önem taşıyan mektupları dahil ufak eşyalarını sakladığı bir mücevher kutusu koymuştu. Katerina'yı güldürmek gayretiyle etrafta sıçrayıp duran Petro kutuyu karıştırıp mektupları aşırmak ister gibi bir hareket yaptı. Johanna ona sertçe kutuya dokunmamasını söyledi. Hâlâ ortalıkta koşturan grandük odanın ortasından yürüyüp Johanna'nın yanında tek ayak üzerinde dönerken ceketi küçük kutunun açık kapağına takıldı ve düşürüp içindekileri etrafa saçtı. Kutuyu kasten devirdiğini düşünen Johanna çok sinirlendi. Petro ilk başta özür dilemeye çalıştı ancak Johanna'nın olayın kaza olduğuna inanmayı reddetmesi üzerine bu defa o da sinirlendi. Her ikisi de birbirlerine bağırmaya başladılar ve Katerina'ya dönen Petro suçsuzluğunu tasdik etmesini istedi. Katerina arada kalmıştı.

"Annemin ne kadar kolaylıkla asabiyete kapıldığını ve ilk tepkisinin her zaman çok şiddetli olduğunu bildiğimden ters düştüğüm takdirde beni tokatlayacağından korkuyordum. Ne ona yalan söylemek ne de grandükü alındırmak istediğimden sessiz kaldım. Yine de anneme grandükün kasti davrandığını düşünmediğimi söyledim."

Johanna bunun üzerine Katerina'ya döndü:

> Annem sinirlendiğinde kavga edecek birini bulmak zorundaydı. Ben ses çıkarmadım ve ardından gözyaşlarına boğuldum. Sessizliğim önce her ikisini de kızdırdı. Sonra onun tarafını tuttuğum için annemin tüm öfkesinin bana yöneldiğini ve ağladığımı gören grandük annemi haksızlık ve şirretlikle suçladı. O da mukabele edip "terbiyesiz bir küçük oğlan" olduğunu söyledi. Herhalde yumruklaşma safhasına gelmeden daha öldüresiye kavga edilemezdi.
>
> Grandük bu olaydan sonra anneme büyük bir nefret duydu ve kavgalarını hiç unutmadı. Buna karşılık annem de ona hiç aklından atamadığı bir hınç besledi. Gergin ilişkileri her an bir tatsızlığa yol açabilecek daimi bir garez ve şüpheye dönüştü. İkisi de duygularını benden saklamazdı. Ben de her ne kadar birine itaat edip diğerini hoşnut kılmaya -ve aralarını bir şekilde bulmaya- çalışsam da, ancak kısa süreli başarılar kazanabiliyordum. Her birinin derhal ortaya salabileceği alaycı ve zehirli bir lafı vardı. Benim konumum da her geçen gün daha sıkıntı verici hale geliyordu.

Katerina arada kalmıştı ama annesinin öfkesinin ve grandüke sempatisinin bir etkisi olmuştu: "Doğrusu, o sıralarda, grandük bir başkasına açmadığı kadar kalbini bana açtı. Annemin sık sık saldırganlaştığını ve grandükte hata bulamadığı zaman beni azarladığını görebiliyordu. Bu bana daha çok kıymet vermesine yol açtı ve bana itimat edebileceğine inandı."

İmparatoriçe ve saray ahalisi dini makamları ziyaret için Kiev'de on gün kaldı. Katerina muhteşem şehrin manzarasını ilk defa, Dinyeper Nehri'nin batı kıyısındaki kayalardan yükselen altın kubbelerine bakarak seyretti. Yelizaveta, Petro ve Katerina şehre rahipler ve keşişlerden oluşan büyük bir kalabalıkla birlikte, bir haçın arkasından yürüyerek girdiler. İmparatoriçe Rusya'nın bu en kutsal şehrinin her yerinde, kilisenin son derece zengin ve halkının çok dindar olduğu bir çağda büyük bir debdebeyle karşılandı. Katerina ünlü Peharski Göğe Yükseliş Manastırı Kilisesi'nde dini tören yürüyüşlerinin haşmetinden, dini seremonilerin güzelliğinden ve kilisenin kendisinin eşsiz görkeminden fevkalade etkilenmişti. Sonradan şöyle yazmıştır: "Hayatımda bu kilisenin olağanüstü ihtişamından etkilendiğim kadar hiçbir yerden etkilenmedim. İkonaların her biri saf altınla, gümüşle, incilerle çevriliydi ve nadide taşlarla kaplanmıştı."

Gördüklerinden etkilenmiş olsa da Katerina, hayatı boyunca kendini asla dine vermedi. Ne babasının sıkı Lüterci inançları ne de İmparatoriçe Yelizaveta'nın tutkulu Ortodoks itikadı onun zihninde derin bir yer işgal etti. Rus kilisesinde gördüğü ve hayran olduğu şey; mimari, sanat ve müziğin muhteşem birlikteliğinin ilham ile yapılmış -ama yine de insan yapımı- güzelliğinin haşmetiydi.

Yelizaveta ve saray ahalisi Kiev'den geri döner dönmez Moskova'da operalar, eğlenceler ve maskeli balolar yeniden başladı. Katerina her akşam yeni bir elbiseyle toplum içine çıkıyor ve hep ne kadar iyi göründüğünü işitiyordu. İltifatın saray yaşamının yağcılığı olduğunu anlayacak kadar zekiydi ve bazı insanların hâlâ onu onaylamadıklarının farkındaydı. Bestujev ve taraftarları, yükselen bir yıldıza gıpta eden kıskanç saray hanımları, menfaatlerin nasıl dağıtıldığını takip eden parazitler bu

gruba dahildi. Katerina kendisini eleştirenlere malzeme vermemek için çok çalıştı. Daha sonra şöyle yazmıştır: "Sevilmemekten korkuyordum ve hayatım boyunca birlikte yaşayacağım insanları kazanmak için gücümün yettiği her şeyi yaptım." Her şeyden önce asıl bağlılığını kime borçlu olduğunu asla unutmadı. "İmparatoriçeye saygım ve minnettarlığım son derece yüksekti," diyordu. "O da beni neredeyse grandükten daha çok sevdiğini söyler dururdu."

İmparatoriçeyi memnun etmenin emin bir yolu da güzel dans etmekti. Katerina için bu kolaydı; Yelizaveta gibi o da dans meraklısıydı. Her sabah saat yedide sarayın Fransız bale eğitmeni Mösyö Lande kemanıyla gelir ve iki saat boyunca ona Paris'ten son figürleri öğretirdi. Öğleden sonra dört ile altı arasında tekrar eğitim için gelirdi. Katerina da akşamları zarif danslarıyla sarayı etkilerdi.

Bu gece balolarının bazıları garipti. İmparatoriçenin buyruğuyla her salı günü erkekler kadın kıyafeti giyerek gelir, kadınlar da erkek giysileriyle dans ederdi. O sırada on beş yaşındaki Katerina bu kıyafet değişiminden çok keyif alırdı: "Erkeklerin birçoğunu bu şekilde giyinmiş görmekten daha fena ve aynı zamanda daha gülünç ve kadınları erkek kılığından görmekten daha berbat bir şey olmadığını söylemem gerek." Sarayın büyük kısmı bu akşamlardan hoşlanmazdı. Ancak Yelizaveta'nın bu şımarıklığı için bir sebebi vardı: Erkek kıyafetleri içinde harika görünüyordu. Vücuduna ince ve uzun demek zor olsa da, iri göğüslü bedenini harika biçimli bir çift narin bacak dengeliyordu. Kendine duyduğu hayranlık zarif bacaklarını gizli tutmamasını söylüyor, o da bunun yolunu dar erkek pantolonları giymekte buluyordu.

Katerina bu akşamlardan birinde başına gelen kazayı şöyle anlatmıştır:

> İmparatoriçenin ödünç verdiği tarlatanlı eteği giymiş uzun boylu Mösyö Sievers benimle Polonez dansı yapmaktaydı. Mösyö Sievers elimden tutarak beni döndürürken arkamda dans eden Kontes Hendrikova onun eteğine takıldı. Düşerken bana öyle kuvvetli çarptı ki Mösyö Sievers'in havaya kalkan eteğinin altına düştüm. Sievers de darmadağın olan eteğine dolandı ve onun eteğiyle örtülmüş olarak üçümüz de yerlere serildik. Ayağa kalkmaya çalışırken gülmekten kendimi alamıyordum ancak Mösyö Sievers'in eteğine takılıp kaldığımızdan diğer iki kişiyi düşürmeden içimizden biri ayağa kalkamıyordu ve birilerinin gelip imdadımıza koşması gerekti.

Öte yandan Katerina o sonbahar Yelizaveta'nın şahsiyetinin daha karanlık bir yanını gördü ve hissetti. İmparatoriçenin mağrurluğu ülkenin sadece en güçlü değil aynı zamanda en güzel kadını olmasını da icap ettiriyordu. Başka bir kadının güzelliğinin övülmesine katlanamıyordu. Katerina'nın kazandığı beğeni dikkatinden kaçmamıştı ve rahatsızlığını ortaya koyacak bir yol buldu. İmparatoriçe operada bir akşam kraliyet locasında Lestocq ile birlikte oturuyor, karşılarındaki locada da Katerina, Johanna ve Petro beraber bulunuyorlardı. Temsile ara verildiğinde imparatoriçe, Katerina'nın Petro'yla neşe içinde konuştuğuna dikkat etti. Sağlık ve özgüvenle ışıldayan, artık sarayın çok sevdiği bu genç kadın bir yıl kadar önce Rusya'ya gelmiş utangaç kız olabilir miydi? Aniden içinde bir kıskançlık alevlendi. Genç kadına gözlerini dikerek aklına gelen ilk bahaneye sarıldı. Lestocq'u Katerina'nın locasına gönderip bekleyemeyecek bir konuymuş gibi aşırı borca girdiği için imparatoriçenin çok hiddetlendiğini söyletti. Yelizaveta ona otuz bin ruble* vermişti; bu para nereye gitmişti? Lestocq, bu mesajı iletirken Petro ve işitme mesafesindeki herkesin sözlerini duymasını temin etti. Katerina'nın gözleri yaşlarla doldu ve ağlayıp dururken biraz daha küçük düşürüldü. Petro onu teselli etmek yerine teyzesiyle aynı fikirde olduğunu ve nişanlısının azarı hak ettiğini düşündüğünü söyledi. Johanna da nasıl davranması gerektiği konusunda artık Katerina'nın kendisine danışmadığını, meseleden "elini yıkadığını" beyan etti.

Gözden düşüşü ani ve keskindi. Ne olmuştu? Herkesi, özellikle de imparatoriçeyi memnun ettiğini düşünen bu on beş yaşındaki kız ne gibi bir suç işlemişti? Katerina mali durumunu kontrol ettiğinde iki bin ruble borca girdiğini anladı. Yelizaveta'nın aşırı harcamaları ve cömertlikleri karşısında bu miktar anlamsızdı ve işittiği azar belli ki başka bir dargınlığı gizlemek için üretilmişti. Katerina'nın rahat para harcadığı doğruydu. Kardeşinin masraflarını ödemesine yardım için babasına para göndermiş, kendisi için de para harcamıştı. Rusya'ya sandığında sadece dört kıyafet ve bir düzine gömlekle geldiğinden kadınların günde üç defa kıyafet değiştirdiği bir sarayda tahsisatının bir kısmını gardırobunu oluşturmak için kullanmıştı. Ancak elindekinin büyük kısmını annesine, nedimelerine ve hatta bizzat Petro'ya hediyeler yağdırmak için harca-

* 2019 itibariyle yaklaşık 1,5 milyon dolar-ed.n.

mıştı. Annesinin huysuzluğunu yatıştırmak ve Johanna ile Petro arasındaki aralıksız çekişmeleri durdurmak için en etkili yolun her ikisine de hediye vermek olduğunu keşfetmiş, hediyelerin sarayda arkadaş kazandırdığının farkına varmıştı. Etrafındaki insanların çoğu hediye almaya hiç itiraz etmiyorlardı. O da zaten hoşa gitmeye heves gösterdiğinden bu basit ve bilinen yöntemi kullanmamak için sebep görmemişti. Yaptığı şey birkaç ay içinde ülkenin sadece dilini değil âdetlerini de öğrenip uyum sağlamaktı.

İmparatoriçenin bu ani sillesini kavramakta ve kabul etmekte zorluk çekti. Bir yandan hayranlık duyduğu, bir yandan korktuğu kadın olarak imparatoriçe bu hareketiyle karakterinin iki farklı yüzünü ansızın açığa vurmuştu. Katerina bilahare o akşamı hatırladığında aldığı dersi hatırlamıştır: Yelizaveta gibi büyük ego sahibi bir insanla uğraşırken saraydaki tüm kadınlar gibi o da fazla göze çarpmaktan sakınmalıydı. Koruyucusunun sevgisini tekrar kazanabilmek için çok gayret gösterdi. Yelizaveta da kıskançlık nöbeti yatıştığında insafa geldi ve zamanla bu olayı aklından çıkardı.

11. Bölüm

Çiçek Hastalığı

Kasım ayında, saray hâlâ Moskova'dayken Petro kızamık hastalığından yatağa düştü ve Katerina bu hastalığa daha önce yakalanmadığından aralarında temas kesinlikle yasaklandı. Katerina'ya söylendiğine göre, Petro hastalığı sırasında "huysuzluğu ve talepleriyle ölçüyü iyice kaçırmıştı". Odasına kapatılan ve öğretmenlerinin yanına uğramadığı Petro zamanını yatağının etrafında hizmetkârlara, cücelere ve nedimlerine askeri geçit resmi talimleri yaptırıp emirler vererek geçirdi. Altı haftalık nekahat döneminden sonra Katerina onu ilk defa gördüğünde "çocuksu muzipliklerini bana açtı ve ben de onu terbiye etmeyi kendi vazifem görmedim; ne isterse söylemesine ve yapmasına izin verdim." Petro Katerina'nın tutumundan memnundu. Ona karşı romantik bir çekim duymuyor, diğer yandan arkadaşı ve özgürce konuşabileceği tek kişi olarak Katerina'yı görüyordu.

Petro'nun kızamık hastalığının geçtiği 1744 Aralık ayının sonuna doğru imparatoriçe sarayın Moskova'dan ayrılmasına ve St. Petersburg'a dönülmesine karar verdi. Şehre yoğun kar yağmıştı ve acı bir soğuk vardı. Katerina ve Johanna yanlarında iki nedimeyle beraber seyahat ediyorlardı; Petro ise Brümmer ve bir öğretmeniyle beraber başka bir kızaktaydı. Kadınlar koltuklarına otururlarken ayrı seyahat eden imparatoriçe içeri eğildi ve Katerina'nın kürklerini sıkıca üzerine örttü; daha sonra da soğuğa karşı bunun da yetersiz kalacağından endişe edip kendi muhteşem samur kürkünü Katerina'nın omuzlarına doladı.

Dört gün sonra, Katerina ve Petro'nun küçük kafilesi geceyi geçirmek için Tver ve Novgorod şehirleri arasındaki küçük Hotilovo köyünde konakladı. O akşam Petro titremeye başladı; ardından da bayginlık geçirip yatağa kaldırıldı. Katerina ve Johanna ertesi gün ziyaretine gittiklerinde Brümmer kapıda onları durdurdu. Söylediğine göre

grandükün gece ateşi çıkmış ve yüzünde çiçek hastalığı belirtisi olan küçük benekler belirmişti. Johanna'nın rengi attı. Kardeşinin hayatına mal olmuş bu hastalıktan korkuya kapılarak Katerina'yı kapıdan uzaklaştırdı, kızaklarının getirilmesini emretti ve Petro'yu Brümmer ile iki nedimenin bakımına terk ederek derhal St. Petersburg'a hareket etti. Önden dörtnala çıkartılan bir ulak ise başkente çoktan erişmişti. Olay haber verilir verilmez Yelizaveta kızağını istetti ve atlar hiç durmadan kırbaçlatılarak Hotilovo'ya doğru yola çıktı. Katerina ve Yelizaveta'nın karşı yönlerden karları yararak gelen kızakları gecenin ortasında yolda karşılaştı. Durduklarında Johanna bildiklerini Yelizaveta'ya anlattı. İmparatoriçe dinledi, başını salladı ve yola devam etmeleri için emir verdi. Atlar ileri fırlarken Yelizaveta gözlerini dikmiş, sadece dışarıdaki geceye değil, Petro öldüğü takdirde hanedanın içine yuvarlanacağı karanlık geleceğe de bakıyordu.

Ancak imparatoriçe Hotilovo'ya ulaştığında davranış şekline yön veren sırf kendi çıkarları değildi. Gelir gelmez hastanın yatağının başucuna oturdu ve yeğenine bizzat kendisinin bakacağını beyan etti. Altı hafta boyunca nadiren uzanıp yatarak, kıyafetlerini bile değiştirmeden Petro'nun yanında kaldı. Güzelliğini korumaktan başka bir şeye önem vermezmiş gibi görünen Yelizaveta bir hastabakıcının yapabileceği her türlü bedeni işi üstlendi. Çiçek hastalığı ve yol açabileceği cilt bozukluklarını bir tarafa atarak yeğeninin hasta yatağını terk etmedi. Küçük Alman prensesi Katerina zatürreyle yatağa düştüğünde onun yatağının yanından ayrılmamasına yol açan aynı analık hissiyatı içindeydi. Petro uyurken sevgisini ve korkularını tamamen paylaşan tek kişi olduğuna inandığı Katerina'ya dörtnala giden ulaklarla mesajlar gönderdi.

Katerina St. Petersburg'da endişeler içinde beklemekteydi. Kızamıktan daha yeni kurtulmuş grandük bu daha da korkutucu hastalığı atlatabilecek miydi? Katerina'nın korkuları samimiydi; Petro'yu çocuksu ve çoğu zaman rahatsız edici bulsa da nişanlısı olarak kabullenmişti. Elbette bütün mesele bundan ibaret değildi; kendi geleceği için de kaygılanıyor, Petro öldüğü takdirde hayatının değişeceğini biliyordu. Saraydaki konumu, yağdırılan tüm şerefler geleceğin çarının eşine bahşedilmekteydi. Grandükün öleceğini tahmin eden bazı saraylılar şimdiden ondan yüz çevirmeye başlamıştı. Başka bir şey elinden gelmediği için Yelizaveta'ya

saygı ve sevgi dolu mektuplar yazıp Petro'nun sağlık durumunu sordu. Rusça yazılan mektuplarının taslağını öğretmeni hazırlıyor, Katerina da eliyle temize çekiyordu. Bu durumu belki bilen belki de bilmeyen Yelizaveta duygulanmaktaydı.

Bu esnada Johanna sorun çıkarmayı sürdürüyordu. İmparatoriçe Kışlık Saray'da Katerina'ya dört odalı bir daire tahsis etmişti; bu odalar annesine verilen dört odadan ayrı bir yerdeydi. Johanna'nın odaları aynı büyüklükte, aynı mobilyalarla döşeli ve aynı mavi ve kırmızı kumaştandı; aralarındaki tek fark Katerina'nın odalarının merdivenin sağında, Johanna'nın odalarının ise solunda olmasıydı. Her şeye rağmen Johanna durumu fark ettiğinde şikâyette bulundu. Odalarının kızının odaları kadar gösterişli olmadığını söyledi. Dahası, Katerina neden ondan ayrı tutulmaktaydı acaba? Kendisi böyle bir öneride bulunmamış, uygun da görmemişti. Katerina ayrımın imparatoriçe tarafından emredildiğini ve annesinin dairesini paylaşmasını istemediğinden özellikle ayrı bir dairenin kendisine tahsis edildiğini açıkladığında Johanna'nın dargınlığı daha da arttı. Bu yeni düzenlemeyi saraydaki hareket tarzının ve kızı üzerindeki etkisinin bir tür eleştirisi olarak değerlendirdi. Kızgınlığını Yelizaveta'ya yönlendiremediğinden Katerina'ya yüklendi. Ufak tefek şeylerden kavgalar çıkardı "ve herkesle ilişkileri öyle bir yere geldi ki yemeklerde onlara katılmaktan vazgeçti ve dairesine getirtti". Ancak Katerina ayrılık için "gayet hoşuma gitti" itirafında bulunmuştur. "Annemin dairesinde huzurlu değildim ve etrafına topladığı yakın arkadaş grubu hakkındaki kanaatim de hiç iyi değildi."

Katerina'nın annesinden ayrı kalması ve arkadaşlarından dikkatle uzak durması, Johanna'nın hayatına dair pek bilgi edinemediği alanların ortaya çıkması anlamına gelmekteydi. Bunlardan biri Johanna'nın Kont Betskoy ile ilişkisinin niteliği ve kapsamıydı. Katerina annesinin Betskoy'dan hoşlandığının ve onu sürekli gördüğünün farkındaydı ve imparatoriçe dahil saraydaki birçok insan bu ilişkinin çok yakınlaştığına inanmaktaydı. Johanna'nın Betskoy'dan hamile kaldığı söylentileri hakkında Katerina anılarında herhangi bir şey söylememektedir. Öte yandan aşağıdaki hikâyeyi anlatmaktadır:

Bir sabah Johanna'nın Alman oda hizmetçisi Katerina'nın odasına dalarak annesinin bayıldığını söylemişti. Katerina annesinin odasına koştu ve Johanna'yı yerdeki bir döşeğin üstünde yatar halde, rengi sararmış

ancak bilinci yerinde buldu. Katerina ne olduğunu sordu. Johanna kan aldırmayı istediğini ve cerrahın beceriksiz çıktığını söyledi. "Kolundaki iki damarı açmayı başaramamış, bunun yerine ayağındaki iki damarı açmaya çalışmış" ve yine başarılı olamamıştı. Katerina annesinin kan aldırmaktan ürktüğünü ve kendisi zatürreye yakalandığında şiddetle bu tedaviye karşı çıktığını biliyordu; şimdi neden kendisine tatbik edilmesini istediğini anlayamadı. Asabı bozulan Johanna bu konudaki sorulara cevap vermeyi reddetti ve bağırmaya başladı. Kızını kendisine önem vermemekle suçladı ve "sonra da çıkıp gitmemi emretti".

Katerina ne meydana gelmiş olabileceğine imada bulunarak hikâyesini bu noktada sonlandırmaktadır. Johanna niteliği belirsiz, ani bir rahatsızlık geçirdiği yolunda zayıf bir bahane öne sürmüştü. Onun karakterindeki bir kadının kan aldırmayı istemesine pek imkân yoktu. Şiddetli kanama, cerrahın beceriksizliğiyle açıklanmıştı. Unvan sahibi bir kadın yatak yerine yere serilmiş bir döşeğe yatırılmış ve bu da Johanna'nın aniden başının döndüğü ve yere yıkıldığı gerekçesine bağlanmıştı. Kızıyla yüz yüze geldiğinde Johanna'nın hiddet ve isteri krizine girdiği de ortadadır. Nihayet, izleyen günlerde kan aldırmanın iyileştirmesi veya hafifletmesi istenilen hastalıktan eser görülmemiştir. Tüm bu olayların akışı Johanna'nın çocuk düşürdüğünü akla getirmektedir.

Olayın üstünden fazla zaman geçmeden Johanna başka bir darbe daha aldı. Zerbst'ten gelen haberlere göre iki buçuk yaşındaki kızı, Katerina'nın kız kardeşi Elizabeth aniden ölmüştü. Johanna bir yıldan fazla süredir evinden ayrıydı. Kocası mektuplarında mütemadiyen eve dönmesini rica etmekteydi. O da birinci sorumluluğunun büyük kızına önerilen parlak evliliği yoluna koymak ve gözetmek olduğu şeklinde cevaplar vermekteydi.

En nihayetinde Hotilovo'daki imparatoriçenin bir mesajı Katerina'ya ulaştı:

> Benim çok sevgili kuzenim, güzel mesajlarınız için size sonsuz ölçüde müteşekkirim. Grandükün sağlığından sizi temin edemediğim için cevap vermekte geciktim. Bugün ise sizi sevinçle temin ederim ki Tanrı'ya şükür, iyileşebileceğini umuyoruz. Bize geri dönmüştür.

Mektubu okuyunca Katerina'nın doğal neşesi yerine geldi ve o akşam bir baloya gitti. Salonda belirdiğinde herkes etrafında birikti; tehlikenin geçtiği, grandükün iyileştiği haberi yayılmıştı. Rahatlayan Katerina Moskova günlerini birbiri ardınca yaşadı; her akşam bir balo veya maskeli partiye gitti; her akşam başka bir başarı kazandı.

İsveçli diplomat Kont Adolf Gyllenborg bu çalkantıların içinde St. Petersburg'a ulaştı. Gelişinin maksadı, yeni veliaht İsveç Prensi Adolphus Friedrich von Holstein'ın (Johanna'nın kardeşi ve Katerina'nın dayısı) Prusya Kralı II. Friedrich'in kızı Prenses Louisa Ulrika ile nişanını resmen duyurmaktı. Katerina'nın Gyllenborg ile bu ikinci karşılaşmasıydı; ilk defa beş yıl önce, on yaşındayken büyükannesinin Hamburg'daki evinde tanışmışlardı. Gyllenborg o sırada erken olgunlaşmış zekâsından çok etkilenerek annesine Katerina'ya daha çok ilgi göstermesi tavsiyesinde bulunmuştu.

Katerina ikinci karşılaşmalarını şöyle anlatmaktadır:

> Artık gençlik çağını geride bırakmış (Gyllenborg o sırada otuz iki yaşındaydı), büyük zekâ sahibi bir insandı... Sarayın tüm entrikalarını ve âdetlerini karşı çıkmadan kabullendiğimi fark etti ve Hamburg'da takdir ettiğinden daha az basiret göstermekte olduğumu düşündü. Bir gün bana geçirdiğim olağanüstü değişimden şaşırdığını söyledi. "Hamburg'daki güçlü ve canlı karakterinizin bozulmasına nasıl izin verebildiniz?" dedi. "Kendinizi sadece yüzeyselliklerle, lüksle ve zevkle meşgul ediyorsunuz. Zihninizin doğal temayüllerini tekrar elde etmelisiniz. Büyük başarılar sizin kaderinizdir ve kendinizi basit şeylerle harcıyorsunuz. Rusya'ya geldiğinizden beri tek bir kitap okumadığınıza bahse girerim."
>
> Ona odamda saatler geçirerek kitap okuduğumu söyledim. O da cevaben on beş yaşındaki bir düşünce insanı olarak tam bilinçli sayılmam için yaşımın çok küçük olduğunu, ruhum üstün bir maddeden oluşmadığı takdirde, çevremi saran çok sayıdaki hendeklere yuvarlanabileceğimi; mümkün olan en iyi okumalarla beslenmem gerektiğini belirtti. Plutarch'ın *Paralel Hayatlar*'ını, Cicero'nun hayatını, Montesquieu'nün *Romalıların Yücelik ve Çöküşü Üzerine Düşünceler*'ini okumamı salık verdi. Bunları okuyacağıma söz verdim ve gerçekten de söylediği kitapları arattım. Cicero'nun hayatını Almancadan buldum ve birkaç sayfasını okudum; sonra bana Montesquieu'yü getirdiler. Okumaya başladığımda beni düşüncelere sevk etti ancak esnememe hâkim olamadığımdan baştan sona okuyamadım ve bir kenara koydum... Plutarch'ın *Hayatlar*'ını ise bulamadım; ancak iki yıl sonra okuma imkânı buldum.

Yüzeysel kalmadığını Gyllenborg'a kanıtlayabilmesi, "kendini tanıyıp tanımadığını anlayabilmesi maksadıyla" Katerina kendisini konu alan bir deneme yazmaya karar verdi. Ertesi gün "On Beş Yaşındaki Bir Düşünce Filozofun İnsanının Portresi" başlıklı denemesini yazdı ve Gyllenborg'a teslim etti. Yazdıklarından etkilenen Gyllenborg çoğunluğu olumlu denebilecek bir düzine sayfa yorum ekleyip denemesini iade etti. "İfadelerini tekrar tekrar, birçok kereler okudum; hepsini aklıma kazıdım ve görüşlerini uygulamaya karar verdim. Ayrıca şaşırtıcı bir şey daha vardı: Bir gün benimle sohbet ederken şu cümlenin ağzından dökülmesine hâkim olamadı: 'Evlenecek olmanız ne acı!' Ne demek istediğini açıklığa kavuşturmak istedim ancak bana bir şey söylemedi."

Petro Şubat başında seyahat edecek kadar iyileşti ve imparatoriçe tarafından St. Petersburg'a getirildi. Katerina onları görmek için Kışlık Saray'da verilen kabule gitti. Saat öğleden sonra dörttü ve aydınlık kaybolmaktaydı; Katerina "yarı karanlıkta" buluştuklarını söylemektedir. O ana kadar ayrı kalmaları ve çektiği endişeler Katerina'nın evleneceği insana karşı kalbini yumuşatmıştı. Petro hiçbir zaman yakışıklı değildi ancak tarif edilemeyen belli bir yanı, kendi halinde bir mülayimliği vardı. Bazen haşin bir sırıtma, bazen de manasız veya mahcup denebilecek hafif bir gülümseme yüzünde belirirdi. Genel manada görünüşü çok nahoş sayılmazdı. Katerina onu görmek için heves duymaktaydı.

Fakat karşısında loş ışıklar altında duran bu kişi tamamen farklıydı; "içimi neredeyse dehşet kapladı ... çehresi tanınmaz haldeydi". Değişmiş, şişmiş ve hâlâ iyileşmemiş çiçek bozuğu izleriyle yüzü delik deşik haldeydi. Hastalığın derin izlerini taşıyacağı belliydi. Başı tıraş edilmişti ve taktığı kocaman perukla daha da ürkütücü görünüyordu. Zayıf ışığa rağmen Katerina dehşetini saklayamadı; daha sonraları gelecekteki eşini "berbat" olarak nitelemiştir. Orada dururken "bana doğru geldi ve 'beni tanıyabildin mi?' diye sordu". Cesaretini toplayan Katerina iyileşmesinden ötürü tebriklerini kekeledi ve ardından dairesine kaçarak baygınlık geçirdi.

Katerina basit bir romantik genç kız değildi. Fakat imparatoriçe yeğeninin görünüşüne verdiği tepkiden yine de endişeye kapıldı. Kızın bu kadar itici bir kocayı fevri şekilde reddedebileceğinden ve ebeveynle-

rinden evliliğe rızalarını geri çekmelerini isteyebileceğinden korkarak ona gösterdiği muhabbeti iki misline çıkardı. Petro'nun on yedinci doğum gününe gelen 10 Şubat'ta imparatoriçe hâlâ insan karşısına çıkacak duruma gelemeyen yeğeniyle birlikte baş başa yemek yemeleri için Katerina'yı davet etti. Yemek sırasında Rusça yazdığı mektuplardan ötürü Katerina'ya iltifatta bulundu, Rusça hitap etti, aksanını övdü ve güzel bir genç kadın haline geldiğini söyledi.

Yelizaveta'nın çabaları Katerina'nın gönlünü almakla birlikte zorunlu değildi. Onun nişanı atmaya hiç niyeti yoktu. Nişanlısının dış görünüşü ne olursa olsun Almanya'ya dönmeyi bir an bile aklına getirmemişti. Katerina'nın yaşamı boyunca sadık kaldığı tek bir vaat, ihanet etmeyeceği tek bir taahhüt vardı: O da kendi ihtiraslarıydı. Güzel veya çirkin olsun o bir çehreyle evlenmek için değil, bir imparatorluğun veliahtıyla evlenmek için oraya gelmişti.

Çiçek hastalığının tahribatı Petro'yu hissiyat ve moral bakımından Katerina'ya nazaran daha menfi etkilemişti. Ancak başına gelen bir hastalık olduğuna göre, hatalı olan Katerina'nın davranış şekliydi. İlk tepkisi doğal görülebilirdi; herhalde kendisi gibi birçok genç kız da çehresi korkunç bozulmuş bir insanı gördüğünde kendine hâkim olamaz ve duygularını saklayamazdı. Öte yandan aralarındaki ilişkinin bu güçlüğü aşması ve başarıyla sürmesi isteniyorsa, karşılaşma anlarında Katerina'nın nişanlısı olarak daha farklı bir tepki göstermesi gerekirdi. O ise bunu başarıp imparatoriçenin verdiği sıcak ve karşılıksız şefkati, içten gelen bir sevgiyi Petro'ya sunamamıştı.

Petro nişanlısına bedenen itici geldiğini hissetmekten üzüntü duydu. Loş ışıklar altında buluştukları salonda sesinden ve bakışlarından düşüncelerini okuyabilmişti. O andan itibaren "berbat" olduğuna ve bu sebeple sevilemeyeceğine inandı. Bu yeni aşağılık duygusu tüm hayatı boyunca ıstırabını çektiği olumsuz duyguları körükledi. Acı ve yalnızlıkla geçen çocukluğu boyunca Petro hiç yakın bir arkadaş edinememişti. Şimdi ise evlenmeye zorlandığı kuzeniyle dostluk kurarken dezavantajlarına şok edici bir çirkinlik de eklenmişti. "Beni tanıyabiliyor musun" sorusunu sorduğunda Petro değişen görüntüsünün onun üzerinde yarattığı etkiden duyduğu endişeyi açığa vurmuştu. Katerina tam da böyle bir anında onu bilmeden yarı yolda bırakmıştı. Müşfik bir gülümseme

ve sevecen bir iki sözcük sunmayı başarabilseydi gelecekte dostane bir ilişkiyi güvene alabilirdi. Fakat o bu gülümsemeyi veremedi ve gereken kelimeleri söylemedi. Korku içindeki genç adam güvendiği oyun arkadaşının görüntüsü karşısında tüylerinin ürperdiğini gördü; onun ifadesiyle "berbat" biri olduğunu anladı.

Katerina bunun hiç ayırdına varamadı. İlk başta aklı karışıktı; istemeden gösterdiği tepkinin onu uzaklaştırdığını öğrenmesi halinde herhalde şaşkınlık duyardı. Tepkisi açığa çıkınca da gururu Petro'nun gösterdiği soğukluğa aynı şekilde araya bir mesafe koyarak karşılık vermesini zorunlu kıldı. Bu mesafeli tutumu da Petro'nun, onun kendisini itici bulduğu yönündeki inancını güçlendirdi. Üzüntü ve yalnızlık hissinin aksilik ve hınca dönüşmesi gecikmedi, kendisine gösterdiği dostluğun sırf görüntüyü kurtarma amacı taşıdığı kararına vardı. Katerina'nın başarılarından nefret etti, serpilip kadınlığa geçmesini aleyhine kullandı. O diğerlerinin yanında güzel, doğal ve neşeli bir insan haline geldikçe Petro çirkinliği yüzünden kendisini daha da yalıtılmış hissetti. Katerina dans eder ve hayranlık toplarken Petro işi alaycılığa vurdu ve içine çekildi. Aslında her ikisinin hali de acınasıydı.

Bununla beraber Katerina'nın arzusu şahsi ilişkilerinin kötüleştiğini toplumdan gizli tutmaktı. Onun güçlü maneviyatına ve yakıcı hırsına sahip olmayan Petro ise dışarıya karşı böyle bir görüntüyü koruyamıyordu. Çiçek hastalığı hem zihni hem de fiziki sağlığına sarsıcı bir darbe indirmiş; çehresinin bozulması psikolojik dengesini de olumsuz etkilemişti. Genç adam bu baskılar altında çocukluğunun dünyasına geri çekildi. 1745 ilkbaharı ve yazında hizmetkârlarıyla çevrelendiği ve korunduğu odasında kalmak için binbir bahane üretti. Onlara üniformalar giydirmek ve talim yaptırmaktan zevk alıyordu. Çocukluğunda da üniformalar, askeri talimler ve komutlar yalnızlığını unutmasına yardım etmişti. Sevgi yoksunluğunun ve bir başınalığının daha çok bilincine vardığı o günlerde eski çarelerde şifa aradı. Üniformalı hizmetkârlarıyla kapalı kapılar arkasında düzenlediği geçit alayları Petro'nun hapishaneden ibaret gördüğü hayatını ve zorla sürüklendiği tatsız kaderini protesto ediş biçimiydi.

12. Bölüm

Evlilik

Yelizaveta'nın sabrı artık son sınırındaydı; Hotilovo'ya apar topar gece vakti koşturmasının ve Petro'nun yatağının başında günlerce nöbet tutmasının kötü etkilerini hâlâ üzerinden atamamıştı. Ölümün eşiğine gelen yeğeni hayata tutunmuş, on yedi yaşına ulaşmıştı; müstakbel eşiyse bir yıldan fazladır Rusya'da yaşamaktaydı. Ancak evlenmemişlerdi ve ufukta bir bebek görünmemekteydi. Doktorların ona grandükün çok genç ve toy kaldığını, hastalığın etkilerinden hâlâ kurtulamadığı konusunda söyledikleri doğruydu. Buna rağmen imparatoriçe onların görüşlerini artık önemsemiyordu. Onun için önemli olan tek gerçeklik hanedanın geleceğinin Petro'nun sağlığına ve bir veliahta babalık yapmasına bağlı olduğuydu. Bir yıl daha beklemesi halinde başka bir ölümcül hastalık grandükü pençesine alabilirdi. Fakat evlilik bağını kurması halinde bu bir yıl içinde Rusya'ya Katerina kadar güçlü ve sağlıklı, Petro'dan çok daha güçlü ve gürbüz bir Romanov veliahtı gelebilirdi. Bu sebeple bir an önce evlendirilmeliydiler. Hekimler bu isteğe boyun eğdiler ve imparatoriçe düğün tarihlerini değerlendirmeye başladı. Mart 1745'te çıkartılan bir imparatorluk kararnamesiyle nikâh için Temmuz ayının ilk günü tespit edildi.

Rusya'nın genç imparatorluk ailesi daha önce hiçbir resmi hanedan düğünü yapmadığından Yelizaveta tüm dünyayı ve kendi halkını Rus monarşisinin gücüne ve kalıcılığına ikna edecek ihtişamda bir tören düzenlemeye karar verdi. Tüm Avrupa bunu konuşmalı, düğün Fransız sarayının görkemli törenlerine göre tasarlanmalıydı; Paris'teki Rus büyükelçisine Versailles'da yakın zamanda düzenlenmiş kraliyet düğünlerinin her ayrıntısı hakkında bilgi temin etmesi talimatı gönderildi. Bunun neticesinde taklit edilmesi ve mümkünse de aşılması istenilen Fransız düğünlerinin en ince noktasına kadar tasvirleri ve kapsamlı raporları geldi.

Kadife, ipek ve altın işlemeli kumaş örnekleri eşliğinde kalın çizim ve tasarım dosyaları iletildi. Muazzam paralar ödenerek Fransız sanatçıları, müzisyenleri, ressamları, terzileri, aşçıları ve marangozları Rusya'ya gitmeye teşvik edildi. St. Petersburg'a bu insan ve bilgi akımı devam ederken Yelizaveta okudu, etrafı gözledi, dinledi, inceledi, karşılaştırdı ve hesap yaptı; her ayrıntıyı denetledi. Öyle ki düğün hazırlıklarına bütün fikrini veren imparatoriçe bahar ve yaz başlarında başka hiçbir şey için zaman bulamadı, devlet işlerini ihmal etti, bakanlarının yüzüne bakmadı ve olağan hükümet faaliyetleri neredeyse durma noktasına geldi.

Baltık ve Neva Nehri buzlardan kurtulur kurtulmaz gemiler ipek, kadife, brokar ve Katerina'nın gelinliğinin yapılacağı gümüş sırmalı zengin kumaşlarla St. Petersburg'a ulaşmaya başladı. En zarif kıyafetlerle donanmaları için yüksek düzeyli saray görevlilerine bir yıllık maaşları avans verildi. Asil aile üyelerine altı atın çektiği arabalar temin etmeleri için talimatlar gönderildi.

Saray heyecanla kaynarken gelin ve damat tuhaf şekilde bir başlarına bırakıldılar. Evliliğin gerektirdiği pratik bilgileri onlara veren kimse çıkmadı. Maiyetinden eşini İsveç'te bırakmış Romburg adlı eski bir İsveçli zırhlı süvari karı-koca ilişkisinin nasıl olması gerektiğine dair Petro'ya gelişigüzel bazı dersler verdi. Romburg, kocanın evin efendisi olduğunu belirtmekteydi. Eşi, karşısında izin almadan konuşmamalıydı ve karısına görüşlerini açıklama iznini ancak bir eşek verebilirdi. Sorun çıkarsa tam zamanında kafasına indireceği birkaç silleyle her şey yoluna konabilirdi. Petro bu tür sözleri zevkle dinledi ve Katerina'nın belirttiğine göre, işittiklerini "bir top güllesi kadar alçak sesle" aktarmaktan hoşlandı.

Cinsel ilişkiye gelince Petro'ya bazı temel gerçekler anlatılmış ancak o bunların manalarını kısmen anlayabilmişti. Yanındakiler kabataslak bazı bilgileri aktarmışlar, o ise aydınlanmak yerine bu sözlerden şaşkınlığa düşmüş ve ürkmüştü. İnsanların cinsel faaliyetlerden genellikle zevk aldıkları gibi temel bir gerçeği kimse açıklama zahmetine girmemişti. Aklı karışan, mahcup düşen ve arzu duymayan Petro genç eşinin yatağına sırf bir görev duygusu ve görevini nasıl yerine getireceğine dair basit ve mekanik bir fikirle gitti.

Daireleri yan yana olduğundan Katerina düğünden önceki bahar ve yaz mevsiminde gelecekteki kocasını sık sık gördü. Fakat Petro yanın-

da hiç uzun süre kalmıyordu ve aradan geçen zamanla maiyetiyle beraber olabilmek için onu başından savdığı giderek açıklık kazandı. Mayıs ayında da Katerina ve annesini geride bırakarak imparatoriçe ile birlikte Yazlık Saray'a taşındı. Katerina daha sonraları şöyle yazmıştır:

> Grandükün bana daha önce gösterdiği ilgi tamamen tükendi. Bir hizmetkâr gönderip uzakta bulunduğundan yanıma uğrayıp beni ziyaret edemediği haberini iletti. İlgi ve alaka eksikliğinin gayet farkındaydım; gururum ve kendime güvenim sarsılmıştı ancak şikâyet etmeyi hayal edemezdim. Acıma gibi gelebilecek herhangi bir sempati işareti gösterseler küçük düşmüş hissederdim. Ancak yalnız kaldığımda çok ağlardım ve sonra gözyaşlarımı siler ve yanımdakilerle gezip dolaşmaya çıkardım.

Saray o yaz başkentten otuz kilometre uzaklıkta, Finlandiya Körfezi sahilindeki Petrohof sarayı ve malikânesine taşındı. Katerina günlük faaliyetlerini şöyle anlatmıştır:

> Zamanımızı yürümekle, at sürmekle veya arabayla gezmekle geçiriyorduk. Grandükün maiyetinin, özellikle de hocalarının onun üstündeki otoritelerini tamamen yitirdiklerini, o sıralarda gün ışığı gibi açık şekilde gördüm. Gizli tutmuş olduğu askercilik oyunlarını artık alenen onların gözü önünde sürdürüyordu. Kont Brümmer artık herkesin karşısında onu izlemekten başka bir şey yapamıyordu; zamanının geri kalanını yaşına göre inanması güç heveslerin peşinde hizmetkârlarıyla beraber geçiriyor; bebeklerle bile oynuyordu. Grandük bana askeri talimlerde komutlar vermekten büyük zevk alıyordu ve onun sayesinde tecrübeli bir havancının keskinliğiyle tüfek tutabiliyordum. Misket tüfeğimle odalarımızın arasındaki kapının önünde beni hazırolda bekletiyordu.

Katerina da birçok bakımdan çocuksu hallerini korumaktaydı. Küçük maiyetindeki genç kadınlarla "haşarılık" etmeye bayılıyor; beraberce hâlâ körebe oynuyorlardı. Dış görünüşünün gerisinde ise yaklaşan evliliğinden ötürü endişe duyuyordu.

> Düğün günüm yaklaştıkça içime kapanıyor ve nedenini bilmeden sık sık ağlıyordum. Kalbimden pek mutluluğa ulaşacağım geçmiyordu; beni ayakta tutan şey hırsımdı. Ruhumun derinliklerinde günün birinde er veya geç kendi başıma Rusya imparatoriçesi olacağımdan bir an bile kuşku duymamamı sağlayan bir şeyler vardı.

Katerina'nın evlilik öncesi asabiyeti düğün gecesinin gerektirdiği yakınlaşma korkusundan kaynaklanmamaktaydı. Bu tür konularda hiçbir fikri yoktu. Gerçekten de evliliğinin arifesinde iki cinsin fiziksel farklılığını bile anlayamayacak kadar masumdu. Bir kadınla bir erkek yatağa girdiğinde ne gibi gizemli işlerin yapıldığının farkında değildi. Kim ne yapardı? Nasıl yapardı? Genç hanımları sorguya tuttu ancak onlar da kendisi kadar masumdu. Bir haziran gecesi daha önce hiç planlamadan yatak odasında kendisininki dahil döşeklerini yere serdirerek bir gece partisi düzenledi. Uykuya dalmadan önce sekiz meraklı ve heyecanlı genç kadın ve erkeklerin neye benzediğini ve bedenlerinin şeklini tartıştılar. Hiçbirinin özel bir bilgisi yoktu; sohbetleri öylesine bilgisizce, tutarsız ve faydasızdı ki Katerina sabah konuyu annesine soracağını söyledi. Ancak Johanna -on beş yaşında evlenmişti- sorusuna cevap vermeyi reddetti. Bunun yerine edepsizce merakından ötürü kızını "sertçe azarladı".

İmparatoriçe Yelizaveta, Katerina ile Petro arasındaki ilişkide her şeyin yolunda gitmediğinin pekâlâ farkındaydı ancak sorunun geçeceğini farzetmekteydi. Grandük yaşı için olgunlaşmamış olabilirdi. Fakat evlilik onu erkekleştirecekti. Bunun için Katerina'ya güveniyordu. Genç kadın yatağına girip gençliğinin tazeliğini ve cazibesini sunar sunmaz oynadığı oyunları ve hizmetkârlarını unutmasına yol açacaktı. Her hâlükârda esas mesele gerdeğe girecek çiftin birbiri hakkındaki duyguları değildi; iki gencin başka bir seçenekleri zaten bulunmuyordu; beğensinler veya beğenmesinler evleneceklerdi. Nişanlılar bu gerçeği elbette biliyorlardı ve geleceklerine farklı şekilde yaklaştılar. Petro derin bunalımlar ve yarım yamalak isyanlar arasında gidip geliyordu. Bazen Rusya'nın lanetli bir ülke olduğunu homurdanıyor bazen de etrafındaki herkese öfkesini kusuyordu. Katerina'nın tepkisi farklıydı. Kaygılarına rağmen onun için geriye dönüş yoktu. Rusya'ya gelmiş, Rusça öğrenmiş, babasına direnerek Ortodoksluğa ihtida etmiş, imparatoriçenin gözüne girmek için çok çalışmıştı. Kusurlarına rağmen Petro'yla evlenmeye hazırdı. Tüm bu tavizleri verip fedakârlıkları yapmışken her şeyi ortada bırakarak ülkesine dönemez ve George dayısıyla kendine bir hayat kuramazdı.

Bu esnada düğün hazırlıklarının kapsamı ve karmaşıklığı sabırsız Yelizaveta'yı bile töreni bir değil iki defa ertelemeye mecbur bıraktı. En nihayetinde 21 Ağustos tarihi tespit edildi. Şehir 20 Ağustos gecesi top

atışları ve çan kulelerinin sesleriyle sarsıldı. Katerina o gece annesiyle beraber oturdu ve bir süreliğine anlaşmazlık ve husumetlerini bir tarafa koydular. "Uzun ve dostça bir sohbet ettik; gelecekteki vazifelerim hakkında bana tembihte bulundu, biraz ağlaştık ve muhabbetle ayrıldık."

O esnada anne ve kızı beraberce küçük düşürücü bir üzüntüyü paylaşmaktaydılar. İmparatoriçe öfke ve şiddetini çekmiş olan Johanna'ya artık sarayda zorlukla tahammül ediyordu. Johanna bunu biliyor ve kızının evliliğinden edinebileceği faydalar hakkında boş hayallere kapılmıyordu. Son ümidi, gelinin babası sıfatıyla eşinin düğüne davet edilmesiydi. Bu arzusunun gerisinde Christian Augustus'a duyduğu dayanılmaz sevgi değil kendi gururu yatıyordu. Yelizaveta'nın, kocasını çağırmayı sürekli reddetmesinin hem kendisine hem de kocasına bir şamar manasına geldiğinin farkındaydı; bu yolla yerinin neresi olduğunu Johanna'ya -ve ayrıca tüm dünyaya- açıklıkla belirtiyordu.

Durumu kocasına açıklaması da kolay bir iş değildi. Christian Augustus aylardır Zerbst'ten mektuplar yazmış, almaya hakkı bulunduğu açık olan davetiyeyi imparatoriçeden temin etmesi için yakarmıştı. Johanna hazırlanıp beklemesini, davetiyenin her an yola çıkacağını söylemiş ve ümitlerini canlı tutmuştu. Fakat davetiye bir türlü ulaşmıyordu. En sonunda Christian Augustus'a bir izahta bulunularak, imparatoriçenin "Alman kökenli bir prensese" kuvvetle muhalif Rus kamuoyunu dikkate alarak kendisini davete cesaret edemediği söylendi. Oysa Hesse prensi, Holstein dükü ve diğer bazı Alman asillerinin o dönemde Rus sarayında yaşadığı gerçekti. Dahası Johanna'nın her ikisi de Alman prensi olan iki kardeşi, yani bir süre önce İsveç tahtının veliahtlığına getirilmiş Prens Adolphus Friedrich ile onun boş bıraktığı Lübeck Prens-Piskoposluğu'nda yerini almış olan Augustus davetliler arasındaydı. Dolayısıyla Katerina'nın düğününe iki dayısı da katılacak ancak babası bulunamayacaktı. Bu ağır bir hakaretti ancak Johanna'nın elinden bir şey gelmiyordu.

Katerina da bir buçuk yıldan beri göremediği babasının davet edileceğini ummuştu. Kendisini merak ettiğini biliyor, sade ve dürüst tavrıyla yararlı tavsiyelerde bulunabileceğine inanıyordu. Ancak Katerina'nın bu konudaki arzu ve duygularını kimse merak etmiyordu. Annesi gibi kendisinin de konumu açıktı; unvanı ve elmaslarının arkasında o sadece hanedana veliaht sağlaması için Rusya'ya getirtilmiş önemsiz bir Alman kızıydı.

Katerina 21 Ağustos 1745 gününün sabahı saat altıda yataktan kalktı. İmparatoriçe hanedan umutlarının taşıyıcısı bakireyi incelemek için ansızın çıkageldiğinde, banyoda çıplak haldeydi. Katerina bunun ardından giydirilirken imparatoriçe ve kuaför gelinin takacağı tacı en iyi hangi saç şeklinin taşıyacağını tartıştılar. Yelizaveta her şeyi kontrolü altında tutmaktaydı. Hazır bulunmasına izin verilen Johanna sahneyi Alman akrabalarına daha sonra şöyle anlatmıştır:

> Gümüşi brokar düğün elbisesi, gümüşten pırıltılı gül işlemeleriyle kaplanmıştı ve gördüğüm en parlak kumaştandı. Geniş bir eteği, kırk beş santim beli ve kısa kollu dar bir üstlüğü vardı. Harika mücevherler takıyordu; gerdanlıklar, sallantılı küpeler, broşlar, yüzükler... Her yanını kaplayan değerli taşlar ona cazip bir görünüş kazandırıyordu... Teni hiç bu kadar hoş olmamıştı... Saçları parlak, ışıltılı siyah, gençlik havasını daha da kıracak şekilde hafifçe bukleliydi.

Soluk göründüğünden yanaklarına bir parça allık sürüldü. Ardından, ağırlığından altında zor hareket edebildiği gümüş dantelli manto omzuna verildi. En nihayetinde de imparatoriçe başına Rus grandüşeslerinin elmaslı tacını yerleştirdi.

Petro öğlen vakti Katerina'nın elbise ve eteğiyle aynı kumaştan yapılmış bir kıyafet giyinmiş olarak geldi. O da değerli mücevherlerle süslenmişti; düğmeleri, kılıcının kını ve ayakkabısının tokaları elmaslarla süslüydü. Hazırlıkları bitince, birbiriyle uyumlu gümüş ve altın sırmalı kıyafetler içindeki genç çift, evlenmek için imparatoriçenin öğrettiği gibi elele tutuşup yürüyerek dışarı çıktı.

Düğün alayının harekete geçtiği borazanların sesleri ve davulların gümbürtüsüyle ilan edildi. Yirmi dört adet zarif atlı araba Kışlık Saray'dan Nevski Caddesi yoluyla Kazanskaya Bogomater Katedrali'ne ilerledi. Damat ve gelin, imparatoriçenin koşumları gümüş tokalı sekiz beyaz at tarafından çekilen "gerçek bir küçük şato" denebilecek, büyük tekerleri altın varakla ışıldayan, kenarları ve kapılarına mitolojik sahnelerin resmedildiği haşmetli arabasında Yelizaveta ile birlikte oturuyorlardı. İngiliz elçisi, "bu kortej gördüğüm her şeyi fersah fersah aşmaktadır" bilgisini vermiştir. Katedralin içinde Katerina'yı değerli taşlardan ikonalar, yanan mumlar, buhur bulutu denizi ve sıra sıra çehreler çevreledi. Novgorod piskoposu tarafından yönetilen ayin üç saat sürdü.

Katerina için düğün töreni dualar ve dini ilahileriyle fiziki bir ıstıraptı. Güzel kıyafeti "korkunç ağırdı"; alnını ezen tacının ağırlığından feci bir baş ağrısı duyuyordu ve törenin ardından düğün ziyafetine ve baloya da katlanması lazımdı. Düğün merasimi biter bitmez tacını çıkartmak için izin istedi ancak Yelizaveta bunu geri çevirdi. Katerina Kışlık Saray'ın Uzun Galeri'sinde düzenlenen ziyafet süresince dayanmakla beraber, balodan hemen önce artan baş ağrısı yüzünden birkaç dakikalığına tacın başından alınmasını diledi. İmparatoriçe istemeyerek buna izin verdi.

Baloda on altı yaşındaki gelinle dans etme imtiyazına sadece hem yılların hem de bahşedilen şereflerin yükünü taşıyan yüksek rütbeli erkekler sahipti. Neyse ki genç gelin ve damadı yatağa gönderme arzusuyla sabırsızlanan Yelizaveta yarım saat kadar sonra baloyu yarıda kesti. Elele tutuşmuş on yedi yaşındaki koca ile karısı, önlerinde saray görevlileri, nedimler ve nedimelerle gerdek odasına giderlerken Yelizaveta onlara eşlik etti.

Daire zarif eşyalarla döşenmiş dört büyük odadan oluşuyordu. Üç oda gümüş işlemeli kumaşlarla kaplıydı; yatak odasının duvarlarıysa kenarları gümüş sırma işlemeli mor kadife ile döşenmişti. Altın işlemeli kırmızı kadife kumaşla kaplı, üstüne gümüş kabartmalı bir taç bindirilmiş muazzam bir yatak odanın ortasında yükseliyordu. Gelinle damat burada ayrıldılar ve genç damat dahil erkekler çekildiler. Geriye kalan kadınlar gelinin soyunmasına yardım ettiler. İmparatoriçe, Katerina'nın tacını aldı, Hesse prensesi ağır elbisesinden kurtulmasına yardım etti ve bir nedime ona Paris'ten getirtilmiş yeni bir pembe gecelik takdim etti. Yatağına çıkartılan gelin tam son kişi odadan ayrılırken seslenerek onu yanına çağırdı. Katerina, "Hesse prensesine benimle biraz daha kalması için yakardım ancak o bunu reddetti" demiştir. Oda artık boştu. Pembe geceliğiyle muazzam yatağının içinde bir başına beklemeye koyuldu.

Gözlerini kocasının gireceği kapıdan ayırmıyordu. Dakikalar geçti ve kapı hâlâ kapalı duruyordu. Bekleyişini sürdürdü. İki saat geçmişti. "Ne yapacağımı bilemeden yalnız başıma duruyordum. Kalkmalı mıydım? Yatakta mı kalmalıydım? Hiçbir fikrim yoktu." Hiçbir şey yapmadı. Gece yarısına doğru yeni başnedimesi Madam Krause içeri girdi ve grandükün biraz önce yemek istettiğini ve getirilmesini beklediğini "neşeli bir halle" duyurdu. Katerina bekleyişine devam etti. En sonunda alkol ve tütün kokan Petro gelebildi. Yatakta yanına uzanarak asabi bir

kahkaha attı ve "Bizi yatakta beraber görmek adamlarımı kim bilir nasıl eğlendirirdi" dedi. Sonra uykuya daldı ve bütün gece uyudu. Katerina ne yapması gerektiğini düşünürken gözüne uyku girmedi.

Ertesi gün Madam Krause gerdek geceleri hakkında Katerina'yı sorguladı. Katerina cevap vermedi. Bir şeylerin yanlış gittiğini biliyor ancak ne olduğunu bilemiyordu. Takip eden gecelerde uyuyan kocasının yanında el sürülmeden yatmayı sürdürdü ve Madam Krause'nin sabah soruları cevapsız kalmaya devam etti. Hatıralarında "ve takip eden dokuz yıl boyunca işler en ufak bir değişiklik göstermeden böylece kaldı" demektedir.

Tamamına ermese de evlenmelerinin ardından balolar, kadriller, maskeli balolar, operalar, devlet ziyafetleri ve yemekleriyle on gün boyunca saray şenlikleri düzenlendi. Dışarıda halk için havai fişek gösterileri yapıldı, Bahriye Meydanı'na masalar ve şarap akıtan çeşmeler konuldu. Genellikle dans etmeye bayılan Katerina kendi yaşıtları alınmadığından geçirdiği bu akşamlardan hiç zevk almadı. "Dans edebilen tek bir erkek yoktu" demiştir. "Hepsi altmış ile yetmiş yaş arası, çoğunluğu düzgün hareket edemeyen, gut hastalıklı ve dermansız adamlardı."

Bu esnada Katerina'nın etrafındaki kadınlar arasında işleri daha da kötüleştiren bir değişiklik meydana gelmişti. Düğün gecesinde imparatoriçenin Madam Krause'yi başnedimeliğine getirdiğini keşfetti. "Ertesi gün" demektedir, Katerina, "bu kadının tüm diğer nedimelere korku saldığını fark ettim çünkü her zamanki halimle yanına gidip konuşmak istediğim bir tanıdığım 'Allah aşkına yakınıma gelmeyin. Sizinle fısıltıyla bile konuşmam yasaklandı' dedi."

Evliliğin Petro'nun tutumunu iyileştirdiği de söylenemezdi. "Sevgili kocam bana en küçük bir ilgi göstermeyerek tüm vaktini odasında hizmetkârlarıyla askercilik oynayarak, onlara talim yaptırarak ve günde yirmi defa üniforma değiştirerek geçiriyordu" demiştir. "Ben konuşacak kimsem olmadığından sıkıntıdan esneyip duruyordum." Ardından düğünlerinden iki hafta sonra Petro nihayet Katerina'ya söyleyecek bir şey buldu ve yüzünde geniş bir gülümsemeyle imparatoriçenin nedimelerinden Katerina Karr'a âşık olduğunu duyurdu. Bu haberi genç karısına aktarmakla da yetinmeyerek yeni tutkusunu mabeyincisi Kont Devier'e açmış ve grandüşesin hiçbir şekilde Matmazel Karr'ın eline

su dökemeyeceğini söylemişti. Devier bu düşüncesine katılmadığında Petro fevkalade öfkelendi.

Petro'nun Matmazel Karr'a gerçek bir tutku mu duyduğu yoksa ona karşı olan cinsel ilgisizliğine açıklama getirmek için Katerina'ya (belki kendisine de) böyle bir hikâye mi uydurduğu açık değildir. Fakat onu tahkir ettiğinin ve küçük düşürdüğünün pekâlâ farkındaydı. Yıllar sonra Katerina içine düştüğü durumu ve baş etmek için bulduğu yolu "Hatıralar"ında anlatmıştır:

> Herhangi bir şekilde muhabbet besleyebilse veya bunu gösterebilse eşimi sevmeye hazır olurdum. Ancak evliliğimizin daha ilk günlerinde onun hakkında acı bir yargıya vardım. Kendi kendime şöyle dedim: "Bu adamı seversen, dünyanın en bedbaht insanı olacaksın. Mizacın gereği bir karşılık arayacak ancak yüzüne bile bakmayan, kuklalardan başka bir şeyden bahsetmeyen, senden başka bütün kadınlara ilgi gösteren bu kişiden herhangi bir tepki alamayacaksın. Şikâyet etmeyecek kadar gururlusun, o yüzden dikkat et, bu beye duyabileceğin herhangi bir muhabbet duygusunu dizginle; sen kendini düşünmek zorundasın, sevgili kızım." Duyarlı ruhumun bu ilk yarası daima saklı kaldı; bu kesin kararım aklımdan hiç çıkmadı; aşkıma aynen karşılık veremeyecek bir erkeği asla sınırsızca sevmemeye karar verdiğimi kimseye söylemedim; mizacım öyleydi ki kalbim ancak kayıtsız şartsız beni sevecek bir kocaya ait olabilecekti.

Bu, gençliğinin yıllar öncesinde kalmış güçlüklerini daha ileri ve olgun yaşlarında değerlendiren Katerina'nın sesidir. İfadelerinin o zamanki fikirlerini doğru yansıtıp yansıtmadığı bilinmese de en azından her zaman annesinden daha gerçekçi ve daha dürüsttü. Johanna hayaller dünyasından hiçbir zaman ayrılamamış veya hayatını olmasını arzu ettiği şekilde anlatmaktan vazgeçememişti. Kızının düğününü anlatmak için kocasına yazarken "herhalde Avrupa'da kutlanmış en neşeli düğündü" demekteydi.

13. Bölüm

Johanna Ülkesine Dönüyor

Düğün kutlamalarının sona ermesi Johanna'nın Rusya'da boşa çıkan maceralarının da sonunun gelmesi demekti. Bu ülkeye gelirken bağlantılarını ve cazibesini işe koşarak Avrupa diplomasisinin önemli bir şahsiyeti haline gelmeyi ummuştu. Bunun yerine siyasi entrikalarıyla imparatoriçeyi çileden çıkarmış, kızına muamelesiyle sarayı kendisinden uzaklaştırmış, Kont İvan Betskoy ile dillere düşen aşk hikâyesiyle düşmanlarına dedikodu malzemesi sağlamıştı. İtibarı dibe inmiş ancak Johanna hâlâ dersini almamıştı. Ülkeden ayrılmasının arifesinde bile II. Friedrich'e yazmayı sürdürmekteydi. Fakat mektupları artık gizlice açılıp, okunup, örneği çıkarılıp, tekrar mühürlenip gönderilmiyordu. Bunun yerine imparatoriçenin talimatıyla açılıyor, okunuyor ve bir dosyaya konulmasıyla yetiniliyordu.

Rusya'ya varışlarından bir süre sonra Katerina annesinin hatalar işlediğini fark etmiş, Johanna'nın hiddetini uyandırmak istemediğinden herhangi bir serzenişte bulunmamıştı. Ancak evlilik gecesinin deneyimi ve Petro'nun Matmazel Karr'a aşkını "itirafı" Katerina'yı annesine yakınlaştırdı. Artık annesinin dostluğunu arıyordu. Daha sonraları, "düğünümün ardından tek teselliyi annemin yanında buluyordum" diye yazmıştır. "Bilhassa benimkinde pek bir neşe bulamadığımdan her fırsatta onun dairesine gidiyordum."

İmparatoriçe düğünlerinden iki hafta sonra, Katerina, Petro ve Johanna'yı St. Petersburg dışındaki kır malikânesi Çarskoe Selo'ya gönderdi. Berrak mavi sonbahar ufku ve altın sarısına dönen kayın ağaçlarıyla eylül mevsimi harika geçmesine rağmen Katerina kendini kötü hissetmekteydi. Annesinin ayrılışı yaklaştıkça gelecek ihtirasları sarsılmaya başlamıştı. Johanna'yla hatıralarını paylaşmaktan zevk alıyor, Rusya'ya

gelişinden beri ilk defa Almanya'ya hasret duyuyordu. Katerina daha sonraları, "ülkeden onunla birlikte ayrılmak için o sıralarda çok şey verirdim" demiştir.

Johanna ayrılışından önce imparatoriçenin huzuruna çıkmayı rica etti ve olumlu karşılık aldı. Johanna görüşmelerini kocasına kendince şu şekilde anlatmıştır:

> Vedamız çok muhabbet doluydu. İmparatoriçeden ayrılmak bana imkânsız gibi geldi ve bu büyük hükümdar hazır bulunan saray ahalisini bile etkileyecek kadar duygulanarak beni şereflendirdi. Sayısız defa veda sözleri edildi ve hükümdarların bu en lütufkârı gözyaşları içinde, sevgi ve şefkat sözleri ederek merdivenlere kadar yürümek suretiyle bana eşlik etti.

İngiliz elçisi ise görüşmenin daha farklı bir tasvirini bize bırakmıştır:

> Prenses imparatoriçeye vedasında Emperyal Majestelerinin ayaklarına kendini attı ve sel gibi gözyaşları dökerek Emperyal Majestelerini herhangi bir şekilde kırdıysa affını diledi. İmparatoriçe artık böyle düşüncelerden bahsetmek için zamanın çok geç olduğunu, böylesi akıllıca fikirleri daha önce edinmiş olsaydı kendisi için daha iyi olacağını söyledi.

Yelizaveta, Johanna'yı başından savmak için kararlı olmakla birlikte yüce gönüllü görünmek de istiyordu. Prenses bu yüzden arabalar dolusu hediyelerle ayrıldı. Uzun zamandır ihmal edilen Anhalt-Zerbst prensesini teselli için Johanna ülkesine hepsi de damadı grandükün hediyeleri olarak takdim edilen elmas ayakkabı tokaları, elmas palto düğmeleri ve bir elmas kakmalı hançeri beraberinde götürdü. İlaveten ayrılışından önce Rusya'daki borçlarını kapatması için altmış bin ruble verildi. Hareketinin ardından bu miktarın iki misli borç altında bulunduğu ortaya çıktı. Katerina annesini daha fazla rezil etmemek için geri kalan miktarı ödemeyi üstlendi. Şahsi tahsisatı yıllık otuz bin rubleyi ancak bulduğundan bu mükellefiyetin kapatılması imkânlarını aştı ve imparatoriçe olana kadar on yedi yıl boyunca bitiremediği bir borç yükünü omuzlarında taşıdı.

Ayrılma anı geldiğinde, Katerina ile Petro seyahatin Çarskoe Selo'dan Krasnoe Selo'ya uzanan kısa sayılabilecek ilk bölümünde Johanna'ya

eşlik ettiler. Johanna ertesi sabah şafak vakti veda etmeden hareket etti; Katerina "kendisini daha fazla üzmemek için" böyle davrandığına inandı. Uyanıp annesinin odasını boş bulduğunda perişan oldu. Annesi Rusya'dan ve kendi hayatından silinip gitmişti. Katerina'nın doğumundan beri Johanna her zaman yanında olmuş, hayatına yön vermiş, teşvik etmiş, düzeltmiş ve azarlamıştı. Diplomatik temsilci rolünde başarısız kalmış olabilirdi; Avrupa sahnesinde kesinlikle parlak bir şahsiyet haline gelememişti; fakat anne olarak asla başarısız sayılamazdı. Küçük bir Alman prensesi olarak doğan kızı artık imparatoriçelik yoluna girmiş bir imparatorluk grandüşesiydi.

Johanna on beş yıl daha yaşadı ve Katerina otuz bir yaşındayken, 1760 yılında, kırk yedi yaşında öldü. Arkasında bıraktığı on altı yaşındaki kızı da ailesinin hiçbir mensubunu bir daha hiç görmeyecekti. Evladı asabi, mutlak iktidar sahibi bir hükümdarın elinde kalmış ve her gece davranışları giderek tuhaflaşan genç bir adamın yanında yatağa girmekteydi.

Ağır yol alan Johanna Riga'ya on iki günde ulaştı. Yelizaveta'nın vermeyi ertelediği ceza nankör ve ikiyüzlü misafirinin önüne burada konuldu. Johanna'ya Riga'da teslim edilen mektubunda imparatoriçe; Berlin'e gittiğinde Moskova'daki elçisi Baron Mardefeld'i geri çekmesini istediğini, Prusya Kralı Friedrich'e söylemesini istemekteydi. Dingin bir diplomatik nezaketle kaleme alınan mektupta "Berlin'e vardığınızda Majeste Prusya Kralına tam yetkili elçisi Baron Mardefeld'i geri çekmesinin beni memnun edeceğini hasseten izah etmenizi sizden rica etmeyi gerekli görüyorum" deniliyordu. Bu mesajın tevdi edilmesi için Johanna'nın seçilmesi hem prensesin, hem de kralın yüzüne vurulmuş bir şamar gibiydi. Fransız elçisi La Chetardie'ye, Troitsa Manastırı'ndaki sahneden sonra Moskova'yı terk etmesi için yirmi dört saat tanınmıştı; Rusya'da yirmi yıl hizmet görmüş Prusya elçisi Mardefeld'eyse bir buçuk yıl boyunca dokunulmamıştı ancak şimdi o da ülkesine gönderilmekteydi. Üstelik haberi vermesi için Johanna'nın özellikle seçilmesi Rusya'dayken imparatoriçenin birinci bakanı Bestujev'in yerinden edilmesini hedefleyen Prusya kralının komplosuna karıştığının tespit edildiğini açıkça ortaya koyuyordu. Bu zor vazifenin Johanna'ya verilmesinin Bestujev'in başının altından çıkıp çıkmadığına dair bir kanıt mevcut değildir. Ancak

onun işi gibi görünmektedir. Durum böyleyse, Yelizaveta da herhalde buna itiraz etmemişti.

Kesin olan şudur ki mektup, Johanna'yı gözünde ne derece büyüttüğünü, içeriği ve tevdi edilme şekliyle Friedrich'e gayet güzel anlatmıştı. Friedrich insanları doğru değerlendiremediği için kendisine kızdı, Johanna'yı da asla affetmedi. On yıl kadar sonra Johanna, kocasının ölümünün ardından küçük oğlu için naibelik ederken Friedrich aniden harekete geçip ufak Zerbst Prensliği'ni itiraz kabul etmeyecek şekilde Prusya Krallığı'na ilhak etti. Johanna bunun üzerine Paris'e iltica etmek zorunda kaldı. Kızının Rusya imparatoriçesi olmasından iki yıl önce toplumun dışladığı bir insan olarak burada ölecekti.

II

ISTIRAPLI BİR EVLİLİK

14. Bölüm

Jukova Vakası

Katerina annesine veda edip St. Petersburg'a döndükten sonra hemen Maria Jukova'yı yanına çağırttı. İmparatoriçe Alman dilli müstakbel gelininin Rusçasını ilerletmesi için genç Rus kızlarından bir grup nedimeyi düğününden önce Katerina'nın küçük maiyetine ekletmişti. Katerina onlarla beraberlikten zevk alıyordu. Hepsi genç yaştaki kızların en büyükleri yirmi yaşındaydı. Katerina o günleri hatırlarken, "O andan itibaren şarkı söylemek, dans etmek ve uyandığım andan yatana kadar gülüp oynamaktan başka bir şey yapmaz oldum" demiştir. Bu kızlar Katerina'nın körebe oynadığı, klavsenin kapağını kızak gibi kullandığı ve yere serilmiş döşeklerde yatarken erkek bedenlerinin nasıl göründüğünü merak ederek gecelerini geçirdiği oyun arkadaşlarıydı. Bu genç kızların arasında en zekisi ve canlısı olan on yedi yaşındaki Maria Jukova, Katerina'nın gözdesi olmuştu.

Maria'yı istettiğinde, kızın annesini ziyaret için gittiği söylendi. Ertesi sabah Katerina aynı soruyu sorduğunda tekrar aynı cevabı aldı. O günün öğlen vakti imparatoriçeyi yatak odasında ziyaret ederken Yelizaveta, Johanna'nın ayrılmasından sözü açtı ve Katerina'nın çok menfi etkilenmeyeceğini umduğunu söyledi. Sonra da havadan sudan söz edermiş gibi ettiği bir sözle Katerina'yı dondurdu – Katerina daha sonra, "bayılacağımı sandım" demiştir. Yüksek bir sesle ve otuz kişinin huzurunda imparatoriçe, Johanna'nın vedasındaki ricasına binaen Maria Jukova'yı saray görevinden azlettiğini duyurdu. Yelizaveta'nın Katerina'ya söylediğine göre, Johanna "kıza çok bağlandığımdan ve aynı yaştaki iki genç kadın arasında arzu edilmeyen bir tür yakın dostluktan endişe etmişti". Yelizaveta sonra da kendi hesabına Maria hakkında bir dizi ağır söz sıraladı.

Katerina'nın merak ettiği şey Yelizaveta'nın doğruyu söyleyip söylemediğiydi; bu kızın yanından uzaklaştırılmasını gerçekten annesi mi

imparatoriçeden istemişti? Johanna, Maria'ya karşı bu derece husumet duysaydı, ayrılışından önce kesinlikle kendisiyle konuşacağı düşüncesindeydi; neticede Johanna başkalarını eleştirmekten çekinen bir insan sayılmazdı. Maria'nın pek yüzüne bakmadığı doğruydu, ancak Katerina bunu Johanna'nın kızla konuşma imkânı bulamamasına bağlıyordu: "Annem Rusça bilmezdi ve Maria'nın da konuştuğu başka bir dil yoktu." Diğer taraftan şayet Johanna'nın kabahati yoksa ve fikir sırf Yelizaveta'ya ait idiyse, belki de iki genç kadın arasındaki yakın dostluktan imparatoriçeye Madam Krause bahsetmişti. Yelizaveta bu bilgiyi herhalde geceleri genç evlilerin odasında verimli hiçbir şeyin yaşanmadığı yolundaki raporlarla ilişkilendirmişti. Yelizaveta'nın Johanna'nın dileği bahanesiyle Katerina'nın en yakın arkadaşını apar topar yanından uzaklaştırması belki bu şekilde açıklanabilir. Bu farazi olaylar zincirinin herhangi bir kısmının doğru olup olmadığını Katerina asla öğrenememiştir.

Her ne hal ise, Katerina, Maria Jukova'nın masumiyetini gayet iyi biliyordu. Üzüntü içinde, arkadaşını yüzüstü bırakmayı istemediğini Petro'ya söyledi ama Petro konuya herhangi bir ilgi göstermedi. Katerina bunun ardından Maria'ya para göndermeye çalıştı ancak kızın annesi ve kız kardeşiyle birlikte çoktan St. Petersburg'dan Moskova'ya gönderildiği bilgisini aldı. Bunun üzerine Maria'ya göndermek istediği paranın onun yerine muhafız birliğinde çavuşluk yapan erkek kardeşine verilmesini rica etti. Onun ve eşinin de ortadan kaybolduğu kendisine söylendi; adam aniden uzak bir alaya tayin edilmişti. Vazgeçmeyi reddeden Katerina bir evlilik ayarlamaya çalıştı. "Hizmetkârlarım ve diğerleri aracılığıyla Matmazel Jukova için uygun bir koca aradım. Muhafızlardan, mülk sahibi genç bir subay tespit edildi. Bu adam Moskova'ya gidip Maria'yı gördü ve kendisini beğendiği takdirde evlenmelerini teklif etti. O da bu teklifi kabul etti." Ancak bu çöpçatanlığın haberi ulaştığında imparatoriçe bir kez daha müdahale etti. Genç koca Astrahan'daki bir alaya tayin edildi (yani sürüldü). Katerina'nın sonradan yazdığına göre, "Bu zulmün sürdürülmesinin izahı güçtü. Bilahare bu kıza atfedilen tek suçun duyduğum muhabbet ve kendisinin de bana duyduğu farz edilen bağlılık olduğunu kavradım. Şimdi bile tüm bu olanlar için makul bir açıklama bulmakta güçlük çekiyorum. İnsanların hayatları sanırım sırf bazı kaprisler sebebiyle, herhangi bir makul gerekçenin izi bile olmadan mahvedilmiştir."

Gelecekte başına gelecekler için bu olay bir uyarıydı. Katerina kısa zamanda Maria Jukova'ya reva görülen sert muamelenin, Katerina veya Petro'yla yakınlık kurduğu kuşkusu uyandıran yeni saray mensuplarından herkesin şu veya bu bahaneyle uzaklaştırılacakları, azledilecekleri, gözden düşecekleri veya hatta hapse atılacaklarının açık bir işaretini verdiğini anladı. Bu politikanın sorumluları şansölye Aleksey Bestujev ile onun da üstündeki imparatoriçeydi. Bestujev, Prusya'dan nefret etmekteydi ve bu iki Alman gencinin Rusya'ya getirtilmesine daima karşı çıkmıştı. Mademki şimdi arzuları hilafına evlendirilmişlerdi, Rus dış ilişkilerinin onun tarafından yönetilmesini baltalayacak bir konuma getirilmemeliydiler. Bunun manası evlilerin katı bir gözetim altında tutulması, her tür özgür temasın ve dostluğun zapturapt altına alınması ve nihayet bütünüyle tecrit edilmesine çalışılmasıydı. Bestujev'in arkasında elbette şahsi endişe ve korkular besleyen Yelizaveta durmaktaydı; şahsının, tahtının ve kendi hanedan dalının geleceği için korku duymaktaydı. Planları için Katerina, Petro ve gelecekteki çocukları elbette en üst seviyede önem taşımaktaydı. Bu sebeple, izleyen yıllarda Yelizaveta'nın genç koca ve eşine karşı tutumu muhabbet, endişe, hayal kırıklığı, sabırsızlık, bıkkınlık ve öfke duyguları arasında dramatik şekilde gidip geldi.

Yelizaveta sadece dış görünüşü değil karakteri bakımından da anne ve babasının çocuğuydu. Rusya'nın en büyük çarının ve I. Katerina sıfatıyla imparatoriçeliğe yükselmiş köylü eşinin evladıydı. Uzun boyu, enerjisi, gayretli mizacı ve ani, tepkisel davranışlarıyla babasına benzerdi. Bazen de sevgisi, doğallığı ve sınırsız cömertliğiyle annesi gibi olurdu. Fakat diğer hasletleri gibi kadirşinaslığı da ölçüden ve kalıcılıktan mahrumdu. İtimadı sarsıldığında, haysiyet ve gururu yaralandığında veya kıskançlığı uyandığında farklı bir kişiliğe bürünürdü. İmparatoriçenin ruh hallerini öngörmek güç olduğundan resmi işlerinde neler yapabileceğini kimse tahmin edemezdi. Aşırı, bazen de şiddete varan çelişkilere sahip bir kadın olan Yelizaveta ile geçinilmesi, bu yüzden zaman zaman kolay, fakat zaman zaman da fevkalade zordu.

Johanna'nın Almanya'ya döndüğü, Yelizaveta'nın da Katerina'nın hayatının hâkim unsuru haline geldiği 1745 sonbaharında imparatoriçenin otuz altıncı doğum günü yaklaşmaktaydı. Vücudu hoş ve biçimli kalmakla beraber giderek kilo alma eğilimine girmişti. Zarafetle hareket

ve dans ediyor, iri mavi gözleri parlaklığını koruyor ve gül dudakları hâlâ tazeliğini belli ediyordu. Sarı saçlarını her nedense kaşları ve bazen de kirpikleriyle birlikte siyaha boyamaktaydı. Teni kozmetiklere pek ihtiyaç duymayacak kadar pembe ve pürüzsüzdü. Giydiklerine fevkalade ihtimam gösterir ve bir kıyafeti iki defa giymezdi; ölümünden sonra dolap ve çekmecelerinde on beş bin elbise ve kıyafet bulunduğu söylenir. Resmi vesilelerde baştan başa mücevherlere bürünürdü. Saçları elmaslar ve incilerle ışıldayarak, boynu ve göğsü safirler, zümrütler ve yakutlarla bezeli olarak ortaya çıkınca nefes kesen bir etki yaratırdı. Amacı da yarattığı bu etkiyi her zaman korumaktı.

Niyeti böyle de olsa iştahını sınırsızca tatmin etmek isterdi. Canının istediği kadar yer ve içer, çoğu zaman gece geç saatlere kadar otururdu. Bunun neticesinde -gerçi kimse bunu dile getirmeye cesaret edemese de- meşhur güzelliği solmaktaydı. Yelizaveta bunu için için bildiği halde, kendi kurallarıyla yaşamayı sürdürüyordu. Günlük programını nesillerdir kabul edilmiş formalitelerle hükümdar arzularının her an değişebilen bir karışımı belirliyordu. Amacına uygun düştüğünde katı bir saray protokolü gözetir ve uygular ancak çounlukla, babası gibi, gündelik rutini gözetmez ve içinden geldiği gibi davranırdı. Öğle yemeklerini gün ortasında ve akşam yemeğini saat altıda düzenli şekilde yemek yerine canının istediği saatte uyanır ve güne başlardı. Öğlen yemeğini çoğu zaman öğleden sonra beş veya altıya kadar tehir eder, akşam yemeğini sabah saat iki veya üçte yer ve yatağa güneşin doğuşuyla birlikte giderdi. Çok kilo alana kadar sabahları at sürmeye ve avlanmaya çıkar, öğleden sonraları da arabasıyla gezerdi. Haftada birkaç defa balo veya opera gecesi yapılır, ardından mükellef akşam yemekleri ve havai fişek gösterileri düzenlenirdi. Bu etkinliklerde kıyafetlerini sürekli değiştirir ve özenli saç modeline mütemadiyen yeniden biçim verdirirdi. Saray yemeklerinde elli ila altmış farklı tabak sunulur ancak bazen -Fransız şefi üzüntülere boğarak- imparatoriçe şahsen Rus köylü yemeğini tercih ederdi: lahana çorbası, *blini* (karabuğday çöreği), salamura domuz eti ve soğan.

Saraydaki rakipsiz göz kamaştırıcılığını korumak için Yelizaveta huzurdaki hiçbir kadının kendisi kadar parlak ışıklar saçmamasını temin ederdi. Bu hal bazen gaddarca baskı önlemlerini gerektirirdi. İmparatoriçe 1747 kışında tüm nedimelerin saçlarını kazıtmalarını ve tekrar çıkana kadar siyah peruka takmalarını emretmişti. Kadınlar gözyaşı

dökmüş ancak itaat etmişlerdi. Katerina sıranın kendisine de geleceğini tahmin etmekteydi ancak sürpriz şekilde uygulamanın dışında tutuldu. Yelizaveta bunun için Katerina'nın geçirdiği bir hastalıktan sonra saçlarının yeni çıkmakta olduğu açıklamasını getirdi. Bir süre sonra genel saç kazıtılması uygulamasının sebebi anlaşıldı: daha önceki bir şenliğin ardından Yelizaveta ile hizmetçileri rengi grileşen, katılaşan ve yapışkan hale gelen ağır pudrayı saçından çıkaramamışlardı. Tek çare saçının kesilmesinde bulunmuştu. O da saraydaki tek kel kadın olmayı reddettiğinden tüm kadınların saçlarını kazıttırmıştı.

Yelizaveta'nın kıskanç gözleri 1747 kışında bizatihi Katerina'nın üzerine dikildi. Grandüşes saraydaki bir etkinlikte İspanyol dantelasıyla işlenmiş beyaz bir elbise giymişti. Odasına döndüğünde bir nedime gelerek imparatoriçenin elbiseyi çıkartmasını emrettiğini bildirdi. Katerina özür diledi ve beyaz olmakla beraber gümüş örgülerle süslenmiş, ateş kırmızısı ceketli ve düğmeli başka bir kıyafet giydi. Katerina'nın açıklaması şöyledir:

> Önceki elbise konusunda, imparatoriçenin benimkini kendi elbisesinden daha çarpıcı bulmuş ve çıkartmamı istemiş olması mümkündür. Sevgili teyzemin bu tür basit kıskançlıklarına sadece ben değil tüm diğer hanımlar uğrardı. Özellikle kendisinden daha genç kadınlara gözünü diker, bunlar daima öfke patlamalarına maruz kalırdı. Kıskançlığını öyle bir noktaya vardırmıştı ki güzelliği, muhteşem bedeni, harika duruşu ve seçkin giyim zevkiyle imparatoriçenin nefret odağı haline gelmiş olan Lev Narişkin'in baldızı Anna Narişkina'yı bir defasında yanına çağırtmıştı. Tüm sarayın önünde imparatoriçe bir makas aldı ve Madam Narişkina'nın boynunun altındaki güzel kurdeleli süsü kesti. Bir başka seferinde saç modellerinden hoşlanmadığı bahanesiyle iki nedimesinin kâküllerini kesmişti. Bilahare bu genç hanımlar belki acelesinden belki de duygularının keskinliğini sergileme kararlılığı içinde Emperyal Majestelerinin kâküllerle birlikte derilerinin bir kısmını da kestiğini gizlice söylediler.

Yelizaveta yatağa geç saatte ve gönülsüzce giderdi. Şenlikler ve resmi kabuller sona erip saraylılar ve misafir kalabalıkları çekildiğinde özel dairesinde küçük bir arkadaş grubuyla otururdu. Bu insanlar da ayrıldıklarında ve gücü artık tükendiğinde kıyafetlerinin çıkartılmasına izin verir, bu esnada bile uyumayı reddederdi. Karanlık devam ettiği sürece -ve St. Petersburg'da karanlık sabah saat sekiz veya dokuza kadar sü-

rerdi- uyanık kalması için sırayla ayaklarını ovan ve gıdıklayan birkaç kadınla sohbeti sürdürürdü. Bu esnada saltanat yatağının brokarlı perdelerinin çok da uzağına düşmeyen bir yerde tam giyimli bir adam ince bir döşekte yatardı. Bu kişi imparatoriçenin sadık muhafızı, uykusuz kalabilmek gibi garip bir alışkanlık sahibi ve yirmi yıl düzgün bir yatakta yatmamış Çulkov'du. En sonunda sabahın soluk ışıkları pencerelerden süzülürken kadınlar ayrılır ve Razumovski veya o esnada gözde kimse ortaya çıkar ve Yelizaveta onun kollarında uykuya dalardı. Perdenin gerisindeki adam, Çulkov, imparatoriçe uyuduğu süre boyunca, yani bazen öğleden sonraya kadar nöbet yerinde kalırdı.

Bu sıradışı saatlerin açıklaması Yelivazeta'nın geceden korkmasıydı; en çok da geceleri uyumaktan korkardı. Naibe Anna Leopoldovna devrildiğinde uyku halindeydi ve Yelizaveta da aynı kaderin kendi başına gelebileceğinden ürkmekteydi. Korkuları ise mübalağalıydı; halk tarafından sevilmekteydi ve tahtını sadece yeni bir iddia sahibini getirmek için düzenlenebilecek bir saray darbesiyle kaybedebilirdi. Yelizaveta'ya yönelebilecek böyle tek tehdit ise tahtından edilerek bir kaleye hapsedilmiş, zavallı çocuk Çar VI. İvan'dı. Yelivazeta'nın kâbusu, uykularını kaçıran şey işte bu çocuğun hayaletiydi. Elbette potansiyel bir çare mevcuttu. Bir başka çocuğa, Petro ile Katerina'dan doğacak yeni bir bebek veliahta ihtiyaç duymaktaydı. Böyle bir çocuk doğar ve Yelizaveta'nın tüm iktidarıyla çevrilmiş halde korunur ve sevilirse, o zaman Yelizaveta rahat uyku uyuyabilirdi.

15. Bölüm

Gözetleme Delikleri

Yelizaveta genç evlilerin günlük hayatına genellikle basit konular yüzünden karışıyordu. Bir gece Katerina'yla Petro arkadaşlarıyla yemek yerken Madam Krause gece yarısı yanlarına gelmiş, "imparatoriçe namına" yatağa gitmelerini isteyerek hükümdarın "bu kadar geç saate kalmalarını" yanlış bulduğunu duyurmuştu. Grup dağılmakla beraber Katerina "Sevgili teyzemin düzensiz saatlerini bildiğimizden bu bize tuhaf göründü ... makul bir sebeple değil de huysuzluğu yüzünden bunu yaptığını düşündük" demiştir. Diğer taraftan, Katerina'nın başı sıkıntıya girdiğinde ve imparatoriçe destekleyici anne rolünü oynayabildiğinde Yelizaveta ona karşı fevkalade dostça davranırdı. Bir sabah Petro'nun ateşi çıktı, keskin bir baş ağrısına yakalandı ve ayağa kalkamadı. Bir hafta süreyle yatağında kalması ve sürekli kan aldırması gerekti. Ziyaret için her gün birkaç defa odasına giden Yelizaveta Katerina'yı gözü yaşlı görünce "memnun oldu ve benden hoşnut kaldı". Aradan çok zaman geçmeden Katerina bir akşam saray şapelinde akşam duasını etmekteyken, Yelizaveta'nın nedimelerinden biri gelerek grandükün hastalığı nedeniyle grandüşesin üzüldüğünü imparatoriçenin bildiğini, bu sebeple kendisini göndererek Katerina'nın Tanrı'ya inancını korumasını ve endişe etmemesini söylemesini istediğini, zira hiçbir şart altında imparatoriçenin kendisini terk etmeyeceğini ifade etti.

Aynı şekilde, Katerina'nın evliliğinin ilk aylarında genç çiftin maiyetinden ayrılan herkes Yelizaveta tarafından zorla gönderilmemişti. Aniden ortadan kaybolan Katerina'nın mabeyincilerinden Kont Zahar Çernişev'in durumu böyleydi. Kont, evliliklerinden önce Kiev'e seyahat ederken Katerina ile Petro'nun yataklı geniş arabalarına davet ettikleri genç saraylılardan birisiydi.

Ancak Kont Zahar'ın diplomatik bir görev bahanesiyle uzaklaştırılmasının imparatoriçe ile hiç ilgisi olmamıştı. Aksine girişim Yelizaveta'ya

oğlunu uzaklaştırması için yakaran genç adamın annesinden gelmiş, ona "korkarım, grandüşese âşık olacak. Gözlerini hiç ondan ayırmıyor ve bunu gördüğümde uygunsuz bir şeye girişilebileceği korkusuyla titriyorum" demişti. Aslında hisleri doğruydu da: Zahar Çernişev birkaç yıl sonra açığa vuracağı gibi Katerina'yı gerçekten de beğenmekteydi.

İkinci ayrılan kişi Petro'ya yıllardır işkence etmiş Otto Brümmer'di. Düğünlerinden önceki ilkbahar Petro'nun rüştüne erdiği resmen ilan edilmiş ve en azından unvan bakımından Holstein Dukalığı'nın hükümdarı olmuştu. Artık dukalığını ilgilendiren konularda belirli kararları almaya yetkiliydi. Almayı en çok istediği karar da Brümmer'i başından atmaktı. Petro unvanını teyit eden kararı okuduktan sonra can düşmanına döndü ve "En sonunda arzularım yerine geldi. Başımın üstünde çok durdun. Seni mümkün olduğunca süratle Holstein'a göndermek için gereken adımları atacağım" dedi. Brümmer akıbetinden kurtulmak için mücadele etti. Katerina'da büyük şaşkınlık uyandırarak ondan bile yardım rica etti ve Yelizaveta'nın dairesine daha sık gidip onunla konuşmasını istedi. "İmparatoriçe ben oradayken hiç ortaya çıkmadığı için bu önerisinin işine yaramayacağını ona söyledim. Gayret göstermem için yakardı." Katerina, "bunun Brümmer'in amaçlarına hizmet edeceğini, ancak bana bir fayda sağlamayacağını" anladığından Kont Brümmer'e bundan çekindiğini söyledi. Çaresizlik içindeki Brümmer "başarı elde edemeden" onu ikna etmek için uğraşmayı sürdürdü. İmparatoriçe 1746 ilkbaharında Brümmer'i yılda üç bin rublelik* emekli maaşıyla Almanya'ya geri gönderdi.

İmparatoriçe Yelizaveta'nın bakışları altında yaşamak Katerina için kolay değildi. Bununla beraber ilk başlarda Maria Jukova'ya yardım etmek için giriştiği ve başarısız kalan ısrarlı çabası hariç tutulursa durumunu kabullendi. Petro ise onun kadar uysal değildi. Teyzesini memnun etme arzusu duymuyor, aksine hırçın bir isyankârlık haline girip ahmakça işler yapıyordu.

Gözetleme deliği olayı bunun bir örneğiydi. Petro 1746 paskalya bayramı civarında dairesinde bir kukla tiyatrosu kurdu ve maiyetindeki herkesin temsillere katılmasını istedi. Tiyatro sahnesini kurduğu odanın bir

* 2019 itibariyle yaklaşık 150 bin dolar-ed.n.

yanındaki kapı, imparatoriçenin dairesine açıldığı için sıkı sıkıya kapatılmıştı. Petro bir gün kuklalarıyla çalışırken kapalı kapının arkasından sesler duydu. Bitişik odada ne olduğunu merak ettiğinden bir marangoz burgusu alarak kapıya gözetleme delikleri açtı. İmparatoriçenin bir düzine arkadaşıyla çevrili halde özel bir öğlen yemeği partisinde olduğunu görünce de meraklandı. Teyzesinin yanında, geçirdiği bir hastalıktan yeni kalkmış, sırtında brokarlı sabahlığıyla Kont Razumovski oturmaktaydı.

Sonra da ihtiyat sınırlarını çoktan aşmış olarak daha da ileri gitti. Keşfinin heyecanıyla herkesi yanına gelmeye ve deliklerden içeriyi seyretmeye davet etti. Hizmetkârlar gösterinin keyifle izlenmesi için delik kapının önüne sandalye, sıra ve pufları çabucak yerleştirerek anfitiyatro şeklinde bir oturma alanı kurdular. Petro ve maiyeti seyirlerini bitirdiklerinde bu ilginç manzarayı görmeleri için Katerina ile nedimelerini de davet ettiler:

> Anlaşılan hoş bir sürpriz yaratmak için [Petro] konuyu bize söylememişti. Ben yeterince hızlı hareket etmediğim için Madam Krause ve nedimelerimi sürükleyerek önden götürdü. Ben en son geldim ve hepsini kapının önünde oturur halde buldum. Neler olduğunu sordum. Anlattığında da dehşete düştüm ve pervasızlığından korkarak, öğrendiği takdirde teyzesini üzeceği kesin olan bu skandala ne karışmak ne de bakmak istediğimi söyledim. Sırrını en az yirmi kişiyle paylaştığından herhalde öğrenmesi de pek gecikmeyecekti.

Kapıdan gözlerini uyduran grup Katerina'nın bakmayı reddettiğini görünce teker teker kalkıp gitmeye başladılar. Petro'nun kendisi de kaygıya kapıldı ve dönüp kuklalarını düzenlemeye gitti.

Yelizaveta kısa zamanda neler çevrildiğini öğrendi ve bir pazar sabahı ayinden sonra Katerina'nın odasına aniden dalıp yeğeninin oraya çağrılmasını emretti. Petro sabahlığıyla ve başında gecelik takkesiyle geldi, aldırmamış görünerek teyzesinin elini öptü. Onu reddetmeyen Yelizaveta böyle bir davranışa nasıl cesaret edebildiğini sordu. Oturduğu yerin tam karşısına denk gelecek şekilde oda kapısında delik açıldığını gördüğünü söyledi. Ona neler borçlu olduğunu herhalde unuttuğunu, babası Büyük Petro'nun nankör bir oğlunu mirasından mahrum bırakarak cezalandırdığını, İmparatoriçe Anna'nın kendisine hürmetsizlik eden herkesi kale hücresine tıktığını söyledi. Kendi yeğeninin de "nasıl davranması gerek-

tiğinin kendisine öğretilmesi gereken saygısız bir küçük oğlandan daha iyisi olmadığını" ekledi.

Petro kendisini savunmak için birkaç kelime kekeledi ancak Yelizaveta susmasını emretti. Öfkesi artmıştı; Katerina, "kızdığı kadar da aşağılayarak en ağır hakaret ve fena lafları birbiri ardınca etti" diyerek sahneyi anlatmaktadır. "Her ikimizin de dili tutulmuş, aptallaşmış ve konuşamaz hale gelmiştik ve bu olayın benimle hiç alakası olmasa da gözlerim yaşlarla doldu." Yelizaveta bunu fark edip Katerina'ya "Söylediklerim sana yönelik değil. Yaptığı işe katılmadığını, o kapıdan bakmadığını ve bakmak da istemediğini biliyorum" dedi. İmparatoriçe sonra sakinleşti, konuşmayı kesti ve odadan ayrıldı. Çift birbirine bakakaldı. Pişmanlık ve alaycılık arasında gidip gelen Petro, "gazap meleği gibiydi. Ne söylediğini bilmiyordu" dedi.

Petro'nun ayrılmasından sonra içeri Madam Krause girdi ve Katerina'ya "Kabul edelim ki imparatoriçe bugün gerçek bir anne gibi davrandı" dedi. Bu sözlerin manasından emin olamayan Katerina sessiz kaldı. Madam Krause şöyle bir açıklama getirdi: "Bir anne kızar, çocuklarını azarlar ve sonra da her şey geçer gider. Herhalde ikiniz de ona '*Vinovati, Matuşka*' [kabahatimi affedin Validem] demişsiniz. Öfkesi bunun üzerine dağılmış olmalı." Katerina imparatoriçenin öfkesinden çok ürktüğü için elinden susmaktan başka bir şey gelmediğini söyledi. Fakat bu sahneden bir şey öğrenmişti: "'Kabahatimi affedin, Validem' cümlesi imparatoriçenin gazabını dindirmek için iyice hatırıma kazındı. Daha sonraları bunu başarıyla kullandım."

Katerina Rusya'ya nikâhlarından önce ilk geldiğinde Petro'nun yakın çevresinde Çernişev adlı üç genç asil -iki erkek kardeş ve bir kuzen- vardı. Petro üçünü de son derece sevmekteydi. Katerina'ya düşkünlüğüyle annelerini endişeye sokan ve araya girerek saraydan onu gözünün görmeyeceği bir yere uzaklaştırılmasını ayarlamasına neden olan kişi, büyük kardeş Zahar'dı. Ancak kuzen ile küçük kardeş sarayda kalmışlar ve kuzen Andrey de Katerina'ya karşı bazı duygular içine girmişti. Andrey, Katerina'ya yakınlaşma çabalarına, faydasını göstererek başladı. Katerina, Madam Krause'nin "içkiye çok meraklı" olduğunu keşfetmişti. "Etrafımdakiler onu sık sık sarhoş etmeyi başarır, bunun ardından uyumaya gider ve bu sayede azar işitmeden coşmaları için genç saraylılara

fırsat sağlardı." Bahsi geçen "etrafımdakiler" aslında Madam Krause'yi istediği kadar içmeye ikna edebilen Andrey Çernişev'di.

Katerina'nın Petro'yla evliliğinden önce Andrey gelin adayıyla hafif-meşrep bir flört edasına girmişti. Petro bu yakın ancak yine de masum kalan takılmaları karşı çıkmak veya rahatsızlık duymak bir yana teşvik etmiş ve hoşlanmıştı. Eşine aylar boyunca Çernişev'in yakışıklılığından ve sadakatinden bahsetti. Her gün birkaç defa sudan bahanelerle Andrey'i Katerina'ya gönderirdi. Fakat en sonunda Andrey bile durumdan rahatsızlık duydu. Bir gün Petro'ya "Haşmetli Altesleri grandüşesin Madam Çernişev olmadığını akıllarında tutmalıdırlar" dedi ve daha da açık konuşarak, "Kendileri benim değil sizin nişanlınızdır" dedi. Petro buna güldü ve sözlerini Katerina'ya aktardı. Çift evlendikten sonra Andrey bu huzursuz edici şakalara son verebilmek ve Katerina'yla ilişkisine yeni bir biçim verebilmek için kendisinin ona "Matuşka" (küçük valide) onun da kendisine "sınok" (evladım) şeklinde hitap etmesini Petro'ya önerdi. Bununla beraber Katerina ile Petro "evlatları"na büyük muhabbet beslemeyi ve daima hakkında konuşmayı sürdürdüklerinden hizmetkârlarından bazıları kaygıdan kurtulamadı.

Bir gün Katerina'nın uşağı Timoti Evreinov onu bir kenara çekti ve tüm ev halkının Andrey'le ilişkisi hakkında dedikodu yaptığını ikaz etti. İçine düşebileceği tehlikelerden samimiyetle korku duyduğunu belirtti. Katerina ne demek istediğini sordu. "Andrey Çernişev'den başka bir şey düşünmüyor ve konuşmuyorsunuz" dedi.

"Bunun ne zararı var?" diye sordu, Katerina. "O benim oğlum. Kocam ona benden daha fazla düşkün ve her ikimizin de sadık bir arkadaşı."

Evreinov "bu doğru ve grandük dilediği gibi davranabilir" cevabını verdi. "Fakat sizin durumunuz aynı değil. Bu genç adamın size bağlılığı nedeniyle sadakat ve muhabbet adını verdiğiniz şeye etrafınız aşk adını vermektedir."

Katerina, "Aklıma bile getirmemiş olduğum bu kelimeyi dile getirdiğinde, sanki üstüme şimşek düşmüş gibi sarsıldım" demektedir. Evreinov daha fazla dedikoduya mahal verilmemesi için hastalığını öne sürerek saraydan izin istemesini Çernişev'e tavsiye ettiğini ona söyledi. Gerçekten de Andrey Çernişev saraydan ayrıldı. Bu durumdan herhangi bir şey bahsedilmeyen Petro arkadaşının "hastalığından" endişelendi ve Katerina'ya kaygılarından bahsetti.

Neticede Andrey Çernişev bir ay sonra sarayda tekrar belirdiğinde Katerina için bir anlığına tehlike yarattı. Petro'nun bizzat keman çaldığı konserlerin birinde genel olarak müzikten ve özelde de kocasının müzisyenlik gayretlerinden nefret eden Katerina Yazlık Saray'ın Büyük Salon'unun hemen karşısındaki odasına çekilmişti. Bu salonun tavanı tamir edilmekteydi ve her yer iskeleler ve işçilerle doluydu. Dairesinin salona bakan kapısını açtığında Andrey Çernişev'in yakında durduğunu görerek şaşırdı. Ona işaret etti. O da tedirgin bir şekilde kapısının yanına geldi. Katerina anlayamadığı bir şey söylediğinde "Bu şekilde sizinle konuşamam. Salonda çok gürültü var. Odanıza girmeme izin veriniz" dedi.

Katerina "Hayır, bunu yapamam" dedi. Buna rağmen, yarı açık kapının ağzında onunla beş dakika süreyle konuşmayı sürdürdü. Sonra da içine doğan bir hisle başını çevirince odasının içinde duran ve kendilerini izleyen Petro'nun mabeyincisi Kont Devier'i gördü.

Devier, "Grandük sizi istiyor, Madam" dedi. Katerina kapıyı Çernişev'in üstüne kapattı ve Devier ile birlikte yürüyerek konsere geri gitti. Ertesi gün sarayda kalan iki Çernişev de ortadan yok olmuştu. Katerina ile Petro'ya uzaklardaki alaylara tayin edildikleri söylendi; ev hapsine alındıklarını daha sonradan öğrendiler.

Çernişev vakasının genç çift için iki doğrudan neticesi vardı. Daha az önemli olanı, imparatoriçenin Peder Todorski'den koca ve eşini ayrı ayrı genç adamlarla ilişkilerinden ötürü sorgulamasını istemesiydi. Todorski, Çernişevlerden birini hiç öpüp öpmediğini Katerina'ya sordu.

"Hayır, Peder" cevabını verdi.

"O vakit neden imparatoriçeye aksi yönde bilgi verildi" sorusunu sordu. "İmparatoriçeye Andrey Çernişev'i öptüğünüz söylenmiş."

"Bu bir iftira, Peder. Doğru değil" dedi, Katerina. Anlaşılan içtenliğiyle ikna olan Todorski, "ne muzır insanlar" diye kendi kendine söylendi. Bu konuşmalarını imparatoriçeye bildirdi ve Katerina konu hakkında başka bir şey işitmedi.

Fakat esası olmayan Andrey Çernişev vakası imparatoriçenin zihninde yer etti ve daha sonra meydana gelen, daha önemli ve kalıcı bir olayda belirleyici rol oynadı. Çernişevlerin ortadan kaybolduğu günün öğleden sonrasında Madam Krause'den daha kıdemli yeni bir başmürebbiye ortaya çıktı. Katerina'yı ve gündelik hayatını yönetecek bu kadının gelişi yedi yıl sürecek taciz, baskı ve eziyetin başlangıcıydı.

16. Bölüm

Bir Bekçi Köpeği

Yelizaveta bir veliahta ihtiyaç duyuyor ve ufukta hâlâ bir bebek görünmediğinden aklı karışıyor, üzülüyor ve kızgınlık duyuyordu. Mayıs 1746 itibariyle düğünden itibaren sekiz ay geçmiş ve hiç hamilelik işareti alınmamıştı. Yelizaveta hürmetsizlik, isteksizlik, hatta inançsızlıktan şüphe duymaktaydı. Kabahati Katerina'da bulmaktaydı. Şansölye Bestujev için sorun farklıydı. Meselenin özünde çocuk üretemeyen başarısız bir evlilikten ziyade Rusya'nın dış ilişkilerinin geleceği de yatmaktaydı. Bu konu Bestujev'in alanıydı ve ihtiyaç duyduğu gücü korumak ve kullanmak için Yelizaveta'nın kuşkularını teşvik edip dargınlığını kırbaçlamaktaydı. Genç çift hakkında şahsen de endişeliydi: Petro'nun görüş ve davranışlarından telaşa kapılıyor ve Prusya Kralı Friedrich'le gizlice komplolara girdiğinden şüphelendiği Johanna'nın kızına güvenmiyordu. Petro, Friedrich'e hayranlığını açıkça ifade ettiğinden böyle bir hükümdarın Rus tahtına geçmesinden Bestujev'in korkmaması da esasen güçtü. Katerina'ya gelince şansölye her zaman Alman kökenli grandükün bir Alman prensesiyle evlenmesine karşı çıkmıştı. Bu doğrultuda genç çift ve genç maiyetinin alternatif bir iktidar merkezi, dost ve sadık taraftarlardan oluşan bağımsız bir siyasi birim haline gelmesine izin verilmemeliydi; bağımsız fikirli veliahtların bulunduğu krallıklarda böylesi durumlar sıklıkla meydana gelirdi. Bunun önüne geçmek için Bestujev iki taktik uyguladı: Önce genç çift dış dünyadan tecrit edilmeli ve ikincisi de her hareketlerini izleyecek ve ettikleri her sözü duyacak güçlü ve atik bir bekçi genç saray ahalisi içine yerleştirilmeliydi.

İmparatoriçenin birinci bakanı sıfatıyla elbette onun ilk endişe sebebine eğilmeliydi: Bir veliaht ihtiyacı. Bestujev'in konuya getirdiği çözüm, kendisine sadık, sağlam bir kadının daimi refakatçisi ve mürebbiyesi gibi hareket edecek şekilde Katerina'nın başmürebbiyeliğine

atanmasının tavsiye edilmesiydi. Bu kadının vazifesi evlilik mahremiyetlerinin teftiş edilmesi ve Katerina ile Petro'nun birbirlerine sadakatlerinin sağlanması olacaktı. Grandüşesi gözetleyecek ve kavalyeler, saray uşakları ve hizmetkârları ile herhangi bir aşırı samimiyetini önleyecekti. İlaveten, sorumlu olduğu kişinin mektup yazmamasını ve kimseyle gizli konuşmalara girmemesini gözetecekti. Bu yasaklama, Yelivazeta'nın sadakatsizlik konusundaki endişeleriyle Bestujev'in siyasi tecrit konusundaki ısrarını münasip şekilde birleştirmekteydi; Katerina'nın yabancı diplomatlarla muhaberat ve sohbetlerinin katı denetim altında tutulması şansölye için kritik derecede önemliydi. Bestujev böylelikle yeni bir maiyeti Katerina'ya zorla kabul ettirdi. Bu maiyetin görevi şansölyenin dikte ettirdiği, güya evli çiftin karşılıklı muhabbetlerini pekiştirmeyi hedefleyen, aslında ise siyasi bakımdan zararsız hale getirilmeleri amacını taşıyan yeni bir dizi kuralı uygulatmaktı.

Bu gündemin sadece ilk bölümü Katerina'ya açıklandı. Yelizaveta tarafından imzalanan bir kararnameyle genç kadına şu hususlar hatırlatıldı:

> Haşmetli Altesa, sevgili yeğenimiz imparatorluğun varisi Haşmetli Alteslerinin asil eşi olma şerefi necibiyle tefrik olunmuşlardır... Halen sahip oldukları emperyal yücelik makamına çıkartılmalarının sebebi müteakip amaç ve hedeflerden ibarettir: Haşmetli Altesanın duyarlı tavrı, zekâ ve erdemleriyle Refikleri Haşmetli Alteslerinde samimi bir sevgi uyandırarak kalplerini kazanacak ve bu yolla imparatorluk için çok arzu edilen veliahtı ve görkemli hanemizin yeni filizini hâsıl edeceklerdir.

Bu vazifeleri icra ve teftiş etmek için Bestujev tarafından dikkatle seçilen kadın, Yelizaveta'nın anne tarafından birinci kuzeni olan yirmi dört yaşındaki Maria Semenovna Çoglokova'ydı. Yelizaveta'nın gözdelerinden olup o ve imparatoriçenin mabeyincisi kocası, şansölyeye de içtenlikle bağlıydılar. Dahası, Madam Çoglokova'nın erdem ve üretkenlik konusunda kayda değer bir şöhreti vardı. Kocasına taptığı ve neredeyse her yıl bir çocuk dünyaya getirdiği için de özel hayatındaki bu başarısının Katerina'ya örnek oluşturması amaçlanmıştı.

Katerina baştan beri ondan nefret etti. Hatıralarında varlığına yıllarca hükmedecek bu kadına pek övücü sayılamayacak sıfatları birbiri ardına sıralamaktadır: "düz fikirli... eğitimsiz... zalim... fitneci... kap-

risli... kendini düşünen." Madam Çoglokova'nın atanmasını takip eden öğleden sonra Petro, Katerina'yı bir kenara çekerek karısı kendisini sevmediği için yeni mürebbiyenin ona göz kulak olmak üzere görevlendirildiğinin kulağına geldiğini söyledi. Katerina bu kadının ona daha yumuşak hisler duymasını sağlayabileceğine kimsenin inanamayacağı cevabını verdi. Bekçilik vazifesi görmesinin başka bir mesele olduğunu, fakat bu maksatla da daha zeki birinin seçilmesi gerektiğini ilave etti.

Yeni mürebbiye ile sorumlu olduğu kişi arasındaki savaş derhal başladı. Madam Çoglokova'nın ilk icraatı Katerina'yı hükümdardan daha uzak tutulacağı konusunda bilgilendirmekti. Gelecekte grandüşesin imparatoriçeye söyleyeceği herhangi bir şey olursa onun vasıtasıyla iletilmeliydi. Bunu duyan Katerina'nın gözleri yaşlarla doldu. Madam Çoglokova da hemen koşup ne kadar hevessizce kendisini kabul ettiğini imparatoriçeye haber verdi. Yelizaveta karşısında belirdiğinde Katerina'nın gözleri hâlâ ağlamaktan kırmızıydı. Katerina'yı tamamen yalnız kalabilecekleri bir odaya götürdü. "Rusya'da kaldığım iki yıldan beri yanımızda kimse olmadan benimle ilk defa bu vesileyle özel konuştu" demiştir, Katerina. İmparatoriçe bundan sonra bir şikâyet ve suçlama seli akıttı. "Kendisini Prusya kralına satmam için talimat verenin annem mi olduğunu sordu. Desise ve düzenlerimin gayet farkında olduğunu ve tek kelimeyle her şeyi bildiğini söyledi. Evliliğin ikmal edilmemesinin benim hatam olduğunu bildiğini de söyledi." Katerina ağlamaya başladığında Yelizaveta her zaman kocalarını sevmeyen kadınların ağladığını beyan etti. En nihayetinde onu kimse grandükle evlenmesi için zorlamamıştı; bunu kendisi arzu etmişti; şimdi ağlamaya hiç hakkı yoktu. Katerina, şayet Petro'yu sevmediyse, kendisinin, yani Yelizaveta'nın kabahati yoktu; Katerina'nın annesi kızının Petro'yla sevdiği için evlendiğine kendisine güvence vermişti; iradesine karşı bir evliliğe onu kesinlikle zorlamamıştı. Katerina'nın anlattığına göre Yelizaveta, "artık evlendiğime göre, ağlamayı bırakmalıydım. Sonra da elbette başka bir adama âşık olduğumu bildiğini ekledi ancak güya âşık olduğum bu adamın adını ifşa etmedi" dedi. En sonunda da "şayet çocuğum olmazsa, kabahatin sadece bana bulunacağını" ekledi.

Katerina'nın aklına söyleyebilecek hiçbir şey gelmedi. Her an Yelizaveta'nın ona vuracağını düşünüyordu; imparatoriçenin kızdığında maiyetindeki kadınları ve hatta erkekleri hep tokatladığını bilirdi.

> Kaçarak kurtulamazdım çünkü sırtım kapıya dönüktü ve o da hemen önümdeydi. Sonra Madam Krause'nin tavsiyesini hatırladım ve ona "Affınızı diliyorum, Validem" dedim ve yatıştı. Hâlâ ağlayarak ve böyle zulümle geçecek bir hayata ölümü tercih edeceğimi düşünerek odama gittim. Büyük bir bıçak aldım ve kalbime saplamaya niyetlenerek bir divana uzandım. Tam o sırada hizmetçilerimden biri geldi ve bıçağın üstüne atılarak beni durdurdu. Aslında bıçak çok keskin değildi ve korsemden içeri giremezdi.

Bestujev'in Prusya konusunda Yelizaveta'yı ne derece kışkırttığını bilmeyen Katerina, Yelizaveta'nın öfkesinin tek bir sebebi olabileceğini tahmin etti. İmparatoriçenin eleştirileri geçerli değildi. İtaatkâr ve uysaldı; güvenini ihlal etmemişti; Prusya için Rusya'ya ihanet etmemekteydi, kapılardan delikler delmemiş ve başka bir adama âşık olmamıştı. Tek eksikliği çocuk doğurmamış olmasıydı.

Birkaç gün sonra Petro ile Katerina Reval'e (günümüzde Estonya'nın başkenti Tallin) bir ziyaretinde imparatoriçeye eşlik ederlerken Madam Çoglokova arabalarında yanlarında gidiyordu. Katerina kadının tavırlarının "bir işkence" olduğunu söylemektedir. Ne kadar masum veya sudan olursa olsun en basit söze, "Bu tür konuşmalar imparatoriçenin memnuniyetsizliğini uyandırır" veya "Bu tür şeyler imparatoriçe tarafından tasvip edilmez" cevabını veriyordu. Katerina'nın tepkisi gözlerini kapatarak yolculuk boyunca uyumaktı.

Madam Çoglokova yedi yıl boyunca yerini korudu. Tecrübesiz bir genç eşe yardım için gerekli niteliklerden hiçbirine sahip değildi. Ne akıllı ne de anlayışlıydı; aksine saraydaki en cahil ve kibirli kadınlardan biri olmakla meşhurdu. Katerina'nın dostluğunu kazanmak veya bir eş ve geniş bir ailenin annesi olarak çözmesi için getirildiği temel sorunu tartışmak aklına bile gelmedi. Yelizaveta'yı en çok ilgilendiren bu alanda gerçekten de hiçbir başarı kazanamadı; evlilik yatağını nezaretinden hiçbir sonuç alınamadı. Her şeye rağmen gerçek bir güce sahipti. Bestujev'in gardiyanı ve ajanı işlevini üstlenen Madam Çoglokova Katerina'yı sarayda bir tutuklu haline getirdi.

Yelizaveta, evliliklerini takip eden 1746 yılının Ağustos ayında, Petro ile Katerina'nın yaz mevsimini geçirmeleri için yeğenine tahsis etti-

ği Oranienbaum adlı Finlandiya Körfezi'ndeki malikâneye gitmelerine izin verdi. Petro buradaki saray avlusunda ve teraslı bahçelerde temsili bir askeri kışla kurdu. O ve mabeyincileri, nedimleri, hizmetkârları, avcıbaşıları, hatta bahçıvanları omuzlarında misket tüfekleriyle yürüyüş yapıyor, resmigeçitler düzenliyor ve geceleri sırayla nöbet tutuyorlardı. Katerina'nın oturmaktan ve Çoglokova'nın homurdanmalarını dinlemekten başka yapacak işi yoktu. Kendisini okumaya vermeyi denedi. "O günlerde" demektedir, sadece aşk hikâyeleri okurdum." O yaz en sevdiği eser "Güzel Tiran" başlığını taşıyan, abartılı bir serüvendi. Bir Fransız gezgin şövalye İngiltere'ye gidiyor, burada turnuvalarda ve muharebelerde başarılar kazanıyor ve kralın kızının gözdesi oluyordu. Katerina özellikle, "kırmızı şarap içtiğinde boğazından aşağı inişi görülecek kadar şeffaf tenli" olarak anlatılan prensesin bu tür tasvirlerinden hoşlanmıştı. Kitabı Petro da okudu ancak onun zevki "suçlarından en sonunda asılan veya tekerlek üzerinde parçalanan yol eşkıyalarının" hikâyeleriydi. Katerina o yaz hakkında şöyle yazmıştır:

> İki zihin birbirine ancak bu kadar az benzeyebilirdi. Zevklerimizde ve düşünce şekillerimizde ortak hiçbir şeyimiz yoktu. Onu herkesin karşısında gücendirmemek için çoğu zaman sesimi kesip oturmuş olmasaydım hiçbir şeyde mutabık kalamayacak kadar farklıydık. Zaten yeterince huzursuz bir insandım ve bu huzursuzluğum katlanmak zorunda kaldığım berbat hayat yüzünden daha da artmaktaydı. Hep kendi başıma bırakılıyordum ve her yanımı şüpheler sarmıştı. Can sıkıntımı azaltmak için ne eğlencem, ne bir sohbet, ne bir yumuşaklık veya ilgi vardı. Hayat dayanılmazdı.

Katerina ağır baş ağrıları ve uykusuzluk çekmeye başladı. Madam Krause yatağa gitmeden önce bir bardak Macar şarabı içtiği takdirde bu semptomların ortadan kalkacağında ısrar eder, Katerina teklifi geri çevirirdi. Bunun üzerine Madam Krause bardağını Katerina'nın sağlığına kaldırır ve sonuna kadar içerek kendisi boşaltırdı.

17. Bölüm

"O Bir Kral Değildi"

Katerina'nın babası Prens Christian Augustus 16 Mart 1747'de Zerbst'te ikinci bir inme geçirdi ve öldü. Prens o sırada elli altı, Katerina ise on yedi yaşındaydı. Kızının ne nişanına ne de düğününe gelmesine izin verilmişti ve üç yıl önce evinden ayrıldığından beri onu görmemişti. Katerina yaşamının son yıllarında babasıyla çok az temas kurabilmişti. Bu durum İmparatoriçe Yelizaveta, Kont Bestujev ile ajanları Madam Çoglokova'nın işiydi. Prusya ile Rusya arasındaki ilişkiler kötüleşmekteydi ve Bestujev her kim olursa olsun Ruslarla Almanlar arasındaki tüm özel muhaberatın kesilmesi hususunda imparatoriçeye ısrar etmekteydi. Dolayısıyla Katerina'nın ebeveynlerine şahsi mektuplar yazması kesinlikle yasaklanmıştı. Anne ve babasına aylık mektupları Hariciye Kurulu'nca kaleme alınmakta; onun sadece bu taslağı kopya etmesine ve altına imzasını atmasına izin verilmekteydi. Metne kişisel haberler eklemesi ve hatta tek bir muhabbet kelimesi etmesi bile yasaktı. Şimdi ise o sessizce, göstermeden ve karşılık beklemeden kendisine sevgisini vermiş yegâne kişi olan babası, ona tek bir şefkat kelimesi bile gönderemeden hayattan ayrılmıştı.

Katerina'nın kederi derindi. Dairesine kapanarak bir hafta boyunca gözyaşı döktü. Daha sonra Yelizaveta, Madam Çoglokova'yı gönderip "babanız en nihayetinde kral olmadığı için" bir Rusya grandüşesinin bir haftadan fazla yas tutamayacağını söyletti. Katerina "Taht sahibi bir hükümdar olmadığı doğrudur fakat yine de benim babamdı" cevabını verdi. Yelizaveta ile Çoglokova'nın sözleri üstün geldi ve yedi günün ardından Katerina tekrar halk karşısına çıkmak zorunda kaldı. Karşılığında da altı haftayla sınırlı kalmak üzere yas işareti olarak siyah ipekli elbise giymesine izin verildi.

Dairesinden ilk defa çıktığında, sarayın İtalya doğumlu teşrifatçıbaşısı Kont Santi ile karşılaştı ve gelişigüzel birkaç söz etti. Birkaç gün sonra

Madam Çoglokova gelerek imparatoriçenin Kont Bestujev'den -ona da Kont Santi yazılı olarak rapor etmişti- Katerina'nın babasının ölümü nedeniyle elçilerin kendisine taziye dilememelerini yadırgadığını söylediğini duyduğunu iletti. Madam Çoglokova, imparatoriçenin Katerina'nın Santi'ye sarf ettiği bu sözlerini yersiz bulduğunu; Katerina'nın çok kibirli davrandığını ve bir kez daha babasının kral olmadığını hatırlaması gerektiğini belirtti. Bu sebeple yabancı elçilerden herhangi bir başsağlığı ifadesi beklememeliydi.

Katerina, Madam Çoglokova'nın söylediklerine inanamıyordu. Mürebbiyesinden duyduğu korkuyu unutarak, Kont Santi bu konuda kendisiyle herhangi bir şey konuştuğunu ve yazdığını söylemişse büyük bir yalancı olduğunu söyledi; böyle bir şey hatırından bile geçmemiş; ne ona ne de başka birine buna dair tek kelime etmemişti. Katerina "Hatıralar"ında "Anlaşılan sözlerim inandırıcıydı" diye yazmaktadır, "zira Madam Çoglokova sözlerimi imparatoriçeye aktarmış ve o da öfkesini Kont Santi'den çıkartmış".

Birkaç gün sonra Kont Santi bir haberci göndererek bu yalanı söylemeye kendisini Kont Bestujev'in zorladığını ve bundan ötürü çok mahcubiyet duyduğunu iletti. Katerina haberciye sebepleri ne olursa olsun yalancının yalancı kalacağını ve Kont Santi'nin yalanlarına bulaşmamak için bir daha kendisiyle konuşmayacağını söyledi.

Katerina, Madam Çoglokova'nın küçültücü despotluğunun ve babasının ölümünden duyduğu kederin kendisini Rusya'daki ilk yıllarının en kötü noktasına getirdiğini düşündüyse, hata yapmaktaydı. Daha henüz babasının yasını tuttuğu 1747 yılının aynı ilkbaharında Madam Çoglokova'nın kocasının Petro'nun mürebbiliğine terfi ettirilmesiyle durumu belirgin biçimde kötüleşti. Katerina "Bu bizim için kötü bir darbeydi" demiştir. "Kibirli, zalim bir aptaldı; ahmak, kendini beğenmiş, kötü niyetli, gösteriş düşkünü, hiçbir zaman gülmeyen, sır küpü ve sessiz bir adamdı; ondan nefret etmenin yanında korku da duymalıydık." İmparatoriçenin baş oda hizmetkârlığını yapan ve Yelizaveta'nın gözdelerinden sayılan bir kız kardeşe sahip Madam Krause dahi bu seçimi işittiğinde ürperdi.

Karar Bestujev tarafından alınmıştı. Grandük çiftiyle temas eden hiç kimseye güven beslemeyen şansölye peşlerine bir amansız bekçi köpeği

daha takmak istemişti. "Mösyö Çoglokov'un göreve gelmesinden birkaç gün sonra grandükün çok sevdiği üç veya dört genç hizmetkâr tutuklandı" demiştir Katerina. Ardından Çoglokov, Petro'yu mabeyincisi Kont Devier'i azletmeye zorladı. Kısa süre sonra da Madam Krause'nin iyi arkadaşı ve Petro'nun yemeklerini sevdiği şef aşçı uzaklaştırıldı.

Çoglokovlar 1747 sonbaharında ilave kısıtlamalar getirdiler. Petro'nun nedimlerine grandükün odasına girmeleri yasaklandı ve yanında birkaç uşakla yalnız başına bırakıldı. Aralarından birini tercih ettiği dikkat çeker çekmez o kişi de derhal vazifeden alınmaktaydı. Bilahare Çoglokov "grandüke doğumundan beri bağlı kalmış ve hep iyi tavsiyelerde bulunmuş, yumuşak ve makul bir insan olan" ev personelinin başındaki kişiyi azletmeye Petro'yu mecbur etti. Petro'nun uşağı, genç karısına nasıl davranması gerektiği konusunda ona haşin öğütler vermiş olan yaşlı ve kaba İsveçli Romburg da azledildi.

Kısıtlamalar katı şekilde uygulandı. Çoglokovların bir emriyle Petro'nun veya Katerina'nın özel odalarına Mösyö veya Madam Çoglokov'un açık emri haricinde girilmesi görevden atılma cezasıyla yasaklandı. Genç saray maiyetinin hanım ve beyleri giriş odasında kalacaklar, herkesin duyabileceği yüksek bir sesle hitaplar dışında Petro ve Katerina ile asla konuşmayacaklardı. Katerina, "grandük ve ben artık ayrılmaz şekilde bir arada bulunmaya zorlanmaktaydık" kaydını düşmüştür.

Yelizaveta'nın genç çifti tecrit etmek için kendine mahsus sebepleri vardı; birbirleri dışında kimseyi görmezlerse bir veliaht üreteceklerine inanıyordu. Muhakeme tarzı çok mantıksız sayılmazdı:

> Bağlılığından şüphe edilen herkesten mahrum bırakılan ve kalbini başka kimseye açamayan grandük duyduğu sıkıntıyla bana yöneldi. Odama sık sık geliyordu. Ettiği her lafın suça dönüştürülmeden konuşabileceği tek kişinin ben olduğumu düşünüyordu. Durumunu anlıyor, onun için üzüntü duyuyor ve gücüm dahilindeki her teselliyi sunuyordum. Hiç oturmadığı ve onunla birlikte daima odada bir aşağı bir yukarı yürümek zorunda kaldığımdan aslında bu ziyaretler beni tüketiyordu. Hızlı yürüyüp uzun adımlar attığından ona yetişmekte ve bu arada aralıksız konuştuğu ayrıntılı askeri konulara dair sohbetine katılmakta güçlük çekiyordum. [Fakat] elindeki tek eğlencenin ben olduğumun farkındaydım.

Katerina kendi ilgi alanları hakkında konuşamıyordu; Petro onun konularına genellikle ilgisiz kalıyordu:

> Bana kulak verdiği bazı zamanlar vardı ancak bunu daima mutsuzken yapıyordu. Sürekli hayatının geri kalanını bir kalede geçirmesine yol açabilecek bir komplo veya entrikadan korkuyordu. Belirli bir idrak gücü olmakla beraber, muhakemesi eksikti. Düşünce ve duygularını gizleme yeteneğinden mahrumdu ve o kadar ihtiyatsızdı ki kendisini sözleriyle açığa vurmamaya yemin ettikten sonra aksini yapar, tavırları, ifadeleri ve davranışlarıyla kendini ele verirdi. Hizmetkârlarının bu kadar çok görevden alınmasına sanırım bu şekilde düşüncesizce konuşması yol açmaktaydı.

18. Bölüm

Yatak Odasında

Petro artık gününün büyük kısmını eşiyle geçiriyordu. Bazen ona keman çalıyor, Katerina ise "çıkardığı gürültüden" duyduğu hoşnutsuzluğu gizleyerek dinliyordu. Sık sık da saatler boyu kendisinden bahsediyordu. Düzenlemesine ara sıra izin verilen küçük akşam partilerinde her ikisinin de maiyet üyelerinden maske takmalarını istiyor ve keman çalarken onları dans ettiriyordu. Katerina çok sevdiği büyük saray balolarının zarif hareketlerinden çok farklı bu basit eğlencelerden sıkılıyor, baş ağrısını bahane ederek maskesi yüzünde bir divana uzanıyor ve gözlerini kapatıyordu. Sonra da gece yatağa gittiklerinde -evliliklerinin ilk dokuz yılında Petro Katerina'nın yatağından başka bir yerde yatmamıştır- Petro Madam Krause'den oyuncaklarını yanına getirmesini istiyordu.

Genç saray ahalisi Çoglokovlardan hoşlanmadığı ve korktuğu için, hepsi de onlara karşı birleşmişti. Yerini alan Madam Çoglokova'nın kibrinden çok alınan ve bu hanımı hiç sevmeyen Madam Krause de sadakatini tamamen Petro ve Katerina'nın tarafına çevirmişti. Başmürebbiyenin hatalarını yüzüne vurmaktan zevk alıyor ve getirilen yasakları hem kendisi hem de Holstein'lı Grandük Petro için sürekli ihlal ediyordu. Düzene başkaldırısını en çarpıcı şekilde ona istediği yeni oyuncak asker, minyatür top ve kale modelleri sağlayarak ortaya koyardı. Mösyö ve Madam Çoglokov nereden ve kimden geldiklerini bilmeyi isteyebileceklerinden Petro bunlarla gündüz vakti oynayamazdı. Oyuncaklar yatak içinde veya altında saklanır ve sadece geceleri ortaya çıkarılırdı. Akşam yemeğinden sonra soyunur ve yatağa girer; Katerina da arkasından gelirdi. Her ikisi de yatağa girer girmez yan odada kalan Madam Krause içeri girer, kapılarını kilitler ve mavi Holstein üniforması giydirilmiş oyuncak askerlerle yatağını doldururdu. O dönemde ellili yaşlarındaki

Madam Krause de oyuna katılır, Petro'nun emirlerine göre oyuncakları etrafta hareket ettirirdi.

Çoğu zaman sabah saat ikiye kadar devam eden bu eğlencenin anlamsızlığı Katerina'yı bazen güldürür ancak genellikle de katlanmaya çalışırdı. Yatağın üstü bazıları gayet ağır olan oyuncaklarla örtüldüğünden hareket edemez, ayrıca bu gece oyunlarını Madam Çoglokova'nın işitebileceğinden endişe ederdi. Gerçekten de bir akşam gece yarısına doğru yatak odasının kapısı çalındı. Kapı çift kilitliydi ve içerdekiler yatağın üstündekileri derhal toplamaya ve yorganın altına sıkıştırmaya çabaladıklarından hemen açmadılar. Madam Krause en nihayet kapıyı açtığında bekletildiği için öfkelenmiş Madam Çoglokova içeri girdi. Madam Krause gecikmeyi gidip anahtarı getirmesi gerektiğini söyleyerek açıkladı. Ardından Madam Çoglokova neden uyumadıklarını Katerina ve Petro'ya sordu. Petro tersçe daha uykusunun gelmediğini belirtti. Madam Çoglokova, imparatoriçenin bu geç saatte uyumadıklarını öğrenince çok kızacağını söyleyerek onları azarladı, sonra da homurdanarak yanlarından ayrıldı. Petro tekrar oyunlarına döndü ve uykusu gelene kadar devam etti.

Durumları gülünçtü: Yeni evli bir çift yatakta oyuncaklarla yakalanabilecekleri korkusuyla daima tetikte bekliyorlardı. Bu gülünç vaziyetin arkasında genç bir kocanın zifaf yatağında oyuncaklarla oynaması ve genç karısını, kendisini izlemek dışında bir şey yapamayacak halde bırakması gibi daha da büyük bir anlamsızlık durmaktaydı. Daha yaşlı ve tecrübeli çağında yazdığı "Hatıralar"ında Katerina alaycılıkla "Başka şeyler için de işe yarardım herhalde" demektedir. Diğer taraftan, bu oyunlar tuhaflıkları yanında tehlikeli de olabilecek şartlar altında oynanmaktaydı. Yelizaveta istediğini yaptırmaya alışkın bir kadındı. Bu saygısız çocuklar ise ona karşı gelmekteydi. Onlar için her şeyi yapmış; uzak memleketlere kadar ulaşıp onları Rusya'ya getirtmiş, hediyeler, unvanlar ve ilgiye boğmuş, muhteşem bir düğün düzenlemişti; tüm bunların karşılığında da dünyaya hemen bir veliaht getirecekleri ummuştu.

Aylar geçip de Yelizaveta ümitlerinin boşa çıktığını görünce, aralarından hangisinin bundan sorumlu olduğunu öğrenmeye karar verdi. On yedi yaşındaki, taze, zeki ve çekici Katerina'nın on sekiz yaşındaki kocasını hiç ateşlendirmemesi acaba akla gelebilir miydi? Yoksa Petro'nun çirkinliği ve huysuz tabiatı eşini tiksindirmiş ve o da tiksintisini yatak

odalarının mahremiyetinde yakınlaşma çabalarını geri çevirerek mi ifade etmekteydi? Şayet sebep bunlardan hiçbiri değilse, acaba başka ne gibi bir sebep söz konusuydu?

Petro kadınlara karşı bütünüyle ilgisiz değildi. Bunun kanıtı durmadan şu veya bu saray kadınına aklını takmasıydı. Düğün gecesi ettiği, "Hizmetkârlarımı ne kadar da eğlendirirdi..." ifadesi her ne kadar bayağı bir şakaya dönüştürse de cinsel hayatta yakınlaşmanın rolünün farkında olduğunun kanıtıydı.

Belki de on sekiz yaşına geldiği halde Petro'nun bedeninin erkekliğe tam erişmediğini öne süren doktorlar haklıydı. Genç kadını her sabah sorgulayan Madam Krause aşağı yukarı bu fikri taşımaktaydı. Eşine neden yaklaşıp el sürmediğini veya süremediğini kesin şekilde bilemiyoruz. Katerina "Hatıralar"ında herhangi bir yanıt vermemektedir. Petro da bir kayıt bırakmamıştır. Öte yandan birisi psikolojik, diğeri fiziksel iki açıklama öne sürülmüştür.

Gençlik zamanlarından getirdiği psikolojik tutukluk Petro'nun hassas benliğini cinsel ilişkinin fiziki yakınlığından uzaklaştırmış olabilirdi. Çocukluğu ve gençliği çok kötü geçmişti. Kendi yaşındakilerle ve oyun arkadaşlarıyla beraberliği yasaklanmıştı. Ortak çıkarları paylaştığı, arkadaşlık ve güven geliştirebildiği insanları değil sadece emir aldığı ve itaat ettiği insanları tanımıştı. Katerina Rusya'daki ilk yılı sırasında ona dostluğunu sunmuş fakat çiçek bozuğu çirkin yüzüyle loş bir salonda karşısına çıktığı anda belki öyle bir niyet taşımasa da Petro'yu ortada bırakmış, özgüvenine ağır bir darbe indirmişti. Petro, Katerina'yı affetmeyi, ona yeniden güvenmeyi, sarsılmış şahsiyetini onda yeniden bulmayı bir türlü başaramıyordu. Petro'nun yatakta Katerina ile ne yapması gerektiğine dair aklında bazı fikirleri olmakla beraber, zekâsı ve çekiciliği hatta yakınındaki kadınsı varlığı bile harekete geçmesini sağlayamıyordu. Katerina onda daha çok yetersizlik, başarısızlık ve küçük düşme duyguları uyandırıyordu.

Petro'nun belirgin ilgisizliğini açıklamak için bir başka ihtimal daha öne sürülmüştür. "II. Katerina'nın Hayatı" başlıklı üç ciltlik bir kitap yazan ve Katerina'nın ölümünden bir yıl sonra yayımlayan Fransız diplomat Marki de Castera şu görüşü savunmaktadır: "Petersburg'un en küçük hahamı veya en basit cerrahı bile bu ufak kusuru düzeltebilirdi." Castera,

tıbbi terimiyle fimoz adı verilen, ön tarafındaki deri yüzünden penisin kolaylıkla ve rahatlıkla kaymasını ve sertleşmesini engelleyen fizyolojik bir durumdan bahsetmektedir. Bu sorun bebeklerde veya ilk yaşlarda normal kabul edilir ve sünnetsiz çocuklarda ön deri sert kaldığından dört veya beş yaşına kadar teşhis edilemez. Ergenliğe erişildiğinde ise ön deri gevşediği ve esnekleştiği için genellikle doğal yollarla çözüme kavuşur. Durum böyle gelişmezse ve belirtilen hal yetişkinliğe dek sürerse son derece acı verici hale gelebilir. Bazen de acı duymadan sertleşme sağlanamayacak kadar ön deri dar kalır. Elbette bu sorun cinsel ilişkiyi zevksizleştirir. Petro'nun durumu böyle idiyse, uyarılmaya isteksizliği -ve bu sorununu bilgisiz bir genç kadına anlatmaktaki çekingenliği- anlaşılabilir.*

Katerina'yla nişanlandığında Petro'nun belki de fimoz rahatsızlığı vardı ve doktorların Yelizaveta'ya nikâhı ertelemeyi tavsiye edişlerinin sebebi buydu. Katerina "Hatıralar"ın başka bir yerinde, Dr. Lestocq'un grandük yirmi bir yaşına erişinceye kadar beklemelerini tavsiye ettiğini kaydetmektedir. Bu tavsiye Lestocq'un o yaşa geldiğinde durumun kendi kendine hallolacağını bilmesinden kaynaklanmış olabilirdi. Ancak Lestocq meseleyi imparatoriçe ile tartışmış bile olsa Yelizaveta görüşünü umursamamıştı. Veliaht edinmek onun için çok daha acil bir konuydu.

Petro'nun zifaf yatağındaki soğukluğunun neden bitmediğine dair bu veya başka bir açıklamanın kanıtlanması veyahut reddedilmesi mümkün değildir. Psikolojik ya da fiziki sorunu ne olursa olsun -belki de sorunun kaynağı iki yönlüydü- Petro'nun bunda bir kabahati yoktu. Diğer taraftan hastalığından sonra bozulmuş yüzüyle ilk gördüğünde Katerina'nın onu geri çevirmesi Petro'yu nasıl olumsuz etkilemişse, Petro tarafından vücudunun reddedilmesi de kaçınılmaz olarak Katerina'da ona karşı bir tepki uyandırmıştır. Petro'ya âşık olmamakla beraber düğünleri yaklaşırken onunla beraber bir hayat geçirmeyi, kocası ile imparatoriçenin beklentilerini karşılamayı zihninde kabullenmişti. Seks, ereksiyon, ön deriler veya fimoz hakkında pek bir şey bilmeyen Katerina hanedan evliliklerinde eşlerden ne beklendiğini ise gayet iyi bilmekteydi. Buna hayır diyen kişi asla Katerina değildi.

---

* İlginçtir ki, on altı yaşındaki Fransız veliahtı, geleceğin Fransa Kralı XVI. Louis 1770 yılında Avusturya arşidüşesi on beş yaşındaki Marie Antoinette ile evlendiğinde benzeri "küçük bir kusurdan" mustaripti. Bu durum izleyen yedi yıl boyunca devam etti. Louis 1777 yılında sünnet edildi ve ardından bir oğulları dünyaya geldi.

Fakat Petro ona hiç fırsat tanımadı. Başka kadınlar karşısında dizleri çözülüyormuş gibi davranırken Katerina'yı fiziki olarak hor gördü. Başka erkeklerle flört etmesini cesaretlendirdi, tüm sarayın önünde onu küçük düşürdü. Her büyükelçi kocasının ilgisini çekemediğini görebiliyordu; grandükün peşine düştüğü her kadının ismi en küçük uşağın bile dilindeydi. Kimse de Petro'nun genç karısını ihmal ettiğini aklına getirmediğinden imparatoriçe dahil herkes kabahati Katerina'da buldu. Petro ve Katerina başka çare bulamadıklarından beraber yaşamayı sürdürdüler. Ancak sayısız karşılıklı yanlış anlama ve utançlarla birbirlerinden giderek uzaklaştılar ve dillendirmedikleri bir düşmanlıkla aralarındaki ıssız çölü sürekli genişlettiler.

19. Bölüm

Çöken Ev

İmparatoriçe Yelizaveta ile saray ahalisi Mayıs 1748 sonuna doğru Kont Razumovski'nin St. Petersburg dışındaki kır malikânesini ziyaret etti. Katerina ile Petro'ya burada bir yamaç üzerine inşa edilmiş üç katlı, küçük bir ahşap ev tahsis edildi. Üst kattaki dairelerinin üç odası vardı; odalardan biri yatak odalarıydı, bir diğerinde Petro giyiniyor ve üçüncüsünde ise Madam Krause kalıyordu. Alt kat Çoglokovlar ile Katerina'nın nedimelerine ayrılmıştı. İlk gece eğlence sona erip herkes yatağına gittiğinde saat sabah altıyı bulmuştu. Sekiz civarında tüm ahali uyurken dışarıda bekleyen nöbetçilerden bir çavuş garip gıcırtılar duydu. Evin zeminine doğru baktığında binayı tutan iri taş bloklarının ıslak ve kaygan zeminde kaydıklarını, birbirlerinden ayrıldıklarını ve alt kirişlerinden koparak yamaçtan aşağı kaydıklarını gördü. Aceleyle Çoglokov'u uyandırmaya gidip, evin temellerinden oynadığını ve herkesin dışarı çıkması gerektiğini söyledi. Çoglokov hızla yukarı çıkıp Katerina ile Petro'nun uyudukları yatak odasına paldır küldür daldı. Yataklarının etrafındaki perdeyi koparırcasına çekip "Kalkın ve en hızlı şekilde dışarı çıkın! Evin temelleri çatırdıyor!" diye bağırdı. Hâlâ uyku halindeki Petro bir adımda yataktan fırladı ve kapıdan kayboldu. Katerina, Çoglokov'a arkalarından geleceğini söyledi. Giyinirken Madam Krause'nin yan odada uyuduğunu hatırladı ve onu uyandırmaya gitti. Katerina, zemin "deniz dalgaları gibi sallanıyordu" demiştir – ve muazzam bir çökme meydana geldi. Bina göçüp parçalanırken Katerina ile Madam Krause yere düştüler. O esnada bir çavuş içeri girdi, Katerina'yı kaldırdı ve -artık yerinde olmayan- merdivenlere geri götürdü. Yıkıntılar arasında çavuş, Katerina'yı aşağıda en yakında duran kişiye uzattı ve elden ele geçirilen Katerina aşağıya indirilip açık alana götürüldü. Burada Petro'yu ve evden yürüyerek çıkmış veya taşınıp getirilmiş diğerleri-

ni buldu. Biraz sonra da başka bir asker tarafından kurtarılan Madam Krause göründü. Katerina yara bere ve ağır bir şokla kazadan kurtulduğu halde bir aşağı kattaki mutfakta uyuyan üç hizmetkâr şöminenin üzerlerine çökmesiyle ölmüşlerdi. Binanın temelinin yanında uyuyan on altı işçi de ezilerek ölmüş ve yıkıntıların altında kalmışlardı.

Bina kış başlarında yarı donmuş toprağın üstüne aceleyle yapıldığı için yıkılmıştı. Dört kireç taşı bloğu temel vazifesi görüyor, alttaki kirişler bu taşların üzerine oturuyordu. İlkbaharda buzların çözülmesiyle dört taş bloğu farklı yönlere kaymaya başlamış ve ev de farklı yönlere doğru ayrılmıştı. İmparatoriçe o günün devamında Petro ile Katerina'yı çağırttığında Katerina kendisini odadan taşıyarak çıkartmış olan çavuşa bir ihsanda bulunmasını ondan istedi. Yelizaveta ona dik dik baktı ve ilk başta cevap vermedi.

> Hemen ardından çok korkup korkmadığımı sordu. 'Evet, çok' dedim. Bu onun memnuniyetsizliğini daha da artırdı. O ve Madam Çoglokova gün boyu bana kızgındılar. Olaya basit bir kaza gibi bakmayı arzu ettikleri dikkatimi çekmedi. Ancak geçirdiğim sarsıntı çok büyüktü ve bu mümkün değildi. O kazayı hafife almak istediğinden herkes tehlikeyi küçümsermiş gibi davrandı ve hatta bazıları hiç tehlike yaşanmadığını bile söyledi. Bu yüzden benim korkum hiç hoşuna gitmedi ve benimle pek konuşmadı. Ev sahibimiz Kont Razumovski ise üzüntü içindeydi. Bir anlığına silahına atıldı ve beynini patlatmaktan söz etti. Gün boyu hıçkırdı ve gözyaşı döktü; sonra da akşam yemeğinde kadehleri ardı ardına devirdi. İmparatoriçe gözdesinin durumundan ötürü üzüntüsünü gizleyemedi ve o da yaşlara boğuldu. Onun yakın gözetim altında tutulmasını sağladı; başka zamanlar çok kibar davranan bu adam sarhoş olunca zırvalıyor ve kontrolden çıkıyordu. Kendisine bir zarar vermesi böylece engellendi. Ertesi gün herkes St. Petersburg'a geri döndü.

Çöken ev vakasının ardından Katerina imparatoriçenin kendisinden daima hoşnutsuz göründüğüne dikkat etti. Bir gün imparatoriçenin mabeyincilerinden birinin durduğu bir odaya girdi. Çoglokovlar henüz gelmemişti ve mabeyinci Katerina'ya, onların kendisini imparatoriçeye kötülediklerini fısıltıyla söyledi. Anlattığına göre birkaç gün önce bir yemekte Yelizaveta onu boğazına kadar borca girmekle suçlamış, yaptığı her şeye aptallığının damga vurduğunu beyan etmiş ve kendisini pek akıllı zannettiğini ancak herkes aptallığını gayet iyi bildiği için kimsenin bu fikrini paylaşmadığını belirtmişti.

Katerina'nın bu değerlendirmeyi kabul niyeti yoktu ve her zamanki uysallığını bir kenara bırakıp parladı:

> Aptallığıma gelince, herkesi Tanrı yarattığı için bu yüzden suçlanamazdım; annemin bıraktığı altmış bin ruble borcu otuz bin ruble* tahsisatla ödemeye çalıştığımdan borçlarım da aşırı değildi; hiçbir zaman hürmetten, itaatten ve saygıdan geri kalmadığım Haşmetli Majestelerinin gözünde karalandığımı işitmekten fevkalade üzüntü duyduğumu, davranışlarım yakından gözlenirse imparatoriçenin buna daha da kani olacağını, onu her kim gönderdiyse dönüp bütün bunları ona söylemesini istedim.

Evli çift ile dış dünya arasındaki uygun görülmeyen temaslara getirilen yasaklar kaldırılmamakla birlikte zaman içinde delindi. Katerina sonraları, "bu tür emirlerin ne kadar yararsız olduğunu göstermek için aksine davranmaya istekli ve hevesli birçok insan bulduk. Çoglokovların en yakın akrabaları bile bu uygulamanın yumuşatılmasını istemekteydiler" demiştir. Esasen Madam Çoglokova'nın kendi kardeşi, imparatoriçenin de birinci kuzeni olan Kont Hendrikov "bana sık sık faydalı ve gerekli bilgileri el altından ulaştırırdı. Kız kardeşi ve eniştesinin aptallıklarını ve zalimliklerini yeren açık sözlü ve kibar bir insandı."

Aynı şekilde, Katerina'nın muhaberatını kesmek için Bestujev'in yükselttiği duvarlarda da çatlaklar belirdi. Katerina'nın mektuplarını şahsen yazması yasaktı; mektuplarını onun yerine Hariciye Kurulu** yazmaktaydı. Johanna'ya yazılan bir mektupta imzasının üstüne eklenmesi ricasıyla gönderdiği birkaç satır yüzünden bir dışişleri memurunun suçlamaya uğradığını öğrendiğinde Katerina bu emrin sertliğini daha iyi anladı. Fakat ona yardım etmeye çalışan insanlar da vardı. Malta şövalyelerinden di Sacromoso 1748 yazında Rusya'ya geldiğinde sarayda sıcak bir karşılama gördü. Takdim edildiği Katerina'nın elini öptü ve

---

* 2019 itibariyle, sırasıyla 3 milyon ve 1,5 milyon dolar-ed.n.

** Büyük Petro, İsveç örneğinden hareketle devletini kurullar [*collegium*] şeklinde teşkilatlandırmıştı. Günümüzdeki bakanlıkların işlevini gören bu kurullar, konuyla ilgili teknik bilgisi olan kişilerle güçlü siyasi ilişkilere sahip kişileri bir araya getiren uygulama mekanizmaları olarak devlet işlerini yürütüyorlardı. Kitapta en çok geçen kurullar, Hariciye, Harbiye (kara ordusuyla ilgili kurul) ve Bahriye (deniz ordusuyla ilgili kurul) kurullarıdır. Bu kurulların başkanları, elinizdeki çeviride "bakan" olarak anılmaktadır. Kimi yerlerde bu kurullar için "bakanlık" terimi de kullanılmaktadır-ed.n.

bunu yaparken de eline ufak bir not tutuşturdu. Fısıldayarak "bu annenizden" dedi. Yanı başında bekleyen birilerinin özellikle de Çoglokovların görmüş olabileceğinden kaygı duyan Katerina korkmuştu. Notu eldiveninin içine sokmayı becerebildi. Odasına geldiğinde Sacromoso'nun notunun içine kıvrılarak sokulmuş annesinden bir mektup buldu. Johanna, Katerina'nın sessizliğinden endişelendiğini, sebebini ve kızının ne durumda olduğunu bilmek istediğini yazıyordu. Katerina ne ona ne de bir başkasına mektup yazmasının yasaklandığını, ancak sağlığının iyi olduğunu bildirdi.

Sacrosomo kendi mesajında Katerina'nın cevabını Petro'nun bir sonraki konserinde hazır bulunacak bir İtalyan müzisyen yardımıyla gönderebileceğini bildirmişti. Dolayısıyla grandüşes mektubunu aldığı şekilde kıvırarak hazırladı ve iletebileceği anı bekledi. Konserde orkestrayı dolaştı ve kendisine tarif edilen çellocunun sandalyesinin arkasında durdu. Grandüşesi arkasında gören müzisyen ceketinin cebini mendili alıyormuş gibi genişçe açtı. Katerina mesajını açık cebe süratle attı ve oradan uzaklaştı. Kimse görmemişti. Sacromoso St. Petersburg'da kalışı sırasında üç mesaj daha iletti ve cevapları da aynı yolla gönderildi. Kimsenin olaydan haberi olmadı.

20. Bölüm

Yaz Eğlenceleri

Çoglokovlar, Katerina ile Petro'nun dış dünyadan yalıtılmasını, ayrıca genç çifte erdemli bir hayat, mutlu bir evlilik ve doğurganlık örneği sunmalarını isteyen Bestujev'in emirleri uyarınca tayin edilmişlerdi. İlk görevlerinde kısmen başarı kazansalar da sonuncusunda çarpıcı bir başarısızlığa uğradılar.

Katerina ve Petro 1748 yazında Finlandiya Körfezi'ndeki Petrohof malikânesinin pencerelerinden bahçeye bakarken Mösyö ve Madam Çoglokov'un ana saraydan Büyük Petro'nun deniz kenarında inşa ettirdiği ve imparatoriçenin kalmak için tercih ettiği küçük, Felemenk tarzı Monplaisir Köşkü'ne sürekli gidip geldiklerini görüyorlardı. Ardı kesilmeyen bu yürüyüşlerin Mösyö Çoglokov'un Katerina'nın fahri nedimelerinden Maria Koşeleva ile yaşadığı gizli bir aşk ilişkisiyle bağlantılı olduğunu ve genç kadının hamile kaldığını kısa zaman sonra keşfettiler. Çoglokovlar artık bir felaketle yüz yüzeydi ve üst pencerenin sakinleri bu ihtimalin gerçeğe dönmesi için samimi dualar etmekteydiler.

Bestujev'in talep ettiği daimi teftiş görevini yerine getirmek için Petro'nun başmürebbisi Mösyö Çoglokov'un grandükün dairesindeki bir odada uyuması gerekiyordu. Kocası olmadan kendisini yalnız hisseden ve hamile de olan Madam Çoglokova, Maria Koşeleva'dan yanında uyumasını rica etmiş; kızı kendi yatağına almış veya yanındaki küçük bir yatakta uyumaya mecbur tutmuştu. Katerina'ya göre Koşeleva, "iri, aptal, sakar ancak harika sarı saçlı ve bembeyaz tenli bir kızdı." Sabahları Mösyö Çoglokov karısını uyandırmaya geldiğinde Maria'yı sarı saçları yastığa dökülmüş, beyaz tenini gözler önüne seren dağınık geceliği içinde görüyordu. Kocasının aşkından hiç şüphe etmeyen karısı hiçbir şeyi fark etmemişti.

Katerina suçiçeğine yakalandığında Mösyö Çoglokov için istediği fırsat kapısı açıldı. Vazifesinin Katerina'nın gece gündüz yanında kalma-

sını, bakımını sağlamasını, hiçbir doktor, nedime veya herhangi başka birinin grandüşese gizli mesajlar getirmemesini temin etmesi gerektirdiğine karısını ikna etti. Bu da ona Matmazel Koşeleva'yla geçirecek yeterli zamanı sağladı. Birkaç ay sonra Madam Çoglokova altıncı çocuğunu dünyaya getirirken Maria Koşeleva'nın hamileliği saklanamaz hale geldi. Yelizaveta ilişkiyi öğrenir öğrenmez durumdan hâlâ habersiz olan karısını çağırttı ve aldatıldığı gerçeğini önüne koydu. Şayet Madam Çoglokova kocasından boşanmak istiyorsa, Yelizaveta memnun olacaktı; kuzeninin seçimini zaten baştan beri tasvip etmemişti. Her hâlükârda imparatoriçe Mösyö Çoglokov'un Petro ve Katerina'nın maiyetinde kalamayacağına hükmetti. Azledilecek ve mutlak kontrol Madam Çoglokova'ya verilecekti.

Kocasına hâlâ âşık Madam Çoglokova ilk başta onun böyle bir olaya karıştığını ısrarla reddetti ve anlatılanların iftira olduğunu savundu. O bu sözleri etmeyi sürdürürken sorguya çekilen Maria Koşeleva her şeyi kabul etmişti. Madam Çoglokova durumdan bilgilendirildiğinde öfkeden küplere binerek kocasıyla yüzleşti. Çoglokov dizüstü çöküp af dilemekten başka bir şey yapamadı. Madam Çoglokova da imparatoriçeye gidip ayaklarına kapandı ve kocasını affettiğini, çocuklarının hatırına yanında kalmasını dilediğini söyledi. Kocası kadar kendisinin de şerefi zedeleneceğinden saraydan atılmaması için yalvardı; hali içine çok dokunan Yelizaveta'nın kızgınlığı yatıştı ve Madam Çoglokova'ya kocasını getirmesi için izin verdi. Beraberce geldiklerinde imparatoriçenin önünde diz çöktüler ve kadın ile çocukların uğruna kocanın affını dilediler. İmparatoriçe bundan sonra olayın üzerinde pek durmadığı halde çiftin aralarındaki sıcaklık bir daha geri dönmedi; aldatılışı ve herkesin karşısında küçük düşürülüşü Madam Çoglokova'da üstesinden gelemediği bir nefret duygusu bıraktı ve artık sadece ortak çıkarlarını korumak, sahip olduklarını yitirmemek adına onunla beraberliğini sürdürdü.

Bu sahneler beş veya altı gün boyunca sürmüş ve genç saraylılar nelerin cereyan ettiğini saati saatine öğrenmişti. Elbette herkes gardiyanların azledilmesini ummakla birlikte en sonunda uzaklaştırılan kişi genç Maria Koşeleva oldu. Güçleri azalan Çoglokov çifti sarayda kalmakla beraber, Katerina'nın belirttiği gibi, "artık örnek evlilik lafları sona ermişti".

Yazın geri kalan dönemi sakin geçti. Petrohof'tan ayrıldıktan sonra Katerina ile Petro körfez sahilindeki Oranienbaum malikânesine geçti-

ler. Evliliklerinde yaşadıkları utançtan hâlâ kendilerine gelmeye çalışan Çoglokovlar hareket ve sohbetlerine eskisi gibi katı sınırlamalar getirmediler. Katerina istediği gibi davranabiliyordu:

> Hayal edebileceğim en büyük özgürlüğe sahiptim. Sabah saat üçten önce uyanıyor ve tek başıma tepeden tırnağa erkek kıyafetleri giyiyordum. Yaşlı bir avcı silahlarla birlikte beni bekliyordu. Bahçeyi silahlar omuzumuzda yürüyerek geçiyor ve sahil yakınındaki bir avcı kayığına geçiyorduk. O, ben, bir av köpeği ve rehberlik eden balıkçı körfeze doğru bir mil kadar uzanan Oranienbaum kanalının iki yakasındaki kamışların arasında ördek avlıyorduk. Sık sık kanaldan da çıkıyor ve bunun neticesinde açık denizde kötü havaya yakalanıyorduk. Grandük her zaman yola çıkmadan önce kahvaltı etmek istediğinden bize birkaç saat sonra katılırdı. Saat onda eve döner ve yemek için giyinirdim; yemekten sonra dinlenir ve öğleden sonra grandükün bir konserine katılır veya atla gezintiye çıkardık.

At biniciliği Katerina'nın o yaz "en başta gelen tutkusu"ydu. Yelizaveta kadınları kısırlaştırdığına inandığından bacaklarını iki yana atarak at sürmesi yasaktı ancak Katerina istediği gibi oturabileceği bir eyer tasarlamıştı. Bu, eyerkaşı hareketli olan İngiliz tarzı bir yan eyerdi. Bu sayede asık suratıyla oturan Madam Çoglokova'nın önünde atına yan binip uzaklaşıyor, gözden uzaklaşınca da eyerkaşını çeviriyor, bacaklarını iki yana salıyor, seyisinin ağzı sıkılığına güvenerek erkek gibi at sürüyordu. Grandüşesin nasıl at sürdüğü sorulduğu takdirde, seyisler gönül rahatlığıyla imparatoriçenin emrettiği gibi "kadın eyerinde" diyebilirlerdi. Katerina sadece kimsenin bakmadığından emin olduğunda iki bacağını uzattığından ve keşfinden kimseye bahsedip övünmediğinden Yelizaveta durumu hiç anlamadı. Seyisler sırrını saklamaktan memnundu; kazaya yol açarak kendilerine kabahat bulunmasından korktukları İngiliz eyeri yerine bacakları iki yanda at sürmesini daha az tehlikeli buluyorlardı. Katerina "Gerçeği söylemek gerekirse, sürek avlarında dörtnala at sürsem de avcılık sporu beni pek ilgilendirmiyor, binicilikten ise fevkalade zevk alıyordum" diyordu. "Egzersiz ne kadar ağırsa o kadar çok hoşuma gidiyordu. Öyle ki bir at gemi azıya alıp kaçıp giderse onu takip eden ve geri getiren ben oluyordum."

Genç bir kadınken mahir bir binici olan imparatoriçe at süremeyecek kadar şişmanlamış, bununla beraber bu spora sevgisini korumuştu.

Bir defasında Katerina'ya haber göndererek Sakson elçisinin eşi Madam d'Arnim'i beraber at sürmeye davet etmesini istedi. Bu kadın biniciliğe tutkusu ve mükemmel biniciliğiyle övünmüştü; Yelizaveta söylediklerinin ne kadarının doğru olduğunu görmek istiyordu. Katerina da Madam d'Arnim'i kendisine katılması için çağırdı.

> Uzun boylu, yirmi beş, yirmi altı yaş civarındaydı ve hepimizde hantal ve sakar olduğu izlenimini yarattı; sanki şapkası ve elleriyle ne yapacağını bilemez gibiydi. Erkek gibi at sürmemden imparatoriçenin hoşlanmadığını bildiğim için bir İngiliz kadın eyeri kullandım. Tam atıma binmek üzereyken imparatoriçe yola çıkmamızı seyretmek için geldi. Çok kıvraklaştığım ve bu egzersize alışkın olduğumdan eyerime rahatça atladım ve iki parçalı eteğimi yanlara bıraktım. İmparatoriçe beni böyle çeviklikle ata biner görünce bundan daha hünerlisinin mümkün olmadığını hayretle haykırdı. Ne tür bir eyer kullandığımı sordu ve kadın eyeri deyince 'erkek eyeri olduğuna yemin ederdim' dedi.
>
> Madam d'Arnim'in binme sırası geldiğinde hüneriyle pek göz alamadı. Hizmetkârlarımızdan birinin araba atı olduğunu iddia ettiği iri, ağır, çirkin, siyah renkli kendi atını getirmişti. Binmek için bir merdivene ihtiyaç duydu ve bu işlem de önemli ölçüde kargaşalık ve birkaç seyisin yardımıyla tamamlanabildi. Biner binmez at kaba bir tırısa geçip eyerinde ve üzengisinde sağlam oturmayan binicisini ileri doğru fırlattı ve eliyle eyerine tutunmak zorunda kaldı. İmparatoriçenin buna kahkahayla güldüğünü bana söylediler.

Madam d'Arnim bindiğinde Katerina onu ve diğer misafirleri geride bıraktı, daha önce hareket etmiş olan Petro'yu geçti. Katerina'nın söylediğine göre, "saraydan belli bir mesafe uzaklaşınca, arkadan bir arabayla onları takip eden Madam Çoglokova şapkasını ve üzengisini düşürüp duran Madam d'Arnim'i en sonunda yanına aldı."

Macera henüz bitmemişti. Sabah yağmur yağdığından ahırın merdivenleriyle sundurması su birikintileriyle kaplanmıştı. Atından inen Katerina merdivenlerden ve açık sundurmadan yürüyüp geçti. Arkasından gelen Madam d'Arnim, Katerina hızlı yürüdüğünden adımlarını açmak zorunda kaldı ve bir su birikintisinde ayağı kayınca da yüzüstü düştü. Etraftakiler gülmeye tutulmuştu. Madam d'Arnim büyük bir mahcubiyetle ayağa kalktı, düşmesinin kabahatini o gün ilk defa giydiğini söylediği yeni çizmelerinde buldu. Grup geziden arabayla döndü ve Madam d'Arnim yolda atının olağanüstü kalitesinden bahsetmekte ısrar etti. "Gülmemek için dudaklarımızı ısırdık" demiştir, Katerina.

21. Bölüm

Saraydan Atılanlar

Çoglokov çiftini özellikle de Madam Çoglokova'yı hiç sevmeyen Madam Krause, Koşeleva olayının çalkantıları sırasında rakibesinin gözden düştüğü zannına çok erken kapılarak kutlamalara başlamıştı. Çoglokovlar sarayda kalınca da kaçınılmaz olarak ondan intikamlarını aldılar. Madam Çoglokova, Katerina'ya Madam Krause'nin emekliye ayrılmak istediğini ve imparatoriçenin onun yerine bir başkasını bulduğunu bildirdi. Katerina, Madam Krause'ye artık güven duymaya başlamıştı, Petro da geceleri oynadığı oyuncakları getirdiği için ona ihtiyaç duyuyordu. Madam Krause bütün bunlara rağmen görevinden ayrıldı ve elli yaşlarındaki uzun boylu Madam Praskovya Vladislavova ertesi gün gelerek onun yerini aldı. Katerina'nın danıştığı Timoti Evreinov, onun zeki, neşeli, oturup kalkmasını bilen bir insan olduğunu, buna karşılık kurnazlığıyla da bilindiğini ve mizacını iyice tanıyana dek kendisine çok fazla güvenmemesi gerektiğini belirtti.

Vladislavova, Katerina'yı hoşnut kılmak için elinden gelen gayreti göstererek iyi bir başlangıç yaptı. Dost canlısıydı, konuşmayı seviyor, ilginç hikâyeler anlatıyor ve Büyük Petro zamanından beri önemli Rus ailelerinin tarihleri dahil geçmişten sayısız anekdotlar biliyordu. Katerina daha sonraları, "Bu kadın yaşayan bir arşivdi" demiştir. "Rusya'da geçen yüzyıl zarfında neler yaşandığını herkesten çok ondan öğrenmişimdir. Canım sıkıldığında ondan bir şeyler anlatmasını isterdim ve o da her zaman bir şeyler bulurdu. Çoglokovların sözlerini ve yaptıklarını çoğunlukla onaylamadığını fark ettim. Diğer taraftan Madam Vladislavova sık sık imparatoriçenin dairesine gittiği ve kimse orada ne iş çevirdiğini bilmediği için ihtiyatımızı korurduk."

Madam Krause'yle birlikte, Katerina'nın aşina olduğu saray şahsiyetlerinden Armand Lestocq da ortadan kaybolmuştu. Yelizaveta'nın

genç kızlığından beri şahsi hekimliğini yapmış, tahta el koymasını tavsiye etmiş olan Lestocq en güvendiği dostları arasındaydı ve bazılarına göre eski âşığıydı. Katerina, onunla ilk kez Moskova'ya on dört yaşında bir genç kızken geldiği gece kendisi ve annesini Golovin Sarayı'nda karşıladığı sırada tanışmıştı. Lestocq 1748 yılı yazının sonlarında imparatoriçenin nedimelerinden biriyle evlendiğinde hâlâ en gözde şahıslardan biriydi; Yelizaveta ile tüm saray ahalisi düğünlerine katılmıştı. İki ay sonra ise yeni evli çiftin talihi tersine döndü.

Prusya Kralı Friedrich'in Rus sarayı ve hükümetindeki kişilere rüşvet vermeye çalışarak Bestujev'in Avusturya yanlısı siyasetini baltalamak yolundaki aralıksız çabaları, bu olayın arka planını oluşturmaktaydı. Katerina, saray ahalisinin imparatoriçenin dairesinde kâğıt oynamak için toplandığı bir gece ilk defa bir şeylerin yanlış gittiğinin farkına vardı. Hiçbir şeyden şüphelenmeden Lestocq'la konuşmak için yanına gitmiş, o da alçak bir sesle, "Yakınıma gelme! Şüphe altındayım" demişti. Şaka yaptığını düşünen Katerina ne demek istediğini sorunca, "Şaka yapmıyorum. Çok ciddi olarak tekrar ediyorum ki şüphe altında olduğum için benden uzak durmalısınız" cevabını aldı. Yüzünün rengini normalinden fazla kızarmış gören Katerina sarhoş olduğunu düşündü ve yürüyüp uzaklaştı. Bu olay cuma günü geçmişti. Pazar sabahı Timoti Evreinov'dan şunu duydu: "Dün akşam Kont Lestocq ile karısı tutuklandılar ve siyasi suçlu olarak kaleye götürüldüler!" Bilahare Lestocq'un Kont Bestujev ve diğerleri tarafından sorgulandığını öğrendi; kendisine Prusya elçisinden şifreli mektuplar aldığı, Prusya kralından on bin ruble rüşvet kabul ettiği ve kendisine karşı şahitlik yapabilecek bir adamı zehirlettiği suçlamaları yöneltilmekteydi. Kalede hayatına son vermek için açlıktan ölmeye çalıştığı da Katerina'ya söylendi. On bir gün sürdürdüğü açlık rejiminden sonra zorla yemek yedirilmişti. Hiçbir şey itiraf etmemiş, suçluluğunu gösteren aleyhinde bir kanıt da bulunamamıştı. Böyle de olsa tüm mülkü müsadere edildi ve Sibirya'ya sürgüne gönderildi. Lestocq'un itibardan düşmesi Bestujev'in zaferi ve Prusya'ya herhangi bir eğilim belirtisi gösteren herkes için uyarıydı. Alman olduğu için kendisi de Bestujev'in kuşkucu bakışları altındaki Katerina, Lestocq'un suçluluğuna asla inanmadı. Daha sonraları yazdığına göre, "İmparatoriçe masum insanlara adil muamele etme cesaretine sahip değildi; bu duruma düşen insanların intikam alacağından korkardı ve bu yüzden

de yönetimi sırasında masum veya suçlu olsun, sürgüne gönderilmek dışında hiç kimse hapisten dışarı salınmamıştır."

Katerina'nın en büyük kaygısı Petro'ydu. Dayanışma içinde Çoglokovlara direndikleri ve Petro ihtiyaç duyduğunda yardım için daima ona geldiği halde Katerina onunla beraber yaşamayı güç bulmaktaydı. Bazen ufak bir konu yüzünden araları bozuluyordu. Kâğıt oynadıklarında Petro kazanmayı severdi. Katerina kazanırsa öfkelenir ve bazen günlerce surat asardı. Oyunu kaybederse, Petro parasının derhal ödenmesini isterdi. "Patırtısını dinlememek için çok zaman kasten kaybederdim" demiştir.

Bazı zamanlar Petro öylesine aptalca hareket ederdi ki Katerina derin bir mahcubiyet hissederdi. İmparatoriçe, bazı vesilelerle kendi maiyetinden bazı saray mensuplarının Petro ve Katerina ile dairelerinde yemek yemelerine izin verirdi. Petro dikkatsiz davranışlarıyla havayı bozmaya başlayana kadar genç çift bu toplantılardan zevk aldı. General Buturlin bir gün yemeğe geldiğinde Petro'yu öylesine güldürdü ki veliaht kendisini sandalyesinden geriye doğru atarak, Rusça "bu o... çocuğu beni gülmekten öldürecek" diye bağırdı. Bu ifadenin Buturlin'i gücendireceğini bilen Katerina'nın rengi attı. General sesini çıkarmadı. Bilahare Buturlin sarf edilen kelimeleri Yelizaveta'ya aktardığında, saraylıların adabımuaşeretten habersiz bu insanların yanına bir daha gitmemelerini emretti. Buturlin, Petro'nun sözlerini hiç unutmadı. Katerina'nın tahtta olduğu 1767'de "Grandükün Çarskoe Selo'da bana herkesin önünde 'o... çocuğu' dediğini hatırlıyor musunuz?" diye sordu. Katerina, "Aptalca ve dikkatsizce edilmiş bir sözün yaratabileceği etki budur işte – hiç akıldan çıkmaz" diye yazmıştır.

Bazen Petro'nun davranışlarına mazeret bulunamazdı. 1748 yazında kırlardan bir sürü köpek toplamış ve bizzat eğitmeye başlamıştı. O yılın sonbaharında bu köpeklerden altısını Kışlık Saray'a götürdü ve Katerina ile paylaştığı yatak odasını dairenin arkasındaki sahanlıktan ayıran ahşap perdenin diğer tarafına yerleştirdi. Tahta perde sadece köpekleri içerde tutabilen birkaç panelden oluştuğundan uydurma köpek yuvasının berbat kokusu odaya doluyor, leş gibi bir hava içinde uyumalarına yol açıyordu. Katerina şikâyet ettiğinde Petro seçim hakkının olmadığını söyledi; yuva gizli tutulmalıydı ve eldeki tek yer de burasıydı. "Bu yüzden zevkini bozmamak için buna katlanmak zorunda kaldım" demiştir.

Katerina sözlerine devamla, "Petro bundan böyle her ikisi de sabahtan akşama kadar kulağımın zarını patlatan iki işle meşguldü" demiştir. "Bunlardan ilki kemanını gıcırdatmak, diğeri ise av köpeklerine talim yaptırmaktı." Petro kırbacını şiddetle şaklatarak ve avcı naraları savurarak köpeklerini odanın bir köşesinden diğerine koşturup duruyor, yorulan ve geride kalan köpekleri acımadan kırbaçlıyor, daha da yüksek sesle ulumalarına yol açıyordu. "Sabah saat yediden akşamın geç vakitlerine kadar ya kemanından çıkarttığı kulaklara zarar sesleri dinliyor veyahut sopa vurup kırbaçladığı köpeklerin berbat havlamalarını ve ulumalarını işitmek zorunda kalıyordum."

Petro'nun zalimliği bazen sanki sırf acı çektirmeye yönelikti:

> Bir gün köpeklerden birinin acınası feryatlarını uzun zaman duyduktan sonra gidip kapıyı açtım. Grandükün tasmasından kavradığı köpeği havada tuttuğunu, bir hizmetkârın da kuyruğundan kaldırdığını gördüm. Grandük elindeki kırbacın ağır sapıyla tüm gücüyle vurarak İngiliz King Charles cinsi zavallı küçük köpeği dövüyordu. Zavallı hayvanı kurtarmak için araya girmeye çalıştım ancak bu onun darbelerinin şiddetini iki misline çıkarmasına yol açtı. Gözyaşı dökerek odama döndüm. Köpekten sonra dünyadaki en bedbaht yaratık bendim.

22. Bölüm

Moskova ve Taşra

İmparatoriçe Yelizaveta ile saray ahalisi 1748 yılında Moskova'ya gidip bir yıl kaldılar. Burada, 1749 paskalya perhizinden önce imparatoriçe gizemli bir mide hastalığına yakalandı. Hastalık hızla kötüleşti. Yelizaveta'nın yakın çevresiyle bağlantılara sahip Madam Vladislavova bu bilgiyi Katerina'ya fısıldayıp ona kendisinin anlattığını kimseye söylememesini rica etti. Katerina bilgi kaynağını açığa vurmadan teyzesinin hastalığından Petro'ya bahsetti. Bu haberle bir yandan sevinen Petro bir yandan da korku duydu; teyzesinden nefret ediyor fakat ölürse başına geleceklerden de ürküyordu. Ne kendisinin ne de Katerina'nın daha fazla bilgi istemeye cesaret edememeleri işleri daha da kötüleştirmekteydi. Çoglokovlar hastalıktan bahsedene kadar kimseyle bir şey konuşmamaya karar verdiler. Ancak Çoglokovların ağzından tek kelime çıkmıyordu.

Bir gece Bestujev ile yardımcısı General Stepan Apraksin saraya geldiler ve Çoglokovların dairesinde konuşarak saatler geçirdiler. Bu halleri imparatoriçenin hastalığının ciddi olduğunu akla getirdi. Katerina, Petro'dan sükûnetini korumasını rica etti. Dairelerinden çıkmaları yasak olduğu halde Yelizaveta öldüğü takdirde, Petro'nun kaçmasını sağlayacağını; zemin kattaki pencerelerin sokağa atlayabilecekleri kadar alçak olduğunu belirtti. Güvenebileceklerini bildiği Kont Zahar Çernişev'in şehirde alayıyla beklediğini ona söyledi. Petro'nun içi rahatladı ve birkaç gün sonra imparatoriçenin sağlığı düzelmeye başladı.

Bu sıkıntılı zamanda Çoglokov ile karısı sessizliklerini korudu; genç çift imparatoriçenin iyileşip iyileşmediğini sormaya cesaret etmiş olsalar, Çoglokovlar hastalığı onlara kimin söylediğini derhal soruşturur ve adlarını öğrendikleri kişileri hemen azlederlerdi.

Yelizaveta yatakta kalıp iyileşirken nedimelerinden biri evlendi. Düğün ziyafetinde Katerina, Yelizaveta'nın yakın arkadaşı Kontes

Şuvalova'nın yanına oturmuştu. Kontes hiç tereddüt duymadan imparatoriçenin hâlâ düğüne gelemeyecek kadar zayıf olduğunu, geleneksel görevi olan geline taç giydirme vazifesini ancak yatakta otururak yerine getirdiğini anlattı. Hastalıktan açıkça ilk defa Şuvalova bahsettiğinden Katerina ona imparatoriçenin durumundan duyduğu endişeyi dile getirdi. Kontes Şuvalova imparatoriçenin iyi dileklerini öğrenmekten memnuniyet duyacağını söyledi. Madam Çoglokova iki gün sonra sabah Katerina'nın odasına daldı ve hastalığı sırasında ilgisiz kaldıklarından ötürü imparatoriçenin Petro ve Katerina'ya kızdığını duyurdu.

Katerina kızgın bir şekilde Madam Çoglokova'ya durumun nasıl geliştiğini gayet iyi bildiğini söyledi; ne kendisine ne de kocasına imparatoriçenin hastalığı hakkında tek kelime edilmemişti; hiçbir malumat verilmediklerinden ötürü ilgi gösterme imkânı da bulamamışlardı.

Madam Çoglokova "Hastalıktan habersiz olduğunuzu nasıl söyleyebilirsiniz?" diye sordu. "Kontes Şuvalova yemek sırasında majestelerinin hastalığından size bahsettiğini imparatoriçeye söyledi."

Katerina mukabele etti, "Onunla konuştuğum doğru çünkü bana majestelerinin hâlâ zayıf olduğunu ve cemiyet karşısına çıkamadığını söyledi. Bunun üzerine hastalığı hakkında ondan bilgi istedim."

Bilahare, Katerina ne Çoglokov'un ne de karısının onlara hastalığı hakkında bilgi vermediğini, bu yüzden meraklarını ifade etmenin imkânları dahilinde olmadığını imparatoriçeye söyleyecek cesareti buldu. Yelizaveta sözlerini takdir etti ve "Biliyorum. Bu meseleden artık bahsetmeyelim" dedi. Geriye baktığında Katerina "Sanırım Çoglokovların itibar ve güvenilirliği bu olayla azaldı" yorumunda bulunmuştur.

İlkbaharda imparatoriçe Moskova çevresindeki bölgeyi Petro ve Katerina'yla birlikte gezmeye başladı. Aleksey Razumovski'ye ait çiftliklerden Perova'da Katerina şiddetli bir baş ağrısına tutuldu. Sonradan, "hayatımda yaşadığım en kötü baş ağrısıydı" demiştir. "Aşırı derecedeki ağrı bende şiddetli bir istifraya yol açtı. Durmadan çıkartıyor, her hareket, odamdaki ayak sesleri dahi ağrılarımı artırıyordu. Yirmi dört saat bu halde kaldım ve sonra uykuya daldım. Ertesi gün geçmişti."

İmparatorluk ailesi Perova'dan, Moskova'nın altmış kilometre uzağında bulunan, Yelizaveta'ya ait bir av sahasına gitti. Bölgede bina olmadığından çadırlarda kalınıyordu. Varışlarının sabahı Katerina impa-

ratoriçenin çadırına gittiğinde onu çiftliğin kahyasına bağırırken buldu. Ceylan avlanmaya geldiğini ancak etrafta hiç ceylan kalmadığını söylemekte, onu çiftliğinde avlanmak isteyen komşu asillerden rüşvet kabul etmekle suçlamaktaydı; bu avlar olmasaydı, kesinlikle çok sayıda ceylan bulabileceklerdi. Sesi çıkmayan adamın rengi atmış, titremekteydi. Petro ve Katerina elini öpmek için yaklaştıklarında onları kucakladı ve hemen dönerek azarlarına devam etti. Gençliğinden itibaren kır malikânelerinin nasıl idare edildiğini mükemmelen bildiğini söylüyordu; bu sayede kâhyaların beceriksizliklerinin her ayrıntısını görebiliyordu. Azarları üç çeyrek saat kadar sürdü. En nihayetinde bir uşak yaklaşıp şapkasının içinde tuttuğu bir yavru kirpiyi sundu. Eğilip bakan imparatoriçe küçük hayvanı gördüğünde bir çığlık attı ve fareye benzediğini söyleyip çadırının arkasına kaçtı. Katerina, "Farelerden ölesiye korkardı" demiştir. "O gün artık onu bir daha görmedik."

Katerina'nın o yaz birinci eğlencesi at sürmekti:

> Tüm gün sürekli at sürüyordum; kimse beni durdurmuyordu. Dilersem boynumu bile kırabilirdim. Tüm baharı ve yazın bir kısmını açık havada geçirdiğimden rengim çok esmerleşmişti. Çatlamış, kızarmış yüzümü gören imparatoriçe çok şaşırdı ve güneş yanıklarından yüzümü arındıracak ve yumuşatacak bir losyon bildiğini söyledi. Sonra bana bir şişenin içinde limon suyu, yumurta beyazı ile Fransız konyağından yapılmış bir sıvı gönderdi. Bu sayede birkaç gün içinde güneş yanıkları kayboldu. O günden beridir bu karışımı kullanırım.

Katerina ile Petro bir gün çadırında Yelizaveta'yla birlikte yemek yiyorlardı. İmparatoriçe uzun masanın ucunda, Petro sağında, Katerina solunda oturuyorlardı; Katerina'nın yanında Kontes Şuvalova, Petro'nun yanında General Buturlin vardı. Petro "kendisi de şarabın düşmanı sayılamayacak" General Buturlin'in yardımıyla çok içki içip sarhoş olmuştu:

> Ne söylediğini, ne yaptığını bilmiyor, kelimeleri karıştırıyor, suratını buruşturuyor ve saçma sapan muziplikler yapıyordu. O günlerde hep kocamın kötü taraflarını gizlemeye veya saklamaya çalıştığımdan tatsız manzarası gözlerimi yaşlarla doldurmuştu. İmparatoriçe duyarlı davrandı ve tepkime anlayış gösterip masadan kalktı ve gitti.

Bu esnada, Katerina bilmeden bir başka hayran edinmişti. Yelizaveta'nın gözdesi Aleksey Razumovski'nin kardeşi Kiril Moskova'nın diğer ucunda yaşıyor ancak her gün Katerina ve Petro'yu ziyarete geliyordu.

> Çok neşeliydi ve onu çok seviyordum. Gözdenin kardeşi olduğu için Çoglokovlar onu memnuniyetle kabul ediyordu. Ziyaretleri yaz boyunca devam etti. Tüm günü bizimle geçirir, öğlen ve akşam yemeklerini yer, akşamdan sonra hep malikânesine dönerdi; dolayısıyla her gün kırk, kırk beş kilometreyi yolda geçirirdi. Yirmi yıl sonra [Katerina 1769'da tahttayken] o kadar gelip de can sıkıntımızı paylaşmaya onu neyin sevk ettiğini sordum. Duraksamadan cevap verdi, "Aşk". "Tanrı aşkına" dedim, "Bizim evde aşkı kimde buldunuz ki?" dedim. "Kimde mi?" dedi, "Sizde, elbette". Gülmeye tutuldum, çünkü hiç bundan şüphelenmemiştim. Gerçekten düzgün, çok hoş, zeki bir insandı. Ağabeyi kadar yakışıklıydı, hem de cömertlik ve kibarlıkta onun çok üstündeydi.

Havaların soğuduğu eylül ayı ortalarında Katerina ciddi bir diş ağrısına tutuldu. Ateşi çıktı, nöbet geçirdi ve taşradan Moskova'ya götürülmesi gerekti. On gün kadar yatakta kaldı ve her gün öğleden sonra aynı saatte diş ağrısı tekrar nüksetti. Birkaç hafta sonra Katerina tekrar hastalanıp bu sefer boğazı ağrıdı ve tekrar ateşi çıktı. Madam Vladislavova onu eğlendirmek için elinden geleni yaptı: "Yatağımın başında oturur ve bana hikâyeler anlatırdı. Bir tanesi geceleri sık sık uyanan ve taptığı kızının yatağının yanına giden Prenses Dolgoruki hakkındaydı. Kızın uyuduğundan ve ölmediğinden emin olmak istiyormuş. Bazen de uyku halinin ölüm olmadığına kesin emin olmak için genç kadını sertçe sarsıp ayağa kaldırırmış."

23. Bölüm

Çoglokov Bir Düşman Ediniyor, Petro Bir Komplo Atlatıyor

Katerina'nın Moskova'da 1749 başlarındaki izlenimine göre Mösyö Çoglokov Şansölye Kont Bestujev'le samimiyetini sürdürüyordu. Daima beraberdiler ve Çoglokov'u dinleyince "insan onun Bestujev'in en yakın danışmanı olduğunu düşünürdü." Katerina'ya göre, "Kont Bestujev, Çoglokov gibi kibirli bir aptalın tavsiyelerine ihtiyaç duymayacak kadar zeki olduğundan" buna inanmak güçtü. Ne olduysa, Ağustos ayında aralarındaki samimiyet birdenbire sona ermişti.

Katerina, Petro'nun söylediği bir şeyin buna yol açtığından emindi. Maria Koşeleva'nın hamileliği vakasından sonra Çoglokov genç saraylılara daha az tarizkâr hareket etmekteydi. İmparatoriçenin ona hınç beslemeyi sürdürdüğünü biliyordu; karısıyla ilişkisi bozulmuş ve bunalıma girmişti. Bir gün Petro sarhoş haliyle kendisi de çakırkeyif olan Kont Bestujev'le karşılaştı. Konuşurlarken Çoglokov'un kendisine her zaman kabalık ettiğinden Bestujev'e şikâyette bulundu. Bestujev, "Çoglokov, kendini bir şey zanneden burnu büyük bir aptaldır, fakat siz bunu bana bırakın. İcabına bakacağım" dedi. Petro bu sohbetlerini Katerina'ya anlattığında, hakkında ne söylediğini duyarsa Çoglokov'un Şansölye Bestujev'i asla affetmeyeceği uyarısında bulundu. Buna rağmen Petro, Bestujev'in kendisini nasıl tarif ettiğini gizlice Çoglokov'a söyleyerek onun gözüne girebileceğine karar verdi. Bir süre sonra da bunun için eline bir fırsat geçti.

Bestujev bu olaydan bir süre sonra Çoglokov'u yemeğe davet etti. Çoglokov daveti acı bir suratla kabul etti ancak yemek boyunca sessiz kaldı. Yemekte içtiklerinden yarı sarhoş olan Bestujev misafirini konuşturmaya çalıştıysa da inadını kıramadı. Bunun üzerine Bestujev öfkelendi ve sohbet gerginleşti. Çoglokov, kendisini Petro'ya karşı eleştirdiği

için Bestujev'i kınadı. Bestujev ise Maria Koşeleva macerasından ötürü Çoglokov'u azarladı ve skandalı savuşturması için verdiği desteği ona hatırlattı. Kendisi hakkında en küçük eleştiriye katlanamayan Çoglokov öfkeden kudurdu ve affedilmez bir hakarete uğradığına karar verdi. Yanlarında bulunan Bestujev'in yardımcısı General Stepan Apraksin aralarını bulmaya çalışsa da Çoglokov daha da saldırganlaştı. Hizmetlerinin başka kimse tarafından verilemeyeceğini ve ne yaparsa yapsın herkesin ardından koşacağını düşünerek bir daha Bestujev'in evine ayak basmayacağına yemin etti. O günden sonra da Çoglokov ile Bestujev amansız düşmanlar olarak kaldılar.

Gardiyanları birbirlerine düşmüşken Petro'nun keyfinin yerine gelmesi gerekirdi. Fakat Katerina 1749 sonbaharında onu aksine, derin bir huzursuzluk içinde gördü. Av köpeklerini eğitmeyi bırakmıştı ve kafası karışık, hatta ürkmüş bir yüz ifadesiyle her gün birçok defa odasına gelmekteydi. "Sıkıntısını duyduğu şeyleri uzun zaman saklayamadığından ve benden başka sırrını açacağı kimsesi olmadığından sorunun ne olduğunu anlatmasını sabırla bekledim. En sonunda açıldı ve meseleyi tahminimden daha ciddi buldum."

Moskova içinde ve çevresinde geçirdikleri yaz sırasında Petro zamanının çoğunu avlanmakla geçirmişti. Çoglokov ona biri Rus, diğeri yabancı köpeklerden iki köpek sürüsü temin etmişti. Rus köpekleriyle Çoglokov meşgul oluyor, Petro da yabancı köpeklerin sorumluluğunu taşıyordu. Görevini en ince ayrıntılarıyla yürütmüş, sık sık sürüsünün kulübesine gitmiş veya sürünün durumunu ve ihtiyaçlarını anlatmaları için avcılarını yanına getirtmişti. Bu esnada adamlarıyla yakınlaşmış, avlanmanın dışında onlarla yemiş, içmişti.

Bu sıralarda Butirski Alayı Moskova'da konuşluydu. Alay mensuplarından biri, Yakov Baturin adlı, boğazına kadar borç içinde, kumarcı, dik kafalı bir teğmendi. Petro'nun avcıları alay kışlasının yakınında yaşıyordu. Bir gün avcılardan biri grandüke büyük bağlılığını dile getiren ve üst rütbeli subaylar dışında tüm alayın kendisiyle mutabık olduğunu söyleyen bir subayla tanıştığını Petro'ya söyledi. Gururu okşanan Petro daha fazla bilgi istemişti. En nihayetinde, Baturin avcılardan kendisini grandükle bir av partisi sırasında tanıştırmalarını istedi. Başlangıçta isteksiz davranan Petro sonunda razı oldu. Ayarlanan günde Baturin

ormanda ıssız bir noktada bekledi. Petro at üstünde belirdiğinde Baturin dizlerine çöktü, başka bir efendi tanımadığına, grandük ne emrederse yerine getireceğine söz verdi. Petro bu yemini duyduğunda telaşlandığını ve herhangi bir komployla arasında bağlantı kurulabileceğinden korkarak dizleri üstündeki adamı ormanda bırakıp atını mahmuzlayarak oradan ayrıldığını Katerina'ya anlattı. Ayrıca avcılardan hiçbirinin Baturin'in söylediklerini duymadığını da söyledi. Petro'nun iddiasına göre, o zamandan beri ne kendisi ne de avcıları Baturin'le hiçbir temas kurmamıştı. Petro bir süre önce de Baturin'in sorgulanmak için tutuklandığını öğrenmişti. Avcılarının hatta kendi başının derde girebileceğinden korkmaktaydı. Avcılarından bazılarının tutuklanmasıyla korkuları gerçek çıkmış ve endişesi artmıştı.

Katerina Baturin'in suçu ne olursa olsun, kendisine anlattığından başka bir konu açılmamışsa ormanda tanımadığı bir adamla konuşmak gibi bir tedbirsizlik dışında hareketinin eleştirilemeyeceğini söyleyerek kocasını yatıştırmaya çalıştı. Kocasının gerçeği söyleyip söylemediğini bilemiyordu; aslında konuşmalarının içeriğini olduğundan daha az gösterdiğine de inanıyordu. Aradan bir süre geçtikten sonra Petro gelip avcılarından bazılarının serbest bırakıldığını ve adının soruşturmalarda hiç geçmediğini ona söyledi. Bu, ona güvenini tekrar kazandırdı ve meseleyi bir daha açmadı. İşkence uygulanan Baturin ise suçlu bulundu, ceza olarak yaşamının geri kalanını Schlüsselburg Kalesi'nde geçirmeye mahkûm edildi. Katerina daha sonraları onun imparatoriçeyi öldürmeyi, sarayı ateşe vermeyi ve çıkacak kargaşalık içinde Petro'yu tahta geçirmeyi planladığını itiraf ettiğini öğrendi. Katerina'nın saltanatı sırasında, 1770 yılında kaçmaya çalışan Baturin yakalandı ve Pasifik'teki Kamçatka Yarımadası'na gönderildi. Buradan da kaçtı ve Formoza Adası'ndaki sıradan bir kavgada öldürüldü.

Katerina o sonbahar tekrar ateşli bir diş ağrısına tutuldu. Yatak odası Petro'nun dairesine bitişikti ve kemanı ile köpeklerinin şamatasından rahatsız oluyordu. "Beni öldürdüğünü bilseydi bile eğlencelerini feda etmezdi" demiştir. "Bu sebeple Madam Çoglokova'nın rızasını alarak yatağımı bu berbat seslerin uzağına taşıttım. [Yeni] odamın üç tarafta pencereleri vardı ve feci cereyan yapıyordu. Ancak yine de bunu kocamın gürültülerine tercih ediyordum." Sarayın Moskova'da geçirdiği yıl

15 Aralık 1749'da sona erdi ve Katerina ile Petro açık bir kızakla St. Petersburg'a yola çıktılar. Seyahat sırasında Katerina'nın diş ağrısı tekrar başladı. Çektiği ağrıya rağmen Petro kızağın kapatılmasına razı olmadı. Bunun yerine doğrudan yüzüne esen dondurucu rüzgârdan Katerina'nın korunması için yeşil taftadan küçük bir perde çekmesine istemeyerek izin verdi. St. Petersburg dışındaki Çarskoe Selo'ya ulaştıklarında Katerina acılar içindeydi. Şehre varır varmaz Katerina imparatoriçenin başhekimi Dr. Boerhave'yi çağırttı ve beş aydır kendisine işkence eden dişi çekmesini istedi. Boerhave bunu son derece tereddütle kabul etti ve diş çekme işlemi için Fransız cerrah Mösyö Guyon'u davet etti. Sağında Boerhave, solunda Çoglokov'un ellerini tuttuğu Katerina yere oturdu. Sonra da Guyon arkadan uzandı ve dişi pensesiyle kavradı. Dişi çekip çıkarırken Katerina'ya sanki çenesi kırılıyormuş gibi geldi. "O andaki kadar büyük bir acıyı hayatımda hiç hissetmedim" demiştir. Boerhave tam o anda "Beceriksiz aptal!" diyerek Guyon'a bağırdı ve diş kendisine teslim edildiğinde, "İşte tam korktuğum gibi. Bu dişin çekilmesini bu sebeple istememiştim" dedi. Dişi çeken Guyon "dişin bağlı olduğu alt çenemin bir parçasını da çekmişti. İmparatoriçe o esnada odaya girdi ve çektiğim korkunç acıyı görünce ağladı. Beni yatağıma götürdüler ve büyük acılar içinde dört hafta geçirip ocak ayı ortasına kadar odamdan çıkamadım. O tarihte bile yanağımın alt kısmında mavi ve sarı bereler halinde Guyon'un beş parmağının izini taşıyordum."

24. Bölüm

Bir Paskalya Öncesi Hamamı ve Arabacının Kırbacı

Sarayın bir yıllığına Moskova'ya taşınması St. Petersburg'u sosyal, kültürel ve siyasi bakımdan ıssızlaştırmıştı. Şehirde az sayıda at ve daha da az at arabası kaldığından sokakları otlar sarmıştı. Gerçek oydu ki, Büyük Petro'nun Baltık kenarındaki yeni başkentinin sakinlerinin çoğunluğu tercih ettikleri için değil mecburiyet yüzünden orada yaşıyordu. Petro'nun kızının bir yıl süren kalışı vesilesiyle Moskova'ya gitmiş olan eski aileler tekrar geri dönmeye isteksizdi. Moskova atalarının kuşaklar boyunca yaşadığı yerdi ve bu eski başkentteki saraylarını ve evlerini çok seviyorlardı. Kuzeyin bataklıkları arasından yükselen yeni başkente dönüş vakti geldiğinde birçok saraylı koşup -bir yıl, altı ay veya hatta birkaç haftalığına- geride bırakılmaları için izin istediler. Devlet memurları da izin sırasına girdiler ve istediklerini alamayanlardan gerçek veya sahte hastalık mazeretleri sel gibi yağmaya başladı. Bunun ardından da güya sadece Moskova'da sonuca bağlanabilecek ve geciktirilmesi imkânsız bir sürü dava ve başka iş başgösterdi. Dolayısıyla St. Petersburg'a geri dönüş çok zaman aldı ve tüm saray ahalisinin toplanması aylar sürdü.

Yelizaveta, Petro ve Katerina ilk dönenler arasındaydı. Geldiklerinde şehri bomboş, kalan sakinlerini de sıkıcı ve keyifsiz buldular. Bu iç kapayıcı ortamda Çoglokovlar Katerina ile Petro'yu her öğleden sonra kâğıt oynamaya davet ediyorlardı. İmparatoriçe Anna'nın eski bakanı ve âşığı, Protestan Dük Ernst Johann Biron'un kızı Kurland prensesini de aralarına alıyorlardı. Yelizaveta tahta geçtiğinde çocuk Çar VI. İvan'ın annesi naibe Anna'nın sürgün ettiği Biron'u Sibirya'dan geri çağırmıştı. Lakin Yelizaveta, Biron'un eski konumuna aynen getirilmesini istememiş ve onunla karşılaşmamayı tercih etmişti. Bu yüzden de St. Petersburg veya Moskova'ya yerleşmeleri yerine onun ve ailesinin Volga üzerindeki Yaroslavl şehrinde yaşamaları emredilmişti.

Kurland prensesi yirmi beş yaşındaydı. Pek güzel sayılmamakla beraber -aslına bakılırsa kısa boylu ve kamburcaydı- Katerina'ya göre "çok güzel gözleri, kestane renkli harika saçları ve keskin bir zekâsı" vardı. Annesi ile babası ondan pek hoşlanmamaktaydı ve prenses evinde kötü muamele gördüğünden şikâyet etmekteydi. Bir gün Yaroslavl'daki evinden kaçıp, valinin eşi Madam Puşkina'nın evine sığındı ve ebeveynlerinin Ortodoks inancını kabul etmelerine karşı çıktıklarını anlattı. Madam Puşkina onu Moskova'ya götürdü ve imparatoriçeye takdim etti. Yelizaveta genç kızı cesaretlendirdi, Ortodoksluğa ihtidasında vaftiz anneliğini yaptı ve onu nedimeleri arasına alarak sarayda bir daire tahsis etti. Babasının iktidarda olduğu sırada ağabeyinin Atlı Muhafız birliğine aldırdığı ve gençlik zamanlarında meslekte ilerlettiği Mösyö Çoglokov da onlara duyduğu minnet yüzünden prensesle alakadar oldu.

Genç saraylıların arasına alınan ve her gün Petro ve Katerina ile kâğıt oynayan Kurland prensesi ihtiyatla hareket etti. Her insanla hoşuna gidecek şekilde dikkatli tavırlarla konuştu ve Katerina "kıvrak zekâsıyla herkese bedeninin nahoş yapısını unutturdu" demiştir. Rus değil de Alman oluşu Petro'nun gözünde ilave bir üstünlüktü. Genellikle Almancayı tercih ediyor, Petro'yla bir arada olunca çevrelerindeki insanları umursamadan sırf Almanca konuşuyorlardı. Bu hali onu Petro'ya daha da sevimli gösterdi ve ona özel bir ilgi duymaya başladı. Prenses yalnız yemek yediğinde ona masasından şarap gönderiyordu; yeni bir havancı şapkası veya omuz askısı edindiğinde beğeneceğini düşünerek ona gönderiyordu. Bunların hiçbiri gizli saklı değildi. Katerina, "Kurland prensesi bana karşı kusursuz bir davranış içinde oldu ve bir an bile yerini unutmadı" demiştir. "Dolayısıyla bu ilişki devam etti."

1750 ilkbaharı alışılmadık ölçüde yumuşaktı. Petro, Katerina ve genç saray maiyeti -artık buna Kurland prensesi de dahildi- 17 Mart'ta Çarskoe Selo'ya gittiklerinde havanın sıcaklığından karlar erimiş ve arabalar yolda toz bulutları oluşturmuşlardı. Grup bu kır ortamında gün boyunca at sürerek ve avlanarak, geceleri de kâğıt oynayarak eğleniyordu. Petro, Kurland prensesine ilgisini açıkça sergiliyor, hiç dizinin dibinden ayrılmıyordu. Bu ilişkinin gözlerinin önünde gelişmesi en sonunda Katerina'nın gururuna dokundu. Daha önceleri kıskançlığı bayağı ve faydasız bir duygu gibi görüp dikkate almazken "bana tercih edilen bu

ufak, şekli bozuk kişi yüzünden aşağılanmak" hoşuna gitmedi. Bir gece duygularını daha fazla kontrol edemedi. Baş ağrısı bahanesiyle ayağa kalktı ve odadan ayrıldı. Petro'nun tavırlarına şahitlik etmiş Madam Vladislavova yatak odasında ona "bu küçük kamburu kendisine tercih etmesine herkesin çok hayret ettiğini ve tepki duyduğunu" söyledi. "Gözlerimde yaşlarla 'Peki ama ne yapabilirim?' diye karşılık verdim." Madam Vladislavova kadından anlamadığı ve Katerina'ya kötü davrandığı için Petro'yu kınadı. Onu desteklemek için bile olsa söylediği acı sözler Katerina'yı ağlattı. Petro sarhoş geldiğinde yatağında daha yeni uykuya dalmıştı. Petro onu uyandırıp yeni gözdesinin niteliklerini birbiri ardına sayıp dökmeye başladı. Kelimeleri ağzında yuvarlayarak yaptığı bu monologdan kaçınmak ümidiyle Katerina tekrar uykuya dalmış gibi yaptı. Petro bu sefer bağırmaya başladı. Katerina dinleme işareti vermeyince yumruklarını sıktı ve ona iki defa sertçe vurdu; sonra da yanına uzanıp sırtını döndü ve uykuya daldı. Sabah yaptıklarını ya unutmuş olduğundan ya da utanç duyduğundan konuyu hiç ağzına almadı. Başına daha fazla dert açmak istemeyen Katerina da aralarında hiçbir şey geçmemiş gibi davrandı.

Paskalya perhizi yaklaşırken Petro ile Madam Çoglokova bir yıkanma âdeti hususunda çatıştılar. Rus dini gelenekleri paskalya perhizinin ilk haftasında inananların komünyona hazırlık için yıkanmalarını gerektiriyordu; halkın çoğunluğu bu amaçla halk hamamlarını kullanıyor, kadınlarla erkekler buralarda beraberce çıplak yıkanıyorlardı. Katerina da Çoglokovların evinde yıkanmaya hazırlandı. Bundan bir önceki gece Madam Çoglokova Petro'ya gelip kendisinin de hamama gitmesinin imparatoriçeyi memnun edeceğini söyledi. Rus âdetlerinden, özellikle de hamamdan hiç hoşlanmayan Petro teklifi geri çevirdi. Daha önce hiç halk hamamına gitmediğini, dahası hamamın hiçbir önem atfetmediği gülünç bir âdet olduğunu ekledi. Madam Çoglokova ona emperyal majestelerinin emrine itaatsizlik ettiğini belirtti. Petro hamama gidip gitmemesinin imparatoriçeye hürmetini eksiltmeyeceğini, Madam Çoglokova'nın ona bu tür şeyleri söyleme cesaretini nereden bulduğunu merak ettiğini söyledi; tabiatına aykırı ve sağlığına zararlı şeyleri yapması ondan beklenmemeliydi. Madam Çoglokova sertçe imparatoriçenin bu itaatsizliğini cezalandıracağı cevabını verdi. Bunun üzerine Petro daha da sinirlendi

ve "Görelim bakalım bana ne yapacakmış. Ben artık çocuk değilim" dedi. Madam Çoglokova imparatoriçenin onu kaleye kapatacağını söyleyerek tehdit etti. Petro, bu sözleri kendi adına mı yoksa imparatoriçe adına mı sarf ettiğini sordu. Sonra, odada bir aşağı bir yukarı gidip gelerek egemen bir hükümdar, Holstein dükü sıfatıyla böylesine utanç verici bir muameleye tabi tutulabildiğine inanamadığını söyledi; imparatoriçe ondan bu kadar memnun değilse, ülkesine geri dönmesi için serbest bırakmasının yeteceğini belirtti. Madam Çoglokova bağırmayı sürdürdü, karşılıklı hakaretler savruldu ve Katerina'nın ifadesiyle "her ikisi de kendilerini kaybettiler". En sonunda Madam Çoglokova hemen gidip konuşmalarını kelimesi kelimesine imparatoriçeye anlatacağını söyleyerek yanlarından ayrıldı.

Evli çift bunun ardından neler geçtiğini hiç öğrenemedi. Ancak Madam Çoglokova döndüğünde sohbet konusu tamamen değişmişti. Mürebbiye imparatoriçenin birincil şikâyet konusunu tekrar açarak neden hâlâ çocuk sahibi olamadıklarına çok hiddetlendiğini ve kabahatin kimde olduğunu bilmek istediğini duyurdu. Katerina'ya bir ebe, Petro'ya da bir doktor gönderip muayene ettirecek ve sorunu ortaya çıkartacaktı. Madam Vladislavova bunu işittiğinde, "Hâlâ bakireyken çocuk edinemediğiniz için nasıl kabahatli olabilirsiniz?" diye sordu. "Majesteleri kendi yeğenini sorumlu tutmalıdır."

1750 yılı paskalya perhizinin son haftasında Petro bir öğleden sonra odasında kocaman arabacı kırbacını şaklatmaktaydı. Sağa sola savurarak kırbacını vuruyor, hizmetkârlarını odanın bir tarafından diğerine koşturuyordu. Bu esnada bir an kazara kendisine vurup ciddi şekilde yanağını kesti. Yüzünün sol tarafına gelen kırbacın boydan boya açtığı derin kesikten kanlar akıyordu. Petro ürkmüştü, kanlı yanağının paskalyada halkın karşısına çıkmasını imkânsız kılacağından, sebebini öğrendiği takdirde imparatoriçenin kendisine ceza vereceğinden korkmaktaydı. Koşup Katerina'dan yardım istedi.

Yanağını gördüğünde nefesi tutulan Katerina, "Tanrım, başına ne geldi" dedi. O da olanları anlattı. Katerina bir an düşündü ve "Sana yardım etmeye çalışacağım. İlk önce odana dön ve kimsenin yanağını görmemesine gayret et. Gerekenleri temin eder etmez geleceğim. Umarım kimse farkına varmaz" dedi. Birkaç yıl önce Petrohof'un bahçesin-

de yere düşüp yanağını kötü yaraladığında Mösyö Guyon'un yaraya, yanıklar için kullanılan beyaz kurşun karıştırılmış bir yağ sürdüğünü hatırladı. Çözüm işe yaramış ve kimsenin dikkatini çekmeden cemiyet içine çıkabilmişti. Bu karışımı buldurup kocasına götürdü ve kendisinin bile aynada fark edemeyeceği kadar başarıyla yarasını gizlemeyi başardı.

Ertesi gün imparatoriçeyle birlikte saray şapelinde komünyon alırlarken bir ışık huzmesi Petro'nun yanağına düştü. Mösyö Çoglokov o esnada grandüke bakıp yanına geldi, "Yanağınızı siliniz. Bir yağ izi var" dedi. Katerina da hemen şaka yapıyormuş gibi cilveli bir edayla Petro'ya "Ben de karınız olarak silmenizi yasak ediyorum" dedi. Bunun üzerine Çoglokov'a dönen Petro "Görüyor musunuz kadınlar bize nasıl muamele ediyor. Canları istemezse yüzümüzü bile silemiyoruz" dedi. Çoglokov bu söze gülüp, başını salladı ve yanlarından ayrıldı. Petro bu çareyi akıl ettiği ve Çoglokov'u hazırcevaplığıyla savuşturup olayı öğrenmesini önlediği için Katerina'ya minnet duydu.

25. Bölüm

İstiridyeler ve Bir Aktör

Katerina 1750 yılı kutsal paskalya haftasının cumartesi gecesi başlayacak geleneksel Ortodoks ayinine zamanında kalkabilmek için öğleden sonra saat beşte yatağa gitmişti. Uykuya dalmadan önce Petro koşup içeri girdi ve gelip Holstein'dan yeni getirttiği taze istiridyelerden tatmasını istedi. İstiridyeler Petro için çifte bir keyifti; hem lezzetlerine bayılmakta hem de memleketinden gönderilmiş olmasından hoşlanmaktaydı. Katerina kalkmadığı takdirde alınacağını ve kavga çıkacağını biliyordu; bu sebeple yatağından çıktı ve onunla birlikte gitti. Bir düzine kadarını yiyerek gönlünü ettikten sonra yatağına dönerken Petro odada kalıp ziyafete devam etti. Katerina, fazla yemediği ve gerisini kendisine bıraktığı için Petro'nun aslında memnun olduğunu da fark etti. Gece yarısından önce tekrar kalktı, üstünü giyindi ve paskalya ayinine gitti. Ancak uzun ilahinin ortasında şiddetli bir mide sancısına tutuldu. Yatağa dönüp paskalyanın ilk iki gününü ishalle geçirdi ve bağırsaklarını ancak bol miktarda ışgın otu yiyerek yatıştırabildi. Petro ise etkilenmemişti.

İmparatoriçe de paskalya ayininden mide ağrısıyla ayrılmıştı. Dedikodulara göre rahatsızlığının sebebi yedikleri değil, dört ayrı adam arasında yapmak zorunda kaldığı manevralardan duyduğu sıkıntıydı: Bu adamlardan ilki Aleksey Razumovski, diğeri İvan Şuvalov, üçüncüsü bir koro solisti Kaçenevski, dördüncüsü ise yeni terfi etmiş Beketov adlı bir askeri öğrenciydi.

İmparatoriçe ve saray uzaktayken, senatör ve Harp Okulu öğrenci birliğinin başkanı Prens Yusupov öğrencilerine Rus ve Fransız tiyatro oyunları hazırlatmıştı. Temsillerde sözler bozuk telaffuz edildiği, sahneler de kötü oynandığı halde imparatoriçe bu genç adamların sarayda da oynamalarını istedi. Oyunculara en sevdiği renklerden kostümler dik-

tirdi ve kendisine ait mücevherlerle süslemelerini yaptırdı. Aralarındaki en iyi giyimli ve en süslü oyuncunun on dokuz yaşındaki yakışıklı baş aktör olduğu herkesin dikkatini çekti. Bu oyuncunun tiyatro dışında da pırlantalı tokalar, yüzükler, saatler ve zarif danteller kullandığı görüldü. İsmi Nikita Beketov'du.

Beketov'un aktörlük ve askeri öğrencilik kariyeri kısa sürede sona erdi. Kont Razumovski'nin onu yaverliğine almasıyla eski öğrenci yüzbaşı rütbesine yükseltildi. Saraylıların kanaatine göre Razumovski'nin onu himayesine almasının amacı, imparatoriçenin İvan Şuvalov'a gösterdiği ilgiyi dengelemekti. Ancak Beketov'un yükselişinden en büyük rahatsızlığı Katerina'nın artık gençlik çağlarını geride bırakmış ve evlenme hevesi içindeki nedimesi Prenses Anna Gagarina duydu. Güzel olmasa da zeki prensesin hayli malı mülkü vardı. Fakat ne yazık ki bu maksatla seçtiği ikinci erkek de imparatoriçenin çekim alanına girmişti. Söylenenlere göre daha önce de İvan Şuvalov'la ilişki kurmuş, tam evlenmeye karar verdikleri sırada imparatoriçe aralarına girmişti. Şimdi aynı şey Beketov'la başına geliyordu.

Saraylılar zaferi Şuvalov'un mu yoksa Beketov'un mu kazanacağını görmek için bekliyordu. Beketov tam kazanmak üzereyken, seslerini çok beğendiği imparatoriçenin korosunun çocuklarını evine davet etti. Çocuklardan çok hoşlandı, davetlerini tekrarladı ve okumaları için onlara şarkılar besteledi. İmparatoriçenin erkekler arasındaki muhabbetten nefret ettiğini bilen bazı saraylılar bu temaslarda cinsel bir anlam buldular. Delikanlılarla bahçede yürüyüşlere çıkan Beketov kendisini suçlu duruma düşürdüğünün farkında değildi. O sırada yüksek ateşle yatağa düştü ve hezeyan halindeyken Yelizaveta'ya aşkını sayıklayıp durdu. Kimse ne düşüneceğini bilemiyordu. Beketov sağlığına tekrar kavuştuğunda gözden düştüğünü gördü ve saraydan çekildi.

Petro'yla şahsi sorunlarına rağmen, Katerina'nın Rusya'daki konumu evliliğine bağlıydı; bu sebeple Petro'nun başı derde girdiğinde ona yardım ediyordu. Petro'nun ilgisini hiç eksiltmediği bir konu kalıtsal hükümdarı olduğu Holstein Dukalığı'ydı. Katerina onun anavatanı hakkındaki duygularını mübalağalı, hatta ahmakça buluyor ancak samimiyetinden şüphe etmiyordu. "Hatıralar"ında şöyle yazmıştır:

Grandükün dünyanın bu doğduğu küçük köşesine olağanüstü bir tutkusu vardı. On üç yaşında ayrıldığı halde zihni sürekli orayla meşguldü; ne zaman oradan bahis açılsa hayal gücü alevlenir ve etrafındaki insanlardan hiçbirinin ayak basmadığı, kendisine göre harika bir cennet parçası olan bu yere dair fantezi ürünü hikâyelerini uykularımız gelene kadar bize anlatır dururdu.

Petro'nun küçük dukalığına bağlılığı, Danimarkalı diplomat Kont Lynar'ın 1750 sonbaharında St. Petersburg'a gelmesiyle Katerina'yı da ilgilendiren diplomatik bir meseleye dönüştü. Ziyaretin amacı Kuzey Denizi sahilindeki Danimarka kontrolünde bulunan Oldenburg Prensliği'ne karşılık Holstein'ın Danimarka'ya devredilmesini müzakere etmekti. Kont Bestujev Rusya ile Danimarka arasında kurmayı istediği ittifakın önündeki engeli kaldırmak için bu toprak alışverişinin bir an evvel gerçekleşmesini arzu etmekteydi. Petro'nun dukalığına dair hissiyatı onun için hiçbir mana ifade etmiyordu.

Kont Lynar görevini duyurur duyurmaz, Bestujev, Petro'nun Holstein temsilcisi Baron Johan Pechlin'i yanına çağırttı. Kısa boylu, şişman, kurnaz ve Bestujev'in güvenine sahip Pechlin, Lynar'la müzakereleri başlatması için yetkilendirildi. Pechlin kâğıt üzerinde efendisi olan Grandük Petro'yu yatıştırmak için ona dinlemenin müzakere olmadığını, müzakerenin kabul anlamına gelemeyeceğini ve ne zaman dilerse görüşmeleri kesme yetkisini elinde tuttuğunu söyledi. Petro da müzakerelere başlaması için Pechlin'e izin vermekle beraber Katerina'nın görüşlerine güvendi.

Müzakereler hakkındaki konuşmaları büyük bir endişeyle dinliyor ve elimden geldiği kadar bir yere varmamasını temine çalışıyordum. Petro'ya bu konuyu özellikle etrafındaki kadınlardan gizli tutması telkin edilmişti. Elbette bu uyarı bana yönelikti ancak kocam bildiği her şeyi bana hemen anlatmaya meraklı olduğundan bir yere varamadılar. Müzakereler ilerledikçe her şeyi grandüke olumlu bir bakış açısından takdim etmeye çalıştılar. Onu çoğu zaman elde edeceklerinin beklentisiyle memnun buluyordum, fakat hemen ardından da yitireceklerinden ötürü acı bir pişmanlık duygusuna kapılıyordu. Tereddüde düştüğünde toplantılar yavaşlatılıyor; durumu cazip kılacak yeni bir husus bulununca da tekrar canlandırılıyordu. Ancak kocam ne yapması gerektiğini bilemiyordu.

O dönemde Avusturya'nın Rusya nezdindeki elçiliğini yapan Kont de Bernis elli yaşlarında, zeki ve dost canlısı bir insandı ve hem Katerina'dan, hem Petro'dan hürmet görüyordu. Katerina onun hakkında, "Bu adam veya ona benzeyen biri grandükün hizmetine verilseydi, çok faydalı işler görürdü" demiştir. Petro bu görüşle mutabıktı ve müzakereler hakkında Bernis'le istişareye karar verdi. Elçiyle bizzat konuşmaya yanaşmadığından bu işi Katerina'dan istedi. O da teklifi kabul etti ve bir sonraki maskeli baloda kontun yanına gitti. Onunla dürüstçe konuşup gençliğini ve deneyimsizliğini, devlet işlerinden fazla anlamadığını itiraf etti. Buna rağmen Holstein'ın durumunun insanların söylediği kadar ümitsiz olmadığını düşündüğünü de belirtti. Dahası, toprak teatisi grandükün şahsından çok Rusya için kârlı gibi görünmekteydi. Elbette Rus tahtının veliahtı sıfatıyla Rus İmparatorluğu'nun çıkarlarını dikkate almalıydı. Bu çıkarlar Danimarka ile sonu gelmeyen ihtilafları sona erdirmek için bir noktada Holstein'dan vazgeçilmesini mutlaka gerektiriyorsa grandük de itiraz etmeyecekti. Öte yandan hâlihazırda mesele öyle bir entrika havasına girmişti ki istenilene ulaşıldığı takdirde, grandükün çok zayıf bir insan olduğu izlenimini yaratarak kamuoyu karşısında bir daha düzeltemeyeceği kadar itibar yitirmesine neden olacaktı. Holstein'ı çok sevmekte, fakat bunu dikkate almayan müzakereciler, sebebini ona yeterince izah edemeden teati konusunda iknaya çalışmaktaydılar.

Kont de Bernis söylediklerini dinledi ve "Elçi olarak bu hususta bir talimatım yoktur. Bununla beraber Kont de Bernis olarak kanaatime göre sanırım haklısınız" cevabını verdi. Petro büyükelçinin kendisine söylediklerini Katerina'ya daha sonra şöyle aktarmıştır: "Size söyleyeceğim tek şey karınızın haklı olduğu ve onu dinlemekle iyi bir iş yapacağınızdır." Bunun etkisiyle Petro müzakerelerden soğudu ve en nihayetinde toprak değişimi önerisi gündemden kalktı. Katerina da bu ilk uluslararası diplomasi macerasında Kont Bestujev'in üstesinden geldi.

26. Bölüm

Kitaplar, Dans ve Bir İhanet

Petro'nun nasıl davranacağını önceden bilmek mümkün olmazdı. Bütün bir kış boyunca kendisini Oranienbaum yakınlarında Kapuçin manastırları tarzında bir kır evi inşasına verdi. O, Katerina ve saray maiyeti burada Kapuçin keşişleri gibi kahverengi cübbeler giyeceklerdi; her kişinin şahsi bir eşeği olacak ve her biri sırayla hayvanlarının başında "manastıra" ikmal malzemeleri taşıyacaktı. Ayrıntılara girdikçe eseri hakkındaki heyecanı da artıyordu. Katerina onu memnun etmek için kalemle binanın eskizlerini çıkarttı ve mimari özelliklerini her gün revize etti. Konu hakkında konuşmaları onu çok yoruyordu. Sohbeti "eşi benzerini hiç görmediğim bir sıkıcılıktaydı. Yanımdan ayrıldığında en sıkıcı kitap bile zevkli görünürdü."

Kitaplar onun kaçış yeriydi. Rusça öğrenmeyi hedef almasından itibaren bulabildiği her Rusça kitabı okuyordu. Ancak Fransızcayı tercih ediyor, nedimelerinin elindeki her kitabı alıyor, fark gözetmeden okuyordu. Odasında hep bir kitap bulundurur, bir kitabı da cebinde taşırdı. Madam de Sevigne'in XIV. Louis'nin sarayını anlatan mektuplarını keşfetmiş, yakın bir zamanda Fransa'da on cilt halinde basılmış Peder Barre'in "Genel Alman Tarihi"ni Rusya'ya geldiğinde her bir cildini bir haftada okumuştu. On yedinci yüzyıl Fransız filozofu, felsefi düşünce adamı ve Montesquieu ile Voltaire'in habercisi Pierre Bayle'in *Dictionnaire Historique et Critique* [Yorumlu Tarih Sözlüğü-e.] adlı eserini bulduran Katerina bunu başından sonuna dek okudu. Kişisel merakının yol göstermesiyle yavaş yavaş yüksek bir eğitim ediniyordu.

Fikren gelişmesinin yanında Katerina fiziken de daha çekici hale gelmekteydi. "İnce bir belim vardı; tek eksikliğim, zayıf olduğum için biraz endamdı. Fevkalade güzel kahverengi saçlarım gür ve güçlü olduğundan pudralanmadan dolaşmayı seviyordum." Etrafında hayranları vardı.

Aralarında en ısrarcısı ise Matmazel Koşeleva ile olan macerasının ardından bu kez onun peşine düşen Nikola Çoglokov'dan başkası değildi. Gülümsemeleri ve aptalca baş sallamaları Katerina'nın dikkatini çekti. "Sarışın ve ahmaktı, çok şişman, aklı da bedeni kadar kalın biriydi. Herkesin nefretini çekmişti; herkes tarafından sevimsiz bir böcek gibi görülüyordu. Kibarlığı hiç elden bırakmadan ilgisinden kaçınmayı başardım. Bu durum eşinin de gözünden kaçmadı ve bu yüzden bana şükran duydu."

Katerina'nın cazibesi en fazla dans ettiği vakitler göz önüne seriliyordu. Giysilerini dikkatle seçerdi. Bir kıyafeti herkesin övgüsünü alırsa, onu bir daha giymez, ilk defa giyildiğinde çarpıcı bir etki yaratan kıyafetin ikinci defa aynı etkiyi yaratmayacağı kuralından ayrılmazdı. Dışarıya kapalı saray balolarında mümkün olduğunca sade giyinirdi. İmparatoriçe bu tür vesilelerde fazla şatafatlı kılıklarla ortaya çıkan kadınlardan hoşlanmadığından onun bu tutumunu takdir ederdi. Kadınlardan erkek kıyafetleri giymeleri istendiğinde Katerina ihtişamlı, zengin işlemeli kostümleriyle ortaya çıkardı. Yelizaveta'nın bu da hoşuna giderdi.

Saray kadınlarının şatafat ve zarafette yarıştıkları maskeli baloların biri için kıyafet düşünürken Katerina sadece kaba beyaz kumaştan bir gömlek ve dar bir tarlatanın üstüne aynı kumaştan bir etek giymeye karar verdi. Uzun ve gür saçları kabartıldı ve beyaz kurdeleyle sade bir atkuyruğu şeklinde bağlandı. Saçına tek bir gül taktı, boynuna beyaz bürümcükten bir yaka, aynı kumaştan manşetler yaptırdı ve küçük bir önlüğü beline doladı. Salona girdiğinde imparatoriçeye doğru yürüdü. Yelizaveta takdirle, "Aman Tanrım, ne tevazu!" dedi. İmparatoriçenin tavrından neşesi yerine gelmiş halde her dansa katıldı. Daha sonraları yazdığına göre, "Hayatımda o geceki kadar herkes tarafından övgü aldığımı hiç hatırlamıyorum" demiştir. "Doğruyu söylemem gerekirse, güzel olduğuma hiç inanmamışımdır ama bir cazibem vardı, nasıl hoşa gideceğimi bilirdim ve sanırım güçlü tarafım da buydu."

Eski oda nedimlerinden, o esnada orduda albaylığa yükselmiş Kont Zahar Çernişev'in beş yıllık bir aradan sonra St. Petersburg'a dönüşü 1750-51 yılı kışının bu maskeli baloları ve eğlencelerine rastladı. Şehirden ayrıldığında Katerina on altı yaşında bir genç kızdı; şimdi ise yirmi bir yaşında bir kadın olmuştu.

Onu gördüğüme çok memnundum. O da kendi bakımından muhabbet dolu duygularının işaretlerini bana belli etmek için hiçbir fırsatı kaçırmadı. Beni çok daha güzel

bulduğunu söyleyerek işe başladı. Hayatımda ilk defa birileri bana böyle şeyler söylüyordu ve hoşuma gitmişti. Ona inanacak kadar da saftım.

Çernişev her baloda bu tür sözler söylüyordu. Bir gün nedimelerden Prenses Gagarina duygusal dizeler yazılı küçük bir şerit şeklinde, *billetdoux* denilen bir kâğıdı Katerina'ya getirdi. Kâğıt Çernişev'den gelmekteydi. Ertesi gün Katerina, Çernişev'den başka bir zarf daha aldı ancak bu sefer içinde kendi eliyle yazdığı dizelerden bir mesaj buldu. Bir sonraki maskeli baloda dans ederlerken Katerina'ya söyleyeceği binlerce şey bulunduğunu fakat kâğıda dökemediğini belirtti. Odasında onu kısa bir süre kabul etmesini diledi. Katerina ona böyle bir şeyin imkânsız olduğunu, dairesine kimsenin giremeyeceğini söyledi. Çernişev gerekirse uşak kılığına girebileceği cevabını verdi. Katerina bunu reddetti. "Ve böylelikle konu, mesaj dolu zarflardan öteye geçemedi." Ay boyu süren karnavalın ardından Kont Çernişev alayına geri döndü.

Yirmili yaşlarına girdiği bu yıllarda Katerina saraylı bir Sinderella hayatı yaşamaktaydı. Yaz günlerinde çayırlarda at koşturuyor ve Fin Körfezi boyunca uzanan sulak alanlarda ördek avlıyordu. Kış gecelerinde saray balolarının dilberi olarak dans ediyor, fısıldaşarak sır alıp veriyor ve üzerinden dikkatini eksik etmeyen genç adamlardan romantik mesajlar alıyordu. Bu tür anlar onun rüyalar dünyasının parçalarıydı. Sıkıntılar, tatminsizlikler, terslenmeler ve mahrumiyet duygularıyla dolu gerçek hayatı ise bundan çok farklıydı.

Sarsıntılardan birini oda uşağı ve dostu Timoti Evreinov'un imparatoriçe tarafından azledildiğini Madam Çoglokova'dan duyduğu gün yaşadı. Katerina ile Petro'ya kahve ikram eden uşaklardan biri ile Evreinov arasında bir tartışma meydana gelmişti. Atışmaları sırasında Petro ansızın içeri girmiş ve iki adamın birbirlerine savurdukları hakaretleri işitmişti. Evreinov'un hasmı bunun ardından Mösyö Çoglokov'a gidip veliahtın mevcudiyetini nazarı dikkate almadan Evreinov'un onu hakaretlere boğduğunu anlatmış, Çoglokov da koşup vakayı imparatoriçeye anlatınca her iki adam da derhal saraydan kovulmuşlardı. Katerina'nın bildirdiğine göre, "İşin doğrusu, hem Evreinov hem de diğer adam bize derinden bağlıydılar". İmparatoriçe, Evreinov'un yerine Vasili Şkurin adlı bir adamı getirdi.

Kısa bir süre sonra Katerina ile Madam Çoglokova, Şkurin'in kritik rol oynadığı bir mesele yüzünden çatıştılar. Katerina'nın annesi Prenses

Johanna kızına Paris'ten iki parça harikulade kumaş göndermişti. Katerina bu kumaşları Şkurin yanındayken giyinme odasında hayranlıkla incelediği esnada çok güzel oldukları için imparatoriçeye hediye etmeyi gönlünden geçirdiğini söyleyiverdi. Hükümdarla konuşmak için bir fırsat kollayacaktı; kumaşın şahsi bir hediye olmasını ve eliyle takdim etmeyi istemekteydi. Sözlerini hiç kimseye duyurmamasını Şkurin'e özellikle tembih etti. O ise böyle söylenmemiş gibi derhal Madam Çoglokova'ya koşup işittiklerini nakletti. Birkaç gün sonra başmürebbiye Katerina'ya gelip imparatoriçenin kumaşlar için teşekkürlerini iletti; Yelizaveta kumaşlardan birini kendine ayırmakta, diğerini ise grandüşese iade etmekteydi. Katerina kalakalmıştı. "Bu ne demek, Madam Çoglokova" diye sordu. O da Katerina kumaşların imparatoriçeye götürülmesini istediğini kendisine söylediğinden alıp yerine götürdüğünü söyledi. Katerina bir an edecek kelime bulamadı. Kumaşları imparatoriçeye bizzat kendisinin takdim etmek için fırsat beklediğini söyleyebildi. Bu konudan ona bahsetmediği için niyetini bilemeyeceğini hatırlattı ve şayet planlarını öğrenmişse bunu hain bir hizmetkârın ağzından duymuş olması gerektiğini söyledi. Madam Çoglokova imparatoriçeyle doğrudan konuşmasına izin verilmediğini bildiği, ayrıca hizmetkârlarının ondan duydukları her şeyi kendisine bildirme emri altında bulunduklarını da bildiği cevabını verdi. Dolayısıyla hizmetkâr sadece vazifesini yapmış, o da kumaşları imparatoriçeye götürmekle aynı şekilde hareket etmişti. Kısacası Madam Çoglokova'ya göre her şey kuralına uygundu. Katerina bu sözlere karşılık veremedi; öfkesinden dili tutulmuştu.

Madam Çoglokova yanından ayrıldığında, Katerina hemen Şkurin'in sabahlarını geçirdiği küçük mabeyin odasına gitti. Onu orada bulur bulmaz bütün gücüyle suratına bir tokat patlattı ve yasakladığı bir konuyu Madam Çoglokova'ya haber verme cüretini gösterdiği için nankör bir hain olduğunu söyledi. Onu hediyelere boğduğunu hatırlattı; buna rağmen ona ihanet etmişti. Dizlerine çöken Şkurin kendisini affetmesi için yalvardı. Katerina pişmanlığından etkilendi ve gelecekte göreceği muameleyi tavırlarının belirleyeceğini bildirdi. İzleyen günlerde Katerina imparatoriçenin kulağına gitmesi niyetiyle gördüğü herkese Madam Çoglokova'nın hareketinden şikâyetini yüksek sesle dile getirdi. Herhalde sözleri yerine ulaşmış olmalıydı ki imparatoriçe en nihayetinde Katerina'yı gördüğünde hediyesinden ötürü kendisine teşekkür etti.

III

BAŞTAN ÇIKARMA, ANNELİK VE ÇATIŞMA

27. Bölüm

Saltıkov

İmparatoriçe üç genç asili Eylül 1751'de Grandük Petro'ya nedim olarak tayin etti. Bunlardan biri Büyük Petro'nun annesi Natalya Narişkina'nın mensup olduğu aileden gelen Lev Narişkin'di. Sıcakkanlı, hazırcevap Lev herkes tarafından seviliyor ve kimse tarafından ciddiye alınmıyordu. Katerina onu hayatta kendisini en fazla güldüren insan sözüyle tanımlamıştır.

> Doğuştan bir palyaçoydu ve asil kandan gelmeseydi komedyenlikten bir servet kazanabilirdi. Kıvrak zekâlıydı ve tüm dedikoduları işitirdi. Hemen her konuda geniş bir yüzeysel bilgi sahibiydi ve ayrıca sanat veya tarihin her dalında teknik terimler kullanarak çeyrek saat hiç durmadan konuşabilirdi. En sonunda da ağzından dökülen sözlerden ne kendisi ne de bir başkası bir mana çıkartamaz ve kahkahalara boğulmaktan başka bir şey yapamazdı.

Diğer iki kişi, Rusya'nın en eski ve asil ailelerinden Saltıkovların oğullarıydı. Babaları imparatoriçenin yaveriydi; imparatoriçe annelerini 1740 senesinde tahtı ele geçirirken gösterdiği bağlılık yüzünden hep sevgiyle anardı. Kardeşlerin küçüğü Petro, Katerina'nın ifadesiyle "kelimenin her anlamıyla bir ahmaktı. Gördüğüm en aptal surata sahipti; bir çift iri, delici göz, yayvan bir burun, hep yarı açık duran şaşkın bir ağız. Şöhretli bir dedikoducuydu ve bu yüzden de Çoglokovlarla mükemmel anlaşıyordu."

Saltıkov kardeşlerin ikincisi Sergey tamamen farklıydı. Yakışıklı ve kural tanımaz bir kişiydi; hayatının maksadını kadınları baştan çıkartmakta bulan bir adamdı. Esmer tenli, kara gözlü, orta boylu, kaslı ancak endamlı bir bedeni vardı. Daima yeni zaferler peşinde koşar, sevimliliği, vaatleri ve ısrarıyla derhal işe koyulur, hangi bileşim işe yarıyorsa

onu kullanırdı. Engeller sadece azmini artırırdı. Katerina'yı ilk defa fark ettiğinde yirmi altı yaşındaydı ve imparatoriçenin nedimelerinden Matriona Balk ile iki yıldır evliydi. Evliliklerine hissettiği ani bir tahrik sebep olmuştu; onu Çarskoe Selo'da yüksek bir salıncakta, ayak bileklerini açıkta bırakan uçuşan etekleriyle görmüş, ertesi gün de evlilik teklif etmişti. Fakat artık Matriona'dan sıkılmıştı ve yeni bir şeyler için hazır beklemekteydi. Katerina'nın kocası tarafından nasıl bariz şekilde ihmal edildiğini, etrafındakilerden sıkıldığının ne kadar göze çarpar hale geldiğini gözlemlemişti. Grandüşesin sıkı bir gözetim altında tutulması albenisini artırmaktaydı; grandükle evliliği ödüle daha da pırıltı katıyor, Katerina'nın hâlâ bekâretini koruduğu yolundaki her yeri saran söylentiler zorlukları aşma isteğini daha da karşı konulmaz hale getiriyordu.

Genç adamın Çoglokovlarla hemen yakınlaştığı Katerina'nın dikkatini çekti. Bunun tuhaf olduğunu düşündü: "Bu insanlar ne zeki ne de sevimli olduklarından Saltıkov'un bu ilgisinin gizli bir sebebi olmalıydı. Makul hiçbir insan bu iki kibirli, bencil, bütün gün manasızca konuşan insanları başka bir amaç gütmeden dinleyemezdi." Maria Çoglokova yeniden hamile kalmış ve çoğunlukla odasında dinlenmekte, grandüşesten kendisini ziyarete gelmesini rica etmekteydi. Katerina gidiyor ve genellikle Sergey Saltıkov, Lev Narişkin ve diğerlerini Nikola Çoglokov'la otururken buluyordu. Beraber geçirdikleri bu öğleden sonraları ve akşamlarda Saltıkov Mösyö Çoglokov'u meşgul etmek için zekice bir yol geliştirdi. Bu heyecansız, hayal gücünden mahrum adamın sade şiir dizeleri yazmakta yetenek sahibi olduğunu keşfetmişti. Saltıkov ilk kez duyduğunda bu dizeleri bol bol övdü ve başka şiirlerini de dinlemeyi rica etti. Bunun ardından grup Çoglokov'un dikkatini ne zaman üzerlerinden almak isterse Saltıkov bir konu önerir ve gururunu okşadığı şairden dizelerini kaleme almasını rica ederdi. Çoglokov hemen odanın başka bir köşesine geçer, ocağın yanına oturur ve yazmaya başlardı. Bir defa başlayınca da kendisini işine öyle verirdi ki koltuğundan bütün gece kalkmazdı. Dizelerine harika ve çok hoş sözleriyle iltifatlarda bulunulur ve o da yenilerini yazmayı sürdürürdü. Lev Narişkin bu sözlere klavikordta beste yapar ve onunla beraber söylerdi. Kimse onları dinlemez ama bu sayede salondaki diğerleri kimse karışmadan serbestçe sohbetlerine devam ederlerdi.

Sergey Saltıkov macerasına bu dayanışma ve eğlenceli düzenbazlık ortamında girişti. Bir akşam Katerina'ya fısıltılarla aşktan bahsetmeye başladı. O da bu sözleri endişe ve zevkle dinledi. Cevap vermese de cesaretini kırmadı. O ise ısrarını sürdürdü ve bir sonraki sefer Katerina tereddütle ondan ne istediğini sordu. Saltıkov ona paylaşacakları saadeti tasvir etti. Katerina araya girdi: "Peki iki yıl önce severek evlendiğiniz eşiniz ne olacak? O ne diyecek bu işe?" Saltıkov omuz silkerek Matriona'yı bir kenara attı. "Her parlayan şey altın değildir" karşılığını verip, tutkularına kapıldığı tek bir anın bedelini acı ödediğini söyledi. Katerina'ya karşı duygularının daha derin, daha kalıcı olduğuna, çok daha değerli bir madenden döküldüğüne dair güvence verdi.

Katerina daha sonraları içine sürüklendiği yolu tarif etmiştir:

> Yirmi altı yaşındaydı ve ailesi ve diğer birçok nitelikleriyle seçkin bir beyefendiydi. En önemlileri entrika düşkünlüğü ve ilke yoksunluğu olan hatalarını gizlemeyi iyi bilirdi. Bu zaafları o sırada benim için çok açık değildi. Onu neredeyse her gün saray ahalisinin yanında görüyor ve davranışlarımı değiştirmiyordum. Ona da herkese davrandığım gibi davranıyordum.

Başlangıçta onu uzağında tuttu. Duyduğu hislerin acıma olduğunu kendisine söyledi. Bu yakışıklı genç adamın kötü bir evliliğe saplanıp kalması, şimdi de erişemeyeceğini bile bile bir grandüşese, bir veliahtın eşine kapılması ve her şeyini onun için tehlikeye atması üzücüydü.

> Ne yazık ki onu dinlemekten kendimi alamıyordum. Hükümdar sarayında benzeri olmayan, hele bizim sarayımızda daha da az görülen yakışıklılıkta biriydi. Cemiyet hayatının, özellikle de sarayın niteliklerinden sayılan kültür, davranış kuralları ve şıklık konularında hiç eksiği yoktu.

Katerina onu her gün görüyordu. Ona kendisiyle zaman kaybettiğini söyledi. "Kalbimin başka birine ait olmadığını nasıl biliyorsunuz" diye sordu. Pek iyi bir oyuncu değildi ve aşk sözlerini iyi bilen Saltıkov onun itirazlarının hiçbirini ciddiye almadı. Bilahare Katerina'nın söyleyebildiği tek şey şuydu: "Tüm ilkbahar boyunca ve yazın bir bölümünde direnebildim."

Çoglokov 1752 yazında bir gün Katerina, Petro ve genç saraylılara Neva Nehri'ndeki adasında bir av partisi düzenledi. Grubun büyük kısmı varışlarında atlara bindiler ve yaban tavşanı peşine düşerek köpeklerin ardından atlarını mahmuzladılar. Saltıkov diğerleri görüş sahasından kaybolana kadar bekledi ve Katerina'nın yanına yaklaşıp, "en sevdiği konuya yine başladı". Artık sesini alçaltma gereği duymadan gizli aşk hikâyelerinden alınan zevkleri anlattı. Katerina sessizliğini korurken en azından bir şansı olduğu ümidini vermesini ondan rica etti. Katerina istediği ümidi besleyebileceği, onun düşüncelerini kontrol edemeyeceği karşılığını verdi. Saltıkov kendisini saraydaki diğer genç erkeklerle karşılaştırdı ve tercihinin kendisi olup olmadığını sordu. Şayet onu değilse, kimi tercih etmekteydi? Katerina tek kelime etmeden başını salladı ancak sonradan "kabul etmeliyim ki hoşuma giden oydu" demiştir. Saltıkov eski âdeti üzere bir buçuk saat kadar sürdürdüğü bu tiradının ardından Katerina bu kadar uzun konuşmaları şüphe uyandıracağından yanından ayrılmasını istedi. Saltıkov razı gelene kadar bir yere gitmeyeceğini söyledi. "Tamam, tamam, ancak gidiniz" cevabını verdi. "O zaman anlaştık demektir. Bana söz verdiniz" dedi ve atını mahmuzladı. Katerina arkasından "hayır, hayır" diye bağırırken, o "evet, evet!" diye haykırdı ve dörtnala uzaklaştı.

Aynı akşam av partisi Çoglokov'un adadaki evine akşam yemeği için döndü. Misafirler sofradayken sert bir batı rüzgârı deniz sularını Fin Körfezi'nden Neva Nehri deltasına sürükledi ve kısa zaman içinde fazla yüksek olmayan adanın tümü yarım metre kadar su altında kaldı. Çoglokov'un misafirleri sabah saat üçe kadar evde mahsur kaldılar. Saltıkov bu vakti talihin de kendisini gözettiği, zira fırtınanın Katerina'yı daha fazla görmesine müsaade ettiğini tekrarlamak için kullandı. Sonradan yazdığına göre, "Beni elde ettiğine çoktan inanmıştı. Ancak durum benim için hiç de aynı değildi. Binlerce endişe bana sıkıntı veriyordu. Onun ve benim tutkularımızı denetleyebileceğime inanmıştım ama şimdi bunun güç, belki de imkânsız olacağını kavrıyordum." Gerçekten de buna imkân yoktu. Ağustos veya Eylül 1752'den kısa bir süre sonra Sergey Saltıkov hedefine ulaştı.

İlişkilerini kimse öğrenmese de Petro doğru bir tahminde bulundu. O esnada peşine düştüğü bir nedimeye "Sergey Saltıkov ile eşim Çoglokov'u kandırıyorlar" demiştir. "İstedikleri her şeye onu inandırı-

yorlar ve arkasından alay ediyorlar." Petro aldatılmasına şahsen aldırmıyor, bunu ahmak Çoglokov'la alay edilmesi gibi görüyordu. Daha da önemlisi ne imparatoriçe ne de Madam Çoglokova, Katerina'nın yeni ilişkisinden haberdardı. Petrohof ve Oranienbaum'da geçirdikleri o yaz Katerina her gün at sürdü. Görüntüye artık daha az aldırdığından imparatoriçeyi kandırmayı bıraktı ve eyerde sürekli erkek gibi oturdu. Onu seyreden Yelizaveta bir gün grandüşesin hamile kalmasını engelleyen şeyin bu şekilde at sürmesi olduğunu Madam Çoglokova'ya söyledi. Cüreti ele alan Madam Çoglokova, Katerina'nın çocuk sahibi olmamasının at sürmesiyle herhangi bir alakasının bulunmadığı cevabını verdi; neticede çocuk, "önce bir şeyler olup bitmeden" ortaya çıkamazdı ve grandük çifti yedi yıldan beri evli oldukları halde, "henüz hiçbir şey olup bitmemişti." Gerçekle yüzyüze kalan Yelizaveta -zira durumun böyle olduğuna inanmayı hâlâ reddetmekteydi- çifti vazifelerini yerine getirmeye ikna edemediği için Çoglokova'yı kızgınlıkla haşladı.

Telaşa düşen Madam Çoglokova imparatoriçenin emirlerinin yerine getirilmesi için kararlı bir gayret içine girdi. İlk önce grandükün oda uşaklarından Bressan adlı Fransız'a danıştı. Bressan, Petro'nun cinsel bakımdan deneyimli, çekici, sosyal bakımdan da altında yer alan bir kadınla derhal mahrem bir beraberliğe sokulmasını tavsiye etti. Madam Çoglokova bunu kabul etti ve Bressan genç bir dul olan Madam Groot'u tespit etti. Bu kadının Stuttgartlı müteveffa eşi L.F. Groot, Yelizaveta tarafından Rusya'ya getirtilmiş bir ressamdı. Kendisinden ne beklendiğinin açıklanması ve buna uygun davranmaya ikna edilmesi bir süre aldı. Öğretmen vazifeyi kabul eder etmez Bressan onu öğrencisiyle tanıştırdı. Bunun ardından da müzik, şarap ve zevk atmosferinde -ve Bressan'ın sebatıyla- Petro ilk cinsel hayat deneyimlerini edindi.

Petro'nun Madam Groot'la elde ettiği başarı, görünüşüne dair hissettiği tereddütleri dul kadın sayesinde aşmasını sağladı. Şayet fimoz hastalığından sıkıntı çekmişse, bu sorun da herhalde zamanla hallolmuştu. Diğer taraftan Katerina'ya dair biyografisinde ilk defa fimoz teorisini öne süren Fransız diplomat Jean-Heri Castera'nın anlattığı başka bir açıklama şekli de mevcuttur. Castera'ya göre, Saltıkov bir defa Katerina'yı baştan çıkarınca bakire bilinen ve veliahtın karısı sıfatını taşıyan bir kadının âşığı olmaktan ötürü tehlike altına girebileceği düşüncesiyle huzursuzluğa kapılmıştı. Diyelim ki, hamile kalırsa, onun hali ne

olacaktı; dolayısıyla kendisini korumaya karar vermişti. Grandükün şeref misafiri olarak katıldığı ve sırf erkeklerin davet edildiği bir yemekte Saltıkov konuşmayı seksin zevkleri bahsine getirdi. Kafası iyice dumanlı Petro bu duyguları hiç tatmadığını itiraf etti. Bunun üzerine -hikâyeye göre- Saltıkov, Lev Narişkin ile diğerleri grandüke tedavi edici bir cerrahi işleme razı olması için yakardılar. Başı dönen Petro dili dolaşarak kabul etmiş, hazır bekleyen bir doktor ile cerrah hemen içeri alınmış ve operasyon icra edilmişti. Dikiş yerleri iyileşip Madam Groot özel derslerini tamamlayınca grandük eksiksiz bir koca olmaya hazır hale gelmişti. Böylece Katerina hamile kaldığında Sergey Saltıkov'un sorumlu tutulacağını söyleyecek kimse kalmamış oluyordu.

Aslına bakılırsa Saltıkov'un endişe etmesine pek gerek yoktu. İmparatoriçenin Petro'ya dair emirlerini yerine getirmiş olan Madam Çoglokova bir süredir bakire olduğunu varsaydığı Katerina'nın sorunlarına dikkatini çevirmişti. Petro'nun Madam Groot'un kollarındaki başarısı Katerina ile de başarı elde edeceğine delalet etmemekteydi. Ayrıca fiziki eylemi icra etmesi de hamileliğin gerçekleşmesi için bir güvence teşkil etmemekteydi. Bu hususta daha bir kesinlik gerekliydi. Belki de daha emin olunacak bir erkeğe ihtiyaç vardı.

Aldığı hükümdar emrinin geniş çerçevesini kavrayan Madam Çoglokova Katerina'yı bir gün kenara çekti ve "Sizinle çok ciddi bir konuyu görüşmeliyiz" dedi. Bunun ardından yaptıkları konuşma Katerina'yı hayrete düşürdü:

> Madam Çoglokova alışılmış usulüyle kocasına bağlılığı, erdemleri ve tedbirliliği ile karşılıklı aşkı güvene alma ve evlilik bağlarını kolaylaştırma hakkında uzun bir girişle söze başladı. Ancak sonra sözün yarısında lafı değiştirdi ve bazen bu kurallara istisna getiren yüksek çıkarların işin içine girdiği durumların olabileceğini söyledi: insanın ülkesine olan vatani görevleri kocasına karşı vazifelerinden önce gelebilirdi. Neyi ima ettiğini pek anlamadan ve bir tuzak kurup kurmadığından emin olamadan sözlerine devam etmesine izin verdim. Aklımdan bunları geçirirken, o şöyle söyledi: "Kalbinizde bir erkeği diğerine tercih ettiğinizden şüphe duymuyorum. Sergey Saltıkov ile Lev Narişkin arasında seçim yapmanız için sizi serbest bırakıyorum. Hata etmiyorsam, tercihiniz ikincisidir." Bu sözlere karşı sesimi yükselttim: "Hayır, hayır, asla değil." Madam Çoglokova, "Peki, o zaman" dedi. "Narişkin değilse, o takdirde sadece Saltıkov olabilir."

Katerina sessiz kaldı ve başmürebbiye sözlerine devam etti: "Karşınıza güçlük çıkartmayacağım, göreceksiniz." Madam Çoglokova sözüne sadık kaldı. Bunun ertesinde Sergey Saltıkov ne zaman Katerina'nın yatak odasına girse o ve kocası ortalıktan çekildiler.

Bu üç ana karakter -Katerina, Petro ve Sergey- kendilerini karmaşık bir durumun içinde buldular. Katerina kendisini sevdiğine yemin eden ve yedi yıllık bakirelikle geçen bir evlilikten sonra fiziki aşkı öğrendiği bir adamı sevmekteydi. Nikâhlarından beri kendisine hiç el sürmemiş ve hâlâ da ona karşı arzu duymayan bir kocası vardı. Kocası âşığını biliyor ve bunun heyecan uyandıran bir şaka olduğunu düşünüyordu. Sergey ise Petro'nun da bu sırra ortak olmasını elzem bir masumiyet karinesi şeklinde görüyordu.

Katerina herhalde mutluydu ancak Sergey Saltıkov'un tutumunda bir şeyler değişmekteydi. Saray ahalisinin Kışlık Saray'a döndüğü sonbaharda huzursuz görünüyordu; tutkusu sönmekteydi. Katerina üstüne gittiğinde ihtiyat gereğini vurgulayarak iyi düşünürse tavrının doğruluğunu ve tedbirliliğini daha iyi anlayacağı açıklamasında bulundu.

Katerina ile Petro Aralık 1752'de St. Petersburg'dan ayrılarak imparatoriçe ve saray ahalisinin ardından Moskova'ya gittiler. Katerina esasen hamilelik işaretlerini hissetmekteydi. Kızak gece gündüz ilerledi ve Moskova'dan önceki son değişme noktasında Katerina şiddetli sancılar ve kanamaya tutuldu. Bir düşük yapmıştı. Kısa süre sonra Sergey Saltıkov da Moskova'ya ulaştı ancak mesafeli tutumunu korudu. Bu tavrına gerekçe olarak da yine aynı sebepleri tekrarlıyordu: Ağızlarını sıkı tutmalı ve şüphe uyandırmaktan kaçınmalıydılar. Katerina ona hâlâ inanmaktaydı. "Onu görüp de konuşur konuşmaz endişelerim yok oldu" demiştir.

Güveni tazelenen Katerina memnun edeceğini umarak Saltıkov'dan gelen siyasi nitelikli bir öneriyi kabul etti. Saltıkov kendisi için araya girmesini ve Şansölye Bestujev'den mesleğinde terfi ettirilmesi için yardım ricasında bulunmasını istemekteydi. Katerina için buna razı olmak kolay değildi. Yedi yıl boyunca şansölyeyi Rusya'daki en kudretli düşmanı olarak görmüştü. Tahrik ve aşağılamalarına maruz kalmış, annesine karşı arkadan kampanya yürütmüş, bekçisi Çoglokovları o görevlendir-

mişti. Şahsi mektup yazıp almasını yasaklatan kişi oydu. Katerina hiç alenen protestoda bulunmamış, saraydaki herhangi bir hizbin yanında yer almaktan dikkatle kaçınmıştı; güvensiz konumu yüzünden izlenecek en iyi yolun her kanattan dostluklar geliştirmesi olduğu kanaatindeydi; siyasi manevralara ilgi göstermemişti. Önceliğini karakteristik her Rus hususiyetini benimseyerek Prusyalı kimliğinin izlerini silmeye vermişti. Şimdi ise hamile kaldığı adamın etkisiyle ve onu kaybetme korkusuyla bu mülahazaları bir kenara koydu ve istenileni yerine getirdi.

Kont Bestujev'e "eskisi kadar husumet duymadığıma inanmasını sağlayacak birkaç söz" göndererek ilk adımı attı. Şansölyenin verdiği karşılık şaşırtıcıydı. Açılımından memnuniyet duyduğunu bildiren Bestujev grandüşesin emrine amade olduğunu iletti ve iletişimde bulunabilecekleri güvenli bir yolu işaret etmesini istedi. Bu haberi alan Saltıkov sabırsızlanarak bir nezaket ziyareti bahanesiyle şansölyeyi görmeye karar verdi. Yaşlı adam onu sıcak bir tavırla karşıladı, bir kenara çekti ve sarayın iç dünyasından bahsederek Çoglokovların aptallığını özellikle vurguladı. "Makul bir genç olduğunuz için onların çapını benim kadar sizin de anlayabildiğinizi biliyorum" dedi. Ardından Katerina'ya geldi: "Grandüşesin bana gösterdiği iyi niyete karşı bir şükran nişanesi olarak sanırım bana teşekkür edeceği küçük bir hizmette bulunacağım. Madam Vladislavova'yı bir kuzu gibi uysal hale getireceğim ve grandüşes arzu ettiği gibi hareket edebilecek. Düşündüğü gibi bir canavar olmadığımı görecektir." Katerina'nın yıllardır korktuğu düşman bir çırpıda değişmişti. Bu güçlü adam artık ona desteğini sunuyor ve Saltıkov'un da bu arada işi görülüyordu. Katerina, "Ona [Saltıkov] yararlı olduğu kadar akıllıca da olan birçok tavsiyelerde bulundu" demiştir. "Tüm bunlar çevredeki en dirayetli insan olan bu kişiyi bizimle çok yakınlaştırdı."

Yeni ittifak her iki taraf için de avantajlar sunmaktaydı. Bestujev'in kendisine ve ailesine reva gördüğü aşağılamalara rağmen Katerina şansölyenin zekâsını ve idare yeteneğini takdir etmekteydi. Bunlar hem kendisine hem de Saltıkov'a fayda getirebilirdi. Bestujev'in bakış açısındansa Yelizaveta'nın yeni gözdesi İvan Şuvalov şansölyenin konumunu baltalamaktaydı. Yeni gözde, Razumovski gibi yumuşak başlı değildi ve edilgen kalmıyordu. Şuvalov zeki, hırslı ve kuvvetle Fransız taraftarıydı ve amcaları ile kuzenleri için devlette yüksek makamlar elde etme gayreti içindeydi. Ek olarak Bestujev, Yelizaveta'nın sağlı-

ğından endişeliydi. Hastalıkları daha sıklaşıyor ve ayağa kalkabilmesi için daha uzun dönemlere ihtiyaç duyuyordu. İmparatoriçe vefat ederse ya da daha doğrusu vefat ettiğinde Petro tahtı tevarüs edecekti. Petro ise Prusya Kralı Friedrich'e tapan, şansölyenin dış politikasının temel taşı Avusturya ile ittifaktan nefret eden ve Rus İmparatorluğu'nun çıkarlarını ufak ve önemsiz Holstein'ın çıkarlarına feda etmeye hazır bir kişiydi. Bestujev, Katerina'nın kocasına göre çok daha akıllı olduğunu ve Petro'nun kayıtsız kaldığı veya düşmanlık duyduğu Rus çıkarlarına yakın durduğunu haylidir kavramıştı. Katerina'yı yanına alması o esnada konumunu güçlendirmesi ve belki de gelecekte gücünü pekiştirmesi anlamına gelecekti. Bu sebeplerle Katerina işbirliği yapmalarını teklif ettiğinde razı olmakta hiç gecikmedi.

Katerina düşük yapmasından beş ay sonra, Mayıs 1753'te, tekrar hamile kaldı. Moskova yakınlarındaki bir kır malikânesinde birkaç hafta geçirip hareketlerini yürüyüşler ve sakin araba gezileriyle sınırlı tuttu. Moskova'ya döndüğü vakit üzerine çöken ağırlık yüzünden gün ortasına kadar uyuyor, öğlen yemeği için bile zor ayağa kalkabiliyordu. 28 Haziran'da sırtının alt kısmında bir ağrı hissetti. Çağrılan ebe başını salladı ve tekrar bir düşük meydana gelebileceği tahmininde bulundu. Ertesi gece tahmini doğru çıktı. "İki veya üç aylık hamileydim herhalde" demiştir. "On üç gün boyunca hayati tehlikede kaldım ve plasentanın bir kısmının içeride kaldığından şüphe edildi. En nihayetinde on üçüncü gün acı veya zahmet vermeksizin dışarı çıktı."

Petro vaktinin çoğunu odasında geçiriyor, hizmetkârları ona sadece askeri oyuncaklar değil alkol sağlamaktan da geri kalmıyordu. Bu günlerde grandük sık sık hizmetkârları tarafından dikkate alınmadığını ve hatta kendisi gibi sarhoş olduklarından emirlerinin kasten yerine getirilmediğini gördü. Bu duruma sinirleniyor, sopası veya kılıcının tersiyle onlara vuruyor ancak maiyetindekiler bir tarafa kaçıyor ve gülüşüyorlardı. Katerina iyileştikten sonra Petro ondan etrafındakileri yola getirmesini istedi. "Böyle şeyler olduğunda, dairesine gider ve onları azarlar, hadlerini bildirir, vazifelerini hatırlatırdım. Her zaman tavırlarını düzeltirlerdi. Bu durum karşısında grandük bana hizmetkârlarını nasıl yönettiğimi anlamadığını söylerdi. Kendisinin kırbaçla sağlayamadığı itaati ben tek bir sözümle elde ediyordum."

On sekizinci yüzyıl Rusya'sının en büyük şehri Moskova büyük ölçüde ahşap inşa edilmişti. Saraylar, konaklar, evler ve kulübeler taş izlenimi vermesi için yontulmuş ve boyanmış kalas ve kütüklerden birçok şekillerde ve canlı renklerde pencereler, sundurmalar ve beşik çatılarla inşa edilmişti. Yine de çabucak yapıldıklarından çoğunlukla konforsuzdular; kapılar ve pencereler doğru kapanmaz, merdivenler gıcırdar, bazen binalar sallanırdı.

En kötüsü de yangın belasıydı. Dondurucu Rus kışlarında evler gibi saraylar da odaların köşesinde yerden tavana yükselen uzun çini sobalarla ısıtılırdı. Sobalar çoğu zaman eskir, çinileri çatlar, odalar dumanla dolar, hava solunmaz hale gelir ve herkes baş ağrısı ve göz kızarmasından sıkıntı çekerdi. Bazen de çatlaklardan kıvılcımlar sıçrar ve gerideki ahşap duvarları ateşe verirdi. Aylarca süren kış mevsimlerinde her evde yanan ilkel sobalar bir cehennem yaratabilirdi. Rüzgâra yakalanan alevler yanan evlerin birinden diğerinin çatısına sıçrar, tüm sokakları küle çevirirdi. Tutuşan bir evin çıkardığı yangını zapt etmek için alevlerin ilerlediği yol üstündeki diğer evleri aceleyle yıkan itfaiyecilerin görüntüsü Moskovalıların günlük hayatının parçasıydı. Katerina, "Moskova'da hiç kimse 1753 ve 1754 yıllarındaki kadar yangın görmemiştir" diye yazmıştır. "Birçok defalar dairemin pencerelerinden iki, üç, dört, hatta beş yangının şehrin farklı mahallelerinde aynı anda devam ettiğini görmüşümdür."

Katerina ile Madam Çoglokova 1753 yılının Kasım ayındaki bir öğleden sonra vaktinde bağrışmalar duyduklarında Golovin Sarayı'nda beraberdiler. Tamamen ahşap inşa edilmiş saray alev almış, muazzam yapıyı kurtarmak için aslında imkân da kalmamıştı. Aceleyle odasına geçen Katerina büyük kabul salonunun köşesindeki merdivenlerin çoktan alevler içinde kaldığını gördü. Dairesinde kalabalık bir grup asker ve hizmetkâr mobilyaları dışarı çekip taşımaktaydı. O ve Madam Çoglokova'nın yardım edecek durumları yoktu. Şiddetli yağmurdan dize kadar çamur içindeki sokağa çıktıklarında Petro'nun konserlerinden birisine katılmaya gelen koro şefinin arabasına rastladılar. Her iki kadın da güçlükle arabaya tırmandılar. Burada oturup artan sıcaklık arabayı oradan ayrılmaya zorlayana kadar yangını seyrettiler. Ancak hareketlerinden önce Katerina sıradışı bir manzara gördü: "Hayret uyandırıcı sayıda sıçan ve fare acele ettikleri görüntüsünü bile vermeden tek bir düzenli hat halinde merdivenden aşağı iniyorlardı." Bilahare Çoglokov

geldi ve imparatoriçeden aldığı emir üzerine genç çifti kendi evine taşıyacağını emrettiğini bildirdi. Katerina "berbat bir yerdi" demiştir. "Mobilya yoktu, her yandan rüzgâr üfürüyordu. Pencereler ve kapılar yarı çürümüş, yerler çatlayıp açılmıştı ve her yerde haşarat vardı. Böyle de olsa, geldiğimizde bize yer açmak için başka yere gönderilmiş Çoglokov çocuklarından ve hizmetkârlarından daha iyi vaziyetteydik."

Ertesi gün sarayın tüten harabelerinin önündeki çamurlardan toplanmış kıyafetleri ve diğer eşyaları getirildi. Katerina küçük kütüphanesinin önemli bir kısmının zarar görmemiş halde teslim edilmesinden ötürü büyük sevinç duydu. Felaketten onu en fazla etkileyen şey kitaplarını yitirme korkusuydu; Bayle'in dördüncü cildini henüz bitirdiği *Dictionnaire historique et critique* adlı eseri de getirilenler arasındaydı. En fazla şahsi kayba uğrayan kişi imparatoriçeydi. Yelizaveta'nın Moskova'ya getirdiği muazzam gardırobu alevlerde kaybolmuştu. Katerina'ya dört bin elbisesinin harap olduğunu ve en çok da Katerina'nın annesinin gönderdiği Paris kumaşından yaptırılmış elbisesine üzüldüğünü söyledi.

Petro da ağır ve -mahcubiyet uyandıran- bir kayba uğramıştı. Grandükün dairesi olağan dışı sayıda dolaplarla döşenmişti. Bunlar dışarı çıkartılırken kilitsiz veya kötü kapatılmış çekmecelerden bazıları kayıp açılmış ve içindekiler aşağı dökülmüştü. Çekmecelerde şarap ve likör şişelerinden başka bir şey yoktu. Dolaplar Petro'nun şahsi şarap kileri vazifesini görmekteydi.

Katerina ve Petro imparatoriçenin saraylarından başka birine taşındıklarında çeşitli bahaneler öne süren Madam Çoglokova çocuklarıyla birlikte kendi evinde kaldı. Gerçek şuydu ki yedi çocuk annesi, iffetiyle meşhur ve güya kocasına sadık bu kadın Prens Petro Repnin'e tutulmuş, onunla gizlice buluşmaktaydı. Ancak ağzı sıkı bir sırdaş ihtiyacı hissedip Katerina'nın güvenebileceği tek kişi olduğunu düşününce grandüşese âşığından aldığı mektupları gösterdi. Nikola Çoglokov şüphelenip Katerina'yı sorguladığında Katerina konudan habersiz davrandı.

Katerina Şubat 1754'te üçüncü defa hamile kaldı. Aradan fazla zaman geçmeden paskalya gününde Nikola Çoglokov şiddetli mide ağrıları çekmeye başladı. Hiçbir çare fayda etmiyordu. O hafta Petro at sürmeye çıkarken Katerina hamileliğini riske atmak istemediğinden evde kaldı. Çoglokov onu çağırıp kendisini görmeye gelmesini rica ettiğinde

odasında yalnızdı. Yatağından kalkamayan Çoglokov ona karısından bin türlü şikâyetini anlattı. Karnaval sırasında palyaço kıyafetinde evlerine sızmaya çalışan Prens Repnin'le zina ettiğini söyledi. Daha fazla ayrıntı vermek üzereyken Maria Çoglokova odaya girdi. Ardından Katerina'nın yanında karısına suçlamalar yağdırdı, onu zina ettiği ve hastalığı sırasında kendisini yalnız bıraktığı için kınadı. Maria Çoglokova pek pişman değildi. Kocasına yıllardır onu gereğinden fazla sevdiğini; ihanetlerinden dolayı acı çektiğini, şimdi ne onun ne de başkasının kendisine suç bulabileceğini söyledi. Şikâyet etmesi gereken eş o değil, kendisiydi. Tartışmaları sırasında hem koca hem de karısı Katerina'dan sürekli şahitlik ve hakemlik yapmasını rica ettiler. Katerina ise sessizliğini muhafaza etti.

Çoglokov'un hastalığı ağırlaştı. Doktorlar 21 Nisan'da iyileşme ümidinin kalmadığını açıkladılar. İmparatoriçe sarayında birisinin ölmesini uğursuzluk olarak gördüğünden hasta adamı kendi evine taşıttı. Katerina hayretle Nikola Çoglokov'un durumundan üzüntü duyduğunu fark etti. "Yıllardır süren dert ve acıların ardından onu tam da daha az kaba ve daha az fena fikirli olmanın dışında uysallaştırmayı bile başardığımız bir sırada ölmekteydi. Karısına gelince artık bana içtenlikle bağlıydı ve sert, haşin bir muhafızdan sadık bir dosta dönüşmüştü."

Çoglokov 25 Nisan günü öğleden sonra öldü. Kocasının hastalığının son günlerinde Maria Çoglokova da hastaydı ve evin başka bir kısmında ayağa kalkamayacak halde yatmaktaydı. Çoglokov'un can verme anı sırasında Sergey Saltıkov ile Lev Narişkin kadının yatak odasındaydılar. Pencereler birden kendiliğinden açıldı ve bir kuş içeri girip Madam Çoglokova'nın yatağının karşısındaki kornişin üstüne kondu. Bunu görünce, "Kocamın öldüğüne eminim. Lütfen birini gönderin ve sorduran" dedi. Gerçekten de öldüğü haberi gelince kuşun kocasının ruhu olduğunu söyledi. Yanındakiler bunun sıradan bir kuş olduğunu ve uçup dışarı kaçtığını söylediler. O ise kocasının ruhunun kendisini bulmak için geldiğine inanmaktan vazgeçmedi.

28. Bölüm

Veliahtın Doğuşu

Kocası gömülür gömülmez Maria Çoglokova resmi görevlerine tekrar başlamak istedi. Ancak yeni bir dulun bu kadar kısa sürede toplum karşısına çıkmasını doğru bulmayan imparatoriçe kuzenini vazifelerinden affetti. Bunun ardından Yelizaveta, genç çiftin maiyetinde Nikola Çoglokov'un vazifelerini yürütmesi için gözdesi İvan Şuvalov'un amcası Kont Aleksandr Şuvalov'u atadı. O sıralarda Aleksandr Şuvalov devlete karşı işlenen suçlara bakan mahkemenin reisi konumundan ötürü gayet çekinilen bir kişiydi. Söylentilere göre sinirlendiğinde veya heyecanlandığında yüzünün bütün sağ tarafını gözünden çenesine kadar seğirten itici refleksin sebebi bu acımasız işiydi.

Planlı değişikliklerin ilki buydu. Katerina imparatoriçenin Maria Çoglokova'nın yerine Kontes Rumyantseva'yı tayin etmeyi tasarladığını da işitti. Bu kadının Sergey Saltıkov'dan hoşlanmadığını bildiğinden yeni gardiyanı Aleksandr Şuvalov'a gidip Kontes Rumyantseva'yı yanına almak istemediğini söyledi. Kontesin geçmişte imparatoriçeye çekiştirerek annesine zarar verdiğini anlattı; şimdi ise aynı şeyi kendisine yapacağından çekinmekteydi. Katerina'nın taşıdığı çocuğa zarar gelmesinden sorumlu tutulmayı istemeyen Şuvalov elinden geleni yapacağını ifade etti. İmparatoriçeye gitti ve Kontes Rumyantseva'nın yeni başmürebbiye tayin edilmeyeceği haberiyle geri geldi. Bunun yerine vazife kendi karısı Kontes Şuvalova'ya verilecekti.

Şuvalovların hiçbiri genç saray mensupları arasında sevilmiyordu. Katerina onları "cahil, aşağı tabaka" olarak adlandırıyordu. Varlıklı oldukları halde Şuvalovların zevkleri pek basitti; kontes zayıf, kısa boylu ve endamsızdı; Katerina ona "kaya tuzu" adını takmıştı. Katerina ayrıca Moskova'daki Kasım 1753 saray yangınında yaptığı bir keşiften ötürü de ondan uzak duruyordu. Kontes Şuvalova'nın yangından

kurtarılan bazı giyecekleri yanlışlıkla ona getirilmişti. Bunları inceleyen Katerina'ya göre "Kontes Şuvalova'nın iç çamaşırları, altını tutamadığı için deri astarlıydı. Bunun etkisiyle tüm çamaşırlarına idrar kokusu sinmişti. Eşyalarını süratle geri gönderdim."

Saray Mayıs ayında St. Petersburg'a dönmek için Moskova'dan ayrıldığında Katerina hamileliğini korumak için ağır bir tempoyla seyahat etti. Arabası yürüme süratiyle ilerledi, her gün bir konaklama yerinden diğerine geçti ve toplamda yirmi dokuz günü yolda geçirdi. Arabasında Kontes Şuvalova, Madam Vladislavova ve her zaman yakınında bulundurulan bir ebe vardı. Katerina St. Petersburg'a "artık kontrol edemediği bir bunalım" içinde ulaştı. "Her an ve her vesileyle ağlamaya hazırdım. Aklımda binlerce kaygı vardı. En kötüsü de her şeyin Sergey Saltıkov'un uzaklaştırılmasına işaret ettiğini aklımdan çıkartamıyor olmamdı." Petrohof'a gidip uzun yürüyüşler yaptı, "ancak sıkıntılarım hiç ardımı bırakmadı". Ağustos ayında döndüğü St. Petersburg'da doğum yapması için hazırlanan iki odanın imparatoriçenin kendi dairesi dahilinde bulunduğunu öğrenince üzüntüye kapıldı. Kont Şuvalov onu odaları görmeye götürdüğünde Yelizaveta'nın şahsi odalarına yakınlıklarından ötürü Saltıkov'un kendisini ziyaret etmesinin mümkün olamayacağını anladı. "Yalnız ve arkadaşsız" kalacaktı.

Bu daireye bir çarşamba günü yerleşmesi planlanmıştı. O günün sabah saat ikisinde doğum sancılarıyla uyandı. Ebe Katerina'nın doğuma yaklaştığını teyit etti. Yerde sert bir döşekten ibaret geleneksel doğum yatağına yatırıldı. Grandük uyandırıldı; Kont Aleksandr Şuvalov'a haber ulaştırıldı ve o da imparatoriçeyi bilgilendirdi. Yelizaveta hemen yanına koştu ve oturarak beklemeye başladı. Zahmetli sancıları ertesi gün ortasına kadar devam etti. 20 Eylül 1754'te Katerina bir oğlan çocuğu dünyaya getirdi.

Uzun zamandır bu anı bekleyen Yelizaveta sevinç içindeydi. Bebek yıkanıp kundaklanınca derhal rahibi çağırdı. O da bebeğe annesi I. Katerina ile babası Büyük Petro'nun ilk çocuklarının adı olan Pavel ismini verdi. Ardından imparatoriçe bebeği alarak arkasından gelmesini ebeye emretti ve odadan ayrıldı. Petro da odadan çıktı ve Katerina, Madam Vladislavova ile birlikte yerde bir başına bırakıldı. Ter içinde kalmıştı;

Madam Vladislavova'dan çarşaflarını değiştirmesini ve iki adım uzakta olmasına rağmen "sürünecek gücü bulamadığım" yatağına kendisini taşımasını istedi. Madam Vladislavova ebe izin vermeden buna cesaret edemeyeceğini bildirdi. Katerina su içmek istediğinde de aynı cevabı aldı. Madam Vladislavova birkaç defa ebeyi gelmesi ve taleplerini karşılaması için çağırttı ancak kadın ortalıkta görünmedi. Üç saat sonra Kontes Şuvalova çıkageldi. Katerina'yı hâlâ doğum yatağında yatar halde görünce bu ihmalin yeni anneyi öldüreceğini söyledi. Ebeyi bulmak için derhal gitti; kadın yarım saat sonra gelip imparatoriçe bebekle çok meşgul olduğundan Katerina'ya bakması için ayrılmasına izin vermediğini izah etti. Katerina en sonunda yatağına yatırıldı.

Bebeğini bir hafta süreyle göremedi. Durumunu soruşturması imparatoriçenin çocuğa bakma yeteneğinden şüphe manasına gelebileceği için haberlerini ancak kaçamak sorularla alabiliyordu. Bebek Yelizaveta'nın yatak odasına yerleştirilmişti ve ne zaman ağlasa, hükümdar bizzat yanına koşmaktaydı. Katerina'nın kulağına gelen ve sonra da şahsen tanıklık ettiği üzere,

> Aşırı ihtimamla kelimenin gerçek anlamında onu sıkıp boğuyorlardı. Aşırı sıcak bir odada, zıbınlara sarılı halde tutuluyor, siyah tilki kürkü döşeli bir beşiğe yatırılıyordu. Üstüne kapitone satenden pamuklu bir yorgan örtülüyordu. Bunun da üzerinde siyah tilki kürkü kenarlı, kırmızı kadifeden yatak örtüsü vardı. Hep sıcaktan yüzü ve bedeninden terler boşandığı halde gördüğüm bu çocuk büyüdüğünde en küçük bir havayla üşütür ve hastalanırdı.

Yaşamının altıncı gününde Pavel vaftiz edildi. İmparatoriçe o sabah Katerina'nın yatak odasına gelip imparatorluk hazinesi tarafından taze anneye yüz bin ruble* ödenmesi emirnamesi konulmuş altın bir tabağı beraberinde getirdi. Buna kendisi gidene kadar Katerina'nın açmadığı küçük bir mücevher kutusu da eklemişti. Para çok işe yarayacaktı: "Bir kopek bile param yoktu ve ağır borç altındaydım. Ancak kutuyu açtığımda pek keyiflenemedim. İçinde küpeleriyle küçük bir sefil kolye ve hizmetçilerime bile vermekten utanacağım iki berbat yüzük vardı. Bütün kutuda yüz ruble kıymetinde tek bir mücevher yoktu." Katerina sesini

* 2019 itibariyle yaklaşık 5 milyon dolar-ed.n.

çıkarmadı ancak hediyenin basitliği Kont Aleksandr Şuvalov'u düşündürmüş olmalıydı ki bir gün mücevherleri beğenip beğenmediğini sordu. Katerina, "İmparatoriçeden ne gelirse gelsin paha biçilemez" karşılığını verdi. Bilahare Şuvalov bu kolyeyi ve küpelerini hiç kullanmadığını gördüğünden takmasını önerdi. Katerina buna, "imparatoriçenin partilerinde en güzel mücevherlerimi takmaya alışkınım ve bu kolye ile küpeler o sınıfa girmiyor" cevabını verdi.

İmparatoriçeden para hediyesi alışından dört gün sonra kabine müsteşarı gelerek parayı hazineye ödünç vermesini rica etti; imparatoriçenin paraya başka bir maksatla ihtiyacı vardı ve elde başka kaynak mevcut değildi. Katerina parayı geri gönderdi ve Ocak ayında tekrar kendisine iade edildi. Daha sonra öğrendiğine göre imparatoriçenin eşine hediyesini işiten Petro sinirlenmiş ve kendisine hiçbir şey verilmediği için acı acı şikâyet etmişti. Aleksandr Şuvalov bunu imparatoriçeye bildirmiş ve o da grandüke Katerina'yla aynı miktarda para verilmesi için derhal emir göndermişti. Paranın ilk sahibinden geri alınmasının sebebi buydu.

Top atışları, balolar, fener alayları ve havai fişekler oğlunun doğumunu kutlarken Katerina yataktan ayrılmadı. Doğumundan sonraki on yedinci gün imparatoriçenin Sergey Saltıkov'u özel bir diplomatik vazifeyle ülke dışına gönderdiğini öğrendi; oğlunun doğumunu resmen İsveç sarayına duyuracaktı. Katerina'nın yazdığına göre, "bunun anlamı, en önem verdiğim insandan hemen ayrılacak olmamdı. Kendimi keder içinde yatağa gömdüm. Oradan çıkmamak için sol bacağımda hiç eksilmeyen bir ağrıdan ıstırap çektiğim rolünü yaptım. Ancak gerçek, duyduğum keder içinde kimseyi görmeyeceğim ve göremeyeceğimdi."

Doğumdan kırk gün sonra hamilelik döneminin sona erdiğini belirlemek üzere düzenlenen törene katılmak için imparatoriçe yatak odasına tekrar geldi. Katerina hükümdarı karşılamak için görev duygusuyla yatağından kalkmıştı. Ancak Yelizaveta onun zayıflığını ve bitkinliğini gördüğünde dualar okunurken yatağında oturmasını istedi. Bebek Pavel de yanlarındaydı ve Katerina'nın ona uzaktan bakmasına müsaade edildi. "Güzel olduğunu düşündüm ve görüntüsü moralimi bir parça düzeltti. Ancak dua okuma bittiği anda imparatoriçe Pavel'i başka yere gönderdi ve kendisi de ayrıldı." Katerina 1 Kasım'da sarayın ve yabancı

elçilerin resmi tebriklerini kabul etti. Bu maksatla bir salon zengin şekilde tefriş edildi ve genç anne burada gümüş sırma işlemeli kırmızı bir kadife divanda oturup öpmeleri için gece boyu ziyaretçilere elini uzattı. Törenden hemen sonra zarif mobilyalar kaldırıldı ve Katerina odasının yalnızlığına geri döndü.

Pavel'in doğumundan itibaren imparatoriçe ona kendi çocuğu muamelesi yaptı; Katerina bebeği dünyaya getirmek için bir vasıta olmuştu. Yelizaveta'nın bu bakış açısını koruması için birçok sebebi vardı. Bir çocuk vermeleri için Rusya'ya iki genç getirmişti. Devletin parasıyla on yıldır ikisine de bakmaktaydı. Dolayısıyla devlet çıkarları için gerekli ve kendi emriyle dünyaya getirilmiş bu çocuk fiilen devletin -yani, imparatoriçenin- malıydı.

Siyaset ve hanedan konuları dışında Yelizaveta'nın Pavel'i boğduğu sevgi ve ihtimamın başka sebepleri de vardı. Bebeği fiziki olarak yakınında tutmasının sebebi devlet çıkarları değildi. Hisleri, duygusal tabiatından kaynaklanan sevgisi, kapalı kalmış annelik dürtüleri ve aile kurma arzuları da bunun bir yönüydü. Artık kırk dört yaşına gelmiş ve sağlığı bozulmakta olan Yelizaveta hayal ürünü bile olsa analık yapmak niyetindeydi. Rolünü gerçekmiş gibi oynama gayretinin bir parçası da Katerina'yı çocuğun hayatının dışında tutmasıydı. Yelizaveta'nın aşırı sahiplenme duygusu tatmin edilmemiş bir annelik ihtiyacının ifade şeklini aşmakta, kıskançlığa ulaşmaktaydı. Çocuğu aslında annesinin elinden çalmıştı.

Yelizaveta'nın alıp sahiplendiği şeyler, Katerina'nın bunlardan mahrum kalmasına yol açtı. Bebeğiyle ilgilenmesine izin verilmedi; hatta görmesine bile pek imkân tanınmadı. Çocuğunun ilk gülüşünü kaçırdı, büyümesini ve gelişmesini göremedi. Aristokrat ve üst sınıf hanımlarının çocuklarının bakımlarıyla fiilen meşgul olmayıp bu tür işleri sütannelere ve mürebbiyelere bıraktıkları on sekizinci yüzyıl ortalarında bile annelerin çoğu bebeklerini kucaklarına alır ve severlerdi. Katerina ilk çocuğunun doğumunun getirdiği keder duygusunu asla unutmadı. En yakını olması gereken iki insan, yani oğlu ve sevgilisi yanında değillerdi. Her ikisini de görmeye can atıyor ancak ikisi de onun eksikliğini duymuyorlardı; birisi onu tanımıyor, diğeri ise aldırmıyordu. O haftalarda fiziki

olarak bebeği dünyaya getirmesiyle tahta bir veliaht verme rolünün sona erdiğini anlamak zorunda bırakıldı. Gelecekte çar olacak oğlu artık imparatoriçeye ve Rusya'ya aitti. Katerina'nın Pavel'e karşı duyguları o haftalarda çektiği ıstıraplar ve ayrılık nedeniyle hiçbir zaman normalleşemedi. Beraber bir hayatı paylaştıkları izleyen kırk iki yıl süresince ona asla sıcak bir anne sevgisi duyamadı ve gösteremedi.

Katerina, "depresyonumu aşacak gücü bulana kadar" yataktan kalkmayı veya odasından ayrılmayı reddetti. 1754-55 kış mevsiminde buzlarla kaplı Neva Nehri'nin pervazlarından dondurucu bir hava üfürdüğü küçük ve dar odasında kaldı. Dışarıya karşı kendisini kapamak ve hayatını daha çekilir hale getirmek için yine kitaplarına döndü. O kış Tacitus'un *Yıllıklar*'ını, Montesquieu'nün *Kanunların Ruhu*'nu ve Voltaire'in *Essai sur les Moeurs et l'Esprit des Nations* (Milletlerin Ruhu ve Tarzı Üzerine) başlıklı eserlerini okudu.

Augustus'un MS 14'te ölümünden itibaren Tiberius, Caligula ve Cladius'la devam ederek Nero'nun MS 68'de ölümüne kadar Roma İmparatorluğu'nun tarihini anlatan *Yıllıklar* Katerina'ya antik dünyanın en güçlü tarih eserlerinden birini tanıttı. Tacitus'un üzerinde durduğu konulardan biri müstebitlerin özgürlükleri ortadan kaldırmasıydı. İyi ya da kötü güçlü şahsiyetlerin derinde yatan sosyal süreçlerden daha fazla tarihi biçimlendirdiğine inanan Tacitus, sade ancak ifadeli bir üslupla harika kişilik portreleri çizmekteydi. Katerina onun Roma İmparatorluğu'nun ilk devirlerine ait insan, iktidar, entrika ve yozlaşma betimlemelerinden etkilendi. On altı yüzyıl sonra kendi hayatındaki insanlar ve olaylarla onun anlattıkları arasında paralellikler tanımladı. "Eseri" demiştir, "zihnimin o dönemdeki melankolik yapısının da katkısıyla beynimde benzersiz bir devrim yarattı. Olayları daha kasvetli bir bakışla görmeye ve etrafımda olan bitenin arkasında yatan ve biçimlendiren daha derin ve daha temel sebepleri aramaya başladım."

Montesquieu despotik idarenin zayıflıklarını ve güçlü yönlerini çözümleyen erken Aydınlanma siyaset felsefesini Katerina'ya tanıttı. Katerina, istibdatın genel olarak mahkûm edilmesiyle belirli bir müstebitin iş görme şekli arasında tezatlar olabileceğine dair tezini inceledi. Bunun ardından Montesquieu tarafından savunulan türden bir "cumhuriyetçi ruhu" yıllar boyunca kendisine yakıştırdı. Rus tahtına çıktıktan sonra

bile -tarifi gereği hükümdarların müstebitçe yönettikleri- bu makamda şahsi iktidarın aşırılıklarından kaçınmaya ve aklın kılavuzluğunda ehliyetle iş gören bir idare, kısacası hayırhah bir istibdat idaresi kurmaya çalıştı. Daha sonraları, *Kanunların Ruhu*'nun "aklıselim sahibi her hükümdarın kutsal kitabı olmalıdır" beyanında bulunmuştur.

Voltaire, kitaplardan öğrendiklerine berraklık, ince zekâ ve özlü görüşler kattı. *Essai sur les Moeurs* üzerinde yirmi yıl çalışmıştı (tam metin *Essai sur l'Histoire Generale* [Genel Tarih Üzerine] başlığıyla yayımlanmıştır) ve eseri sadece davranış ve ahlak kurallarını değil, âdetleri, fikirleri, inançları ve kanunları da içermekteydi; yapmaya çalıştığı şey bir medeniyet tarihi yazmaktı. Tarihi, ortak bir beşeri çabayla insanın cehaletten bilgiye doğru ağır ağır ilerlemesi olarak görüyordu. Bu silsile içinde Tanrı'ya bir rol biçemiyordu. Voltaire'in ifadesine göre dünyayı din değil akıl yönetmeliydi. Ancak bazı beşeri varlıklar aklın yeryüzündeki temsilcileri olarak hareket edebilirdi. Bu düşünce onu despotun rolü düşüncesine ve en iyi yönetim türünün -akıl çerçevesinde davranabilirse- esasen despotik idare olabileceği neticesine götürdü. Fakat makul olabilmek için aydınlanma gerekliydi; aydınlanırsa, bu idare hem müessir hem de hayırhah olabilirdi.

Doğumdan kendine gelmeye çalışan hassas bir kadının bu felsefeyi anlaması zahmetli bir çaba gerektirmekteydi ancak Voltaire gülmesini sağlayarak işini kolaylaştırdı. Katerina, çağdaşlarının birçoğu gibi Voltaire'in büyüsü altındaydı. Onu dini hoşgörünün havarisi haline getiren insani fikirlere hayranlık duymakta, diğer taraftan hiçbir şeye aldırmadan ve dini önemsemeden her yanda gördüğü aptallıklar ve böbürlenmelere vurduğu darbeleri de sevmekteydi. Ona nasıl ayakta kalacağını ve güleceğini ve ayrıca bir devleti nasıl idare edeceğini öğretebilecek bir filozof bulmuştu.

Katerina bedensel gücünü topladı ve Noel sabahı ayine katıldı. Ancak daha kilisedeyken titremeye ve tüm bedeninde sancılar hissetmeye başladı. Ertesi gün ateşi yükseldi, nöbet geçirdi ve dondurucu cereyanlar esen küçük odasına geri döndü. "Askeri muhafız binalarından duyulan bir şamatanın gece gündüz yükseldiği" Petro'nun dairesine yakın olduğu için kendi dairesine ve resmi yatak odasına gitmekten kaçınarak bu kuytu yerde kaldı. Ayrıca Petro ve maiyetindekiler "aralıksız tütün

içmekte, daima duman bulutları yükselmekte ve etrafa berbat bir tütün kokusu sinmekteydi".

Paskalya perhizinin sonuna doğru Sergey Saltıkov beş aylık bir ayrılıktan sonra St. Petersburg'a geri döndü. Katerina, gelir gelmez tekrar tayin edilerek bu sefer mukim Rus elçisi sıfatıyla Hamburg'a gönderileceğini, bu yolla ayrılmalarının daimi hale geleceğini onun dönüşünden önce öğrenmişti. Bizzat Saltıkov'un da ilişkilerine kapanmış gözle baktığı ve bundan ötürü kendisini şanslı gördüğü açıktı. Tutkulu -ve rahatsız edici şekilde sahiplenici- grandüşes yüzünden tehlikesi giderek artan bu ilişki yerine geçici saray çapkınlıklarını tercih etmekteydi.

Merak ve ilgisi çoktan başka hedeflere yönelmişti. Stokholm'e görev gezisinde bir ironi yaşamıştı. Tüm yabancı saraylar Katerina'yla ilişkisinin farkında olduğundan Saltıkov, Pavel'in doğumunu haber verme vazifesini yerine getirirken kendisini aptal yerine koyduğunu hissetmekteydi. Ancak İsveç başkentine ulaştığında bu manada her tedirginliği süratle üstünden attı. Burada bir şöhret muamelesi gördü ve herkes tarafından Katerina'nın sevgilisi ve Rus tahtının gelecekteki sahibinin gerçek babası olarak tanındı. Erkeklerin merak duyduklarını, kadınların kendisinden büyülendiklerini fark etti; kısa zaman içinde bazı rahat ilişkilere girdi. Katerina'nın kulağına gelen söylentilere göre, "duyulmasına aldırmadan karşılaştığı her kadınla hafif davranışlara girmişti". "Başlangıçta buna inanmak istemedim" dedi ancak Bestujev İsveç'teki Rus elçisi Nikita Panin'den bilgi aldığından ona işitilenlerin gerçek olabileceğini bildirdi. Böyle de olsa, Saltıkov Rusya'ya döndüğünde onu görmek istedi.

Görüşmelerini Lev Narişkin ayarladı. Saltıkov akşam dairesine gelecekti; Katerina sabah saat üçe kadar bekledi. Gelen giden yoktu. Daha sonraları, "onu neyin engellemiş olacağını merak ederek kederlere kapıldım" demiştir. Ertesi gün masonların bir toplantısına davet edildiğini ve iddiasına göre buradan kaçamadığını öğrendi. Katerina doğrusunu anlamak için Lev Narişkin'i sorguya çekti:

> Beni artık görme hevesi duymadığı için gelmediği gün ışığı gibi aşikârdı. Arkadaşı olduğu halde Lev Narişkin bile onun için bir bahane bulamadı. Ona hiddetli bir mektup yazıp azarladım. Beni görmeye geldi ve özürlerini kabule çoktan hazır olduğumdan öfkemi dindirmekte pek zorluk çekmedi.

Katerina belki yatışmıştı ancak kendini aldatmadı. Saltıkov tekrar ülkeden ayrılıp bu defa Hamburg'a gittiğinde Katerina'nın özel hayatından ilelebet çıktı. İlişkileri üç yıl sürmüş ve çok acı çekmesine yol açmıştı ancak onun hakkında söyleyebildiği en kötü şey şuydu: "Hatalarını nasıl gizleyebileceğini bilirdi. Bu hataların en büyüğü ise entrika düşkünlüğü ve ilkesizlikti. O sıralarda bu kusurlarını çok sarih göremiyordum." İmparatoriçe olduğunda Paris büyükelçiliğine getirdiği Saltıkov burada da kadınların peşinden koşmayı sürdürdü. Birkaç yıl sonra bir diplomat onun Dresden'e atanmasını önerdiğinde, Katerina öneri sahibine şöyle yazmıştır: "Zaten yeteri kadar budalalık yapmadı mı? Ona kefil oluyorsanız, Dresden'e gönderiniz, ancak orada da arabanın beşinci tekerinden başka bir şey olamaz."

29. Bölüm

Misilleme

Pavel'i dünyaya getirdiği ve tek başına geçirdiği kış sırasında Katerina tutumunu değiştirmeye karar verdi. Rusya'ya getirilişinin yüklediği sorumluluğu yerine getirmiş, ülkeye bir veliaht vermişti. Şimdi ise ödül olarak çocuğu elinden alınmış ve küçük bir odada kaderine terk edilmişti. Kendini savunmaya azmetti ve durumunu inceleyince yeni bir bakış açısına ulaştı. Bebeğinin fiziki varlığını yitirmiş ancak doğumuyla Rusya'daki konumunu güvence altına almıştı. Bu farkındalık "bu kadar acı çekmeme yol açanlara beni tahkir ve istismar edenlerin cezasız kalmayacaklarını iyice anlamalarını sağlama" kararına varmasına yol açtı.

Toplum karşısına ilk defa 10 Şubat'ta Petro'nun doğum günü şerefine verilen baloda çıktı. "Bu vesile için altın sırma işli mavi kadifeden harika bir elbise yaptırmıştım" demiştir. Aynı akşam Şuvalovları hedef aldı. İvan Şuvalov'un imparatoriçeyle ilişkisi nedeniyle kendisini çok güvende hisseden bu aile sarayda öylesine çok güç ve görünürlük kazanmış ve korku yaratmıştı ki saldırısı kesinlikle bir sansasyon yaratacaktı. Duygularını dışa vurmak için hiçbir fırsatı kaçırmadı.

> Onlara derin bir aşağılamayla muamele ettim. Aptallık ve kötülüklerine işaret ettim. Gittiğim her yerde onlarla alay ettim ve hemen dillere düşen iğneli lafları hiç eksik etmedim. Birçok insanın nefretini uyandırdıklarından kendime çok sayıda müttefik buldum.

Katerina'nın tavrındaki değişikliğin geleceklerini nasıl etkileyeceğinden emin olamayan Şuvalovlar destek bulmak için Petro'ya yöneldiler. Christian Brockdorff adlı Holstein'lı bir bürokrat Holstein dükü sıfatını taşıyan Petro'ya mabeyincilik yapmak için Rusya'ya gelmişti. Brockdorff, Şuvalovların Katerina hakkında grandüke ettikleri şikâyetleri işi-

tince karısını disipline sokmasını Petro'ya tavsiye etti. Petro bunu yapmaya çalıştığında Katerina hazır beklemekteydi:

> Bir gün Zat-ı Devletleri odama geldiler ve bana katlanılmaz bir kibir geliştirdiğimi, beni nasıl adam edeceğini bildiklerini söylediler. Kibrimin mahiyetini sorduğumda çok başım yukarda durduğum cevabını verdiler. Onu memnun etmek için köle gibi boyun eğmem mi gerektiğini sordum. Tekrar hiddetlendi ve aklımı başıma nasıl getireceğini bildiğini tekrar etti. Bunu nasıl yapacağını sordum. Bunun üzerine sırtını duvara yasladı, kılıcını yarıya kadar kınından çıkardı ve bana gösterdi. Ne demek istediğini sordum; şayet beni düelloya davet ediyorsa benim de kılıcımı almam gerekirdi. Yarıya kadar çekili kılıcını kınına geri soktu ve bana fevkalade kızgınlık duyduğunu söyledi. "Neden ötürü?" dedim. "Şuvalovlara davranışından ötürü" dedi. Bana yaptıklarından ötürü mukabelede bulunduğumu, hakkında hiçbir şey bilmediği ve bilse dahi anlamayacağı işlere karışmaması gerektiğini belirterek buna cevap verdim. "İnsan gerçek dostlarına güvenmezse olacağı işte budur – her şey yanlış gider. Bana güvenip de içini dökseydin, işler yolunda giderdi" dedi. "Sana güvenip de neyi anlatsaydım?" dedim. Bunun ardından öyle mantıksız ve boş bir tavırla konuşmaya başladı ki sözünü kesmeden konuşmasına müsaade ettim ve cevap vermeye çalışmadım. En sonunda da belirgin şekilde sarhoş olduğundan yatağına gitmesini önerdim. Tavsiyemi tuttu. Memnundum çünkü sadece dili dolaşmıyor aynı zamanda etrafa, yakınındakilere dayanılmaz gelen tütünle karışık bir şarap kokusu yayıyordu.

Bu çatışma Petro'yu şaşırttı ve ürküttü. Karısı daha önce hiç bu kadar şiddetle ona karşı çıkmamıştı; her zaman onu neşelendirmiş, planlarını ve şikâyetlerini dinlemiş ve dostluklarını muhafaza etmeye çalışmıştı. Bu kendisini bilen, taviz vermeyen, önemsemez tavırlı ve küçümseyici yeni kadın ona yabancıydı. Bundan sonra korkutma çabaları gücünü yitirdi ve seyrekleşti. Giderek daha ayrı hayatlar sürdüler. Petro başka kadınlarla ilişkilerine devam etti; hatta uzun zamandır alıştığı gibi bunları Katerina'ya anlatmayı sürdürdü. Karmaşık ve ağır vazifelerinde ona yardım ettiği için Katerina yararlılığını korumaktaydı. Petro da veliaht sıfatıyla imparatorluğa geldiği takdirde ona imparatoriçe olma fırsatını hâlâ sunuyordu. Öte yandan kaderinin artık tamamen kocasına bağlı kalmadığını da fark etmişti. O artık gelecekteki imparatorun annesiydi.

Petro'nun karşısına dikildiği gecenin daha ileri bir saatinde Katerina oturma odasında kâğıt oynarken Aleksandr Şuvalov yanına yaklaştı.

Taktığı türden kurdele ve dantelanın kadınlar tarafından kullanılmasını imparatoriçenin yasakladığını ona hatırlattı. Katerina ona, "Majestelerinin hoşuna gitmeyecek hiçbir şeyi giymediğim için bana uyarıda bulunma zahmetine girmesine gerek olmadığını" söyledi. "Ona faziletin, güzellik, kıyafet ve süs meselesi olmadığını, çünkü biri solup diğerleri anlamını yitirdiğinde geride sadece karakterin kalacağını söyledim. Yüzü seğirerek dinledi ve sonra da yanımdan ayrıldı."

Birkaç günün ardından Petro zorbalıktan ricacılığa çark etti. Brockdorff'un, "Kendisinin Holstein'a dair masraflarını karşılamak için" imparatoriçeden para istemesini tavsiye ettiğini Katerina'ya söyledi. Katerina başka bir çare olup olmadığını sorunca Petro ona hesapları göstereceğini söyledi. İncelediğinde de Petro'ya teyzesinden para dilenmeden idare edebileceğini, zaten kendisine altı ay önce yüz bin ruble verdiğinden talebini geri çevireceğini düşündüğünü söyledi. Petro tavsiyesini dikkate almadı ve yine de ricada bulundu. Katerina'nın belirttiğine göre de sonuçta "hiçbir şey elde edemedi".

Kendisine Holstein'ın bütçe açığını azaltması gerektiği söylendiği halde Petro bir Holstein müfrezesini Rusya'ya getirtmeye karar verdi. Efendisini memnun etme hevesi içindeki Brockdorff da bunu onaylamıştı. Müfrezenin büyüklüğü Holstein'dan nefret eden imparatoriçeden gizlendi ve lafı edilmeye değmeyecek kadar küçük olduğu ve Aleksandr Şuvalov üstünde durmazsa sıkıntı çıkmayacağı söylendi. Brockdorff'un tavsiyesiyle Holstein askerlerinin geliş tarihini eşinden de gizli tutmaya çalıştı. Katerina konuyu öğrendiğinde "Rus kamuoyunda ve imparatoriçe üzerinde yaratacağı dehşetli etkiyi düşünmekten bile" korktu. Müfreze Kiel'den Oranienbaum'a ulaştığında Katerina yanında Aleksandr Şuvalov'la mavi üniformalı Holstein askerlerinin geçit yürüyüşünü seyretti. Şuvalov'un yüzü seğirmekteydi.

Aradan fazla zaman geçmeden bazı sorunlar ortaya çıktı. Oranienbaum arazisi Rus İngerman ve Astrahan alayları tarafından korunmaktaydı. Bu askerlerin Holstein müfrezesini gördüklerinde "bu lanetli Almanların hepsi Prusya kralının kuklalarıdır" dedikleri işitildi. St. Petersburg'da bazı kişiler Holstein askerlerinin mevcudiyetini skandal olarak görmekte, bazıları ise gülünç bulmaktaydı. Katerina ise bu girişimi "tuhaf ancak tehlikeli bir şaka" olarak değerlendirdi. Çoglokov'un

zamanında Holstein üniformasını gizli-saklı olarak ve sadece odasında giyebilmiş olan Petro artık Yelizaveta'nın huzuruna çıktığı zamanların dışında başka bir üniforma giymemekteydi. Askerlerinin varlığından büyük keyif duyuyor, kışlalarına gidiyor ve zamanını onlarla talim yaparak geçiriyordu. Öte yandan askerlerin karınlarının da doyurulması gerekliydi. İmparatorluk sarayı levazım amiri ilk başta bu konuda sorumluluk almayı reddetti. Fakat neticede karşı koyamayarak saray hizmetkârlarına ve İngerman Alayı askerlerine saray mutfaklarından Holstein birliğine yiyecek taşıma vazifesini verdi. Kışlalar saraydan uzakta bulunuyor ve Rus askerleri bu ilave iş için herhangi bir fazla mesai ücreti almıyorlardı. "Lanet Almanların hizmetkârları olduk" diyerek tepkilerini dile getirmekteydiler. Bu göreve verilen saray hizmetkârları ise, "Bir palyaçolar takımına hizmet etmeye verildik" diyorlardı. Katerina, "bu gülünç oyundan kendisini mümkün olduğunca uzak tutmaya" kararlıydı. "Maiyetimizden hiçbir hanım veya bey grandükün hiç ayrılmadığı Holstein kışlasına yanaşmıyordu. Saraydan bazılarıyla uzun yürüyüşlere çıkar ve daima Holstein kışlasının ters yönüne giderdim."

30. Bölüm

İngiliz Büyükelçi

Katerina Beyaz Gecelerin en parlak sütbeyazı rengine ulaştığı ve güneşin akşam 23.00'te hâlâ ufukta kaldığı 1755 yılı Haziran ayı sonlarında bir gece Oranienbaum bahçelerinde düzenlenen bir akşam yemeği ve baloya ev sahipliği yapıyordu. Kapıda uzun bir sıra oluşturan arabaların birinden yeni tayin edilmiş İngiliz büyükelçisi Sir Charles Hanbury-Williams indi. İngiliz elçi yemek sırasında Katerina'nın yanına oturtulduğunu gördü ve gece ilerlerken ikisi de daldıkları sohbetten büyük keyif aldı. Katerina, "Son derece espritüel ve Avrupa başkentlerinin büyük kısmını ziyaret ettiği için dünya hakkında gayet bilgi sahibi olduğundan Sir Charles ile sohbet etmek güç değildi" demiştir. Bilahare, Sir Charles'ın da geçirdiği akşamdan kendisi kadar hoşnut kaldığını işitti.

Hanbury-Williams, akşam yemeğinden önce kâtibi olarak Rusya'ya getirdiği genç Leh asil Kont Stanislaw Poniatowski'yi Katerina'ya takdim etmişti. O ve Sir Charles yemekte konuşurlarken Katerina'nın gözleri dans edenler arasında zarafet ve asaletiyle öne çıkan bu ikinci ziyaretçiye takılıyordu. "Hatıralar"ında "İngiliz elçi kont hakkında çok müspet konuştu ve bana annesinin ailesi Czartoryskilerin Lehistan'da Rus taraftarı hizbin mihenk taşlarından biri olduğunu anlattı" demiştir. Oğullarını Lehistan'ın bu büyük doğu komşusu hakkındaki bilgisini zenginleştirmesi için elçinin gözetiminde Rusya'ya göndermişlerdi. Rusya'da başarı kazanan yabancılar konusu Katerina'yı şahsen ilgilendirdiğinden kanaatini bu esnada dile getirdi. Genel manada Rusya "yabancılar için çetin bir mâniaydı" demiştir. Yeteneklerin ölçülmesi için ülke bir mihenk taşı vazifesi görüyordu ve Rusya'da başarı kazanan her kişi Avrupa'da herhangi bir ülkede başarı kazanabilirdi. "İnsanların hiçbir yerde yabancıların zayıflık, anlamsızlık veya kusurlarına Rusya'daki kadar çabuk dikkat edemeyeceklerinden bu kuralı şaşmaz" görüyordu.

"Temelde Ruslar yabancıları sevmediklerinden hiçbir şeyi gözden kaçırmayacaklarından emin olabilirsiniz."

Katerina, Poniatowski'yi seyrederken, genç adam da onu dikkatle incelemekteydi. O gece geç vakit Oranienbaum'dan dönerlerken büyükelçiyi grandüşes hakkında uzun ve heyecanlı bir sohbete çekmesi zor olmadı ve biri kırk yedi diğeri yirmi üç yaşındaki bu iki adam beğeni dolu izlenimlerini birbirlerine aktardılar.

O yaz gecesi, üçlü arasında kurulan yakın bir şahsi ve siyasi ilişkinin başlangıcıydı. Poniatowski Katerina'nın âşığı, Hanbury-Williams ise dostu olacaklardı. İzleyen iki buçuk yıl boyunca İngiliz diplomatı ona mali açıdan yardım etti ve ardından da küresel ölçekteki Yedi Yıl Savaşı'nı başlatan büyük diplomatik bunalımda nüfuzunu yanına almaya çalıştı.

Sir Charles Hanbury-Williams zengin bir Monmouthshire ailesinin çocuğuydu. Gençliği harika köşkler, bakımlı bahçeler, biçilmiş yeşil çayırlar içindeki on sekizinci yüzyıl İngiliz manzaraları ve Gainsborough portreleri arasında geçmişti. Eton Koleji'nden sonra evlenmiş, iki çocuk babası olmuş ve parlamentoya Sir Robert Walpole'un liderliğindeki Whig Partisi milletvekili olarak katılmıştı. Zarif, espritüel bir sohbet adamı ve ufak çaplı hiciv şairi nitelikleriyle gözde Londra salonlarının ayrılmaz bir parçasıydı. Otuzlu yaşlarının sonunda eşinden ayrılmış ve diplomasi mesleğini tercih ederek iç siyasetten çekilmişti.

İlk iki görev yeri olan Berlin ve Dresden'de ince zekâ, sevimlilik ve zarif İngiliz tavırları yeterli gelmedi. II. Friedrich'in sarayında, bu aydın hükümdarın zevkine uygun düşmedi. Dresden'de ince zekâ ve hiciv daha da az talep görüyordu. Ülkesindeki siyasi nüfuzunun tayin edilmesini sağladığı St. Petersburg'da ise kapıları açması ve dost kazanması için beraberinde yüklü miktarda altın getirdiği söylentisi çıktığından sıcak karşılandı. Ancak zarif İngiliz, Yelizaveta'nın sarayında kendisini bir kez daha yeteneklerinin fazla kıymet görmediği bir atmosferde buldu. Bunun tek bir istisnasını keşfetti: Kültür ve parlak söz sanatı dünyasından usta bir diplomatın gelişi genç bir kadını kuvvetle etkilemişti.

Sir Charles St. Petersburg'a önemli bir görevle gelmişti. İngiltere'nin karıştığı kıta savaşlarında Rusya'nın destek vaadine karşılık İngilizle-

rin altınla ödeme yapmasını öngören 1742 tarihli bir antlaşma sona ermekteydi. Aynı zamanda Prusyalı Friedrich'in savaşçı şöhreti Kral II. George'un küçük, aşağı yukarı savunmasız Kuzey Alman Hannover elektörlüğü hakkında endişe uyandırıyordu. Hanbury-Williams'ın görevi, Prusya şayet Hannover'i işgal ederse, Rusya'nın müdahalesini garanti edecek bu yardım antlaşmasını yenilemekti. Özellikle de Prusyalılar Hannover'e yürüdükleri takdirde, İngiliz hükümeti, Friedrich'in Doğu Prusya eyaletine yürüme tehdidinde bulunacak elli beş bin Rus askerinin Riga'da toplanmasını istemekteydi.

Antlaşmayı yenilemeye çalışan bir önceki İngiliz elçisi diplomatik meselelerin çoğu zaman eğlencelerde veya maskeli balolarda hızlı sohbetlerle çözüme bağlandığı Yelizaveta'nın sarayında nasıl iş göreceğini pek bilememişti. Aklı karışan bu diplomat kendi isteğiyle geri alınmış, makamının incelikleriyle baş etmek için daha donanımlı olduğu düşünülen yeni bir kişi aranmıştı. Hiçbir zaman bir eğlenceyi veya maskeli baloyu isteyerek kaçırmamış olan Charles Hanbury-Williams iyi bir seçim gibi görünmüştü. Tecrübesini kanıtlamış, kadınlara cazip gelecek kadar genç, görevlerine sadık kalacak ölçüde olgun bir kişiydi. Ancak aradan fazla zaman geçmeden St. Petersburg'da selefinden daha büyük bir başarı kazanamayacağını anladı. İlk raporunda "imparatoriçenin sağlığı çok kötü" demekteydi. "Öksürük ve nefessizlikten sıkıntı çekiyor; dizi su toplamış ve ödem yapmış fakat yine de benimle bir minuet dansı yaptı." Hanbury-Williams çabalarını sürdürdü ancak hesapları tutmamaktaydı. Bu yüksek nitelikli İngiliz'i dinlemekten ne kadar keyif alırsa alsın, ciddi konulara girdiğinde Yelizaveta gülümsüyor ve yanından uzaklaşıyordu. Kadın olarak iltifatları kabule hazırdı; hükümdar olarak ise kulaklarını tıkalı tutuyordu. Sir Charles ülkeye gelişinden beri tek adım ilerleyememişti.

Bu sebeplerle başka yönlerde arayışlara başladı. Geleceğin hükümdarı Petro'ya yöneldiğinde yine yüz geri edildi. Tahtın veliahtının Prusya kralına saplantı derecesinde hayranlık duyduğunu ilk sohbetlerinde keşfetti. Yapacak hiçbir şey yoktu; teyzesi gibi yeğeniyle de zaman kaybedeceğini anladı. O akşam Oranienbaum'da düzenlenen ziyafete görevinde başarısızlığa uğradığı fikriyle gelmişti. Fakat yemekte grandüşesin yanına oturtulduğunu gördü. Karşısında doğal bir müttefik, entelektüel

sohbete kıymet verebilen, kitaplarla yakından ilgilenen ve ayrıca Prusya kralına menfi hisler geliştiren kültürlü bir Avrupalı bulmuştu.

Sir Charles Katerina'yı ilk defa gördüğünde, bilgisinin derinliği kadar görünüşünün de etkisi altında kaldı. Katerina'nın Sergey Saltıkov ile ilişkisi iyi biliniyordu ve bu yüzden girişimlere müsait olduğu fikri mevcuttu. Daha genç çağlarında çapkınlıktan geri kalmadığı için belki de kısa süreliğine romantik bir bağlantıya girmeyi düşündü. Ancak gerçeklikle kısa zamanda yüzleşti ve Katerina'nın mükemmel sayılamayacak bir sağlığa sahip orta yaşlı bir dula yüz vermeyeceğini takdir etti. Bu yaklaşımı tavsiye eden Londra'daki bir bakana "benim yaşımda bir adamdan kötü âşık olur" görüşünü bildirdi. "Maalesef, asam artık iş görmüyor." Bunun yerine kendisine Katerina'nın şahsi ve siyasi konularda görüş için başvurabileceği babacan, hatta baba benzeri bir rol biçti. Diğer yöntemi genç kâtibi Stanislaw Poniatowski'ye bıraktı.

Katerina, Hanbury-Williams'ı ufuk açıcı ve kültürlü buldu; Rusya ile İngiltere arasında Prusya'ya karşı bir ittifakı müzakere için geldiğini öğrendiğinde beğenisi daha da arttı. Kendi açısından büyükelçi, Katerina'nın Bestujev'le dostluğunu biliyor ve bu nedenle değerli bir potansiyel müttefik olabileceğini tahmin ediyordu. Aralarındaki dostluk olgunlaştı. Sir Charles bir baloda kıyafetini çok beğendiğinde kızı Leydi Essex için de bir örneğini yaptırdı. Katerina ona hayatından bahseden mektuplar yazmaya başladı. Zekâsı ve kültürüne saygı duyduğu, kendisinden yaşça büyük bu insanla teması bir manada "On Beş Yaşındaki Bir Filozofun Portresi" denemesini yazdığı Kont Gyllenborg'la büyüme çağında kurduğu ilişkinin bir benzeriydi. Bu mektup teatilerinde bir Rus grandüşesinin yabancı bir elçiyle özel yazışmalara girmesinin ihtiyatsızlık olabileceğini dikkate almadı.

Mektup alışverişi Hanbury-Williams'ın Katerina'yı etkileme çabasında kullandığı tek vasıta değildi. Onun içine düştüğü mali sorunları da keşfetti. Annesi tarafından bırakılan borçlara yenileri de eklenmişti. Parasını kıyafetlere, eğlenceye ve dostlarına serbestçe harcıyordu. Başkalarını ikna etmekte ve sadakatlerini satın almakta paranın gücünü öğrenmişti. Açıktan açığa rüşvet vermekle suçlanması mümkün

değildi; cömertliğinin sebebi daha çok etrafındakileri memnun etmek ve yüzlerini güldürmek için duyduğu arzuydu. Hanbury-Williams ona İngiliz hazinesinin kaynaklarını kullanarak mali yardım önerdiğinde kabul etti. Katerina'nın ondan ödünç aldığı veya kabul ettiği miktarlar tam bilinmemekle beraber, herhalde toplam hayli kabarıktı. Hanbury-Williams'a hükümeti tarafından açık çek verilmişti ve Katerina için St. Petersburg'daki İngiliz konsolosu Baron Wolff nezdinde bir borç hesabı açtırmıştı. Grandüşes tarafından imzalanmış iki makbuzun tarihleri 21 Temmuz ve 11 Kasım'dır; yekûn ise elli bin rubledir. 21 Temmuz kredisi ilk verilen para değildi; bunun için ricada bulunurken Katerina, "Size tekrar başvurmaya çekiniyorum" demektedir.

Katerina İngiliz büyükelçisinden para almasının bazı riskler içerdiğinin farkındaydı fakat aynı zamanda Rus sarayındaki herkesin bu oyuna girdiğini de bilmekteydi. Etrafındakileri hoşnut kılmak amacıyla rüşvet kabul ederken sadece her Avrupa devletinin siyaset ve hükümet ilişkilerinin veçhelerinden sayılabilecek yolsuzluk alışkanlığının parçası olmaktaydı. Para; dostluklar, sadakatler ve antlaşmalar satın alabilmekteydi. St. Petersburg'daki herkes, imparatoriçe dahil, rüşvete açıktı. Hanbury-Williams yeni İngiliz-Rus antlaşmasını kabule imparatoriçeyi razı etme çabalarına başlarken, Yelizaveta'nın iki sarayın inşaatına başladığı ancak bitirecek parasının olmadığı konusunda Londra'yı bilgilendirmişti. Antlaşma Rusya'ya yıllık yüz bin pound* temin edecek olmakla birlikte, Sir Charles İngiltere'ye daha da emin şekilde bağlanması için Yelizaveta'nın şahsi ödeneğine ilave bir katkıda bulunulabileceğini düşündü. "Kısaca belirtirsek, şu ana kadar verilen her şey Rus askeri birliklerinin satın alınmasına hizmet etmiştir. Bundan böyle verilebilecekler imparatoriçenin satın alınmasına hizmet edecektir." Londra ilave miktarı kabul etti ve Sir Charles antlaşma müzakerelerinin düzgün yürüdüğünü haber verebildi. Benzeri bir yaklaşımın çekici grandüşesin iyi niyetini ve Prusya karşıtlığını da satın alabileceğine inanıyordu.

* Enflasyon hesaplaması yöntemine göre 2018 yılı itibariyle yaklaşık 22 milyon pound ediyor-ed.n.

31. Bölüm

Diplomatik Bir Deprem

Sir Charles Hanbury-Williams'ın Rusya'ya 1755'te gönderilmesinin sebebi İngiltere'nin Hannover elektörlüğünü savunmak için duyduğu siyasi yükümlülüktü. On sekizinci yüzyıl ortalarında İngiliz diplomasi ve askeri stratejisine yön veren iki değişmez unsur bulunmaktaydı: Birincisi, fiilen savaşta olsunlar veya bir barış döneminden geçsinler, Fransa'nın değişmez düşmanlığıydı; diğeri ise küçük, etrafı çevrili kuzey Alman elektörlük devletinin savunma ihtiyacıydı. Bu yükümlülük İngiltere kralının aynı zamanda Hannover elektörü olmasından kaynaklanıyordu. Elli dört yaşındaki Elektör George Ludwig 1714 yılında parlamento tarafından İngiliz tahtını kabule ikna edilmiş, bu yolla Britanya adalarında Protestan dininin üstünlüğü güvenceye alınmıştı. George Alman elektörlüğünü ve unvanını elinde tutarken eşzamanlı olarak İngiltere Kralı I. George unvanını almıştı. Ada krallığı ile kıta elektörlüğü arasındaki hükümdarın şahsında temayüz eden bu şahsi birlik Kraliçe Victoria'nın taç giydiği 1837 yılına kadar devam etti ve o tarihte sessizce bir kenara bırakıldı.

Bu birliği yürütmek asla kolay olmadı. I. George ve daha sonra oğlu II. George yedi yüz elli bin nüfusa, mütebessim, itaatkâr insanlara sahip elektörlüklerini her işlerine karışan, sivri dilli bir parlamentoya sahip krallıklarına tercih etmekteydiler. I. George İngilizceyi hiç öğrenmedi ve her iki hükümdar da memleketleri Hannover'e sık sık gidip uzun sürelerle kalırlardı.

Elektörlük Kıta Avrupa'sındaki komşuları için daima kolay bir avdı. Büyük bir kara ordusu bulundurmayan deniz gücü İngiltere için ülkenin saldırgan komşularından korunması imkânsız gibiydi. İngilizlerin çoğunluğu Hannover'in ayak bağı olduğuna ve İngiltere'nin genel çıkarlarının elektörlük uğruna hep feda edildiğine kuvvetle kaniydi. Bununla

beraber, kurtuluş da yoktu; Hannover'in savunulması zorunluydu. Bu işi de ancak bir kıta müttefiki yapabileceğinden İngiltere Avusturya ve Rusya'yla uzun süreli ittifaklara girmişti. Bu düzenleme onyıllar boyunca işe yaradı.

Prusya'nın yükselen askeri tehdidi 1755'te Kral I. George'u kayınbiraderi Prusya Kralı II. Friedrich'in (Friedrich'in eşi Sophia, George'un kız kardeşiydi) Silezya'ya yaptığı gibi Hannover'i de işgal edebileceği endişesine kapılmasına yol açtı. Sir Charles Hanbury-Williams'ın St. Petersburg'a müzakereler için gönderilmesi ve Prusya'yı bir maceraya girişmekten caydırmak için İngiltere'nin Rusya'yla ittifak antlaşmasını yenilemeyi önermesi bu yüzdendi. Kont Bestujev Eylül 1755'te Rusya adına antlaşmayı imzaladığında Sir Charles fevkalade sevindi.

Hanbury-Williams aslında zamansız sevinmişti. İngiltere ile Rusya'nın yeni bir antlaşma imzalamak üzere oldukları haberi Tanrı'dan çok Rusya'dan korktuğu söylenen Prusya kralını ayağa kaldırmıştı. Elli beş bin Rus askerinin kuzeyden üstüne yürümeye hazırlanması ihtimalinden korkuya kapılan kral İngiltere ile arayı bulmaları için derhal diplomatlarını talimatlandırdı. Onlar da bu işi mülga olduğu varsayılan bir antlaşmayı canlandırarak yerine getirdiler. Rusya ile müzakerelere girmeden önce İngiltere, Hannover'in bütünlüğünün teminat altına alınması için öncelikle Prusya ile doğrudan müzakereye girmek istemişti. Bu öneriyi o vakit reddeden Friedrich şimdi ise alelacele kabulü yoluna gitti. İngiltere ile Prusya 16 Ocak 1756'da birbirlerinin topraklarını karşılıklı olarak işgal ve tehdit etmeyecekleri taahhüdüne girdiler. Bunun yerine, herhangi bir saldırgan, "Almanya'nın sükûnetini" bozduğu takdirde -hem Hannover'i, hem Prusya'yı kapsayabilecek müphemlikte bir terimdi- bu saldırgana karşı çıkmak için birleşeceklerdi. Potansiyel "işgalciler" ise Fransa ile Rusya'ydı.

Bu antlaşma diplomatik bir depreme yol açtı. Prusya'yla kurduğu ittifakın İngiltere'ye bedeli Avusturya'yla ittifakı dışında Rusya'yla yeni girdiği antlaşmanın da uygulanamaması oldu. İngiliz-Prusya antlaşmasının haberi Şubat 1756'da Fransa'ya eriştiğinde, bu ülkenin Prusya ile ittifak antlaşmasını feshedip tarihi hasmı Avusturya ile yakınlaşmasının önünü açtı. Avusturya ve Fransız diplomatları 1 Mayıs tarihinde Versailles Konvansiyonu'nu imzaladılar. Fransa bu antlaşmayla, saldırıya uğradığı takdirde Avusturya'nın yardımına gelmeyi kabul etti.

Altı ay önce bu saf değişiklikleri akıllara gelmezdi; şimdi ise gerçekliğe dönüşmüşlerdi. Friedrich kendi ittifaklarını ters yüz etmiş, diğer devletleri de buna uymaya zorlamıştı; onlar da bunun gereğini yaptıklarında Avrupa'da yeni bir dış ilişkiler yapısı ortaya çıktı. Yeni düzenlemeler tamamlandığında Friedrich harekete geçmeye hazırdı. Mükemmel talim görmüş, iyi donanımlı ordusu 30 Ağustos 1756'da Saksonya'ya yürüdü. Prusyalılar süratle komşularını ezip tüm Sakson ordusunu kendi saflarına kattılar. Saksonya Avusturya'nın uydusu olduğundan daha mürekkebi kurumamış Fransız-Avusturya antlaşması kaçınılmaz şekilde XV. Louis'yi Maria Theresa'nın yardımına götürdü. Rusya'nın eski müttefiki Avusturya da işe karışınca İmparatoriçe Yelizaveta Prusya'ya karşı Avusturya ve Fransa'nın yanında yer aldı. Öte yandan bu manevralar Hannover'in güvenliğini iyileştirmemişti. Prusya işgali tehdidinden kurtulan elektörlük şimdi hem Fransa hem Avusturya tehdidiyle karşı karşıyaydı.

Kont Bestujev İngiliz sefaretine bir nota gönderip Rusya'nın yeni Prusya karşıtı ittifaka katıldığı hakkında Hanbury-Williams'ı bilgilendirince büyükelçi donakaldı. Bestujev'le daha yeni müzakere ettiği İngiltere'yle imzalanmış antlaşma, resmen feshedilmediği halde bir kenara atılmak zorundaydı.* Londra, şimdi Hanbury-Williams'dan, İngiltere'nin yeni müttefiki mevkisine gelen Prusya Kralı Friedrich'in, ilk başta zayıflatması için gönderildiği çıkarlarını ilerletmesini istemekte, onu fevkalade dolambaçlı bir duruma sokmaktaydı. Avrupa devletlerinin büyük ittifaklarını ters yüz etmeleri, Londra'nın Hanbury-Williams'ı amaç ve girişimlerini ters yüz etmeye zorlamasıyla, daha küçük çapta St. Petersburg'da da yansımasını buluyordu.

İngiliz temsilci elinden geleni yaptı ve diplomatik bir akrobasi örneği sergiledi. Friedrich'in St. Petersburg'da temsilcisi yoktu; Hanbury-Williams el altından bu rolü üstlenmeyi önerdi. Berlin'deki İngiliz büyükelçisine gönderilen diplomatik torbayı kullanarak Rus başkentinde olan bitenler hakkında Prusya kralını bilgilendirmeye çalışacaktı. Ayrıca St. Petersburg'daki bağlantıları vasıtasıyla çıkacak savaşta ciddi bir Rus

* Bu olayı takip eden Yedi Yıl Savaşı boyunca (1756-63), her ikisi de birbirlerinin düşmanlarıyla müttefik olmasına rağmen Rusya ve İngiltere hiç savaşmadı.

çabasının gösterilmemesini temin edecekti. Artık Bestujev'i yitirdiğine göre bu bağlantıların en önemlisi Katerina'ydı. O ve grandüşes mahrem şekilde yazışıyor ve birçok yeni fikirle dolu sohbetler yapıyorlardı; Katerina'ya binlerce pound vermişti ve Prusyalılara onun "sevgili dostu" olduğunu söyleyerek böbürleniyordu; Rusları harekete geçirmek için Katerina'yı kullanabileceğini öne sürmekteydi.

Büyükelçi sır ortağını istismar etmekteydi. Katerina İngiliz-Rus antlaşmasının ölüm döşeğinde olduğunu anlıyor ancak dostunun gizlice Rusya'nın düşmanlarına yardım ettiğini, entrikalarında olası bir müttefik olarak adını kullandığını bilmiyordu. Hanbury-Williams kendisi dahil herkesi kandırdığı bir oyunun içindeydi. Katerina Ocak 1757'de yazdığı bir mektupla Bestujev'e samimi duygularını açığa vurdu: "Ordumuzun kısa süre sonra [yürüyeceğini] memnuniyetle duydum. Ortak dostumuzu [Stepan Apraksin] Prusya kralını yendiğinde onu eski sınırlarına dönmeye zorlamasını telkin etmenizi dilerim. Böylelikle daima tetikte durmak zorunda kalmayız."

Gerçek şuydu ki ayrılışından önce Apraksin sık sık grandüşesi ziyaret etmiş ve Rus ordusunun zayıf durumunun Prusya'ya karşı bir kış seferini mahzurlu kıldığını ve seferi ertelemenin daha doğru olacağını açıklamıştı. Bu konuşmaların özünde ihanet yoktu; Apraksin imparatoriçe, Bestujev ve hatta yabancı elçilerle benzeri konuşmaları yapmıştı. Aradaki fark imparatoriçenin Katerina'ya siyasi ve diplomatik işlerden kaçınmasını emretmiş olmasıydı. Grandüşes belki de bu emri dikkate almamış ve konuyu Hanbury-Williams ile tartışmıştı. Ancak durum böyle bile olsa bunu, yakını saydığı İngiliz dostunun, sözlerini Prusya kralına aktardığını bilmeyerek yapmıştı.

32. Bölüm

Poniatowski

Sir Charles Hanbury-Williams'ın Katerina'yla tanıştığı gün takdim ettiği genç Leh asil Stanislaw Poniatowski Avrupa aristokrasisinin nadide bir cevheriydi. Annesi Lehistan'ın kudretli ailelerinden Czartoryskilerin kızıydı. Poniatowski ailesinden evlenmişti ve Stanislaw en küçük oğluydu. Annesi ona tapıyor, Lehistan'ın en güçlü iki adamı olan dayıları tarafından himaye ediliyordu. Siyasi bakımdan aile Lehistan'ın seçilmiş kralı, Saksonyalı III. Augustus'un saltanatını sona erdirmeyi ve yerli bir Leh hanedanı kurmayı umuyordu.*

Stanislaw on sekiz yaşındayken beraberinde bir hizmetkâr ordusuyla Avrupa başkentlerini turlamaya başlamıştı. Yanında etkileyici bir tanıtma mektubu dosyası taşıyordu. Paris'te XIV. Louis ile Madam Pompadour'a; Londra'da II. George'a takdim edildi. Daha önceden tanıştığı Charles Hanbury-Williams İngiltere büyükelçisi olarak Rusya'ya atandığında Stanislaw'ı kâtibi olarak kendisine eşlik etmesi için çağırdı. Genç adamın annesi ve dayıları memnunlardı; teklif Czartoryskilerin St. Petersburg'daki diplomatik zeminlerini güçlendirmelerine vasıta olacak, aynı zamanda Stanislaw'a devlet hizmeti kariyerine başlaması için bir fırsat verecekti. Rus başkentine geldiklerinde, Hanbury-Williams genç kâtibine tam bir itimat gösterdi: Stanislaw, "en gizli mesajlarını okumama, şifrelememe ve şifrelerini çözmeme izin verdi" demiştir. Sir Charles büyükelçilik olarak kullanılmak üzere Neva Nehri kenarında bir konak kiralamıştı ve iki adam burada beraber kalıyor, Petrus ve Pavlus Kalesi'nin surları ile altın sarısı yüz yirmi metrelik katedral kulesine bakan manzarasını paylaşıyorlardı.

---

* Yüzyıllar boyunca Lehistan tahtına seçimle çıkılmıştır. Lehistan asilleri ayrıcalıklarını feda etmektense yabancı bir kralın zayıf yönetimini kendi kanlarından birine tercih ederlerdi. Sonuç ise hep anarşiye yakın bir durumdu.

Katerina'dan üç yaş küçük Stanislaw Poniatowski yakışıklılıkta Sergey Saltıkov ile rekabet edemezdi. Kısa boylu, yüzü kalp biçimli, gözleri miyop ve göz rengi elaydı. Kalın kaşları ve sivri bir çenesi vardı. Ancak altı dil konuşuyor, sevimliliği ve güzel sohbetiyle her yerde hüsnükabul görüyor, yirmi üç yaşındayken her yerde yüksek Avrupa aristokrasisi gençliğinin örnek bir modeli kabul ediliyordu. Katerina'nın karşısına çıkan bu tür ilk insandı ve Madam de Sevigne ile Voltaire'in merakını uyandırdıkları pırıltılı dünyayı şahsında temsil ediyordu. Aydınlanma çağı dilini konuşuyor, soyut sorunları hünerle açıklıyor, bir gün hülyalı bir romantik oluyor, ertesi gün çocuksu bir havailiğe dönebiliyordu. Katerina'nın ona ilgisi uyanmıştı. Ancak Stanislaw'ın iki niteliği eksikti. Bu genç Lehistanlı'da fazla bir orijinallik ve gerçek bir şahsiyet ağırlığı yoktu ve Katerina bu eksiklikleri görüp kabullendi. Aslında sınırlarını en iyi bilen kişi de Stanislaw'dı. Hatıralarında şu itirafta bulunmuştur:

> Mükemmel bir eğitimin zihni eksikliklerimi gizlememi sağlaması yüzünden birçok insan benden verebileceğimden fazlasını bekler. Sohbetlere katılmama yetecek denli kıvrak zekâlıyımdır ancak herhangi bir konuda uzun süreyle ve ayrıntılı şekilde konuşamam. Sanatlara tabii bir yatkınlığım vardır. Öte yandan miskinliğim hem sanatlarda hem de bilimde istediğim ölçüde ilerlememe engel teşkil eder. Ya çok fazla çalışırım veyahut hiç çalışmam. Meseleler hakkındaki yargılarım yerindedir. Bir planın kusurlarını veya o planı önerenlerin kusurlarını derhal anlarım ancak bana ait herhangi bir planı uygulamakta düzgün yönlendirilmeye çok ihtiyaç duyarım.

Böylesine kültürlü bir insan için birçok bakımdan olağanüstü masum biriydi. Otuz yaşından önce şarap veya alkol içmeyeceği, kumar oynamayacağı ve evlenmeyeceği konularında annesine söz vermişti. Dahası kendi anlatımına göre, Paris ve diğer Avrupa başkentlerinin cemiyet hayatında başarılar elde etmiş bir insandan beklenmeyecek gariplikte bir başka münferit özelliği de vardı:

> Katı bir eğitim beni tüm bayağı uçarılıklardan uzak tutmuştu. Seyahatlerimde. yüksek cemiyet hayatında yer edinme ve bu yeri koruma arzum hâkim olmuş, çok başlangıçta kalan ilişkilerimde ardı ardına baş gösteren münferit şartlar, kaderime yön verecek kişi için kendimi saklamama yol açmıştı.

Kısacası Katerina'nın yanına geldiğinde hâlâ bakirdi.

Poniatowski kısa süre önce reddedilmiş ve bir kenara bırakılmış gururlu bir kadını çekecek başka niteliklere de sahipti. Bağlılığıyla bir erkekte basit bir tensel arzudan çok daha yüksek duygular uyandırabileceğini Katerina'ya gösteriyordu. Katerina'nın sırf unvanı ve güzelliğine değil kendisine nazaran üstünlüğünü takdir ettiği aklı ve mizacına da hayranlığını ifade ediyordu. Sevgi dolu, ilgili, ağzı sıkı ve sadıktı. Tutkulu aşk yanında Katerina'ya iç huzuru ve güven duygusunu da öğretti. Stanislaw bu yönleriyle onun manevi iyileşme sürecinin bir parçası haline geldi.

Bu gönül ilişkisinin başlangıcında Katerina'nın üç müttefiki vardı. Bunlardan ilki Hanbury-Williams, diğerleri Bestujev ile Lev Narişkin'di. Şansölye Katerina için Poniatowski'yle dostluk kurmaya gönüllü olduğunu açıkça belirtti. Narişkin, Katerina'yla ilişkisi sırasında Saltıkov için yerine getirdiği arkadaş, destek ve kılavuz rolünü hemen onun için de benimsedi. Lev ateşlenip yatağa düştüğünde Katerina'ya zarif bir üslupla kaleme alınmış birkaç mektup gönderdi. Mektuplarda meyve ve marmelat göndermesi ricaları gibi basit konular vardı. Ancak yazıldıkları üslup Katerina'ya bu mektupların Lev'in elinden çıkmadığını hemen gösterdi. Bilahare Lev mektupların yeni arkadaşı Kont Poniatowski tarafından yazıldıklarını itiraf etti. Katerina tüm seyahatleri ve kültürüne rağmen Stanislaw'ın hâlâ utangaç ve duygusal bir delikanlı olduğunu fark etti. Ancak bir Lehistanlı olarak romantik karakterli bir insandı ve karşısında bedbaht bir evliliğe mahkûm olmuş, yalnız bir genç kadın durmaktaydı. Kalbini vermesi için bunlar yeterliydi. Katerina o günlerde ona şöyle görünmüştür:

> Yirmi beş yaşında, bir kadının güzellik iddiasında bulunabileceği en harika çağdaydı. Siyah saçları, göz kamaştırıcı beyazlıkta teni; iri, yuvarlak, ifadeli mavi gözleri; uzun, koyu renkli kirpikleri, bir Grek burnu, öpülmeyi ister gibi görünen bir ağzı, mükemmel omuzları ve elleri; uzun, ince bir bedeni; asil, olgun ve aynı zamanda çok saygın bir duruşu, yumuşak ve tatlı bir sesi ile mizacı gibi neşeli bir kahkahası vardı. Bir an en uç ve en çocuksu oyunlara kendini kaptırır, biraz sonra ise masasında oturur en karmaşık mali ve siyasi meselelerle başa çıkardı.

Tecrübesiz âşığın harekete geçecek cesareti bulması ayları aldı. O zaman bile yeni arkadaşı Lev'in ısrarı olmasaydı müteredditt namzet sevdiğine uzaktan tapmakla yetinebilirdi. Ancak Lev kasten Stanislaw'ı, grandüşese mahcup olmadan içinden çıkamayacağı bir duruma itti. Ne düzen kurulduğunu anlamaksızın bir gün Katerina'nın özel dairesinin kapısına götürüldü. Kapı yarı açıktı ve Katerina içeride beklemekteydi. Yıllar sonra Poniatowski bu anı şöyle hatırlamıştır: "O gün üstündeki giysiyi hatırlama zevkinden kendimi mahrum edemem: beyaz satenden kenarları ince dantelli, küçük bir gecelik, tek süsü bir pembe kurdele." Poniatowski o andan itibaren, "tüm hayatımı ona adadım" diye yazmıştır. Yeni sevgili, Katerina'nın Saltıkov'a teslim olmasına yol açan o mütebessim özgüvene sahip değildi. Bu bakımdan Katerina'nın karşısında her ne kadar çok seyahat etmiş, çekici ve güzel konuşan biri olsa da genç bir delikanlı vardı. Ne yapılması gerektiğini anladı ve Poniatowski çekingenliğini aşar aşmaz bu yakışıklı ve bakir Lehistanlı gencin erkekliğe erişmesine rehberlik etti.

33. Bölüm

Ölü Bir Fare, Uzakta Bir Âşık ve Riskli Bir Teklif

Avrupa'da dikkat çekici diplomatik değişimler meydana gelmekte ancak Katerina ve Petro'nun küçük, kapalı evlilik dünyasında yaşamlarının on yılına özelliğini veren düzenlemeler ve husumetler devam etmekteydi. Katerina, Stanislaw Poniatowski'de yeni ve destekleyici bir âşık bulmuştu; Petro birinden diğerine sekerek Katerina'nın nedimelerini ilgisine mazhar kılıyordu. Evli çiftin çok ayrı zevkleri ve merakları vardı: Petro askerler, köpekler ve içkiye düşkündü; Katerina ise okuma, sohbet, dans ve atçılıkla ilgiliydi.

Petro'nun Holstein askerlerinin büyük kısmı 1755 kışında ülkelerine geri gönderildi ve Katerina ile Petro da ayrı hayatlarını sürdürmek için Oranienbaum'dan St. Petersburg'a döndüler. Şehir karlar altında ve Neva Nehri buzlarla kaplıyken Petro askerlik saplantılarını kapalı mekânlara nakletti. Askerleri şimdi ağaç, kurşun, kâğıt hamuru ve mumdan yapılmış oyuncaklardı. Bu figürleri, aralarından zorlukla geçebildiği kadar çok sayıda masanın üstüne diziyordu. Sicim bağlı pirinç şeritler masalara tutturuluyor ve sicimler çekildiğinde pirinç şeritler sallanıp, Petro'nun Katerina'ya verdiği bilgiye göre, tüfekçilerin gürleyen mermi atışına benzeyen bir ses çıkartıyordu. Petro bu odada her gün değişen muhafız alayı törenini yönetiyor, nöbeti devralma görevi verilen yeni oyuncak askerler dinlenmeye alınan ve masalardan kaldırılan askerlerin yerine geçiyordu. Petro bu törende yüksek çizmeleri, dik yakası ve atkısıyla eksiksiz Holstein üniformasını giyerek yer alıyordu. Tatbikata katılan hizmetkârların da Holstein üniforması giymesi gerekiyordu.

Katerina bir gün bu odaya girdiğinde ölü bir sıçanın model idam tahtasında asılı durduğunu gördü. Dehşete düşerek bu halin nedenini sordu. Petro, sıçanın savaş yasalarına göre en büyük cezayı gerektiren bir suçtan mahkûm olduğunu açıkladı. Bu yüzden asılma yoluyla cezası

infaz edilmişti. Sıçanın suçu bir masanın üzerinde duran karton kalenin duvarlarına tırmanması ve nöbet bekleyen iki kâğıt askeri yemesiydi. Sıçanı Petro'nun köpeklerinden biri yakalamış, mücrim savaş yasalarına göre derhal asılmıştı. Şimdi de ibret teşkil etmesi için üç gün açık alanda asılı kalacaktı. Katerina söylenenleri dinledi ve gülmeye tutuldu. Sonra da özür dileyip askeri yasaları bilmemesini mazeret gösterdi. Petro yine de alaycı tavrına bozuldu ve yüzünü asmaya başladı. Katerina'nın konu hakkındaki son sözü, savunması alınmadan asıldığının sıçan namına öne sürülebileceği oldu.

Katerina 1755-56 kış mevsiminde Lev Narişkin'in yengesi Anna Narişkina'yla yakınlık kurdu. Lev bu dostluğun bir parçasıydı. Katerina'nın belirttiğine göre, "adamın saçmalıklarının hiç sonu gelmezdi". Petro ile Katerina'nın daireleri arasında koşturmayı âdet haline getirmişti. Katerina'nın odasına girmek için kapısının önünde kedi miyavlaması sesi çıkarırdı. Aralık ayının bir akşamı saat altı ile yedi arasında Katerina yine miyavladığını duydu. İçeri girdi, yengesinin hastalandığını söyledi ve "Gidip onu görmelisiniz" dedi.

Katerina, "Ne zaman?" diye sordu.

"Bu gece," dedi.

"Biliyorsunuz izinsiz gidemem ve evine gitmem için bana asla izin vermezler" dedi.

"Sizi oraya götürürüm" dedi.

Katerina "Deli misiniz?" dedi. "Sizi kaleye hapse gönderirler ve Tanrı bilir, benim de başıma neler gelir."

Lev, "Fakat kimsenin haberi olmayacak" dedi. "Bir saat kadar sonra sizi almaya gelirim. Grandük akşam yemeğinde olacak. Gecenin büyük kısmında masada kalır ve sarhoş düşüp yatağa gitmek isteyene kadar oradan ayrılmaz. Emniyetli olması için erkek kıyafeti giyersiniz."

Dairesinde yalnız kalmaktan sıkılmış Katerina kabul etti. Lev ayrıldı ve o da baş ağrısı bahanesiyle yatağına erken çekildi. Madam Vladislavova yanından ayrılır ayrılmaz Katerina kalktı, erkek giysilerine büründü ve saçını elinden geldiğince düzenledi. Belirlenen saatte Lev kapıda miyavladı. Saraydan dikkat çekmeden ayrılıp arabaya girdiler ve kaçamaklarından ötürü gülüştüler. Lev'in ağabeyi ve yengesiyle beraber yaşadığı eve vardıklarında -şaşırmadan- Poniatowski'nin de orada bu-

lunduğunu gördü. Katerina'nın yazdığına göre, "gece çılgın bir neşeyle geçti. Bir buçuk saat kadar kaldıktan sonra ayrıldım ve kimsenin ruhu duymadan saraya döndüm. Ertesi gün sabahı sarayda ve akşam balosunda bir önceki gece gösterdiğimiz cesareti düşünüp gülmeye tutulmadan birbirimizin yüzüne bakamadık."

Birkaç gün sonra Lev, Katerina'nın dairesine bir karşılık ziyareti düzenledi ve kimsenin şüphesini uyandırmadan arkadaşlarını içeri soktu. Grup bu gizli toplantılardan çok keyif aldı. 1755-56 kışında bu toplantılar haftada iki veya üç defa ve her defasında bir başkasının evinde tekrarlandı. "Bazen tiyatrodayken farklı localarda veya parterde bile otursak bazı özel işaretlerle hiç konuşmadan nereye gidileceğini öğrenirdik. Hiç kimse de hataya düşmezdi. Fakat iki defa saraya yürüyerek dönmek zorunda kaldım." Bu akşamların mutluluğu, Poniatowski'nin aşkı ve Bestujev'in siyasi desteği Katerina'nın özgüvenini güçlendirdi.

Eşinin statüsünün ve niteliklerinin bazen Petro tarafından çirkince küçümsenmesinden cesaret bulan Katerina'nın bazı nedimeleri, ara sıra Katerina'ya muhalefet ediyordu. Pavel'in babası olarak artık resmen tanındığından Petro çapkın erkeği oynamaktan zevk alıyordu. Özel yemeklerinde cemiyetin "hafif kadın" tabir ettiği şarkıcılar ve dansözler beliriyordu. En çok ilgi gösterdiği kadın Katerina'nın nedimelerinden, Bestujev'in rakibi, Şansölye Yardımcısı Mihail Vorontsov'un yeğeni Yelizaveta Vorontsova'ydı. On bir yaşında Katerina'nın maiyetine alınmış, özel bir zekâ veya güzellik belirtisi göstermemişti. Hafif kambur, çiçek bozuğu yüzüyle ateşli bir mizacı vardı ve her zaman gülmeye, içmeye, şarkı söylemeye ve bağırmaya hazırdı. Rusya'nın en eski ailelerinden birine ait olduğu halde, konuşurken tükürük saçtığı veya başka şekillerde de "kötü şöhretli bir evde yetişmiş hizmetçi bir kız gibi" davrandığı söylenirdi. Petro'nun ona bağlılığı, muhtemelen kendi aşağılık duygusundan beslenmiş, Vorontsova'nın kendisini, olduğu haliyle sevdiği sonucuna varmıştı. Yelizaveta Vorontsova başlangıçta sadece birçoklarının arasında bir kadındı. Rakibeleri eksik değildi ve zaman zaman kavga ediyorlardı fakat Petro'nun döndüğü kadın hep Yelizaveta oluyordu.

Oranienbaum'da 1756 yazında Katerina'nın nedimelerinden bazılarıyla olan ilişkisi, şiddetli bir tartışmaya yol açtı. Katerina, bu genç kadınların işi açıkça hürmetsizliğe vardırdıklarını düşünerek dairelerine gitti ve tavırlarını değiştirmedikleri takdirde imparatoriçeye şikâyette

bulunacağını onlara söyledi. Bazıları korkup ağladılar; bazılarıysa öfke duydu. Katerina yanlarından ayrılır ayrılmaz bunlar koşup durumu grandüke anlattılar. Sinirlenen Petro, Katerina'nın dairesine daldı. Eşine kendisiyle yaşamanın imkânsız hale geldiğini, her gün daha da çekilmez olduğunu, hizmetçi muamelesi ettiği kişilerin cemiyette mevki sahibi olduklarını ve imparatoriçeye haklarında şikâyet götürdüğü takdirde onun da teyzesine Katerina'nın kibrini, burnu büyüklüğünü ve huysuzluğunu anlatacağını söyledi.

Katerina söylenenleri dinledi. Sonra da hakkında canı ne isterse söyleyebileceğini, ancak mesele teyzesine giderse, imparatoriçenin en iyi çözümü yeğeni ile gelininin arasını bozan kadınları hizmetinden azletmekte bulabileceğini belirtti. Aralarında huzuru tekrar tesis etmek ve sürekli kulağına gelen kavgalarının önüne geçmek için imparatoriçenin bu yolu tercih edeceğinden emin olduğunu söyledi. Bu görüş Petro'yu şaşırttı. Katerina'nın nedimeler hakkında Yelizaveta'nın tavrını kendisinden daha iyi anladığını ve gerçekten de bu mesele yüzünden onları azledebileceğini aklederek tonunu yumuşattı ve "Söyle bakalım ne kadarını biliyorsun. Hiç kimse ona [nedimelerden] bahsetmiş midir?" dedi. Katerina mesele imparatoriçenin kulağına gidecek kadar büyürse, majestelerinin bilinen kararlı yöntemiyle konuyu halledeceğinden kuşku duymadığı cevabını verdi. Petro endişe içinde bir ileri bir geri yürüyüp durdu. Aynı akşam şikâyetlerini Petro'ya götürmekten vazgeçmeleri için kadınları ikaz eden Katerina, aralarından daha akıllı olanlarını grandükle arasında geçen sahne hakkında bilgilendirdi ve ileri giderlerse başlarına neler geleceğini anlattı.

Katerina geçici bir süreliğine yanından ayrılmak zorunda kalan Stanislaw Poniatowski'ye ne kadar bağlandığını anladı. Poniatowski bu gönülsüz ayrılığa kendisi sebebiyet vermişti. Prusyalı Friedrich'in elektörlüğünü işgal ettiği, kendisinin de itibari kralı sayılan Saksonyalı Augustus'tan hoşlanmıyor ve sürekli onu aşağılıyordu. Bazıları saldırılarını Friedrich'e sempati ifadeleri olarak yorumluyor, Petro da bu şekilde anlıyordu. Ancak Poniatowski'yi Prusya hayranı gören sadece Petro değildi. Bu kanaate kapılan Sakson-Leh sarayı da genç adamı ülkesine göndermesi için bir süre sonra Yelizaveta'yı sıkıştırdı. Başka seçenek bırakılmayan Poniatowski Temmuz 1756'da mecburen Rusya'dan ayrıl-

mak zorunda kaldı. Katerina gitmesine müsaade ederken geri getirilmesini de aklına koymuştu.

Poniatowski hareket etmeden iki gün önce yanında İsveçli Kont Horn ile birlikte veda için Oranienbaum'a geldi. İki kont Oranienbaum'da iki gün kaldılar; ilk gün Petro onlara yakın davrandı ancak ikinci gün avcılarının birinin düğününde içmeyi planladığından çıkıp gitti ve misafirlerle ilgilenmek için Katerina'yı yalnız başına bıraktı. Akşam yemeğinden sonra Katerina, Horn'a sarayı gezdiriyordu. Özel dairesine vardıklarında sahibi olduğu ufak İtalyan tazısı Horn'a aralıksız havlamaya başladı. Fakat Poniatowski'yi gördüğünde köpek hemen sesini kesti ve çılgın gibi salladığı kuyruğuyla selamladı. Horn buna dikkat etti ve Poniatowski'yi bir kenara çekip şöyle dedi: "Dostum, kucak köpeklerinden daha fena hain yoktur. Bir kadına tutulduğumda yaptığım ilk şey ona bu tür köpeklerden bir tane hediye etmektir. Benden başka birine yüz verip vermediğini bu sayede her zaman anlayabilirim. Bu test her zaman doğru sonuç verir. Biraz önce gördüğün gibi yabancı olduğum için köpek beni ısırmak istedi. Ancak seni gördüğünde sevinçten deliye döndü." Ziyaretten iki gün sonra Poniatowski Rusya'dan ayrıldı.

Stanislaw Poniatowski Temmuz 1756'da ülkeden ayrıldığında birkaç hafta içinde geri döneceğini tahmin etmişti. Beklenen zaman zarfında geri gelemeyince Katerina dönüşünü sağlamak için seferber oldu. Bestujev geleceğin imparatoriçesinin güçlü iradesini ilk defa bu vesileyle tanıdı. Katerina'nın isteğini yerine getirmek ve Leh kabinesini Poniatowski'yi St. Petersburg'a geri göndermeye razı etmek için 1756 sonbaharı boyunca çaba gösterdi. Leh Dışişleri Bakanı Kont Heinrich Brühl'e mektubunda şöyle yazmaktaydı: "Meselenin hâlihazırdaki kritik ve hassas vaziyetinde, iki saray arasındaki dostluk bağlarını mevcudiyetiyle güçlendirecek olağanüstü bir temsilcinin gecikmeksizin buraya gönderilmesini fevkalade elzem telakki etmekteyim. Hükümetimi Kont Poniatowski'den daha çok memnun edecek birisini görmediğimden kendisini size öneririm." Brühl en nihayetinde mutabakatını verdi.

Artık dönüş yolu açıldığı halde Poniatowski Katerina'yı şaşırtarak Lehistan'da kaldı. Engel neydi? Katerina'ya yazdığı bir mektubunda, Poniatowski meselenin annesi olduğunu izah etti:

> Dönüşüme rızasını vermesi için ona kuvvetle ısrar ettim. Bana gözlerinde yaşlarla bu ilişkinin hayattaki mutluluğunu bağladığı sevgimi sona erdireceğini; bazı şeyleri geri çevirmenin güç geldiğini ancak bu defa rızasını vermemek için kararlı olduğunu söyledi. Aklım başımdan gitti; kendimi ayaklarına attım ve fikrini değiştirmesi için yalvardım. Yine gözlerinde yaşlarla, "Beklediğim de buydu" dedi. Elimi tuttu ve yanımdan ayrıldı; beni de hayatımda başıma gelen en fena açmazla yalnız bıraktı.

Poniatowski güçlü Czartoryski dayılarının yardımıyla en sonunda Aralık 1756'da annesinden kaçtı ve Lehistan kralının elçisi ve resmi temsilcisi sıfatıyla Rusya'ya döndü. St. Petersburg'a gelir gelmez Katerina'nın âşığı rolünü yeniden üstlendi. Rusya'da bir buçuk yıl kalıp Katerina'nın ikinci çocuğunun babası oldu.

İmparatoriçe Yelizaveta sık sık hastalanmaktaydı. Sıkıntısının ne olduğunu kimse tam anlamamakta ancak bazıları bunu âdet zamanlarına ilişkin komplikasyonlara bağlamaktaydı. Diğer bazıları ise rahatsızlığının sara veya apopleksiden kaynakladığını düşünmekteydi. Durumu 1756 yazında doktorların hayatından endişe edecekleri kadar kritikleşti.

Sağlık sorunu 1756 sonbaharı süresince devam etti. Fevkalade endişelenen Şuvalovlar grandükü ilgiye boğdular. Bestujev ise farklı bir yol izledi. St. Petersburg'daki herkes gibi o da en çok kendisi için endişelenmekteydi. Veliaht Petro'nun önyargılarının, sınırlı siyasi yeteneklerinin ve ayrıca şansölyeliği sırasında zihninde kendisine karşı uyanan düşmanca duyguların pekâlâ farkındaydı. İngiltere artık Prusya'nın müttefiki olduğundan Hanbury-Williams'a açıkça dostane tavır gösteremezdi. Endişelenmesi için daha genel başka sebepler de vardı. Geçen yıllar onu yıpratmış, yaşlanmıştı ve Yelizaveta, sağlığı yerindeyken bile güç bir efendiydi. Şimdi imparatoriçenin bozulan sağlığı ve grandükün husumeti onu imparatorluk hanedanı içinde desteğini arayabileceği tek bir şahısla başbaşa bırakmıştı. Katerina'yla ilişkisi güçlenmiş ve yaklaşan savaş birbirlerine yaklaşmalarını hızlandırmıştı. 1756 sonbaharında hem Katerina hem Bestujev Yelizaveta'nın ölümünün ardından iktidarın el değiştirecek olmasından derin endişe içindeydi.

Bestujev planlarını bu şartlar altında hazırlamaya başladı. Prusya'ya karşı seferber edilen Rus kuvvetlerinin komutanlığına getirdiği dostu General Stepan Apraksin'le Katerina'yı tanıştırmıştı. Ardından

Yelizaveta'nın ölümü anında yayımlanacak gizli bir *ukase*, yani imparatorluk kararnamesinin taslağını Katerina'ya gönderdi. Bu belge Rus devletinin yönetimindeki yeni yapılanmayı tespit etmekteydi. Petro derhal imparator ilan edilecek, aynı zamanda Katerina da resmen ortak hükümdarlığa getirilecekti. Bestujev'in niyeti Katerina'nın kocası namına Holstein'ın işlerini idare ettiği gibi, Rusya'yı da fiilen yönetmesiydi. Doğal olarak Bestujev bu yeni düzenlemede kendisini de unutmuyordu; aslında Katerina'nın imparatorluğa kendi tavsiyeleri rehberliğinde nezaret etmesini hedefliyor ve ülkedeki tüm gerçek iktidarı elinde tutacağını düşünüyordu. İşgal ettiği makamları uhdesinde tutmayı sürdürecek ve bunlara yenileri eklenecekti. Şansölyeliği devam edecekti; ayrıca üç kilit bakanlığın -dışişleri, harbiye ve bahriye- başına geçecek, dört İmparatorluk Muhafızları alayının albaylığına atanacaktı. Belge çok riskliydi, hatta öldürücü unsurlar içeriyordu. Münhasıran hükümdar için saklı tutulan halefiyetin belirlenmesine dair kararların alınması yetkisine bile el uzatıyordu. Yelizaveta bu kâğıdı okuduğu takdirde Bestujev bedelini başıyla ödeyebilirdi.

Katerina önüne getirilen taslağı okuduğunda ihtiyatlı bir tepki verdi. Bestujev'le doğrudan ters düşmedi veya girişimini boşa çıkartmaya çalışmadı. Bunun yerine çekincelerini ifade etti. Daha sonraları iddiasını aşırı ve zamanlamasını uygunsuz bulduğunu öne sürmüş olsa da kendisine atfettiği ana rolden ötürü herhalde gururu okşanmıştı. Bestujev'e iyi niyeti için sözlü olarak teşekkür etti ve planının zamanlamasını erken bulduğunu ifade etti. Bestujev yazmaya, yazdıklarını düzeltmeye, planında değişiklikler ve yenilemeler yapmaya devam etti.

Katerina, girişimin tehlikelerini kavrıyordu. Bestujev bir yandan ona imparatorluğa hükmetmesine giden yolu açıyordu. Diğer taraftan, bu suç belgesinin keşfinin kendisi ve şansölye için ölüm tehlikesi yarattığını biliyordu. Belgeyi okuduğu takdirde Yelizaveta'nın öfkesi sınır tanımayacaktı.

34. Bölüm

Katerina, Brockdorff'a Meydan Okuyor; Bir Eğlence Düzenliyor

Katerina 1757 ilkbaharında, Brockdorff'un, kocası üzerindeki etkisinin arttığını gözledi. Bunun en açık örneği, eğitimi ve yeteneğiyle yükselmiş Elendsheim adlı, dukalığın önde gelen yurttaşlarından birinin tutuklanması için Holstein'a emir göndermesi gerektiğini kendisine söylemesiydi. Katerina neden Elendsheim'ın tutuklanması gerektiğini sordu. Petro, "yolsuzluktan suçlanıyor" cevabını verdi. Katerina, onu kimin suçladığını sordu. "Ah, ülkede herkes ondan korktuğu ve hürmet duyduğu için onu kimse suçlamıyor ve tam da bu yüzden onu tutuklatmalıyım" açıklamasında bulundu. "Bunu yapar yapmaz, başka birçok kişinin de suçlama getireceği güvencesi bana verildi."

Katerina omuzlarını silkti. "Böyle şeyler yapılırsa, dünyada masum insan kalmaz. Her kıskanç insana kurbanının tutuklanması için söylenti yayma imkânı tanınır. Bu tür kötü görüşleri sana kim veriyor?"

Petro, "Hep başkalarından daha fazla şey bilmenin peşindesin" diyerek şikâyet etti. Katerina böyle bir adaletsizliği kendi başına işleyeceğine inanmadığı için bunu sorduğu cevabını verdi. Petro odayı bir aşağı bir yukarı adımladı ve aniden çıkıp gitti. Bir süre sonra döndüğünde şöyle dedi: "Daireme gel. Bu Elendsheim meselesini sana Brockdorff izah etsin. Onu neden tutuklattığıma ikna olacaksın."

Brockdorff beklemekteydi. Petro, "Grandüşese anlatın" dedi. Brockdorff eğilerek selam verdi. "Zat-ı Devletlerinin emrettikleri gibi, kendilerine anlatacağım" dedi. Katerina'ya dönüp, "Bu konu büyük gizlilik ve basiretle halledilmelidir" dedi. "Holstein, Elendsheim'in yolsuzlukları ve irtikap söylentileriyle doludur. Ondan çekindikleri için hakkında suçlamada bulunulmamaktadır. Ancak tutuklandığında dilediğiniz kadar suçlama olacaktır." Katerina daha fazla bilgi istedi. Anlaşıldığı kadarıyla

her davanın ardından kaybedenler tarafından hâkimlerin "rüşvet alması sebebiyle diğer tarafın kazandığı" iddia edildiğinden, Adalet İdaresi'nin başkanı sıfatıyla Elendsheim irtikapla suçlanmaktaydı. Katerina kocasını açıkça adaletsiz bir iş yapmaya zorladığını Brockdorff'a söyledi. Aynı mantığı kullanarak grandükün Brockdorff'u da içeri attırabileceğini ve suçlamaların bunun ardından gelebileceğini belirtti. Mahkeme kararlarına gelince, neden hep kaybedenlerin hâkimlerin rüşvet aldığından şikâyet ettiklerini anlamanın zor olmadığını söyledi.

Her iki adam da sessiz kaldılar ve Katerina odadan ayrıldı. Brockdorff ardından Katerina'nın söylediği her şeyin üste çıkma ihtiyacından kaynaklandığını; kendisinin önermediği her şeye muhalefet ettiğini; dünya meselelerinden veya siyasi işlerden hiç anlamadığını; kadınların her zaman her şeye burunlarını sokmaktan zevk aldıkları ve her zaman burunlarını soktukları işleri bozduklarını; ciddi tedbirler almanın kapasitelerini aştığını grandüke anlattı. Neticede Brockdorff, Katerina'nın görüşünü geçersizleştirmeyi başardı ve Petro Holstein'a bir emir gönderip Elendsheim'ı tutuklattı.

Duruma çok sinirlenen Katerina, Lev Narişkin ve diğer başkalarının yardımlarını alarak tepkisini belli etti. Brockdorff yanlarından geçerken bunlar "Baba Ptitsa", yani "koca pelikan" diyerek bağrışıyor, böylece kuşun görüntüsünü biçimsiz buldukları için Brockdorff'a da hakaret etmiş oluyorlardı. Katerina "Hatıralar"ında şöyle yazmaktadır: "Herkesten para alırdı ve her zaman para ihtiyacı içindeki grandükü de Holstein nişanlarını ve unvanlarını karşılığını ödeyen herkese satarak aynı şeyi yapmaya razı etmiştir."

Çabalarına rağmen Katerina, Brockdorff'un Petro üzerindeki etkisini zayıflatamadı. Aleksandr Şuvalov'un yanına gidip genç bir prens ve imparatorluğun veliahtına Brockdorff'un yol göstermesini tehlikeli bulduğunu açıkladı. Konttan imparatoriçeyi uyarmasını istedi. O da Katerina'nın ismini belirtip belirtemeyeceğini sordu. Olumlu cevap veren Katerina şayet imparatoriçe kendisini şahsen dinlemek isterse, açık yüreklilikle konuşacağını ekledi. Şuvalov kabul etti. Katerina bekledi ve kont sonunda imparatoriçenin bir vakit bulup kendisiyle konuşacağını söyledi.

Katerina beklerken Petro'nun işleriyle olumlu bir açıdan meşgul oldu. Bir sabah Petro, Katerina'nın odasına girdiğinde hemen peşinde elinde bir belge tutan kâtibi Zeitz geliyordu. "Bak şu şeytan adama!" dedi Pet-

ro. "Dün çok içmişim ve bugün hâlâ kafam dumanlı fakat bu bana elinde kâğıtlarla iş getirip bakmamı istiyor. Senin odana giderken bile arkamdan ayrılmıyor!" Zeitz, durumu Katerina'ya açıkladı, "Buradaki her şey basit bir evet veya hayır cevabını bekliyor. Çeyrek saat bile almaz."

Katerina, "Bakalım" dedi, "belki de düşündüğünüzden bile daha süratli halledebiliriz."

Zeitz seslice okumaya başladı ve Katerina da onu dinlerken evet veya hayır dedi. Petro bu usulden memnun kaldı. Zeitz ona "Görüyorsunuz, efendim, haftada iki defa bunu yapmaya razı olursanız, işleriniz gecikmez. Bu işler zaten basit konulardır ancak ilgilenilmeleri gerekir. Grandüşes altı evet ve altı hayırla hepsini aradan çıkarttı." Petro o günden itibaren basit bir evet veya hayır cevabına ihtiyaç duyan konular için Zeitz'ı Katerina'ya gönderdi. Katerina bir süre sonra onun iznini almadan karar verebileceği konuları sıralayan imzalı bir emri kendisine vermesini Petro'dan istedi. O da bu isteğini yerine getirdi.

Bu olaydan sonra Katerina Holstein hakkındaki kararların alınmasını külfet görüyorsa bunun Rus İmparatorluğu'nun sorumluğunu aldığında altına gireceği işlere göre çok cüzi kalacağını Petro'ya belirtti. Petro, Rusya için dünyaya gelmediğini, ne kendisinin Ruslara ne de onların kendisine uyduğunu söyleyerek karşılık verdi. Katerina ona, devlet işlerinin yönetiminden kendisini bilgilendirmesini imparatoriçeden istemesini önerdi. Özellikle imparatoriçeye rica edip divan toplantılarına katılmasını telkin etti. Petro'nun bu konuyu görüştüğü Aleksandr Şuvalov, imparatoriçeye kendisinin gittiği toplantılara Petro'yu da beraberinde götürmesini önerdi. Yelizaveta bunu kabul etmekle beraber, onunla tek bir kez toplantıya gittiği için bu önlem bir işe yaramadı. İkisi de bir daha herhangi bir divan toplantısına gitmediler.

Geriye dönüp bu yıllara baktığında, Katerina şöyle yazmıştır: "En büyük sorun benim mümkün olduğunca gerçekliğe sarılmaya çalışmam, onun ise giderek gerçeklikten daha fazla uzaklaşmasıydı." Petro'nun en uçuk yalanları kendisiyle ilgili ve basitti ve çoğu zaman genç kadınları etkileme arzusundan kaynaklanmaktaydı. Karşısındaki şahsın saflığına göre, küçüklüğünde babasıyla Holstein'da yaşarken bir müfreze askerin başına verildiğini ve Kiel yakınlarında yağmacı Çingeneleri yakalamaya gönderildiğini söylerdi. Her zaman kendi beceri ve cesaretini vurgulaya-

rak bu insanları takibata alma, etraflarını sarma, çatışma ve yakalamadaki parlak taktiklerini anlatırdı. Başlangıçta bu hikâyeleri sadece hakkında bir şey bilmeyenlere anlatırken cüreti arttıkça işin doğrusunu bilen ancak ağzı sıkılıkları yüzünden itiraz etmeyeceklerini bildiği insanların karşısında da söylüyordu. Bu hayali hikâyeleri kendi yanında da uydurmaya başladığında Katerina babasının ölümünden kaç yıl önce bu olayların meydana geldiğini ona sordu. Daha sonraları hatırladığına göre, Petro üç veya dört yıl cevabını verdi. "O zaman" dedi, "babanın ölümünden üç veya dört yıl önce altı veya yedi yaşında olduğuna göre çok küçük yaştan başlamışsın. Baban öldüğünde on bir yaşındaydın, İsveç prensi olan dayımın velayetine bırakılmıştın. Beni ayrıca çok şaşırtan bir şey de, tek oğlu olduğun babanın -çok da narin bir çocuktun ayrıca- veliahtını altı veya yedi yaşında haydutlarla çarpışmak için göndermesi." Katerina, hikâyesini kendisinin değil takvimin boşa çıkardığını söyleyerek lafı kapattı.

Petro yine de yardım için Katerina'ya gelmeyi sürdürdü. O da geleceğinin bağlı olduğu bu kişi için elinden geleni yaptı. Petro'ya bir eşten çok küçük kardeşi gibi muamele ediyordu; tavsiyede bulunuyor ve azarlıyor, aşk maceralarının sırlarını dinliyor ve Holstein'ın yönetiminde yardımını sürdürüyordu. "Ne yapacağını bilemediği vakitler görüşümü almak için koşup bana gelirdi ve sonra da dinleyip, bacaklarının taşıyabildiği kadar süratle geri giderdi."

Katerina bir süre sonra imparatoriçenin kocasına yardımını tasdik etmediğini fark etti. Sekiz ay önce talep ettiği görüşme için Yelizaveta onu en nihayet çağırdığı akşam imparatoriçe yalnızdı. İlk konu Brockdorff'du. Katerina, Elendsheim meselesinin ayrıntılarını açıkladı ve kocası üzerinde Brockdorff'un zararlı etkide bulunduğuna dair görüşünü iletti. Yelizaveta yorum yapmadan dinledi. Grandükün özel hayatı hakkında bilgi istedi. Katerina ona bütün bildiklerini anlattı. Tekrar Holstein hakkında konuşmaya başladığında Yelizaveta onu durdurdu. Soğukça, "Bu ülke hakkında gayet bilgili görünüyorsun" dedi. Katerina anlattıklarının kötü bir izlenim yarattığını kavradı. Kocasının ondan küçük ülkesinin yönetiminde yardım etmesini istediği için bu kadar bilgi edindiğini izah etti. Yelizaveta kaşlarını çattı, sessiz kaldı ve aniden Katerina'yı huzurundan çıkarttı. Grandüşes ardından ne geleceğini tahmin edemiyordu.

1757 yazının ortasında, Katerina kocasına hoş görünmek için farklı bir yöntem deneyerek şerefine bir eğlence düzenledi. İtalyan mimar Antonio Rinaldi, Katerina'nın Oranienbaum'daki bahçesinde altmış müzisyen ve şarkıcıdan oluşan bir orkestrayı taşıyabilecek muazzam bir yük arabası tasarlayıp inşa etti. Katerina şarkı sözleri yazdırıp besteletti. Bahçenin ana yolu boyunca kenarlara lambalar yerleştirdi ve ardından yolu uzun bir perdeyle kapattırıp arkasına akşam yemeği için masalar yerleştirdi.

Akşam çökerken Petro ile kalabalık misafirler bahçeye girdiler ve oturdular. İlk tabaktan sonra ışıklandırılmış büyük yolu kapatan perde kaldırıldı. Çelenklerle süslü yirmi öküzün çektiği devasa arabaya yerleşmiş tekerlekli orkestra uzaklardan geliyordu. Araba ilerlerken erkek ve kadın dansçılar yanında sanatlarını icra ediyorlardı. Katerina, "Hava mükemmeldi" diye yazmıştır "ve araba durduğunda, tesadüfen tam üzerinde ay belirdi ve bu hal harika bir görüntü yaratıp tüm grubu büyüledi." Yemektekiler masalarından kalkıp manzarayı seyretmeye koyuldular. Ardından perde indi ve misafirler diğer tabaklar için yerlerine döndüler. Borazan ve zillerin verdiği bir fanfarla mükellef bir çekilişin yapılacağı duyuruldu. Büyük perdenin her iki tarafından yükseltilen küçük perdeler porselen eşyalar, çiçekler, kurdeleler, yelpazeler, taraklar, cüzdanlar, eldivenler, kılıç püskülleri ve başka güzel eşyalar yerleştirilmiş ışıklı tezgâhları açığa çıkardı. Çekilişler tamamlanınca tatlı servis edildi ve grup sabah saat altıya kadar dans etti.

Eğlence çok başarılıydı. Petro ile Holstein'lılar dahil bütün maiyeti Katerina'yı övdüler. "Hatıralar"ında zaferinden zevkle bahsetmektedir. İnsanların, "Grandüşes zarafet timsalidir" dediğini kaydetmektedir. "Herkese hediye verdi; cana yakındır; gülümsedi ve hepimizin dans etmesinden, yemek yemesinden ve neşe bulmasından zevk aldı."

"Kısacası", demektedir Katerina keyifle, "Daha önce takdir edilmemiş yeteneklere sahip olduğum keşfedildi ve düşmanlarımı bu yolla uysallaştırdım. Hedefim de zaten buydu."

Yeni Fransız büyükelçisi Marki de l'Hopital, Haziran 1757'de St. Petersburg'a varmıştı. Versailles Yelizaveta'nın hastalığı hakkında etraflı bilgi sahibiydi ve markiye "imparatoriçeyi memnun tutması, fakat aynı zamanda genç saraylıların gözüne girmesi" tavsiye edilmişti. L'Hopital

Yazlık Saray'a ilk protokol ziyaretini yaptığında onu kabul eden kişi Katerina oldu. O ve misafirleri imparatoriçenin gelişini mümkün olduğunca beklediler ancak en sonunda yemeğe geçip baloya Yelizaveta olmadan başladılar. Ziyaret Beyaz Geceler sırasında yapıldığından misafirlerin yüzlerce mumun tam etkisinin zevkini alması için salonlar suni olarak karartılmıştı. Yelizaveta mumların daha yumuşak ışıkları altında en nihayet ortaya çıktı. Yüzü hâlâ güzeldi ancak şişmiş ayakları dans etmesine izin vermedi. Birkaç selamlamadan sonra galeriye çekildi ve ışıltılı sahneyi üzüntülü bir halle oradan izledi. L'Hopital bunun ardından Fransa'nın Rusya'yla bağlarını güçlendirme görevine kendini verdi. İşe Hanbury-Williams'ın İngiltere'ye geri çekilmesi ve Poniatowski'nin Rusya'ya dönüşü için baskıda bulunarak başladı. Şuvalovlar tarafından sıcak karşılandı fakat veliaht sarayından yüz bulamadı. Petro'nun Prusya'nın düşmanlarına tahammülü yoktu ve Katerina da Bestujev, Hanbury-Williams ve Poniatowski'ye bağlılığını sürdürüyordu. Bu üçlünün nüfuzunu aşamadığından l'Hopital veliaht sarayını etkileme çabalarının fayda sağlamadığını haber verdi. "Grandük tamamen Prusya'nın yanında olduğu gibi grandüşes de iflah olmaz bir İngiliz gibi davranmaktadır."

Fransız büyükelçisi yine de ana hedeflerinden birine erişti: İngiliz diplomat rakibi Hanbury-Williams'dan kurtulmayı başardı. Büyükelçiyi gönderen kralın artık ortak düşmanları haline gelen Prusyalı Friedrich'in müttefiki olduğunu vurgulayıp hükümetiyle birlikte temsilciyi ülkesine geri göndermesi için Yelizaveta'ya baskı uyguladı. Yelizaveta bu mantığı kabul etti ve 1757 yazında Kral II. George büyükelçisinin mevcudiyetinin St. Petersburg'da artık arzu edilmediği hususunda bilgilendirildi. Böbreklerinden rahatsız Sir Charles da aslında ayrılma isteği içindeydi. Ancak gidiş zamanı geldiğinde bu isteği zayıfladı. Katerina'yı son defa Ekim 1757'de ziyaret etti. Katerina, "Sizi babam gibi seviyorum. Muhabbetinizi kazanmaktan ötürü kendimi bahtiyar addediyorum" dedi. Sağlığı kötüleşmeyi sürdürdü. Baltık'tan fırtınalı bir geçişin ardından Hamburg'a çok güçsüz bir halde ulaştı ve doktorlar tarafından süratle İngiltere'ye gönderildi. Zarif ve şakacı büyükelçi burada iyice düşkünleşti ve bir yıl sonra intihar ederek hayatına son verdi. Kral II. George belki de Sir Charles'ın uzun müzakerelerle elde ettiği ittifakı yıktığı için sorumluluk duyarak cenazesinin Westminster Kilisesi'ne gömülmesini emretti.

35. Bölüm

Apraksin'in Ricatı

Rusya, Friedrich'in Saksonya'yı işgal ettiği Eylül 1756'dan beri Avusturya'yla ittifak bağından ötürü Prusya ile şeklen savaş halindeydi. Ancak 1757 ilkbahar sonu itibariyle tek bir Rus askeri bile Prusya üzerine yürüyüşe geçmemişti. Bu Yelizaveta'nın ilk savaşıydı ve babası Büyük Petro'nun neredeyse kırk yıl önceki zaferleri Rusların zihinlerinden silinmişti. Orduya masraf edilmemiş, birliklere iyi eğitim verilmemiş ve teçhizatları eskimişti. Askerlerin moralinin bozuk olmasının tek nedeni Yelizaveta'nın askerlerini çağının en büyük generali Friedrich'in üstüne göndermesi değildi. Ayrıca imparatoriçenin sağlığının kötüleşmesinin Rus tacının kısa süre sonra Prusya kralının ateşli hayranı genç bir adamın başına konacağı anlamına geldiği de biliniyordu.

Savaştan önceki aylarda Bestujev dostu General Stepan Apraksin ile Katerina arasında bir yakınlık geliştirmişti. Büyük Petro'nun en başarılı amiralinin soyundan gelen Apraksin, Hanbury-Williams tarafından "çok şişman, tembel ve iyi tabiatlı" bir adam olarak tasvir edilmişti. Doğu Prusya'yı işgal için toplanan ordunun komutanlığını askeri becerilerinden çok şansölye ile dostluğu sayesinde kazanmıştı. Tayin edilir edilmez Apraksin kış mevsiminde sefere çıkmayı reddetti. Tedbirli tavrının askeri sebepleri kadar siyasi nedenleri de vardı. İmparatoriçenin sağlık durumunun belirsizliği ve grandükün Prusya yanlısı hissiyatı Petro'nun tahta çıkar çıkmaz savaşı sona erdireceğini aşikâr hale getirmekteydi. Bu şartlar altında atılgan bir general bile öne çıkıp geleceğini tehlikeye atmadığı için mazur görülebilirdi. Apraksin ayrıca Katerina yüzünden duyduğu huzursuzluk sebebiyle de affedilebilirdi. Katerina Alman olarak doğmuş, evliliğinin ayarlanmasına Friedrich yardım etmiş ve annesinin Prusya casusluğu yaptığından yaygın bir şüphe duyulmuştu. Fakat bu çıkarım silsilesinde hata yapmaktaydı. Artık Rus saray

politikasının çok içine girmiş olan Katerina, Bestujev'in itibarını iade edecek ve ortak düşmanları Şuvalovların nihai zaferlerini önleyecek bir Rus zaferinin kazanılmasını ümit etmekteydi. Doğu Prusya'yı işgal için hareket etmeden önce Katerina, görüşlerini Apraksin'in doğru anladığından emin olmak istedi. Generalin eşi onu görmeye geldiğinde Katerina imparatoriçenin sağlığından ötürü duyduğu kaygılardan bahsetti ve Şuvalovlara fazla itimat etmediği bir esnada ayrılışından büyük esef duyduğunu belirtti. Apraksin'in eşi sözlerini kocasına tekrar etti ve o da bundan memnun kalıp grandüşesin endişelerini Bestujev'e aktardı.

Mayıs 1757 ortasında, at sırtına çıkmaya gücü yetmeyen iri cüsseli, kırmızı suratlı sefer komutanı arabasına bindi ve seksen bin askerin başında Doğu Prusya'ya doğru yola çıktı. Haziran ayı sonunda ordu Baltık sahilindeki Memel kale şehrini ele geçirdi. Apraksin 17 Ağustos'ta Doğu Prusya'daki Grossjagersdorf muharebesinde Prusya ordusunun bir kısmını mağlup etti. Zafer çok parlak değildi; Friedrich savaş alanında değildi ve Ruslar üçe karşı bir oranında sayı üstünlüğüne sahipti. Böyle de olsa Rus milli gururu ve beklentileri kabardı. Ardından garip bir durum ortaya çıktı. Zaferini Doğu Prusya'ya girerek sürdürmek ve eyalet başkenti Königsberg'i zapt etmek yerine Apraksin iki hafta hareketsiz kalmasının ardından geri döndü ve bozgun görüntüsü alan bir cebri yürüyüşle geri çekildi. Yük arabalarını ve cephanelerini yaktı, depolarını ve barutlarını imha etti, toplarını deldi ve terk etti, peşindeki düşmanın barınma imkânı bulamaması için arkasındaki köyleri yaktı. Memel kalesinin güvenliğine ulaşana kadar da durmadı.

St. Petersburg'daki sevinç şaşkınlığa dönmüştü. Halk neler olduğunu anlayamıyor, Apraksin'in dostları hareketini meşru kılacak bir yol bulamıyorlardı. Katerina mareşalin kaos halindeki ricatını açıklayamadığı halde imparatoriçenin sağlığı hakkında endişe uyandırıcı haberler almış olabileceğini tahmin etti. Bu haberler doğruysa ve Yelizaveta hayatını kaybettiği takdirde savaş derhal sona erebilirdi. Bu durumda Prusya içlerine ilerlemesi yerine kendisine Rusya'da ihtiyaç duyulur ve görevi gereği Rus sınırına ulaşması gerekirdi.

Apraksin'in ricatı Avusturya ve Fransa elçilerinin öfkeli şikâyetlerine yol açtı. Bestujev'in etekleri tutuşmuştu. Apraksin dostu olduğundan ve ordunun komutanlığını ona kendi eliyle verdiğinden şansölye suçun bir kısmının üstüne kalacağını biliyordu. Rusya'nın itibarını tamir edecek

ve imparatoriçe nezdinde durumunu düzeltecek yeni bir taarruza geçilmesinin siyaseten zorunlu hale geldiğini görerek Katerina'dan generale bir mektup yazmasını istedi. Katerina bunu yerine getirerek Apraksin'i St. Petersburg'da dolaşan habis söylentilerden ötürü uyardı ve dostlarının cepheden çekilişini açıklamakta çektiği güçlüğü anlattı. Geri dönmesini, ilerleyişine tekrar başlamasını ve hükümetinin emirlerini uygulamasını istedi. Daha sonraları vazifesi olmayan işlere karıştığına dair deliller olarak takdim edilecek olan fakat tümüyle zararsız toplam üç mektup gönderdi. Bestujev bu mektupları Apraksin'e iletti ancak herhangi bir yanıt alınamadı.

Bu esnada, St. Petersburg ithamlarla dolup taşmaktaydı. Şuvalovlar ve Fransız elçisinin baskısı altındaki Yelizaveta, Apraksin'i komutanlıktan azletti ve soruşturmayı beklemesi için malikânelerinden birine gönderdi. Ordu komutanlığını üstlenen General Wilhelm Fermor kötü havaya rağmen ileri harekâta geçti ve 18 Ocak 1758'de Königsberg'i zapt etti. Fermor ayrıca selefini aklamaya çalışarak Rus askerlerine maaş ödenmediğini, cephane, silah ve üniformalarının yetersiz kaldığını ve aç bırakıldıklarını, bunların Apraksin'in kabahati olmadığını bildirdi. Askerler azim ve cesaretleriyle Prusyalıları Grossjagersdorf'da mağlup etmişti. Ancak güçleri tükenmiş ve birliklerine düşman topraklarında yedirecek bir şey bulamayan Apraksin geri çekilmek zorunda kalmıştı.

Fermor'un anlattıkları ancak kısmen doğruydu. Geri çekilme kararını Apraksin almamıştı. Grossjagersdorf zaferinden sonra general St. Petersburg'daki savaş divanını [*war council*] kendisi ve ordusunun karşılaştığı sorunlar hakkında bilgilendirmişti. Divan üç defa -27 Ağustos, 13 Eylül ve 28 Eylül 1757- toplanmış ve Apraksin'e geri çekilmesini emretmişti. Bu gerçekler Viyana, Paris ve St. Petersburg halkından gizlenmişti. Yelizaveta geri çekilme önerisini onaylamış ancak gerçeği açıklamamıştı. Katerina tüm bunları bilmemekteydi.

Yelizaveta 8 Eylül'de Çarskoe Selo'da ayine katılmak için saray kapısı yakınındaki köy kilisesine yürüyerek gitti. Dua henüz başlamıştı ki kendini iyi hissetmeyerek kiliseden ayrıldı, kısa merdivenleri indi, ayakta sallandı ve bayılarak çimenlerin üstüne yıkıldı. Arkadan gelen imparatoriçenin refakatçileri onu ayine katılmak için çevredeki köylerden

gelmiş insan kalabalığıyla çevrili halde buldular. Başlangıçta sorunu kimse anlayamadı. Refakatçileri üstünü beyaz bir kumaşla örttüler ve saray mensupları bir doktor veya cerrah aramaya çıktılar. İlk gelen kişi olan Fransız mültecilerinden bir cerrah Yelizaveta kalabalığın arasında bilinçsizce yatarken kan aldı. Bu tedavi onu kendine getiremedi. Rum asıllı bir doktorun gelmesi daha uzun zaman aldı; yürüyemediğinden sandalyesiyle taşınması gerekmişti. Saraydan paravanlar ve bir kanepe getirtildi. Paravan arkasındaki kanepeye yatırılan Yelizaveta kımıldayıp gözlerini açtı ancak kimseyi tanımayarak anlaşılmaz bir şeyler mırıldandı. İki saatin ardından kanepe üzerinde saraya taşındı. Bayılışının halk içinde meydana gelmesi sarayın zaten içine düştüğü büyük telaşı artırmaktaydı. İmparatoriçenin sağlık durumu o ana dek çok gizli tutulmuş, fakat şimdi birdenbire herkesin diline düşmüştü.

Katerina vakayı ertesi sabah Oranienbaum'da Poniatowski'nin gönderdiği bir mesajla öğrendi. Daha fazla bilgi edinmesi için gönderilen bir haberci Yelizaveta'nın güçlükle konuşabildiğini bildirdi. Herkes basit bir baygınlıktan daha ciddi bir şeylerin olduğunun farkındaydı; günümüzün anlayışıyla Yelizaveta'nın felç geçirmiş olduğunu söyleyebiliyoruz.

Yelizaveta'nın yatağa düşmesinden sonra, St. Petersburg'daki herkes imparatoriçenin sağlığını ve Apraksin'in cepheden çekilişini tahta kimin geçeceğine dair kaygılarla bağlantılandırdı. Marki de l'Hopital 1 Kasım'da Versailles'a yazdığı mektubunda, "Şayet imparatoriçe ölürse grandükün ülkeyi yönetmesine asla izin verilmeyeceğinden ani bir saray devrimi göreceğiz" demekteydi. Bazıları imparatoriçenin üç yaşındaki Pavel lehine yeğenini mirasından mahrum edeceğine inanıyordu. Bir söylentiye göre, Pavel'in Şuvalovların denetiminde tahta çıkmasıyla ebeveyni Petro ile Katerina Holstein'a geri gönderileceklerdi.

Ocak 1758 ortalarında Aleksandr Şuvalov Apraksin'i sorguya çekti. Generalin ifadesinde Katerina'dan siyasi veya askeri bir talimat almadığına dair yeminli bir inkâr da mevcuttu. Apraksin grandüşesle haberleştiğini ise kabul etti ve Katerina'nın ona yazdığı üç mektubu da içeren tüm şahsi evrakını Şuvalov'a teslim etti. Bu mektuplar ileride Katerina'nın tekrar karşısına çıkacaktı.

Azledilmesinden bir yıl sonra Apraksin verilen hükmü dinlemek üzere hâkimin karşısına çıkartıldı: Aşırı şişman ve saralı olan Apraksin "Şundan başka yol kalmamıştır ki" sözlerinden sonra hükmün geri kalanını işitemedi. Bu girişin ardından "işkence ve ölüm" kelimelerinin geleceğini beklediğinden yere yıkılarak can verdi. Hâkimin son sözleri ise "serbest bırakılmasına karar verilmiştir" olacaktı.

36. Bölüm

Katerina'nın Kızı

Katerina 1757 ilkbaharında Poniatowski'nin çocuğuna hamile kaldığını anladı. Eylül ayı sonunda toplum karşısına çıkmaya son verdi. Karısı törensel görevleri üstlendiğinde kendisi zamanını dairesinde geçirebildiğinden yokluğu Petro'nun rahatını kaçırdı. Hâlâ iyileşemeyen İmparatoriçe Yelizaveta halk karşısına hiç çıkamadığı ve Katerina'nın da durumu buna izin vermediğinden hanedan ailesini temsil görevi artık onun sırtındaydı. Keyfi kaçan grandük başkalarının da duyacağı şekilde Lev Narişkin'e şöyle dedi: "Karımın nerede hamile kaldığını Tanrı bilir. Bu çocuk benim midir, sorumluluğunu alıp almamalı mıyım, hiçbir fikrim yok."

Lev, şahsiyetine yakışan şekilde koşup bu ifadeyi Katerina'ya yetiştirdi. Telaşlanan Katerina, Narişkin'e döndü ve "Seni aptal!" dedi, "hemen git ve grandüke karısıyla yatağa girmediğine yemin etmesini iste. Bu yemini etmeye hazır ise, gereken işlemin yapılması için derhal Aleksandr Şuvalov'a gideceğini söyleyeceksin."

Lev, hemen tekrar Petro'ya koşturup istenen yemini etmesini istedi. Böyle bir beyanı yapamayacak kadar teyzesinden çekinen Petro "Cehenneme git!" diye bağırdı. "Bu konuyu da bir daha bana getirme!"

Katerina'nın 9 Aralık 1757 gece yarısında sancıları başladı. Madam Vladislavova, Petro'yu çağırttı ve Aleksandr Şuvalov imparatoriçeye haber vermeye gitti. Petro odaya yüksek çizmeleri, mahmuzları, belinde kuşağı ve yanından sarkan kocaman kılıcıyla resmi Holstein üniformasını giymiş şekilde girdi. Şaşıran Katerina bu kostümün sebebini sordu. Petro bu üniforma içinde dukalık hanedanını (Rus İmparatorluğu'nu değil) savunmak için bir Holstein subayı olarak (Rus grandükü değil) görevini yerine getirmeye hazır olduğu cevabını verdi. Katerina'nın ilk aklına gelen düşünce şaka yaptığıydı; sonra sarhoş olduğunu fark etti.

Ona hemen odayı terk etmesini aksi takdirde teyzesinin hem çakırkeyif halini hem de hiç hoşlanmadığı Alman tarzı Holstein üniformasını tepeden tırnağa giydiğini görerek iki misli kızacağını söyledi. Karısının bir süre daha doğum yapmayacağı güvencesini veren ebenin yardımıyla onu ikna etti ve ayrılmasını sağladı.

Bu esnada Yelizaveta geldi. Yeğeninin nerede olduğunu sorduğunda biraz önce ayrıldığı ve hemen döneceği kendisine bildirildi. Katerina'nın doğum sancıları hafiflemeye başladı ve ebe birkaç saat rahat kalacağını söyledi. İmparatoriçe dairesine dönünce Katerina da uzanıp sabaha kadar uyudu. Uyandığında ara sıra sancılar hissetmekle beraber, günün büyük kısmında rahattı. Akşam vakti karnı acıktığından çorba istetti. Yemeğini bitirip masadan kalkarken sert bir sancıya yakalandı. Grandük ve imparatoriçe geri döndüler; Katerina kızını dünyaya getirdiği sırada her ikisi de odaya girmekteydiler. Yeni doğum yapan anne, imparatoriçeden çocuğa Yelizaveta adının verilmesi için izin istedi. İmparatoriçe ise ablası ve Petro'nun annesi Anna Petrovna'ya atfen bebeğin Anna adını alacağını bildirdi. Bebek üç yaşındaki ağabeyi Pavel'in onu beklediği imparatoriçenin dairesindeki bakım odasına götürüldü. İmparatoriçe altı gün sonra vaftiz annesi sıfatıyla küçük Anna'yı vaftiz havuzunun üzerinde tuttu ve Katerina'ya altmış bin ruble* para hediyesi getirdi. Bu defa eşzamanlı olarak yeğenine de aynı miktarı verdi.

Katerina "Resmi kutlamaların muhteşem geçtiği söylenir" demiştir, "ancak ben hiçbir şey görmedim. Madam Vladislavova dışında yanımda kimse olmadan yatağımda yalnız başıma kaldım. Daireme kimse ayak basmadı veya sağlığımı sormak için kimse gönderilmedi." Bu ifade doğru değildir: Katerina'nın yalnızlığı sadece tek bir gün sürmüştür. Pavel gibi yeni doğan bebeğinin de elinden alındığı doğru olsa bile Katerina bunun başına geleceğini beklemiş ve ilk defaki kadar ıstırap çekmemişti. Zaten bu defa daha hazırlıklıydı. Pavel'in doğumundan sonra ihmal edildiğinden ve dışlandığından bu defa farklı düzenlemelere gitmişti. Yatak odası, kötü takılmış pencereler yüzünden cereyana maruz kalmıyordu. Dostlarının onu ancak gizlilik içinde ziyarete gelebileceklerini bildiğinden arka odaya masa, sandalye ve rahat bir divan yerleştirmiş, yatağının yanına koydurduğu büyük bir paravanla bunları gizlemişti. Yatağının

* 2019 itibariyle yaklaşık 3 milyon dolar-ed.n.

o yanındaki perde çekildiğinde gerideki hiçbir şey görülemiyordu. Perde açılıp paravan kenara alındığında Katerina dostlarının arka odadaki gülen yüzlerine bakabiliyordu. Odaya başka herhangi biri girip paravanın arkasında ne olduğunu sorarsa, bir komodin durduğu söyleniyordu. Öngörü ve ince fikirle oluşturulan bu küçük kale güven içindeydi.

Saray kutlamaları 1758 yeni yıl gününde havai fişek gösterileriyle sona ereceğinden Tophane Komutanı Kont Petro Şuvalov planlanan hususları açıklamak için Katerina'ya geldi. Bekleme odasına alındığında Madam Vladislavova grandüşesin uyuduğunu tahmin ettiğini, ancak kabul edilip edilemeyeceğini görmek için içeri gireceğini Şuvalov'a söyledi. Aslında Katerina uyku halinden çok uzaktı. Yatağında yatıyor, ülkesine geri dönme emrine direnen ve Katerina'yı her gün ziyaret eden Poniatowski dahil arka odadaki küçük bir grup arkadaşıyla konuşuyordu.

Madam Vladislavova kapıyı çaldığında Katerina yatağın paravan tarafındaki perdesini kapattı, Vladislavova'yı içeri aldı ve ziyaretçiyi getirmesini söyledi. Katerina'nın paravan ve perde arkasındaki arkadaşları gülüşlerini bastırmaya çalışıyorlardı. Petro Şuvalov içeri girdiğinde, Katerina "daha yeni uyandığından" onu beklettiği için özür diledi ve gözlerini ovuşturarak küçük yalanını destekledi. Konuşmaları uzun sürdü ve kontun imparatoriçeyi gösteriler için bekletmek istemediğinden kalkması gerektiğini söylemesiyle sona erdi.

Şuvalov gittiğinde, paravanayı geriye iten Katerina arkadaşlarını sıkılmış, acıkmış ve susamış halde buldu. "Bana arkadaşlık ederken açlık ve susuzluktan ölmemelisiniz" dedi. Perdeyi tekrar kapattı ve zilini çaldı.

Madam Vladislavova belirdiğinde, Katerina yemeğin getirilmesini istedi ve en az altı değişik çeşit getirilmesini özellikle belirtti. Yemekler getirilip hizmetkârlar ayrıldıklarında arkadaşları ortaya çıktılar ve tabaklara atıldılar. Katerina "Hayatımdaki en keyifli anlardan biri, o akşamdır" demiştir. "Hayret içindeki hizmetkârlar tabakları kaldırmak için geri geldiklerinde iştahımdan herhalde şaşkına dönmüşlerdi." Misafirler yanından keyifle ayrıldılar. Poniatowski sarı peruğunu taktı ve saraya gece ziyaretlerinde kullandığı pelerinine büründü. Bu kılıkla yürürken "Kim var orada?" diye soran gece nöbetçilerine, "Grandükün müzisyenlerinden biri" cevabını veriyordu. Bu kandırmaca her zaman işe yaramaktaydı.

Doğumdan altı hafta sonra sarayın ufak şapelinde Katerina'nın küçük kızının konfirmasyon töreni düzenlendi. Ancak minik Anna'nın töreni doğumu uzun zaman özlemle beklenmiş ağabeyi Pavel'den ne yazık ki çok farklıydı. Gerçekten de Katerina, "Aleksandr Şuvalov hariç" kimse katılmadığından şapelin büyüklüğünün yeterli geldiğini söylemiştir. Petro ve Poniatowski orada değillerdi. Zayıf bünyeyle doğan ve on beş ay kadar hayatta kalan bu kız evlada aslında pek önem de verilmemiştir. Öldüğünde cenazesi Katerina ve Yelizaveta'nın katıldığı, Petro ile Poniatowski'nin yine hazır bulunmadıkları bir törenle Aleksandr Nevski Manastırı'nda kaldırılmıştır. Törende iki kadın da açık tabuta eğilmiş, Ortodoks Kilisesi'nin âdetlerine göre solmuş beyaz alnından küçük yüzünü öpmüşlerdi. Anna kısa süre içinde unutuldu. Katerina "Hatıralar"ında kızının ölümünü hiç anmamaktadır.

37. Bölüm

Bestujev'in Düşüşü

Şansölye Bestujev'in nüfuzu zayıflamaktaydı. Dostu General Apraksin'in ricatının kabahatini onda bulan Fransız elçisi, Şuvalovların ve Şansölye Yardımcısı Mihail Vorontsov'un düşmanlığını körüklemekteydi. Marki de l'Hopital'in Vorontsov'u ziyaretiyle bunalım nihai bir aşamaya ulaştı. Elinde bir kâğıt sallayan Fransız elçisi, "Kont" dedi, "hükümetimden kısa zaman önce bir mesaj aldım. Şansölye Bestujev on beş gün içinde görevinden alınmaz ve yerine siz geçmezseniz, o tarihten sonra onu muhatap almamam gerektiği bana bildirilmiştir." Telaşlanan Vorontsov aceleyle İvan Şuvalov'un yanına gitti. Beraberce imparatoriçeye çıkıp Kont Bestujev'in imparatoriçenin Avrupa'daki itibarına gölge düşürdüğü uyarısında bulundular.

Yelizaveta hiçbir zaman özel bir sempati duymadığı şansölyesini, taparcasına sevdiği babasının bir mirası olarak görmüş ve yıllar geçtikçe devletin günlük işlerinin büyük kısmını onun idaresine bırakmaya alışmıştı. Şuvalovlar daha önce imparatoriçeyi bir değişikliğe gitmek için ikna edememişlerdi ancak şimdi bocalamaktaydı. Bestujev'e uzun yıllardır İngilizler tarafından mühim bir miktar maaş verildiğinin Viyana ve Versailles'da herkes tarafından bilindiğini duymaktaydı. Katerina'nın Apraksin'e mektuplarının şansölyenin elinden geçtiğini de duymuştu. Generallerinin ve bakanlarının yolsuzluğa yatkınlıkları ve genç saraylıların çevirdikleri dolaplar yüzünden Rusya'nın müttefiklerinin ihanete uğradıklarını hissettiklerini öğrenmekteydi. Birkaç önemsiz mektup bulunduysa, daha tehlikeli nitelikte mektuplar yazılmış ve sonra ortadan kaldırılmış veya saklanmış olamaz mıydı? Neden Katerina devleti ilgilendiren meselelere karışıyordu? Veliaht sarayının uzun zamandır kendi başına buyruk davrandığına, isteklerini dikkate almadığına işaret ediliyordu. Poniatowski St. Petersburg'da sırf Katerina onu istediği ve Bes-

tujev hükümdarın değil de grandüşesin sözünü dinlediği için kalmıyor muydu? Herkes yarının hükümdarlarına yaranmak için veliaht sarayına koşmuyor muydu? Yelizaveta'ya bir defa Bestujev'i tutuklatırsa şansölyenin grandüşesle ihanete varan suç ortaklığını kanıtlayacak belgeleri bulabileceği güvencesi verildi.

Yelizaveta 14 Şubat 1758 akşamı savaş divanının toplanmasını emretti. Şansölye çağrıldı. Bestujev hasta olduğuna dair haber gönderdi. Özrü reddedildi ve derhal gelmesi emredildi. İtaat edip geldiğinde tutuklandı. Makamı, unvanları ve nişanları elinden alındı ve -kimse hangi suçla itham edildiğini bildirme zahmetine girmeden- tutuklu olarak evine gönderildi. İmparatorluğun en önde gelen devlet adamının yerinden edilmesine karşı çıkılmamasını güvene almak için İmparatorluk Muhafızları'ndan bir bölük devriye çıkarıldı. Muhafızlar Kont Aleksandr ve Petro Şuvalov'un yaşadığı Moika Kanalı boyunca yürürlerken neşeyle birbirlerine "Tanrı'ya şükür, şu lanet Şuvalovları tutuklayacağız" diyorlardı. Tutuklanacak kişinin onlar değil de Bestujev olduğunu anlayınca homurdandılar: "İstediğimiz bu adam değil. İnsanları ayaklarının altında tepeleyenler başkaları."

Katerina tutuklamayı ertesi sabah Poniatowski'nin bir mesajından öğrendi. Mesajda üç kişinin daha tutuklanmış olduğu ilave ediliyordu. Bunlar Venedikli kuyumcu Bernardi, Katerina'nın eski Rusça öğretmeni Adadurov ile Kont Razumovski'nin eski yaverlerinden, Poniatowski'yle dostluk kurmuş Elagin'di. Bu mesajı okuyan Katerina meselenin kendisine uzanacağını anladı. Bestujev'in dostu ve müttefikiydi. Kuyumcu Bernardi mesleği sebebiyle St. Petersburg'un tüm önde gelen evlerine teklifsiz girebilen bir kişiydi. Herkesin güvendiği bir insandı ve Katerina da onu Bestujev ve Poniatowski'ye mesaj alışverişi için kullanmıştı. Kendisine her zaman bağlı kalmış olan öğretmeni Adadurov'u ise Kont Bestujev'e tavsiye eden, kendisiydi. Elagin hakkında şöyle konuşmuştur: "Sadık, dürüst bir adamdı; bir defa muhabbetini kazanırsanız kaybetmezdiniz. Bana her zaman belirgin bir muhabbet ve bağlılık göstermişti."

Poniatowski'nin mesajını okuduğunda kaygılanmasına rağmen zayıflık işareti vermemek için dik duruşunu bozmadı. "Mecazen belirtirsem, kalbime bir bıçak saplı halde giyindim ve çoğu çehrenin benimki kadar asık göründüğü ayine gittim. Kimse ağzını açıp bana tek bir laf etmedi."

Akşam ise baloya gitti. Burada tutuklanan kişileri sorgulamakta Aleksandr Şuvalov'a yardım etmesi için tayin edilmiş komisyon üyelerinden Prens Nikita Trubetskoy'a yaklaştı. Kulağına, "Bütün bu harika işlerin manası nedir?" sorusunu fısıldadı. "Suçlulardan daha fazla suç mu yoksa suçlardan daha fazla suçlu mu buldunuz?"

Trubetskoy istifini bozmadan, "Biz ne emredildiyse onu yaptık" cevabını verdi. "Suçlara gelince, hâlâ araştırıyoruz. Şu ana dek herhangi bir şey bulamadık." Cevabından cesaretlenen Katerina en kıdemli bakanının tutuklanmasını daha yeni emretmiş imparatoriçenin o gece etrafta görünmediğine de dikkat etti.

Ertesi gün Bestujev'e yakın Holstein yöneticisi Gottlieb von Stambke, Katerina'ya bazı iyi haberler getirdi. Kont Bestujev'den mahrem bir mesaj aldığını, grandüşesin endişe etmemesini, zira tüm evrakını yakacak vakit bulduğunu söylemesini istediğini bildirdi. Evrak arasında en önemlisi Yelizaveta'nın ölümünden sonra grandüşesin iktidarı Petro ile paylaşmasına dair önerisinin taslağıydı. Eski şansölye ayrıca sorgulama sırasında başına gelenlerden Stambke'ye bilgi vereceğini, sorulan soruları da kendisine aktaracağını söylemişti. Katerina, Bestujev'in mesajını hangi kanalla aldığını Stambke'ye sordu. Stambke, mesajı Bestujev'in borazancısının getirdiğini ve gelecekte tüm yazışmaların Bestujev'in evinin yanındaki bir tuğla yığınının içine konulacağını söyledi.

Birkaç gün sonra Stambke korku içinde ve sararmış bir renkle Katerina'nın odasına gelip kendisinin ve Kont Bestujev'in Kont Poniatowski'yle yazışmalarının ele geçirildiğini bildirdi. Borazancı tutuklanmıştı. Stambke de tutuklanmak değilse bile her an azledilmeyi beklemekteydi ve veda etmeye gelmişti. Katerina yanlış bir işe girmediğinden emindi ve Mihail Vorontsov, İvan Şuvalov ve Fransız elçisi dışında St. Petersburg'daki herkesin Kont Bestujev'in masumiyetinden emin olduğunu biliyordu.

Eski şansölyeyi soruşturmakla görevli komisyon da kıvranıp durmaktaydı. Kont Bestujev'in tutuklanmasının ertesi günü imparatoriçenin ne sebeple eski hizmetkârını tutuklatmak zorunda kaldığının halka açıklanması için İvan Şuvalov'un evinde gizlice bir beyanname hazırlandığı bilinmekteydi. Spesifik bir suç bulamayan iddia sahipleri majestelerine ihanet, yani "Emperyal Majesteleri ile Emperyal Zat-ı Devletleri arasına nifak sokmaya teşebbüs" üzerinde karar kılmışlardı.

27 Şubat 1758'de tutuklamayı, suçlamaları, Bestujev'in tüm makam ve nişanlarının elinden alındığını ve özel bir komisyon tarafından soruşturulacağını duyuran bir beyanname yayımlandı. Bu zayıf belge St. Petersburg'da kimseyi ikna edemedi ve halk herhangi bir suç kanıtı bulunmadan, duruşma ve hüküm verilmeden eski bir devlet adamının sürgün edilmesini, mallarının elinden alınmasını ve başka cezalarla tehdit edilmesini saçma buldu.

Komisyon üyeleri tarafından atılan ilk adımlar aynı şekilde anlamsızdı. Yabancı ülkelerdeki tüm Rus elçilerinden, temsilcilerinden ve memurlarından Kont Bestujev'in Rusya'nın dış ilişkilerini yönettiği yirmi yıl boyunca kendilerine gönderdiği yazıların örneklerini göndermeleri istendi. Şansölyenin çoğu zaman imparatoriçenin arzuları hilafına canı ne istediyse yazdığı iddia edildi. Ancak Yelizaveta hiç yazı yazmadığı veya imza atmadığı için şansölyenin onun emirlerine aykırı hareket ettiğini kanıtlamak mümkün değildi. Sözlü emirlere gelince imparatoriçe bazen aylarca huzura kabul edilmeden beklemek zorunda kalmış şansölyesine herhalde önemli sayıda emir vermiş olamazdı. Neticede bu girişimden herhangi bir sonuç alınamadı. Elçiliklerdeki hiçbir personel emirlerine sadakatle uydukları amirlerinin işlemiş olabileceği suçları araştırmak için yıllarca geriye giden arşivleri araştırma zahmetine girmedi. Bunun kendilerini de işe karıştırmayacağını kim bilebilirdi? Ayrıca, bu belgeler St. Petersburg'a ulaştıktan sonra lehte veya aleyhte işe yarar unsurların tespiti ve değerlendirmeleri yıllar alacaktı. Dolayısıyla talimat uygulanmadı. Soruşturma bir yıl kadar ağır aksak ilerledi. Ortaya herhangi bir kanıt çıkarılmadığı halde eski şansölye çiftliklerinden birine sürgün edildi ve üç yıl sonra Katerina imparatoriçe olana kadar da burada kaldı.

Stambke'nin Holstein'a dönmesiyle Katerina'nın Petro'nun dukalığını idaresi de sona erdi. İmparatoriçe kalıtsal dukalığın yönetimine eşinin karışmasını tasvip etmediğini yeğenine bildirdi. Katerina'nın bu çalışmalara katılmasını hevesle teşvik etmiş olan Petro şimdi ise teyzesiyle mutabık kaldığını beyan etti. İmparatoriçe bunun ardından Lehistan kralından Kont Poniatowski'yi geri çağırmasını resmi yolla istedi.

Stambke'nin azlini ve Poniatowski'nin ülkesine gönderileceğini duyduğunda Katerina derhal harekete geçti. Oda uşağı Vasili Şkurin'den

tüm evrakını ve hesap defterlerini toplamasını ve kendisine getirmesini istedi. Her şey odasına geldiğinde uşağı dışarı çıkarttı ve tüm belgeleri ve aldığı bütün mektupları ateşe atıp yaktı; Kont Gyllenborg için 1774 yılında yazdığı "On Beş Yaşındaki Bir Filozofun Portresi" başlıklı denemesinin elyazması da bu arada yok oldu. Her şey küllere karıştığında Şkurin'e seslendi: "Tüm evrakımın ve belgelerimin yandığının şahidi sensin. Şayet bir gün sana nerede oldukları sorulursa hepsini yaktığımı gördüğüne yemin edebilirsin." Şkurin kendisini bu işlerin dışında tuttuğu için Katerina'ya şükran duydu.

38. Bölüm

Bir Kumar

Paskalya perhizinin arifesi olan 1758 yılı karnavalının son günü Katerina yeteri kadar ihtiyat ve çekingenlik gösterdiğine karar verdi. Lohusalığını takip eden haftalarda toplum karşısına çıkmamıştı. Bu sebeple saray tiyatrosunda temsil edilecek bir Rus oyununu izlemeyi kararlaştırdı. Petro'nun Rus tiyatrosundan hoşlanmadığını, hatta lafını bile işitmek istemediğini biliyordu. Bu defa ise Petro'nun onu oraya göndermeyi arzu etmemesi için daha şahsi bir başka nedeni vardı: Yelizaveta Vorontsova'dan ayrılmak istemiyordu. Katerina tiyatroya gittiği takdirde Yelizaveta Vorontsova dahil nedimeleri kendisine eşlik etmek durumundaydı. Katerina bunu bile bile araba temin etmesi için Kont Aleksandr Şuvalov'a haber gönderdi. Şuvalov hemen yanına gelip grandükün tiyatroya gitme planına karşı çıktığını bildirdi. Katerina, kocasının çevresinden dışlandığı için odasında yalnız başına kalmasının veya tiyatro locasında oturmasının onu ilgilendiremeyeceği karşılığını verdi. Şuvalov eğildi ve ayrıldı.

Birkaç dakika sonra Petro "dehşetli bir hırs içinde, bağırarak, beni kendisinin çileden çıkmasından zevk almakla suçlayarak, bu tür oyunları sevmediğini bile bile tiyatroya gitmeye karar verdiğimi söyleyerek" odasına daldı. Araba tahsis edilmesini yasaklayacağını haykırdı. Katerina bunu yaptığı takdirde yürüyerek gideceğini söyledi. Petro ayak diredi. Temsil saati yaklaşırken Kont Şuvalov'a haber gönderip arabasının hazır olup olmadığını sordurdu. Kont gelerek grandükün araba verilmesini yasakladığını tekrarladı. Katerina, o zaman yürüyeceğini, nedim ve nedimelerin refakati de yasaklanmışsa, yalnız başına gideceğini söyleyerek karşılık verdi. İlaveten, imparatoriçeye yazıp şikâyet edeceğini belirtti.

Şuvalov, "Ona ne diyeceksiniz" diye sordu.

Katerina, "Kocamla nedimelerim arasında randevu ayarlamak maksadıyla Emperyal Majestelerini görme zevkine ulaşacağım tiyatroya gitmemi engellemesi için onu sizin teşvik ettiğinizi söyleyeceğim. Ayrıca burada oynamak zorunda bırakıldığım rolden artık bezdiğimi ve tiksindiğimi, odamda yalnız ve tek başıma bırakıldığımı, grandükün benden nefret ettiğini ve imparatoriçe tarafından da sevilmediğimi, bu yüzden ülkeme geri gönderilmeyi dilediğimi anlatacağım. Kimseye artık yük olmak arzusunda değilim veya yanıma yaklaşanlara, özellikle de birçoğu sırf onlara iyi davrandığım için sürgüne gönderilmek talihsizliğine uğrayan hizmetkârlarıma eziyet çektirmek istemiyorum. Hemen şu an Majestelerine yazacağım. Ve bakalım bu mektubu ona götürmekten kaçınacak mısınız onu da göreceğim." Yarattığı durumu kullanarak konuyu istediği mecraya çekmeyi ustalıkla başarmıştı.

Şuvalov odadan ayrıldı ve Katerina mektubunu yazmaya başladı. Rusya'ya geldiğinden beri ona gösterdiği tüm yakınlık için Yelizaveta'ya teşekkür ederek başladı. Olayların maalesef bu iyiliklerini hak etmediğini ortaya çıkardığını, zira sadece grandükün nefretini değil imparatoriçenin de memnuniyetsizliğini üstüne çektiğini belirtti. Bu başarısızlıkları göz önüne alınca kendisini uygun gördüğü şekilde ülkesine ve ailesine göndererek elemine son vermesini imparatoriçeden istirham etmekteydi. Çocuklarına gelince, aynı binada birkaç metre ötede yaşadıkları halde onları zaten hiç görmediğinden, aynı yerde veya birkaç bin kilometre uzakta bulunması pek fark yaratmayacaktı. İmparatoriçenin onlara kendisinden çok daha iyi bakacağını bilmekteydi. Yelizaveta'dan onlara bakmayı sürdürmesini diledi ve imparatoriçenin dileğini yerine getireceğinden emin olduğundan, ömrünün kalanını imparatoriçeye, grandüke, çocuklarına ve kendisine iyilik veya kötülük eden herkese dua etmekle geçireceğini söyledi. Fakat artık çok üzülüp yıprandığından kendisini hayatını sürdürmeye vermesi gerekmekteydi. Bu sebeple Yelizaveta'dan ayrılması için izin diledi. Önce sağlığını tekrar kazanmak için bir yerlerde içmelere gitmeyi, ardından Almanya'daki ailesine katılmayı istemekteydi.

Mektubu yazınca Kont Şuvalov'u çağırttı. Kont yanına geldiğinde arabasının hazırlandığını bildirdi. Ona mektubu verdi ve tiyatroya gitmek istemeyen nedimelerine sarayda kalabileceklerini söylemesini istedi. Yanından ayrılan Şuvalov, Petro'ya, grandüşesin hangi kadınların kalmasına hangilerinin gitmesine onun karar vermesi gerektiğini söy-

lediğini aktardı. Katerina giriş salonundan geçerken Petro'nun oturmuş Yelizaveta Vorontsova ile kâğıt oynadığını gördü. Eşini fark eden Petro -daha önce hiç yapmadığı şekilde- ayağa kalktı ve Kontes Vorontsova da onunla birlikte ayaklandı. Katerina bir reveransla karşılık verdi ve arabasına gitti. İmparatoriçe o akşam tiyatroda görünmemekle birlikte Katerina eve döndüğünde Kont Şuvalov ona imparatoriçenin kendisini göreceğini bildirdi.

Katerina'nın tavrı ve imparatoriçeye yazdığı mektup bir kumardı. Rusya'dan ayrılmak niyetinde değildi. Ömrünün yarısına eşit on altı yılını ve gençlik çağlarını "kraliçe" olmak arzusuyla bu ülkede geçirmişti. Taktiğinin tehlikeler içerdiğini biliyor ancak başarı elde edeceğine inanıyordu. Şuvalovların kendisini ülkesine göndermek fikrini akıllarından geçirmiş veya sürgüne göndermekle korkutmak istemiş olmaları halinde, planlarını boşa çıkarmanın en iyi yolunun Rusya'yı terk etmesine izin verilmesi ricası olduğuna emindi. Yelizaveta için verasetin her şeyden fazla önem taşıdığının ve tahttan indirilmiş genç VI. İvan hayatta kaldıkça imparatoriçenin bu konuyu tekrar alevlendirme arzusu duymayacağının bilincindeydi.

Katerina ayrıca evliliğinin başarısız kalışının, kendisine karşı başlıca şikâyeti teşkil ettiğinin farkındaydı. İmparatoriçenin Petro hakkındaki görüşlerini bütünüyle paylaştığını da bilmekteydi. Yeğeniyle konuşurken veya özel mektuplar yazarken Yelizaveta böyle bir veliahta sahip olmaktan ötürü gözyaşı dökmekte veya ona acı sözler sıralamaktaydı. Yelizaveta'nın ölümünün ardından Katerina, onun mektupları arasında kendi eliyle yazdığı iki değerlendirme bulmuştu; bunlardan biri İvan Şuvalov'a diğeri ise Aleksey Razumovski'ye muhataptı. İlkine, "Bugün lanet yeğenim beni çok huzursuz etti," ikincisine ise, "yeğenim bir aptal; şeytan alsın onu" satırlarını yazmıştı.

Katerina daha ileri yaşlarında bu gergin, karmaşık duruma ilişkin hikâyesini kaleme dökerken, olay anlatımına bir an ara verip bakışlarını kendisine, hayatına ve karakterine çevirmiştir. Başına ne gelirse gelsin "gereksiz bir gururla ayaklarım yerden kesilmeden yükselmek veya düştüğümde moralimi yitirmemek ya da aşağılanmış hissetmemek için yeterli cesarete sahip olduğumu hissederdim" demiştir. Hedeflerinde her

zaman dürüsttü. Sevilmesi güç ve bu yönde çaba da göstermeyen bir kocayı sevmesinin zorluğunu, belki de imkânsızlığını başlangıçtan beri bildiği halde, kendisini ona ve çıkarlarına adamak için samimi bir çaba gösterdiğine inanıyordu. Elinden geldiğince ona her zaman en iyi fikirleri vermişti. Rusya'ya ilk geldiğinde Petro sevecen davranmış olsaydı, kalbini ona açık tutabilirdi. Şimdi ise çevresindeki kadınlar arasında en az ilgi gösterdiği kişinin kendisi olduğunu görüyordu. Meselenin geldiği bu hali reddetmekteydi:

> Tabiatımdaki gurur, kedere kapılma düşüncesini tahammül edilmez hale getiriyordu. Kendi kendime mutluluk ve kederin bizlere bağlı olduğunu söylerdim. Mutsuzluk duyarsan bunu aşmasını bil ve mutluluğunun hiçbir dış olaydan etkilenmemesini sağlayacak şekilde hareket et. Bu karakterle ve en azından ilginç ve ilk bakışta yapmacıklı ifadelere ve sahteliklere girmeden hoş görünen bir çehreyle doğmuştum. Mizacım öyleydi ki yanımda kendini rahat hissetmek ve sanki eskiden beri tanıyormuş gibi sohbete girmek için hiç kimse çeyrek saatten fazla zamana ihtiyaç hissetmezdi. Benimle teması olan herkes dürüstlük ve iyi niyet gösterdiğimi hissettiği için kolaylıkla itimatlarını kazanırdım. Dürüstçe ifade edersem, şahsiyetim hakkında kadından çok erkek zihniyetine sahip gerçek bir beyefendi olduğumu söyleyebilirim. Bununla beraber, asla erkeksi birisi değildim ve bir erkeğin zihniyeti ve karakterini bir araya getirmiş sevimli bir kadının cazibesine sahiptim. Sahte bir tevazu perdesiyle üstünü örtmeye çalışmam yerine duygularımın samimi bir ifadesini sunmam herhalde mazur görülür.

Niteliklerinin -kendini öven ve haklı çıkaran- bu değerlendirmesi, insanların hayatlarında ahlaki değerler ve bedeni duygular arasındaki çatışma hakkında genel manada görüşünü açıklamasına yol açmıştır. Hararetli ve neredeyse şahsi bir itiraf sayılabilecek bu ifadeleri, Katerina'ya bazen esirgediğimiz bir sempati ve anlayış duymamıza yol açar:

> Çekici olduğumu evvelce söylemiştim; bunu ifadeyle baştan çıkma yolunun yarısını aştığımıza göre bize yakışan, sözü yarıda bırakmayıp gerisini de tamamlamaktır. Zira baştan çıkarmak ve baştan çıkarılmak yakından ilişkilidir ve tüm harika ahlak ilkelerine rağmen güçlü duygular işe karıştığı zaman insan, bilincine vardığından çok daha ileri gider. Ben hâlâ duyguların heyecan bulmasının nasıl önüne geçilebileceğini öğrenemedim. Kaçış belki de tek çaredir. Fakat kaçışın imkânsız olduğu durum ve

şartlar vardır. Çünkü bir sarayın ortasında nasıl kaçar, kaybolur veya sırtınızı dönebilirsiniz? Bizatihi böyle bir hareket bile söylentilere yol açacaktır. Çekip gitmezseniz de kanaatime göre sizi içten içe çeken bir şeyden kaçmaktan daha güç bir şey yoktur. Bunun aksine edilen sözler insan gönlündeki doğal güdülere hiç uymayan iffet taslamalarıdır. Şu da var ki, insan kalbine her zaman hâkim olup canının istediği zaman açıp istemediği zaman kapatamaz.

Tiyatroya gidişinin ertesi günü Katerina imparatoriçeye yazdığı mektubuna cevap almak için uzun bir bekleyişe başladı. Kont Şuvalov bir sabah imparatoriçenin Madam Vladislavova'yı azlettiğini duyurduğunda hâlâ beklemekteydi. Gözyaşlarına boğulmasının ardından Katerina kendisini topladı ve majestelerinin takdirine göre elbette kimi isterse tayin veya azledebileceğini ancak yakınında kim varsa birer birer imparatoriçenin gözünden düştüğünü üzüntüyle tespit ettiği karşılığını verdi. Diğerlerinin de hayatlarını çekilmez hale getirdiği bu duruma çabucak bir son verilerek kurbanların sayısının azaltılması için Şuvalov'dan imparatoriçeye başvurmasını istedi. Dileği derhal ailesine geri gönderilmekti.

Bütün gün yemek yemeyi reddettiği o günün akşamı genç nedimelerden biri içeri girdiğinde Katerina odasında yalnız oturmaktaydı. Gözleri yaşlı genç kız söz aldı: "Bu üzüntülerin sizi çökerteceğinden hepimiz korkuyoruz. İzin verin amcama gideyim; kendisi sizin gibi imparatoriçenin de günah çıkarma papazıdır. Onunla konuşayım arzu ettiğiniz her şeyi anlatayım. Arzu ettiğiniz şekilde imparatoriçe ile konuşacağını size vaat ederim." Kıza güvenen Katerina imparatoriçeye yazdıklarını ona aktardı. Genç kadın amcası Papaz Teodor Dubyanski'yi gördü ve döndüğünde Katerina'ya gecenin ortasında ağır hastalandığını ilan ederek günah çıkarma papazını, yani kendisini yanına çağırtmasını önerdiğini söyledi. Bu yolla imparatoriçeye ileteceklerini doğrudan Katerina'nın ağzından duyabilecekti. Katerina bu planı uygun gördü ve sabah saat iki ile üç arasında oda zilini çaldı. İçeri giren hizmetçiye fevkalade hasta olduğunu, günah çıkartmak istediğini söyledi. Fakat bir süre sonra odaya papaz yerine Kont Aleksandr Şuvalov daldı. Katerina papaz ricasını tekrarladı. Şuvalov doktorları çağırttı. Geldiklerinde onlara tıbbi değil manevi yardım ihtiyacı duyduğunu ifade etti. Nabzını tutan bir doktor hafif attığını bildirdi. Katerina ruhunun tehlike içinde olduğunu, bedeninin doktorlara ihtiyaç hissetmediğini fısıldadı.

Papaz Dubyanski en sonunda geldi ve Katerina'yla başbaşa bırakıldılar. Siyah cübbeli, uzun beyaz sakallı papaz, yatağının yanına ilişti ve yarım saat kadar konuştular. Ona geçmişi ve mevcut halini, grandükün ona karşı tavrını, Şuvalov'un düşmanlığını, imparatoriçeyi kendisine karşı nasıl zehirlediklerini, hizmetkârlarının özellikle de kendisine bağlı kalanların nasıl sürekli azledildiklerini etraflıca anlattı. Bu sebeplerle imparatoriçeye mektup yazdığını ve ülkesine gönderilmek istediğini söyledi. Papazdan yardımını rica etti. O da elinden geleni yapacağını belirtti. Ülkesine gönderilme isteğini sürdürmesini tavsiye etti ve bunu halka açıklayamayacakları için kesinlikle ülkeden uzaklaştırılamayacağını ifade etti. Küçük yaşında kendisini seçmiş olan imparatoriçenin Katerina'yı düşmanlarının insafına terk ettiğini kabul ederek Yelizaveta Vorontsova ile Şuvalovları azletmekle Yelizaveta'nın çok daha isabetli davranacağını belirtti. Öte yandan, suçsuzluğuna herkesin inandığı Kont Bestujev vakasında adaletsizliklerinden ötürü herkesin Şuvalovlara tepki gösterdiğini söyledi. Derhal imparatoriçenin dairesine giderek uyanana kadar oturup bekleyeceğini, Katerina'ya vaat ettiği görüşmesini çabuklaştırmasını ondan özellikle rica edeceğini söyleyerek sözlerini tamamladı. Bu sırada Katerina'nın yataktan kalkmamasını, reva görüldüğü üzüntü ve kederin çaresi bulunmadığı takdirde ona ciddi zarar vereceği savına hastalık halinin güç kazandıracağını ekledi.

Papaz sözünü tuttu ve Katerina'nın durumunu çok canlı kelimelerle anlatması sonucunda Yelizaveta, Aleksandr Şuvalov'u çağırtıp grandüşesin sağlık durumunun ertesi gün akşam gelip kendisiyle konuşmasına izin verip vermeyeceğini soruşturması talimatını verdi. Katerina yanına gelen Kont Şuvalov'a bu maksatla kalan tüm gücünü toplayacağını bildirdi.

39. Bölüm

Yüzleşme

Ertesi gün, 13 Nisan 1758 akşamı, yani Katerina'nın yirmi dokuzuncu yaş gününden bir hafta önceki gece, Aleksandr Şuvalov onu gece yarısından sonra imparatoriçenin dairesine götüreceğini haber verdi. Saat bir buçukta gelip imparatoriçenin hazır olduğunu bildirdi. Katerina boş görünen salonlardan yürüyerek onu takip etti. O esnada birdenbire önünden yürüyen ve teyzesinin dairesine doğru gittiği anlaşılan Petro gözüne takıldı. Tiyatroya yalnız gittiği günden beri görüşmemişlerdi.

İmparatoriçenin dairesinde Katerina kocasını orada buldu. Yelizaveta'ya yaklaşıp dizlerine çöktü ve Almanya'ya, ülkesine gönderilmesini diledi. İmparatoriçe onu ayağa kaldırmaya çalıştı ancak Katerina dizlerinin üstünde kaldı. Katerina'ya kızgın olmaktan çok kederli gözüken Yelizaveta "Neden seni ülkene göndermemi istiyorsun? Unutma ki çocukların var" dedi. Katerina'nın cevabı hazırdı: "Çocuklarım sizin ellerinizdedir ve daha iyi bakılamazlar. Onları terk etmeyeceğinizi umarım." Yelizaveta, "Böyle bir durumu halka nasıl izah ederim?" diye sordu. Katerina yine hazırdı: "Haşmetmeapları uygun görürlerse onlara şahsınızın benden memnuniyetsizliğinize ve grandükün nefretine yol açan bütün sebepleri anlatabilecektir" dedi. İmparatoriçe, "Fakat ailenin evinde artık nasıl yaşayabileceksin" diyerek devam etti. Katerina, "Beni seçerek ve evimden ayırarak şereflendirmeden önce nasıl yaşadıysam şimdi de yaşayabilirim" karşılığını verdi.

İmparatoriçe tekrar Katerina'nın ayağa kalkmasında ısrar etti; o da bu defa itaat etti. Yelizaveta odada bir aşağı bir yukarı yürüdü. Toplandıkları odanın üç penceresi bulunuyor, aralarında imparatoriçenin altın tuvalet takımlarının üstüne konulduğu iki masa duruyordu. Pencerelerin önüne büyük paravanlar yerleştirilmişti. Katerina bu paravanların arkasında İvan Şuvalov ile belki de başkalarının saklanmış olabilece-

ğinden şüphelendi; bilahare İvan Şuvalov'un gerçekten de burada bulunduğunu öğrendi. Katerina ayrıca masalardaki çanaklardan birinin içinde katlanmış mektuplara dikkat etti. İmparatoriçe ona yaklaştı ve "Rusya'ya vardığında geçirdiğin tehlikeli hastalık yüzünden ne kadar ağladığıma Tanrı şahittir. Seni sevmeseydim, burada tutmazdım" dedi. Katerina teveccühü için imparatoriçeye teşekkür etti. Bu hatıraları hiç unutmayacağını ve majestelerinin memnuniyetsizliğine sebep olmasını her zaman en büyük şahsi talihsizliği olarak göreceğini ifade etti.

Yelizaveta'nın ruh hali birden değişti; görüşme için zihninde hazırladığı bir şikâyet listesine geri dönmüş gibiydi. "Korkunç mağrursun" dedi. "Kimsenin senin kadar zeki olmadığını aklında kuruyorsun." Katerina bu defa da hazırdı: "Böyle bir kibre girdiysem, Hanımefendi, şu anda içinde bulunduğum hal ve sözlerinizden daha fazla hiçbir şey bu kibri yok edemez."

İki kadın konuşurlarken, Katerina, Petro'nun Aleksandr Şuvalov ile fısıldaştığına dikkat etti. Yelizaveta da bunu gördü ve yanlarına yürüdü. Kocası sesini yükseltip, "İnanılmaz kindar ve inatçıdır" diyerek bağırmasına kadar Katerina üçünün ne konuştuklarını işitemedi. Konunun kendisi olduğunu fark ettiğinde Petro'ya "Benim hakkımda konuşuyorsan, Haşmetmeaplarının huzurunda sana şunu memnuniyetle söylemeliyim ki sana adaletsizlik yapmanı telkin eden insanlara karşı gerçekten kindarım ve boyun eğmekle düşmanlığından başka hiçbir şey kazanamadığımı gördüğümden inatçı oldum" dedi. Petro teyzesine dönüp, "Majesteleri, ettiği laflardan ne kadar kötü niyetli biri olduğunu görebilirler" dedi. Ancak Katerina'nın sözleri imparatoriçe üzerinde farklı bir etki yaratmaktaydı. Konuşmaları devam ettikçe, sert davranması tavsiye edilmiş -veya o yönde karar almış- imparatoriçenin bocalamaya girdiği görülüyordu.

Yelizaveta bir süre daha eleştirilerini sürdürdü: "Seni ilgilendirmeyen konulara karışıyorsun. Mesela, nasıl General Apraksin'e emirler gönderebileceğini düşünürsün?" Katerina, "Ben mi, Madam? Emir göndermek öyle mi? Böyle bir fikir aklımın ucundan bile geçmez" dedi.

"Nasıl inkâr edersin?" dedi, Yelizaveta. "Mektupların şurada çanakta duruyor." O tarafı işaret etti. "Mektup yazmanın yasak olduğunu herhalde biliyorsun."

Katerina bazı şeyleri kabul etmesi gerektiğini anladı. "Bu bakımdan sınırı aştığım doğrudur ve Majestelerinin affını diliyorum. Ancak bura-

da duran bu mektuplarım, ona hiçbir emir göndermediğimi Majestelerine kanıtlayacaktır. Mektuplardan birinde ona tutumu hakkında neler söylendiğini anlattım."

Yelizaveta araya girdi. "Peki, bunu neden ona yazdın?"

Katerina cevap verdi. "Çünkü çok sevdiğim generale önem veriyordum. Emirlerinize uymasını istirham ettim. Diğer iki mektup oğlunun doğumu için kutlama ve yeni yıl tebrikleridir."

"Bestujev başka birçoklarının da olduğunu söylüyor," dedi Yelizaveta.

"Bestujev bunu söylüyorsa, yalan söylemektedir" cevabını verdi Katerina.

"Peki, o zaman" dedi, imparatoriçe, "hakkında yalan söylediğine göre, onu işkenceye yatırayım." Katerina hükümdar sıfatıyla ne isterse yapabileceğini, ancak kendisinin bu üç mektuptan başkasını Apraksin'e göndermediğini söyleyerek karşılık verdi.

Yelizaveta bazen sessiz kalarak, bazen Katerina'ya hitap ederek, bazen de yeğeni veya Kont Şuvalov'la konuşarak odada bir aşağı bir yukarı yürüdü. Katerina "Hatıralar"ında "Grandük sert bir tavır alıp, imparatoriçeyi bana karşı öfkelendirmeye çalıştı" demiştir. "Ancak bu ahmaklığı devam ettirdiği ve adaletten çok hırs sergilediği için başarı kazanamadı. O ise kocamın ifadelerine verdiğim karşılıkları ister istemez hak vererek dinledi. Petro'nun tavrı o kadar su götürür haldeydi ki imparatoriçe yanıma geldi ve alçak bir sesle şöyle söyledi: "Sana söyleyecek daha birçok şeyim var ancak ikinizin arasındaki ilişkileri olduğundan daha kötü bir hale getirmek istemiyorum." Bu iyi niyet işaretini gören Katerina da fısıltıyla cevap verdi: "Kalbimden ve zihnimden geçenlerin hepsini size anlatmak için büyük bir arzu duymama rağmen ben de konuşmayı güç buluyorum." Yelizaveta başını salladı ve vaktin geçtiğini söyleyip herkesi savdı. Saat sabahın üçüydü. Salondan önce Petro, ardından Katerina, peşinden de Şuvalov çıktılar. Kont tam kapıya ulaştığı esnada imparatoriçe onu geri çağırdı. Katerina odasına geri dönüp üstünü çıkarmaya başladığında kapısının çalındığını duydu. Gelen Aleksandr Şuvalov'du. "İmparatoriçenin onunla bir süre daha konuştuğunu ve çok dert etmememi, kısa zaman içinde benimle tekrar ve baş başa bir görüşme daha yapacağını bana söylemesi talimatını verdiğini bildirdi." Katerina, Kont Şuvalov'a selam verip, majestelerine te-

şekkür etmesini ve ikinci görüşmenin zamanını öne çekmesini rica etti. Kont bu konudan başta grandük, hiç kimseye bahsetmemesini söyledi.

Katerina artık ülkeden uzaklaştırılmayacağına emindi. Vaat edilen ikinci görüşmeyi beklerken, fazla dışarı çıkmayıp vaktini daha çok odasında geçirdi. Zaman zaman da Kont Şuvalov'a kaderi hakkında verilecek kararı endişeyle beklediğini hatırlatmaktaydı. Yirmi dokuzuncu yaş gününe rastlayan 21 Nisan 1758'de odasında yalnız yemek yerken imparatoriçe sağlığına kadeh kaldırdığı haberini gönderdi. Katerina da şükranlarının iletilmesini istedi. İmparatoriçenin mesajını öğrendiğinde Petro da aynı şekilde tebriklerini gönderdi. Poniatowski Fransız elçi Marki de l'Hopital'in sebatkârlığından takdirle bahsettiğini ve dairesinden çıkmama kararının sadece yararına işleyeceğini söylediğini haber verdi. L'Hopital'in övgüsünü düşmanın bir yanıltması olarak gören Katerina söylenenin tam tersini yapma kararı aldı. Bir pazar günü hiç kimsenin beklemediği bir anda giyindi ve dairesinden ayrıldı. Veliaht sarayının nedim ve nedimelerinin toplandıkları giriş odalarına girdiğinde ortaya çıkmasının hayret uyandırdığını gördü. Petro geldiğinde o da aynı şekilde şaşırdı. Yanına gelip kısaca kendisiyle konuştu.

Yelizaveta'yla görüşmesinden yaklaşık altı hafta sonra 23 Mayıs 1758'de Aleksandr Şuvalov çocuklarını öğleden sonra görmesi için imparatoriçeden izin istediği takdirde iletebileceğini söyledi. Bunun ardından da hükümdarla uzun zamandır söz verilen görüşmesini yapabilecekti. Katerina söyleneni yerine getirdi ve iki çocuğunu görmek için resmi yoldan izin istedi. Şuvalov ziyarete saat üçte gidebileceğini bildirdi. Katerina tam zamanında yanlarına gitti ve Şuvalov gelip imparatoriçenin kendisini kabule hazır olduğunu bildirene kadar çocuklarıyla zaman geçirdi. Katerina, imparatoriçeyi yalnız buldu; bu defa paravanlar da etrafta görünmüyordu. Katerina teşekkürlerini ifade edince Yelizaveta, "Soracağım bütün sorulara doğru cevap vermeni bekliyorum," dedi. Katerina, ağzından gerçeklerden başka bir şeyin çıkmayacağına söz verdi ve zaten hiçbir şeyi saklamadan ona kalbini açmaktan daha fazla bir şey istemediğini söyledi. Yelizaveta gerçekten Apraksin'e ellerindeki üç mektuptan başka bir şey yazıp yazmadığını sordu. Katerina sadece üç mektubun var olduğuna yemin etti. Yazdığına göre, "Bunun ardından grandükün yaşam tarzı hakkında ayrıntılı bilgi istedi".

Katerina'nın hatıraları bu kritik noktada bilemediğimiz bir nedenle aniden sona ermektedir. Hayatının geri kalan otuz sekiz yılını mektuplarından, siyasi yazılarından, resmi belgelerden, dostları ve düşmanlarının anlattıklarından ve çevresindeki birçok farklı insanın gözlemlerinden öğreniyoruz. Bu hikâyenin en ilginç kısmını ise 1758 yazının devamında kendisi ve Katerina'yı ilgilendiren olayları tasvir eden Stanislaw Poniatowski anlatmıştır.

40. Bölüm

Dörtlü İlişki

Stanislaw Poniatowski, Rusya'dan ve Katerina'dan ayrılmadı. Hastalıklarını bahane ederek ve bazen tüm gününü yatakta geçirerek yola çıkmaya direndi. Veliaht sarayı 1758 yılı yazında Oranienbaum'a taşındığında Poniatowski birkaç kilometre uzaklıktaki Petrohof'ta Yelizaveta'nın saray ahalisi arasındaydı. Geceleri sarı peruğuyla kılık değiştirip Katerina'yı Oranienbaum'da ziyaret ediyor, ayrı bir yerdeki özel köşkünde onunla bir araya geliyordu.

Aklı fikri Yelizaveta Vorontsova'da olan Petro eşinin Poniatowski ile ilişkisine asla karışmamaktaydı. İlişkilerine müdahale etmesi her zaman mümkünse de bunu bilerek değil ancak kaza eseri yapıyordu. Poniatowski'nin hatıralarında anlattığına göre Temmuz 1758'de Şuvalovlar ve Fransız elçisi imparatoriçeye Poniatowski'nin ülkesine gönderilmesi için tazyikte bulunuyor, Leh hükümeti de dönmesi için ısrar ediyordu. Yakın zamanda sözlerine uymak zorunda kalacağının farkındaydı.

> Ayrılmak zorunda kalacağımı bilmem beni Oranienbaum'a gece ziyaretlerimi daha da sıklaştırmaya zorluyordu. Ziyaretlerime daima eşlik eden iyi talihim tehlike duygumu da yitirmeme yol açmıştı. 6 Haziran günü sürücüsünün beni tanımadığı kapalı bir araba tuttum. O gece -gerçi Beyaz Geceler süresince Kuzey Rusya'ya gerçek bir akşam karanlığı inmez- Oranienbaum yakınlarındaki korulukta hepsi yarı sarhoş grandük ve maiyetiyle karşılaşma talihsizliğine uğradım. Sürücümü durdurdular ve arabasında kimi taşıdığını sordular. O da "Bir terzi var" cevabını verince devam etmemize izin verdiler. Ancak yanındaki Yelizaveta Vorontsova'nın "terzi" hakkında iğneleyici sözler etmesi grandükün canını sıkmış. Bunun neticesinde grandüşesle birkaç saat geçirdikten sonra ayrılırken elleri hançerli üç adamın saldırısına uğradım. Beni bir hırsız gibi yakamdan tutup sürükleyerek grandüke götürdüler. O da beni tanıyınca refakatçilerimden kendisini takip etmelerini ve beni de yanlarında getirmelerini istemekle yetindi. Denize inen bir yola girdiğimizi görünce sonumun geldiğini

düşündüm. Ancak bir köşke vardığımızda grandük lafı gevelemeden karısıyla yatıp yatmadığımı sordu. "Hayır" dedim.

Petro, "Bana gerçeği söyle, çünkü bunu yaparsan her şeyi düzene koyarız. Aksi takdirde başına kötü şeyler gelecek" dedi.

Poniatowski, "Yapmadığım bir şeyi yaptığımı söyleyemem" diyerek yalanını devam ettirdi.

Petro başka bir odaya giderek Brockdorff'a danıştı. Geri döndüğünde "Konuşmayı reddettiğine göre, ikinci bir emre kadar burada kalacaksın" dedi. Odadan ayrıldı ve kapıya bir nöbetçi bıraktı. İki saat sonra, Aleksandr Şuvalov belirdi. Yüzü seyiren Şuvalov bir açıklama istedi. Poniatowski doğrudan yanıt vermek yerine başka bir yaklaşımı tercih etti: "Eminim anlayacaksınız Kont, sarayınızın ve benim itibarım için bunun bir an evvel sona ermesi ve derhal çıkıp gitmeme izin vermeniz önem taşıyor" dedi.

Boyutları tahmin edilemeyen bir skandalın ufukta belirdiğini anlayan Şuvalov razı oldu ve gereken düzenlemeyi yapacağını söyledi. Bir saat sonra geri geldi ve arabanın onu Petrohof'a götürmek için hazır beklediğini bildirdi. Arabanın harap görünüşü yüzünden ve Petrohof'a da az mesafe kaldığından Poniatowski sabah saat altıda arabadan indi ve pelerinine bürünüp, şapkasını kulaklarına kadar indirerek saraya kadar yürüdü; berbat görüntülü bir arabayla gelmektense yaya varmanın daha az şüphe uyandıracağını düşünmüştü. Zemin katta odasının bulunduğu binaya ulaşınca birisiyle yüz yüze gelme ihtimaline karşı kapıdan girmemeye karar verdi. Yaz geceleri pencereler açıktı ve Poniatowski kendisininki olduğunu düşündüğü pencerelerden birine tırmandı. Kendisini içinde bulduğu oda ise o esnada tıraş olan General Roniker'e aitti. İki adam birbirleriyle bakışıp kahkahaya boğuldular. Poniatowski, "Nereden geldiğimi ve neden pencereden girdiğimi sormayacaksın" dedi, "ayrıca iyi bir vatansever olarak bu konuyu ağzına bile almayacağına yemin edeceksin." Roniker yemin etti.

Katerina'nın sevgilisi izleyen iki günü huzursuzluk içinde geçirdi. Yirmi dört saat içinde macerasını tüm saray duymuştu. Herkes Poniatowski'nin sarayı derhal terk etmesinin isteneceğini bekliyordu. Katerina'nın âşığının gönderilmesini geciktirmek için tek ümidi kocasını yatıştırmaktı. Gururunu bir tarafa bırakıp, mağrur grandüşesin karşısı-

na bir ricayla gelmesinden zevk duyan Yelizaveta Vorontsova'yla temasa geçti. Kısa süre sonra Poniatowski'ye bir mesaj gönderip kocasının metresiyle uzlaştığını, bunun karşılığında onun da grandükü yatıştıracağını bildirme imkânını buldu. Mesajı alan Poniatowski'nin Rusya'da bir süre daha kalabilmesi için aklına bir yol geldi. Petrohof'taki bir saray balosunda minuet dansına kalktıklarında Yelizaveta Vorontsova'nın kulağına, "Bazı insanları çok mutlu etmenizin gücünüz dahilinde olduğunu biliyorsunuz" diye fısıldadı. Grandüşesi minnet altında bırakmak için bir başka fırsat daha gören Vorontsova gülümsedi ve "Bu gece yarısından bir saat sonra Mon Plaisir villasına geliniz" dedi.

Tespit edilen yer ve saatte Poniatowski'nin yeni velinimeti onu karşılayarak içeri davet etti. Poniatowski daha sonraları, "Gayet neşeli grandük de oradaydı ve beni dostça ve samimi bir tavırla buyur etti" demiştir. "Benimle başından beri açık kalplilikle konuşmamandan ötürü çok aptallık etmedin mi?" dedi, Petro. "Öyle yapmış olsaydın, bu karışıklık hiç meydana gelmezdi."

Poniatowski, Petro'nun paylamasını kabullenip konuyu değiştirdi ve grandükün saray muhafızlığı yapan Holstein askerlerinin mükemmel disiplinine hayranlığını ifade etti. İltifattan çok memnun kalan Petro çeyrek saat sonra "Şimdi artık çok iyi arkadaş olduğumuza göre, sanırım aramızda biri eksik" dedi. Odasına gidip eşini yatağından kaldırdı, sabahlığının üstüne ancak bol bir elbise ve çıplak ayağına bir terlik giymesine yetecek zaman bıraktı.

Sonra onu içeri getirdi, Poniatowski'yi işaret etti ve "Pekâlâ, işte o burada! Umarım şimdi herkesi memnun edebilmişimdir" dedi. İstifini bozmayan Katerina, kocasına dönüp, "Eksik kalan tek şey, Şansölye Yardımcısı Kont Vorontsov'a yazıp dostumuzun Rusya'ya çabuk geri dönmesini ayarlamasını istemenizdir" karşılığını verdi. Kendisinden ve oynadığı rolden çok memnun görünen Petro oturdu ve istenen mesajı yazdı. Sonra da Yelizaveta Vorontsova'ya paraflaması için teslim etti.

Poniatowski "Bunun ardından sanki dünya yansa umurumuzda değilmiş gibi hep beraber oturduk, odadaki küçük havuzun etrafında gülerek, söyleşerek ve şakalar yaparak vakit geçirdik. Sabah saat dörde kadar ayrılmadık. İnanılmaz görünse de yemin ederim ki gerçek budur. Ertesi gün herkesin bana karşı tutumu daha kibardı. İvan Şuvalov benimle güzel konuştu. Şansölye Yardımcısı Vorontsov da."

Bu dostluk havası devam etmekle kalmadı, Petro tarafından daha da ileri götürüldü. Poniatowski, "Grandük Oranienbaum'a ziyaretlerimi dört defa daha tekrarlattı" demiştir. "Geceleri gidiyor, kullanılmayan bir merdivenden grandüşesin odasına çıkıyor, burada grandüşesi, grandükü ve metresini görüyordum. Beraber akşam yemeği yedikten sonra o metresini alıp gidiyor, bize de 'Evet, evlatlarım, sanırım bana daha fazla ihtiyacınız yok' diyordu. İstediğim kadar kalabiliyordum."

Bu durumdan Petro'dan daha fazla memnun kimse yoktu. Katerina karşısında zafer anını yaşıyordu. Yıllar boyunca kendisini karşısında daha aşağı hissetmiş, onu başkalarının önünde ve beraberlerken küçük düşürmeye çalışmıştı. Karısını ihmal etmiş, bağırıp çağırmış, alaya almış ve başka kadınlarla aldatmıştı. Diğer erkeklerle entrikalarına dair, genellikle yanlış ve küçümseyici ifadelerde bulunmuştu. Şimdi ise metresi kolunda, masanın karşısındaki Katerina ile âşığına eşitlik temelinde bakıp gülümseyeceği bir ana erişmişti. Aldatılan koca sıfatından mahcubiyet duymuyordu. Aksine yaşamında ilk defa kendisini duruma hâkim hissediyordu. Müsamahası samimiydi; hiçbir şeyi saklamadan skandalı açığa vuruyor ve hatta yayılmasına keyifle yardım ediyordu. Poniatowski'nin artık sarı peruğunu takmasına gerek kalmamıştı; Petro'nun nöbetçilerinden korkacak bir şey yoktu. Neden sıkıntıya girilsindi? Neden çekinilecekti? Zaten herkes bilmekteydi.

Ancak Katerina için durum farklıydı. Geceleri erkek kılığında saraydan kaçma gibi aşk maceralarına hazır olmuştu. Fakat dedikoducu kocası ve sırnaşık hınzır metresi ile bir masaya oturup, havadan sudan sohbetlerini dinlemekten keyif almıyordu. Yelizaveta Vorontsova'nın durumun ne kadar keyfini çıkardığını görmek hoş değildi. Katerina ikiyüzlü bir insan değildi; aşka inanıyordu. Petro'nun hoşlandığı şekilde aşkın küçültülmesi ona ters geliyordu. Petro'nun Poniatowski'yi sırf Yelizaveta Vorontsova'nın erkek karşılığı olarak görmesine dayanamıyordu. Poniatowski, Katerina için bir beyefendiydi; Vorontsova ise bayağı bir kadındı. Kısa süre sonra zihninde bir uyarı ışığı çaktı. Bu gece macerası yoldaşlığı karşılıklı anlaştıkları bir zinaya dayalıydı ve bu sahnelerin, geleceği bakımından Şuvalovların düşmanlığından daha büyük bir tehlike yaratabileceğini fark etti. Petro'yla aralarındaki anlaşma Yelizaveta'nın müsamahakâr sarayında bile gelecek beklentilerine engel teşkil edebilirdi. Nitekim Katerina'nın korktuğu gibi aralarındaki dörtlü ilişki düzen-

lemesi siyasi bir skandal yaratmaya başladı. L'Hopital, Poniatowski'nin geri çekilmesi talebini yinelerken durumlarını zikretti. Yelizaveta yeğeninin ve veliahtın şöhretlerinin zedelendiğinin farkına varmıştı. Poniatowski gitmesi gerektiğini anladı.

Vedaları sırasında Katerina gözyaşı döktü. Poniatowski'yle zarif, kültürlü bir Avrupalının ilgisini tatmıştı. Karşılıklı mektupları bir an evvel kavuşma ümitleriyle doludur. Yıllar sonra Rusya imparatoriçesi sıfatını taşırken hayatının neredeyse her sırrını paylaştığı Gregori Potemkin'e yazdığı mektuplarda bir itirafta bulunmuştur: "Poniatowski 1755'ten 1758'e kadar sevdi ve sevildi. Kendisi sıkılmasaydı ilişkimiz sonsuza kadar sürerdi. Ayrılık günü anlatamayacağım kadar üzgündüm. Hayatımda bu kadar ağladığımı hatırlamıyorum." Aslında Katerina'nın kabahati onun sıkılmasına bulması pek adil değildir. Her ikisi de başka çıkar yolları kalmadığının bilincindeydi.

Yıllar sonra eski sevgilisi olan Rusya İmparatoriçesi II. Katerina tarafından Lehistan tahtına çıkartılan Poniatowski hatıralarına Petro'nun kısa bir tasvirini eklemiştir. Kahredici bir portre çizdiği halde ifadelerinde anlayış, hatta sempati unsurlarına da rastlanır:

> Tabiat onu her şeyiyle tabansız, doymak bilmez, gülünç bir şahsiyet olarak yaratmıştı. Bana kalbini açtığı bir defasında şunları söylemişti: "Görüyorsun, ne kadar mutsuzum. Keşke Prusya kralının hizmetine girseydim; ona elimden gelenin en iyisiyle hizmet ederdim. Şu anda eminim ki bir alayım olur, tümgeneralliğe belki de korgeneralliğe yükseltilirdim. Ancak nerede o günler. Bunun yerine beni buraya getirdiler ve bu lanet ülkenin grandükü yaptılar." Sonra da Rus milletine karşı, bilinen, hakir görücü, alaycı, fakat belirli bir mizah duygusu da eksik olmadığından bazen gerçekten çok sevimli gelen tarzıyla laf etmeye başladı. Aptal biri değildi, çılgındı ve içkiye düşkünlüğü zayıf melekelerini daha da düşkünleştiriyordu.

IV

VAKİT GELDİ

41. Bölüm

Panin, Orlov ve Yelizaveta'nın Ölümü

İmparatoriçenin sağlığı kötüleşirken, Katerina kendi siyasi geleceğini değerlendiriyordu. Yelizaveta'nın halefiyette değişikliğe gitmeyeceği ve kendisinin ardından tahta Petro'nun çıkacağı kesin gibi görünüyordu. Katerina yalnız başına kalacaktı; dostları ve siyasi müttefikleri etrafından koparılıp uzaklaştırılmıştı. Şansölye Bestujev gözden düşmüş ve sürgüne gönderilmişti. General Apraksin de itibarını yitirmiş ve ölmüştü. İngiliz elçisi Hanbury-Williams ülkesine dönmüş ve orada hayatını kaybetmişti. Sevgilisi Stanislaw Poniatowski Lehistan'a dönmüştü ve geri gelmesi mümkün değildi. Petro'nun ehliyetsizliği artık belli olduğuna göre Katerina yeni saltanat döneminde nasıl bir siyasi rol oynayabileceğini düşünmeden edemiyordu. Petro'nun eşi ve danışmanı olabilir, Holstein meselelerinde yaptığı gibi ona yardımını sürdürebilirdi. Ancak Petro, Yelizaveta Vorontsova'yla evlenme kararını fiiliyata dökerse, Katerina'nın rolü kalmayacaktı. Şayet Petro'nun halefiyet sırasındaki yerini Pavel alırsa, o takdirde çocuk büyüyene kadar naibelik yapabilirdi. Katerina'nın bazen hayalini kurduğu uzak bir ihtimal ise en yüksek mertebeye bizzat kendisinin çıkmasıydı. Önünde hangi yolun açılacağı belirsiz olsa da tek bir şey kesindi: Ne olacaksa olsun, müttefiklere ihtiyacı vardı.

Bazıları kendiliğinden gelip yanında yer alıyordu. Aralarından birinin giderek sağlığını yitiren Yelizaveta'nın gözdesi İvan Şuvalov olması şaşırtıcıydı. Grandüşese kur yapmaya başlaması geleceğin imparatoriçesinin yanında mevcut konumunu sürdürmeyi hedeflediği şüphesini uyandırıyordu. Katerina daha az hesapçı ve daha az göze çarpan başka insanları da yanına çekiyor, yeni taraftarlar ediniyordu. Bir süre sonra da birbirine hiç benzemeyen insanlardan bir üçlü etrafında toplandı. Bunlardan ilki titiz, yüksek nitelikli bir diplomat, diğeri genç bir savaş kahramanı, üçüncüsü ise hırslı ve fevri bir genç kadındı. Farklı geçmiş-

lerden gelen, farklı nitelikler sergileyen bu kişilerin değişmeyen tek bir ortak yanları vardı: Tümü Rus'tu ve bu da Rus kanı taşımayan hırslı bir Alman kadını için faydalı bir özellikti.

Üçlünün en yaşlısı, kırk iki yaşındaki diplomat Kont Nikita Panin'di. Bestujev tarafından korunmuş ve hamisi iktidardan düştüğünde Rusya dışında olduğundan başına bir şey gelmemişti. Büyük Petro'nun generallerinden birinin oğlu olan Panin 1718'de Danzig'de doğmuş, yurtdışında eğitim almış ve muhafız birliklerinde görev yapmak için ülkesine dönmüştü. Yirmi dokuz yaşında Bestujev tarafından Danimarka'ya Rus temsilcisi atandı. Birkaç yıl sonra İsveç'e gönderilip burada on iki yıl elçilik yaptı. Panin Stokholm'de kültürlü, iyi yetişmiş, az rastlanan türden liberal fikirli bir Rus olarak tanındı. Bestujev'in Avusturya ve İngiltere'yi tutan, Prusya'ya muhalefet eden siyasetine inanmıştı. Bestujev'in iktidardan düştüğü ve Şuvalovlar ile Vorontsov'un Fransa'yla ittifak kurdukları sırada hâlâ Stokholm'de görevli olan Panin, yeni saflaşmayı desteklemesi taleplerine karşı koydu. Yönetimin görüşlerine aykırı düştüğünden istifa etti ve 1760 yazında St. Petersburg'a geri döndü. Yeteneklerini takdir eden Yelizaveta onu Şuvalov-Vorontsov hizbinden korudu ve sevgili Pavel'ine mabeyinci ve başeğitimci tayin edip sarayda itibar getiren ve tahta halefiyete yakın ilgi duymasına yol açan, siyasi bakımdan korunaklı bir makama geçirdi. Panin'in seçilmesi, beklenebileceği gibi, Petro'nun hoşuna gitmedi. "Çocuğu şimdilik Panin'in gözetiminde bırakalım" diyerek söylenmişti. "Daha uygun düşecek askeri bir eğitim görmesi için gereken tedbirleri çok geçmeden alacağım." Petro'nun düşmanlığının farkında olan Panin de kişilik yapısı ve eğitimiyle Katerina'nın doğal müttefiki olmakla beraber ikili -grandüşes ile hoca- gelecek hakkında farklı düşünceler beslemekteydiler. Petro'nun ülke idaresi için yetersiz olduğuna ve bir şekilde yerinden edilmesi gerektiğine inanan Panin, Pavel'in rüştüne ermeden tahta imparator sıfatıyla geçmesini ve Katerina'nın ona naibelik yapmasını arzu ediyordu. Katerina, Panin'le aynı görüşü paylaştığı görüntüsünü veriyor, "imparatorun karısı olmaktansa, annesi olmayı tercih ederim" diyordu. Ancak gerçekte ise çocuğuna bağlı kılınması gibi bir arzuyu asla beslemiyor, tahta kendi başına geçmek istiyordu. Panin koruyucusu Bestujev'in yakını olduğu ve eski şansölye gözden düştüğünde de ona bağlılığını koruduğu için Katerina'nın tarafına geçti; ayrıca ona göre Petro'nun tahta çıkma-

sını önleyecek her düzenleme daha tercih edilir nitelikteydi. Bunun dışında, Katerina'nın Aydınlanma devri siyasi kuramlarına ilgisini paylaşıyor ve Montesquieu tarafından savunulan aydınlanmış hükümdarların yönettiği devlet anlayışını destekliyordu. Panin, Katerina'nın ağzı sıkı olduğunu ve onunla düşüncelerini tartışmasının tehlike yaratmayacağını biliyordu. Belirsiz birçok husus bulunduğundan bir eylem planı tasarlamadılar ancak aralarında bir anlayış birliği oluşturdular.

Katerina'nın yeni müttefiklerinin ikincisi Prusya'ya karşı savaşın kahramanı Gregori Orlov'du. Prusya Kralı Friedrich 1758'de krallığını üç büyük müttefik devlet olan Avusturya, Fransa ve Rusya'ya karşı savunmak için mücadele veriyordu. O yılın ağustos ayında General Fermor komutasında kırk dört bin kişilik bir Rus ordusu Prusya sınırını geçti ve ayın yirmi birinde Friedrich ve otuz yedi bin Prusyalı askeriyle Zorndorf kasabası yakınlarında muharebeye girdi. Dokuz saatlik savaş on sekizinci yüzyılın en kanlı muharebeleri arasındaydı; iki tarafta da on binden fazla asker öldü; Friedrich ordusunun üçte birini yitirdiğini kabul etti. Çarpışmaların gaddarlığı içinde o ve askerleri Ruslara karşı yeni bir saygı duydular; Prusyalı bir asker daha sonraki yıllarda bir yazısında "düşmanın birliklerimize saldığı korku inanılmazdı" ifadesini kullanmıştır. Yaşanan kan banyosundan sonra her iki taraf da zaferi kazandığını iddia etti ve her iki karargâhta da zafer için Tanrı'ya şükran duaları okundu. Ancak kötürümleşmiş ve yaralanmış iki ordu da iki gün boyunca hareket edemedi. Toplar muharebe meydanında hâlâ atılıyor ve süvariler çatışıyordu ancak Friedrich ile Fermor verdikleri savaştan tükenip kımıldayamaz hale gelmişlerdi.

Zorndorf'ta esir alınan Prusyalı subaylar arasında Friedrich'in şahsi yaveri ve Prusya mareşallerinden birinin yeğeni olan Kont Kurt von Schwerin de vardı. Bu esir Mart 1760'ta St. Petersburg'a gönderilirken protokol gereği güvenliğini sağlamanın yanında emir subaylığını da yapacak bir Rus subayının eşliğinde seyahat etmesine lüzum duyuldu. Bu göreve tayin edilen subay Zorndorf'ta bulunarak üç yara almış ancak askerlerine moral vererek mevzisini korumuş olan Yüzbaşı Gregori Orlov'du. Önderlik özelliği ve cesareti onu orduda kahramanlaştırmış ve Kont Schwerin'in refakatine verilmesi gözü pekliği için bir ödül yerine geçmişti. Kont Schwerin St. Petersburg'a ulaştığında kahramanı

Kral Friedrich'in maiyetinde bulunmuş bu subayın herhangi bir rahatsızlık hissetmesinden kaygılanan Grandük Petro, Schwerin'in normalde müttefik bir ülkeden yüksek düzeyli bir ziyaretçiye uygulanan muamele ve misafirperverlikle karşılanmasını sağladı. "Ben imparator olsaydım, savaşta esir edilmezdiniz" sözleriyle Kont Schwerin'in gönlünü aldı. Esir misafire bir köşk ayrıldı ve Petro sık sık oraya yemeğe gitti. Ayrıca Kont Schwerin'e şehirde gezme serbestliği verdi; refakat subayı Yüzbaşı Orlov'la birlikte arzu ettiği gibi etrafta dolaşmasına imkân tanıdı.

Yirmi dört yaşındaki Gregori Orlov, Katerina'dan beş yaş küçüktü. Cesaretin aile geleneği olduğu profesyonel bir asker sülalesinden geliyordu. Büyükbabası, Korkunç İvan tarafından kurulmuş ve genç Çar Büyük Petro'nun askeri ıslahatına başkaldırmış sakallı baltacı ve tüfekçi alaylarından düz bir Streltsi askeriydi. Petro bu suçları yüzünden Streltsilerden birçoğunu -Orlov da aralarındaydı- cezalandırmış ve ölüme mahkûm etmişti. Kafasını Kızıl Meydan'da kütüğe koyma sırası geldiğinde ölüm mahkûmu Orlov pıhtılaşmış kanla kaplı idam tahtasının üzerinden çekinmeden yürümüş, ayağıyla yeni kesilmiş bir kelleyi kenara itip, "kendime yer açmam lazım" demişti. Ölümü bu derece küçümsemesinden etkilenen Petro onu derhal affedip, İsveç'le yaklaşan savaş için kurduğu yeni alaylardan birine vermişti. Orlov'a burada subay rütbesi verildi. Onun oğlu da yarbaylığa kadar yükseltildi ve askerlik mesleğini seçen İvan, Gregori, Aleksey, Teodor ve Vladimir adlı beş savaşçı oğula sahip oldu. Beş çocuk da İmparatorluk Muhafızları'nda subaydı; subaylar tarafından seviliyor, askerler tarafından yüceltiliyorlardı. Birbirlerine sıkı sıkıya bağlı, her bir kardeşin diğerine sadakat duyduğu bir aileydiler. Tüm kardeşler olağanüstü fiziki kuvvete ve cesarete sahip, orduya ve ülkelerine sadık kişilerdi. İçki içer, kumar oynar, âşık olur, savaş meydanlarında ve meyhane kavgalarında aynı gözü pekliği gösterirlerdi. Beş kardeşten üçüncüsü Aleksey en zekileriydi. Yüzünün sol yanına aldığı derin bir kılıç yarasıyla görünüşü bozulmuş bu iri adamın lakabı "kesik surat"tı. Katerina'ya günün birinde tahtını kazandıracak eyleme girişecek kişi, işte bu Aleksey'di. Aleksey her zaman eyleminin sorumluluğunu kabul edecek, Katerina da ona yaşam boyu sessiz bir şükran duyacaktı.

Fakat aralarından kahraman sıfatını beş kardeşten ikincisi Gregori taşımaktaydı. "Bir meleğin çehresi ve atletin bedeniyle" Orlovların en

yakışıklısı o kabul edilirdi. Hiçbir şeyden korkmazdı. Fetihlerinden birini Zorndorf Muharebesi'nin ardından hâlâ yaraları iyileşirken Topçu Mareşali Kont Petro Şuvalov'un metresi Prenses Elena Kurakina'yı baştan çıkarmasıyla elde etmişti. Kudretli Şuvalovların yetki alanına böyle pervasızca girmesi Orlov'un belki sonunu getirebilirdi ancak Petro Şuvalov'un doğal sebeplerle aniden ölmesi, onun elinden kurtulmasını sağladı. Bu romantik kalp hırsızlığının haberi askeri şöhretine eklenince Gregori Orlov'u St. Petersburg'da tanınmış bir şahsiyet haline getirdi. İmparatoriçe Yelizaveta'ya takdim edildi ve bir zaman sonra da veliahtın eşinin gözüne çarptı.

Katerina ile Gregori'nin ilk tanışmalarının hangi şartlarda gerçekleştiğine dair elimizde herhangi bir kayıt mevcut değildir. Çok dillendirilen bir hikâyeye göre yalnız grandüşes bir gün saray penceresinden dışarı bakarken avluda muhafız üniformasıyla duran yakışıklı bir subay görmüştü. O da tesadüfen yukarı bakmış, gözleri birbirine takılmış ve derhal aralarında bir çekim olmuştu. Katerina'nın Saltıkov ve ardından Poniatowski ile yaşadığı gibi aralarındaki ilişki bir aşkla başlamamıştır. Askeri şöhretine rağmen Orlov mevki bakımından Katerina'nın çok altındaydı ve sarayda herhangi bir rütbesi yoktu. Ancak Gregori çekingen veya utangaç değildi; Prenses Kurakina'yı elde edişi, ona yalnız ve hevesli olduğunu bildiği bir grandüşesi bile elde etme cüretini vermişti. Toplumsal mevkilerin karışmasının geçmişte de örnekleri mevcuttu: Büyük Petro Livonyalı bir köylü kadınıyla evlenmiş ve onu imparatoriçeliğe yükseltmişti; Büyük Petro'nun kızı İmparatoriçe Yelizaveta, cana yakın Ukraynalı koro şarkıcısı, köy kökenli Aleksey Razumovski'yle uzun yıllar geçirmiş, belki de onunla nikâhlanmıştı.

Katerina ile Gregori Orlov 1761 yazında aşk yaşamaya başladılar. İlişkilerini gizlilik içinde yürütüyorlardı; ne imparatoriçe ne de Petro ve Katerina'nın çevresi olayı fark etti ve çift Neva Nehri'ndeki Vasilevski Adası'nda bulunan küçük bir evde buluşmayı sürdürdü. Katerina 1761 Ağustos ayında hamile kaldı.

Orlov, Katerina için yeni tür bir erkekti. Poniatowski gibi duygusal yönü güçlü ve eğitimli bir Avrupalı veya Sergey Saltıkov gibi sosyete salonlarının çapkın erkeği değildi. Katerina onu karmaşık olmayan fiziki bir tutkuyla seviyor, aynı şekilde seviliyordu. Evliliğinin ilk dokuz yılında bakire kalan Katerina artık olgun bir kadındı. Evlilik bağı dışında iki

erkeğe âşık olmuş ve her birinden birer çocuk dünyaya getirmişti. Şimdi üçüncü bir adam hayatına girmiş ve ondan da bir hamile kalmıştı.

Orlov'un sebepleri düpedüz açıktı. Katerina güçlü, arzu uyandıran bir kadındı. Rus ordusu subaylarının ve askerlerinin nefret ettiği kocası, Prusya âşığı grandük tarafından açıkça ve kepazece ihmal edilmiş ve eziyet görmüştü. Katerina ilişkileri hakkında gayet ağzı sıkı davranmakla beraber Gregori kardeşlerinden sırrını saklamadı ve tümü de ailelerinin onur bulduğunu düşündüler. İlişkilerine dair rivayetler muhafız alayı askerleri arasında dolaştı ve çoğunluk olumlu etkilenip gurur duydu.

Nikita Panin'in desteğini kazanmış olan Katerina, Orlov kardeşlerin desteğiyle de muhafız alaylarının sempatisini kazanıyordu. Sonra davasına üçüncü ve çok farklı birini çekti. Bu kişi, garip bir şekilde Petro'nun metresi Yelizaveta Vorontsova'nın evli kız kardeşi Prenses Katerina Daşkova'ydı. Katerina Vorontsova -evlenip Prenses Daşkova adını almadan önceki ismi buydu eski şansölye Mihail Vorontsov'un küçük kardeşi Kont Roman Vorontsov'un kızıydı ve 1744 yılında İmparatoriçe Yelizaveta'nın taç giymesinden sonra dünyaya gelmişti. Vorontsovlar Rusya'nın en eski asil ailelerinden olduğundan bebeği vaftiz teknesinde bizzat imparatoriçe tutmuş, o sırada veliahtlığa getirilmek üzere Holstein'dan yeni gelmiş olan Petro da bebeğin vaftiz babalığını yapmıştı. Katerina iki yaşındayken annesi öldü. Hâlâ genç yaştaki babası Kont Roman Vorontsov kızının ifadesiyle derhal "çocuklarıyla pek ilgilenmeyen bir zevk adamı" haline geldi. Çocuk mükemmel bir eğitim almasını sağlayan amcası Mihail'in yanına gönderildi. Hatıralarında "Fransızcayı güzel konuşurduk, İtalyanca öğrendik ve Rusça birkaç ders aldık" şeklinde yazmıştır. Zekâsı erkenden gelişmişti; Bayle, Montaigne, Montesquieu ve Voltaire okurken bazen bütün gece uyanık kalırdı. Katerina bu sıradışı genç kızla on beş yaşındayken tanıştı. Kusursuz Fransızca konuşan ve Aydınlanma dönemi filozoflarından zevk alan bir Rus kızı bulmaktan memnuniyet duyarak ona özel bir yakınlık gösterdi ve o da Katerina'ya taparcasına bağlandı.

Katerina Vorontsova on altı yaşındayken, Şubat 1760'ta, Preobrajenski Muhafız Alayı subaylarından genç, uzun boylu, herkes tarafından sevilen ve zengin Prens Mihail Daşkov ile evlendi. Moskova'ya tayin edildiğinde kocasının yanından ayrılmadı ve burada on bir ay içinde

iki çocuk dünyaya getirdi. St. Petersburg'da bıraktığı grandüşesi ise hiç unutmadı. O ve ailesi 1761 yazında başkente döndüler ve Katerina'yla ilişkisi yeniden canlandı.

Daşkova'nın ablası Yelizaveta ile sevgilisi Grandük Petro onu başkentte kendi çevrelerine çekmeye çalışsa da iki kız kardeş her bakımdan farklıydı. Petro'nun o esnada dairesine yerleştirdiği ve metresten çok gelecekteki eşi muamelesi yaptığı Yelizaveta hırpani, kaba ve küfürbazdı. Fakat Petro'yla evlenmek istediğine bir defa karar verince hedefini sabırla ve çelik gibi bir azimle takip etmişti. Petro'nun aklını çelebilecek bütün her şeyi aşabilmiş, hatta Katerina ve Stanislaw ile dörtlü bir ilişki bile kurabilmişti. Petro onu yıllar geçtikçe daha çok kabullendi ve vazgeçemez hale geldi.

Daşkova saray halkı arasında da farklıydı. Şatafatlı elbiselere önem vermez, ruj sürmez, aralıksız konuşur, zeki, açık sözlü ve kibirli bir insan olarak görülürdü. Siyasi idealizminin yanı sıra iffetliydi ve ablasının halini üzücü bir mahcubiyet kaynağı olarak görürdü. Ablası Yelizaveta taç giyerek imparatoriçe bile olsa, Katerina Daşkova onun herkesin gözü önünde bayağı bir kapatma hayatı yaşadığını düşünüyordu. Daha da kötü olanı, ablasının, taptığı Grandüşes Katerina'nın yerine geçmeyi hedef almasıydı.

Prenses Daşkova 1761 yazını babasının Finlandiya Körfezi'ndeki köşkünde geçirdi. Burası imparatoriçenin kaldığı Petrohof ile Petro ve Katerina'nın yazlık saray olarak kullandıkları Oranienbaum arasında, yarı yoldaydı. Pavel, Petrohof'ta Yelizaveta'nın yanında kalıyor, öte yandan imparatoriçe artık Katerina'ya her pazar günü Oranienbaum'dan gelerek sarayının bahçesinde oynayan oğlunu seyretme izni veriyordu. Katerina evine dönerken çoğu zaman arabasını Vorontsovların köşkünde durduruyor ve prensesi günün devamını Oranienbaum'da geçirmesi için davet ediyordu. İki kadın burada Katerina'nın bahçelerinde veya dairesinde oturuyor, kitaplar veya siyasi kuramlar hakkında sohbet ediyorlardı. Daşkova pek ele geçmez bir entelektüel vahaya kavuştuğu fikrindeydi. Hatıralarında "imparatorlukta grandüşes ve şahsım dışında ciddi tarzda kitap okuyan iki kadına daha rast gelinmeyeceğini öne sürmeye cüret etmeliyim" cümlesini yazmıştır. Bu uzun sohbetler sırasında prenses "milletin tek kurtarıcısının" Katerina olabileceğine ve Petro'nun

tahta geçmemesi gerektiğine iyice inandı. Katerina bu tür kanaatlerin dillendirilmesini teşvik etmemekteydi. Daşkova'yı akıllı ve etkileyici bir çocuk olarak görüyor, hayranlığını gurur okşayıcı, arkadaşlığını fikir açıcı buluyordu. Ancak durumuna gerçekçi bir gözle bakıyor, tahta ancak Yelizaveta Vorontsova'ya karşı yerini koruduğu takdirde, Petro'nun eşi sıfatıyla çıkabileceğini düşünüyordu. Daşkova ise kendi açısından grandüşese ibadete yakın duygular içindeydi: "Kalbime ve zihnime hâkim olmuş ve heyecanlı bir bağlılıkla gönlümü doldurmuştu. Ona karşı, kocama ve çocuklarıma taşıdığım sevgi dışında rakip tanımayan sadık bir adanmışlık hissi içindeydim."

Grandük Petro ile Yelizaveta Vorontsova, Prenses Daşkova'yı kendi çevrelerine çekme gayretlerinde ısrarlıydılar. Eşine beslediği hayranlığını müşahede eden Petro onu uyardı: "Evladım, portakalın suyunu sıkan ve posasını bir köşeye atan parlak zekâlardan çok kız kardeşin ve benim gibi ahmak ve dürüst insanlarla uğraşmanın daha güvenli olacağını aklında tutsan iyi edersin." Daşkova'nın Petro'ya kafa tutmaktan korkusu yoktu. Bir defasında Petro ve Katerina'nın beraberce hazır bulundukları seksen kişilik bir akşam yemeğinde grandük fazla miktarda Burgonya şarabı içmiş, imparatoriçenin akrabalarından birinin âşığı olmasından şüphelenilen genç bir subayın küstahlığından ötürü kafasının uçurulması gerektiğini söylemişti. Grandükün karşısına dikilen Daşkova bu cezanın despotça göründüğünü söyledi ve "Zira söz konusu suç kanıtlansa dahi, böylesine korkunç bir ceza kabahate göre çok oransızdır" dedi.

Petro, "Sen çocuktan başka bir şey değilsin" karşılığını verdi, "aksi takdirde, ölüm cezası uygulamamanın itaatsizliği ve her tür düzen bozukluğunu teşvik manasına geldiğini bilirdin".

Daşkova buna aynı şiddetle cevap verdi: "Fakat efendim, huzurunuzda oturma şerefine nail olanların hemen hepsi böyle bir cezanın hiç işitilmediği bir saltanat dönemi sayesinde yaşamışlardır."

Grandük, "Zaten hâlihazırdaki disiplin ve düzen eksikliğinin sebebi tam da budur. Ancak sözüme itimat edin, siz daha çocuksunuz ve konu hakkında hiçbir şey bilmiyorsunuz."

Masadaki Holstein'lılar sessiz kalırken, Daşkova ısrar etti. "Nedenlerinizi kavrayamadığımı kabule gayet hazırım, efendim, ancak çok hassas olduğum bir husus muhterem teyzenizin hâlâ hayatta olduğu ve

tahtta oturduğudur." Tüm gözler derhal ilk önce genç kadına ardından veliahta çevrildi. Fakat Petro cevap vermedi ve en sonunda dilini muhatabına çıkartarak tartışmayı sona erdirdi.

Bu olay Daşkova'ya çok övgü getirdi. Grandüşes Katerina pek memnun kaldı ve onu tebrik etti. Daşkova hatıralarında hikâye çevreye yayılıp "bana fevkalade şöhret kazandırdı" demiştir. Bu tür her olay prensesin veliahta karşı hissettiği küçümsemeyi artırıyordu: "Derin bir cehalet içindeki grandüke ülkemin ne kadar az ümit besleyebileceğini anladım. 'Üstadım kral' adını verdiği Prusya kralının çırağı olmaktan seviyesiz bir gurur duyuyor, başka bir ilkeye kulak asmıyordu."

Prenses Daşkova sadece bir ahmağın kız kardeşini göz kamaştırıcı grandüşese tercih edebileceğine inandığından Petro'nun kendisini ahmak olarak tanımlamasını rahatlıkla kabul ediyordu. Katerina'yı yerinden edip kız kardeşine evlenme sözü vermesine tepki duyan genç prenses, kahramanını koruma kararlılığı içindeydi. Yapabileceği hizmetlerden biri grandüşesi olumsuz etkileyebilecek her haberi ve dedikoduyu haber vermekti. Grandük ve Vorontsova'nın yakınlarında bulunan ve sohbetlerini dinleyen bir yandaşa sahip olmasından yarar sağlayacağı halde Katerina bu rolü oynaması için Daşkova'yı teşvik etmedi. Diğer taraftan Katerina genç hayranına anlattığı şeylere dikkat ediyordu. Daşkova bilgi kaynağı vazifesi görebildiği gibi muhtemel sızıntıların da kaynağı olabilirdi. Katerina bu sebeple de yandaşlarıyla ilişkilerini ayrı tutmaya özen gösterdi. Başlangıçta bu üç kişi birbirlerini pek az görüyor ve her biri farklı bir Katerina tanıyordu. Panin aklı başında, bilgili bir politikacı; Orlov ateşli bir kadın; Daşkova Aydınlanma çağı hayranı bir filozofla karşı karşıya geliyordu. Prenses Daşkova zaman içinde Panin'i beğeni duyduğu Avrupalılaşmış bir Rus tipi olarak gördü. Ancak Orlov'un Katerina'nın hayatındaki öneminden tamamen habersizdi. Taptığı insanın kendisini kaba ve eğitimsiz bir askerin kollarına bıraktığını öğrenmekten dehşete düşebilirdi.

Yelizaveta'nın fiziki çöküşü ilerledikçe, Petro'nun tahta çıkmasından duyulan genel endişe de büyüdü. Savaş uzadıkça, Rusya'ya duyduğu nefret ve küçümsemeyi buna karşılık Prusya'ya hissettiği yakınlığı daha da göze batarcasına belli ediyordu. Hasta teyzesinin onu mirasından mahrum

bırakacak gücü toplayamayacağına emin olduğundan imparator olunca getireceği değişikliklerden açıkça bahsetmeye başlamıştı. Prusya'ya karşı savaşı sona erdirecekti. Barışı temin ettikten sonra taraf değiştirecek ve Rusya'nın mevcut müttefikleri Avusturya ve Fransa'ya karşı Friedrich'in yanına geçecekti. Diğer taraftan Rusya'nın gücünü Holstein'ın yararına kullanmayı amaçlamaktaydı. Bunun anlamı da Danimarka'nın 1721'de dukalığından aldığı toprakları tekrar ele geçirmek için bu ülkeye savaş açılmasıydı. Katerina'dan boşanmak ve Yelizaveta Vorontsova'yla evlenmek niyetinde olduğunu uluorta söylemeye başlamıştı.

Petro esasen Friedrich'e yardım etmek için elinden geleni yapmaktaydı. Kralı imparatoriçenin gizli savaş divanlarından haberdar etmek için Rus yüksek komutanlığından öğrendiği her planı ona aktarmaktaydı. Bu bilgiler St. Petersburg'daki yeni İngiliz elçisi Sir Robert Keith'e de ulaştırılıyor, o da Londra'ya gönderdiği diplomatik raporlara Petro'dan edindiği istihbaratı ekliyordu. Keith kuryelerini Berlin üzerinden gönderiyor, burada Prusya nezdindeki İngiliz elçisi olan meslektaşı postayı Whitehall'a göndermeden önce Friedrich için bir örnek çıkartıyordu. Bu yolla Prusya kralı, Rus yüksek komutasının planlandığı harekâtları Rus sahra komutanlarından bile önce öğreniyordu.

Petro imparatoriçeye, orduya, ülkesine ve ülkesinin müttefiklerine ihanetini gizli tutmak için pek gayret göstermiyordu. Fransız ve Avusturya elçileri bu konuda şansölyeye şikâyette bulunuyor ancak başkentteki herkesle beraber Mihail Vorontsov da imparatoriçenin hassas sağlığının yakında büsbütün çökeceğine ve Grandük Petro'nun tahttaki ilk icraatının savaşı sonlandırmak, ordularını geri çekmek ve Friedrich'le barışa gitmek olacağına inandığından pek bir etki yaratamıyorlardı. Arada kalan dönemde Vorontsov yeğeninin ihanetini Yelizaveta'ya ihbar ederek kendi geleceğini tehlikeye atmak niyetinde değildi. Ancak orduda veliahta karşı aşağılama ve nefret öyle bir seviyeye gelmişti ki Sir Robert Keith bile "Böyle davranmak için aklını kaybetmiş olmalı" beyanında bulunmuştu.

Muhafızlar ve ordu genelinde bu duygular yayılırken bilhassa Orlovlar düşmana bilgi aktaran bu insandan nefret etmekteydi. Gregori Orlov'un içinde bu keskin duygular daha da alevli yanıyordu. Petro tahttan feragate zorlanırsa, grandüşesin vaziyeti nasıl olacaktı? Gerçi o da Petro gibi Alman kimliğiyle doğmuştu, ancak on sekiz yıldan beri

Rusya'da yaşamaktaydı, inançlı bir Ortodoks'tu, küçük veliahtın annesiydi ve Rusya'ya mutlak sadakat içindeydi. Orlov ve kardeşleri gittikleri her yerde bu mesajı verdiler. Katerina'yı tahta onların Petro'dan nefretleri, orduda sevilmeleri ve adına harekete geçmeye hazır oluşları yükseltecekti.

Yelizaveta, Prusya ve Friedrich'i mağlup etmeye kararlıydı. Savaşa Avusturya ile antlaşmasının hükümleri uyarınca girmiş ve gereğini sonuna kadar yerine getirmeyi hedeflemekteydi. Savaşın sonu geliyordu; Friedrich artık Avrupa'nın en iyi işleyen ordusunun başında değildi ve hem Avusturyalılar hem de Ruslar savaşta iyice bilenmişlerdi. Friedrich'in insan gücü eridikçe kazanma şansı da küçülüyordu. Bunun kanıtı 25 Ağustos 1756'da verilen Kunersdorf Muharebesi'nde görüldü. Berlin'in seksen kilometre doğusundaki bu yerde üç yüz topun desteğindeki elli bin Prusyalı sağlam savunma mevzilerine yerleşmiş yetmiş dokuz bin Rus askerine saldırdı. Friedrich'in piyadeleri yerinden kımıldamayan, iyi tahkim edilmiş Rus hatlarına atıldılar. Akşam inip, çarpışmalar sona ererken Kunersdorf Yedi Yıl Savaşı'nda Friedrich'in en kötü mağlubiyeti haline gelmişti; muharebenin son safhasında Prusya askerleri tüfeklerini bırakıp kaçmaktan başka yol bulamadılar. Rus ordusu on altı bin ölü ve yaralı zayiat verdiği halde Prusyalılara on sekiz bin kayıp verdirmişti. Bizzat kralın altındaki iki at öldürülmüş, bedenine isabet eden bir kurşunu paltosunda taşıdığı altın enfiye kutusu saptırmıştı. O akşam Berlin'deki yakın bir arkadaşına şöyle yazmaktaydı: "Kırk sekiz bin kişilik ordudan geriye elimde üç bin kişi bile kalmadı. Herkes kaçıyor ve artık askerlerime hâkim değilim. Berlin kendi güvenliğini sağlamak zorunda. Bu berbat bir felaket ve aşabilecek durumda değilim. Artık takviye askerim yok ve gerçeği söylemem gerekirse her şey kaybedilmiş durumda." Sabah olduğunda on sekiz bin asker dağılmış bir halde krallarına katılmak için geldi ancak kırk yedi yaşındaki hükümdar ümitsizlik içindeydi. Ayrıca acı çekmekteydi. Kardeşi Prens Heinrich'e şöyle demekteydi: "Ayağımda, dizlerimden birinde ve sol elimde romatizma var. Ayrıca sekiz günden beri kesilmeyen bir ateşin pençesindeyim."

Yelizaveta, St. Petersburg'da iyi haberlerle neşeleniyor, kötü haberlere tahammül ediyordu. Kunersdorf'tan dört ay sonra, 1 Ocak 1760'ta Avusturya elçisine, "Savaşı sürdürmek niyetindeyim ve elmaslarımla kı-

yafetlerimin yarısını satmak zorunda kalsam bile müttefiklerime bağlı kalacağım" diyordu. Almanya'daki ordusunun komutanı General Petro Saltıkov, imparatoriçenin davasına sadakatini karşılıksız bırakmadı. Rus ordusu 1760 yazında Oder Nehri'ni geçti. Kazak süvarileri Berlin'e girdi ve üç gün boyunca Friedrich'in başkentini işgal altında tuttu.

Hamileliği ilerledikçe, Katerina kendisini tecrit etti. Kocasının metresine aleni şekilde neredeyse hükümdarlara uygun payeler bahşetmesine dayanamadığı yolundaki özrü gerçek durumunu gizlemesine yardım eden bahaneydi. Grandükün kendisini boşamaktan bahsettiği bir esnada yeni çocuğunun ondan olduğunu iddia etmesi pek mümkün değildi. Kocasına kendisini bir kenara atma fırsatı tanımama azmiyle kabarık etekli elbiseler giyerek hamileliğini gizledi ve kimseyi yanına kabul etmeden günlerini odasındaki koltuğunda oturarak geçirdi.

Katerina sırrını, sağlığı kötüleşen Yelizaveta'ya göre daha iyi saklayabildi. İmparatoriçe, durumuna dair haberlerin grandük ve grandüşesten gizlenmesini emretmişti. Hastalığının fiziki harabiyetlerini, ölü sarısı yüzünü, aşırı irileşmiş bedenini, şişmiş bacaklarını örtmeye gayret etti. Rujlar ve gümüş sırmalı kıyafetlerin arkasına gizlendi. Petro'nun, ölümünü sabırsızca beklediğini hissetmekte ancak gerçek arzusunu yani halefiyeti Pavel'e aktarmayı gerçekleştirecek dermanı bulamamaktaydı. Sadece yatağından divana ve oradan da koltuğa sürüklenecek kadar güce ve dikkate sahipti. Son gözdesi İvan Şuvalov artık onu teselli edemiyordu; huzuru ancak yatağının yanında oturan ve onu yumuşak Ukrayna ninnileriyle rahatlatan eski âşığı ve belki de kocası Aleksey Razumovski'de bulabiliyordu. Günler geçtikçe Yelizaveta Rusya'nın geleceğine ilgisini ve çevresiyle alakasını giderek yitirdi. Akıbetinin bilincindeydi.

Yelizaveta'nın son ıstırapları Avrupa'yı felç haline getirdi. Tüm gözler savaşın neticesinin bir kadının yaşam mücadelesine bağlı olduğu hasta odasına dikilmişti. Müttefiklerin en gönülden dileği, doktorlarının imparatoriçenin hayatını altı veya mümkünse on iki ay kadar uzatabilmeleriydi. Bu sürenin yardımıyla Friedrich'i bir daha ayağa kalkamayacak hale getirmeyi umuyorlardı. Özel konuşmalarında Friedrich de sonunun yakın olduğunu itiraf ediyordu. Rusya beş yıldır ele geçirme mücadelesi verdiği ödüle bir adım mesafedeydi. Grandük Petro birkaç ay daha mi-

rasından uzak tutulabilirse, Prusya kralına duyduğu tüm hayranlık ve kurduğu tüm planlar manasını yitirecekti. Ancak olaylar böyle gelişmedi.

Aralık 1761 ortasında herkes imparatoriçenin yakında öleceğini biliyordu. Petro sözünü hiç sakınmadan Yelizaveta Vorontsova'nın yakında eşi olacağını kız kardeşi Prenses Daşkova'ya söylediğinde Daşkova bunun önüne geçilmesi için bir şeyler yapılması gerektiğine karar verdi. Yüksek ateşle titremesine rağmen 20 Aralık gecesi yataktan kalktı, kürklere sarıldı ve arabayla saraya götürülmesini istedi. Küçük arka kapıdan girip grandüşesin hizmetkârlarından birini buldu ve onun yanına götürülmesini istedi. Katerina yatağındaydı. Prenses daha ağzını açmadan, grandüşes "Bir şey söylemeden önce yatağa gel de biraz ısın," dedi. Hatıralarında Daşkova bu konuşmayı aktarmaktadır. Katerina'ya imparatoriçenin birkaç günü, belki de birkaç saati kaldığını, geleceğini bekleyen belirsizliğe tahammül edemediğini belirtti. "Güvenliğinizi temin etmek için herhangi bir plan yaptınız mı, herhangi bir önlem aldınız mı?" sorusunu sordu. Katerina duygulanmış ve ayrıca telaşlanmıştı. Elini Daşkova'nın kalbinin üstüne koydu: "Sana minnettarım, ancak hiçbir şekilde bir plan tasarlamadığımı ve hiçbir teşebbüste bulunmayacağımı sana beyan ediyorum. Başıma geleceklere sadece cesaretimle göğüs gereceğim."

Bu edilgenlik Daşkova için tahammül edilir gibi değildi. "Siz hiçbir şey yapamazsanız Madam, dostlarınız sizin adınıza harekete geçeceklerdir" ifadesinde bulundu. "Hepsini ayağa kaldıracak cesaretim ve heyecanım vardır. Bana emirlerinizi verin. Beni yönlendirin!"

Katerina için bu sadakat çok ileri gitmekteydi. Çok zamansız, çok atılgandı. O esnada Orlov muhafızlardan birkaç asker toplayabilirdi ancak iyice hazırlık yapılmadan bu kadarı yeterli gelmezdi. Ve bu aşırı tez canlı, itidalsiz genç kadın henüz hazırlıklar tamamlanmadan hepsini ifşa edip tehlikeye atabilirdi. Katerina sakince, "Tanrı aşkına prenses, kendinizi tehlikeye atmayı aklınıza getirmeyin" dedi. "Benim adıma başınıza bir talihsizlik gelirse, hayatım boyunca esef duyarım." Katerina fevri misafirini bu sözlerle teskin ederken, Daşkova durumu anladı, sözünü kesti ve elini öpüp, daha fazla kalarak tehlikeyi artırmak istemediğini söyledi. İki kadın kucaklaştı ve Daşkova kalkıp geldiği gibi çabucak oradan ayrıldı. Heyecanı içinde Katerina'nın altı aylık hamile olduğunu fark etmemişti.

İki gün sonra 23 Aralık'ta imparatoriçe çok ağır bir felç geçirdi. Doktorlar yatağı etrafında toplanıp artık bir daha iyileşemeyeceğinde mutabık kaldılar. Petro ile Katerina çağrıldı ve geldiklerinde İvan Şuvalov ile Razumovski kardeşleri ayakta durup yastıktaki sararmış yüze bakar halde buldular. İmparatoriçenin son ana dek zihni açıktı. Halefiyeti değiştirmek yönünde herhangi bir arzu duyduğunun emaresini vermedi. Petro'dan küçük Pavel'e iyi bakacağına söz vermesini istedi. Kendisini veliahtlığına getirmiş teyzesinin tek bir kelimesiyle yerinden edebileceğini gayet iyi bilen Petro söz verdi. Onu ayrıca Aleksey Razumovski ve İvan Şuvalov'u korumakla da görevlendirdi. Yatağının başında duran Katerina'ya herhangi bir söz etmedi. Yatak odasının dışındaki bekleme odası ve koridorlar ağzına kadar doluydu. İmparatoriçenin günah çıkartma papazı Teodor Dubyanski son dualarını etmeye hazırlanırken ilaçların kokusu buhurların ağır rayihasına karıştı. Saatler geçerken imparatoriçe şansölyesi Mihail Vorontsov'u çağırttı. O ise çok hasta olduğu gerekçesiyle gelemeyeceği cevabını verdi; asıl sebep ise hastalık değil, kendisini dışlayan veliahtı gücendirmekten çekinmesiydi.

Noel sabahı Yelizaveta Ortodoks ölüm duasını okumasını Papaz Dubyanski'den istedi. Dua bittiğinde tekrar okumasını istedi. Odadaki herkesi kutsadı ve Ortodoks geleneğine göre her birinden şefaat diledi. Noel'e rastlayan 25 Aralık 1761 günü öğleden sonra saat dört sularında İmparatoriçe Yelizaveta hayatını yitirdi. Birkaç dakika sonra Senato Başkanı Prens Nikita Trubetskoy yatak odasının çifte kapısını açtı ve bekleyen kalabalığa seslendi: "Emperyal Majesteleri Yelizaveta Petrovna Tanrımızın inayetiyle ebedi uykusuna yatmıştır. Tanrı lütufkâr efendimiz, İmparator III. Petro'yu korusun."

42. Bölüm

III. Petro'nun Kısa Saltanatı

Novgorod başpiskoposu Petro'yu yeni *gosudar* (mutlak hükümdar) olarak kutsadı, Senato'nun, devlet kurullarının (bakanlıklar) başkanları sadakat yemini etti ve Petrus ve Pavlus Kalesi'nin topları yeni hükümdarın tahta çıkışını ilan etmek için gümbürdedi. Petro saray meydanına atla çıkarak piyade muhafızları Preobrajenski, Semyonovski ve İzmailovski alaylarının; Atlı Muhafızlar'ın; muvazzaf kuvvetlerin ve askeri öğrenci birliklerinin bağlılık yeminlerini kabul etti. Preobrajenski Muhafızları'nın cam yeşili üniformasını giymiş yeni imparator meşalelerin ışığında belirdiğinde alay sancakları indirilerek selam verildi. Neşelenen Petro saraya döndü ve Avusturya elçisi Kont Mercy'ye "Beni bu kadar çok sevdiklerini bilmiyordum" dedi. Aynı akşam geleneksel yas kıyafetlerini değil de Petro'nun tahta çıkışını kutlamak için renkli kıyafetler giymesi talimatı verilmiş 150 misafire akşam yemeğinde ev sahipliği yaptı. Katerina masada imparatorun yanında oturdu. Yelizaveta'nın ölüm döşeğinin yanında gözyaşları içinde beklemiş gözdesi İvan Şuvalov, Petro'nun koltuğunun arkasında gülerek ve şakalar yaparak ayakta bekliyordu. Ertesi akşam Petro hanımlara "zengin kıyafetlerle" gelmeleri emredilen bir başka ziyafet daha verdi. Prenses Daşkova hastalık bahanesiyle bu eğlencelere katılmayı reddetti. Gecenin ilerleyen bir zamanında kız kardeşinden "yokluğundan ötürü yeni imparatorun canının sıkıldığı, öne sürdüğü bahaneye inanmadığı ve ortaya çıkmadığı takdirde kocası Prens Daşkov'a karşı sertleşebileceğini" bildiren bir mesaj aldı. Daşkova itaat etti. Salonda göründüğünde Petro onun yanına gitti ve alçak bir sesle, "Minik dostum, tavsiyemi dinlerseniz, bize daha fazla ilgi gösteriniz. Kız kardeşinize ilgi göstermemenizden ötürü pişmanlık duymak için sebeplerinizin olacağı zamanlar gelebilir. İnanın bana sizin çıkarınız adına konuşuyorum. Dünyada bir

yere gelmek için onun himayesini aramaktan başka bir yolunuz yoktur" dedi.

Cenaze töreninden on gün önce İmparatoriçe Yelizaveta'nın naaşı Kazan Katedrali'ne taşınıp gümüş işlemeli kıyafeti içinde mumlarla çevrelenmiş açık bir tabuta konuldu. Yarı karanlıkta tabutun yanından akın akın geçen ziyaretçiler kaidenin yanında taş zemine diz çökmüş, taç veya mücevher takmamış, siyah elbiseler içinde kedere gömülü bir peçeli şahsı görmeden edemiyorlardı. Bunun yeni İmparatoriçe Katerina olduğunu herkes biliyordu. Katerina orada kısmen hürmetinden ötürü durmakla beraber, halka doğrudan seslenmenin en iyi yolunun alçak gönüllüğünü ve inancını sergilemesi olduğunu da anlamıştı. Gerçekten de rolünü o kadar iyi oynamıştı ki Fransız elçisi Paris'e raporunda "Rusların kalbine giderek daha çok giriyor" demekteydi.

Petro'nun cenaze karşısındaki tutumu ise çarpıcı bir çelişki teşkil etmekteydi. Resmi yas haftalarında sekiz yıllık siyasi ve kültürel tutukluluğundan kurtulmasının sevinciyle hareket etti. Yeni kazandığı özgürlüğünün verdiği sarhoşlukla Ortodoks Kilisesi'nin cenazelere ilişkin âdetlerine direniş gösterdi. Tabutun yanında hürmetkâr bir duruşla beklemeyi veya diz çökmeyi reddetti. Katedralde göründüğü az sayıda vesilede durmadan etrafta yürüyüp yüksek sesle konuştu, şakalar yaptı, güldü ve hatta papazlara dilini çıkardı. Zamanının büyük kısmında içki içerek ve zapt edemediği bir heyecanla bağırarak dairesinde kaldı.

Bu gülünç oyunun zirve noktasına Yelizaveta'nın naaşının Kazan Katedrali'nden alınıp Neva Nehri'nden geçirilerek Petrus ve Pavlus Kalesi'ndeki mozolesine götürüldüğü gün ulaşıldı. Herkesin göreceği şekilde yalnız duran Petro tabutun hemen arkasından yürümekteydi. Uzun etekleri yaşlı asiller tarafından tutulan siyah bir yas kıyafeti giymekteydi. Yeni imparatorun bulduğu eğlence geride kalmak, sonra tabut on metre kadar önüne geçene dek tamamen durmaktı. Bundan sonra uzun adımlarla yürüyüp tabuta yetişiyordu. İmparatorun adımlarına yetişemeyen yaşlı adamlar rüzgârda delice etrafa savrulan eteği bırakmak zorunda kalıyorlardı. Duydukları sıkıntıdan keyif alan Petro, bu oyunu ardı ardına oynadı. Kendisini imparator yapmış bir kadının cenazesinde yürüyen otuz dört yaşındaki bir adamın bu grotesk şaklabanlığı herke-

si dondurdu: Alayda yürüyen soylular, yolu tutan askerler ve seyreden halk kitleleri buna dahildi.

Bu hafif ve yakışıksız hallerine rağmen Petro saltanatının ilk haftalarında ılımlı bir yol izledi. Bestujev'in indirilmesinden sonra şansölyeliğe iade edilmiş olan Mihail Vorontsov her ne kadar Yelizaveta'nın son yıllarında Prusya karşıtı ve Fransız yanlısı Şuvalovların yanında yer almış olsa da makamını korudu. Petro uzun zamandır sürgünde kalan devlet görevlilerini geri çağırdı. İmparatoriçe Anna'nın Alman şansölyesi ve âşığı, Kurland prensesinin babası Ernst Johann Biron'a Yaroslavl yerine daha rahat edeceği St. Petersburg'da emekliliğini geçirme izni verildi. Yelizaveta'nın Fransız hekimi ve danışmanı Lestocq ile başka bir Alman, Mareşal Münnich affedildi ve sürgünden geri getirtildi. Öte yandan daima Avusturya'yı desteklemiş ve Prusya'ya muhalefet etmiş Aleksey Bestujev'e itibarının geri verilmesi için hiçbir şey yapılmadı. Genel affın dışında tutulması birçok Rus üzerinde tatsız bir etki yarattı. Yabancı soyadı taşıyan siyasi suçluların dönüşlerine izin verildiği, ancak ülkesinin Avrupa'da emniyetini sağlamak için çok çalışmış bu Rus devlet adamının durumunun düzeltilmediği fikri uyandı.

Bu afları beğeni toplayan bir dizi idari değişiklik izledi. Bu gayretlerin halkın gözüne girmek için yapılan planlı çalışmalardan mı yoksa Petro'nun tahmini güç tabiatının neticelerinden mi kaynak bulduğunu kimse bilmemektedir. Tuz üzerindeki devlet vergisini 17 Ocak'ta azaltarak tüm halkı memnun etti. Devlete zorunlu hizmeti sona erdiren bir beyannameyi 18 Şubat'ta çıkartarak asillerin yüzünü güldürdü. Bu angarya çarın "devletin birinci hizmetkârı" olduğunu ilan ettikten sonra tüm toprak sahipleri ve diğer asillerin aynı görevle borçlu olduklarını ferman buyuran Büyük Petro'nun bir mirasıydı. Neticede kara ordusu ve deniz kuvvetleri için daimi bir subay sınıfı ve Rus bürokrasisi için daimi bir idari sınıf yaratmıştı. Şimdi ise bu asillerin soyundan gelenler tüm askeri ve mülki zorunluluklardan azat kılınmaktaydı; yıllarca devlet hizmeti yapmak zorunda kalmayacaklardı. Ayrıca savaş hali dışında yurtdışına seyahat etme ve arzu ettikleri kadar kalma özgürlüğünü de elde etmekteydiler. Petro 21 Şubat'ta ihanet ve kışkırtıcılıkla suçlananlarla uğraşan meşum soruşturma dairesi Gizli Kançılarya'yı ilga etti. Aynı zamanda Rus dini ayrılıkçıları Raskolniki mezhebi mensuplarının

Ortodoks Kilisesi'nin baskılarından ötürü kaçtıkları ülkelerden tam ibadet özgürlüğü tanınarak dönmelerine izin verdi.

Petro Mart ayında Yelizaveta tarafından tahtından indirilmiş eski imparator VI. İvan'ı on sekiz yıldır tutulduğu korkunç Schlüsselburg Kalesi'nde ziyaret etti. Tahtta yerinin sağlam olduğuna güven duyarak İvan'ın hayatını kolaylaştırmayı, belki de serbest bırakarak askeri bir makama tayin etmeyi aklından geçirdi. Kalede gördüğü insanın vaziyeti ise bu planlarını imkânsız hale getirdi. O esnada yirmi iki yaşına gelmiş İvan beline kadar uzanan saçlarıyla uzun boylu ve zayıftı. Okuma yazma bilmiyor, kopuk cümlelerle kekeliyor ve kimliğini tayin edemiyordu. Giysileri yırtık ve kirli, yatağı dar bir kerevet, odasındaki hava ağırdı ve tek ışık duvarın yukarısındaki dar ve demirli bir pencereden geliyordu. Petro yardım önerdiğinde İvan daha fazla temiz hava alıp alamayacağını sordu. Petro ona ipek bir sabahlık verdiğinde eski imparator bunu yastığının altına sakladı. Kaleden ayrılmadan önce Petro avluda mahpusun daha iyi hava alabileceği ve daha çok yürüyebileceği bir evin inşa edilmesi talimatını verdi.

Petro sabah saat yedide kalkıyor, raporları okuyan ve emirlerini alan yaverlerinin yanında giyiniyordu. Saat sekizden on bire kadar bakanlarıyla istişare ediyor ve çoğu zaman görev başında küçük rütbeli memurları bulduğu devlet dairelerini dolaşıyordu. Saat on birde geçit resmi alanında görünüp Holstein subaylarının yardımıyla talim gören askerlerin silahlarını ve üniformalarını titizlikle teftiş ediyordu. Saat birde görüşmek isteyen herkesi rütbelerini dikkate almadan masasına davet ederek öğlen yemeğini yiyordu. Öğleden sonralarına bir şekerleme uykusunu dahil ediyor, ardından keman çaldığı bir konsere katılıyordu. Bunun ardından bazen gece geç vakitlere kadar süren akşam yemeği ve partiler geliyordu. Bu gecelerin çoğunda durmadan tütün ve içki içiliyor, âlemler yapılıyordu. Petro yanında sürekli bir pipo bulunduruyor, Hollanda kil pipoları ve çeşitli tür tütünlerle dolu iri bir sepeti taşıyan bir uşak ardından geliyordu. Oda hemen dumanla kaplanıyor, imparator bu sisli hava içinde bir ileri bir geri yürüyor, yüksek sesle konuşup, gülüyordu. Şişelerden görünmeyen uzun masalarda oturan ve Petro'nun teşrifattan hoşlanmadığını, arkadaş muamelesi görmeyi sevdiğini bilen grup iyice zıvanadan çıkıyordu. Bir anda hep beraber kalkıp sallanarak avluya

çıkıyor, çocuk gibi seksek oynuyor, tek ayakta hopluyor, birbirlerine tosluyor ve arkalarından ittiriyorlardı. Hallerine bir kez şahit olan bir misafir, "İmparatorluğun nişanlar ve yıldızlarla kaplı en üst zevatını bu şekilde davranır görünce hissettiklerimizi tasavvur edersiniz" demiştir. Holstein'lılardan biri yere düşünce diğerleri gülüyor ve ellerini çırpıyor, sonra uşaklardan biri gelip onu götürüyordu. Fakat Petro her zaman sabah saat yedide ayaktaydı.

Bu hummalı enerji sistemli veya belirli bir maksada yönelik değildi. Kont Mercy Viyana'ya şöyle yazmıştır: "İmparatorun icraatındaki itidal ve merhamet herhangi bir istikrar veya katilik işareti değildir. Sahip olduğu, ancak meseleler üzerinde fazla kullanmadığı zihni melekelerini somut değerlendirmelere hasretmemekte ve daima önyargılarla meşgul tutmaktadır. Tabiaten inatçı, şiddete eğilimli ve gayrimakuldür." Birkaç gün sonra Mercy şu ilavede bulunmuştur: "Burada hükümdarın ateşli ve dik başlı ruh haline direnebilecek kadar cesaret ve metanete sahip hiç kimseyi göremiyorum. Hepsi kendi şahsi maksatları icabı onun inatçılığına iltifat etmekteler."

Petro Rus İmparatorluğu'nun bazı köklü kurumlarına değişiklikler getirmeye gayret ettiğinde ciddi ihtilaflar baş gösterdi. İyi niyeti Ortodoks Kilisesi'ne kadar uzanmıyordu. İhtida ettiği Hıristiyanlığın bu biçiminden, Rusya'ya on sekiz yıl önce gelişinden beri nefret etmişti. Doktrin ve dogmalarının tamamen boş inançlardan oluştuğuna, dualarının gülünç, papazlarının aşağılık, zenginliğinin edepsizce olduğuna inanıyordu. Holstein'dan beraberinde getirdiği din Lütercilikti. Şimdi imparator ve Ortodoks Kilisesi'nin resmi başı sıfatıyla Rus hayat ve kültürünün bu ebedi direğinin Prusya'da icra edilen Protestanlık modeline göre yeniden yapılandırılması gerektiği kararına vardı. II. Friedrich papazlara ve dini inançlara dudak büken özgür fikirli bir adamdı; kendisi, Petro neden aynısını yapmasındı? 16 Şubat tarihli bir kararnameyle tüm kilise mülklerini dünyevileştirip, yeni bir devlet dairesinin uhdesine bıraktı. Ortodoks Kilisesi'nin makam sahipleri devlet tarafından paraları ödenen maaşlı memurlar olacaklardı. Yüksek düzeyli din adamları infial ve üzüntülerini ifade ettiklerinde Petro ikonalara ihtiramın ortadan kaldırılması gereken ilkel bir uygulama olduğunu yüzlerine ilan etti. İsa Mesih'e ait olanlar dışında tüm ikonalar -Rus tarihinin parçaları olan, değerli taşlarla ve resimlerle süslü bu aziz tasvirleri- kiliselerden

kaldırılacaktı. Ardından Rus ruhbanlarına doğrudan bir darbe indirerek papazların sakallarını kesmelerini ve yerlere kadar uzanan sırmalı cübbelerini bırakmalarını talep etti; gelecekte Protestan rahipleri gibi siyah etekli cüppe giymeleri gerektiğini bildirdi. Başpiskoposlar bu emirlere uydukları takdirde din adamlarının cemaatleri tarafından katledileceği cevabını verdiler. O yıl paskalya bayramında geleneksel açık hava din alayları yasaklandı ve bu da halk arasında imparatorun pagan veya daha da kötüsü Protestan olduğu söylentilerini kışkırttı. Petro gerçekten de Novgorod başpiskoposuna yeni Kışlık Saray'da bir Protestan şapeli kurmak istediğini söylemişti. Başpiskopos itiraz ettiğinde Petro bağırarak yaşlı bir ahmak olduğunu, Prusya kralına uygun düşen bir dinin Rusya'ya da uygun düşeceğini ona söyledi.

Ortodoks Kilisesi'nin inanç ve uygulamalarının sistemli bir çabayla değiştirilmesi mümkündü ve ruhban sınıfı ile inanç sahibi milyonlar devletin önlemlerine karşı etkili bir muhalefeti harekete geçirmekte güçlük çekerlerdi. Rus devleti ve otokrasisinin diğer temel direği olan ordu ise başka bir sorunu ortaya çıkarmaktaydı. Petro kendisini asker olarak görüyor ve sadık, düzgün işleyen bir orduyu elde tutmanın önemini gayet iyi biliyordu. Yine de tahttaki ilk günlerinden itibaren desteğine en çok ihtiyaç duyduğu bu kurumu gücendirmeyi başardı. Rus ordusunu Prusya modeline göre yeniden teşkilatlandırmaya kararlıydı. Her şey ıslah edilecek veya yerine başka bir şey konacaktı: Üniformalar, disiplin, talim, muharebe taktikleri, hatta kumandanlar bütünüyle Prusya örneğine göre dönüşecekti. Petro düzgünlük ve şıklıktan hoşlanıyor ve askerlerinin bedene oturan Alman üniformaları giymelerini istiyordu. Rus askerlerini soğuk kuzey rüzgârlarından koruyan uzun ve bol paltolarını ellerinden alıp daha ince, hafif, dar Alman üniformalarına soktu. Aradan fazla zaman geçmeden Rus İmparatorluk Muhafızları'nın yeni üniformalar giydirilmiş pudralı askerleri de tanınmaz hale gelmişti. Rus subaylarının omuz apoletleri ve altın düğmelerle bezeli yeni üniformalarıyla görünmeleri bekleniyordu. Petro şahsen Prusya albaylarının mavi üniformalarını giymeye başlamıştı. Saltanatının başlangıcında Rus Aziz Andreas nişanının geniş, mavi kordonunu takmaktan hoşnuttu; sonradan Prusya Siyah Kartal nişanına geçiş yaptı. Friedrich'in minyatür portresini taşıyan bir yüzüğü övünerek takıyor, bunu en değerli eşyası olarak ilan ediyordu.

Petro hiç savaş meydanına çıkmamış olsa da mükemmel bir talim subayıydı. Geçit resmi alanında Rus askerlerine saatlerce Prusya talimleri yaptırıyor, komutlarını küçük bir bastonla uygulattırıyordu. Talimlerden hiçbir subay bahane bulup kaçamıyor, şişman, orta yaşlı generaller alaylarının başında sahaya çıkmak zorunda kalıyor ve katılaşmış, gut hastası bacaklarıyla tatbikatları icra ediyorlardı.

Yaşlı generallerin Prusya talimlerini uygularken içine girdiği tuhaf durumlar Petro'yu eğlendirdiği halde, askerlerini Alman tarzı giydirmesi ve Prusya tatbikatları talim ettirmesi sadece bir başlangıçtı. Büyük Petro tarafından kurulmuş ve III. Petro'nun fahri albaylığını yaptığı, Preobrajenski Alayı askerlerinden kurulu Rus hükümdarlarının şahsi muhafız birliğinin yerine bir Holstein zırhlı süvari birliği geçirdi ve buna İmparatorluk Hassa Muhafızları adını verdi. Bu gelişme muhafız askerleri ve genel olarak orduda derin bir kızgınlık yarattı. Petro Rus İmparatorluk Muhafızları alaylarını bütünüyle ilga etmek ve dağıtmak, askerlerini muvazzaf alaylara dağıtmak niyetini duyurdu. Son bir tahkir olarak da askeri tecrübeden mahrum amcası Prens George Louis von Holstein'ı Rus ordusunun komutanlığına getirdi.

Petro'nun imparator ilan edildiği Aralık 1761'de Prusya Kralı Friedrich'in durumu çok hassastı. Topraklarının yaklaşık üçte biri düşman işgali altındaydı. Ruslar Doğu Prusya'yı ve Pomeranya'nın bir kısmını işgal etmiş; Avusturyalılar Silezya'nın büyük kısmını tekrar ele geçirmişti; başkent Berlin yağmalanmış ve yarısı harap edilmişti. Ordusu çoğunlukla genç yaştaki askerlerden oluşuyor ve kralın kendisi "kaçık bir korkuluğu" andırıyordu. Rusya'yı düşman saflarından çıkarmak için bir antlaşma imzalayıp Doğu Prusya'yı feda etmeye hazırdı. Bunun ardından İmparatoriçe Yelizaveta'nın ölümü ve Petro'nun tahta çıkışı meydana geldi. Friedrich yeni imparatorun savaşın sona erdirilmesini emrettiğini öğrendiğinde derhal tüm Rus esirlerin serbest bırakılmasını emretti ve yirmi altı yaşındaki subay Baron Bernhard von Goltz'u barış şartlarını müzakere etmesi için St. Petersburg'a gönderdi. Prusya'nın çıkarlarını bu sırada Rusya'daki İngiliz elçisi Sir Robert Keith gözetiyor, selefi Sir Charles Hanbury-Williams'ın uygulamasını izleyerek Friedrich için Berlin'e askeri istihbarat gönderiyordu. Petro'nun tahta çıkmasıyla Keith'in nüfuzu da zirveye ulaşmıştı. Avusturya elçisi Kont Mercy ona "Prusya ta-

raftarı hizbin baş aracı" adını veriyor, "İmparatorun Bay Keith'i görmediği, ona meyve göndermediği veya ilgisini başka yollarla göstermediği tek gün geçmez" diyordu. Keith'in kendi mesajları da bu yakınlığı açığa vurmaktadır. Petro'nun tahta çıkmasından sadece üç gün sonra Keith Londra'ya şu bilgiyi iletmiştir: "Akşam yemeğinde lütuflarıyla beni her zaman onurlandıran Emperyal Majesteleri yanıma geldi ve gülümseyerek kulağıma Prusya topraklarına daha fazla girmemeleri ve çarpışmaları bütünüyle kesmeleri için bir gece önce ordusunun farklı kuvvetlerine ulaklar gönderdiğini, bu sebeple memnun kalacağımı umduğunu söyledi." Üç gün sonra Keith imparatorla birlikte Yelizaveta Vorontsova'nın dairesinde yemekteyken, Petro ona Prusya kralıyla tüm meseleleri mümkün olduğunca çabuk çözüme kavuşturmak istediğini, "Viyana sarayına verilen tüm taahhütlerden kurtulmaya karar verdiğini" bildirdi.

Kont Mercy 25 Şubat'ta Şansölye Vorontsov tarafından imparator ve tüm yabancı elçiler şerefine verilen ziyafette hazır bulundu; salonda üç yüz kişi toplanmıştı. Mercy imparatoru huzursuz gördü. Davetliler saat dokuzda masaya oturdular. Dört saat süren yemek sırasında Petro Burgonya şarabı içti, heyecanlandı ve sesinin son perdesiyle Prusya kralı şerefine kadeh kaldırdı. Yemektekiler saat sabah ikide masadan kalktıklarında sepetlerle kil pipolar ve tütün getirildi ve erkekler tütün içmeye başladılar. Odada bir aşağı bir yukarı, pipo elinde yürüyen Petro Fransız elçisi Baron de Breteuil'in karşısına dikildi: "Barış yapmalıyız" dedi. "Kendi hesabıma, ben bunu ilan ettim."

Elçi, "Biz de ederiz, efendim" dedi ve "müttefiklerimizle mutabakat halinde, şerefli bir şekilde" sözlerini de ardından ekledi.

Petro'nun yüzü asıldı. "Nasıl arzu ederseniz" dedi. "Ben kendi hesabıma barış ilan ettim. Siz nasıl arzu ederseniz o şekilde yapabilirsiniz. Ben askerim ve şaka yapmam."

"Efendim" dedi, Breteuil, "Majestelerinin bana bildirmek lütfunda bulunduğu beyanı Kralıma bildireceğim."

Petro dönüp, yanından uzaklaştı. Ertesi gün Rusya'nın müttefikleri Avusturya ile Fransa devletlerinin elçilerine savaşın altı yıldır tüm tarafların zararına devam ettiğini bildirerek başlayan resmi bir belge tevdi edildi. Şimdi ise böyle büyük bir kötülüğü sona erdirmek arzusundaki yeni Rus imparatoru, Rusya ile ittifak halindeki tüm hükümetlere, kendi devletine ve Avrupa'ya barışın nimetlerini geri getirmek üzere Rus

orduları tarafından yapılmış bütün fetihleri fedaya hazır olduğunu duyurmaya karar vermişti. Müttefik hükümetlerinin de genel sükûnetin iadesini tercih edeceklerine ve kendisiyle mutabık kalacaklarına inanmaktaydı. Beyanı okuyan Kont Mercy muğlak ve yersiz bulduğunu Şansölye Vorontsov'a bildirdi. Viyana'daki kendi hükümetine yazarken beyanı "zehirli" ifadesiyle tanımladı; en ciddi antlaşma taahhütlerinden kaçınma yönünde bir gayret, Prusya kralını eşiğine geldiği mahvoluştan kurtarmak için bir bahane olarak anlattı.

Mercy ve Avusturya bakımından daha da kötüsü yoldaydı. Petro'nun barış ilanı, Rusya ile Prusya arasında resmi bir ittifak imzalanmasının hazırlığıydı. Yeni Prusya temsilcisi genç Baron von Goltz 3 Mart'ta St. Petersburg'a ulaştı ve Petro tarafından coşkuyla kabul edildi. Goltz yeni hükümdarın tahta çıkışı için tebriklerine henüz başlamışken, Petro kendisinin Prusya kralına hayranlığı hakkında hararetli teminatlarıyla sözünü tamamlamasına izin vermedi. Mahrem şekilde konuşacak çok şeyleri olduğunu fısıldayarak söyledi. Kabulden hemen sonra yeni dostunun koluna girerek yemek salonuna götürdü ve Prusya ordusu hakkında hiç durmadan konuşarak Goltz'u her Prusya alayının her kıdemli subayının adlarına kadar ayrıntılı bilgisiyle hayretlere düşürdü. Goltz'a bir konak tahsis edildi ve Petro burada günde iki defa onu ziyaret etti. Goltz bir hafta içinde İngiliz meslektaşı Keith'i tamamen gölgede bırakıp Petro'nun saltanatının sonuna dek Rus sarayında Prusya nüfuzunu hâkim kıldı.

Goltz'un görevi savaşın sona ermesini hızlandırmak ve Rusya'yı müttefiklerinden ayırmaktı. Bunu başarmak için Friedrich'in Doğu Prusya'yı daimi şekilde Rusya'ya terke razı geldiğini Petro'ya söyledi. Petro'nun böyle bir talebi yoktu. Aksine Friedrich'i memnun etmek için her şeyi fedaya hazırdı. Kral St. Petersburg'a Prusya ile Rusya arasında ebedi barış kurulmasına dair bir antlaşma taslağı gönderdiğinde normal kanallar kullanılmadı; metin Şansölye Vorontsov'a teslim edilmediği gibi ona gösterilmedi bile. Goltz bunun yerine şahit bile olmadan metni gizli şekilde Petro'ya okumakla yetindi ve o da 24 Nisan'da herhangi bir şerh düşmeden imzalayıp teyit için Vorontsov'a iletti. Gizli bir antlaşmaya atılan bir kalem işaretiyle yeni imparator Rusya tarafından son beş yılda savaşlarla kazanılan toprakları Prusya'ya iade etmekle kalmayıp bu ülke ile bir de "ebedi" antlaşma akdetti.

İmzadan altı gün sonra imparator, saltanatı sırasında ilk defa uygulanan bir öndegelim düzenini tatbik ederek her misafirin rütbesine göre oturtulduğu bir ziyafetle barış antlaşmasını kutladı. Hem Petro hem de şansölyesi Vorontsov, Prusya Siyah Kartal nişanı takmaktaydılar. Ziyafet dört saat sürdü ve kadehler dört defa Prusya ile barışın sağlanmasından duyulan sevinç, II. Friedrich'e şahsi tebrik, iki devlet arasındaki daimi barış ve "Prusya ordusunun tüm cesur subay ve askeri şerefine" kaldırıldı. Her defasında Petrus ve Pavlus Kalesi'nden, ayrıca saray dışındaki meydana konulmuş elli adet topla üçer pare atış yapıldı. Rus ordusunun başarıları, cesareti veya kayıpları hiç anılmadığı gibi Kont Mercy'nin ifadesine göre, "kadim müttefiki Avusturya'yı tahkir ve taciz manasında hiçbir şey eksik bırakılmadı".

Yüz seksen derecelik bu son derece çarpıcı diplomatik ve askeri dönüş Avrupa kançılaryalarını yerlerinden sıçrattı. Viyana'daki Maria Theresa hükümeti Rus imparatorunun tüm toprak kazançlarını "barış uğruna" feda etmeye niyetlendiğini öğrendiğinde, teenniyle cevap verip bunun nasıl başarılacağına dair bilgi talep etti. Nisan ayında gelen Rus izahatı şaşaalı ve kurumluydu: Barışa varılması için, savaşanlardan birinin barışın genel savunucusu ve temsilcisi olarak öne çıkması gerektiği beyan ediliyordu; Rusya "ıstırap çeken insanlığa merhamet ve Prusya kralıyla şahsi dostluktan" ötürü bu rolü seçmişti. "Bu meyanda Avusturya sarayı da bizim örneğimizi takibe davet edilmektedir." Viyana bakımından, mesaj tehditkârdı; Petro'nun Friedrich'le ittifak antlaşmasını imzalamasıyla tehditler gerçeğe dönüşmüştü. Petro bunu açıklarken, dostane çabaları fayda sağlamadığından, insanlığa barışın lütuflarını en hızlı yoldan iade etmek için Prusya kralına ordusuyla yardıma gitmek gibi aşırı bir tedbire maalesef başvurmak zorunda kaldığını söyledi. Silezya'daki Avusturya ordusuna bağlanmış olan Rus kolordusunun komutanı General Zahar Çernişev'e (on dört yıl önce Katerina'nın coşkulu bir hayranıydı) on altı bin kişilik piyade ve bin kişilik Kazak kuvvetiyle Avusturya ordusuna karşı savaşmak için Prusya ordusuna katılma emri verdi. Bu ihanet ve Rusya'da yıllarını verdiği diplomatik çabalarının çökmesi karşısında Kont Mercy Viyana'ya geri çağrılmasını, yerine de üçüncü dereceden bir diplomatın gönderilmesini önerdi.

Rusya ittifaktan çekilir ve taraf değiştirirken Fransa ve Avusturya'nın Prusya ile müzakereye girmekten başka bir seçeneği kalmamaktaydı. Fransızlar küplere binmekteydi. XV. Louis'nin dışişleri bakanı Dük de Choiseul, Rus elçisine "Beyefendi, resmi antlaşmaların korunması başka her mülahazanın üstünde gelmelidir" dedi. Louis ise kalıcı ve şerefli bir barış için girişimleri dinlemeye istek gösterse de müttefikleriyle tam bir mutabakat içinde harekete geçmesi gerektiğini beyan etti; gizli müzakerelere katıldığı takdirde, kendisini hain olarak görecekti; müttefiklerini terk ettiği takdirde de Fransa'nın onurunu lekelerdi. Netice, Rusya'nın Fransa'yla diplomatik ilişkilerinin kopması ve hem St. Petersburg hem de Paris'ten elçilerin karşılıklı olarak geri çekilmesiydi.

Petro, Ortodoks Kilisesi'ni tahkir ve tariz etmiş, orduyu öfkelendirerek yabancılaştırmış ve müttefiklerine ihanet etmişti. Bununla beraber, yönetimine etkili bir muhalefetin belirmesi için hâlâ etrafında toplanılacak belli bir davaya ihtiyaç vardı. Petro bitkin ülkesini Danimarka'ya karşı gereksiz bir yeni savaşa zorla sürükleyerek bizzat bu davayı muhaliflerinin eline verdi.

Holstein dükü sıfatıyla Petro, dukalığının Danimarka hükümdarlığına karşı şikâyetlerini miras almıştı. İngiltere, Fransa, Avusturya ve İsveç 1721 yılında, o zamanlar Holstein düklerinin kalıtsal mülkleri olan küçük Schleswig eyaletini ele geçirmiş ve Danimarka'ya teslim etmişlerdi. Petro tahta geçer geçmez, "hakları" konusunda ısrara başladı. Prusya ile henüz barışın dahi sağlanmadığı 1 Mart'ta Danimarka'nın Schleswig konusundaki taleplerini karşılamaya hazır olup olmadığını öğrenmek istedi; aksi takdirde fevkalade tedbirlere başvurmak zorunda kalacağını bildirdi. Danimarkalılar bir konferans toplanmasını önerdi ve İngiliz elçisi müzakerelere girilmesini tavsiye etti; kudretli Rusya imparatoru niçin birkaç köy yüzünden Danimarka'yla savaşa girsindi ki? Ancak kısa sürede herkes Petro'nun Holstein sorununda kafasının dikine gitmeye niyetli olduğunu ve hatta yeni müttefiki Prusya Kralı Friedrich'in tavsiyelerinin de onu zapt etmekte etkisiz kalacağını keşfetti. Petro o ana dek Prusyalıların karşısında uysallıkla davranmıştı; şimdi ise bu katı Almanlar inatçılığını öğrenmekteydi. En nihayetinde Petro 3 Haziran'da Friedrich'in aracılığıyla Berlin'de bir konferans toplanmasını kabul etti ancak Rus önerilerinin Danimarka'ya karşı bir

ültimatom olarak görülmesini ve reddedilmelerinin savaş anlamına geleceğinin bilinmesini şart koştu.

Dukalığına karşı haksızlık olarak algıladığı bu hareketin telafi edilmesi, savaş nedenlerinden biri olmakla beraber Petro'nun ikinci bir nedeni daha vardı. Prusya'nın savaşçı kralını idealleştirmiş, Kiel'de henüz bir çocukken "Çingeneleri" mağlup etmesiyle böbürlenmiş, saray odasındaki masada kurşun askerlerini yürütmüş ve talim sahasında gerçek askerlere emirler vermişti, şimdi de gerçek muharebe alanında kahraman olmak istemekteydi. Müttefiklerine ve Avrupa'ya barış tutkusunu daha yeni ilan etmiş olmasına karşın şimdi Danimarka'ya saldırmaya hazırlanıyordu. Prusya'ya karşı binbir zahmetle kazandığı zaferini elinden aldığı Rus ordusu, şimdi ise Rusya'nın menfaatleriyle ilgisiz yeni bir seferde kan dökeceğini öğrenmekteydi.

Petro'yu tahta çıkmasından bu kadar kısa bir süre sonra bu yeni savaşa girmekten alıkoyamayan II. Friedrich, hayranına Rusya'dan ayrılmadan önce gereken önlemleri almasını kuvvetle tavsiye etti. Petro'ya, "Samimiyetle belirtmem gerekirse, bu sizin Ruslarınıza güven duymuyorum" dedi. "Yokluğunuz sırasında majestelerini devirmek için bir dolap çevrilirse, neler olur?" Petro'dan ülkeden çıkmadan önce Moskova'da taç giymesini ve kutsanmasını, güvenmediği tüm insanları içeri attırmasını ve St. Petersburg'un güvenliğini sadık Holstein askerlerine bırakmasını tavsiye etti. Petro onun sözlerine inanmayı reddetti; buna ihtiyaç görmüyordu. Friedrich'e mektubunda, "Şayet Ruslar bana zarar vermek istemiş olsalardı, özel bir tedbir almadan sokaklarda yaya dolaştığımı gördüklerine göre bunu çok daha önceden yaparlardı. Majestelerini temin ederim ki, Ruslara nasıl muamele edileceğini bildiğiniz takdirde, onlardan gayet emin olabilirsiniz" diye yazdı.

Kırk bin tecrübeli askerden oluşan bir Rus ordusu işgal altındaki Prusya Pomeranyası'nda toplandı ve Petro kendisinin gelmesini beklemeden bu orduya ilerleme emri verdi. Danimarkalılar daha önce hareket geçerek ve Rusları Mecklenburg'da karşılayarak cevap verdiler. Daha sonra da karşılarındaki Ruslar Danimarkalı kumandanları hayrete düşürerek geri çekilmeye başladı.

Bilmece birkaç gün sonra çözüldü. St. Petersburg'da bir darbe meydana gelmişti. III. Petro devrilmiş, tahttan feragat etmiş ve hapsedilmişti. Petro'nun artık II. Katerina adını alan eşi, Rusya imparatoriçesi ilan edilmişti.

43. Bölüm

"Dura!"

Hiç kimse III. Petro'nun tahtından indirilmesi için kurulan komplonun tam olarak ne zaman Katerina'nın zihninde şekillendiğini bilmemektedir. Petro'nun karısı sıfatıyla Rusya imparatoriçeliğine yükselmişti. Ancak bu unvanın siyasi bakımdan fazla bir anlamı yoktu; kocasının saltanatının başından itibaren yalıtılmış ve aşağılanmış bir konumdaydı. Büyükelçi Keith Londra'ya raporunda, "İmparatoriçeye pek danışıldığı izlenimi edinilmemektedir" demekte, kendisi ve diplomat meslektaşlarının "Emperyal Majesteleriyle doğrudan veya özel olarak konuşabilmek için en küçük bir ihtimal göremediklerini" eklemektedir. Fransız elçisi Breteuil şunu yazmıştır: "İmparatoriçe kedere ve karanlık kehanetlere terk edilmiştir. Onu bilenler tanınmaz hale geldiğini söylüyorlar."

Hamile olduğundan durumu bilhassa nazikti. Fiziki faaliyetleri son derece sınırlandığı için ne kocasının devrilmesine öncülük edecek ne de cesaret verebilecek hali vardı. Durumunu gözden geçirdikçe riskler gözünde daha da büyüdü ve en iyi yolun saray hayatından tamamen çekilmesi, hiçbir şey yapmaması ve Petro'nun imparatorluk rolünü nasıl oynadığını görüp beklemesi olduğuna karar verdi. Katerina hırslarından asla vazgeçmemiş; aksine sabır ve tahammülü kılavuz edinmişti.

Petro'nun hataları ve yağdırdığı hakaretler tam da tahmin ettiği gibi ona olan sevgiyi artırmaktaydı. Petro'nun doğum günü olan 21 Şubat'ta Azize Katerina nişanının kurdelesini Yelizaveta Vorontsova'nın göğsüne takmaya mecbur edildi. Bu nişanı taşıma şerefi daha önce sadece imparatoriçelere ve grandüşeslere tanınmıştı. Bunun Katerina'ya toplum karşısında bir hakaret manası taşıdığını anlamayan yoktu ve neticede şahsına duyulan sempati yükseldi. Fransa elçisi Breteuil şöyle yazmıştır: "İmparatoriçe, imparatorun hakaretlerine ve Vorontsova'nın kibrine asaletle katlanmaktadır." Bir ay sonraki raporunda da "dertlerine bir erkek gibi tahammül etmektedir; imparatordan ne kadar nefret ediliyor ve

hakir görülüyorsa, kendisi o kadar sevilmekte ve hürmet görmektedir" diye yazmıştır. Katerina'nın lehine işleyen başka bir unsur saray ahalisi ve tüm yabancı elçilerin imparatorun metres seçimini -artık imparatoriçe olacağı tahmin edilmekteydi- gülünç bulmalarıydı. Breteuil, Yelizaveta Vorontsova'yı, "bir meyhane dilberinin hareketlerine ve görünüşüne sahip" sözleriyle tasvir etmekteydi. Başka bir gözlemci onun "ablak, iri, çiçek bozuğu yüzlü, şişman ve biçimsiz görünüşlü" olduğunu belirtmiştir. Bir üçüncüsü, "çirkin, bayağı ve aptaldır" demekteydi. İmparatora hangi vasfının cazip geldiğini anlayabilen kimse yoktu.

Katerina yalıtıldığı dairesinde, Gregori Orlov'un oğlu olan üçüncü çocuğunu 11 Nisan'da dünyaya getirdi. Aleksey Gregoroviç (Gregori'nin oğlu) adı verilen ve sonradan Kont Bobrinski unvanını alan bebek yumuşak samur kürklerine kundaklandı ve Katerina'nın sadık uşağı Vasili Şkurin'in karısı tarafından bakılmak üzere saraydan gizlice çıkarıldı. Şkurin çocuğun doğumunun fark edilmemesi için düzenlenen oyundan da sorumluydu. İmparatorun yangınlara bayıldığını bildiğinden Katerina'nın sancılarının artmasını bekleyip şehirdeki kendi evini ateşe vermiş ve Petro ile saray ahalisinden birçoklarının alevleri seyretmeye koşacaklarını tahmin etmişti. Tahmini doğru çıkmış ve yangın diğer binalara sıçrarken Katerina çocuğunu rahat rahat doğurmak için bir ebeyle baş başa kalmıştı. Katerina'nın kendisini toplaması uzun sürmedi. On gün sonra sağlık saçarak otuz üçüncü yaş gününü kutlamaya gelen saraylıları kabul etti. Toplum karşısında konuşmasını ve iş görmesini sınırlayan hamileliğinden kurtulmuş olarak Avusturya elçisi Kont Mercy'ye, nefret ettikleri ortak düşmanları Prusya ile kocasının girdiği yeni anlaşmadan hiç hoşlanmadığını içtenlikle belirtti.

Mayıs ayı boyunca St. Petersburg'da gerilimler yükseldi. Petro'nun Danimarka seferi için hazırlıklar ilerledi ve bazı muvazzaf birlikler muharebe alanına giden yolun ilk merhalesi olan Narva'ya intikal etti. Bu istenmeyen savaşa götüren her adımda direniş daha da derinleşti. Hayatlarında Prusya etkisinin artmasından azap duyan muhafız alayları, subaylar ve askerler Danimarka'ya karşı bu çok uzaklarda girişilecek anlamsız sefer yüzünden çileden çıkmaktaydı. Petro ise onların direnişini görmezden geliyordu.

Petro ile Katerina arasında giderek zehirlenen ilişkiyi, Prusya ile ittifakı kutlamak üzere Petro'nun Nisan sonunda verdiği bir resmi ziyafet yanılmaz şekilde açığa vurmuştu. Salonda dört yüz misafir bulunmaktaydı. Prusya Siyah Kartal nişanını turuncu bir kurdeleyle boynuna takmış, mavi Prusya üniforması içindeki imparator masanın başında oturmaktaydı. Prusya elçisi sağında, Katerina ötelerdeydi. Petro şerefe üç kadeh kaldırmayı önererek ziyafeti başlattı. Birincisi hanedan ailesinin sağlığı içindi. Misafirler sandalyelerini geriye itip, ayağa kalktılar ve içkilerini içtiler. Katerina ise yerinden kımıldamadı. Petro öfkeden kızarmış bir halde bardağını yerine koyduğunda yaverini göndererek neden ayağa kalkmadığını sordurdu. Katerina, hanedan ailesi sadece kocası, oğlu ve kendisinden oluştuğundan, kocasının onun ayağa kalkmasını gerekli veya uygun bulacağını düşünmediği cevabını gönderdi. Yaver Petro'dan geri gelip aptal olduğunu, imparatorun iki amcası her iki Holstein prensinin de yemekte bulunduklarını ve onların da hanedan ailesine mensup olduklarını bilmesi gerektiğini iletti. Sonra da habercisinin sözlerini yumuşatabileceğinden endişe ederek ayağa kalktı ve tek bir kelime ederek "Dura!" [aptal] diye haykırdı. Hakaret salonda yankılanırken, Katerina yaşlara boğuldu. Kendisini toparlamak için yanında oturan Kont Stroganov'a döndü ve eğlenceli bir hikâye anlatmasını istedi.

Petro karısını sadece aşağıladığını değil, artık onu eşi olarak bile görmediğini herkese gayet açık hale getirdi. Aynı gece içkinin etkisi altındayken Katerina'nın tutuklanmasını ve Schlüsselburg Kalesi'ne kapatılmasını emretti. Bu emir Rus ordusunun yeni başkomutanı, Katerina'nın dayısı Prens George von Holstein'ın ricasıyla geri alındı.* Petro tahta çıktıktan sonra bu Holstein'lı kuzenini Danimarka seferinde orduya komuta etmesi için Rusya'ya getirtmişti. George bu sıfatıyla imparatoriçenin tutuklanmasının orduda şiddetli bir tepki yaratacağını Petro'nun dikkatine getirdi. Petro geri adım atıp emri iptal etmekle beraber bu olay Katerina'ya bir uyarı teşkil etti. Poniatowski'ye sonradan yazdığına göre, "İmparatoriçenin ölümünden beri insanların bana getirdikleri [Petro'yu devirme] tekliflerine o sırada kulak vermeye başladım" demiştir. Bu tür sözleri aslında epeydir dinlemekteydi.

---

* George Ludwig, Katerina'nın annesinin küçük kardeşi ve Petro'nun ikinci derece kuzeniydi. Henüz Sophia adını taşıyan on dört yaşındaki Katerina'ya âşık olduğunu sanan genç dayı, bu kişiydi.

"Dura!" vakası tüm gözlerin Katerina'ya çevrilmesine yol açtı. Görüntüde toplum karşısında aşağılanmasını vakar ve tahammülle karşılamıştı. Ancak bu sadece dış görünüştü; Katerina asla böyle bir muameleyi içine sindiremedi. Petro'nun düşmanlığının evliliklerini sona erdirme ve onu kamu hayatından çekme kararlılığına ulaştığı belirgindi. Öte yandan onun da güçlü olduğu hususlar vardı. Bir kere veliahtın annesiydi; zekâsı, ehliyeti, cesareti ve vatanseverliği yaygın şekilde bilinmekteydi ve Petro gaf üstüne gaf yaparken onun popülaritesi yükselmekteydi. Harekete geçme zamanı yaklaşmaktaydı.

Petro 12 Haziran'da Oranienbaum'a gitmek için St. Petersburg'dan ayrıldı. Savaşa göndermeden önce bin dört yüz Holstein askerine talim yaptıracaktı. Başkentteki huzursuzluğa dair söylentiler ona da ulaşmış ancak tek karşı önlemini Katerina'nın şehirden ayrılmasını emrederek almıştı. Ondan on altı yıldan beri yaz mevsimlerini geçirdiği Oranienbaum'a ayak basmamasını, sekiz kilometre uzaktaki Petrohof'a gitmesini de istemişti; (Oranienbaum artık mutasavver imparatoriçe Vorontsova'nın mekânıydı.) Katerina 17 Haziran'da Petrohof'a gitti. Önlem olarak Pavel'i başkentte Panin'le birlikte bıraktı. Bu esnada muhafızlar arasında dolaşan Orlov biraderler kışlalardaki askerlere para ve şarap akıtmayı hızlandırdılar – tüm bu iyilikler İmparatoriçe Katerina adına yapılmaktaydı.

Panin, Orlovlar ve Daşkova bunalımın yakınlaştığını anlamaktaydılar. Panin'in desteği sağlamdı. Hafif akıllı, ağzı kalabalık, asker olma hevesi taşıyan ve kışla dilini taklit eden bir hükümdarla, iyi eğitim almış. zarif, tabiatı icabı ölçülü, ince zevkli, yaşamının yarısını saraylarda geçirmiş, pudralı peruklar takan, sırmalı, işlemeli giysiler giyen bir devlet adamı arasında bir anlayış birliği nasıl mümkün olabilirdi? Aralarında tarz farklarından çok daha fazlası da söz konusuydu. Petro açık açık onu İsveç'e geri göndermekten bahsetmişti. Burada görevi Rus elçisi sıfatıyla Friedrich ve Prusya'nın çıkarları için çalışmak olacaktı ve Panin'in siyasi görüşleri buna tam bir tezat teşkil etmekteydi. Bu ihtiyatlı diplomat asla devrimin önderlerinden biri olma niyeti taşımamaktaydı ancak şimdi sadece Katerina'nın oğlu ve veliahtının vasisi değil, ayrıca hayatının bu kritik safhasında Katerina'nın devlet işlerinin de başdanışmanıydı. Bu iş için de yeterince kifayet sahibiydi.

Başka bir güçlü şahsiyet de imparatoriçenin saflarına katıldı. Bu kişi on iki yıl önce her gün altmış kilometre at sürerek Katerina'yı ziyarete gelen Kont Kiril Razumovski'ydi. Eğitimli, cana yakın, herkesin sevdiği bir saray şahsiyeti olan kont, III. Petro rejimi altında bunalıyordu. Kilo aldığından dar Prusya üniformaları içinde ne kadar tuhaf göründüğünü biliyor, talim alanındaki beceriksizlikleri imparatoru eğlendirdiği kadar kızmasına da yol açıyordu. Petro, Kral Friedrich'in onu Prusya ordusunda albaylığa getirdiğini söyleyerek böbürlendiğinde Razumovski iğneleyici bir dille karşılık vermişti: "Majesteleri onu Rus ordusunda mareşalliğe getirerek intikamlarını alabilirler." Razumovski kaderini çoktan Katerina'yla birleştirmişti ve ona birçok yardım sunabilecek durumdaydı. Kazakların hetmanlığını yapmasının dışında İzmailovski Muhafız Alayı'nın albayı ve Rus Bilimler Akademisi'nin başkanıydı. Kritik bir anda Razumovski akademi yayınevi müdüründen Panin tarafından yazılmış ve Katerina tarafından onaylanmış, III. Petro'nun tahttan indiğini ve yerini Katerina'nın aldığına dair beyannameyi gizlice basmaya başlamasını istedi. Ürken müdür bunun zamansız ve tehlikeli bir iş olduğunu söyleyerek itiraz etti. Razumovski sert bakışlarını üzerine dikti. "Zaten çok şey biliyorsun" dedi. "Şimdi hem senin hem de benim başım kütükte. Dediğimi yap."

Ancak muhafızlar olmadan hiçbir şey yapılamazdı. Gregori Orlov o sırada tesadüfen askerlere şarap dağıtmak için kullandığı önemli mali kaynakları yönetimine veren Topçu Muhafızları'nın hazinedarlığına atanmıştı. Haziran sonunda o ve kardeşleri elli subayın ve tahminlerine göre binlerce asker ve astsubayın desteğini elde etmişlerdi. En hevesli subaylardan biri de Preobrajenski Muhafızları'ndan Yüzbaşı Passek'ti.

Böylelikle, Petro Oranienbaum'da Danimarka'ya karşı yapacağı seferi hazırlarken, komplocular da ona karşı darbe girişimini planlamaktaydı. İlk fikirleri İmparatoriçe Yelizaveta'nın yirmi bir yıl önce VI. İvan'ı ve annesini uyurken bastığı gibi, Petro'yu saraydaki odasında yakalamak ve ülkeyi idareye ehliyetsizliğini ilan etmekti. Petro'nun yüzlerce Holstein askeriyle çevrili olacağı Oranienbaum'a gitmesi bu planı boşa çıkarmıştı. Bu planın yerine, Panin'in önerdiği gibi, muhafız alaylarının Danimarka seferine gidişlerinde hazır bulunmak için başkente dönüşünde Petro'nun tutuklanması planında anlaştılar. Orlovların denetiminde olan ve hâlâ başkentte bulunan muhafızlar Petro'yu indirecek ve Katerina'ya bağlılık yemini edeceklerdi.

7 Haziran'da imparatorun maiyet mensuplarına yola çıkmaları için hazırlanmaları bildirildi. Preobrajenski Muhafızları'na 7 Temmuz'da Almanya'ya hareket için hazırlık yapmaları emri verildi. Yabancı elçiliklere, imparator ordularının başında ayrılırken tüm elçilerin kendisine eşlik etmesini dilediği bildirildi. Ancak Avusturyalı Mercy çoktan Viyana'ya hareket etmiş; Fransız Breteuil hemen Paris'e gitmişti; başkentteki önde gelen diplomatik temsilcilerden sadece İngiliz Keith valizlerini topladı. Kronstadt'taki Rus donanma filosuna yelken açmaya hazır bulunması emri verildi. Amiralin haber verdiğine göre maalesef tayfaların birçoğu hastaydı; Petro buna tayfaların "derhal iyileşmeleri" emrini veren bir kararname çıkartarak karşılık verdi.

Oranienbaum'daki atmosfer dikkat çekici derecede sakindi. Petro yola çıkmaya neredeyse isteksiz görünüyordu. 19 Haziran'da Petro'nun saray orkestrasında keman çaldığı bir opera sahnelendi. Temsil için davet edilen Katerina da Petrohof'tan oraya geldi. Karı koca birbirlerini son defa bu vesileyle gördüler.

27 Haziran akşamı askerlerden biri komploculardan Muhafız Yüzbaşı Passek'in yanına yanaşıp imparatoriçenin tutuklandığı ve komplonun açığa çıkarıldığı söylentisinin doğru olup olmadığını sordu. Passek hikâyeyi önemsemedi ve asker bunun üzerine komplodan habersiz başka bir subaya gidip sorusunu tekrarladı ve Passek'in tepkisini anlattı. Subay hemen askeri tutuklattı ve konuyu bir üstüne haber verdi. Kıdemli subay da Passek'i tutuklatıp Oranienbaum'daki imparatora bir rapor gönderdi. Petro uyarıyı dikkate almadı. Devletin başlıca bakanlarının eşleriyle birlikte Oranienbaum'da bulunmalarını, başkentin itaatkâr davranmasının teminatı olarak görmekteydi. Rusların kendisinin yerine Katerina'yı hükümdarlığa uygun görebilecekleri fikrini aklına getirmiyordu. St. Petersburg'da artan huzursuzluğu tasvir eden ikinci bir rapor verildiğinde kemanını çalan ve araya girenlere kızan Petro, mesajın daha sonra okunmak üzere yakındaki bir masaya bırakılmasını sabırsızca emretti. Daha sonra da konu aklından çıktı.

Passek'in tutuklanmasının haberi başkentteki önde gelen komploculari telaşlandırdı. Gregori Orlov ne yapılması gerektiğini sormak için aceleyle Panin'e gittiğinde, yaşlı adamı Prenses Daşkova'yla beraber buldu. Panin, Passek'in işkenceyle konuşturulabileceği ve komploculari ancak

birkaç saat daha özgür kalabileceklerini değerlendiriyordu. Derhal harekete geçmeliydiler. Katerina başkente geri getirilmeli, imparatorun tutuklanması ve tahttan indirilmesi beklenmeden imparatoriçe ilan edilmeliydi. Panin, Daşkova ve Orlov, Gregori'nin kardeşi Aleksey'in Petrohof'a koşturması ve Katerina'yı şehre getirmesinde mutabık kaldılar. Diğer biraderler muhafız kışlalarında dolaşacaklar, imparatoriçenin hayatının tehlikeye girdiği alarmını verecekler ve alayların onu desteklemek için hazırlanmasını telkin edeceklerdi. Gregori, şehir dışında, Petrohof ile Oranienbaum'a giden batı yolu üzerinde bulunan Kiril Razumovski'nin İzmailovski Muhafızları'nın kışlasına gidecekti. Bu birlik Katerina'nın Petrohof'tan korumalar eşliğinde erişeceği ilk muhafız alayı olacaktı. Aleksey Orlov toplantıya geldiğinde olanlar kendisine anlatıldı ve derhal sokağa çıkıp sıradan bir araba kiraladı. Bu bakımsız faytonla ışıklı, gümüşi gecede otuz kilometre ötedeki Petrohof yoluna düştü.

Ertesi sabah, 28 Haziran Cuma günü Katerina, Petrohof bahçelerindeki Büyük Petro'nun inşa ettirdiği minik deniz yalısında uyuyordu. Felemenk üslubunda inşa edilmiş bu ufak bina Finlandiya Körfezi'nin yumuşak dalgalarının yaladığı birkaç metrelik dar bir setin üstündeydi. İmparatoriçe sabah saat beşte bir oda hizmetçisi tarafından uyandırıldı. St. Petersburg'dan gelen Aleksey Orlov hemen onun ardından sessizce odaya girdi ve fısıltıyla seslendi: "Matuşka, küçük anamız, uyanın! Zaman geldi! Kalkmalı ve benimle gelmelisiniz! Tahta çıkışınız için her şey hazır!"

İrkilen Katerina yatağında dikildi. "Ne demek istiyorsun?" diye sordu.

Orlov, "Passek tutuklandı" açıklamasında bulundu. İmparatoriçe tek kelime etmeden kalktı ve üstüne sade bir siyah elbise geçirdi. Saçlarını düzeltmeden ve yüzünü pudralamadan Orlov'la birlikte kapıdan çıkıp bahçelerden arabanın beklediği yola ulaştılar. Katerina, hizmetçisi ile uşağı Şkurin'in eşliğinde arabaya bindi, Orlov ise sürücünün yanındaki kerevete oturdu. Otuz kilometre uzaklıktaki başkente dönmek üzere çıktılarsa da o gece zaten otuz kilometre yol katetmiş iki at tükenmişti. Talih eseri yolda iki çiftlik atının çektiği bir köylü arabası belirdi. Edilen sözler ve gösterilen paralarla ikna edilen köylü arabacı yorgun şehir atlarının yerine dinlenmiş atlarını takas etmeyi kabul etti ve bu rustik ortamda geleceğin imparatoriçesi kaderine doğru yola devam etti. Şehre yarı yolda günlük saçını yapmak üzere Petrohof'a giden Katerina'nın

kuaförüne rastladılar. İmparatoriçe o gün ihtiyaç duymayacağını söyleyerek onu geri çevirdi. Ardından başkente yaklaştıklarında onu karşılamak için gelmiş olan Gregori Orlov ile Prens Bariatinski'nin arabasıyla karşılaştılar. Gregori, Katerina ile Aleksey'i arabasına aldı ve doğrudan İzmailovski Muhafızları'nın kışlasına gittiler.

Kışlanın avlusuna girdiklerinde sabah saat dokuzu bulmuştu. Gregori Orlov arabadan atladı ve Katerina'nın gelişini duyurdu. Kapıların birinden bazıları yarı giyinik, diğerleri kılıç ve kemerlerini bağlamakla meşgul bir düzine askerin takip ettiği bir davulcu çocuk fırladı. Katerina'nın etrafına yığılıp elini, ayaklarını ve siyah elbisesinin eteklerini öptüler. İmparatoriçe, kalabalıklaşarak toplanan askerlere kendisinin ve oğlunun hayatının imparator tarafından tehdit edildiğini söyledi. Ancak şahsi selameti için değil, sevgili ülkeleri ve kutsal Ortodoks dini uğruna himayelerini aramaya mecbur kalmıştı. Sözlerine büyük bir coşkuyla tepki verildi. Kışlanın sevilen albayı ve Katerina'nın taraftarı Kiril Razumovski gelip, imparatoriçenin önünde diz çöktü ve elini öptü. Karşısında haç tutan alay papazı hemen oracıkta "Rus Çariçesi II. Katerina" için sadakat yemini ettirdi. Bu her şeyin başlangıcıydı.

Razumovski'nin çektiği kılıcıyla başlarında at sürdüğü İzmailovskiler, Semyonovski Muhafızları'nın kışlasına kadar Katerina'ya eşlik ettiler. Semyonovskiler hemen Katerina'yı karşılayıp bağlılık yemini ettiler. Katerina süratle şehre girmeye karar verdi. Önden giden ordu papazları ve diğer papazlar ile arkalarında alkış tutan kalabalık muhafız askerleriyle at sırtında Nevski Bulvarı'ndaki Kazan Katedrali'ne gittiler. Katerina burada iki yanında Orlov kardeşler ve Razumovski olduğu halde ikonastasis önünde dururken Novgorod başpiskoposu tarafından törenle II. Katerina unvanıyla *Gosudarina* (mutlak hükümdar), ve oğlu da Pavel Petroviç olarak veliaht ilan edildi.

İmparatoriçe tezahüratta bulunan kalabalıklarla etrafı çevrili olarak tüm şehirde çalınan kilise çanlarıyla Nevski Bulvarı'ndan Kışlık Saray'a doğru yürüdü. Burada bir engel ortaya çıktı. Muhafızların kıdemli alayı Preobrajenski kararsız kalmıştı. Askerlerin çoğunluğu Katerina'yı tercih etmekte ancak imparatoru savunmaya yemin etmiş bazı subaylar emin olamamaktaydı. Aralarında bir tartışmanın ardından askerler kılıçlarını kuşandı, tüfeklerini kaptı, dar Prusya üniformalarını çıkarıp attılar

ve bulabildikleri şişe yeşili eski ceketlerini sırtlarına geçirdiler. Sonra da askerden çok bir güruh görüntüsüyle süratle İzmailovski ile Semyonovskiler tarafından sarıldığını ve korunduğunu gördükleri Kışlık Saray'a gittiler. Burada Katerina'ya bağırdılar: "Matuşka, en son geldiğimiz için bizi affet. Bizi subaylarımız tuttu ve biz de inancımızı ispat için aralarından dördünü tutukladık. Biz de kardeşlerimizin istediği şeyi istiyoruz." İmparatoriçe başını salladı, gülümsedi ve son gelenlere bağlılık yemini ettirmek için Novgorod başpiskoposunu gönderdi.

İmparatoriçe Kışlık Saray'a girdikten kısa süre sonra hâlâ gece entarileri üstlerinde olan yaşlı bir adamla küçük bir oğlan yanına geldi. Bunlar Panin'le kollarında tuttuğu Pavel'di. Katerina saray balkonundan sekiz yaşındaki oğlunu tahtın veliahtı olarak kalabalığa takdim etti. O anda Panin, Katerina'nın çocuk imparator oğluna naibelik etmesi fikrinden vazgeçti; Katerina artık Tanrı'nın kutsadığı mutlak hükümdardı. Az sonra geç kalmış biri daha belirdi. Prenses Daşkova o sabah Katerina'nın şehre zaferle geri döndüğünü öğrendiğinde evindeydi. Hayranı olduğu insana katılmak için hemen yola çıkmış ancak yoğun kalabalıklar Nevski Bulvarı'nda arabasını kımıldayamaz hale getirdiğinden arabasını terk etmiş, insanları ite kaka kalabalıklar içinden saray meydanına ulaşmıştı. Saraya girdiğinde kendisini tanıyan kocasının alayındaki askerler tarafından küçük bedeni başlar üstüne kaldırıldı, elden ele geçirildi ve kaldırılıp Rastelli'nin muhteşem beyaz mermer merdivenlerine konuldu. Burada Katerina'nın ayaklarına kapanıp, "Tanrıya şükürler olsun" diyerek haykırdı.

Sarayda Senato ve Kutsal Sinod üyeleri yeni imparatoriçeyi karşılamak ve ilk hükümdar beyannamesini dinlemek için bekliyordu. Beyannamede Katerina, Rusya'yı ve Ortodoks dinini tehdit eden tehlikeler karşısında harekete geçerek, Rusya'yı yabancı devletlere utanç verici bir bağımlılıktan kurtarmak arzusuyla ve Tanrı'nın inayetiyle sadık tebaasının tahta çıkması yolundaki açık arzularına boyun eğdiğini duyuruyordu.

Akşam inerken Katerina başkente hâkim durumdaydı. Muhafızlar, Senato, Kutsal Sinod ve sokaktaki kalabalıklardan emindi. Şehirde sükûnet korunmuş ve kan dökülmemişti. Ancak bildiği kadarıyla Petro, Katerina'nın St. Petersburg'un efendisi olduğunun, askeri alaylar, siyasi liderler ve kilise önderleri tarafından başa geçirildiğinin farkında değildi.

Hâlâ imparator olduğuna inanıyordu. Muhtemelen Almanya'daki ordunun ve Kronstadt'taki donanmanın sadakatine sahipti. Oranienbaum'daki Holstein askerleri de mutlaka efendilerini destekleyecekti. Katerina zaferini perçinlemek için Petro'nun yerini tespit etmeli, tahttan inmeye razı etmeli, Holstein'lılar silahsızlandırılmalı ve başkent yakınındaki tüm Rus askerleri ve donanma kendisine katılmaya ikna edilmeliydi. Başarının anahtarı Petro'nun kendisiydi; o ise hâlâ serbestti ve ne tahttan inmiş, ne de düşürülmüştü. Bir yol bulup Almanya'daki Rus ordusuna erişir ve Prusya kralından destek isterse iç savaş kaçınılmaz hale gelebilirdi. Dolayısıyla bulunmalı, derdest edilmeli ve başına gelenleri kabule zorlanmalıydı.

Zafer dolu fırtınalı günün ardından Katerina bitkin düşmüştü. Ancak heyecan ve hırsla ayakta kalarak başladığı işi bitirmeye karar verdi. Muhafızlardan kurulan güçlü bir birlik III. Petro'yu tutuklamak üzere Oranienbaum'a yürümek için ona söz verdi. Bu esnada Katerina bir başka çarpıcı karar aldı: Yürüyüşün başına bizzat geçecekti. İlk olarak kendisini Preobrajenski Muhafızları'nın albaylığına getirdi; bu, Rus hükümdarlarının geleneksel bir imtiyazı ve rütbesiydi. İtaatkâr genç subaylardan şişe yeşili Preobrajenski üniformasının farklı parçalarını ödünç alıp giyindi ve başına onların meşe dallı, üç köşeli siyah şapkalarından birini taktı. Fakat hâlâ bir teçhizat eksikti. Atlı Muhafızlar'dan yirmi iki yaşındaki küçük rütbeli bir subay saflarından atını sürdü ve üniformasında eksik kalan kılıç püskülünü imparatoriçeye uzattı. Subaylar bu densizliğe kaşlarını çattılarsa da askerin gururlu ve özgüvenli hali imparatoriçenin hoşuna gitti ve hediyesini bir tebessümle kabul etti. Adını sorduğunda, Gregori Potemkin olduğunu öğrendi. Yüzü, adı ve hareketi zihninden çıkmayacaktı.

O sırada saat gecenin onuydu. Katerina beyaz bir aygıra bindi, üç muhafız alayının, Atlı Muhafızlar'ın ve iki piyade alayının başına geçti ve on dört bin askeri St. Petersburg'dan Oranienbaum'a doğru yola çıkardı. Mükemmel bir sürücü olan Katerina'nın uzun yürüyüş kolunun önündeki ince bedeni çarpıcı bir sahneydi. Yanı başında Semyonovski Muhafızları'nın albayı Kiril Razumovski ile o da genç bir teğmenden ödünç aldığı Preobrajenski üniformasını giymiş Prenses Daşkova at sürüyordu. Sevgili imparatoriçesinin yanı başında ilerler ve kendi ifadesiyle "on beş yaşında bir oğlan gibi" görünürken Daşkova hayatının en muhteşem anını yaşıyordu. Bu büyük maceranın gecesinde kendini ana

karakter olarak görüyordu. Bir zaman sonra bu cüreti, çok değer verdiği dostunu yitirmesine yol açacaktı. Fakat o gece Katerina'yla ilişkisini hiçbir şey gölgeleyemezdi. Hareket ettiklerinde prenses, subaylar ve askerler dahil yürüyüşe katılan herkes duyduğu coşkuya rağmen bitkindi. Asker kolu Petrohof yolundaki bir ahşap kulübeye ulaştığında Katerina mola verdi. Askerler atlarını suladı ve açık arazide çadır kurdular. Katerina ve Daşkova üstlerinde kıyafetleriyle dar bir yatağa yan yana uzandılar ancak heyecanlarından gözlerine uyku girmedi.

St. Petersburg'dan ayrılmadan önce Katerina çeşitli mesajlar göndermişti. Bunlardan biri Kronstadt ada kalesi ve burada bekleyen gemilere muhataptı ve tahta çıkışını haber vermekteydi. Özel bir ulak Pomeranya'ya gönderilip Nikita Panin'in kardeşi General Petro Panin'i komutayı üstlenmesi için yetkilendiriyordu. Silezya'daki General Zahar Çernişev'e gönderilen bir başka ulak, ordularını derhal Rusya'ya getirmesi emrini iletecekti. Prusya kralı buna engel olmaya çalıştığı takdirde Çernişev, "Emperyal Roma Hükümdarı Avusturya İmparatoriçesinin en yakındaki ordu birliklerine" katılacaktı. Ayrılmadan önce Senato'ya da şöyle yazmıştı: "Şu anda ordu ile birlikte tahtı muhafaza ve müdafaa etmeye gidiyor ve tam itimadımı haiz âli temsilciler olarak vatanı, halkı ve oğlumu sizin emanetinize bırakıyorum."

***

Katerina'nın St. Petersburg'daki Kazan Katedrali'nde Tüm Rusya Otokratı ilan edildiği 28 Haziran sabahı bile III. Petro mavi Prusya üniforması içinde Oranienbaum'daki geçit resmi alanında Holstein askerlerine talim yaptırıyordu. Bunu bitirince Katerina'yı bilgilendirmiş olduğu gibi Aziz Petrus ve Pavlus bayramındaki isim gününü kutlamak için Petrohof'a gitmek üzere kendisi ve maiyeti için altı büyük araba çağırttı. İmparatorun grubunda Yelizaveta Vorontsova, amcası Şansölye Mihail Vorontsov, Prusya elçisi Baron von Goltz, Kont Aleksandr Şuvalov, Feldmareşal Kont Münnich ve kıdemli senatör Prens Trubetskoy vardı. Bu zevatın birçoğuna eşleri refakat ediyor ve ayrıca geleceğin imparatoriçesine hizmet eden on altı genç nedime de yanlarında bulunuyordu. Bu atlı kafileye, âdet olduğu üzere hafif süvariler eşlik etmiyordu; Petro bu hususta emri vermeyi unutmuştu.

Neşe içindeki grup öğleden sonra saat ikide Petrohof'a ulaştı. Arabalar Katerina'nın eşini isim gününde kutlamak üzere beklediği tahmin edilen Mon Plaisir köşkünün önüne çekildi. Geldiklerinde kapılar ve pencereler sıkı sıkıya kapalıydı ve selamlamak üzere kimse dışarı çıkmadı. Esasen içeride ürkmüş bir uşaktan başka kimse yoktu ve o da sadece imparatoriçenin sabah erkenden ayrıldığını, nereye gittiğini de bilmediğini söyleyebildi. Gördüğüne ve duyduğuna inanamayan Petro boş eve daldı, odadan odaya koşarak yatakların altına baktı, döşekleri kaldırdı ve Petro'nun isim gününde giymesi için bir gece önce Katerina'ya hazırlanmış bir gece elbisesi dışında hiçbir şey bulamadı. Katerina'nın geçirdikleri güzel zamanı ve isim gününü mahvetmesine öfkelenerek Vorontsova'ya bağırdı: "Sana, bu her şeyi yapabilecek tiynettedir demedim mi ben?" Bir saat süren yeis ve çalkantının ardından Şansölye Mihail Vorontsov bilgi toplamak ve "imparatoriçeyle ciddi bir konuşma yapmak" için orada bulunduğunu tahmin ettikleri St. Petersburg'a gitmeye gönüllü oldu. Aleksandr Şuvalov ve Prens Trubetskoy ona refakat etmeyi önerdiler. Sabah saat altıda şehre ulaştıklarında Katerina hâlâ oradaydı ve Vorontsov ona, kocasına ve hükümdarına karşı silaha sarılmamasını anlatmak için gayret gösterdi. Katerina cevaben onu balkona götürdü ve tezahürat yapan aşağıdaki kalabalıkları işaret etti. "Mesajınızı onlara iletiniz, beyefendi" dedi. "Burada komuta onların elinde. Ben sadece itaat ediyorum." Vorontsov götürüldüğü evinden o gece yazdığı mektupta Katerina'ya, "ilahi takdirin kerameti kendinden menkul inayetiyle tahta yükselen en âlicenap hükümdarım" sözleriyle hitap etti. Bütün makam ve görevlerinden affedilmesini ve kalan günlerini inzivada geçirmesine izin verilmesini istedi. Aleksandr Şuvalov ise gece inmeden önce Katerina'ya sadakat yemini etmişti.

Bu üç temsilcinin Petrohof'tan ayrılmalarının ardından öğleden sonra saat üçte Petro darbe hakkında ilk kabataslak bilgileri aldı. Şehirden körfezi takip ederek ayrılan bir mavna o akşam isim günü kutlamalarında kullanılması amaçlanan havai fişekleri taşımıştı. Bu görevi yerine getiren havai fişek uzmanı yüzbaşı başkentten ayrıldığı sabah saat dokuzda kışlalara ve sokaklara büyük bir heyecanın yayıldığını, zira Katerina'nın şehre geldiğini ve bazı birliklerde imparatoriçe ilan edildiğinin rivayetinin çıktığını Petro'ya söyledi. Havai fişekleri Petrohof'a teslim etmesi emrini alıp şehirden hemen ayrıldığından konu hakkında başkaca bilgisi yoktu.

Petrohof'ta o gün öğleden sonra hava sıcak ve güneşliydi. Petro'nun maiyetinin küçük rütbeli mensupları havuzların serin fıskiyelerinin yakınındaki teraslarda zaman geçiriyor veya bulutsuz yaz ufkunun altında bahçelerde geziniyorlardı. Petro ve başdanışmanları ana kanalın yakınında toplanmışlar, bir aşağı bir yukarı yürüyen imparatorun görüşlerini dinlemekteydiler. Oranienbaum'a gönderilen bir subay orada konuşlu Holstein alaylarına Petrohof'a yürüyüşe geçmeleri emrini iletti. Petro kendisini burada ölene dek savunacağını duyurdu. Holstein askerleri vardıklarında başkent yoluna nöbete çıkarıldılar. Ancak çarpışmaya girmelerinin emredilebileceğini anlamadıklarından beraberlerinde sadece tahta talim tüfeklerini getirmişlerdi. Bir başka subay körfeze beş mil mesafedeki Kronstadt'a gönderilip garnizondaki üç bin askerin teknelerle Petrohof'a gelmesi emri iletildi. Petro'nun giydiği Prusya üniformasını değiştirmesi için bir Preobrajenski Muhafızları üniforması bulundu. Petro'yu kararlı bir eyleme geçirme gayretiyle eski asker Münnich bu üniformayı giymesini, atla doğruca başkente gitmesini, kendini halka ve muhafızlara gösterip sadakat yeminlerini hatırlatmasını telkin etti. Goltz farklı bir tavsiyede bulundu: Batıya doğru doksan kilometre mesafedeki, Danimarka savaşı için ayrılmış ordunun bir kısmının toplandığı Narva'ya gitmesini tavsiye etti; Petro buradan kuvvetinin başına geçebilir, St. Petersburg üzerine yürüyüp tahtını geri alabilirdi. Efendilerinin karakterini iyi bilen Holstein askerleri ise sözlerini sakınmadan güvenlik bulacağı Holstein'a kaçmasını önerdiler. Petro hiçbir şey yapmadı.

Bu esnada Kronstadt'a gönderilen subay adaya vardığında garnizon komutanını başkentteki ve Petrohof'taki kargaşalıktan habersiz buldu. Kısa süre sonra Petro tarafından gönderilmiş bir başka haberci adaya ulaştı ve üç bin kişinin Petrohof'a gönderilmesi emrini iptal edip, komutana sadece adayı imparator adına korumasını söyledi. Bunun ardından da Petrohof'a dönüp kalenin kendisi için korunduğunu imparatora söyledi. Bundan kısa bir süre sonra o sabah Katerina'ya bağlılık yemini etmiş Rus donanma komutanı Amiral İvan Talizin St. Petersburg'dan adaya geldi ve yeni imparatoriçe adına kalenin komutasını devraldı. Garnizonun askerleri ile limandaki donanma gemilerinin mürettebatı Katerina'ya sadakatlerini bildirdiler.

Gece saat onda Petro'nun son temsilcisi Kronstadt'tan (iyi haber olduğunu düşündüğü ancak o sırada doğruluğunu yitirmiş olan, adanın

emin ellerde tutulduğu haberiyle) Petrohof'a döndü. Bu habercinin altı saatlik ayrılığında Petrohof'taki vaziyet kötüleşmişti. Petro'nun maiyetinin mensupları amaçsızca etrafta dolaşıyor veya parktaki bankların üstüne uzanmış yatıyorlardı. Oranienbaum'dan dinlenmiş halde gelen ancak ellerinde silah bulunmayan Holstein askerleri de "saldırıyı püskürtmek için" mevzilendirilmişti. Kronstadt'ın güvende olduğu söylenen Petro adaya gitmeye karar verdi. Açıkta demirlemiş büyük bir kadırga sahile getirildi ve subaylarının birçoğuyla gemiye bindi. Yelizaveta Vorontsova'yı geride bırakmayı reddetti ve korku içindeki on altı nedimesini de beraberlerine aldı.

Beyaz Gecelerin gümüşi aydınlığı içindeki körfezde görüş mesafesi gündüz gibi berraktı. Rüzgâr uygun estiğinden kalabalık kadırga sabah saat birde Kronstadt limanına yaklaştı. Giriş büyük bir putrelle kapatılmıştı. Gemi surların dışında demir attı. Petro küçük bir kayığa indi ve putrelin kaldırılması emrini vermek için kaleye gitti. Siperdeki nöbetçi genç subay kayığın yaklaşmamasını aksi takdirde ateş açacağını söyleyerek aşağıya bağırdı. Petro ayağa kalktı, üniformasını ve üstündeki Aziz Andreas nişanının kalın kurdelesini göstermek için pelerinini bir kenara attı. "Beni tanımadın mı?" diye bağırdı, "Ben senin imparatorunum."

Cevap, "Bizim artık imparatorumuz yok!" şeklinde geldi. "İmparatoriçe II. Katerina çok yaşasın! Bizim imparatoriçemiz artık odur ve bu surların gerisine kimseyi almama emri altındayız. Bir adım daha atın, ateş açarız!" Ürken Petro aceleyle kadırgaya döndü, yukarı tırmandı, kıç tarafındaki kamarasına koşup Yelizaveta Vorontsova'nın kollarına çöktü. İdareyi ele alan Münnich karaya dümen kırılması emrini verdi. Kadırga sabah saat dörtte Petrohof'tan daha güvenli olduğu zannedilen Oranienbaum'a ulaştı.

Gemiden indiklerinde Petro, imparatoriçenin büyük bir askeri gücün başında üzerine yürüdüğünü öğrendi. Bunu duyunca her şeyden vazgeçti. Etrafındaki herkesi gönderdi. Gözyaşları içinde artık kendisini koruyamayacağından Goltz'e St. Petersburg'a gitmesini söyledi. Arabaların alabildiği kadar kadın uzaklaştırıldı ancak Yelizaveta Vorontsova ondan ayrılmayı reddetti. Petro ağzını açmadan bir divana uzanıp kaldı. Az bir zaman sonra kalktı, bir kâğıt kalem istetti ve Katerina'ya Fransızca bir mektup yazdı. Ona karşı davranışlarından ötürü özür di-

ledi, düzelmeyi vaat etti ve tahtını onunla paylaşmayı teklif etti. Mektubu Katerina'ya iletmesi için Şansölye Yardımcısı Prens Aleksandr Golitsin'e teslim etti.

Aleksey Orlov tarafından Mon Plaisir'de uykusundan kaldırmasından yirmi dört saat sonra, sabah saat beşte Katerina ile ordusu tekrar yürüyüşe geçmişti. Petrohof yolunda Prens Golitsin, Katerina'yla karşılaştı ve ona Petro'nun mektubunu iletti. Katerina mektuba göz attığında, zaten ele geçirdiklerinin yarısının teklif edildiğini anlayınca devletin çıkarlarının başka tedbirler talep ettiğini ve cevap vermeyeceğini bildirdi. Golitsin derhal imparatoriçe olarak Katerina'ya sadakat yemini etmekle karşılık verdi.

Petro ilk mektubuna boş yere cevap bekledikten sonra ikinci bir mektup yazıp bu defa Yelizaveta Vorontsova ile birikte Holstein'a çekilebilirse tahttan feragat etmeyi önerdi. Katerina yeni haberci General İzmailov'a "Teklifi kabul ederim ancak feragati yazılı olarak almam gerekli," dedi. İzmailov geri döndüğünde Petro'yu ellerini başının arasına almış ümitsiz bir halde otururken buldu ve ona "Görüyorsunuz, imparatoriçe sizinle dost kalmak istiyor. Taç ve tahtınızdan kendi rızanızla ayrılırsanız, zarar görmeden Holstein'a çekilebilirsiniz" dedi. Petro en alçaltıcı şartlarla feragat belgesini imzaladı. Saltanatı sırasında devlet işlerinin kötüye gitmesinden tamamen sorumlu olduğunu, idare için gerekli nitelikleri taşımadığını beyan etti. "Ben, Petro, kendi serbest irademle sadece Rusya'ya değil tüm dünyaya Rus tahtını ebediyen ve ömrümün sonuna dek bıraktığımı resmen ilan ediyorum. Hiçbir zaman veya hiçbir kimsenin yardımıyla tahtı tekrar istirdat için çalışmayacağım ve buna Tanrı huzurunda yemin ederim."

III. Petro'nun altı ay süren saltanatı sona ermişti. Büyük Friedrich yıllar sonra şöyle demiştir: "Yatağa gönderilen bir çocuk gibi tahtından indirilmesine izin vermiştir."

44. Bölüm

"Ne Yaptığımızı Biz Kendimiz Bile Bilmiyoruz"

Katerina'nın ilerleyen ordusundan Aleksey Orlov komutasındaki bir grup süvari Petrohof parkına dörtnala girdi ve çaresiz Holstein askerlerini silahsızlandırmaya başladı. Aleksey, bu esnada Petro'nun saraydan ayrılıp önce Kronstadt'a sonra da Oranienbaum'a gittiğini öğrenince eski imparatoru ele geçirmek için sekiz kilometre uzaklıktaki malikâneye koşturdu. Oranienbaum'da Petro'yu Yelizaveta Vorontsova'yla başbaşa buldu. Yıllardır kullanılmayan, tozlarla kaplı küçük bir araba bulunup çıkarıldı. Petro ve Yelizaveta arabaya bindirilerek Aleksey Orlov komutasındaki bir atlı muhafız takımıyla çevrili halde Petrohof'a doğru yola çıkarıldı.

Tam o esnada Katerina'nın alayları Petrohof'a ulaşıyordu. Saat on birde Preobrajenski Muhafızları'nın üniformasını giymiş imparatoriçe beyaz bir at sırtında Petrohof'a geldi ve sevinçle bağrışan bir asker denizinin arasında atından indi. Petro'yu getiren araba ise öğle vakti ile saat bir arasında saray arazisine girdi. Etrafta derin bir sessizlik vardı. Petro arabasının aralarından geçtiği asker saflarına kendisini göstermemesi veya tek kelime etmemesi hususunda uyarılmıştı. Arabadan çıktığında ilk ricası Katerina'yı görmesine izin verilmesiydi. Bu isteği reddedildi. Vorontsova'yı bir daha ne zaman göreceğini bilemeyerek ve ayrılıklarının geçici olacağına inanarak veda için ona döndü. Birbirlerini bir daha hiç görmeyeceklerdi. Eski imparator bir merdivenden küçük bir odaya çıkartıldı ve burada kılıcı ile Aziz Andreas nişanının mavi kordonunu teslim etti. Uzun siyah çizmeleri ile Preobrajenski Muhafızları üniforması da alınınca, titreyen zavallı bedeni üstünde sadece gömleği ve çoraplarıyla kalakaldı. Biraz sonra giymesi için eskimiş bir sabahlık ile bir çift terlik getirildi.

Öğleden sonra geç vakitte St. Petersburg'dan gelen Nikita Panin, Katerina tarafından kocasını görmesi için gönderildi. Panin eski imparato-

run görünüşünden derin bir üzüntü duydu. Yıllar sonra, "III. Petro'yu o gün böylesi şartlar altında görmemi hayatımın en büyük talihsizlikleri altında sayarım" demiştir. Panin, eski imparatora artık devletin tutuklusu olduğu ve -üç ay önce VI. İvan'ı ziyaret ettiği- Schlüsselburg Kalesi'nde "düzgün ve rahat odalarda tutulacağı" mesajını iletti. Schlüsselburg'dan nihayetinde Holstein Dukalığı'na dönmesine izin verileceği ima edildi. Kaledeki odaları hazır edilirken, Petro'nun geçici bir tutukluluk yeri seçmesine izin verildi. O da yirmi iki kilometre uzaklıkta, bir yazlık ev ile çiftliğinin bulunduğu ıssız ancak çevresi hoş Ropşa'yı seçti.

Katerina kocasını daha fazla küçük düşürmek arzusunda değildi. Hatta onu görmeye dayanabileceğini bile sanmıyor, karşısında on sekiz yıl önce Rusya'ya yeni geldiğinde arkadaşlık ettiği delikanlıyı mı, yoksa kalabalık bir salonda kendisine "aptal" diye bağıran ve hapse atmakla tehdit eden sarhoş kabadayıyı mı bulacağından emin olamıyordu. Başlıca kaygısı yıllardan beri bekleyerek en sonunda elde ettiği kazanımlarını elinde sağlamca tutmaktı. Bu yüzden Petro zararsız hale getirilmeliydi. Holstein dükü unvanını korumakla birlikte memleketi Kiel'e geri gönderilmesi imkânsızdı. Holstein'da her zaman muhaliflerini yanında toplayan bir çekim noktası olabilecekti. Prusya kralı hemen yanı başında olacaktı; Friedrich'in onu etkisine almayacağını ve hükümdarlığına geri getirmek için kullanmayacağını kim bilebilirdi? Vardığı sonuç, Petro'nun da VI. İvan gibi Rusya'da hapis tutulmasıydı.

Petro Ropşa kırlarında bile potansiyel bir tehlikeydi. Gereğince korunduğunu güvene almak için, darbenin başarı kazanmasında çok emeği geçmiş acımasız ve sert bir asker olan Aleksey Orlov'u onun muhafızlarının başına getirdi. Petro'nun hayatını "mümkün olduğu kadar katlanılır hale getirmeleri ve isteklerini karşılamaları" için Orlov'la birlikte üç subay ile yüz askerlik bir müfreze ayrıldı. Aynı akşam saat altıda Petro perdeleri indirilmiş, altı atın çektiği büyük bir arabayla süvarilerin muhafızlığında Petrohof'tan Ropşa'ya hareket etti. Arabada eski imparatorla birlikte Aleksey Orlov, Teğmen Prens Bariatinski, Yüzbaşı Passek ve bir başka subay bulunuyordu.

Nikita Panin, Aleksey ve Gregori Orlov ile Kiril Razumovski Katerina'yı iktidara getiren darbede önemli roller oynamışlardı. Prenses Daşkova'nın varlığı ise fuzuliydi. İmparatoriçenin yanı başında

Petrohof'a at sürmüş ve yolda birkaç saatlik mola sırasında onunla aynı yatağı paylaşmıştı. Ancak kritik kararların alınmasında ve eylemlerde herhangi bir rol oynamamıştı. Orlovlardan haberdardı ancak Gregori'nin özel rolü ve statüsü hakkında hiçbir bilgisi yoktu. Bu durum aniden değişti. Petro Ropşa'ya götürüldükten sonra Daşkova bir defasında imparatoriçenin Petrohof Sarayı'ndaki özel dairesine girdi. İçerde Teğmen Orlov'un bir divanda boylu boyunca yattığını ve Holstein askerlerinden biriyle mücadele ederken yaraladığı bacağını dinlendirdiğini hayretle gördü. Orlov'un önünde açtığı ve okuduğu bir mühürlü mektup yığını duruyordu. İmparatoriçenin Gregori'yle ilişkisinden habersiz Daşkova, imparatoriçenin ve kendisinin sosyal sınıf ve eğitim bakımından çok altında telakki ettiği bu askeri gayet rahat bir tavırla devlet belgelerini okurken görünce çok sinirlendi. "Seni hiç ilgilendirmeyen yazıları ne hakla okuyorsun" diye sordu. "İmparatoriçe ve özel tayin ettiği kişiler dışında kimsenin bunları okumaya hakkı yoktur."

Orlov gülümseyerek "Kesinlikle öyle" dedi. "Açmamı imparatoriçe istedi."

Daşkova, "Bundan şüphe duyarım" karşılığını verdi. "Majesteleri okuyacak kifayette birini tayin edene dek mektuplar bekleyebilirlerdi. Ne sen ne de ben bu konularda yeterince deneyimliyiz" dedi ve odadan ayrıldı.

Daha sonra geri döndüğünde Orlov'u hâlâ divanda uzanırken buldu. Ancak bu defa imparatoriçe de rahat ve mutlu bir edayla yanında oturmaktaydı. Divanın yanında üç kişilik bir sofra hazırlanmıştı. Katerina Daşkova'yı selamladı ve kendilerine katılmaya davet etti. Yemek sırasında prenses imparatoriçenin genç subaya nasıl hürmet gösterdiğine, söylediklerine başını sallayıp güldüğüne, muhabbetini saklamak için hiçbir gayret göstermediğine dikkat etti. Daşkova'nın daha sonra yazdığına göre "aralarında bir ilişkinin mevcudiyetini, anlatılamaz bir acı ve utançla o sırada idrak ettim".

Uzun gün sona ermişti. Katerina bitkin düştüğü halde muhafız subayları ve askerler kutlamak için St. Petersburg'a dönmeyi istiyor, o da onları hoşnut kılmayı arzu ediyordu. Dolayısıyla muzaffer imparatoriçe aynı gece Petrohof'tan ayrılıp St. Petersburg'a geri döndü. Birkaç saatliğine uyumak için yolda kısa bir mola verdikten sonra 30 Haziran Pazar

günü sabahı üstünden çıkarmadığı üniformasıyla beyaz atının sırtında başkente zafer girişi yaptı. Sokaklar heyecan içindeki halkla doluydu; kiliseler çanlarını çalıyor, davullar vuruluyordu. Katerina düzenlenen dini ayine ve Te Deum şükran duasına katıldı ve ardından yatağına gitti. Bol miktarda içki içmiş İzmailovski Muhafızları arasında Prusyalıların geldiği söylentisinin yayıldığı gece yarısına dek uyudu. Askerler kaçırıldığı veya öldürüldüğünden korkarak kışlalarından çıkmış, saraya yürümüş ve imparatoriçeyi görmeyi talep etmekteydiler. Katerina yataktan kalktı, üniformasını üstüne geçirip her şeyin yolunda olduğunu göstermek için dışarı çıktı; kendisi, onlar ve imparatorluk güven içindeydi. Ardından yatağına dönüp sekiz saat daha uyudu.

Aynı gece saat sekizde Petro Ropşa'ya ulaştı. Büyük Petro'nun hükümdarlığı sırasında inşa edilmiş bu taş ev İmparatoriçe Yelizaveta'nın balık avlamayı sevdiği gölüyle birlikte geniş bir bahçenin içindeydi. Evi yeğeni Petro'ya vermişti. Tutukludan sorumlu Aleksey Orlov onu içinde yataktan başka pek bir eşyası olmayan zemin kattaki küçük bir odaya yerleştirdi. Nöbete çıkarılmış askerlerin içeriyi görmemesi için pencerelerin panjurları sıkı sıkıya kapatıldı. Öğlen vakti bile içerisi karanlık kalmakta, silahlı bir nöbetçi kapıda beklemekteydi. İçeriye kapatılmış Petro'nun bahçede yürümesine veya dışarıdaki terasta hava almasına izin verilmiyordu. Ancak Katerina'ya yazmasına izin verilince izleyen günler zarfında ona üç mektup gönderdi. Birincisi şöyledir:

> Majestelerinin bana itimat etmesini ve işgal ettiğim oda kımıldayamayacağım kadar küçük olduğundan ikinci odadan muhafızların kaldırılması için emir göndermesi iyiliğini istirham ederim. Majestelerinin bildiği gibi içerde her zaman hareket ederim ve bunu yapamazsam ayaklarım şişer. Ayrıca ihtiyaç görmek zorunda kaldığımda bunu karşılarında yapamayacağımdan subayların benimle aynı odada bulunmamaları için de emir vermelerini rica ederim. Nihayet, Majestelerine karşı suç işlemediğimden bana suçlu muamelesi yapmamalarını istirham ederim. Şahsımı Majestelerinin yüce gönüllüğüne terk ediyorum ve (Yelizaveta Vorontsova) adlı kişiyle Almanya'da birleştirilmemi rica ediyorum. Tanrı bunun karşılığını Majestelerine verecektir.
>
> Hakir ve sadık hizmetkârınız.
>
> Petro

Majesteleri şahıslarına ve saltanatlarına karşı hiçbir şey yapmayacağımdan ve bunu düşünmeyeceğimden emin olabilirler.

İkinci mektup:

Zaten yeterince fena vaziyetteki bir insanı mahvetmeyi istemiyorsanız, bana acıyınız ve tek tesellim (Yelizaveta Vorontsova'yı) bana gönderiniz. Bu saltanatınızdaki en büyük hayırseverlik olacaktır. Ayrıca Majesteleri kendilerini bir an görmeme izin verirlerse en büyük dileğim yerine gelecektir.

Hakir hizmetkârınız,
Petro

Üçüncü mektup:

Majesteleri:

Her konuda arzularınıza uygun davrandığım için Majestelerine daha önce müsaadeleri için ricada bulunduğum insanlarla birlikte Almanya'ya gitmeme izin vermeniz amacıyla bir kez daha size yalvarıyorum. Umuyorum ki yüce gönlünüz bu isteğimi boşa çıkarmaz.

Hakir hizmetkârınız,
Petro

Katerina bu mektupları cevapsız bıraktı.

Petro'nun hapisteki ilk tam günü 30 Haziran'dı. Ertesi sabah kötü bir gece geçirdiğinden şikâyet etti ve Oranienbaum'daki yatağında yatana kadar doğru düzgün asla uyuyamayacağını söyledi. Katerina derhal beyaz ipekli örtüsüyle sayvanlı karyolasını bir arabayla göndertti. Ardından kemanını, kaniş köpeğini, Alman doktorunu ve siyahi uşağının gönderilmesini rica etti. İmparatoriçe bütün bu ricaların karşılanması emrini verdi; fiiliyatta gelen sadece doktor oldu. Tutuklu ne zaman dışarda hava almak isterse Aleksey kapıyı açıyor, girişi tutan nöbetçiye işaret ediyor ve omuzlarını silkiyordu.

Katerina ile danışmanları eski imparator konusunda ne yapacaklarından emin değillerdi. Petro'yu Schlüsselburg Kalesi'ne kapatmak yolundaki ilk planları artık yetersiz görünmekteydi. Schlüsselburg başkentten sadece altmış kilometre kadar uzaktaydı ve buradaki tahttan indirilmiş ikinci hükümdar olacaktı. Holstein'a geri gönderilmesi de söz

konusu değildi. Fakat Schlüsselburg ve Holstein düşünülmüyorsa, nereye gidecekti?

Katerina'nın siyasi -ve belki de fiziki- bekası için Petro'nun ölümünün gerekli olduğu sonucuna vardığına dair herhangi bir delil mevcut değildir. "Zararsızlaştırılması"nın icap ettiği hususunda ise danışmanlarıyla fikir birliği içindeydi. Herhangi bir riske girmemeye kararlıydı ve dostları onun bu kararlılığını gayet iyi bilmekteydi. Diğer taraftan gayritabii bir ölümü arzu ettiğini akla getirecek herhangi bir imada bile bulunmayacak kadar ihtiyatlıydı. Ancak Orlovların onun içinden geçirdiklerini tahmin etmiş olmaları ve efendilerine planlarını önceden bildirmeden ve sırlarını kendilerine saklayarak, onu bu tehlikeden emin bir yolla kurtarabileceklerini tasarlamış olabilecekleri ihtimal dahilindedir. Orlovların Petro'nun hayatını sona erdirmek için kesinlikle güçlü nedenleri vardı. Gregori Orlov hükümdar efendisiyle evlenmeyi umuyor, yolunu Petro kesiyordu. Tahttan indirildiği ve hapsedildiği halde Petro hâlâ Tanrı'nın gözünde Katerina'nın meşru kocasıydı; Ortodoks Kilisesi tarafından kutsanmış bir evlilik bağını ancak ölüm sona erdirebilirdi. Eski imparator hayattan ayrılırsa, Katerina ile Gregori arasında evliliğe karşı dini bir engel kalmayacaktı. Eski İmparatoriçe Yelizaveta Ukraynalı köylü Aleksey Razumovski ile evlenmişti; kendisi, Gregori, muhafız alayı subayı rütbesiyle daha yüksek bir mertebedeydi.

Ropşa'da zihni karmaşaları ve bilinmezliğin korkusu Petro'nun sağlığını harap etmekteydi. Yatağında kımıldamadan yatıyor veya ayağa kalkıp küçük odasını adımlıyordu. Salı günü, yani tutukluğunun üçüncü gününde ağır bir ishale tutuldu. Çarşamba akşamı Holstein'lı hekimi Dr. Luders'in St. Petersburg'dan getirilmesini gerektiren bir baş ağrısından ıstırap çekti. Perşembe sabahı sabık imparator daha iyi görünmediğinden ikinci bir doktor çağrıldı. Aynı gün iki doktor hastanın iyileştiği yargısına vardılar ve hapis hayatını daha fazla paylaşmak istemediklerinden başkente döndüler. Cuma günü sakin geçti. Sonra cumartesi sabahı, yani Petro'nun Ropşa'daki yedinci gününde, tutuklu hâlâ uyurken bahçede dolaşmasına izin verilen Fransız uşağı Bressan birdenbire yakalandı, ağzı tıkandı, kapalı bir arabaya sokuldu ve alınıp götürüldü. Olay Petro'ya bildirilmedi. Saat ikide Petro, Aleksey Orlov, Teğmen Bariatinski ve muhafızlardan diğer başka subaylarla birlikte yemeğe davet edildi.

Bundan sonra meydana gelenleri olayın tek şahidi imparatoriçeye doğrudan itiraf etmiştir. Cuma akşamı saat altıda Ropşa'dan bir atlı dörtnala St. Petersburg'a girdi ve Aleksey Orlov'dan kirli bir gri kâğıda yazılmış Rusça bir mesaj teslim etti. El yazısıyla çiziktirilmiş ve neredeyse okunmaz haldeki mesajı anlamak güçtü. İçkiden veya korkudan veya her ikisi yüzünden aklını yitirmiş birinin elinden çıkmış gibiydi.

> Matuşka, Küçük Anamız, en şefaatkâr *Gosudarina*, hükümdarımız efendimiz, neler olduğunu nasıl izah ve tasvir edeyim? Sadık hizmetkârınıza inanmayacaksınız ancak Tanrı karşısında doğruyu söylüyorum. Ölüme hazırım ancak ben de nasıl olduğunu bilmiyorum. Bize merhamet göstermezseniz, elden gideriz. Matuşka, kendileri artık yoklar. Ancak kimsenin niyeti bu değildi. *Gosudara*, hükümdar efendimize el kaldırmaya aramızdan kim cesaret edebilirdi. Ancak *Gosudarina*, bu iş oldu. Öğlen yemeğinde masada tartışmaya ve Prens Bariatinski ile kavgaya başladı. Aralarına giremeden ölmüştü. Biz kendimiz de ne yaptığımızı bilmiyoruz. Hepimiz suçluyuz ve ölmeyi hak ediyoruz. Sırf kardeşimin [Gregori] uğruna bize merhamet ediniz. Suçumu itiraf ettim ve başka söyleyecek bir şeyim yoktur. Bizi affediniz veyahut beni hemen bitiriniz. Güneş artık bana bir daha parlamayacak ve hayatım değerini yitirmiştir. Sizi kızdırdık ve ruhlarımızı sonsuza dek yitirdik.

Ne olmuştu? Ölümün sebebi ve şartları, işe karışanların niyetleri ve sorumluluk dereceleri hiçbir zaman bilinemeyecek olmakla beraber, öğrenilebilenleri ve tahmin edilebilenleri belki de şöyle bir araya getirebiliriz:

Aleksey Orlov, Prens Teodor Bariatinski ve diğerleri 6 Temmuz Cumartesi günü öğlen yemeği için tutukluyu davet etmişlerdi. Belki de tüm haftayı, kendilerinin bu tükenmiş, küçük düşmüş adamı gözlemekle geçirdiklerini, St. Petersburg'da şenlik yapan daha talihli arkadaşlarından daha ne kadar ayrı kalacaklarını düşünerek geçirmişlerdi. Yemek sırasında herhalde herkes çok içmişti. Sonra da belki kurguladıkları belki de kontrolden çıkan bir tartışma yüzünden Petro'nun üzerine atlayıp onu bir döşeğin altında havasız bırakarak öldürmeye çalışmışlardı. Fakat Petro mücadele etmiş ve ellerinden kaçmıştı. Ellerini ayaklarını bağlamışlar, boynuna bir eşarp dolayıp boğmuşlardı.

Petro'nun ölümünün kazayla mı, yemekte kontrolden çıkmış bir sarhoşluk kavgasıyla mı, yoksa tasarlanmış ve kasti bir cinayet sonucu mu olduğu asla bilinemeyecektir. Orlov'un bozuk, anlaşılmaz, aklını

yitirmişçesine yazdığı, pişmanlık ve dehşet kadar başına geleceklerden de duyduğu korkuyu yansıtan mektubu bu denli ileri gitmeyi hesaplamadığını akla getirmektedir. O akşam başkente geldiğinde üstü başı dağınık, ter içinde kalmış ve toza bulanmıştı. Onu tesadüfen görmüş birisi "yüzünde ürkütücü bir ifade vardı" demiştir. Orlov'un merhamet göstermesi için Katerina'ya yakarışları -"Biz kendimiz bile ne yaptığımızı anlamadık" ve "Bizi affediniz veya hemen icabımıza bakınız"- Petro öldüğünde orada olduğunu, diğer yandan olayı tasarlamadığını düşündürmektedir.

Her hâlükârda ölüm kasti veya subaylar tarafından önceden planlanmış olsun Katerina herhalde şahsen masumdu. Diğer taraftan hiç kabahatsiz de sayılamazdı. Kocasını adam öldürmekten çekinmediğini ve Petro'dan nefret ettiğini bile bile Aleksey Orlov'un ellerine teslim etmişti. Ancak Orlov'un mektubu Katerina'yı çok sarsmıştı. Hezeyan içindeki ifadeleri ve ümitsizce yakarışları Katerina'nın cinayet kastından ön bilgisi olduğuna ve rıza gösterdiğine inanmayı neredeyse imkânsız hale getirmektedir. Aleksey Orlov da böylesine çılgınca ve alçakça bir hikâyeyi uydurabilecek kadar kafası çalışan, farklı çehrelere bürünebilecek türden bir insan değildi. Prenses Daşkova'nın vicdanında Orlov'un mektubu Katerina'yı tüm suç ortaklığı şüphelerinden aklamıştır. Daşkova arkadaşını ertesi gün ziyaret ettiğinde Katerina onu şu sözlerle karşılamıştı: "Ölümünden duyduğum dehşeti ifade edemem. Bu sarsıntı beni yıktı!" Olaylardaki rolünü hâlâ imparatoriçeyle eşdeğer gören prenses, "Sizin ve benim şanımız bakımından bu ölüm çok ani meydana geldi, Madam" demekten kendini alamadı.

Her ne şekilde olmuşsa, Katerina o esnada vakanın neticeleriyle ilgilenmek zorundaydı. Kocası ve sabık imparator onun dostları ve taraftarlarının gözetimindeyken ölmüştü. Aleksey Orlov ile Ropşa'daki diğer subayları tutuklatmalı mıydı? Bunu yaptığı takdirde, üç aylık çocuğunun babası Gregori nasıl bir tepki verecekti? Muhafızlar nasıl bir tavır alacaktı? Senato, St. Petersburg ve Rus halkı nasıl davranacaktı? Muhtemelen Panin'in tavsiyesiyle aldığı karar ölümü bir tıp trajedisi şeklinde takdim etmek oldu. Kocasına muhafızlık eden subayların ondan nefret ettiğini herkes bildiği için cenazeye otopsi yaptırılmasını emretti. Orlov'u temize çıkaracağına güven duyduğu doktorlara ölünün bedenini teşrin ettirdi. İnceleme yapan doktorlar kendilerine söylendiği gibi sadece zehirlenme

belirtileri aradılar. Bu yönde bir delil bulamadıkları için de Petro'nun doğal sebeplerle, muhtemelen aşırı ishal nöbetinden -"kolik"- öldüğünü, beynini etkileyen bu nöbetin inmeye yol açtığını duyurdular. Katerina bunun ardından Panin'in yardımıyla bir beyanat yayımladı:

> Hükümdarlığımızın yedinci gününde Tanrı'nın iradesiyle sabık imparator III. Petro'nun hayatının ani bir ishal koliği nöbeti sonucu hitam bulduğu haberini büyük bir üzüntü ve teessürle aldık. Cismani bedeninin Aleksandr Nevski Manastırı'na götürülmesini emrettik. Tüm sadık tebaamızdan herhangi bir kötü duyguya kapılmadan cenazesine veda etmelerini ve ruhunun selameti için dua etmelerini istiyoruz.

Panin ayrıca cenazenin olabildiğince normal bir şekilde teşhir edilmesini de tavsiye etti; hâlâ hayatta olduğu, bir yerlerde saklandığı ve tekrar ortaya çıkabileceği söylentilerine yol açmaktansa ölünün naaşının sergilenmesinin daha akıllıca olacağına inanıyordu. Sabık imparatorun St. Petersburg Aleksandr Nevski Manastırı'nda katafalkta yatan naaşına Petro'nun taşımaktan büyük zevk aldığı mavi renkli Holstein süvari subayı üniforması giydirildi. Ancak bu defa güdülen amaç onun yabancı kökenlerine ve tercihlerine dikkatleri çekmekti. Göğsünde madalya veya kurdele takılı değildi. Bir numara büyük üç köşeli şapkası alnını örtüyor ancak yüzünün açıkta kalan kısmının kararmış ve şişmiş olduğu görülebiliyordu. Şayet boynu sıkılarak öldürülmüşse çenesine kadar çıkan geniş ve uzun bir kravat morarmış ve kararmış olması gereken bedeninin bu kısmını kapamaktaydı. Ortodoks Kilisesi geleneğine göre açık kalması gereken ellerine kalın süvari eldivenleri geçirilmişti.

Bedeni baş ve ayak taraflarına mumlar konulmuş bir katafalkın üstündeydi. Askerler tarafından acele ettirilen kuyruktaki ziyaretçiler Katerina'yı daha önce İmparatoriçe Yelizaveta'nın cenazesinde yaptığı gibi kocasının yanında diz çökmüş ve dua eder halde göremediler. Yokluğu, açıklandığına göre, Senato'nun, "Emperyal Majestelerinin sağlığını Rus anavatanına sevgisinden ötürü koruması" için cenazeye katılmaması yönündeki çağrısı sonucundaydı. Petro'nun toprağa verildiği yer de alışılmışın dışındaydı. Büyük Petro'nun torunu olduğu halde, III. Petro taç giymediğinden kutsanmış çarlar ve imparatoriçelerle birlikte kale katedralde yatamazdı. Petro'nun tabutu 23 Temmuz'da Nevski Manastırı'nda, tahttan indirilmiş ve hapse atılmış VI. İvan'ın annesi Na-

ibe Anna Leopoldovna'nın tabutunun yanına konuldu. Petro, karısının otuz dört yıllık saltanatı boyunca burada kalacaktı.

Katerina bu olaylar silsilesini kocasının ölümünden iki hafta sonra Stanislaw Poniatowski'ye gönderdiği bir mektubunda izah etmiştir:

> III. Petro az olan aklını da kaybetmişti. Dinini değiştirmek, muhafızları dağıtmak. Yelizaveta Vorontsova ile evlenmek ve beni hapse atmak istemekteydi. Prusya'yla barışın kutlandığı gün bana yemekte herkesin önünde hakaret etti ve aynı akşam tutuklanmamı emretti. Bu emir geri alınmakla beraber o andan itibaren bana İmparatoriçe Yelizaveta'nın ölümünün ardından yapılan (tahtta Petro'nun yerini alması) tekliflere kulak verdim. Muhafızlardan birçok yüzbaşıya güvenebiliyorduk. Anahtar Orlov kardeşlerin elindeydi. Fevkalade azimli bir ailedir ve rütbesiz askerler tarafından çok sevilmektedirler. Onlara büyük bir borcum var.
>
> Tahttan indirilen imparatoru Schlüsselburg'da düzgün rahat odalar hazırlanana kadar Aleksey Orlov'un komutasında dört subay ve seçilmiş bir müfreze iyi huylu askerle uzak mesafede, çok hoş bir yer olan Ropşa'ya gönderdim. Ancak Tanrı başka türlü takdir etti. Korkudan üç gün süren bir ishale yakalandı ve dördüncü gün aşırı içki içince ... bir ishal koliğine yakalandı ve beyni hasar gördü. İki gün boyunca nöbet halindeydi ve bunu aşırı bitkinlik izledi. Doktorların tüm yardımına rağmen çağırttığı Lüterci bir papazın yanında hayatını yitirdi. Subayların onu zehirlediğinden korktuğum için otopsi yaptırdım ancak en ufak bir zehirlenme izi bulunamadı. Midesi gayet sağlıklıymış ancak küçük bağırsakları çok iltihaplandığından bir inme onu alıp götürmüş. Kalbi olağanüstü küçükmüş ve hasar görmüş.
>
> Böylelikle Tanrı her şeyi kendi tasarladığı şekle getirmiş oldu. Tanrı'nın eli dahil olmasaydı böylesine çok şanslı hal ve şart tesadüfen bir araya gelemeyeceğinden, bütün bu işler önceden ayarlanmış bir plan sonucunda değil, daha çok bir mucizeyle meydana geldi. Yabancılara duyulan nefret her şeyde baş unsurdu ve III. Petro'ya da yabancı gözüyle bakılırdı.

Avrupa'nın büyük kısmı Katerina'yı bu ölümden sorumlu tuttu. Gazeteler ve dergiler kıta çapında Korkunç İvan'ın günlerine geri dönüldüğünden bahsettiler. Birçokları imparatorun "kolikten" öldüğü yolundaki resmi açıklamaya şüpheyle yaklaştılar. Prusya Kralı Friedrich "Herkes koliğin nasıl bir şey olduğunu bilir" diyerek sözü fazla uzatmadı. Voltaire, yorumda bulunmadan "çok içen birinin kolikten ölmesi bize

ayık kalmamız gerektiğini öğretir" dedi. Friedrich yine de Katerina'nın şahsi masumiyetine inanıyordu. Hatıralarında şöyle yazmıştır:

> İmparatoriçe bu suçtan gerçekten habersizdi ve göstermelik sayılamayacak bir üzüntü ve infialle durumu öğrendi. Bütün dünyanın kendisi hakkında şu anda verdiği yargıyı doğru şekilde tahmin etmişti. Boşanmanın ve bir manastıra kapatılmanın eşiğindeki tecrübesiz bir genç kadın talihini Orlov biraderlere bağlamıştı. Fakat böyle de olsa imparatorun katledilmesi niyetlerinden habersizdi. Kendi kararına kalsaydı kısmen taç giydikten sonra her şeyin düzene gireceğine, kısmen de kocası gibi yüreksiz bir düşmanın tehdit oluşturmayacağına inandığından onu hayatta bırakırdı. Sabık imparatorun kendilerine karşı muhalefetin bayrağı haline gelebileceğini öngören çok daha cüretkâr ve gözü pek Orlovlar ise daha katı yürekliydiler ve onu yollarından kaldırdılar. İşledikleri suçun meyvelerini Katerina topladı ve desteklerini sağlama almak için bu suçun faillerini sadece esirgemekle kalmadı aynı zamanda çevresinde de tuttu.

Katerina, yabancıların yorum ve dedikodularına ne kadar aldırmaz görünse de Avrupa'nın kocasının ölümüne verdiği tepkilerden ötürü hiç içi rahat etmedi. Yıllar sonra St. Petersburg'da misafir ettiği, Fransız Aydınlanma çağı şahsiyetlerinden, *Ansiklopedi* yazarı Denis Diderot'ya "Kocamın ölümü hakkında Paris'te neler söylüyorlar?" sorusunu yöneltti. Diderot, buna cevap veremeyecek kadar sıkıntı duydu. Rahatsızlığını artırmamak için o da konuşmayı başka bir mecraya çevirdi.

Katerina'nın cinayete karışmış olabileceği meselesiyle ilgilenen bir başka kişi, Aleksey Orlov'un mektubunu yıllar sonra okuması üzerine imparatoriçeyi III. Petro'nun ölümünden ötürü aklamıştır. Katerina, Orlov'un mektubunu alıp okuduktan sonra bir çekmeceye kilitlemişti. Yaşamının geri kalan süresinde mektubu burada saklı tuttu. Ölümünün ardından mektup bulundu ve el yazısından Aleksey Orlov'a aidiyetinin teşhis edildiği oğlu İmparator Pavel'e söylendi. Pavel mektubu okudu ve annesinin masumiyetine kanaat getirdi.

Cinayeti işleyenlerden hiçbiri ceza almadı. Faillerin üzerine gitmekle kendi masumiyetini tespit ettirebileceği veya en azından bu yöndeki görüşleri güçlendirebileceği halde Katerina'nın onları cezalandırması pek mümkün olamazdı. Tahtını Aleksey Orlov ile kardeşlerine borçluydu.

Onu şafak vakti gelip Mon Plaisir'de uyandıran ve St. Petersburg'a getiren kişi Aleksey'di. O ve kardeşleri hayatlarını kendisi uğruna tehlikeye atmışlardı; bunun karşılığında onları korumak mecburiyeti altındaydı. Bu sebeplerle Petro'nun doğal sebeplerle öldüğünü ilan etti. Rusya'da ona bazıları inanırken, bazıları inanmadı; pek çoğu da aldırmadı.

Katerina bu ölümü tasarlamamıştı ancak maksatlarına uygun düşmekteydi. Kocasından kurtulmuş ancak başka bir ağır yükün altına girmişti: Katerina'nın kişiliğinin ve Rusya'nın üzerine düşen bu cinayet gölgesi yaşamı boyunca silinmedi. Külfetle karışık böyle bir nimetin tarihte ilk defa bir hükümdarın kısmetine düştüğü söylenemezdi. İngiltere Kralı II. Henry eski dostu ve himaye ettiği kişilerden Thomas Becket'i Canterbury başpiskoposluğuna tayin etmişti. Becket daha sonradan kiliseye dair birçok meselede krala muhalefet edip çatıştığında Henry ihanete uğradığını düşündü. Bir öfke anında, "Bu her şeye burnunu sokan papazdan beni hiç kimse kurtarmayacak mı?" diyerek bağırdı. Bunun üzerine yanındaki şövalyelerden dördü atlarını Canterbury'ye sürüp başpiskoposu katedral mihrabı önünde katlettiler. Henry özellikle kastı bulunmayan bu eylemden ötürü pişmanlığını ifade etmek için çıplak ayakla kilometrelerce katedrale kadar yol yürüdü ve mihrabın önünde diz çöküp af diledi. Tahtında Henry kadar güvenle oturmayan Katerina böyle bir harekete cesaret edememiştir.

Kraliçe olmak isteyen Stettin'deki çocuğun ve hükümdarlık etmeye kocasından daha uygun olduğunu düşünen grandüşesin hülyası gerçeğe dönmüştü. Katerina otuz üç yaşındaydı. Hayatının yarısı önündeydi.

V

RUSYA İMPARATORİÇESİ

45. Bölüm

Taç Giyme Töreni

Katerina, Büyük Petro'nun tahtına çıkmış ve dünyanın en büyük imparatorluğunu yönetmiştir. Kararnamelere attığı imza kanun gücündeydi ve öyle istediği takdirde yirmi milyon uyruğundan her birinin hayatı ve ölümüne karar verebilirdi. Zekiydi, iyi eğitimliydi ve insanların karakterlerini ustalıkla yargılayabiliyordu. Darbe sırasında kararlılık ve cesaret göstermişti; tahta çıkar çıkmaz açık zihniyetini, affediciliğini, akılcılığını ve işbirliğine dayalı siyasi ahlak anlayışını ortaya koydu. Hükümdarlık makamının ciddiyetini espri duygusu ve hazırcevaplığıyla yumuşattı. Katerina gerçekten de döneminin hükümdarlarına göre ülkesinde geniş bir mizah alanını serbest bırakmıştır. Diğer taraftan dostlarının bile aşamayacağı bazı sınırları mevcuttu.

Tahta ordunun, kilisenin, soyluların çoğunluğunun ve St. Petersburg halkının yardımıyla gelmiş; tüm bu çevreler şahsiyeti ve karakteri kocasının her alandaki liyakatsizliğiyle açık bir zıtlık içinde olduğundan ona yardım etmişlerdi. Darbeden ötürü fazla bir düşman edinmedi ve saltanatının ilk haftalarında muhalefetle karşılaşmadı. Bununla beraber, bir dizi sorun önünde durmaktaydı. Tahta geleneksel Rus usulleriyle çıkmamıştı. İlk çarların çoğunluğu ırsi haklarıyla halefiyet elde etmişler ve ilahi temsilciler olarak kabul edilip muamele görmüşlerdi. Ancak bu tanrısal tarzla hüküm süren son çar, Büyük Petro'nun babası, 1676'da ölen Çar Aleksey Mihailoviç'di. Petro Rusya'yı Batılılaştırma gayretinin parçası olarak bu imgeyi değiştirmiş ve "devletin birinci hizmetkârı" sözüyle tarif edilen yeni ve dünyevi bir otokrat tipi yaratmıştı. Petro aynı zamanda bundan böyle tahtın sabit erkek nesebi halefiyetiyle geçmeyeceğini, her hükümdarın kendi halefini belirleyebileceğini karara bağlayarak halefiyet usulünü de değiştirmişti. Ancak Katerina bu yeni kurallara göre de hak sahibi sınıfında değildi. Ne kendisini Rusya'ya getiren İmparatoriçe Yelizaveta, ne de onun yerine geçen III. Petro onu Rus tahtının veliaht-

lığına getirmişlerdi. Kadim Rus halefiyet kanunları uygulanmış olsaydı, III. Petro'nun veliahtının Katerina'nın yedi yaşındaki oğlu Pavel olması icap ederdi. Veyahut bazı Rusların fısıldaşmaya devam ettikleri gibi gerçek çar, tahttan çocukluğunda indirilmiş ve yaşamının büyük kısmını bir hücrede kapalı geçiren VI. İvan'dı. Katerina tahta hiçbir hakkın veya öncülün desteğiyle gelmemişti; kelimenin en çıplak manasıyla bir gaspçıydı. Saltanatının ilk on yılında bu gölge üstünden eksilmedi ve onu çeşitli iddalara, entrikalara ve en nihayetinde isyana karşı zayıf bıraktı. Bu karışıklıklar onu gelecekte beklediği halde Katerina hükümdarlığının ilk yazında başına geleceklerin farkındaydı. Dolayısıyla saltanatına geleneksel kaideleri değiştirerek başladı. Daha önceki hükümdarlar göze giren uyruklarını kendileri seçerler ve seçimlerini de imtiyazlar yağdırarak gösterirlerdi. Katerina bunun tam tersinde bir durumdaydı; göze girmek için ricada bulunmak zorunda kalan oydu. Stanislaw Poniatowski'ye yazarken müstehzi bir edayla şöyle demektedir: "Muhafızların en küçük askeri bile beni gördüğünde 'bunu oraya ben elimle çıkardım' diye aklından geçiriyor. Binlerce garip şey yapmak durumunda kalıyorum. Boyun eğersem bana tapacaklardır; aksi takdirde, neler olacağını bilmiyorum."

İşe destek ve minnettarlık arayarak başladı. Petro'nun Ropşa'da öldürülmesini öğrenmeden önce bile kendisini tahta getirenlere terfiler, nişanlar, para ve mülkler yağdırmıştı. Gregori Orlov'a elli bin ruble verildi; Aleksey Orlov yirmi dört bin ruble aldı; Orlov biraderlerin her birine de bu miktarın yarısı verildi. Katerina Daşkova'ya yıllık on iki bin ruble tahsisat ile kocasının borçlarını ödemesi için yirmi dört bin ruble hediye uygun görüldü. Nikita Panin ile Kiril Razumovski'nin her birine yıllık beş bin ruble hayat boyu maaş bağlandı. Katerina'nın oğlu Aleksey Bobrinski'nin doğumu sırasında Petro'nun dikkatini çelmek için evini yakan ve daha sonra da çocuğu yanına alarak bakımını üstlenen Vasili Şkurin asil sınıfına yükseltildi. Petrohof'a yürüyüşün başına geçmeden önce Katerina'ya saflarından çıkarak kılıcının püskülünü takdim eden genç Atlı Muhafız subayı Gregori Potemkin terfi ettirildi. Petersburg garnizonunun tüm askerlerine ikramiye olarak toplam bedeli 226.000 ruble tutan yarım yıllık maaşları verildi.*

* 2019 itibariyle yaklaşık olarak Gregori 2,5 milyon, Aleksey 1,2 milyon, diğer Orlov biraderler ve Daşkova 600 biner, Panin ile Razumovski 250 biner dolar tahsisat almış. Daşkova'ya ayrıca 600 bin dolar para verilmiş. Petersburg garnizonunun yıllık maaşlarının yarısı ise 11,3 milyon dolar tutuyormuş-ed.n.

Katerina, Yelizaveta'nın son yıllarında kısmen kendisine çok yakın olduklarını düşündüğü için yerlerinden ettiği ve sürgüne gönderdiği eski dostlarını ve müttefiklerini de unutmadı. Tahta çıkışının ertesi günü yeni imparatoriçe, tahta çıkartılmasını ilk defa ortaya atmış, soruşturma ve dört yıllık sürgün zamanında hiç ağzını açmamış olan eski şansölye Aleksey Bestujev'e bir haberci gönderdi. St. Petersburg'a çağrılan Bestujev'i başkentin otuz kilometre dışında Gregori Orlov karşıladı ve bir saltanat arabasında Yazlık Saray'a götürdü. Burada kendisini karşılayan Katerina onu kucakladı ve tüm unvanlarını iade etti. Yazlık Saray'da bir daire ayrılan ve tüm yemekleri saray mutfağından gönderilen Bestujev'e daha sonra süslü bir araba ile harika bir şarap kavını içeren geniş bir ev tahsis edildi. 1 Ağustos'ta özel bir beyannameyle kendisine karşı 1758'de yöneltilen tüm suçlamalardan aklandığı ilan edildi, kurmayı amaçladığı İmparatorluk Divanı'nın [*imperial council*] birinci üyeliğine atandı. Yıllık tahsisatı yirmi bin ruble olacaktı.

Eski muhaliflerine yüce gönüllülükle davrandı, sabık kocasının veya diğer hasımlarının şahsi veya resmi taraftarlarına karşı asla mukabelede bulunmadı. Katerina'yı bir manastıra kapattırıp Petro'yla evlenmeyi ve gelecekte imparatoriçeliğe getirilmesini istemiş olan III. Petro'nun metresi Yelizaveta Vorontsova sessizce Moskova'ya gönderildi ve imparatoriçenin onun için satın aldığı bir eve yerleştirildi. Yelizaveta Moskovalı bir asille evlenip hemen ardından çocuk sahibi olduğunda Katerina bebeğin vaftiz anneliğini yaptı. Petro'nun Holstein'lı akrabaları, Katerina'nın dayısı ve eski talibi Prens George von Holstein dahil hemen Almanya'ya geri gönderildiler. Onların ardından Petro'nun Holstein askerleri de gitti.

İdari yetenek ve deneyim sahibi her insanın yardımına ihtiyaç duyduğunu bildiğinden kocasının tarafını tutmuş birçok insanı yanına topladı. Petro'nun yüksek rütbeli memurlarından birçoğu zaten darbenin en kızgın anında onun tarafına geçmişlerdi. Mihail Vorontsov şansölyelik makamında tutuldu; Prens Aleksandr Golitsin şansölye yardımcılığında kaldı ve Prens Nikita Trubetskoy Harp Okulu başkanlığı makamını korudu. Darbe teşebbüsü genişlerken III. Petro'ya askerlerinin başına geçip Petersburg'a yürümesini ve Katerina'yı ele geçirip tahtını geri almasını tavsiye eden seksen yaşındaki Mareşal Münnich'e "Siz sadece vazifenizi yaptınız" demekle yetindi.

Katerina eski muhaliflerinin sadakat ve hizmetlerini kazanırken, dostlarından bazılarını memnun etmekte güçlük çekmekteydi. Daha henüz başa geçmişken zaferinde pay iddia edenler arasında kıskançlıklar baş gösterdi. Bunlardan her biri aldığı takdir ve taltifin başkalarına göre düşük kaldığına inanıyordu. En memnuniyetsiz kişi, saltanat arabasında ve hükümdar masasında daimi bir yer alarak yeni imparatoriçenin başdanışmanlığına getirileceğini düşünmüş olan Prenses Katerina Daşkova'ydı. Şikâyetleri esasen yersizdi; Katerina ona olağanüstü bir cömertlikle muamele etmişti. Tahta çıkmasının ardından Daşkova'ya binlerce ruble paraya ilaveten büyük bir de yıllık tahsisat verilmişti. Kocasını derhal albaylığa yükseltmiş ve ona ordunun elit süvari alayı Atlı Muhafızlar'ın kumandanlığını vermişti. Genç çift Kışlık Saray'da bir daireye taşınmış ve neredeyse her gün imparatoriçeyle yemekte bir araya gelmekteydi. Bununla beraber, hükümdarın bu taltifleri kendisini Rus tarihinin bu sayfasında kilit şahsiyet olarak gören genç kadın için yeterli olmadı.

Katerina ilişkilerinin değiştiğini Daşkova'nın anlamasını sağlamaya çalıştı; dostluk bağlarına artık bir sınır getirilmeliydi. On dokuz yaşındaki prenses ise taleplerini ve kendisini öne çıkarma gayretlerini sürdürdü. Oturma odalarında aklındaki yeni politikalar ve reformlar hakkında yüksek sesle konuştu. Yabancı elçilere imparatoriçe ile Kont Panin üzerindeki etkisinden böbürlenerek bahsetti ve onların en yakın arkadaşları, sırdaşları, ilham kaynakları olduğunu iddia etti.

Katerina Daşkova'nın hırsı muhtemel her tasavvurun ötesine geçmekteydi; hürmet, nezaket ve aklıselimin ötesinde bir kabalıkla davranmaktaydı. İmparatoriçe ona Azize Katerina nişanını takdim ettiğinde bu şerefi dizlerine çökerek kabul etmesi gereken Daşkova kordonu iade edip yükseklerde bir tavırla, "Majestelerinden bu nişanı bana vermemesini istirham ederim. Kıymet vermediğim bir süstür ve ödül olarak da benim için değeri yoktur. Bazılarının gözüne nasıl görünürse görünsün, hizmetlerim hiçbir zaman satın alınmamıştır ve satın alınamaz" dedi. Katerina bu küstahça sözleri dinledi; sonra da sabır gösterip Daşkova'yı kucakladı ve nişanı omuzlarına geçirdi. "En azından dostluğun bir hatırı olsun" dedi "ve sevgili bir genç dosta şükranımın bir ifadesini verme zevkine sahip olayım." Daşkova onun dizlerine kapandı.

Çok geçmeden dostlukları bir yüke dönüştü. Daşkova efsanesi Voltaire'e yazdığı bir mektupta prensesi öven İvan Şuvalov tarafından

Paris'e taşınmıştı. Katerina, Poniatowski'ye yazdığı bir mektupta bir hatayı düzeltmesini ve Voltaire'i bilgilendirmesini istedi: "Prenses Daşkova olaylarda ufak bir rol oynamıştır. Ailesinden dolayı kendisine güven duyulmamış, sevilmediği ve güvenilmediği için darbenin liderleri ona olabildiğince az şey söylemişlerdir. Kabul edelim ki akıllıdır ancak bildiğinden dönmemesi ve kibri sebebiyle karakteri kusurludur." Birkaç ay sonra Poniatowski'ye başka bir mektubunda İvan Şuvalov'un, neden "on dokuz yaşındaki bir kız Rus devletini değiştirmiştir" dediğini anlamadığını söylemiştir. Belirttiğine göre Orlovların "ufak bir kuş beyinlinin komutasına girmekten başka yapacak işleri vardı. Aksine, son dakikaya kadar vakanın en önemli kısmını bilmesinin önüne geçilmiştir."

Katerina, abartılı takdir bekleyen başka bir destekçiyle uğraşırken ise bu kadar eziyet çekmedi. Darbedeki rolü Orlovların zaten daha önce taraflarına çekmiş oldukları muhafız askerlerine belirli bir miktar para dağıtmaktan ibaret kalmış olan Katerina'nın annesinin yaşlı mabeyincisi ve arkadaşı Kont Betskoy'a üç bin ruble ve Aziz Andreas nişanı takdim edildi. Törende dizlerine çöken Betskoy imparatoriçeden şahitler önünde tacını kime borçlu olduğunu ilan etmesini istedi.

Şaşıran Katerina, "Tahta çıkmamı Tanrı'ya ve halkımın arzusuna borçluyum" dedi.

"O zaman benim bu nişanı takmaya hakkım yoktur" dedi ve Katerina'nın omuzlarına geçirdiği Aziz Aleksandr nişanını çıkartmaya başladı.

Katerina bunu niçin yaptığını sordu.

"Ben insanların en bedbahtıyım" açıklamasında bulundu. "Majesteleri beni başarısının tek müsebbibi olarak takdir etmemiştir. Muhafızları ben ayaklandırıp onlara ben para dağıtmadım mı?"

Katerina adamın şaka ettiği düşündü. Sözlerinde ciddi olduğunu görünce de mizah yeteneğini işin içine soktu. "Tacımı size borçlu olduğumu kabul ediyorum, Betskoy" dedi ve teskin edercesine gülümsedi. "Bu sebeple onu sadece sizin ellerinizden almayı arzu ediyorum. Mümkün olabilecek en güzel bir tacın yaptırılması görevini size tevdi ediyorum. Şu anda size benim için bir taç yaptırılması talimatını veriyorum. Ülkenin tüm kuyumcularını sizin emrinize veriyorum." Gönlü kazanılan ve yüzü ışıldayan Betskoy ayağa kalktı, eğildi ve işine başlamaya gitti.

Hükümdarlığının bu ilk yazında Katerina'nın aklını en fazla işgal eden konu taç giyme töreniydi. Petro'nun kısa saltanatında işlediği birçok hata arasında dar görüşlü davranarak Moskova'daki Kremlin Sarayı'nda taç giymeyi, hatta tören tarihinin tespitini dahi reddetmesi de vardı. Katerina bu hatayı yapmadı. Her çar ve çariçenin taç giydiği Rus milli mirasının koruyucusu olan kutsal şehir Moskova'da resmen takdis edilmesinin dini ve siyasi önemini anlıyordu. Moskova hâlâ Rusların çoğunluğu tarafından başkent olarak görülüyordu; bu kadar anlamlı bir tören Büyük Petro tarafından zorla inşa ettirilmiş yapay bir Batılı başkente bırakılamazdı. Taç Kremlin'de başına konulana ve Moskova halkı onu imparatoriçe olarak kabul edene kadar tahtında kendini güvende hissedemeyeceğini biliyordu. Ayrıca tören ona başka unvanlar, nişanlar ve hediyeler dağıtma imkânı tanıyacak, bu yolla yeni tebaasının ilave takdirlerini kazanacaktı.

III. Petro'nun ölümünün ilan edildiği gün, yani 7 Temmuz'da Katerina, Eylül ayında Moskova'da taç giyeceğini duyurdu. Hazırlıkların başına getirilen Prens Nikita Trubetskoy ilk masraflar için elli bin rubleyle birlikte önden gönderildi. Vakit yaklaştıkça imparatoriçenin özel hazinesinden altı yüz bin ruble değerinde gümüş para 120 meşe varile doldurularak kalabalıklara dağıtılması ve ihsan olarak verilmesi maksadıyla Moskova'ya gönderildi.

Katerina 27 Ağustos'ta yedi yaşındaki oğlu Pavel'i hocası Nikita Panin'in gözetiminde Moskova'ya yola çıkardı. Beş gün sonra da kendisi arkalarından gitti. İmparatoriçe Moskova'ya yarı yoldaki bir menzil istasyonunda oğluna yetiştiğinde onu ateşler içinde titrer halde yatakta buldu. Ertesi gün ateşi düşmekle beraber Panin çocuk tam iyileşene kadar seyahatini ertelemesini istedi. Katerina arada kalmıştı; Pavel'in yanından ayrılmak istemiyor, bir yandan da Moskova'daki kapsamlı taç giyme töreninin zamanlamasını bozmaktan çekiniyordu. En sonunda törenin tahta çıkışının onaylanmasındaki önemini hissederek önden gitmeye ve gerekirse saptanan günde Moskova'ya yalnız girmeye karar verdi. Panin'e çocuğun sağlığı izin verir vermez arkadan gelmesi söylendi. Katerina kararını duyurduğu sırada Panin de çocuğun iyileştiğini ve yola çıkabileceğini bildirdi.

Moskovalılar sokakların kenarlarına yeşil çam dalları dizmişler, kapılarına yeşil dallar asmışlar, balkonlarından ve pencerelerinden kat kat

ipek kumaşlar ve halılar sallandırmışlardı. Şehir kapısından Kremlin'e uzanan altı kilometrelik yol boyunca dört zafer takı dikilmişti. Dört yol ağızlarına ve ana meydanlara Moskovalıların ve taşradan gelip şehri dolduran binlerce insanın geçerken imparatoriçeyi görmesi için seyir platformları inşa edilmişti. Şehrin havası coşkuluydu; geçit alayı ve ziyafetler dışında taç giyme töreni, üç günlük tatil, ihsan dağıtılması, cezaların, vergilerin ve küçük suçların affedilmesi anlamına gelmekteydi.

Katerina'nın şehre merasimle girdiği 13 Eylül günü şehrin soğan biçimli altın kubbelerinden parlak bir güneş ışığı yansımaktaydı. Alayın başında Atlı Muhafız müfrezeleri gidiyor, miğferlerine güneş aksederek parıldıyordu; ardından altın sırmalı ve lal kırmızısı kuşaklarını takmış yüksek asil sınıfının mensupları geliyordu. Katerina'nın altı atlı, yaldızlı arabası onları takip ediyordu. Taç takmamış imparatoriçe eğilerek ve gülümseyerek tezahürat yapan kalabalıklara mukabele ediyordu; Pavel'in yanında oturduğu görüldüğünde tezahürat daha da yükseliyordu.

Taç giyme günü olan 22 Eylül'de Kremlin'in törenlerde kullanılan tarihi Kızıl Merdivenler'e lal renkli halılar serildiği sırada, sabah saat beşte selam topları gürlemeye başladı. Saat dokuzda gümüş sırma işlemeli, samur kenarlı elbisesiyle Katerina merdivenlerin başında belirdi ve yavaşça aşağı indi. En alta geldiğinde Kremlin'in Katedral Meydanı'nda birikmiş kalabalığa eğildi ve bir papaz kutsal suyla alnına dokundu. Bir dua okudu, saf tutmuş papazlar elini öptü ve Katerina İmparatorluk Muhafızları askerlerinin safları arasından yürüyerek Göğe Yükseliş Katedrali'nin kapısına geldi.

Beş altın yaldızlı kubbesinin altında bu on beşinci yüzyıl katedralinin içi ışıkla parlıyordu. İçerdeki dört muazzam sütunu, duvarları ve tavanı aydınlık fresklerle kaplıydı; mihrabın önünde değerli taş kakmalı, resimli ikonalardan oluşan altın cephesiyle büyük ikonastasis duruyordu. Merkezi kubbede bir tondan daha ağır devasa bir avize asılıydı. Katerina'nın önünde, ikonastasisin karşısında yüksek ruhban adamları saflar halinde bekliyordu: Metropolit Timofey, başpiskoposlar, piskoposlar, arşimandritler ve diğer rahipler. Cüppelerinde elmaslar, yakutlar, safirler ve inciler ışıldıyordu. Kubbelerden sızan ve binlerce mumdan yayılan ışık mücevherlerin ve altın yaldızlı ikonaların yüzeylerinde yansıyordu.

Katerina, katedralin ortasındaki kırmızı kadife kaplı sayvana yürüdü, altı basamaklı merdiveni çıktı ve Çar Aleksey'in Elmaslı Tahtına

oturdu. Katerina'yı o esnada izleyen yeni İngiliz elçisi Buckinghamshire markisi, "parlak kestane renkli saçları mücevherli tacının altına toplanmış orta boylu bir kadın" görmüştür. "Güzel bir kadındı; tacın altındaki mavi gözleri, parlaklığıyla dikkat çekiciydi. Uzun bir boyun üzerinden bakan başı gurur, güç ve irade izlenimi veriyordu" demiştir.

Tören dört saat sürdü. Katerina 28 Haziran devriminden Tanrı'nın işi olarak bahseden ve ona "başınızın üzerine tacı koyan Tanrı'dır" diyen Novgorod başpiskoposunu dinledi. Ardından imparatorluk iktidarının alametlerini takındı. Ermin pelerinini çıkardı ve mor saltanat rengi başka bir pelerini omuzlarına aldı. Rus hükümdarları geleneksel olarak taçlarını kendileri takarlardı. Katerina, İvan Betskoy'un nezareti altında kendisi için yaptırılmış dört kiloluk iri tacını kaldırdı ve bu hükümdarlık sembolünü kaşının üstünden yerleştirdi. Piskopos başlığı biçimi verilmiş tacın üstüne haç şeklinde elmaslarla çevrili 389 karatlık bir yakut yerleştirilmişti. Haçı destekleyen kemerin ve başı çevreleyen bandın üzerine her biri iki buçuk santim genişliğinde kırk dört elmas yerleştirilmiş, aralar da daha küçük silme elmaslarla kaplanmıştı. Merkezi kemerin her bir tarafında tacı otuz sekiz pembe inci çevrelemekteydi. Bu ışıltılı şaheser yerini aldığında sol eline küreyi sağ eline de asayı aldı ve katedraldeki izleyicilere sükûnetle baktı.

Törenin son kısmı tacın Tanrı ile kendisi arasında bir anlaşmayı temsil ettiğinin tasdikine ilişkindi. Tanrı efendi, kendisi ise artık onun Rusya'dan ve halkından tek sorumlu hizmetkârıydı. Alnına, göğsüne ve eline kutsal yağ sürülerek takdis edildi ve sonra da ikonastasis kapısından iç kutsal alana geçti. Burada diz çöktü, komünyon ekmeğini tepsiden aldı ve sakramenti tatbik etti.

Tören bitince yeni taç giymiş ve kutsanmış imparatoriçe Göğe Yükseliş Katedrali'nden çıkıp Kremlin Meydanı'nı aşarak eski ve daha küçük ölçekli Arhangel Mihail ve Beşaret katedrallerine gidip önceki çarların ve kutsal emanetlerin önünde eğildi. Kızıl Merdivenler'i çıktı ve dönüp üç defa kalabalığın karşısında eğilirken şehrin bir tarafından diğer tarafına toplar gümbürdedi. Kulelerden ve Moskova kiliselerinden yükselen binlerce çanın sesiyle birleşince bu gürültü insanların yanındakini bile işitmesini imkânsız hale getirdi.

Katerina asillerin ve yabancı elçilerin tebriklerini Fasetalar Sarayı'nda kabul etti. Hediyeler ve unvanlar dağıttı; Gregori Orlov ve dört karde-

şine kontluk verildi; Daşkova nedimeliğe getirildi. Aynı gece Moskova havai fişekler ve özel aydınlatmalarla ışıldadı. Gece yarısı -kimsenin kendini görmeyeceğini düşünerek-Kremlin'e ve şehre bakmak için yalnız Kızıl Merdivenler'in başına çıktı. Hâlâ aşağıdaki Katedral Meydanı'nda duran halk onu tanıyarak tezahürata başladı. Halkın bu tavrı devam edip durdu. Üç gün sonra Varşova'daki Rus elçisine mektubunda, "Alkışlar yükselmeden dışarı adım atamıyorum, hatta yüzümü bile pencereye yaklaştıramıyorum" demektedir.

Katerina'nın taç giymesinden sonra Moskova'da geçirdiği sekiz buçuk ay, görünüşte asillerin ve saray ahalisinin muhteşem balolar ve maskeli eğlenceler düzenlemekte birbirleriyle yarıştıkları uzatmalı bir karnavaldı. Ancak Katerina bakımından kolay bir dönem değildi. Sorunlarından bazıları yabancı değildi: Prenses Daşkova, ziyafet düzenlemelerinin başına getirilmiş olan Gregori Orlov'un törenlerde öndegelimin askeri rütbeye dayandırılması kararından şikâyet etmekteydi. Sade bir albayın eşi sıfatıyla Daşkova'ya aşağı tabakadan gördüğü insanların arasında ikinci derece bir sandalye verilmekteydi. Katerina bu durumu düzeltmek için Prens Daşkov'u generalliğe yükseltti ancak Daşkova'nın sızlanmaları sona ermedi.

Pavel tekrar ateşli bir hastalığa tutuldu. Yıl içinde üçüncü defa ciddi bir hastalığa yakalanmıştı. Doktorlar hastalığın ne sebebini ne de uygulanacak tedaviyi kestirebiliyordu. Ekim başlarında oğlunun durumu ağırlaştı ve kötü haberler yayılırken Katerina yatağının başından ayrılmadı. Bu hastalığın sadece Pavel için değil, kendi geleceğine etkisinden de kaygılıydı. Onun tahtta daha üstün bir hakkı olduğunu asla unutmuyordu; Panin ve diğerlerinin onun imparatoriçe değil de naibe olmasını tercih etmiş olduklarının farkındaydı; yanında onunla birlikte sokaklardan geçerken Moskova halkının Pavel'i daha sıcak karşıladığına şahitlik etmişti. Şayet kocasının ölümünden sadece üç ay sonra oğlu da ölürse zan altında kalacağını biliyordu. Oğlunun 13 Ekim'de ayağa kalkmasıyla korkularından kurtuldu ve her yeni taç giyen hükümdardan beklendiği şekilde Troitsa Manastırı'na (Troitskaya-Sergeeva) dini ziyareti için Moskova'dan ayrılabildi. Benzersiz kutsallığa sahip bir yer olarak tüm Rusya'da şöhret salmış manastırın beyaz boyalı kudretli surlarının arkasında hükümdarlara verilen takdisi aldı.

Katerina hâlâ Moskova'dayken taç giyme kutlamalarını başka bir bulut gölgeledi. Ekim başlarında tutuklu VI. İvan'ın tahta iade edilmesi hakkında İzmailovski Muhafız Alayı subayları arasında düşük perdeden konuşmalar yapıldığını öğrendi. Telaşlanarak birliğin albayı Kiril Razumovski'ye, işkence uygulanmamasını özellikle belirterek soruşturma açmasını emretti. On beş subay tutuklandı ve sorgulandı. Soruşturma kısa zamanda III. Petro'ya karşı darbeye katıldığı bilinen üç kişi üzerinde yoğunlaştı: İvan ve Semyon Gureyev ile Petro Kruşçev. Bunların taç giyme kutlamaları sırasında içerlerken Orlovlar kadar cömertçe ödüllendirilmediklerinden ötürü şikâyet ettikleri, bu sebeple güya gerçek çar VI. İvan'ın tahta çıkarılması gerektiğini söyledikleri duyulmuştu. Bu subaylar ayrıca Grandük Pavel'in neden annesi lehine bir kenara atıldığını sorgulamışlardı. Sarhoş subayların nasıl davrandığını bilen Razumovski suçluların rütbelerinin indirilmesi ve uzak garnizonlardaki başka alaylara tayin edilmelerinin yeteceği görüşünü bildirdi. Ancak Katerina bu tür konuşmaların taç giyme zaferinin orta yerinde yapılmasından öfkeliydi. Orlovlar hakkında kaç kişinin daha homurdandığını, başka kimlerin hapisteki "meşru imparatordan" bahsettiğini merak ediyor ve önerilen cezaların çok hafif kaçacağına inanıyordu. Sorgucular İvan Gureyev ile Kruşçev'in ölüme mahkûm edilmesiyle memnuniyetini sağlamaya çalıştılar. Bu karar onaylanması için Senato'ya sevk edildi ancak mesele daha ileri bir safhaya girmeden Katerina müdahale etti. Bu defa hükümleri hafifletti ve ölüme mahkûm edilen askerler ordudan azledilip sürgüne gönderildi. Bu yolu seçmekle Katerina suçları affetmeyeceğini ancak cezaların suçla orantılı kalmasını istediğini açıklığa kavuşturduğunu umdu. Bu defalığına daha çok şahsi şikâyetlerini dillendiren sarhoş askerlerin kafalarının alınmasını hak etmediklerine karar vermişti. Aradan fazla zaman geçmeden Orlovların kıskançlığı ve VI. İvan'ın yeniden tahta çıkarılmasını hedefleyen bir girişim onu sarhoş sohbetlerinden daha zorlu tehditlerle karşı karşıya bırakacaktı.

46. Bölüm

Devlet ve Kilise

Tahta çıkmasına yardımı dokunmuş kişileri takdir ve taltif etmesinin ardından Katerina bu defa her ikisi de devletin temel direkleri olan, ona vazgeçilmez destek vermiş iki güçlü kuruma döndü. Hem ordu hem de kilise III. Petro'nun belirli icraatlarının derhal tersine çevrilmesini istemekteydi. Ordu bakımından gerekenler kolaylıkla yapıldı. Yedi yıldır süren savaştan bitkin düşmüş ve Prusya'yla onur kırıcı barışın alçaltıcılığını hisseden subay ve askerlerin teveccühünü perçinlemek için II. Friedrich'le yeni ittifakı ilga etti. Bununla beraber Prusyalıları kendilerine veya başkalarına karşı asla savaşma niyeti taşımadığına temin etti. Danimarka'ya karşı henüz başlamış savaşı derhal durdurdu ve geri çekildi. Prusya ve Orta Avrupa'daki Rus ordu komutanlarına basit bir emir verildi: Ülkeye dönün! Kilisenin ödüllendirilmesi daha çetrefildi. İlk tedbiri Petro'nun aceleyle çıkardığı kilise topraklarının ve zenginliğinin müsadere edilmesine ilişkin kararnamenin askıya alınmasıydı. Kilise onu kurtarıcı olarak göklere çıkardı.

Ancak bu ilk tedbirler imparatorluğu baskısı altına alan diğer kritik sorunlara çözüm getiremiyordu. Yedi Yıl Savaşı hazineyi iflas ettirmişti; Prusya'daki Rus askerleri sekiz aydır maaş alamıyordu. Ülke dışından kredi bulunamıyordu. Hububat fiyatlarında vahim bir artış vardı. Devletin her tabakasına yolsuzluk ve irtikâp yayılmıştı. Katerina'nın sözleriyle: "Hazinede on yedi milyon ruble değerinde ödenmemiş bono vardı; ticaretin hemen her dalı özel şahısların tekelindeydi; İmparatoriçe Yelizaveta tarafından Felemenk piyasasından alınmaya çalışılan iki milyonluk borç tahvili başarı kazanamamıştı; yurtdışında ne kredimiz ne de itibarımız vardı."

Katerina'nın kocasının ve Prusya taraftarı politikalarının devrilmesi neticesinde Avusturya'yla ittifakın tekrar ihdas edileceğini umanlar ha-

yal kırıklığı içindeydiler. Hükümdarlığının ilk günlerinde Prusya'yı kastederek "kadim düşman"la "utanç verici barış"a atıfta bulunduğu bir muhtıra yayımlayarak bu görüşün yanlılarına cesaret vermişti. Yabancı elçiler ilk resmi kabule davet edildiğinde Prusya elçisi, III. Petro'nun eski sır ortağı Baron Bernhard von Goltz, "uygun kıyafeti olmadığını" belirterek özür beyan etti. Ancak Prusya'yla düşmanlığın sürdürülmesi Katerina'nın amacı değildi. Tahttaki ilk haftasında Avrupa başkentlerine gönderilen haberciler yeni imparatoriçenin yabancı devletlerle barış içinde yaşamak istediği güvencesini ilettiler. Berlin'deki Rus elçisine mektubunda şöyle diyordu: "Majeste Prusya Kralı ile ahiren akdedilen anlaşma hususunda Majeste bize bozma sebebi vermedikçe bu antlaşmayı koruma niyeti taşıdığımızı Majesteye iletmeniz talimatını size veriyoruz." Tek şartı savaş bölgesindeki tüm Rus askerlerinin derhal ve engelsiz şekilde ülkeye dönmeleriydi. Bu askerler ne Prusya ne de Avusturya'ya karşı savaşacaklardı; sadece ülkelerine dönmeleri isteniyordu. Goltz, gidemediği kabul resminden sadece dört gün sonra saraya dönmüş ve Katerina'yla kâğıt oynamaktaydı.

Bu sorunlar yumağıyla yüzleşen Katerina bazen sorunun boyutları karşısında ürkmekteydi. Fransız elçisi onun gurur değil de hüzünle "Benimki ne kadar uçsuz bucaksız ve sonsuz bir imparatorluk" dediğini duymuştur. Hükümdarlığına bir imparatorluk veya geniş bir bürokrasiyi idare etmekte herhangi bir deneyimi olmadan başladı. Ancak öğrenmeye hevesli ve kendini eğitmeye hazırdı. Yelizaveta ve III. Petro'nun hükümdarlıkları sırasında oluşan âdeti izleyerek tüm diplomatik postaları ve bakanlık raporlarını okumak gibi zahmetli bir işten hükümdarın esirgenmesi ve sadece özetlerin gönderilmesi önerildiğinde Katerina karşı çıktı. Rusya'nın karşılaştığı sorunların her ayrıntısını ve almak zorunda kaldığı kararların her unsurunu bilmek arzusundaydı. "Bana her sabah raporlar eksiksiz getirilecektir" emrini verdi.

Senato'yla ilişkilerinde de aynı şekilde güçlü davrandı. Büyük Petro'nun zamanından beri Senato imparatorluğun kanunlarını yönetmiş, otokrat tarafından gönderilen kararnamelerin uygulanmasını temin etmişti. Yasa yapma yetkisi bulunmayan Senato'nun rolü devleti ne kadar faydasız veya eskimiş olursa olsunlar mevcut yasalar temelinde yönetmekti. Darbe sırasında Katerina bu kurumla yakın bir ilişki kurmuş-

tu; yurtdışındaki Rus birliklerine emirleri Senato vasıtasıyla gönderilmiş ve muhafızların başında at sırtında Petrohof'a gittiğinde oğlu Pavel'i Senato'ya emanet etmişti. Tahta geçer geçmez Senato toplantıları, katılımını kolaylaştırmak için Yazlık Saray'a aktarıldı. Tahttaki dördüncü gününde hazinenin boşaldığı ve hububat fiyatlarının iki katına çıktığına dair raporlarla gündemine başlayan Senato oturumundaydı. Katerina milli gelirin on üçte birine ulaşan imparatorluk özel tahsisatının hükümet tarafından kullanılabileceği cevabını verdi. "Kendisi de millete ait olduğundan" elindeki her şeyi millete ait gördüğünü söyledi. Devamla gelecekte milli ve şahsi çıkarlar arasında hiçbir ayrım gözetilmeyeceğini belirtti. Hububat darlığıyla baş etmek için hububat ihracatının yasaklanmasını emretti; iki ay içinde fiyatlar düşmüştü. Rusya'da satılan tuz ve tütünü kontrol eden ve kâr sağlayan Şuvalovlar gibi büyük asil ailelerinin şahsi tekellerinden birçoğunu ilga etti.

Bu toplantılarda Senato'da geniş bir bilgisizliğin mevcut olduğunu çabucak keşfetti. Bir sabah senatörler imparatorluğun uzak bir köşesini tartışırlarken hiçbirinin bu bölgenin yerini bilmediği açığa çıktı. Katerina bir haritaya bakılmasını önerdi. Etrafta harita da yoktu. Hiç duraksamadan cüzdanından beş ruble çıkarttı, çağırttığı bir haberciyi Rusya atlası bastırmış Bilimler Akademisi'ne gönderdi. Haberci geri döndüğünde bu bölge teşhis edildi ve imparatoriçe atlası Senato'ya hediye etti. İcraatlarını iyileştirmeyi umarak 6 Haziran 1763'te senatörlerin tümüne bir yazı gönderdi: "Benim ve kamunun esenliği için vatanseverce bir kaygıdan mahrum olduğunuzu söyleyemem ancak işlerin tespit edilen hedeflerine dilediğimiz kadar başarıyla ilerlemediklerini üzüntüyle söylemeliyim." Bu gecikmenin sebebi, "dahili anlaşmazlıklar ve düşmanlıkların varlığı, bunun neticesinde birbirine zarar vermeyi isteyen ve iyi işler yapılması arzusundaki saygın ve makul insanlara yakışmayacak davranışlara sebebiyet veren hiziplerin kurulması" idi.

Büyük Petro tarafından otokrat ile Senato arasında bağlantı işlevi görmesi için kurulmuş -onun deyimiyle "hükümdarın gözü" niteliğinde- ve Senato'yu denetleyen bir makam olan genel proküratör, onun Senato'daki temsilcisiydi. Bu memurun görevi bilhassa Senato'nun gündemini tespit etmek, oradaki çalışmaları izlemek, hükümdara rapor vermek ve onun emirlerini Senato'ya iletmekti. Katerina, yeni atadığı Genel Proküratör A.A. Vyazemski'ye kurum hakkındaki görüşünü şöyle bildirmişti:

> Senato'da iki hizip bulacaksınız. Bu hiziplerden her biri sizi tarafına çekmeye çalışacaktır. Bunlardan birinde, belki sınırlı zihni kapasite sahibi olabilen dürüst insanlar bulacaksınız... Diğeri ise daha uzun vadeli planlar peşindedir... Senato kendisine gönderilen kanunları yürütmesi için teşkil edilmiştir. Ancak çoğu zaman yasaları çıkartmış, rütbeleri, nişanları, para ve toprakları bahşetmiş, tek kelimeyle ... neredeyse her şeyi yapmıştır. Sınırlarını zaten aştığından, şimdi içine girmesi gereken yeni düzene uyum sağlamakta güçlük çekmektedir.

Senato'nun tutumuna dair Vyazemski'ye verdiği bu uyarıcı görüşten daha önemlisi, Katerina'nın yeni proküratörle sürdürmeyi beklediği şahsi ilişkiyi tarif eden mesajıydı:

> Kiminle çalıştığınızı bilmeniz gerekir... Vatanın en büyük refahı ve şanından daha başka bir zaviyem ve tebaamın mutluluğundan başka bir dileğim olmadığını göreceksiniz... Ben gerçekleri severim. Korku duymadan bana gerçeği söyleyebilir, işlerde hayırlı neticelere götürecekse tehlike duymadan benimle tartışabilirsiniz. Herkes tarafından dürüst bir insan telakki edildiğinizi işitiyorum... Bu niteliklere sahip insanların sarayda başarı kazandıklarını umarım size kendi deneyimlerinizle göstereceğim. Sizden herhangi bir iltifat beklemediğimi, sadece işlerinizde dürüst muamele ve sebat sergilemenizi talep ettiğimi de buna ilave edebilirsiniz.

Vyazemski, Katerina'nın beklentilerini haklı çıkarmış ve 1792'deki emekliliğine kadar yirmi sekiz yıl "hükümdarın gözü" olarak kalmıştır.

Tahta çıkışından birkaç gün sonra Katerina Rusya'nın en deneyimli devlet adamları Nikita Panin ve Aleksey Bestujev'i huzuruna çağırdı. Her biri hayatının kritik anlarında onu desteklemiş ancak hiç beraber çalışmamışlardı. Bestujev sürgünden geri çağrılıp itibar ve malları iade edildiğinde imparatorluğun en önde gelen bakanı olarak yerini tekrar elde etmeyi beklemişti. Ancak Katerina, yetmişli yaşlarında, küçük düşürüldüğü ve tecrit edildiği yıllar neticesinde yıpranmış bir kişi olan Bestujev'i şansölyeliğe getirme niyeti taşımıyordu.

Nikita Panin yeni hükümette önder siyasi şahsiyet haline geldi. Kıvrak zekâsını geniş Avrupa deneyimiyle birleştiren, oğlunun öğretmenliğini yapmış ve darbenin planlaması ve icrasında kendisini yönlendirmiş danışmanı olarak birinci sıradaki kabine müşaviriydi. 1762 yılında Panin kırk dört yaşında, kısa boylu, şişmanca, mükemmel adabımuaşeret

bilen bir bekârdı. Yataktan geç kalkar, sabahları çalışır ve ağır bir öğlen yemeğinden sonra şekerleme yapar veya kâğıt oynardı. Katerina ona zekâsı ve doğru sözlülüğü için değer vermekle beraber hükümdarlığına onun hakkında bazı tereddütlerle başladı. İsveç'te geçirdiği on iki yıl süresince anayasal monarşi sistemine hürmet kazandığını biliyor, bu sistemin Rusya'da işlemeyeceğine inanıyordu. Panin'in, kendisinin oğlu Pavel'in naibeliği göreviyle yetinmesini umut etmiş olduğunun da farkındaydı. Katerina için naibelik fikrinin elbette hiçbir cazibesi yoktu; Pavel'in vekili sıfatıyla hüküm sürmeye razı olabileceğini ne dile getirmiş ne de ima etmişti.

Katerina Orlov kardeşlere artan ölçüde verdiği önemi Panin'in tasvip etmediğini de biliyordu. Panin, yakışıklı gözdelerinden bazılarının Yelizaveta'nın üzerindeki etkisi yüzünden devletin düzenli ve etkili çalışmasının sekteye uğradığı gibi, Katerina ile Gregori Orlov arasındaki ilişkinin de devleti olumsuz etkileyeceğinden korkmaktaydı. Diğer bir bakımdan, Panin gerçekçiydi. Katerina'nın iktidara öncelikle Orlovların muhafızlar arasındaki nüfuzu nedeniyle yükseldiğini takdir ediyor ve Gregori'yle süren şahsi bağının yanı sıra bu sebepten duyduğu şükranın da rollerini indirgemesine mani olacağını anlıyordu. Bu durumu kabullenen Panin tutumunu ayarladı. Petro'yu devirmesinde Katerina'ya yardım etmeden önce onunla mahrem şekilde Rusya'da daha liberal bir devlet yapısı kurulması ümitlerini paylaşmıştı. İsveç'te geçirdiği yıllarda görerek hayranlık beslediği türden bir düzen tasarlıyordu. Katerina tahta çıkıp devleti daha verimli ve Rusya'nın ihtiyaçlarına daha iyi cevap verir hale getirmeye gayret ederken yetkilerinin kısıtlanmasına razı olması için onu iknaya çalıştı. Adımlarını dikkatle atması gerekliydi. Otokratın mutlak gücüne sınır getirilmesini açık şekilde öneremezdi; bu sebeple etraflıca tanımlanmış işlevler ve yetkilerle otokrata "yardım etmesi için" daimi bir icra kurumunun teşkil edilmesini önerdi. Bu yeni kurulan yapıda, bir divan, hükümdarın yetkilerine kurumsal sınırlamalar getirecekti.

En yüksek iktidara erişen Katerina ne bunu paylaşmak ne de sınırlanmasına izin vermek niyetindeydi. İktidara geldiğinde uyguladığı taktik Panin'den düşüncelerini yazıya dökmesini istemekti. Panin bunu süratle yerine getirdi ve 1762 Haziran ayı bitmeden bir daimi İmparatorluk Konseyi teşkil edilmesine dair raporunu arz etmişti. Teklif ettiği yeni yapıda otokrat devletin ana idaresini elinde tutuyor ancak etkili yönetim

adına sekiz kişilik bu konseyle yetkilerini paylaşıyordu. Panin bu konsey üyelerinin nasıl ve kim tarafından seçileceğini izah etmemekle beraber aralarından en azından dördü Harbiye, Bahriye, Hariciye ve Dahiliye kurullarını temsil eden devlet bakanları olacaktı. (Katerina'ya bu öneriyi daha kabul edilir kılmak için Panin divandaki diğer yerlerden biri için Gregori Orlov'u aday listesine koymuştu.) Senato'nun yasama sorumlulukları dışında kalan bütün konular "imparatoriçenin şahsından gelirmişçesine" divan tarafından yürütülecekti. İmparatorluk Divanı'nın hiçbir kararnamesi veya düzenlemesi otokratın onay imzası alınmadan yürürlük kazanamayacaktı.

Panin bu divanı teklif etmekle sallantılı bir zeminde yürüdüğünü biliyordu; planı hükümdarın yetkilerine tecavüz ediyordu. Divan üyeleri yaşam boyu atanacaktı; hükümdar tarafından azledilemeyecekler, sadece görevi suistimal nedeniyle vazifelerinden alınabilecekler, bu da ancak Senato'nun genel meclisi tarafından yapılabilecekti. Katerina, Panin'in önerisini okuduğunda önde gelen kamu görevlilerini seçme ve azletme hakkının ihlal edilerek yetkilerinin sınırlanmasına hizmet ettiğini derhal anladı. Belgeyi eline ilk defa alışından itibaren Panin'in planları başarısızlığa mahkûmdu; Katerina bu kadar yıl boyunca tahta çıkmayı, yetkilerinin kısıtlanmasını kabul etmek için beklememişti.

Katerina yaşamı boyunca ufak bir daimi görevli grubunun idaresi yerine mutlak monarşinin Rus İmparatorluğu'nun ihtiyaçlarına daha iyi uyduğu kanaatinden hiç ayrılmadı. İmparatorluk Divanı fikrine muhalefetinde yalnız değildi. Asil sınıfının çoğunluğu da buna karşı çıkmakta, bu tür bir divanın devlet idaresini tanıyıp bildikleri otokratın ellerinden alıp yerlerinden edilemeyecek küçük bir grup bürokrata teslim edeceğini düşünüyorlardı. Asillerin muhalefeti Katerina'nın tutumunu destekledi ve 1763 Şubat'ında divanın vücut bulamayacağı açıklığa kavuştu. Katerina önerisini doğrudan geri çevirerek Panin'i gücendirmemeye dikkat etti. Planına zahiren bir süre ilgi gösterip sonra da bir kenara bıraktı ve tekrar lafını etmedi.

Katerina'nın İmparatorluk Divanı planını rafa kaldırma kararı Panin için yenilgi olmakla beraber, imparatoriçe Ağustos 1763'te onun gönlünü aldı. Panin'i Hariciye Kurulu'nun kıdemli üyeliğine tayin etti. Yenilmiş ve yıpranmış Bestujev emekliliği tercih etti. İzleyen on sekiz yıl boyunca 1781'e kadar- Nikita Panin Rusya'nın dışişleri bakanı olarak kaldı.

Mali bunalımın kontrol altına alınması, ordunun memnun tutulması, Rus dış politikasının yeni bir yöne kavuşturulması ve devlet idaresinin daha iyi işler hale getirilmesinin yanında Katerina bir yandan da Ortodoks Kilisesi ile meşgul olmak durumundaydı. Kocası Petro'yla çarpıcı bir tezat teşkil ederek Ortodoks dinine girmiş, dogmalarını kabul etmişti ve dini icaplarını yerine getirmekteydi. Petro kısa saltanatının ikinci ayında tüm kilise mallarını devletleştirmiş, Rus Ortodoksluğunun Kuzey Almanya'daki Protestanlığa benzer bir inanca dönüşmesi gerektiğini karara bağlamıştı. Yüksek kilise önderleri Katerina'nın kocasının kararlarına karşı çıktığına ve değiştireceğine inandıklarından iktidarı ele geçirmesini coşkuyla desteklemişlerdi. Başarı elde edilir edilmez de kilise hiyerarşisi tüm kilise mallarının geri çevrilemez şekilde iadesiyle ödülü talep etmekte gecikmediler. Katerina tahta çıkışında Petro'nun kararnamelerini iptal ederek borcunu ödemişti. Fakat bir yandan da içinde tereddütler taşıyordu. Geleneksel inanca zahiren bağlı kalsa da kilisenin muazzam zenginliğinin bir skandal olduğunu düşünüyor ve milli zenginliğin bu kadar büyük bir kısmına çöreklenmesini kabullenemiyordu. Büyük Petro gibi bu zenginliğin devletin ihtiyaçları için kullanılması gerektiğine inanıyordu. Ayrıca selefi büyük çar gibi kilisenin devlet yönlendirmesi altında sosyal refah ve eğitimde aktif bir rol üstlenmesini istiyordu. Devletin yoksulluğu ve ihtiyaçlarıyla kilisenin toprak ve serfler üzerinden sahip olduğu muazzam servet arasındaki nispetsizlik meselesi çözümlenmeyi bekliyordu.

Katerina'nın tahta çıkışı esnasında Rus nüfusu içinde on milyon serf vardı ve bunlar büyük ölçüde tarımsal bir ülkede tarım işçilerinin büyük kısmını sağlayan köylü sınıfına mensuptu. Saltanatının başlangıcından itibaren Katerina serflik gibi temel bir meseleyle uğraşmayı istediği halde Rus yaşamının ekonomik ve sosyal dokusuyla iç içe geçmiş böylesi bir kuruma ilk aylarında el atamadı. Bununla birlikte genel ve kalıcı bir çözümün ertelenmesi gerekli olsa da kilisenin geniş arazileri ve aileleriyle birlikte bu arazilerini işleyen bir milyon erkek serf meselesini bir kenara atamazdı. III. Petro'nun kilise mallarını devletleştiren kararnamesini iptal etmiş, öte yandan tüm mal ve serflerini kiliseye geçici şekilde iade eden bu icraat, tercih ettiği çözüm olmamıştı. Katerina'nın hedefi tam aksi istikametteydi.

Kilisenin serveti ve gücü ile kilise ile devlet arasındaki ilişki meselelerini ele alan Katerina büyük bir insanın izlerini takip etmekteydi. Yarım yüzyıl önce Büyük Petro halkının manevi selametinden ziyade maddi refahıyla ilgilenmişti. Kilisenin öbür dünyayla meşguliyetini dikkate almayarak bu dünyadaki maksatlarına, yani dürüst, devletin güvenebileceği bir halkın yetiştirilmesine hizmet etmesini istemişti. Petro bu maksatla en yüksek dini makam olan ve çara yakın bir güç icra eden patrikliği ortadan kaldırarak Rus Ortodoks Kilisesi'nin gücünü azaltmıştı. Bu tek ve muktedir şahsın yerine on bir veya on iki üyeden oluşan ve mutlaka kilise mensuplarından seçilmesi gerekmeyen Kutsal Sinod'u kurmuş, kilisenin dünyevi işlerinin ve maliyesinin idaresini bu kuruluşa vermişti. 1722'de de kilise yönetimini gözetmek ve ruhbanlar üzerinde yargı yetkisi kullanmakla görevli bir Kutsal Sinod proküratörü atamıştı. Katerina da bu yolla kiliseyi devlete tabi kılan Çar Petro'nun örneğini takip etmek hedefindeydi. Öte yandan Petro'dan sonra kızı Yelizaveta bu ilişki biçimini kısmen eskiye döndürmüştü. Zevk peşinde koşan imparatoriçe bir yandan da gayet mümin olduğundan özel hayatının aşırılıklarından nedamet getirmek için kiliseye servet ve imtiyazlar yağdırmış, saltanatı sırasında kilise hiyerarşisi, topraklarının ve serflerinin yönetiminde tekrar yetki kazanmıştı. Yelizaveta'nın ardından yeğeni III. Petro idareyi aldığında sarkaç diğer yöne sallanmış oluyordu. Katerina tahta geçtiğinde ölen kocasının kararnamesini derhal ilga edip kiliseye mallarını ve idari yetkilerini iade etti ve sarkacı aksi yöne çevirdi. Birkaç ay sonra gidişatı bir kez daha değiştirdi.

Bu siyasi ve dini dramın gelişen aşamalarına kararsızlık, muhalefet ve son aşamasında da büyük bir çatışma damgasını vurmuştur. Katerina Temmuz 1762'de Ortodoks Kilisesi'nin muazzam zenginliğinin araştırılmasını, tasnif edilmesini ve hükümetin izleyeceği yeni bir politikanın tavsiye edilmesini Senato'dan istedi. Senato'nun ilk tepkisi bir uzlaşı çözümüydü: Mülkler kiliseye iade edilecek ancak kilise köylülerinin üzerindeki vergi artırılacaktı. Bu görüş kilise hiyerarşisi içinde bir bölünme yarattı. Novgorod Başpiskoposu Dimitri önderliğindeki çoğunluk tarım mülklerinin idare sorumluluğunun devredilmesi ve ordu ve bürokrasi ile eşit şekilde devletin maaşlı memurları haline gelmeleri fikrini kabul etmekteydi. Bu meselenin incelenmesi ve ayrıntılarının tespiti maksadıyla Dimitri ruhban olanlar ile olmayanlardan bir komisyon kurulmasını

önerdi. Katerina fikri kabul etti ve 12 Ağustos 1762'de III. Petro'nun kararnamesinin geçici ilgasını teyit eden ve kilise mallarını din adamlarının idaresine veren bir iradeyi imzaladı. Bununla eşzamanlı olarak Dimitri'nin konuyu incelemesi için tavsiye ettiği dini ve mülki temsilci (üç din adamı ve beş sivil kişi) komisyonunu kurdu.

Katerina kilise hiyerarşisine dikkatle muamele etmek zorundaydı. Dini itikat ve siyaset hususunda her zaman makul bir esneklik tatbik etmişti. Katı bir Lüterci iklimde büyürken din hakkında derinden muhafazakâr babasını endişelere sevk edecek denli şüpheler dile getirmişti. On dört yaşındayken Ortodoksluğa geçmesi istenmişti. Toplum karşısında bu itikadın tüm şekli şartlarını titizlikle yerine getiriyor, kilise ayinlerine katılıyor, dini bayramlara uyuyor ve dini yerleri ziyaretlere çıkıyordu. Hükümdarlığı boyunca dinin önemini asla hafife almamıştır. Otokratın isminin ve tahtın kudretinin müminlerin günlük dualarında anıldığını ve din adamlarının görüşleriyle kitlelerin dindarlığının hesaba katılması gerekli güçler olduğunu biliyordu. Din hakkındaki şahsi görüşleri ne olursa olsun hükümdarın bu ilişkiyi koruması gerektiğini anlıyordu. Voltaire, Tanrı'yı reddettiği halde kutsal komünyonu nasıl alabildiği sorulduğunda "bulunduğu ülkenin âdetlerine göre kahvaltı yaptığı" cevabını vermişti. Kocasının Ortodoks Kilisesi'ni alenen tahkirinin feci sonuçlarına şahitlik ettiğinden Katerina, Voltaire'i örnek almakta sakınca görmemiştir.

Başdanışmanları kiliseye ne şekilde muamele edilmesi konusunda mutabık değildi. Bestujev kilise meselelerini kilise hiyerarşisinin denetiminde bırakma taraflısıydı; Aydınlanma fikirlerine daha yakın duran Panin kilise ve mallarının devlet tarafından idaresini tercih ediyordu. Neticede, dini işleri dünyevi kaygılardan kurtarmanın arzu edilirliğini vurgulayan Ağustos 1762 tarihli irade, zihinlerde kilisenin geleceğine dair meşum bazı önseziler uyandırdı. Komisyon çalışmalarına başladığında dünyevileşme konusundaki kaygılar din adamlarını karıştırdı. Öte yandan papazların çoğunluğu ne yapılması gerektiği veya ne yapılabileceği hakkında emin değildi. Savaşma arzusu taşıyan pek kimse de yoktu.

Bu mütevekkil tavrın tek önemli istisnası, kilise işlerine devletin karışmasına, bilhassa kilise mallarının devletleştirilmesine şiddetle karşı olan Rostov Metropoliti Arseniy Matseyeviç'ti. Aileden Ukraynalı asil bir soydan gelen, Kutsal Sinod üyesi altmış beş yaşındaki Matseyeviç en

zengin kilise bölgelerinden birinin başındaydı (bölgesinde 16.340 serf yaşıyordu). Kiliseye mülklerinin dünyevi değil ruhani maksatlarla bahşedildiğine kuvvetle inanıyordu. Geniş ilahiyat bilgisine sahip korkusuz ve coşkulu bir kişi olarak imparatoriçeye meydan okumak için kalemini ve sesini kullanmaya hazırdı. Yeni otokratla yüz yüze bir görüşmenin ayarlanmasının ona haklılığını anlatması, imparatoriçeye de hatasını anlaması fırsatını vereceğini umuyordu.

Katerina, 1763 başlarında Arseniy'in seleflerinden, aziz mertebesine yeni çıkarılmış Aziz Dimitri Rostovski'nin kemiklerini kutsamak üzere Moskova'dan Rostov'a bir hac ziyareti yapacaktı. Kemiklerin imparatoriçenin huzurunda gümüş bir mihraba konulmasının ardından Arseniy onunla konuşmayı amaçlıyordu. Fakat ziyaret zamanı yaklaşırken Katerina ziyaretini erteledi.

Bu erteleme duyurulduğunda Arseniy girişimi ele aldı. Kutsal Sinod'a 6 Mart 1763 tarihinde dünyevileştirme siyasetini şiddetle kınayan bir yazı gönderip, bunun hem kiliseyi hem de devleti tahrip edeceğini bildirdi. Tahta çıkışında Katerina'nın Ortodoks dinini korumaya söz verdiğini Sinod'a hatırlattı. Kilisenin felsefe, ilahiyat, matematik ve astronomi eğitiminden sorumlu tutulması önerisine karşı tavır aldı; kilisenin tek Hıristiyanlık görevinin Tanrı'nın kelamını vaz etmek olduğunu gürledi. Piskoposlar okul kurmakla görevlendirilemezdi; bu devletin göreviydi. Kilise dünyevileştiği takdirde, piskoposlar ve papazlar artık halklarının çobanı değil, "her ekmek kırıntısından sorumlu maaşlı hizmetkârlara" dönerlerdi. Kriz sürerken "havlamayan, aptal köpekler gibi yerinde oturan" Kutsal Sinod'taki ruhban meslektaşlarını sert sözlerle hedef aldı.

Rostov'da toplanan din adamlarının karşısına çıkıp kilisenin arazi ve serfe malik olma hakkını tartışanları lanetledi: Bu kişiler "Tanrı'ya adanmış olanları uzattıkları elleriyle koparmaya çalışan ... kilise düşmanlarıdır" dedi. "Tanrının evlatları ve mümin hükümdarlar tarafından evvelce kiliseye verilmiş zenginlikleri zimmetlerine geçirmek istemektedirler."

Arseniy yanlış hesap yapmıştı. Katerina'nın ve kendisine cephe alan Rus devletindeki diğer güç odaklarının azmini küçümsemişti. Yüksek asil tabaka kuvvetle sekülerdi; yerel toprak sahipleri kilisenin elindeki toprak ve işgücüne daha fazla erişim istiyorlardı; devletin mali durumuyla başa çıkmaya çalışan hükümet görevlileri, kilisenin servet ve gelirle-

rinin seküler maksatlarla kullanılması gerektiği hususunda Katerina'yla aynı düşüncedeydiler.

Arseniy Sinod'a layihasını okuduğunda Katerina doğrudan şahsının hedef alındığını anladı. Metropolitin savlarını "çarpık ve kışkırtıcı tahrifler" olarak niteleyerek "bu yalancı ve sahtekâr" adamın örnek bir cezaya çarptırılmasında ısrar etti. Sinod'a harekete geçmesi emrini vererek Arseniy'in mahkemeye verilmesini mecbur kılan bir kararname imzaladı. Zan altındaki din adamı 17 Mart'ta tutuklandı ve muhafaza altında sorgulanması için Rostov'dan Moskova'ya getirildi. Sinod üyeleri eski meslektaşlarını bir dizi gece oturumunda sorguladılar. Salonda hazır bulunan Katerina, Arseniy'in tahta çıkma hakkına ve III. Petro'nun ölümüne dair şüphelerini ifade etmesini dinledi. Başpiskopos, haykırarak "Hâlihazırdaki hükümdarımız ülkenin yerlisi değildir ve inancı sağlam değildir. İvan Antonoviç'e [VI. İvan] gitmesi gereken tahta hiç geçmemeliydi" dedi. Kulaklarını tıkayan imparatoriçe "Kapatın şunun ağzını!" diye bağırdı.

Sinod'un vereceği hükümden şüphe duyulmuyordu. Arseniy 7 Nisan'da suçlu bulundu, dini rütbeleri elinden alındı, görevinden azledildi ve Beyaz Deniz'deki ırak bir manastıra sürgün edildi. Kalem ve mürekkep kullanmasına izin verilmedi ve haftada üç gün ağır çalışma cezası verilerek su taşıması, odun kesmesi ve hücreleri temizlemesi istendi. Din adamlığından tenzili Kremlin'de düzenlenen halka açık bir törenle sergilendi. Kat kat cübbeleri içinde getirilen Arseniy'in itibarı merasimle kaldırıldı, kilise kıyafetleri üstünden birer birer çıkartıldı. Bu işlem yapılırken bile sessiz kalmayı reddederek kilise zevatına hakaretler yağdırdı ve hepsinin kahrolacağı kehanetlerinde bulundu. Dört yıl sonra hâlâ kuzey bölgelerinde mahpusken Katerina'yı sapkınlık, kilisenin yağmacısı olarak lanetliyor ve taht hakkına meydan okuyordu. İmparatoriçe bunun üzerine onu tüm dini statüsünden mahrum bıraktı ve hücre cezası çekmesi için Baltık'taki Reval Kalesi'ne gönderdi. Ateşli sesi burada nihayet sustu: Rusça bilmeyen kale gardiyanları 1772'deki ölümüne dek onu Yalancı Andreas adıyla andılar.

Katerina devletin kilise karşısındaki üstünlüğünü tesis etmişti. Arseniy hakkındaki hükmün verilmesinden bir ay sonra Sinod'un karşısına çıkıp sebeplerini anlattı:

> Siz insanlığa serveti hakir görmelerini öğretmesi Tanrı tarafından emredilmiş ve kendileri de fakir insanlar olan havarilerin haleflerisiniz. Onların krallıkları bu dünyada değildi. Bu sözleri sizlerin ağızlarından hep duydum. O zaman böylesi zenginliklere, böylesi muazzam mülklere malik olmaya nasıl cüret edebilirsiniz? Kendi itikadınızın kanunlarına itaat etmeyi istiyorsanız, benim sadık tebaam olmayı istiyorsanız, haksızca sahip olduklarınızı devlete iade etmekte çekingenlik göstermezsiniz.

Sözlerine karşı çıkacak ikinci bir Arseniy artık mevcut değildi.

Tüm kilise malları ve arazileri 26 Şubat 1764'te çıkartılan bir kararname ile devlet mülkiyetine girdi ve kilisenin kendisi de bir devlet kurumuna dönüştü. Tüm kilise serfleri devletin köylüsü statüsüne yükseltildi; bunun neticesinde bir milyon erkek köylü -karıları ve çocuklarıyla birlikte iki milyondan fazla insan- devlet kontrolü altına girip, devlete vergi öder hale geldi. Yüksek ve alt ruhban sınıfının tüm gücü ve idari özerkliği ellerinden alındı ve tüm papazlar devletin maaşlı çalışanı oldu. İdari özerkliğinin kaybıyla birlikte kilise ekonomik temelini de yitirdi. Yüzlerce kilise kapanmak zorunda kaldı. Daha önce mevcut 572 manastırdan sadece 161'i ayakta kaldı. Rus dini, sosyal, kültürel ve ekonomik hayatındaki bu kapsamlı değişikliğe karşı herhangi bir muhalif ses yükselmedi.

47. Bölüm

Serflik Sistemi

Katerina imparatorluk devletinin idari yapısını belirlemiş ve kabul ettirmiş, Ortodoks Kilisesi'nin talepleriyle de başa çıkmıştı. Saltanatının ilk aylarında imparatorluğun ekonomik ve sosyal hayatında temel nitelik taşıyan, kronik şekilde istikrarsız bir kurumundaki bunalımla da yüzleşmek zorunda kaldı – bu kurum serflikti. Ural bölgesi madenleri ve haddehanelerinde çalışan sanayi serflerinin ayaklanması, toplumda uzun zamandır çöreklenip kalmış adaletsizliklerin, kitap sayfalarında ne kadar parlak ve inandırıcı sözlerle ifade edilmiş olsalar da, sırf felsefi düşüncelerle düzeltilmesinin imkânsızlığını Montesquieu ve Voltaire'in öğrencisine ilk öğreten şeydi.

Rusya'nın 1762 yılındaki yaklaşık yirmi milyonluk nüfusu hiyerarşik tabakalardan oluşmaktaydı: Hükümdar, asiller, kilise, tüccarlar ve şehir halkı ve de en altta yer alan on milyon kadar köylü. Köylülerin bazıları kısmen özgür, daha az sayıda köylü tamamen özgürdü; çoğunluğun ise hiç özgürlüğü yoktu. Serfler sarayın, devletin, kilisenin, neredeyse tümü asil sınıfından özel mülk sahiplerinin veya çeşitli sınai ve madencilik girişimlerinin aidiyetindeki arazilere daimi mükellefiyetle bağlıydılar. 1762 ve 1764 yıllarında yapılan bir nüfus sayımına göre saray, hükümdarın ve ailesinin mülkiyetindeki arazileri işleyen beş yüz bin serfe sahipti. İki milyon sekiz yüz bin serf, devlet köylüsü sınıfındaydı. Devletin malı olan, devlete ait arazilerde veya köylerde yaşayan bu insanların mükellefiyetlerini devlete para ödeyerek veya emek vergisiyle karşılamalarına izin verilmekteydi. Bunların bir milyonu evvelce Ortodoks Kilisesi'nin mülkü olmuş, Katerina tarafından kiliseden alınmış ve devlete aktarılmışlardı. Rus serflerinin en büyük bölümü -toplamın yüzde elli altısına tekabül eden beş buçuk milyon kişi- asil sınıfının mensuplarına aitti.

Tüm Rus asilleri yasalara göre serf sahibi olma hakkına sahipti. Bu asillerin küçük bir kısmı fevkalade zengindi (aralarından birkaçının binlerce serfi vardı) ancak büyük çoğunluk, topraklarını işletmek için yüzden az -bazen de yirmi kadar- işçiye ihtiyaç duyan küçük toprak sahibi yerel ağalardı. Son olarak da Ural madenlerinde ve haddehanelerinde çalışan sanayi serfleri denebilecek dördüncü bir kategorideki özgür olmayan işçiler vardı. Bunlar işletmelerin sahiplerine veya yöneticilerine ait değillerdi; madenlerin ve haddehanelerin mallarıydılar.

Serflik Rusya'da ülkenin muazzam genişlikteki ekilebilir topraklarını işleyecek ve temizleyecek emekçileri yerinde tutmak için on altıncı yüzyılın sonunda ortaya çıkmıştı. Korkunç İvan'ın (1533-84) elli bir yıllık hükümdarlığının ardından iç karışıklıklar devri ("Belalı Zamanlar") ile İvan'ın yaveri Boris Godunov'un idaresi gelmişti. Üç yıllık açlık ülkenin üzerine çöktüğünde köylüler ürün vermeyen topraklarını terk etmiş ve yiyecek bulabilmek için şehirlere doluşmuşlardı. Boris onları yerlerinde tutabilmek için toprağa bağlı daimi bir görev mükellefiyeti kararı çıkarttı ve bu mükellefiyeti de toprak sahiplerine devretti. İzleyen yıllarda Rus köylülerin göçebe içgüdülerine gem vurmak için işçilerin toprağa hukuki bağlılığına ihtiyaç duyuldu çünkü köylüler, sevmedikleri iş olunca başlarını alıp gidiyorlardı.

Serflerin statüleri yıllar geçtikçe bozuldu. İşçiler ilk defa toprağa bağlandıklarında bazı haklara sahip olmuşlar ve sistem hizmet vergileri ve ödemelerine dayandırılmıştı. Fakat zaman içinde toprak sahiplerinin yetkileri arttı ve serflerinkiler ufalıp gitti. On sekizinci yüzyıl ortasında Rus serfleri bir tür mal, menkul eşya, daha doğrusu köle haline gelmişlerdi. İlk başta toprağa bağlanan -ve güya hâlâ da öyle sayılan- serfler artık sahipleri tarafından topraktan ayrı satılabilecek şahsi mallar olarak telakki ediliyordu. Aileler bölünebiliyor, kadınlar, kocalar, oğullar ve kızlar ailelerinden koparılıp pazarlarda ayrı ayrı alınıp satılabiliyordu. Beceri sahibi serflerin satışları şehirlerde yapılıyor, nitelikleri "Moskova Haberleri" veya "St. Petersburg Gazetesi" gibi basın organlarında reklamlarla duyuruluyordu:

> Satılık bir berber ve ayrıca dört yatak ve başka mobilyalar. Satılık iki ziyafet örtüsü ve aynı şekilde hizmet eğitimi almış iki genç kız ile bir köylü kadın. Satılık: iyi huylu

on altı yaşında bir kız ve çok az kullanılmış bir tören arabası. Dantel eğitimi almış, dikiş diken, ütü ve kola yapan, hanımını giydirebilen, ilaveten güzel yüzlü ve vücudu biçimli on altı yaşında bir kızdır.

Aile veya ayrı ayrı olarak genç bir adam ve kızı satın almak isteyenler Kazan Kilisesi karşısındaki gümüş temizleyicisinden sorabilir. İvan adındaki delikanlı yirmi bir yaşında, sağlıklı ve dayanıklıdır, hanım saçı kıvırabilir. Güzel yapılı ve sağlıklı Marta adındaki kız on beş yaşındadır, dikiş ve nakış yapabilir. İncelenebilirler ve fiyatları makuldür.

Satılık: iyi huylu hizmetçiler ve hünerli zanaatkârlar; bir saatçi, bir aşçı, araba yapımcısı, tekerci, kakmacı, yaldızcı ve iki arabacı, hepsi incelenebilir ve fiyatları takdir edilebilir ... mülk sahibinin evindedirler. Ayrıca satılık üç genç yarış atı, bir tay ve iki iğdiş edilmiş at ve elli kadar tazı. Satılık on altı yaşında bir hizmetçi kız, dantel işler, dikiş yapar, ütü ve kola yapar ve hanımını giydirir; ilaveten güzel bir yüzü ve vücudu vardır.

En hünerli bir serfin fiyatı bile yarış kazanmış bir köpeğin fiyatından genellikle düşüktü. Genelde erkek bir serf iki yüz ile beş yüz ruble arasında alınabilirdi; bir kız veya kadın yaşına, becerilerine ve albenisine göre elli ile iki yüz ruble arasında ederdi.* Serfler bazen para bile ödenmeden el değiştirirdi. Bir at veya köpekle değiştirilebilir, aileler kumar masasına konulup kaybedilebilirlerdi.

Serflerin çoğunluğu toprakta çalışırdı. Ancak Katerina'nın karşısına çıkan ilk zorluk Ural fabrikalarında, haddehanelerinde, madenlerinde çalışan sanayi serflerinin şartları ve şikâyetleriydi. Başlangıçta Ural işçilerinin birçoğu devlet köylüleriydi. Rusya'nın sanayileşmesini teşvik etmek isteyen Büyük Petro bu köylüleri satın almaları, topraktan ayırmaları, sanayi serflerine dönüştürmeleri ve daimi olarak sanayi teşebbüslerine bağlamaları için asil olmayan girişimcilere teklif etmişti. Bu serfler sahiplerinin özel malları değildi; bunun yerine teşebbüse ait olmakta, onunla birlikte makine parçaları gibi satılmaktaydı. Yaşam koşulları dehşet verici, çalışma saatleri sınırlanmamış ve idame masrafları çok azdı. İdarecilerin bedeni ceza verme yetkileri vardı. Ölüm oranları yüksekti; az sayıda sanayi serfi orta yaşa ulaşabilir, birçokları öldürülene kadar çalıştırılırdı. Aralarında şiddetli huzursuzluklar çıkması da

* 2019 itibariyle erkekler için yaklaşık on ve yirmi beş bin, kadınlar içinse iki bin beş yüz ve on bin dolar-ed.n.

bu yüzden şaşırtıcı değildi. İmparatoriçe Yelizaveta zamanında isyanlar çıkmış, ordu birlikleri gönderilerek bastırılmaları gerekmişti. Zulümlere karşı Rus köylülerin başlıca savunması her zaman firar olmuştu; sanayi serfleri Aşağı Volga'nın ötesindeki az nüfuslu bölgelere ve çöllere kaçmaya teşebbüs ederlerdi. Kaçakların hepsi canlarını kurtaramasa da firar teşebbüsünde bulunanların sayısı artıyordu.

Hükümdarlığının ilk yazında bu durum Katerina'nın karşısına dikildi. Aldığı tedbir; 8 Ağustos 1762'de bir kararname çıkartıp gelecekte fabrika ve maden sahiplerinin, serflerin bağlı oldukları toprakları satın almaları dışında, sanayi için serf satın almalarının yasaklandığını duyurmak oldu. Kararname ayrıca bu şekilde temin edilen serf işçilerin anlaşmalı ücretlerle çalıştırılacaklarını da kayda bağladı.

Devlet kararnamesinin haberi madencilik ve sanayi bölgelerinde derin bir yankı buldu. Anlaşmalı ücretlerden bahsedildiğini işiten Ural ve Volga boylarındaki işçiler derhal aletlerini bir kenara bırakıp greve başladılar. Ülkenin madenleri ve haddehanelerinde üretim tamamen durdu. Katerina kararnamesinin zamanlamasının erken olduğunu kavradı. Sanayi işçilerini işlerine geri dönmeye zorlamak için Yelizaveta'nın yolunu takip etmeye ve asker sevk etmeye mecbur kaldı. Bilahare genel proküratörlük makamına getirilecek General A.A. Vyazemski Uralları sükûnete kavuşturmak için gönderildi; eskiden ayaklanmaların kırbaç ve kemerle bastırıldığı yerlerde Vyazemski topları işin içine soktu.

Katerina görevine yollamadan önce Vyazemski'ye ek talimatlar da verdi. Grevleri bastırınca madenlerdeki durumu araştıracak, işçilerin memnuniyetsizliklerinin sebeplerini inceleyecek ve taleplerinin karşılanması için gerekli önlemleri değerlendirecekti. Serf idarecilerini görevden almaya ve gerekirse cezalandırmaya yetkili kılındı:

> Kısacası, köylülerin hoşnut kılınması için uygun gördüğünüz her şeyi yapınız: ancak köylülerin, gelecekte idarecilerinin onlardan korkacağını hayal etmeyecekleri şekilde uygun tedbirler alınız. İdarecileri insanlık dışı işlerinden ötürü suçlu bulursanız, onlara alenen ceza verebilirsiniz. Fakat birisi adil olandan daha fazla iş yaptırmışsa, onu gizlice cezalandırınız; böylelikle sıradan insanlara hürmetlerini yitirmeleri için sebep vermemiş olursunuz.

Vyazemski Uralları ve Aşağı Volga'yı dolaşıp serflerin önderlerini dayak ve kürek cezalarına çarptırdı. Ancak vazifesinin ikinci kısmını, yani şikâyetlerin araştırılmasını da ciddiye aldı, zalimlik ve aşırı derecede kötü idareden suçlu bulduğu idarecilere hak ettikleri cezaları verdi.

Katerina'nın Vyazemski'nin raporunu merhamet duyarak okuduğu söylenir. Diğer taraftan grevleri bastırmasıyla birlikte iki aşırı ucun arasında kalmıştı. Yeni kazandıkları gücü hisseden sanayi işçileri şikâyetlerini gidermek için yapabileceği önerilerden şüphe içindeydiler. Aynı zamanda, maden sahipleri ve yerel devlet görevlileri sadece kamçıyla hizada tutulabilecek ilkel ve vahşi insanlara reformlar önerilmesinin hatta onlara müsamaha bile gösterilmesinin çok zamansız olduğunu ileri sürüyorlardı. Bu sebeple sanayi serflerinin şartları, ilk kararnamenin getirdiği serf işgücünün teminine ilişkin değişiklik dışında aynı kaldı. Dertler devam etti, şiddetin arkası kesilmedi ve birkaç yıl sonra Pugaçev isyanı bütün Urallar bölgesine ve Aşağı Volga'ya yayıldı. Katerina'nın bunlardan çıkardığı ders, hem mülk sahipleri hem de serflerin geleneklerini, önyargılarını ve cehaletlerini kırmak için zekâ ve iyi niyetten fazlasına ihtiyaç duyulduğuydu.

Gayretlerini sürdürdü. Temmuz 1765'te, "halkın yükünün azaltılmasının, ahalinin huzurunun ve milletin refahının temin edilmesi akılda tutularak haddehanelerin durumlarının iyileştirilmesi yollarının araştırılması maksadıyla" özel bir komisyon kurdurdu. Serflerin "katlanılmaz boyunduruklarını" atmak için girişebilecekleri genel bir isyanın önünün alınması maksadıyla gerekli eyleme geçilmesinden bahsetti. "Zulmü azaltmak ve insanların katlanamayacağı bir durumu düzeltmek için mutabakata varamazsak, onlar işleri kendi ellerine alacaklardır" dedi.

Aydınlanma döneminin insan hakları inancına aşina olan Katerina düşünce olarak serfliğe karşıydı. Grandüşesliği sırasında bu kurumun ıslah edilmesini ve en sonunda da kaldırılmasını sağlayabilecek yüz yıllık bir plan önermişti. Bu planın can alıcı noktası her çiftlik satıldığında arazisinde yaşayan serflerin özgür kılınmasıydı. Bir yüzyıl süreyle çok sayıda çiftlik el değiştireceğinden "İşte görüyorsunuz! İnsanları böyle özgürleştirirsiniz" demişti.

Serfliğin adaletsizliğini şayet kabul etmişse, o halde Katerina tahta çıktığında neden binlerce serfi taraftarlarına ödül olarak vermiştir? Hü-

kümdarlığının ilk aylarında Katerina bir ölçüde özgürlük sahibi on sekiz bin kadar taç ve devlet köylüsünü hediye dağıtmıştır. Olumlu bir bakış açısıyla değerlendirilirse, belki de tutumundaki bu ani değişikliğin geçici olacağına inanıyordu. Karşısındaki acil durumla baş etmek zorundaydı. Toprak sahibi asiller, ordu ve kiliseyle birlikte onu tahta çıkarmıştı. Onları ödüllendirmesi lazımdı. Rusya'da 1762 yılında zenginliğin ölçüsü toprak değil sahip olunan serf sayısıydı. Unvan dağıtılması ve mücevherler dışında taraftarlarına mükâfat bahşedecekse, zenginlik vermeliydi. Zenginlik de serf anlamına geliyordu. İmparatoriçe olarak rolünün zorunlu kıldığı uzlaşmalar yüzünden Katerina'nın Rus serfliği ile Aydınlanmanın insan hakları kavramını bağdaştırması gerekliydi. Bu yolda rehber alabileceği çağdaş bir Avrupalı örnek mevcut değildi. Ansiklopedistler gerçek manada bu sorunla yüzleşmeden serfliği ilke olarak mahkûm etmekteydiler; onlara göre feodalizmin bu kalıntısı Avrupa'nın sadece ırak bazı köşelerinde varlığını sürdürmekteydi. III. George'un İngiltere'sinde Afrika köle ticareti İngilizlerin katkısıyla her yıl yirmi bin kadın ve erkeği köle olarak Karayiplere taşırken kral, parlamento ve halk başlarını diğer tarafa çevirmekteydi. Amerikan kolonileri -ve bir süre sonra da sık sık Aydınlanma çağı dili kullanan yeni Amerika Cumhuriyeti- ikiyüzlülüğün çarpıcı başka örneklerini vermekteydiler. Amerika'nın bağımsızlığını savunmuş Virginia beyleri ve hanımefendileri çoğunlukla köle sahipleriydi. George Washington 1799'da Vernon Tepesi'nde öldüğünde hâlâ köle sahibiydi. Bağımsızlık Bildirgesi'ne "tüm insanlar eşit yaratılmıştır" cümlesini yazan ve onların "yaşam, özgürlük ve mutluluğu arama" hakkına sahip olduklarını ilan eden Thomas Jefferson hayatı boyunca köle sahibiydi. Jefferson ona yedi çocuk dünyaya getiren kölesi Sally Hemings'le otuz sekiz yıl beraber yaşamıştı. Washington ve Jefferson başkanlıkları sırasında sürdürdükleri bu ikiyüzlü tutum bakımından istisna değillerdi. On iki Amerikan başkanı köle sahibiydi, üstelik bunlardan sekizinin görev başındayken köleleri vardı.

***

Rus serflerinin yaşam şartları birçok bakımdan Amerikalı siyah kölelere benzemekteydi. Sahipleri tarafından alt insan türleri olarak görülüyor ve serflerle efendileri arasındaki bu uçurumun Tanrı tarafından tasdik edildiği düşünülüyordu. Hayvanlar gibi alınıp satılıyorlar, keyfi muame-

le, eziyet ve çoğu zaman da zulme maruz kalıyorlardı. Ancak Rusya'da efendi ile köle arasında ten rengi engeli mevcut değildi. Rus serfleri uzak bir ülkedeki yabancılar değillerdi; memleketlerinden, dillerinden ve dinlerinden zorla koparılmamış ve okyanuslardan binlerce kilometre uzağa götürülmemişlerdi. Rus serfleri efendileri gibi aynı ırktan, aynı kandan ve aynı dilden fakir ve eğitimsiz insanların soyundandı. Buna rağmen, Amerika'daki köle sahipleri gibi Rus serf sahipleri de insani mallarının hayatı üzerinde tam kontrole sahiplerdi. Hukuk, serflerine bedeni ceza vermelerinde sahiplerine herhangi bir sınır getirmiyordu; itaatsizlik, tembellik, sarhoşluk, hırsızlık, kavga ve otoriteye direniş kırbaç, kamçı ve sopayla dövülme sebebiydi. Bir asilin yetkisine getirilen tek sınır bir serfi infaz etmesine izin verilmemesiydi; öte yandan ölüme yol açabilecek cezalar tatbik edebilirdi. Rusya'yı gezen bir Fransız seyyah şöyle yazmıştır: "Beni en çok tiksindiren şey, beyaz saçlı ve koca sakallı adamların yüzüstü yatırılıp pantolonlarının indirilmesi ve çocuk gibi kırbaçlanmasıydı. Daha da korkuncu -bunu yazarken yüzüm kızarıyor- bazen efendilerin, oğulları babalarına ceza vermeye zorlamalarıydı."

Rus serflerinin çoğunluğu ormanlardan açılan alanlarda saban süren, tohum eken ve ürün biçen toprak köylüleriydi. Yılın mevsimine ve efendilerinin keyfine bağlı olarak baltacı, bahçıvan, marangoz, mumcu, boyacı ve deri tabakçılığında çalıştırılabilirlerdi. Serfler hayvanlara bakar veya araba ve yarış atları yetiştirmek için haralarda çalışırlardı. Serf kadınları daimi bir bedeni angaryayla yaşarlardı. Sık sık hamile kalır, kocalarının yanında nefes almadan tarlaları işler, yemek pişirir, çamaşır yıkar, çocuk doğurur, bu şekilde efendilerinin zenginliğine ilave edilen küçük serfler üretirlerdi. Başka işlerini bitirdiklerinde birazını kendilerine ayırmalarına, hatta tatlarına bakılmasına bile izin verilmeyen mantar ve böğürtlenleri toplamaları için ormana gönderilirlerdi.

Haşin ve babaerkil bir dünyada yaşarlardı. Çoğu serf ailesinin ev hayatları her kültür ve toplumda geçerli kadim bir evrensel kaideyi takip ederdi: Büyükleri tarafından eziyet gören erkekler büyüdüklerinde kendileri de iktidarları altındakilere, genellikle de karıları ve çocuklarına işkence ederlerdi. Serf evlerinin erkek reisleri aileleri üzerinde mutlak denebilecek bir yetki sahibiydi. Buna bazen serf babaların gelinlerini cinsel zevkleri için kullanmaları uygulaması da dahildi.

Toprak sahibinin kendisine ait olan serflerin sayısına göre serflerin hayatı farklılaşırdı. Zengin bir asil toprak sahibi on binlerce serfe sahip olabilirdi; bu kudretli Ruslar aynı mertebeden Avrupalılara kıyasla altı kat fazla şahsi ve hane hizmetkârı çalıştırırlardı. Büyük bir soylunun ev personeli yüzlerce kişiye ulaşabilir; daha az zengin bir beyin yirmi veya daha az çalışanı olabilirdi. Hane serfleri genellikle çiftlikteki serf ailelerinden çocuk yaşta alınırlardı. Zekâları, hoş görünüşleri ve yetenekleri dikkate alınarak seçilir ve efendilerinin seçtiği iş veya zanaatta eğitim görürlerdi. Büyük bir asilin kendi ayakkabıcıları, kuyumcuları ve terzileri olurdu. Altın sırmalı kadifeden üniformalar giyen erkek ve kadın hizmetkârlar konaklarının koridorlarında ve oda girişlerinde durur, efendileri ve misafirlerinin her emrine itaat etmeye hazır beklerlerdi. Bir serfin görevi sadece tek bir kapıyı açmak ve kapamak olabilirdi; bir diğeri efendisinin nargilesini veya şarap bardağını getirmek için durur; başka biri de kitabını veya temiz mendilini getirirdi.

Ruslar tantanalı gösterileri sevdiklerinden asillerin en zenginleri kendi tiyatrolarını, opera kumpanyalarını, yüz kişilik orkestralarını ve düzinelerce dansçıya ihtiyaç duyan balelerini kurmuşlardı. Bu sanatçıları desteklemek için büyük asiller ilaveten -sahne sanatlarını sergilemekte ihtiyaç duyulan- besteciler, orkestra şefleri, şarkıcılar, ressamlar ve sahne uzmanlarına da sahiptiler. İtalyan ve Fransız üstatlarla tekniklerini mükemmelleştirmeleri için serf müzisyenlerini, ressamlarını ve heykeltıraşlarını yurtdışına gönderirlerdi. Serfler ayrıca mühendis, matematikçi, astronom ve mimar da yapılırlardı. Bu yetenekli erkek ve kadınların hayatları tarlalarda çalışan babaları veya büyükbabalarından daha kolaydı; bazen efendilerinin çok muhabbetine mazhar olurlardı. Yine de, ne kadar zeki veya yetenekli olsun hiçbir serfin bir çeşit mal olduğunu unutmasına izin verilmezdi; belki bir süreliğine lütuf görürler ancak ailelerinden her an uzaklaştırılabilir, evlenmeleri yasaklanabilir veya seçmedikleri insanlarla evlendirilebilirlerdi. Dans etmeleri veya bir müzik aleti çalmalarının yanında yemek pişirmeleri, ortalığı süpürmeleri veya masada hizmet etmeleri beklenirdi. Her zaman hakaret ve aşağılanmaya maruz kalırlar, vahşice arzulara kurban edilebilirlerdi. Bu muameleye karşı herhangi bir protestoda bulunamazlardı. Serfler her zaman tarlalara geri gönderilebilir veya satılabilirdi.

Rus serf tiyatrosunun tarihi zalimlik sahneleriyle doludur. Asillerden biri Dido rolü oynayan bir şarkıcıyı aniden yakalamış, suratına bir tokat atıp icrası bittiğinde ahırda iyi bir dayak yiyeceğini söylemişti. Yüzü darbeden kızarmış şarkıcı söylemeye devam etmişti. Bir prens tiyatrosunun sahne arkasına geçen ziyaretçi sivri oklarla çevrelenmiş ağır bir metal boyunluk giymiş bir adam görmüştü. En ufak bir hareketinde büyük acı çekmekteydi. Prens, "Ona ceza verdim. Bu sayede Kral Oidipus'un rolünü bir dahaki sefer daha iyi oynar. Onu birkaç saat böyle tutarsam performansı kesinlikle düzelir" açıklamasında bulunmuştu. Sahne arkası ziyaretçisi aynı tiyatroda bir de hareket edemeyecek şekilde zincirlenmiş bir adam daha görmüştü. Ev sahibi, "Kemancılarımdan birisi" açıklamasında bulunmuştu. "Detone olduğu için ona ceza vermem gerekliydi." Aynı mal sahibi aktörlerinin en küçük hatalarını kaldıramıyor, aralarda arkaya geçip, onları kırbaçlıyordu.

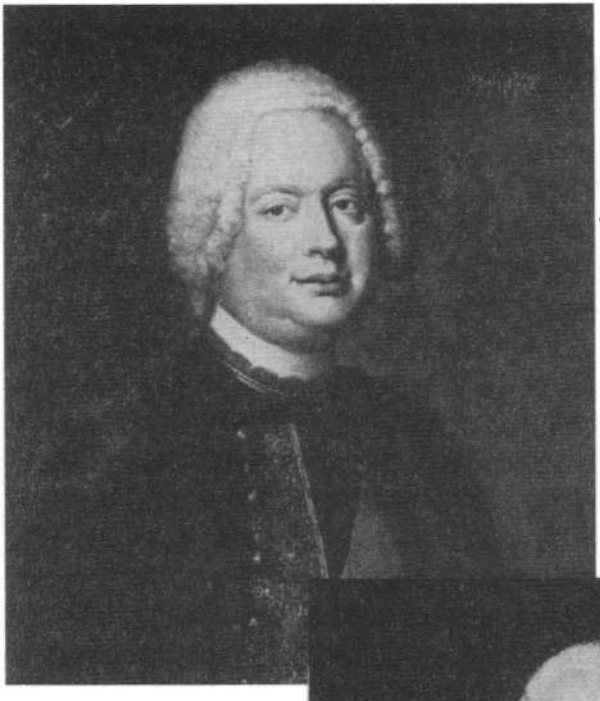
Genç erkek, kadın, oğlan ve kız çocuklarına sahip olunması erotik fantezilerini yaşamak isteyen serf sahiplerine özgürlük tanıyordu. Bazı kadın serfler yemeklerde hizmet görüyor, sonra sahneye çıkıp rollerini oynuyor, ardından da efendinin erkek misafirlerinin yatak odalarına geçiyorlardı. Ev sahipleri evlerinde kaldıkları sürece her misafire bir serf kızı tahsis ederdi. Prens Nikola Yusupov misafirlerine sahnede başlayan seks orjileri ikram ederdi. Prens bastonuyla işaret verdiğinde tüm dansçılar kıyafetlerini çıkarır ve dansa çıplak devam ederlerdi.

Tüm bu istismar ve zulüm manzaraları arasında romantik bir peri masalı akıllarda yer etmiştir. Ancak bu olayın da kaçınılmaz şekilde utanç, trajedi ve ölümle sonlandığını belirtmek gerekir.

Kuşaklar boyunca Şeremetevler Rusya'nın en seçkin asil ailelerinden biriydi. Çarların selefi Moskova büyük knezlerine hizmet etmişlerdi. Şeremetevlerden biri, babası Korkunç İvan tarafından öldürülen oğul İvan'la evliydi. Mareşal Boris Şeremetev Poltava'da 1709'da Büyük Petro'nun İsveç Kralı XII. Karl karşısında kazandığı tarihi zaferde Rus ordusuna komuta etmişti. On sekizinci yüzyıl ortasında Şeremetev ailesi Rusya'nın en zengin ailesiydi ve toprakları imparatorluk çapında toplam iki milyon dönümlük arazi ve çiftlikleri kaplıyordu. Bu çiftliklerin bir kısmı her biri yüzden fazla aileyi içeren düzinelerce köyden oluşuyordu. Şeremetevlerin İngiltere'den ithal edilmiş eyerleri, bilardo masaları

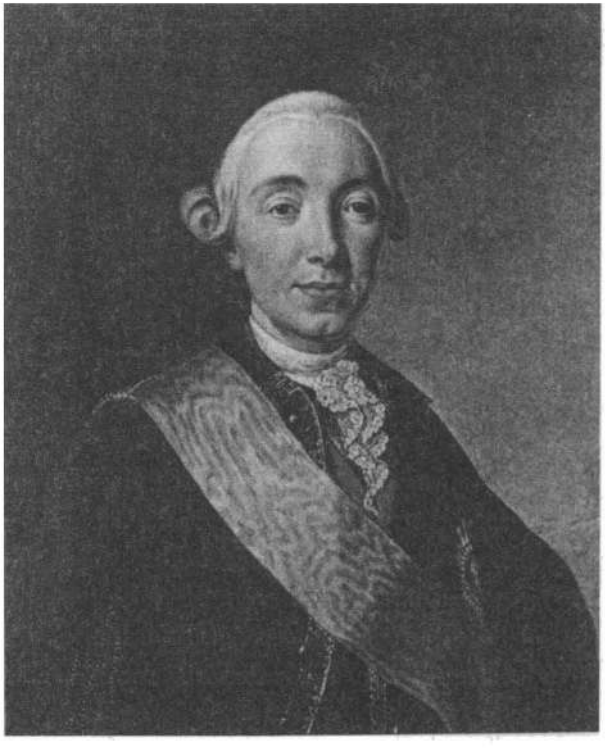
Yeni imparatoriçe ilan edilmiş Katerina. Başında kendisi için yaptırılan imparatorluk tacıyla resmedilmiş.

Katerina'nın babası Prens Christian Augustus von Anhalt-Zerbst.

Katerina'nın annesi Johanna Elisabeth von Holstein-Gottorp.

Katerina'nın eşi III. Petro.

Katerina'nın hayatındaki en önemli kişi olan Gregori Potemkin.

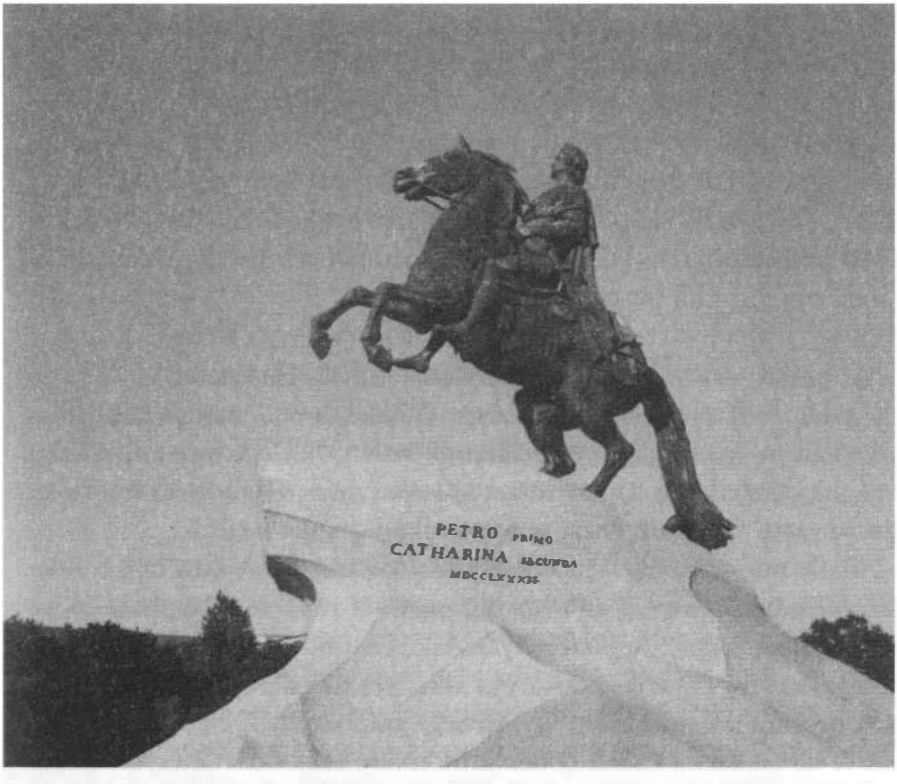
Katerina'nın ilk gözdesi ve muhtemelen oğlu Pavel'in babası Sergey Saltıkov. Katerina anılarında onu, "az görülen yakışıklılıkta biri" olarak tanımlar ama bu resimden pek belli olmuyor.

Katerina'nın üçüncü gözdesi Gregori Orlov. Tahta çıkmasına yardım etti ve on bir sene onunla beraber oldu.

Ömrünün son yıllarındaki Katerina. Çarskoe Selo'da, tazılarından biriyle resmedilmiş.

Katerina'nın saltanatı sırasında Rusya'da üretilmiş en meşhur sanat eseri olan, Falconet'nin at üstündeki Büyük Petro heykeli. Neva Nehri kıyısındaki kaidesinin bir tarafında Rusça, öteki tarafındaysa Latince olarak, "II. Katerina'dan I. Petro'ya, 1782" yazıyor.

ve av köpekleri, Westfalya'dan getirtilmiş jambonları ve Paris'ten satın alınan kıyafetleri, pudraları, tütünleri ve usturaları vardı. Katerina'nın hükümdarlığının büyük kısmında ailenin başında bulunmuş Kont Nikola Şeremetev'in, St. Petersburg nüfusundan daha fazla bir rakam olan 210.000 serfi vardı.

Şeremetev çiftliklerinin en zenginlerinden Kuskovo, Kremlin'in sekiz kilometre kadar doğusundaydı. Burada koridor ve ziyafet odalarının duvarlarında Rembrandt'lar ve Van Dyke'lar asılı İtalyan tarzı bir *palazzo* vardı. Kütüphanede Voltaire ve Benjamin Franklin'in büstlerinin karşısında yirmi bin cilt kitabın doldurduğu raflar diziliydi. Voltaire, Montesquieu, Diderot, Rousseau, Corneille, Moliere ve Cervantes ile Milton, Pope ve Fielding'in eserleri bunların arasındaydı. Sarayın dışında serflerin kazdığı suni bir gölde tam donanımlı bir savaş gemisiyle Çin işi jong tipi düz altlı bir gemi yüzmekteydi.

Mareşalin torunu ve bu servetin varisi Nikola Şeremetev bir lüks ve imtiyazlar dünyasında büyüdü. Rusça, Fransızca ve Almanca konuşmayı, keman ve klavsen çalmayı öğrendi; resim, heykel, mimari, eskrim ve atçılık dersleri aldı. Çocukluğunda İmparatoriçe Katerina tarafından oğlu ve varisi Grandük Pavel'in oyun arkadaşlığına seçildi.

Nikola'nın doğumundan on dokuz yıl sonra Şeremetev'in çiftliklerinin birinde Praskovya adlı bir serf kızı dünyaya geldi. Babası içkiye dayanamayan cahil bir demirciydi. Sık sık öfkelenir ve çocuklarının önünde karısını döverdi. Praskovya sekiz yaşında saraya götürüldü. Ne onun ne de ailesinin başka bir seçeneği vardı; serfler, efendileri ne zaman ve ne maksatla isterse çocuklarını teslim etmek zorundaydı. Çocuğa okuma ve yazma öğretildi. Dokuz yaşındayken yirmi altı yaşındaki Nikola'yla tanıştı. Hâlâ evlenmemiş olan Nikola kadınları seviyor ve en çok da kendi serflerini -belki sırf elinin altında olduklarından ve talepte bulunmadıklarından- çekici buluyordu. O otuz beşine yaklaşırken ve Praskovya on yedi yaşındayken 1780'lerin ortasında sevgili oldular. Giderek yakınlaştılar, sadece efendisi olduğu için değil, müziğe ortak bir tutku da beslediklerinden birbirlerine bağlandılar. Nikola Rusya'nın en mükemmel operasını kurma hedefinin peşindeyken kız da şarkıcılıkta nadir bir yetenek göstermişti. Praskovya daha ergenlik çağındayken yeni Şeremetev operasında ilk defa sahneye çıktı ve derhal yıldızlaştı. Kara ve

ifadeli gözleri, uçuk teni, kumral saçları ve narin bedeniyle "İnci" adıyla tanınarak rollerini icra etti. Soprano sesi, biyografi yazarı tarafından "inanılmaz ses aralığı, hissiliği, gücü, kesinliği ve berraklığıyla bir renk ve güzellik mucizesi" olarak tasvir edilmiştir.

Nikola 1784 ile 1788 arasında kırktan fazla prodüksiyonu sahneledi: büyük operalar, komik operalar, komediler ve baleler. Rus asilleri akın akın Praskovya'yı görmeye ve sesini dinlemeye gelmekteydiler. İmparatoriçe Katerina, 1787'de Kırım gezisinden dönüşünde Kuskovo'ya uğradı ve hiç müzik kulağı olmadığı halde, Praskovya'dan derin şekilde etkilendi. İzlediği "en muhteşem icra" olduğunu söylemiştir. Operadan sonra Katerina'nın isteği üzerine Praskovya yanına getirildi. İmparatoriçe şarkıcıyla kısaca konuştu ve daha sonra da -serflere hediye verme âdetinin görülmediği bir çağda- ona 350 ruble* değerinde elmas bir yüzüğü armağan gönderdi.

Ancak 1796'da Praskovya keskin baş ağrıları, baş dönmeleri, öksürme ve göğüste ağrılarla kendini belli eden bir hastalıktan mustaripti. Sahneden ayrılmak zorunda kaldığından son şarkısını yirmi yedi yaşındayken 25 Nisan'da söyledi. Nikola tiyatrosunu kapattı ve 1798'de Praskovya'ya özgürlüğünü verdi. Daha sonraları şu açıklamayı yapmıştır:

> Ona karşı en müşfik, en tutkulu duygular içindeydim. Yine de kalbimi inceledim – sırf tutkulu arzuların istilası altında mıydım, yoksa güzelliğinin ötesine geçerek diğer niteliklerini mi görmüştüm? Kalbimin aşk ve dostluktan daha fazlasına, fiziki zevklerden daha fazlasına özlem duyduğunu anlayarak uzun zaman kalbi arzularımın karakterini ve özelliklerini gözledim ve onda erdem, samimiyet, insanlık için gerçek bir sevgi, istikrar, sadakat ve Tanrı'ya sarsılmaz bir inançla süslenmiş bir zihin buldum. Bu nitelikler dış güzelliklerden daha güçlü ve daha nadir olduklarından beni güzelliğinden daha fazla kavradı.

Ona evlenme teklifinde bulundu. Bu devrimci bir fikirdi; Nikola'nın düzeyinde hiçbir asil o güne dek serf doğmuş bir kadınla evlenmemişti. Rusya'nın en zengin aristokratı ile özgürlüğünü almış olsa bile bir serf arasındaki evlilik ne anlama gelmekteydi? Nikola yaptığı şeyin doğurabileceği neticeleri dikkate almadı ve yoluna devam etti. Praskovya ile 4

* 2019 itibariyle yaklaşık 18 bin dolar-ed.n.

Kasım 1801'de evlendi. Otuz üç yaşındayken, 3 Şubat 1803'te Praskovya tek çocuğu Dimitri'yi dünyaya getirdi. Üç hafta sonra, 23 Şubat sabahı öldü. Nikola'nın eski bir serfle evlenmiş olmasına hâlâ öfkeli olan şehir asilleri cenazeye katılmayı reddetti. Nikola da orada değildi; keder ve elem içinde yatağından kalkacak gücü bulamamıştı. Altı hafta sonra elli yedi yaşında öldü ve St. Petersburg Aleksandr Nevski Manastırı'nda onun yanına gömüldü. Oğulları, meşru varisi Dimitri, Şeremetev mülklerini miras aldı.

Hikâyeleri bir efsaneye dönüştü. Katerina'nın büyük torunu Çar II. Aleksandr'ın 1855'te Kuskovo'da Dimitri ile yürüyüşe çıktığı ve annesi Praskovya hakkındaki hikâyeleri dinlediği söylenir. Aile tarihine göre, çar hemen bunun ardından, Rus serflerinin 1861'de özgür kılınmasına götüren süreci başlatan ilk kararnameyi imzalamıştır. Amerika'da siyahi köleleri özgür kılan Özgürlük Beyannamesi'ni Abraham Lincoln iki yıl sonra 1863'te imzalamıştır.

48. Bölüm

"Madam Orlov Asla Rusya İmparatoriçesi Olamaz"

Gregori Orlov, Katerina'nın hükümdarlığının ilk yıllarında kızıl renkli üniforması ve göğsünde taşıdığı imparatoriçenin takdirini gösteren elmas çerçeveli portresiyle hep yanı başındaydı. İmparatoriçe onu bir erkek olarak ve ayrıca kardeşleriyle beraber kendisini tahta çıkartan bir kahraman olarak seviyordu. Öte yandan yatağını paylaştığı dört erkek arasında kendisine en çok fiziksel tatmin yaşatan da oydu. Orlov saltanat arabasında gider, büyük aristokrat ailelerinin üyeleri dışarıda at sırtında eşlik ederken o hükümdarın yanında otururdu. Sarayda işlerini gördürmek isteyenler onun aracılığını arardı.

Herkesin sevdiği bir kişi değildi. Prenses Daşkova gibi bazıları avam kökeninden, ani yükselişinden, zarafetten yoksun tavırlarından şikâyet ederlerdi. Katerina seçkin asillerin ondan ve kardeşlerinden uzak durduğunun farkındaydı. Bunu bildiğinden Gregori'nin kaba taraflarını elinden geldiğince törpülemeye ve onu bir beyefendiye dönüştürmeye çalışırdı. Kültürlü Rusların kullandığı dili öğretmesi için ona bir Fransızca hocası tuttu ancak çabası fazla bir netice getirmedi. Poniatowski'ye bir yazısında durumunu açıklamaya çalışmıştır: "Etrafımdaki erkekler eğitimden mahrum. Fakat geldiğim mevkiyi onlara borçluyum. Cesur ve dürüstler ve bana asla ihanet etmeyeceklerini biliyorum."

Taht sahibi olarak konumu Orlov'la ilişkilerini karmaşıklaştırmaktaydı. Ona ve kardeşlerine unvanlar, nişanlar ve servetler yağdırıyor ancak Gregori başka bir şey istiyordu. Katerina artık duldu ve Gregori hizmetlerinin kendisine kazandırdığına inandığı ödülü arzu etmekteydi: Yani onunla evlenmeli ve karısı olmalıydı. Ortada siyasi ihtirastan fazla bir şeyler de vardı. Orlov, gövdesine yediği üç mermiye aldırmayarak Kunersdorf'ta topunun yanından ayrılmamış ve sonra da generalin metresini kaçırmaya cesaret etmiş gözü pek bir askerdi. Grandüşes olarak

Katerina'nın peşine düşmesinde gururunu tatmin rol oynamakla beraber, tutku da eksik değildi. Cesarete bu konuda ihtiyaç duymamıştı; Katerina'nın âşığı olmak onu tehlikeye atmamaktaydı. Ketum şekilde -ve bazen de ketumluktan uzak- yürütülen bu ilişkiler Rus sarayında kabul görmekteydi. İmparatoriçe Anna'nın Johann Biron ile ilişkisi vardı; İmparatoriçe Yelizaveta, Aleksey Razumovski'yle; Katerina'nın kocası III. Petro, Yelizaveta Vorontsova ile birlikte olmuş, Katerina ise daha önce Sergey Saltıkov ve Stanislaw Poniatowski ile ilişki yaşamıştı. Batı Avrupa'da hanedan mensuplarının gönül ilişkileri sıradan vakalardı. İngiltere'de II. Charles, I. George ve II. George, Fransa'da XIV. Louis ve XV. Louis resmi metresler edinmişlerdi. Dolayısıyla Orlov, Yelizaveta'yı devirmek için entrikalara girene kadar Katerina'yla ilişkisinden ötürü tehlike altında değildi. Bu ise o ve kardeşleri için ölüm cezası getirebilecek bir suçtu. Diğer taraftan komplonun şekillendiği aylarda o ve Katerina tehlikeyi eşit ölçüde paylaşmaktaydı. Hayatını Katerina için tehlikeye atması aralarındaki seviye farkını dengeliyordu; işin doğrusu Orlov ona çok daha büyük bir fayda sağlamıştı.

Bu durum Orlov'un hoşuna gidiyordu. Erkekler yardımlarına ihtiyaç duyduklarına inandıkları kadınları daha çekici bulurlar. Herhalde Orlov da Katerina'yı muhtaç bir kadınla karıştırmaktaydı; oysa değildi. Katerina cesur, gururlu ve özgüvenliydi. Grandüşesliği zamanında siyasi ve hissi bakımdan zayıf görünmüş, belki de kendisini öyle de hissetmişti ancak bunu iyi gizlemişti. Orlov'un metresiydi ve onun çocuğunu dünyaya getirmişti; Orlov da onun uğruna ölümü göze almıştı. Tahtına oturması onun yardımları sayesindeydi. Orlov tüm bunları biliyor, aralarında denge sağlandığına inanıyor ve hiç de ast rolü oynama niyeti taşımıyordu. Katerina'nın geceleri ipekli perdeler arkasında geçen birkaç hoş saat için değil, toplum karşısında gün boyunca da kendisine ait olmasını istiyordu.

Oysa Katerina için bu imkânsızdı. Artık grandüşesliği geride bırakmıştı ve aşk dolu bir metres olarak kalamazdı. O şimdi Rusya imparatoriçesiydi. Oynadığı rol çok zahmetliydi. Her sabah saat beş ile altı arasında kalkıyor ve günde on beş saat çalışıyordu. Resmi görevlerinin bittiği zaman ile -genellikle akşamın ileri bir zamanıydı bu- bitkin şekilde uykuya daldığı an arasında tek bir saat kalıyordu. Bir erkeğin gönlünü yapmak için ayırabileceği tek vakit bu bir saatti. Tafsilatlı aşk

oyunları, şakalar ve geleceğe dair hülyalar kurmak ve onunla paylaşmak için hiç zamanı yoktu. Onu istediklerinden mahrum bıraktığının farkındaydı ancak kendi anlayışına göre tercih hakkı mevcut değildi. Bu sebeple vicdan azabı duyuyor ve bunu bastırmak için onu unvanlara, mücevherlere, mülklere boğuyordu. Onunla evlenmeye imkân bulamamasını telafi etmek için böyle yollar buluyordu.

Oysa Gregori'nin istediği taltifler bunlar değildi. Hükümdar kocası rolünü üstlenmek için değil, on sekizinci yüzyıl Rus kocalarının evlilikteki mütehakkim rolünü oynamayı istediği için onunla evlenmeyi arzu ediyordu. Katerina'ya olan tutkusunu sergileyebileceği ve tatmin edebileceği saatlerin, onun işi nedeniyle elinden alınması canını sıkıyordu. Günün çoğu saatlerini Nikita Panin ve Kiril Razumovski gibi insanlarla geçirmesine sinirleniyor, onların üstün eğitim düzeylerinin kendi tutkularına ve askeri cesaretine üstün gelmesinden hoşlanmıyordu. Bu kişiler kendisinin tamamen bilgisiz kaldığı konularda Katerina'ya görüş veriyordu. Ondan uzaklaştığını hissettiğinden kendisine ve kardeşlerine borcunu hatırlaması için beceriksiz çabalara giriyordu. Bazen herkesin karşısında parlıyor, Katerina'ya kasten kaba davranıyordu. Taç giyme töreni için Moskova'ya hareketinden önceki gece Kışlık Saray'da yakın dostlarıyla akşam yemeğinde beraberlerken sohbet birkaç ay önceki darbe olaylarına gelmişti. Gregori, muhafızlar üzerindeki nüfuzundan böbürlenmeye başladı. Katerina'ya dönerek onu ne kadar rahatlıkla tahta geçirdiğini ve istediği takdirde aynı kolaylıkla bir ay içinde yerinden alabileceğini söyledi. Masadaki herkes şoke olmuştu; Orlov dışında hiç kimse imparatoriçeyle bu şekilde konuşmaya cesaret edemezdi. Ardından Kiril Razumovski söze karıştı. Sakince "Herhalde haklısınız, dostum" dedi. "Ancak o ay bitmeden, biz sizi darağacında sallandırırız." Gregori afalladı; Katerina'nın sevgilisi, yakışıklı ve adaleli bir piyondan başka bir şey olmadığı gerçeği yüzüne vurulmuştu.

Katerina ilişkilerini yeni bir biçime sokmak ve sürdürmek için yollar aradı. Tahta çıktığında hayatının geri kalanını Gregori Orlov'la mutluluk içinde geçirebileceğine inanıyordu. Üç yıldan beri beraberdiler; bebeği Aleksey Bobrinski'nin babasıydı; o ve erkek kardeşleri hayatını kendisi için tehlikeye atmışlardı. Dahası siyasi hırsının onu çıkardığı zirvede iktidarın yalnızlığını hissediyordu. Tutku kadar bir erkeğin ar-

kadaşlığına ve şefkatine de ihtiyaç duyuyordu. Bu sebeplerle Katerina onunla evlenmeyi değerlendirdi.

Orlov daha da ısrarcı ve talepkâr hale gelmekteydi. "Erkek Pompadour"* rolünü oynamak yerine orduya geri dönüp küçük rütbeli subaylık yapmayı tercih edeceğini bildirdi. Katerina duygularını dikkatle gözden geçirdi. Onu doğrudan geri çevirmeye cesaret edemiyordu. Kusurlarına da gözü kapalı değildi. Başkalarının önünde niteliklerini abartıyor fakat kıymetini de doğru biçiyordu. Entelektüel ve kültürlü bir insanla uzaktan yakından ilişkisi olmadığını, ciddi devlet işlerine girecek nitelikleri taşımadığını biliyordu. Orlov, Katerina'nın tereddütlerini ne anlıyor ne de kabul ediyordu. Katerina'nın çocukluk çağlarından başlayıp zekâ, eğitim, bilgi ve irade bakımından etrafındaki herkese üstün olduğunu bilerek, iktidar açlığıyla beklediği uzun yılların siyasi hırslarını kavrayamıyordu. Tüm bu zaman boyunca Katerina sabretmek zorunda kalmış, fakat artık bekleme zamanını geride bırakmıştı. Orlov'u koca olarak almak veya devlet iktidarını sahiplenmek seçenekleri arasında tercihi istenseydi ve sadece tek bir seçeneği olsaydı, seçimini herhalde Orlov'dan yana kullanmazdı.

Yine de evlilik meselesi onu hâlâ meşgul ediyordu. Hem Orlov'a hem de tahta beraberce sahip olabileceğini düşündüğü anlar vardı. Bir süreliğine ona evet demeyi değerlendirdi. Daha sonra nasıl hayır diyeceğini bilemedi. Orlovları uzaklaştırmanın bedelini kaldıramazdı; aynı zamanda böyle bir birlikteliğin başka çevrelerde, özellikle de devlet idaresinde çok ihtiyaç duyduğu Nikita Panin'de uyandırabileceği kızgınlık ve tepkiyi tahmin edebiliyordu. Panin başta olmak üzere bütün Ruslar tarafından Orlov'la evliliği, Pavel'in taht hakkının, Orlov'dan dünyaya getirdiği küçük oğlu lehine tehlikeye sokulması şeklinde görülürdü. Esasen Katerina'ya dürüstçe fikrini ifade edebilen Panin evlilik söylentilerine soğuk bir tavırla tepkisini göstermişti: "Bir Madam Orlov asla Rusya imparatoriçesi olamaz."

Orlov'la evliliğine öncül bulabilmek umuduyla Katerina bir aşamada İmparatoriçe Yelizaveta'nın köylü âşığı Aleksey Razumovski ile nikâhlandığına dair söylentileri araştırmaya karar verdi. Şansölye Mi-

* 1745-51 arasında Fransa Kralı XV. Louis'nin resmi metresi olan Madam de Pompadour-ed.n.

hail Vorontsov'u Razumovski'ye gönderdi. Ona Yelizaveta'yla evliliğine dair bir kanıt ortaya koyabilirse, dul bir hükümdar eşinin tüm haklarına sahip olabileceğini, hanedan ailesinden sayılacağını, yüksek bir tahsisata kavuşacağını söyleyecekti. Şansölye, Razumovski'yi ocağın başında, İncil okurken buldu. Yaşını almış adam ziyaretçinin anlattıklarını ses çıkarmadan dinledi ve sonra hayır anlamında başını salladı; Rusya'nın zaten en zengin insanlarından birisi olduğundan şan ve şereflerle ilgili değildi, para da istemiyordu. Ayağa kalktı, kilitli bir fildişi dolaba ilerledi ve pembe kurdeleyle bağlanmış bir rulo parşömeni çıkardı. İstavroz çıkarıp ruloya dudaklarıyla dokundu, kurdeleyi açıp belgeyi ateşe attı ve şöyle dedi: "Haşmetmeaplarına söyleyiniz ki ben hiçbir zaman müteveffa İmparatoriçe Yelizaveta Petrovna'nın hakir bir kölesinden başka bir şey olmadım."

Orlov bunu önemli bir başarısızlık olarak değerlendirmedi. Razumovski sadece güzel sesli, yakışıklı bir köylüydü. Kendisi, Gregori Orlov ve kardeşleri ise metresini imparatorluk tahtına çıkarmışlardı. Evliliği ayarlama çabalarına devam etti. O sırada Orlovlarla birlikte Panin'e karşı aynı safa giren Aleksey Bestujev 1763 kışında imparatoriçenin yeniden evlenmesi talebiyle yüksek asil sınıfı, Senato üyeleri ve din adamlarından destek toplamak maksadını taşıyan bir layiha dolaştırmaya başladı. Layihanın savı, Grandük Pavel'in nazik sıhhat durumu ve sık meydana gelen hastalıkları nedeniyle Rusya'ya bir veliaht daha sağlanması zorunluluğuydu. Bunun arkasında yalnız Bestujev'in mi yoksa Orlovlar ve Katerina'nın mı durduğunu kimse bilmiyordu. Ancak layiha kuvvetli bir muhalefetle yüz yüze geldi ve Panin belgeyi ele geçirip Katerina'ya götürdüğünde, Bestujev'e böyle bir yetkiyi kendisinin verdiğini reddetti.

Katerina tahta çıkar çıkmaz, Gregori Orlov'un yeni imparatoriçeyle ilişkisi bizatihi içinden geldiği kurumda kıskançlık uyandırmakta gecikmedi. Gregori ordudaki desteğinin değişmeyeceğine her zaman inanmıştı. Fakat kendisi ve kardeşlerinin hükümdar nezdindeki itibarlarının arttığı bir esnada dahi ordudaki, hatta muhafız alaylarındaki eski silah arkadaşları arasında dayanakları zayıflamaktaydı. Orlovların yükselişi çok hızlı olmuş, başarı gurur yaratmış, gurur kibri beslemişti ve kibir de kıskançlığı körüklemekteydi. Katerina'nın Orlov'la ilişkisi, darbeye iştirak etmiş bir grup genç subayın memnuniyetsizliğini uyandırmış ve

Moskova'da taç giymesinden bir ay kadar sonra, Ekim ayı civarında devrik imparator VI. İvan lehine tahttan indirilmesinin konuşulmasına yol açmıştı. Bu küçük komplo süratle söndürülmekle beraber bu tür husumetler varlığını korumaktaydı. Katerina bu uzun boylu, yakışıklı askerle nikâhlanmaya karar verirse, acaba başına başka neler gelecekti? Cevap altı ay sonra alındı.

Mayıs 1763'te, Katerina Başpiskopos Arseniy Matseyeviç ile mücadelesinin tırmandığı sırada ertelemek zorunda kaldığı dini makam ziyaretini gerçekleştirmek için Moskova'dan Yukarı Volga'nın Rostov şehrindeki Diriliş Manastırı'na gitti. Orlov'un talihsizliğine, ziyaret Bestujev'in etrafta dolaştırdığı Katerina'nın yeniden evlenmesini isteyen layiha ile aynı zamanda rastlamıştı. Bunun neticesinde imparatoriçenin Orlov'la gizlice evlenmek için manastıra gittiği söylentileri çıktı. Moskova'da dillendirilen söylenti ilk başta inanmazlık, sonra da hayretle karşılandı ve genç muhafız subayı Yüzbaşı Fedor Hitrovo'nun sert tepkisini uyandırdı.

Hitrovo'nun imparatoriçenin hayatından çıkarmak için tüm Orlov kardeşleri katletme kumpası kurduğunu ilk haber aldığında Katerina hâlâ Rostov'daydı. Hitrovo tutuklandı ve Nikita Panin, Prenses Daşkova gibi insanların da işe karıştığı hakkında söylentiler çıktığından imparatoriçe komployu kimin kurduğunu ve başka kimlerin işe karıştığını öğrenmek istedi. General Vasili Suvorov'a soruşturmayı yürütmesi talimatı verildi.

Hitrovo, Katerina'nın hayretle öğrendiği üzere, kendisini tahta çıkaran darbedeki hizmetleri yüzünden mükâfatlandırılan kırk muhafız subayından biri olmuştu. Genç subay sorgu sırasında Katerina'nın hükümdarlık sahibi imparatoriçe değil oğluna naibe ilan edileceğine inandığı için darbeye katıldığını ikrar etti. Her hâlükârda o ve silah arkadaşları Katerina için aynen Orlov kardeşlerin yaptıklarını yapmışlar, tümü de III. Petro'yu devirmek için hayatlarını tehlikeye atmışlardı. Şükran nişanesi olarak kırk kişiden her birine nişan ve birkaç bin ruble para verilmişti. Ancak Gregori Orlov'a asalet unvanı verilmiş, yıllık 150.000 ruble* gelir tahsis edilmişti ve adam hükümdar eşi havalarında etrafta

* 2019 itibariyle yaklaşık 7,5 milyon dolar-ed.n.

dolaşmaktaydı. Hitrovo, Katerina'nın Rostov'a dini ziyaretini âşığıyla evlenme izni almak için yaptığına inanmış, bunun milli bir felaket olacağını ve engellenmesi gerektiğini düşünmüştü.

Hitrovo sorgu sırasında planının sadece vatan sevgisinden ilham aldığını söyledi. Kendi serbest iradesiyle harekete geçmiş olduğunu ısrarla belirtti ve suç ortakları bulunmadığına yemin etti. Aynı zamanda imparatoriçenin yeniden evlenmesine de itiraz etmemekteydi; esasen tahta layık birini seçtiği takdirde tekrar evlenmesini bütün kalbiyle desteklemekteydi. Soruşturma ilerledikçe Hitrovo'nun eksantrik bir çılgın olmadığı, muhafızlar ve ordu içindeki birçoklarının kanaatini seslendirdiği kuşkuya yer bırakmayacak şekilde açığa çıktı. Sorgusu sırasındaki duruşu ve cevaplarıyla güçlü bir etki yarattı, sorgucuların desteğini kazandı ve Rusya'yı felaketten kurtarma kaygısı taşıyan dürüst ve azimli bir vatanseverle karşı karşıya bulundukları kanaatini uyandırdı.

Sorgucuların tutuklunun tarafına geçtikleri açıklık kazanınca Hitrovo'ya karşı herhangi bir suçlama yöneltilemedi. Potansiyel bir suikastçı konumundan çıkan Hitrovo hükümdarını kurtarmak isteyen bir kahraman vaziyetine yükseldi. Soruşturma güya gizli bir divan önünde yürütülmekle beraber, bütün Moskova olanların farkındaydı. Herkes Orlovları suçluyor ve Hitrovo'yu masum görüyordu. Halkın sempatisi bu denli açık şekilde Hitrovo'nun yanında yer alınca, Orlovlar dava açılmasında ısrar edemediler; soruşturma kapatıldı ve duruşma yapılmadı. Katerina, Hitrovo'nun düşmanı değil, saray, muhafızlar, ordu ve tüm şehrin görüşünü dile getiren şerefli bir subay olduğunu bizzat takdir etti. Özel olarak da genç yüzbaşıya müteşekkirdi. Bu evliliğe neredeyse genel muhalefeti açığa çıkartmasıyla Gregori dahi evliliğinin söz konusu edilemeyeceğini anlamak zorunda kalacak, onu şahsen geri çevirmek gibi sıkıntılı bir meseleyi savuşturmuş olacaktı.

Gizli kalmak bir yana süreç yoğun ve -Katerina'nın hoşlanacağından çok daha fazla- aleni bir tartışmaya yol açmıştı. Ağızları kapatmak için 4 Haziran 1763'te Sükûnet Kararnamesi adı verilen bir beyanat yayımlandı. Çalınan davullarla meydanlara toplanan imparatorluk halkına tellalların okuduğu beyanat, "herkes kendi işine bakmalı, faydasız ve yakışıksız dedikodulardan, devleti eleştirmekten geri durmalıdır" demekteydi. Bunun etkisi görüldü ve Hitrovo vakası yavaş yavaş unutuldu. Hitrovo zengin bir aileden geldiğinden, aldığı ceza askeri rütbesini

yitirmesi, ordudan azledilmesi ve Orel yakınındaki çiftliklerine sürgüne gönderilmesiyle kaldı. On bir yıl sonra orada öldü.

Ancak tamamen ortadan kaybolmadan önce Hitrovo vakası bazı artçı etkiler yarattı. Soruşturmanın ilk safhasında Prenses Daşkova'nın adı suç ortakları arasında geçmişti. Hitrovo'nun daha sonra bizzat açığa kavuşturduğu üzere iddia doğru değildi. Öte yandan Daşkova'nın kendilerinden ne kadar nefret ettiğini bilen Orlovlar onun da sorguya çekilmesini talep ettiler. Katerina bu fikri bir kenara atsa da Daşkova'nın karıştığı vakaların gizli kalması mümkün değildi. Prenses komplo hakkında hiçbir şey bilmediğini alenen beyan etti, fakat bilmiş olsaydı, kimseye haber vermeyeceğini de ekledi. Sonra da karakterine uygun şekilde bir duyuruda bulundu: "Şayet imparatoriçe, başına bir taç koymamın mükâfatı olarak başımı kütüğe koymamı istiyorsa ölmeye hazırım." Bu tür ayakları havada, etki yaratmaya yönelik bir ifadeye Katerina tahammül edemezdi. Daşkova sözlerinin Moskova'nın her yerinde tekrar edildiğini sağlama aldığında sabrı tükenen imparatoriçe Prens Daşkov'a bir mektup gönderip karısına hâkim olmasını istedi: "Prenses Daşkova'nın kendisinin borçlu olduklarını unutması yüzünden benim onun hizmetlerini unutmak zorunda kalmamam samimi arzumdur. Bunu ona hatırlatınız prensim, zira uluorta konuşmalarıyla bana zarar verme serbestisini kendinde gördüğünü anlıyorum."

Hitrovo vakasının sona ermesi daha kapsamlı bir sorunu da çözüme kavuşturdu; Orlov'la evlilik bahsi artık kapanmıştı. Orlovlara cemiyette ne kadar nefret duyulduğunun alenen ortaya çıkması Katerina'yı sarstı ve kamuoyunu daha fazla alevlendirmeyi istemedi. Evlilik meselesi bitse de Katerina dokuz yıl daha Gregori'yi yanında tutup huysuzluklarına, kıskançlıklarına ve bayağı sadakatsizliklerine tahammül etti. Daha sonradan Potemkin'e söylediğine göre, "Gregori benden bıkmasaydı, başka biri asla olmazdı". İlişkileri tuhaf bir psikolojik denge kazanmıştı; Katerina hükümdarı olduğu, zekâ ve kültürde çok üstün geldiği için onu kontrol ediyordu. Gregori ise karşısındakinin muhabbetini, kendisine borçlu olduğunu hissettiğini, evlenemedikleri için daima suçluluk duyduğunu bildiği için Katerina üzerinde etki kazanıyordu. Yaklaşık on yıl boyunca Rusya'da Katerina'ya ıstırap çektirebilen tek erkek oydu. Esa-

sında Katerina'nın ne ıstırap çekecek zamanı vardı ne de fazla bir tutku içindeydi; işleri başından aşkındı. Bunu telafi etmek için Orlov'a imparatorluk prensi unvanı verdi, St. Petersburg'da bir saray, Gatçina'da muazzam bir parkın ortasında bir başka saray daha tahsis etti. Rusya'da ve Livonya'da geniş arazilerin efendisi yaptı. Her zamanki gibi imparatoriçenin elmaslı portresini göğsünde taşıma imtiyazı sadece ona aitti. Resmi olarak imparatoriçenin danışmanlarından biriydi. Katerina'yı hoşnut kılmak için hayranı olduğu bilim ve düşünce dünyasına girmeye teşebbüs etti. Bilim insanı Mihail Lomonosov'u destekledi. Astronomiyle ilgilendi ve Yazlık Saray'ın çatısında bir gözlemevi inşa ettirdi. Aydınlanma filozofu Jean-Jacques Rousseau'nun hamisi olmayı önerdi ve Rusya'ya gelmesi için ikna maksadıyla ona bir mektup gönderdi:

> Size yazmamdan hayrete düşmeyiniz zira bildiğiniz gibi herkesin kendine özgü huyları vardır. Sizin de vardır, benim de var. Bu tabii bir şey ve mektubumun sebebi de aynı şekilde tabiidir. Uzun zamandır yurtdışında yaşadığınızı, bir yerden diğerine gittiğinizi görüyorum... Hâlihazırda İngiltere'de, kuşkusuz sizi çok rahat tutan Richmond dükünün yanında olduğunuzu tahmin ediyorum. Ancak benim de [Gatçina'da] St. Petersburg'dan [altmış kilometre] ... mesafede, güzel havalı, suyu lezzetli, tepe ve ormanları insanı rahatlatan ve sakinlerinin ne İngilizce ne Fransızca hele hiç Yunanca veya Latince konuşmadıkları bir mülküm var. Papazımız görüş öne sürmek ve vaaz vermek ehliyetine sahip değil ve cemaati haç çıkardıklarında görevlerini yerine getirdiğini düşünen insanlar. Bu yerin size uyacağını düşünüyorsanız, gelip memnuniyetle burada yaşayabilirsiniz. İhtiyaçlarınız karşılanacak ve bol bol balık avlayıp, atış yapabileceksiniz.

Katerina, Rousseau'nun teklifi geri çevirmesinden muhtemelen memnunluk duymuştu. Aydınlanma filozoflarına duyduğu beğeni, hayırhah despotizme inanan Montesquieu, Voltaire ve Diderot'nun ötesine geçmiyor, halkın genel iradesiyle (*volonte general*) yönetilen devlet sistemini savunan Rousseau'ya rağbet etmiyordu.

49. Bölüm

VI. İvan'ın Ölümü

Saltanatının ilk iki yılında karanlıklarda kalmış bir şahsiyetin potansiyel tehlikesi, Katerina'nın taht hakkına herkesten daha fazla tehdit oluşturdu. Bu kişi çocukluğunda yerinden edilmiş, sessizce tutukluluğunu çeken eski çar VI. İvan'dı. Varlığıyla İmparatoriçe Yelizaveta gibi Katerina'nın da uykularını kaçırıyordu. Tahta çıkmasından sonra bazıları onu oğlunun daha üstün taht hakkını kabul etmeyip naibelikle yetinmediği için suçlarken, bazıları da gizli gizli hayatının büyük kısmını geçirdiği hücresinden İvan'ı çıkarmayı konuşuyordu. Hitrovo vakasından sonra Katerina Sükûnet Kararnamesi'ni yayımlamış ancak mahpus eski çar hakkındaki söylenti ve konuşmaları bastırmak mümkün olmamıştı.

İvan, tahtta kaldığı yirmi yıl boyunca Yelizaveta'nın aklından hiç çıkmamıştı. İmparatoriçenin geceleri uykuya dalmaktan korkmasının sebebi oydu. Yelizaveta öldüğünde III. Petro sıkıntı çıkmadan tahta geçebilmişti. Petro, Romanov hanedanına mensuptu; Büyük Petro'nun torunuydu ve tahta yüce büyükbabasının belirlediği usulle veliaht ilan edilmiş, yani tahttaki hükümdar teyzesi Yelizaveta tarafından tayin edilmişti. Katerina bu tür bir yeterliliğe sahip değildi. Yabancı bir ülkeden gelmiş, tahtı bir darbeyle ele geçirmiş ve bazılarına göre kocasının öldürülmesine adı karışmıştı. Bu sebeplerle Katerina her muhalefet, komplo veya ayaklanma haberine duyarlıydı. Hitrovo vakasında sükûnetini korumuş ve süreci ustalıkla idare etmişti. Ancak Vasili Miroviç ile mahpus çar VI. İvan'ın karıştığı vaka daha önce yaşananlara hiç benzemeyecekti.

Katerina Haziran 1764'te Baltık vilayetlerini dolaşmak için St. Petersburg'dan ayrıldı. Eski imparatoru kurtarmak için genç bir adamın ölümüyle sonuçlanan bir girişim meydana geldiği haberini 9 Temmuz'da aldığında Riga'ydı.

Yelizaveta tarafından 1740 yılında tahttan indirildiğinde İvan on sekiz aylıktı. Ebeveynlerinden dört yaşındayken kopartılmıştı. Düzenli bir eğitim almamış ancak bir papazdan Rus alfabesini öğrenmişti. Yirmi dört yaşına eriştiği sırada hayatının on sekiz yılını St. Petersburg'dan seksen kilometre uzaklıktaki, Neva Nehri üzerinde kurulu Schlüsselburg Kalesi'nin tek kişilik bir hücresinde geçirmişti. Burada 1 no.lu mahpus adıyla gardiyanlarından başkasını görmesine izin verilmiyordu. Kimliğini bildiğine dair bazı raporlar vardır; bir keresinde öfkesini uyandıran muhafızlarına, "Dikkat edin! Ben bu devletin prensiyim. Sizin hükümdarınızım!" diyerek bağırmıştı. Bu parlamaya dair haber Yelizaveta'nın gizli kançılaryasının başındaki Aleksandr Şuvalov'un sert tepkisine yol açmıştı: "Mahpus itaat etmiyor ve uygunsuz beyanlarda bulunuyorsa, söz dinleyene kadar onu prangaya vurun. Şayet direniyorsa, sopa veya kırbaçla dövün." Bilahare muhafızlar durumu rapor etmişlerdi: "Mahpus eskisine göre biraz daha sakindir. Artık kimliği hakkında yalanlar uydurmamaktadır." Yelizaveta endişelenmeyi sürdürdü ve imparatoriçenin emriyle Şuvalov bir talimat daha gönderdi: 1 no.lu mahpusu serbest bırakmak için girişilecek bir teşebbüsün başarı kazanabileceği düşünülürse, İvan gardiyanları tarafından öldürülecekti.

Tahta çıkışını izleyen karmaşa içinde Katerina mahpusu bizzat görmek için İvan'ı ziyaret etti. Karşısında sarı saçları, kızıl sakalı, yıllarca güneş görmemiş soluk teniyle, uzun boylu, ince yapılı genç bir adam buldu. Yüz ifadesi masumdu ancak zekâsı yıllarca süren yalnızlığı yüzünden körelmişti. Katerina şöyle yazmıştır: "Zor ve neredeyse hiç anlaşılmaz kekelemesi dışında akıl ve insan idrakinden mahrumdu."

Fakat o da III. Petro gibi bir Romanov'du, Büyük Petro'nun ağabeyi ve ortak çar V. İvan'ın doğrudan nesebinden gelmekteydi. Bu sebeple hanedan usulüne göre tahtta tartışmasız bir hakkı vardı. Katerina onu akılsız veya aklını yitirmiş halde bulsaydı, herhangi bir korku duymasına gerek kalmazdı. Hükümdarlık etmek için ehliyeti bulunmadığını belirterek kifayetsizliğini ilan edebilir, merhamet gösterir, serbest bırakır ve rahat, huzurlu bir hayat geçirmesini sağlardı. Ancak bu tür bir kifayetsizlik seviyesi belki de doğru değildi ve İvan'ın bir şekilde fiziki ve zihni tedavisi mümkündü. Öte yandan hükümdarlık edecek halde olmasa dahi tehlikeli bir simge olma özelliğini koruyordu. Katerina ken-

disini korumak için mahpusun zalimce yaşam şartlarının sürdürülmesini emretti. Tutukluluk halinin gözetimiyle Nikita Panin görevlendirildi.

Bir aşamada Katerina genç adamın tahta dönmesine mani olacak şekilde kapalı manastır hayatını tercihe ikna edilebileceğini umdu. Keşiş gibi tepesini kazıtmayı kabul ettiği takdirde siyasi hayattan sonuna dek çekildiği anlaşılacağından muhafızlığını yapan subaylara onu bu yola girmeye yönlendirmeleri talimatı verildi. Bir başka muhtemel çözüm ise İvan'ın hapiste doğal sebeplerle ölmesiydi. Bu ihtimali güçlendirmek için Panin tıbbi hizmetten mahrum bırakılması emrini verdi; ağır hastalığa tutulur ise yanına doktor değil papaz getirtilecekti. Bu arada, Panin tutuklunun korunmasına dair önceki talimatları yenileyen özel bir emri de imzaladı; kim olursa olsun herhangi birisi bizzat imparatoriçenin eliyle imzaladığı açık bir yazılı emir olmadan tutukluyu götürmeyi isterse İvan teslim edilmeyecekti. Şayet özgür kılınmasına dair çabaların başarı kazandığı görülürse muhafızları tutukluyu öldürme emri altında olacaklardı. Bu emir Şuvalov'un daha önceki talimatını tekrarlamaktaydı: "Tutuklunun herhangi bir kurtarıcının eline canlı geçmesine izin verilmeyecektir."

İvan'a muhafızlık görevi Yüzbaşı Danilo Vlasev ile Teğmen Luka Çekin'e verildi. Tutuklunun yanına sadece onlar ve kale komutanı girebiliyordu. Bu iki muhafız subayın Schlüsselburg'dan ayrılmalarına asla izin verilmediğinden, gerçekte onlar da isimsiz mahkûmla beraber kilit altındaydılar. Dolayısıyla durum, İvan'ın belirli şartlar altında onu öldürmeye yetkili ve amaçları da normal hayatlarına dönebilmek için ondan kurtulmak olan iki adamın eline bırakılması olarak özetlenebilirdi.

Muhafızlar iki ayda bir Panin'e rapor vermekteydi. Zamanın geçişiyle bu raporlar artan can sıkıntılarını, kızgınlıklarını ve özgürlüklerine kavuşma arzularını yansıttı. Her mektupla ricaları daha da güçlenmekteydi. Panin Ağustos 1763'te cevap vererek onlara sabır tavsiye edip vazifelerinin yakında sona ereceği sözünü verdi. Kasım ayında daha da bunalarak Panin'e acil bir başvuruda bulundular: "Takatimizin sonuna geldiğimiz için lütfen bizi serbest bırakınız." Panin'in 28 Aralık 1763'te verdiği cevap, her birine -onlar için yüklü bir miktar olan- bin ruble göndermek ve artık daha fazla beklemeyecekleri vaadiydi: "Talebinizin yerine getirilmesi bu yazın ilk aylarından daha fazla gecikmeyecektir."

Smolensk Alayı'ndan genç subay Teğmen Vasili Miroviç 1764 kışı ortasında Schlüsselburg garnizonuna atandı. Borç içinde, içkiye ve kumara düşkün, gururlu, yalnız ve sıkıntı içindeki bu genç adam haksızlığa ve zulme uğradığı yolunda yoğun duygular beslemekteydi. Ukraynalı aristokrat bir aileye mensup olan Miroviç yirmi dört yaşındaydı. İsveç 1708 yılında Rusya'yı istila ettiğinde büyükbabası çara isyan eden Ukraynalı Kazak hetmanı İvan Mazeppa'nın yanında yer aldığından aile mülkleri 1709 yılında Büyük Petro tarafından müsadere edilmişti. Aile mirasından mahrum kalan Miroviç fakirlik içinde büyüdü. Parası olmadığından kâğıt oyunlarından servet kazanmaya çalıştı fakat şans yüzüne gülmedi. Alacaklıları onu sürekli baskı altında tutuyordu. Moskova'da yaşayan üç kız kardeşi açlık çektikleri halde onlara yardım edemiyordu. Tanrı'ya yakarıyor, cevap alamıyordu. Aile topraklarını geri alabilmek için St. Petersburg'a geldi. İki defa mirasının iadesi için Senato'ya başvurdu ancak reddedildi. İki defa müracaat ettiği Katerina tarafından da geri çevrildi. Katerina'nın Ukrayna hetmanlığına atadığı Kiril Razumovski'nin yanına gittiğinde taleplerinin ümitsiz olduğu ona söylendi. Razumovski'nin tek tavsiyesi, "Kendi mesleğinde ilerle delikanlı. Başkalarının yaptığı gibi talihini ellerinle yakala" şeklindeydi. Miroviç bu sözleri hafızasına kazıdı.

Dargın, parasız ve bağlantısız olarak orduya katıldı ve Schlüsselburg'a verildi. Subay meslektaşları onu huysuz ve geçimsiz bulmaktaydı. Görev yeri kalenin içinde olan biteni bilmesine imkân vermeyen dış kaledeydi. İç kalenin labirent gibi hücrelerine canlı canlı gömülmüş, nöbet değiştirmelerine izin verilmeyen özel muhafızların gözetimindeki isimsiz 1 no.lu mahkûm merakını uyandırdı. En nihayetinde tutuklunun kutsanmış çocuk çar "İvanuşka" olduğunu öğrendiğinde Razumovski'nin tavsiyesini hatırladı: "Talihini ellerinle yakala." Bu öğüt ona Katerina'nın hükümdarı devirmesine yardım etmiş ve bu yolla çarpıcı bir güce ve servete kavuşmuş başka bir genç subayı, Gregori Orlov'u hatırlattı. Neden kendisi de aynısını İvan'ın namına yapmasındı? Neden kendisi de Orlov biraderler gibi gerçek çarın kurtarılmasını sağlayarak şöhret ve zenginliğe ulaşmasındı?

Miroviç'in ufku bu hırslı başlangıçtan sonra genişledi. İvan'ı tahta geçirmek için ilk itkisi Orlov'un yaptığını yaparak fakirlik ve sıkıntılarını gidermekti. Bir süre sonra daha büyük beklentilere girdi. Kumarcı ve içkici olmanın dışında Miroviç inançlı bir insandı ve Tanrı'nın ona kut-

sal bir görev verdiğine kendini inandırdı. Tanrı gaspçı bir kadının devrilmesini ve kutsanmış bir çarın tahta iadesini kesinlikle onaylayacak ve takdis edecekti. Bu yeni düşüncesinden heyecan duyan Miroviç kendine Schlüsselburg'da Appolon Uşakov adlı bir de ortak buldu. Beraberce kalenin planlarını gözden geçirdiler ve iç kale garnizonunu ikna etmenin veya üstesinden gelmenin yollarını değerlendirdiler. Mayıs 1764 başlarında Miroviç özgürlüğüne kavuşur kavuşmaz İvan'ın imzalaması ve duyurması için -dolambaçlı çarpıtmalardan ve şikâyetlerden oluşan- bir beyanname taslağı hazırladı.

> Bir süre önce III. Petro tahta sahip olduğunda karısı entrikalar kurdu ve ona içmesi için eliyle zehir verdi ve bu vasıtalarla zor yoluyla, kibirli ve müsrif Katerina benim kalıtsal tahtımı ele geçirdi. Tahta geçtiğimiz güne dek yirmi beş milyon altın ve gümüşü ülkemden dışarı gönderdi... Dahası yapısındaki zayıflıkların sonucunda uyruğu Gregori Orlov'u kocalığa aldı... Bu yüzden de son hüküm gününe dek asla affedilmeyecektir.

Planlarına göre, Katerina'nın habercisi rolüne giren Uşakov Schlüsselburg'a gidip kendisini tanıtacak, beraberinde İvan'ın salıverilmesi için bir emir götürecekti. Miroviç emri garnizona okuyacak, kumandanı tutuklayacak, tutukluyu salıverecek ve tekneyle Neva Nehri'nden St. Petersburg'a götürüp burada başkenteki birliklere İvan'ın tahta çıktığını ilan edecekti. Aralarındaki bağı mühürlemek için iki komplocu kiliseye gittiler ve ant içtiler. İmparatoriçenin önceden ilan edilmiş Baltık eyaletlerine seyahati için yola çıktığı anda harekete geçeceklerdi. Miroviç ve Uşakov'un bilmedikleri şey -bunu sadece Katerina, Panin ve iki muhafız Vlasev ile Çekin biliyorlardı- kurtarılması için her girişimin, tutuklunun öldürülmesine yol açacağıydı.

Katerina'nın Baltık eyaletlerine St. Petersburg'dan hareketinin hemen öncesinde Uşakov ortadan kayboldu. Harbiye Kurulu tarafından Smolensk'e ödeneklerin götürülmesi ve oradaki alayın komutanına teslim etmesi talimatını almıştı. Miroviç ortağının geri dönmesini bekledi ancak geri dönen olmadı. Şapkası ve hançeri nehir kenarında keşfedildi; orada oturan bir köylü boğulmuş bir subayın cesedini sahile sürüklenmiş olarak bulup oraya gömdüklerini haber verdi. Ne şartlarda öldüğü anlaşılamadı.

Miroviç üzüldü ancak şartların zorlamasıyla -belki de ettiği yeminin bunu gerektirdiğine inanıyordu- kendi başına ilerlemeye karar verdi. Kaledeki askerlerden bir grubu topladı, onlara planını anlattı ve kendisine katılmalarını istedi. Her biri gönülsüzce, "diğerleri razıysa, ben de reddetmem" cevabını verdi. 4 Temmuz gecesi saat sabah bir buçukta Miroviç taraftarlarını topladı. Gürültüden uyanan kale komutanı gecelik entarisiyle dışarı uğradığında Miroviç bir tüfek dipçiğiyle vurup onu bayılttı. İç ve dış kale burçlarındaki askerler birbirlerine yüz küsur el ateş ettiler; yaralanan veya ölen kimse olmadı. İç burcu savunanları alt etmekte sabırsızlık gösteren Miroviç eski bir topu öne çektirdi; hemen bir beyaz bayrak yükseldi. Miroviç hendekten iç burca geçti ve meşale ışığında İvan'ın hücresine yürüdü. Kapının dışında iki muhafız Vlasev ile Çekin durmaktaydı. Miroviç, Çekin'i yakaladı ve "İmparator nerede?" sorusunu sordu. Çekin, "Bizim imparatorumuz yok. Bizim imparatoriçemiz var" cevabını verdi. Onu kenara iten Miroviç hücreye adım attı. İvan'ın bedeni yerde bir kan gölünün içinde yatmaktaydı. İki subay Panin'in emrine uymuşlar ve görevlerini yerine getirmişlerdi; ateş seslerini duyduklarında uyuyan mahkûmu yatağından çekip kılıçlarıyla sekiz darbe indirmişlerdi. Hiç görmediği bir adam onu Rus tahtına geçirmeyi istediği için İvan yarı uykulu halinde ölmüştü.

Manzara karşısında yıkılan Miroviç dizlerine çöktü, ölüyü kucakladı ve kanlı elini tutup öptü. Darbe teşebbüsü başarısızlığa uğradığından teslim oldu. İvan'ın cesedi dış kaleye taşınırken haykırdı: "Bakın kardeşlerim, bu, imparatorumuz İvan Antonoviç'tir. Niyetlerimden habersiz olan sizler masumsunuz. Sorumluluğu ben üstleniyorum ve tüm bedelini ben ödeyeceğim."

Schlüsselburg komutanı bilincini kazanır kazanmaz olayı Çarskoe Selo'da Grandük Pavel ile birlikte olan Nikita Panin'e haber verdi. Panin de en hızlı ulakla Riga'daki Katerina'ya iletti. Katerina irkildi ve sonra şaşkınlığının yerini -saklamaya hiç çalışmadığı- büyük bir rahatlama aldı. Panin'e "Tanrı'nın takdiri tahminlere gelmeyecek denli güzel. İlahi güç bu utanç verici olaya bir son vererek bana lütfunun açık bir işaretini gösterdi" satırlarını yazdı. İmparatoriçenin eşliğindeki Prusya elçisi, kralı Friedrich'e durumu şöyle bildirmiştir: "[Riga'dan] büyük bir huzur havası içinde ve çok rahat bir çehreyle ayrıldı."

Katerina'nın kısa süren bu isyanın tek bir insanın çaresizlik içinde girişti̇ği bir eylem olduğuna inanması güçtü; her tür risk göz önüne alınarak girişilen bu kumar, bir komplonun neticesi olmalıydı. Derhal bir soruşturma başlatılmasını emretti. Kaleden elli subay ve asker tutuklandı. Özel bir komisyon tarafından sorgulanan Miroviç suçunu içtenlikle itiraf etti ve herhangi bir kişiyi suça karıştırmayı reddetti. Dürüstlüğüne rağmen Katerina dosyadaki belgeleri bizzat inceledi ve Miroviç'in onu bir gaspçı olmakla, kocasını zehirlemekle ve Gregori Orlov'la evlenmekle suçlayan beyanını okuduğunda merhamet düşüncelerini bir kenara bıraktı. 17 Ağustos'ta yayımlanan bir devlet açıklamasıyla soruşturmacıların İvan'ın aklını yitirmiş olduğu sonucuna vardıklarını ve Miroviç'in Senato, Kutsal Sinod, Harbiye, Bahriye ve Hariciye kurullarının başkanları ile yüksek soylulardan oluşan özel bir mahkeme tarafından yargılanacağı duyuruldu. Miroviç duruşma için teslim edilirken Katerina bir beyanda bulundu: "Şahsıma hakarete gelince, zanlıyı ben affediyorum. Ancak ülkenin genel huzur ve refahı söz konusu olduğunda yargıyı sadık heyete bırakıyorum."

İvan'ın hayatına son veren iki asker hiç yargılanmadı. Mahkemenin görevi Miroviç tarafından girişilen eylemi yargılamaktı ve İvan'ın öldürülmesinin suçu konusu tutukluyu fiilen katledenlerin üzerinden alınıp onu serbest bırakmaya çalışanların üstüne atıldı. Mahkeme önüne üç defa getirilen Miroviç başkalarını da açığa vurması için zorlandığında inatla yalnız hareket ettiğini tekrarladı. Duruşmalar sırasında Katerina şahsen tek bir defa müdahale etti: Mahkeme üyelerinden biri Miroviç'in suç ortaklarını söylemesi için işkenceye tabi tutulmasını istediğinde Katerina sorgulamanın işkence yapılmadan sürdürülmesi talimatını verdi. Bu kararı ironik olarak bazı çevrelerde itibarına zarar verdi ve işkence acısının suçlayıcı itirafları getirebileceğinden korktuğu yolundaki şüpheleri besledi. Gerçekten de Katerina serbest bırakılmasına yönelik bir teşebbüs halinde İvan'ın muhafızlarının onu öldürme emri altında olduklarına dair Panin'in verdiği gizli emre herhangi bir atfı gizlemeye çalışmıştır. Bu talimattan haberdar az sayıda kişiye emrin İmparatoriçe Yelizaveta'nın tanıdığı yetkiyle verildiği söylendi.

Miroviç'in başına geleceklere dair bir tereddüt yoktu. 9 Eylül'de ölüme mahkûm edildi ve başının kesilmesi hükmü verildi. Miroviç duruşmalar boyunca vakarını bozmadı. Bu hali de Katerina aleyhine kullanıldı;

sadece cezadan kaçabileceğine güvenen bir insanın bu kadar sükûnetini koruyabileceği söylendi. Bunun farkında olan ve aksini ispatlamak isteyen Katerina mahkeme ölüm cezasını verdiğinde saltanatında bir ilk olarak ölüm kararını imzaladı. Yelizaveta asla ölüm cezası imzalamamaya yemin ettiğinden Miroviç yirmi iki yıldan sonra infaz edilen ilk Rus oldu.

Belirlenen gün geldiğinde Miroviç ölümü öylesine sakin bir tavırla karşıladı ki izleyenlerden birçoğu son anda affedileceğinden emindi. Son dakikalarındaki davranışına bakılırsa Miroviç'in de böyle düşündüğü akla gelmektedir. Kalabalık beklerken sakince kütüğün yanında durdu, imparatoriçeden cezanın hafifletilmesi emrini getiren haberciyi gözledi. Kimse ortaya çıkmayınca başını kütüğe koydu. Cellat baltasını kaldırdı ve bir an durdu. Hâlâ kimse gelmiyordu. Balta indi. Miroviç'in cesedi gece çökene kadar halkın görmesi için açıkta bekletildi, sonra da yakıldı.

Miroviç'in komplosuna dair ayrıntılar hiç açıklanmadı. Gardiyanlar Vlasev ile Çekin terfi ettirildi ve "görevlerini sadakatle yerine getirdikleri için" her birine yedi bin ruble* ödül verildi. Schlüsselburg'da emirleri altında İvan'ı koruyan on altı askerden her biri yüz ruble aldı; karşılığında onlar da gördükleri ve işittikleri hakkında asla konuşmamaya yemin ettiler.

Rusya'da halkın imparatoriçenin İvan'ın ölümündeki rolüne ilişkin kuşkuları denetim altında tutulabildi. Rus hükümeti, sarayı, asilleri ve ordusundaki hâkim görüş, Katerina'nın sorumlu olup olmadığına bakılmaksızın, gerekeni yaptığı yönündeydi. Fakat Katerina'nın kendisini bir Aydınlanma dönemi insanı olarak tanıtmaya çalıştığı Avrupa'da ise işler pek kolay değildi. Bazıları Katerina'nın yaptığını desteklerken, diğer bazıları onaylamadı; bazıları ise hem onayladı hem de karşı çıktı. Paris'in en nüfuzlu edebi ve sanatsal salonunun evsahibi ve baş kişisi Madam Geoffrin Lehistan'daki Stanislaw Poniatowski'ye yazarak Katerina'nın davaya ve hükme çok fazla karışmasını eleştirdi. "Katerina'nın İvan'ın ölümü üzerine yayımladığı beyanat çok saçma" dedi. "Hiçbir şey söylemesi icap etmezdi. Miroviç'in yargılanması kendi başına yeterliydi." Zaman zaman yazıştığı Katerina'ya ise "Sanırım tahtta ben olsaydım, eylemlerimin konuşmasına imkân tanır, kalemimi sustururdum" demiştir.

* 2019 itibariyle yaklaşık 350 bin dolar-ed.n.

Uzaklardan yapılan bu değerlendirmelere gücenen Katerina tepki göstermiştir:

> Bu beyanatı tartışmanızı kör bir adamın renkleri tartışmasına benzetmek içimden geliyor. Hazırlanmasının amacı İvan'ın ölümü hakkında Rus kamuoyunu bilgilendirmekti, yabancı devletleri değil. Nasıl öldüğünü anlatmak gerekliydi. Bunun yapılmaması bana haset duyan ve kötü niyet besleyen hükümetlerin bakanları tarafından yayılan fesat söylentilerini onaylamak olurdu... Ülkenizde insanlar bu beyanatta hata bulmaktalar; ülkenizde Tanrı'da bile kusur bulanlar vardır ve buradaki insanlar da bazen Fransızlarda kusur bulmaktalar. Öte yandan bu beyanatın ve suçlunun başının alınmasının tüm bu kusur arayışlarına bir son verdiği de doğrudur. Dolayısıyla maksat yerine gelmiştir ve beyanatım amacına ulaşmıştır. Dolayısıyla iyi bir iş yapılmıştır.

İvan'ın ölümüyle tahtta hak iddia edebilecek meşru bir yetişkin kalmamıştı. Bu sebeple bir halefiyet bunalımına konu olabilecek herhangi bir kişi artık mevcut değildi. Pavel'in dokuz yıl sonra rüştüne erişeceği 1772 yılına kadar Katerina'nın tacı güven altındaydı.

50. Bölüm

Katerina ve Aydınlanma

Rusya, on sekizinci yüzyılın ortalarında çoğu Avrupalı için kültür alanında geri, yarı Asyalı bir ülkeydi. Katerina bu anlayışı değiştirmeye kararlıydı. Yüzyılın düşünsel ve sanatsal hayatı Fransa'nın hükmü altındaydı ve Stettin'deki mürebbiyesi Fransızcayı Katerina'nın ikinci dili haline getirmişti. Yalıtılmış, köşeye sıkıştırılmış bir grandüşes olarak geçirdiği on altı yıl zarfında Avrupa Aydınlanma döneminin büyük şahsiyetlerinin birçok eserini okumuştu. Bunlardan üzerinde en büyük etki yaratan yazar, kendine Voltaire adını vermiş olan François-Marie Arouet idi. Tahtta geçirdiği on beş aydan sonra Ekim 1763'te ona ilk defa yazıp ateşli bir müridi olduğunu bildirdi: "Her ne üsluba sahipsem, her ne muhakeme gücüne sahipsem, hepsini Voltaire'i okumakla edindim."

Voltaire 1755'te artık sakin bir hayat istediğine karar verdiğinde altmış bir yaşındaydı. Bastille'de iki defa hapis; İngiltere'de gönüllü sürgün, Prusya Kralı Friedrich'in sarayında çok mutlu başlayan, ardından yanlış anlamalar ve soğukluklarla devam eden ve sonunda da çok can sıkıcı bir ayrılıkla biten bir konukluk; XV. Louis ve Madam de Pompadour'la sıcak ve soğuk atmosferler arasında değişen karmaşık bir ilişki yaşamış ve artık tüm bunları geride bırakmıştı. Kendisini çalışmalarına adamaya hazırdı ve aristokratik bir Kalvinci konsey tarafından yönetilen bağımsız Cenevre cumhuriyetinde bir sükûnet sığınağı bulduğuna inanıyordu. Yazılarından kazandığı parayla milyoner bir insan olduğundan muhteşem göl manzaralı bir villa aldı ve adını Les Delicies koydu. Aradan fazla zaman geçmeden başı yine belaya girmişti. Bazı Cenevreliler, Diderot'nun *Ansiklopedi*'sinde yer alan, Cenevre'nin Kalvinist din adamlarının İsa'nın kutsallığını reddeder şekilde gösterildiğini düşündükleri bir makaleyi tasvip etmediler. Bu ifadeleri yazan kişi aslında matematikçi ve

fizikçi Jean d'Alembert olduğu halde, yazara fikri Voltaire'in verdiğine inanılmaktaydı. Dolayısıyla konseyin şikâyetlerinin hedefinde o kaldı ve 1758'de Ferney'ye taşındı.

Burası daha güvenli bir sığınağa benziyordu. Ferney Şatosu Fransız topraklarında yer almakta, ancak tam sınırda kalmaktaydı; Cenevre beş kilometre, Paris ve Versailles ise beş yüz kilometre mesafedeydi. Fransız makamları ona tekrar sorun çıkarırsa, hâlâ birçok hayranının yaşadığı Cenevre'ye geri gitmek için sadece bir saat zamana ihtiyaç duyacaktı. Cenevre ayrıca o esnada *Candide*'i basan yayıncısının memleketiydi.

Voltaire yeni mekânına atalet içinde yaşamak için taşınmamıştı. Aksine Ferney'yi şiddetli fikir mücadeleleri için gayet uygun bir komuta merkezi olarak görüyordu. Aydınlanma çağında felsefi savaşlar canla başla yürütülürdü. XV. Louis, onun Paris'e dönmesini yasaklamıştı. Büyük edip de karşı saldırıya geçmeye hazırdı ve Ferney'yi felsefi, entelektüel, siyasi ve sosyal yaylım ateşi açmak için mevzi seçmişti. Günümüzde doksan sekiz cilt dolduran kitap, broşür, biyografi, tiyatro oyunu, hikâye, deneme, şiir ve elli binin üstünde mektup yazdı. Yedi Yıl Savaşı bitmiş, Fransa hem Kanada hem de Hindistan'ı İngiltere'ye yitirmişti. Voltaire savaşa "büyük yanılsama" adını verip kınayarak yaralara tuz sürdü. "Muzaffer ülkeler mağlubun ganimetlerinden asla kâr elde edemez; her şeyin bedelini öder" demekteydi. "Ülkeler, orduları zafer kazandığı zaman da mağlup olduğu zamanki kadar ıstırap çeker. Kim kazanırsa kazansın, neticede insanlık kaybeder." İlk polemik salvolarını Hıristiyanlığa, İncil'e ve Katolik Kilisesi'ne karşı savurdu. Bir noktada İsa'yı aklını şaşırmış bir eksantrik, *un fou* olarak görmüştür. Seksen yaşındayken bir mayıs sabahı erken uyandı ve bir arkadaşıyla birlikte güneşin doğuşunu seyretmek için bir tepeye tırmandı. Zirveye çıktığında kızıl ve altın renklerine bürünmüş muhteşem manzarayı görünce dizlerine çöktü ve "Ey kudretli Tanrım, sana inanıyorum" dedi. Sonra ayağa kalkıp arkadaşına, "oğulları beyefendi ve anneleri hanımefendiye gelince, o başka mesele" dedi.

Ferney'nin bir başka avantajı Kuzey ve Güney Avrupa arasındaki en doğrudan yolların İsviçre'den geçmesi ve bu yollardan Avrupa entelektüel ve sanatsal kardeşliğinin birçok mensubunun seyahat etmesiydi. Şatosunda oturan Voltaire Avrupa'nın coğrafi kalbinde yaşamakta ve bu nedenle akın akın -hatta çok fazla- ziyaretçi kabul etmekteydi. Her çev-

reden birçok kişi ona gelmekteydi: Alman prensleri, Fransız dükleri, İngiliz lordları, Casanova, Kazak hetmanı. Aralarından birçoğu Voltaire'in dillerini konuştuğu İngilizlerdi: Parlamenter devlet adamı Charles James Fox, tarihçi Edward Gibbon, biyografi yazarı James Boswell. Davetsiz misafirler geldiğinde Voltaire hizmetkârlarına, "Geri gönderin, çok hasta olduğumu söyleyin" derdi. Boswell geceyi geçirmesine ve üstadı sabah görmesine imkân tanınmasını rica etmiş, "en yukardaki ve en soğuk tavan arası odasında" kalabileceğini söylemişti. Bunun yerine hoş bir yatak odasına gönderildi.

Voltaire kendisini entelektüel konularla da sınırlandırmıyordu. 1762 ve izleyen yıllarda Voltaire, "Calas'ın adamı" lakabını aldı. Bu olayın geri planında Fransa'daki Protestanların uğradığı baskılar vardı. Protestanlar devlet görevlerine alınmamaktaydı; Katolik papazlar tarafından evlendirilmeyen çiftlerin günah içinde yaşadıkları kabul ediliyor, çocukları gayrimeşru sayılıyordu. Fransa'nın güney ve güneybatı vilayetlerinde bu yasalar sert şekilde uygulanıyordu.

Voltaire Mart 1762'de, Toulouse'da keten tüccarı altmış dört yaşındaki Protestan Huguenot Jean Calas'nın işkence altında infaz edildiğini öğrendi. Bunalıma giren büyük oğlu, daha önce aile evlerinde intihar etmişti. Babaları Jean kanuna göre intihar eden bir kişinin ölüsünün sokaklarda çıplak sürükleneceğini, üstüne çamur ve taş atılacağını, sonra da asılacağını bildiğinden doğal nedenlerle öldüğünün bildirilmesi için ailesini ikna etmişti. Ancak polis oğlunun boynunda ip izleri gördü ve Katolik dinine geçmesini önlemek için Calas'yı kendi oğlunu öldürmekle suçladı. Mahkeme de itiraf etmesi için işkence uygulanmasını uygun gördü. İşkence masasına yatırıldı, kolları ve bacakları eklemlerinden söküldü; acı içinde oğlunun ölümünün intihar sonucu olduğunu kabul etti. Yetkililerin istediği itiraf bu değildi; cinayet işlediğini itiraf etmesi de istendi. Boğazından aşağı sekiz litre su döküldü; hâlâ suçsuz olduğunu söyleyerek karşı çıkıyordu. Sekiz litre daha su zorla yutturuldu; boğulduğunu anlıyor ancak hâlâ masumiyetini haykırıyordu. Toulouse Katedrali önündeki meydana bir haç üzerine gerildi. Devlet işkencecisi ağır bir demir çubuk aldı ve dört uzvunu iki yerinden kırdı; yaşlı adam hâlâ masum olduğunu beyan etmekteydi. Boğazı sıkıldı ve öldürüldü.

Calas ailesinin altı çocuğundan en küçüğü Donat Calas, Ferney'ye gidip babasının masumiyetini savunması için Voltaire'e yakardı. Bu za-

limlikten dehşete kapılan ve öfkelenen Voltaire kurbanın adının kanun önünde temize çıkarılmasını vazife bildi. Üç yıl süreyle 1762'den 1765'e kadar avukatlar tuttu ve Avrupa kamuoyunu harekete geçirdi. 1763 yazında kaleme aldığı *Traité sur la Tolérance* [Hoşgörü Üzerine] adlı eserinde Hıristiyanların ilk yıllarında Romalılardan gördüğü zulmün şimdi "Tanrı adına asılan, boğulan, tekerde kemikleri kırılan veya yakılan" diğer Hıristiyanlara uyguladıkları zulümlerle Hıristiyanlar tarafından aşıldığını öne sürdü. Voltaire en sonunda da kralın başkanlığındaki kraliyet yüksek divanına başvurdu. Jean Calas en nihayetinde burada ölümünden sonra aklandı ve itibarı iade edildi.

Bu zafere bir başkası eşlik etti. Toulouse yakınlarında yaşayan bir Protestan olan Pierre Paul Sirven'in kızı Elisabeth Katolik dinine ihtida etmek istemiş ve bir Katolik piskoposu tarafından bir manastıra kaçırılmıştı. Burada elbiselerini çıkardı ve kırbaçlanmayı istedi; ihtiyatlı piskopos da onu ailesine iade etti. Birkaç ay sonra Elisabeth ortadan kayboldu, ardından bir kuyuda boğulmuş cesedi bulundu. Kırk beş yerel şahit kızın intihar ettiğine tanıklık ettiği halde savcı babasının tutuklanmasını emretti ve onu din değiştirmesini engellemek için kızını öldürmekle suçladı. Sirven ile karısı Mart 1794'te asılarak öldürülmeye mahkûm edildi; geride kalan ve biri de hamile olan iki kızı zorla infazı seyretmek zorunda bırakıldılar. Aile Cenevre'ye kaçtı, Ferney'ye ulaştı ve Voltaire'den kendilerine yardım etmesini istediler. Filozof tekrar kalemini eline aldı. Prusyalı Friedrich, Rusyalı Katerina, Lehistanlı Stanislaw ve diğer bazı hükümdarları davasını savunmaları için yanına çekti. Dokuz yıl süren sonsuz tartışmalardan sonra Sirven beraat ettirildi. Voltaire, buruk bir şekilde, "Bu adamın ölüme mahkûm edilmesi iki saat, masumiyetinin ispatı ise dokuz yıl aldı" demiştir.

Voltaire sonu gelmez bir kavganın içindeyken dul yeğeni Madam Denis ev sahibeliğini -ve yatak odası arkadaşlığını- üstlendi. Voltaire kural dışı cinsellikte herhangi bir yanlışlık görmüyordu; ahlakı da "insanlığa yararlı olmak" şeklinde tanımlamaktaydı. Her hâlükârda cinsel nizamsızlık çağı yaşanmaktaydı ve Voltaire'in Madam Denis'le ilişkisi çok açıktı. Hiçbir şeyi saklamamaktaydı; o metresiydi ve ona "aşkım" diye hitap etmekteydi. İlişkilerinin başladığı ilk yıllarda, (ölümüne kadar sürmüştür) 1748'de ona şöyle yazmıştı: "Paris'e yalnız senin için geleceğim ... bunu beklerken yuvarlak göğüslerine, enfes kalçana, beni

hep uyandıran ve zevk seline gark eden bedeninin her yerine binlerce buse kondururum."

Ferney'de üstat genellikle öğlen yemeğine kadar ortaya çıkmazdı. Gündüzleri okur ve yazar, gecenin ileri vakitlerine kadar çalışmasını sürdürür, sadece beş veya altı saat uyurdu. Ardı hiç kesilmeden kahve içerdi. Şiddetli baş ağrısından ıstırap çekiyordu. Köyünün insanlarına yardım için bir saat fabrikası inşa ettirdi ve sonra da Avrupa'daki tüm dostlarını ürünlerini almaya razı etti; Katerina St. Petersburg'dan otuz dokuz bin pound* tutarında bir sipariş verdi. Bu kırk dokuz kişilik küçük ve fakir köy 1777 yılına gelindiğinde bin iki yüz kişilik zengin bir kasaba haline gelmişti. Voltaire her pazar günü şatosunu dans edenlere açardı. Ferney 4 Ekim 1777'de şatosunun avlusunda düzenlenen bir şarkı, dans ve havai fişek gösterisiyle koruyucusunu kutladı. Ferney'de düzenlenen son şenlik buydu. Voltaire 5 Şubat 1778'de altı hafta sonra dönme sözü vererek Ferney'den Paris'e gitti. Onu yirmi yıldan beri görmemiş olan Paris halkı nereye giderse tezahüratta bulundu. Marie Antoinette görüşmeyi ve onu kucaklamayı istedi; fakat kocası XVI. Louis tarafından hâlâ saraya girmesi yasaklandığından onun bu ricasını yerine getiremedi. Voltaire de onun yerine Benjamin Franklin ile buluşup onu kucakladı ve şatosuna bir daha hiç dönmedi. 30 Mayıs 1778'de Paris'te öldü.

Voltaire hayattayken Prusyalı Friedrich ona "ölümünüzden sonra yerinizi alacak kimse yoktur" demişti; ölümünün ardından ise kral, "Kendi bakımımdan Voltaire çağında yaşamış olmakla teselli buluyorum" demiştir. Daha sonraları Goethe, "tüm medeni dünyayı yönetmiştir" sözünü ilave etmiştir. Katerina'nın üzüntüsü daha belirli bir konudaydı: Onun yasını tuttuğu şey bilgeliği değil, neşesiydi. Arkadaşı Friedrich Melchior Grimm'e mektubunda şöyle demektedir: "Voltaire öldüğünden beri şeref, mizahla bağını korumuyor. O neşenin ilahıydı. İçimdeki doğal kahkaha sevgisini canlandırmak ve korumak için bana kitaplarından birini veya daha iyisi tüm eserlerinin birer baskısını temin ediniz."

İmparatoriçe Voltaire'in ölümünün ardından Grimm'e Çarskoe Selo parkında Ferney şatosunun bir benzerini inşa ettirmeyi amaçladığını söylemiştir. Bu "Yeni Ferney"de, Katerina'nın Madam Denis'den

* Enflasyon hesaplaması yöntemiyle 2018 itibariyle yaklaşık 6 milyon pound-ed.n.

135.000 pounda* satın aldığı Voltaire'in kütüphanesi muhafaza edilecekti. Kitaplar Rusya'ya gönderildi, ancak mimari proje terk edildi ve Voltaire'in kenarlarına sayfa sayfa not düştüğü altı bin ciltlik kütüphane St. Petersburg'daki Ermitaj'ın bir salonuna konuldu. Bu mekânın tam ortasındaki şeref yerinde Voltaire'in Hodon tarafından yapılmış oturur haldeki heykelinin bir replikası vardı.

Heykel bugün de oradadır.

***

Voltaire, Rusya'yla ilgiliydi. İmparatoriçe Yelizaveta'yı 1775'te babası Büyük Petro'nun hükümdarlığı sırasındaki Rusya'nın tarihini yazması için kendisini görevlendirmeye ikna etmişti. İlk cilt 1760 yılında yayımlanmıştı; Yelizaveta'nın öldüğü ve Katerina'nın III. Petro'yu devirdiği sırada ikinci cilt üzerinde çalışıyordu. Ropşa'da olanlara dair söylentiler tüm Avrupa'da yankılanırken Katerina adını temize çıkarmak için Voltaire'in yardımını alabileceğini düşündü. O dönemdeki kâtiplerinden biri Cenevre'nin yerlisi, Voltaire'in öğrencilerinden ve büyük adamın Les Delices'deki eski tiyatro oyuncularından François-Pierre Pictet idi. Katerina'nın ricasıyla Pictet darbeden sonra imparatoriçenin kendisini içinde bulduğu katlanılmaz durumu ve cinayete karışmadığını açıklayan uzun bir açıklamayı Voltaire'e gönderdi. Voltaire anlatılanları kabul etti ve fazla bir önem vermeyerek "[Katerina'nın] kocası hakkında bir fasafisodan ötürü kınandığını biliyorum ancak bunlar benim pek karışmadığım aile sorunlarıdır" dedi.

Voltaire ilk başta yeni imparatoriçeye karşı belirli bir mesafeyi korudu. Avrupa kamuoyu tahtta fazla kalamayacağı görüşündeydi ve Voltaire onunla bir mektuplaşma ilişkisine girmeye heves duymadı. VI. İvan'ın ani ölümünün haberini aldığında hevessizliği daha da arttı. D'Alembert'e bir mektubunda, "Sanırım kuzeye duyduğumuz merakı biraz azaltmalıyız" demekteydi. Alman prensesin Rus tahtına sağlamca yerleştiği açıklık kazandığında ise Voltaire onun şahsında, tanıttığı adalet ve hoşgörü ilkelerini uygulamaya çalışabilecek aydın bir hükümdarı görmeye başladı. Bu tarihten sonra da ölümüne kadar karşılıklı övgülerle süslenmiş bir iletişimi sürdürdüler. Siyasi ideolojileri benzerlik içindeydi; hükümdarın

* Enflasyon hesaplaması yöntemiyle 2018 itibariyle yaklaşık 23 milyon pound-ed.n.

aydın olması şartıyla monarşinin en akılcı yönetim şekli olduğunda anlaşmaktaydılar. Voltaire, "Neredeyse bütün dünya niçin hükümdarlar tarafından yönetilmektedir?" sorusunu sormaktaydı. "Bunun dürüstçe verilebilecek cevabı insanların çok nadiren kendilerini idare edebilecek değerde oluşudur... Dahiler ve çoğunluğun önyargılarına karşı mücadele eden tek bir insanın kararlılığı dışında dünyada hiçbir büyük şey yapılmamıştır ... güruhlar tarafından yönetilmeyi ben sevmem."

Hırslı ve siyasi güç sahibi bir kadın ile çağının en ünlü yazarı arasındaki ilişki karşılıklı faydalar getirdi. Her ikisi de çok geniş ve etkili izleyici kitleleri karşısında rollerini oynadıklarının bilincindeydi. Katerina, yazdığı bir mektubu Voltaire'in dostlarına aktarmasının Avrupa fikir çevrelerine potansiyel olarak bir mesaj vermesi anlamı taşıdığını takdir ediyordu. Voltaire için ise tahttaki bir başka hükümdarın daha öğrencileri arasına katılmasından fazla onur verici ne olabilirdi? Ona "Kuzeyin Semiramis'i", "Azize Katerina" ve "St. Petersburglu Meryem Anamız" sözleriyle hitap ediyordu. Bunun karşılığında da Katerina ona samur kürkler, değerli taş bezeli enfiye kutuları yağdırıyor, Madam Denis'e elmaslar gönderiyordu. Ancak ilişkilerini aralarındaki uzaklık sağlıklı tutuyordu; yazışmalarındaki yakınlığa rağmen imparatoriçe ve filozofların üstadı hiç bir araya gelmemiştir. Voltaire yaşamının sonlarına doğru şahsi hürmetini sunmak üzere St. Petersburg'u ziyaret fikrini aklından geçirirken, Katerina'nın istediği son şey buydu. Belki de ülkesini ve kendisini Voltaire'in eleştiren gözlerine maruz kılmaktan çekinerek Grimm'e şöyle yazmıştır: "Tanrı aşkına, bu seksenlik adamı yerinde kalmaya ikna ediniz. Burada ne işi var? Ya burada ölür ya da gelirken soğuktan, yorgunluktan veya berbat yollardan hayatını kaybeder. Ona Catau'nun [Katerina] en iyi uzaktan göründüğünü söyleyiniz."

Katerina 1763 yılında Voltaire'e ilk defa yazmasından bile önce Aydınlanma döneminin bir başka yüce şahsiyeti olan Denis Diderot'yla temas kurmuştu. Dijon yakınlarındaki küçük bir kasabada 1713 yılında doğan Diderot, Voltaire ne kadar alaycıysa o denli iyi kalpli, Voltaire ne kadar sofistike ve ince tavırlıysa o kadar kaba saba bir insandı ve tüm hayatı boyunca bir çocuğun masumluğunu ve bir delikanlının heyecanını korumuştu. Katerina'ya göre Diderot, "bazı yönlerden yüz yaşında, bazı yönlerden ise henüz on yaşına varmamış" bir insandı. Çocukluğun-

da papaz olmak niyetiyle yedi yıl süreyle bir Cizvit okuluna (kardeşi papaz olmuştur) ve Paris Üniversitesi'ne gitmiş ve İngilizceden Fransızcaya kitap çeviren bir tercüman olmuştu. Matematik, biyoloji, kimya, fizik, anatomi, Latince, Yunanca, edebiyat, sanat, siyaset ve felsefe: Bilgi dünyasının her alanından giderek daha fazla büyüleniyordu. Gençliğinde İncil'deki Tanrı'yı bir zulüm canavarı ve Katolik Kilisesi'ni bir cehalet anıtı olarak reddetti. Belirttiğine göre, iyi ve kötü arasında fark gözetmeyen doğayı tek kalıcı gerçeklik olarak görüyordu. Bu yüzden tutuklandı ve hapse atıldı. Hapisten salıverildiğinde "aydınlığın İncili" dediği yeni *Ansiklopedi*'nin kurucusu ve baş editörü oldu. D'Alembert ile birlikte çalışarak ilk cildi Haziran 1751'de çıkardı; bunu on cilt daha izledi. *Ansiklopedi* hümanistik bir felsefeye sahipti: İnsan doğanın bir parçasıydı ve yolunu bulması için de akılla donatılmıştı. Bilimsel bilginin önemini, insan emeğinin haysiyetini vurgulamaktaydı. "Katolik Kilisesi'nin efsanelerinin" aleyhinde bulunduğu için yayıncılık lisansı iptal edildi. Bunun yarattığı negatif ilgi basılmış on bir cildin satın alınması ve her birinin okunması için büyük bir talep uyandırdı.

Voltaire başlangıçtan itibaren bu girişimi övdü ve cesaretlendirdi. D'Alembert'e şöyle yazmıştır: "Siz ve Bay Diderot Fransa'nın görkemi ve sizi suçlayanların utancı olacak bir çalışmayı başarmaktasınız. Belagat sahibi filozoflar arasından ben yalnız sizi ve onu takdir ediyorum." Altı yıl sonra proje tekrar sıkıntıya girdiğinde Voltaire onları teşvik etti: "Devam ediniz cesur Diderot, yiğit d'Alembert. Düzenbazların üzerine atlayınız, boş iftiralarını, zavallı ukalalıklarını, tarihsel yalanlarını, çelişkilerini ve sayısız saçmalıklarını yıkınız."

Bu gelişmeleri yakından izleyen kişilerden biri yeni Rus imparatoriçesiydi. Tahta çıkmasından kısa bir süre sonra, Diderot ile d'Alembert'in etkisini bildiğinden, Katerina desteklerini kazanmak için harekete geçti. Tahttaki ikinci ayı olan Ağustos 1762'de Fransa'da *Ansiklopedi*'nin yayımlanmasının karşılaştığı güçlükler istediği fırsatı eline verdi. Geri kalan tüm ciltlerin devletin en batıdaki şehri Riga'da basılmasını önerdi. Ancak önerisi III. Petro'nun ölümünün hemen ardından geldiğinden *Ansiklopedi*'nin editörleri geleceği belirsiz bir hükümdara eserlerini emanet etmeye çekindiler. En sonunda Katerina'nın teklifini haber alan Fransız hükümeti tavrını yumuşattı ve yayımın Fransa'da devamına izin verdi.

Katerina'nın 1765'te Diderot'ya yaptığı büyük bir iyi niyet jesti Avrupa'nın konuşma konusu haline geldi. Diderot ve eşinin üç çocuğu doğmuş, üçü de yaşamamıştı. Ardından Madam Diderot kırk üç yaşındayken Marie Angelique adını verdikleri dördüncü bir kız çocukları doğdu. Diderot bu küçük kızını taparcasına seviyor ve onunla geçirdiği her anına değer veriyordu. Kızının drahoması için kaynak bulması gerektiğinin farkındaydı. Ancak hiç parası yoktu ve bütün kazancını *Ansiklopedi* için harcıyordu. Bu sebeple en kıymetli hazinesi olan kitaplığını satmaya karar verdi. Katerina onun bu kararını Diderot'nun dostu, Fransa ve Hollanda'daki Rus elçisi Prens Dimitri Golitsin'den işitti. Diderot kitapları için on beş bin pound bedel biçmişti. Katerina on altı bin önerdi ve tek bir şart koştu: Kitaplar yaşamı boyunca Diderot'nun kullanımında kalacaktı. Bunu, "onu kitaplarından ayırmak zalimlik olurdu" sözüyle açıkladı. Diderot böylelikle -kendisi ve kitapları Paris'ten ayrılmadan- Katerina'nın kütüphanecisi olmuştu. Bu hizmetine karşılık olarak da ona yıllık bin pound* maaş bağladı. Ertesi yıl maaşı unutulup gönderilmediğinde mahcubiyet duyan Katerina, Diderot'ya elli bin pound avans gönderdi ve gelecek elli yılın maaşını peşin ödediğini söyledi.

İmparatoriçenin Diderot'nun kitaplığını satın alması Avrupa edebiyat çevrelerinin hayal gücünü zorladı. Şaşkınlık içindeki Diderot hayırsever hükümdara şöyle yazmıştır: "Büyük hükümdar, kendimi sizin ayaklarınızın dibine atıyorum. Kollarımı size uzatıyor, sizinle konuşmak istiyorum ancak ruhum kendinden geçiyor, zihnim kararıyor... Ey Katerina, emin olunuz ki Paris'te St. Petersburg'da olduğunuzdan daha büyük bir güçle hüküm sürüyorsunuz." Voltaire de ona katıldı: "Diderot, d'Alembert ve ben — biz üçümüz size mihraplar kuracağız ... bir gün gelip de İskitlerin [yani Rusların] bizim kendi aramızda bu kadar utanç verici şekilde muamele ettiğimiz erdem, bilim ve felsefeye Paris'te böylesine asaletle hakkını vereceklerini bundan elli yıl önce kim tahmin edebilirdi ki?" Grimm, "Otuz yıllık emeği Diderot'ya en küçük bir karşılık getirmemiştir. Fransa'nın borcunu Rusya imparatoriçesi ödemek alicenaplığında bulunmuştur" demekteydi. Katerina'nın buna cevabı şöyleydi: "Diderot'nun kitaplığını satın almamın bana bu kadar iltifat getireceğini hiç düşünmemiştim."

---

* Enflasyon hesaplaması yöntemiyle 2018 itibariyle yaklaşık 170 bin pound-ed.n.

Cömertliğinin arkasında kuşkusuz daha geniş boyutlu bir hedef vardı. Böyle de olsa, hediyesi yerini bulmuştu: Avrupalılar artık doğuda kar ve kurtlardan başka şeyler de olduğuna inanıyorlardı. Diderot kendisini Katerina için sanat ve mimaride yetenek sahibi insanları devşirmeye verdi. Evini onun namına bir iş bulma ajansına dönüştürdü. St. Petersburg'da görev almak isteyen yazarlar, sanatçılar, mimarlar ve mühendisler yanına koşuyordu.

Seyahatten nefret eden ve daha önce Fransa'dan hiç çıkmamış olan Diderot 1773'te cesaretini toplayarak Katerina'ya borç bildiği Rusya seyahatine çıktı. Altmış yaşında, mide kramplarından ve soğuk hava cereyanlarından rahatsızlanan, Rus yemeklerinden ürken bir insandı. Şiddete eğilimiyle tanınan ve dondurucu hava şartlarıyla ünlü bir ülkeye ulaşmak için Avrupa'yı aşma fikri göz korkutucuydu; buna rağmen iyiliksever hamisine şahsen teşekkür etmek zorunluluğunu hissediyordu. Mayıs 1773'te yola çıktı. Lahey'e kadar ilerleyebildi ve burada durup üç ay süreyle dostu Prens Dimitri Golitsin'i beklerken dinlendi.

Sonbahar yaklaşırken, filozof yolculuğunun ikinci aşamasına geçti. Bir posta arabasında büzüşerek ve öksürerek aşırı soğuklar çökmeden hedefine ulaşmayı umuyordu. Rusya'ya 8 Ekim'de eriştiğinde ne yazık ki kar yağıyordu ve bitap bir halde yatağa düştü. Varışının ertesi günü on dokuz yaşındaki veliaht Grandük Pavel'in Prenses Wilhelmina von Hesse-Darmstadt ile evlenmesini kutlayan topların gürlemeleri ve çalan çanların sesleriyle uyandı. Törenleri önemsemeyen Diderot şenliklerden uzak durdu; siyah giysilerden başka giyecek bir kıyafetinin olmaması ve peruğunu seyahat sırasında kaybetmesi bu eğilimini daha güçlendirdi.

Katerina ünlü *Ansiklopedi* yazarını sıcak bir tavırla karşıladı. Karşısında gördüğü kişinin "yarı çıplak başında yüksek kaşları; büyük köylü kulakları, iri ve kıvrık burnu, sert bir ağzı ... [ve] sanki geri çevrilemez hataları anımsayan veya boş inançların yıkılamayacağının bilincine varan veya boş kafalıların yüksek doğum oranlarını bilen iri ve kederli kahverengi gözleri" vardı. İmparatoriçe misafirini Rus Bilimler Akademisi'ne aldırdı ve kendi özel çalışma odasında onunla bir dizi sohbete başladı. İlk buluşmalarında "Mösyö Diderot" dedi, "girmiş olduğunuz bu kapıyı görüyorsunuz. Bu kapı size her gün öğleden sonra saat üç ile beş arasında açıktır." Diderot onun sadeliğini ve uzun, samimi görüşmelerinin tama-

men gayriresmi geçen atmosferini çok sevdi. Katerina bir divanda bazen eline bir oya işi alarak oturur, misafiriyse karşısındaki rahat bir koltuğa yerleşirdi. Kendini çok serbest hisseden Diderot aralıksız konuşur, ona karşı çıkar, bağırır, elleriyle hareketler yapar ve ona "benim güzel efendim" şeklinde hitap ederdi. İmparatoriçe onun bu heyecanına ve teklifsizliğine gülerdi. Bir hususu açıklarken Katerina'nin ellerini tutar, kolunu sarsar ve bacaklarına vururdu. Katerina, Madam Geoffrin'e mektubunda "Şu sizin Diderot olağanüstü biri" dedi. "Görüşmelerimizden bacaklarımda mosmor izlerle çıkıyorum. Kendimi ve uzuvlarımı korumak için onunla arama bir masa koymak zorunda kaldım."

Sohbetleri geniş bir alanı kapsıyordu. Tartışacakları konuları aşağı yukarı kestiren Diderot bazı notlar ve görüşler hazırlar ve bunları imparatoriçeye okurdu; bir girişten sonra serbestçe konuşurlardı. Hoşgörü, yasama süreci, ticarette rekabetin faydaları, boşanma (düşüncelerin uyuşmaması durumlarında bunu destekliyordu) ve kumar konularında görüşlerini ona açıklardı. Rusya'ya kalıcı bir halefiyet kanunu getirmesini ondan rica etti. Genç kadınları daha iyi eş ve anne yapmak ve istismar etmek isteyenlerin düzenlerini bozmalarına yardım etmek için kız okullarına anatomi dersi koymasını önerdi.

İlişkilerinin yakınlığı Diderot'da Aydınlanma ilkelerini yönetimine uygulamaya istekli bir hükümdar bulduğu umudunu uyandırdı. Rusya, tarihin henüz üzerine hiçbir şey yazmadığı yeni bir beyaz sayfaya benzediğinden Rusya'nın ıslah edilmesinin Fransa'dan daha kolay olacağına inanmaktaydı. Grandük Pavel'in eğitimi konusundaki görüşlerini sundu: Farklı bakanlıklarda devlet adamlarının yanında çıraklık ettikten sonra genç adam ekonomistler, jeologlar ve hukukçular eşliğinde tüm Rusya'yı dolaşacak ve bir gün yöneteceği ülkenin farklı yönlerini tanıyacaktı. Bunun ardından da halefiyeti güvene almak için karısını hamile bırakıp Almanya, İngiltere, İtalya ve Fransa'yı ziyaret edecekti.

Diderot kendisini belirli önerilerle sınırlamış olsaydı belki daha belirgin bir etki yaratabilirdi. Ancak bilgi alanının tümünü kapsamaya girişen muazzam bir ansiklopedinin yöneticiliğini yaptığından Diderot kendisini bir otorite olarak kabul etmiş ve bu sebeple de insan hayatı, kültürü ve idaresinin her alanında uygun görüş bildirebileceğine inanmıştı. Eski Yunan'dan ve Roma'dan örnekleri andı ve henüz imkân varken Rus kurumlarında reformlar gerçekleştirmesi için Katerina'ya ısrar

etti. İngiliz tarzı bir parlamentonun kurulmasını kuvvetle önerdi. Seksen sekiz maddeden oluşan bir sorgu kâğıdını vererek Katerina'dan cevaplamasını istedi. Sorular arasında her bir eyalet tarafından üretilen katranın niteliği; üzüm yetiştiriciliği; veterinerlik okullarının teşkilatlanması: Rusya'daki keşiş ve rahibelerin sayısı; imparatorluktaki Yahudilerin sayısı ve yaşam şartları; efendi ile serf arasındaki ilişkiler bulunuyordu.

Diderot'nun kabına sığmaması Katerina'yı güldürmüş olsa bile, irdeleyici soruları herhalde rahatını kaçırmıştır. Onu dinlerken kültürlü ve ağzı kalabalık misafirinin Rusya'nın gerçeklerinden habersiz olduğuna giderek karar kıldı. En sonunda ona "Mösyö Diderot," dedi:

> Parlak zihninizin tüm esinlerini büyük bir zevkle dinledim. Fakat gayet iyi anladığım tüm büyük ilkeleriniz kitaplarda harika iş görmelerine rağmen uygulamada pek kötü netice vereceklerdir. Reform planlarınızda ikimizin konumları arasındaki farkı gözden kaçırmaktasınız: Siz her şeyi kabul eden, düzgün ve esnek, hayal gücünüze veya kaleminize herhangi bir engel çıkarmayan kâğıtlar üzerinde çalışmakla yetiniyorsunuz. Ben zavallı imparatoriçe ise çok daha duyarlı ve alıngan insan teni üzerinde çalışıyorum.

Diderot aradan geçen zamanla haftalardır dil döktüğü önerilerden hiçbirini imparatoriçenin uygulamaya koymayacağının farkına vardı ve sohbetlerinin ilk baştaki canlılığı sönmeye başladı. Kötüleşen sağlığı, yabancı bir saraydaki yalnızlığı, hükümdara kolaylıkla erişebilmesinin kıskanç saraylılarda uyandırdığı açık düşmanlık bir araya gelerek Diderot'nun ülkesine dönme arzusunu artırdı. Katerina'yı yeterince görmüş ancak Rusya'yı hiç tanımamıştı. Ayrılmaktan söz açtığında Katerina kalması için ısrar etmedi. Beş aydan beri onu konuk etmiş, altmış gününün öğleden sonralarını onunla geçirmişti. Filozoflar arasında tanıştığı tek kişi o olacaktı.

Diderot 4 Mart 1774'te Rusya'dan ayrıldı. Geri dönüş yolculuğu uykularını kaçırıyordu ve Katerina ona içinde uzanıp yatabileceği özel yaptırılmış bir araba temin etti. Veda ederlerken Diderot'ya bir yüzük, bir kürk ve her birine bin ruble konulmuş üç kese verdi. Yolculuğu korktuğundan da kötüydü. Baltık sahiline ulaşan nehirlerdeki buzlar çözülmekteydi ve Dvina Nehri'ni geçerlerken buz çatladı ve arabası suya gömülmeye başladı. Yaşlı adam çekilerek kurtarıldı ancak atlar boğuldu

ve yüklerinin dörtte üçü yitirildi. Her şeyin üstüne de yüksek ateşe yakalandı. En sonunda Lahey'e ulaşabildi ve Prens Golitsin'in gösterdiği bakımla kendisine gelebildi.

Katerina'nın bakış açısından ziyareti başarılı geçmemişti. Diderot'nun fikirleri Rusya için uygulanabilecek bir program oluşturmuyordu; soylu, ideal sahibi bir filozof pratik bir siyasetçi veya yönetici sayılamazdı. Öte yandan bedenen kendine gelince Diderot ziyaretinin bir zafer oluşturduğuna karar verdi. Paris'ten Katerina'ya yazdığı mektupta, "Artık Kayzer dostunuzun (Avusturyalı Joseph)'in seviyesinde ve tehlikeli düşmanınız Friedrich'in (Prusya kralı) biraz üzerinde duruyorsunuz."

Diderot'nun Katerina'yla geçirdiği uzun zamana dair coşkulu hikâyeleri Voltaire'i kıskançlıktan hastalanacak kadar rahatsız etti. St. Petersburg'dan aylardır tek bir mektup almamıştı; görünen o ki Katerina onu bir başkası uğruna terk etmişti. Diderot'nun Fransa'dan ayrılmasından dört ay sonra, 9 Ağustos 1774'te Voltaire'in artık dayanacak gücü kalmamıştı:

> Madam:
>
> Sarayınızda muhakkak gözden düşmüş olmalıyım. Haşmetmeapları beni Diderot veya Grimm veyahut bir başka gözde uğruna terk etmişlerdir. Benim ileri yaşımı hiç dikkate almadınız. Majesteleri bir Fransız yosması olsaydı kimse aldırmazdı fakat zafer sahibi, kanun koyucu bir imparatoriçe nasıl bu kadar hercai olabilir... Kayıtsızlığınızı haklı çıkarabilecek, işlemiş olabileceğim suçları arayıp duruyorum. Gerçekten de sona ermeyen tutku yokmuş. Zaten yaşlılıktan ölmek üzere olmasam, bu düşünce beni kederden öldürürdü.
>
> imza,
> Yüzüstü bıraktığınız hayranınız, Ferney'li yaşlı Rus

Katerina buna fazla umursamazca cevap verdi: "Yaşayınız Mösyö ve aramızda zaten tartışmak için sebep olmadığından barışalım... Siz Katerina'nın düşmanı olamayacak kadar iyi bir Rus'sunuz." Yatışan Voltaire yenildiğini kabul ettiğini söyledi ve "zincirlerine geri döndü".

Katerina üzerinde düşünceleriyle en büyük etkiyi Voltaire yaratmış, Diderot ise şahsen tanıştığı tek ünlü filozof olmuştur. Öte yandan imparatoriçenin yaşam boyu dostluk kurduğu kişi ise Friedrich Melchoir Grimm'di. Regensburg'da 1723 yılında Lüterci bir aileye doğan ve

Leipzig'de eğitim gören Grimm mesleki kariyer yapmak için Paris'e gitti. Edebiyat salonlarına girdi ve Diderot'nun yakın bir arkadaşı oldu. 1754 yılında, Paris'ten kitaplar, şiir, tiyatro, resim ve heykel konusunda haberler veren iki haftalık seçkin kültür dergisi *Correspondence Litteraire*'in yönetimini üstlendi. Hepsi taç sahibi veya Kutsal Roma İmparatorluğu prenslerinden oluşan on beş kadar abonesi, nüshalarını doğrudan Paris'teki elçilikleri vasıtasıyla alıyor, bu yolla sansürü atlatabiliyor ve Grimm'e özgürce yazma imkânı veriyorlardı. Katerina tahta geçer geçmez aboneler arasına katıldı ancak Grimm'le şahsi tanışıklık kurması, Grimm'in Eylül 1773'te -Diderot'dan bir ay önce- Grandük Pavel ile Hesse-Darmstadt Prensesi Wilhelmina'nın düğünü için St. Petersburg'a gelişinde oldu.

Katerina edindiği şöhret ve dergisi vasıtasıyla Grimm'i tanıyordu. Katerina'dan altı yaş büyüktü ve niteliklerinden birçoğunu paylaşıyordu: Alman kökenliydi, Fransız eğitimi almıştı, hırslı, kozmopolit ilgilere sahip, edebiyatı seven, dedikoduya meraklı bir kişiydi. Bunların dışında herhalde sağduyusu, kıvrak zekâsına eşlik eden ketumluğu ve sakin cana yakınlığıyla da Katerina'ya hitap etmişti. Eylül 1773'ten Nisan 1774'e kadar Diderot'ya benzer bir ortamda sık sık Katerina tarafından özel olarak kabul edildi. Ondan St. Petersburg'da kalmasını ve hizmetine girmesini istediyse de yaşını, Rusça bilmemesini ve Rus sarayını tanımamasını gerekçe gösteren Grimm teklifini geri çevirdi. Diğer taraftan Nisan ayında İtalya'ya hareketiyle başlayarak 1796'da Katerina'nın ölümünden bir ay öncesinde yazdığı son mektubuna dek süren bir mektup arkadaşlığını sürdürdü. St. Petersburg'a Eylül 1776'da geri döndü, yaklaşık bir yıl kadar kaldı ve Katerina ondan bu sırada devlet okulları konusunda kurduğu komitenin başına geçmesini istedi. Teklifini bir kez daha reddetmekle beraber, sonradan onun Paris'teki resmi kültür temsilciliğini yapmaya razı oldu ve Katerina'nın sanatsal ve düşünsel çıkarlarını ve temaslarını yönetti.

Katerina'nın Grimm'le dostluğu hayatındaki en önemli ilişkilerinden biriydi. Onun sırdaşı, tam bir güven duyarak düşünce ve tasarılarını ilk açtığı -hatta güvenlik sübabı bile denebilir- kişiydi. Ona her şeyi serbestçe yazar, özel hayatından içtenlikle bahseder, sevgilileri hakkındaki düşüncelerini bile eklerdi. Oğlu Pavel ile daha sonraları torunlarının dışında ailesi olmadığından, sevecen bir amca veya ağabey gibi gördüğü Grimm, bütün düşüncelerini ve duygularını döktüğü tek insandı.

51. Bölüm

Nakaz

Katerina 1766 yılında Voltaire'e özel bir proje üzerinde çalıştığını yazdı. Bu, Rus mevzuatının tamamen yeniden kaleme alınmasında rehberlik yapmasını amaçladığı *Nakaz*, yani talimat idi. Gereğince uygulandığı takdirde, devlet idaresinin, adalet sisteminin ve ülkedeki hoşgörünün düzeyini yükselteceğine inanıyordu. Ayrıca temelini Aydınlanma ilkelerinde bulan yeni bir çağın Rusya'da başlamakta olduğunu da Avrupa'ya ilan edecekti.

Büyük Petro'nun babası Çar Aleksey tarafından 1649'da neşredilmiş Rus kanun külliyatı Katerina'nın tahta geçtiği dönemde artık eskimişti ve büyük karmaşalar yaratmaktaydı. Külliyatın ilk yayımlandığından beri, daha önce çıkartılmış kanunlarla çoğu zaman yeterli ilişki kurmayan aynı konularda binlerce yeni yasa çıkartılmıştı. Eksiksiz bir kanunlar külliyatı yayımlanmamıştı. Ardı ardına gelen imparatorların kararnameleri birbiriyle çatışmakta, bakanlar ve devlet görevlileri eskilerini iptal etmeden ihtilaflı yeni kanun ve mevzuatı yürürlüğe sokmaktaydı. Neticede devlet daireleri dağınık ve düzensiz, idare imparatorluk çapında verimsiz ve yolsuzluk içindeydi. Yerel görevlilerin yetkilerinin tanımlanamaması sonucunda toprak sahipleri köylü sınıfının aleyhine sürekli daha fazla güç kazanıyordu. Büyük Petro'nun uzun saltanatı (1689-1725) bu karmaşayı daha da derinleştirmişti. İcraat vasıtasıyla ıslahatı tercih eden Petro'nun kararnamelerinin yarısı kayda geçmemişti. Ardından gelen hükümdarlar arasında ona Katerina'dan daha fazla hürmet duyanı yoktu. Petro Rusya'yı bir Avrupa devleti haline getirmiş; Avrupa'ya açılabilen Batılı bir başkent kurmuş, bir donanma yaratmış, muzaffer bir orduyu seferber etmiş, kadını toplum hayatına sokmuş, dini hoşgörü talep etmiş ve milli sanayi ile ticareti teşvik etmişti. Fakat elli iki yaşında ölmüş ve ölümünden sonraki kırk yıl içinde tembel ve eh-

liyetsiz hükümdarlar Rus yasa sistemindeki karmaşayı daha da kötüleştirmişlerdi. Katerina, Petro'nun başlattığı işleri tamamlamayı ve açıklığa kavuşturmayı görevi biliyordu. İyi yasaların toplumu değiştirme gücünü vurgulayan on sekizinci yüzyılın liberal siyasi kuramını özümsemiş birisi olarak devletindeki kusurların, yeni bir kanun külliyatı sayesinde giderilebileceği sonucuna ulaştı. Aydınlanma dönemi Avrupa'sının fikirleriyle yetişerek tahta çıktığından yeni yasaların da Aydınlanma ilkelerine dayandırılması gerektiğine karar verdi.

Tasarısı, imparatorluğun tüm özgür sosyal sınıflarından ve etnik gruplarından seçilecek bir milli meclis toplamaktı. Meclisin şikâyetlerini dinleyecek ve tespit edilen kusurları giderecek yeni yasalar önermeleri için davette bulunacaktı. Fakat bu meclis toplanmadan önce Katerina, yeni yasaların dayandırılacağı kılavuz ilkeleri toplu halde meclis üyelerine temin etmesi gerektiğine karar verdi. Bunun sonucunda da tam başlığı "Emperyal Majesteleri İkinci Katerina'nın Yeni Yasa Külliyatı Projesini Hazırlamakla Görevli Komisyona Talimatları" şeklinde olan *Nakaz*'dı. Katerina bu çalışmayı hayatının en önemli fikri başarısı ve Rusya'ya en büyük katkısı olarak gördü.

Nakaz üzerindeki çalışmalarına Ocak 1765'te başladı ve iki yıl süreyle her gün iki veya üç saatini bu işe ayırdı. Belge, 30 Temmuz 1767'de yayımlandı ve Katerina devri Rusya'sının en seçkin tarihçisi Isabel de Madariaga'nın görüşüne göre, "tahttaki bir hükümdar tarafından derlenmiş ve yayımlanmış en önemli siyasi denemelerden biri" olarak tanındı. Yirmi kısım halinde gruplanmış 526 maddede Rus devletinin yapısına ve nasıl idare edilmesi gerektiğine dair görüşlerini sunmaktaydı. Eserine Locke'un düzenli bir toplumda yasa ve özgürlüğün birbirleri için gerekli olduğu, ikincisinin eksikliğinde birincisinin var olamayacağı inancıyla başlamaktadır. Montesquieu'nün toplumların yapısını ve devletle ilişkilerinde insanların haklarını inceleyen *Kanunların Ruhu* adlı 1748 yılında basılmış eserinden çok yararlanmıştır. 526 maddeden 294'ü Montesquieu'den alınmış veya ondan uyarlanmıştır. Ayrıca İtalyan hukukçu ve hukuk bilimci, *Suçlar ve Cezalar Hakkında* adlı eseri 1764 yılında basılmış Cesare Beccaria'dan da 108 madde almıştır. Bu eser dönemin Avrupa'sının çoğu devletinde suç ile ceza arasında kurulan ilişkiye karşı coşkulu bir eleştiriydi. Beccaria kanunlar, adalet sistemi ve

cezai tutukluluğun amacının ceza verilmesi değil, suçlunun ıslah edilmesi olduğunu ileri sürmüştü. Her şeyden fazla da neredeyse her yerde işkence tatbik edilmesine isyan ediyordu. Eserden etkilenen Katerina yazarını derhal Rusya'ya davet etti. Beccaria ise Milano'da kalmayı tercih etti.

Katerina'nın *Nakaz*'ı muazzam bir siyasi, adli, sosyal ve ekonomik sorun silsilesiyle uğraşmaktadır. Rusya'nın o esnada nerede olduğunu ve nerede olması gerektiğini; toplumun nasıl örgütlenmesi, devlet idaresi ve adalet işlerinin ne şekilde yürütülmesi gerektiğini tartışmaktadır. Bir otokrattan ziyade öğretmen edasıyla konuşmaktadır. Giriş kısmında delegelere ve okuyuculara Hıristiyan dininin insanlara mümkün olan her yerde başkalarına yardım etmelerini öğütlediğini hatırlatmaktadır. Herkesin ülkesini mutlu, görkemli, sakin ve güvenli görmek istediğine ve halkın kendilerini ezen değil koruyan yasaların idaresinde yaşamayı arzu ettiklerine inancını dile getirmektedir. Bu ilkelerden ve kanaatlerden kendi anlayışına göre devleti hakkında temel gerçekleri teşkil eden hususlara geçmektedir. "Rusya Avrupalı bir devlettir" beyanıyla, Rusların geleneksel coğrafi ve kültürel yalıtılmışlık duygusunu aynı zamanda Rusya'nın sadece uzak ve ilkel bir geri kalmış ülke olduğuna inanan Avrupalıların küçümseyici tavırlarını değiştirmek istemekteydi. Bu noktadan hareketle doğrudan Rusya'da mutlakiyetçiliğin neden gerektiğini izaha geçmiştir. "Hükümdarın gücü mutlaktır", demektedir, "zira bu denli geniş bir ülkeyle orantılı olarak icraatta bulunma kuvvetini şahsında toplamış ondan başka bir makam mevcut değildir." Başka her türlü yönetim biçimi zafiyet tehlikesi yaratacaktı.

Mutlakiyetçiliği savunurken Montesquieu'nün getirdiği bir tahdidi kabul etmiş, bunu da belirli "temel yasalar" vasıtasıyla Rus hükümdarının üstün iktidarının sınırlanmasını benimsemesiyle ortaya koymuştur. Bu "yasalar", gelenekler, âdetler ve kurumlar halinde toplumun hayatında ve tarihinde derinden kök salmıştı ve ne kadar mutlak olsa da hiçbir hükümdar onlara karşı çıkamaz veya hilafına hareket edemezdi. Milletin hâkim dininin daimiliğine, tahta halefiyet kanununa ve asiller gibi baskın sosyal grupların mevcut hak ve imtiyazlarına hürmet, söz konusu yasalar arasındaydı. Montesquieu böyle bir hükümdarın idare ettiği bu tür bir devlete "ılımlı monarşi" adını vermekteydi. Bu manada Katerina Rusya'yı ılımlı bir otokrasi şeklinde tanımlamakta ve takdim etmekteydi.

Halkın yaşamını ve ilişkilerini düzenleyen yasaların rolüne gelince Katerina şöyle yazmıştır: "Yasalar mümkün olduğunca her vatandaşın güvenliğinin temin edilmesi için şekillendirilmelidir... Siyasi özgürlükler her insanın hoşuna gideni yapması anlayışından ibaret değildir; özgürlük, yasaların izin verdiklerini yapabilme hakkıdır... Vatandaşların eşitliği, aynı yasalara tabi olmalarından ileri gelir." Suç ve ceza gibi büyük bir meseleyi ele alırken, Montesquieu ve Beccaria'nın görüşlerini gönülden kabul etmekte, "suçları cezalandırmak yerine önlemek çok daha iyidir" demektedir. Ölüm cezasının ancak siyasi cinayet, isyana tahrik, vatan hainliği veya iç savaş hallerinde verilebileceğinin üzerinde durmaktadır. "Deneyimler, ağır cezaların sık kullanılmasının insanları asla düzeltmediğini göstermektedir. Bir suçlunun öldürülmesi, örnek teşkil edecek şekilde tüm hayatı boyunca özgürlüğünden mahrum bırakılarak kamuya verdiği zararın bedelini ödemesine göre suçların önüne geçilmesinde etkili bir vasıta değildir." İsyana tahrik ve vatana ihanetin bile tanımları daraltılmıştır. Mukaddese küfür ile *lese-majeste* [devlet başkanına hakaret-ç.] arasında ayrıma gitmiştir. Bir hükümdarın kutsal hak icabı hüküm sürdüğü söylenebilmekle beraber, şahsı mukaddes değildir ve bu yüzden de ona karşı fiziki olmayan suçların işlenmesi ne mukaddese küfür ne de vatan hainliği sayılır. Fiil eşliğinde yapılmadığı sürece sözlere suç atfedilemez. Hükümdara ilişkin olsa bile -herhalde burada aklından Voltaire'in Fransa'daki mücadelelerini geçiriyordu- monarşilerde hiciv yazıları suç değil kabahat olarak görülmelidir. Bu hususta da dikkatli olunmalıdır zira "sansür cehaletten başka bir ürün vermez. dehaların yükselme çabalarını boğar ve yazı yazma isteğini tahrip eder."

Katerina Rusya'da eskiden beri zorla itiraf alınmasında, delil toplanmasında ve suçun tespitinde kullanılan işkenceyi reddetmiştir. "İşkencenin kullanılması sağlıklı değerlendirme yapılmasına ve aklıselime aykırıdır" beyanında bulunmuştur. "İnsaniyet buna karşı feryat etmekte ve bütün bütüne ilgasını talep etmektedir." "Herhangi bir hissedilir rahatsızlık yaratmadan" işkenceyi yasaklamış olan İngiltere örneğini vermiştir. Özellikle de zorla itiraf almak için işkencenin kullanılmasına tepki duymuştur:

> Masum veya mücrim olup olmadığı hâlâ bilinmiyor iken bir vatandaşın işkenceye alınması için hangi hakla yetki verilebilir? Hukuk icabı, her kişi suçu ispat edilene kadar masumdur... Acılar içinde işkence masasında yatan birisi gerçeği beyan ede-

bilecek halde değildir... Acı duygusu öyle bir aşamaya varabilir ki o anda kendisini kurtaracağına inandığı bir eylemden başka herhangi bir irade serbestisini yitirir. Bu safhaya gelmiş masum bir insan bile işkencenin sona ermesi için "Suçluyum" diyerek haykırabilir... Bu durumda hâkimler karşılarında masum veya suçlu bir insanın durduğundan emin olamayacaklardır. Dolayısıyla işkence masası bünyesi zayıf bir insanın mahkûm edilmesi ve bedeni gücüne bağlı olarak suçlu birinin beraat ettirilmesi için uygun bir yöntemdir.

Katerina işkenceyi saf insani nedenlerle de kınamıştır. "İnsan bedeninin sakatlandığı tüm cezalar barbarlıktır" diye yazmıştır.

Katerina cezaların suçlara uygun tasarlanmasını istemekteydi. *Nakaz* farklı suç kategorilerini ve bunlara uygun cezaları ayrıntılı şekilde incelemiştir. Mala karşı suçların mülkten mahrum bırakmayla cezalandırılması gerektiğini söylemektedir. Diğer taraftan mal çalmaktan suçlu bulunanların daha çok hiç malı bulunmayanlar olduğunu da anlamıştır. Hukuk ve duruşma usullerine yasal hakların hâkim olması gerektiğini vurgulamıştır. Hâkimlerin rolüne, kanıtların doğruluğuna ve hükümlere ulaşılmasında ihtiyaç duyulan delillerin niteliğine dikkat edilmesini talep etmiştir.

Bazı hâkimler davalıyla aynı düzeyde vatandaşlar olmalıdır; başka bir deyişle eşitleri olmalı, bu sayede davalı doğrudan doğruya aleyhine karar verecek insanların eline düştüğünü düşünmemelidir. Hâkimlerin hukuku yorumlama hakkı olmamalıdır; bunu sadece yasayı çıkartan hükümdar yapabilir. Aynı suçun her yerde ve her zaman aynı hükme tabi tutulmasının tek temin yolu bu olduğundan hâkimler hukukun lafzına göre karar vermek zorundadır. Yasaya uyulması adaletsizlik yaratıyorsa, yasamayla görevli hükümdar yeni kanunlar çıkartacaktır.

Katerina'nın serfliğin sorunlarını ele alma girişimi *Nakaz*'ın en az başarılı kısmıdır. Serfliği ele alan 11. kısma "sivil toplum belirli bir kurulu düzen ister; bazılarının yönetmesi ve bazılarının da itaat etmesi gerekir" diyerek başlamıştır. Bu bağlamda en mütevazı insanın bile insani muamele görme hakkına inanıyordu. Ancak bu sözleri serflerin mal olduğuna dair genel Rus inancıyla çelişmekteydi. Serflerin özgürleştirilmesine ilişkin en ufak bir ima bazen liberalliğiyle gurur duyan insanların bile protestolarıyla karşılaşmaktaydı. Prenses Daşkova asil sınıfının serf

sahibi olma hakkından o kadar emindi ki Rusya'da serfliğe duyulan ihtiyaç konusunda Denis Diderot'yu iknaya çalışmıştı. Katerina siyasi bakımdan güç bulamasa da ahlaken serfliği reddetmekteydi. Diderot St. Petersburg'dayken Rus köylülerinin sefil görünüşlerini eleştirdiğinde imparatoriçe acı bir edayla karşılık vermişti: "Ruhları kendilerine ait değilken niçin temizlikle kendilerini yorsunlar ki?"

Katerina *Nakaz*'ı Fransızca yazmış, kâtibi Rusçaya ve diğer dillere çevirmiştir. Eylül 1766'ya kadar yalnız başına çalışmış, bu tarihte taslakları önce Orlov'a, sonra da Panin'e göstermiştir. Tahmin edileceği üzere Orlov'un görüşü övgü doluydu. Panin ise çekingen kalmıştır; *Nakaz*'da tüm siyasi, ekonomik ve sosyal düzene bir tehdit görmekteydi. "Bunlar duvarları aşağı indirecek aksiyomlardır" uyarısında bulunmuştur. Montesquieu ve Beccaria'dan alınan fikirlerin Yasama Komisyonu'ndaki eğitimsiz üyeler üzerinde yaratabileceği etkiden endişe duymaktaydı. Köylülere doğrudan vergi salınması ve orduya asker alımı serflik kurumuna dayandığından özellikle kaygılıydı; bu iki temel ihtiyacını karşılayamayan devletin ekonomik ve askeri zafiyete uğrayacağından korkmaktaydı. Bunun da ötesinde, özgürlükleri verilmiş serflerin toprak sahibi olmadıklarından nasıl geçinebileceklerini merak ediyor, devletin toprak sahiplerinin ellerinden serflerini ve serflere yaşamaları için vermek üzere topraklarını alacağını, bunun karşılığında vereceği tazminatı nereden bulacağını soruyordu.

Katerina, Panin'in tepkisini göz ardı etmedi. Neticede, Panin kaybedecek bir sürü serfi olan, büyük toprak sahibi birisi değildi; İsveç'te on iki yıl geçirmiş, genelde ıslahat çabalarını tasvip etmişti. Ayrıca muhalefetinde yalnız olmadığını da gördü. *Nakaz*'ın ilk taslağını 1767 yılı başında tamamladığında görüşlerini almak için Senato üyelerine gönderdi. Daha sonradan, "her kısmı bölünmelere yol açtı" diye yazmıştır. "İstedikleri yerleri çıkarmalarına müsaade ettim ve yazdıklarımın yarısından fazlasını sildiler." Ardından taslağı bir kısım eğitimli asile gönderdi; onlar da kalan maddelerin yarısını çıkarttılar. Bu kısaltmalarla *Nakaz* en sonunda Katerina'nın iki yıl çalışarak hazırladığı metnin üçte birine düşürülerek yayımlandı. Mutlak monarşinin sınırları bu noktaya kadardı; bir otokrat bile iktidarda kalmak istiyorsa desteğine ihtiyaç duyduğu çevrelerin görüşlerini aşamamaktaydı.

Katerina'nın serfliğe dair duyduğu sıkıntı *Nakaz*'ın basılan son versiyonunda kullandığı dilde kendini belli etmektedir. Tereddütle, neredeyse özür dilercesine yazmakta, sonra sözlerini geri almakta, kendi kendisiyle çelişkiye düşmekte ve mesajının üstünü örtmektedir. Bu bakımdan, serfliğin geçici bir kurum olması, bir hükümdarın halkını köleliğe düşürmekten kaçınması gerektiği ve medeni hukukun kölelerin istismarını engellemesi mecburiyetini dile getirme çabası, birbirine girmiş karman çorman bir söz karmaşası halindedir:

> Tabiat yasası bize gücümüzün son raddesine dek tüm insanların mutluluğu için emek sarf etmemizi emrettiğinden, tebaanın durumunu sıhhatli muhakemenin imkân verdiği ölçüde kolaylaştırmamızı ... bu sebeple de acil şartlar bizi mecbur kılmadığı takdirde, insanları kölelik haline indirgemekten kaçınmamızı zorunlu kılmaktadır; bu halde de özel menfaatler değil, kamu yararı için yapılmalıdır. Diğer taraftan, bu tür şartlar nadiren meydana gelir veya hiç gelmez. Başka birine tabi oluş ne tür şekil alırsa alsın, medeni kanun köleliğin istismarını önlemeli ve bundan gelecek tehlikelere karşı tedbirli olmalıdır.

Katerina'nın Montesquieu'den aldığı iki madde yayımlanan nihai metinden çıkarılmıştır. Maddelerden biri serflerin özgürlüklerini satın almalarına yetecek kadar varlığı biriktirmelerine izin verilmesi gerektiğini beyan etmektedir; ikincisi ise cebri hizmetin altı yılla sınırlı tutulması hakkındadır. Katerina bunlara, özgür bırakılan serfin bir daha asla serfliğe döndürülmemesi gerektiğine dair görüşünü eklemişti. Bu madde de çıkartılmış, ne Yasama Komisyonu ne de Ruslar bu ifadeleri işitmiş, okumuş, tartışmış veya eyleme geçmiştir.

Katerina yazılarının orijinalliği konusunda bir iddiada bulunmamıştır. *Nakaz*'ın bir örneğini Prusya Kralı Friedrich'e gönderirken, bunu dürüstlükle belirtmiştir: "Göreceksiniz ki masaldaki karga gibi kendimi tavus kuşunun tüyleri arasına gizledim; bu eserde sadece materyalin düzenlenmesi ile şu veya bu cümle veya söz bana aittir." Bu hususu d'Alembert'e de ikrar etmiştir: "İmparatorluğumun menfaati için, adını anmadan Montesquieu'den intihal ettim. Öbür dünyadan eserimi görürse umarım yirmi milyon insanın iyiliği için yaptığım hırsızlıktan ötürü beni affeder. Darılmayacak kadar insanları çok seven birisiydi o. Kitabı, benim dua kitabım gibidir."

Nakaz güncellenmiş bir kanun külliyatının siyasi bakımdan daha ileri, kültür bakımından daha üst düzeyde, daha üretici ve etkili bir Rusya'nın önünü açması ümidiyle yazılmıştı. Ancak bu olmamıştır. Diğer taraftan, Katerina *Nakaz*'ı sadece toplamayı düşündüğü Yasama Komisyonu'na değil yurtiçi ve yurtdışındaki eğitimli kamuoyuna hitap etmek için de yazmıştı. Metnin çevirileri Rusya dışında yayımlandığında, kısaltılmasına, tutarsızlıklarına ve göze çarpan alıntılarına rağmen Katerina'ya geniş bir takdir getiren etkileyici bir eser niteliğini aldı. Almanca, İngilizce ve Latince çevirileri neredeyse derhal basıldı. Aralık 1768'de Ferney'ye de bir çevirisini gönderdi. Voltaire *Nakaz*'ın eksiksiz, ayrıntılı bir kanun külliyatı olduğuna inanmış göründü ve ne Lycurgus ne de Solon "böylesini yapamazdı" sözüyle fikrini bildirdi. *Nakaz*'ı, "dehanızdan doğduğu ve küçük nazik elinizle yazıldığı için size on muharebeden çok görkem getirecek, çağın en nefis abidesi" şeklinde adlandırarak ettiği abartılı iltifatlar ise anlamsızlık boyutlarına ulaşmıştır.

Fransa hükümetinin görüşüyse farklıydı. Monarşi yönetimi belgeyi tehlikeli gördüğünden kralın emriyle Fransa'da basılması yasaklandı ve St. Petersburg'dan Paris'e gönderilmekte olan iki bin adet baskısı sınırda durduruldu. Voltaire Fransız sansürcüleriyle eseri yasakladıkları için alay etti ve popülaritesini sağlama alacak bir iltifat olduğu konusunda Katerina'ya güvence verdi. Diderot, "II. Katerina'nın kalemine adalet ve insaniyet kılavuzluk etmiştir. Her konuda reformlar getirmiştir" dedi. Prusya Kralı Friedrich, *Nakaz*'ı "büyük bir adama layık mert, heyecanlı bir çalışma" olarak tanımlayıp imparatoriçeyi Berlin Akademisi'nin üyeliğine getirdi.

Nakaz, Voltaire'in methiye düzdüğü gibi bir kanun külliyatı değil, Katerina'nın iyi idare ve düzenli bir cemiyetin dayanması gerektiğine inandığı ilkelerin bir derlemesiydi. Friedrich'e bir mektubunda Rusya'nın gerçekliği ile dönüşmesi hayalini kurduğu ülke arasındaki uyumsuzluğun gayet farkında olduğunu belirtmiştir: "Majestelerini metinde belki de tuhaf görünen farklı yerler bulacağınız konusunda ikaz etmeliyim. Kendimi çoğu zaman günümüzün şartlarına uydurduğumu, fakat daha arzu edilir bir geleceğe yolu kapatmadığımı akılda tutmanızı istirham ederim."

52. Bölüm

"Ülkenin Tüm Özgür Sınıfları"

Katerina *Nakaz*'ı, imparatorluk için yeni bir kanun külliyatı oluşturulmasına yardım edecek bir meclisin toplanmasına hazırlık mahiyetinde yazmıştı. Metin ciddi biçimde kesilip biçilmiş haliyle bile olsa Aralık 1766'da yayımlandığında Katerina "ülkenin tüm özgür sınıflarına" -bunun manası serfler dışındaki tüm Ruslardı- seslenen bir imparatorluk manifestosu yayımlayarak yasama komisyonuna delege seçmelerini istedi ve ikinci aşamayı başlattı. Rus İmparatorluğu'nun çok sayıda inanç grubunu, rütbelerini, mesleklerini ve sosyal sınıflarını temsil eden delegeler 1767 ilkbaharında seçildi. Aralarında devlet görevlileri, asil sınıfın mensupları, şehirliler, tüccarlar, özgür köylüler ve halkı Hıristiyan veya Rus ırkından olmayan devletin çevre bölgelerinin sakinleri vardı. Vazifeleri temsil ettikleri insanların şikâyetleri, ihtiyaçları ve ümitleri hakkında imparatoriçeyi bilgilendirmek, bu yolla ona yeni yasaları hazırlamasında kullanacağı unsurları sağlamaktı.

Temel seçim kriterleri coğrafi bölge ve sınıftı. Merkezi hükümet birimleri 29 delege gönderdiler. Belirli bir bölgede yaşayan tüm asiller bölgeleri için tek bir delege seçeceklerdi; 142 asil sınıf delegesi (aralarında Gregori ve Aleksey dahil üç Orlov birader vardı) böylece belirlendi. Bir şehirdeki tüm mülk sahipleri nüfus büyüklüğüne bakılmaksızın şehirlerini temsil için bir delege seçeceklerdi; bunun sonucunda 209 delege çıkartan şehirler mecliste en büyük gruba sahip oldular. Devlet arazilerinde çalışan ve hukuken özgür olan devlet köylüleri her bir eyalet için bir kişi hesabıyla toplam 56 delege çıkarttılar. Don, Volga, Yayık ve Sibirya Kazakları aşiret reislerinin belirlediği sayıda delege göndereceklerdi; bu gruplar da 44 kişi gönderdiler. 54 delege de Rus olmayan Hıristiyan, Müslüman ve hatta Budist aşiretlerden geldi; her aşiret bir kişiyi delege gönderdi. Rus nüfusunun ağırlıklı çoğunluğu serfler mülk olarak telakki

edildiklerinden temsil edilmedi; onları ve menfaatlerini sahiplerinin temsil ettiği varsayıldı. Seçimler sonuçlandığında Yasama Komisyonu'nun 564 delegeden oluşacağı ortaya çıktı.

Toplananların bilgi ve görüş bildirmekle kendini sınırlayacağı ve tüm nihai kararların imparatoriçe tarafından alınmasına devam edileceği anlayışı korundu. Katerina Yasama Komisyonu'nun Rusya'nın nasıl yönetileceğini tartışmasını asla amaçlamamıştı. Rus otokratı mutlak iktidarını sınırlayacak bir kurum teşkil etmeyi istememiş, mutlakiyeti Rusya'da işleyebilecek tek hükümet biçimi olarak gördüğünü *Nakaz*'da açıkça belirtmişti. Ne de Yasama Komisyonu'nun daimi bir siyasi rol edinme emeli duymasına izin verilmekteydi. Genel siyasi görüşlerin ifadesine herhangi bir kısıtlama konulmayacak, yerel veya ülke genelini ilgilendiren her şikâyet tartışılabilecekti. Öte yandan komisyon sadece istişari bir organ olacaktı. Gerçekten de Yasama Komisyonu'nun delegeleri yetkilerini genişletmek yolunda hiçbir temayül göstermediler. Hükümdarın statüsü ve üstün iktidarı anlayışla karşılandı ve kabul gördü.

Delegelerin çoğunluğu kendilerinden ne istendiği konusunda akıl karışıklığı içindeydi. Merkezi devlet idaresine iştirak yolunda daha önce getirilen talepler, devlet görevi için başkente çağrılmayı kaçınılması gereken bir eziyet olarak gören asiller tarafından şüpheyle karşılanmıştı. Katerina bu algıyı kırmaya ve delegelerin çalışmalarını çeşitli ödüller ve imtiyazlarla çekici kılmaya uğraştı. Delegeler ayrıca asiller için yıllık 400 ruble, şehir delegeleri için 122 ruble ve özgür köylüler için 37 ruble* civarında değişen miktarlarda maaş da alacaklardı. Tüm delegeler yaşamları boyunca ölüm cezası, işkence ve bedeni cezadan masun kılınacaklar, malları müsadereye tabi tutulmayacaktı. Delegeler özel bir rozet takabilecekler, öldüklerinde bunlar devlete iade edilecekti. Asillere mensup delegeler, soylarından gelenlerin, atalarının bu tarihi çalışmada yer aldıklarını bilmeleri için armalarında bu rozete yer verme hakkına sahip olacaklardı. Katerina manifestosunu, "bu kurumla halkımıza samimiyetimizin, onlara olan inancımızın ve hakiki analık sevgimizin bir örneğini veriyoruz" sözleriyle bitiriyordu.

* 2019 itibariyle sırasıyla yaklaşık yirmi bin, altı bin ve iki bin dolar-ed.n.

Katerina yeni Yasama Komisyonu'nun Moskova'da toplanacağını ve oturumları kendisinin şahsen açacağını duyurdu. Meclisi kadim başkentte toplayarak kendisinin, *Nakaz*'ın ve yeni kanun külliyatının yeni Rusya kadar eski Rusya'ya da hizmet edeceğini şehrin kalabalık ve muhafazakâr halkına ispatlamayı ummaktaydı. Delegeler bir araya gelmeden önce Volga Nehri'nden alt bölgelere doğru bir gemi yolculuğuna çıkacağını, Eski Rusya'nın merkezinden geçeceğini duyurarak bu mesajını güçlendirdi. İmparatorluğuna dair şahsi bilgilerini artırmanın yanı sıra halkının arasında görünerek yurt içi ve dışındaki çevreleri etkilemeyi amaçlıyordu. Esasen bu seyahat fikri onda bir heyecan uyandırmaktaydı. Voltaire'e 26 Mart 1767'de şöyle yazmıştır: "Belki de en az beklediğiniz bir anda Asya'nın uç bir köşesinden mektubumu alabilirsiniz."

Nehir seyahati azametli bir ölçekle düzenlendi. Refakatindeki binden fazla kişi 28 Nisan 1767'de Yukarı Volga sahilindeki Tver'de büyük bir nehir gemisi filosuna bindiler. Yolcular Yaroslavl'da ve ardından da Kostrama'da mola verdiler. Bu şehirde 1613 yılında "Rusya'nın tüm sınıfları ve şehirlerini" temsil eden bir heyet Romanov hanedanının ilk hükümdarı on altı yaşındaki Mihail'e Rus tahtını kabul etmesi için ricaya gelmişti. Kostrama'dan o ve beraberindekiler nehir üzerinden Nijni Novgorod, Kazan ve Simbirsk'e ilerlediler. Katerina bu seyahat şeklinden çok keyif aldı. Nikita Panin'e mektubunda, "Hep beraber hiç yorulmadan su üzerinden gitmekten daha hoş bir şey olamaz" demiştir.

Bir hafta kaldığı Kazan'da Katerina kendisini farklı bir dünyada buldu. Etnik ve kültürel bir çeşitlilikle çevrelendiği bu şehirde *Nakaz*'da işlediği ilkelerin Rusya'ya uygulanabilirliğini değerlendirdi. Voltaire'e 29 Mayıs'ta şöyle yazmıştır:

> Hakkında çok şeyler söylenen bu yasalar ... henüz çıkarılmamıştır ve ne fayda getirecekleri sorusunu kim cevaplayabilir? Buna herhalde biz değil gelecek kuşaklar karar verecektir. İsterseniz hem Asya hem Avrupa'ya tatbik edileceklerini ve arada iklim, halk, âdetler ve hatta fikirler bakımından ne kadar farklar bulunduğunu bir düşününüz! Bu şehirde birbirine hiç benzemeyen yirmi farklı halk yaşıyor. Biz yine de hepsine uyan bir elbise biçmek durumundayız. Gerçi herkes genel ilkelerde bir ölçüde anlaşabiliyor ancak meselenin ayrıntılarına girince ne olacak?

İki gün sonra Ferney'ye yazdığı başka bir mektupta tekrar bu konuya döndü:

> Burada bakmaya doyamayacağınız birçok nesne var, on yıl yetecek kadar da fikir toplayabilirsiniz. Kendi başına bir imparatorluk olan bu yerde insan kanunlarımız hakkında bizi bekleyen girişimin muazzamlığını ve bunların genel manada imparatorluğun durumuna ne kadar az uyduğunu anlayabiliyor.

Bu büyük nehirden güneye doğru ilerlerken Katerina kıyılarındaki tabiatın zenginliğinden büyülendi. Nikita Panin'e şöyle yazmıştır:

> Burada, Volga Nehri boyunca yaşayan insanlar zengindirler ve iyi beslenmektedirler. Her tür hububat boldur ve meşe ve ıhlamurdan başka kereste bulunmaz. Toprak hiçbir yerde görülmeyecek bir siyah maddedendir. Tek kelimeyle Tanrı bu insanları şımartmıştır. Doğduğumdan beri böyle lezzetli balık hiç yemedim ve her şey havsalaya sığmayacak bollukta. Neye ihtiyaç duyarlar bilemiyorum; her şey ellerinin altında.

O ve beraberindekiler Moskova'ya dönmek için Simbirsk'te karaya çıktılar. Aradan bir buçuk yüzyıl geçtikten sonra geçici Rus hükümetinin başbakanı Aleksandr Kerensky 1917 yılında doğum yeri Simbirsk'i şöyle tasvir etmiştir:

> Şehir, nehre ve doğu ufkuna uzanan gür, mis kokulu çayırlardan bir tepenin üstünde yükselir. En tepeden su kenarına kadar çok güzel elma ve kiraz bahçeleri yayılır. İlkbaharda tüm dağ yamaçları zengin kokulu çiçeklerle beyaza bürünür, geceleri bülbüllerin nefes kesen ötüşleri duyulur.

Moskova'ya döndüğünde Katerina, Yasama Komisyonu'nun açılış hazırlıklarını yaptı. Delegeler bir yandan şehre gelirken, Katerina onlara üstlenecekleri işin önemini kavratmaya kararlıydı. 30 Temmuz Pazar günü sabahı, altın varaklı arabasında tek başına oturup caddelerden geçerek Kremlin'e gitti. Göğe Yükseliş Katedrali'ndeki dini merasimden sonra Fasetalar Sarayı'na yürüyerek geçip burada yüksek bir platforma yerleştirilmiş tahtından delegeleri kabul etti. Sağ tarafında kırmızı kadife örtülü bir masada kırmızı deriyle ciltlenmiş *Nakaz*'ın örnekleri sergi-

leniyordu; sol tarafında Grandük Pavel, bakanlar, saray mensupları ve yabancı elçiler duruyordu. Yapılan selamlama konuşmasında Katerina İustinianos'la* kıyas edildi. O da cevaben yaptığı konuşmasında "Kendinize ve ülkenize şan katmak, gelecek yüzyıllarda hürmet ve şükran kazanmak için" eşsiz bir fırsat yakaladıklarını delegelere söyledi. Her bir delegeye *Nakaz*'ın bir örneğiyle, zincire takılmış altın bir madalyon hediye etti. Madalyonun üzerine imparatoriçenin tasviri işlenmişti. Üstünde "Tek birimizin ve tümümüzün refahı için" yazılıydı. Madalyalar beğeni kazandı ve birçoğu derhal satıldı.

Komisyon ertesi sabah çalışmalarına başladı. Birkaç gün boyunca Şansölye Yardımcısı Prens Aleksandr Golitsin, *Nakaz*'ı yüksek sesle okudu. Delegelerin birçoğu okuma-yazma bilmediğinden birçok defa yapılan okumaların ilki bu oldu. Volga ötesindeki yörelerden gelen aşiret temsilcileri bir tarafa konulsa bile, ufukları kendi bölgeleriyle sınırlı orta seviyede eğitim görmüş asiller, kasaba tacirleri ve köylüler üzerinde bu belgenin yarattığı etkiyi tahmin etmek zordur. Don civarından bir Kazak'ın veya bozkırlardan bir Kalmuk'un büyük ölçüde Montesquieu'den alınmış ve Almanya doğumlu bir hükümdar tarafından düzenlenmiş ilkelerden ne mana çıkaracağının anlaşılması güçtü. "Özgürlük yasa tarafından kısıtlanmamış olan şeyleri yapabilme hakkıdır" gibi vecizeler Rusların çoğunluğu bakımından manasız kalan yabancı fikirlerdi.

Delegeler toplantı salonunda geldikleri bölgelere göre sıralarda oturuyorlardı. Asiller ön tarafta oturuyor, arkalarında şehirliler, Kazaklar ve köylü delegeleri sıralanıyordu. Komisyonun önem verilen başkanlık görevi için imparatoriçe asker mesleğinden General Aleksandr Bibikov'u seçti; vazifesi komisyonun çalışmalarının düzenlenmesi ve yönlendirilmesi olacaktı. Delegeler işlerine başlamadan önce kendilerini toplayan imparatoriçeye şükranlarının ifadesi niteliğinde nasıl bir sıfat verebileceklerini tartıştılar. "Büyük" ve "Vatanın Hikmetli Anası" en tutulan tercihlerdi. Birkaç oturum gerektiren müzakereler en sonunda Katerina'nın sabrını tüketti. Bibikov'a "Ben bunları yasaları tetkik etmeleri için topladım, onlar benim erdemlerimi tartışmaktan başlarını alamıyorlar" dedi. En nihayetinde hak etmediği gerekçesiyle tüm sıfat-

* 527-565 yılları arasında hüküm süren Bizans imparatoru. O zamana kadar uygulanan tüm kanunları *Corpus Iuris Civili* başlıklı bir kanun külliyatında toplatmıştır-ed.n.

ları geri çevirdi; gelecek kuşaklar başarıları ölçüsünde onu yargılayabilirlerdi; "Hikmetli" sıfatı ise Tanrı'ya mahsustu. Buna karşılık, en fazla oyu "Büyük Katerina" sıfatı aldığında hiç de memnuniyetsizlik göstermedi; Büyük Petro'nun çar olarak kırkıncı yılına girdiği sırada aldığı bu sıfat ona daha tahtta beş yıl oturmuşken layık görülmekteydi. Özgür sınıfların seçilmiş meclisi tarafından bu sıfatın sunulması da konumunun meşruluğunu kuşkusuz güçlendirmekteydi. Taht naibesi rolüne geri dönmesi ve ergenlik yaşına geldiğinde Pavel'in tahta geçmesi konusundaki tartışmalar da böylelikle ortadan kalkmaktaydı.

Komisyon ilk başta usul ve alt komisyonlara seçimler konularıyla meşgul oldu. Genel kurul bütün konuları görüşen bir müzakere forumu vazifesi görecek, inceleme, eşgüdüm ve yeni yasa taslaklarının hazırlanması alanındaki özlü çalışmalar on dokuz alt komisyona dağıtılacaktı. Meclis delegelerin beraberlerinde getirdikleri raporlara da eğildi. Katerina her bölge ve sınıfın ihtiyaçlarını sıralayan bu tür şikâyet ve önerilerin tartışılmasının Yasama Komisyonu'nun en önemli işlevlerinden birini oluşturduğuna, Rusya'daki sosyal şartlar hakkında kıymetli bir resim çizeceklerine inanıyordu. Her delege de kendi şikâyet listesinin meclisin birinci ilgi konusu olması gerektiğine emindi. Bu tür liste ve başvurulardan yüzlercesi getirilmişti; sırf Arhangel'in altı köylü delegesi yetmiş üç müracaat getirmişti. Bunlardan bazıları basit, birbiriyle ilişkisiz veya çelişkili listelerdi; bazılarıysa kıyasen daha makul reform önerileriydi. Yasama Komisyonu'na toplam binin üzerinde maruzat teslim edildi. Doğal olarak köylüler şikâyetlerini açık bir dille ifade etmekte asillere ve şehirlilere göre pek kifayet sahibi değillerdi ve yerel sorunların tasvir edilmesiyle kendilerini sınırlıyorlardı: Yıkılan çitler, göçebelerin hayvanlarının ezdikleri ürünler, kereste darlığı, tuz fiyatları, yasaların geç uygulanması, hükümet görevlilerinin rüşvetçilikleri bunlar arasındaydı. Yerel asillerin ve görevlilerin baskılarına karşı savunmasız kaldıklarından şikâyetlerinde fazla açık seçik konuşmakta güçlük çekmekteydiler. Tüm şikâyetler dinlenmeye çalışılırken alt komitelerin sayıları durmadan artırıldı ve buralarda başlatılan işlerden pek azı sonuçlandırıldı. Katerina en nihayetinde delegelere verilen, devletin tüm vatandaşlarına uygun yasalar oluşturma görevinin onların kapasitelerini aştığını anladı. Böyle de olsa, olağanüstü bir vaka yaşanmaktaydı: Rusya'da ilk defa halkın temsilcileri bir araya getirilmiş

beraberce oturarak cezalandırılma korkusu duymadan dertleri ve temsil ettikleri insanlar hakkında alenen ve dürüstçe konuşmaktaydılar.

Katerina sık sık çekili bir perdenin arkasında saklı kalarak oturumlarda hazır bulunuyordu. İmparatorluğun içinde bulunduğu şartlar hakkında bazı bilgiler ediniyor, bir yandan da komisyonun ağır aksak çalışmasından rahatsızlık duyuyordu. Öyle ki bir keresinde perdeyi çekerek ayağa kalkmış ve çıkıp gitmişti. Sadece genel kurul oturumlarından değil alt komitelerin bazılarından da hayal kırıklığı duymaktaydı. Bir keresinde şehirler konusundaki alt komitenin *Nakaz*'ın ilave örneklerinin ciltlenmesini beklerken tatil edildiği kendisine söylendiğinde, parladı: "Hakikaten daha önce verilmiş bütün ciltleri hemen kayıp mı etmişler?" Aralık ayında beş ay süren müzakerelerin ardından, yeteri kadar laf dinlediğine karar verdi ve komisyonun Moskova'daki oturumlarını durdurdu. Mekân değişikliğinin delegelere canlılık katabileceği ümidiyle iki ay sonra St. Petersburg'da toplanmaları talimatını verdi. Aralık ayında donmuş yollardan kızağıyla yola çıktı. Delegelerin doluştuğu uzun bir kızak dizisi ardından gelmekteydi.

Yasama Komisyonu St. Petersburg'da 18 Şubat 1768'de tekrar toplandığında asiller, şehirliler, tüccarlar ve özgür köylülerin statülerini tartışarak işe başladı. Asiller imtiyazlarının eyalet ve yerel yönetimlerde daha fazla yetki tanınması biçiminde genişletilmesini istediler; ayrıca şehirlerde ticaret ve sanayi sektörlerine girme hakkı talep ettiler. Bunun dışında asiller kendi aralarında farklı asil düzeylerinin statülerini ve haklarının tanımlarını tartıştılar. Eski veraset asilleri, doğuştan asiller ile hizmet veya liyakat sebebiyle -yani Orlovlar gibiler- asillik verilmiş olanlar arasında katı bir ayrımın getirilmesini talep etmekteydiler.

Başka bir keskin tartışma da asil toprak sahipleri ile şehirli tüccarları karşı karşıya getirmekteydi. Asil sınıfı serf emeği sahipliğinde münhasır hak iddiasında bulunmakta, serf sorunuyla ekonomik ve idari bakımdan uğraşmakta tam serbestlik istemekteydi. *Nakaz*'dan tüm vatandaşların yasalar önünde eşitliğini işitmiş olan tüccarlar serf sahipliği dahil asillerle aynı imtiyazları talep ettiler. Tüccarların toprak sahiplerini sanayi ve ticaret sektörlerine sokmamak için mücadele verdikleri gibi toprak sahipleri de bunu engellemek için savaştılar. En sonunda her iki girişim de sonuçsuz kaldı.

Asiller ile tüccarlar arasında serf sahipliği hakkına dair müzakereler sırasında daha kapsamlı ve alevli serflik kurumunun kendisi meselesi ortaya atıldı. Meclis temelden farklı iki bakış açısı arasında bölünmüştü. Serfliği destekleyenler bu kurumun kalıcı olması gerektiğini beyan ettiler; sahibinin sosyal statüsü ve imtiyazlarından çok daha derinlere inen bir ekonomik sorunun tek çözümü bu kurumdu; yani serflik muazzam büyüklükte, esas olarak tarımsal karakterli bir ülkede emeğin arzı ve denetimi için elzemdi. Serf sisteminin karşıtları ise köleliğe yakın bu angarya şeklinin yarattığı kötülükler ve insani sefaleti dile getirdiler. Ekonomi ve geleneklere dayalı görüş ile felsefe ve merhamet mülahazaları arasındaki uçurumu aşacak bir köprü kurulması mümkün olamadı.

Katerina çözüm önermek için diğerlerinden daha iyi bir konumda değildi. *Nakaz* ilk şekliyle serflerin sahiplerinin onayıyla özgürlüklerini satın almalarına izin verilmesini önermiş, bu yolla Rusya'da serflik sisteminin zamanla kaldırılmasını savunacak denli ileri gitmişti. Rus asilleri bu tür fikirlere kuvvetle karşı çıkmış, bu yüzden metin baskıya bile girmeden bu yöndeki ifadeler çıkartılmıştı. Serflerin topraktan başka bir şahsi mülk edinmelerine izin verilip verilmemesi hususu da meclisin karşısına getirildi. Bu durum toprak sahipleri ile serfler arasındaki ilişkiler ve toprak sahiplerinin serfleri üzerindeki idari ve cezai yetkileri hususlarında ateşli tartışmalara yol açtı. Köylülerin tembel ve ayyaş olduğu suçlamasına bir liberal delege cevap vermiştir: "Köylülerin duyguları vardır. Sahip olduğu her şeyin toprak sahibine ait olduğunu bilir. Elinde erdemli davranmak için imkân olmadığını bile bile nasıl erdemli davranabilir? Tembellikten değil, moral bozukluğundan içmektedir. Daima zulüm görür ve hiçbir şeye sahip olamazsa en çalışkan işçi bile aldırmazlık içine girer." Aydın fikirli bazı toprak sahipleri, serfler üzerindeki yetkilerine hukuki sınırlar getirilmesinin lehinde konuştular; meclis başkanı Bibikov, serflerine işkence yapan asillerin akli melekelerini yitirdiklerinin ilan edilmesini, bu yolla kanunen mülklerine el konulabileceğini öne sürdü. Fakat serflerin durumlarının düzeltilmesine dair belirli önlemler ve serfliğin gelecekte ilga edilmesi önerildiğinde konuşmacıların sesleri bağırışlarla kesildi. Asil delegeler arasındaki liberaller karalandı hatta muhafazakâr çoğunluk arasındaki aşırılık yanlısı üyeler tarafından ölümle tehdit edildiler.

Katerina, Kont Aleksandr Stroganov'dan destek alacağını ummuştu. Cenevre ve Paris'te eğitim görmüş kont, kalabalık ziyafet salonunda III.

Petro "Dura!" sözünü haykırdığında Katerina'ya destek olmuş kişiydi. Fakat Stroganov Yasama Komisyonu'nda ayağa kalkıp konuşmaya başladığında serflik kurumunu coşkuyla savundu. Soydan asaleti Tanrı tarafından gönderilmiş bir kurum telakki eden Prens Mihail Şerbatov, Rusya soğuk bir kuzey ülkesi olduğundan köylülerin zorlanmadıkça çalışmayacaklarını öne sürdü. Rusya çok geniş olduğundan devlet onları zorlayamazdı. Bunu sadece asiller yapabilirdi ve onların da bu maksatla devlet tarafından müdahale edilmeden geleneksel usulleri kullanmaları gerekirdi.

Şair ve oyun yazarı Aleksandr Sumarokov, Yasama Komisyonu'na katılan köylü delegelere önceden yaşam boyu bedensel ceza muafiyeti tanınması gibi bağışıklıklara itiraz etti. Sumarokov ayrıca çoğunluk oyu ilkesine de itiraz etti. "Oy çoğunluğu gerçeği ortaya koymaz, sadece çoğunluğun arzusunu belirtir. Gerçeği engin akıl ve tarafsızlık ortaya koyar" demekteydi. Sumarokov itirazlarını şöyle sürdürmekteydi: "Şayet serfler özgür bırakılırsa, fakir asillerin ne aşçısı ne arabacısı ne de uşağı kalır; eğitimli aşçılar ve berberler daha iyi para kazandıran işlere kaçar ve askeri kuvvetle bastırılması gereken aralıksız karışıklıklar yaşanır. Halbuki şu anda toprak sahipleri çiftliklerinde sükûnet içinde yaşamaktadırlar." (Katerina burada, "ve zaman zaman boğazları kesilmektedir" yorumunda bulunmuştur.) Sumarokov efendilerin serflerini sevdikleri ve onlar tarafından sevildikleri sonucuna varmaktaydı. Her hâlükârda, sıradan insanların asiller gibi duyguları yoktur, demekteydi. (Katerina, "ve hâlihazırdaki şartlar altında edinmeleri mümkün de değildir" kaydını düşmüştür.) İmparatoriçe neticede Sumarokov'un itirazlarına, "Bay Sumarokov iyi bir şairdir ... fakat iyi bir yasa yapıcı olmak için gerekli zihni berraklığa sahip değildir" diyerek görüşünü belli etti.

Katerina'nın şahsi inançlarına ve serfliğe dair çekincelerine rağmen, asillerin meclisteki tepkileri bu hususta daha fazla çatışmaya girmemesine yol açtı. Halkın büyük çoğunluğunun daimi bir esaret bağı içinde kalmasının yarattığı potansiyel tehlikenin bilincinde olduğu Genel Proküratör General Vyazemski'ye yazdığı mektubundan bellidir:

> Bu katlanması güç ve zalim boyunduruktan genel bir kurtuluş hâsıl olmayacak ... [fakat] biz kendimiz insan ırkının bu dayanılmaz durumunu iyileştiremez ve zulmü azaltamazsak, o takdirde, er veya geç kendileri, hem de bizim irademiz hilafına kurtuluşlarını elde edeceklerdir.

Aydınlanma ilkeleri mecliste örselenirken devleti en başta asillerin desteği sayesinde idare ettiğini bilen Katerina daha ileri gidemeyeceğine karar verdi. Daha sonraları görüşünü şöyle ifade etmiştir:

> Bu sorun Yasama Komisyonu tarafından değerlendirilirken, acaba başıma gelmeyen ne kaldı? Asiller çetesi ... bu müzakerelerin köylülerin vaziyetinde bir düzelme getirebileceği şüphesi içine girdi... İnsani değerler konusuna akıl yoran yirmi kişi bile çıkmadı, sanırım.

St. Petersburg'daki müzakereler Moskova'dan bile daha verimsiz ve ihtilaflı geçti. Komisyon usul ve kuralların yükü altında, sınıf çatışmaları içinde ve görevini yerine getirmenin genel imkânsızlığını hissederek ağır aksak yoluna devam etti. On beş defa söz alan Arhangel köylülerinden yorgunluk bilmez bir delege haricinde yirmi dokuz Rus köylü delegesi müzakerelere pek katılmadı. Birçok köylü delegesi sınırlı konuşma haklarını bölgelerinden asillere devretmekle yetindiler. Söz alan az sayıdaki özgür köylü temsilcisi ellerindeki fırsatı şikâyetlerini imparatoriçeye arz etmek için değerlendirdiler. Katerina karman çorman dile getirdikleri her tür istismar, angarya ve gelecek korkularını dinlerken onların -ve kendisinin- Montesquieu'den ne kadar uzakta olduklarını fark etti. 1768 sonbaharında hâlâ somut bir netice göremeyen imparatoriçe yorgundu. Komisyon on sekiz ay boyunca iki yüzden fazla oturum yapmış ve tek bir yasa taslağı bile yazılmamıştı.

İmparatoriçe ve bakanlarının dikkati 1768 sonbaharında başka bir tarafa yönelmekteydi. Rusya'nın komşusu Lehistan'ın meselelerine karışması ve Osmanlı ile savaş ihtimali belirtileri Yasama Komisyonu'nun çalışmalarını gölgeledi. Katerina'nın yeni bir kanun külliyatı çıkarma hevesi söndü ve Osmanlı Ekim 1768'de savaş ilan ettiğinde düşüncelerini ve enerjisini bu yeni sınamaya verdi. Esasen meclis delegelerinden bir kısım asil orduda subaylık yapmak üzere ayrılmaktaydı. Kont Bibikov 18 Aralık 1768'de imparatoriçenin emriyle Yasama Komisyonu genel kurulunun belirsiz bir süreliğine tatil edileceğini, ancak bir alt komisyonun toplantılarını sürdüreceğini ilan etti. Genel kurul son oturumunu 12 Ocak 1769 tarihinde yaptı ve ardından delegeler toplantı davetini beklemek üzere memleketlerine dağıldı. Alt komisyon düzensiz aralıklarla

toplandı ve Eylül 1771'de o da sona erdi. Genel proküratör 1772 ve 1773 yıllarında imparatoriçenin Rus-Türk savaşının bitiminden sonra genel kurulu toplamayı hedeflediği hususunda aralıklarla bilgilendirildi. Ancak toplanma çağrısı asla gelmedi. Yasama Komisyonu da bir daha hiç toplanmadı.

Yeni bir Rus kanun külliyatı çıkartılmadı. Aydınlanma çağı filozoflarının ideal monarşi tanımı ile kırsal Rusya'nın günlük hayatının sorunları arasındaki mesafe aşılamayacak kadar genişti. Katerina ilhamını Montesquieu'den almak isterken asiller statü ve imtiyazlarının teyit edilmesini ve genişletilmesini, köylüler kırık çitlerinin, ezilen hububatlarının ve izinsiz kesilen ağaçlarının yerine konmasını istemekteydiler. Bununla beraber 203 oturum ve on sekiz aylık gayret tamamen boşa gitmiş de değildi. Genel kurulda ve alt komisyonlarda delegelerce sunulan ve tartışılan metinler değerli bilgiler içermekteydi. Yüzlerce şikâyet ve çatışan iddiaları ayrıntılarıyla inceleyen Katerina Rusya'nın istikrarının mutlak monarşinin korunmasına dayandığı yolundaki kanaatini pekiştirdi.

Katerina'nın mutlakiyete inancının güçlenmesi yanında başka bir şey daha meydana gelmişti. Genel kurulda ve çeşitli alt komisyonlarda yapılan tartışmalar *Nakaz*'ın cesaretlendirdiği ve koruduğu delegeleri daha önce Rusya'da toplum karşısında hiç tartışılmamış fikirlerle donattı. Bazı durumlarda delegeler kendi fikirlerini tanıtmak ve destek almak için Katerina'nın *Nakaz*'ından belli paragraflardan alıntılar yaptılar, imparatoriçenin otoritesinden faydalandılar. Sonuçta Yasama Komisyonu yeni bir kanun külliyatı çıkarmaktaki başarısızlığına rağmen ülkenin tarihine bir katkıda bulundu. Beraberce düşünüldüğünde meclisin toplantıya çağrılması, seçimler ve düzenlenen 203 oturum devlet idaresine halkın katılımı anlamında bir öncül yarattı, imparatorluk Rusya'sında halka kendi siyasi kaderini tayinde bir ses kazandırılması için ilk girişimi teşkil etti.

Bazıları Yasama Komisyonu'nun hiçbir kazanım getirmediğini ve başlangıçtan itibaren hem *Nakaz* hem de Yasama Komisyonu'nun sırf bir gösteri, Katerina'nın yurtdışındaki aydın dostlarını etkilemek için sahnelenmiş bir propaganda faaliyetinden ibaret olduğuna inanmıştır. Bu yargı çok sığ kalmaktadır. Katerina Voltaire'in *Nakaz* için dile getirdiği abartılı iltifatlarından doğal olarak hoşlanmıştı. Ancak buradan

hareketle bu metni sadece Voltaire'in gözüne girmek ve takdirini kazanmak için yazdığının öne sürülmesi doğru olmayacaktır. Katerina'yı inceleyen kişilerden Isabel de Madariaga da bu hususu belirtmektedir:

> Bu kadar pahalı ve zaman alıcı bir operasyonun sırf Batılı entelektüellerin gözünü boyama maksadını taşıdığı fikrini kabul etmek güçtür. Katerina'nın Voltaire'le yaptığı gibi yazışmalar yoluyla gönüllerinde taht kurması pekâlâ mümkündü; Diderot'yu kitaplığını satın alarak ve elinden almayarak; d'Alembert ve Beccaria'yı Rusya'ya gelmeleri için davet ederek [gerçi her ikisi de geri çevirmiştir]; Grimm'i Paris'te şahsi temsilcisi tayin ederek kazanabilmiştir... Bu da aydınlar arasında kabul görmesi için yeterli gelmiştir... Bu maksatla Yasama Komisyonu gibi kapsamlı ve zaman alıcı bir işe girişmesine hiç ihtiyacı yoktu.

Katerina'nın *Nakaz*'ı yazmasının ve Yasama Komisyonu'nu toplamasının Thomas Jefferson tarafından Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi'nin yazılması ve Kıta Kongresi tarafından oylanarak tasdikinden dokuz yıl önce meydana geldiğini belirtmekte fayda vardır. Ayrıca XVI. Louis'nin Zümreler Meclisi'ni toplantıya çağırması ile arasında yirmi iki yıl zaman vardır. II. Nikola'nın 1905 yılındaki devrimle Rusya'yı mutlakiyetçi rejimden yarı anayasal monarşiye geçiren bir belgeyi imzalamaya zorlanması ve 1906 yılında ilk seçilmiş Rus parlamentosu Duma'nın toplanmasına dek Katerina'nın Rus tahtına çıkan haleflerinden hiçbirisi böyle bir meclisi toplama cesaretini bir daha gösterememiştir.

53. Bölüm

"Yarattığımız Kral"

Dönemin Rusya'sının ihtiyaçlarına uyarlanmış bir kanun külliyatı Katerina için önemli olmakla beraber, ilgilendiği konular arasında en başta geleni dış siyasetin yürütülmesiydi. Katerina saltanatının başlangıcından itibaren, Büyük Petro'nun geleneğini izleyerek faal ve ileri görüşlü bir strateji uyguladı. Tahta geçer geçmez Rusya'nın yabancı devletlerle ilişkilerinin mutlak kontrolünü eline aldı. Hariciye Kurulu'na gelen tüm diplomatik postaların kendisine gösterilmesini derhal talep etmesinin sebebi otokratik yetkilerini kullanırken bilgiye hâkim olmak istemesiydi.

Yapılacak çok iş vardı. Büyük Petro 1694'te tahtın tek sahibi olduğunda Rusya denize çıkışı olmayan dev bir ülkeydi. Tüm yıl denizciliğe açık, suları donmayan bir deniz limanı yoktu. İsveç Yukarı Baltık kıyılarına hâkim bulunuyor, Karadeniz'i Osmanlı Türkleri kontrol ediyordu. Petro daha sonra Büyük Kuzey Savaşı'ndaki zaferleriyle İsveç'in çemberini kırdı, Rus topraklarını Riga'yı içerecek şekilde Baltık sahillerine genişletti ve Finlandiya Körfezi'nde yeni milli başkent St. Petersburg'u kurdu. Güneyde ise Türklerle savaşarak Karadeniz'e erişmeye çalıştı, başlangıçta Don Nehri ağzından Azak Denizi'ne açılarak başarı sağladı fakat Türklere Prut Nehri'nde yenildiğinde bu ganimeti yitirdi. Petro 1725'te öldüğünde Rusya'nın hâlâ güney denizlerine ve oradan dış dünyaya açılımı mevcut değildi. Rusya'nın batı sınırlarında da eski zamanlarda Rusya ve Ukrayna'nın geniş parçalarını koparmış, çalkantılar içindeki devasa Lehistan Krallığı uzanmaktaydı. Dolayısıyla Katerina'nın Petro'yu örnek alarak imparatorluğunu genişletmek ve dünyaya yeni yollar açmak istemesi halinde, güneye ve batıya bakması gerekiyordu.

Bir kralın iyileşemeyeceği bir hastalığa tutulması, Katerina'nın ilk hedefini Lehistan olarak belirledi. Lehistan Krallığı ile Litvanya Büyük

Dukalığı'nı birleştiren Lehistan Birliği'nin toprakları Fransa kadar genişti. Doğudan batıya Dinyeper ile Oder arasında, kuzeyden güneye de Baltık'tan Karpatlara ve Osmanlı'nın Tuna eyaletlerine kadar uzanıyordu. Lehistan ile Rusya arasındaki sınır bin beş yüz kilometre boyunca kıvrılarak devam ediyordu. Lehistan önceki yüzyıllarda yerli kralların yönetimi altında Avrupa'nın en güçlü devletlerinden biriydi; hatta bir Leh ordusu 1611'de Kremlin'i işgal etmişti. Daha yakın çağlarda çarlar bu yitirilen toprakların bir kısmını -Smolensk, Kiev ve batı- geri almışlardı ancak Ortodoks Slavların yaşadığı Batı Rusya'nın geniş bölgeleri hâlâ Lehistan'ın parçasıydı.

On sekizinci yüzyıl ortasında Lehistan sert bir gerileyiş içindeydi. Lehistan Seym'i [Lehçe: *Sejm*-e.] yarı parlamenter, zayıf bir kurumdu. Leh ve Litvanyalı asil sınıfı tarafından, her bin asilin eşit ağırlıkta tek bir oyu bulunacak şekilde seçiliyordu. Lehistan krallığı makamı -soydan geçmiyor, Seym tarafından oybirliğiyle seçiliyordu- daha da zayıftı. Kral oybirliğiyle seçildiğinden Seym'in her bir üyesine bağımlıydı. Dahası, Leh asillerinin güçlü şahsiyetleri aralarından biri üzerinde mutabakat sağlayıp birleşemediklerinden Seym kral olarak yabancıları seçme durumuna düşürülmüştü. Taç, 1739 yılından itibaren aynı zamanda Saksonya elektörü olan Kral III. Augustus'un başındaydı. Augustus o esnada ölmekte olduğundan bir halefe ihtiyaç duyulmaktaydı.

Seçilmiş bir kralın idaresindeki cumhuriyet rejiminin yarattığı zayıflığın yanında Lehistan eşi görülmedik başka zararlı siyasi düzenlemelerden de sıkıntı çekmekteydi. Seym'in tek bir üyesi bile *liberum veto* hakkını kullanarak oturumları sekteye uğratabiliyor ve sona erdirebiliyordu. Bu usul, diğer bütün üyelerce onaylansa bile tek bir üyeye meclisinin herhangi bir kararını veto etme yetkisi tanıyordu. Ayrıca bu tek aleyhte oy Seym'in o oturumunda varılmış önceki tüm kararları da ilga ve iptal ediyordu. Bir üyenin oyunun satın alınması her zaman mümkün olduğu için de *liberum veto*, reformları imkânsızlaştırıyordu. Leh devleti bunalımdan bunalıma yuvarlanıyor, bu esnada ülkeyi güçlü, muazzam servet sahibi toprak sahipleri idare ediyordu.

Öte yandan, *liberum veto*'yu etkisizleştirme imkânı sunan bir siyasi usul de mevcuttu. Bu imkânı tek bir belirli amacı gerçekleştirmek için bir araya gelen asillerin geçici bir "konfederasyon" kurmaları veriyordu. Konfedere Seym bir defa toplanınca (oybirliği değil de) çoğunluk

oyuyla karar alabiliyor ve sonra da istediğini elde edince dağılıyor, Lehistan tanıdık siyasi anarşi vaziyetine avdet ediyordu.

Bu bölünmüşlük ve acizlik hali birleşerek süreklilik kazanınca yabancı müdahalesine kapıların ardına kadar açılması şaşırtıcı değildi; gerçekten de güçlü komşuların Lehistan'ın iç işlerine müdahalesine imkân verecek daha iyi bir sistemin ihdası herhalde mümkün değildi. Lehistan kralının ölüm döşeğinde yattığı 1762 yılında dış müdahaleler her zamankinden daha muhtemeldi. Genelde Sakson elektörü ve Leh kralı olarak mevcut kralın yerine, onun oğlunun geçeceği tahmin edilmekteydi; Avusturya, Fransa ve birçok Leh vatandaşı onun adaylığının arkasındaydı.

Katerina ise onun arkasında değildi. Augustus'un ölmesini beklemeden başka bir tercihte bulunmuştu. Ülkenin yerlisi en güçlü Leh aday, Rus taraftarı hizbin önde gelen üyesi, karakteri güçlü, nüfuz ve servet sahibi Prens-Şansölye Adam Czartoryski olabilirdi. Ancak, Katerina'nın yeni kralda aradığı nitelikler güçlü karakter, deneyim ve servet değildi. Daha zayıf, daha uysal -ve para ihtiyacı içindeki- birisini istemekteydi ve amaçlarına fevkalade uygun düşen bir aday aklındaydı. Bu kişi Adam Czartoryski'nin yeğeni – ve Katerina'nın eski âşığı Stanislaw Poniatowski'ydi. Katerina, tahta çıkışından itibaren daha bir ay geçmeden, 2 Ağustos 1762'de ona, "III. Augustus'un ölümünden sonra seni kral yapması için Kont Keyserling'i derhal Lehistan'a elçi gönderiyorum" diye yazmıştı. Hermann Keyserling'e de kime isterse rüşvet dağıtması ve yüz bin rubleye kadar para harcaması için yetki vermişti. Altının gücüne çeliğin gücünü katmak için de Rus-Leh sınırına otuz bin asker kaydırdı.

Adayının seçilmesinin sırf Rus parası ve süngülerine yaslanmış görünmemesi için de seçimini destekleyecek başka bir hükümdar arayışına girdi. Avusturya ve Fransa'nın Saksonyalıyı tercih ettiğini biliyordu; ayrıca Prusya Kralı Friedrich'in başka bir Sakson'u özellikle istemediğinin de farkındaydı; esasen Avusturyalı Maria Theresa kimi seçerse Friedrich derhal ona karşı çıkmaya hazırdı. Friedrich'in Lehistan içinden birisini destekleyebileceğine inanıyordu. Şayet Prusya, Rusya'nın yanında yer alırsa, Lehistan'ın hem doğu hem de batıdan baskıyı hissedeceğini ve bu çöken devletin diplomatik ve askeri bir kıskaca gireceğini biliyordu.

Friedrich, Katerina'nın önerisini dikkatle değerlendirdi. Kendi diplomatik vaziyeti zayıftı. Yedi Yıl Savaşı'nda yenilgiden kıl payı kurtulan Prusya tükenmiş, fakirleşmiş ve dış ilişkilerinde tecrit edilmiş-

ti. Friedrich'in bir müttefike ihtiyacı vardı ve Rusya en iyi -belki de tek- seçenekti. Fakat Friedrich Leh tacının pazarlık masasındaki tek konu olacağı bir düzenlemeye girmeyecek kadar iyi bir müzakereciydi. Katerina gibi o da bir Sakson'a göre ülkenin yerlisi bir adayı tercih ediyor ancak Katerina'nın Lehistan'da "hayırlı anarşi"nin devamında daha büyük çıkarı olduğunu kavrıyordu. Bu sebeple kurnazca onunla işbirliğine gireceğini fakat bunu sadece en çok istediği bir şeyin karşılığında yapacağını bildirdi: bir Prusya-Rusya ittifakı. Bu pazarlık başlangıçta Katerina'nın hiç işine gelmedi; Prusya'yla yeni bir ittifakın III. Petro'nun kısa süreli, hiç sevilmemiş, Friedrich'e "üstadım Kral" adını verdiği ittifakını hatırlatacağının farkındaydı.

Kesin bir cevap vermeyi egzotik hediyelerle gönlünü alarak ve teskin ederek erteledi. Anlaşma yerine Friedrich Astrahan'dan karpuzlar, Ukrayna'dan üzümler, Orta Asya'dan hecin develeri, havyarlar, mersin balığı, tilki ve sansar kürkleri alıp durdu. Friedrich hediyeler için teşekkür ederken, bir yandan da istihzayla düşüncesini belirtti: "Astrahan karpuzları ile Lehistan temsilciler meclisi arasında geniş bir fark var ancak her şey faaliyetlerinizin alanına giriyor. Meyve veren elinizle taçlar dağıtabilir ve Avrupa barışını temin edebilirsiniz. Bunun için ben ve Lehistan sorunlarına ilgi duyan herkes sizi ebediyen takdis edeceklerdir."

Neticede ikili çıkarlar üstün geldi. Friedrich, Stanislaw'a Prusya'nın en üstün askeri nişanı Siyah Kartal'ı takdim ederek Katerina'nın Lehistan için seçimini onayladığı işaretini verdi. Katerina da kısa bir süre önce Friedrich'in aynı nişanı Stanislaw'dan daha fazla asker sayılamayacak kocası III. Petro'ya sunduğunu unutmuş gözüktü. Bununla beraber Friedrich sekiz yıl geçerli olacak karşılıklı bir savunma antlaşmasıyla istediği ittifakı elde etti. Her iki devlet tek bir devletin saldırısına uğramaları halinde yıllık dört yüz bin rublelik* bir mali yardım göndererek birbirlerine yardım etmeye söz verdiler. İki düşman devletin müttefiklerden birine saldırmaya karar vermesi halinde ortağı on bin kişilik piyade ve iki bin kişilik süvari kuvveti göndermeyi vaat ediyordu. Dahası Rusya ve Prusya'nın Leh siyasi bataklığında her konuda işbirliği yapacakları anlayışına varılmaktaydı. Acil çözüm bekleyen durum bakımından bunun manası Prusya'nın Stanislaw'ın adaylığını desteklemesiydi. Herhangi bir

* 2019 itibariyle yaklaşık 20 milyon dolar-ed.n.

laf oyununa ve tereddüde mahal bırakılmayacaktı. Gizli bir ek belgeyle iki hükümdar her iki tarafın da "serbest ve etki altında kalmayan bir seçimi garanti etmeye" ve "herhangi birinin Lehistan kralının serbest seçimini engellemeye kalkması veya mevcut anayasaya müdahale etmesi halinde şartlara göre silahlı güce başvurmaya kararlı bulunduklarını" beyan etti. Bazı Lehlerin muhalif bir konfederasyon ilan ederek "yasalara uygun seçilmiş yeni krala" karşı çıkmaları durumunda müttefikler "en ufak merhamet göstermeden onlara ve topraklarına karşı askeri şiddet" tatbik etmekte mutabıktılar.

Eylül 1763'te III. Augustus öldüğünde bu antlaşmanın müzakereleri hâlâ tamamlanmamıştı. Ölümünün zamanlaması da aslında bu tarihte siyasi bakımdan önemini yitirmişti; Katerina, Friedrich'le anlaşma sağlamış ve Rus-Prusya adayı seçilmişti. İmparatoriçe ölüm haberini meşum bir alaycılıkla karşıladı: Panin'e mektubunda "Leh kralının ölüm haberini aldığımda sandalyemden fırladığım için bana gülmeyin" diyordu, "Prusya kralı haberi işittiğinde masasının arkasından havaya sıçradı."

Stanislaw Poniatowski'nin 1758'de İmparatoriçe Yelizaveta tarafından apar topar ülkesine gönderilmesinden sonra Katerina iki yıl daha bu Leh asiline duygusal olarak bağlı kalmıştı. Küçük kızı Anna'nın babası olarak ona sık sık yazmış ve St. Petersburg'a elçi atanarak dönmesini sağlamaya gayret etmişti. Daha sonra ise o kadar kibar olmamakla beraber daha fazla özgüvenli, azimli ve enerjik Gregori Orlov'la tanışmıştı. Katerina ile Stanislaw hâlâ yazışmakta, birbirlerine karşılıklı muhabbet dolu mektuplar göndermekteydiler. Esasen kullandıkları dil Poniatowski'nin kendisini daima Katerina'ya bağlı görmesine sebep olmaktaydı. Fakat grandüşes ona bütün hakikati söylememekte, mektuplarında hamileliği ve Orlov'dan dünyaya getirdiği çocuk dahil Gregori Orlov ile ilişkisinin ayrıntılarına yer vermemekteydi. Stanislaw başka kaynaklardan Gregori hakkında bilgi elde etmiş olsa bile herhalde bunun kaba ve eğitimsiz askere geçici bir tutku olduğuna kendini inandırmaktaydı. Katerina tahta geçip kocası da öldüğü vakit, Orlov'u aklına hiç getirmeden sabırsızlıkla kendisini yanına çağıracağı günleri saymaya başladı.

Onun bu duygularını bilen veya hisseden Katerina onu uyarmaya çalıştı. 2 Temmuz 1762'deki mektubunda şöyle demektedir:

Buraya gelmemeni senden özelllikle rica ediyorum zira mevcut şartlarda gelişin sana çok tehlike yaratacak bana da zarar verecektir. Daha yeni yapılan beni destekleyici ihtilal mucize kabilinden. Birleşikliği inanılmaz. İşlerle fevkalade meşgulüm ve kendimi sana hasredemem. Hayatım boyunca ailene hürmet duyacak ve hizmet edeceğim ancak şu anda üç gecedir uyumadım ve dört günde ancak iki defa yemek yiyebildim. Hoşçakal.

Kendine iyi bak, Katerina.

Mesajı müşfik ancak yanılgıya yer vermeyen bir duygusal ayrılış havasıyla yazılmıştı. Bir ay sonra yazdığı müteakip mektubu darbenin gelişimini ve III. Petro'nun ölümünü anlatmakta, Kont Keyserling'i Stanislaw'ı kral yapması için gönderdiğini duyurmaktadır. Bu noktada âşığı ve gelecekteki kocası olarak yanına gelme ümitlerini kırması aciliyet kazanmıştı:

Şimdi gelmemeni senden rica ediyorum... Mektubunu aldım. Düzenli yazışma binlerce sıkıntı yaratacak. Binlerce tedbir almam gerekecek ve küçük aşk mektuplarına hiç vaktim yok... Değerlendirmem gereken binlerce incelikli konu var ve ayrıca devlet işlerinin yükü üzerimde... Hoşça kal, dünya garip vaziyetlerle dolu.

Gregori Orlov'la mahrem ilişkisi hakkında hâlâ hiçbir şey söylememekte ancak onu ve dört kardeşini övmektedir:

[Darbe] Orlov biraderlerin elindeydi... Liderlik sanatları, temkinli cesaretleri, küçük ayrıntılara gösterdikleri özen, fikren gösterdikleri varlık ve otoriteleriyle parladılar... Coşkuyla vatansever ve dürüsttürler, bana ve dostlarıma içtenlikle bağlıdırlar... Toplam beş kişiler ... en büyükleri [aslında Gregori ikincileri idi] ... her yere ardımdan gelir ve sayısız divanelikler yapardı... Bana olan bağlılığını alenen ikrar ederdi ve bu nedenle yaptığı işlere kalkıştı. Onlara çok borcum var.

Bu mektuplar Stanislaw'ı dondurdu. Lehistan tacını alma arzusu onu hiç heyecanlandırmamıştı. Kral olmak istemiyordu; hatta Lehistan'da yaşamayı bile dilemiyordu. Kendisini Avrupalı bir entelektüel olarak görüyor, kendilerininki dışında hiçbir otoriteyi tanımayan ve ayrıcalıklarına gelebilecek ilk tehdit işaretinde seçilmiş krala karşı tavır alabilecek sert, kural tanımaz Leh aristokrasisiyle fazla bir ortak nokta bulamıyor-

du. Herhangi bir tahta yakın duracaksa, kendisini hep yabancı hissettiği bir ülkenin hükümdarı olmaktan ziyade, bir hükümdar eşi, imparatorluğunu medenileştirmede bir imparatoriçenin yardımcısı rolünü aklında kuruyordu. Dolayısıyla Katerina'nın onu Lehistan tahtına mahkûm edecek planında herhangi bir çekicilik göremiyordu.

Katerina'nın ise şahsi ilişkilerini sonlandırıp onu kral yapmak için üç sebebi vardı: Şahsi hayatından ebediyen ayrılmasını güvene almak istemekteydi; bunu elde edince de etrafından uzaklaştırmasını telafi etmek arzusundaydı; daha da önemlisi onun vasıtasıyla Lehistan'a hâkim olmak istemekteydi. Eski âşığına mektupları giderek soğuklaştı. Orlov'la ilişkisini gizlemekten vazgeçti. Stanislaw, fiziken Katerina'nın yanında olursa, onun tutkusunu ateşleyebileceğine hâlâ inanıyordu. En azından birkaç ay, hatta birkaç haftalığına Rusya'ya gelmesine izin vermesi için yakardı. Katerina olumsuz cevap verdi.

Stanislaw geri çevrilmesini kabullenmeyi hatta anlamayı bile reddetti. Zihninde hâlâ muazzam bir imparatorluğun sorunlarıyla baş etmeye çalışan, yardımına çaresizce ihtiyaç duyan yalnız bir kadın imgesi taşımaktaydı. Daha makul bir insan Katerina'nın başka bir adamı sevdiğini, bu adamın hayatındaki yeri ve başarısına katkısıyla onu aştığını söylediğini anlayabilirdi. Stanislaw bu gerçeği ve Lehistan tacının teselli olarak sunulduğunu gecikerek anlayabildi. Üzüntüler içinde son bir feryatla cevap vermiştir:

> Bana kulak vermen için yakarıyorum. Bütün kadınlar arasında senin hiç değişmeyeceğini düşünürdüm. İstediğin unvanla yanında kalmama izin ver, fakat ne olursun beni kral yapma. Beni yanına geri al. Sıradan bir yurttaş olarak sana çok daha büyük hizmetlerde bulunabilirim. Başka her kadının değişeceği aklıma gelirdi de senin asla! Bana geride ne bırakıyorsun? Sensiz bir hayat, boş bir deniz kabuğu gibi boş ve korkunç bir kalp acısıdır. Beni işitmeni istirham ediyorum. Sophie, Sophie bana çok ıstırap veriyorsun! Yakınındaki bir elçi olmak burada kral olmaktan bin defa iyidir.

Çağrıları boşunaydı. Katerina kararını vermişti. Kendisine âşık bir adamın Lehistan tahtında bulunması faydalı olacaktı. Bu adamın fakir olması ve Leh kralının sadakadan farksız bir maaş alması bile gayet uygundu. Bu sayede her zaman paraya ihtiyaç duyması ve ona bağlı kalması güvene alınacaktı. Krallık pelerinini giydiği halde Stanislaw Leh

satranç oyununda bir piyon olarak kalacaktı. Oyun tahtasındaki en güçlü taş olan vezir -mevcut durumda imparatoriçe*- idi. Sabık sevgilisinin itaatkâr karakteri ve hükümdarlığın örseleyici işlerine ilgisizliği dikkate alınınca Katerina Lehistan'ın tamamen Rus etkisine girmesinin sadece zaman meselesi olduğundan emindi.

Rus-Prusya tercihinin Stanislaw yönünde tecelli ettiği haberi yabancı başkentlere ulaştığında herkes imparatoriçenin sonradan evlenerek krallığını ilhak etmek için eski sevgilisini Leh kralı yapmayı istediğini tahmin etti. Duyuru hem Avusturya hem de Fransa'nın öfkesini uyandırma tehlikesini taşıdığı halde bu devletlerden hiçbiri -her ikisi de Prusya gibi savaş yorgunuydu- Lehistan tahtı uğruna savaşacak durumda değildi. Bunun manası Katerina'nın planlarını tasdik değildi. Fransa protestosunu Lehistan'ın güney komşusu Türkiye vasıtasıyla ortaya koydu. İstanbul'daki Fransız diplomatları, Rus imparatoriçesinin daha önce âşığı olmuş ve Dinyeper'in batısındaki toprakları evlilik anlaşması yoluyla getirecekse kocalığa alabileceği genç ve bekâr bir adamın Lehistan tahtına çıkarılmasındaki tehlikeleri hiç zaman yitirmeden padişah ve sadrazamına anlattılar. Ustalıkla işlenen bu şüpheler derhal kök saldı. Sadrazam Haziran 1764'te St. Petersburg'a bir nota gönderip ülkesinin Rus-Prusya ittifakını tanımaya istekli bulunduğunu ve ayrıca ülkeden bir kralın Leh tahtına çıkarılmasını da tasdik edebileceğini ancak çok genç, çok tecrübesiz ve her şeyden öte bekâr oluşu sebebiyle Stanislaw'ın şahsına itiraz ettiğini bildirdi.

Lehistan'da Stanislaw'ın ailesi Czartoryskiler Osmanlı'nın itirazındaki mantığı kabul ettiler. Buna bir de çözüm önerisi getirdiler, kral adayı tercihen bir Leh-Katolik kızıyla evlenecekti. Otuz iki yaşındaki Stanislaw genç asillerin evlenme yaşını zaten hayli geçmişti. Yeğenlerine bu işi Seym'deki seçim gününden önce halletmesi için baskıda bulundular. Tüm taraflar -Katerina, ailesi, Türkler ve onların arkalarındaki Fransızlar- tek bir hedefe sahipti: Poniatowski sadece Seym'in onayıyla evlenecek ve bir Leh-Katolik eş seçecekti. Stanislaw onu kimsenin bu şartlarla kral olmaya zorlayamayacağını, taçtan vazgeçmeyi tercih edeceğini duyurdu.

---

* Burada yazar güzel bir kelime oyunu yapıyor: İngilizcede "şah"a "king", "vezir"e ise "queen", yani "kraliçe" denir. Yazar da satrançtaki en güçlü taşın şah değil de vezir olmasından hareketle Katerina'yı kastediyor-ed.n.

Neticede kararı ona kabul ettiren Katerina oldu. Stanislaw Rus Hariciye Kurulu'ndan Seym'in açılmasından önce evlenmesi veya en azından bir gelin adayı seçmesinin elzem görüldüğü hakkında resmi bir mesaj aldı. Bu mesajın mutlaka Katerina'nın tasdikiyle gönderildiğinin bilincine vardı. En sonunda sevdiği kadını yitirmiş olduğunu kavrayarak teslim oldu ve sadece Roma Katolik dinine mensup birisiyle ve o halde de Leh Seym'inin onayıyla evleneceğini belirten bir beyanı imzaladı. Diğer taraftan kral olmasını istiyorsa, bu makamın gerektirdiği parayı kendisine temin etmesi gerektiğini Katerina'ya bildirecek kadar da pratik davrandı. O da gereken miktarı gönderdi. Vaadi Türklerin korkularını dindirdi ve seçimlerin yapılmasına izin verildi.

Stanislaw mutabık kalır kalmaz, Katerina vaadini tutmakta ona yardım etmesi için Rus ordusunu gönderdi. "Huzuru korumak" ve "özgür ve huzurlu seçimleri güvene almak için" on dört bin Rus askeri Varşova'yı kuşattı. Bazı Leh vatandaşları direnmekten ve yabancı devletlere başvurmaktan bahsetseler de Seym üyelerinin çoğunluğu Rus müdahalesini savuşturacak yerli bir kralın seçilmesinden memnundu.

"Serbest seçimler" sözlü oylamayla 26 Ağustos 1764'te bir yaz günü Varşova dışındaki çayırlık bir alanda düzenlendi. Seym üyeleri burada ayakta durup baktıklarında yakınlardaki büyük Rus ordugâhını gayet açık görebiliyorlardı. Stanislaw'ın daha sonra yazdığı gibi krallığa getirilmesiyle sonuçlanan "seçim sakin geçti ve oybirliğiyle sonuç alındı". Artık Lehistan Kralı II. Stanislaw unvanını taşımaktaydı ve ileride anlaşılacağı gibi Lehistan'ın son kralı olacaktı. Katerina'nın kocası olma hülyası kurmuş eski âşığı, şimdi onun hükümdar vasalıydı. Kendini rahatlamış hisseden Rus imparatoriçesi, St. Petersburg'dan Panin'e gönderdiği mesajında başarısından duyduğu memnunluğu belirtti: "Yarattığımız yeni kral için tebrikler."

54. Bölüm

Lehistan'ın İlk Paylaşımı ve Birinci Türk Savaşı

Katerina memnundu. Stanislaw'ın kral seçilmesi Lehistan veya Stanislaw için olmasa bile onun başarı hanesine yazılmıştı. Fakat zaferi Lehistan meselelerini etkileme kabiliyeti hakkında iyimser bir görüşe kapılmasına yol açtı. İki yıl sonra Leh "ayrılıkçılar" konusunda Seym'i zorlamaya çalışmasıyla düşmanlık ve savaşa götürecek kapıları aralamıştı.

"Ayrılıkçılık meselesi" ağırlıkla Roma Katolik dinine bağlı Lehistan'da çeşitli dini azınlıkların çatışan statüleri için kullanılan resmi terminolojiydi. Bu azınlıklar -ülkenin üçte birine tekabül eden doğudaki Rus Ortodoks nüfusu ve kuzeydeki binlerce Protestan Lüterci- dini ibadetlerinde sürekli taciz edilmişler ve siyasi hakların çoğundan mahrum bırakılmışlardı. Seym'e vekil seçmelerine veya yüksek dereceli mülki veya askeri makamlara gelmelerine izin verilmiyordu. Önderleri yıllardır yardım için bakışlarını yurtdışına çevirmişti: Ortodoksların gözü Rusya'da, Protestanların Prusya'daydı. Süregiden sorunları ve himaye için aralıksız ricada bulunmaları Rusya ve Prusya'ya Lehistan'da bir başka ortak çıkar alanı yaratıyor, ülkenin iç işlerine müdahale için fazladan bir bahane veriyordu.

Saltanatının başlangıcından itibaren Katerina Ortodoks inancındakilerin yeni kilise inşa etmelerinin yasaklandığını ve mevcut kiliselere devam etmelerinin sık sık engellendiğini duymuştu. İmparatoriçenin bu tutuma karşılık vermesi için bir sebebi vardı. Rusya'da kilisenin topraklarını ve serflerini devletleştirmiş olduğu için ülkesinde kilisenin teveccühünü yeniden kazanmak amacıyla bir şeyler yapmak istemekteydi. Bir başka teşvik unsuru da Katolik Kilisesi'nin otoritesine getirilecek her sınırlamanın Aydınlanma döneminin dini hoşgörü ilkelerine uygun düşecek olmasıydı.

Stanislaw'ın Leh tahtına seçilmesinden üç ay sonra Rus elçisi Prens Nikola Repnin, Lehistan'da Czartoryskiler ve diğer güçlü asillerin iste-

dikleri reformlara – *liberum veto*'nun ilgası, tahtın kalıtsal hale getirilmesi, dini azınlıklar konusunda tavizler verilene dek imparatoriçenin izin vermeyeceğini bildirdi: Ortodoks ve Protestan inancından olanlara kendi kiliselerinde ibadet etmeleri, kamu hayatına ve cemaatlerinin idaresine katılmaları için izin verilmeliydi. Stanislaw ayrılıkçılık meselesini bir sonraki Seym'de gündeme getirmeyi kabul etti. Katolik kilise adamları tarafından körüklenen ayrılıkçılık karşıtı ajitasyon derhal alevlendi. Her iki taraf da tutumundan taviz vermedi. Katerina dini azınlıklar için siyasi haklar talep etmekle, inançlarının en küçük bir şekilde tahrifine veya imtiyazlarının ihlaline razı olmaktansa savaşmaya hazır ateşli bir Katolik halka ağır talepler yüklemekteydi. Din, her şeyin üstünde milli bir meseleydi; Katolik inancına yönelen tehditler her Lehistanlıya vatanseverliğini hatırlatmaktaydı. 1766 Seym'i toplandığında ayrılıkçıların herhangi bir şikâyetine cevap vermeyi kararlı şekilde reddetti. Katerina da tutumunu yineledi: Lehistan ayrılıkçıların haklarına izin verene dek başka hiçbir ıslahat yapılmayacaktı.

Stanislaw arada kalmıştı. Katolik memleketlilerinin inançlarını yakından bildiğinden imparatoriçeye dini konulara karışmamasını rica etti. St. Petersburg'daki elçisine şöyle yazdı: "[Bu talep] ülke ve şahsen benim için gerçek bir yıldırım çarpmasıdır. Bana satın aldığı tacın ateşten bir gömlek haline geleceğini anlamasını insaniyet adına sağlamaya çalışınız. Beni canlı canlı yakarlar, sonum pek fena olur."

Katerina onun yakarışlarına kulak asmadı. Tutumunun ahlaki bakımdan tartışma götürmez olduğunu düşünüyordu; baskı altındaki bir azınlığın haklarını Katolik Kilisesi'ne karşı savunmaktaydı. Bunun yanında Stanislaw'a para vermişti; desteğini satın aldığı ve bedelini ödediği fikrindeydi. Lehistan'daki Rus büyükelçisine politikasını aynen sürdürmesi talimatını verdi.

Prusya Kralı Friedrich, Katerina'nın kral ve Seym'le mücadelesinde bir kenara çekilmekten ve kendisini Kuzey Lehistan'ın Protestan bölgelerinde karışıklık çıkartmaya vermekten memnundu. Bu tutumu da Leh Katoliklerinin tüm yabancı müdahalelere direnişlerini güçlendirmeye ve Katerina'nın çabalarına daha fazla güçlük çıkartmalarına hizmet etti. Seym üyeleri katılaşır ve aksileşir, Katolik piskoposları ayrılıkçıların muzırlıklarına karşı yağıp gürler, asil sınıfının bazı mensupları taraftarlarını silahlandırırken, Katerina Lehistan'a daha fazla Rus

birliği göndermek dışında başka seçenek göremedi. Bir sonraki Seym Ekim 1767'de toplandığında Varşova Rus ordusu tarafından işgal edildi. Repnin Seym binasını askerleriyle sardı ve üyelerin verdiği talimatın aksine oy kullanmamaları için bazı askerleri de Seym oturum salonuna soktu. Başlangıçta Seym sindirilmeye karşı çıktı. Piskoposlar ayrılıkçıların haklarına karşı konuştuklarında üyeler gürültüyle tasdiklerini ifade ettiler. Bunun ardından Repnin yaşlı Krakov piskoposu dahil iki piskoposu tutuklattı ve sınırın öte yanına, Rusya'ya sürgüne gönderdi. Üyeler protesto etmesi için krallarına baktıklarında Stanislaw'ın Repnin'in taleplerini kabul ettiğini gördüler ve bunun üzerine onu Rusya lehine ülkesine ihanetle suçladılar. 7 Kasım 1767'de çok sayıda eksik üyeyle toplanan Seym, her yerde ışıldayan Rus süngülerinin altında ve arkasında toplanacak kimse bulamadığından diş bileyerek boyun eğdi ve "ayrılıkçıların" eşitlik haklarını kabul etti. Ancak Katerina ile Repnin'in işleri bitmemişti. Şubat 1768'de krala ayrılıkçı azınlıklara ibadet özgürlüğü tanıyan ve Rusların rızasını almadan anayasayı değiştirmeme yükümlülüğü altına sokan bir Leh-Rus ittifak antlaşmasını zorla imzalattılar.

Varşova Seym'inin dağılmasından iki gün sonra bir grup muhafazakâr Katolik asil Türk sınırı yakınındaki Güney Lehistan şehri Bar'da toplandılar ve amacı Lehistan'ın bağımsızlığını ve Katolik dinini savunmak olan bir Konfedere Seym ilan ettiler. Leh vatanseverliği kötü hazırlanmış ve koordinasyonsuz bir ayaklanmaya yol açtı. Rus birlikleri güneye yürüdüler ve bu konfedere grubunu kolayca dağıttılar. Bununla beraber Lehistan'ın başka yerlerinde Rus karşıtı konfederasyonlar baş gösterdi ve Katerina daha fazla asker sevk etmek zorunda kaldı. Konfederasyoncular da Fransa ve Avusturya'ya destek çağrılarında bulundular; her iki ülke bu çağrılara para ve askeri danışmanlar göndererek karşılık verdi. Katerina ülkeyi daha da fazla Rus askeriyle doldurarak tavır aldığında Leh Katolikliğinin ve milli gururunun gücünü çok azımsadığını fark etti ve kendisini hayretle askeri bir harekâtın içine düşmüş buldu. Voltaire'e mektubunda "Lehler milletlerinin üçte birini medeni haklardan mahrum etmek için savaşıyorlar" demekteydi.

Katerina Lehistan'ı başında kukla bir kralla vasal bir devlete çevirmeyi başarmış fakat aynı zamanda Lehlerin nefretini, Osmanlı'nın tehlike duygusunu, Avusturya'nın endişesini ve hatta Prusya'nın tedirgin-

liğini uyandırmıştı. Friedrich Rusya'yla ittifak antlaşmasını Lehistan'ın tümünün Rus denetimi altına girmesi için imzalamamıştı.

Lehistan'daki olayların doğurduğu rahatsızlık Avrupa çapında yayıldı. Eski Anhalt-Zerbst prensesinin imparatoriçeliğe yükselme başarısına zaten şaşırmış olan hükümdarlar ve devlet adamları şimdi de eski âşığını krallığa getirmesini ve Rus nüfuzunu bu yeni kralın ülkesine genişletmesini seyretmekteydiler. Hem Lehistan hem de Rusya'nın komşusu Türkler daima zayıf bir tampon devlet olarak kalacağını varsaydıkları Lehistan'da Rus askeri gücünün artmasından büyük telaş içindeydiler. Rus birlikleri artık Dinyeper, Bug ve Dinyester nehirlerinden inip Balkan eyaletleri Eflak ve Boğdan'ı tehdit edebilecek konumdaydılar. Rus askerleri Tuna'ya ulaşıp geçtikleri takdirde İstanbul şehrini bile tehdit edebileceklerdi. Osmanlı'nın geleneksel müttefiki Fransa da Rusların Lehistan'da artan nüfuzunu sınırlamaya istekliydi. Bu sebeple İstanbul'daki Fransız diplomatlar padişah ve sadrazamını Rus genişlemesinin durdurulması gerektiği, bunun için de en iyi yolun Ruslar hazırlıklarını tamamlamadan savaş ilan edilmesi olduğu konusunda ikna etmekte güçlük çekmediler. İstanbul'da dağıttıkları paralar da davalarını daha ikna edici hale getirdi. Osmanlı'nın şimdi sadece bir bahaneye ihtiyacı vardı.

İdeal bir *casus belli* [savaş nedeni-e.] Ekim 1768'de ortaya çıktı. Güneybatı Lehistan'da Lehlerle savaşan Rus birlikleri Türk sınırını aşarak takibatta bulunmuştu. Osmanlı İmparatorluğu Rus elçisine bir ültimatom gönderip tüm Rus birliklerinin sadece Türk topraklarından değil Lehistan'dan da çekilmesini talep etti. Rus elçisi bu talebi St. Petersburg'a bildirmeyi dahi reddedince Türkler onu beraberlerine alıp Yedikule'ye götürdüler ve bir hücreye hapsettiler – Osmanlı protokolüne göre bu savaş ilanıydı. Berlin'den bu olayları takip eden II. Friedrich elleriyle başını tutarak inledi, "Ey Tanrım, bir Lehistan kralı yaratmak uğruna nelere tahammül etmemiz gerekiyor?"

Katerina Türklerin savaş ilanı karşısında yeise kapılmadı. Aslına bakılırsa bunun önemli Rus emellerine ulaşılması için bir fırsat sağladığına inanıyordu. Elbette savaşa müttefiksiz girmeyecekti; Rusya tek bir muhasım devletle savaştığı sürece, Prusyalı Friedrich antlaşma gereği tek bir piyade seferber etmek zorunda değildi. Rus-Prusya antlaşması-

nın şartlarına göre Rusya'ya yıllık bir yardım yapmakla yetinebiliyordu. Özel sohbetlerinde savaşı "tek gözlüyle kör arasında bir yarışma" olarak adlandırıp önemsemedi. Bu tür görüşlerine ancak Katerina'nın generalleri, 1769 ve 1770'teki parlak başarılarıyla yanıldığını ortaya koyduklarında son verdi.

Rus birlikleri 1769 yılı ilkbaharında Büyük Petro'nun zamanında işgal ettiği ve sonra da 1711 yılında Türklere geri vermek zorunda kaldığı Azak ve Taganrog'u ele geçirip tahkim ettiler. Bu limanların ve kalelerinin denetimi, Don Nehri'nin Azak Denizi'ne girdiği noktadaki ağzının denetimi anlamına gelmekteydi. Ruslar bunun ardından Azak Denizi'nin Karadeniz'le birleştiği noktadaki, bizzat Karadeniz'e erişim sağlayan Kerç'i zapt ettiler. Bu esnada Lehistan'ı üs olarak kullanan seksen bin kişilik bir Rus ordusu güneye doğru ilerleyip Türk eyaletleri Boğdan ve Eflak'a girdi. General Petro Rumyantsev'in güçleri tüm Boğdan'ı ve Tuna'ya kadar Eflak'ı işgal ettiler. 1770'te Rumyantsev 40.000 askerin başında Tuna'yı geçti ve daha kalabalık iki Türk ordusunu hezimete uğrattı. 7 Temmuz'daki Larga muharebesinde 70.000 ve 21 Temmuz'daki Kagul muharebesinde 150.000 Türk askerini bozdu. Rumyantsev bu başarıları üzerine mareşalliğe terfi ettirildi. St. Petersburg'dan gelişmeleri izleyen sevinç içindeki Katerina Voltaire'e övünmekteydi: "Kendimi tekrarlama ve sıkıcılaşma pahasına size zaferden başka verecek haberim yok." İmparatoriçe hemen her gün savaş divanıyla buluşuyor ve generallerine sürekli uzun ve cesaretlendirici mektuplar gönderiyordu. İzindeki subaylar Kışlık Saray'da ağırlanıyor ve başkentteki her askeri geçitte imparatoriçe fahri albaylığını yaptığı alaylardan birinin üniformasıyla halkın karşısına çıkıyordu.

Katerina ayrıca savaşın ilk aylarından itibaren donanmasını Türklere karşı kullanmanın yollarını arıyordu. Rus İmparatorluğu Karadeniz'de bir köprübaşı bulundurmadığından filoya da sahip değildi. Büyük Petro bir Baltık filosu inşa ettirmiş ancak halefleri bunu bakımsız bırakmıştı. Saltanatının başlarında Katerina eski gemileri tamir ettirerek, yenilerini inşa ettirerek ve İngiliz hükümetinden bazı deneyimli Kraliyet Donanması subaylarını kiralamak için izin isteyerek bu filonun durumunu iyileştirmeye başlamıştı. Tuğamiral rütbesi verilen ve ülkelerinde aldıkları

maaşın iki katı teklif edilen Albay Samuel Greig ve John Elphinstone dahil bir dizi İngiliz subayı bu yolla istihdam edilmişlerdi. Katerina bu filo ve subaylarının kullanılmasını arzu ediyordu. Savaş divanının bir toplantısında Gregori Orlov bu silahın Türklere gerilerinden saldırmak için Akdeniz'e gönderilip gönderilemeyeceğini seslice sorguladığında Katerina ilgi duydu. Rus donanmasının büyük bir kısmının Avrupa kıtasının çeperinden okyanusu aşarak gönderilmesi cesur bir öneriydi. Filo Baltık'tan Kuzey Denizi'ne geçecek, Manş Denizi'ni aşıp Fransa, İspanya ve Portekiz sahillerinin açıklarından ilerleyerek Cebelitarık Boğazı'ndan Akdeniz'e geçecekti. Rus bayrağı taşıyan filo buradan da Doğu Akdeniz ve Ege'ye ulaşacaktı. Bu stratejinin iş görmesi için Katerina dost bir Avrupa devletinin desteğine ihtiyaç duymaktaydı. İngiltere'ye bir kez daha yanaştı ve Whitehall tekrar rıza gösterdi. İngiliz hükümetinin muhakemesine göre Ruslar, Türklerle savaşırken, Türklerin geleneksel müttefiki Fransa ile de savaşacaklardı. İngiltere'nin can düşmanı Fransa'ya zarar verecek her şey Londra tarafından daima onay görürdü. Dolayısıyla İngiltere, Rus filosuna dinlenmesi, ikmali ve tamir görmesi için İngiliz donanma limanları Hull ve Porsmouth'u, ardından da Cebelitarık ile Akdeniz'de bulunan Minorka'daki tesislerini sundu.

Katerina 6 Ağustos 1769'da uzun deniz yolculuğunun ilk ayağına çıkan Rus filosunun Kronstadt'tan yelken açışını seyretti. Gemiler Hull'da ikmal aldılar ve kışı Batı Akdeniz'deki Minorka Adası'nda bulunan İngiliz üssünde geçirdiler. Amiral John Elphinstone komutasındaki ikinci bir filo Ekim ayında ayrılıp Kuzey Denizi'ni aştı ve kışı Isle of Wight açığındaki Spithead'de geçirdi. Nisan ayında bu gemiler denize açıldı ve Toskana grandükünün ikmallerini sağladığı Livorno'ya ulaştı. Birleşik Rus filosu Mayıs 1770'te Ege Denizi'ne girişi belirleyen Mora Yarımadası'nın ucundaki Matapan Burnu'nda belirdiler. O sırada filonun birinci komutanlığı filoya Livorno'da katılan Gregori Orlov'un kardeşi Aleksey'e geçmişti. Katerina'nın hükümet darbesinde ve III. Petro'nun ölümünde etkili olmuş bu uzun boylu, çiçek bozuğu yüzlü Rus, seyrüsefer bilgisi eksikliğini kararlılığıyla kapatmaktaydı ve Samuel Greig'i teknik danışman olarak yanına almıştı. Gemilerini topladığında Ege'nin mavi sularında düşmanın peşini kovalamaya başladı. Haziran sonunda da onları yakaladı.

Sakız Adası'nın ilerisinde Türkiye'nin Anadolu sahilleri uzanır. On altı savaş gemisine komuta eden bir Türk amirali 25 Haziran'da bu ada-

nın sularında beklenmedik bir manzara gördü: Aziz Andreas'ın mavi haçını taşıyan beyaz sancaklı -Rus donanma bayrağı- on dört büyük gemi savaş düzeninde yaklaşmaktaydı. Orlov Çeşme Körfezi'nin kuzey ucundan derhal çatışmaya girdi. Bir Rus gemisi Türk sancak gemisini mahmuzladı, Rus ve Türk tayfalar güvertede boğaz boğaza savaşa tutuştular. Yangın çıktı ve her iki gemi de infilak etti. Kalan Türk gemileri hızla Çeşme Körfezi'ne kaçtılar. Türk amirali dar körfezin sığ sularında Rus gemileri manevra sahası bulamayacaklarından burada güvende olacaklarına inanıyordu. Ertesi sabah Orlov tekrar taarruza geçti. Greig üç gemiyle körfeze girdi ve 96 topluk Türk muhribine saldırdı. Arkalarından yangın gemisine dönüştürülmüş ve patlayıcı doldurulmuş üç eski Yunan mavnası dumanlar ve savaş karmaşasına gizlenerek demirli Türk filosunun üzerine salındı; Türk denizcilerin ilk gördüğü şey karşılarından yaklaşan, yalazları göğe uzanan bir alev duvarıydı. Kapalı alanda sert rüzgârın savurduğu alevler süratle yayıldı ve birbiri ardına Türk gemileri alevlere yakalanıp infilak etti. Sonuç tam bir yok oluştu; on beş Türk muhribi imha edilmiş sadece biri kaçabilmişti. Dokuz bin Türk denizcisi -ve otuz Rus- ölmüştü.

Çeşme Körfezi denizlerde şöhreti olmayan bir filo ve ülke için hayret verici bir başarıydı. Artık kendisini Ortodoks Yunanların kurtarıcısı olarak gören Orlov, zaferi sayesinde Türk efendilerine karşı Yunanları ayaklanmaya ikna etmek için gemilerini dilediği gibi Ege'de dolaştırma imkânını buldu. Ancak kara ordusuna sahip bir müttefikin faal desteğini bulmadığından bu çabalarında başarı kazanamadı ve bir süreliğine Çanakkale Boğazı'nı ablukaya aldı. Sonbahar geldiğinde Rus mürettebat dizanteri hastalığına tutulmuştu ve filo kışı geçirmek için Livorno'ya çekildi. İlkbaharda Orlov'a ülkeye dönmesi emri verildi. Rusya'ya gelişinde bir kahraman gibi karşılandı ve önünde eğildiği Katerina'nın elinden Aziz Georgi nişanını aldı.

Rusya'nın şaşırtıcı 1770 yılı başarıları -Rus ordularının Karadeniz ve Tuna'ya ilerlemesi, Rus donanmasının Akdeniz'deki mevcudiyeti ve Türk filosunun Çeşme'de tamamen imha edilmesi- Avrupa'yı tehdit algısıyla çok yüklü bir hayrete uğrattı. Rus gücünün hızla genişlemesi düşmanları kadar dostlarını da endişelendirmeye başladı. Bunlardan biri olan Prusya Kralı Friedrich, Katerina'nın Lehistan'ın bütününde daimi

hâkimiyet kurmasını aklına bile getirmek istemiyordu. Ne Prusya ne de Avusturya, Rusya'nın Balkanlar'a girmesi veya İstanbul'u zapt etmesi fikrinden hoşlanıyordu. Diğer taraftan ne Friedrich ne de Maria Teresa bu hedeflerine erişmekten Rusları nasıl alıkoyabileceklerini biliyordu. Bu sebeple Friedrich, Katerina'ya tebriklerini sunmakla beraber, ("Her zaferiniz için size yazmam mümkün değil; bir düzine kadarı birikene kadar bekleyeceğim") istediği son şey Fransa ve Avusturya'yı Rusya'yla karşı karşıya getirecek ve müteakiben de Prusya'nın Katerina'nın müttefiki sıfatıyla savaşa girmesine yol açacak geniş çaplı bir savaştı. Prusya 1764 antlaşmasında Rusya saldırıya uğradığı takdirde, Katerina'nın yardımına gideceğini vaat etmişti. Hâlihazırdaki savaşta Osmanlı açıkça saldırgan taraf olduğundan Prusya esasen Rusya'ya mali yardım göndermiyordu. Fakat şimdi Rusların Balkanlar'a nüfuz etmesinden telaşlanan Avusturya Türklerle ittifaka girme tehdidinde bulunuyordu. Bu durum savaşa yol açtığı takdirde Rusya antlaşma yükümlülüklerini yerine getirmesini Prusya'dan talep edecek ve Friedrich de yaşamında üçüncü defa Avusturya'ya karşı savaşa girmek zorunda kalacaktı. Halbuki Friedrich artık savaştan bıkmıştı. Elli beş yaşındayken Silezya'yı krallığına eklemek için Avusturya'yla iki defa savaşmış, bu eyalete sahip olmuştu. Uğruna tekrar savaşmak için hiç istek duymamaktaydı. Tercihi diplomasiydi. Lehistan'ın bağımsızlığı çatırdamakta, Rus elçisi krallığın fiili yöneticiliğini yapmakta ve Katerina'nın ülkenin tamamını yutması an meselesi görülmekteydi. Bunu engellemek ve barış yolundan ayrılmamak için Friedrich Lehistan'ın üç güçlü komşusunu tatmin edebilecek bir çözüm yolu aradı. Farz edelim, Prusya, Avusturya ve Rusya'nın her biri çöken devletin ayrı bölgelerini almakla acaba yatıştırılabilir miydi? Şayet Katerina sadece ağırlıkla Ortodoks nüfusun yaşadığı doğu kısmını almaya razı olursa ve Friedrich de sırf Protestan kuzeybatıda istediklerini alırsa, o takdirde Avusturya güneydeki Katolik nüfuslu geniş topraklarla tatmin olabilir miydi? Bu üç devlet aralarında bu planı kabul ederlerse, Avrupa'da hiçbir tarafın -ne Türkler veya Fransızlar, tabii kesinlikle de Lehler- bu güç birliğine direnemeyeceğinden emindi.

Toprakların ortaklaşa genişletilmesi için Lehistan'ın komşularına yaptığı bu sinsi işbirliği teklifinin arkasında Friedrich'in kendisi için istediği ganimet vardı. Doğu Prusya, Hohenzollern mülklerinin geri kalanından fiziken ayrıydı. Friedrich yıllardır ülkesini bölen Lehistan'ın Baltık

sahili topraklarını alarak bu kusuru kapatmayı umuyordu. Küçük kardeşi Prens Heinrich von Preussen'in 1770 sonbaharında St. Petersburg'a bir devlet ziyaretinde bulunması da Friedrich'in diplomatik kumpasına yardım etti. Kısa boylu, ifadesiz çehreli Heinrich, Rus başkentine ağabeyinin ricası üzerine Lehistan'ın bölüşülmesi planlarını desteklemek için gönülsüzce gitmişti. Heinrich ağabeyi gibi şatafatlı merasimlere hiç ilgi duymamakla beraber gözü onun kadar açık, algıları onun kadar güçlüydü. Katerina onu ziyafetlere, konserlere ve balolara boğuyor, o ise Katerina'nın sarayının lüks hayatında rahat etmiyordu; her yere zamanında ve titizlikle gidiyor ancak eğlenmiyordu. Ağırbaşlılığı ve sert Prusyalı selamından da Rus sarayındaki birçokları hoşlanmıyordu. Fakat kendisi gibi Alman olan Katerina ile gayet iyi anlaşmaktaydı.

Prens ve imparatoriçe Aralık ayı civarında Lehistan'ın bölüşülmesini ciddiyetle tartışmaya geçtiler. Katerina Lehistan'dan alacağı kalıcı toprak kazançları karşılığında mağlup Türkiye'den toprak terki taleplerini azaltmaya razı olabilir miydi? Katerina sorunun üzerinde kafa yordu; kara ve denizdeki askeri zaferlerinin tadına vardığı bir sırada uzlaşmaya pek istekli değildi. Neticede Osmanlı'yla fiilen savaş halindeki tek devlet Rusya'ydı; Türklerle o harbe girmiş ve mağlup etmişti. Dahası, Lehistan meselelerinde bu kadar gayret gösterip para harcadıktan sonra Stanislaw vasıtasıyla tüm Lehistan'ı Rusya'nın uydusu haline getirmeyi tercih etmekteydi. Fakat durumunu değerlendirdikçe daha makul bir tavır aldı. Ne müttefiki Prusya'nın ne de düşmanlığı artan Avusturya'nın Balkanlar'da Osmanlı'nın aleyhine geniş kazançlar elde etmesine izin vermeyeceğinin bilincine vardı. Zihninin gerisinde Avusturya ve Fransa'nın Türkiye'nin yanında savaşa girebilecekleri korkusu yatmaktaydı; o esnada Avusturya ile Fransa aylardır para ve askeri danışman şeklinde Lehistan'daki konfederasyonculara yardım göndermekteydi. Dahası Ortodoks ve Katolik Lehler arasındaki kesilmeyen derin nefretin muhtemelen bu ülkeyi sonu gelmez bir askeri ve mali masraf kapısı yapacağını anlıyordu. Son olarak, Ortodoks Kilisesi'nin önderleri ve inananları dahil birçok Rus'un Lehistan'ın Ortodoks nüfusunun Rus himayesi altına alınmasını coşkuyla karşılayacaklarını, bunun da daha fazlasını isteyenlerin ağzını kapatacağını biliyordu.

Ocak 1771'de Prens Heinrich, Rus Noeli ve yeni yıl kutlamalarından çıkarken Avusturya birlikleri aniden Karpatları geçtiler ve Güney

Lehistan'da bir bölgeyi işgal ettiler. Bu haber imparatoriçe ile Prens Heinrich'e Kışlık Saray'daki bir konser sırasında ulaştı. Haberi duyunca başını sallayan Heinrich, "Sanırım Lehistan'da insanın eğilip önündekini yemesi lazım" yorumunda bulundu. Katerina lafı onun ağzından alıp cevap verdi, "Neden biz de kendi payımızı almayalım?" Heinrich bu teatiyi Friedrich'e bir mütalaayla iletti: "Her ne kadar bu tesadüfi bir lakırdı olsa da sebepsiz söylenmediği açık ve kuşkum yok ki bu olaydan kazanç sağlaman çok mümkündür."

Friedrich kardeşinin Berlin'e dönüşünden kısa süre sonra, Mart ayında Katerina'ya yazıp Avusturya'nın saldırganlığı karşısında belki de Prusya ve Rusya'nın onun örneğini takip edip istediklerini almalarının uygun olacağı önerisinde bulundu. Mayıs ortasında St. Petersburg'daki Prusya ortaelçisi, imparatoriçenin Lehistan'ın paylaşılmasına rızasını verdiğini Berlin'e bildirdi.

Paylaşım anlaşmasında mutabakata varılması için Avusturya'yla müzakerelerle bir yıl daha geçirildi. Bu yıl zarfında diplomasinin odağında Maria Theresa yer aldı. Balkanlar'daki Rus zaferlerinden telaşlanan ve özellikle Tuna'da Türklerin yerine Rusların geçmesi önerilerine karşı çıkan Avusturya imparatoriçesi, Temmuz 1771'de Habsburgların eski düşmanı Müslüman Türklerle gizli bir yardım anlaşması yapma taahhüdüne girdi. Ancak sırların ömrü fazla değildir ve Friedrich ile Katerina anlaşmanın haberini aldıklarında Avusturya'yı dikkate almadan 17 Şubat 1772'de Lehistan'ın paylaşımı için bir anlaşma imzaladılar. Bu esnada Maria Theresa'nın oğlu ve ortak hükümdar II. Joseph, Avusturya'nın çıkarının Friedrich ve Katerina'ya iştirak edilmesinde yattığı hususunda annesini iknaya çalışmaktaydı. Maria Theresa bu iki hükümdardan nefret ediyor, onları aşağı görüyordu; Friedrich Silezya'yı çalmış bir Protestan'dı, Katerina âşık besleyen bir gaspçıydı. Kendisi ise mümin bir Katolik'ti ve komşu bir Katolik devletin yağmalanmasına yardım etme fikrinden tüyleri ürperiyordu.

Bu vicdani tereddütlerin aşılması bir süre aldı ve oğlu annesinin kararını şahsi duygularından daha geniş bir bağlamda değerlendirerek alması için çok gayret gösterdi. Avusturya imparatoriçesi bir seçimle yüz yüzeydi: Ya Türkiye ile henüz imzaladığı gizli anlaşmaya bağlı kalacak ve başka bir Avrupa devletinden yardım almadan Rusya'yla savaşa girecek

veyahut Türkleri yüzüstü bırakıp Lehistan'dan bir başka büyük dilim almak için Prusya ve Rusya'ya katılacaktı. Maria Theresa en sonunda Türkleri terk etti. İmparator II. Joseph 5 Ağustos'ta annesi namına Lehistan'ın paylaşımı anlaşmasına imzasını koydu.

Üç paylaşan devlet hak iddia ettikleri yeni topraklarına askerlerini gönderdiler ve bir Leh Seym'inin toplanarak saldırganlıklarını onaylamasını talep ettiler. Stanislaw 1773 yazında boyun eğerek Seym'i topladı. Birçok Leh asili ve Katolik din adamı katılmayı reddetti; gelenlerden bazıları tutuklandı, diğerleri de rüşveti kabul edip suskun kaldılar. Daha sonra Seym'den geri kalanlar bir konfederasyon kurup çoğunluk oyu gerekliliğini ortadan kaldırdılar. Bu yolla Lehistan 30 Eylül 1773'te paylaşım anlaşmasını imzalayarak zaten kaybettiği topraklarını resmen teslim etti.

Çatırdayan devlet sonraları Lehistan'ın İlk Paylaşımı adı verilen bu olayla topraklarının üçte birini ve nüfusunun üçte birinden fazlasını kaybetti. Rusya'nın payına düşen Doğu Lehistan'daki 58.000 kilometrekarelik en büyük toprak parçası Dinyeper Nehri'ne dek uzanıyor ve Baltık'a dökülene dek Dvina Nehri'nin tüm hattını kapsıyordu. Beyaz Rusya adıyla bilinen bu bölge (günümüzde bağımsız Belarus'un bir kısmıdır) Rus kimliği, gelenekleri ve dinine sahip, daha çok Rus soyundan gelen 1.800.000 kişilik bir nüfusa sahipti. Prusya'nın Lehistan payı hem alan hem nüfus bakımından en küçüğüydü: 21.000 kilometrekare büyüklüğüyle ağırlıklı olarak Alman ve Protestan kimlikli 600.000 nüfusa sahipti. Friedrich en azından o esnada halinden memnundu. Baltık bölgesindeki Batı Prusya ve Lehistan Pomeranyası'nı elde ederek krallığını coğrafi bakımdan birleştirmiş ve kopuk Doğu Prusya eyaletini Brandenburg, Silezya ve Almanya'nın diğer Prusya topraklarına eklemlemişti. Avusturya, Galiçya'nın büyük kısmı dahil 44.000 kilometrekarelik alanla Güney Lehistan'ın önemli bir parçasını aldı. Maria Theresa en fazla sayıda tebaayı elde etti: Büyük kısmı Katolik 2.700.000 Leh. Direniş gösteren az sayıda Leh, üç büyük devletin gücü karşısında başarı kazanamadı. İngiltere, Fransa, İspanya, İsveç ve papa paylaşımı lanetlediler ancak hiçbir Avrupa devleti Lehistan için savaşa girmeye hazırlıklı değildi.

Katerina'nın Lehistan'a müdahalesi başarılıydı. Rusya'nın sınırlarını büyük Dinyeper ticaret hattına geri döndürmüştü. İki milyon Ortodoks

artık inançlarını engelsizce yerine getirebilecekti. Ancak Osmanlı'yla savaşında başka önemli hedefleri vardı. Türkler hâlâ nehrin denize aktığı ağzı kontrol ettiklerinden Rusya'nın batı sınırlarının Dinyeper'e genişletilmesi bu büyük su yoluyla Karadeniz'e açılması anlamına gelmemekteydi. Katerina bu nehir ağzını elde etmenin peşindeydi. Bu da Türklerle savaşın devam etmesini gerektiriyordu.

1771 yılı muharebe alanlarında hayal kırıklığı yaratmış, Tuna'da Rus generalleri 1770 yılının zaferlerini devam ettirememişti. General Vasili Dolgoruki Kırım'a taarruz edip yarımadayı istila ettiği halde, bu durum padişahı barışa yöneltmemişti. Ortaya çıkan yenişememe ve bezginlik dönemi üç yıl sürdü. Rusların talihi 1773 sonuna kadar düzelmedi. Aralık ayında [Ocak 1774-e.] Sultan III. Mustafa öldü ve yerine kardeşi I. Abdülhamit geçti. Savaşı sürdürmenin faydasızlığını ve tehlikesini takdir eden yeni padişah bunu sona erdirmeye karar verdi. Katerina da Tuna'da yeni bir taarruza geçerek onu teşvik etti. Rumyantsev Haziran 1774'te elli beş bin askerle Tuna'yı geçti. 9 Haziran'da sekiz bin Rus askerinin nehrin yetmiş kilometre güneyinde, kırk bin Türk askerine süngü hücumu Türk hatlarını bozdu ve Kozluca'da ezici bir Rus zaferine yol açtı. Rusların İstanbul'a ulaşmasının önüne geçilemeyeceğinden korkan sadrazam barış istedi. Rumyantsev muharebe sahasında doğrudan müzakerelere girdi ve sadrazamla şartlarda anlaştı. Küçük Kaynarca Antlaşması adı duyulmamış bir Bulgar köyünde 10 Temmuz 1774'te imzalandı. Rumyantsev oğlunu derhal St. Petersburg'a gönderdi ve 23 Temmuz'da Katerina bulunduğu konserden dışarı fırlayarak haberi öğrendi.

Antlaşma Rusya'ya ümit etmeye bile çekindiği kazançlar getirdi. Katerina Tuna'da istila ettiği yerleri Karadeniz sahillerinde çok daha önemli kazançlarla değiş tokuş etti. Balkan eyaletleri Eflak ve Boğdan Türklere iade edildi. Bunun karşılığında Katerina Karadeniz'e engelsiz çıkış sağlayan Azak, Tagov, Taganrog ve Kerç'in Rusya'ya terkini temin etti. Daha batıda Dinyeper Nehri'nin güney deltasını ve bizzat nehrin ağzını elde edip Karadeniz'e bir başka hayati çıkış noktası kazandı. Nehrin geniş ağzının batı yakasında Türklerin muazzam Özi Kalesi hâlâ yerini koruduğu halde, Rusların artık doğu yakasındaki Kılburun'da bir hisarları ve limanları vardı ve ağız Rus ticari seyrüseferine ve Rus gemilerinin engelsizce inşasına izin verecek kadar genişti. Barış şartları ayrıca Tatar

hanlığının yüzyıllardır Türk himayesi altında yaşadığı Kırım üzerinde padişahın siyasi egemenliğine de son veriyordu. Kırım Tatarlarının artık Osmanlı'dan bağımsız olacakları ilan edildi. Kırım'ın bağımsızlığının fazla sürmeyeceğinin herkes farkındaydı; gerçekten de Katerina yarımadayı dokuz yıl sonra bir hamlede ilhak edecekti.

Rusların kazançları sırf topraktan ibaret değildi. Antlaşma tam seyrüsefer serbestliğini güvenceye alarak Karadeniz'i Rus ticaretine açmakta, ayrıca Rus ticaret gemilerinin Boğaz ve Çanakkale'den sınırsız transit geçiş hakkını tanımaktaydı. Osmanlı dört buçuk milyon ruble* savaş tazminatı ödemek zorunda bırakıldı. Boğdan ve Eflak'ta Hıristiyanlara uygulanan baskılara son verilecek, İstanbul'daki Ortodokslar kendi kiliselerinde ibadet edebileceklerdi. Daha geniş bir açıdan, savaş bölgedeki güç dengesini Rusya lehine bozmuştu; Avrupa Karadeniz'de üstünlüğün artık Rusya'ya geçtiğinin farkına vardı. Katerina'nın anlayışına göre, elde ettiği başarılar, Rusya'ya ilk defa Baltıklardan dünyaya ulaşan bir yol açmış selefi Büyük Petro ile kıyaslanabilirdi.

* 2019 itibariyle yaklaşık 225 milyon dolar-ed.n.

55. Bölüm

Doktorlar, Çiçek Hastalığı ve Veba

Rus halkı kendisini bir aile milleti olarak görürdü. Çar, başka bir deyişle imparator, Küçük Baba, yani *Batuşka*'ydı. Karısı, çariçe, yani I. Katerina, Anna, Yelizaveta veya II. Katerina gibi evlenmemiş hükümdar imparatoriçeler de Küçük Anne, *Matuşka* adıyla anılırlardı. Katerina kendisini bu şekilde addetmekten hoşlanır ve halkına karşı annelik sorumluluğunu ciddiye alırdı. Onlara yeni bir kanun sistemi veremese de en azından sağlık sorunlarına eğilebilirdi. "Bir köye gider ve bir köylüye kaç çocuğu olduğunu sorarsanız" demekteydi, "size on, on iki ve bazen da yirmi çocuğu olduğunu söyleyecektir. Kaçının yaşadığını sorarsanız da bir, iki, üç, nadiren de dört diyecektir. Bu ölüm oranlarına karşı mücadele etmek gerekir."

Saltanatının ikinci yılı olan 1763'te Katerina Rus doktorları, cerrahları ve eczacılarını yetiştirmek üzere Rusya'nın ilk tıp fakültesini kurdu. Yeterli sayıda Rus doktor çıkana kadar da cömert maaşlar ve emeklilik ödenekleri teklif ederek Batı Avrupalı hekimleri işe almaya çalıştı. Aynı yıl evlenmemiş ve fakir anneleri bebek cinayetlerinden caydırmak için yanında yatılı hastanesi bulunan bir yetimhaneyi kendi kaynaklarıyla Moskova'da kurdu. Bir sepet, makara ve çan sistemiyle annenin kimliğini saklaması güvene alındı. Sokakta çan aldığında, üst kattan sepet indiriliyor, istenmeyen bebek içine konuluyor ve sepet çekiliyordu. Her sınıftan meşru veya gayrimeşru çocuklar kabul ediliyor, bakımları sağlanıyor, eğitiliyor, ayrıldıkları zaman özgür kalmalarını sağlayacak tedbirler alınıyordu. Hastane beş katlıydı ve iki yüz yatağı vardı. Yatakhaneler geniş ve havadardı. Her çocuğun kendi yatağı, temiz geceliği, temiz çarşafları, üstünde bir sürahi suyu, cam bardağı ve yardım istemekte kullandığı ziliyle bir komodini vardı. Bir İngiliz ziyaretçi, "temizliğe aynı dikkatin İngiliz hastanelerinde de gösterilmesini isterdim" dileğinde bu-

lunmuştu. Hastane St. Petersburg ve başka yerlerde benzeri yetimhane kurumları için model teşkil etti. İmparatoriçe kadın ve erkeklerin tedavi edildiği zührevi hastalıklar hastanesini kurarak başka bir sorunun daha üstüne gitti. Katerina 1775'te her vilayetin bir genel hastanesi ve eyaletlerdeki ilçelerin bir hekimi, bir cerrahı, iki cerrah asistanı, iki hastabakıcısı ve bir eczacısı olması gerektiğini buyurdu. Bazı ilçelerde yirmi ila otuz bin kişi yaşadığından bu sayılar yetersiz kalmakla beraber, ondan önce hiçbir sağlık görevlisi mevcut değildi.

Katerina şahsen doktorları önemsemezdi. Hastalıklara maruz kalmış bir insandı; aslına bakılırsa grandüşesliği zamanında bile sağlık durumu İmparatoriçe Yelizaveta'yı sık sık endişelendirmişti. Tahta çıkmasından sonra Katerina'nın hastalıkları siyasi önem kazandı. Mutlak iktidarın yükünü hissediyordu: Raporları tetkik etmesi, müşavirlere danışması, kararlar alması gerekliydi. Yeterince dinlenerek, fazla yemekten uzak durarak, temiz hava alarak ve dışarıda yürüyüşlere çıkarak sağlığını korumaya çalıştı; yine de özel konuşmalarında baş ve sırt ağrılarından sık sık şikâyet etmektedir. Nikita Panin'e 1768'de şöyle yazmıştır: "Hayli rahatsızım, sırtım doğum sırasında hissettiğimden daha kötü ağrıyor. Dün akşam ağrıdan dolayı biraz ateş geldi; bunu neye atfedeyim bilemiyorum. Doktorların istediği her şeyi yutuyor ve yapıyorum." Panin'e başka ifadeleri ise şöyledir: "Başımdaki ağrının beni terk etmesinden beri dört yıl geçti. Dün bütün gün hiçbir şey yemedim."

Sağlığını hekimlere aldırmadığı için koruduğuna emin olsa da zamanla sarayda bir özel doktor bulundurmayı kabul etti. Bu maksatla Edinburgh Üniversitesi'nden İskoçyalı Dr. John Rogerson'ı seçti. Doktora ihtiyaç duymadığına yine de inandığından onu modern tıp hakkındaki şakalarının malzemesi yaptı ve başkalarına konuşurken onu Moliere'de geçen şarlatan doktorlara benzetmekten hoşlandı. Ona, "bir bit ısırığını bile iyileştiremezsin" derdi. Rogerson güler ve sunduğu tableti alması için ısrara devam ederdi. Bunu başardığında imparatoriçenin arkasını sıvazlar ve keyifle, "Fevkalade, efendimiz, fevkalade!" derdi.

Ancak döneminin en ciddi hastalığı, yani çiçek, Katerina'yı yatağa düşürdüğünde işin pek şaka kaldırır hali olmadığı görüldü. Bu hususta hanedan mensuplarını en fakir köylülerden daha fazla koruyan bir şey yoktu. Çocuk imparator II. Petro bu hastalıktan on beş yaşında ölmüş-

tü. İmparatoriçe Yelizaveta'nın Holstein'lı nişanlısı, Katerina'nın dayısı evliliklerinin arifesinde bu hastalığın kurbanı olmuştu. Katerina'nın kocası, geleceğin hükümdarı III. Petro'nun vaktiyle çektiklerini ve çehresinin bozulmasını unutması da mümkün değildi. Çiçeğe yakalanmadan erişkinliğe ulaştığı için kendisini şanslı kabul ediyor, öte yandan bu tehirin ilelebet süremeyeceğini biliyordu.

Habsburgların çiçek hastalığından ötürü yaşadıkları felaketler de Katerina'yı korkutmaktaydı. Mayıs 1767'de İmparatoriçe Maria Theresa, oğlu ve veliahtı II. Joseph'in karısı Maria Josepha ile beraber çiçeğe yakalandı. Beş gün sonra Maria Josepha öldü; Maria Theresa iyileşmekle beraber, yüzü bozuldu. Dul kalan kocası II. Joseph tekrar evlenmeyi reddetti ve ardında çocuk bırakmadı. Ertesi Ekim ayında Maria Theresa'nın, adı yine Maria Josepha olan kızı çiçekten öldü; iki kızı daha hastalığı kapmakla beraber, ciltlerinde belirgin bozulmalarla hayatta kalabildiler. Ardı ardına gelen bu trajediler Maria Theresa'yı en küçük üç çocuğunun aşılanması gerektiği hususunda ikna etti.

Hanedanların başına gelen, aynı zamanda şahsi hayatları ilgilendiren bu trajediler Pavel'e olduğu kadar kendi başına gelebilecekler konusunda da Katerina'yı endişelendiriyordu. Henüz hastalığa yakalanıp yenmediği için grandükün halefiyet ihtimalinin belirsizliğine dair söylentilerin saraydan eksilmediğini biliyordu. O ve Panin daima çocuğun bir yerlerde hastalığı kapabileceği kaygısıyla yaşıyorlardı. Pavel ise getirilen yasaklar altında bunalıyordu. On iki yaşında bir maskeli baloya katılıp katılmayacağı sorulduğunda cevabı şöyleydi:

> Biliyorsunuz ben çocuğum ve nereye gidip gitmeyeceğime karar vermek bana düşmüyor. Ancak bahse girerim ki gidemem. Bay Panin çiçek adlı büyük bir canavarın balo salonlarında dolaşıp durduğunu söylüyor. Bu canavar tam da en çok gitmeyi arzu ettiğim yerlerde bulunduğuna göre hareketlerimi herhalde önceden gayet iyi kestiriyor.

Hastalık 1768 yılında Nikita Panin'in nişanlısı, bir İngiliz diplomatı tarafından "nadir güzellik, fazilet sahibi ve muazzam zengin" ifadeleriyle tasvir edilen Kontes Anna Şeremeteva'yı yakaladığında Katerina ve Pavel'in çok yakınına ulaştı. İmparatoriçe Çarskoe Selo'da kaygıyla bekledi. Bizzat Panin'in iki haftalığına karantinaya alındığını 5 Mayıs'ta

işittiğinde gizlice Pavel'in yanına getirtilmesini emretti. "Çok üzgünüm çünkü bu her şeyin berbat gözüktüğü kritik durumdan ötürü kendimi daha faydalı işlere veremiyorum" diyordu. Pavel 6 Mayıs'ta Çarskoe Selo'ya ulaştı ve ana oğul beraberce beklemeye koyuldular. Katerina 14 Mayıs'ta rahatsızlandı. Ertesi gün daha iyi vaziyetteydi; bir gecede iyileştiğini hemen Panin'e bildirdi ve doktorunun sözlerine dayanarak "nişanlının bu çetin günleri geçecektir" sözleriyle onu cesaretlendirdi. İki gün sonra Kontes Şeremeteva'nın öldüğü haberini aldı. Panin'e 17 Mayıs'ta yazarak, "Şu an Kontes Anna Şeremeteva'nın vefatını öğrenmiş olarak duyduğum kalbi teessürü size bildirmeden edemiyorum" dedi. "Bu ıstırap verici talihsizlikten öylesine müteessirim ki ifade edecek söz bulamıyorum. Lütfen kendi sağlığınıza dikkat ediniz." Çarskoe Selo'da yedi hafta geçirdi ve yazın geri kalan döneminde kalabalıklara girmemek için Pavel'le birlikte taşra malikânelerinde dolaşıp durdu.

***

Şahsı, oğlu ve ülke namına çektiği korkular imparatoriçeyi kalıcı bağışıklık sağlayacak yeni ve tartışmalı bir aşı yöntemini araştırmaya sevk etti: Orta şiddette geçirdiği hastalıktan iyileşen hastalardan alınacak çiçek kabartılarının başkalarına enjekte edilmesi. Bu tıp tekniği İngiltere ile İngiltere'nin Kuzey Amerika kolonilerinde kullanılmakta (Thomas Jefferson 1766'da aşılanmıştır) ancak çok tehlikeli olduğu gerekçesiyle Kıta Avrupa'sında kabul görmemekteydi.

Dr. Thomas Dimsdale, büyükbabası Amerika'ya 1684 yılında giderken William Penn'e eşlik etmiş bir İskoçyalı ve Kuaker'dı. O sırada elli altı yaşındaki Thomas Dimsdale Edinburgh Üniversitesi'nden mezun olmuş ve hastalığın tedavisindeki başarısını ve tehlikelerini en aza indirgediğini iddia ettiği *The Present Method of Inoculating for the Small Pox* [Çiçek Hastalığının Aşılanmasında Güncel Yöntem] başlıklı eserini yeni yayımlamıştı. İngiltere'de dört baskı yapmasının ardından kitabını işiten Katerina yazarı St. Petersburg'a davet etti. Dimsdale 1768 Ağustos ayı sonunda oğlu ve yardımcısı Nathaniel'le birlikte Rusya'ya ulaştı. Katerina onları hemen özel bir yemekte kabul etti. Katerina'dan çok etkilenen Dimsdale onu "cinsiyetinin, gördüğüm tüm üyelerinden daha ilginç bir insan" olarak gördü. "Meselelere fevkalade nüfuzu ve yerinde sorularıyla aşı uygulamasını ve elde ettiği başarıyı sorguladı." İmpara-

toriçe de kendi bakımından onun sağduyusunu beğendi ancak fazla ihtiyatlı davrandığı kanaatini edindi. Kırık dökük Fransızcasına gülümsedi ve İngilizce anlaşmayı denedi. Tüm yaşamı boyunca çiçek hastalığından korktuğunu ancak başkalarının bu hastalıktan ve aşıdan duyduğu korkuyu yenmenin en iyi yolu olarak artık aşılanmayı arzu ettiğini ona söyledi. Üstelik aşıyı bir an önce yaptırmak istemekteydi. Dimsdale ilk önce saraydaki hekimlerine danışmak istediyse de Katerina buna ihtiyaç bulunmadığını söyledi. Dimsdale bunun ardından deneme tedbiri için önce onun yaşındaki başka kadınları aşılamayı önerdi; Katerina buna da ret cevabı verdi. Sorumluluk almaktan çekinen Dimsdale birkaç genç üzerinde deney yapması için birkaç hafta beklemesini rica etti. Katerina hazırlıkları gizli tutması şartıyla buna gönülsüzce razı oldu. Resmi saray sicili Dimsdale'in mevcudiyetini yok saymakla beraber İngiliz elçisi 29 Ağustos'taki raporunda "imparatoriçenin amacı herkesin bildiği bir sırdır. Çevrede pek de spekülasyona yol açmamaktadır" diyordu. En sonunda imparatoriçe ve doktor aşı tarihinde anlaştılar: 12 Ekim.

Katerina bu tarihten on gün önce et yemeyi ve şarap içmeyi bıraktı ve kalomel, yengeç kıskacı tozu ve tartar emetik almaya başladı. 12 Ekim akşamı saat dokuzda Dimsdale, Aleksandr Markov adlı, Katerina'nın daha sonraları asalet unvanı verdiği bir köylü çocuğundan aldığı çiçek püstülleriyle Katerina'yı her iki kolundan aşıladı. Ertesi sabah Katerina dinlenmek ve yalnız kalmak için Çarskoe Selo'ya gitti. "Hafif bir huzursuzluk" dışında kendisini sağlıklı hissetti ve günde iki veya üç saat açık havada hareket etti. Vücudunda çıkan püstüller bir hafta içinde kurudu. Dimsdale aşının başarısını ilan etti ve üç hafta sonra Katerina günlük çalışma takvimine yeniden başladı. St. Petersburg'a 1 Kasım'da döndü ve Pavel ertesi gün hiç zorluk çekmeden aşılandı. Senato ve Yasama Komisyonu tarafından tebrik edildiğinde şöyle cevap vermiştir: "Hedefim bu yöntemin değerini bilmedikleri ve korktukları için tehlike içinde kalan çok sayıda tebaamı, örnek teşkil ederek ölümden kurtarmaktı."

St. Petersburg asillerinden Gregori Orlov, Kiril Razumovski ve bir başpiskopos dahil 140 kişi Katerina'nın örneğini izledi. Dimsdale bunun ardından Moskova'ya gitti ve elli kişiyi daha aşıladı. Tekniğini açıklayan yazısının Rusça çevirisi St. Petersburg'da yayımlandı ve Moskova, St. Petersburg, Kazan, İrkutsk ve başka şehirlerde aşı klinikleri açıldı. 1780 yılına gelindiğinde yirmi bin kişi aşılanmıştı; bu sayı 1800 yılında

iki milyona ulaştı. Katerina hizmetlerine karşılık Dimsdale'e Rus İmparatorluğu baronu unvanı ile on bin pound* ikramiye ve yılda beş yüz poundluk hayat boyu tahsisat verdi. Dimsdale 1781'de Rusya'ya geri dönüp Katerina'nın ilk torunu Aleksandr'ı aşıladı.

Katerina'nın aşılanmaya istekliliği Batı Avrupa'da olumlu bir izlenim uyandırdı. Voltaire, "tıp okullarımızdaki münakaşacı şarlatanların" uygulamalarını ve gülünç görüşlerini onun Dimsdale'e aşı yaptırmasıyla karşılaştırdı. O dönemde bu hastalığa karşı yaygın tavır kaderciydi: Halk er veya geç herkesin buna yakalanacağına ve bazılarının yaşayıp bazılarının öleceğine inanıyordu. Çoğu insan aşılanmayı reddetmekteydi. Katerina'ya yazan Prusya Kralı Friedrich tehlikeye girmemesini tavsiye etmişti. O ise çiçek hastalığından her zaman korktuğunu, bu korkudan kurtulmayı her şeyden fazla istediğini söyleyerek cevap verdi. Katerina'nın aşılanmasından yaklaşık altı yıl sonra, Mayıs 1774'te Fransa kralı çiçekten hayatını kaybetti. XV. Louis daha ergenliğe yeni erişmiş hastalıklı bir kızı yatağına almıştı. Bundan kısa süre sonra ölerek elli dokuz yıllık saltanatını sona erdirdi. Yerine geçen on dokuz yaşındaki XVI. Louis derhal aşılandı.

***

Katerina'nın çiçek hastalığıyla şahsi yüzleşmesinden üç yıl sonra Rusya daha da feci bir hastalık olan kara vebayla kıyasıya bir mücadeleye girdi. Veba, imparatorluğun Osmanlı'yla güney sınırlarından hiç eksilmeyen bir tehlikeydi. Sadece sıcak iklimlerde ortaya çıktığına inanılıyor, pireler ve farelerle ilişkisi bilinmiyordu. Geleneksel korunma yöntemi olan tecrit, şüpheli taşıyıcıların karantinaya alınmasından tüm bölgelerin askerlerce kordona alınmasına kadar değişiyordu.

Veba Mart 1770'te Osmanlı'nın Balkan eyaleti Eflak'ı işgal altında tutan Rus birlikleri arasında baş gösterdi. Eylül ayında Ukrayna'da Kiev'e ulaştı. Sonbaharın serin havası hastalığın ilerlemesini yavaşlatsa da göçmenler o sıralarda kuzeye kaçmaktaydı. Ocak 1771 ortasında panik yatışmıştı. Fakat ilkbaharda buzların erimesiyle birlikte Moskovalılarda hastalığın bariz kara lekeleri ve şişen lenf bezleri görülmeye başlandı. Tek bir haftada şehirdeki bir tekstil fabrikasının yüz altmış işçisi

* Enflasyon hesaplaması yöntemiyle 2018 itibariyle yaklaşık 1,7 milyon pound-ed.n.

öldü. Katerina 17 Mart'ta Moskova'da acil karantina tedbirleri aldırdı: Tiyatro oyunları, balolar ve büyük çaplı tüm halk toplantıları yasaklandı. Mart ayı sonunda aniden gelen soğuk hava ölüm oranlarını hemen düşürdü. Katerina ile yerel makamlar kısıtlamaları kaldırmaya başladılar. Ancak Haziran sonunda veba tekrar ortaya çıktı. Ağustos ayında şehri kasıp kavurmaktaydı. Cesetleri sokaklardan kaldıran askerler hastalanıyor ve ölüyorlardı. Şehrin başhekimi kendi hastalığını tedavi etmek için bir aylığına sağlık izni istedi. 5 Eylül'de günlük ölüm sayısının üç yüz ile beş yüz arasında değiştiği; sahipsiz cesetlerin sokaklarda yattığı, şehir etrafında kurulmuş kontrol noktalarının çalıştırılamadığı ve gıda malzemesi getirilemediği için halkın açlık çektiği Katerina'ya söylendi. Hasta erkek, kadın ve çocukların karantina merkezlerine girmeleri zorunlu tutulmaktaydı.

Tıbbi tedbirlerin zorla uygulanması isyanlara yol açtı. Moskova'nın dehşet içindeki halkı vebayı şehre hekimlerin ve ilaçlarının getirdiğine inanmaya başlamıştı. Pazar yerlerinde ve kiliselerde toplanılmasına ve korunma ümidiyle mucizevi ikonaların öpülmesine yasak getiren emirlere itaat etmeyi reddetmekte, ikonalardan selamet ve teselli bulmak için çevresine birikmekteydiler. Varvarski Kapısı'ndaki meşhur Meryem ikonası bilhassa insanları çekmekte, yığınlarla insan her gün ikonanın ayağının etrafında toplanmaktaydı. İkona bu sebeple şehrin en ölümcül hastalık bulaştırma mekânına dönüşmüştü.

Doktorlar olanları anlıyor ancak müdahale etme cesaretini gösteremiyorlardı. Moskova Başpiskoposu Ambrosius hekimlerin çaresiz kaldığını gören, açık görüşlü bir insandı. Hastalığın biriken kalabalıklardan bulaşmasını engelleme gayretiyle dini otoritesine dayanarak Varvarski Meryemi'ni gece karanlığında şehir kapısından kaldırdı ve bir yere gizletti. Bu işi kendisinin yaptığını anlayınca insanların evlerine gideceklerini ve veba yatağı alanın temizleneceğini umuyordu. İyi niyetli çabası bunun yerine bir isyanı kışkırttı. Kalabalıklar dağılmak bir tarafa, öfkeye kapıldı. Bir manastıra kaçan ve mahzende saklanan Ambrosius'un arkasına düşen güruh onu sürükleyerek dışarı çıkardı ve parçaladı. İsyanı yüz kişiyi öldüren ve üç yüz kişiyi yaralayan askerler bastırdı.

Katerina Moskova'nın ve halkının kontrolden çıktığını anladı. Asiller şehri terk edip kır malikânelerine gitmişlerdi; fabrikalar ve atölyeler kapalıydı, kalabalık ahşap evlerde, veba taşıyan bitlerle dolu farelerin

arasında yaşayan işçiler, serfler ve şehirli köylüler kendi hallerine bırakılmışlardı. Yetmiş iki yaşındaki Moskova valisi General Petro Saltıkov, Eylül sonunda imparatoriçeye gönderdiği mesajda günlük sekiz yüz dolayındaki ölüm oranıyla çaresiz kaldığını yazıyordu; durum tamamen kontrolden çıkmıştı. Kış gelene kadar şehirden ayrılmasına izin verilmesini istemekteydi. İmparatoriçe şok içindeydi. Yükselen ölüm oranı, Ambrosius'un dehşet verici katli, Saltıkov'un görevini terk etmesi. Bütün bunlarla nasıl baş edecekti? Kime yönelecekti?

Gregori Orlov bu şartlarda öne çıktı ve salgını durdurmak ve düzeni tesis etmek için Moskova'ya gitme izni istedi. Bu tam da aradığı türden bir sınamaydı; boş geçen yılların ardından Katerina'nın ve kendisinin gözünde varlığını haklı çıkarmaya ihtiyaç duymaktaydı. "Bu güzel ve inançlı" teklifini kabul eden imparatoriçe Voltaire'e "gireceği tehlikeden ötürü derin bir endişe duymadan edemediğini" söyledi. Faaliyet göstermek için yerinde duramadığını ve hevesini biliyordu; kardeşi Aleksey ve diğer subaylar kara ve denizlerde zaferler kazanır ve övgüler alırken o St. Petersburg'da kalmaktan bunalmıştı. Katerina ona tam yetki verdi. Orlov doktorları, subayları, idarecileri topladı ve 21 Eylül akşamı Moskova'ya hareket etti.

Orlov hemen hastalıktan kırılan şehrin denetimini ele aldı. Günde altı yüz ile yedi yüz arasında değişen ölüm oranı karşısında doktorlardan ne yapılması gerektiğini sordu ve sonra da halkı itaate zorladı. Kararlı ve etkili, aynı zamanda da insani kaygıları gözeterek hareket etti. Doktorlarla beraber hastaların yataklarına gidiyor, ilaç dağıtımını teftiş ediyor, evlerde ve sokaklarda çürüyen cesetler toplanırken başlarında duruyordu. Hastanelerde çalışmaya gönüllü serflere özgürlük vaat etti, yetimhaneler açtı, gıda ve para dağıttı. İki buçuk aylık bir sürede gıda, giyecek ve hayatta kalanlara barınak temini için yüz bin ruble* harcadı. Kurbanların giyeceklerini yaktırdı ve üç binden fazla eski ahşap evi ateşe verdi. Ayaklanmalara yol açmış zorunlu karantinayı tekrar uygulamaya soktu. Gözüne uyku girmeden çalıştı ve azmi, cesareti ve gayretiyle başkalarına da moral kazandırdı. Eylül ayında 21.000'e yükselmiş ölü sayısı, Ekim'de 17.561'e, Kasım'da 5.255'e ve Aralık'ta 805'e düştü. Bunun bir bölümü Orlov'un icraatının sonucuydu; kısmen de soğuk ha-

* 2019 itibariyle yaklaşık 5 milyon dolar-ed.n.

valaların gelmesi etki göstermişti. Gregori'ye duyduğu güven, kışın erken gelmesi ümidiyle birleşerek bu haftalarda imparatoriçeye güç kazandırdı. Salgının kuzeye doğru ilerleyerek St. Petersburg'a erişeceğinden çok korkmuştu; Pskov ve Novgorod'da epeydir kuşkulu hastalıklar baş göstermişti. Neva Nehri kenarındaki başkenti korumak için çeşitli önlemler alındı: Kontrol noktalarıyla tüm yollara mânialar konuldu; postaların dağıtılmasına fevkalade dikkat gösterildi, her şüpheli ölümden sonra tıbbi inceleme zorunluluğu getirildi. Yurt içi ve dışındaki söylentilerin ve haberlerin etkilerinden de endişe içindeydi. İlk başta kitlesel hastalıklar, şiddet ve korku hikâyelerini bastırmaya çalıştı. Ardından salgının en yüksek noktasında olayları daha fazla alevlendirici söylentileri -örneğin insanların canlı gömüldükleri gibi- durdurmak için Moskova ayaklanmalarına dair resmi bir raporun yayımlanmasını onayladı. Yabancı gazeteler hikâyeyi onun anlattığı şekilde öğrenip yaydılar. Öte yandan şahsi görüşmelerinde olaylardan duyduğu üzüntüyü saklamıyordu. Ambrosius'un ölümü hakkında görüşlerini Voltaire'e yazmıştır: "Ünlü on sekizinci yüzyıl, bu meselede gerçekten çok övgüye layık davrandı. Görüyor musunuz, ne kadar ileri gitmişiz!" Yasama Komisyonu'nun eski başkanı Aleksandr Bibikov'a şöyle yazmıştır: "Büyük Petro'nun otuz yıl boyunca yaşadığına benzer şartlar altında bir ay geçirdik. O tüm güçlükleri şanıyla aşmıştı. Biz de şerefimizle feraha çıkmayı umuyoruz."

Bunalım Kasım 1772 ortasında kaybolmakta olduğundan Katerina halkın şükran duasına katılmasına izin verdi. Orlov 4 Aralık'ta St. Petersburg'a döndüğünde ona taltifler yağdırdı. Bir tarafında efsanevi bir Romalı kahraman, diğer tarafta Orlov'un tasvirini taşıyan altın bir madalyon bastırdı. Üstünde, "Rusya'nın böyle evlatları vardır" yazılıydı. Çarskoe Selo'daki park için üstünde altın yaldızla "Moskova'yı vebadan kurtaran kahramana" yazılı bir zafer takı ısmarladı.

"Kurtaran" ifadesi kayıpların daha da büyük olabileceği anlamında doğru görülebilir. Dönemin bir tahminine göre vebadan Moskova'da şehir nüfusunun beşte birine denk gelen 55.000 kişi ölmüştü. Bir başka tahmine göre ise Moskova'da 100.000 kişi, ülke genelinde 120.000 kişi hayatını kaybetmişti. Hastalığın tekrarını önlemek için Osmanlı'yla savaşın 1774'te sona erişine kadar iki yıl boyunca güney sınırlarında karantina korundu.

56. Bölüm

"Üçüncü Petro"nun Dönüşü

Osmanlı'yla savaşın son ve en şiddetli yılında (1773-74), yabancı bir ülkeyle savaştan çok daha tehditkâr bir bunalım Rusya'nın bünyesinde baş gösterdi. Bu, önderi Don Kazağı Yemelyan Pugaçev'e atfen Pugaçevşina adıyla bilinen isyandı. Pugaçev; Kazakları, kaçak serfleri, köylüleri, Başkırtları, Kalmukları ve halinden memnun olmayan başka kabileleri ve huzursuz grupları tek bir yıl içinde birleştiren, bozkırları silip süpüren, bir noktada Moskova'yı bile tehlikeye sokan bir fırtına yarattı. Çıkan iç savaş ve sosyal devrim anarşiye dönüştü ve yaşanan kargaşalıklar Katerina'nın Aydınlanma inançlarından birçoğunu sarsıp yaşamının geri kalanı boyunca unutamayacağı hatıraları zihnine kazıdı. Saray devrimlerini daha önce yaşayarak tecrübe etmişti. Ancak bu isyan Rusya'nın St. Petersburg ve Moskova şehirlerinden çok ötelere, Don, Volga boylarına ve Urallara uzanan uçsuz bucaksız ve ıssız topraklarında meydana geldi. Ülkenin taşra bölgelerinde içten içe yanan ihtiraslara gözünü açtı ve imparatoriçe olarak ilk görevinin devlet otoritesini kabul ettirmek olduğu kararını almasına yol açtı. Bunu da filozofları değil, askerleri işbaşına çağırarak yaptı.

Rusların çoğunluğu hâlâ bir baskı ve mutsuzluk dünyasında yaşamaktaydı. İsyanlar daha önce de çıkmıştı: Maden işçileri çavuşlarına saldırmış, köylüler vergi mültezimlerine ve gençlerin askere alınmasına direnmişlerdi. Ancak Pugaçev'in ayaklanması sınıf savaşı adı verilebilecek ilk kitlesel infilaktı. Ne Katerina'nın *Nakaz*'ı ne de Yasama Komisyonu'nun mülahazaları önemli bir değişim getirmişti; toprakları işleyen ve madenlerde çalışan serfler hâlâ bir angarya sistemine tabiydi. İmparatoriçe bu durumu değiştirmeye çalışmış ancak imkân bulamamıştı. Asillerine bağımlılığı, imparatorluk idaresinin hantal mekanizma-

sı, Rusya'nın genişliği hep değişimin önüne çıkan engellerdi. En sonunda her şeyi olduğu gibi yerinde bırakmak zorunda kalmıştı. Sonra da Osmanlı'yla savaşın beşinci yılında, Rusya bir patlamaya girdi.

Katerina 5 Ekim 1773'te St. Petersburg'da savaş divanının olağan bir toplantısına katıldı. Başkanlığı, Katerina'nın yirmi iki yıl önce flört ettiği ve askerlik kabiliyetiyle Harbiye Kurulu'nun başına yükselmiş yakışıklı subay General Kont Zahar Çernişev yapmaktaydı. Çernişev, Kazan'ın beş yüz kilometre güneydoğusundaki garnizon şehri Orenburg'da ortaya çıkan isyancı bir Kazak çetesine dair raporu okurken, Katerina onu dikkatle dinledi. Kazaklar arasında huzursuzluk yeni değildi fakat bu kargaşalık öncekilerden farklıydı. Hareketin başında, Katerina'nın suikasttan mucizevi şekilde kurtulmuş kocası Çar III. Petro olduğunu ilan eden birisi vardı. Rusya'nın güneydoğu sınır boylarında at sürerek kışkırtıcı beyannameler yayımlıyor, tahtını yeniden kazanmasına yardım edeceklere özgürlük vaat ediyordu.

Kazaklar özgürlüklerini kısıtlayan hükümdar buyruklarına eskiden beri itiraz etmiş maceracılardı. Baskılardan kaçabilmek için sınır boylarına iltica etmiş, kendi yerleşim yerlerini kurmuş, kendi önderlerini seçmiş ve kendi yasaları ve âdetlerine göre kendi cemaatleri içinde yaşamaktaydılar. Aralarından bazıları geleneksel Ortodoks Kilisesi'nin ulaşamayacağı yerlere kaçmış olan ve sadece kendi kiliselerinde ibadet eden Eski İnançlılardı. Erkekler çoğunlukla mükemmel at binerlerdi. Zor kullanılarak orduya alındıklarında gayrinizami süvari olarak kullanılır, Rusya'nın düşmanlarına dehşet saçarlardı. Leh ve Osmanlı savaşları nedeniyle hükümetin vergi mültezimleri ve askere alım heyetleri kapılarında çok daha sık görünür olmuştu. Kazak cemaatleri Ağustos 1773'e gelindiğinde içten içe kaynıyor, protestolarını yükseltmek için sadece bir öndere ihtiyaç duyuyorlardı. Böyle bir atmosferde çar olduğu rivayet edilen bir adamdan daha iyisi bulunamazdı.

***

Rusya'da sahte hükümdarların ortaya çıkması vakası pek nadir sayılmazdı; ülkenin fırtınalı tarihi eğitimsiz, söylenene kolay inanan halkın hevesle kabul ettiği sahte çarları sıklıkla sahneye çıkarmıştı. Korkunç İvan'ın

oğlu Dimitri olduğu (gerçekte çocuk yaşında ölmüştü) iddiasını öne süren bir düzme çar, Çar Boris Godunov'un elinden tahtını almıştı. Stenka Razin adlı bir Kazak iki yıl boyunca Büyük Petro'nun babası Çar Aleksey'e meydan okumuş ve ele geçirilip öldürülmesinin ardından efsanevi bir halk kahramanına dönüşmüştü. Bizzat Büyük Petro da İsveçlilere karşı Büyük Kuzey Savaşı'nda Hetman İvan Mazeppa'nın idaresi altındaki Ukraynalı Kazakların düşman saflarına geçmesiyle uğraşmak zorunda kalmıştı. Petro'nun 1725'te ölümünü takiben Romanov halefiyetini çevreleyen belirsizlikler II. Petro veya VI. İvan olduğu iddiasındaki bir dizi taht talibini üretmişti. Katerina'nın saltanatının ilk on yılında III. Petro olduğunu iddia eden üç düzme çar belirmiş, bunların tümü de fazla dert çıkartmalarına fırsat verilmeden tutuklanmıştı. Katerina yabancı devletlerin desteklemesi ihtimali dışında bu vakalara ilgi göstermemişti. Ancak daha önceki düzme çarların vaatleri belirgin yerel konuların ötesine geçmemişti. Genellikle az sayıdaki taraftarları sadece yerel devlet görevlilerine karşı tepki göstermiş, çara veya asillere bile karşı gelmemişlerdi. Pugaçev'in isyanını farklı kılan husus imparatoriçenin şahsına yönelik olmasıydı.

İsyan tohumlarının atıldığı bölge, Volga [İdil-e.] Nehri'nin kestiği Don ile Ural nehirleri arasında uzanmaktaydı. Zengin çayırları, sık ormanları, üç büyük nehrin suladığı bereketli kara toprağıyla burası iskân edilmemiş bir bölgeydi. Batı tarafında disiplinsiz, gezgin bir hayattan daha örgütlü ve yerleşik bir hayata yavaş yavaş geçmiş Don Kazakları yaşamaktaydı. Orduya hâlâ çok sayıda asker gönderdikleri halde tarımı ve ticareti de geliştirmişler ve zenginleşmişlerdi. Daha doğudaki Rus ve Hıristiyan olmayan karışık nüfusuyla Volga bölgesi daha az örgütlü ve disiplinliydi; 1770'lerde buralar korunaklı ticaret merkezlerinin, gezgin maceracıların ve başıboş insanların topraklarıydı. Daha da doğuda Yayık Nehri'nin Ural dağlarından batıya aktığı bölgede asıl sınır bölgesi Orenburg eyaleti bulunmaktaydı. Nehirleri balıklarla dolu, tuzlaların çeşitli yerlere yayıldığı, ormanlarından zengin kereste ve kürk elde edilen seyrek nüfuslu bir bölgeydi. Kendisi de Orenburg adını taşıyan en büyük şehri, Sakmara ve Yayık nehirlerinin birleştiği noktada bir kale ve ticaret merkeziydi.

Pugaçev işte bu Orenburg eyaletinin Yayık [Yaitsk] köyünde Eylül 1773'te ortaya çıktı, Çar III. Petro olduğunu ilan edip, tahtını gasp eden

karısının cinayet komplosundan kurtulduğunu iddia etti. Tahtını geri almak, düşmanlarını cezalandırmak, Rusya'yı kurtarmak ve halkını özgürlüğe kavuşturmak için geri dönmüştü. Pugaçev'e göre, karısı asillerin yardımıyla onu tahtından etmiş ve sonra da serfleri özgürlüğüne kavuşturmayı planladığı için öldürmeye çalışmıştı. Bu hikâyeye bazıları inanmaktaydı; III. Petro'nun asilleri devlet görevi zorunluluğundan azat etmesinin ardından bir sonraki amacının serflere özgürlük vermek olduğu ve imparatoriçenin onu engellediği rivayeti yıllardır etrafta dolaşmaktaydı. Hatta bazıları bu konudaki kararnamenin bile hazırlandığını, ancak tahtını gasp eden karısı tarafından sonradan yok edildiğini söylemekteydi. Kısa süreli saltanatında hiç sevilmemiş III. Petro, bu hikâyeyi kabul edenler için bir kahraman haline gelmekte, Katerina ise despot karısına dönüşmekteydi.

Pugaçev'in uzun boylu, dar omuzlu, genellikle Almanca konuşan, askerliği talim meydanlarından ibaret, muharebe alanına hiç çıkmamış III. Petro ile hiçbir benzerliği de yoktu. Bu yeni "Petro" kısa boylu, tıknaz ve adaleliydi; düz siyah saçları kâküller halinde alnını örtüyordu; kısa, sık bir siyah sakalı vardı; ağzında bazı dişleri eksikti. Ancak III. Petro kısa bir süre hükümdarlık ettiği ve Rusların çoğu neye benzediğini hiç görmedikleri için bu fiziksel aykırılıklar onu saf dışı bırakmıyordu. Sakallı subaylarıyla çevrili olarak ellerinde sancakları sallayan Kazak ve aşiret askerinden kurulu ordusunun başında taşra bölgelerini bir baştan bir başa dolaşan bu yeni Petro, karizmatik bir şahsiyet, tüm Rusların özgür yaşayacakları parlak bir gelecekten bahseden deneyimli bir askerdi. Taraftar bulmakta pek güçlük çekmemekteydi. Hayatlarında hiç çar görmemiş güneydoğu eyaletlerinin halkı için bu kısa boylu, enerjik, herkesi kendine çeken insan, siyah sakalı, kızıl kaftanı ve kürk başlığıyla hükümdar tasavvuruna yakışıyordu.

Gerçekte ise Yemelyan Pugaçev 1742 civarlarında Aşağı Don havzasındaki Kazak cemaatlerinden birinde doğmuş bir Kazaktı. Küçük bir çiftliğe sahipti, bölgeden bir kadınla evliydi ve üç çocuğu vardı. Rus ordusuna alınmış, Lehistan'daki süvari birliklerinde hizmet görmüştü. Rumyantsev'in ordusunda 1769'da vazife almış ve yine Türklere karşı 1770 seferine katılmıştı. 1771'de firar etmiş, yakalanıp kırbaçlanmış ve yine kaçmıştı. Doğu bozkırlarına ulaşabilmiş ancak memleketine ve Don

bölgesindeki ailesine dönmemişti. Bunun yerine Aşağı Volga'ya geçmiş, bir Eski İnançlı cemaatten diğerine dolaşmıştı. Kasım 1772'de Yayık Kazakları arasında güvenlik bulmak için Yayık Nehri'ne ulaşmıştı.

Pugaçev bu yörelerde gezinirken Aşağı Volga halkının zihniyeti hakkında bilgi edindi; kendisine benzer şekilde onların da devlet otoritesine şiddetli bir düşmanlık duyduğunu anladı. Paylaştıkları bu nefret onun askeri tecrübesiyle birleşince Yayık Kazaklarının etrafında birleşebilecekleri bir şahsiyet haline geldi. Yerel görevlilere ve diğer zulmedenlere karşı başlarına geçmeyi önerdiğinde memnuniyetsiz Kazaklardan kabul gördü. Pugaçev teşhis edilip tutuklandığında ve sorgu için Kazan'a götürüldüğünde planları ertelendi. Altı ay sonra tekrar kaçtı ve Mayıs 1773'te Yayık'a geri döndü. Eylül ayında Yayık valisi yerini öğrenip yakalamak için harekete geçtiğinde Pugaçev ve Kazak muhalifler hemen isyanlarını bildirdiler. Pugaçev işte bu sırada Çar III. Petro olduğunu ilan etti.

Halkı devletin tacizlerinden kurtarmayı ve eski yaşam biçimine dönmeyi vaat etmekteydi. Kazak Eski İnançlıların hırpalanmasına da son vermeyi vaat ediyordu. "Tüm eski suçlardan af" ve "kaynaklarından ağızlarına kadar nehirlerden, her iki yanlarındaki çayır ve topraklardan, üstlerinde yetişen ağaç ve hayvanlardan özgürce faydalanma" sözünü vermekteydi. Bedava tuz, silah, kurşun, barut, gıda ve her Kazak'a yılda on iki ruble para taahhüt ediyordu. 17 Eylül 1773'te dağıtılan bir "imparatorluk beyanname"si şöyledir: "Size ve çocuklarınıza ve torunlarınıza ebedi özgürlük veriyorum. Artık efendiler için çalışmayacak ve vergi vermeyeceksiniz. Haçınızı ve kadim dualarınızı, uzun saç ve sakalınızı size hediye ediyoruz." Belirli düşmanların adını da vermekteydi: "Tanrı St. Petersburg'a ulaşmama izin verirse, kötü huylu karım Katerina'yı manastıra kapatacağım. Sonra da tüm köylüleri özgür kılıp son adama kadar asillerin kökünü kurutacağım."

Bu mesaj Yayık Kazaklarından ötelere de taşındı. Başkırtlar onu desteklediklerini açıkladılar. Kalmuklar, Kırgızlar ve Aşağı Volga'nın diğer yarı göçer aşiretleri onları izledi. Kısa süre içinde tarım serfleri ve köylüler de ona katılmaya başladı. Az sayıda insan kılıçlarını ve mızraklarını taşıyarak at sırtında gelirken çoğunluk sadece tarım aletlerini -orak, balta ve bellerini- beraberlerinde getiriyorlardı. Kış gelmeden Ural maden ve haddehanelerinin sanayi serfleri de arkasında toplanıyordu.

Pugaçev ilk önce Yayık Nehri'ne bakan yüksek bir sırtın üstüne kurulu küçük Yayık Kalesi'ne saldırdı. Kendisinin yanında üç yüz, kale komutanının ise bin kadar adamı vardı ancak komutanın askerlerinin birçoğu Kazak'tı. Bu askerlerin hemen firar etmesi üzerine komutan kaleye geri çekildi ve yerleşim alanının geri kalanını isyancılara terk etti. Pugaçev onu kalede bırakıp nehirden yukarı hareket etti. 5 Ekim'de daha büyük bir şehir olan Orenburg'daki devlet kalesine ulaştı. Pugaçev'in kuvvetleri artık üç binden fazla kişiye yükselmiş, topçu dışında garnizonun mevcudunu geçmişti. Askerler bir kez daha yetmiş topun koruduğu kaleye çekildiler; isyancılar da yine istihkâmları baskınla ele geçirecek kadar güçlü değildi. Bu defa Pugaçev savunma güçlerini aç bırakarak teslime zorlamaya karar verdi ve karargâhını beş kilometre uzaklıktaki Berda'da kurdu.

Kasım ayı geldiğinde düzme çarın taraftarları sürekli gelen yeni gönüllülerle artmaktaydı. Pugaçev'in çağrısı artık Volga, Yayık ve Batı Sibirya arasındaki bölgeyi aşmaktaydı. Aralık ayında bin kadar daha Başkırt ve Ocak 1774'te iki bin Tatar ordusuna katıldı. Fabrika serfleri ve köylüler Urallardaki bakır haddehanelerini ve diğer maden atölyelerini ele geçirdiler; kısa zamanda kırk dört haddehane ve maden isyancı ordusuna top ve cephane temin etmekteydi. Bu çığ gibi büyüyen desteğin ilginç bir istisnası vardı: Pugaçev'in aralarında yetiştiği Don Kazakları göze batarcasına ona katılmamışlardı.

Yayık ayaklanmasının haberi St. Petersburg'a geç ulaştı. Duyulduğunda ise imparatoriçe ile danışmanları istiflerini bozmadılar; öteden beri istikrarsız bir bölgede, yerel bir mesele çıkmış gibiydi. Katerina ve savaş divanının dikkati Lehistan ile Rus ordularının sert bir mücadeleye giriştikleri ve gelecek yaz altıncı yılına girecek Türklerle savaşı sona erdirmeyi umdukları Tuna cephesine yoğunlaşmıştı. Ordu can havliyle yeni bir taarruz hazırlığına girmişken, başka bir yere ayrılabilecek fazla birlik yoktu. Elden gelenin en fazlası General Vasili Kar'ı beraberinde küçük bir müfrezeyle Kazan'a sevk etmekti. İlaveten, Pugaçev'in çağrılarını etkisiz kılmak için Katerina sadece isyana karışan bölgelerde dağıtılmak üzere bir beyanname hazırlattı; bunun dışında sıkıntılar gizli tutulacaktı. Pugaçev'in sahteciliğini "çılgınlık" ve "halk arasında çıkan, Tanrı'dan mahrum kargaşa" ifadeleriyle lanetledi ve "baş haydut, müna-

fık ve sahtekârın" yenilmesi ve yakalanması için General Kar'la işbirliği yapılmasını istedi. Ne yazık ki o ve danışmanları Kar'ın karşısına çıkması için gönderildiği düşmanın gücünü azımsamışlardı. Kar, Orenburg'a yaklaştığında isyancı ordusunun sayısının tahmininden çok daha fazla olduğunu gördü; ayrıca yeni katılımcılarla bu sayı günbegün artmaktaydı. Pugaçev'in idaresindeki isyancılar Kar'ın ufak kuvvetini bozguna uğrattılar. Kar ellerinden kurtulup başına geleni haber verdiğinde dikkate alınmadı. Simbirsk'ten hemen bir başka küçük bir sefer düzenlendi. Pugaçev bu kuvveti de kolaylıkla mağlup edip başındaki albayı astı.

Pugaçev Berda'daki kışlasında çar rolünü zevkle oynamaktaydı. Al bir kaftan giyinmiş, kadife bir başlık takmış ve bir elinde küre diğer elinde asa tutarak önünde eğilen maruzatçılara yukarıdan bakmaktaydı. Okuma yazması olmadığından emirlerini yanındaki bir kâtibe yazdırmakta, "Büyük Hükümdar, Rus Çarı, İmparator III. Petro" sıfatıyla imza attırmaktaydı. Tahta çıktığından itibaren ismini kendisinin yazmasını uygun görmediğini duyurmaktaydı. Adına tasvirlerini yansıtan, III. Petro imzalı madalyalar bastırdı.

Her gün tıka basa yemek yiyor, sürekli içiyor ve yoldaşlarıyla Kazak şarkıları söylüyordu. Yanındakilerin birçoğu artık "soylu kişiler"di. Gerçek asillerin kökünü kazımaya yemin ettiğinden yakın arkadaşlarına unvanlar dağıtmış, bunlara Katerina'nın sarayının önde gelen mensuplarının adlarını vermişti. Etrafında bir Kont Panin, bir Kont Orlov, bir Kont Vorontsov ile bir Mareşal Kont Çernişev vardı. Bu yeni yüksek zevat, öldürülmüş subayların üniformalarından sökülme madalyalarla donatılmaktaydı. Bunlara Baltık kıyılarında gelecekte ellerine geçecek mülkler bahşedilmekte; hatta bazılarına hediye olarak serfler verilmekteydi. Don kıyısındaki karısını ve çocuklarını terk etmiş olan Pugaçev Şubat 1774'te bir Yayık Kazağının kızı olan Yustina Kuznetsova ile "evlendi" ve onu bir düzine Kazak nedimeyle çevreledi. İmparator ve "Emperyal Majesteleri" sıfatıyla hitap edilen Yustina için her gün dualar okunmaktaydı.

Pugaçev'in yaverleri yanlarında oturan imparatorluk iddiasındaki adamın gerçekte cahil bir Kazak, sözde imparatoriçenin Urallı bir Kazak kızı ve onun gayrimeşru eşi olduğundan asla şüphe içinde değillerdi. Gerçek karısı Don bölgesinde, sözümona karısı gaspçı İmparatoriçe Ka-

terina ise St. Petersburg'daydı. Kısa "saltanatının" büyük kısmında hem kendisi hem yakın çevresi bu birbirine geçen gerçeklik ve hayali dünyalarda yaşadılar. Oynadıkları amatör tiyatrodan kimse şikâyet etmemekte ve Pugaçev, dillendirilmeyen bir mutabakatla oynadıkları oyundan faydalanmaktaydı. Ayaklanmanın artan ivmesinin ona istediğini yapma izni verdiğine inanan cahil Kazak, hareketlerine sınır getiremiyordu.

Kurduğu hayal âleminin arka yüzüne kan ve korku hâkimdi. Pugaçev'in asillerin öldürülmesi gerektiğini ilan eden fermanları bir nefret dalgasını harekete geçirdi. Köylüler toprak sahiplerini, ailelerini ve nefret ettikleri kâhyalarını öldürdüler. Tevekkül sahibi, Tanrı'ya, çara ve efendilerine muti kabul edilen serfler kendilerini bir zalimlik dalgasına bıraktılar. Asiller saklandıkları yerlerden sürüklenerek çıkartıldı, derileri yüzüldü, canlı canlı yakıldı, parçalara ayrıldı veya ağaçlara asıldı. Çocukların uzuvları kesildi veya ebeveynlerinin gözü önünde boğazlandı. Kadınlar kocalarının önünde tecavüz edilene kadar esirgendi, sonra da boğazları kesildi veya arabalara konulup ganimet olarak götürüldü. Aradan çok zaman geçmeden Pugaçev'in kışlası asilere hediye olarak dağıtılan esir dullarla ve kızlarıyla doldu. "Gaspçı Katerina'ya" bağlı kalmakta direnen köylüler sıra sıra asıldı; yakınlardaki dere yatakları cesetlerle doldu. Soruşturmacıların ne işitmek istediğini bilemeyen çaresiz şehir ahalisi kimi meşru hükümdar tanıdıkları sorulduğunda "sen kimi temsil ediyorsan onu" cevabını veriyorlardı.

Çığ gibi büyüyen Pugaçev'in ordusu uzun yollarda ilerlerken toprak sahiplerinin malikânelerinden alevler yükseliyor, ufukları duman bulutları perdeliyordu. Şehirler ve köyler kapılarını açarak teslim olmaktaydı. Papazlar hemen gidip isyancıları ekmek ve tuzla karşılıyorlardı. Küçük garnizonların subayları asılmakta, erlere ise taraf değiştirme veya ölüm seçeneği verilmekteydi.

Katerina, olayın vahametini tam kavrayamadığı ilk aşamalarda Batı Avrupa'nın gözünde ayaklanmanın önemini küçültmeye çalıştı. Ocak 1774'te Voltaire'e yazdığı mektubunda "şu küstah Pugaçev"in "sıradan bir yol kesen haydut" olduğundan bahsetmekteydi. Şahsi düzeyde Pugaçev'in garabetlerinin St. Petersburg'daki meşhur misafiri, *Ansiklopedi* yazarı Denis Diderot ile sohbetlerini bozmasına izin vermek niyetinde değildi. Voltaire de Aydınlanma'nın bu önemli şahsiyetiyle

görüşmelerine "bu haydudun maceralarının" karışmaması gerektiğinde mutabıktı. Katerina, Avrupa basınının "Urallarda biraz sıkıntı yaratan Marki de Pugaçev" hakkında fazla gürültü çıkardığından şikâyet etti. Bu yüzsüz adamın aslında III. Petro olduğu iddiasını haber verdiği Voltaire onun hafife alan, önemsemez edasını benimsedi ve d'Alembert'e "Orenburg vilayetinde çıkan şu yeni koca"dan bahsetti. Ancak bu "yeni koca" ve "Kazak haydutu" Katerina'nın kabul ettiğinden daha fazla dert çıkarıyordu. Pugaçev'in ordusunun on beş bin kişiye yükseldiği 1774 ilkbaharında Katerina, yerel bir Kazak isyanının milli bir ihtilale dönüştüğünü anladı. General Kar'ın "mücrimi" ele geçirememesinin ve Orenburg'da kuşatma altındaki valinin ciddi gıda ve mühimmat darlığını haber vermesinin ardından Voltaire'e, "altı haftadan fazladır dikkatimi aralıksız bu meseleye vermek zorunda kaldım" itirafında bulundu.

İsyancıları ezme kararı veren Katerina tecrübeli General Aleksandr Bibikov'u göreve çağırdı ve ona Güneydoğu Rusya'daki askeri ve mülki makamlar üzerinde tam yetki verdi. Bibikov, Prusya ve Lehistan savaşlarını görmüş eski bir askerdi ve Yasama Komisyonu başkanı sıfatıyla milli bir itibar elde etmişti. Osmanlı savaşı düzenli ordunun mühim bir kısmının cepheden çekilmesini engellediği halde bulunabilen her birlik Bibikov'a tahsis edildi. Kazan'a 26 Aralık'ta ulaşan Bibikov, ordugâhını kurdu ve durumu istikrara kavuşturmak için derhal bazı adımlar attı. Asiller gönüllü milis güçleri kurmaları, sadık köylüleri silahlandırmaları için ikna edildi. Katerina "içten içe kaynayan bir yobazlık veya siyasi hesaplar ve karanlık fikirlerle harekete geçirilmiş bu karmakarışık güruhun" çıkardığı isyanın sebeplerini araştıracak bir tahkik komisyonu kurmasını da Bibikov'a emretmişti. Ele geçirilen isyancılar yabancı etkisinin işe karışıp karışmadığı hususunda sorgulanacaktı. Osmanlı işin içinde miydi? Peki ya Fransa? Pugaçev'i ne veya kim III. Petro adını takınmaya teşvik etmişti? Tebaasını ilgilendiren bir komplonun herhangi bir izi mevcut muydu? Eski İnançlılarla Pugaçev'in bağlantısı neydi? Şikâyetçi asillerle ne ilişki içindeydi? Bibikov'a işkenceye başvurmaması talimatı verildi. Bibikov'a "soruşturmalar sırasında kırbaca ne ihtiyaç var?" diyordu. "On iki yıl boyunca gizli servisler soruşturma sırasında benim karşımda tek bir kimseyi kırbaçlamadı ve yine de her vaka usulünce çözüme kavuştu ve her zaman ihtiyacımızdan fazla bilgi elde ettik." Suç tespit edildiği takdirde, Bibikov'a ölüm cezası verme yetkisi

tanındı. Asillerin ve devlet görevlilerinin davalarında ise hüküm, onay için imparatoriçeye gönderilecekti.

Bibikov'u vazifesine göndermeden önce Katerina, sadece isyan bölgesinde kullanılmak üzere bir başka beyanname hazırlatmıştı:

> Bir ordu kaçağı ve bir firari ... kendisi gibi serserileri toplamakta ve müteveffa imparator III. Petro'nun adını kendisine yakıştırma küstahlığında bulunmaktadır... Sadık tebaamızın yorulmak bilmeden huzurunu temin için Pugaçev'in hırslı hesaplarını tamamen yok etmek, bu bölgelere dağıtılmış küçük askeri müfrezelere saldırma küstahlığında bulunan, esir aldıkları subayları katleden haydut çetelerini ortadan kaldırmak için gereken tedbirleri aldık.

İki hafta sonra, raporların isyanın genişlediğini doğrulamasıyla Katerina ayaklanmanın artık halktan saklanamayacağına karar verdi. Kararını açıklamak için Novgorod bölgesi valisine bir mektup gönderdi:

> Orenburg halen iki aydır dehşet verici zulümler ve vahşetlere girişen bir haydut sürüsü tarafından kuşatma altındadır. General Bibikov birliklerle oraya sevk edilmiş olup Rusya'ya ne şan ne de yarar getirecek bu karışıklığı gidermek için vilayetinizden geçecektir. Ümit ederim ki Tanrı'nın yardımıyla muzaffer olacağız. Bu ayaktakımı, başlarında cahil olduğu kadar da yüzsüz bir sahtekârın bulunduğu bir serseriler yığınıdır. Muhtemelen hepsinin sonu idam tahtasıdır; ancak idamı hiç sevmeyen benim için bu nasıl bir beklenti olabilir? Avrupa kamuoyu bizi Çar Korkunç İvan'ın zamanına indirgeyecektir. Bu berbat sergüzeştten beklememiz gereken şeref bu kadardır.

Kazan'a Aralık sonunda ulaşan Bibikov vaziyeti St. Petersburg'dakilerin düşündüklerinden daha ciddi buldu. Değerlendirmesine göre kişi olarak Pugaçev'den korkulmasına sebep yoktu. Diğer taraftan ona, yaygın ve popüler bir huzursuzluğun simgesi olarak gayet önem atfedilmeliydi. Bibikov'un güçleri altı aydır kuşatma altındaki, gıda darlığına düşmüş Orenburg'u kurtarmak için süratle saldırıya geçti. Pugaçev dokuz bin asker ve otuz altı topla karşı koysa da muharebenin sonucunu düzenli ordunun profesyonel topçu kuvvetleri belirledi. Pugaçev bozguna uğradı ve dört bin askeri ele geçirilirken "III. Petro" dörtnala Berda'ya kaçtı. Orenburg kuşatması sona ermişti.

Pugaçev'in Berda'daki karargâhında yardımcıları ve taraftarları kaçmaya hazırdılar. Ancak sadece atı olanların yakayı sıyırabileceklerini biliyorlardı. "Köylüleri kaderlerine bırakın" fikrine sarıldılar, "sıradan insanlar savaşçı değildir; onlardan ancak koyun olur," dediler. Pugaçev 23 Mart'ta Berda'daki kışlasından beraberinde iki bin adamla ayrılıp ordusunun geri kalanını terk etti. Bibikov'un öncü birlikleri aynı gün Berda'ya girdiler. Ancak zaferin mimarı Bibikov'un aniden ateşlenip ölmesiyle arada denge sağlandı. Katerina onun ölümünden ötürü üzüntü duydu ve emri altındaki subayların onun görevini tamamlayacaklarını varsaydı. Pugaçev bu esnada Urallara kaçıp kaybolmuştu.

Bibikov ölmeden önce "yabancı şüphesi tamamen temelsizdir" güvencesini Katerina'ya vermişti. Katerina bunun ardından Voltaire'e yazdığı mektupta "bu çılgınca olayın" sebebini "Orenburg bölgesinin, Rusya'nın geçen kırk yılda kurtulmak istediği, hiçbir işe yaramayan, Amerikan kolonilerine yerleşen türden insanlarla meskûn olmasına" bağlamaktaydı. Yeterince sert önlemlerin alınmadığından şikâyet eden arkadaşı Hamburglu Frau [Almanca "bayan"] Bielcke'ye mektubunda isyancı mahkûmlara merhametli davranma politikasını savunmuştur: "İdamı bu kadar sevdiğin için dört veya beş talihsizin şimdiden asıldığını sana söyleyebilirim. Bu tür cezaların nadiren verilmesinin her gün uygulandığı yerlere göre bin kat daha fazla etki yarattığını da söyleyebilirim."

Katerina isyanın sona erdiğine inanıyordu. İzleyen üç ay boyunca dikkatini Pugaçev'den ayırıp Tuna'daki Rus taarruzuna çevirdi. Ayaklanmanın sebeplerine dair soruşturmayı izlemeyi ise sürdürdü. Komisyonun 21 Mayıs 1774 tarihli raporu Bibikov'un daha önceki değerlendirmesini yineleyip ülke içi bir komplo veya yabancı parmağı ihtimallerini dikkate değer bulmadı. Ayaklanmanın kabahati Pugaçev'in Yayık Kazakları, aşiret halkları ve Ural madenlerinde çalıştırılan serflerin hoşnutsuzluklarını istismar etmesinde bulundu. Pugaçev zalim ve eğitimsiz biri olarak tasvir edilirken, soruşturmacılar bir yandan da kurnaz, ikna edici ve uyanık olduğu konusunda uyardılar. Öldürülene veya zincirlenip devlet görevlilerinin eline teslim edilene kadar ihmal edilemeyecek veya akıllardan uzak tutulamayacak tehlikeli bir insandı.

57. Bölüm

"Marki de Pugaçev"in Son Günleri

Katerina gizli komisyonun raporunu Mayıs 1774 sonunda okuduğunda anlatılanlara Pugaçev ayaklanmasının son duası gözüyle bakmıştı. Fakat bunun ardından Pugaçev'in 11 Temmuz'da Volga üzerindeki Kazan şehrinde yirmi bin kişilik bir orduyla belirdiğini şaşkınlıkla öğrendi. Ertesi gün neredeyse savunmasız şehre baskın yapmış, ele geçirmiş ve yakıp yıkmıştı. Bir sonraki hedefinin çoktandır vaat ettiği üzere Moskova olduğunu da duyurmaktaydı: "Tanrı bana devlet karşısında kuvvet verirse ve Moskova'yı zapt edersem, herkese Eski İnançlıları takip etmelerini ve Rus kıyafetleri giymelerini emredeceğim. Sakalların kesilmesini yasaklayacağım ve saçları Kazak usulünce kestireceğim."

Kazan Temmuz 1768'deki ziyareti sırasında karışık milletlerden on bin kişilik nüfusuyla Katerina'yı büyülemişti. Şimdi ise saldırı şehrin az sayıdaki savunma gücünü hızla ezmiş ve Pugaçev'in adamları büyük kısmı keresteden inşa edilmiş şehri ateşe vererek küle çevirmişlerdi. Yangına bir cinayet, tecavüz ve yağma kasırgası da eşlik etmişti. Avrupa kıyafetleri içindeki sakalsız erkekler derhal katledilmiş, yabancı elbiseleri giyen kadınlar Pugaçev'in kampına sürüklenmişti. Kazan'ın iki bin dokuz yüz binasından üçte ikilik bölüm tahrip edilmişti. Canlarını kurtarabilen asiller ve aileleri Moskova'ya kaçmışlardı.

Eski başkent bu olay üzerine savunma hatlarını hazırlamaya başladı ancak Pugaçev görünmedi. Daha önce süratle Kazan'a çıkartılmış bir Rus ordusu şehri kurtarmak için zamanında yetişememekle beraber, 15 Temmuz'da Pugaçev'i yakalayıp mağlup etmişti. Ertesi gün sahte çar on beş bin askerle tekrar belirdi. Dört saat süren muharebede isyancı ordusu bozguna uğratıldı; iki bin kişi öldürüldü, beş bin kişi de esir alındı. Muharebeden sonra Pugaçev'in kampında esir tutulan on bin erkek ve kadın serbest bırakıldı. Taht talibi ordusunun geri kalanıyla birlikte, güneye doğru Volga'nın aşağı bölgelerine kaçtı.

Kazan'ın zapt edilmesi ve yakılması Pugaçev ayaklanmasının eriştiği en yüksek noktaydı. Burada mağlup edilmemiş olsaydı, Moskova üzerine yürüyebilir, isyanı serf sahibi Rusya'nın kalbine taşıyabilirdi. Sahte hükümdar hemen bunun ardından Rus-Türk antlaşmasının akdedildiğini öğrendi ve hükümetin eline daha fazla düzenli birliğin geçeceğini kavradı. Ağustos ayına gelindiğinde General Vasili Suvorov komutasında tecrübeli bir Rus ordusu Tuna seferini sona erdirmiş, üstüne yürümek için yola çıkmıştı. Yenilgi ve ricatlarla moral kaybeden Pugaçev'in adamları isyanlarının sonuçları hakkında endişelenmeye başlamış, artan sayılarda firar etmekteydiler.

Pugaçev o esnada az sayıda serf sahibi küçük mülk sahiplerinin bölgesine girmekteydi. Yeni bir ordu toplama gayretiyle bu serflere seslenip efendilerine karşı ayaklanmalarını istedi. Onlara özgürlük vaat etmekte, "ebediyen Kazak olma, vergilerden, harçlardan, askere alınmaktan, şeytan toprak sahiplerinden ve rüşvetçi hâkimlerden kurtulma" sözü vermekteydi. Bazı serfler sahiplerinden kaçıp tarafına geçmekle birlikte sayılar giderek düşmekteydi; isyan tökezlemekte, dinamizmini ve maksadını yitirmekteydi. Güneye yönelen Pugaçev çocukluk memleketi olan Don Kazaklarının ülkesine geri döndü. Ancak sahte hükümdarlar, aralarında yetiştiği insanlar arasında fazla bir başarı elde edemezler. Don Kazakları, "Neden kendisine Çar Petro adını vermiş?" sorusunu sordular. "Bu bizim Yemelyan Pugaçev, karısı Sofya ile çocuklarını terk etmiş bir çiftçi."

Pugaçev'in aniden Kazan önünde belirmesinden sonra Katerina hükümetinin rahatlamakta çok acele ettiğini anladı. 14 Temmuz'da düzenlenen bir divan oturumunda Rumyantsev'in Tuna'daki zaferlerinin Rusya'yı barışa yaklaştırdığını beyan etmişti. Bunun ardından 21 Temmuz'da, yani Rumyantsev'in oğlunun Türklerle barış haberini getirmesinden iki gün evvel, Kazan'ın yakılmasının haberi Moskova'ya ulaştı. Katerina divanı topladığı o günün sabahı ne Kazan'ı yakmasından sonra Pugaçev'in yenildiğini, ne de Osmanlı'yla barışın sağlandığını biliyordu. Kazan haberinden "fevkalade sarsılarak" divanın müzakerelerine ara verdi ve güveni tekrar tesis etmek için derhal Moskova'ya gideceğini duyurdu. Nikita Panin sözü alıp beklenmeyen gelişinin halkı yatıştırmak yerine daha da telaşlandıracağını söyleyene dek danışmanları sessiz kaldılar. Bunun üzerine Moskova yakınlarında emekliliğini

geçiren ve eldeki en tecrübeli asker olan Panin'in küçük kardeşi General Petro Panin'in Pugaçev'e karşı komutanlığa atanmasına karar verildi.

Katerina bu seçimi tereddütle onayladı. Petro Panin'in askeri yeteneklerini takdir ediyor ancak şahsından hoşlanmıyordu. Panin birçok defa Rusya'nın bir erkek tarafından idare edilmesi gerektiğini dillendirmişti; tercihi de Grandük Pavel'di. Katerina ayrıca sert bir asker olarak şöhreti ve alışılmamış tavırları sebebiyle de endişe duyuyordu. Karargâhında bazen gri bir ipek sabahlık ve pembe kurdeleli bir Fransız gece başlığıyla görülmekteydi. Türklere karşı savaşta kazandığı başarılardan ötürü yeterince taltif edilmediği düşüncesine kapılarak aniden emekliliğe çekilmesine yol açan teatral karakterinden de rahatsızlık duymuş, 1773 sonbaharında "şu küstah gevezenin" gözetim altında tutulması için yetki vermişti. Şimdi ise zorunluluk karşısında Petro Panin'i görevlendirirken yeni hayranı Gregori Potemkin'e bir itirafta bulundu: "Pugaçev'den duyduğumuz korkuyla tüm dünyanın gözü önünde beni şahsi olarak tahkir etmiş bir lafebesini takdir ediyor ve ülkede insan kalmamış gibi bu göreve getiriyorum." Katerina'nın hükümdarlık niteliği yine de kadın olarak dargınlığından önde geldi ve 22 Temmuz'da Petro Panin komutanlığa atandı. Ertesi gün 23 Temmuz'da Osmanlı'yla barış yapıldığı haberi St. Petersburg'a ulaştı. Katerina iki defa memnuniyet duymaktaydı: Küçük Kaynarca Antlaşması'nın getirdiği toprak kazançları çok mühimdi ve ayrıca orduları artık serbest kalıp Pugaçev'in karşısına çıkabilecekti.

Petro Panin, ayaklanmayı bastırmakla görevlendirilen tüm askeri birliklerle isyandan etkilenen bölgelerdeki tüm devlet görevlileri ve halk üzerinde yetki talep etmişti. Katerina devamla Potemkin'e şöyle dedi, "Görüyorsunuz dostum, Kont [Nikita] Panin kardeşini sınırsız yetkilerle ülkenin en büyük kısmının yöneticisi yapmak istiyor. Bunu imzalarsam sadece Prens Volkonski [Moskova genel valisi] gücendirilip aptal konumuna sokulmayacak, ben de herkesin karşısında birinci sınıf bir yalancıyı ve beni tahkir eden bir insanı taltif eder vaziyete düşeceğim."

Katerina tamamen Petro Panin'e teslim olmadı. Türkler karşısındaki kapsamlı zaferinden ve Kazan'da Pugaçev'in yenilgiye uğratılmasından yüreklenerek yetkilerini doğrudan isyandan etkilenen vilayetlerle sınırladı ve araştırma komisyonunun doğrudan şahsi gözetimi altında kalacağını duyurdu. Panin'in yetkileri ikinci komutanlığına Suvorov'un getirilmesiyle daha da budandı. Bibikov gibi Panin de isyancı vilayetlerdeki

asilleri ordusuna almak için teşvik edildi. Ödül olarak da serfler üzerindeki mutlak yetkileri dahil aristokrasinin tüm imtiyazları hükümet tarafından garanti edilecekti. Bu yöntem sonuç da verdi: soylular asker, para ve ikmal malzemelerini bulup buluşturdu ve ordunun kullanıma sundu.

Panin'in sahadaki cezalandırma yöntemleri Pugaçev'den sadece bir ölçüde daha az zalimdi. Ordu daha önce Bibikov'un komutası altında ele geçirdiği esirlere merhametli davranmıştı. Orenburg'un kurtarılmasından sonra Pugaçev'in taraftarlarından esir edilenlere güvenli geçiş imkânı verilmiş ve memleketlerine gitmeleri söylenmişti. Kazan dışındaki muharebelerde tutsak düşenler de ellerine on beş kopek seyahat parası verilip serbest bırakılmıştı. Şimdi ise isyan, Pugaçev'in Volga'nın aşağı bölgelerine her yeri tahrip ederek inmesiyle son aşamasına girerken Panin sert misillemelere girişti. 24 Ağustos'ta yayımladığı beyanla isyana katılan herkesi dört parçaya ayırarak öldürme tehdidinde bulundu. Panin, kendisine Katerina tarafından tanınan yetkileri aştığını bilmekteydi ancak uzaklardaki hükümdarını umursamadı.

Katerina Ağustos ayını Pugaçev'in Volga boylarını yakıp yıkmasını endişeyle izleyerek Çarskoe Selo'da geçirdi. Ay sonunda Voltaire'e "sonuç getirici bir şeyler" beklediğini söyledi, "zira on gündür Panin'den bir haber almadım. Kötü haber iyilerden daha çabuk ulaştığına göre, iyi bir şeyler işitmeyi umuyorum." Suvorov'un tecrübeli askerleri ilerledikçe Pugaçev'in ordusu erimekteydi. Yine de son ana kadar korku salmaya devam ettiler. Pugaçev 26 Temmuz'da Saransk'ta valinin dul karısının evinde yemek yedi ve sonra da onu pencereden astı. Asiller gruplar halinde baş aşağı asılıp başları, elleri ve ayakları kesilerek idam edilmekteydi. Süvariler 1 Ağustos'ta Penza'nın pazar alanında "III. Petro"nun geldiğini duyurdular ve "geleneksel ekmek ve tuzla karşılanmazsa kasabadaki bebekler dahil herkesin katledileceğini" duyurdular. Pugaçev geldi, istediği gibi karşılandı, iki yüz erkeği zorla ordusuna aldı ve vali ile eşraftan yirmi kişinin kapatıldığı hükümet konağını yaktı. Bir başka şehirde, sakinlerden "yıldızlara yakın olsun" diye bir astronom idam edildi.

Pugaçev'in hemşerisi Don Kazaklarının arasından adam bulma gayretleri büyük ölçüde dikkate alınmadı. Yakalayanlara yirmi bin ruble*

* 2019 itibariyle yaklaşık 1 milyon dolar-ed.n.

ödül vaat edildiğini ve deneyimli devlet ordularının yaklaştığını herkes bilmekteydi. Birçokları da zaten Pugaçev'in III. Petro olmadığını biliyordu. Çaritsin önünde (daha sonra Stalingrad adı verilen bu şehir halen Volgograd adını taşımaktadır) 21 Ağustos'ta belirip Don Kazaklarının önderleriyle görüşmek için atıyla ileri çıktığında herkes tarafından tanındı ve sahteciliği yüzüne vuruldu. İki gün sonra 24 Ağustos'ta Çaritsin'in güneyindeki Sarepta mevkiinde son bir yenilgiye uğradı. Yenilgi bozguna dönüştü ve Pugaçev otuz adamıyla Volga'dan karşıya yüzerek canını kurtardı. Ancak açlık, yenilgi ve korku etrafındaki herkesin sadakatini tüketiyordu.

Ayaklanmasını başlatmasından tam bir yıl sonrasına rastlayan 15 Eylül 1774'te Pugaçev başladığı noktaya geri dönmüştü; tekrar Yayık Nehri üzerindeki Yayık kasabasındaydı. Burada ihanet yoluyla kendilerini kurtarmayı uman korku içindeki bir grup yardımcısı uyuyan önderlerinin üzerine atıldılar. "İmparatorunuza el kaldırmaya nasıl cesaret edersiniz" diye haykırdı, "hiçbir şey elde edemeyeceksiniz." Sözlerine kulak asılmadı ve elleri zincirlenerek Petro Panin'e teslim edildi.

Panin 30 Eylül'de Katerina'ya yazarak "cehennem canavarını" gördüğünü bildirdi. Pugaçev sahteciliğini sürdürmek için herhangi bir gayrete girmemişti. Dizlerine kapaklanmış, Yemelyan Pugaçev olduğunu beyan etmiş ve III. Petro kisvesine girdiğini kabul ederek Tanrı ve Emperyal Majesteleri karşısında günah işlediğini ikrar etmişti. Ayakta duramayacağı kadar küçük bir demir kafese kapatılmış, kafes ise iki tekerli bir arabanın üstüne çivilenmişti. Bu şekilde üç yüz kilometrelik yolu aşıp daha önce kurtarıcı olarak alkışlandığı şehir ve köylerden geçirilerek Moskova'ya götürüldü.

Pugaçev ile tekerli kafesi 4 Kasım 1774'te Moskova'ya ulaştı ve altı haftalık sorgusu başladı. İmparatoriçe isyan hakkındaki tüm şüphelerini gidermeye kararlıydı; hâlâ cahil bir Kazak'ın kendi başına bir isyan başlattığına inanamıyordu. Voltaire meseleyi fazla ciddiye almadan, Pugaçev'e "Beyim, sen efendi misin, uşak mı? Seni kim işe aldı diye sormuyorum, sadece biri için çalışıp çalışmadığını söyle" sorusunun yöneltilmesini önerdi. Katerina ise daha fazlasını istemekte, birileri onu işe almışsa, kimliklerini öğrenmeyi arzu etmekteydi. Katerina süreci dikkatle izledi ancak tüm merakına rağmen işkence masasının kullanılmasını reddetti. Sorgu başlamadan önce Moskova genel valisi Prens

Volkonski'ye yazıp "Tanrı aşkına, gerçekleri daima gölgeleyen işkenceyle sorgulamadan kaçınınız" demişti. Bu emrinin arkasında sadece barbarlığa karşı çıkması değil siyasi bir hesap da vardı. İsyan tükenmiş gibi görünmekteyse de durum sürpriz Kazan saldırısının öncesinde de buna benzemekteydi. Belki de isyanı canlandırmayı bekleyen başka bir önder vardı. Birçok köylünün gerçek çar olduğuna inandığı bir kişiye işkence edilmesi külleri alevlendirecek bir kıvılcım vazifesi görebilirdi. Düzme çarın karakteri ve güdülerini merak etmekle beraber onu görmek arzusunda değildi. Esasen Osmanlı'yla barışı kutlamak için Moskova'yı uzun bir ziyarete hazırlanmakta, şehre varışından önce Pugaçev meselesinin temizlenmesini istemekteydi. Yabancı parmağına gelince, soruşturmacılar işlerini bitirmeden önce bile ortada böyle bir şey olmadığı sonucuna varmışlardı. Voltaire'e şöyle yazmıştır: "Marki de Pugaçev alçakça yaşadı ve bir korkak olarak ölecek. Okuyup yazamıyor ancak cüretkâr ve azimli bir adam. Şu ana dek yabancı bir devlet tarafından kullanıldığına dair en ufak bir delil bulunamadı. Mösyö Pugaçev'in usta bir haydut olduğunu ve kimseye uşaklık etmediğini düşünebiliriz. Timurlenk'ten beri kimse onun kadar zarara yol açmamıştır."

Soruşturma komisyonu 5 Aralık'ta görevini tamamladı. Pugaçev itirafta bulunmuş, merhamet dilemiş ancak ölüm cezası kaçınılmaz bulunmuştu. Buna rağmen Katerina, Voltaire'e şöyle yazmıştır: "Zarar verdiği kişi sadece ben olsaydım, ümitlerini haklı çıkarır ve onu affedebilirdim. Fakat bu dava devleti ve kanunlarını ilgilendiriyor." Dava ve infazla ilişkili görünmemesi için Genel Proküratör Vyazemski'yi meseleyi süratle sona erdirmesi talimatıyla Moskova'ya gönderdi. Bunun ardından da Moskova valisi Prens Volkonski'ye yazdı: "Suçluların sayısında ve verilecek cezalarda ılımlı davranmaları için lütfen herkese etkide bulununuz. Aksi hal insanlık sevgime aykırı düşecektir. Barbarlara muamelemizde çok ileri gitmemize gerek yok."

Vyazemski emrine itaat için elinden geleni yaptı. Moskova'nın intikam isteyen atmosferinde kamuoyunun baskısından kaçınmak için yüksek devlet görevlileriyle Kutsal Sinod üyelerinden özel bir mahkeme kurdu. Duruşmalar Kremlin'de 30 ve 31 Aralık geceleri gizlice yürütüldü. Pugaçev mahkemeye ikinci gün getirildi. Diz çöküp tekrar Yemelyan Pugaçev olduğunu ikrar etti, suçlarını itirafla Tanrı ve merhametli

imparatoriçe karşısında pişmanlığını dile getirdi. Dışarı çıkartıldıktan sonra hâkimler canlı canlı dört parçaya ayrılmasına ve başının kesilmesine karar verdiler. Ancak yardımcılarından birine de aynı ceza verilince birkaç hâkim Pugaçev'e verilen cezanın diğerlerinden daha sert ve acı verici olması gerektiği itirazında bulundu. Katerina'ya yazan Vyazemski, "Bu sebeple diğerlerinden farklı kılmak için Pugaçev'in teker üzerinde kemiklerinin kırılmasını istediler" dedi. En nihayetinde genel proküratör Pugaçev'in cezasının başlangıçtaki gibi tutulması için mahkemeyi razı etti. Pugaçev'in halk karşısında canlı halde dört parçaya ayrılmasını imparatoriçenin asla kabul etmeyeceğini bilen Vyazemski gizlice Moskova polis müdürüyle anlaşıp önce celladın "kazayla" başını uçurması, ardından el ve ayaklarını kesmesi için anlaştı. İnfaz Moskova meydanlarının birinde muazzam bir kalabalığın karşısında 10 Ocak 1775'te gerçekleşti. Pugaçev istavroz çıkardı ve başını kütüğün üstüne koydu. Ardından hınçlarını gidermek için gelmiş aralarında asillerin bulunduğu öfkeli kalabalık karşısında cellat görevini şaşırmış gibi yapıp derhal Pugaçev'in kafasını kesti; birçokları celladın ya işini bilmediğine veyahut rüşvet aldığına inandı. Pugaçev'in yardımcılarından dördü önce parçalandı, ardından kafaları alındı. Yakalanan yardımcılarından önderlerini ele vererek teslim etmiş olanlar ise affedildi.

Pugaçev'in ölümünden birkaç gün sonra, Katerina Osmanlı'ya karşı Rus zaferini kutlamak için Moskova'ya gitti. Şehirde bulunduğu sırada ayaklanmanın tüm izlerini silmeye de girişti. Pugaçev'in iki karısı ve üç çocuğu Rus Finlandiyası'ndaki Kexholm Kalesi'ne hapsedildi. Pugaçev'in Don bölgesindeki evi yıkıldı. Adının anılması, isyana karışmamış kardeşinin aile soyadını kullanması yasaklandı. Yayık Kazaklarına Ural Kazağı ismi verildi, başşehirleri Yayık ile yanından geçen nehre Uralsk ve Ural Nehri şeklinde yeni adlar verildi. İmparatoriçe 17 Mayıs 1775'te bir genel af çıkartıp "1773 ve 1774 yıllarının iç ayaklanma, isyan, kargaşa ve düzen bozukluklarına" karışan herkesi affetti ve "tüm olanları ebedi unutuluşa ve derin sessizliğe" terk etti. Tüm ölüm cezaları kürek cezasına; daha küçük cezalar Sibirya'ya sürgüne çevrildi; ordudan firar edenler ve devletin kaçak köylüleri affedildi. Petro Panin'e teşekkür edildi ve hayatının geri kalanında surat asması için Moskova'ya çekilmesine izin verildi.

Kırsal bölge asilleri arasında Katerina'nın itidal anlayışını çok az insan paylaşıyordu. Ailelerinin ve dostlarının katledilmesine misilleme olarak toprak sahipleri intikamlarını almaya kararlıydı. Ordu tarafından düzen sağlanır sağlanmaz acımasızca davrandılar. Suçluluğuna kanaat getirilen serfler mahkemeye gerek duyulmadan ölüme mahkûm edildi. Az sayıda istisna dışında mülk sahipleri köylüleri yakıp yıkmaya sevk etmiş şartları düzeltmeye hiç fikir sarf etmediler.

Pugaçevşina (Pugaçev devri) Rusya içinde şiddete dayalı iç karışıklıkların en büyüğüydü. Yüz otuz dört yıl sonra çıkan 1905 Devrimi ülke çapında grevler, şehirlerde şiddet, St. Petersburg'da Kanlı Pazar vakası, isyancı *Potemkin* zırhlısının Odesa limanına gelişi, Moskova barikatlarına saldırı ve en nihayetinde konuşma hakkı olan fakat icraatta bulunamayan Duma'nın toplanması gelişmelerine yol açtı. Şiddet olayları manasında 1917 Rus Devrimi, sabık Çar II. Nikola'nın yerini almış olan Duma kabinesini indiren barışçıl bir hükümet darbesinden fazla bir şey değildi.

Pugaçev ayaklanması aynı zamanda saltanatı sırasında Katerina'nın otoritesine yöneltilmiş en büyük meydan okumaydı. Katerina, Pugaçev'in yenilgiye uğratılmasından ve infazından kendisine herhangi bir gurur payı çıkartmamıştır. Rusya'da ve Avrupa'da birçoklarının -bir kısmı yaptığı, bir kısmı da yapmadığı eylemlerden ötürü- kendisini sorumlu tuttuğunu bilmekteydi. Eleştirileri kaydetti, yoluna devam etti ve asla geriye dönüp bakmadı. Öte yandan on bir yıl ülkeyi yönettikten sonra hayatlarını iyileştirmek istediği halkının kendisine karşı ayaklandığını ve "III. Petro"nun arkasında toplandığını hiç unutmadı. Ayrıca desteği bir kez daha asillerden bulduğunu da hiç aklından çıkarmadı. Serfliği kaldırma sözlerinden artık hiç eser kalmayacaktı. Toprak sahipleri serflerine ve köylülerine insani davranmaları için teşvik edilmekle beraber, imparatoriçe artık eğitim yoluyla halk terbiye edilmeden, cahillerden oluşan bir millete Aydınlanma ilkelerinin uygulanamayacağına ikna oldu. Aydınlanma ilkelerini, gençlik çağının idealleri ve emellerini somutlaştırmış *Nakaz,* hatıralarda kaldı. Pugaçev'den sonra kendisini, Rusya'nın çıkarları doğrultusunda değiştirme gücüne sahip olduğuna inandığı iki sahaya verdi: imparatorluğun genişletilmesi ve kültürünün zenginleştirilmesi.

VI

POTEMKİN VE GÖZDELER

58. Bölüm

Vasilçikov

Katerina on bir yıl boyunca, 1761'den 1772'ye kadar Gregori Orlov'a sadık kaldı. Onunla gurur duyuyor, cesaretini, cömertliğini, kendisine ve taca sadakatini sık sık övüyordu. Başarılarını parlak bir zekâyla dengelemediği ve karakterinde bencillik, kibir ve miskinlik gibi kusurlar bulunduğu halde en başta onu cazip bulmasına yol açmış erkeksi çekicilik ve yüreklilik yanlarını hâlâ beğeniyordu. Orlov, Katerina'yı nikâh kıymaya razı edememesi ve üstünde hâkimiyet kuramamasının ardından başka kadınlar bulmuştu. Katerina bu durumdan üzüntü duyuyor ancak görmezlikten geliyordu. 1771 Moskova vebası sırasında kahramanca yerine getirdiği işlerle eski konumunu yeniden kazanmıştı. Başarısından etkilenen Katerina itibarını daha da artırması için ona başka bir görev verdi. Türklerle Güney Rusya'daki muharebelerde yenişilememesi barış anlaşması müzakerelerine girilmesine yol açmıştı. Katerina müzakere heyetinin başına Gregori'yi getirdi ve heyet Mart 1772'de Tuna'ya doğru yola çıktı. Hareketi sırasında Hamburg'daki Frau Bielcke'ye yazdığı mektupta "Yakışıklılığıyla herhalde Türklerin gözüne barış meleği gibi gözükecektir" demekteydi. Ancak bencilce hoyratlığı barış görüşmelerinin başarısızlığına yol açtı. Rus taleplerinin fetih muamelesi görmesinde ısrarı ve büyük bir kibirle tutumundan hiç geri adım atmaması, Türk temsilcilerini gücendirdi ve müzakereleri kesmelerine sebep oldu. Aslında bu sonucun alınmasından çok önce St. Petersburg'daki desteğini yitirmişti. Güneye hareket ettiği gün Katerina'ya, "meleğinin" başka bir ilişkiye başladığı iletilmişti. Orlov'un saltanatı on üç yıl devam etmiş ve onun birçok hatasını affetmişti. Fakat bu kadarı da artık fazlaydı. Ardı kesilmeyen bu tavrından bıkıp usanan Katerina ilişkisini sona erdirme kararına vardı. Ayrılmayı kabullenmesi kolay olmamakla birlikte bir defa karar verince de tekrar

uzlaşmayı imkânsız kılacak şekilde gereğini yapmaya azmetti. Orlov iyice uzaklaşana kadar bekledi.

Orlovlardan hiç hazzetmeyen ve imparatoriçenin öfke ile çaresizlik arasında gidip geldiğini gören Nikita Panin, Orlov'un yerini alması için yirmi sekiz yaşındaki atlı muhafız subayı Aleksandr Vasilçikov'u öne sürdü. Katerina gerçi "tek bir gün bile aşksız yaşayamam" itirafında bulunmaktaydı ancak bu sevgili adayına hissettiklerinin aşkla pek ilişkisi yoktu. Aleksandr Vasilçikov tehlikesiz bir insandı. Eski bir soylu ailesinden geliyordu; mütevazı ve yumuşak tabiatlıydı, toplum içinde nasıl davranacağını biliyordu ve mükemmel Fransızca konuşuyordu. Saraydaki yemeklerde Katerina yakışıklı çehresi ve güzel siyah gözlerinin yanı sıra bu niteliklerine de dikkat etti. Prusya elçisi, genç adamın yanındayken imparatoriçenin neşesine ve Orlov'un akrabalarının aynı ölçüdeki tedirginliğine dikkat etti. Vasilçikov'a altın bir enfiye kutusu armağan edildiğinde kabul etmekte gösterdiği çekingenlik, hediye sahibini daha fazla cömertliğe teşvik etti. Ağustos ayında nedimliğe, Eylül ayında mabeyinciliğe getirildi. Sonra da birdenbire genç adam Kışlık Saray'da Katerina'nın dairesine bir ara merdivenle bağlanan Orlov'un dairesine yerleştirildi. Başyaverliğe tayin edildi ve on iki bin ruble yıllık maaşın yanı sıra, kendisine yüz bin ruble para, değerli taşlar, yeni bir gardırop, hizmetkârlar ve bir kır evi verildi. Bu dikkat çekici yükseliş sarayda hayret uyandırırken, Orlov'un geri dönmesiyle beraber Vasilçikov'un bir hafta bile yerinde tutunamayacağı inancı yaygındı.

Gregori St. Petersburg'daki kardeşi Aleksey'den acil bir mesaj aldığında hâlâ Balkanlar'da müzakerelerin yeniden başlamasını beklemekteydi. Mesaja göre imparatoriçe, muhafız subaylarından, Aleksey'in ifadesiyle, "yakışıklı, cana yakın, adı sanı bilinmeyen" genç bir âşık edinmişti. Rusya'nın baştemsilcisi bunu duyunca derhal barış görüşmelerini terk edip St. Petersburg'a doğru süratle yola çıktı. Şehrin dış mahallelerine ulaştığında aniden durduruldu; Katerina'nın emri uyarınca Gaçina'daki malikânesine çekilmesi istenilmekteydi. Öne sürülen gerekçe de geçen yıl çıkan veba hastalığı yüzünden güneyden gelen tüm yolcuların başkente girmeden önce karantinada tutulmaları zorunluluğuydu. Gerçekte ise Katerina, Gregori'den korkmaktaydı. Kapılarına yeni kilitler taktırmış,

dairesini sadık askerlerle kuşatmıştı. Bu ilave güvenlik önlemleriyle bile en küçük gürültüden Orlov'un geldiği fikrine kapılıyor, kaçmak için hazır bekliyordu. "Onu siz bilmezsiniz, hem beni hem de Grandük Pavel'i öldürebilecek bir insandır" diyordu.

Gregori Gaçina'dan onu görmek için ricalarda bulundu. Katerina ricalarını geri çevirirken ona makul olmasını, şehirden ayrılmasını ve sağlığı için seyahate çıkmasını söyleyen mesajlar gönderdi. Gregori sağlığının gayet iyi olduğu cevabını verdi. Katerina, Gregori'den kalbinin üstünde taşıdığı değerli taşlarla bezeli minyatür portresini geri göndermesini istedi. Gregori elmasları çerçeveden söktürerek geri göndermekle beraber, portreyi iade etmeyi reddetti.

Dört haftalık "karantinadan" sonra Orlov, sanki hiçbir şey olmamış gibi tekrar toplum içinde belirdi. Vasilçikov'un daha önce kendisine ait görevleri yerine getirdiğini fark etmemiş gibi davrandı; hatta yeni gözdeyi dost edinip yüksek sesle iltifatlar ederek ve kendisi hakkında şakalar yaparak garip bir mizah anlayışı da geliştirdi. Gece Orlov dahil bütün saray ahalisinin gözü önünde imparatoriçe kolunu verip dairesine kadar refakat etmesini ondan istediğinde herkesten çok Vasilçikov mahcubiyet hissetmekteydi. Ancak kimse nasıl tepki göstermek gerektiğini bilemiyordu. Aradan çok geçmeden Orlov hoş yüzlü "adı sanı bilinmeyen" adamın zafer elde ettiğinin bilincine vardı. Katerina'nın âşık olmadığını; bu genç adamı kendisi nasıl kadınlarla ilişki kuruyorsa aynı sebepten yanına aldığını biliyordu; her zaman yanı başında kalacak ve itaat edecek bir arkadaşa ihtiyacı vardı. Durumunun giderek anlamsızlaştığını kavrayarak seyahate çıkmak için izin istedi. Katerina herhangi bir suçlayıcı ifade kullanmadan ayrılmasını kabul etti. Hatta yola çıkmadan önce Orlov, biraz daha fazla ikramiyeyle şımartılmasına izin verdi ve Kutsal Roma İmparatorluğu prensi unvanını kullanma hakkını edindi.

Gregori Orlov'un ayrılışı saraya huzur getirdiyse de, Katerina huzurunun bedelini can sıkıntısıyla ödemekteydi. Vasilçikov gerçi yakışıklıydı ancak zekâsı ve şahsiyeti düzgün bir sohbeti sürdüremeyecek kadar dardı. Katerina devlet işlerini idare ettiği uzun bir günün ardından, entelektüel bakımdan ilgisini uyandıracak, hoşça vakit geçirecek ve eğlenecek bir dinlenme zamanı istemekteydi. Vasilçikov bu özelliklerden hiçbirine sahip olmadığından ilginç bir laf etmekten veya eğlendirmekten

nasibini almamış sıkıcı bir adama kendini bağladığını kısa süre içinde anladı. Halbuki Vasilçikov elinden geleni yapıyordu. İlgili, görevine sadık, iyi niyetli ve mültefitti. Fakat bunların hiçbiri işe yaramadı; Katerina onu giderek daha fazla ve en sonunda da katlanılmaz derecede sıkıcı buldu. Daha sonraları imparatoriçenin eleyerek seçtiği gözdelerin fiziki görünüşlerinin yanı sıra üstün zihni niteliklere, en azından hızlı öğrenme kabiliyetine sahip olması şartı gözetilecekti. Vasilçikov ne bu yeteneklere sahipti ne de böyle bir umut veriyordu. Gözdelik mertebesinde geçirdiği yirmi iki ay Katerina'nın yönetiminin Lehistan'ın paylaşılması, Osmanlı'yla savaş, Pugaçev isyanı gibi en sancılı, zorluklarla dolu, endişe uyandırıcı olaylarına şahitlik etti. Katerina'nın bu dönemde faydalı siyasi veya askeri görüş alamasa da destek olacak ve rahatlatacak biriyle konuşmaya ihtiyacı vardı. Vasilçikov'un bu ihtiyacı karşılayamayacağı artık herkes için çok açıktı.

Dolayısıyla bu yatak odası devriminin baş kurbanı Orlov değil de Vasilçikov oldu. Bunu da zavallı gözdeden daha iyi sezen biri yoktu. Hanımını sıktığını ve idareten sarayda tutulduğunu anlayabilecek kadar duyarlı birisiydi. Erdemlerinden birini teşkil eden mahcup, yumuşak mizacı bu yüzden hırçınlığa ve somurtkanlığa dönüştü. Hayatının imparatoriçeyle geçirdiği dönemini terk edilmiş bir çocuğun sızlanışı edasıyla anlatmaktadır:

> Onun için erkek bir kapatmadan başka bir şey değildim ve o şekilde muamele gördüm. Misafir kabul etmeme veya dışarı çıkmama izin verilmezdi. Kendim veya başkası için ricada bulunsam, cevap vermezdi. Aziz Anna nişanını almak istediğimde imparatoriçeyle konuştum. Ertesi gün cebimde otuz bin rublelik bir banknot buldum. Bu yolla her zaman ağzımı kapatır ve beni odama geri gönderirdi. Önemli gördüğüm hususları benimle tartışmaya hiçbir zaman tenezzül etmezdi.

Katerina'nın onu yanında tutmasının sebebi, bir defa seçme hatasını işledikten sonra bu adı bilinmeyen genç subayı sorumluluk taşımadığı kusurlarından ötürü uzaklaştırmayı vicdanına aykırı bulmasıydı. Ancak en sonunda daha fazla dayanamadı ve Potemkin'e bir yazı gönderdi: "Vasilçikov'u uzaklarda bir yere tedavi için göndermesi gerektiğini Panin'e söyleyiniz. Ondan artık bunalıyorum ve o da göğsündeki ağrılardan şikâyet ediyor. Bir süre sonra -fazla iş yapılmayan- bir yerlere elçi

gönderilebilir. Çok can sıkıcı biri. Ağzımın payını aldım. Bir daha böyle bir şey yapmam."

Vasilçikov'un gözde rolündeki performansı muhtemelen âşıkları arasında en zayıfı olsa da kabahatin büyük kısmını Katerina üstlenmiştir. Vasilçikov aniden seçilmiş bir insandı ve bunun nedeni de sürekli ve göz göre göre kendisini aldatan Gregori'ye duyduğu kızgınlıktı. "Çaresizlikten ötürü yapılmış, tesadüfi bir seçimdi. O dönemde kalbim ifade edebileceğimden çok daha yaralıydı" sözüyle, bu durumunu kabul etmiştir.

Bahtsız Vasilçikov gayretleri ve iyi niyeti için cömert bir tahsisat alarak saraydan ayrıldı. Moskova yakınlarındaki -imparatoriçenin hediyesi- geniş bir malikâneye yerleşti. Yaşı ilerledikçe hükümdarının ihmal ettiği ve pek hatırına getirmediği sessiz bir çiftlik beyine dönüştü. Saraydan gider gitmez Katerina onun vasatlığının yerine dehayı, sıkıcılığının yerine de entelektüel bir havai fişek şenliğini getirdi. Bu kişi Potemkin'di.

59. Bölüm

Katerina ve Potemkin: Tutku

Kendisi dışında Katerina'nın saltanat döneminin en önde gelen şahsiyeti Gregori Potemkin'dir. On yedi yıl boyunca, yani 1774'ten 1791'e dek Potemkin, Rusya'nın en güçlü insanıydı. Katerina'ya yaşamı boyunca başka hiç kimse onun kadar yakın olmamıştır; Potemkin onun âşığı, danışmanı, başkomutanı, imparatorluğunun yarısının idarecisi ve hükümdar naibi, yeni şehirlerin, limanların, sarayların, orduların, donanmaların kurucusuydu. Ayrıca muhtemelen de nikâhlı kocasıydı.

Gregori Potemkin'in ailesi Rus hükümdarlarına kuşaklar boyunca hizmet etmişti. On yedinci yüzyıldaki atası Petro Potemkin, Büyük Petro'nun babası Çar Aleksey tarafından diplomatik görevlerle İspanya ve Fransa'ya gönderilmişti. Madrid'de ne zaman çarın adı zikredilse, efendisinin haysiyet ve mertebesini muhafaza etme kararlılığıyla İspanya kralının şapkasını çıkarmasında ısrar ederdi. Paris'te çarın unvanlarında bir yanlışlık yapıldığı için Güneş Kral XIV. Louis'yle konuşmayı reddetmişti. Daha sonraları hasta ve yataktan kalkamayan Danimarka kralı tarafından Kopenhag'da kabul edildiğinde mutlak bir eşitlik konumunda müzakere edebilmesi için bir yatak daha getirtilip kralın yatağının yanına konulmasını talep etmişti. Gregori'nin dedesi olan bu Potemkin son anına kadar talepkâr ve şahsına özgü niteliklerini koruyarak 1700 yılında, seksen üç yaşında ölmüştür.

Gregori Potemkin'in babası Aleksandr Potemkin de farklı değildi. Genç bir delikanlıyken 1709 yılında Poltava muharebesinde İsveç Kralı XII. Karl'a karşı savaşmıştı. Albay rütbesiyle Smolensk yakınlarındaki küçük çiftliğine çekilmiş, seyahatleri sırasında çekici, parasız genç dul Daria Skuratova ile tanışmıştı. Bir karısı olduğunu söylemeyi unutarak elli yaşındayken bu yirmi yaşındaki kadınla oracıkta evlenmiş, Daria nikâhlı bir adamla evlendiğini fark etmeye zaman bulamadan hamile

kalmıştı. Bunun üzerinde Daria, Potemkin'in karısına gidip ne yapması gerektiğini sordu. Kocasıyla geçirdiği hayatında mutluluk bulamamış yaşça daha ileri bu kadın da manastıra girip fiilen boşanmak yoluyla sorunu çözüme kavuşturmuştu. Daria kocasıyla selefinden daha iyi geçinememekle beraber evliliğinde beş kız ve Gregori adını verdikleri bir oğlan olmak üzere altı çocuk dünyaya getirdi.

Oğlan 13 Eylül 1739'da doğdu ve sevgi dolu bir anne ile beş kız kardeşin kucağında hayata başladı. Aile öğretmen parasını karşılayamadığından Gregori eğitimine köy papazının yanında başladı. Öğrencisi müziğe bayılıyordu ve papazın olağanüstü bir sesi vardı; derslerdeki disiplini, yaşından daha zeki ve haşarı çocuğa şarkı söylememekle tehdit ederek sağlıyordu. Gregori beş yaşındayken Moskova'da yüksek bir devlet görevinde çalışan büyükbabasının yanına gönderildi. Müzik kadar yabancı dillere de yatkın olduğundan Yunanca, Latince, Fransızca ve Almanca öğrendi. Delikanlılık çağında teolojiye ve ayrıca askerliğe eğilim gösterdi; ne meslek seçerse seçsin komuta etmek istediğini söylüyordu. Dostlarına, "General olursam, emrimde askerlerim olacak. Piskoposluğu seçersem de keşişlerim olur" diyordu. Yeni kurulan Moskova Üniversitesi'ne girdiğinde teoloji üzerine çalışmalarıyla altın başarı madalyası kazandı. Daha sonra ilgisini yitirerek derslere girmekten vazgeçti ve okuldan atıldı. Atlı Muhafızlar'da er rütbesiyle orduya katıldı, onbaşı ve 1759'da yüzbaşı rütbesi aldı. Katerina'yı tahta geçiren 1762 darbesinde beş Orlov birader ve Nikita Panin'in safına katıldı. Katerina'ya kıyafetinde eksik kalan kılıç püskülünü takdim edişi, bu darbenin kargaşası içinde Petrohof'a yürümeye hazırlandığı sırada oldu. Katerina darbeye yardım edenleri daha sonra ödüllendirirken Yüzbaşı Potemkin'i de terfi ettirdi ve on bin ruble para verdi.

Potemkin yirmi iki yaşındayken kestane rengi gür saçlarıyla uzun ve ince bir adamdı. Zeki, kültürlü ve neşeliydi. Saraya girmesine ve Katerina'ya takdimine vasıta olan Orlovlar ilginç sohbet konuları açan, etrafındaki insanların konuşmalarını başarıyla taklit eden bu yetenekli genç askere bayılmaktaydı. Katerina bir gece ondan kendisini taklit etmesini istedi. Hiç tereddüt etmeden ayağa kalkan Potemkin sesini aynen ona benzetip Alman aksanını ve konuşma şeklini mükemmelen taklit etti. Şakaya ve ince esprili insanlara her zaman kıymet veren Katerina gülmekten kendini alamadı. Tehlikeli bir cüret gösteren Potemkin impa-

ratoriçenin eğleneceğini ve kendini affedeceğini, muhtemelen de aklında yer edeceğini tahmin etmişti. Hesabı doğruydu da. Bu olaydan sonra yirmi kadar kişiden oluşan ve her tür protokol ve resmiyetin yasaklandığı yakın çevresinin akşam toplantılarına sık sık çağrılır oldu. Katerina misafirlerinin neşeli olmalarını ve kimse hakkında kötü konuşmamalarını buyurmuştu. Yalancılık ve böbürlenme yasaktı; tatsız fikirler, şapkalar ve kılıçlarla birlikte kapıda bırakılacaktı. Sanat ve müzikten anlayan, hazırcevap ve imparatoriçeyi her zaman güldürebilen Gregori bu teklifsiz ortama her zaman memnuniyetle kabul edildi.

Aralarında güçlü bir karşılıklı beğeninin geliştiği saray ahalisinin bir süre sonra dikkatini çekti ve söylentiler belirdi. Saray koridorunda imparatoriçe ile karşılaşan Potemkin'in dizlerine çöktüğü, elini öptüğü ve azar işitmediği işitildi. Orlovlar bu hikâyelerden pek hoşlanmıyordu. Gözdelik mevkiinde Gregori Orlov vardı ve Katerina'nın oğlu Bobrinski'nin babasıydı; o ve kardeşlerine büyük güç ve servetler bahşedilmişti. Potemkin'in kendi alanlarına izinsiz girdiği fikrine kapıldılar. Bazı hikâyelere göre Gregori Orlov, bir ders vermek istediği Potemkin'i odasına çağırıp burada kardeşi Aleksey'le beraber üstüne atlayıp dövmüştür. Daha sonraları, Potemkin'in sol gözünün görme yetisini bu boğuşmada yitirdiği rivayeti çıkmıştır (daha inandırıcı bir açıklamaya göre, ehliyetsiz bir doktorun gözündeki iltihaplanmayı hatalı tedavisinin sonucu tek gözü kör kalmıştır). Sebep ne olursa olsun bu fiziki kayıp Potemkin'i çok etkiledi ve saraydan çekilmesine yol açtı. İmparatoriçe nerede olduğunu sorup durumu öğrendiğinde bunu bahane etmemesi ve saraya dönmesi için ona haber gönderdi. Potemkin de emre itaat etti.

Katerina dini konulara ilgisini bildiğinden 1763 yılında kilisenin idari ve mali işlerini gözeten Kutsal Sinod proküratörlüğüne atayarak Potemkin'in idari yeteneklerinden yararlanmaya başladı. Aynı zamanda askeri kariyerini de ilerletip 1767'de Atlı Muhafız Alayı üst komuta heyetine dahil etti. Potemkin ertesi yıl da saray mabeyincisi unvanı aldı. Yasama Komisyonu toplandığında Rus İmparatorluğu'nda yaşayan Tatarların ve diğer etnik azınlıkların vekilliğiyle görevlendirildi. Bundan sonra Potemkin, Katerina'nın Rus kökenli olmayan tebaasına her zaman özel bir ilgi besleyecek, sonraki yıllarda güney bölgesinin yöneticiliğini yaparken maiyetine her zaman bütün inançlardan aşiret önderlerini dahil edecekti. Dini ihtilaflara baştan beri duyduğu merak da devam

ediyordu. Farklı inançların temsilcileriyle dini itikatlara dair hususları tartışmak için hiçbir fırsatı kaçırmadı. 1769'da Birinci Osmanlı Savaşı başladığında cepheye gitmek için hemen gönüllü oldu. Katerina'nın izniyle General Rumyantsev'in ordusuna katılıp önce onun yaverliğini yaptı, sonra da süvari komutanlığında kendisini gösterdi. Hizmetlerinin takdiri neticesinde tümgeneralliğe yükseltildi ve Kasım 1769'da Rumyantsev'in sefer raporlarını imparatoriçeye götürmek için seçildi. Potemkin St. Petersburg'da seçkin bir komutan olarak kabul gördü ve imparatoriçe ile yemeğe davet edildi.

Güney ordusuna geri dönerken Katerina kendisine mektup yazabilmesi için ona izin verdi. Bu imtiyazı kullanmakta ağır davrandığını görünce meraklandı. 4 Kasım 1773 tarihli mektubunda onu bu yönde cesaretlendirdi:

> Muhterem Korgeneral ve Şövalye: Tahmin ederim ki gözlerinizi Silistre'den [o esnada Tuna Nehri üzerindeki Türk kalesi Silistre'de Rus kuşatması devam etmekteydi] ayıramadığınız için mektup okumaya da vakit bulamıyorsunuz... Böyle de olsa, her yaptığınız işin şahsıma ve aşkla hizmet ettiğiniz sevgili vatanımıza duyduğunuz gönülden bağlılığa atfedilebileceğinden eminim. Ancak ben cesur, dirayetli, zeki ve hünerli insanlara zarar gelmemesini pek çok istediğimden sizden kendinizi tehlikeye atmamanızı rica ederim... Bu mektubu okuduğunuzda kendi kendinize acaba neden yazılmıştır diye pekâlâ sorabilirsiniz. Buna şu cevabı verebilirim: bu mektup size karşı her zaman iyilik beslediğimin bir nişanesidir. Katerina.

Potemkin'in bu sözlerdeki davetkârlığı fark etmemesi herhalde mümkün değildi. Ordu Ocak 1774'te kışlık karargâhına çekildiğinde izin aldı ve hemen St. Petersburg'a gitti.

Şehre geldiğinde hükümeti ve Katerina'yı birçok bunalımla boğuşur halde buldu. Osmanlı'yla savaş altıncı yılına girmekte, Pugaçev isyanı yayılmakta ve Katerina'nın Aleksandr Vasilçikov ile mahrem ilişkisi bitme aşamasına girmekteydi. Şahsi sebeplerle çağrıldığını düşünen Potemkin, Vasilçikov'un hâlâ yerini koruduğunu görmekten üzüntü duydu. Katerina'dan özel mahiyette huzura kabul edilmesini istedi ve 4 Şubat'ta Çarskoe Selo'ya gitti. Katerina ona yakınında kalmasını istediğini söyledi. Saraya geri dönen Potemkin mutlu görünüyordu; Katerina'yı güldür-

meyi sürdürdü ve çevrede gözdeliğe getirileceği yönünde genel bir kanaat uyandı. Rivayete göre bir gün saray merdivenlerinden çıkarken aşağı inen Orlov'la karşılaşmıştı. Potemkin, "Saraydan ne haberler" diye sorunca, Orlov, "Özel bir şey yok" cevabını vermişti. "Sizin yukarı çıkmanız, benim de aşağı inmem dışında." Katerina değişikliğin St. Petersburg ve yurtdışında yaratacağı izlenimden emin olamadığından Vasilçikov birkaç hafta daha yerinde tutunabildi; ayrıca namzedini yanından uzaklaştırmasıyla Panin'in husumetini uyandırmaktan da çekinmekteydi. En önemlisi de yeni seçiminin isabetinden emin olmak istemekteydi.

Katerina'nın tereddütlerinden bunalan Potemkin, meseleyi zorlamaya karar verdi. Saraya nadiren geliyor, geldiğinde de ağzını bıçak açmıyordu. Sonra da tamamen ortadan kayboldu. Katerina'nın tanıdığı bir kadına, aşkına karşılık vermediği için mutsuzluk çektiğini söyletti; hatta kederinden manastıra girmeyi bile düşünmekteydi. Katerina buna karşı çıktı: "Onu bu denli üzüntülere düşüren nedir, anlamıyorum... Gösterdiğim yakınlığın, ilgisinden hoşnut kaldığıma onu inandıracağını düşünmüştüm." Bu sözleri Potemkin'e iletildiğinde, Vasilçikov'a kapının gösterildiğini anladı.

Teatral sahnelere meraklı Potemkin, Katerina üzerindeki baskısını artırmaya karar verdi. Ocak sonunda St. Petersburg dışındaki Aleksandr Nevski Manastırı'na kapandı. Burada melankoli havasına girerek, sakal uzatmaya ve keşiş hayatının gereklerini yerine getirmeye başladı. Panin, Potemkin'in oyununu anlamaktaydı. İmparatoriçeden huzura kabulünü istedi ve General Potemkin'in değerini herkesin takdir ettiğini, kendisine yeterince ödül verilmiş olduğunu ve bu beyefendiye daha fazla bir şey verilmesine ihtiyaç bulunmadığını belirtti. Şayet mevkisinin yükseltilmesi değerlendiriliyorsa, Panin'e göre imparatoriçenin anlaması gereken bir husus vardı: "Devlet ve şahsınız, Madam, kısa zaman zarfında bu adamın hırsını, gururunu ve garabetlerini hisseder hale geleceksiniz. Korkarım seçiminiz hayli nahoş durumlara yol açacaktır." Katerina bu konuların zamansız gündeme getirildiği cevabını verdi. Potemkin'in yetenekleri göz önüne alınınca asker ve diplomat olarak faydası görülebilirdi. Yürekli, zeki ve eğitimliydi; bu tür insanların Rusya'daki sayısı manastırlarda saklanmaya bırakılamayacak kadar azdı. Dolayısıyla General Potemkin'in manastır yemini etmesini engellemek için elinden gelen her şeyi yapacaktı.

Katerina, Potemkin'in inzivasını daimi hale getirmesi tehlikesini göze almak istemiyordu. Bir hikâyeye göre, arkadaşı ve nedimesi Kontes Praskovya Bruce'u, Potemkin'i görmesi ve saraya döndüğü takdirde imparatoriçenin lütfunu göreceğini söylemesi için manastıra göndermiştir. Potemkin habercinin işini kolaylaştırmadı. Manastıra geldiğinde duaya başlamak üzere olduğunu ve tehir edemeyeceğini söyleyerek nedimeden beklemesini istedi. Manastır cüppesini giyerek keşişlerle birlikte yürüdü, ayine katıldı, Azize Katerina ikonası önünde diz çökerek dualarını mırıldandı. En nihayetinde istavroz çıkardı ve Katerina'nın habercisiyle konuşmak için geldi. Kontes Bruce'un mesajı kulağa inandırıcı gelmekteydi; ilaveten Potemkin, temsilcinin saraydaki mertebesinden de etkilenmişti. İkna olarak manastır kıyafetini çıkardı, sakalını tıraş etti, üniformasını giydi ve saray arabasıyla St. Petersburg'a geri döndü.

Potemkin, St. Petersburg'da Katerina'nın sevgilisi oldu ve derhal yoğun bir kıskançlığa tutuldu. Katerina bahtsız kocası Petro'nun yanında geçirdiği yıllardan sonra Potemkin'e gelene kadar dört erkekle beraber olmuştu - Saltıkov, Poniatowski, Orlov ve Vasilçikov. Bu erkeklerin kendinden önceki varlıkları ve Katerina'nın onlarla olan cinsel hayatını aklında canlandırması Potemkin'e azap verdi. İmparatoriçeyi evvelce on beş âşık sahibi olmakla suçladı. Onu yatıştırma gayreti içine giren Katerina 21 Şubat'ta dairesine kapandı ve daha önce yaşadığı romantik deneyimlerini anlattığı "Samimi bir itiraf" başlıklı bir mektup yazdı. Hükümdarların yazdığı itirafnameler içinde benzersiz özellikteki bu mektup her şeye muktedir saltanat sahibi bir kadının, hayatında daha önce yaptıkları için, talepkâr yeni sevgilisinden af dileme çabasıdır.

Geçmiş hayatını ayrıntılarıyla anlatmaya evliliğini çevreleyen şartlarla başladı, sonra da yaşadığı aşk ilişkilerinin acı hayal kırıklıklarını dile getirdi. Dürüst, özür dileyen, neredeyse yakaran tonu, Potemkin'i ne kadar özlemle istediğini açığa vurmaktadır. İmparatoriçe Yelizaveta'nın veliaht arzusunun nasıl ilk aşk ilişkisine sebep olduğunu ilk başta açıklamıştır. İmparatoriçenin ve Maria Çoglokova'nın baskısı altında "daha çok belirgin ilgisi yüzünden" Sergey Saltıkov'u seçtiğini kabul etmiştir. Saltıkov sonra da "ağzı sıkı davranmadığı için" uzaklaştırılmıştı:

> Büyük üzüntülerle geçen bir yıldan sonra, şu andaki Leh kralı [Stanislaw Poniatowski] geldi. Bizim dikkatimizi çekmedi ancak düzgün insanlar ... beni onun mev-

cudiyetine, gözlerinin benzersiz güzelliğine ve bakışlarını (miyopluğundan ötürü burnunun ucunu göremese de) belli bir yöne diktiğine dikkat etmeye zorladılar. Bu kişi, üç yıllık ayrılık dahil, 1755'ten 1761'e kadar sevdi ve sevildi. Ardından yine düzgün insanların beni fark etmeye zorladığı Prens Gregori Orlov'un gayretleri ruh halimi değiştirdi. Kendisi sıkılmamış olsaydı bu kişi yaşam boyu beraberimde kalırdı. [Sadakatsizliğini] tam da [Türklerle barış müzakereleri için] ayrıldığı gün öğrendim. Bunun neticesinde de artık ona güvenemeyeceğime karar verdim. Bu fikir bana çekilmez azaplar verdi ve çaresizlikten ötürü hem o sırada, hem de şimdi anlatabileceğimden daha fazla üzüntü duyduğum bir seçim [Vasilçikov] yaptım. En nihayetinde de malum bir şövalye [Potemkin] geldi. Liyakati ve nezaketiyle bu kahraman öyle hoştu ki insanlar kendiliğinden burada kalması gerektiğini söylediler. Bilmedikleri şey ise benim onu çoktan buraya çağırmış olduğumdu...

Şimdi Muhterem Şövalye, bu itiraftan sonra acaba günahlarım için affedilmeyi umabilir miyim? Sayının on beş değil de bu rakamın üçte biri kadar olduğunu görmekle memnunsunuzdur herhalde. Birincisi [Saltıkov] zorunluluktan, dördüncüsü ise çaresizlikten seçilen bu kişiler bana göre herhangi bir hafifmeşrepliğe yorulamazlar. Diğer üçüne gelince [Poniatowski, Orlov ve Potemkin'in kendisi], iyice bakarsanız, Tanrı biliyor ki en ufak bir eğilim duymadığım gönül eğlendirme arzularının neticesi değillerdi. Şayet kader bana gençliğimde seveceğim bir koca verseydi ona ebediyen sadık kalırdım. Mesele şu ki kalbim tek bir saat bile aşksız kalmaya katlanamıyor... Beni ebediyen yanınızda tutmak istiyorsanız, dostluk kadar sevgi de göstermeli ve her şeyden çok beni sevmeli ve gerçeği söylemelisiniz.

Aşk hayatına dair şahsi görüşlerinin yanı sıra bu mektup Potemkin'in şahsiyetinin Katerina üzerinde yarattığı etkiyi de sergilemekteydi. Potemkin bunun farkına vardı. Kendinden önce gelen herkesi gölgesinde bıraktığına duyduğu güvenle Katerina'ya yazdı ve artık hakkı olduğuna inandığı yeri istedi:

Yaşı benden daha küçük olduğu halde benden daha fazla lütfa mazhar olmuş kişilere karşı bir gıpta hissine kapılmıyorum ama Emperyal Majestelerinin indinde başkalarından daha az değer görüyor olmak ihtimali beni gücendiriyor. Böyle bir fikirle kıvrandığımdan ... şayet hizmetlerim lütfunuza bir nebze layık görülüyor ise ... kuşkularımın Emperyal Majestelerinin başyaverliğine getirilmekle yatıştırılmasını istirham etmek cüretinde bulunmaktayım. Böyle bir hal kimseye aksi tesir etmeyecek, beni ise mutluluğumun zirvesine çıkaracaktır.

Başyaverlik Katerina'nın gözdelerinin resmi rütbesi olmakla birlikte, terfisinin kimsede aksi tesir yaratmayacağı fikri hiç de doğru değildi. Artık hesaba alınmadığı çok belli Vasilçikov'un yanı sıra Orlovları, Panin'i, saray ahalisinin büyük kısmını ve Katerina'nın oğlu, veliaht Grandük Pavel'i olumsuz etkileyecekti. Fakat kimseyi dikkate almayan Katerina ona ertesi gün, resmi üslupla istihzayı karıştırdığı cevabi bir mektup gönderdi:

> Korgeneral Hazretleri: Mektubunuz bana bu sabah iletildi. Bana ve vatana yaptığınız hizmetlere nazaran ricanızı öyle mütevazı buldum ki size başyaver unvanının verilmesi için hemen bir buyrultu hazırlanmasını emrettim. Ricanızı aracılar üzerinden değil de doğrudan yazarak bildirecek denli bana itimat etmenizden de gayet memnuniyet duyduğumu kabul etmeliyim. Size karşı hamiyetimden emin olunuz. Katerina

Katerina ardından o sırada Pugaçev'i takip eden birliklerin komutanı General Aleksandr Bibikov'a yazarak Potemkin'i şahsi yaverliğine getirdiğini bildirdi ve devam etti: "Ona olan muhabbetinizden ötürü bu haberden memnun kalacağınızı düşündüğümden size bilgi veriyorum. Bana bağlılığını ve hizmetlerini göz önüne alınca herhalde fazla bir şey yapmış sayılmam ama o tarifsiz sevinç duydu. Ben de ona bakınca yanımda bu kadar mutlu en azından tek bir insanı görmekten hoşnutum." Katerina, Potemkin'i ayrıca İmparatorluk Muhafızları birliklerinin en ünlü alayı, kendisinin de hükümdar sıfatıyla fahri albaylığını yaptığı Preobrajenski Muhafız Alayı'nın yarbaylığına getirdi. Birkaç gün sonra İngiliz elçisi Sir Robert Gunning, Londra'yı gelişmelerden bilgilendirdi:

> Anlayışı, olaylar üzerinde herhangi bir etkide bulunamayacak veya efendisinin itimadını haiz olamayacak kadar kısıtlı olan Bay Vasilçikov'un yerine her iki haslete de en yüksek ölçüde sahip olduğu iddiasındaki bir kişi geçmiştir. İmparatoriçenin seçiminin hem [Panin dahil] Grandükün çevresi hem de Orlovlar tarafından tasdik edilmediğini Lord Hazretlerinin bilgisine getirirsem, bu durumun genel bir hayret uyandırmış olmasına herhalde şaşırmayacaksınız.

Haber sarayda dalga dalga yayılırken Kontes Rumyantseva, daha birkaç ay önce Osmanlı savaşında Potemkin'in komutanı olan kocasına

yazarak "Tatlım, şimdi yapılması gereken şey, Potemkin'le irtibatını korumandır" tavsiyesinde bulundu.

Potemkin hakkında Katerina'yı uyarmış olan Panin, Orlovların etkisini azaltması ihtimalinden dolayı yine de değişiklikten memnundu. Hâlâ sarayda kalan ve artık ayakbağı gibi görülen bahtsız Vasilçikov ise kimsenin umurunda değildi. Katerina'nın aklı fikri yeni gözdesindeydi ve onun başka kadınlarla maceralarından bile gurur payı çıkarıyordu. Bir mektubunda, "Bütün şehrin sana sayısız kadınla ilgili aşk hikâyeleri yakıştırmasına hiç hayret etmiyorum" diyordu. "Herhalde dünyada kimse kadınlarla senden daha iyi ilgilenemez." Fakat onun artık sadece kendisine kalmasını istemekteydi. "Samimi İtiraf"ını yazmasından bir hafta kadar sonra bütün bir gece boyunca Potemkin'in yanına gelmesini bekledi ve ertesi gün ona bir mektup gönderdi:

> Seni bu kadar ne meşgul etti, bilmiyorum. Uğramadın bile. Lütfen çekinme. Gayet ihtiyatlıyız. Yatmamın hemen ardından tekrar kalktım, giyindim ve kitaplığın kapısına gidip cereyanda iki saat seni bekledim. Gece yarısına kadar orada kaldıktan sonra kederle yatağıma dönüp sayende uykusuz bir gece geçirdim. Seni görmek istiyorum ve görmek mecburiyetindeyim, ne olursa olsun!

Potemkin herkesi kıskanıyor, Katerina bir başkasına ilgi gösterirse hemen parlıyordu. Bir gece tiyatroda Gregori Orlov'a dostça ifadeler kullandığında ayağa kalkıp öfkeyle hükümdar locasını terk etmişti. Katerina ona eski âşığına karşı tavırlarını düzeltmesi uyarısında bulundu:

> Senden sadece tek bir şey yapmamanı rica ediyorum: Prens Orlov'a dair görüşümü zedeleme ve hatta zedelemeye bile çalışma, zira bunu senin bakımından bir nankörlük olarak görürüm. [Orlov'un] eski dönemlerde ve şimdi de beraberliğimize dek bana senden daha fazla övgüyle bahsettiği ve sevdiği başka kimse yoktu. Kusurları varsa da bunları ne senin ne de benim yargılamamız ve başkalarına duyurmamız doğru değil. [Gregori Orlov] Seni sever ve onlar da [yani Orlovlar] dostlarımdır ve onlardan ayrılmam. Buradan çıkarman gereken bir ders var. Akıllıysan buna kulak verirsin. Mutlak gerçek bu şekilde olduğundan aksi yola gitmen zaten pek akıllıca da sayılmaz.

Potemkin Nisan ayında hemen imparatoriçenin özel dairesinin altındaki bir daireye taşındı; odalarını artık yeşil halı kaplı gizli bir helezoni merdiven bağlıyordu. Farklı saatlerde ayakta olduklarından -Katerina genellikle saat altıda çalışmaya başlıyor ve gece onda dairesine çekiliyor; Potemkin ise çoğunlukla sabaha kadar sohbet edip kâğıt oynadığından öğlen vakti kalkıyordu- aynı yatakta düzenli şekilde yatmıyorlardı. Onun yerine beraber zaman geçirebilmek için helezoni merdivenlerden ya biri iniyor ya da öteki çıkıyordu.

İlişkileri başladığında Katerina kırk dört yaşında olduğuna göre Potemkin'den on yaş büyüktü. Tombullaşma yoluna girmişti ancak zekâsı olağanüstü berraklığını ve canlılığını koruyordu. Potemkin tutkusuna güçlü bir karşılık aldığını görüyor, ona bu yüzden daha da bağlanıyordu. Bir hükümdar gözdesinin lüks hayatını kabullenebilir ve konumunun sağladığı nimetlerden faydalanabilirdi. Fakat Potemkin imparatoriçeye özel hayatında zevk sağlamak gibi basit bir rolle yetinmek niyetinde değildi. Hareketli ve sorumluluk üstlendiği bir hayat istiyor, bunu da Rusya'yı kişiliğinde temsil eden kadının desteğiyle başarmayı amaçlıyordu.

Katerina onu bu beklentisiyle birlikte kabul etmeye çoktan hazırdı. Onun tanıdığı en yakışıklı erkek olduğunu düşünüyor, hasarlı gözüne dikkat bile etmiyordu. Otuz dört yaşındaki Potemkin kilo almış ve vücudu narinliğini yitirmişti. Tırnaklarını yemekten kendini alamıyordu. Bunlara hiç önem vermeyen Katerina, Grimm'e şöyle yazmıştır: "Bildiğiniz mükemmel fakat fevkalade sıkıcı vatandaştan [Vasilçikov] ayrıldım ve nasıl olduğunu ben de pek bilmiyorum gerçi ama yerine derhal demir çağının en büyük, en tuhaf ve en eğlendirici insanlarından biri geçti."

Aralarında başlangıçtan itibaren tartışmalar vardı. Atışma yaşamadıkları tek gün geçmiyor, kavgayı genellikle Potemkin çıkartıyor, barışmak için ilk adımı ise Katerina atıyordu. Katerina'nın duygularının kalıcılığını sorguluyor, soruları ve azarlarıyla onu ve kendisini endişelere sevk ediyordu. Mektup ve yazılarının büyük kısmı kaybolduğundan elimizde fazla bir kayıt kalmamıştır. Söylediği sözler hakkında ancak Katerina'nın son yazdığı mektuplarından bir fikir edinebiliyoruz. Her hâlükârda onu şımarık bir çocuk gibi yatıştırdığını ve pohpohladığını görebilmekteyiz:

Hayır, Grişenka, sana karşı duygularımın değişmesi hiç mümkün değil. Kendine haksızlık etme, senden sonra başka birini nasıl severim? Sana kimse benzeyemez ve senden başka hiç kimse umurumda değil. Ben değişimden nefret ederim.

Öfkelenmen için hiç sebep yok. Fakat hayır, sana güvence vermeyi sonlandırmam lazım. Artık seni sevdiğime çok, çok emin olmalısın... Beni sevmeni istiyorum senden. Sana arzu edilir görünmek istiyorum ... istersen bu sayfadaki ifadeleri iki kelimeye indirir ve gerisini silebilirim. O zaman tek bir cümle kalır: Seni seviyorum.

Ah sevgilim, kendinden utanmalısın. Yerini alacak birinin uzun zaman yaşamayacağı gibi sözlere ne gerek var? Bir insanın kalbini korkuyla terbiye etmeye çalışmak hiç doğru mu? Hiç fenalık beslemediğin mizacında bu tür berbat fikirler senin yapına ne kadar aykırı.

Basit kıskançlıklar dışında Potemkin'in çıkardığı tartışmaların başka bir sebebi yeni konumunun devam etmeyebileceği hissiydi. İmparatoriçenin sıradan bir gözdesi muamelesi görmeyi reddetmekteydi. Münakaşalarından ve barışmalarından birini yansıtan, Katerina'nın kenarına not düşüp kendisine iade ettiği bir mektubu elimizdedir:

POTEMKİN'İN EL YAZISI:
İzin ver bana kıymetlim,
Edeyim bu son sözleri
Ve kavgamız sona ersin.
Senin aşkın hakkında içimin rahat
olmadığına şaşırma.
Bana verdiğin sayısız hediyelerin
en üstünde kalbindeki yerim var.
Orada tek olmak, diğer herkese tercih
edilmek istiyorum, çünkü seni kimsenin
benim
kadar sevmediğine inanıyorum.
Ve çünkü ben senin eserinim.
O yüzden benim yerimi
Korumanı, benim iyi işler yapmamdan
neşe bulmanı,
rahat olmam
için her yolu bulmanı ve yüce
makamının büyük
zahmetlerinden sonra senin de orada
dinlenmeni arzu ediyorum. Amin.

KATERİNA'NIN EL YAZISI:
Sana izin veriyorum.
Gecikmeye hiç gerek yok.

İçin rahat olsun.
Bir elin nesi, iki elin sesi var.

Kararla ve azimle.
Sen varsın, sen olacaksın.

Bunu görüyorum ve inanıyorum.
Bütün kalbimle bahtiyarım.

Benim en büyük mutluluklarım
Kendiliğinden gelecektir.
Düşüncelerini rahatlat,
Duygularını yumuşat ve
Bırak yollarını bulsunlar.
Münakaşanın sonu. Amin.

Böylece Katerina'nın hayatında tek bir âşık ve partnere sahip olduğu ve ona istediği her şeyi verdiği bir dönem başladı. Yakınlıkları, Potemkin'in sabahları çıplak bedeninin üzerine aldığı bir bornozla, Katerina'nın ziyaretçilerle ve saray görevlileriyle dolu yatak odasına girmesine müsaade ediyordu. Aklı Katerina'nın birkaç saat önce biraz uyuması gerektiğini söyleyerek ayrılıp kendi dairesine gittiği sırada kesilen ilginç sohbetleriyle meşgul olduğundan buna pek de aldırmıyordu.

Gün içinde sarayın farklı kısımlarında çalıştıklarından birbirlerine mesajlar gönderiyorlar; sohbetlerini devam ettiriyorlardı. Devlet işleri, saray dedikoduları, küçük azarlar ve sağlık durumlarına dair konuşmaları aşk ilanlarına karışıyordu. Katerina onun için, "benim altın kekliğim", "sevgili güvercinim", "yavru kedim", "küçük köpeğim", "baba", "ruh ikizim", "küçük papağanım", "Grişa" ve "Grişenka" adlarını kullanıyordu. Ayrıca, "Kazak", "Moskof", "Orman aslanı", "Kaplan", "Gâvur", "Benim güzel efendim", "Prens", "Ekselansları", "Yüce Altesleri", "General" ve "Krallarla kıyaslanamaz tatlı yakışıklım" hitaplarını da kullanmıştır. Potemkin'in ona hitap şekilleri, aralarındaki mesafeyi vurgular şekilde daha resmidir: "Matuşka", "Asaletli Emperyal Majesteleri." Kendisinden aldığı küçük mesajları cebinde saklayan Potemkin'in arada sırada çıkarıp tekrar okuması nedeniyle Katerina endişeleniyor, onların yere düşmesinden ve yanlış ellere geçmesinden korkuyordu.

Davranışlarını katı şekilde kontrol eden kuralcı bir Alman olarak Katerina'nın Potemkin'le yaşadığı duygu yoğunluğu hem zihnini özgürleştirici hem de akıl karıştırıcıydı. Uzun ve bitkin düşürücü cinsel zevkler ile hükümdarlık görevleri arasında seçim yapması gerekliydi. Her ikisine de sahip olmaya gayret etmekte ve her ikisi de aklında eşzamanlı yer etmekteydi. İstediği her an onunla olmak için yeterli zamana sahip değildi; bunu gizlice onun düşüncesiyle kendisini çevreleyerek telafi ediyordu; kâğıtları incelerken veya görevlilerin okudukları raporları saatler boyu dinlerken aklını ona veriyordu. Bu balayı günlerini onunla yalnız başına geçirme serbestliğine sahip olmadığından aşkını bu küçük kâğıt parçalarına döküyordu.

Potemkin de kendisini tutkuya kaptırmış olmakla beraber başka bir şeyden huzursuzluk hissetmekteydi. Eriştiği yüksek mertebesini borçlu olduğu imparatoriçenin Vasilçikov'u yanına aldığı ve sonra da uzaklaştırdığı gibi her an onun yerine bir başkasını bulabileceğinin farkındaydı.

Statüsünü değiştirebilecek çığır açıcı bir adımı atması elbette mümkündü. Aklında, havsalaya sığmaz, tatbik edilemez, belki de bir hayalden ibaret bir plan vardı: Birlikteliklerini bir nikâhla yasallaştırmak istemekteydi. Gözdeliği resmiyete döküldükten kısa bir süre sonra onunla bu konuyu görüştü ve üzerindeki gücünün bir göstergesi olarak Katerina söylediklerini değerlendirdi. Herhalde Katerina için bu kolay değildi; iktidarından pay vermekten ürküyordu. Fakat bu defa duyduğu aşktan ötürü Potemkin'in önerisini kabul etmiş olması mümkündür. Şayet aralarında bir nikâh kıyılmışsa, yaygın inanca göre bunun yapılış şekli şöyle olmuştur:

Kimseye bilgi verilmemiştir. Ancak usule uygun bir Ortodoks töreni için kilise, papaz ve şahitler gerekliydi. Bu düzenlemeler tamamlanmıştır. İzmailovski Muhafızları onuruna 8 Haziran 1774'te verilen yemekten sonra, Katerina en sevdiği hizmetkârını yanına alıp sırtında alay üniformasıyla Fontanka kanalından bir tekneye bindi, Neva Nehri'ni geçip Vyborg tarafında çıktı ve armasız bir arabayla Aziz Sampsonovski Kilisesi'ne gitti. General üniforması giymiş Potemkin onu burada beklemektedir. Törende sadece beş kişi hazır bulunur: Katerina, Potemkin, hizmetçisi, yaveri ve Potemkin'in yeğeni Aleksandr Samoilov. Nikâh bu şekilde kıyılır.

Bu hikâye doğru mudur? Kimse herhangi bir belge görmemiş olsa da, başka biçimlerde bazı deliller mevcuttur. Avusturya nezdinde İngiliz elçisi Sir Robert Keith 1782'de İmparator II. Joseph'le bir yürüyüş sırasında ona bu söylentilerden bahis açtı. "Efendim, Prens Potemkin'in etkisi ve ağırlığı acaba size azalmış gibi görünüyor mu?" İmparator, "Hiç de değil" cevabını verdi, "ancak etkisi ve ağırlığı hiç de dünyanın tasavvur ettiği gibi olmamıştır. Rusya imparatoriçesi ondan ayrılmak arzusunda değil ve bin türlü sebeple ve her türden birçok bağlantı yüzünden, istese bile ondan kolayca kurtulamaz." Potemkin sırf bir gözde idiyse, neden Katerina ondan kurtulamıyordu? Kardeşleriyle birlikte onu tahta çıkaran, çocuğu Bobrinski'ye babalık etmiş olan Orlov'dan kurtulmuştu. Öte yandan, belki de nikâh farklı bir durum ortaya çıkarmıştı. Belki de imparatorun anlatmak istediği şey buydu.

İmparatorlar gibi elçiler de mahrem bilgilere sahip oldukları izlenimini vermekten hoşlanırlar. St. Petersburg'daki Fransız elçisi Philippe de Segur, 1788'de Versailles'a Potemkin'in "imtiyazlarının devamını güve-

ne alan bazı mukaddes ve elinden alınamaz haklar vardır" diyordu. "Bir talih eseri bunları keşfetmeye muvaffak oldum ve etraflıca incelediğimde krala ilk fırsatta bilgi sunacağım." Böyle bir fırsat hiç belirmedi. Bir yıl sonra Fransız Devrimi patlak verdi, Segur ülkesine döndü ve beş yıl sonra da sözü geçen kral, XVI. Louis giyotinle infaz edildi.

En inandırıcı yazılı kanıt Katerina'nın 1774 ilkbaharı sonlarından itibaren Potemkin'e yazdığı mesajlardadır. Ona "sevgili kocam", "efendim ve müşfik eşim" şeklinde hitap etmiş, altını "sadık karın" diyerek imzalamıştır. Potemkin'den önce veya sonra hiçbir âşığını "kocam" sözüyle anmamış veya kendisinden onun "karısı" olarak bahsetmemiştir. Evliliklerinden hemen sonra -şayet olmuşsa elbette- Haziran ve Temmuz 1774'te, "Seni tüm bedenim ve ruhumla kucaklıyor ve öpüyorum, sevgili kocam", birkaç gün sonra da "Canım sevgilim, sevgili kocam, lütfen gel ve sar beni. Senin sevmelerin ne kadar tatlı ve hoş" ifadelerini kullanmıştır.

Rus tarihi tüm kanıtların en sağlamını sunmaktadır. Fiziki tutkuları dindikten sonra Katerina ve Gregori Potemkin çevrelerindeki insanların çoğu zaman pek kavrayamadıkları özel bir ilişkiyi sürdürmüşlerdir. Bunun bir açıklaması evlilik olabilir. Potemkin'in yaşamının geri kalanı boyunca Katerina dönemi Rusya'sında icra ettiği benzersiz otoriteyi anlamamız, ancak evlenmiş, birbirlerine derinden bağlılık duymayı sürdürmüş ve aralarındaki ilişki biçimi üzerinde mutabık kalmışlarsa mümkün olabilir. Potemkin, on beş yılı aşkın olan bu zaman zarfında Katerina'nın içten bağlılık ve muhabbetine mazhar olmuş, o da aynen karşılık vermiştir. Bu gerçek, her ikisi de yataklarını başkalarıyla paylaşırken bile değişmemiştir.

60. Bölüm

Potemkin'in Yükselişi

Potemkin'in mevkisi ve gücü hızla yükselmişti. İmparatoriçenin başyaverliğine ve Preobrajenski Muhafızları'nın yarbaylığına tayin edilmesi yükselişinin ilk görünen işaretleriydi. Bunu akın akın gelen unvan, nişan ve imtiyazlar takip etti. Sir Robert Gunning'in 6 Mayıs 1774'te Whitehall'a gönderdiği rapor şöyledir: "Hâlihazırdaki adam kadar süratle yükselen hiç olmamıştı. General Potemkin'e dün Divan'da [*privy council*] bir yer verildi." Bir ay sonra Harbiye Kurulu başkan yardımcısı ve Kırım ile Karadeniz'in kuzeyindeki muazzam topraklardan oluşan Yeni Rusya'nın genel valiliğine atandı. Osmanlı savaşındaki hizmetleri dolayısıyla murassa elmaslı bir kılıç ve daha önce sadece Gregori Orlov'a layık görülmüş olan imparatoriçenin elmaslarla bezeli minyatür bir portresi, kalbinin üstünde taşıması için armağan edildi. Birbiri ardından en yüksek derecelerden Rus ve yabancı ülke nişanlarını almaktaydı: İlk önce 1774 Noel günü Rus İmparatorluğu'nun en yüksek dereceden Aziz Andreas nişanı; sonra Prusya'nın Siyah Kartal, Lehistan'ın Beyaz Kartal, Danimarka'nın Beyaz Fil ve İsveç'in Kutsal Serafim nişanları tevdi edildi. Katerina kahramanına nişan temininde her yerde aynı başarıyı kazanamadı. Avusturya, Latin Katolik inancından olmadığı gerekçesiyle onu Altın Post Şövalyeliğine getirmeyi reddederken, Kral III. George Altın Dizbağı nişanı elde etme çabalarını kesin bir tavırla geri çevirdi. Tembelliği sebebiyle ilişkisini kesen Moskova Üniversitesi ona bir şeref derecesi verdi. Okuldan atılmasına çalışmış hocalarından biriyle konuşurken Potemkin, "Beni nasıl attığınızı hatırlıyor musunuz?" diye sordu. Hoca, "O zaman bunu hak etmiştiniz" cevabını verdi. Potemkin bir kahkaha attı ve yaşlı adamın sırtını sıvazladı.

Katerina ona mücevherler, kürkler, porselen eşyalar ve mobilyalar gönderiyordu. Yıllık yüz bin rubleyi* bulan yiyecek ve içecek masrafları

* 2019 itibariyle yaklaşık 5 milyon dolar-ed.n.

Katerina'nın hesabına yazılıyordu. Dul kız kardeşi Maria Engelhardt'ın beş kızı saraya getirildi ve hepsi de nedimeliğe alındı. Katerina, Potemkin'in annesine de ilgi gösterdi. Bir keresinde, "Annenin zarafeti dikkatimi çekti ancak saati yok, lütfen bu saati benden ona götür" dedi.

Potemkin İmparatorluk Divanı'na alınmasını ilk defa rica ettiğinde, geri çevrildi. Olanları daha sonra bir Fransız diplomatı yazmıştır:

> Pazar günü masada [Potemkin] ve imparatoriçenin yanında oturuyordum ve [Potemkin'in] ne onunla konuştuğunu ne de sorularına cevap verdiğini gördüm. [Katerina'nın] Hiç keyfi yerinde değildi ve bizim de canımız sıkıldı. Masadan kalkarken, imparatoriçe tek başına bir süre ayrıldı ve geri döndüğünde gözleri kızarmıştı. Pazartesi ise biraz daha neşeliydi. [Potemkin] aynı gün Divan'a girdi.

Potemkin yükselişinin kıskançlık uyandırdığını ve geleceğinin sadece Katerina'yla ilişkisine değil, işindeki başarısına da bağlı olduğunu anlıyordu. Saray yeni gözdenin Vasilçikov gibi bir kukla veya Gregori Orlov gibi sevimli, ağırkanlı bir aksesuar olmayacağını hemen kavradı. Saray mensupları da yeni şahsiyete yaranmaya çalışanlarla karşısında yer alanlar arasında ikiye bölündü.

Nikita Panin bu iki grubun arasındaydı. Potemkin'in hızlı ilerleyişine karşı çıkmış ancak Orlovlara nefreti, bu hırslı yeni adama karşı ihtiyatına galebe çalmıştı. Potemkin ilk başta Grandük Pavel ile uzlaşmasına giden yolu açmak için Panin'in gözüne girmeyi denedi. Panin nüfuzunu Pavel'in çocukluğunda hocalığını yapmasına ve Katerina'nın tahta çıkartılması sırasındaki rolüne borçluydu. Sarayda yaşamını sürdürmesini mümkün kılan Hariciye Kurulu'ndaki vazifesi değil, bu konumuydu. "Yatağım sarayda kaldığı sürece etkimi yitirmem" derdi. Potemkin, Pavel'e ve yaşlı danışmana yakınlaşma çabalarından tam bir sonuç alamadı. Panin'in imtiyazlı alanı olarak gördüğü dış ilişkilere el uzatmadıkça aralarındaki ilişkiler düzgün yürüdü. Ancak Pavel annesine şahsi yakınlık içindeki herkese karşı tavır aldığından Potemkin'in bu yöndeki gayretleri fayda vermedi.

Türklerle savaşın sürdüğü ve Pugaçev ayaklanmasının hâlâ çözüme bağlanamadığı 1774 ilkbaharında Potemkin'e ilave görevler verildi. Katerina ayaklanmaya dair tüm yazıların ve muhaberatın ona gönderilme-

sini emretti. Zamanı bu sebeple yazı taslaklarını hazırlamakla, mektup yazmakla ve Katerina'nın kararlarını almasına yardım etmekle geçer hale geldi. Katerina önemli devlet meselelerinden ufak şahsi sorunlara kadar her şeyde ona danışıyordu. Resmi yazıların dışında Katerina'nın şahsi mektuplarında da Rusça imlasını, gramerini ve üslubunu düzeltiyordu. Bir mesajında Potemkin'e şöyle demektedir: "Şayet hata yoksa lütfen yazıyı iade et ve mühürleyeyim. Varsa da düzeltmeni rica ediyorum. Değişiklik yapmak istersen, kenarında belirt ... ferman ve yazı ya gayet sarih veyahut bugün ben çok aptalım." Aynı sıralarda Potemkin saray işleri dışında Harbiye Kurulu'nun askeri, mali ve idari sorunlarını ele alıyordu. Strateji kararlarıyla meşgul oluyor, askere alma kotaları tespit ediyor, asker üniformalarını tasarlıyor, orduya at satın alıyor ve askeri nişan ve ödüller için aday listelerini hazırlıyordu. İmparatorluk Divanı'nın toplantılarına katılıp, kendisinden yaşlı meslektaşlarının karar ve görüşlerine giderek daha fazla müdahale ediyordu.

Katerina çabalarından etkilenmekte ve memnuniyet duymakta, diğer yandan bu çalışmalar Potemkin'in çok fazla zamanını aldığı için şikâyet etmekteydi. Onu yeterince görememekteydi: "Artık bu hakikaten çok fazla. Saat dokuzda bile seni yalnız bulamıyorum. Dairene geldim ve etrafta dolaşan, öksüren, gürültü çıkaran bir kalabalıkla karşılaştım. Halbuki sırf seni ne kadar sevdiğimi söylemek için gelmiştim." Bir başka seferinde şöyle yazmıştır: "Seni görmemin üstünden neredeyse yüz yıl geçti. Ne yaptığına hiç aldırmıyorum, fakat ben geldiğimde lütfen yanında kimsenin olmamasını sağla. Aksi takdirde günüm çekilmez hale geliyor; zaten şimdiki haliyle bile yeterince can sıkıcı."

Aşk, savaş ve ayaklanmaya rağmen, teoloji ve kilise meseleleri Potemkin'i hâlâ meşgul ediyordu. Önemli bir siyasi veya askeri toplantıyı bırakıp bir teoloji tartışmasına katılabiliyordu. Rus Ortodoksu, Eski İnanç mensubu, Katolik papaz veya Yahudi hahamı olsun alçak veya yüksek dereceden her din adamını kabul ediyordu. Yeni ve ilginç insanları çevresinde görmekten hoşlanıyor, seyahatlerden dönmüş kadın ve erkeklerle sohbet için hiç fırsat kaçırmıyor, anlatılanları hafızasına kaydediyordu. Panin'le arasını iyi tutmak istediği için yabancı diplomatlarla ilişkileri o denli yakın değildi. Aynı zamanda hiç aralarına girmiyor da değildi. Katerina'nın tahta çıkmasının yıldönümünde kordiplomatik mensuplarına Petrohof'ta bir ziyafet verildi. Ev sahibi Panin değil, Potemkin'di.

Büyük ölçekli gösteriler düzenlemekteki yeteneğini ilk defa 1775 yılı başında Katerina'nın Osmanlı savaşının sona ermesini kutlaması vesilesiyle ortaya koydu. Bu kutlamaların Rusya'nın eski başkenti ve imparatorluğun kalbi Moskova'da düzenlenmesi için onu Potemkin ikna etti. Geçit resimleri, havai fişek gösterileri, ışıklandırmalar, balolar ve ziyafetlerin yapımcısı ve protokol şefi Potemkin'di. Bu vazifesi sırasında Nikita Panin'le ciddi bir atışma yaşadı. Katerina Rus ordusunun savaş kahramanlarına nişan takılmasına dair talimatları Potemkin'e vermiş ve Nikita Panin, kardeşi General Petro Panin'in yeterince takdir edilmediği zannına kapılmıştı. Potemkin de kararı bizzat imparatoriçenin aldığını ve kendisinin ise icra ettiğini kabul etmek zorunda kaldı. Tartışma kısa zamanda Potemkin'in artan ölçüde Panin'in geleneksel yetki sahası olan dış ilişkilere karıştığı boyutuna büründü. Panin, divan toplantılarında Potemkin'in görüşlerini sorgulamasından ve bazen de karşı çıkmasından rahatsızdı. İran'da çıkan karışıklıklara dair bir rapor geldiğinde Potemkin bu karışıklıkları teşvik etmenin Rusya'nın çıkarlarına uygun düşeceğini öne sürdüğünde Panin böyle bir siyasete asla taraf olamayacağını bildirdi. Potemkin ayağa kalktı ve salondan ayrıldı.

Katerina'nın o dönemde aldığı ve Potemkin'in karışmadığı önemli bir dış siyaset kararı da vardı. İngiltere Kralı III. George 1775 yazında Amerika'daki isyancı koloni tebaasına karşı savaşmak üzere Rus birliklerinin ödünç verilmesini -fiilen kiralanmasını- istemişti. Londra'nın bu konudaki ilk talimatı Dışişleri Bakanlığı'ndaki Suffolk markisinden İngiliz elçisi Sir Robert Gunning'e 30 Haziran 1775'te ulaştı:

> Majestelerinin Amerikan kolonilerinin büyük kısmında isyanın vardığı ölçü mümkün olan her girişimde bulunulmasını tedbiren gerektirmektedir. Kuzey Amerika'da yabancı askerlerin kullanılmasının uygun bulunması halinde Majestelerinin, bu maksatla mühim miktarda piyade askeri temini hususunda Rus İmparatoriçesinin desteğine güvenip güvenemeyeceğini öğrenmeye çalışmalısınız. Bu vazifenin son derece hassas bir nitelik taşıdığını size belirtmeme gerek yoktur. Bu konuyu Bay Panin veya İmparatoriçe olsun hangi şekilde açarsanız açın sanki kendi aklınızdan geçen bir hususu dile getirmiş havasını veriniz, herhangi bir teklif şeklinde anlaşılmamasına bilhassa özen gösteriniz.

İngiliz hükümeti kısa zaman sonra daha somut konuşmaya başladı. Yirmi bin piyade askeri ve bin kişilik Kazak süvari birliği istenilmekte, tüm masraflar -Amerika'ya ulaşım, idame ve maaş- İngiltere tarafından üstlenilmekteydi. Katerina talebi değerlendirdi. Beş yıl önce Rusya'nın Çeşme'de Türklere karşı deniz zaferini mümkün kılan Rus filosunun Baltık'tan Akdeniz'e geçişi sırasındaki yardımları için krala ve İngiltere'ye borçluydu. Askerlerine İngiltere tarafından değer verilmesinden de gururu okşanmıştı. Ayrıca III. Goerge'un yaşadığı sıkıntılara da kuvvetli bir sempati duyuyordu – kendisi de Pugaçev'in muazzam isyanıyla baş etmek zorunda kalmıştı. Kralın ricasını bütün bunlara rağmen geri çevirdi. Kararını öğrendiğinde Gunning önce Panin'e sonra da yeni adam Potemkin'e başvurdu ancak Katerina geri adım atmadı. Kral George'dan şahsi bir mektup bile onu iknaya yetmedi. Cevaben dostane bir mektup yazıp, krala başarılar diledi ancak kararını korudu. Bunun dile getirilmeyen önemli bir sebebi Rusya'nın geleceğinin güneyde, Karadeniz sahillerinde yattığına inanmasıydı. Osmanlı'yla barış antlaşmasına rağmen düzenlemenin kalıcı olamayacağına ve yeni bir savaşın eşikte beklediğine inanıyordu. Bu savaş çıktığında Katerina yirmi bin askerine kendisinin ihtiyaç duyacağının farkındaydı.*

* On sekizinci yüzyılda bu tür talepler olağanüstü değildi. Çoğunluğu Alman milletinden krallar ve prensler en yüksek fiyatı verenlere askerlerini memnuniyetle kiralardı. İngiltere bunun ardından binlerce Hesse askerini kiralamış ve bunlar da Amerikan kolonilerinin hepsinde nefret uyandırmıştır. Yirmi bin Rus askerinin on sekizinci yüzyıl Amerika'sında yaratacağı etkiyi tasavvur etmek güç değildir.

61. Bölüm

Katerina ve Potemkin: Ayrılık

Tutkularının başlangıçtaki yoğunluğuna rağmen Katerina ile Potemkin arasındaki ilişki hiçbir zaman pürüzsüz değildi. Beraber geçirdikleri ilk kış ve ilkbaharın ardından Katerina ona yazdığı mesajlarda tutkudan hayal kırıklığına, rüyalardan uyanışa, bunalımlara, öfke ve acıya doğru ilerleyen duygusal yolculuğunu ifade etmeye başlamıştır. Büyük kısmını yaktığı mesajlarından geriye kalanlarda her iki tarafın görüşlerini anlamamızı sağlayacak kadar içerik mevcuttur:

Sevgili dostum, bilmiyorum neden ama sanki bugün bana kızgınsın. Durum böyle değilse ve yanılmışsam, hiç mesele yok. Bunu kanıtlamak için koş gel bana. Seni yatak odamda bekliyorum. Ruhum sana açlık duyuyor.

Uzun mektubun ve hikâyelerin çok mükemmel ama tuhaf tarafı içinde bana ait tek bir muhabbet ifadesinin olmaması. Başka insanların [sana anlattığı] ve bu kadar ayrıntılarıyla anlattığın büyük yalanları benim dinlemeye ne ihtiyacım var? Tüm bu saçmalıkları tekrarlarken, sanırım bu dünyada seni seven bir kadın olduğunu ve benim de şefkat dolu bir kelimeye hakkım bulunduğunu hatırlaman gerekirdi.

Kavgacı bir ruh hali içindesin. Bu eğilimin geçtiğinde lütfen bana haber ver.

Kıymetli sevgilim, taşa bir ip bağladım, tüm atışmalarımızın boynuna doladım ve ardından buzdaki bir deliğe atıverdim... Bundan memnun olduysan, lütfen sen de aynısını yap.

Sana bu sabah tüm sağduyudan mahrum bir mektup yazdım. Sen bu mektubu bana iade ettin ve ben de onu önünde yırttım ve ateşe attım. Daha başka nasıl bir özür istiyorsun? Kilise bile sapkınları yaktıktan sonra daha fazlasını talep etmez. Mesajım yandı gitti. Benim yanmamı da istememelisin... Barışalım, dostum. Elimi sana uzatıyorum. Almak istiyor musun?

Bu iyiliği olsun benim için yap: sakin ol. Gözyaşlarımdan sonra birazcık kendime geldim ve sadece senin galeyanın beni üzüyor. Sevgili dostum, sevgilim, kendine

işkence etmeyi bırak, her ikimiz de düşüncelerimizin sakinleşmesi ve katlanılır hale gelmesi için huzura ihtiyaç duyuyoruz aksi takdirde tenis oyunundaki toplardan farkımız kalmayacak.

Katerina 13 Ocak 1776'da Viyana'daki elçisine yazıp, gözdesine Kutsal Roma İmparatorluğu prensi unvanını vermesi isteğini İmparator II. Joseph'e iletmesi talimatını verdi. Sahibinin Katolik mezhebine aidiyetini gerektirmeyen bu unvan Mart 1776'da Potemkin'e tevdi edildi. Bundan böyle kendisine "Prens" ve "Huzurlu Altesleri" sıfatlarıyla hitap edildi.

Katerina 21 Mart'ta imzaladığı buyrultuyla ona bu unvanı kullanma izni tanıdı. Ancak aralarında bir tatsızlık geçti ve öfkeli bir mesaj göndermesinden birkaç gün sonra, ona kendini şöyle savundu:

Taşkınlığının derecesini hem bana hem de cemiyete ispat etmeyi arzu ettiğiniz takdirde Alteslerinden böylesi bir hiddet beklenebilir. Bu elbette bana karşı kadirbilmezliğinizin ve sadakatinizin zayıflığının tartışmasız bir işareti olacaktır. Zira hiddetiniz hem benim arzuma hem de düzeyimiz ve mevkilerimiz arasındaki farka ters düşer. Viyana sarayının bir dengi daha yoktur ve şimdi en yüksek nişanları için insan tavsiye etmekte ne kadar isabetli olduğumu muhakeme edebileceklerdir. Benim itibarıma gösterdiğiniz özen demek ki buymuş.

Bunun ardından tavrını değiştirdi ve bir çağrıda daha bulundu:

Efendim ve Sevgili Kocam! Cevabıma bana en çok dokunan satırla başlayacağım: Ağlamanı senden kim istedi? Neden eşinin görüşlerini destekleyen delillerden çok canlı hayal gücüne itibar ediyorsun? O sana iki yıl önce kutsal evlilik bağlarıyla bağlanmadı mı? Canım, imkânsız şeylerden ötürü benden şüphe duyuyorsun. Ben tonumu değiştirmiş olsam, sevgimde eksilme olmaz mıydı? O zaman sen kendin düşün, benim sözlerim ve yaptıklarım şu anda iki yıl öncesinden daha güçlü değil midir?

Benimle daima tartışmaktan zevk alıyorsan ... senden öfkeni kontrol etmeni istemeliyim... Ümidimi koruyorum çünkü ben de başkaları gibi ümitsiz yaşayamam.

Tanrı seni affetsin ... bana yaptığın haksızlıklar ... Katerina asla duyarsız olmadı. Şimdi bile tüm kalbi ve ruhuyla sana bağlıdır... Neden sevilmediğini ve beğenilmediğini söylüyor, senin dışında herkese karşı candan davrandığımı iddia ediyorsun anlamıyorum... Asla sevilmeyen ve beğenilmeyen biri olmadın. Sözlerin çoğu zaman herhangi bir aşk izi taşımasa da beni sevdiğine inanıyorum. Huzur ve sükûnu benden daha fazla kim arzu eder?

Potemkin Mayıs 1776'da Preobrajenski Muhafızları'nda gözden kaçan hususlara dair Katerina'nın gönderdiği bir mektuba cevap verdi. Mektupta alayın meselelerine "gözü kapalı kalındığı" yolunda bir ifade vardı. Muhtemelen kasıt olmadan kullandığı, fiziki kusurunu akla getiren bu ifadeden çok alınan Potemkin şöyle demiştir:

> Lütufkâr Majesteleri, bakışımı herhangi bir yöne çevirdiğimde bunu kör gözle yapmıyorum. Meselelerin gözümden kaçabileceği herhangi bir konuma girmeyi reddederim. Mamafih, yetenek ve arzularım herhangi bir vakit tükenirse, o zaman yerime daha iyi bir kişi seçilebilir ve ben de hemen ve tamamen buna rıza gösteririm.

Katerina da cevap vermiştir:

> Mektubunu okudum... Tanrı aşkına aklını başına topla... Bu anlaşmazlığı ortadan kaldırmak gücün dahilinde değil mi? Halkın ahmakça kanaati bile bu meseleye göstermeyi amaçladığın ilgiye bağlıdır.

Katerina'nın mektuplarında içten içe hep huzur ve ahenk arzuları dile gelirken, Potemkin ona artık sürekli bir kızgınlık içinde görünüyordu. Bazı zamanlar barışıyorlar ve muhabbetlerinin devam ettiğine dair birbirlerine güvence veriyorlardı. Ancak vakit geçtikçe Katerina, Potemkin'in öfke patlamalarından bunaldı ve en nihayetinde onu uyararak, davranışlarını değiştirmediği takdirde, nefsi müdafaa için aşkından vazgeçmekten başka çare kalmayacağını bildirdi. Sonu gelmeyen tartışmalarını götürecek gücü artık kalmamıştı. Potemkin'de iktidarı tek başına kullanırken duyduğu baskılar ve yalnızlıktan bir kaçış mecrası aramıştı. Fakat ilişkileri şimdi üzerine binen ilave bir yük haline gelmişti. Aksiliği ve kızgınlıkları artık toplumun da diline düşmekteydi. Potemkin akrabalarına yaşadıklarının sözünü etmeye başlamıştı, hatta kavgalarını bile uluorta anlatmaktaydı. Katerina ona şöyle yazmıştır:

> Bu komediyi toplumun dikkatine getirmek gerçekten de üzüntü verici, benim gibi senin düşmanların için de bu bir zafer. Şu ana dek aramızda neler geçtiği hakkında bu kadar etraflı bilgi edindiklerini bilmiyordum. Sırlarımızı sakladığım ve kimseye açıp tartışmadığım için seni ilgilendiren meselelerde herhangi bir sır ortağım olmadı... Sana bunu yüz defa tekrarladım ve yine tekrarlıyorum: tabiatımdaki müşfikliğin geri dönmesi için bu kızgınlıkları artık bir kenara bırak, aksi takdirde benim ölümüm olacaksın.

Potemkin'in cevabı şöyledir:

> Matuşka, geçen birkaç gün zarfında bana gösterdiğiniz hoş muamelenin neticesi şöyle. Benimle geçinmeye niyet ettiğinizi açıkça görebiliyorum. Fakat işleri öyle bir raddeye getirdiniz ki bana nazik olmanız artık imkânsız hale geliyor. Buraya sizi görmeye geldim çünkü siz olmadan hayat zor ve katlanılmaz. Gelişimin size sıkıntı verdiğini fark ettim. Kimi ve neyi memnun etmeye çalıştığınızı bilmiyorum; bildiğim tek şey gerekli ve herhangi bir amaca hizmet eder olmadığı. Daha önce bana hiç bu kadar huzursuz görünmemiştiniz. Lütufkâr Majesteleri, sizin için ateş çemberinden geçerim. Ancak neticede sizden uzaklara sürülmeme karar verilmişse, bunu en azından herkesin karşısında yapmayın. Hayatımı kaybetmekten farksız olsa da ayrılıp gitmek için hiç vakit kaybetmem.

Potemkin'in imparatoriçeyle ilişkisi iki buçuk yıla ulaştığı sırada, fırtınalar da artmaktaydı. Kendisine karşı entrikalara müsamaha gösterdiği ve etrafında düşmanlarının bulunmasına izin verdiği için sürekli Katerina'yı suçluyordu. O ise Potemkin'in artık kendisini sevmediğinden, nazik ve neşeli olmadığından şikâyet ediyordu. Kısa dönemli barışmaların ardından uzun çatışmalar geliyordu. Bazen de insafsızca tavırları Katerina'yı iyice çileden çıkarıyor, genellikle kolay affettiği ve barışmak için ilk adımı attığı halde o da öfkesini yenemiyordu. Ancak kızgınlığı fazla devam etmiyor ve Potemkin günlerce surat asıp karşısına çıkmayınca keder içinde kalıyordu. İlişkilerinde bir dönüm noktasının yaklaştığını Katerina anlamaktaydı:

> Ahmakça hallerin değişmiyor; kendimi en güvende hissettiğim bir anda dağlar başıma yıkılıyor ... senin gibi bir delişmen için ... sükûnet katlanılmaz bir ruh hali... Sana şükran borcum yok olmadı ve bunun işaretlerini almadığın bir an herhalde hiç yaşanmadı. Ancak yeni yeni uydurma şeylerle bana işkence ederek tüm gücümü tüketiyorsun. Bunun için sana teşekkür etmem gerekip gerekmediğini lütfen sen bana söyle. Şimdiye dek her zaman sağlığın ve rahat günlerin dünyada bir mana ifade ettiğini düşünmüştüm ancak senin için bunun mümkün olup olmadığını bilmek istiyorum.

Anlaşmazlıklarını tahlil etmek için kırgın bir edayla çaba gösterirken sözlerine alaycılıkla başlamıştır:

Bazen seni dinlerken, insanlar akla gelen her kusura sahip bir canavar olduğumu düşünebilir: Acı çektiğimde fevkalade ikiyüzlüymüşüm; ağladığımda duygusallığımdan değil, bambaşka bir şeyden ötürü gözyaşı döküyormuşum. Bu yüzden de beni hakir görmen ve aşağılamanda hiç beis yok. Bu son derece müşfik tavrın hissiyatım üzerinde mutlaka olumlu bir etki yaratacaktır. Ancak bu muzır ve korkunç hissiyat sevdiklerini mutlu etmekten başka bir sevgi yöntemi bilmez... Lütfen bana söyle, tanıdıklarının, hürmet ettiğin ve hizmetlerinden faydalandığın herkesin kusurlarından ötürü daima seni azarlasaydım, aptalca hatalarından ötürü seni sorumlu tutsaydım, acaba sen nasıl davranırdın? Sabrını korur muydun yoksa yitirir miydin? Ve de senin sabrını yitirdiğini görünce, ben gücenseydim, kalkıp odaları terk etseydim ve kapıları ardımdan çarpsaydım, bütün bunlardan sonra da sana soğuk davransaydım, yüzüne bakmasaydım ve buna tehditleri de ilave etseydim?... Tanrı aşkına, lütfen elinden geleni yaparak tartışmalarımızın önüne geç, zira kavgalarımız daima ipe sapa gelmez şeylerden çıkıyor. Sevgi yüzünden değil hep iktidar yüzünden tartışıyoruz. İşin doğrusu bu.

Gerçekten de işin doğrusu buydu; sorunun özünde bu yatıyordu. İktidar sorunu Potemkin'i sürekli yiyip bitiriyordu. Her zaman güç peşinde koşmuş ve her zaman kolaylıkla elde etmişti. Küçük bir çocuk, tek erkek evlat ve annesi ile beş kız kardeşinin gözbebeği iken durum buydu. Üniversitede ya askerlere ya da papazlara komuta edeceğini beyan ettiğinde de hedefi bu olmuştu. Öne fırlayıp yeni imparatoriçeye kılıcının püskülünü takdim ettiğinde, Katerina'nın sesini ve aksanını taklit edip onu güldürdüğünde takdir görmek istemişti. Ordudan ayrılıp son sürat St. Petersburg'a gözdesi olmak ümidiyle gittiğinde de hedefi aynıydı. Şimdi unvanlar, servet ve yüksek makamlar elde etmişti. İmparatoriçe onu görülmemiş yükseklikte mevkilere çıkartmış ve belki de birliktteliklerini nikâhla taçlandırmıştı. Daha fazla ne istemekteydi? Katerina ona daha başka nasıl bir güç verebilirdi? İmparatorluğun birinci insanı mevkisindeydi ama mutsuz ve tatminsizdi. Konumunun tüm geleneksel ödüllerini -unvanlar, nişanlar, para- yetersiz bulduğunu açıklıkla ortaya koymuştu. Sınırsız bir evrende en üstün güce sahip olmayı istemekteydi.

Sorun, yaptığı bütün işlere ve layık görüldüğü bütün mertebelere rağmen konumunun tamamen Katerina'ya bağlı kalmasıydı. Bunu biliyordu. Tartışmaları devam ettiği takdirde, imparatoriçenin günün birinde içindeki kadını yenmesinin ve kendisini yanından uzaklaştırmasının mümkün olduğunu anlıyordu. O zaman aksak Orlov ve zavallı Vasilçikov'dan farkı kalmayacaktı. Bu tehlikeye girmek istemiyordu.

Aşk ve iktidar arasında seçim yapma zamanı gelmişti. O da seçimini iktidardan yana yaptı. Bunun manası aşktan ve Katerina'dan vazgeçmekti. Öte yandan, bu tam bir vazgeçiş de sayılmazdı. Fiziki ilişkilerinin yapısı değişirken bile ikisinin arasındaki bağ herkesin esrarengiz bulduğu şekilde sağlam kaldı ve siyasi gücünde herhangi bir zayıflama emaresi görülmedi. Aksine gücü daha da büyüyor gibiydi.

Sevgililer arasındaki ilişkinin değişimini takip eden saray ahalisi Potemkin'in kısa zaman içinde gözden düşeceğini tahmin etti. İmparatoriçe Yelizaveta'nın Aleksey Razumovski için inşa ettirdiği Aniçkov Sarayı'nı Katerina'nın 22 Haziran 1776'da Potemkin'e hediye ettiği öğrenildiğinde bu armağanın Kışlık Saray'dan çıkarıldığında ona bir şehir ikametgâhı temin etmek amacı taşıdığına inanıldı. Bu tahminler kısmen de doğruydu. Fiziki ayrılığa hazırlanan ikili Potemkin'in nerede yaşayacağı sorusuyla karşılaşmıştı. Katerina bir yandan onu Kışlık Saray'da kalmaya teşvik etmiş, diğer taraftan tercihinin farklı olabileceği düşüncesiyle uygun bir saray arayışına girmişti. Defalarca ayrılma tehditlerinde bulunan Potemkin, iş ciddiye binince sözlerinin ciddiye alındığından şikâyet etti. Katerina'nın cevabı şöyledir:

> Tanrı biliyor ki seni saraydan çıkartmak amacında değilim. Lütfen burada yaşa ve huzur içinde ol... Bir süreliğine eyaletlerde seyahat ederek aklını dağıtmak istiyorsan yolunda durmam. Dönüşünde rica ederim eskisi gibi saraydaki dairende kal. Tanrı şahidimdir ki sana bağlılığım güçlü ve sınırsızdır ve kızgın da değilim. Fakat bana tek bir iyilik yap: Sinirlerimi yıpratma.

Potemkin ona teşekkür ederken takılmadan da duramadı:

> Çok Lütufkâr Majesteleri: Aniçkov Sarayı'nın bana hediye edildiğini öğrenmekle. ayaklarınıza kapanıp öpüyorum. En hakir şükranlarımı ifade ediyorum. Çok merhametli anamız, size tüm imkânları ve gücü vermiş olan Tanrımız, ne talihsizim ki insan kalbini tanıma gücünü bana vermemiş. Her şeye kadir Tanrı! Hükümdarıma ve hayır sahibime ne kadar müteşekkir olduğumu, bağlılığımı ve hayatımı onun hizmetine adadığımı anlaması için ona idrak gücü ver. Çok Lütufkâr Majesteleri, size ruhu ve bedeniyle sadık. ölüme dek samimiyetle bağlı kalacak bu kişiyi himaye ve merhametinizden ayırmayın.
>
> Majestelerinin en sadık ve bağlı hizmetkârı.
>
> Prens Potemkin

Potemkin Aniçkov Sarayı'nda hiç oturmadı. Tamiri bitince St. Petersburg'da kaldığı zamanlar bu sarayı akşam eğlenceleri için kullandı. İki yıl sonra da sattı.

Potemkin'i Katerina'ya takdim etmiş olan Orlovlar artık ondan nefret etmekteydi. Gözdenin uzaklaştırılmasının an meselesi olduğuna inanan Aleksey Orlov imparatoriçeyle açık konuşma imtiyazını kullanarak gözdesinin verdiği zararı anlaması ve harekete geçip onu azletmesi gerektiğini söyledi. Hatta daha da ileri gitti: "Madam, biliyorsunuz ben sizin kölenizim. Hayatım sizin emrinizdedir. Şayet Potemkin sizi huzursuz ediyorsa, bana talimat veriniz. Derhal ortadan kalkacaktır; bir daha ondan bahsedildiğini işitmezsiniz." Katerina bu konuşmalarından Potemkin'e bahsetti ve olay kimsenin beklemediği bir sonuca ulaşarak Aleksey Orlov hastalık bahanesiyle vazifesinden istifa edip saraydan ayrıldı.

62. Bölüm

Yeni İlişkiler

1776 kışı ve ilkbaharında, Katerina ile Potemkin'i birbirlerine bağlayan tutku tükenip aralarında bir hınç havası eserken, Katerina Gregori'nin yerini alacak kişiyi belirledi. Bu kişi, Türklerle savaşta zafer kazanmış Rus ordusunun komutanı Mareşal Rumyantsev'in himayesindeki Petro Zavadovski'ydi. Rumyantstev, St. Petersburg'a döndüğünde iki genç Ukraynalı olan Petro Zavadovski ile Aleksandr Bezborodko'yu beraberinde getirmişti. Her ikisi de iyi eğitim almış bu gençler hem savaş sırasında hem de barış müzakerelerinde Rumyantsev'in maiyetinde vazife görmüşlerdi. Katerina şahsi sekretaryası için yetenekli memurları tavsiye etmesini Rumyantsev'den istediğinde mareşal bu iki ismi verdi. Her ikisi de saray görevine tayin edildiler ve parlak meslek hayatlarına sahip oldular.

İlk başlarda yükselmek için gerekli niteliklere Zavadovski'nin sahip olduğu düşünüldü. İyi bir aileden gelmiş, muharebe alanlarında mareşale eşlik etmiş, cesaretiyle yarbaylık rütbesine hak kazanmıştı. Potemkin gibi otuz yedi yaşında, yakışıklı, klasik tarzda eğitim almış, makul fikirli, tevazu sahibi ve zarif tavırlı bir insandı. Bezborodko ise bayağı görünüşlü ve kaba tavırlıydı. Fakat uzun vadede daha parlak bir meslek hayatına sahip olacaktı. Zavadovski hükümdarın lütfuna kısa bir süreliğine erdi ve daha sonra saygın bir mülki memur hayatına çekildi. Buna mukabil Bezborodko, müstesna zekâsı ve çalışkanlığıyla prenslik ve imparatorluk şansölyeliği mevkiine yükselecekti.

Katerina'nın Zavadovski'yi fark etmesi gayet doğaldı. Yakışıklı esmer yüzü, bir seksen üç boyu ve sakin haliyle imparatoriçeye çekici geldi ve bir ay içinde Potemkin'in rızasıyla maiyetine şahsi kâtibi olarak atandı. Bezborodko ise kançılaryada memur olarak kaldı. Haziran 1775 sonunda Zavadovski yemeklerde Katerina ve Potemkin'in yanında yer almaktaydı.

Katerina ile Potemkin arasındaki fırtınalı ilişkinin tam ortasında Zavadovski'nin ortaya çıkmasını ikilinin karşılıklı anlaşmaları sağlamıştı. Her ikisi de fazla zarara yol açmadan durumu çözüme kavuşturmaya da niyetliydi ve Zavadovski bir tampon vazifesi gördü. Yeni düzenleme ilk başlarda işe yaradı: Sessiz, ketum Ukraynalının varlığı Katerina'yı Potemkin'in aşırı talepleri ve aşırı ruh halleri karşısında rahatlattı; devleti idare etmek için buna ihtiyacı vardı. Öte yandan Potemkin'den aldığı duygusal desteği, onun nadir bulunan enerjisini ve benzersiz siyasi ve idari niteliklerini yitirmek de istemiyordu. Potemkin de Zavadovski gibi bir şahsiyete ihtiyaç duyuyordu. İmparatoriçenin hayatındaki en önemli insan pozisyonunu güvene alacak bir çözüm bulmaya heves ediyor, hatta acil ihtiyaç duyuyor, bir yandan da serbestçe hareket etmek istiyor, bir sabah kalktığında yerini başkasının aldığını görmek istemiyordu. Her ikisi de ilişkilerinin en değerli unsurlarını muhafaza etmek peşindeydi: Potemkin gücünü korurken güvensizliklerini gidermek; Katerina seveceği bir adamla birlikte istikrar ve öngörülebilirlik istiyordu. Zavadovski'de doğru erkeği bulduğuna inandı. Başlangıçta Potemkin de onunla mutabıktı.

Potemkin'le ilişkisi hâlâ bir çözüme bağlanmamışken, Katerina Mart 1776'da Zavadovski ile cinsel bağlantıya girdi. Saray ve kordiplomatik afallamıştı; akşamları özel dairesine giderken Potemkin değil de Zavadovski'nin eşlik etmesi dışında bir şey değişmemiş gibi görünüyordu. Potemkin Kışlık Saray'da kalmayı sürdürüyor ve Katerina'nın gittiği her yerde hazır bulunuyordu. Toplum karşısında muhabbetlerinin azaldığı izlenimi uyanmıyor, eski ve yeni gözdeler arasında herhangi bir gerilim veya kıskançlık fark edilmiyordu. Esasen Potemkin, Zavadovski'ye güler yüzle, neredeyse bir ağabey gibi davranıyordu.

Katerina umduğu üzere Zavadovski'den memnun kaldı. Ateşliydi ve -âşıkları arasında nadir bir özellikle- servet ve şeref peşinde değildi. Aralarında tutkulu bir dil kullanıyorlardı; Katerina ona sevgi dolu kısa adlarla hitap ediyor, Zavadovski de onun için Katya ve Katyuşa isimlerini kullanıyordu. Kışlık Saray'a taşındığında Katerina'ya saplantılı bir aşkla tutulmuş ve buna bağlı olarak Potemkin'e karşı şiddetli bir kıskançlık içine girmemiş olsaydı belki her şey yolunda gidebilirdi. Fakat ayrıcalıklı bir yakınlık istedi -ve ardından da talep etti- ve selefinin her zaman yoluna çıktığından şikâyete başladı. Katerina ona durumunu ve duygularını

açıklamaya çalıştı; Zavadovski ise söylenenleri anlamayı reddetti. Gözden düşmesinin sebebi de bu oldu.

Zavadovski'nin gözdeliğe getirildiği 28 Haziran'da resmiyet kazandı. Birkaç gün sonra da Potemkin dört hafta kadar sonra geri dönmek üzere başkentten ayrılıp Novgorod'a gitti. Yokluğu sırasında Zavadovski mutsuzdu; saray ahalisine mensup değildi ve saray hayatından sıkılıyordu; Fransızcasının zayıflığı yüzünden sosyal sohbetlere katılamıyordu. Fakat Potemkin de mutsuzdu. Temmuz sonunda geri geldiğinde yalnızlık hissettiği ve gidecek yeri olmadığından şikâyet etti. Katerina buna şöyle cevap verdi: "Kocam bana yazıp, 'Nereye gideyim? Benim gerçek mekânım neresi olacak?' diye soruyor. Sevgili ve aziz kocam, bana gel. Sana açılmış kollarımla karşılanacaksın."

Başlangıçta halefini uygun bulan Potemkin artık Zavadovski'nin sadece şahsi değil, resmi konumuna da tehdit yarattığını anlamaktaydı. Katerina'ya şikâyette bulundu. Özel hayatında huzur istemiş olan Katerina şimdi aksine hem Zavadovski hem de Potemkin'in kıskançlık sahneleriyle uğraşmak zorunda kaldı. 1777 ilkbaharında Potemkin bir kır çiftliğine çekilip Katerina'nın doğum günü kutlamalarından uzak durdu. Buradan gönderdiği bir ültimatomla Zavadovski'nin azlini talep etti. Katerina bu isteği reddetti:

> Zavadovski'nin azlini istiyorsun. Bu ricanı yerine getirirsem itibarım büyük zarar görecektir. Bununla ahenksizliğimiz kesin olarak tespit edilecek ve benim zayıflığıma yorulacaktır ... ayrıca bunun masum bir insana haksızlık edeceğini de ilave etmeliyim. Haksızlık isteme, kulaklarını müfterilere tıka, benim sözlerime kıymet ver. Aramız tekrar düzelecektir. Üzüntüm sana biraz dokunuyorsa, benden ayrı kalma fikrini aklından bile geçirme. Tanrı aşkına, bunu akla getirmeyi bile katlanılmaz buluyorsam, demek ki benim sana bağlılığımın senin [bana olan bağlılığından] daha güçlü olduğu bir kez daha ispatlanıyor.

Potemkin bu sözlerle yumuşamadı; Zavadovski'nin gitmesi lazımdı. Gözde olarak geçirdiği on sekiz ay kadar zamandan sonra 1777 yazında Zavadovski ayrılık hediyesini -seksen bin ruble para ve yıllık beş bin ruble tahsisat*- alarak keder ve kahır içinde saraydan ayrıldı ve Ukray-

* 2019 itibariyle sırasıyla yaklaşık 4 milyon ve 250 bin dolar-ed.n.

na'daki malikânesine kapandı. Aynı yaz Katerina onu geri getirmek için gönülsüz bir gayret gösterdi ancak 1777 bir siyasi kriz yılıydı; Potemkin o sırada Katerina'nın güney imparatorluğunda kral naibi sıfatıyla hüküm sürmekteydi ve desteği, özel hayatının karmaşalarıyla tehlikeye atılamayacak kadar önemliydi. Zavadovski saraydan üç yıl ayrı kalıp St. Petersburg'a danışma meclisi üyesi olarak atandığı 1780'de geri döndü. 1781'de sunduğu bir plan temelinde kurulan devlet bankasının direktörlüğüne getirildi. Bilahare senatör oldu ve meslek hayatını Katerina'nın büyük torunu I. Aleksandr'ın eğitim bakanlığıyla sona erdirdi.

İmparatoriçe ile Potemkin arasında kurulan yeni ilişki her birine yatak arkadaşlarını seçme serbestliğini verirken, aralarındaki muhabbet ve yakın siyasi işbirliğini muhafaza ediyordu. Katerina onu sık sık özlüyordu. "Seni tekrar görmek için sabırsızlıkla tutuşuyorum; sanki bir yıldan beri seni görmemiş gibiyim. Seni öpüyorum, sevgili dostum. Mutluluk ve sağlıkla geri dön ve birbirimizi sevelim... Seni öpüyorum ve tüm kalbimle sevdiğim için seni çok görmek istiyorum." Mektuplarında yeni gözdesinin -o esnada her kim ise- sevgi ve hürmetlerini gönderdiğini bildirmeyi de ihmal etmemiştir. Sevgililerinin Potemkin'e doğrudan yazmasını istemiş, onlar da çoğunlukla ne kadar kendisini özlediğine, hayranlık duyduğuna, hatta taptığına dair övgüler kaleme almışlardır. Bunu yapan gençler Potemkin'in nüfuzuna nazaran bir hiç olduklarını gayet iyi biliyorlardı.

***

Tüm bunlar olurken Potemkin, Katerina'ya sevgisini kendi tarzıyla sürdürüyordu. Ona fiziki tutkusu sönmüş, ancak muhabbeti ve sadakati değişmemişti. Bu sıralarda cinsel alakasını bir genç kadından diğerine aktarmaktaydı. Kız kardeşi Maria Engelhardt'ın kızları olan beş yeğeninden üçü Aleksandra, Varvara ve Yekaterina bunların arasındaydı.

Dayısına ilk cazip gelen Varvara idi. Altın saçlı, işveli ve talepkâr yirmi yaşındaki bu kız, o esnada otuz yedi yaşında olan prensi nasıl elinde tutacağını biliyordu. Potemkin onu hoş tutmak için büyük çabalara giriyordu. Yazdığı mektuplar Katerina'ya evvelce yazdıklarından çok daha ateşlidir:

Varinka, sevgilim, seni daha önce hiç kimseyi sevmediğim kadar çok seviyorum... Her yerini öpüyorum, benim sevgili tanrıçam... Hoşça kal, dudaklarımın lezzeti... Derin uykudaydın ve bir şey hatırlamazsın. Senden ayrıldığımda üstünü örttüm ve seni öptüm... Güzelim, tanrıçam, sevdiğini söyle bana... Tatlılar tatlısı, sağlığını yitirmeye hiç cüret bile etme yoksa senin poponu şaplaklarım ... seni yirmi iki milyon defa öperim.

Varvara üzerine titreyen dayısına istediklerini yaptırmakta hiç güçlük çekmiyordu. Onu iğneliyor ve yanıltıyordu. Potemkin güneye gittiğinde yalnız kaldığı ve üzüldüğü havasına büründü. Bu durum imparatoriçeyi Potemkin'e bir mektup göndermeye sevk etti: "Dinle sevgilim, Varinka çok rahatsız; bunun sebebi de senin yokluğun. Hatalısın. Ben onu giderek daha fazla severken sen ölümüne yol açacaksın." Genç kadın aslında her ikisini de kandırmaktaydı; genç prens Sergey Golitsin'e tutulmuştu ve Potemkin ile Katerina'dan evlenmeleri için izin elde etmenin çaresini aramaktaydı. Bu amacında başarı da kazandı, onunla evlendi ve Sergey'den on çocuk sahibi oldu.

Onu ablası Aleksandra ("Saşenka") takip etti. Varvara'dan iki yaş daha büyüktü ve Potemkin'le aralarındaki ilişki belki daha az tutkulu ancak daha ciddi ve kalıcıydı. Yaşamlarının geri kalanında birbirlerine bağlı kaldılar ve hatta Saşenka nüfuzlu Leh asili Kont Xavier Branitski ile evlendikten sonra bile sık sık Potemkin'in yanında kaldı. Katerina'nın en sevdiği nedimelerinden biri olduğundan Potemkin'le beraber değilken de imparatoriçeyle birlikte olurdu. İnce yapılı, kestane saçlı, mavi gözlü, yüksek elmacık kemikli ve mağrur duruşluydu. Yeğenleri arasında Potemkin en çok Saşenka'ya değer verirdi. Servetinin büyük kısmını ona bırakmıştır. Saşenka'nın serveti, yaşlılık çağlarında yirmi sekiz milyon ruble* civarında hesaplanmıştır. Böyle de olsa Saşenka, Katerina'nın ölümüne dek kış mevsimlerinin büyük kısmını Kışlık Saray'da geçirmiş ve imparatoriçe öldüğünde sessizce taşradaki ahşap bir eve çekilmiştir.

Engelhardt kızlarının en güzeli ve tembeli, direnme gayretine giremediği için Potemkin'e teslim olan Yekaterina idi. Bu ilişki Varvara'ya nazaran daha az çalkantılı ve Saşenka'ya göre daha az muhabbetliydi. Yekaterina, Kont Pavel Skavronski ile evlenmiş ancak Katerina onu Napoli elçiliğine atadığında dayısı yanında kalmasını istediği için beraberinde

* 2019 itibariyle yaklaşık 1,4 milyar dolar-ed.n.

gitmemişti. En nihayetinde İtalya'ya hareket ettiğinde kocasını ağır bir hastalıkla yatağa düşmüş buldu. Onu yatakta bırakarak üzerinde sadece siyah bir kürkle günlerini ve gecelerini bir divana uzanarak ve kâğıt oynayarak geçirdi. Potemkin'in hediye ettiği iri pırlantaları takmayı veya kocasının satın aldığı Paris kıyafetlerini giymeyi reddederdi. "Bütün bunların ne faydası var? Kim bunları istiyor ki?" diye sorardı. İtalya'dayken Potemkin öldü ve kocası da hayatını kaybettiğinde Rusya'ya dönüp bir İtalyan kontla evlendi ve hayatının geri kalanını onunla geçirdi.

Dayılar ve yeğenler arasındaki ilişkiler o dönemde hoş karşılanmasa da tepkiler fazla dillendirilmez ve açık bir kınamaya rastlanmazdı. Rusya'da ve Avrupa'nın başka yerlerinde on sekizinci yüzyıl hükümdar ailelerinin ve aristokratların pırıltılı, dışarıya kapalı dünyası akrabalar arasında fiziki çekim olasılığını artırır ve eleştirileri sınırlı tutardı. Katerina da on üç yaşındayken (Sophia von Anhalt-Zerbst adını taşıdığı dönemde) ikinci kuzeni Grandük Petro ile evlenmek için Rusya'ya gitmeden önce dayısı George ile bir süre cilveleşmişti. Fakat Rusya'da Potemkin'in yeğenleriyle ilişkilerine genellikle kayıtsız kalan tutumun bir istisnası da vardı. Gregori'nin annesi Daria Potemkina, oğlunun torunlarıyla ilişkilerini kesinlikle tasvip etmedi. Gerçi ona kulak asan da yoktu. Potemkin kınayıcı mektuplarına güler, elinde yuvarlayıp ateşe atardı.

Katerina bu genç kızları Potemkin'le yattıkları için kıskanmadı. Onlarda imrendiği şey gençlikleriydi. Kendi gençliği boşa geçmişti. On altı yaşındayken zavallı bir oğlan çocuğuyla evlenmişti. İlk cinsel deneyimini kalpsiz bir çapkınla ancak yirmi altı yaşında yaşayabilmişti. Artık elli yaşına gelirken Potemkin'in yeğenlerinde kendisinin de olmak isteyeceği heyecanlı genç kızları görüyordu. Yaşlanmaktan nefret etmekteydi. Büyük devlet kutlamalarının yapıldığı doğum günü onun için bir yas zamanıydı. Grimm'e bir mektubunda, "Bir imparatoriçenin her zaman on beş yaşında kalması hoş olmaz mıydı" demiştir.

63. Bölüm

Gözdeler

Katerina, on dört yaşında Sophia adıyla Rusya'ya gittiğinde "gözde" teriminin tahttaki İmparatoriçe Yelizaveta'nın resmen tanınmış ve konumu belirlenmiş sevgilisini tanımladığını öğrenmişti. Evliliğinin hâlâ sürdüğü grandüşeslik döneminde Katerina'nın da üç âşığı oldu: Saltıkov, Poniatowski ve Gregori Orlov. Kendisi imparatoriçe olmadığından bunlardan hiçbiri "gözde" sıfatını taşımadı. Tahta çıktıktan sonra Katerina'nın yanında sevgilisi olarak Orlov kaldı ve dolayısıyla ilk gözdesi sayıldı. Yaşamı boyunca Katerina on iki âşık edindi: Bunlardan adları yukarıda verilen ilk üçünü otuz üç yaşında tahta çıkmadan önce, geri kalan dokuzunu ise otuz üç yıllık saltanatı döneminde edindi. Bu on iki adamdan beşine âşık oldu: Poniatowski, Orlov, Potemkin, Zavadovski ve Aleksandr Lanskoy. Üçüne -Saltıkov, İvan Rimski-Korsakov ve Aleksandr Mamonov- tutku duydu. Diğer üçü -Vasilçikov, Simon Zorih ve Aleksandr Yermolov- çabuk seçilmiş ve çabuk bırakılmış kişilerdi. On ikincisi ve sonuncusu Platon Zubov, kendi başına bir kategorideydi.

Gözdelerinden birinin yaşamından ayrılışı ile bir sonrakinin gelişi arasında genellikle kısa bir aralık vardı. Çoğunluğu hükümet işlerinde etki edinemeyen bu gözdeler yine de her zaman Katerina'ya telkinde bulunabilecek bir konumdaydılar. Onların yükseliş ve düşüşleri, saltanatı boyunca her değişimin önemini tahlil etmeye çalışan elçilerin sayfalar boyu mesajlarını işgal etti. Katerina'nın sevgililerinden bazıları kendilerini bilinmezlikten alıp çıkaran ve sonra da gölgelerin arasına geri gönderen kadının hayatında bir süs olmaktan öteye gidemediler. Bu rolü almak için her zaman keskin bir rekabet yaşandı. Seçilen adaya değerli taşlar, para, saraylar ve çiftlikler hediye edilirdi. Uzaklaştırıldıklarında ise ayrılmaları gözyaşları ve ithamlara yol açmadan genellikle suhuletle halledilirdi. Bazen eski bir sevgilinin tekrar sarayda göründüğü de olurdu.

Katerina'nın gözdelerinin büyük kısmı öncelikle yakışıklı yüzleri için seçilen genç subaylardı. Fakat seçilmelerinin ve sarayda tutulmalarının sadece veya hatta başlıca sebebi Katerina'nın nefsani hisleri değildi. O sevilmeyi ve sevmeyi de arzu etmekteydi. Katlanamadığı bir eşle duygusal bir boşluk içinde yıllarını geçirmişti. Potemkin'e mektuplarını okuyanlar fiziki tatminin yanında, zeki ve sevgi dolu bir eş istediğini de kavrayabilirler.

Gregori Orlov artık hükümdar gözdesi olmadığını kabullenince, teselliyi âşık olduğu ve evlenme teklif ettiği on beş yaşındaki ikinci kuzeni Katerina Zinovieva'da buldu ve onunla uzun bir Batı Avrupa seyahatine çıktı. Yerine başka birinin bu kadar çabuk bulunmasından bir miktar alınmış olsa da imparatoriçe onun namına Kutsal Sinod'a başvuruda bulunup aynı aileden akrabaların evlenmesini yasaklayan kilise kuralının haklarında uygulanmamasını sağladı. Orlov en sonunda 1777'de evlenebildi. Ancak genç gelin verem hastalığına tutulmuştu ve sağlığı kötüleşmekteydi. Orlov'un bütün ihtimamına ve tedavi için götürmediği yer kalmamasına rağmen dört yıl sonra Lozan'da hayatını kaybetti. Kendi sağlığı da bozulan Orlov St. Petersburg'a geri döndü. Sanrılar görmeye başladı ve erken bunamaya tutuldu. 12 Nisan 1783'te kırk altı yaşında öldü. Muazzam servetini Katerina'dan doğma oğlu Aleksey Bobrinski'ye bıraktı.

Katerina aşk ilişkilerinin ilk ve mahrem aşamalarında bazen fevri davranabilse de halk karşısında her zaman saygınlığını korurdu. Gözdelerinden ötürü özür dilemez, bu tür düzenlemeleri uygunsuz gördüğüne dair bir izlenimi hiç yaratmazdı. Tüm gözdeleri açıkça tanınırlardı; saray ve toplum bu erkeklere gayet olağan yaklaşır ve muamele ederlerdi. Onlar da daima sarayda hazır bulunurlardı. Katerina büyük bir imparatorluğun ağır yükünü taşıyan bir hükümdar olduğu kadar gururlu ve tutkulu bir kadındı ve boş izah ve özürlerle kaybedecek zamanı yoktu. Yalnız bir insandı ve iktidarını paylaşmak için değil, sohbet etmek, gülmek ve insan sıcaklığı bulmak için bir hayat arkadaşına ihtiyacı vardı. Karşısına çıkan sorunlardan birisi de bu noktadaydı: güç sevgisi ile sevgiyi cezbetme gücünü uzlaştırmak her zaman kolay değildi.

***

Zavadovski dışında tüm gözdeleri muhafız subaylarıydı ve çoğunluk da küçük asil ailelerinden geliyordu. Yeni bir gözde belirlendiğinde imparatorluk sarayında kendisininkine yakın bir daireye yerleştirilirdi. Gelişinde imparatoriçenin hediyesi olarak dolabında ruble dolu şişkin bir kese bulurdu. Çok rutin bir hayat sürdürürdü. Güne sabah saat onda imparatoriçeyi dairesinde ziyaret ederek başlardı. Toplum karşısında yüksek dereceli bir saray görevlisi muamelesi görürdü. Her yerde Katerina'ya eşlik eder, uzun süren günü boyunca her arzusunu dikkat ve hürmetle yerine getirirdi. Sarayda, yemeklerde ve saray tiyatrosundaki koltuğuna giderken refakat için daima hazır beklerdi. Arabasıyla dışarı çıktığında yanında otururdu. Saray kabullerinde yanında bekler, kâğıt oyunu masasında yanında oturur ve her akşam saat onda koluna alır ve dairesine kadar götürürdü. Bu görevlerinin haricinde yalıtılmış halde yaşardı. Potemkin ve Zavadovski'den sonra Katerina'nın gözdelerinden çoğuna ziyaretçi kabul etmeleri veya ziyarete gitmeleri için izin verilmiyordu. Bu genç adamlara hediyeler ve nişanlar yağdırır ancak iki yıldan fazla genellikle pek yanında tutmazdı. Ayrılırken hemen hepsine cömert hediyeler verilirdi; hiçbirinden intikam alınmadı. Gözdelerin çoğunluğu gençlikleri ve tecrübesizlikleriyle hükümdar efendilerinin olgun hal ve tavrına çarpıcı bir tezat teşkil eden delikanlılardı. Yaş ve mevki farkları sarayın aklını karıştırır ve Avrupa'da dedikodu fırtınaları estirirdi. Ancak bu gözdelerin Katerina'yı hangi özel yol ve marifetlerle memnun ettikleri bilinmemektedir. Sadece Potemkin ve Zavadovski'nin durumlarında şahsi muhaberat mevcuttur ve bunlarda da ayrıntı yoktur. Katerina'nın romantik ilişkilerinin fiziki ayrıntılarını öğrenmek isteyenler hiçbir bilgi elde edememiştir; ne kendisi ne de başkalarının ifadelerinde cinsel tercihlerine ve davranışlarına herhangi bir atıf yoktur. Yatak odasının kapıları hâlâ kapalı durmaktadır.

Potemkin, Zavadovski ve en sonuncusu Zubov'la ilişkileri haricinde, Katerina hayatını ayrı bölümler halinde tutmuş, özel hayatını siyaset, idare ve diplomasiyle karıştırmamıştı. Sevgililerinin, duygularını istismar edebileceğinden ve siyasi güç peşine düşebileceklerinden çekindiği için gözdelerin devlet hayatında rol oynamalarına izin vermemiştir. Yaşı ilerledikçe artan yakınlık ve destek ihtiyacı Katerina'yı daha hassaslaştırmış, düşünsel ve sanatsal ilgilerine yakınlık gösteren gözdelerini uzun

sürelerle yanında tutmuştur. Lanskoy (1780-84) ve Mamonov (1786-89) bunun örnekleridir. Bilahare Lanskoy ölmüş ve Mamonov da başkasına tutularak ona ihanet etmiştir.

Genç muhafız subaylarının geçit alayı başlayana dek Katerina'nın aşk hikâyeleri Avrupa'yı sarsmamıştı. Dönemin diğer hükümdarlarının sergilediği manzara bu konuda başkalarına çıkışmak için pek saha tanımıyordu. Hükümdarların her yerde metresleri veya âşıkları vardı. Rusya'da Büyük Petro evlenmeden ve imparatoriçe mevkiine yükseltmeden önce metresinden çocuk sahibi olmuştu. Rusya'da gözde sisteminin kabul görmesi için zemini hazırlayanlar İmparatoriçe Anna ve İmparatoriçe Yelizaveta'ydı. Katerina'nın siyasi başarıları da özel hayatındaki kusurların görülmemesi veya dikkate alınmamasını kolaylaştırmıştı; bunun ötesinde, 1780'lerdeki İngiliz elçisi Sir James Harris'e göre sarayını, "büyük bir saygınlıkla ve dış görünüşe dikkat ederek" yönetmiştir.

Sorun gözdelik kurumu değil, yıllar geçtikçe gözdelerin fazla genç kalması, Katerina ile aralarındaki yaş farkının büyümesiydi. Dikkatler giderek yaş meselesine yoğunlaşırken, Katerina bu ilişkileri, önemli bir pedagojik işlev üstlendiklerini öne sürerek açıklardı. Genç delikanlıları, söylediğine göre, kültürlü ve kozmopolit bir sarayı süslemeleri için eğitiyordu; her alanda yetişip sadece hükümdara değil devlete de faydalı hizmetlerde bulunacaklardı. Grimm'le yazışmalarında fevkalade yetenekleri sebebiyle bu genç adamlara kendilerini geliştirmeleri için fırsat tanımak zorunda kaldığını yazmıştır.

Petro Zavadovski gözden düştüğünde Potemkin sadakatine güvenebileceği ve Katerina'nın hoşuna gidebilecek bir aday araştırdı. Seçimi, Sırp kökenli Simon Zorih adlı, otuz iki yaşındaki bir Rus subayıydı. Fazla bir zekâsı olmasa da Zorih uzun boylu, yakışıklı ve kibardı. Şerefli bir savaş sicili vardı; Türklere karşı muharebelerde cesaret göstermiş ve beş yıl süren esarete metanetle katlanmıştı. Rusya'ya 1774'te döndüğünde Potemkin'in yaverliğine getirildi. Zavadovski'nin gönderilmesiyle Mayıs 1777'de yeni gözde seçildi.

Zorih'in gözdelikte geçirdiği süre Zavadovski'den kısaydı. Yeni konumu başını döndürmüştü. Katerina ona kont unvanı verdiğinde Orlov

ve Potemkin gibi prenslik istedi. Şikâyetleri imparatoriçeyi gücendirmekteydi; gözdelikte ancak on ay geçirdikten sonra Katerina bir gün Potemkin'e "Dün akşam ona âşıktım; bugün ise hiç dayanamıyorum" dedi. Potemkin, Katerina'nın konuşabileceği birine ihtiyaç duyduğunu dikkate almamıştı. İlişkileri bozulurken, Zorih kendisine zenginlikler yağdırmış bir kadının neden aniden yüz çevirdiğini anlayamadı. Kabahati Potemkin'e bularak yerini muhafaza etmek için mücadeleye karar verdi. Potemkin'i düelloya davet etti; prens ise buna tenezzül bile etmeyerek sırtını döndü ve uzaklaştı. Gelişinden sadece bir yıl sonra, Mayıs 1778'de Zorih bir aylık bağlanarak azledildi. Aşırı kumarbaz Zorih'in daha sonraları ordu kaynaklarını zimmetine geçirdiği keşfedildi ve itibarını kaybetmiş bir halde öldü.

Zorih'in yerine yirmi dört yaşındaki muhafız subayı İvan Rimski-Korsakov geldi ve iki yıl süreyle sarayda kaldı. Yakışıklı yeni gözdenin güzel bir tenor sesi vardı ve keman çalıyordu. Katerina'nın gözünde erkeksi güzelliğiyle eski Yunan kahramanlarını andırıyordu. Grimm'e yazdığı mektuplarında yeni sevgilisinden, "her ressamın resmini, her heykeltıraşın heykelini yapması ve her şairin şiirini söylemesi gereken Epir Kralı Pirus... Zarif ve asil olmayan hiçbir hareketi, hiçbir tavrı yok" sözleriyle bahsetmiştir.

Ancak parlaklığı zekâ alanına uzanmıyordu. Katerina ona St. Petersburg'da bir konak verdiğinde Korsakov yeni statüsünü herkese ilan etmek için bir kütüphane gerektiğine karar verdi. Rafları kurdurdu ve sonra da başkentin en seçkin kitapçısını ziyaret etti. Kitapçı hangi kitapları istediğini sorunca, yeni kitap düşkünü "Siz benden daha iyi anlarsınız" dedi. "Büyük kitaplar altta, onun üstünde daha ufak boylular ve öyle yukarı doğru gidersiniz." Kitapçı elinde kalmış güzel ciltli Almanca İncil tefsirlerini eve yığdı. Bir süre sonra İngiliz elçisi gözdenin aile geçmişini araştırdığında, "asıl adı olan İvan Korsak'ı kulağa daha iyi gelen İvan Rimski-Korsakov'la değiştirmiş olduğu" keşfinde bulundu.*

Katerina'nın övgülerine rağmen imparatoriçe dışında herkes aklını işine vermediğini gördüğünden sarayda Rimski-Korsakov'un fazla ye-

* Aile yeni soyadını korumaya karar vermiş ve on dokuzuncu yüzyıl bestecisi Nikola Rimski-Korsakov bu ailenin bir kolundan gelmiştir.

rinde kalamayacağı düşünülüyordu. Daima görev başında beklemesi gerekiyor, saraydan dışarı çıkamıyor, bu nedenle huzursuzlanıyor ve can sıkıntısından patlıyordu. Bu sebeple Katerina'nın başnedimesi ve yıllardır en yakın arkadaşı olan Kontes Bruce'un kollarına atıldı. İkili safça ilişkilerini sarayın içinde sürdürebileceklerine inandılar. Ancak bir gün Katerina ansızın kapılarını açıp içeri girince ikisini yatakta buldu ve her şey sona erdi. Rimski-Korsakov'a bir mesaj gönderen Katerina derhal St. Petersburg'u terk ettiği takdirde cömert davranacağını bildirdi. Kontes Bruce'a da kocasına dönmesi emredildi.

Bu karmaşık entrika henüz sona ermemişti. Katerina, saray ve Kontes Bruce bir süre sonra Rimski-Korsakov'un Bruce'u zaman geçirdiği ve sıkıntısını dağıttığı bir sahte hedef olarak kullandığını öğrendiler. Gerçek hedefi Rusya'nın en zengin adamlarından biriyle evli genç ve güzel Kontes Katerina Stroganova'ydı. Stroganovlar Paris'te geçirdikleri altı yılın ardından henüz ülkeye döndüklerinde genç kontes yakışıklı "Epir kralına" ilk görüşte tutulmuştu. Bu opera trajedisine benzeyen karmaşık çifte ihanetin boyutları ancak gözden düşen Rimski-Korsakov'un Moskova'ya gitmesi, Kontes Stroganova'nın da onu hemen takip etmesiyle açığa kavuştu. Kont Stroganov asaletine yakışır bir saygınlıkla davrandı. Genç oğlunun aleni bir skandaldan olumsuz etkileneceği endişesiyle karısını ve âşığını otuz yıl mutlulukla yaşayacakları bir Moskova sarayına yerleştirdi. Onlar da burada beraberce üç çocuk sahibi oldular.

Rimski-Korsakov çöküntüsünü izleyen altı aylık dönemde Katerina yalnız kaldı ancak 1780 paskalya bayramında yeni gözde Aleksandr Lanskoy ortaya çıktı. O sırada yirmi iki yaşındaki gözde, taşra asillerinden meteliksiz bir aileye mensuptu ve Atlı Muhafızlar'da subaylık yapmıştı. Meslektaşlarına ayak uyduracak mali kaynaklara sahip olmadığını anladığında masraflarını kısabileceği bir taşra garnizonuna tayin edilmesini istedi. Başvurusunu Harbiye Kurulu'nda bizzat Potemkin geri çevirdi ve genç adamı beklemediği şekilde yaverliğine getirip Katerina'ya takdim etti. Lanskoy'un zarif bir havası ve duygulu bir çehresi vardı; Katerina onu "kibar, neşeli, dürüst ve nezaket timsali" olarak tasvir etmiştir. Kasım 1779'da Rimski-Korsakov'un boşalttığı saray dairesine resmi olarak yerleştirildi. Mutat servet yağmuru, mücevherler

yüz bin ruble* ve bir taşra malikânesi halinde hemen yağdırıldı. İki kuzeni Preobrajenski Muhafızları'na subay alındılar; üç kız kardeşi saray nedimeliğine kabul edildiler, asillerle evlendirildiler ve yatak odası hanımlığına getirildiler.

Katerina'nın yeni hayranına duyduğu beğeni, imparatorluğa hizmet için daha fazla Rus'un eğitilmesi gerektiği yönündeki pedagojik inancını teşvik etti. Lanskoy da gösterdiği ilgiye tüm kalbiyle cevap verdi. Sıradan bir eğitim almıştı ve Katerina'ya bağlılığı hem imparatoriçe olarak konumundan hem de onu öğretmeni olarak görmesinden kaynaklanıyordu. Öğrenme arzusunu fark ettiğinde Katerina, Grimm'e Fransızca mektuplar yazması için ona yardım etti.

Lanskoy, Katerina'nın ruhunda Orlov veya Potemkin'e duyduğu tutkuyu uyandırmadı. Fakat kibarlığı ve sadakatiyle onda annelik sevgisine benzer bir muhabbeti geliştirdi. Lanskoy, zeki ve usul bilen bir insandı; devlet işlerine hiç girmiyordu; sanatsal yönü vardı, zevkliydi ve edebiyat, resim ve mimariye ciddi ilgi besliyordu. Konserlere, tiyatrolara gittiğinde refakat eden, Katerina konuşurken sessizce oturup dinleyen, hatta Çarskoe Selo'daki yeni bahçesinin tasarımında ona yardım eden ideal bir arkadaş haline geldi.

Aylar yıllara uzanırken genç âşığı Katerina için vazgeçilmez bir insan haline geldi. Kuşkucu Bezborodko bile bunu kabul etmiştir: "Diğerlerine kıyasla, o bir melekti. Dostları vardı, komşularına zarar vermeye çalışmazdı ve sık sık başkalarına yardım etmeye çalışırdı." Ara sıra Potemkin'in kimseyi tehdit etmeyen genç adamı kıskandığı ve Lanskoy'un gözden düşmenin eşiğine geldiği söylentileri çıkıyordu. Gerçek ise hiç böyle değildi. Potemkin gayet memnundu ve kendi ifadesine göre, "iyi huyuyla Çarskoe Selo'yu günlerin nasıl geçtiğini kimsenin anlamadığı dünyanın en hoş ve güzel yerlerinden birine çeviren" Lanskoy'a Katerina'nın kendini adamasına engel çıkarmadı.

Aradan dört yıl geçti. Katerina, on iki yıl önce Orlov'dan ayrılmasından sonra âşıklarından hiçbiriyle bu kadar uzun zaman beraber olmamıştı. 19 Haziran 1784'te Lanskoy boğaz ağrısından şikâyet etti. Durumu kötüleşti ve yüksek ateş başladı. Hastalığın çıkmasından beş gün sonra da boğaz iltihaplanmasından aniden öldü. Söylendiğine göre difteriye yakalanmıştı.

---

* 2019 itibariyle yaklaşık 5 milyon dolar-ed.n.

Ölümünün bu kadar ansızın gelmesi altından kalkılacak gibi değildi ve arkasında bıraktığı kadını tahammülsüz bir kedere boğdu. Katerina yatağa kapanıp üç hafta boyunca odasından çıkmayı reddetti. Oğlunu, gelinini ve çok sevdiği torunlarını yanına kabul etmedi; yatak odasının kapısından sonu gelmeyen hıçkırık sesleri duyuluyordu. Potemkin derhal güneyden geldi. O ve diğerleri boş yere teselliye çalıştılar. Katerina'nın daha sonra Grimm'e yazdığı gibi, "yardım ettiler ancak ben yardıma katlanamıyordum. Duygularımı dile getirebilecek, düşündüklerimi düşünebilecek kimse yoktu. Her defasında bir adım atmalı, her adımda bir mücadeleye göğüs germek lazımdı; bir mücadeleyi kazanıyor, diğerini kaybediyordunuz." En nihayetinde Potemkin onu sakinleştirmeyi ve dikkatini çelmeyi başardı. "Bizi ölüm uykusundan uyandırmayı başardı" demiştir.

Gözyaşları dinse bile ruhi çöküntüsü sürmekteydi. Halini Grimm'e anlatmıştır:

> En derin bir kedere boğulmuş durumdayım. Artık mutluluk diye bir şey söz konusu değil. En iyi arkadaşımın tamiri mümkün olmayan kaybıyla ben de öleceğimi düşündüm. Yaşlılık çağlarımda onun bana destek olacağını ummuştum... O eğittiğim, şükran duyan, kibar ve dürüst, acılarımı paylaşan, sevincimle sevinç bulan bir gençti... Tek heceden ibaret, çaresiz bir yaratık haline geldim. Kendimi bir gölge gibi etrafta sürüklüyorum. Boğazıma hıçkırıklar tıkanmadan insanların yüzlerine bakamıyorum. Bana ne olacak bilmiyorum ama en sevgili, en müşfik arkadaşımın beni bu şekilde terk etmesiyle hayatımda kendimi hiç şimdiki kadar mutsuz hissetmemiştim.

Lanskoy gözdeliği sırasında edindiği serveti Katerina'ya bırakmıştı: o da bunu Lanskoy'un annesiyle erkek ve kız kardeşleri arasında eşit olarak bölüştürdü. Yazın geri kalan kısmını onsuz Çarskoe Selo'da geçirmek istemedi, Eylül'e kadar halkın karşısına çıkmadı ve Şubat ayına kadar Kışlık Saray'a dönmeyi reddetti. Çarskoe Selo'ya çok sonra döndüğünde ise bunun sebebi beraber çalıştıkları bahçeye hatırasını anmak için bir Yunan vazosu konulmasıydı. Vazonun üzerinde, "Katerina'dan en sevgili dostuna" yazılıydı.

Katerina'nın birbirini izleyen gözdeler silsilesi içinde mühim bir ilişkinin ardından çoğunlukla önemsiz bir kişi gelirdi. Orlov'u Vasilçikov

ve Zavadovski'yi Zorih takip etmişti. Silsile bu defa da tekrarlandı: Lanskoy'un ölümünün ardından derhal olmasa da yerini Aleksandr Yermolov aldı. Lanskoy'un ölümünün açtığı derin yara çok yavaş kapandı ve gözdenin dairesi bir yıl boyunca boş kaldı. Hayata geri döndüğünde Katerina otuz yaşındaki Yermolov'da zayıf bir teselli buldu.

Gözdelerinin birçokları gibi Yermolov da muhafız alayı subayıydı ve o da Lanskoy gibi Potemkin'in yaverliğini yapmıştı. Prens, güvenilir gördüğü, cehaletini ve herhangi bir şey öğrenmeye ilgisizliğini bildiği Yermolov'u uygun bulmuştu. Yakışıklılığı ve dürüstlüğü Katerina'ya o esnada yeterli geldi. Başka bir meraklı öğrenciye katlanacak durumda değildi; ona göre Lanskoy'un zekâsı, sevimliliği ve sadakatiyle kimse yarışamazdı. Grimm'e 1785 baharında şöyle yazmıştır: "İçimde yeniden huzur ve sükûnete kavuştum ... çok yetenekli bir dost buldum."

Gözdelikte geçirdiği on yedi ay süresince Yermolov, Katerina'nın çok vaktini veya ilgisini talep etmedi. En sonunda da kendi sonunu hazırladı. Potemkin tarafından himaye edildiği halde kendisini sanki prensin dengi görürmüş gibi davranışlara başlamıştı. Yerinin sağlam olduğu inancıyla prensi Katerina'ya çekiştirmeye girişti. Doğru veya yanlış, kulağına gelen her skandal hikâyesini ona haber vermekteydi. Potemkin'in tahtından indirilen Kırım hanı için ayrılmış tahsisatı cebine indirdiği suçlamalarını da aktarmıştı. Bunların karşılığını göreceğini tahmin etmek zor değildi. Çileden çıkan Potemkin Haziran 1786'da sarayda Yermolov'un üstüne çullanıp, "Seni it herif, seni eşek, seni içinden çıkardığım lağımın çamuruyla beni nasıl kirletirsin" diye suratına bağırdı. Gururlu Yermolov elini kılıcının kabzasına atınca Potemkin'den yediği ani bir silleyle sersemledi. Potemkin bunun ardından Katerina'nın dairesine dalıp gürledi: "Ya ben ya o gidecek! Bu kim olduğunu bilmezin sarayda kalmasına izin verilirse ben bugünden tezi yok devletin hizmetinden çıkarım." Yermolov derhal azledildi, eline 130.000 ruble nakit verildi ve beş yıl yurtdışında yaşamasına müsaade edildi. Katerina onu bir daha hiç görmedi.

Yermolov'un uzaklaştırılmasından sonra, Katerina düşük nitelikli bir sevgiliyi ikinci bir Lanskoy olabileceğine inandığı, mükemmellik timsali bir başkasıyla değiştirme âdetini devam ettirdi. O sırada yirmi altı yaşındaki Aleksandr Mamonov, yine muhafız subaylarından yakışıklı, eğitimli, İtalyanca ve Fransızcayı akıcı konuşan bir kişiydi ve genç ka-

rısı Rimski-Korsakov'la kaçmış cömert Kont Stroganov'un yeğeniydi. Yermolov'un uzaklaştırılmasının hemen ertesi akşamı dairesine giderken Katerina'ya Mamonov eşlik etti. Katerina'nın kâtibi ertesi sabah defterine, "saat dokuza kadar uyudular" diye yazmıştır. Yeni gözde hemen Preobrajenski Muhafızları'nın en yüksek rütbesine terfi ettirildi ve Mayıs 1788'de korgeneralliğe yükseltildi. Katerina ona aynı ay kont unvanı verdi. Ona en sevdiği üniformasının rengine atfen "L'habit rouge" (kızıl ceketli) adını takmıştı. Seleflerinin çoğundan daha zeki olduğu için zaman zaman siyasi konularda görüşünü soruyordu. Yüzüne karşı ona ciddi muamele etmekle beraber, başkalarıyla konuşurken çocuğuna düşkün bir annenin tavrıyla ondan bahsediyordu: "Cin gibi zekiyiz; müziğe bayılıyoruz; şiire merakımızı sanki suçmuş gibi saklıyoruz." Potemkin'e de heyecanla bilgi vermiştir: "Saşa'ya kıymet biçilemez... Tükenmez bir neşe kaynağı, görüşleri orijinal ve olağanüstü bilgili... Tarzımız cemiyette bulunabilecek en üstün nitelikleri taşıyor. Mükemmel Rusça ve Fransızca yazıyoruz; hatlarımız çok düzgün; iki kara gözümüz ve kaşlarımız, asil ve rahat bir duruşumuz var."

Başlangıçtaki hevesine rağmen Katerina'nın Mamonov'la ilişkisi on sekiz ayın ardından soğumaya başladı. Ocak 1788'e gelindiğinde gözde bıkkınlık işaretleri veriyor, mahrem vazifelerini ihmale çalıştığı yönünde söylentiler dolaşıyordu. Gerçekten de Mamonov, Katerina'yla beraber bir hayatın getirdiği sınırlamaları ağır bulmaktaydı. St. Petersburg'da gözünün önünden nadiren ayrılabiliyor, başkent dışına çıktıklarında günlerce teknelerde veya arabalarda kapalı kalmaktan nefret ediyordu; Katerina'nın arabasıyla seyahati "boğucu" bulduğundan şikâyet etmekteydi.

1788 ilkbaharında yirmi beş yaşındaki Prenses Daria Şerbatova ile gizli bir ilişkiye başladı. Bir süre sonra da Potemkin'e yazıp Katerina'yla ilişkisinden azat edilmesini rica etti. Potemkin buna sert bir cevap verdi: "Görev yerinde kalman vazifen icabıdır. Aptallık etme ve meslek hayatını mahvetme." Aralık 1788'de Mamonov ruhi çöküntü içindeydi ve artık vazife göremeyeceği uyarısında bulunmaktaydı. Böyle de olsa 1789 başlarında hâlâ resmi gözde konumundaydı ve Katerina, onun yerine başkasının getirilmesi önerilerine kulağını tıkıyordu. Bilahare 11 Şubat 1789 akşamı kavga ettiler, Mamonov yerinden ayrılma talebini bildirdi ve Katerina da ertesi gün durmadan ağladı. Potemkin kısa sü-

reliğine aralarını bulduysa da Mamonov yakın bir arkadaşına hayatını "hapishane" gibi gördüğü sırrını vermişti. Katerina 21 Şubat'ta gözyaşları içinde Mamonov'un "soğuk davrandığından, aklının başka yerde" olduğundan şikâyet etti. Takip eden haftalarda imparatoriçe onu ara sıra gördü; altmışıncı doğum gününe rastlayan 21 Nisan 1789 gününü tek başına geçirdi. O sırada Katerina'nın bilgisi olmamakla birlikte, Mamonov'un Şerbatova ile ilişkisi saraydaki birçok kişinin malumuydu. Eski gözde Petro Zavadovski 1 Haziran'da Mamonov'un "çok sıradan, ne dış güzellik ne de başka yeteneklere sahip olan bir kız" sözleriyle tarif ettiği Şerbatova ile evlenmeye kararlı olduğunu işitti. Mamonov 18 Haziran'da nihayet gelip imparatoriçeye itirafta bulundu. Olayları çarpıtmakla sözlerine başlayarak kendisine soğuk davrandığından şikâyet etti ve ne yapması gerektiğine dair tavsiyesini sordu. Serbest kalmak istediğini anlayan Katerina onu sarayda tutmak için, Rusya'daki en zengin miras sahiplerinden biri olan, Kontes Bruce'un on üç yaşındaki kızıyla evlenmesini önerdi. Bu teklifi reddedince Katerina şaşırdı ve aniden bütün gerçek açığa vuruldu. Titreyen Mamonov bir yıldan beridir Şerbatova'yı sevdiğini ve altı ay önce de ona evlilik sözü verdiğini kabul etti. Katerina çok sarsıldı ancak alicenaplığından vazgeçemeyecek kadar gururluydu. Mamonov ve Şerbatova'yı huzuruna çağırdı ve genç kadının hamile olduğunu derhal fark etti. Mamonov'u affetti ve evlilik izni vermekle kalmayıp nikâhlarının saray şapelinde kıyılmasında ısrar bile etti. Merasime katılmamakla beraber, onlara yüz bin ruble* ve bir kır malikânesi hediye etti. St. Petersburg'dan ayrılmaları haricinde bir şart koşmayarak, "Tanrı onlara mutluluk ihsan etsin" dileğinde bulundu.

Bu yüce gönüllü davranışın arkasında gönlü kırık bir kadın vardı. Potemkin'e "Ne kadar ıstırap çektiğimi ifade edemem" demiştir. "Tasavvur edebiliyor musun?" Mamonov binlerce "çelişki ve zıt fikirlerden ve gayrimakul hareketlerden ötürü" suçluydu. Birilerinin, onu zorla yanında tuttuğunu düşünmesi bile Katerina'yı gücendirmekteydi. "Ben kimseye despotluk etmedim ve yasaklardan nefret ederim."

Mamonov'un başına, ondan daha büyük talihsizlikler geldi. İmparatoriçenin ayrılırken gösterdiği cömertliği bir şekilde aşk ateşinin hâlâ közlenmediği şeklinde yanlış yorumlamıştı. Karısından bıktığında

* 2019 itibariyle yaklaşık 5 milyon dolar-ed.n.

Moskova'dan imparatoriçeye 1792 yılında mektuplar göndermeye başlayıp ilişkilerini tekrar canlandırmaları için yakardı, lütfunu kaybetmesine yol açan, "ruhumda daimi bir işkence" olduğunu söylediği "aptallığından" ötürü pişmanlığını dile getirdi. Katerina herhangi bir cevap vermedi.

Katerina'nın bu göz alıcı genç adamlarda aradığı neydi? Kendisi bunun aşk olduğunu söylemiştir. "Hatıralar"ında "Aşksız tek bir gün yaşayamam" demiştir. Öte yandan aşkın birçok şekli vardır ve o tek başına cinsel aşkı kastetmemiş, buna arkadaşlık, sıcaklık, destek, kültür ve mümkün olduğunda mizahı da katmıştır. Bir imparatoriçeye sırf konumundan ötürü gösterilen şekliyle değil de bir erkeğin çekici bir kadına beslediği hayranlık anlamında saygı da buna dahildir. Yaşı ilerledikçe hâlâ bir erkeği cezbedebileceğinden ve aşkını muhafaza edebileceğinden emin olmak istemiştir. Romantik yanı kadar gerçekçi yönü de kuvvetli olduğundan hükümdarlığını yaptığı genç erkeklerin kendisine farklı sebeplerle ve hedeflerle yanaştığını anlamış ve kabul etmiştir. Âşıklarını cezbetmesinde aşk ve cinsellik arzuları küçük bir rol oynuyor; hırs, itibar, servet ve bazı durumlarda iktidar elde etme isteği, onların başlıca güdülerini oluşturuyordu. Katerina tüm bunları bilmekteydi. Onları basit cinsel birliktelikler için yanında istememiştir. Arkadaşlığından zevk aldıklarını belirtmelerini, bakış açısını anlama isteği duymalarını, kültür ve deneyiminden faydalanmalarını ve gülmesini sağlayabilmelerini arzu etmiştir. İlişkilerinin fiziki yönü sadece kısa bir eğlence teşkil etmekteydi. Katerina'nın sevgililerini bırakma nedeni erkeklik güçlerinin eksilmesi değil, can sıkıcı hale gelmeleriydi. İnsanın geceyi geçirdiği biriyle sabah iki laf edemediğini anlaması için imparatoriçe olmasına ihtiyaç yoktur.

Genç kızlığının ve kadınlığının geçmişi gözdelerle ilişkilerinin açıklanmasına yardım etmektedir. On dört yaşındayken yabancı bir ülkeye götürülmüştü. On altı yaşında ruhi bakımdan sakatlanmış ve fiziken kusurlu bir ergenle evlendirilmişti. Bu adam tarafından el sürülmeden dokuz yılını evlilik yatağında geçirmişti. Ailesi yoktu: Annesi ve babası ölmüş, üç çocuğu doğum anında elinden alınmıştı. Yıllar geçtikçe gençlik iksirinin peşinde koşar olmuştu. Günümüzde genç görünmek için çeşitli yöntemler mevcut olmakla birlikte, Katerina'nın zamanında bunlar yoktu. Gençliğini, delikanlıların sevgileriyle eşleştirerek korumaya -belki de öyleymiş gibi davranmaya- çalışmaktaydı. Bu yanılsamayı daha

fazla sürdüremediklerinde ya onlar veyahut Katerina oyunu sona erdiriyor ve tekrar başka bir arayışa giriyordu.

Katerina'nın on iki sevgilisi olmuştur. Çağdaşlarında olumsuz tepki uyandıran şey bu sayının kabarıklığı değil, ileri yaşlarında edindiği gözdeleri ile Katerina arasındaki mevcut yaş farkıydı. Bunun için o bir izah tarzı bulmuştu: Bu genç adamları, fikir arkadaşlığı seviyesine getirmeyi umduğu öğrencileri şeklinde takdim etmiştir. Beklentilere tam uymadıkları takdirde -aslında ikinci bir Voltaire veya Diderot, hatta başka bir Potemkin olabilecekleri iddiasında hiç değildi- en azından devlet idaresinde gelecekte rol almaları için eğitimlerine yardım ettiğini söyleyebiliyordu.

Bu genç erkekleri kendilerini kullandırdıkları, sevmedikleri birisiyle cinsel ilişkiye boyun eğdikleri için ne kadar sert yargılayabiliriz? Bu sadece on sekizinci yüzyılın bir sorusu değildir ve hatta sadece genç delikanlılara sorulması da doğru değildir. Kadınlar her zaman sevmedikleri erkeklerle cinsel ilişkiye razı olmuşlardır. Fiziki güç kullanımı ve aileler tarafından yapılan düzenlemelerin ötesinde, onların da Katerina'nın genç sevgililerine benzer sebepleri vardır: Hırs, zenginlik, farklı şekillerde iktidar arzusu ve gelecekte bağımsızlık elde etme imkânı. Katerina'nın genç erkekleri gözdeliğe her zaman kendi başlarına talip olmamışlardır. Fakir asil ailelerinden çıkmış, çoğu zaman hükümdarın lütfundan pay kapmak peşindeki akrabaları tarafından teşvik edilmişlerdir. Herkes tarafından gayriahlaki görüldükleri de söylenemez. Esasen Katerina'nın gözdelerinden tek birisine bile akrabaları parmak sallayıp, "Yapma, hata ediyorsun" dememiştir.

Katerina aşk hayatının toplum yüzünü açık bir sahnede yürütmüştür. Özel hayatındaysa, kendi hatıralarında veya Potemkin'e ve diğerlerine yazdığı mektuplarda, gözdeliğine aldığı genç adamların övgü dolu tasvirlerine yer vermiştir. Bu tasvirlerdeki eksiklikler hatalı değerlendirmelerden ve aşırı duygusallıktan başka bir şeye yorulamaz. Katerina, kendisi hakkında ise her zaman dürüsttü: Potemkin'e daha önce sevgilileri olduğunu itiraf etmiş; hatıralarında Rus sarayı gibi bir çevrede arzulara direnmenin güçlüğünden bahsetmiştir. Erkeklerle ilişkilerini Katerina'nın kimliği ve kökeni belirlemiştir. Belki İngiltere Kraliçesi I. Elizabeth gibi büyük bir kralın kızı olsaydı veya belki de onun gibi bekâretini ve cinsellikten uzak duruşunu, güçlü erkekleri çekmek ve manipüle etmek için yem olarak kullansaydı Avrupa monarşi tarihindeki bu iki seçkin kadının hayatları daha fazla benzerlikler taşıyabilirdi.

VII

“BENİM ADIM II. KATERİNA”

64. Bölüm

Katerina, Pavel ve Natalya

Katerina Rusya'ya tahta veliaht temin edip halefiyeti güvene alması için getirilmişti. Görevini yerine getirip kocası Petro'dan hamile kalması için dokuz yıl boşa harcanmıştı. Bu başarısızlık İmparatoriçe Yelizaveta'nın iki vekil baba -Sergey Saltıkov ile Lev Narişkin- arasında Katerina'yı tercihe zorlamasına yol açmıştı. Netice elde edildiğinde de bebeği elinden alıp sahiplenmişti.

Bu gaddarca muamele Katerina ile oğlu Pavel'in hayatlarını daima olumsuz etkilemiştir. Katerina'nın tam bir annelik deneyimi edinmesine izin verilmemiş, çocuğunun doğumu ve bebeklik çağına dair hatıraları üzüntü ve öfke hislerine karışmıştır. Pavel'in neredeyse kesinlikle babası olan Saltıkov, Katerina'yı terk ettiğinde onu nasıl fethettiğini her yanda böbürlenerek anlatmıştı. Bundan sonra Katerina, Pavel'de kendisini zalimce terk eden bu adamın hatırasını gördü. Kocası Petro'ya gelince durum daha da kötüydü. Petro onu yıllarca hakir görmüş, gözden uzak bir manastıra kapatmakla tehdit etmişti. Her iki erkek, yani Pavel'in hem hanedan kurallarınca tanınan resmi babası, hem de biyolojik babası Katerina'da acı, hayal kırıklığı ve yalnızlık hisleriyle dolu anılar bırakmışlardı.

Katerina'nın tahta çıktığı ve oğlunu yanına aldığı 1762'de ilişkilerini tamir etmek için artık vakit çok geçti. Sekiz yaşındaki Pavel yaşı için cılız kalmış, sık hastalanan bir çocuktu. Kendisini şımartmış, hiçbir iş yapmasına izin vermemiş, dadılar ve hizmetkârlarla çevrelemiş, son derece sevgi dolu o uzun boylu Yelizaveta'yı ilk başlarda özledi. Onu görmesine izin verildiğinde Katerina gelir, ancak yanında genellikle dev cüsseli Gregori Orlov'u getirir ve Pavel'in kendisinin hakkı olduğunu düşündüğü ilgiyi hep o talep ederdi.

Katerina'nın oğlu Pavel ile halefiyet meselesini yakından ilgilendiren ilişkisi hükümdarlık döneminin psikolojik bakımdan en çetin şahsi ve siyasi sorunuydu. Başlangıçtan itibaren Katerina kendisine karşı entrika kuran herkesin oğlunun şahsında bir Romanov veliahtı gördüğünün farkındaydı. Pavel'in gerçekten III. Petro'nun mu yoksa âşığı Sergey Saltıkov'un mu oğlu olduğu sorusu ise meseleyi bulanıklaştırıyordu. Katerina hatıralarında Pavel'in Saltıkov'un oğlu olduğuna dair kuvvetli imalarda bulunmuş, çocuğunu dünyaya getirdiği dönemde de saraydaki hiç kimse Petro'nun ona babalık ettiğine inanmamıştır. Petro'nun cinsel yetersizliği, evli çift arasındaki duygusal ve fiziksel uçurum ve Katerina'nın Saltıkov'la alakası hep ağızlardaydı. Öte yandan bu tür bilgilere erişemeyen geniş halk kitleleri bakımından Katerina ile kocasının, yani gelecekteki Çar III. Petro'dan olan oğlu, tahtın veliahtıydı. Katerina'nın taç giyme töreninde Pavel'e tezahüratta bulunan Moskova kalabalıkları onun Büyük Petro'nun meşru büyük torunu olduğuna inanıyordu. Tören alayında at süren Katerina halkın bağırışlarını işitmiş ve anlamını kavramıştı: Tahtta rakibi oğlu Pavel'di. Resmi açıdan ise Pavel'in veliahtlık statüsü babalık meselesine bağlı değildi. İmparatoriçe ilan edilir edilmez Katerina Pavel'in halefiyet haklarının kendisinden kaynaklandığını güven altına aldı. Büyük Petro'nun hükümdarlara kendi varislerini tayin etme hakkını veren kararnamesini esas alarak Pavel'i resmi yoldan veliaht ilan etti. Onun bu kararı alma hakkına herhangi bir itiraz olmamıştır.

Bilahare garip bir şey meydana geldi ve Pavel'in yüz hatları değişmeye başladı. Uzun süren bir hastalık dokuz yaşındayken çehresindeki çocukluk güzelliğini kaldırdı; yüzünün hoş biçimi bozulup yetişkinlik çağının geçici asimetrisinden farklı bir şekilsizliğe büründü. Zayıf kumral saçları, geriye çekik bir çenesi ve sarkık bir alt dudağı oldu. Sergey'den çok artık Petro'yu andırmakta ve aynen onun gibi ani ve sakarca hareketlerde bulunmaktaydı. Petro'yu tanımış insanlardan bazıları Pavel'in hakikaten müteveffa çarın oğlu olduğuna inanır hale geldiler.

Rüşt yaşına eriştiğinde en azından Pavel babasının Petro olduğuna emindi ve baba figürü olarak Petro'yu seçip ona hürmet duydu. Etrafındakilere babasının ölümü hakkında sorular sormaya ve tahtın neden kendisine değil de annesine geçtiğini merak etmeye başladı. Karşısındakiler cevap vermekte duraksayınca büyüdüğünde cevabı kendisinin

bulacağını söylüyordu. Kendisinin tahta geçip ülkeyi yönetme ihtimalini soruşturduğunda ise uzun ve rahatsız edici suskunluklar meydana geliyordu. Bilgi hazinesinde başka boşluklar da vardı. Annesinin gözdesi Gregori Orlov'un kardeşinin, babasının ölümünden sorumlu tutulduğuna dair rivayetler işitti. Bunun ardından, sarayda Orlov biraderlerin görünmesi ve annesinin Gregori Orlov'la ilişkisine dair öğrendikleri ona işkence gibi geldi. Aynı zamanda Petro'yu idealleştiriyor, onu örnek alıyor, onun özellik ve tavırlarını taklit ediyordu. Orduya dair her şeyi tutkuyla sevdiğini bildiğinden Pavel de Petro gibi ilk başta oyuncak, sonra da gerçek askerlerle oynamaya başladı. Bir yandan da tekrar Petro'nun izinden giderek döneminin en büyük askeri Prusya Kralı Friedrich'e içinde hayranlık uyandı.

Pavel'in altı yaşına eriştiği 1760'tan beri lalası ve başöğretmeni Nikita Panin olmuştu. Dersleri arasında yabancı diller, tarih, coğrafya, matematik, bilim, astronomi, din, resim ve müzik vardı. Dans etmeyi, at sürmeyi ve eskrimi de öğrendi. Zeki, sabırsız ve sinirliydi. Öğretmenlerinden birisi "Altesleri işleri aceleye getirmek gibi kötü bir alışkanlığa sahiptir; aceleyle kalkmakta, yemek yemekte ve yatağa girmektedir" demiştir. "Yemek zamanı birkaç dakika zaman kazanıp sofraya erken oturmak için çevirmediği dolap kalmaz... Çok hızlı yer, doğru dürüst çiğnemez ve midesine kaldıramayacağı görevler yükler."

Pavel on yaşındayken Fransız matematikçi ve Diderot'nun *Ansiklopedi*'sinin eş editörlerinden Jean d'Alembert'in eserlerini okumaya başladı. Katerina oğluna matematik öğretmesi için d'Alembert'i Rusya'ya davet etti. Fransız matematikçi birinci teşebbüsünü geri çevirdiğinde tekrar bir girişimde bulunup ona bir ev, dolgun bir maaş ve elçilik statüsünün ayrıcalıklarını teklif etti.

D'Alembert'e yöneltilen bu teklif maalesef şahsen rencide edici bir cevapla karşılandı. D'Alembert Rusya'ya gitme reddini tekrarlamakla kalmadı ayrıca özel olarak kullandığı bir ifadesi, aradaki uzak mesafeye rağmen Rusya'da kulağa geldi. III. Petro'nun ölümü için Katerina'nın açıkladığı resmi sebebe göndermede bulunmuş, "Rusya'da ciddi bir şikâyet konusu teşkil eden hemoroit hastalığına ben çok yatkınım. Güvenli evimde kalıp ağrıyan bir arkamın olmasını tercih ederim" demişti. İmparatoriçe onu bu yüzden hiç affetmedi.

Pavel 1771 yazında, on yedi yaşındayken, zatürreyle beş haftalık bir savaş verdi. Yüksek ateş ve bünyesini tüketen ishalle mücadele ederken Katerina ve Panin endişeyle başında beklediler. İyileşmeye başlar başlamaz veraset sorunu tekrar baş gösterdi. Katerina, oğlu Eylül 1772'de on sekiz yaşına girdiğinde rüşte eriştiğinin resmen açıklanmasını erteleyemeyeceğini biliyordu. Sağlıklı bir genç kadınla evlenmesinin bu çetin delikanlıyı olgunlaştırabileceğini bu ortamda Panin akıl etti. Hocası bu yolla, Majestelerinin arzusuna göre yetiştirebileceği bir torunun dünyaya gelebileceğini ilave etti. Katerina bu gerekçeyi düşünmeye değer buldu.

Katerina aslında üç yıl evvel, yani Pavel'in on dört yaşında olduğu 1768'de onun için uygun bir gelin düşünmeye başlamış ve adayların bir listesini çıkarmıştı. Duruma uygun olarak kendisini andıran bir gelin, küçük bir Alman sarayından aklı başında bir Alman prensesi aramıştı. Ona en çok hitap eden Sophia von Württemburg o sırada on dört yaşında, evlenemeyecek kadar küçük bir kızdı. İmparatoriçe bunun ardından ilgisini Hesse-Darmstadt markisinin küçük kızlarına çevirdi. Katerina'nın planı markiz ile hâlâ bekar kızları Amalie, Wilhelmina ve Louise'yi Rusya'ya davet etmekti. Kızlar sırasıyla on sekiz, on yedi ve on beş yaşlarındaydı. Pavel'den aralarından bir seçim yapması istenecekti. Daha önce kendi durumunda olduğu gibi, davet babalarını kapsamıyordu.

Gregori Orlov'un mevkisini kaybettiği 1772 yazında Katerina ile oğlu arasındaki ilişki düzeldi. Çarskoe Selo'da Pavel ile birlikte yaşayan Katerina oğluyla arkadaşlık kurdu ve aralarındaki uzun soğukluk sona ermiş göründü. Hamburglu arkadaşı Frau Bielcke'ye mektubunda "Hoş bir gence dönüşen oğlumla geçirdiğim bu dokuz haftadan daha keyifli bir zamanı Çarskoe Selo'da hiç geçirmemiştim. Benimle beraber olmaktan gerçekten zevk alıyor gibi" demiştir. "Yanı başımdan hiç ayrılmak istemeyen oğlumla birlikte salı günü şehre dönüyorum. Benden öylesine zevk alıyor ki bazen masada yerini değiştirip yanıma oturuyor." Fakat daha sonra Pavel tam Orlov'un kesin olarak ortadan kaybolduğuna inanmışken Gregori sarayda tekrar göründü. Pavel hayal kırıklığı içindeydi.

Üç Hesse prensesi ve anneleri 1773 ilkbaharında Rusya'ya davet edildiler. Friedrich ilk durakları olan Berlin'de otuz bir yıl önce Sophia von Anhalt-Zerbst'e yaptığı gibi onlara da Alman doğduklarını her zaman akıllarında tutmaları gerektiğini hatırlattı. Haziran sonunda Hesse gru-

bunu Baltık denizinden taşımak üzere dört Rus donanma gemisi Lübeck limanına geldi. Genç kadınları ve annelerini taşıyan fırkateynin komutanı Katerina'nın arkadaşı Kiril Razumovski'nin oğlu, Pavel'in en iyi arkadaşı Andrey Razumovski'ydi. Andrey ortanca kız Wilhelmina'ya tutuldu ve o da karşılık verdi.

St. Petersburg'da Pavel'in kararını vermesi için iki gün yetti: Andrey Razumovski gibi o da Prenses Wilhelmina'yı seçmişti. Wilhelmina'nın bir süre sonra kocası olacak bu ufak, garip delikanlıya tepkisi ne yazık ki fazla coşkulu değildi. Böyle de olsa, diplomasi ve protokol çarkları döndü. Katerina ve annesinin durumunda olduğu gibi hem gelin adayı hem de markiz annesi din değiştirme zorunluluğuna pek aldırmadılar. Tahmin edileceği üzere düğün tarihi yaklaşırken marki Almanya'dan yazarak kızının din değiştirmesine itiraz etti. Yine tahmin edilebileceği gibi, karısının kararına boyun eğdi. Wilhelmina 15 Ağustos 1773'te Natalya Alekseyevna adıyla Ortodoks Kilisesi'ne kabul edildi. Ertesi gün Pavel'le nişanlandı ve Rus grandüşesliğine getirildi.

Düzenlenen ziyafetler, balolar ve yaz sonu pikniklerinde Katerina, Goethe'nin dostu, enerjik bir kadın olan markizin arkadaşlığından zevk aldı. Prens Orlov da üç prenses, anneleri, Katerina ve saray ahalisini şatafatlı bir ziyafet düzenlediği Gatçina'ya davet etti: beş yüz misafir Sevr porselenlerinden ve altın tabaklardan yemek yediler. Orlov yeni gözdesi Vasilçikov'u yanında getirmiş olan imparatoriçeyi huzursuz etmeyi umarak derhal misafir prenseslerin en küçüğü Louise'ye kur yapmaya başladı. Prusya elçisi Berlin'e raporunda "Prens Orlov'un markize gösterdiği olağanüstü ilgi ve prenseslere, bilhassa da en küçüklerine hafif tavırlarını" anlatmıştır.

On dokuz yaşındaki Pavel ile on yedi yaşındaki Natalya'nın düğünleri 30 Eylül 1773'te yapıldı. Düğünün ardından on gün süreyle saray baloları, tiyatro oyunları ve maskeli balo eğlenceleri düzenlendi, bu esnada halk da sokaklarda bedava bira içti, sıcak etli börekler yedi ve Petrus ve Pavlus Kalesi'nden atılan havai fişekleri izledi. Pavel kabına sığamıyordu; yeni bir hayat ve yeni bir özgürlük buluyor gibiydi. Natalya, Andrey Razumovski'nin hep yakınında olmasından teselli buldu.

Pavel'in düğünü yaklaşırken, Nikita Panin gelin adayı ve Pavel üzerindeki etkisini elden kaçırmamak için bir mücadele veriyordu. Kate-

rina, Pavel'in evlenir evlenmez kendisinden daha bağımsız kalacağının farkındaydı; aynı zamanda onun Panin'den de daha fazla bağımsız hale gelmesinde kararlıydı. Pavel'in evliliği Panin'le bağını koparması için hem bir bahane hem de uygun bir an olacaktı. Öğrencisini yitirince Panin sarayda yaşamasına ve her gün veliahtı görmesine hak kazandıran mevkisini yitirecek, oğlunun siyasi görüşleri üzerinde sahip olduğu, Katerina'nın kanaatine göre Prusya'ya ve II. Friedrich'e aşırı bir hayranlık beslemesine yol açmış etkisinden mahrum kalacaktı.

On üç yıldır mevkisini korumuş olan Panin, bu manevraya hazır değildi. Veliahtın gözetmeni ve öğretmeni olması ona devlet ve toplumda üstün bir konum tanımaktaydı. Geleceğin hükümdarının fiziki sağlığının ve eğitiminin gözetmeni sıfatıyla grandük sarayındaki öğretmenleri, kütüphanecileri, doktorları ve tüm hizmetkârları seçmiş, idare etmiş ve işten çıkarmıştı. Başkanlığını yaptığı teşkilatın, şehirdeki en iyisi olmakla ün kazanmış kendi ziyafet masası bile vardı. Panin burada her gün -güya orada oturup dinleyen grandük adına- devlet görevlilerini, saray zevatını, yabancı konukları, yazarları, bilim insanlarını ve kabarık sayıdaki kendi akrabalarını kabul etmekteydi. Kısacası öğretmen sıfatıyla konumu Panin'in siyasi nüfuzunun temeliydi. Bunu tehlikeye atmamak için resmi bir makam kabul etmeyi her zaman reddetmişti. Hariciye Kurulu'nun gerçek başkanlığını üstlendiği 1763'te ikinci dereceden bir rütbede kalmış, birinci dereceyi genellikle görevi başında bulunmayan şansölye Mihail Vorontsov'a bırakmıştı. İmparatoriçeyle daimi temasta olduğundan Panin ona da şahsi konularda sık sık görüş bildirebilmekteydi; bir yıl önce, 1772 sonbaharında Vasilçikov'u öne çıkartarak Katerina'nın Orlov'dan ayrılmasına yardım etmişti. Birçok vazifeleri ve hizmetleri göz önüne alındığında çok değer taşıdığına ve kimsenin kendisine dokunamayacağına inanmaktaydı.

Panin için talihsizlik oydu ki Orlov, Mayıs 1773'te başkente döndü ve divana tekrar alındı. Buradan Panin'e misillemede bulunmaya ve öğretmenin grandük üzerindeki denetimini kırmak için Katerina'ya yardım etmeye istek gösterdi. Neticede Pavel'in evliliği yaklaşırken, Panin'e grandükün eğitiminin ve öğretmenlik vazifesinin tamamlandığı bildirildi. Buna Pavel'den ayrı tutulduğu takdirde bütün bütüne emekliye ayrılıp Smolensk yakınlarındaki malikânesine çekilme tehdidinde bulunarak cevap verdi. Panin'i tamamen kaybetmek istemeyen Katerina bir

uzlaşı buldu. Panin öğretmenlik vazifesini sona erdirecek ve grandük sarayının idaresinden vazgeçecekti. Saraydaki dairesini boşaltmamak için ayak sürüdüğünde Katerina bu bölümün elden geçirileceğini duyurdu. Panin'i yatıştırmak için ona şansölye veya mareşale eşit bir rütbe ile dışişleri bakanı unvanı verdi. Yüz bin rublelik bir ikramiye, yıllık otuz bin ruble tahsisat ve on bin ruble* maaş bahşedildi. Pavel bu ayrılıktan üzüntü duysa da kendisini Natalya ile evliliğine kaptırdığından fazla bir şikâyette bulunmadı.

Düğünden sonra imparatoriçe markize yeni grandüşesin "altın değerinde bir genç kadın" olduğunu, oğlunun ona derin bir aşka tutulduğunu söyledi. Ancak zaman geçtikçe ve daha yakından tanıyınca Katerina'nın gelini hakkındaki övgüleri rahatsızlığa dönüştü. Grimm'e şöyle yakınmıştır:

> Bu hanımın her şeyi aşırı. Yürümeye çıkarsa, [yirmi kilometre] gidiyor; dans ederse yirmi kadril ve bir o kadar da minuet oynuyor ... dairesinin fazla ısınmasını önlemek için hiç ateş yaktırmıyor ... kısacası orta yolu hiç bilmiyor... Bütün bu hallerinde ne zarafet ne ölçülülük ne bilgelik var ve nasıl birisi olacağını ancak Tanrı bilir... Düşünün ki bir buçuk yıldan sonra [Rusça] tek kelime edemiyor.

Potemkin'le ise farklı bir şikâyetini paylaşmıştır:

> Grandük bana gelerek kendisinin ve grandüşesin tekrar borca girdiklerini söyledi... Karısının borcunun şu veya başka bir şeyden çıktığını anlatınca, kendisi gibi onun da Avrupa'da kimsenin almadığı bir tahsisatları olduğu; bu tahsisatın kıyafetleri ve canlarının istediği şeyler için verildiği, geri kalanın ise -hizmetkârlar, masa giderleri ve arabaların- ayrıca temin edildiği cevabını verdim... Korkarım bunun sonu gelmeyecek... Her şeyi hesaba katarsanız, yılda beş yüz bin rubleden fazla onlara masraf ediyoruz ve hâlâ darboğazdalar. Ancak tek bir kelime şükran ifadesi edilmiyor.

Katerina ayrıca Natalya'nın Andrey Razumovski'yle ilişkisinin fazla hararet kazandığına dair söylentiler de işitmişti. Pavel'e verdiği nasihatlere karısının aşırılıkları dışında şahsi davranışlarına dikkat etmesini de

* 2019 itibariyle, sırasıyla yaklaşık 5 milyon, 1,5 milyon ve beş yüz bin dolar-ed.n.

ekledi. Pavel bir şeylerin yanlış gittiğinin farkındaydı. Evliliği bir hayal kırıklığıydı; uçarı karısı muhabbetini kazanmak için gayret içinde değildi. Ancak annesi Razumovski'nin uzaklaştırılmasından bahsedince Pavel karısından sonra en sevdiği kişi olan en iyi arkadaşı Andrey'den asla ayrılmayacağını bildirdi.

Katerina'nın Natalya'dan gerçek şikâyeti mali konular değil, iki buçuk yıl evlilikten sonra gelininin hâlâ bir veliaht dünyaya getirme belirtisi göstermemesiydi. Ancak 1775 sonbaharında grandüşesin hamile kaldığını düşünmesiyle her şey birden unutuldu. İngiliz elçisi, "Grandüşesin dostları durumun gerçekten böyle çıkması için haklı olarak çok telaşlılar" bilgisini vermiştir. Bir ay sonra Natalya'nın hamileliği resmen ilan edildi; bebek ilkbaharda beklenmekteydi. Hamilelik düzgün ilerlediğinden impartoriçe doğacak bebek için Mart 1776'da sütannelerin bulunmasını emretti. II. Friedrich'in kardeşi Prens Heinrich von Preussen da bu önemli hanedan olayında hazır bulunmak için Berlin'den yola çıktı.

10 Nisan Pazar günü sabahı annesini uyandıran Pavel karısının gece yarısından beri doğum sancısı çektiğini söyledi. Katerina kalktı, üstüne bir şeyler geçirdi ve yatağın yanına koştu. Şiddetli sancılar daha gelmediği halde sabah saat ona kadar çiftin yanında kaldı. Daha sonra giyinmek için ayrıldı ve sancıların keskinleştiği öğle vakti geri döndü. Natalya'nın çektiği acılar doğumun çok yaklaştığını göstermekteydi. Ancak öğlen ve akşam herhangi bir netice alınmadan geçti ve sancılar yerini bir tükenmişlik uykusuna bıraktı. Pazartesi günü durum değişmedi. Salı günü ebeler ve doktorlar bebeği kurtarma imkânı kalmadığını, muhtemelen rahimde öldüğünü duyurdular. Çarşamba günü, ayın on üçünde anneden de ümit kesildi ve Natalya'nın son duaları okundu. Beş gün boyunca çektiği ıstıraplardan sonra Natalya 15 Nisan Cuma günü akşamı saat altıya doğru öldü.

Katerina ve Pavel beş gün boyunca yanından ayrılmamışlardı. İmparatoriçe Grimm'e, "Hayatımda hiçbir zaman bu kadar zor, bu kadar fena, bu kadar acı verici bir durumda kalmamıştım" dedi. "Üç gün boyunca ne yedim ne içtim. Çektiği acılardan kendi bedenimin parçalandığını hissettiğim anlar oldu. Sonra taş gibi donup kaldım. Tabiatım icabı kolay ağlayan ben onun öldüğünü gördüm ve tek bir gözyaşı dökmedim. Kendi kendime, 'sen ağlarsan, diğerleri ağlamaktan katılır. Sen katılarak

ağlarsan, diğerleri düşer bayılır' dedim. Ölen torunun "mükemmel biçimli bir oğlan" olduğu haberi Katerina'nın acısını daha da büyüttü. Otopsiye göre, bebek iriliğinden ötürü kanaldan geçememişti; imparatoriçeye sebebin Natalya'nın dünyaya asla canlı çocuk getirmesine müsaade etmeyecek kemik yapısı bozukluğu olduğu söylendi. Ölümünden sonra genç kadının bedeninin incelenmesinin ardından Katerina "sadece dört parmaklık bir aralık vardı; çocuğun omuzları ise sekiz parmak genişliğindeydi" bilgisini vermiştir.

Bitkin düşmesine rağmen Katerina zihnini topladı. Acıdan çılgına dönen Pavel karısının götürülmesine itiraz ettiği ve cenazenin yanında kalmakta direndiği için buna mecburdu da. Pavel, Aleksandr Nevski Manastırı'nda düzenlenen törene de katılamadı. Annesinin yanında Potemkin ile Gregori Orlov durdu.

Natalya'nın ölümü ve Pavel'in dayanılmaz acısı dışında Katerina üç yıllık bir evlilik ve bir hamileliğin ardından hâlâ bir veliaht edinemedikleri gerçeğiyle karşı karşıyaydı. Dahası grandükün ruhi durumu kimseye hanedana karşı görevini ne zaman yerine getirebileceği tahmininde bulunma imkânı vermiyordu. Bir süre acıyla katılaşıp kalıyor, daha sonra ağlayıp haykırıyor, kendisini odalarda etrafa savuruyor, eşyaları kırıyor, pencereden atlayarak intihar tehditlerinde bulunuyor, tekrar evlenmenin düşüncesini bile reddediyordu.

İçine düştüğü bu duygu fırtınasını yatıştırmak için Katerina zalimce bir çare seçti. Natalya'nın masasını açtırdı ve burada tahmin ettiği gibi Andrey Razumovski ile aşk mektuplarını buldu. En iyi arkadaşıyla kendisine ihanet etmiş bir kadın için oğlunun bu kadar ağlamasına sinirlenerek gerçekleri görmesi için bu mektupları kullanmaya karar verdi. Mektup sayfalarını Pavel'in önüne serdi. En sevdiği iki insan tarafından aldatıldığının kanıtlarını okuyan Pavel ölen çocuğun kendisinden olduğunu dahi bilemeyeceğini anladı. İnleyip ağlamasının ardından büyük bir öfkeye kapıldı. Razumovski'nin Sibirya'ya sürülmesini talep etti ancak imparatoriçe babasının hatırına bunu reddedip başkentten derhal uzaklaştırılmasıyla yetindi. Artık bitip tükenen ve elini kaldıramayacak hale gelen Pavel annesinin kararlarına razı oldu. Resmi matem yılının sona ermesini beklemeden tekrar evlenmeye hazırdı. Katerina'nın Grimm'e yazdığına göre, "Hiç zaman kaybetmedim. Bir an önce kaybı

yerine koymak için hazırlıklara girişti. Bunu yaparken de hepimizin üstüne çökmüş derin keder havasını dağıtmayı başardım. Ölenle ölünmeyeceğine göre, hayatta kalanları düşünmemiz lazım."

Natalya'nın ölümü gelinini değil de torununu kaybettiği için Katerina'yı üzmüştü. Frau Bielcke'ye bir mektubunda buz gibi bir tavırla "Dünyaya canlı bir çocuk getiremeyeceği kanıtlandığına göre, onu artık düşünmemize gerek yok" demiştir. Önemli olan husus artık ölmüş gelinin yerini bir başkasının almasıydı. Hanedanın ve devletin geleceği tehlikedeydi; hükümdarın görevi bu geleceği güvene almaktı. Natalya'nın öldüğü gün Katerina derhal yeni gelin adaylarını değerlendirmeye geçti.

65. Bölüm

Pavel, Maria ve Halefiyet

Prenses Sophia von Württemburg üç yıl önce Katerina'nın Pavel için listenin ilk sırasına koyduğu gelin adayı olduğu halde o tarihte on dört yaşında olduğundan değerlendirmeye alınmamıştı. Şimdi on yedi yaşına gelen Sophia her bakımdan Katerina'nın aradığı niteliklere sahipti: bir Alman prensesiydi, aristokratik ancak mütevazı bir aileye mensuptu. Dokuz çocuklu doğurgan ailesinde uzun boylu ve kuvvetli üç erkek, güzel ve geniş kalçalı altı kız çocuğu vardı. Prens Heinrich von Preussen'ın araya girmesi Katerina'nın yeni projesini gerçekleştirmesini kolaylaştırdı. Sophia von Württemburg, II. Friedrich ile Prens Heinrich'in ikinci kuzenleriydi ve Pavel hem Prusya devletine hem de hükümdarına hayranlık duymaktaydı. Dolayısıyla Katerina, Prens Heinrich'in hâlâ yas tutan oğlunu, kahramanının ailesinden biri olduğunu öne sürerek bu yeni evliliğe ikna edebileceğini umuyordu. Ağabeyinin Rusya'yla bağları güçlendirmeye her zaman hevesli olduğunu bilen Heinrich de en hızlı ulakla Friedrich'e bir mesaj gönderdi.

Friedrich elinden gelen her şeyle Katerina'yı memnun etmeye ve beklentilerini karşılamaya çalıştı. Prusya için siyasi faydalarını ve Württemburg hanesi için potansiyel mali getirilerini sayıp dökerek Sophia ile ebeveynlerini bu evliliği kabule zorladı. Katerina'nın her üç Württemburg kızı için drahoma vaat ettiğini vurguladı. Aradan bir engelin kaldırılması gerekiyordu: Sophia müteveffa Natalya'nın kardeşi ve dolayısıyla Pavel'in eski kayınbiraderi Hesse-Darmstadt Prensi Ludwig ile daha önceden nişanlanmıştı. Kralın emirleriyle Hesse nişanı bozuldu ve Katerina'nın tahsisat vaadi ve başka bir Württemburg kızının yerine verilmesiyle, Prens Ludwig yatıştırıldı.

Bir sonraki adım müstakbel gelin ile damadın görüştürülmesiydi. Friedrich, Sophia'yı Berlin'e çağırdı. Pavel de buraya getirtilip onunla bu-

rada tanıştırılacaktı. Bu plan herkesin işine gelmekteydi. Pavel, yabancı ülkelere seyahatle Natalya'nın ölümünden ve aşağılayıcı ihanetinden sonra aklını dağıtmaya ihtiyaç duyuyordu. Dahası Berlin seyahati daha önce hiç yurtdışına çıkmamış genç dulun özellikle hoşuna gidecekti. II. Friedrich'le tanışma fırsatı da teşvik edici başka bir güçlü sebepti.

Berlin seyahati 3 Haziran 1776'da başladı. Pavel geniş ve rahat bir arabada gidiyor, yanında da Prens Heinrich oturuyordu. Pavel'in yokluğu sırasında Katerina sık sık yazıp onun mektuplarını övdü ve sağlığı hakkında kaygılarını dile getirdi. Annesinin teşvikiyle Pavel sınıra giden yol üzerindeki yerel Rus hükümet binalarını, askeri garnizonları ve ticari işletmeleri ziyaret etti. Onun Livonya'nın düzenine ve yerleşik usullerine övgüsünü belirten sözlerine Katerina şöyle cevap vermiştir: "Zaman içinde Rusya'nın esas kısmının da düzeni ve usullerinin düzgünlüğü bakımından Livonya'dan eksik bir tarafı kalmayacağını, bu değişimin meydana gelmesi için senin ömrünün kifayet edeceğini umuyorum." Pavel yoldayken Friedrich de Sophia von Anhalt-Zerbst'e otuz iki yıl önce yaptığı gibi Sophia von Württemburg'u Rus sarayı hakkında bilgilendirdi. Birinci Sophia gibi ikinci Sophia'ya da Lütercilikten Ortodoksluğa geçmenin, özellikle yüksek devlet çıkarları işin içine girdiğinde fazla bir sorun çıkarmayacağını vurguladı.

Pavel Berlin'e ulaştığında Friedrich yirmi üç yaşındaki grandükü etkilemek ve onurlandırmak için elinden geleni yaptı. Pavel top atışlarıyla karşılandı, arabayla zafer taklarının altından geçti ve çift sıra askerlerin arasından yürüdü. Kabullere, yemeklere ve balolara katıldı. Siyasi övgü sanatında kraldan daha iyisi ve tecrübelisi pek bulunmazdı. Annesinin sarayında önemsiz bir rol oynamaya alışkın Pavel şanlı Friedrich tarafından onurlandırıldığını ve şerefine kutlamalar düzenlendiğini gördü. Hayatında ilk defa bir veliahta yakışır şekilde muamele görmekteydi. İngiliz elçisinin Berlin'den bildirdiğine göre, "Prusyalı Majestelerinin grandüke gösterdiği alaka veya onu memnun edip kendine bağlamak için girdiği zahmetlerin, hiçbir şey fevkinde olamaz." Pavel bu alakadan büyük zevk aldı ve Prusya kralının Avrupa'daki en büyük insan ve hükümdar olduğu görüşünü perçinledi. Annesine Prusya'daki medeniyet düzeyinin Rusya'dan iki yüzyıl ileride olduğunu yazdı.

Pavel'in ikinci evlilik fikrini kabullenmeye sevk eden şey sadece Berlin'de karşılanma tarzı değil ayrıca Sophia'ya karşı içinde hemen

duyduğu sıcaklıktı da. Uzun boylu, sarışın, dolgun bedenli, cana yakın ve duygusal Sophia, Friedrich tarafından tavsiye edildiği için Pavel'e iki misli çekici göründü. Sophia'ya gelince, yakışıklı Ludwig von Hesse ile nişanının aniden bozulmasına ve dayıları Friedrich ve Heinrich tarafından ufak tefek, fazla cazip bulmadığı Pavel ile tanıştırılmasına ses çıkarmadı. İçinden ne geçerse geçsin, Pavel'i ilk defa gördüğünde görev bilerek onu kabullendi. Annesine, "Grandük fevkalade cana yakın" diye yazmıştır. "Her yönüyle sevimli."

Katerina, Pavel'in mektuplarındaki Sophia'nın görünüşü ve aklıselimi, iyi bir eş olma azmi ve Rusça öğrenme kararlılığı hakkındaki ifadelerden memnunluk duydu. İmparatoriçe onayını bildirdi ancak mutlak kontrolü elinde tutmasını sağlama almak için Sophia'nın annesini Berlin'de bırakarak Rusya'ya yalnız gelmesinde ısrar etti. Prensese bir mektup yazarak "öz kızım" gibi olmak istemesini takdir etti. "...Emin olunuz ki Alteslerine müşfik bir anne hissiyatı beslediğimi ispat için tek bir fırsatı bile kaçırmayacağım." Ayrıca nikâhın hemen kıyılmasını istediğini de vurguladı. Grimm'e şöyle yazmıştır:

> On gün içinde burada olacak. Gelir gelmez din değiştirme konusunu halledeceğiz. İkna etmemiz sanırım on beş gün kadar sürer. İnanç beyanını anlaşılır ve doğru bir Rusçayla yapmayı öğrenmesi için ne kadar zamana ihtiyaç duyulur, bilemiyorum. Fakat ne kadar hızlı olursa o kadar iyidir... Bunu süratlendirmek için ... yolda alfabeyi ve inanç beyanını öğretecek [bir kâtip] ... Memel'e yollandı; iman zamanla bunu takip eder. Düğünü bundan sekiz gün sonrası için tespit edeceğim. Eğlenceyi kaçırmak istemiyorsanız, acele etmelisiniz.

Bu işler devam ederken imparatoriçe, gelin adayına bir pırlantalı kolye ile küpe, ebeveynlerine ise değerli taş kakmalı bir enfiye kutusuyla bir kılıç hediye gönderdi. Sophia 24 Ağustos'ta Riga'dan Rus sınırını geçti ve 31 Ağustos'ta o ve Pavel Çarskoe Selo'da Katerina tarafından kabul edildiler. İmparatoriçe Sophia'yı sıcak bir tavırla karşıladı ve birkaç gün sonra Frau Bielcke'ye şöyle yazdı:

> Oğlum prensese pek tutulmuş halde geri döndü. İtiraf etmeliyim ki ben de ona bayıldım. Tam tamına arzu ettiğimiz gibi; su perisi gibi biçimli, zambak ve gül rengi bir ten, dünyanın en güzel cildi, uzun ama zarif; tevazu, tatlılık, kibarlık ve masumi-

yet hep yüzünde ifadesini buluyor... Etraftaki herkes ondan büyülenmiş vaziyette ... memnun etmek için her şeyi yapıyor... Tek kelimeyle prenses arzu ettiğim her şey denebilir. Dolayısıyla halimden memnunum.

Katerina, Pavel ve Sophia 6 Eylül'de Çarskoe Selo'dan St. Petersburg'a gittiler. Bir Lüterci rahip ile isteneni yapan bir Ortodoks papazı Lütercilik ile Ortodoksluk arasındaki farkın pek küçük olduğu konusunda Prusyalı Friedrich'in görüşünü onayladılar. 14 Eylül'de Sophia Dorothea'nın resmi ihtidası gerçekleşti; Ortodoksluğu kabul etti ve Maria Fyodorovna adını aldı. Nişan töreni ertesi gün düzenlendi ve bu vesileyle Pavel'e şu satırları yazdı: "Seni seveceğime ve tüm hayatım boyunca tapacağıma ve her zaman bağlı kalacağıma ve dünyadaki hiçbir şeyin beni sana karşı değiştirmeyeceğine söz veriyorum. Bunlar her zaman seven ve sana inanan nişanlının hislerinin ifadesidir."

Natalya'nın ölümünden beş ay geçmeden, 26 Eylül 1776'da Pavel ve Maria evlendiler ve yeni grandüşes görevini yerine getirmeye başladı. On dört buçuk ay sonra, 12 Aralık 1777'de birkaç saatlik bir doğum sancısının ardından, zahmetsizce Katerina'nın ilk torununu, geleceğin imparatoru olacak sağlıklı bir oğlan çocuğunu dünyaya getirdi. Sevinç içindeki Katerina ona Aleksandr adını verdi. Hanedanın güvencesi olacak sağlıklı bir oğlan olan ikinci çocuk, on sekiz ay sonra geldi. Katerina yine sevince boğuldu. Ona da Konstantin adını verdi.

Pavel'in ikinci evliliği ona muhtemelen hayatındaki en büyük mutluluğu verdi. Maria Almanya'daki bir arkadaşına, "Sevgili kocam bir melek, kocaların incisi. Ona deli gibi âşığım ve son derece mutluyum" satırlarını yazmıştır. O da Pavel için mükemmel bir eşti. Kocasını mutlu etmek, endişelerini gidermek, sadece karısı değil arkadaşı da olmak için elinden geleni yapıyordu. Evinde Pavel'in en iyi niteliklerini teşvik ediyor, toplum karşısında ona hürmetle muamele ediyordu. Şükran duyguları içindeki Pavel, Heinrich von Preussen'a şöyle yazmıştır: "Nereye giderse neşe ve rahatlık saçıyor. Tüm meyus düşünceleri söküp atma sanatına sahip olmasının dışında bu son üç bedbaht yıl boyunca yitirdiğim saadet hissini de bana geri verdi." Pavel ile Maria'nın beraberliğinden dokuz sağlıklı çocuk dünyaya gelmiştir.

***

Katerina, Avusturyalı II. Joseph ile yeni kurduğu dostluğunun faydalarına inandırmak için, Prusya taraftarı oğlunun Maria'yla beraber 1781 yılında bir Avrupa gezisine çıkmasını ayarladı. Seyahat bir yıl sürecek, Viyana, İtalya, Maria'nın ülkesi Württemburg ile Paris'e gidilecek fakat dikkat çekici olarak Berlin hariç tutulacaktı. Maria Fyodorovna ailesini görmeyi çok arzu etmekle beraber, çocuklarını geride bırakması söylendiğinden hevesi kaçmaktaydı. Pavel'in hayal kırıklığı ise siyasiydi; annesinin Berlin'i tekrar ziyaret etmesini reddetmesi Friedrich'le tanışıklığını yenilemesine mâni oluyordu. Tam o sıralarda Nikita Panin'in Hariciye Kurulu'ndan azledilmesi de anne ile oğul arasındaki gerilimi yükseltti. Aslına bakılırsa, Panin'in görevden alınmasıyla Katerina'nın Pavel'e Berlin'i ziyaret izni vermemesi bağlantılıydı. Katerina Avusturyalı II. Joseph ile dostluğunu güçlendirirken, Panin'in dış siyasetinin temel direği olan Rusya ile Prusya arasındaki yakın ilişki çatırdamaktaydı. Joseph bir yıl kadar önce Katerina ve St. Petersburg'u ziyaret etmişti ve imparatoriçe Avusturya'yı Türklere karşı müttefik ve ortak olarak kucaklamayı ummaktaydı.

Yolculuk 1 Ekim 1781'de başladı. Kimliklerini gizleyen çift, Kont ve Kontes du Nord adıyla seyahat etmekteydi. Çocuklarını bırakmaktan üzüntü duyan Maria araba yola çıkmadan önce üç kez bayıldı. Fakat yolculuk ilerledikçe kendisini topladı ve gezileri güzel geçmeye başladı. Cömert davranan Katerina seyahat masrafları için üç yüz bin ruble* tahsis etmişti. "Çok sevgili çocuklarım" hitabıyla muhabbetli mektuplar yazıyor, çok sıla hasreti duyarlarsa hemen gelmelerini söylüyordu. Üç yaşındaki Aleksandr'a "anne-babasının güzergâhını takip edebilmesi için bir Avrupa haritası verilmişti".

İlk durakları Stanislaw'ın Maria'yı büyülediği Lehistan'dı. Eski âşığını merak eden Katerina, "Lehistan hükümdarının hâlâ zevkli bir sohbet ustası olup olmadığını, yoksa kraliyet meselelerinin bu hususiyetlerini tahrip edip etmediğini" Pavel'e sordu. Devamla, "Eski dostum şu andaki portrelerim ile geçmişte tanıdığı çehre arasında benzerlik bulmakta herhalde güçlük çekmektedir" sözlerini ilave etti.

Lehistan'da gördükleri sıcak karşılama, seyahatlerinin devamında genç çifti bekleyen muamele hakkında bir fikir vermekteydi. Rus tahtının veliahtını karşılamak için II. Joseph bizzat Avusturya sınırına kadar geldi.

* 2019 itibariyle yaklaşık 15 milyon dolar-ed.n.

Viyana çiftin şehirlerinde bulunuşunu şenliklerle kutladı ve Maria, Avusturya sarayı ve aristokrasisinin zarafetine hayran kaldı. İki hafta için planlanan ziyaretleri bir aya uzatıldı ve bu süre zarfında Pavel Prusya yanlısı hissiyatını gözden geçirip II. Joseph'e meyletti. Konukları güneye doğru yola çıkarken Joseph Toskana ve Napoli'deki akrabalarına grandüşesin tercihlerine dair talimatlar gönderdi: "Meyve kompostolarını tatlılara tercih eder ve ne o ne de kocası şaraba el sürer. Maden sularından hoşlanır."

İtalya'daki Habsburg prensleri içten karşılamalarını sürdürmekle birlikte, uzun seyahatlerinin zirve noktası Paris'ti. Hipodrom, tiyatro veya Tuileries Bahçeleri'nde yürüyüş olsun göründükleri her yerde toplanan kalabalıklar genç çifte tezahüratta bulunuyordu. Versailles'da II. Joseph'in kız kardeşi Marie Antoinette, Pavel'i memnun etmeye kendini adadı ve "Grandükte, duygularını içine hapseden ateşli ve fevri bir insan hali var" yorumunda bulundu. Kraliçe grandüşese eski ve sevdiği bir dost muamelesi yaptı. Sevr'de üretilmiş nadir bir porselen takımı hediye edilince Maria, tabakların üstünde iç içe geçmiş Rusya ve Württemburg armalarını hayretle görene dek bunun kayınvalidesi imparatoriçe için yaptırıldığını düşündü.

Rusya'ya dönüşlerinde acı şekilde yükseldikleri mevkiden indiler. Kont ve Kontes du Nord on dört aydan beri ülkeden ayrıydılar; kendilerine yabancılaşmış çocukları ilk karşılaşmalarında büyükannelerinin eteklerine sarıldı. İmparatoriçe çiftin mağrur havalarını indirmeye kararlıydı. Pavel'in her yerde gördüğü kabulün düzeyi kendine verdiği değeri artırmıştı; şimdi ise Katerina'dan, seyahatlerinde şımartıldığını işitiyordu. Genç grandüşes daha da somut bir alçaltıcı muameleyle karşılaştı. Paris'teyken Marie Antoinette'in terzisi meşhur Matmazel Bertin'e gitmiş ve bazı alışverişler yapmıştı. Paris'ten gelen sandıklar henüz St. Petersburg'da açılmadan Katerina, Maria'nın tam da Fransa kraliçesinden özenerek getirdiği kuş tüylü uzun şapkaların sarayda kullanılmasını yasakladı. Aldığı her şeyi iade etmesi talimatı verilerek uzun boylu bir kadının bu şatafatlı Paris süsleri yerine sade Rus elbiseleri içinde daha iyi görüneceği kendisine söylendi. Bu sırada Pavel, Nikita Panin'in sağlığının çok kötüleştiğini öğrendi. 1783'te grandük, yirmi üç yıl boyunca öğretmenliğini, danışmanlığını, koruyuculuğunu yapmış ve dostu olmuş bu kişinin ölüm döşeğine eşiyle birlikte gitti.

***

Pavel'e ikinci evliliğinde talih gülerken yaşamının çoğu alanında sürekli düş kırıklığına uğradı. Farklı zamanlarda birbirinden çok farklı iki ayrı şahsiyet sergiliyor, tanıştığı insanlar veliaht hakkında birbirine taban tabana zıt izlenimlerle yanından ayrılıyorlardı. Avusturya İmparatoru II. Joseph 1780'de Rusya'ya ilk ziyaretini yaptı ve izlenimlerini annesi Maria Theresa'ya aktardı. O da herkes gibi Maria Fyodorovna'ya bayılmıştı. Daha şaşırtıcı olanı Pavel hakkında büyük ölçüde olumlu bir yargıya varmasıydı:

> Grandüke yurtdışında gereken değer pek verilmiyor. Karısı çok güzel ve bulunduğu mevki için yaratılmış gibi. Birbirleriyle mükemmel anlaşıyorlar. Yüksek prensip sahibi, açık ve adil olmaları dışında, zeki ve hayat dolular ve çok iyi eğitimliler. Başkalarının mutluluğu onlar için zenginlikten daha önemli. İmparatoriçeyle bilhassa grandük fazla geçinemiyor. [Pavel ile annesi arasındaki] yakınlık benim katlanamayacağım kadar eksik. Grandüşes daha doğal bir kişi. Kocası üzerinde büyük etkisi var, onu seviyor ve sözünü geçiriyor. Bir gün mutlaka önemli bir rol oynayacak... Grandükün takdire layık birçok niteliği var ancak Katerina'nın birinci kemanı çaldığı yerde ikinci kemanı çalmak hiç kolay değil. Grandüşesi ne kadar tanırsam, hayranlığım o kadar artıyor. Müstesna bir aklı ve kalbi var, çekici görünüşlü ve davranışları kusursuz. Onun gibi bir prensesle on yıl önce tanışsaydım, büyük memnuniyetle evlenirdim.

St. Petersburg'a 1784'te gelen Fransız elçisi Kont de Segur da bazı ihtiyati görüşlerle birlikte genelde olumlu kanaat bildirmiştir:

> Beni çevrelerine kabul ettiklerinde, genel bir sevgi toplayan nadir niteliklerini öğrendim... Bilhassa taşrada oldukça geniş olan çevreleri, katı bir saray maiyetinden çok bir dost topluluğu görünümünde. Evlerine gelenlere bu kadar rahat tavırla ve zarafetle muamele eden bir aile yoktur... Her şey en iyi ölçülerle ve en ince zevkle düşünüldüğünün izlerini taşımaktadır. Hatırşinas ve doğal, hafifliğe düşmeden sevimli ve yapmacıksız bir dostluk gösteren muhteşem grandüşes bir erdem timsali yaratmıştır. Pavel, etrafını hoş tutan, gayet bilgili bir kişidir. Hayatiyeti ve karakterinin asaleti hemen göze çarpar. Ancak bunlar ilk izlenimlerdir. Bir süre sonra bilhassa şahsi mevkisinden ve geleceğinden bahsederken, bir huzursuzluk, güven eksikliği ve aşırı tedirginlik dikkat çeker; bunlar aslında kusurlarına, adaletsizliklerine ve talihsizliklerine yol açan yanlarıdır. Başka bir hayat yaşasaydı kendisini ve diğerlerini mutlu kılabilirdi; ancak böyle bir insan için taht, özellikle de Rus tahtı, tehlikelerden uzak olmayacaktır.

Fransa'ya dönüşünden ve Pavel'in saltanatının uğradığı suikastla sona erişinden yıllar sonra Segur, imparator hakkında başka görüşlerini de dile getirmiştir; fakat bunlar daha az olumludur:

> Zekâ ve bilgisinin genişliğini, çok rahatsız edici ve güvenilmez bir ruh haliyle ve çok istikrarsız bir karakterle birleştirmişti. Sık sık samimiyete varan bir hatırşinaslık gösterdiği halde, daha çok aksi, despotik ve sertti. Ondan daha fazla korku içinde, daha kaprisli, kendini ve başkalarını mutlu etme yeteneğine daha az sahip biri görülmemiştir. Mesele içindeki kötülük değil ... hastalıklı zihniydi. Kendisine aralıksız eziyet ettiğinden yanına yaklaşan herkese de eziyet ediyordu... Korku mantığını bozuyordu. Aklına gelen fenalıklar başına da geliyordu.

Gregori Orlov'un 1783'te ölümünden sonra Katerina, gözdesine verdiği, başkentin elli kilometre güneyinde, Gaçina yöresindeki sarayı satın aldı ve Pavel'e hediye etti. Ailesiyle burada yaşarken sürekli iktidar ve sorumluluktan dışlandığı yakınmasında bulundu. Prens Heinrich'e "Bana hastalık hastalığım ve karamsarlığım nedeniyle yükleniyorsunuz" demiştir. "Belki de böyleyim. Ancak mahkûm edildiğim edilgenlik bu tarafımı mazur gösterir." Bir başka seferinde Prens Heinrich'e şöyle yazmıştır: "Size daha sık yazmama izin veriniz; kalbimi özellikle yaşadığım çetin hayat içinde dökmeye ihtiyacım var." Mektup birden sona ermektedir: "Gözyaşlarım daha fazla devam etmeme mâni oluyor."

Pavel, Gatçina'da III. Petro'nun askerlik saplantısının kendi versiyonunu tatminde serbest kaldı. Muvazzaf bir orduya komuta etmesinin önüne geçilmesinden duyduğu alınganlığı yatıştırmak için bir Prusyalı talim subayı buldu ve kendisi için küçük bir özel ordu kurmaya koyuldu. 1788'de sıkıca iliklenmiş düğmeli Prusya üniformaları giyen ve pudralı peruklar takan beş bölük askeri vardı. Her gün yüksek konçlu çizmelerini ve dirseğine kadar çıkan eldivenlerini giyerek ortaya çıkıyor ve III. Petro gibi, askerlerine tükenene kadar talim yaptırıyordu. Öfkesi burnundaydı ve memnun kalmadığında sopasını kullanıyordu. Kont Fyodor Rostopçin bir dostuna şöyle yazmıştır:

> İnsan acıma ve dehşet hissetmeden grandükün yaptıklarına bakamaz. Kendisine karşı nefret ve tiksinti uyandıracak yollar keşfetmeye çalıştığını düşünürsünüz. İnsanların ondan hoşlanmadıkları ve saygısızlıklarını göstermek istedikleri gibi bir

fikri aklına takmış; bu mefhumdan kalkarak fark gözetmeden herkesi cezalandırmak için bahane arıyor. En ufak bir gecikme, en ufak bir itiraz ... ve öfkeden kuduruyor.

Pavel'in hiç altından kalkamadığı ve onu saraydan uzak tutan bir aşağılanma annesinin gözdeleriydi; kendiliğinden düşmanı haline geliyorlardı. Çocukluğunda Orlov'dan nefret etmişti. Sonra yerine Vasilçikov, Zorih, Yermolov, Rimski-Korsakov ve Zubov gibi başka önemsiz kişiler geçmişti. Bu genç adamlara sürekli akıtılan büyük paralar, mütemadiyen borç içindeki Pavel'e ve onlara reva görülen muamele arasındaki farkı daima gözüne sokuyordu. Potemkin gücünü zirveye ulaştırınca grandüke nazik davranmayı bile bırakmış ve ona alenen aptal sıfatını yakıştırmıştı.

Tahtı ele geçirdiğinde Katerina, Pavel'i veliaht ilan etmişti. Bu durum neticesinde rüşte eriştiğinde Maria Theresa'nın oğlu Joseph için uygun gördüğü gibi önemli sorumluluklar vererek onu eş hükümdar olarak tahta çıkarabilirdi. Pavel Viyana'da idare sanatını öğrenmesinde yardımcı olması için oğluna fırsat tanıyan başka bir anne tanımıştı. Katerina'nın böyle bir şey yapması söz konusu değildi. Oğlunu bir çırak gibi değil, rakibi olarak görüyor ve Rusya'nın idaresinde herhangi bir rol tanımıyordu. Eşiyle birlikte resmi törenlere katılmaları bekleniyor, bunun dışında anne ve oğul birbirlerini pek görmüyorlardı.

Pavel'i siyasi bir hiç mevkiine düşürmek için Katerina onda daima kusurlar buluyordu; bazı zamanlarda çok çocuktu, bazen de çok bağımsızdı. Bir vakit onu ciddi işlere yeterli dikkat göstermemekle suçluyor, bir başka vakit ise aklının ermediği işlere karıştığından şikâyet ediyordu. Nerede kullanacağına karar veremediğinden ondan vazgeçti ve hiçbir yerde kullanmamaya karar verdi. İmparatorluk Divanı'nın üyesi olmak için ricada bulunduğunda geri çevirdi. Annesi, "Ricanın etraflıca değerlendirilmesi gerektiğini sana söyledim" dedi. "Divana girmenin arzuya şayan olduğunu düşünmüyorum. Fikrimi değiştirene kadar beklemelisin." Osmanlı'yla 1787 yılında ikinci savaş patlak verdiğinde otuz yaşındaki Pavel gönüllü olarak orduya katılmak istedi. İlk başta Katerina izin vermedi; daha sonra razı geldiyse de Maria'nın hamileliği sebebiyle fikrini tekrar değiştirdi. Pavel'e söylediğine göre sebep, doğum anında karısını terk ederse, değerli bir Romanov hayatının tehlikeye girmesi

ihtimaliydi. Pavel askerlik hizmetine uygulanan bu vetoya çok gücendi. Bir yıl sonra aniden İsveç'le savaş çıktığında Katerina Finlandiya'daki orduyu ziyaret etmesine yetecek kadar merhamete geldi. Bu görev için gösterdiği coşku karısını güvenliğinden endişeye düşürecek kadar aşırıydı; Maria onun fiilen çarpışmalara katılacağına inanıyordu. "Sevgili kocamdan ayrılacağım" diye yazmıştır. "Uğruna hayatımı seve seve feda edebileceğim hayatı için endişe duymaktan kalbim parçalanıyor." Pavel üniformasını sırtına geçirdi ve 1 Temmuz 1788'de St. Petersburg'dan ayrıldı. Ancak askerliği çok uzun sürmedi. Finlandiya'dan alelacele toplanmış Rus askerlerini Gaçina'daki talim alanı standartlarına uymadıkları için eleştirdi; Rus başkomutanı ile dalaştı, askeri operasyonları tartışmasına veya haritalarını görmesine izin verilmedi. Eylül ortasında başkente geri döndü ve bir daha da savaşa gitmedi.

Katerina, Pavel ve Maria'nın ilk oğulları Aleksandr'ın küçüklüğünde ciddi şekilde Pavel'i verasetten mahrum etmeyi ve halefiyeti doğrudan torununa geçirmeyi aklından geçirdi. Buna anayasal bakımdan mâni yoktu; Büyük Petro tarafından çıkartılan halefiyet kararnamesi saltanat sahibi Rus hükümdarlarına ilk doğan çocuğun varisliği geleneğine bağlı kalmama, kız veya erkek olsun, kendi varisini tayin etme hakkı vermekteydi. Katerina ölüm anına kadar bu yönde karar alabilirdi. Başta Pavel olmak üzere birçokları imparatoriçenin kendi yerine yetenekli ve yakışıklı torununu geçirmek istediğinden şüphe etmekteydi. Pavel'in annesinden nefret etmek için artık başka bir sebebi vardı; taht eğitimiyle arasına girmekle kalmamıştı, şimdi de -yaşından olgun, sevimli ve imparatoriçenin çok sevdiği- kendi oğlunu ömrü boyunca beklediği ödüle rakip olarak karşısına çıkartmaktaydı.

Yılların içinde biriktirdiği öfke Pavel'in karakterini çarpıtırken, tuhaf yanları daha da göze batar hale geliyordu. Zaten melankolik ve karamsar bir insanken şimdi de üstüne bir dengesizlik gelmişti. Davranışları sadık karısını bile bazen endişelendiriyordu. Maria, "Melekelerindeki bozulma hakkında her gün herkes bir yorumda bulunuyor" demiştir. İronik şekilde, Pavel'in kötü şöhreti ve tuhaf hareketleri Katerina'nın tahttaki yerini güçlendirmekteydi; herkes devletin dizginlerinin mümkün olduğunca güçlü ellerde kalmasını arzu ediyordu. Katerina gücünün azaldığını hisseder ve Rusya'nın geleceği için endişe duyarken oğlunun

saltanatından hiç bahis açmadı. Veliahtı olarak Aleksandr'ın adını anıyordu. Bunu yapmadığında kasvetli bir edayla, "Gittiğimde devletin kimin ellerine düşeceğini görüyorum" diyordu. Grimm'e 1791'de yazdığı bir mektupta Fransız Devrimi'nin kanlı kargaşalarına atıfta bulunurken, Avrupa'ya bir Cengiz Han veya Timurlenk'in geleceği tahmininde bulundu. "Benim zamanımda gelmeyecektir" dedi "ve umarım Aleksandr'ın zamanında da gelmez." Hayatının son aylarında halefiyeti değiştirmeyi belki de düşünmüştü. Otuz yıl sonra Pavel'in dul eşi Maria, ölümünden birkaç hafta önce Katerina'nın onu davet ederek Pavel'in tahttaki haklarından vazgeçtiğine dair bir kâğıdı imzalamasını istediği sırrını vermişti. Maria bunu infial içinde geri çevirmişti. Katerina'nın daha sonra ülkeyi babasının idaresinden kurtarması için Aleksandr'a yaptığı çağrı da aynı şekilde sonuç vermedi.

Bu uzun kâbusa göğüs geren Pavel nasıl bir sona ereceğini hiç bilemiyordu. Annesinin verasetten kendisini mahrum bırakmayı yıllardır aklında kurduğunun farkındaydı. Orduya katılmak için 1788'de Finlandiya'ya giderken annesinin ölümü halinde derhal evrakını bulması ve güvene alması için karısına bir talimat bırakmıştı; annesinin son vasiyetinin tahttaki hakkını menfi etkilemesini istemiyordu. Saraydaki birçok insan Katerina'nın son saatlerine kadar Pavel'i mirasından mahrum bırakmayı istediğine inanmıştır. Bu yönde bir kararın duyurulması ve yerine torununun veliaht ilan edilmesi 1 Ocak 1797'de beklenmiştir. Pavel'in yok ettiğinden şüphelenilen böyle bir vasiyeti bırakıp bırakmadığını kimse bilmemektedir. Daha büyük ihtimal öldüğü vakit bu hususta karar vermemiş olduğudur.

Anne ile oğul arasındaki uçurum mezarın da ötesine geçmiştir. En sonunda 1796'da tahta çıkan Pavel, tacın verasetinin temel kuralı olarak derhal en büyük oğul esasını getirmiştir. Bundan böyle Rusya'da monarşi rejiminin ve Romanov hanedanının 1917'de yıkılışına kadar ölen hükümdarların en büyük oğulları -veya oğlu olmadığında üst nesebine en yakın en büyük erkek- tahta geçmiştir. Bir daha asla veliahtlar Pavel'in çektiklerini yaşamamıştır. Ve bir daha asla Rusya bir kadın tarafından yönetilmemiştir.

66. Bölüm

Potemkin: İnşacı ve Diplomat

Gregori Potemkin, Katerina'nın Türklere karşı 1769-1774 yılları arasında yürüttüğü, Rusya'nın sınırlarını Karadeniz'e doğru genişleten ilk savaşında orduya katılmıştı. Yeni toprakların kazanılmasının yeterli olamayacağını, bu toprakların korunması ve kalkındırılması gerektiğini anlıyordu. Hayatının en kalıcı eserini de bu güney bölgesinde yaratmış, Katerina ile paylaştığı hayallerini ve planlarını bu yörelere taşıyıp gerçekliğe dönüştürmüştür.

Katerina ona birçok alanda -sadece kendisine karşı sorumlu olduğu- yetkiler tanıdı. Potemkin bunun ardından örgütleyici, idareci ve inşacı olarak nelere muktedir olduğunu ispat etti. İster devlet meseleleri, diplomasi, askeri bir sefer, bir gezi planlanması, isterse bir tiyatro eserinin icrası, konser veya geçit resmi olsun, gereken her şeyi gözeten, idare eden, müzakereleri yürüten, üreten ve yön veren kişi Gregori'ydi. Güney bölgeleri çalışmalarının ana odağında yer aldı ve birinci ve ikinci Osmanlı savaşları arasındaki on üç yılda burada olağanüstü başarılar elde etti.

Potemkin her zaman imparatoriçe adına hareket etmekle birlikte, Güney Rusya'da bir imparator gibi hüküm sürdü. En görünür ve kalıcı başarıları ise kurup imar ettiği şehirler ve kasabalardı. Aşağı Dinyeper Nehri üzerindeki Herson bunların ilkiydi. Bir liman ve savaş gemisi tersanesi olarak düşünülen şehrin inşasına 1778'de rıhtımlarla ve bir tersaneyle başlandı. Karadeniz'den otuz kilometre kadar yukarıdaki Herson'un Karadeniz'e erişimi "Liman" adı verilen Dinyeper'in ağzı vasıtasıyla sağlanıyordu. Ruslar, Kılburun adı verilen dar bir kumluk şeridin denize uzandığı doğu yakasını kontrol ediyorlardı; Türkler ise Özi'deki muazzam kaleleriyle batı yakasını denetlemekteydiler. Bu mühim mâniaya rağmen Potemkin inşaata başlamaya karar verdi.

Herson'a binlerce işçi getirildi ve ilk savaş gemisinin iskeleti 1779'da kızağa konuldu. Altmış dört toplu ilk kalyon ve beş fırkateyn 1780'de denize indirildi. Kiril Razumovski Herson'u 1782'de ziyaret ettiğinde taş binalar, bir kale, on bin askerin barındığı kışlalar ve limanda demirli birçok Rum ticaret gemisi gördü. Katerina Kırım'ı ilhak ettikten sonra, Potemkin 1783'te yarımadanın güney kıyısında ikinci bir donanma üssü inşasına başladı. Sivastopol adı verilen bu üs çok sayıda geminin demirlemesine imkân tanıyan derin ve korunaklı bir körfezdeydi.

Potemkin 1786'da güney imparatorluğu için yeni bir başkent tasarladı ve inşasına başladı. Seçtiği saha Dinyeper üzerindeki bir dirsekte, nehrin bir buçuk kilometre kadar genişliğe ulaştığı bir noktadaydı. Buraya Yekaterinoslav (Katerina'nın Görkemi) adını verdi. Bir katedral, bir üniversite, mahkeme, müzik konservatuarı, halka açık park ve bahçeleriyle ipek ve yün üreten on iki fabrika kurdu. 1789'da nehrin Herson'dan elli kilometre kadar yukarısında başka bir liman ve tersane kurdu. Osmanlı savaşı sona erer ermez Potemkin günümüzde Odesa adıyla bilinen şehri inşa etmek için mevki seçti ve planları hazırlattı; ancak bu çalışmalar başlamadan önce öldü.

Güney eyaletlerini dönüştürürken Potemkin aynı zamanda orduyu ıslah ediyor ve Rusya'nın dış ilişkilerini de denetimi altına alıyordu. Katerina onu Şubat 1784'te mareşal rütbesiyle Harbiye Kurulu'nun başkanlığına tayin etti. Derhal uygulamaya yönelik ıslahatlara girişti; Rus askerleri geniş ceketler, rahat pantolonlar, sıkmayan çizmeler ve kolay başa oturan miğferlerle en sade ve en rahat üniformaları giyeceklerdi. Askerlere saç kesmeyi, kıvırmayı ve pudralamayı bırakmalarını emretti. "Bu asker işi midir?" diye sordu. "Onların şahsi oda uşakları yoktur." Bir yıl sonra Karadeniz donanması kurmayının denetimine getirildi. Bundan böyle nihai savaş ve barış kararı dışında Rusya'nın Osmanlı'yla ilişkilerine dair bütün yetkileri elinde toplamış oldu.

Rus etkisi Doğu ve Orta Avrupa'ya doğru genişledikçe, diğer devletlerin Rusya'nın dostluğunu ve desteğini kazanma çabaları da yoğunlaştı. İngiltere, Amerikan kolonilerini mağlup etmesinde yardımcı olmaları için Rus askerlerini kiralamak istemiş ve Katerina bu talebi geri çevirmişti. Fransa, Yedi Yıl Savaşı'nda koloni topraklarını İngiltere'ye

yitirmesinin öcünü almak arzusuyla isyancı Amerikan kolonilerinin bağımsızlığını 1778 ilkbaharında tanıdığında İngiltere ağır bir darbe aldı. Haziran ayında İngiltere ve Fransa tekrar savaşa girmişlerdi. Londra, St. Petersburg'a yeni bir elçi gönderdi. Bu kişi daha sonra sir ve bilahare de Malmesbury markisi unvanını alan James Harris'ti. Seçkin bir Yunan âliminin oğlu olarak 1746'da doğan Harris daha otuz iki yaşında olduğu halde zamanından önce beyazlaşmış gür saçlarının etkisiyle emniyet telkin eden olgun bir havaya sahipti. Daha önce Madrid'de İngiliz misyon şefliği yapmış, Berlin'de elçilik görevinde bulunmuş, II. Friedrich'le başarılı müzakereler yürütmüştü. Şimdiki görevi ise Rusya'yı İngiltere ile bir saldırı-savunma ittifakına razı etmekti. Harris, St. Petersburg'da Panin ve Katerina ile tanıştı; her ikisinden de dostane ancak ilişkilerde taahhütten kaçınan bir muamele gördü. Esasen Panin İngilizlerle bir ittifaka kuvvetle karşıydı ve Katerina da Rusya'yı İngilizlerle birlikte, Fransa ve müttefiki İspanya'ya karşı bir savaşa dahil etmeyi asla arzu etmiyordu. Harris'e "Majestelerinin Amerika'daki yolunu şaşırmış tebaasına" karşı mücadelesinde Rus yardımı talebini ısrarla yenilemesi talimatı verildi. İşini kolaylaştırmak için Rusya'nın Karadeniz'de yayılmasına İngiltere'nin itiraz etmeyeceğine dair Harris'e resmi güvence verme yetkisi tanındı.

Harris, Panin'le müzakereleri sürdürdü ancak St. Petersburg'a varışından on sekiz ay sonra, Ağustos 1779'da saraydaki konumunu yitirmesi nedeniyle Panin'den beklenecek fazla bir şey kalmadığı sonucuna vardı. Harris ülkeye ilk gelişinde Potemkin'e karşı ihtiyatlı davranmıştı. Ancak "aynı insanda hiç görmediğim kadar ince zekâ, rahatlık, kültür ve mizahı şahsında birleştirmiş" sözleriyle tasvir ettiği prensle yakınlaştı. Potemkin Temmuz 1789'da bir akşam kâğıt oyunundan sonra Harris ile imparatoriçe arasında gayriresmi bir görüşme ayarladı. Harris aralarında geçen konuşmayı şu şekilde aktarmıştır:

> Bize yardım etmek için çok büyük bir arzusu varmış; devletini yeni sıkıntılara sokmamak ve saltanatını savaşla sona erdirmemek için bugüne dek bunu ortaya koymamış... Milli gücümüz ve ruhumuz hakkındaki kanaati çok yüksekmiş, Fransızlara ve İspanyollara galebe çalacağımızdan hiç kuşkusu yokmuş. Emperyal Majesteleri bilahare Amerikan savaşından bahsetti, başlangıçta önüne geçmediğimizden ötürü üzüntülerini dile getirdi ve kolonilerimizle mücadeleden vazgeçerek barışı temin

etmemiz ihtimaline dokundurdu. Ona kendisine ait olsaydılar ve yabancı bir devlet bu şartlarla barış teklif etseydi kabul edip etmeyeceğini sordum. Hararetle "kafamı verirdim daha iyi" dedi.

Harris, Katerina'nın iki fikir arasında kaldığını anladı; İngiltere'ye hayranlık duyarken, öte yandan İngiliz hükümetinin Fransa'yla yeni bir savaş yüzünden dikkatinin dağılmasından üzüntü duymuyordu. Çok güçlü bir İngiltere, Rus İmparatorluğu'nun çıkarlarına uygun değildi; imparatoriçe İngiltere'nin siyasetini değiştirebileceğinden ve Rusya'nın Karadeniz'de devam eden yayılmasına karşı çıkabileceğinden endişe duymaktaydı. Harris bunu Londra'ya bildirmedi ancak Katerina'nın ülkesini tekrar savaşa sokması halinde, Fransa'yı hedef almayacağını kavradı. Düşmanı, Türkler olacaktı.

Avusturya İmparatoru II. Joseph'in de Türklere karşı şahsi ihtirasları vardı. II. Friedrich'in Silezya'yı işgal ederek ülkesine ve annesine reva gördüğü aşağılama ve zararı tamir etmek arzusuyla Balkanlar ve Doğu Akdeniz'deki Türk topraklarını ele geçirmeyi hedef seçmişti. Bu hedefine ulaşmanın yolunu da Rusya'yla ittifaka girmekte görüyordu. İmparator bu maksatla Avusturya sınırındaki Rus şehri Mogilev'de Katerina'ya şahsi bir ziyarette bulunmayı rica etti. Katerina Osmanlı'yla gelecekteki bir savaşta Avusturya'nın Prusya'dan daha yararlı bir müttefik olacağını değerlendirerek Potemkin'e gereken düzenlemelere girme talimatını verdi.

İki hükümdar Mayıs 1780'de Mogilev'de buluştu. Katerina bu özel misafirini kabul etmekten memnundu. Kont Falkenstein adıyla tanınmadan seyahat etmiş olan Joseph annesiyle birlikte kadim Habsburg hanedanı ülkelerinin ortak hükümdarı, ayrıca Kutsal Roma imparatoruydu. Rusya'ya gitme teşebbüsü yabancı hükümdarlar arasında bir ilkti; Rus tarihinde hiçbir yabancı hükümdarın ziyarete geldiği görülmemişti. Katerina'nın ricasıyla imparator ona Mogilev'den St. Petersburg'a dönüş yolculuğunda eşlik etti ve Çarskoe Selo'da üç hafta yanında kaldı. Takma isimle, yanına saray maiyetini almadan seyahat ettiği ve sıradan hanlarda kalmayı seçtiği için sarayın bir müştemilatı hana dönüştürüldü ve hizmetkârlara hancı kıyafetleri giydirildi. Katerina'nın İngiliz-Hannoverli, ilk dili Almanca olan bahçıvanı John Busch han sahibi rolünü üstlendi. Joseph'in ayrıldığı sırada düzenli haberleşme ve askeri bir ant-

laşmanın esasları hakkında imparatorla imparatoriçe mutabakata varmıştı. Görüşmelerinin ana maddesi Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa topraklarının bölünmesi ve paylaşılmasıydı. Katerina'nın hayali, torunu Konstantin'in idaresinde, başkenti İstanbul olacak Rum imparatorluğunun yeniden kurulmasıydı. Joseph, Balkanlar'daki Osmanlı eyaletleriyle birlikte, Ege ve Akdeniz'de mümkün olduğunca geniş topraklar edinme peşindeydi.

Joseph'in Mogilev ve St. Petersburg'a ziyaretleri 1780 yılı Mayıs ve Haziran aylarında meydana geldi. Aynı yılın Kasım ayında annesi İmparatoriçe Maria Theresa altmış üç yaşında öldü ve otuz dokuz yaşındaki Joseph Avusturya ve Habsburg imparatorluğunun tek başına hükümdarı oldu. Mayıs 1781'de Türkiye'yle bir savaş durumunda Rusya'nın Avusturya'ya yardımını taahhüt eden bir antlaşmayı Katerina'yla imzaladı. Bu antlaşmanın imzalanması Nikita Panin'in Rus dış siyasetindeki etkisinin sona erişine delalet etti. Her zaman Prusya'nın yanında Avusturya'ya karşı ittifakı savunmuş olan Panin böyle bir antlaşmaya adını vererek "elini kirletemeyeceğini" beyan etti ve taşra evine çekilebilmesi için izin istedi. On dokuz yıl önce Katerina'nın tahta çıkmasına yardım etmiş olan yaşlı müşavir Eylül 1781'de azledildi.

Panin'in yerine geçen kişi Potemkin'di. İngiltere'yle Rusya arasında bir ittifak kurmak için hâlâ mücadele veren İngiliz elçisi James Harris'in Kral III. George'u ikna ederek Katerina'ya samimi bir şahsi mektup yazdırması bile yeterli gelmedi. Harris'in ısrarlı soruları karşısında Potemkin durumu izah etti: "Talihsiz bir an seçtiniz. Gözde [Lanskoy] tehlikeli bir hastalığa tutuldu; hastalığının sebebi ve iyileşeceğinin bilinememesi imparatoriçenin aklını hiçbir konuya veremeyecek kadar asabını bozdu. Tüm ihtiras, görkem, saygınlık düşüncelerini bu kaygı tüketiyor. Hali kalmadığı için faaliyet veya çaba gerektiren her şeyden kaçıyor."

Lanskoy'un durumu daha da kötüleşti. Harris'in kendisi de zatürre ve sarılığa yakalandı ve sonra da Potemkin üç hafta yatağa düştü. Bu hastalıklar geçtiğinde Potemkin, Harris'e imparatoriçenin İngiltere'ye yakınlığını hâlâ koruduğunu söyledi. Katerina da bunu şahsen Harris'e izah etti: "Ülkenize dair konulara gösterdiğim ilgi neticesinde size yardım edebileceğim her yolu fikren değerlendirdim. Savaşa girmek haricinde size destek olabileceğim her şeyi yapacağım. Böyle bir yola gidersem ne-

ticelerinden ötürü uyruklarıma, halefime ve belki de tüm Avrupa'ya karşı sorumlu olurum." İngiltere'yle ittifaka dair tutumu değişmeden kaldı.

İngiltere çabalarından vazgeçmedi. Dışişleri Bakanlığı'ndan Lord Stormont Ekim 1780'de Harris'e tekrar Katerina'nın yanına gitmesini ve "ilgisini çekecek bir nesne, ticaretini ve deniz gücünü artırabilecek nitelikte bir toprak tavizi" önermesini, "bu yolla imparatoriçeyi Fransa ve İspanya'ya, ayrıca isyankâr kolonilerimize karşı bize yardımını sağlayacak bir ittifakı akdetmeye ikna" etmesini istedi. Harris buna şu cevabı verdi: "Doğrudan böyle söylemese de Prens Potemkin imparatoriçeyi müttefikimiz olmaya sevk edebilecek tek tavizin Minorka olduğunu bana dokundurdu." Batı Akdeniz'de Port Mahon adlı müstahkem bir limana ve deniz üssüne sahip bu ada değerli bir İngiliz mülküydü. Harris, Katerina'yla bir görüşme talep etti. Gereken düzenlemeyi yapan Potemkin bir de tavsiyede bulundu: "Elinizden geldiğince onu pohpohlayın. Fazla yağlamanın hiç ziyanı dokunmaz ancak ona olduğu gibi değil olması gerektiği haliyle iltifatlarda bulunun."

Harris imparatoriçeyi gördüğünde şöyle dedi: "Bizden her ne isterseniz talep edebilirsiniz. Yeter ki sizi neyin memnun edeceğini bilelim, Emperyal Majestelerinin hiçbir isteğini geri çevirmeyiz." Katerina, İngiltere'nin Fransa, İspanya ve Amerika ile savaşına karışmama hususundaki kararlılığını korudu. Bunun ardından ikili görüşmeleri hâlâ bir şeylerin kurtarılabileceğini uman Harris ve Potemkin yürüttü.

Potemkin, Harris'e "Bize nereyi bırakabilirsiniz?" diye sordu.

Harris, "Amerika, Doğu Hint Adaları ve Şeker Adaları'nda [Karayip bölgesi] geniş topraklarımız vardır" cevabını verdi.

Potemkin başını salladı. "Bu uzak kolonileri verirseniz bizi mahvedersiniz. Bizim gemilerimiz Baltık'tan bile zor çıkıyor. Atlantik'i aşıp nasıl oralara gideriz? Bize bir şey verecekseniz, daha yakında bir yerleri verin... Minorka'yı bize terk edebilirseniz, söz veriyorum size, imparatoriçeyi istediğimiz yöne çekebiliriz."

Harris'in Londra'ya bildirdiğine göre, "İstediği bu tavizin mümkün olmadığına inandığımı ona söyledim".

Potemkin'in cevabı şöyleydi: "Bu çok fena. Böyle bir şey bizi sonsuza kadar size bağlardı."

Talep edilen ödülün büyüklüğüne ve verilmesinden duyulacak sancıya rağmen İngiliz hükümeti işe koyuldu ve istediği ittifakın şartları-

nı içeren bir taslak hazırladı: "Rusya imparatoriçesi İngiltere, Fransa ve İspanya arasındaki barışın iadesine yardımcı olacaktır... Fransızların Rhode Island'ı ve Majestelerinin Kuzey Amerika'daki kolonilerinin bütün diğer kısımlarını derhal boşaltması kesin bir şartı oluşturacaktır. Majestelerinin isyankâr tebaasına dair hiçbir anlaşma yapılmayacaktır."

Katerina hâlâ mutabık değildi. İttifak antlaşmasının kendisini ve tebaasını bir Avrupa savaşına çekme çabası olduğuna dair kanaatini koruyordu. Potemkin geri döndüğünde ona şöyle söyledi: "*La mariee est trop belle; on veut me tromper*" ("Gelin çok güzel; aklımı bununla çelmek istiyorlar.") İngiltere'ye karşı dostane duygularını vurgulamakla beraber, önerinin tamamını geri çevirdi. Konu 1781 sonunda değerini yitirmişti. O yılın Aralık ayında Kuzey Amerika'daki İngiliz ordusu, Lord Cornwallis'in Yorktown'da George Washington'a kılıcını vermesiyle teslim oldu. Lord North hükümeti Mart 1782'de iktidardan düştü ve yerine bir Whig kabinesi geçti. Rusya ile ittifak düşüncesi de gündemden kalktı.

Katerina'nın İngiltere'yle anlaşmayı reddetmesinin bir başka sebebi daha vardı: Avusturya'yla yakınlaşması resmi bir ittifakla sonuçlanmıştı. Bu ittifakın verdiği kuvvetle o ve Potemkin Minorka'dan çok daha fazla değer verdikleri Kırım'ın ilhakına hazırlanıyorlardı. Bu savaşsız ilhakı öneren ve süreci idare eden Potemkin'di. Birinci Osmanlı savaşını 1774'te sona erdiren Küçük Kaynarca Antlaşması Kırım'ın bağımsızlığını tesis etmiş ancak hanlık hâlâ Osmanlı padişahına şeklen bağlı bir devlet olarak kalmıştı. Yarımadanın coğrafi bakımdan Rusya'nın Karadeniz topraklarını bölmesi Potemkin için endişe uyandırıcıydı. Kırım, imparatorluğun haricinde kaldığı sürece güney sınırlarını korumanın güçlüğünü Katerina'ya açıklarken "Kırım'ın ele geçirilmesi bizi daha zengin veya kuvvetli yapmaz, ancak barışı güvenceye alır" demiştir. Katerina Temmuz 1783'te Kırım'ın Rus İmparatorluğu'na ilhak edildiğini duyurdu. Potemkin bu toprak kazancını savaşa veya muharebeye girmeden sağladığı halde, uzun vadede şahsi bir bedel ödedi: Kırım'da ağır bir sıtma geçirdi ve sağlığının gördüğü harabiyeti hayatı boyunca üzerinden atamadı.

67. Bölüm

Kırım Seyahati ve "Potemkin Köyleri"

Büyük Katerina'nın Dinyeper Nehri'nden Kırım'a 1787 ilkbaharında yaptığı seyahat, zaman içinde tarih bilgisinden çıkarak efsaneye dönüşmüştür. Seyahat, tahttaki bir hükümdarın gerçekleştirdiği en ilginç gezi ve Gregori Potemkin'in halk nezdindeki en büyük zaferi olarak tanımlanmıştır. Bir yandan da devasa ölçülerde bir aldatmaca olarak karalanmış; imparatoriçeye gösterilen köylerin boyalı mukavvadan inşa edildiği; mutlu köylülerin kostüm giydirilmiş serfler oldukları, bunların durmadan bir yerden diğerine götürüldükleri, Katerina yoldan geçerken tekrar tekrar ortaya çıkıp el salladıkları ve tezahüratta bulundukları söylenmiştir. Bu suçlamalar Potemkin'in imparatoriçe ve misafirlerinden güney bölgelerinin gerçek durumunu saklamak ve göz boyamak için güya Dinyeper boyunca kurdurduğu ve "Potemkin köyleri" adı verilen yerleşim yerlerine dair efsanelerin temelini oluşturmuştur. "Potemkin köyü" ifadesi, zamanla tatsız bir gerçeği gizlemek için yaptırılan veya anlatılan sahtecilik veya düzmece şey anlamını kazanmış, bu manasıyla klişeleşmiş ve günümüz diline yerleşmiştir. Bu tür iddiaları değerlendirirken, iki husus dikkate alınmalıdır. Birincisi, seyahatle alay eden ve kınayan kişiler seyahate hiç katılmamışlardır. İkincisi ise, Potemkin'in çalışmalarının ortaya çıkardığı eserlere izan ve akıl sahibi üç yabancı dahil olmak üzere -Avusturya İmparatoru II. Joseph, Fransa elçisi Kont de Segur ile Avusturya mareşali Prens Charles de Ligne- birçok kişi bizzat şahitlik etmiştir. Aradan geçen iki yüz yıldan fazla sürede bu üçlünün seyahat hakkında yazıp söylediklerinin gerçeğe uymadığına dair herhangi bir kanıt ortaya konulamamıştır.

Potemkin, Güney Rusya'nın yeni ele geçirilmiş bölgelerini devletin müreffeh bir parçasına dönüştürebilmek için dokuz yıl çalışmıştı. Başarı-

larından duyduğu gururla yaptıklarını gelip yerinde görmesi için ısrarla imparatoriçeyi çağırmaktaydı. En nihayetinde Katerina gümüş yıldönümü, yani tahta çıkışının yirmi beşinci yılına rastlayan 1787 ilkbaharı ve yazında gitmeyi kabul etti. Bunun ardından Katerina'nın Kırım seyahatinin planlaması ve hazırlıkları başlatıldı. Hayatının en uzun seyahati ve saltanatının en etkileyici devlet etkinliği bu gezi olmuştur. Altı aydan uzun bir süreyle, su üzerinden, kızakla, nehir kadırgasıyla ve arabayla altı bin beş yüz kilometreden fazla bir yol aşmış, bu sayede bu uçsuz bucaksız bölgenin gelecekte devletine aidiyetini perçinlemiştir. Seyahate çıktığı yıldan 1941'deki Alman işgaline ve sonra da Ukrayna'nın 1991'deki bağımsızlığına dek bu topraklar asla Rusların elinden çıkmamıştır.

Potemkin'in imparatoriçeye en çok göstermek istediği yer olan Kırım Yarımadası'nın birçok halkı ve kültürü kucaklamış bir tarihi vardı. MÖ beşinci ve dördüncü yüzyıllarda Yunanlar Kırım sahillerinde koloniler kurmuşlardı. O zamanlar Taurus adı verilen bu yörede Agamemnon ve Klytaimnestra'nın kızı İfigenya'nın Diana Tapınağı'nda rahibelik yaptığı söylenir. Üç yüzyıl sonra bu Yunan kolonileri Roma İmparatorluğu'nun bir parçasıydı. Daha sonra Kırım'ı Moğollar fethetti ve buraya yerleştiler.* Katerina yarımadayı 1783'te ilhak ettiğinde Potemkin'e yollar, şehirler ve limanlar inşa etmesi, tarım hayatını zenginleştirmesi ve genişletmesi, Müslüman halkı dinlerini ve kültürlerini yok etmeden devletiyle bütünleştirmesi talimatını verdi. Potemkin bunun üzerine şehirler kurdu, parklar oluşturdu, üzüm bağları ve botanik bahçeleri ektirdi. Bölgeye büyükbaş hayvanlar, ipekçilik, böğürtlen çeşitleri ve kavun tohumları getirtti. Savaş gemileri yapımını başlattı ve Herson, Nikolaev ve Sivastopol körfezinde yeni Rus Karadeniz filosu için deniz üsleri inşa ettirdi.

Katerina, hakkında çok şeyler işittiği ve büyük yatırımlar yaptığı bu bölgeyi görmeye ve tanımaya can atıyordu. Seyahatinin diplomatik sebepleri de vardı; Avrupa'yı etkilemek ve Türkleri korkutmak peşindeydi. Seyahati sırasında bir kral ve bir de imparatorla görüşecekti: Lehistanlı Stanislaw ve Avusturyalı II. Joseph. Eski sevgilisi Stanislaw ona Dinyeper Nehri'nin Rusya ile Lehistan arasında sınır teşkil ettiği bir noktada katılacaktı. Müttefiki Joseph Rus-Avusturya ittifakının gücünün dışarıya beraberce gösterilebilmesi için gelmeye ikna edilmişti. Dolayısıyla

* Yazar burada, öteden beri Kırım'a göçerek orada yerleşmiş çeşitli Türk boylarını ve Asyalı kavimleri, Moğol adı altında toplamış-ed.n.

seyahati eşzamanlı olarak bir keyif gezisi, bir hükümdar teftişi ve güçlü bir diplomatik kuvvet beyanı olacaktı.

Katerina seyahate başladığında elli sekiz yaşındaydı ve o çağda bir kadın için olağanüstü bir çabanın içine girmekteydi. Bu da sadece bedeni gücünü ve heyecanını değil, aynı zamanda üç yıldan beri bu teşebbüsü planlamakta olan fikir hocasına güvenini ortaya koymaktaydı. Yola çıkmasının ardından Segur'a şunu söylemiştir:

> Bu seyahatten beni caydırmak için her şey yapıldı. Yolda karşıma her türlü engelin ve tatsızlığın çıkacağı defaatle söylendi. Seyahatin yorgunluklarına dair hikâyelerle beni korkutmak istediler. Bu insanlar beni pek tanımıyorlardı. Bana muhalefet ettiklerinde aksine cesaretlendireceklerini, yoluma engel çıkardıklarında beni daha da mahmuzlayacaklarını bilmiyorlar.

Her şeyden önce, Potemkin'in güneydeki başarılarını takdir ve devletin mührüyle tasdik etmek istemekteydi. Saraydaki düşmanları yıllardır onun çabalarını küçümsemiş, yeni toprakların kalkındırılması için ayrılmış milyonlarca rubleye ulaşan paraları boşa harcadığını veya cebine attığını öne sürmüşlerdi. Potemkin'in kendisi de bu seyahatin başarısının yerini sağlama alacağını, başarısızlığın ise felaketini getireceğini biliyordu. Ayrıca Avrupa saraylarının gözünün üstünde olduğunun da farkındaydı. Bu sebeple gördüklerini ülkelerine haber verebilmeleri için Katerina'nın St. Petersburg'da görevli yabancı elçileri beraberinde getirmesini tavsiye etti.

Potemkin kendisini ve tüm yeteneğini bu muazzam teşebbüsün düzenlenmesi ve şov boyutunun planlanması için işe koştu. Muazzam hükümdar kervanının her gece konaklayacağı durakları kararlaştırdı. Yolcuların barınması için evler, malikâneler ve sarayları kiraladı veya inşa ettirdi. Balolar, havai fişek gösterileri ve şenlikler için mekânlar tespit etti. İmparatoriçe ve misafirlerini Dinyeper Nehri'nden taşıyacak geniş ve lüks kadırgalardan oluşan bir filonun inşasını emretti. Kadırgaların geçeceği şehirleri ve köyleri ayrıntılarıyla açıklayan ve her gün aşılacak mesafeleri kaydeden rehberler bastırdı.

Misafir listesini Katerina hazırladı. Bazı isimler listede yer almadı. Büyük Friedrich bir yıl önce öldüğünde yerine geçen yeğeni Friedrich Wilhelm, Katerina'dan hoşlanmadığı ve bu hisleri aynen karşılık bul-

duğu için Prusya elçisi dahil edilmedi. Sakson elçisi Georg von Helbig de Potemkin'i ve başarılarını karalamayı alışkanlık haline getirdiğinden geride bırakıldı.

Daha göze çarpıcı eksiklikler Katerina'nın kendi aile mensupları arasındaydı. Son dakikaya kadar en büyük iki torunu on yaşındaki Aleksandr ile sekiz yaşındaki Konstantin'i yanına almayı planlamıştı. Onların, günü geldiğinde sahip olacakları ülkeye eklediği toprakları, şehirleri ve filoları görmelerini istemekteydi. Ancak oğlanların anne ve babası ayrılık zamanı yaklaştıkça protestolarını yükselttiler. Genellikle sakin tabiatlı Maria Fyodorovna oğullarının veba ve sıtmanın kol gezdiği bir bölgeye gitmesi fikriyle çılgına döndü. Doktor Rogerson da onu destekledi. Katerina bu kadar uzun bir yolculuğa kendi ailesinden tek bir kişi eşlik etmeden bir büyükannenin yalnız gönderilmesinin zalimlik olduğunu öne sürerek itiraz etti. Pavel ve Maria'ya şöyle yazmıştır: "Çocuklarınız size aittir, bana aittir, devlete aittir. En küçük yaşlarından beri onlara en müşfik ihtimamı göstermeyi vazife bildim ve bundan zevk aldım. Fikrim şu şekildeydi: Sizlerden ayrı kaldığım sürece onların yakınımda bulunmaları benim için teselli olacaktır. Bu yaşlı çağında altı ay boyunca ailesinden bazı üyelerin yanında bulunmasını isteyen tek insan acaba ben miyim?" Bu mektubu alınca Maria daha da çaresiz kaldı. Pavel bunun üzerine oğullarının dışında kendisi ve Maria'nın da annesine eşlik etmelerini önerdi. Veyahut bu kabul edilmezse, onunla yalnız başına kendisinin gitmesini teklif etti. Neticede veliaht kendisiydi; ziyaret edilecek bölgelere herhalde bir gün kendisi hükmedecekti. Neden oraları görmesindi? Diğerleri gibi bu öneri de soğuk bir tavırla reddedildi. Annesi, "En büyük üzüntüyü bu son teklifin yaratır" cevabını verdi. Gerçekte ise Potemkin'in başarısından alacağı zevki Pavel'in mevcudiyetinin yaratacağı "ağır yükün" bozmasını istememekteydi. En sonunda mesele kendi kendine halloldu. Hareketlerinin hemen öncesinde iki torun da suçiçeğine tutuldular. Katerina'nın gerçeği kabullenip torunlarının evlerinde kalmasına razı olmadan önce altı doktorun getirtilip durumu tasdik etmesi gerekti. Annesinin yokluğunda herhangi bir yetki tanınmadığı için küskünlük duyan Pavel de geride bırakıldı.

Katerina kordiplomatiği 1787 yeni yıl gününde Kışlık Saray'da kabul etti ve ardından Çarskoe Selo'ya geçti. Parlak bir güneşin çıktığı, acı bir

soğuğun hâkim olduğu 7 Ocak sabahı saat on birde tekerlekleri çıkartılarak kızağa çevrilmiş on adet büyük ve rahat arabalardan ilkine binerek Çarskoe Selo'dan ayrıldı. Katerina altı koltuklu arabasıyla seyahatine o dönemdeki gözdesi Aleksandr Mamonov ile birlikte Lev Narişkin, İvan Şuvalov ve bir nedimeyle başladı. Hepsi yumuşak kürklere sarınmış, dizlerinin üzerlerine ayı postları sermişti. Arkasındaki diğer arabalar yabancı elçileri, saray mensuplarını, devlet görevlilerini ve şahsi personelini taşımaktaydı. Ülkeleri arasındaki geleneksel husumete rağmen birbirlerine şahsi muhabbet duyan Fransız ve İngiliz elçileri Philippe de Segur ve Alleyne Fitzherbert (daha sonra Lord St. Helens)'i aynı arabaya koymuştu. Arkalarında doktorları, eczacıları, müzisyenleri, aşçıları, mühendisleri, kuaförleri, gümüş parlatıcıları, çamaşırcıları ve kadın-erkek, onlarca diğer hizmetkârı taşıyan yüz yirmi dört daha küçük araba geliyordu.

Kuzey Rusya'da ocak ayında her şey kalın bir kar örtüsünün altında kaybolur. Nehirler, ağaçlar, yollar ve evler belirsizleşir ve manzara sadece yükselti ve çıkıntıların fark edildiği beyaz bir denize dönüşür. Havanın grileştiği günlerde yerle gökyüzünün nerede birleştiğini görmek güçtür. Ufkun koyu bir mavi renk aldığı parlak günlerde, karların üstünde binlerce pırlanta yayılmış gibi akseden güneş ışıkları kör edicidir. Katerina'nın zamanında yaz döneminin kütük döşenmiş yolları kış geldiğinde düzgün bir kar ve buz tabakasıyla kaplanır, bu da kızakların hayret verici bir süratle kayıp gitmesine imkân tanırdı; bazı günlerde yüz elli kilometreye kadar yol kat edilebilirdi. Segur'un yazdığına göre, "bu dönemde hayvanlar ahırlarından, köylüler ocakların başından ayrılmaz ve insan hayatına dair tek işaret, donmuş bir denizde küçük gemiler gibi giden kızak konvoylarının geçişinden ibaret kalırdı." Yılın bu zamanında kuzey enleminde günler altı saatten fazla sürmemekle beraber bu durum Katerina'nın yol almasına engel teşkil etmedi. Öğleden sonra karanlık çöktüğünde -seyahatin ilk günlerinde öğleden sonra üç gibi erken bir saatteydi bu- yol meşaleler ve ateşlerle aydınlatılıyordu.

Seyahat Katerina'nın günlük takvimini değiştirmedi. St. Petersburg'daki gibi sabah saat altıda kalkıyor, kahvesini içiyor, sonra da yalnız başına veya kâtibi veyahut bakanlarıyla iki saat kadar çalışıyordu. Sekizde yakın dostlarını kahvaltıya çağırıyor, dokuzda arabasına binerek yola koyuluyordu. Saat ikide öğlen yemeği için mola veriyor, bir saat sonra da tekrar yola çıkıyordu. Karanlık çöktükten çok sonra, saat yedi

sularında gecelemek için duruyorlardı. Katerina genellikle yorulmuyor ve çalışmalarına dönüyor ya da sohbet, kâğıt oyunu veya başka oyunlar için saat ona kadar refakatçilerine katılıyordu.

Kar üzerinde hızla giderken, Katerina gündemindeki konuları değiştirmek ve farklı eğlenceler bulmak için kızaklı arabasındaki yolcuları değiştiriyor, Narişkin ve Şuvalov sık sık yerlerini Segur ve Fitzherbert'e bırakıyorlardı. Katerina'nın favorisi, kültürlü, zeki, doğuştan iyi hikâye anlatıcısı olan Segur'du. Söylediklerinin çoğuna Katerina gülüyordu ancak bir gün Segur onun hoşgörüsünün sınırlarını keşfetti:

> Bir gün arabada karşısında otururken yazdığım hafifmeşrep bir şiirden birkaç dize duymak isteğini dile getirdi. Beraberinde seyahat eden insanlara gösterdiği nazik yakınlık, genç gözdesinin varlığı, neşesi, Voltaire ve Diderot ile muhaberatı bir aşk hikâyesine dair şiirin serbestliğinden çok etkilenmeyeceğini bana düşündürdüğünden elbette bir parça tehlikeli olmakla beraber Paris hanımlarının aldırmayacağı kadar edepli bir tanesini okudum.
>
> Fakat büyük hayretle, gülümseyen seyahat arkadaşımın yüzünün değiştiğini, haşmetli hükümdar çehresini takındığını gördüm. Gayet alakasız bir soruyla araya girdi ve sohbet konusunu değiştirdi. Birkaç dakika sonra dersimi aldığımı belli etmek için çok farklı içerikli bir şiirimi dinlemesini istirham ettim ve o da çok nazikçe buna icabet etti.

Smolensk'te sert bir kar fırtınası ve Mamonov'un yakalandığı ateşli bir boğaz ağrısı yüzünden seyahatleri dört gün ertelendi. Ancak hâlâ Kırım'da bulunan Potemkin yazdığı bir mektupla Katerina'yı ilerlemeye teşvik etti: "Buralarda çayırlar yeşillenmeye başladı" demekteydi. "Sanırım yakında çiçekler açacak."

Kafile 29 Ocak'ta Dinyeper Nehri'nin yüksek batı yakasında kurulu Kiev'e ulaştı. Daha önce tek bir defa, kırk üç yıl önce, on beş yaşındayken, İmparatoriçe Yelizaveta'nın eşliğinde bu şehre gelmiş olan Katerina top atışları ve çan sesleriyle karşılandı. Her bir elçi güzel eşyalarla döşenmiş, hizmetkârlar tahsis edilmiş ve enfes şaraplarla doldurulmuş saraylar veya konaklara yerleştirildi. Geceleri oyunlar, müzik ve dansla geçti. Katerina çoğu zaman Segur ve Mamonov'la iskambil oynadı.

Potemkin de Kırım'dan şehre geldi. İlk başta paskalya perhizini diplomat ve saraylılarla değil papazların eşliğinde geçirmeyi istediğini bil-

direrek kendi yarattığı heyecanlı eğlencelerden uzakta, bir başına kaldı. Bu maksatla nehirden yükselen falezlere oyulmuş ünlü mağara manastırı Peçerskaya Lavra'yı seçti. Burada, mağara labirentleri ve alçak, dar tünellerdeki açık nişlerde yetmiş üç azizin mumyası yatıyor, yakınlarından geçenler ellerini uzatıp dokunabiliyorlardı. Potemkin'in ruh hallerini bilen Katerina bir uyarıda bulundu: "Kızgın bir kurda benzediğini görürseniz, prense yaklaşmayın." Prensin tavrının sebebi, endişesiydi; seyahat düzenlemelerini yerine getirirken büyük bir sorumluluk üstlenmişti ve en çetin bölüm de hâlâ önlerindeydi.

Kiev'de Potemkin dışında bir başka yeni seyyah gruba katıldı. Bu, Belçika doğumlu, elli yaşındaki aristokrat, o esnada İmparator II. Joseph'in hizmetinde bulunan Avusturyalı Mareşal Prens Charles de Ligne idi. Viyana'dan gelen Ligne memnuniyetle karşılandı. Voltaire ve Marie Antoinette ile rahat yazışan Avrupalı kozmopolit prens, hazırcevap, kültürlü, alaycı, duygusal ve aynı zamanda diplomatik ve ketumdu. Hükümdarların ve prenslerin arkadaşı, eşitleriyle samimi, astlarınca sevilen bir kişi olduğu için onun yanında herkes kendisini rahat hissederdi. Daha sonraları "çağının en büyük dehası" olarak tanımlayacağı Katerina tarafından davet edilmekten çok memnundu. Seyahatteki tüm misafirler arasında Ligne sadece Katerina'nın değil, diğer herkesin de en çok beraberliğini istediği kişi oldu. Katerina onu, "arkadaşların en latifi ve hayatımda tanıştığım, yaşaması en rahat insan" sözleriyle tarif etmiştir. Efendisi, dostu ve sır ortağı II. Joseph gruba katıldığında Ligne saltanat arabasını paylaşması ve iki hükümdar arasındaki konuşmaları işitmesi için davet edildi. Ligne istenildiğinde konuşmalara katılırdı; arabadaki diğer kişi olan Mamonov ise dinleyemeyecek kadar sıkıldığından uykuya dalardı.

Katerina ile konukları Kiev'de altı hafta kaldılar. Buradan sonra seyahate nehir yolculuğu için inşa edilmiş büyük kadırgalarla devam edilecekti. 22 Nisan'da top atışıyla nehirdeki buzun çatladığı haber verildi. İmparatoriçe ve misafirleri öğlen vakti Roma tarzı şatafatla süslenmiş ve döşenmiş, kırmızı ve altın rengi boyalı, her iki yanında Rus İmparatorluğu'nun çift başlı kartal arması işlenmiş yedi kadırgaya bindiler. Katerina'nın *Dinyeper* adlı kadırgasında altın rengi ve mor ipekli brokarlar asılı bir yatak odası, bir oturma odası, kütüphane, müzik odası ve yemek odası vardı. Şahsına ait gölgelikli bir güverte güneşe

maruz kalmadan hava almasına imkân tanıyordu. Ardından gelen altı kadırga da neredeyse bir o kadar lükstü: Kırmızı ve altın rengine boyanmış, iç mekânlar pahalı brokarlarla kaplanmıştı. Potemkin'in kadırgası, artık "kızgın kurt" havasından çıkmış prensi, iki yeğenini ve kocalarını, ayrıca yeni arkadaşı, maceracı asker Prens Charles de Nassau-Siegen'i taşıyordu. Kırk iki yaşındaki, küçük bir prensliğin fakir düşmüş bu Fransız-Alman kökenli varisi, dünya denizlerini dolaşmış, karalarda ve denizlerde savaşmış, Lehistanlı bir kadınla evlenmiş, ardından geldiği Rusya'da Potemkin'le tanışmıştı. Katerina bu arkadaşlığa şüpheyle yaklaşmaktaydı. Potemkin'e, "Asabilik şöhreti dikkate alınınca Prens Nassau'dan hoşlanman tuhaf" demişti. "Diğer taraftan, cesur olduğu da malum."

Yola çıkacakları gün, kadırgalar hâlâ sahilde bağlı dururken Katerina özel ziyafet kadırgasında elli misafiri yemeğe davet etti. Öğleden sonra saat üçte filo demir aldı ve önde yedi büyük kadırga, ardından bu sıradışı filonun hizmetini gören üç bin kişinin bindiği seksen daha küçük tekne akıntı yönünde harekete geçti. Saat altıda bir kısım misafir akşam yemeği için sandallarla imparatoriçenin özel kadırgasına götürüldüler; izleyen günlerde bu usul âdet haline getirildi.

Mavi gökyüzü altında nehir güneş ışığıyla pırıldarken, renkli kürekler ritmik şekilde suya girip çıkıyor ve Ligne'nin verdiği isimle bu "Kleopatra filosu" Dinyeper'den aşağı doğru ilerliyordu. Rusya'da büyük su yollarından seyahat normal olsa da böyle bir şey hiç görülmemişti. Nehir kenarlarında yığın yığın insanlar bekliyor, gelip geçen kadırgaları izliyor ve el sallıyorlardı. Filo, bahar çiçekleriyle örtülmüş çayırların, büyükbaş hayvan ve koyun sürülerinin, yeni boyalı kiliseleri ve evleriyle köylerin yanından geçiyordu. Kadırgalar ilerlerken etraflarında kayık sürüleri dolaşıyor, ziyaretçileri bir gemiden diğerine götürüyor, şarap ve gıda malzemesi, aynı zamanda yemeklerde müzik çalıp akşamları konser veren müzisyenleri naklediyordu. Gündüzleri Katerina ipek bir tentenin altında kadırgasının güvertesinde uzanıyordu. Misafirler ve imparatoriçenin personeli dışında sabahları çalışılmıyor, yolcular birbirlerini ziyaret ediyor, iş konuşuyor, dedikodu yapıyor ve kâğıt oynuyorlardı. Gün ortasında imparatoriçenin kadırgasından atılan bir top yemek vaktini ilan ediyordu; bazen sadece on kişi onun kadırgasına kayıkla götürülüyor; bazen özel ziyafet kadırgasında elli kişi toplanıyordu. Filo sık

sık da durup demir atıyor, yolcular bu sayede karaya çıkıp piknik veya yürüyüş yapıyorlardı.

Altı gün sonra filo Kaniev'e ulaştı. Bu noktada Dinyeper'in doğu yakası Ruslara, batı yakası Lehistan'a aitti. Katerina burada Lehistan krallığına getirdiği Stanislaw Poniatowski ile buluşacaktı. Birbirlerini yirmi sekiz yıl önce ayrıldıklarından beri görmemişlerdi. Elli altı yaşına gelmiş olan Stanislaw hâlâ yakışıklı, duyarlı ve kültürlü -aynı zamanda iyi niyetli ve zayıf- bir insan olma özelliklerini koruyordu. Ancak Katerina huzursuzdu. Yılların görüntüsünü ne kadar değiştirdiğini biliyor, elli dokuz yaşındaki haliyle eski âşığının karşısına çıkmak için can atmıyordu.

Filo Kaniev açıklarında demir attığında kral kayıkla Katerina'nın kadırgasına gitti. Sabah vakti rüzgârla birlikte sağanak yağmur indiğinden gemiye çıktığında kralın giysilerinden sular damlamaktaydı. Katerina onu devlet töreniyle karşıladı ve Stanislaw da eski inceliğiyle karşılık verdi. Kral sıfatıyla Lehistan topraklarını terk etmesi, Lehistan anayasası tarafından yasaklanmaktaydı. Bu sebeple geçici olarak başka bir isim almıştı. Güvertede kendisini karşılayanlara eğildi ve "Beyler, Lehistan kralı benden Kont Poniatowski'yi size emanet etmemi istedi" dedi.

Katerina'nın tavrı soğuktu. Stanislaw şimdi gözüne yavan gözüküyor, tavırlarını fazla tekellüflü, iltifatlarını aşırı nazik ve dolambaçlı buluyordu. Grimm'e yazdığı gibi, "Onu son görüşümün üstünden otuz yıl geçmişti ve birbirimizi değişmiş bulduğumuzu tahmin edebilirsin". Stanislaw'a bakanlarını ve yabancı konuklarını takdim etti ve sonra da resmi bir yürüyüşle yarım saatlik özel bir görüşme için onunla odasına çekildi. Geri döndüklerinde hali gergin ve gözleri üzgündü. Yemekte Segur imparatoriçe ile kralın karşısında oturdu ve konuşmalarını kaydetti: "Fazla konuşmadılar ve birbirlerini gözlediler. Mükemmel orkestrayı dinledik ve bir salvo top atışı eşliğinde kralın sağlığına içtik." Kral ayrılmak için masadan kalkarken şapkasını bulamadı. Katerina görüp ona uzatınca Stanislaw teşekkür etti ve bunun ona verdiği ikinci başlık olduğunu söyledi; birincisi Lehistan tacıydı.

Stanislaw, ziyaretini uzatması ve birkaç gün kendisine misafir olması için Katerina'yı iknayı denedi ancak başarı elde edemedi. Bilhassa bu vesile için inşa ettirdiği sarayda şerefine şölenler ve bir balo düzenlemeyi planlamıştı. Yeniden bir araya gelişlerinin tek bir günü aşmaması gerektiğine önceden karar verdiğinden Katerina bunu geri çevirdi. Stanislaw'a

nehrin daha ilerisindeki Herson şehrinde İmparator II. Joseph ile buluşması gerektiği söylendi. İmparatoru bekletmek uygun olmayacağından takvimini değiştirmesi mümkün değildi. Stanislaw'ı seven Potemkin bundan rahatsızlık duydu ve teklifi reddinin kralın Lehistan'daki konumunu sarsacağı uyarısında bulundu. Katerina fikrini değiştirmedi: "Misafirimizin burada birkaç gün daha kalmamızı arzu ettiğini biliyorum. Fakat siz de biliyorsunuz ki imparatorla görüşmemden ötürü bu mümkün değil. Lütfen nazik bir tavırla seyahatimde değişiklik yapma imkânımın bulunmadığını anlamasını sağlayınız. Ayrıca siz de bilirsiniz, planlarda değişiklikten hoşlanmam." Potemkin ısrarına devam ettiğinde ise asabileşti: "Yarınki yemek imkânlar dikkate alınmadan önerilmiş ... ben bir karar verdiğimde sebebi vardır ... o sebeple yarın planlandığı gibi ayrılacağım ... bundan artık gerçekten sıkıldım!" Potemkin'i yatıştırmak için misafirlerine Stanislaw'ın o akşam verdiği birinci baloya katılmaları için izin verdi ancak kendisi kadırgada kalıp Mamonov'la birlikte güverteden havai fişekleri seyretti. Ertesi sabah kadırga filosu şafak vakti yelken açtı. Potemkin'e "Kral beni sıkıyor" dedi. Stanislaw'ı bir daha hiç görmeyecekti.

Bu esnada Joseph nehrin aşağısındaki Herson'a varmış, beklemekteydi. Serbestçe seyahati sevdiğinden yine isim değiştirmiş, Kont Falkenstein adıyla seyahat etmekteydi. Küçük bir bagaj, tek bir uşak ve iki hizmetkârın eşliğindeki seyahatlerinde menziline genellikle vaktinden önce ulaşırdı. Herson'da beklemekten sıkıldı ve karadan yukarı doğru ilerleyerek Katerina'yı kadırga filosunun ilk Dinyeper çağlarcalarına vardığında mola vereceği Kaidek'te karşılamaya karar verdi. Kadırgalar Kaidek'e geldiğinde Katerina'ya Herson'un alt tarafında Kont Falkenstein'ın beklediği bilgisi verildi. Kısa süre sonra da kendisiyle buluşmak için karayolundan harekete geçtiği haberi ulaştı. Ondan aşağı kalmamak için Katerina hemen gemiden indi ve müttefikini yakalamak maksadıyla süratli bir arabaya bindi. İkili yolda karşılaştı, Joseph onun arabasına bindi ve beraberce otuz kilometre yolu kat edip Kaidek'e döndüler. Joseph seyahat grubuna katıldığında kimliğini saklamakta ısrar etti, imparatoriçenin merasimlerine diğer saray beyleriyle birlikte katıldı ve kendisini sürekli Kont Falkenstein adıyla takdim etti. Arkadaşı ve ordu komutanı Ligne'yi görmekten ve Segur'la yeni bir dostluk kur-

maktan çok memnun kaldı. İttifak kurduğu kendisinden on yaş büyük olağanüstü kadının hayat doluluğu hakkında Fransız elçisine övgüyle bahsetti ancak Mamonov hakkında fazla övgü dolu söz bulamadı. Joseph, "yeni gözde yakışıklı" diye yazdı, "ancak çok zekiye benzemiyor ve kendisini bu konumda bulduğuna hayret eder bir hali var. Aslında şımarık bir çocuktan başka bir şey değil."

Kaidek'te geçirdikleri yirmi dört saatin ardından Katerina ile Joseph kadırgalarla çağlarcalar bölgesinden savrularak geçiş zevkini saraylılara ve diplomatlara bırakıp Potemkin'in yeni Yekaterinoslav [günümüzde Dnipro-çn] şehrini kurmayı amaçladığı sahaya arabayla gittiler. Katerina burada Joseph'le birlikte şehrin yeni katedralinin temel taşını koydu. Ortada henüz şehir veya sakinleri olmadan büyük bir kilise inşasına başlanmasına kuşkuyla yaklaşan imparator Viyana'daki bir dostuna şöyle yazdı: "Bugün büyük bir icraatta bulundum. İmparatoriçe yeni kilisenin ilk taşını koydu – ben de sonuncusunu."

Kadırgalar çağlarcalar bölgesini güvenle aşınca iki hükümdar tekrar gemilerine binip nehir yoluyla Herson'a girdiler. Potemkin dokuz yıl önce Karadeniz ağzının otuz kilometre yukarısındaki alanı seçtiğinde Herson bataklıklar üstüne kurulmuş birkaç kulübelik bir yerdi. Şimdi ise iki bin beyaz evi, düz sokakları, gölgeli ağaçları, çiçek bahçeleri, kiliseleri, kamu binaları, yirmi bin askerlik kışlası, sokaklardaki kalabalıkları, mallarla dolu dükkânlarıyla müstahkem bir şehirdi. Gelişen tersanesinde iki kalyon bitirilmiş, bir fırkateyn denize indirilmeyi bekliyor, rıhtımlarında antrepolar sıralanıyordu. Limanda çoğu Rus yüzden fazla gemi demirli yatıyordu. Katerina ve Joseph 15 Mayıs'ta *Vladimir* kalyonu ile diplomatik davranılarak *St. Joseph* adı verilmiş seksen topluk bir diğer kalyon dahil üç savaş gemisini suya indirdiler.

Türklerin yakın mesafede oluşu her iki hükümdarın da zihinlerinden ayırmadığı bir husustu. Potemkin'in şehrin girişine yaptırdığı ve üzerine kışkırtıcı bir edayla Yunanca "Buradan Bizans'a gidilir" kelimelerini yazdırdığı takı gördüler. Katerina ile Potemkin'in zaten bildikleri bir konu hakkında bilgi vermek ve hatırlatmada bulunmak için gelmiş İstanbul'daki Rus elçisi Yakov Bulgakov ile görüştüler: Osmanlı İmparatorluğu Kırım'ın ilhakını ve hatta Karadeniz'de Rus mevcudiyetini asla içine sindirmemişti. Bulgakov, Türklerin sadece uygun zamanı beklediği uyarısında bulundu. Katerina ve Potemkin durumu anlamaktaydılar ve

Rusya en azından iki yıl daha hazır olamayacağından, Bulgakov'dan uzlaşmacı olmasını istediler.

Katerina şahsen de ihtiyatlı davranmak zorunda kaldı. İlk başta tüm Dinyeper boyunca seyahat etmeyi ummuş, Herson'dan aşağı ilerleyerek nehrin Karadeniz ağzına çıkmayı istemişti. Türkler ise nehir ağzını tutmak için dört kalyon ve on fırkateyn göndererek seyahatin bu son ayağını engellediler. Bu da Dinyeper'in henüz tamamen açık olmadığının bir hatırlatıcısıydı.

Bu düş kırıklığına rağmen Katerina müttefikini ve yabancı elçileri Kırım'da gezdirerek etkilemeye kararlıydı. Herson ve Dinyeper'den 21 Mayıs'ta ayrılıp arabayla seyahatlerini sürdürdüler. Bozkıra çıkar çıkmaz Joseph aniden toz bulutlarının arasından çıkan bin iki yüz Tatar atlısını görerek şaşırdı; fakat bunlar yakın zamanda ele geçirilmiş ülkenin artık şeref kıtası vazifesi yapacak kadar güven duyulan aşiret mensuplarıydı. Manzaradan etkilenen Joseph bir akşam vakti kamptan ayrıldı ve Segur'la ufka kadar uzanan ıssız çayırlarda yürüdü. "Ne tuhaf ülke" dedi imparator. "Beni, İkinci Katerina ile İngiliz ve Fransız elçileriyle birlikte Tatar kırlarında göreceğini kim beklerdi? Tam bir tarih sayfası bu!"

Kırım Yarımadası'nı kuzeyden Ukrayna ve Rusya'yla bağlayan Perekop Kıstağı'nı geçen araba alayı Kırım hanlarının eski başkenti Bahçesaray'a doğru dik ve taşlı yollardan ilerledi. Şehirde han sarayının özel daireleri ziyaretçi hükümdarlar için geçici ikametgâha çevrilmişti. Katerina sarayı tamir etmesi ve döşemesi için aylar önce İskoçyalı mimar Charles Cameron'u göndermişti. Cameron sarayın İslami karakterini korumuştu. Yüksek duvarlar ve mersin ağacı çitleriyle ayrılmış iç avlular ve gizli bahçeler, parlak renkli çinilerle kaplı duvarlarıyla ferah ve serin odalarda kalın yer halıları, girift desenli duvar halıları ve her odanın ortasında mermer havuzlar vardı. Katerina açık pencerelerden surların üstüne yükselen minareleri görebiliyor, gül, yasemin, portakal çiçeği ve nar ağacı çiçeklerinin kokularını duyabiliyordu. Sarayın etrafını çevreleyen şehre günde beş defa ezan okuyarak müminleri namaza davet eden on dokuz cami ve yüksek minareleri hâkimdi; Katerina şehirde kaldığı sırada iki yeni caminin yaptırılmasını emretti. Sokaklarda İslam'ın başka manzaraları, sesleri ve kokuları; insanlarla dolu pazarlar,

dökümlü kıyafetleriyle Tatar prensleri ve adamları; gözleri dışında her tarafı örtülü eşleri ve diğer kadınlar vardı.

Potemkin güneyde en büyük başarıları olarak gördüğü işlerini Katerina ve imparatora takdim etmeye heves duyduğundan Bahçesaray'da sadece üç gün ve iki gece geçirdiler. 22 Mayıs'ta çam ağaçları ve servilerle örtülü dağları aşarak Kırım'ın güneyindeki sarp Karadeniz sahillerine yol aldılar. Burada yıl boyu hüküm süren ılıman iklimin hâkim olduğu, Riviera benzeri yemyeşil bir bölgeye girdiler. Her yerde zeytin ağaçları, üzüm bağları, çayırlar, yasemin, defne, leylak, mor salkım, gül ve menekşeler vardı. Meyve ağaçları, fundalıklar, asmalar ve yaban çiçeklerinin aniden, kitle halinde çiçek açması, baş döndüren renk ve rayihalarıyla sahilleri uçsuz bucaksız bir koku bahçesine çevirmekteydi.

Hedefleri Karadeniz'e bakan tepelerde kurulu İnkerman'dı. Burada yeni yaptırılmış bir köşkte yemek yediler. Öğlen ziyafetinden sonra Potemkin kalktı ve odanın arkasındaki perdeleri çekti. Seyyahlar, Kırım göklerinin bulutsuz maviliği altında zümrüt yeşili sulardan yükselen bir sarp dağ zirveleri çemberini karşılarında gördüler. Burası güneş ışığı altında ışıldayan Sivastopol körfeziydi. Potemkin'in büyüyen Karadeniz filosu körfezde yatmaktaydı. Köşkten verilen bir işaretle gemiler iki hükümdara selam atışında bulundular. Gösteriyi tamamlamak için yeni gemilerden biri imparatorun bayrağını çekti ve özellikle onun için selam topu ateşledi.

Katerina, Joseph'i bir arabaya aldı ve beraberce limanı ve şehri gezmek için aşağıdaki sahile indiler. Yeni rıhtımları ve tersaneleri, istihkâmları, donanma binalarını, barut depolarını, kışlaları, kiliseleri, iki hastaneyi, dükkânları, evleri ve okulları gördüler. Herson'dan emin olamamış ve eleştirmiş Joseph, Sivastopol'a hayran kalmıştı; belirttiğine göre "gördüğü en güzel liman"dı. Rus gemilerinin kalitesinden ve hazırlık durumundan etkilenen imparator, "gerçek şu ki gördüklerime inanmak için insanın buraya gelmesi lazım" görüşünü de ekledi.

Sivastopol'den sonra Katerina misafirlerini Kırım'dan geçirerek Azak Denizi kenarındaki Taganrog'a kadar götürmeyi amaçlamıştı. Ancak yazın sıcakları ve Joseph'in Viyana'ya dönme arzusu, etrafı yeterince gördüklerine onları ikna etti. Aynı arabaya binip siyaset ve geleceğe dair sohbetlerini sürdürerek Dinyeper'e döndüler. 2 Haziran'da birbirlerine veda ettiler. Katerina kuzeyde Poltava'ya doğru yola devam etti. Potem-

kin burada Büyük Petro'nun İsveç Kralı XII. Karl'ın işgalci İsveç ordusunu 1709'da yok ettiği Poltava muharebesine dair bir temsil sergiledi. Katerina bazıları Rus bazıları İsveç üniformaları giymiş elli bin askerin muharebeyi tekrar canlandırmalarını seyretti.

Katerina ile Potemkin 10 Haziran'da Harkov'dan ayrıldılar. Vedalarından önce Potemkin ona Viyana'dan satın alıp getirttiği muhteşem bir inci kolye hediye etti. Katerina da ona Tauris Prensi unvanını bahşetti. Daha sonra kuzeyde Kursk, Orel ve Tula üzerinden giden Katerina'nın arabası karlar üzerinden kayan kızağın rahatlığını sağlamayan bozuk yolları aştı. Moskova'ya 27 Haziran'da ulaştığında ana-babalarının kendisini karşılamak için buraya kadar seyahat etmelerine izin verdiği torunları Aleksandr ve Konstantin'i görerek büyük sevinç duydu. Katerina'nın eski başkenti bu son görüşüydü ve 11 Temmuz'da Çarskoe Selo'ya vardığında bitkin düşmüştü.

Potemkin'in başarılarından son derece gururluydu. Harkov'da ayrılmalarından sonra yolda giderken ona şükran dolu, duygusal mektuplar yazmıştır: "Seni ve sadece heyecanından ileri gelen hizmetlerini çok seviyorum... Lütfen dikkatli ol ... gün ortasında yakıcı bir sıcak var, içtenlikle senden rica ediyorum; Tanrı ve benim uğruma, sağlığına lütfen iyi bak ve benim senden razı olduğum kadar sen de benden razı ol."

Potemkin buna neredeyse bir evlat yakınlığıyla teşekkür ve sadakatini bildirerek karşılık verdi:

> Majesteleri! İfade ettiğiniz duyguların benim için ne kadar değerli olduğunu ancak Tanrı bilir! Siz bana gerçek annemden daha fazlası oldunuz... Size ne kadar borcum var, bana nice sayısız payeler verdiniz, yakınlarıma onca lütuf gösterdiniz... Fakat hepsinin de ötesinde kötü niyet ve hasetlikler içinizde bana karşı önyargı yaratamadı ve hiçbir hıyanet başarı kazanamadı. Dünyada gerçekten nadir olan şey budur; bu kararlılık sadece size ait bir haslettir. Bu ülke saadetini unutmayacaktır... Güle güle benim elimden tutan hamim ve annem... Ölene dek sadık kölenizim.

"Kötü niyet ve hasetlikler" konusuna Katerina bilahare değinmiştir: "Aramızda olmak kaydıyla, dostum, sana durumu birkaç kelimeyle izah edeyim: Sen bana hizmet ediyorsun ve ben de bunun için müteşekkirim. Mesele bundan ibarettir. Bana karşı hamiyetin ve devlet işlerine gayretle sarılışınla düşmanlarının haddini sen kendin bildirdin."

Potemkin yeni şehirler ve limanlar inşa etmiş, yeni sanayiler ve bir donanma kurmuş, yeni bir tarım hayatını ülkeye getirmiş ve geliştirmiş, Rusya'ya yeni bir deniz çıkışı sağlamıştı. Bir ilgili taraf vardı ki Potemkin'in Katerina'ya gösterdiği bu şehirlerin ve kasabaların veya tersanelerin ve savaş gemilerinin mukavvadan yapıldığına inanmıyordu. Türkler Karadeniz'in kuzey sahillerine yayılan bu yeni imparatorluğun gücünü acı acı anlıyorlardı. Tepki göstermekte de gecikmediler. Katerina Çarskoe Selo'ya döndüğünde fazla dinlenecek zaman bulamadı. Güneyden dönüşünün hemen ardından Osmanlı'nın savaş ilan ettiği haberini aldı.

68. Bölüm

Türklerle İkinci Savaş ve Potemkin'in Ölümü

Rusya ile Osmanlı arasında 1774 yılında imzalanan barış kırılgandı. Türkler Rusya'nın güneyindeki topraklarının kaybını ve Karadeniz'in Rus ticaret gemilerine açılmasını asla kabullenmemişlerdi. Potemkin Karadeniz filosunu kurmaya başlar başlamaz, Türklerin kaygıları da artmıştı. Ardından Katerina'nın Kırım'ı ilhakı geldi. Avusturya imparatorunun eşliğinde güney bölgesinde başarılı bir geziye çıkmış, İstanbul'dan iki gün uzaklıktaki, savaş gemileriyle dolu Sivastopol'deki yeni donanma üssünü teftişle gezisini sona erdirmişti. Bu bilinçli bir tahrikti. Padişah bunun üzerine savaş ilan etti.

Bu ani hareket Rusya'yı hazırlıksız yakaladı. Katerina ve Potemkin Osmanlı'nın bitmeyen düşmanlığının farkındaydı ancak her ikisi de başarılı güney ziyaretinin Türkleri tahrik edeceğini değil de ürküteceğini tahmin etmiş, ani bir savaşa zemin hazırlayacağını kesinlikle akıllarına getirmemişlerdi. Fakat Türkler için ilk darbeyi indirmenin bir bedeli vardı: Türklerin savaş ilanı Rusya'nın Avusturya ile gizli antlaşmasını harekete geçirdi ve II. Joseph'i Katerina'nın yardımına gelmeye mecbur bıraktı. Türklerin savaş ilanından iki hafta sonra imparator anlaşma hükümlerine uyacağını Katerina'ya bildirdi ve Şubat 1788'de Avusturya, Osmanlı İmparatorluğu'na savaş ilan etti.

Türklerin yeni savaştaki hedefleri basitti: Kırım'ı geri almak ve Rusya'nın Karadeniz filosunu yok etmek istiyorlardı. Katerina'nın hedefleri ise daha kapsamlıydı. Nihai amacı hâlâ Türkleri Avrupa'dan çıkartmak ve İstanbul'u ele geçirmek olarak kaldı, öncelikli çabasını ise Dinyeper Nehri'nin ağzını denetleyen kudretli Özi Kalesi'ni zapt etmeye yöneltti. Yirmi bin askerin tuttuğu bu stratejik müstahkem mevki düştüğünde Katerina ve Potemkin ordularını Karadeniz'in kuzey sahillerinden batıya yürütmeyi ve Bug ile Dinyester nehirleri arasındaki araziyi işgal

etmeyi hedeflemekteydiler. Bu noktaya erişince İstanbul üzerine yürüme ihtimalini değerlendireceklerdi.

Rus savaş faaliyetinin üst komutanlığını Potemkin'in yürüteceği açıktı. Gerekli tüm iktidar yetkileri elindeydi. On yıldan beridir güney eyaletlerindeki silahlı kuvvetlerin başkomutanlığını ve genel valiliğini yapmaktaydı. Şehirler kurmuş, bir donanma yaratmıştı. Ayrıca Harbiye Kurulu'nun başkanıydı ve eldeki askeri kaynakları, güçlerin dağılımını, gerekli idari ve siyasi unsurları tanımaktaydı. Başkomutanlığa liyakati neticesinde getirilmiş, en kıdemli Rus generali Petro Rumyantsev bile onun komutasında çalışmayı kabul etmişti. Dönemin en başarılı Rus muharebe komutanı Suvorov çoktandır Potemkin'in komutasında bulunmaktaydı.

Potemkin ve Suvorov'un her ikisi de garip tarafları olan kişilerdi. Saf askeri dehada Suvorov, Potemkin'i aşmaktaydı. Prens becerikli bir asker olmakla birlikte, ihtiyatlıydı ve siyasi meseleler dikkatini çelmekteydi. Devlet adamı, idareci ve askeri stratejist olarak üstün başarı göstermekte, buna karşılık Suvorov'un muharebe sahasında çabuk, içgüdüsel karar alabilme yatkınlığından mahrum bulunmaktaydı. Dolayısıyla birbirlerini tamamlayan insanlardı. Potemkin stratejiyi belirliyor, asker ve teçhizatı Suvorov'a temin ediyor; o da Potemkin'e ve Rusya'ya zaferler kazandırıyordu. Potemkin en yüksek mükâfatların Suvorov'a verilmesinde her zaman ısrar etmiş, örneğin Aziz Andreas nişanının daha kıdemli generallerden önce ona verilmesini talep etmişti.

Türkler savaşı Kılburun'daki Rus kalesine bir taarruzla başlattılar. Burası Özi'nin karşısında, Dinyeper Nehri ağzının doğu yakasındaki kara uzantısının üzerindeydi. Kılburun'a iki çıkarma girişimi, muharebe meydanında soğuk çeliği kullanmayı tercih eden Suvorov tarafından püskürtüldü. Felsefesi, "Mermi aptaldır, süngü ise gözü pek bir delikanlıdır" şeklindeydi. Ruslar bu taktikleri uygulayarak teknelerinden karaya çıkan Türklere saldırdılar ve ayakları daha sudan çıkmadan çoğunu katlettiler. Ancak Suvorov'un muharebe sırasında yaralanması ve daha sonra da Sivastopol'dan yelken açan Rus filosunun yolda fırtınaya tutulması bu Rus zaferini dengeledi; fırtınada büyük bir gemi batmış, diğerleri zarar görmüştü. Sevgili gemilerinin gördüğü zarardan üzüntüye kapılan Potemkin Kırım'ı boşaltacağını ve tüm görevlerinden istifa edeceğini dile getirdi. Katerina buna kızgınlıkla karşılık verdi. "Başında bulunduğun işler katıksız bir sabır gerektirirken sen beş yaşında bir ço-

cuk gibi sabırsızsın. Devlete aitsin ve bana aitsin. Dostum, ne zaman ne mesafe ne de dünyadaki herhangi bir insan senin hakkındaki fikrimi değiştiremez ve fikirlerimi senden ayıramaz." Bu sözlerine kasırganın aynı zararı Türk gemilerine de vermiş olabileceği yolundaki (doğru da çıkan) tahminini ekledi. Potemkin özür diledi, sinirlerine hâkim olamamasının kabahatini duygusallığıyla baş ve basur ağrılarına verdi.

Dinyeper kış soğuklarıyla donduğunda her iki taraf da savaşa ara verdi. Potemkin'in elli bin askeri Özi önünde mevziye sokması, ertesi Mayıs ayını buldu. Bu tarihte bile aceleci görünmüyordu. Kalenin en sonunda düşeceğini varsayarak ve surlara bütün gücüyle taarruza geçmenin yaratacağı kayıplardan korkarak taarruzu kasten geciktirdi ve gönüllü olarak teslim edilmesini bekledi. Şahsen korkak bir insan değildi; uzun kuşatma sırasında sürekli tehlikelere göğüs gerdi. Tanrı tarafından korunduğuna inandığından tören üniformasını giyerek kendisini hedef haline getiriyor ve ateş hattında görünüyordu. Hemen arkasında duran bir subayın top ateşiyle ölmesi özgüvenini daha da pekiştirdi. Askerlerine, "Çocuklar, ayağa kalkarak benim uğruma gereksiz yere kendinizi Türk mermilerine siper etmenizi yasaklıyorum" dedi. Suvorov ise onun ihtiyatlı tutumuyla mutabık değildi; kayıpları göze alıp ani ve kesin sonuca götüren bir darbe indirmek gerektiğine inanıyordu. Potemkin "Tanrı'nın yardımıyla kaleyi ucuza almaya çalışacağım" diyerek onun Özi'ye saldırmasına engel olduğunda Suvorov, "Sadece bakıp durarak kale alamazsınız" karşılığını verdi. Birbirlerine saygılarını korumaktaydılar. Suvorov yaralandığında Potemkin, "Sevgili dostum, siz tek başınıza benim için on bin askerden daha fazla kıymetlisiniz" diye yazmıştır. Suvorov'un cevabı şöyledir: "Prens Gregori Aleksandroviç çok yaşasın! Dürüst bir insandır, iyi bir insandır, büyük bir insandır ve onun için seve seve canımı veririm!"

Kuşatma devam etti; moral bozan bir tarafı Türklerin esir aldıkları Rusların kafalarını kesmeleri ve surların önündeki kazıklara dikmeleriydi. En sonunda kuşatmanın ikinci kışına rastlayan Aralık 1788 tarihinde ordu soğuktan sıkıntı çekerken Potemkin direnişini bıraktı. Kale alındığında askerlerine yağma sözü vererek her biri beş bin askerden oluşan altı kol halinde güçlerini taarruza hazırladı ve 6 Aralık sabahı saat dörtte hareket emri verdi. Sadece dört saat süren taarruz Rus askeri

tarihindeki en kanlı muharebelerden biriydi; yirmi bin Rus ve otuz bin Türk askerinin o sabah can verdiği söylenir. Ancak Özi'nin alınmasıyla Dinyester ve Tuna'ya giden yol açıldı.

Ertesi yıl, yani 1789'da tüm Dinyester boyları Rus ordusunun eline geçti. Akkerman ve Bender kale şehirleri savaşsız ele geçirildi – yalnız başına Bender'de yirmi bin kişilik bir garnizon vardı. Aynı yıl Belgrad ve Bükreş Avusturyalılar tarafından alındı. Ancak Şubat 1790'da Katerina'nın dostu ve müttefiki II. Joseph veremden öldü. Joseph çocuksuzdu ve yerine kardeşi Toskana Grandükü Leopold, II. Leopold adıyla tahta geçti. Leopold, Osmanlı'yla savaşı sürdürmekte menfaat görmüyordu. Haziran 1790'da o ve padişah ateşkes kararı aldılar ve Ağustos ayında barış anlaşmasına varıp savaş meydanında Katerina'yı yalnız bıraktılar. Avusturya'nın çekilmesine rağmen Rus ordusu Aşağı Tuna bölgesine ulaştı ve Avrupa'daki en kudretli kalelerden İzmail'e erişene dek önlerindeki şehirleri birbiri ardına zapt etti. Otuz beş bin asker ve 265 top tarafından savunulan bu muazzam surlar ve burçlar, altı yüz top ve otuz bin Rus askeri tarafından kuşatıldı. Kasım 1790 sonuna gelindiğinde herhangi bir ilerleme sağlanamamıştı ve orduya komuta eden üç Rus generali geri çekilmeye hazırlanmaktaydı. Endişe içindeki Potemkin en iyi kararı kendisinin vereceğini söyleyerek Suvorov'u cepheye gönderdi ve saldırıya geçmesi veya kuşatmadan vazgeçmesi için yetki tanıdı. "Acele ediniz sevgili dostum" diye yazmıştır. "Tek ümidim Tanrı'da ve sizin yiğitliğinizdedir. Orada aynı rütbeden fazla sayıda general var ve bunun neticesi, karar alamayan bir tür meclis." Suvorov 2 Aralık'ta kaleye ulaştı, Rus topçularını yeniden konumlandırdı, kahredici bir bombardıman açtırdı ve beş gün içinde taarruza geçeceğini Potemkin'e bildirdi. Türklere de teslim olmaları çağrısında bulunup, ikaz etti: "İzmail direnirse, kimsenin canı bağışlanmayacaktır." Türk komutan talebi küçümseyerek reddetti. Rus taarruzu şafak vakti başladı. Türkler surlarda, kapılarda, her sokakta ve evde direndiler. Ancak Rus saldırısının gücü altında ezildiler. Ardından, taarruzdan önce söz verdiği gibi Suvorov askerlerine üç gün yağma izni verdi.

Ruslar, 1788-90 yıllarında biri güneyde biri kuzeyde olmak üzere iki cephede savaştılar. Haziran 1788'de Rus ordusunun güneyde toplanmasının Büyük Petro'ya bir asır önce kaybettikleri toprakları geri

alma imkânı yarattığına inanan İsveç Kralı III. Gustavus bu fırsata dayanamadı. Hedefi Finlandiya'yı tekrar ele geçirmek ve Rusya'nın Baltık vilayetlerini söküp almaktı; bunda başarı sağlayamazsa, trajik bir tavırla Kraliçe Kristina'nın yolunu izleyeceğini, tahttan ayrılacağını, Katolikliğe geçeceğini ve Roma'ya gideceğini vaat etti. Katerina 1 Temmuz 1788'de Baltık'taki tüm eski İsveç topraklarının iadesinin de ötesine geçen İsveç ültimatomunu aldı. Kral şimdi imparatoriçenin Rus-Türk savaşında İsveç arabuluculuğunu kabul etmesinde, Osmanlı'ya Kırım'ın ve 1768'den beri onlardan zapt ettiği bütün toprakların iadesinde ısrar etmekteydi. Bu kışkırtıcı belge, ilk Türk savaşında ve Pugaçev isyanı sırasında imparatoriçeye saldırmamak yoluyla İsveç'in Rusya'ya sağladığı "yardıma" sözü getirerek son bir tahkirde bulunmaktaydı. Gustavus, Stokholm'de "az zaman sonra Petrohof'ta kahvaltı edeceğini, ardından St. Petersburg'a gidip Büyük Petro'nun heykelini yere indireceğini ve yerine kendi heykelini dikeceğini" söyleyerek böbürleniyordu. Katerina bu ültimatomu "Sir John Falstaff" tarafından gönderilmiş, "akıl yoksunu mesaj" sözüyle nitelendirdi.* Potemkin'e mektubunda kralın "göğüs, baldır ve kol zırhlarını kuşanıp ve aşırı sayıda tüyü olan miğferini" giydiğini söylemiştir. "Tanrı'nın beni İsveç kralı gibi aciz bir vasıtasıyla cezalandırmak istemesi için acaba ne günah işledim?"

Gustavus Temmuz 1789'da Finlandiya'yı işgal etti ve donanmasını Finlandiya Körfezi'ne gönderdi; ordusu karada başarı sağlayamadı ve donanması da kısmi bir başarı elde edebildi. Neticede savaş sonuçsuz kaldı. Durum aslında İsveç için daha ağırdı çünkü Osmanlı'ya karşı bütün gücünü kullanan Katerina İsveç'e karşı başarıyı Baltık'ta statükonun korunmasında görüyordu. Gustavus 1790 yazında barış istedi. 3 Ağustos tarihli İsveç-Rus barış anlaşması tüm sınırları, kralın "akıl yoksunu mesajını" iletmesinden önceki haliyle değiştirmeden bıraktı. Katerina rahatlamıştı. Hâlâ Türklerle savaşan Potemkin'e mektubunda, "Pençemizin birini [Baltık'ta] çamurdan çıkardık. İkincisini de [güneyde] çıkarır çıkarmaz, şükür duası okumaya başlayabiliriz" demiştir.

***

* Shakespeare'in *IV. Henry*, *V. Henry* ve *Windsor'un Şen Kadınları* eserlerindeki bir karakter. Kendini çok büyük gören, sürekli palavra atıp böbürlenen bir oyun kişisidir-ed.n.

Osmanlı'yla ikinci savaş Gregori Potemkin efsanesine eklenebilecek birçok renkli hikâyeye kaynaklık etti. Bunlardan bir tanesi ordu Özi Kalesi'ni kuşatırken kendisi için yeraltında inşa ettirdiği karargâhtı. Burada muazzam bir mermer salon, lapis taşından sıra sıra sütunlar, devasa avizeler, sayısız şamdanlar, büyük aynalar ve pudralı peruklu ve sırmalı atlastan üniformalı, hizmete hazır bekleyen uşak alayları olduğundan bahsedilmekteydi. Potemkin'in moral bulmak ve eğlenmek için eksiksiz bir tiyatro grubu ve yüz müzisyenlik bir senfoni orkestrasını yanında bulundurduğu haberlerine inanmak daha kolaydır. Özi kampında güya başından geçen aşk hikâyelerine dair abartılı anlatımlar da mevcuttur. Kocası emrinde görev yapan Prenses Katerina Dolgorukaya ile akrabası Pavel Potemkin'in güzel karısı Praskovya Potemkina dahil harikulade kadınlardan bir hareminin bulunduğu da söylenmektedir.

Fakat Özi'deki en dikkate değer hadise bizzat Potemkin'in şahsıydı. Katerina ve Potemkin'e Kırım seyahatlerinde iştirak etmiş olan Avusturyalı Mareşal Prens de Ligne, Rus karargâhına gitmişti ve Türk ordularının Balkanlar'da çıktığı Avusturya seferinden vazgeçmesi için Potemkin'den kaleye taarruz etmesini istemekteydi. Potemkin'in saldırıyı sürekli reddetmesine rağmen Ligne karşısındaki insandan kuvvetle etkilendi. St. Petersburg'daki dostu Philippe de Segur'a şöyle yazmıştır:

> Burada ilgiyle bir başkomutanı izliyorum. Boş geziyor gözüküyor ama her zaman iş başında; dizlerinden başka masası, parmaklarından başka tarağı yok; sürekli divanına uzanmış yatıyor ancak ne gece ne gündüz gözüne uyku girmiyor. Kendisini siper etmediği bir top atışının askerlerinin hayatına mal olabileceği fikri onu huzursuz ediyor. Başkaları için titriyor, kendisi ise yürekli, tehlike yaklaşırken telaşlanıyor, etrafını çevirdiğinde ise şen şakrak, eğlencenin ortasında somurtkan, her şeye doymuş, kolayca tiksinen, aksi, değişken, derin bir filozof, yetenekli bir bakan, yüksek ruhlu bir siyasetçi, intikam beslemeyen, verdiği zarardan ötürü af dileyen, haksızlıkları tamir eden, şeytandan korkarken Tanrı'yı sevdiğini düşünen; bir eliyle hoşuna giden kadınlara işaret ederken, diğeriyle istavroz çıkaran; hükümdarından sayısız hediyeler alan ve aldıklarını derhal başkalarına dağıtan; hediye ederken müsrifliği, ödeme yaparken titizliği tercih eden; fevkalade zengin ve meteliğe kurşun atan; bir şeyin lehinde veya aleyhinde kolayca önyargı besleyen; generallerine ilahiyattan, piskoposlarına askeri taktiklerden bahseden; hiç okumayan ancak konuştuğu herkesin nefesini kesen;

görülmemiş ölçüde dost canlısı veya aşırı gaddar, tavırları çok sevimli veya çok itici; haşin görüntüsünün ardına gizlediği çok iyiliksever bir kalp sahibi; her şeye sahip olmayı isteyen bir çocuk ve hiçbir şeyi olmadan yetinmeyi bilen muhteşem bir insan; parmaklarını veya elmaları veya turpları kemiren; azarlayan veya kahkaha atan; kayıtsızlık içinde veya duaya dalan, yirmi yaveri çağırıp hiçbirine bir şey söylemeyen, kürk giymeden edemezmiş gibi görünüp soğuğa aldırmayan; her zaman pantolonsuz gömleğiyle duran veya zengin üniformalarını giyen; çıplak ayaklı veya terlik giyen; evdeyken iki büklüm gezen, ordusunun karşısına çıktığında ise Yunan hükümdarları arasındaki Agamemnon gibi uzun boylu, dik, gururlu, yakışıklı, asil ve görkemli duran birisi. Peki acaba sihri nerede? Deha, doğal yetenekler, mükemmel bir hafıza, hilesiz bir hüner, her kalbi fethetme sanatı; cömertlik, zarafet, ödüllerinde adaletli ve insan soyu hakkında olgun bir anlayış sahibi.

Rusya'nın Osmanlı'yla bu savaşına dair bir hikâye daha vardır ve doğrudur. Çok az insanın Katerina veya Gregori Potemkin ile bir araya getirebileceği bu hikâyenin kahramanı, Amerikalıların, ABD donanmasının kurucusu sıfatıyla tanıdıkları John Paul Jones'tur.

Jones hayata bir hiç olarak başlamış, yalnız, terk edilmiş ve yine isimsiz bir insan olarak ömrünü sona erdirmiştir. Ancak arada kalan zamanda peşinde koştuğu şöhrete kavuşmuştur. John Paul adıyla -Jones soyadını sonradan eklemiştir- İskoçya'nın Solway Firth kıyısında, adı sanı bilinmeyen, fakir bir bahçıvanın oğlu olarak doğmuştu. On üç yaşında Barbados ve Virginia'ya sefer düzenleyen bir ticaret gemisinde maaşsız miçolukla denize çıktı. 1766'da on dokuz yaşındayken bir Afrika köle gemisine üçüncü kaptan olarak katıldı ve dört yıl köle ticaretinde kaldı. Yirmi üç yaşında bir ticaret gemisinin kaptanlığına getirildi. Denizciliğine kimsenin laf etmediği bu görevinde tayfalarını aksiliğiyle usandırdı. İnce ve çevik, bir altmış beş boyunda, ela gözlü, sivri burunlu, yüksek elmacık kemikli ve çukur çeneliydi. Düzgün giyiniyor, ticaret gemisi kaptanından çok donanma subayına benziyor ve sürekli kılıç taşıyordu. Bu silahı Karayipler'de mürettebatı arasında çıkan bir isyanın liderinin üzerinde de kullandı. Yasaların onu isyanı bastırdığından ötürü takdir mi edeceğini yoksa adam öldürdüğü için mahkemeye mi çıkartacağını bilemediğinden adını John Paul'den John Jones'a değiştirdi ve limandan kalkan ilk gemiyle oradan ayrıldı.

Jones 1775 yazında isyancı Amerikan kolonilerinin yeni kurulan de-

niz kuvvetlerinde iş aramak için Philadelphia'ya gitti; Kıta Kongresi* tarafından görev verilen ilk deniz kuvvetleri üsteğmeni oldu. Bir yıl sonra Bağımsızlık Bildirgesi'nin imzalanmasının ardından komuta edebileceği bir fırkateyn bulma ümidiyle Avrupa'ya gitti. İngiliz generali John Burgoyne'un Saratoga'da teslim olmasından cesaret bulan Fransız hükümeti o esnada Amerika'nın tam bağımsızlığını tanımak yönünde hareket etmekteydi. Paris'teki Amerikan temsilcisi Benjamin Franklin, Jones'u himayesine aldı. Franklin'in yardımıyla Jones dokuz yüz tonluk yıpranmış bir Fransız Doğu Hindistan Kumpanyası ticaret gemisini kumandasına aldı. Jones gemiyi otuz topla silahlandırdı ve Franklin'in ünlü "Fakir Richard'ın Almanağı" eserine atfen *Bonhomme Richard* adını verdi.

Jones 14 Ağustos 1779'da şöhretini sağlayan deniz seyahatine çıktı. Kuzey Denizi'nin Yorkshire sahilleri açığında İngiliz deniz kuvvetleri için mal getiren kırk dört gemilik Baltık konvoyuyla karşılaştı. Konvoyu tecrübeli bir Kraliyet Donanması kaptanının idaresindeki süratli, manevra gücü yüksek, elli topluk İngiliz fırkateyni *HMS Serapis* korumaktaydı. Jones saldırıya geçti. Saat 18.30 sıralarında başlayan muharebe hasat zamanı dolunayı altında dört saat kadar sürdü. Amerikan borda kancalarıyla seren direklerinden kilitlenen iki gemi birbirlerini top gülleriyle dövdüler. Kanlar dökülürken bir esnada İngiliz kaptanın güverteden Jones'a bağırdığı duyuldu: "Gemin sancak çekti mi?" Teslim işareti verip vermediğini kast etmekteydi. Birisinin işittiğine göre -veya hikâyeyi daha sonra yazan birinin hayal gücüne göre- Jones onu, "Daha çarpışmaya başlamadım bile" diye cevapladı. Muharebe devam etti ve *Bonhomme Richard*'ın batmak üzere olduğu ve *Serapis*'in ateş aldığı bir anda İngiliz kaptan aniden teslim işareti verdi. Jones yaralıları ve müretteb atının geri kalanını savaş ganimeti gemiye aktardı, alevleri söndürdü ve Fransa'ya geri döndü. Paris'te kahraman gibi karşılandı. XVI. Louis ona askeri liyakat nişanı verdi ve altın kabzalı bir kılıç hediye etti. Şöhreti ve özgüveniyle birçok kadını cezbetti ve bunlardan birinden hesapta olmayan bir de oğul edindi.

Jones Amerikan deniz kuvvetlerinde oramiralliğe getirilme arzusundan hiç vazgeçmemekle birlikte İç Savaş'a kadar bu rütbeye hiçbir do-

* Bağımsızlık Savaşı sonucunda Amerika Birleşik Devletleri'ni oluşturan Kuzey Amerika'daki on üç İngiliz kolonisinin temsilcilerinin oluşturduğu kongre-ed.n.

nanma subayı terfi ettirilmedi. Paris'e döndüğünde Franklin'in yerine Fransa'da elçiliğe getirilmiş olan Thomas Jefferson, Paris'teki Rus elçisinin, Rus donanmasında yüksek bir görevle ilgilenip ilgilenmediğini sorduğunu Aralık 1787'de Jones'a iletti: Oramiral rütbesiyle Karadeniz donanmasında komutanlık önermekteydiler. Jones teklifi derhal kabul etti; amiralliği Amerika'dan alamıyorsa o zaman o da Rusya'dan alırdı.

Katerina, yeni amiralin St. Petersburg'a 4 Mayıs'ta ulaştığını Grimm'e yazmıştır: "Paul Jones buraya henüz geldi ve hizmetime girdi. Onu bugün gördüm. Sanırım amaçlarımıza fevkalade uygun düşecek." Jones'un Katerina hakkındaki fikri de aynı ölçüde olumluydu: "Onun tamamen esiri oldum ve şahsi faydam konusunda hiçbir hususu dile getirmeksizin kendimi ellerine bıraktım. Sadece tek bir lütuf diledim: Beni dinlemeden asla beni mahkûm etmesin." Güneye giden Jones Yekaterinoslav'da Potemkin'le tanıştı. Karadeniz filosunun üst komutanlığını alacağını varsayarak Herson'dan geçip "Liman" adlı nehir ağzına ulaştı. Burada hayal kırıklığıyla üç tuğamiralin daha beklediğini, aralarında Nassau-Siegen prensinin de olduğu bu kişilerden hiçbirinin üst rütbeyi Jones'a vermeye niyetli olmadıklarını gördü. Potemkin araya girmeyi reddetti.

Harekât alanı elli kilometre uzunluğundaki, genişliği on iki kilometreyi, derinliği de hiçbir yerde beş buçuk metreyi geçmeyen Liman nehir ağzıydı; manevraları rüzgârın yönüne bağlı iri savaş gemileri karaya oturmadan hareket etmekte güçlük çekiyorlardı. Jones'a bir kalyon ve sekiz fırkateyni içeren daha büyük gemilerden bir müfreze verildi. Türkler bu dar, kapalı sulara kuvvetleriyle girmeye kalktıkları takdirde, on sekiz kalyon ve kırk kadar fırkateynin haricinde oturaklarına zincirle bağlı kölelerin çektiği çok sayıda kürekli kadırga getirme imkânına sahiptiler. Rusların da yirmi beş adet kürekli sığ su kadırgası mevcut olmakla birlikte, komutanları Nassau prensi, Jones'a bağlı olmadan emirlerini sadece Potemkin'den alıyordu. Türklerle 5 Haziran'da girilen bir muharebe sonuçsuz kaldı ve sonra da Rus komutanlar taktikleri ve Türkleri kimin geri çekilmek zorunda bıraktığı konusunda tartışmaya girdiler. Potemkin, Nassau-Siegen'in tarafını tuttu ve ona yazarak "zaferi sadece size hamlediyorum" dedi. Katerina'ya mektubunda da "Gerçek kahraman Nassau idi ve zafer ona aittir" dedi. Muharebe on gün sonra tekrar başladı ve Jones kendisini sadece Türklerle değil Ruslarla da güçlük içinde buldu. Rusça konuşmuyordu ve gemiler arasında kabul

edilmiş bir sinyal sistemi mevcut değildi; amiral bir kayıkla gemilerine gidip kaptanlarına emirlerini bağırarak vermek zorundaydı ve üstelik bu emirleri de tercüman vasıtasıyla iletmesi gerekiyordu. Her şeye rağmen başarı elde etti; Türk sancak gemisi karaya oturdu ve tahrip edildi. Başarı payını ise Nassau-Siegen sahiplendi. Karısına mektubunda, "Tam bir zafer elde ettik" demiştir. "Benim filotillamın işiydi. Paul Jones ne kadar zavallı bir adam! Liman'ın hâkimi benim. Zavallı Paul Jones! Bu büyük günde onun yeri yok!" Yaşamı boyunca Jones kıymetinin takdir edilmesi için derin bir arzu beslemişti. Potemkin'e şöyle yazdı: "Daha fazla küçük düşürülmeyeceğimi ve Emperyal Majestelerinin Deniz Kuvvetlerine katılmam için davet edildiğimde söz verilmiş bulunan konuma kısa zamanda getirileceğimi umuyorum." Potemkin bunun yerine Jones'u komutanlıktan aldı, imparatoriçeye "hiç kimse onun komutasında çalışmak istemiyor" açıklamasında bulundu. Jones Ekim ayı sonunda döndüğü St. Petersburg'da Katerina tarafından kabul edildi ve kendisine Baltık filosunda bir görev için emir beklemesi söylendi.

Jones kış boyunca bekleyip zamanını arkadaşı Fransız elçisi Philippe de Segur ile geçirdi. Nisan 1789'un son haftasında başkent, Tuğamiral Jones'un sütçülük yapan bir Alman göçmen kadının on yaşındaki kızına tecavüze yeltendiği haberiyle sarsıldı. Polise, kız tereyağı satarken Jones'un uşağının yanına geldiği, efendisinin tereyağı almak istediğini söylediği ve Jones'un dairesine götürdüğü söylenmişti. Kızın söylediğine göre, burada daha önce hiç görmediği müşterisini altın yıldızlı kırmızı kuşak taktığı beyaz üniformasını giymiş halde bulmuştu. Biraz tereyağı satın almış, kapıyı kapatmış, kıza vurup yere düşürmüş, yatak odasına sürüklemiş ve tasallut etmişti. Kız evine kaçmış ve annesine durumu anlatmış, o da polise gitmişti. Segur hem o dönemde hem de hatıralarında dostunu savunmuştur. Küçük kızın tamir edilecek çarşafları olup olmadığını sormak için Jones'un yanına gittiğini söylemiştir. Jones olumsuz cevap vermişti. Segur'un aktardığı Jones'un ifadesine göre "Ardından kız bazı ahlaksızca hareketlere girişmiş. Ona böyle günahkâr bir mesleğe girmemesini tavsiye etmiş, biraz para vermiş ve göndermiş." Kız evin kapısından çıkar çıkmaz elbiselerini parçalamış ve "bana saldırdı!" diyerek kendisini her nasılsa orada bekleyen annesinin kollarına atmıştı.

İki hafta sonra Jones, Potemkin'e yazarak kızın annesinin, Amerikalı adama zarar verecek bir hikâye anlatması için madalyalı bir beyden para

aldığını itiraf ettiğini bildirdi. Kızının on değil on iki yaşında olduğunu, amirali ziyaret etmeden önce Jones'un uşağı tarafından baştan çıkarıldığını da kabul etmişti. Dahası, Jones, kızın sözümona tecavüzün hemen ardından evdeki annesine koşmak yerine yağ satmaya devam ettiğini de söyledi. "Bana yöneltilen suçlama aşağılık bir düzenbazlıktır" demekteydi. "Kocasını terk etmiş, kızını ondan gizli kaçırmış, kötü şöhretli bir evde yaşayan ve ahlaksızca, zevk düşkünü hayat süren rezil bir kadının, Amerika, Fransa ve bu devletin nişanlarına layık görülmüş bir subayı hiçbir kanıt olmadan şerefini lekeleyebilecek denli Rusya'da itibar gördüğü mü söylenecektir? Kadınları ve sadece bu cinsten elde edilecek zevkleri sevdiğimi itiraf ederim ancak bunları zor yoluyla elde etmek benim için korkunç bir şeydir. Rızalarını almadan tutkularımı tatmin etmeyi aklımın köşesine bile getiremem ve asker ve dürüst bir insan olarak size söz veririm ki bu kız başkasının elinden geçmemişse, halen bakiredir."

Buna karşılık üçüncü bir açıklama şekli daha vardı. Segur'la konuşmadan veya Potemkin'e yazmadan önce Jones polis müdürüne ifade vermişti: "Bana yöneltilen suçlamalar asılsızdır. Evime birkaç defa gelmiş ve *badine** yaptığım oynak bir kızın annesi tarafından uydurulmuştur. Ona her zaman para verirdim fakat bekâretini kesinlikle almadım. Ekselanslarının söylediğinden birkaç yaş daha büyük olduğunu düşünmüştüm. Evime geldiği her defasında bir erkeğin isteyebileceği şeyleri gönlüyle kendisi teslim etmiştir. Son defa da diğerleri gibi oldu ve hiçbir şekilde tasallut edilmeden memnun ve mesut ayrıldı. Kızlığının bozulup bozulmadığı kontrol edilirse bunun benim eserim olmadığını beyan ederim ve bunun sahteliğini kolaylıkla ispat ederim." Yazıya kızın üstünde kan, yaralanma, yırtık elbise veya gözyaşı dökmeden sessizce evden çıktığını yeminle beyan eden üç kişinin yazılı şahitliği ekliydi.

Suç işlenmemiş bile olsa yalnız, huzursuz, orta yaşlı bir adamla yaşı küçük bir kız arasındaki bu görüşmelerin izahı her hâlükârda kolay değildi. Aralarında tam ne geçtiğini kimse bilmediği halde St. Petersburg

---

* Jones bu mektubu Fransızca ve İngilizcenin bir karışımı olarak yazmış olup, Fransızca sözcük "badiner"i kendisi kullanmıştır. Bu "kendisiyle oyun oynanan", "şakalaşılan", "dalga geçilen", "oyuncak gibi görülen", veya "hafife alınan" anlamına gelmektedir. Bugünün konuşma dilinde "biriyle boş zaman geçirmek" anlamındadır. Bu ilişkinin ne kadar yakın olduğu artık asla bilinemeyecektir. Jones bir şeylerin geçtiğini inkâr etmemekte, ancak on-on iki yaşlarındaki bir kızla cinsel ilişkisi olmadığında ısrar etmektedir.

cemiyeti Jones'u dışladı. Segur onun aldatıldığına ve olayın arkasında da Nassau-Siegen prensinin olduğuna inanmıştır. Elçi, "Paul Jones benden daha fazla kabahatli değil. Onun seviyesinde bir adam, kadın pazarladığını kocasının tasdik ettiği bir kadının ve hanlardan çıkmayan kızının ithamlarıyla asla bu şekilde küçük düşürülmemiştir" beyanında bulundu. Jones'a karşı suç isnadından vazgeçildi ancak Baltık filosunun komutanlığı teklifi de bu arada gündemden düştü. (Bu komutanlık Nassau-Siegen'e gitmiş ve o da İsveç'e karşı hemen bir deniz muharebesi kaybetmiştir.) Katerina görevden hemen çıkarmak yerine Jones'a iki yıl izin verdi. 26 Haziran'da bir törende öpmesi için elini vererek veda etti ve başıyla soğuk bir "*bon voyage* [iyi yolculuklar]" diledi.

Jones'un kalan ömrü kısa sürdü ve çöküntü içinde geçti. Filo bir tarafa tek bir geminin bile komutasını alamadı. Kırklı yaşlarının başındayken Fransız Devrimi'nin ilk yıllarını yaşadığı Paris'te yalnız başınaydı. Ne Amerikan elçisi Gouverneur Morris ne de Lafayette onu görmek için zaman ayırdılar. Kırk beşinci yaş gününden iki hafta sonra, 18 Temmuz 1792'de böbrek yetmezliği ve zatürreden hayatını kaybetti. Ölümünden sonra Gouverneur Morris cenaze töreni düzenlenmesi veya fakirler mezarlığına gömülmemesi için devlet kaynağı tahsis etmeyi reddetti. Mütevazı masraflarını onu kahraman olarak hatırlayan Fransız Milli Meclisi karşıladı.

Aradan bir yüzyıl geçti. Fransa'daki Amerikan büyükelçisi Horace Porter 1899'da kendi parasıyla Jones'un mezarını araştırdı. Cenaze Paris dışındaki adı bilinmeyen bir mezarlıkta kurşun bir tabut içinde, bir kaldırımın altında bulundu. Theodore Roosevelt başkanlığı sırasında tutkuyla büyük bir Amerikan deniz kuvvetleri kurarken Cherbourg'a dört zırhlı kruvazör gönderip cenazesini Atlantik üzerinden ikinci vatanına geri götürdü. Ölümünden 121 yıl sonra, 1913 yılında John Paul Jones, ABD donanmasının babası ilan edildi; tabutu ABD Deniz Kuvvetleri Akademisi şapelindeki yeraltı mezarına mermer bir lahit içinde konuldu. O zamandan beri tam kendi ifadesi olmasa bile her deniz harp okulu öğrencisine Jones'un sözleri öğretilir: "Çarpışmaya daha başlamadım."

Rus ordusu 1791 yazı geldiğinde Türkleri barış masasına oturmaya zorlamıştı. Moldova'daki Yaş şehrinde Aralık 1791'de akdedilen antlaş-

maya göre, Katerina en büyük hedeflerini elde edememekteydi: Türkler İstanbul'u ellerinde tutmakta ve hilal Ayasofya'nın kubbesinde kalmaktaydı; Grandük Konstantin için bir Yunan imparatorluğu kurulamamıştı. Katerina yine de hayli kazançlıydı. Türkler resmi olarak Kırım'ı, Özi'yle birlikte Dinyeper ağzını ve Bug ile Dinyester nehirleri arasındaki bölgeyi terk ediyor, böylece Dinyester Rusya'nın batı sınırı haline geliyordu. Resmi anlaşma yoluyla Sivastopol'de deniz üssü edinilmesi ve Türklerin burada bir Rus filosu bulundurulmasını kabulü Rusya'ya Karadeniz'de daimi bir deniz kuvvetleri mevcudiyeti sağlıyordu. Bilahare Odesa'da ticari bir limanın geliştirilmesi büyük miktarlarda Rus hububatının ihracatı için bir çıkış noktası temin etti.

İkinci Türk savaşı Potemkin'in savaşıydı; stratejisi, komutası ve lojistiğinin sorumluluğunu o taşımış, Katerina da arkasında durmuştu. Potemkin'in iyimserlik ve kötümserlik arasında değişen ruh hallerini, kuşkularını, korkularını ve zaman zaman düştüğü çaresizlikleri aşmış, daha istikrarlı bir tutum sergilemişti. Biri olmadan diğeri zafere ulaşamazdı. Askeri harekâtlar sona erdiğinde Potemkin Yaş'taki müzakereleri başkalarına bıraktı ve Katerina'nın fetih sahiplerine yaraşır bir karşılama töreni hazırladığı St. Petersburg'a hareket etti. Öte yandan Potemkin kuzeye seyahat ederken bile endişe içindeydi. Katerina on yedi yıldan beri ilk defa şiddetle karşı çıktığı yeni bir gözde edinmişti. Bu yakışıklı genç adamın ismi Platon Zubov'du. Eğitimsizdi, kibirliydi, sadece kendisi için değil babası ve üç erkek kardeşi için de servet, mülk, nişan ve unvan açlığı içindeydi; kısa zamanda tümü kont unvanı edindiler. Sarayın ve devletin en önde gelen insanları sabah merasimlerinde karşılarında el pençe divan durmaya başlamıştı. Kabul odasının kapıları açıldığında Zubov aynasının karşısında uzun bir divana uzanmış yatarken karşılarında beliriyor, saçlarını yaptırıyor ve pudralatıyordu. Değerli taşlarla işlenmiş ipekten renkli bir kuyruklu ceket, beyaz atlastan pantolon, bileklerine kadar çıkan yeşil botlar giydiğini görmek mümkündü. Karşısında kımıldamadan ve ses çıkarmadan ayakta duran generalleri, saraylıları, yabancıları ve dilekçe sahiplerini görmezden geliyor, sadece evcil maymunu ile ilgileniyordu. Maymun efendisinin bir işaretini alınca mobilyaların üstüne sıçrıyor, avizelerden sarkıyor ve sonra da bir ziyaretçinin omzuna atlayıp peruğunu kaldırıyor veya saçlarını dağıtıyordu. Zubov güldüğünde de herkes gülüyordu.

Potemkin, imparatoriçenin itimadını korumak için artık Zubov'la yarışacağını biliyordu. O ana dek üstünlüğü elde tutmuştu; Katerina her konuda ona danışmış, Lehistan'la savaş çıktığı takdirde Rus ordusunun komutanlığını onun üstleneceğini söylemişti. Böyle de olsa rahat değildi. Rusçada "zub" kelimesi "diş" manasına gelir. Arabası kuzeydeki başkente doğru yol alırken, Potemkin kendi kendine "bu dişi çekip atmam lazım" deyip durdu.

St. Petersburg'a 28 Şubat 1791'de vardığında, Potemkin karakterinin değişmediğini kısa zamanda açığa vurdu. Kiril Razumovski şerefine bir balo vereceğini söylemek için ziyaretine geldiğinde misafirini altına hiçbir şey giymediği yıpranmış bir sabahlıkla karşıladı. Razumovski birkaç gün sonra prensi başkalarının yanında kabul ettiğinde aynı şakacılıkla üstüne bir sabahlık ve başına da gece takkesi giyerek mukabele etti. Potemkin bir kahkaha attı ve ev sahibini kucakladı.

Hem Katerina'yı korumak için hem de kendine ait sebeplerle çözümlenmesi gerektiğine inandığı Zubov meselesine dikkatini çevirdi. Yermolov'a yaptığı gibi siyasi gücünü bu defa işe koşamayacağını anladı; bu genç adam yerinden edilecekse, çok incelikle hareket edilmeliydi. En iyi yaklaşımın eski romantik devirlerinin havasını tekrar canlandırmak olacağı sonucuna vardı ve şaşırtıcı şekilde kısmen başarı da sağladı. Grimm'e 21 Mayıs tarihli mektubunda Katerina yıllar önce hissettiği tutkuyla Potemkin'den bahsetmektedir:

> İnsan Prens-Mareşal Potemkin'e baktığında zaferlerinin ve başarılarının onu güzelleştirdiğini söylemek zorunda kalıyor. Ordudan gün ışığı gibi yakışıklı, çayırkuşu gibi neşeli, yıldız gibi parlak, her zamankinden daha hazırcevap döndü. Artık tırnaklarını yemiyor, her gün ziyafetler veriyor, herkesi büyüleyen bir ev sahibi kibarlığı ve zarafetiyle hareket ediyor.

Bununla beraber Potemkin'in başarısı tam sonuç getirmedi. Katerina'nın Zubov'la ilişkisini sürdürmek istediği açıktı. İki erkek arasındaki rekabet bir açmaza girdi: Potemkin aşikâr şekilde Zubov'u hakir gördüğünü belli ediyor, o da karşılığında gülümsüyor ve zamanını kolluyordu. Bu sırada Potemkin'in faturalarının ödenme zamanı geldiğinde Katerina gereken parayı ödedi ve hazineye, onun masraflarının kendi masrafları gibi ödenmesi gerektiği talimatı verdi.

Potemkin resepsiyonlar, yemekler ve balolar düzenleyerek ve davetlere giderek oyalanmaya çalıştı. 28 Nisan 1791'de Potemkin'in Tauride Sarayı'nda Rusya'da o ana dek hiç görülmemiş bir akşam yaşandı. Üç bin misafir davet edilmişti; imparatoriçe geldiğinde tüm misafirler yerlerinde oturmaktaydı. Prens, som altın düğmeli, her bir düğmenin üstüne iri tek taş pırlantalar yerleştirilmiş al bir frakla kapıdaydı. İmparatoriçe yerine oturunca Katerina'nın iki torunu Aleksandr ve Konstantin dahil yirmi dört çift kadril dansı için öne çıktılar. Daha sonra ev sahibi, misafirlerine sarayın odalarını gezdirdi. Bunlardan birinde şairler şiirlerini okuyorlar; bir diğerinde koro şarkılar söylüyor, bir başkasında ise Fransızca bir tiyatro oynanıyordu.

Balo ile mükellef ziyafetin ardından gecenin bitiminde Katerina ile Potemkin beraberce kış bahçesine çekilip çeşmeler ve mermer heykeller arasında yürüdüler. Sohbetleri sırasında Potemkin Zubov'a değindiğinde Katerina cevap vermedi. Partilerde genellikle kaldığından daha fazla zaman geçirip sabah saat iki civarında ayrıldı. Potemkin'in eşliğinde gittiği kapıda durarak ona teşekkür etti ve vedalaştılar. Potemkin çok duygulanarak kendisini ayaklarına attı; başını kaldırıp baktığında her ikisi de gözyaşları içindeydi. Katerina gittikten sonra Potemkin birkaç dakika sessizce yerinde kaldı ve sonra da yalnız başına dairesine gitti.

Potemkin 24 Temmuz 1791 sabahı saat beşte Çarskoe Selo'dan son defa ayrıldı. Yorgunluğunu atamamıştı ve güneye yolculuğu sırasında daha da halsiz düştü. Zubov'dan ötürü çok mutsuzluk duyuyor ve Katerina sanki onu ne kadar yaraladığını anlamazmış gibi mektuplarını genç âşığının bahsiyle dolduruyordu. "Çocuk sana selamlarını gönderiyor... Çocuk senin, etrafındaki herkesten daha zeki ... çok daha fazla eğlenceli ve hoş olduğunu düşünüyor." "Çocuk", Katerina ve Potemkin'in ölümlerinden yıllar sonra rakibi hakkındaki gerçek duygularını açığa vurmuştur: "Onu yolumun üstünden kaldıramıyordum. İmparatoriçe onun istek ve arzularını gönülsüzce de olsa hep karşıladığı ve sanki sert bir koca gibi ondan korkup durduğu için onu yolumdan kaldırmam şarttı. Sevdiği yalnız bendim fakat her zaman izlemem gereken örnek olarak onu gösteriyordu. Şimdi sahip olduğumun iki misli servet edinemememin suçlusu odur."

Hüzne gömülen Potemkin seyahatine yavaş yol alarak başladı – arabanın sıçramaları acı veriyordu. Sonra birdenbire hızlanmalarını istedi.

Tozlu yollardan, şehir ve kasabalardan son sürat geçerek Neva'dan ayrılmasından sekiz gün sonra Yaş'a ulaştı. Seyahat kalan gücünü de tüketmişti; Yaş'tan Katerina'ya yazdığı mektubunda ölümün dokunuşunu hissettiğini söyledi. Hastalığı Kırım'da 1783'te yakalandığı sıtmanın belirtilerini gösteriyordu. Yolculuk sırasında beraberindeki üç doktorun tavsiye ettiği kinin ve ilaçları almayı reddetmişti; Katerina gibi o da hastalıkların en iyi tedavisinin vücudu kendi haline bırakmak olduğuna inanıyordu. Doktorların önerdiği gibi diyet yapmak yerine aşırı yemiş ve içmişti. Ağrılarını dindirmek için başını ıslak havlulara sardırıyordu. Yaş'a ulaştıklarında yanındakiler makul davranmaya ve tedaviyi kabule razı edebileceğini umarak yeğeni Saşenka Branitski'yi çağırdılar. O da hemen Lehistan'dan geldi. Eylül ortasında ateşli bir nöbet geçirdi ve on iki saat kendisine hâkim olamadan titredi. Katerina'ya yazarak, "Bana lütfen ipekli bir Çin sabahlığı gönder. Çok ihtiyacım var" dedi. Viyana'daki Rus büyükelçisi Andrey Razumovski yazarak, onu rahatlatmak için "Almanya'nın birinci piyanistini ve en iyi bestecilerinden birini" göndermeyi önerdi. Teklif iletildi, besteci kabul etti ancak Potemkin'in cevap verecek zamanı kalmadığından Wolfgang Amadeus Mozart yola çıkamadı.

Yaş'ın nemli havasından bunalan Potemkin kır havası almak için iki kez şehirden ayrıldı ancak dayanamayıp yoldan geri döndü. Katerina St. Petersburg'da ondan haber ve mektup bekliyor ve Kontes Branitski'den ona her gün yazmasını istiyordu. Potemkin'in uğruna doktorlar ve ilaçlara ilişkin fikrini de değiştirdi. "Doktorların kanaatince iyiliğine olacak şeyleri al ve aldıktan sonra da rica ederim ilaçları boşa çıkartacak yiyecek ve içkilerden uzak dur." Saşenka ve doktorlar onun desteğiyle en sonunda hasta adamı ilaç içmeye ikna edebildiler. Birkaç gün sonra daha iyi görünmekteydi. Fakat bir süre sonra titreme ve uykusuzluk geri döndü. "Yandığını" söyleyerek daha çok ıslak havlu getirtti, soğuk içecekler içti ve başından aşağı şişeler dolusu kolonya döktürdü. Bütün pencereleri de açtırdıktan sonra serinleyemeyince bahçeye taşınmasını istedi. Her gün defalarca imparatoriçeden haber gelip gelmediğini soruyordu; yeni bir mektup geldiğinde gözyaşı dökerek okuyor, sonra tekrar okuyor ve üst üste öpüyordu. Resmi evrak getirildiğinde ve içeriği okunduğunda altına imza atacak dermanı bulamıyordu. Ölmekte olduğu açıktı; Potemkin de bunun farkına vardı. Kinin almayı reddetti. "Ben artık iyi olmam. Hastalığım çok uzun sürdü... Tanrı'nın dediği olur. Ruhum için

dua ediniz ve gittiğimde beni unutmayınız. Kimsenin fenalığını istemedim. Her zaman insanların mutluluğunu arzu ettim. Ben kötü biri değilim ve söylendiği gibi anamız İmparatoriçe Katerina'nın şeytani deha çocuğu da değilim." Son duasının yapılmasını istedi ve bu yerine getirilince rahatladı. Moskova'dan bir ulak Katerina'nın mektubunu, istettiği bir kürk palto ile ipekli sabahlığı getirince gözyaşı döktü. Saşenka'ya, "Bana dürüstçe söyle, iyileşeceğimi düşünüyor musun" diye sordu. O da iyileşeceği konusunda ona güvence verdi. Ellerini tutan Potemkin okşadı ve "Güzel eller" dedi. "Beni hep rahatlatmışlardır."

Henüz eli iki yaşındaki tutkulu ve ihtiraslı adam yavaş yavaş sakinleşti; etrafındakiler huzur içinde can vermesini izlediler. Vermiş olabileceği üzüntülerden ötürü herkesten teker teker özür diledi. İmparatoriçeye kendisi için yaptığı her şeyden ötürü en naçizane teşekkürlerini iletmeleri sözünü aldı. Ondan yeni bir mesaj geldiğinde ağladı. Kinin içmeye teşebbüs ettiyse de içi almadı. Kendinden geçiyordu. Geçirdiği zamanın ancak yarısında bilinci yerindeydi; boğulduğunu hissediyordu. Katerina'ya yazdığı mektupta, "Matuşka, ne kadar hastayım!" dedi. Yaş'tan Nikolaev'e taşınmasını istedi; buranın serin havasının iyi geleceğini düşünüyordu. Yola çıktığı gün, Katerina'ya bir mesaj yazdırdı: "En Lütufkâr Majesteleri. Acılarıma tahammül edecek gücüm artık kalmadı. Tek kurtuluşum bu şehirden ayrılmak ve bu yüzden Nikolaev'e götürülmemi istedim. Başıma ne geleceğini bilmiyorum."

4 Ekim sabahı arabasına taşındı. Birkaç kilometre gittikten sonra nefes alamadığını söyledi. Araba durduruldu. Oradaki bir eve taşındığında uykuya daldı. Üç saat istirahatin ardından kalkıp gece yarısına kadar neşeyle konuştu. Tekrar uyumaya çalıştığında başaramadı. Gün ağardığında seyahate tekrar başlamalarını istedi. Konvoy birkaç kilometre ancak ilerlemişti ki mola vermelerini emretti. "Bu kadarı yeter" dedi. "Yola devam etmenin manası yok. Beni arabadan çıkarın ve bir yere koyun. Açıkta ölmek istiyorum." Çayırın üstüne bir İran halısı serildi. Potemkin halıya yatırıldı ve üstüne Katerina'nın gönderdiği ipekli sabahlık örtüldü. Herkes Ortodoks âdetlerine göre gözlerini kapatmak için bir altın para aradı ancak bulunamadı. Muhafızlık eden bir Kazak beş kopeklik bir demir para teklif etti ve gözleri bununla kapatıldı. 5 Ekim 1791 Pazar günü, öğlen vakti can verdi. İmparatoriçeye hemen bir mesaj gönderildi: "Prens hazretleri artık fani dünyada değiller."

Haberi taşıyan ulak 12 Ekim günü akşam beş civarında St. Petersburg'daki Kışlık Saray'a ulaştı. Katerina olduğu yere çöktü. "Dünyada artık güvenebileceğim kimse kalmadı" diyerek feryat etti. "Potemkin'in yerini kim alabilir? Artık her şey farklı olacak. O gerçek bir asildi." Aradan günler geçti ve kâtibinin haber verebildiği tek bir şey vardı: "Gözyaşı ve keder ... gözyaşı ... daha fazla gözyaşı."

69. Bölüm

Sanat, Mimari ve Bronz Atlı

Katerina tahta çıkmasının üstünden bir yıl geçmeden St. Petersburg'daki Ermitaj Müzesi'nin günümüzde barındırdığı muhteşem sanat koleksiyonunun temelini atmıştır. II. Friedrich'e eskiden beri resim temin eden bir Leh sanat tacirinin topladığı 225 tablodan oluşan koleksiyonu için ödeme alamadığını 1763'te öğrenmişti. Tacir, kralın Potsdam'daki sarayı Sans Souci için tablo satın alıp koleksiyonu bir araya getirmiş ancak Friedrich bu masrafın altına giremeyeceğine karar vermişti. Kralın Yedi Yıl Savaşı'nın masrafları yüzünden şahsi ve milli mali durumu çok bozulmuştu. Ordusunun maaşlarının ödenmesi ve harap olmuş ülkesinin imarına başlanması, sarayının duvarlarına tablo alınmasından daha öncelikli ihtiyaç konularıydı. Bunun neticesinde sanat taciri borca batmıştı ve acilen bir müşteri aramaktaydı. Katerina talip olduğunu bildirdi ve çok da sıkı bir pazarlık yapmadan tüm koleksiyonu satın aldı.

Katerina'nın ilk başta Friedrich için düşünülmüş bir koleksiyonu satın almasında aslında bir nispet havası da sezilebilirdi. Rusya, Yelizaveta tahttayken Prusya ile savaş halindeydi; daha sonra III. Petro teyzesinin yerine geçmiş, taraf değiştirmiş ve Friedrich'in müttefiki olmuştu. Şimdi Friedrich'in resimlerini elinden almasıyla belki de hesabı eşitlemekte, ona bir ders vermekteydi. Koleksiyondaki tüm eserler şaheser değilse de aralarında üç Rembrandt, bir Franz Hals ve bir Rubens vardı.

Resimler St. Petersburg'a ulaştığında Katerina çok memnun kaldı ve Avrupa'daki elçilerine ve temsilcilerine haber gönderip satışa çıkabilecek başka koleksiyonları tespit etmeleri için gözlerini açık tutmalarını istedi. Talih eseri Paris'teki Rus elçisi, Voltaire ve Diderot'nun dostu ve Madam Geoffrin'in fikir ve sanat salonunun müdavimlerinden rafine bir Aydınlanma devri şahsiyeti olan Prens Dimitri Golitsin'di. 1765 yılında Diderot'nun kütüphanesini Katerina'nın satın almasına aracılık etmiş olan Golitsin, Paris'te kaldığı sürece ona resim almayı sürdürdü.

Fransa'dan ayrılıp Lahey'e elçi olarak geçtiğinde, Katerina için iz sürmeyi ve resim seçip satın alma işini Diderot üstlendi. Dünyanın en muteber ve bilgili sanat eleştirmeni şimdi dünyanın en zengin ve güçlü kadını için aracılık yapıyordu.

Birkaç yıl sonra, 1769'da, Lehistan Kralı ve Saksonya Elektörü II. Augustus'un dışişleri bakanı müteveffa Kont Heinrich von Brühl'ün ünlü Dresden koleksiyonu piyasaya çıktığında Katerina en büyük alımını yaptı. Dört başka Rembrandt, bir Caravaggio ve Rubens'in beş eserini içeren bu koleksiyonu satın almak için 180.000 ruble* ödedi. Resimler Baltık üzerinden deniz yoluyla getirildi. Buradan Neva Nehri'ne giren gemiler Kışlık Saray kapılarından on beş metre uzaktaki rıhtıma bağlanabiliyordu. Takip eden çeyrek yüzyıl boyunca hep tanıdık bir manzara rıhtımda görüldü: Fransa, Hollanda ve İngiltere'den gelerek rıhtıma yanaşan gemilerden sandıklar ve kutularla karaya çıkartılan Rembrandt, Rubens, Caravaggio, Franz Hals ve Van Dyck tabloları. Katerina sarayda başlarında durarak sandıkları açtırır, ilk önce kendisi görüp değerlendirirdi. Paketler çözülüp tablolar açığa çıkartılır ve duvara dayanırken, karşılarına geçer, bir ileri bir geri giderek inceler ve konularını anlamaya çalışırdı. Koleksiyonunun ilk yıllarında Katerina satın aldığı resimleri görsel güzellikleri ve sanatsal tekniklerinden çok fikir ve konularına göre değerlendirir, satın almakla edindiği itibar ve ilgiye önem verirdi.

İmparatoriçe 25 Mart 1771'de Pierre Crozat'nın ölümünden beri birçok el değiştirmiş ünlü koleksiyonunu satın alarak Avrupa'yı tekrar şaşırttı. Koleksiyona Rembrandt'ın sekiz, Veronese'nin dört, Rubens'in bir düzine, Van Dyck'ın yedi; Rafaello, Tiziano ve Tintoretto'nun birkaç eseri dahildi. Tek bir istisna dışında tüm koleksiyonu getirtebilmişti: Van Dyck'ın Oliver Cromwell tarafından başı kestirilmiş İngiltere Kralı I. Charles'ın portresi. XV. Louis'nin metresi Madam du Barry, Stuart kanı taşıdığına inandığından bu resmi satın almıştı. Diderot koleksiyonu değerinin yarı fiyatına satın almayı başardığını bildirdiğinde Katerina memnun kaldı. Aynı yıl dört ay sonra Katerina, Dük de Choiseul'un 150 resimlik koleksiyonunu satın aldı. Alımı düzenleyen Diderot yine piyasa fiyatının yarısından daha az bir miktar ödediğini tahmin etmekteydi.

---

* 2019 itibariyle yaklaşık 9 milyon dolar-ed.n.

Diderot ve Grimm 1773'te beraber St. Petersburg'a gittiler. Fransa'ya geri döndüklerinde Grimm, Katerina'nın Paris temsilciliğini Diderot'dan devraldı. Katerina kendisini Grimm'in yanında daha rahat hissetmişti; Diderot ise Voltaire gibi dikkatli muamele edilmesi gereken büyük bir adamdı; Grimm, bin beş yüzden fazla informel mektuplaşma yaptığı akıllı, cana yakın bir insandı. Katerina'nın namına her yere el atan Grimm örneğin heykeltıraş Houdon'un, aslına olağanüstü benzeyen oturmuş Voltaire heykelinin bir kopyasını temin etmiştir. Heykelin orijinali günümüzde Comedie Française binasındadır; Katerina'nın kopyası ise Ermitaj Müzesi'ndedir.

İmparatoriçe 1778'de Londra'daki elçisinden Sir Robert Walpole'un müsrif torunu ve mirasçısı George Walpole'un ailesine ait resim koleksiyonunu satmayı düşündüğü haberini aldı. I. George ve II. George dönemlerinde yirmi yıldan fazla başbakanlık yapmış olan Whig partili Robert Walpole hayatı boyunca resim toplamıştı. Ölümünden sonra otuz üç yıldan beri resimler ailenin Norfolk'daki Houghton Hall malikânesinde asılı durmaktaydı. Walpole'un torunu borçlarını ödemek ve tazı yetiştirme merakına para bulmak için İngiltere'nin en güzel ve ünlü, dünyanın en değerli koleksiyonunu bütün halinde satmaya karar vermişti. Rembrandt'ın *İbrahim'in İsak'ı Kurban Edişi*, Van Dyck'ın on beş eseri ve Rubens'in on üç eseri dahil koleksiyonda iki yüz kadar tablo vardı. Katerina bütün resimleri istedi. İki ay süren müzakerelerden sonra koleksiyonu otuz altı bin pounda* satın aldı.

Bunun sonucunda İngiltere'de genel bir öfke rüzgârı esti. Yabancı bir imparatoriçenin İngiltere'nin milli bir hazinesini satın alması ve ülke dışına götürmesine izin verilmiş olması tahammül edilemez bir olaydı. Ülkeden çıkarılan sadece bir resim koleksiyonu değildi; İngiliz tarihinin ve kültürünün bir bölümü de gemilere yüklenmiş, başka bir yere yollanmaktaydı. Torunun amcası olan yazar ve güzel sanatlar uzmanı Horace Walpole her zaman koleksiyona göz dikmiş ve bir gün eline geçmesini beklemişti. Yaşanan olayı "bir hırsızlık" olarak adlandırdı. Kendisi resimlere sahip olamıyorsa, "İlk isyanda ahşap bir sarayda yanacakları Rusya yerine İngiliz tacına satılmalarını tercih ederim" dedi. Resimleri geri almak için başlatılan bağış kampanyası fazla ileri gidemedi. Kate-

* Enflasyon hesaplaması yöntemiyle 2018 itibariyle yaklaşık 5,3 milyon pound-ed.n.

rina hiç istifini bozmadı. Grimm'e mektubunda, şöyle demiştir: "Naçiz hizmetkârınız pençelerini geçirmiş olup, kedinin yakaladığı fareyi elinden kaçırmayacağı gibi Walpole resimleri eninde sonunda bizim olacaktır."

Walpole pazarlığı Katerina'nın Avrupa'nın en önde gelen sanat koleksiyoncusu ve satacak büyük koleksiyonları olan mal sahiplerinin birinci sırada alıcısı olarak şöhretini pekiştirdi. Daha seçici davranarak alımlarını sürdürdü. Grimm 1779'da Fransız Kont de Baudouin'in dokuz Rembrandt, iki Rubens ve dört Van Dyck içeren koleksiyonunu tavsiye ettiğinde fiyattan yakınarak geri durdu. Grimm, "Kont de Baudouin, şartları, zamanlamayı ve diğer hususları Majestelerinin kararına bırakmaktadır" haberini iletti. Katerina, "bu denli cömert bir teklifi reddetmek gerçekten de nezaketsizlik olacaktır" itirafında bulunsa da 1784'e kadar tutumunu değiştirmedi. Grimm'e mektubunda, "Dünya tuhaf bir yer ve mutlu insanların sayısı da çok az" diyordu. "Kont de Baudouin'in koleksiyonunu satana kadar mutlu olmayacağını ve benim de kaderimin onu mutlu kılmak olduğunu anlıyorum" dedi. Grimm'e elli bin ruble* gönderdi. Resimler gelip sandıklarından çıkarıldığında, Grimm'e yazarak, "Fevkalade memnunuz" dedi.

Birçok zengin Avrupalı zevk sahibi olarak tanınmak ister ve sanat piyasasında keskin bir rekabet hüküm sürerdi. Aralarında en başta Katerina gelirdi; temsilcilerine güvenen, en iyisini isteyen ve bedelini ödeyebilecek insanların özgüvenini sergileyen muazzam zengin bir koleksiyonerdi. Egosunun ve prestij tutkusunun bunda rol oynadığını daha sonraları itiraf etmişti; sahip olmayı, biriktirmeyi çok seviyordu. Şakayla karışık, "Benimkisi sanat aşkı değil, gözü doymazlık" demiştir. "Ben açgözlü bir insanım." Temsilcileri güzellik ve değer sahibi her şeyi satın almayı sürdürdüler. Saltanatı sırasında Katerina'nın koleksiyonu dört bin resme yükseldi. Avrupa tarihinin en büyük koleksiyoneri ve sanat hamisi haline geldi.

Katerina'nın inşaatçılığı koleksiyonerliğinden daha da önemli bir yönüydü. Resim koleksiyonunun yanı sıra, mimari eserleriyle de St. Petersburg'da zamanın silemeyeceği bir kültür izi bırakmaya azimliydi.

---

* 2019 itibariyle yaklaşık 2,5 milyon dolar-ed.n.

Hükümdarlığında, Rusya'nın katılmasını istediği dünyanın örnekleri ve hatıraları olarak, deha sahibi mimarlara zarif kamu binaları, saraylar, köşkler ve diğer yapıları ısmarladı. Yelizaveta da inşaatlarla uğraşmıştı. Fakat onun döneminin Rastrelli tarafından dışa vurulan barok canlılığının yerini şimdi daha olgun, saf, neoklasik bir üslup almaktaydı. Katerina'nın binalarının amacı onun şahsi karakteri ve zevkini biçim ve taş üzerinde temsil etmekti. Sadeliği zarafetle birleştirmeyi tercih ediyor, Rastrelli'nin tuğla ve boyalı alçı işlerinden ziyade granit ve mermerden inşa edilmiş geometrik dış cepheleri ve azametli sütunları kullanıyordu.

Rastrelli'nin şaheseri barok Kışlık Saray'ın inşaatı sekiz yıl sürmüş ve Yelizaveta'nın öldüğü 1761 yılında bitirilmişti. Elma yeşili ve beyaz boyalı 140 metreye varan dış cephesiyle, 1.050 odalı ve 117 merdivenli muazzam bir yapıydı. Katerina tahta çıkmasından altı ay sonra bu sarayı ölçüleri itibariyle ezici buldu ve cafcaflı dekorundan boğulduğunu hissetti. Akıl ve düzen ilkelerine duyduğu bağlılıkla sarayın altın sarısı ve mavi renkli atmosferinin şatafatını benimseyemedi ve bir kaçış yeri arayışına girdi. Gösteriş ve kalabalıklardan kaçındığı gibi aşırı mimari süslemelerden de hoşlanmıyordu; birkaç yakın dostuyla beraber olabileceği, küçük dairelerde düzenlenen gayriresmi toplantılardan zevk alıyordu. Ayrıca aşağıdaki rıhtıma sürekli ulaşan resimlerini asabileceği bir galeri vazifesi görebilecek geniş ve bol ışıklı salonlar istiyordu. Böyle bir kaçış mekânı yaratabilmek için Yelizaveta'nın son yıllarındaki gözdesi İvan Şuvalov'un Rusya'ya getirdiği bir Fransız mimara başvurdu. Şuvalov kalıcı bir sanat akademisi kurulmasına izin vermesi için imparatoriçeyi razı etmiş ve sonra da Fransız mimarı Michel Vallin de la Mothe'u St. Petersburg'a gelmesi ve bu akademiyi barındıracak bir galeri inşa etmesi için çağırtmıştı. O tarihte grandüşes olan Katerina 1759 yılında tamamlanan bu binadan hoşlandı ve tahta çıktığında kendisi için de ona bir bina ısmarladı.

Mothe 1765'te Katerina için özel bir mekân ve yeni resimlerini asabileceği bir sanat galerisi tasarladı. Ermitaj adını verdiği bu yer sonraları Küçük Ermitaj adıyla tanındı. Mothe üç katlı bu binayı Rastrelli'nin devasa Kışlık Saray'ına müştemilat olarak bağlantılandırdı. Muhtemelen çok daha küçük boyutundan ötürü binanın neoklasik dış cephesi, bir şekilde yanındaki büyük ve süslemeli Kışlık Saray'la uyum içindeydi. Saltanatı boyunca Katerina bu küçük binayı okuduğu, çalıştığı ve görüş-

melerde bulunduğu bir Avrupa tarzı şehir evi olarak kullandı. Diderot ile St. Petersburg'u ziyaretinde, Grimm ile iki ziyareti sırasında burada bir araya geldi ve İngiliz elçi James Harris ve birçoklarıyla görüşmelerini bu binada yaptı. Kendi başına veya arkadaşlarıyla çevrili olarak galerisinde dolaşır, son aldığı hazineleri hakkında fikir yürütürdü.

Grimm'e 1779 tarihli mektubunda, "İnşaat çılgınlığımızın her zamankinden daha şiddetli olduğunu bilmelisiniz" demiştir. "Bu şeytani bir şey. Paranızı tüketiyor ve inşa ettikçe daha da fazla inşa etmek istiyorsunuz. İçki iptilası gibi bir hastalık." Buna karşılık, inşaatlarını çoğunlukla başkaları için yaptırmıştır. Antonio Rinaldi'ye 1766'da Gregori Orlov için St. Petersburg'un elli kilometre dışındaki Gatçina'da bir kır sarayı yaptırması görevini vermişti. Orlov'un, Jean-Jacques Rousseau'yu davet ettiği yer Gatçina'ydı. Orlov yerine bahtsız Vasilçikov'un alındığını öğrenip öfke içinde güneyden geldiğinde Katerina tarafından bir aylık "karantinaya" konulduğu yer yine Gatçina'ydı. Rinaldi'ye 1768 yılında Orlov için St. Petersburg'da Neva Nehri karşısında bahçeli Mermer Saray'ın inşası görevini verdi. Rastrelli gibi binayı tuğlayla inşa edip, üstünü kalın katmanlarla sıvamak ve parlak renklerle boyamak yerine, Rinaldi beyaz ve mavi-gri tonlarda mermerle kaplanmış, gri ve kırmızı granit taşından bir saray inşa etti. Sarayın dış yüzüne Katerina "Dostluğa Teşekkür" ibaresini yazdırmıştır.

Katerina tarafından başkaları için inşa ettirilen özel saraylar arasında en büyüğü ve en gösterişlisi Potemkin için yaptırılmıştır. Bu maksatla Paris ve Roma'da on yıl tahsil görmüş Rus mimar İvan Starov'u seçmişti. Starov'un neoklasik üslupta tasarladığı eşsiz Tauride Sarayı 1789'da tamamlandığında Rusya'nın en güzel şahsi ikametgâhı olarak görülmüştür. Sarayın kubbeli giriş salonu her iki yanında iyon sütunları dizili yetmiş metrelik bir galeriye ve muazzam bir kış bahçesine açılmaktadır. Çar II. Nikola 1906'da ilk Rus Duma'sını yani meclisi burada açmış ve kısa zaman içinde anlamını yitiren bu kurum Tauride Sarayı'nda çalışmalarını sürdürmüştür.

Verdiği tüm sorumluluklara rağmen Katerina'nın en yakın çalıştığı ve şahsi zevkini en mükemmel yansıtan mimar Starov değil, sessiz ve iddiasız İskoçyalı Charles Cameron'du. 1743 doğumlu Cameron Roma'da okumuş bir Jacobit [devrik İngiliz Stuart hanedanı taraflısı-ç.] idi. Klasik dönem tasarımlarına duyduğu hayranlıkla eski Roma hamamları

üzerine bir kitap yazmıştı. Rusya'ya 1779 yazında geldiğinde, neoklasik iç mekânlar ve mobilya konusunda çoktandır isim yapmış bir tasarımcıydı. Katerina ona yazlarını geçirdiği Çarskoe Selo'daki sarayının özel dairelerine yeni bir tasarım getirmesi ve dekore etmesi görevini verdi. Rastrelli'nin St. Petersburg'daki Kışlık Saray'ından hoşlanmadığı gibi, Yelizaveta için Çarskoe Selo'da yaptığı yine çok büyük, parlak mavi ve fıstık yeşili sarayı yaşanılır bulmuyordu. 100 metre uzunluğundaki dış cephesi ona çok geniş geliyor, sayısı belirsiz şatafatlı kabul odalarını süslü ordu kışlalarına benzetiyordu. Katerina'nın Cameron'a verdiği ilk görev sarayda kullandığı özel dairesinin tadil ve dekore edilmesiydi. Bu iş Cameron için bir zevk ve hüner sınavıydı. Süt beyazı, açık mavi ve mor gibi yumuşak renkler kullanarak sade, zarif odalar yarattı. Katerina, Grimm'e "Çalışmaları beni hep şaşırtıyor" diye yazdı. "Hiç buna denk olabilecek bir şey görmedim." Bunun ardından Cameron'a agat, yeşimtaşı, lapis, malahit ve bronz gibi en pahalı malzemeleri kullanması için izin verdi ve hatta teşvik etti.

İmparatoriçe 1780'de Cameron'dan, oğlu Grandük Pavel ile eşi Maria için Çarskoe Selo'dan beş kilometre uzaklıktaki Pavlovsk'ta bir saray inşa etmesini istedi. Torunu Aleksandr'ın doğduğu 1777 yılında imparatoriçe çifte, üç bin dönüm arazi ile havuzları, köprüleri, tapınakları, heykelleri ve sütunlu yollarıyla bir İngiliz bahçesi hediye etmişti. Cameron sarayı tamamladı ve uzun dulluk yıllarında burası Maria'nın inziva mekânı oldu. İkinci Dünya Savaşı'nda uğradığı geniş çaplı tahribatın ardından onarılan saray günümüzde bir şaheser kabul edilmektedir.

Cameron'un bir sonraki görevi Çarskoe Selo'daki büyük sarayın başka bir kısmının dönüştürülmesiydi. Kırmızı agat serpiştirilmiş som yeşimtaşı duvarlarıyla üç daireden oluşan Agat Köşkü'nü bu maksatla tasarladı ve en büyük başarısını elde etti: Cameron Galerisi adı verilen taraça ve sıra sütunlar. Bu mermer galeri 85 metre uzunluğunda olup granit bir zemin üzerinde narin iyon sütunlarını ön plana çıkaran kemerli bir açık balkondur. Rastrelli'nin sarayının en uzak köşesine, Katerina'nın yeni, özel dairesinin yanına, keskin bir sol açı oluşturacak şekilde yerleştirilmiştir. Bu bakımdan ana binanın uzun hattına dikey bir konumdadır. Bu kapalı galerinin sütunları arasına Katerina Yunan ve Roma filozoflarının ve hatiplerinin elliden fazla bronz büstünü koydurmuştur. Hayranlık duyduğu bu figürlerle çevrili halde yaz mevsimlerin-

de burada oturur ve kitap okurdu. Ayağa kalktığında galerinin sonuna kadar yürüyebilir, buradan biri basamaklı, diğeri rampalı iki kola ayrılan, yuvarlak, geniş merdivenden parka inerdi. İleri yaşlarında ağır ağır buradan inip çıkar veya tekerlekli sandalyede itilerek rampadan parka götürülüp getirilirdi.

Cameron'dan sonra Katerina'nın en beğendiği mimar yine neoklasik üslupta tasarımlar yapan İtalyan Giacomo Quarenghi'ydi. Quarenghi Rusya'ya Cameron'dan iki yıl sonra, 1780'de geldi. Çalışmalarına Küçük Ermitaj'daki mermer sütunlar ve oyun yazarları ve bestecilerin heykelleriyle süslediği neoklasik Palladium Tiyatrosu'nun tasarımı ile başladı. Quarenghi ayrıca Katerina'nın çok sevdiği, daha sonra Çar I. Aleksandr adıyla tahta çıkan torunu için Çarskoe Selo'da yalın görünümlü Aleksandr Sarayı'nı tasarladı. Bir asır sonra bu saray Katerina'nın torununun torununun torunu, son Rus çarı II. Nikola ve ailesi tarafından kır evi olarak kullanıldı.

Katerina'nın desteklediği ve teşvik ettiği tüm sanatçılar yurtdışından gelmemişti. Sanat akademisindeki en başarılı Rus öğrenciler on iki kişilik gruplar halinde iki, dört veya daha fazla yıl devlet hesabına tahsil görmek üzere Fransa, İtalya veya Almanya'ya gönderilirdi. Katerina'nın zamanında en büyük portre ressamları her ikisi de Ukraynalı olan Dimitri Levitski ile Vladimir Borovikovski'di; Borovikovski'nin en ünlü portresi Katerina'yı ileri yaşlarında Çarskoe Selo parkında köpeğiyle yürürken tasvir etmektedir. Dönemin bir başka Rusya doğumlu sanatçısı, Büyük Petro'nun, babasını başaşçı olarak Rusya'ya getirttiği mimar Georg Friedrich Velten'di. Oğul Velten yurtdışında mimari okudu ve dönüşünde Neva Nehri kıyısındaki ahşap rıhtımların kaldırılması ve sahilin Fin granitiyle kaplanması görevini aldı. Nehir boyunca otuz sekiz kilometre uzanan bu işin mimari sürekliliği su kenarına haşmetli bir zarafet kattı. Masif granit rıhtımlar aynı zamanda nehir trafiğinin ve denize çıkan gemilerin bağlanabilecekleri ve yükleme yapabilecekleri iskele vazifesi de gördü.

Katerina binalarında düz, saf klasik çizgileri tercih etmekle beraber, park ve bahçelerinde bunun tam tersini talep etmekteydi. Çarskoe Selo'daki formel Hollanda ve Fransız bahçelerini tadil ettirdiğinde danışmanı ve baş bahçıvanı Hannover kökenli, imparatoriçe ile Almanca konuşan bir İngiliz olan John Busch'tu. Busch'un dil yeteneği İmparator II.

Joseph'in "Kont Falkenstein" adıyla Çarskoe Selo'yu ziyareti sırasında Alman hancı rolünü oynamasıyla işe yaramıştı. Busch yıllarca bahçıvanlık görevini korudu ve emekliye ayrıldığında yerine oğlu Joseph geçti. Busch ayrıca Cameron ile de akrabalık kurdu. Çarskoe Selo'ya geldiğinde Rusça veya Fransızca konuşmayan İskoçyalı mimar, Busch'un evine taşındı ve bilahare kızıyla evlendi.

Katerina park tasarımlarının hazırlanmasına yardım ederdi. Çiçekleri, çalıları, anıtları, obeliskleri, zafer taklarını, kanalları ve kıvrımlı patikaları sever, Busch da istediği çizimleri yapardı. Voltaire'e şöyle yazmıştır: "Artık İngiliz tarzı, dönemeçli yolları, yumuşak tepeleri, göl biçimli havuzlarıyla gezi parklarını seviyorum ... düz çizgileri ise hiç görmek istemiyorum ... sulara işkence eden, tabiatına aykırı hatlara girmeye zorlayan çeşmelerden nefret ediyorum. Tek kelimeyle plantomanim [bitki saplantısı-ç.], anglomanimin [İngiliz saplantısı-ç.] hâkimiyetinde." Çalışma günlerinin sonunda sade kıyafetlerle parklarında yürür, köpeklerine egzersiz yaptırır, düzgün giyindikleri takdirde içeri rahatça alınan halkın arasına karışırdı. Aleksandr Puşkin'in, Katerina'nın ölümünden kırk yıl sonra yazdığı Pugaçev isyanına dair hikâyesi *Yüzbaşının Kızı*'nda sondan bir önceki sahne Çarskoe Selo'daki bu parkta geçmektedir. İsyana adı karışarak yanlış yere tutuklanan ve mahkûm edilen genç subayın on sekiz yaşındaki üzüntülü nişanlısı parkta yürümektedir. Bir bankta yalnız başına oturan sade giyimli, orta yaşlı bir kadına rastlar. Kadın ona neden canının sıkkın olduğunu sorar. Genç kadın hikâyesini anlatır ve imparatoriçeden merhamet dilemesi için bir yol bulmayı umduğunu söyler. "Kırk yaşlarında görünen" soru sahibinin "tombul ve pembe bir yüzü ... sakin ve saygın bir ifadesi ... mavi gözleri ... hafif bir gülümsemesi ... ve tarif edilmez bir sevimliliği" vardır. Endişe içindeki kıza saraya sık sık gittiğini ve hikâyesini imparatoriçeye aktaracağını söyler, umudunu kaybetmemesi için cesaret verir. Aradan kısa bir zaman sonra genç kadın saraya çağrılır, imparatoriçenin oturma odasına götürülür ve parkta tanıştığı kadının Katerina olduğunu anlar. Genç subay affedilir ve keder sevince dönüşür.

Katerina'nın sanat hamisi şöhretini yaratan sırf benzersiz resim koleksiyonu veya kendisi veyahut başkaları için inşa ettirdiği zarif neoklasik saraylar değildi. Saltanatı sırasında Rusya'da üretilmiş en meşhur

sanat eseri, Etienne Maurice Falconet'nin at üstünde Büyük Petro'nun heykeliydi. Katerina'nın Rus çarlarının bu en kudretlisinin mirasında hak iddia etmek için bilinçli bir tavırla ısmarladığı bu eşsiz şaheser açıldığı 1782 yılından beri Petro'nun kurduğu şehrin ortasında, Neva Nehri yanında iki yüz elli yıldan beri durmaktadır.

Petro'nun kızı İmparatoriçe Yelizaveta babasına tapmış ancak Katerina'nın ona uygun gördüğü gibi bir anıtı hiç diktirmemiştir. Rusya'da doğmamış ancak büyük çarın gerçek bir varisi olarak kabul edilmeyi uman Katerina ise ülkeyi kudretli bir Avrupa devleti haline getiren şahsa yüce bir görsel hatıranın gerekliliğine karar verdi. Kendisini Petro'nun ölümünden on sekiz yıl sonra Rusya'ya gelen ve onun başlattığı medeniyet ve büyüklük yolunu devam ettiren bir Avrupalı kadın olarak görüyordu. Aralarındaki bu bağı Rusların anlayıp takdir etmelerini istiyordu.

Yapılmasını istediği iş için Rusya'da yeterli kapasiteye sahip birinin bulunmadığına inandığından Paris'teki elçisi Prens Dimitri Golitsin'den bronz bir atlı heykeli tasarlaması ve dökmesi için bir Fransız heykeltıraş aramasını istedi. Başlangıçta 300.000 Fransız livresi ücret önerildi. Golitsin üç meşhur heykeltıraşla temas kurdu; bunlar sırasıyla 450.000, 400.000 ve 600.000 livre talep ettiler. Golitsin daha sonra dostu Diderot ile, o da Kraliyet Sevres Porselen Fabrikası heykel atölyesi müdürü heykeltıraş Etienne Maurice Falconet ile görüştü. Falconet uygun bir aday olarak görülmüyordu. Fakir bir marangozun oğluydu ve işini bildiği, ancak parlak yeteneklere sahip olmadığı değerlendiriliyordu. Katerina anıtın büyük ölçekli yapılmasını istediğini Golitsin ve Diderot'ya söylemişti. Falconet ise XV. Louis'nin metresi Madam de Pompadour'un çok beğendiği küçük porselen figürleriyle tanınmaktaydı. Elli bir yaşındaydı ve hiç büyük ölçekli eser çalışmamıştı. Buna rağmen Diderot'nun ikna çabalarına karşı koyamadı ve imparatoriçenin teklifini kabul etti. Yılda 25.000 livre* ücretle çalışacağını ve sekiz senesini bu esere harcamaya hazır olduğunu beyan etti. Gerçekte Rusya'da on iki yıl kaldı.

Falconet 1766'da St. Petersburg'a vardı ve Katerina tarafından çok sıcak karşılandı. Falconet'nin teklif edilen miktardan daha azını iste-

* Enflasyon hesaplaması yöntemiyle 2018 itibariyle yaklaşık 320 bin pound-ed.

mesinden ve diğerlerinden çok daha düşük bir miktara razı olmasından memnun kalmıştı. Paris'te asabi egosuyla tanındığı halde, Falconet St. Petersburg'a gelip heykelin ilk çamur modelleri üzerinde çalışmaya başlar başlamaz işvereninin sürekli tasdik ve onayına ihtiyaç duydu. Katerina ona sadece yakınlık değil, hürmet de göstererek karşılık verdi. Heykelinin ilk tasarımını 1767'de teslim ettiğinde Katerina bilgi eksikliğini öne sürdü ve kanaat belirtmekten kendini affetmesini istedi. Sanatçının kendi yargısına ve gelecekteki nesillerin görüşlerine güvenmesini istedi. Falconet buna razı değildi, "Benim gelecek nesillerim Majesteleridir. Başkaları canları ne isterse düşünebilir" dedi.

Katerina, "Hiç de değil" cevabını verdi. "Benim görüşümle nasıl yetinebilirsiniz. Ben çizgi çizmeyi bile bilmem. En basit okul çocuğu bile heykel hakkında benden daha fazlasını bilir."

İmparatoriçenin yargısına verdiği değerden memnun olan Falconet, Diderot'nun satın aldığı ve gönderdiği resimler hakkında da görüşlerini sunmaya başladı. Yorumları genellikle dalkavukçaydı. Fazla tanınmamış bir sanatçının tablosu hakkında, "Ne kadar hoş bir resim" diye yazdı. "Ne harika fırça çalışması! Bu ne güzel tonlar! Ne kadar hoş bir Afrodit başı! Hayran olunacak bir tutarlılık!" Başka bir ressam hakkında ise, "Önünde dizlerimize çökmeliyiz" diyordu. "Başka şekilde düşünmeye cesaret edenin ne inancı ne de ahlakı vardır. Neticede ben de bu konuda bir şeyler biliyorum; benim gerçek işim bu." Katerina buna şöyle cevap verdi: "Sanırım, haklısınız. Neden beğenmediğimi biliyorum. Zira sizin görebildiğiniz her şeyi görebilecek kadar resimden anlamıyorum." Yeni resimlerine ilk defa yalnız baktıktan sonra Katerina genellikle Falconet'nin görüşlerini paylaşmasını isterdi. Gelen bir kargonun ardından, "Resimlerim harika" diye yazmıştır. "Ne zaman gelip görmek istersiniz?"

Katerina sanat konusunda cahilliğini öne sürmekle beraber, Petro'nun heykelini aklında canlandırırken ne istediğini pekâlâ bilmekteydi. İmparatoriçenin talep ettiği ölçekte çalışmayı beklemediği halde Falconet onun beklentileri karşısında tasarımının ve çabasının düzeyini yükseltti. Şaha kalkmış bir atın görünüş ve hareketlerini daha iyi anlamasına yardımcı olmak için Katerina, en sevdiği atlardan ikisini sanatçının istediği hareketleri yaptırabilecek eğitimcileriyle birlikte ona tahsis etti. Bu esnada Falconet'nin çırağı, Paris'ten onunla birlikte gelmiş olan on

sekiz yaşındaki Marie-Anne Collot, Petro'nun ölüm maskesi ile mevcut portrelerini kullanarak çarın başı ve yüzü üzerinde çalışmaya başladı. Collot, Falconet kaldığı sürece Rusya'da yaşadı ve sonraları sanatçının ziyaretine gelen oğluyla evlendi.

Falconet'nin heykel çalışması 1769 yazında seyircilerin görüşüne açılabilecek kadar ileri bir seviyeye ulaşmıştı. Alınan her tepki olumlu değildi. Eleştirilen hususlardan biri heykeltıraşın atın arka nallarının altına yerleştirdiği ejderhaydı. Ejderhayla bağlantısının heykele çok gerekli bir destek sağladığını akıl edemeyen bu kişiler Falconet'ye yaratığın uygun düşmediğini ve kaldırılması gerektiğini söylediler. Halbuki atın nallarının ve kuyruğunun ejderhanın sırtına dayanmasıyla sağlanan üç nokta olmadan at ayakta duramazdı. Heykeltıraş kendisini eleştirenlere, "İhtiyacım olan güç hesabını benim gibi yapmamışlardır" diyordu. "Tavsiyelerini tutarsam, bu eserin ayakta kalması mümkün olmaz." Katerina'nın bu ihtilafa karışmaya hiç niyeti yoktu ve Falconet'ye de bu yönde cevap verdi: "Eski bir şarkı vardır, 'ne olacaksa olmalı' der. Benim ejderha konusundaki cevabım budur. Gerekçeleriniz doğrudur."

Model 1770 ilkbaharında hazırdı ve şikâyetler sona ermişti. Falconet'nin bu Rus kahramanını Roma imparatoru gibi giydirerek temsil etmesinin Ortodoks Kilisesi önderlerini kışkırttığı ve Petro'yu bir pagan hükümdarına benzettiğinden ötürü şikâyetlerine yol açtığı söylenir. Katerina, eleştiri sahiplerini Petro'nun idealize edilmiş bir Rus kıyafeti örneği giydiğini söyleyerek yatıştırdı. Daha sonra da duyarlı sanatçıya yazarak güven verdi: "Heykeliniz hakkında ancak övgü işitiyorum. Bir tek kişiden kıyafetinin biraz daha kıvrımlı olabileceği ve bu yolla aptal insanların üstündekinin gömlek olduğunu düşünmeyecekleri yolunda bir yorum duydum. Fakat herkesi memnun edemezsiniz." Tamamlanan kil model en sonunda açıldığında, bu sefer de eserine herhangi bir görüş gelmediği için kaygılanan ve insanların kendisiyle konuşmadığından yakınan Falconet'yi yatıştırmak zorunda kaldı. "Genel olarak herkesin memnun kaldığını biliyorum. İnsanlar size herhangi bir şey söylemiyorsa, bunun sebebi konunun hassasiyetidir. Bazıları, gereken ehliyete sahip olmadığını düşünüyor, bazıları belki kanaatlerini ifade ederek sizi darıltmaktan çekiniyor, birçokları da söyleyecek herhangi bir şey bulamıyordur. Her şeyi yanlış anlamayınız."

Devasa heykelin kalıbı hazırlanırken, heykeltıraş ve hamisi eserin üstüne yerleştirileceği bir kaide bulmaya çalışmaktaydılar. Yeni Neva rıhtımı için yakınlardaki Fin Karelyasında granit arayan madenciler bataklık araziye gömülü, muazzam bir yekpare kaya bulmuşlardı. Gün yüzüne çıkarıldığında kayanın yaklaşık yedi metre boyunda, on üç metre uzunluğunda ve on metre genişliğinde olduğu görüldü. Uzmanların hesabına göre ağırlığı bin beş yüz tondu. Katerina bu buz devri kayasının heykeli için kaide görevi yapabileceğine karar verdi. St. Petersburg'a getirilebilmesi maksadıyla başlı başına mühendislik başarısı sayılan bir sistem geliştirildi. Kış gelip de zemin donduğunda, kaya denize doğru altı buçuk kilometre çekildi. Günümüzdeki rulmanların işlevine sahip bakır bilyeler üzerinde hareket eden bir metal yük kızağına konuldu; bilyeler kütüklerin içine boydan boya açılmış yataklara yerleştirilmişti. Kaya, orman açıklığından Finlandiya Körfezi'ne kadar bucurgatlar, makaralar ve bin işçiyle adım adım çekilerek günde yüz metre yol alınmak suretiyle götürüldü. Burada özel inşa edilmiş bir mavna beklemekteydi; kaya yüklendiğinde devrilmesini önlemek için mavna her iki yanında birer savaş gemisi tarafından desteklendi. Bu şekilde Neva Nehri'ne kadar körfezden çekilerek yüzdürüldü, sahile indirildi, konumu ayarlandı ve nehir kenarındaki nihai mevkiine yerleştirildi.

Bu tarihte aradan beş yıl geçmişti. Uygun döküm ustasının bulunması, muazzam miktardaki bakır ve kalayın heykelin biçimine göre dökülecegi kalıbın yapılması için dört yıl daha harcandı. At ve süvarisi on altı ton ağırlığında olacak, bronzun kalınlığı iki buçuk santimle bir santim arasında değişecekti. Döküm işleminin bir aşamasında, kalıp kırıldı ve erimiş bronz dışarı fışkırdı. Çıkan yangın söndürüldükten sonra, erimiş ve katılaşmış metal yerinden söküldü, tekrar eritildi ve döküldü. Hatalar birbirini izlerken durmadan para akıtılıyordu. Falconet'nin Katerina ile ilişkileri de bozuldu, gösterdiği heves ve destek yerini soğukluk ve rahatsızlığa bıraktı. Ürkek ve sinirli Falconet sürekli meydana gelen gecikmeleri anlayamayan imparatoriçeye karşı kendini savunamadı. Başlangıçta Falconet'nin sanatçı mizacından hoşlanan Katerina artık yılgınlık içine girmişti. İki İtalyan mimar işe alması için Grimm'e yazdığı mektubunda kızgınlığını ifade etmiştir: "İki dürüst ve makul insan bulunuz, Falconet gibi hayalciler değil; ben ayakları yere basan insanlar istiyorum, havada olan değil."

Rusya'da yaklaşık on iki yıl kalan Falconet görevine daha fazla devam etme imkânını yitirmişti. Gecikmelerden yorulan, eleştirilerden tükenen, morali ve sağlığı bozulan Falconet 1778'de ayrılmak için izin istediğinde Katerina ona alacaklarını ödedi ancak görüşmeyi reddetti. Paris'e döndüğünde Güzel Sanatlar Akademisi'nin direktörlüğüne getirildi. Sekiz yıl daha yaşadıktan sonra geçirdiği bir felç neticesinde 1783'te öldü. Sanat hakkında yazmayı sürdürmekle beraber bir daha heykel yapmadı.

Falconet'nin ayrılmasından sonra, heykelin açılması dört yıl daha aldı – heykeltıraşın Rusya'ya ilk gelişinden beri toplam on altı yıl geçmişti. Katerina tören için heykeltıraşı çağırmadı. Ancak aradan geçen zaman kadirbilmezliğini tamir etmiştir. On iki yıllık çalışmasının sonucunda eseri St. Petersburg'un daimi bir simgesi, Rusya'nın en meşhur ve o zaman olduğu gibi günümüzde de dünyanın benzersiz bir anıtı haline gelmiştir. İkinci Dünya Savaşı'ndaki dokuz yüz günlük kuşatma sırasında şehir aralıksız Alman hava ve kara bombardımanına maruz kalmış, nehir kenarında açıkta duran heykele hiçbir zarar gelmemiştir.

Katerina 7 Ağustos 1782'de heykelin resmi açılış törenine başkanlık etti. Alanın yakınındaki Senato binasının bir penceresinden bakan imparatoriçe aşağıda toplanmış muhafız alaylarına ve birikmiş büyük kalabalığa işareti verince örtü aşağı indirildi ve kalabalıklardan hayranlık ve huşu çığlıkları duyuldu.

Karşılarında yerden on beş metre yükseklikte, bronzla ölümsüzleştirilmiş Petro duruyordu. Sade bir Romalı tuniği giymiş haldeydi ve başında defne tacı taşımaktaydı. Yüzü, önünde akan Neva Nehri'ne dönüktü. Sol eliyle taşa oyulmuş dalgalar üzerinde şahlanmış atının dizginlerini tutuyor, uzattığı sağ eliyle de nehrin üstünden kaleye ve kurduğu şehrin ilk binalarına işaret ediyordu. Üstesinden geldiği güçlükleri simgeleyen ejderha, atının arka ayaklarının altında ezilmiş ve tepelenmiş halde yatıyordu. Atın kuyruğu ejderhaya dayanıyor, heykele denge sağlaması için gerekli üç noktayı teşkil ediyordu. Granit kaidenin her bir yanında taşa gömülmüş metal harflerle İkinci Katerina'dan Birinci Petro'ya hitap eden -biri Rusça, diğeri Latince- iki kitabe vardı. İmparatoriçe bu yolla selefini anıyor ve onunla özdeşleşiyordu.

Klasik şiiri "Bronz Atlı"da Aleksandr Puşkin şöyle yazmıştır:

Heykel ileriye doğru uzanmış eliyle
Oturuyordu bronz bir atın üstünde.
Karanlığın içinde bronzdan başıyla
Kımıltısız yükselip duranı,
Onu, işte o alnında yazılı iradesiyle
Denizin kenarında kent kuranı...
Ürkütücü o, karanlığının alaca ağılında!
Nasıl bir düşünce toplanmış o alında!
Ne kadar gizli güç onda barınır!
Gururlu at, nereye atılıyorsun dörtnala,
Nerede indireceksin sen toynaklarını?

Rusya'nın en büyük şairi, Alman doğumlu bir imparatoriçenin azmi ve ilhamıyla bir Fransız heykeltıraşın yarattığı en büyük Rus imparatorunun heykelini böyle tasvir etmiştir. Eser, Katerina'nın kendisini selefiyle özdeşleştirme çabasını somutlaştırmış ve en son noktasına ulaştırmıştır. Rusya'nın çarlar, imparatorlar ve imparatoriçeler tarafından yönetildiği yüzyıllar boyunca Katerina, vizyonu, amacında sebatı ve elde ettiği başarılarıyla Petro'nun dengi olabilmiş tek insandı.

70. Bölüm

"Bunlar Krallarını Fener Direğine Asar!"

En Hıristiyan Majesteleri, Fransa ve Navarra Kralı XVI. Louis hantal, cana yakın, iyi niyetli bir insandı. İştahla sofraya oturmak, geyik avlamak ve anahtar kilitlerini tamir etmek hayattaki en büyük zevkleriydi. Zıt görüşler sunan bakanlarla çevrili olduğundan karar vermekte güçlük çekerdi. Şu veya bu yönde tercihte bulunması konusundaki talepler aklını karıştırır; karar verdiğinde bile duraksamalarını sürdürür ve bazen de fikrini değiştirirdi. Bu otuz beş yaşındaki talihsiz hükümdar tahttaki on altıncı yılına rastlayan Mayıs 1789'da Versailles'da Birleşik Meclis'i [*États Généraux*] toplantıya çağırdı. Louis bunu arzu ettiği için değil, Fransız krallarının geleneksel uygulamalarının bir parçası olduğu için yapmıştı. Diğer bir ifadeyle başka bir seçenek bulamamıştı; milli iflastan kurtulmak için devletin acilen para bulmaya ihtiyacı vardı.

Dışarıdan bakıldığında, Fransa hâlâ Avrupa kültürü ve gücünün zirvesinde görünüyordu. Yirmi yedi milyonluk nüfusuyla Avrupa'nın en kalabalık halkına sahipti. Kıtanın en zengin, en verimli tarım sektörünü elinde tutuyordu. Entelektüel düşüncenin merkezinde yer alıyor, her ülkede eğitimli ve kültürlü insanlar Fransızcayı ortak dil [*lingua franca*] kabul ediyorlardı. Normandiyalı William'ın 1066'da Hastings muharebesinde zafer kazanmasından beri sayısız savaşta galip gelmişti. On altıncı yüzyılın başından beri Fransa'nın büyük kralları -I. François, IV. Henri, XIV. Louis- Avrupa hükümdarları arasında en seçkin mevkiyi işgal etmişti. Ancak Güneş Kral'ın yerine 1715'te büyük torunu XV. Louis'nin geçtiğinden beri savaşların sonu gelmemiş, başarılar ise devamlı olmamıştı. İngiltere 1763'te sona eren Yedi Yıl Savaşı'nda Fransa'nın Kuzey Amerika ve Hindistan'daki değerli koloni topraklarının büyük kısmını elinden almıştı. Fransa da bağımsızlık savaşlarında İngiltere'nin Amerikalı kolonilerini destekleyerek öcünü almıştı. Ameri-

ka'daki askeri zaferin ardından Philadelphia kadar Paris'te de büyük bir coşku yaşanmıştı.

Ancak savaşlar paraya mal olur ve faturaların da ödenmesi gerekir. Ülkenin mali kaynakları savaşla azalmış sonra da dibe vurmuştu; hükümetin harcamaları ise sürekli yükselmekteydi. Hazine buna borç alarak karşılık verdi; 1788 itibariyle borç faizi ödemeleri hükümet harcamalarının yarısını alıp götürmekteydi. Salınan ağır vergiler alt sınıfları eziyor ve Fransa'nın verimli topraklarında sıradan halk fakirleşiyordu. 1787 ve 1788 yıllarının kötü hasatları hububat sıkıntısına ve gıda fiyatlarının yükselmesine yol açtı. Mali çöküntüyle karşı karşıya kalan kral ve hükümet Fransa'nın uzun zamandır atıl kalmış temsil kurumu Birleşik Meclis'i toplantıya çağırmaktan başka çare bulamadılar. Devlet bu meclisi toplamakla milletin rızasını almadan vergileri daha fazla artıramayacağını kabul etmekteydi.

Birleşik Meclis 5 Mayıs 1789'da Versailles'da toplandı. Meclisteki üç sınıfı bin iki yüz delege temsil etmekteydi. Birinci Sınıf olarak görülen ruhbanlar Fransa topraklarının yüzde onuna sahip bulunuyor, vergilerin çoğundan muaf tutuluyor ve üç yüz delegeyle temsil ediliyordu. İkinci Sınıf olan asiller toprakların yüzde otuzuna sahip bulunuyor, birçok vergi muafiyetinden yararlanıyor ve onlar da üç yüz delegeyle temsil ediliyordu. Asillerin yüz kadarı liberal fikirliydi ve kırk yaşın altındaki elli kadarı da değişime hazır, hatta hevesliydi. Üçüncü Sınıf'ın halk tabakasını altı yüz delege temsil ediyor ve Fransız halkının yüzde doksan yedisinin sesini duyurmak için orada bulunuyorlardı. Bu insanların büyük çoğunluğunu tarım köylüleri teşkil ediyor, buna mukabil Üçüncü Sınıf şehirli işçileri de kapsıyordu. Sıradan insanların gıda rejiminin dörtte üçü ekmekten ibaretti ve ekmeğe gelirlerinin üçte birini veya yarısını ödüyorlardı. Burjuvazi, yani orta sınıf da -bankerler, avukatlar, doktorlar, sanatçılar, yazarlar, dükkân sahipleri ve diğerleri- Üçüncü Sınıf mensupları arasında sayılıyordu. Ağır vergiler, gıda darlıkları, işsizlik, fakirlik ve genel huzursuzluğun kapanına kısılmış Üçüncü Sınıf acilen, hatta her şeyi göze alarak değişim talep etmekteydi. Buna karşılık delegeler temsil ettikleri insanların durumlarının iyileştirilmesi için değil, hükümetin acil para ihtiyacı nedeniyle çağrıldıklarının bilincindeydi.

İki imtiyazlı sınıf olan din adamları ve asiller ilk toplantılarından birkaç hafta sonra halk tabakasına statülerinin düşüklüğünü hissettirmeyi

başardılar. Üçüncü Sınıf'ın temsilcileri 20 Haziran'da olağan toplantı mekânlarına geldiklerinde silahlı muhafızların kapıları tuttuklarını gördüler ve şiddetli yağmur altında dışarıda beklemek zorunda bırakıldılar. Aralarından bazıları yakında kapalı bir tenis kortu olduğunu hatırladı ve altı yüz delege koşarak oraya gitti. Bir araya geldiklerinde gerçek Milli Meclis'in kendileri olduğunu ilan ederek duygularını açığa vurdular ve "seçmenlerimizin bizden istediği gibi sağlam ve adil bir anayasa yazana dek asla dağılmayacağımıza Tanrı ve vatan adına" söz verdiler. Liberal asillerden kırk yedi delege de bu yeni Milli Meclis'e katıldı ve Tenis Kortu Yemini olarak bilinen andı içti.

Üçüncü Sınıf'ın kendisini milli meclis ilan etmek veya onun adına hareket etme gibi bir yetkisi yoktu ve kral da gerekirse zor kullanarak tüm Birleşik Meclis'i dağıtma tehdidinde bulundu. Halk tabakasından seçilmiş bir asil olan ve Üçüncü Sınıf delegeleri arasında hemen öne çıkan Mirabeau kontu kralın habercilerinin karşısına çıktı. "Gidip sizi gönderenlere söyleyiniz ki biz burada halkın iradesiyle bulunuyoruz ve ancak süngü zoruyla çıkarız" dedi. Louis 27 Haziran tarihinde bir kararnameyle toplantılarını sona erdirdiği Birleşik Meclis'i "yok hükmünde, kanuna ve anayasaya aykırı" ilan etti. Neticede şehirlerde ayaklanmalar ve taşrada isyanlar çıktı. Bunların en ünlüsü Bastille baskınıydı.

Sekiz yuvarlak kulesi ve bir buçuk metre kalınlığındaki surlarıyla bir on dördüncü yüzyıl kalesi olan Bastille, yasaları ihlal eden veya devlete karşı suç işleyen insanların kapatıldığı ve bazen de hiç çıkamadığı bir hapishaneydi. Fakat 1789 yılına gelindiğinde bu durum değişmiş ve hapishane zalim bir tutsaklık yeri olmaktan ziyade despotluğun simgesine dönüşmüştü. Kaleye baskın düzenlenmesinden bir hafta öncesine dek Bastille'de tutuklu kalan Marki de Sade, hücresinin duvarlarını aile portreleriyle süslemişti ve moda kıyafetlerden gardırobuyla düzinelerce kitaptan oluşmuş kitaplığını burada tutmaktaydı. Saldırı gününde kalede sadece yedi tutuklu vardı: Bunlardan beşi kalpazan ve ikisi akli dengesi bozuk kişilerdi. Buna karşılık bir devlet cephaneliği olduğundan ve 114 askerlik bir de garnizon bulundurduğundan, hükümet binayı 250 varil top barutu depolamak için kullanmaya karar vermişti.

Birleşik Meclis'in kral tarafından dağıtılmasına, Paris'te artan sayıda asker mevcudiyetine ve top barutu depolanmasına öfkelenen yirmi bin

Parisli 14 Temmuz'da Bastille üzerine yürüdü. Kale birkaç saat sonra teslim oldu, kalabalıklar yedi tutukluyu serbest bıraktı ve top barutunu ele geçirdi. Kale komutanı bıçaklar, kılıçlar ve süngülerle delik deşik edilip boynu bir cep bıçağıyla gövdesinden ayrıldı ve kazık üstüne geçirilen kafası sokaklarda dolaştırıldı.

Bastille'in düşüşü siyasi ve psikolojik bir dönüm noktasıydı. Milli Meclis asillerin ve din adamlarının aristokratik imtiyazlarının birçoğunu kaldıran yeni bir anayasa yazdı ve 4 Ağustos'ta yapılan oylamayla bunu onayladı. Meclis 26 Ağustos'ta da Aydınlanma devri ideallerini ve Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi'nin dilini yansıtan İnsan Hakları Beyannamesi'ni kabul etti.

XVI. Louis ile ailesi Versailles'da kalmaya devam ettiler. Beş bin kadından oluşan bir gösterici alayı (kralın sarayı koruyan askerlere kadınlara ateş açma emri vermeyeceğine haklı olarak inanıldığından aralarında kılık değiştirmiş erkekler de vardı) 5 Ekim'de Paris'ten on altı kilometre mesafeyi yürüdüler ve Güneş Kral tarafından inşa ettirilmiş sarayı işgal edip, kraliyet ailesini beraberlerinde Paris'e dönmeye mecbur bıraktılar. Aile yarı tutuklu durumda (öğleden sonraları şehir parklarında gezintiye çıkmalarına izin verilmekteydi) Tuileries Sarayı'na yerleştirildi ve dokuz ay burada kaldı. Bu esnada Milli Meclis'in birkaç asil dışında çoğu entelektüellerden ve hukukçulardan oluşan, tümü de düzeni korurken reformları getirme anlayışındaki önderleri yeni bir meşruti monarşi biçimi kurma gayretini sürdürdüler. Bu çalışmalar devam ederken, 1791 ilkbaharına dek -yani Birleşik Meclis'in toplanmasından yirmi dört ay ve Bastille baskınından sonraki yirmi iki ay süresince- Fransa'yı Milli Meclis'in Mirabeau önderliğindeki monarşist çoğunluk yönetti.

Mirabeau 25 Mart 1791 gecesi operadan iki dansözü evine götürdü, onlarla beraber oldu, şiddetli bir hastalığa tutuldu ve sekiz gün sonra öldü. Bu olay meşruti monarşinin kuruluşunu sağlayabilecek siyasi şöhrete ve hitabet yeteneklerine sahip bir şahsiyeti siyasi sahneden kaldırmış oldu. Milli Meclis onun yokluğunda bile sınırlı monarşi rejimi getiren yeni bir anayasayı 3 Mayıs'ta ilan etti. Hükümdara artık Fransa Kralı yerine Fransızların Kralı unvanı verilecek, Fransa monarşi rejimini koruyacak, ülkenin denetimini burjuva siyasetçiler ellerinde tutacaklardı.

Louis ve Marie Antoinette 20 Haziran'da şahsi ve siyasi mahvoluşlarına kendi elleriyle kapıyı açtılar. Hizmetkâr kılığına girerek Tuileries'den

çıkmayı başaran kral ve kraliçe çocuklarıyla birlikte Paris'ten kaçtılar ve doğu sınırına, Avusturya Felemenki'ne doğru yola çıktılar. Kraliçe tüm ailenin tek bir büyük vasıtada beraber kalmasında ısrar ettiği için yükü ağır kraliyet arabası saatte on kilometreden fazla yol alamıyordu. Tehlikeden kurtulduklarına inandıkları bir noktada, sınırdan sadece birkaç kilometre uzaklıktaki Varennes'de geceyi geçirmek için mola verdiler. Cam yeşili bir ceket ve uşak şapkası giymiş garip kişi burada tanındı, yakalandı ve ailesiyle birlikte alçaltıcı bir şekilde Paris'e geri götürüldü.

Kaçışlarının Varennes'de başarısızlığa uğraması krala siyasi bakımdan tüm desteğini kaybettirdi. Yeni bir monarşi biçimi kurmak için Louis ile müzakere eden Milli Meclis önderleri de itibarlarını yitirdiler ve kendilerini ihanete uğramış hissettiler. Yurtdışındaki birçok kişi de kralı kınadı. Louis'nin Varennes'de yakalanması ve geri gönderilmesine kadar Katerina, onun gücü azalmış ancak hâlâ serbest hareket edebilen bir kişi olduğuna inanmaktaydı. Ancak kafese konulmuş bir hayvan gibi Paris'e ite kaka götürülmesinden sonra herhangi bir serbestlik yanılsaması artık kalmadı. Katerina, "Korkarım, kralın kaçmasının önündeki en büyük engel kralın kendisidir" dedi. "Kocasını tanıyan kraliçe de onu bırakmaz ve haklıdır da. Bu da ancak meseleyi daha karmaşıklaştırır."

Kaçışlarını yüzlerine gözlerine bulaştırmaları hükümdar ve ailesini kurtarmanın gerekliliğine dair ülke dışındaki görüşmeleri tetikledi. Haziran ayı bitmeden Marie Antoinette'in erkek kardeşi, Avusturya İmparatoru II. Leopold Fransa'da monarşinin tekrar yerleştirilmesine yardım etmeleri için tüm Avrupa devletlerine çağrıda bulundu. Ağabeyi II. Joseph'in yerine tahta geçmiş olan Leopold bir yıldan beri hüküm sürmekteydi. Fransız karşıtı bir haçlı seferinin başına geçmek veya böyle bir sefere katılmak gibi bir niyet taşımadığından çağrısı gönülsüz, hatta aldatıcıydı. Buna karşılık, Leopold'un kaygıları Prusya Kralı Friedrich Wilhelm'le Saksonya'daki Pillnitz kaplıcasında bir toplantı düzenlemelerine zemin hazırladı. Bu iki hükümdara XVI. Louis'nin davetsiz gelen ve derhal askeri bir müdahale talep eden kibirli kardeşi Artois kontu da katıldı.

27 Ağustos 1791'de imzalanan Pillnitz Beyannamesi, Artois tarafından talep edilen hususa girmemiştir. Fransız monarşisinin kaderinin "ortak ilgi" olduğu yolundaki Leopold'un görüşünü vurgulamış ve diğer Avrupa hükümdarlarını "Fransa kralını tekrar tahtına çıkarmak için en

etkili vasıtaların" bulunmasında yardıma davet etmiştir. Somut adımlar ise teklif edilmemiştir. Leopold, ağabeyinden miras aldığı imparatorluk Felemenk'te isyan ve başka yerlerde karışıklık içinde olduğundan ihtiyatlı davranmaktaydı. Aynı zamanda, Paris'te artık fiziki tehlike içine girdiklerini bildiği kız kardeşi ve kayınbiraderinin kaderlerine de gözlerini kapatamazdı. Diğer taraftan, Artois'nın istediği türden askeri eylemlerin kız kardeşinin vaziyetini daha da kötüleştirebileceğinden endişe ediyordu. Leopold, sonuç olarak, ancak diğer devletlerle işbirliği halinde Fransa'ya karşı harekete geçebileceğine karar verdi ve kendisini tehlikeye atmadı. Dolayısıyla da Pillnitz Beyannamesi Avusturya'ya herhangi bir taahhüt getirmedi. Esasen tek başarısı Fransız Milli Meclisi'ni çileden çıkararak sekiz ay sonra, Nisan 1792'de Fransa'nın Avusturya'ya savaş ilan etmesi oldu. Bu sırada, Leopold aniden ölmüş ve yerine yirmi dört yaşındaki deneyimsiz oğlu II. Franz geçmişti.

Fransız Devrimi'nin ilk iki yılında -1789 ilkbaharından 1791 yazına kadar- Fransa'da meydana gelen olaylar hakkında Rus basınından serbestçe bilgi edinilebilmekteydi. Yeni kurulmuş ve cumhuriyetçi anayasasını henüz hazırlamış Birleşik Devletler hakkındaki haberler açık şekilde verildiği gibi Fransa konusundaki haberlere de herhangi bir sansür uygulanmamaktaydı. Birleşik Meclis'in toplanması, Üçüncü Sınıf'ın kendisini Milli Meclis'e dönüştüren beyannamesi, Bastille'e düzenlenen baskın, soyluların imtiyazlarının kaldırılması, İnsan Hakları Beyannamesi gibi bütün gelişmeler "St. Petersburg Gazetesi" ve "Moskova Gazetesi"nde tam Rusça çevirileriyle yer almıştı. Philippe de Segur'a göre, Bastille'in düşmesi geniş bir heyecan uyandırmıştı: "Fransızlar, Ruslar, Danimarkalılar, Almanlar, İngilizler ve Hollandalılar ... hep sokaklarda birbirlerini kutladılar ve kucaklaştılar."

Üçüncü Sınıf, Milli Meclis'e dönüştüğünü ilan ettiğinde ve Katerina, köylülere ve burjuvaziye siyasi ve sosyal imtiyazlarından vazgeçmeye hazır bir grup soylunun katıldığını işittiğinde hayretler içinde kaldı. Grimm'e mektubunda, "idare ve yasama işlerinde ayakkabıcı ve tamircilerin üstün yetenekleri olduğuna inanamam" diyordu. Haftalar geçtikçe hayreti, telaşa dönüştü. Eylül 1789'da "bu gerçek bir anarşi" diye haykırdı. "Bunlar krallarını lamba direğinden asabilir." Özellikle Marie Antoinette için kaygı duymaktaydı. "Her şeyin ötesinde, umarım göster-

diğim yakın ilgi kraliçenin durumuna yardım eder. Büyük belalar ancak büyük cesaret gösterilerek aşılabilir. Onu en iyi dostum II. Joseph'in sevgili kız kardeşi olduğundan çok seviyor ve cesaretine hayranlık duyuyorum... Ona faydalı olabileceksem, görevimi yerine getireceğimden emin olabilir." Ancak Rusya iki cephede savaştığı sürece -güneyde Osmanlı'ya ve Baltık'ta İsveç'e karşı- ne anlamda kullanırsa kullansın, "görevini" yerine getiremezdi.

Katerina, gerçek bir devrime kaydığı takdirde, Fransa'nın tüm Avrupa monarşilerini tehdit edebileceğini Ekim 1789 itibariyle kavramıştı. Bu durum onu Philippe de Segur'la sıkıntılı bir duruma soktu. Elçinin Rusya'daki dört yıllık görev süresi sona erdiğinde veda için imparatoriçeye gelmişti. Katerina ona kralı için dostane bir mesaj ile şahsi bir tavsiye verdi:

> Gittiğinizi görmekle kederliyim. Düşündüğünüzden çok daha ötelere genişleyebilecek bir fırtınanın orta yerine kendinizi atmak yerine benim yanımda kalsanız çok daha iyi ederdiniz. Yeni felsefeye eğiliminiz, özgürlük tutkunuz sizi muhtemelen bu yeni davayı benimsemeye götürecektir. Bundan üzüntü duyacağım zira ben bir aristokratım ve öyle de kalacağım. Benim zanaatım budur. Fransa'yı çok hummalı ve çok hasta bulacağınızı aklınızda tutunuz.

Aynı ölçüde sıkıntı içindeki Segur, "Korkarım öyle Madam ve bu da geri dönmemi görev haline getirmektedir" cevabını verdi. Katerina onu yemeğe kalması için davet ettiğinde ve ona karşı hislerinin sıcaklığını ifade ettiğinde veda daha da zorlaştı. Segur daha sonraları "Ayrıldığımda bunun sadece izne gitmek gibi olacağını düşünüyordum" diye yazmıştır. "Onu son defa görmekte olduğumu bilseydim, ayrılışımdan herhalde daha da ıstırap duyardım."

Katerina'nın Fransa'daki olaylar hakkında görüşleri giderek sertleşti. Milli Meclis, "bin iki yüz başlı Hydra" gibiydi. Yeni idareciler arasında sadece "kontrol etme yeteneklerinin ve becerilerinin olmadığı bir makineyi harekete geçirmiş insanları" seçebiliyordu. "Fransa bir hukukçular kalabalığının, filozof kılığına girmiş aptalların, rezillerin, aklıselimden mahrum genç ukalaların, şanlı sıfatını bile hak etmeyen birkaç haydut bozuntusunun eline düşmüştür." Monarşiyi savunması, idarenin etkili çalışması ve kamu düzeninin korunması ihtiyacına duyduğu inancın

bir gereğiydi: "Bin adama bir mektup yazmalarını söyleyin, bırakın her cümlesini tartışsınlar, bakın ne kadar zaman alıyor ve ne netice veriyor." Fransa'da düzenin çökmesinden ve anarşinin ufukta belirmesinden hiç hoşlanmamaktaydı; Pugaçev isyanı sırasında anarşiyi tanımış ve ne olduğunu görme fırsatı bulmuştu.

Görüşlerini kıtanın öbür yarısında askeri önlem alarak destekleme imkânından mahrum olmakla beraber, kralın Varennes'e kaçışından önce bile bütünüyle edilgen kalmadı. İsveç'teki elçisine Fransa'nın geleceğinin tüm Avrupa hükümdarlarının kaygısı haline gelmesini istediğini söyledi. Meselenin sadece devrimin ezilmesi değil aynı zamanda Fransa'nın Avrupa güçler dengesindeki yerini tekrar alması olduğunu yazdı. Her zaman şan ve şeref peşindeki İsveç Kralı III. Gustavus'un, Fransa'daki devrime karşı yürütülecek monarşist bir haçlı seferinin liderliğine oynadığını bildiğinden, destek vereceği kişi olarak onu seçti. Ekim 1791'de, yani Rusya ile İsveç arasındaki kısa ve anlamsız Baltık savaşının sona ermesinin üzerinden bir yıl geçmeden, Fransa'nın işgali maksadıyla kullanılacak on iki bin kişilik bir İsveç ordusunun masraflarının karşılanması için Gustavus'a maddi yardım önerdi. Harekâtın tarihi olarak 1792 ilkbaharı müzakere edildi.

İsveç'teki bir şiddet olayı bu askeri girişime engel oldu. III. Gustavus 5 Mart 1792'de Stokholm'deki bir maskeli baloda sırtından vurularak ağır yaralandı ve ay sonunda da hayatını kaybetti. Katil İsveçli bir aristokrat olduğu ve konu da İsveç iç siyasetini ilgilendirdiği halde, Katerina bunun monarşi karşıtı şiddetin bir parçası olduğunu derhal anladı. Bir Fransız ajanının imparatoriçeye suikast düzenlemek için St. Petersburg'a gönderildiği yolunda haberler alındığından Kışlık Saray'daki muhafızların sayısı artırıldı. Fransa'ya İsveç askeri gönderilmesi konusu da bir daha açılmadı.

Katerina 1792 ilkbaharında yayımladığı on sayfalık bir muhtırayla Fransa'da anarşinin bastırılması, monarşinin tekrar ihdas edilmesi ve Fransa'nın sükûnet ve kudret yoluna tekrar çıkarılması için tedbirler önerdi. Yazısına şöyle başladı: "Fransa kralının davası tüm kralların davasıdır... [Fransız] Milli Meclis'inin tüm çalışmaları Fransa'da bin yıldır tesis edilmiş monarşi şeklinin ilgasına hasredilmiştir. [Şu anda] Fransa'nın büyük bir devlet olarak konumunu tekrar kazanması Avrupa için önem taşımaktadır." Bunun nasıl başarılacağı konusunda da şunu söylemiştir:

"On bin askerlik bir kuvveti Fransa'nın bir ucundan diğerine yürütmek yeterli gelecektir... Belki paralı askerler -en iyisi İsviçrelilerdir- kiralanabilir veya Alman prenslerinden başka birlikler bulunabilir. Bu kuvvetle Fransa haydutların elinden kurtarılabilir, monarşi yeniden tesis edilebilir, sahtekârlar kovalanabilir, alçaklar cezalandırılabilir ve krallık, zulmün elinden alınabilir." Restorasyonun başarılmasından sonra, imparatoriçe intikam maksatlı geniş baskılara başvurulmaması hususunda uyarısında bulundu. "Gerçek birkaç devrimci cezalandırılmalı ve boyun eğen ve sadakatlerini yeniden sunanlar için bunu genel af takip etmelidir." Milli Meclis'teki delegelerin çoğunluğunun bağışlanmayı kabul edeceklerini, "seçmenler ne Hıristiyan dininin ne de monarşinin ilgasını talep etmiş olduğundan" yetkilerini aştıklarının bilincine varacaklarını düşünüyordu. Yeniden ihdas edilen krallıkta üç asli sınıfın yani soyluların, din adamlarının ve halk tabakasının dengelenmesinin gerekli olduğunu belirtiyordu. Ruhban sınıfının malları iade edilmeli, asiller imtiyazlarını yeniden kazanmalıydı ve "iyi ve hikmetli yasalarla halkın istediği uygun özgürlük talepleri karşılanabilirdi". Her şeyden önce de "kraliyet ailesi kurtarılmalıydı": Birlikler ilerlerken hükümdarlar ve askerler en acil hususa yoğunlaşmalıdır: Kral ve kraliyet ailesinin Paris halkının elinden alınması."

Eylül katliamları, Fransız monarşisinin resmi ilgası ve kralın başının kesilmesinden sadece birkaç ay önce kaleme alınan bu belge ümitsiz bir saflık içindeydi; Katerina'nın Fransa halkının gelişen siyasi, ekonomik, sosyal ve psikolojik şartlarını tamamen yanlış anladığını sergilemekteydi. Katerina bu satırlarını kaleme alırken bile Fransa süratle radikalleşmekte, Paris'teki büyük güç sahibi Jakoben Kulübü ülke çapında üyelerini ve etkisini genişletmekteydi. St. Honore sokağındaki eski Jakoben manastırında toplanan bu kulüp devrimci rolüne bir okuma topluluğu ve ihtiyaç duyulan reformları tartışma mekânı olarak başlamıştı. Bunun ardından radikal düşünce, sert söylevler ve köktenci eylem çağrılarının bir arenasına dönüşmüştü. Önderleri Georges Danton, Jean Paul Marat ve Maximilien Robespierre siyasi güçlerinin zirvesine tırmanmaktaydı. 1792 yılı yazında Paris Komünü, yani *sansculotte*'lar [zenginlerin giydiği kısa pantolondan giymeyenler-e.] tarafından desteklenen yeni belediye idaresi şehrin denetimini ele geçirdi. Otuz yaşındaki yeni Adalet Bakanı Danton, Tuileries'e kapatılmış kraliyet ailesinin sorumluğunu elinde tutmaktaydı.

Komün tarafından örgütlenen bir güruh 10 Ağustos'ta Tuileries Sarayı'nı bastı. Kraliyet ailesini koruyan İsviçreli muhafız birliğinin altı yüz üyesi kralın kan dökülmesini önlemek maksadıyla teslim olmaları emrini verene dek direndi. İtaat eden İsviçreliler tutuklandı ve katledildi. Kral ailesinin daireleri işgal edildi, kral, karısı ve çocukları yakalanıp Temple hapishanesine götürüldü.

Prusya 1792 yılının ilkbaharında Avusturya'nın Fransa'ya karşı savaşına katıldı. Yaz ortası geldiğinde Paris'e yürümeye hazır bir Prusya ordusu Ren Nehri'ndeydi. Prusya güçlerinin başındaki Brunswick dükü, ordu harekete geçtiğinde XVI. Louis ile ailesinin Tuileries'ye götürüldüğünü öğrendi. Dük bunun üzerine bir bildiri yayımlayarak "şayet kral ve ailesine herhangi bir zarar verilirse ... örnek ve unutulmaz bir intikam eylemi" için Paris'in hedef alınacağı tehdidinde bulundu. Bu tehdit amacının tam tersi bir etki yarattı. Brunswick beyannamesiyle Paris'ten korkunç bir intikam alacağını açığa vurduğu için eylemlerinden ötürü zaten ceza göreceklerini öğrenen Parisliler kaybedecek başka bir şeyleri olmadığına inandılar. Söylentilere göre, düşman ulaştığında şehir nüfusu katledilecekti.

Kırmızı bereli beş yüz adam 30 Temmuz 1792'de Marsilya şehri ile güney bölgelerinden kalkarak Paris'e geldiler. Bir meclis üyesinin "Cenova ve Sicilya hapishanelerinin kustuğu bir mücrimler çetesi" sözleriyle tarif ettiği bu kişiler, şehrin savunmasına yardım için Komün tarafından parayla tutulmuştu. Saflarını daha da güçlendirmek isteyen Komün yerli kanun kaçaklarına da yöneldi ve Komün tarafından verilecek emirlere uymaları şartıyla tutuklular salıverildi.

Hapishanelerde 2-8 Eylül 1792 tarihlerinde girişilen katliamlar planlıydı. Ağustos ayının son iki haftasında "ihanet şüphelileri olarak" tanımlanan yüzlerce Parisli tutuklandı. Amaç katledilmeleri olduğundan işleri kolaylaştırmak için hapishanelerde bir araya toplandılar. Tutukluların çoğu din okulları ve kiliselerden toplanmış, devrim karşıtı inanç taşımakla suçlanan rahiplerdi. Aralarından bazıları kral ve kraliçenin eski şahsi hizmetkârlarıydı. Oyun yazarı Pierre Beaumarchais ile Londra'ya kaçmış ve daha sonra kraliçesinin yanında olmak için Paris'e geri dönmüş olan Marie Antoinette'in yakın arkadaşı Prenses de Lamballe tutuklulara dahildi. Çoğunluk ise sıradan insanlardı. Olayları başlatan Danton değildi

ancak yaşanacaklardan bilgi sahibiydi. "Tutukluların canı cehenneme" demişti. "Başlarının çaresine baksınlar." Daha sonraları "Paris halkını yatıştırmak için bu infazlar gerekliydi" eklemesini yapmıştır. Robespierre ise halkın iradesinin ifade edildiğini belirtmekle yetinmiştir.

Prusyalıların Verdun'u zapt ettikleri haberi Paris'e 2 Eylül Pazar günü sabahı ulaştı. Katliamlar da aynı gün öğleden sonra başladı. St. Germain-des-Pres Manastırı hapishanesine getirilen yirmi dört rahip arabalarından çekilip çıkarıldı ve hapishane kapısının önünde kılıçlar, bıçaklar, baltalar ve bir kürekle dar sokağın taşlarının üstünde öldürüldü. Manastıra önceden getirilmiş tutuklular teker teker merdivenlerden bahçeye yuvarlandı, burada bıçaklar, baltalar ve bir marangoz testeresiyle parçalanıp öldürüldü. Başka çeteler diğer hapishanelere saldırdı: 328 tutuklu Conciergerie'de; 226 kişi Châtelet'de; bir başpiskopos dahil 115 kişi bir Karmelit manastırında katledildi. Bicetre'de 43 ergen kesildi. Bunlardan on üçü on beş yaşlarında, üçü on dört yaşında, ikisi on üç yaşında ve biri de on iki yaşındaydı. Küçük kızlar dahil her yaştan kadına zalimce tecavüz edildi. Prenses de Lamballe kraliyet ailesine karşı nefret yemini etmeyi reddettiği için parçalanarak öldürüldü. Kafası Temple hapishanesine götürüldü ve bir kazığa takılıp kral ile kraliçenin gözlerinin önünde gezdirildi.

Fransızlar 9 Eylül'de Valmy'de Prusyalıları mağlup edip müttefik işgalini durdurdular ve Prusya ordusunu Ren Nehri'nin karşı yakasına çekilmeye mecbur ettiler. Fransızlar burada da durmayıp Mainz ve Frankfurt üzerine yürüdüler. Fransız monarşisi üç hafta süren katliamlardan sonra 21 Eylül'de ilga edildi ve cumhuriyet kuruldu. Aralık ayında Milli Meclis Fransız ordusunun girdiği her yerde mevcut rejimlerin yerine halkın idaresinin geçirileceğini ilan etti.

XVI. Louis 21 Ocak 1793'te infaz edildi. O zamana dek devrime inanmış bazıları için bu artık çok fazlaydı. Valmy'de kazanılan askeri zaferin sahibi, Danton'un dostu General François Dumouriez Avusturyalıların yanına firar etti; Lafayette, Tuileries'nin basılmasından sonra zaten iltica etmişti. Bazı vilayetler Paris hükümetine karşı isyan etti ve karşılığında ağır bir bedel ödedi. Paris'ten sonra Fransa'nın ikinci büyük şehri Lyon teslim olduktan sonra öldürülenlerin çoğunluğu köylüler ve işçilerdi. İki yüz kişilik gruplar halinde birbirine bağlanan insanlar şehrin dışındaki tarlalara götürüldü ve toplarla atılan misket topu atışlarıy-

la infaz edildi. Orada hazır bulunan Robespierre'in temsilcilerinden biri amirine bilgi vermiştir: "Milli adaletin iki yüz doksan rezile tattırılışını görseydiniz ne kadar zevk alırdınız kim bilir! Ah, o ne haşmetti! Ne kadar yüksek bir tınıydı! Bu sefillerin tozlara bulandığını görmek ne kadar heyecan vericiydi!"

Hükümetin yeni bir icra komitesi olarak Danton ve Robespierre'in de katıldığı Kamu Güvenliği Komitesi kuruldu. Zamanla Robespierre devrimin ideolojik bakımdan saf olmadığına karar verdi. "Hareketleri, temasları, sözleri veya yazılarıyla olsun despotluğun destekçileri veya özgürlüğün düşmanları olduklarını gösteren ... veya devrime bağlılıklarını istikrarlı şekilde ortaya koymayan düşmanlardan cumhuriyeti korumak için" bir Terör İdaresi teşkil edildi. Dokuz ay süresince resmi kaydı tutulan infazların sayısı on altı bin kişiyi buldu; gerçek rakamın Terör adı verilen bu dönemde iki veya üç katına eriştiğine dair tahminler de vardır.

Fransa Kralı Louis'nin giyotine gönderildiğini öğrenince çok sarsılan Katerina hasta düştü. Bir hafta süreyle kimseyi yanına kabul etmedi ve sarayda altı hafta yas ilan etti. Fransa'yla tüm ilişkilerin kesilmesi talimatını verdi. Fransız maslahatgüzarı Edmond Genet sınır dışı edildi. 1787 tarihli Fransa-Rusya ticari anlaşması iptal edildi ve iki ülke arasındaki tüm ticaret yasaklandı. Devrimin üç renkli bayrağını taşıyan hiçbir geminin Rus sularına girmesine izin verilmedi. Fransa'da yaşayan veya seyahat eden tüm Rus tebaa geri çağırıldı ve Rusya'daki tüm Fransız vatandaşlarına aleni olarak Fransa kralına sadakat andı içmeleri veya Katerina'nın devletini terk etmeleri için üç hafta süre verildi. Rusya'da yaşayan bin beş yüz Fransız vatandaşından sadece kırk üçü bu yemini etmeyi reddetti. Katerina, ağabeyinin öldürülmesinden iki ay sonra, Mart 1793'te, Artois kontunu St. Petersburg'da ağırladı, mali destekte bulunmayı kabul etti ve ona diğer *emigre* Fransızlarla birlikte çalışmasını öğütledi. Ancak Fransa'ya karşı askeri bir müdahaleden geri durdu. Avusturya ve Prusya'nın püskürtülmesi karşısında İngiltere'yi yanına almadan başarı elde edilemeyeceğine inanıyordu ve İngiltere'nin de savaşa girme gibi bir niyeti yoktu. Başbakan William Pitt bunu zaten dile de getirmişti: İngiltere siyaseti Avrupa'nın güvenliğiyle meşguldü, Fransız hükümetinin yapısıyla değil. Bununla beraber, XVI. Louis'nin infaz edilmesi Pitt'in fikrini değiştirdi. Ona göre, kralın öldürülmesi "dünyanın

gördüğü en ahmakça ve en infial uyandırıcı eylemdi".* Fransız elçisinden İngiltere'yi terk etmesi istenildi. Fransa bir kez daha ilk harekete geçen taraf oldu. 1 Şubat 1793'te, İngiltere'ye savaş ilan etti.

Saçları otuz yedi yaşında ağarmış dul Marie Antoinette, kocasının öldürülmesinden altı ay sonra Temple Kulesi'ndeki çocuklarından ayrıldı ve Conciergerie hapishanesine konuldu. Eski Fransa kraliçesi -Habsburg arşidüşesi, bir Avusturya imparatoriçesinin kızı, iki Avusturya imparatorunun kız kardeşi ve bir üçüncüsünün de halası- iki ay boyunca üç buçuk metreye iki metrelik bir hücrede yalnız başına kaldı. 5 Ekim 1793'te bir yük arabasına konuldu ve sokaklardan geçirilerek giyotine götürüldü.

Yük arabaları seferlerine bundan sonra da devam etti. Giyotinin iri demiri günde kırk, elli, altmış kez kalkıp iniyordu. Dehşet içindeki politikacılar kafalarını giyotinden kurtarmak için birbirlerini giyotine gönderiyorlardı. Şahsi kavgalar veya komşu kıskançlıkları gibi basit sebeplerle yüzlerce insan öldürüldü; suçları birçok halde "şüphe altına girmekti". Kurbanların arasında Poitou'dan yirmi köylü kızı da vardı. Bunlardan biri infazını beklerken Conciergerie hapishanesinin avlusunda taşların üstünde bebeğini emziriyordu. Şair Andre Chenier kardeşiyle karıştırıldığı için giyotine gitti; ardından hatasını öğrenen Komün, kardeşini de giyotine gönderdi. Bilim adamı Antoine Lavoisier, bir deneyini tamamlamak için infazının kısa süre geciktirilmesini rica etti. Aldığı cevap, "devrimin bilim adamlarına ihtiyacı yoktur" şeklindeydi. Mahkûm edilenlerden birisi olan seksen yaşındaki Mareşal Mouchi dükünün yaşlı karısı olan biteni anlamıyordu. Kocası ona kibarca, "Madam, gitmemiz gerekiyor" dedi. "Tanrı'nın arzusu budur, bize de yerine getirmek düşer. Yanınızdan ayrılmayacağım. Beraber gideceğiz." Hapishaneden götürülürlerken, kalabalıktan birisi "cesur olunuz" diyerek haykırdı. Mouchi şöyle dedi, "Dostum, on beş yaşındayken kralım için ölüme atıldım. Seksen yaşında Tanrım için darağacına gidiyorum. Talihsiz bir insan değilim." Fransız *emigre* ve mültecileri bu hikâyeleri Katerina'ya anlatıyorlardı.

---

* Pitt herhalde unutmuştu, 1588'de İngiltere, önce Fransa'nın, daha sonra da İskoçya'nın eski kraliçesi Mary Stuart'ın kafasını kesmişti. Ayrıca 1649'da İngilizler monarşiyi devirdikten sonra Kral I. Charles'ın da kafasını uçurmuştu.

Terör zirve noktasına ulaştıktan sonra düşüşe geçti. Marat 13 Temmuz 1793'te Charlotte Corday tarafından banyoda hançerlenerek öldürüldü. Danton ise 5 Nisan 1794'te Robespierre tarafından giyotine gönderildi. Üç buçuk ay sonra 27 Temmuz 1794'te bu sefer Robespierre'in başı sepete düştü. Robespierre'in ölümüyle, Terör'ün en kanlı dönemi sona erdi. Ardından Direktuar idaresi, 1799 yılında da Konsüllük yönetimi kuruldu. İlk konsüllük görevini genç General Napolyon Bonapart üstlendi ve 1804 yılında kendi eliyle imparatorluk tacını taktı. Devrimci Fransa tarafından 1792 yılında başlatılan savaşlar Napolyon yönetiminde devam ederek yirmi üç yıllık bir dönemi kapladı. Napolyon'un devrilmesiyle, eski Provence kontu, XVI. Louis'nin hayattaki en büyük kardeşi Fransa'ya döndü ve XVIII. Louis adıyla tahta çıktı. Onun yerine de küçük kardeşi, eski Artois kontu geçerek X. Charles adını aldı. Onu Fransa'nın son kralı Louis Philip izledi. Bu üç kralın hiçbiri; cana yakın, kararsız, hükümdarlığında başarısız kalmış ancak ülkesine bağlılığını korumuş, tutukluluğuna haysiyetle katlanmış ve ölüme cesaretle ve öfke duymadan gitmiş XVI. Louis'den daha üstün niteliklere sahip değildi.

Fransız Devrimi'nin en kalıcı simgesi giyotindi. XVI. Louis ile Marie Antoinette'in infazlarının etkisini, Dickens'ın bu acımasız cihazın dibine oturmuş ve örgüsünü ören Madam Defarge karakteri edebiyatta daha da pekiştirmiş, bu ölüm yöntemini kültürel hafızaya derinden kazımıştır.

Giyotin ilk başta ölüm cezasının amacının acı vermekten ziyade hayatı sona erdirmek olduğu anlayışını uygulamaya koymak için tasarlanmıştı. İlk kurbanını Nisan 1792'de alana kadar Fransa'da ölüme mahkûm edilen tutuklular bazen korkunç şekillerde can verirdi; teker üstünde kemikleri kırılır veya her bir uzvuna bağlanan dört at tarafından parçalanırlardı. Asillerin daha çok kılıçla veya baltayla kafaları kesilir, halktan insanlar ise asılırdı. Ancak cellatlar sakar, kılıçlar veya baltalar kör olabilir, ilmikler ise hemen nefesi kesmez, ağır ağır boğulan mahkûm havada çırpınır dururdu. Giyotin insani bir açıdan, derhal ve acısız ölüm vermeyi amaçlamıştı; yapımcısı Dr. Joseph Guillotin işleyişini şu şekilde tarif etmiştir: "Mekanizma şimşek gibi düşer; kafa uçar, kan fışkırır; insanın varlığı hemen sona erer." Ayrıca sınıf farkı gözetmeden tüm mahkûmlar üzerinde kullanılacağından daha eşitlikçi olduğu da değerlendirildi. Her hâlükârda giyotin uzun bir hizmet yaşamına sahip olmuştur. İmparator-

luk Almanya'sında, Weimar Cumhuriyeti'nde ve Nazi Almanya'sında kullanılmış, 1933 ile 1945 yılları arasında bu ülkede on altı bin insanın hayatını almıştır. Fransa'da 1977 yılına kadar infaz şekli olarak kalmış; dört yıl sonra da bu ülkede zaten ölüm cezası kaldırılmıştır.

Giyotinin balta, yağlı ilmek, elektrikli sandalye, ateş mangası ve zehirli iğneden daha insani bir yöntem olup olmadığı, tıbbi tarafı yanında siyasi ve ahlaki yanları da olan bir sorudur. En etkili çözüm elbette devletin ölüm cezasını kaldırmasıyla bu soruların da ortadan kalkmasıdır. Toplumlar bu hedefe ulaşma mücadelesi verirken,* ikinci bir tıbbi veya bilimsel soru sorulabilir: Acaba giyotinle ölüm acı vermeyecek kadar ani miydi? Bazıları buna inanmamaktadır. Boyun ve enseden hızla geçen bıçağın beyni koruyan kafatasına etkide bulunmaması nedeniyle belki de bilincin derhal yitirilmediğini öne sürmektedirler. Şayet bu doğruysa, bazı kurbanların başlarına gelenin farkında olduklarını düşünebilir miyiz? Giyotin işlemini izleyenler kurbanların göz kapaklarının kırpıldığını, gözlerin, dudakların ve ağzın oynadığını anlatmışlardır. Yakın bir tarih olan 1956'da** giyotinle öldürülmüş mahkûmların kesik kafalarını inceleyen anatomistler, kesik başın isminin söylenmesine veya yanağın çimdiklenme acısına cevap vermesi gibi tepkilerinin tesadüfi bir kas seğirmesi veya otomatik bir refleks hareketi olabileceğini söyleyerek açıklama getirmişler; bilinçli bir farkındalıktan bahsedilemeyeceğini belirtmişlerdir. Gerçekten de omurgaya ani bir vuruş ile beyne kan akımının derhal, kütle halinde kesilmesi bilincin hemen değilse bile süratle kaybına yol açmaktadır. Fakat acaba o tek bir an zarfında bile bilinç mevcut mudur?

Saygın bir Fransız tıp doktoruna Haziran 1905'te Languille adlı bir mahkûmun yeni kesilmiş başı deney yapması için verilmiştir. Verdiği bilgiye göre, "kanın bitmesinden hemen sonra ... spazmodik devinimler sona erdi ... o anda tiz bir sesle yüksekten bağırdım: 'Languille!' Göz kapaklarının gayet belirgin, normal, düz bir hareketle yavaşça kalktığını

* Halen Türkiye dahil 104 ülke idam cezasını tamamen kaldırmıştır. Dünyada, yazarın ülkesi ABD ile birlikte Çin, Hindistan, İran, Pakistan dahil olmak üzere idam cezasını uygulayan 55 ülke kalmıştır. Diğer ülkelerse idam hükümlerini fiilen yerine getirmemekte veya ancak istisnai hallerde idam mahkûmiyeti vermektedir-ed.n.

** Elinizdeki kitabın ilk baskısı 2011 yılında yapılmıştır-ed.n.

gördüm... Yadsınamaz şekilde canlı gözlerle bana bakmaktaydı... Birkaç saniye sonra, göz kapakları indi ... tekrar seslendim ve göz kapakları bir kez daha kalktı ve canlı gözler ilk defasından daha da nüfuz eden bakışlarla benim gözlerime dikildi. Sonra yine gözkapakları kapandı ... [ve] başka bir hareket artık olmadı."

Kesik bir kafanın, eğer varsa, nasıl bir bilince sahip olabileceğini herhalde XVI. Louis, Marie Antoinette, Georges Danton, Maximilien Robespierre ve giyotin altında can veren on binlerce insan keşfetmişti. Bizim bunu bilmemiz mümkün değildir.

71. Bölüm

Rusya'da Düşünce Ayrılıkları, Lehistan'ın Nihai Bölüşümü

Fransız Devrimi Katerina üzerinde sarsıcı bir etki yarattı. Bunun sebebi imparatoriçenin Fransız monarşisinin alçaltılması, aşağılanması ve şiddet yoluyla yıkılmasından duyduğu dehşetin dışında devrim heyecanının yayılmasından duyduğu korkuydu. Şahsını ve Rusya'yı korumak için harekete geçmesi gerektiği inancı, düşünce ve ifade özgürlüğü hakkında baştan beri sahip olduğu liberal fikirlerde önemli bir değişikliğe gitmesine yol açtı. Siyasi ve askeri alanda kendisinin verdiği adla "Fransız zehiri"nden duyduğu kaygı, Avrupa tarihinde nadir görülen bir vakanın sebebi oldu: Büyük ve gururlu bir milli devletin tamamen yok edilmesi.

Katerina genç bir kadın ve yeni bir imparatoriçeyken, ilk başta filozofların hayranlıkla dolu bir dostu olmuştu. Voltaire ve Diderot onu Avrupa'nın en liberal hükümdarı, Kuzeyin Semiramis'i* olarak alkışlamışlardı. Onlardan ve Montesquieu'nün yazılarından en iyi hükümet şeklinin Aydınlanma ilkelerinden kılavuzluğunu alan, bilgiye dayalı hayırhah bir otokrasi olduğunu öğrenmişti. Tahttaki ilk yıllarında aralarında serfliğin de bulunduğu Rusya'nın en adaletsiz ve verimsiz kurumlarının en azından işleyiş şekillerini ıslah edebileceğini ummuştu. Yasama Komisyonu'nu 1767'de toplamış, köylüler dahil halkın farklı sınıflarının

* MÖ 9. yüzyılda, kocası Asur Kralı Şamsi-Adad'ın ölümünden sonra, oğlunun naibesi olarak beş yıl hüküm süren Asur Kraliçesi Şammuramat. İktidarı altındaki topraklar, Anadolu'nun doğusu ile güneyini kapsıyor, Doğu Akdeniz'den İran'a kadar uzanıyordu. İsmi eski Yunanlı ve Romalı yazarlar tarafından Grekleştirilmiş, ülke yönetiminde büyük başarılar kazandığı yönünde efsaneleştirilmiş, Dante'nin *Cehennemi*'nde nefsani günahları yüzünden cezalandırılanlar arasında yer almış, adına Rossini tarafından *Semiramide* operası bestelenmiştir-ed.n.

şikâyetlerini ve tavsiyelerini dinlemişti. Fakat ardından Pugaçev isyanı baş göstermişti. Bunun ertesinde bazı filozoflarla hâlâ dostane ilişkilerini sürdürmekle birlikte artık onların öğrencileri sınıfında değildi. Ütopik fikirlerini çoğu zaman sorgulamakta ve karşı görüşler ileri sürmekteydi.

1789 yılına gelindiğinde tahtta geçirdiği yirmi yedi yıldan sonra, Katerina gençliğindeki liberal hedeflerinden bazılarını gerçekleştirmişti. Öncelikle bir Rus entelektüel sınıfının ortaya çıkmasına yardım etmişti. Soylular arasından daha fazla insan üniversitelere gidiyor, yurtdışına seyahat ediyor, yabancı dil konuşuyor ve oyunlar, romanlar, şiirler yazıyordu. Gelecek vaat eden gençler devlet hesabına okumaları ve bilgi edinmeleri için yabancı okullara ve üniversitelere gönderiliyordu. Asil doğmamış eğitimli insanlar yüksek devlet görevlisi, şair, yazar, doktor, mimar ve ressam olabiliyordu. Fakat ilk dönemlerinin hedeflerini ve çabalarını sorgularcasına önce Pugaçev isyanının zalim gerçekliğiyle karşı karşıya kaldı, yirmi yıl sonra da Fransa'daki olaylar çıktı.

Katerina, Fransız monarşisinin ve eski rejimin yıkılışını üzüntüyle izlemişti. Fransız *emigre* ve mültecileri her ay ürkütücü hikâyeleriyle Rusya'ya geliyorlardı. Fransa'nın radikal ideolojisinin her Avrupa hükümdarından fazla kendisine yöneldiğini hissediyor, Fransa radikalleştikçe tepkileri daha savunmacı ve reaksiyoner oluyordu. Artık Aydınlanma felsefesinin yapısında bulunan tehlikeleri keşfetmekteydi. Devrimin aşırılıklarının sorumluluğunu kısmen hayranlık duyduğu filozofların yazılarında buluyordu. Bu yazılarda yıllar boyunca otoriteye ve dini kurumlara saldırılmış, bunlara duyulan hürmet baltalanmıştı. Bu sebeple en azından kısmen onlar da sorumlu değil miydi? Bu yolun nereye varacağını onlar ve kendisi nasıl görememişlerdi?

1791'de bütün kitapçılardan ellerinde bulunan "dine, edebe ve şahsımıza" karşı kitapların kataloglarını Bilimler Akademisi'ne kaydettirmelerini emretti. 1792'de Voltaire'in eserlerinin toplu basımına el konulması talimatını verdi. 1793'te valilerden "ahlakı bozan, devletle ilgili ve bilhassa Fransız devrimini işleyen" kitapların basımının yasaklanmasını istedi. Devrimci fikirlerin ülkelerin sınırlarını kolaylıkla aşmasından ürkmeye başladı ve Fransız gazeteleriyle kitaplarının ülkeye sokulması yasaklandı. Saltanatı sırasındaki ilk resmi sansür sistemi Eylül 1796'da kuruldu. Tüm özel matbaalar kapatıldı; tüm kitapların basılmalarından önce sansür idaresine sunulmaları esası getirildi. Bu yeni kısıtlamalar-

dan ilk olumsuz etkilenen kişilerden biri devlet yönetiminde önemli bir konuma yükselmiş genç ve entelektüel bir soyluydu.

Aleksandr Radişçev, Saratov vilayetinde 1749 yılında, üç bin serf sahibi, soylu ve eğitimli bir babanın on bir çocuğunun en büyüğü olarak doğdu. Aleksandr on üç yaşında St. Petersburg'da Corps des Pages [Osmanlı sarayında Enderun'a karşılık gelir-ç.] teşkilatına girdi ve sarayda hizmet etti. On yedi yaşında Leipzig Üniversitesi'nde devlet bursuyla felsefe ve hukuk okuması için seçilen on iki genç arasındaydı; burada kendisi de öğrenciler arasındaki Goethe ile tanıştı. 1771'de, yirmi iki yaşında Rusya'ya dönüp, Senato'da memurluk yaptı ve sonra da Harbiye Kurulu'nun hukuk bürosuna geçti. Radişçev 1775 yılı başında evlendi ve Katerina'nın arkadaşı Prenses Daşkova'nın kardeşi Aleksandr Vorontsov'un başında bulunduğu Ticaret Kurulu'nda bir göreve getirildi. Bilahare St. Petersburg Gümrük İdaresi'nin direktörlüğüne atandı.

Radişçev 1780'li yıllarda, "St. Petersburg'dan Moskova'ya Seyahat" başlıklı bir kitap yazmaya başladı. 1790'da evindeki özel matbaasında kitabının birkaç nüshasını bastı. Talep edildiği üzere, bir nüshasını da St. Petersburg sansür polisi müdürüne teslim etti. Bu memur başlığa kısaca göz attı, bir gezi kitabı olduğunu düşündü, tasdik etti ve Gümrük İdaresi'nde görevli soylu kişiye iade etti. Radişçev bunun ardından isimsiz olarak altı yüz nüsha bastı. Kitabın zamanlaması, Bastille'in düşüşünden bir yıl sonrasına ve Rusya'nın hâlâ Osmanlı ve İsveç'le savaşta olduğu bir döneme rastlaması nedeniyle talihsizdi.

Radişçev'in "Seyahat"i aslında bir gezi kitabı değil, serflik kurumunu yüksek sesle suçlayan ve serfliğin sürmesine yol açan idari ve sosyal yapıyı eleştiren bir eserdi. Kitabına duygusal bir çağrıyla başlıyordu:

> Gözlerimizin önünde ebedi bir yüz karasına tahammül edecek kadar insani duygulardan, merhametten, kalp asaletinin şefkatinden, kardeşçe sevgiden mahrum muyuz ki ... arkadaşlarımızı, bizimle eşit hemşerilerimizi, sevgili doğal kardeşlerimizi kulluk ve köleliğin ağır zincirleri altında tutuyoruz? Bir insanın kendisinden farksız insanları köleleştirmesi gibi hayvani bir âdet ... kalplerin taşlaşmışlığını ve ruhun bütün bütüne yokluğunu işaret eden bir âdet dünya yüzüne yayılmıştır. Ve biz Slavlar, dünyaya gelmiş kuşakların görkemli oğulları da bu âdeti benimsedik, bize ve bu akıl çağına yakışmayan bir utançla bugüne kadar hiç dokunmadan muhafaza ettik.

Radişçev serfliğin etkilerini, seyahati sırasında köyler, şehirler ve posta hanlarından geçen "seyyahın" tasvir ettiği çok sayıda sahne vasıtasıyla canlandırmıştı. Serf emeğinin kötüye kullanılmasını, rüşvetçi hâkimlerin şok edici hükümlerini ve saldırgan sahiplerinin merhametine kalmış serf kadınlarının savunmasız hallerini resmetmiştir. Bir sahnede toprak sahibinin üç zalim oğlu "hayvani maksatları" için kullanmak amacıyla düğün gününün sabahı güzel bir serf kızına saldırmakta, bağlamakta ve ağzını tıkamaktadır. Serf damat olanları görmekte, üç mücrimi suçlamakta, kovalamakta ve birinin "kafasını kırmaktadır". Ceza olarak toprak sahibi damadın acımasızca kırbaçlanmasını emretmektedir. Genç serf bunu -toprak sahibinin üç oğlunun gelini evlerine sürüklediklerini görene dek- kabullenmektedir. Kendini kurtarmakta, kızı ellerinden almakta, bir çit kazığını başının üstünde sallayarak üç düşmanının karşısına dikilmektedir. Bu esnada diğer serfler gelmekte ve çıkan kavgada toprak sahibi ile üç oğlu dövülerek öldürülmektedir. Olaya karışan tüm serfler hayat boyu kürek cezasına mahkûm edilmektedir. Radişçev bu hikâyeyi sadece efendi-serf ilişkisinin yapısının örneği olarak anlatmamış, aynı zamanda da çaresizliğe sürüklenen birçok serfin ayaklanma için fırsat bekledikleri konusunda okuyucularını da uyarmıştır:

> Sevgili hemşerilerim, bizi hangi felaket tehdit ediyor, ne gibi tehlikeler altındayız biliyor musunuz? Yolu tıkanan bir ırmak daha da güçlenir. Önündeki engeli bir defa aşınca artık bir daha taşkınlarının önüne geçilemez. Zincirde tuttuğumuz kardeşlerimizin durumu da budur. Uygun bir fırsat ve zaman beklemektedirler. Alarm çanları çalmaktadır. Hayvani bir yıkım gücü dehşet verici bir süratle serbest kalacaktır... Zalimlik ve insaniyetsizliğimizin cevabı ölüm ve dehşetli yıkımlar olacaktır. Prangalarını çözmemizde ne kadar ayak sürür ve inatçılık edersek intikamlarında o kadar şiddetli olacaklardır. Eski zamanların olaylarını hafızanızda canlandırın [Pugaçev]... Ne cinsiyet ne de yaşa bakmışlardır. Kırılan zincirlerinin faydasından çok intikamın zevklerini arayacaklardır. Bizi bekleyen budur. Beklememiz gereken budur.

Bu korkutucu akibete çare olması için de Radişçev serflerin tedricen özgürleştirilmesi için bir plan önermekteydi. Tüm ev serflerine derhal özgürlükleri verilecekti; tarım serflerine özel arazilerinin tam mülkiyeti verilecek ve sonra da özgürlüklerini satın almaları için elde ettikleri kârlarını kullanmalarına imkân tanınacaktı. Efendilerinin iznini isteme-

den evlenmeleri mümkün olacaktı. Ayrıca eşitleri tarafından -yani başka köylüler tarafından- mahkemelerde yargılanabileceklerdi.

Katerina kitabı Haziran 1790'da okudu ve kenarlarını notlarla doldurdu. Radişçev'in fikirlerini takdir etti: "[Yazar] eğitimli birisi ve çok kitap okumuş ... yeterli muhayyilesi var ve yazıları cüretkâr." Eğitimini Leipzig'de aldığını tahmin etmekteydi, "bu sebeple evinde bir matbaasının bulunduğu da söylendiği düşünülürse, M. Radişçev'den şüphe duyulur." Kitap otuz, hatta yirmi yıl önce yazılmış olsaydı, Katerina kendi görüşlerinin bazılarını teşhis edebilirdi; şimdi ise yeni bakış açısıyla farklı bir görüş bildirdi: "Kitabın maksadı her sayfasında belirgindir. Fransız çılgınlığını kapmış ve bununla aklını doldurmuş yazar, otoriteye ve otorite sahiplerine duyulan hürmeti yıkmak, halkta üstlerine ve hükümete karşı öfke uyandırmak için mümkün her yolu denemektedir." Radişçev'in toprak sahiplerinin davranışlarını ve serflerin yaşam şartlarını tasvirini reddetti ve serflerin hiddeti ve eşikte bekleyen intikamları hakkındaki uyarılarından ise çok öfkelendi. Yazarın, "serfleri kanlı isyanlara kışkırtan ... Pugaçev'den daha kötü bir nifak kaynağı" olduğunu bildirdi. Sadece köylüleri değil, imparatoriçeden başlayarak en alttaki yerel görevlilere kadar tüm halkı yöneticilerinin otoritesine saygı duymamaları için kışkırtmaktaydı. Radişçev'in devletini kınamasını ve Pugaçev dehşetini Fransa'da karılan yeni "zehirlerle" karşılaştırmasını, ülkenin iki cephede savaştığı bir sırada Paris'teki devrimcilerin inançlarının propagandasını yapmak ve Rusya'nın istikrarını bozmak yolunda bir çaba gördü. Kitabın bir kenarına "buna tahammül edilemez" ibaresini düştü.

Radişçev tespit edildi, tutuklandı ve sorgulama için Petrus ve Pavlus Kalesi'ne götürüldü. İşkenceye tabi tutulmadı. Böyle de olsa, ailesinin başına gelecekleri tahmin ederek düşüncelerinden geri dönmeye başladı. Kitap fikrinin kendini beğenmişlikten kaynakladığını, şöhret kazanmak istediğini söyledi. Abartılı bir üslup kullandığını ve devlete karşı suçlamalarının doğru olmadığını kabul ederek göreceği cezayı hafifletmeye çalıştı. Katerina'nın idaresine saldırmak gibi bir niyeti inkâr etti; maksadı sadece düzeltilmesi mümkün bazı eksikliklere parmak basmaktı. Köylüleri mal sahiplerine karşı ayaklandırmayı amaçlamamıştı; arzusu sadece kötü mal sahiplerini davranışlarından ötürü utanç duymaya zorlamaktı. Serflerin özgürlüklerine kavuşmalarını umduğunu kabul etti ancak bunu İmparatoriçe Katerina tarafından yapıldığı veya önerildiği

şekilde yasama faaliyeti vasıtasıyla başarmak istediğini ifade etti. Kendisini Katerina'nın merhametine bıraktı. St. Petersburg'daki Merkezi Ceza Mahkemesi tarafından yargılandı, isyana tahrik ve hükümdara hakaretle suçlandı ve kafası kesilerek ölüme mahkûm edildi. Senato hükmü değiştirmeden onayladı. Ancak Katerina bu esnada görüşünü almak için kitabı Potemkin'e yollamıştı. Prens kendisine ve imparatoriçeye saldırılarına rağmen müsamaha gösterilmesini savundu. Katerina'ya yazarak, "Gönderdiğiniz kitabı okudum. Ben sinirlenmedim" dedi. "Görüldüğü kadarıyla size de iftira etmektedir. Ancak siz de kızmamalısınız. Sizin kalkanınız yaptığınız işlerdir." Potemkin'in ılımlı cevabı Katerina'yı yatıştırdı ve her zamanki davranışına sevk etti: Ölüm cezasını hafifletti ve on yıllık Sibirya sürgününe çevirdi.

Bunun ertesinde, Radişçev'e kıyasen daha yumuşak davranıldı. Hükmün verilmesinden sonra mahkemeden zincirlerle götürüldü ancak ertesi gün Katerina'nın emriyle zincirleri çıkartıldı. St. Petersburg'un altı bin beş yüz kilometre doğusundaki sürgün yerine gitmesi için on altı ay zaman tanındı. Dostu ve hamisi Ticaret Bakanı Aleksandr Vorontsov ona her yıl giysi, kitap ve bin ruble* para gönderdi. Zaman içinde dul da kalan Radişçev'in baldızı iki küçük çocuğunu yanına getirdi, onunla kaldı ve üç çocuğunu daha dünyaya getirdi. Ailesi, hizmetkârları ve kitapları için geniş bir ev yaptıran Radişçev amatör doktor olarak çalıştı, çocuklara ders verdi ve arkadaşları tarafından gönderilen kitapları okudu. Katerina'nın 1796'da ölümünden sonra oğlu Pavel, Radişçev'in sürgününü sona erdirdi ve Moskova yakınlarındaki çiftliğine dönmesine izin verdi. 1802 yılında derin bir bunalıma düşen Radişçev, Cato'nun ölmek üzereyken sarfettiği sözleri ardında bırakarak intihar etti: "Artık kendimin efendisiyim." Kitabı "Seyahat" Londra'da 1859'da yayımlandı. Bundan üç yıl sonra -yani Radişçev'in ölümünden altmış yıl sonra- Katerina'nın torunu İmparator II. Aleksandr serfliği ilga etti.

Rusya, Avusturya ve Prusya, 1772'de Lehistan'ın paylaşılması sırasında ülkede kralın ve Meclis'in otoritesini sınırlayan, iktidarı yönetmeyi ve yönetilmeyi reddeden, bağımsız, muhafazakâr bir aristokrasinin eline bırakan bir anayasayı kabul ettirmişler, sürekli bir yarı anarşi durumu

* 2019 itibariyle yaklaşık elli bin dolar-ed.n.

yaratmışlardı. Katerina tarafından tahta çıkartılan Kral Stanislaw Augustus on altı yıla yakın hüküm sürmüş, ancak Lehistan'ın tüm önemli işlerini St. Petersburg denetlemişti. Toprak açısından Lehistan hâlâ büyük bir ülke olarak kalmış ve geçen yıllar boyunca birçok Lehistanlı başta Rusya olmak üzere ülkeyi paylaşan devletlere karşı artan bir hınç beslemişti. Lehistanlılar Eylül 1788'de Katerina ile Avusturyalı müttefiki II. Joseph Osmanlı ile savaş halindeyken durumlarını değiştirmek için bir fırsat çıktığını düşündüler. Lehistan'ın Rusya'ya bağımlılığına karşı çıkan bir Leh Seym'i toplandı ve hemen konfedere statüsüne girdi. *Liberum veto* bir yana bırakıldı, Seym'e çoğunluk oyuyla karar alma imkânı tanındı. Stanislaw başgösteren Rus aleyhtarı duygular ve Katerina'ya yağdırılan sözlü hakaretlerin ortasında imparatoriçenin onayladığı anayasada tek taraflı değişikliklere gidilmesinin tehlikelerine karşı uyarıda bulundu. Sözlerine kulak asan olmadı. İzleyen aylar sırasında konfedere Seym Rusya tarafından on altı yıldır ayakta tutulan devlet yapısını yıkmaya girişti. Katerina, ordusu güneyde savaşırken elinden -o an için- bir şey gelmediğinden olanları fark etmemiş göründü.

Ertesi yıl, yani 1790'da Katerina bir dizi siyasi başarısızlığa uğradı. Amcası Büyük Friedrich'in yerine 1786'da geçmiş olan Prusya Kralı Friedrich Wilhelm Mart ayında Lehistan'la yabancı müdahaleye karşı askeri yardım vaat eden bir savunma antlaşması imzalayarak Rusya ve Avusturya'yı şaşırttı. Cesaret bulan Leh konfedere Seym'i Rusya'nın Karadeniz savaşına boğazına kadar battığını bildiğinden ve ayrıca Lehistan'ın Prusya ile antlaşması sayesinde korunduğuna inandığından yeni bir anayasayı kabul etti. Bu anayasa hükümdarın seçilmesi yerine veraset yoluyla tahta gelmesi esasını getiriyordu. Mevcut hükümdar Stanislaw'ın hayatı boyunca tahtta kalmasına izin verilecek ancak ölümünde usul değişip Saksonya elektör hanedanı içinde babadan oğula veraset yoluyla geçecekti. *Liberum veto* usulü de kaldırılacak ve yerine Seym çoğunluk kuralıyla karar alacaktı. Yeni anayasanın amacı eski asil sınıfının zayıflatılması ve Lehistan'a daha etkili bir milli hükümet kazandırılmasıydı.

Yeni anayasanın Lehistan'ı zayıf tutmak için dayandığı eski Leh asillerinin gücünü ne kadar azalttığını kavrayan Katerina telaşlandı. Rusya ile Lehistan arasındaki 1772 tarihli antlaşma tek taraflı iptal edilmişti. Elinde eski anayasayı koruyacak askeri kuvveti de yoktu. Ancak kızgın-

lık ve öfkesi arasında Lehlerin içinden hemen müttefikler buldu. İktidarı ellerinde tutmaları için zayıf bir merkezi hükümetin gerekli olduğunu bilen muhafazakâr Leh asilleri de 3 Mayıs anayasasını reddetmişlerdi. Grodno'da bir araya gelen bu asiller kendilerine yeni bir federasyon kurdular, 1772 anayasasının geri getirildiğini ilan ettiler ve Katerina'dan yardım sağlaması için St. Petersburg'a bir heyet gönderdiler.

Katerina yardıma hazırdı. 3 Mayıs anayasası hiç radikal olmamakla birlikte Fransa'da monarşiye karşı büyüyen saldırılarla bu anayasa arasında rahatsız edici bir benzerlik görüyordu. Temmuz 1791'e gelindiğinde Osmanlı ile barış yakınlaşmıştı ve Rus ordusunun muhafazakâr Lehleri desteklemek için kısa zamanda sevki mümkün hale gelecekti. St. Petersburg'u son ziyaretinde bu yeni seferin komutanlığına kendisini atamayı düşündüğünü Potemkin'e zaten bildirmişti. Hesaba alınması gereken bazı riskler de vardı. Avusturyalı Leopold ile Prusyalı Friedrich Wilhelm, Fransa'da kötüleşen durumdan endişe duyduklarından geri cephelerinde yer alan Doğu Avrupa'daki artan karışıklıkları yatıştırma umuduyla Lehistan'ın 3 Mayıs tarihli yeni anayasasını kabul etmeyi kararlaştırmışlardı. Friedrich Wilhelm Lehistan'ı yeni müttefiki edinerek bunu yerine getirmişti; Leopold'un sebebi ise Fransa'ya yoğunlaşmak istemesiydi. Her iki hükümdar da Katerina'dan kendilerine katılmasını istediler.

Gerekirse tek başına harekete geçmeye çoktan karar vermiş olan Katerina ise bu teklifleri geri çevirdi. Bunun yerine kendi yaklaşımını desteklemeleri için Prusyalıları ve Avusturyalıları iknaya çalıştı. Yeni Leh siyasi yapılanmasına razı gelmeyeceğini ve harekete geçmeye karar verdiğini Hariciye Kurulu'na Aralık 1791'de sözünü sakınmadan açıkladı. "Prusya ve Avusturya bize bir kâğıt tomarıyla karşı çıkacaklardır" öngörüsünde bulundu. Protestolarla karşılaşmayı beklemekteydi. Öte yandan Fransa'yla savaş ihtimali içinde bulunan Avusturya aleyhte hiçbir şey yapmayacaktı. Prusya'nın ise ilave Leh toprağı vaadiyle ikna edilip Lehistan'la antlaşmasını göz ardı etmesi sağlanırsa, Katerina ikinci bir paylaşıma razı olacaktı. Lehlere gelince, Katerina, 1772 anayasasının tekrar yürürlüğe konulması için Rus ordusunun ülkeyi işgal etmesinin gerekeceğini anlıyordu.

Katerina'nın Lehistan'a ilişkin yeni saldırgan politikasının gerisinde Fransa'ya karşı bir haçlı seferi başlatma sözlerine rağmen daha acil

sorunlardan duyduğu endişeler yatıyordu. Bir süredir attıkları adımlar nedeniyle Lehlere hiddetlenmiş ve bunun yol açabileceklerinden kaygıya kapılmıştı. Lehistan'daki iyi işleyen, devrimci bünyeye sahip bir rejim Rusya için tehlike yaratabilirdi. Fransız Jakobenliğiyle savaşmak uğruna bu tehlike ihtimalini görmezden mi gelecekti? Onun görevi kendisine en çok tehdit yaratan konumdaki düşmanla hesaplaşmaktı. Grimm'e "Jakobenlerin Varşova'daki yuvasını yok etmeye kararlı" olduğunu söyledi. Dışarıya vurduğu görüşü böyle olmakla birlikte asıl stratejisini kâtibine 14 Kasım 1791'de açığa vurmuştur: "Viyana ve Berlin hükümetlerini Fransa'daki meselelerle ilgilenmeye sevk etmek için elimden ne gelirse yapıyorum. Avusturya sarayı istekli ancak Berlin sarayı harekete geçmeyi reddediyor ...[onlara] açıklayamayacağım sebepler var. Biraz hareket serbestisi kazanmak için onları bu konuya karıştırmak istiyorum. Aklımda henüz daha halledemediğim bir iş var ve bana engel çıkarmamaları için meşgul tutulmaları gerekiyor." "Henüz halledemediği iş", Lehistan'da Rus denetimini tekrar kurmaktı.

Fransa 9 Nisan 1792'de Avusturya'ya karşı savaş açarak istemeden Katerina'ya yardım etti. İmparatoriçe Avusturya'nın 3 Mayıs anayasasını ayakta tutmak için Lehistan'a yardımcı olacağı sözünü tutamayacağından artık emindi. Nisan sonunda Berlin ve Viyana'yı, Lehistan'ı işgal etme niyeti hakkında bilgilendirdi; 7 Mayıs'ta altmış beş bin Rus askeri Leh sınırını geçti, birkaç hafta sonra otuz beş bin asker daha onları takip etti. Lehistan derhal 1790 savunma antlaşması temelinde Prusya Kralı Friedrich Wilhelm'e başvurdu. Prusya kralı da Katerina'nın öngördüğü şekilde davrandı. Fransa'yla savaşa girmeyi beklediğinden, 3 Mayıs anayasası konusunda fikrinin alınmadığını ve bunu da antlaşma yükümlülüklerinden kendisini azat ettiğini duyurarak antlaşmadan kaynaklanan Lehistan'a yardım taahhüdüne ihanet etti. "Bilgisi olmadan hazırlanmış bir anayasayı savunma yükümlülüğü" taşımadığını beyan etti. Yine her iki tarafa oynayan Stanislaw ilk önce 3 Mayıs anayasası için savaşacağına yemin etti, sonra torunu Konstantin lehine tahtından vazgeçmeyi önererek Katerina'yla müzakereyi denedi. O ise bu teklife ilgi duymadı. Başkaca teklif edecek bir şeyi kalmayan kral Leh ordusundan silah bırakmasını istedi.

Askeri işgal düzgün yürütüldü ancak Rusya kendisini kısa sürede bir siyasi zorluklar yumağının içinde buldu. Katerina'nın desteklediği

muhafazakâr Leh ileri gelenleri kendi aralarında kavgaya tutuştular ve ülkeyi yönetemeyeceklerini ortaya koydular. Aralık 1792'de Katerina artan kargaşayı önlemenin tek çaresinin işgali ikinci bir paylaşımla resmileştirmek olduğuna karar verdi. Friedrich Wilhelm'e Prusya'nın uzun zamandır göz diktiği ülkenin kuzey ve batısındaki bölgeler teklif edildi. O da bunu kabul etti. Rusya ve Prusya eylemlerinin Lehistan'da Jakobenlikle mücadeleyi amaçladığını beraberce açıkladılar. Friedrich Wilhelm sınırları aşarak gelen Jakobenliğe karşı ülkesini korumak için ordusunu göndermek zorunda kaldığını duyurdu. Katerina da bu görüşü kullanmaya devam etti. Grimm'e "Anlaşılan Varşovalı Jakobenlerin Paris'teki Jakoben Kulübü ile muhaberat içinde olduklarını gözden kaçırıyorsunuz" diye yazdı. Rusya ve Prusya Ocak 1793'te Lehistan'ın ikinci paylaşımını tasdik eden bir antlaşmayı gizlice imzaladılar.

Bu antlaşmadan habersiz olan Lehistan'ın muhafazakâr önderleri Katerina'dan ülkelerinin fiziki bütünlüğünü koruması için güvence rica ettiler. Ancak artık çok geçti; Rusya ve Prusya'nın yeni toprak paylaşımını duyuran beyannameleri Nisan 1793'te yayımlandı. Eylemlerine bir hukukilik görüntüsü katmak isteyen Katerina ile Friedrich Wilhelm, Stanislaw'ı Varşova'dan ayrılıp başarısız muhafazakâr konfederasyonun merkezi Grodno'ya gitmesi ve burada "paylaşımcı devletlerle dostane bir anlayışa" varacak Seym'e başkanlık etmesi için zorladılar. Seym'in bu kararı almasına yardım etmek için Rus elçisi "Emperyal Majestelerinin askerleri milletin iradesine karşı çıkacak her delegenin topraklarını işgal edeceklerdir" duyurusunu yaptı. Seym üyeleri Temmuz'da asık çehreleriyle Rusya'yla yeni paylaşım antlaşmasına rızalarını verdiler. Ancak Prusya'ya daha büyük bir nefret duyarak kendilerine ihanet eden bu ülkeye toprak terkini onaylamayı reddettiler. Grodno'daki Seym binası Rus birlikleri tarafından kuşatıldı ve paylaşım antlaşması onaylanana kadar kimsenin dışarı çıkmasına izin verilmeyeceği delegelere bildirildi. Oturum geceye kadar devam etti. Delegeler ilk başta bağrıştılar ve oturmayı reddettiler; sonra ise tam bir sessizliğe gömüldüler ve ses çıkarmadan yerlerinde kaldılar. Sabah saat dörtte Seym başkanı üç defa aynı soruyu sordu: "Seym delegeleri antlaşmayı imzalamaya salahiyetini vermekte midir?" Kimseden ses çıkmadı. Bunun üzerinde başkan, "Sessizlik kabul manasındadır" duyurusunda bulundu. Paylaşım antlaşması Lehistan Seym'i tarafından bu şekilde onaylandı.

Rusya'yla yapılan antlaşma yeniden kesilip biçilen Lehistan'ı fiilen bir protektoraya veya bir Leh delegesinin acı acı söylediği gibi "bir Rus vilayetine" çevirdi. Tüm iç ve dış politikaların Rusların onayına sunulması gerekiyordu; kamu personeli St. Petersburg tarafından tasdik edilecekti; Leh ordusu on beş bin askere indiriliyordu. Stanislaw tahtını korudu. Siyaseten gücünü kaybetmiş, gereksizleşmiş, vatandaşlarının nefret ettiği bir kişi olarak acınası bir halde Varşova'daki sarayına geri döndü.

Rusya'nın Lehistan'dan aldığı yeni pay genişti: Minsk ve Belarus'un geri kalan toprakları dahil Doğu Lehistan'da iki yüz otuz bin kilometrekare alan; Vilnius dahil Litvanya'dan geniş bir parça ve Leh Ukrayna'sının geri kalan bölgeleri. Katerina'nın devletine toplam üç milyon kişi eklenmekteydi. Prusya seksen beş bin kilometrekare toprak alıyor, uzun zamandır göz diktiği Danzig ile Thorn'u nihayet ele geçiriyor, ayrıca Batı Lehistan'dan başka topraklar ediniyordu; Prusya'nın kazancı bir milyon nüfustu. Avusturya bu sefer ganimet elde edemiyor, öte yandan II. Franz'a Avusturya'nın Fransa'ya karşı savaşında Prusya'nın aktif müttefiki kalacağı sözü veriliyordu. Lehistan eski büyüklüğünün üçte birine indirgeniyor, nüfusu dört milyona düşüyordu. Antlaşmalar imzalandığında Katerina kendi kendisine; sadece Fransa'daki devrim mikrobunu temizlemekle kalmadığını, ayrıca büyük on altıncı yüzyıl prensliği Kiev'e ait olmuş, "hâlâ Rus inancı ve ırkından insanların oturduğu" ülkeleri tekrar elde etmekten başka bir şey yapmadığını söyledi.

Robespierre'in Fransa'da üstün gücünü koruduğu 1794 ilkbaharında birçok Lehistanlı ülkelerinin bir kez daha kesilip biçilmesinin ve aşağılayıcı bir anayasa düzeninin zorla kabul ettirilmesinin katlanılmaz olduğu sonucuna vardı. Leh ordusunun silahsızlandırılmasına girişildiği Mart ayında ülke ayaklandı. Fransa'da eğitim görmüş ve Amerikan Bağımsızlık Savaşı'nda Washington ile Lafayette'in yanında çarpışmış Leh subay Thaddeus Kosciuszko Krakov'da birden ortaya çıktı ve Leh isyancı güçlerinin başına geçti. Dört bin asker ve oraklarla silahlanmış iki bin köylü 24 Mart'ta Krakov yakınlarında yedi bin Rus askerini yenilgiye uğrattılar. Ayaklanma yayıldı ve süratle ilerleyerek Varşova'ya ulaştığında yedi bin kişilik Rus işgal garnizonunu hazırlıksız yakaladı. Üç bin Rus askeri öldürüldü veya esir alındı; ölülerin cesetleri soyuldu ve sokaklara çıplak halde atıldı. Prusyalı Friedrich Wilhelm hain ilan edildi, Katerina'nın Rus elçiliğinden alınan portresi halk tarafından parçalandı.

Bu olayların haberleri St. Petersburg'a ulaştığında Katerina Prusya ve Avusturya'ya "Lehistan'da Jakoben ateşinin son kıvılcımının söndürülmesi" zamanının geldiğini söyledi. Lehistanlıların şahsına savurdukları hakaretlerin yaraladığı Friedrich Wilhelm, Leh direnişini boğma şerefinin kendisine verilmesini istedi. Katerina ona Lehistan'da Vistül Nehri'nin batı tarafındaki isyanı bastırma görevini almasını önerdi ve ardından Avusturyalı II. Franz'a güneye ilerlemesi tavsiyesinde bulundu. Her ikisi de üstlerine düşeni yapmak için hemen harekete geçtiler ve her ikisi de gayretlerinin karşılığını alma beklentisine girdiler; bu şekilde Lehistan'ın üçüncü defa paylaşılması tüm tarafların ortak beklentisi haline geldi. Friedrich Wilhelm Fransa'ya karşı konuşlandırdığı ordusunu böldü ve yirmi beş bin kişiyi doğuda Lehistan'a karşı gönderdi. Temmuz ortasında bu yirmi beş bin Prusyalı ve on dört bin Rus iki yönden Varşova'ya doğru ilerlemekteydi. Temmuz sonunda Friedrich Wilhelm şehrin kuşatılmasını idare etmek için bizzat Varşova önlerine ulaştı. Prusyalılar fazla ilerleme kaydedemediler; askerlerine Fransa'dan yaklaşan tehdidi göğüslemek için ihtiyaç duyduğunu bildiren kral kuşatmayı kaldırdı ve geri çekildi.

Ruslar bu esnada artık yardıma ihtiyaç duymuyorlardı. Esasen Katerina isyanı yardım almadan bastırdığı takdirde çözüm anlaşmasını tek başına dikte ettirebileceğini anlamıştı. Rumyantsev'i Lehistan'daki ordusunun genel komutanlığına, Suvorov'u taktik komutanlığına getirdi. Suvorov 10 Ekim'de on üç bin Rus askeriyle yedi bin Leh askerine karşı girdiği muharebede Kosciuszko'yu yendi. Ağır yaralanan Kosciuszko ele geçirildi ve gönderildiği St. Petersburg'da Schlüsselburg Kalesi'ne kapatıldı. Suvorov daha sonra Vistül Nehri'nin diğer yakasında, Varşova'nın karşısındaki müstahkem Praga dış mahallesinin önünde belirdi.

Saldırıya geçmeden önce Suvorov askerlerine Varşova'daki Rus garnizonunun Nisan ayında katledildiğini hatırlattı. Taarruz şafak vakti başladı; Suvorov'un bildirdiğine göre, "üç saat sonra Praga'nın her yerine cesetler saçılmış, her yerden oluk oluk kan akmaktaydı". Ölenlerin sayısı on iki binle yirmi bin arasında tahmin edilmekteydi. Ruslar daha sonraları Suvorov'un baharda katledilen silah arkadaşlarının öcünü almak isteyen askerlerine hâkim olamadığını iddia etmişlerdir. Ancak bu görüş kadın, çocuk, rahip ve rahibelerin öldürülmelerini açıklayamamıştır. Bilahare Suvorov bu gaddarlığı teslim olmadığı takdirde Varşova'nın

da aynı muameleye tutulacağını göstermek için örnek göstermiştir. Varşova derhal teslim olmuş ve Lehistan'da silahlı direniş sona ermiştir.

Katerina'nın fikrine göre Kosciuszko devrimci aşırıcılığın bir aracıydı ve Robespierre'le temas içindeydi. O ve divanı gücünü yitirmiş Lehistan'a nasıl muamele etmeleri gerektiğini bu anlayışla karara bağladılar. Jakobenliğin tehlikeleri Rusya'yı tehdit etmeyi sürdürdüğü için Leh devletinin varlığına izin verilmesinin akıllıca olamayacağında mutabık kaldılar. Bezborodko yüzyılların deneyiminin Lehlerle dost olunmasını imkânsız kıldığı görüşünde ısrar etti; Lehistanlılar Osmanlı, Prusya, İsveç veya başka bir ülke olsun, Rusya'nın gelecekteki her düşmanını destekleyeceklerdi. Ayrıca tampon devlet kavramı sınırları aşan fikirler için geçerli değildi. Dolayısıyla divan Lehistan'a fethedilmiş düşman muamelesi yapma kararına vardı; tüm Leh devlet simgeleri, bayrakları ve alametleri, arşivler ve kütüphanelerle birlikte toplanacak ve Rusya'ya gönderilecekti. Suvorov ülkeyi kararnamelerle yönetecekti.

Bir sonraki adım yeni toprak paylaşımı konusunda anlaşmaya varmaktı. Katerina Lehistan'ın geri kalanını doğrudan ilhakı tercih etmekle birlikte, bunun Prusya ve Avusturya tarafından kabul edilmeyeceğini biliyordu. Dolayısıyla üçüncü ve nihai bir paylaşım önerdi. Tereddüde kapılan Avusturya dışarıdan daha sıkı bir gözetimle statükoya dönülmesini önerdi. Prusya, toptan paylaşıma veya paylaşan devletler arasında küçük ve önemsiz bir tampon devlet bırakılmasına taraftardı. Katerina'nın önerisi en radikaliydi: Lehistan'ın geri kalan tüm topraklarının aralarında bölüşülmesini ve bu yolla tehlikeli bir komşunun haritadan silinmesini istedi. Önerisi kabul gördü.

Rusya ve Avusturya 3 Ocak 1795'te Lehistan'ın üçüncü ve son paylaşımında karar kıldılar. Fransa ile savaş halindeki Prusya'ya istediği toprağı hazır olduğu vakit alabileceği söylendi. Prusya 5 Mayıs'ta devrimci Fransa ile barışa gitti ve Lehistan'dan kendisine ayrılan dilimi işgal etti. Rusya'nın ganimeti Kurland, Litvanya'dan artan parça, Belarus'un geri kalanı ve Batı Ukrayna'ydı. Prusya Varşova ile Vistül'ün batısındaki Lehistan'ı aldı. Avusturya Krakov, Lublin ve Batı Galiçya'yı aldı. Katerina bilahare "tek bir Leh'i bile" ilhak etmediğini, Ortodoks halkın oturduğu eski Rus ve Litvanya topraklarını geri alıp "Rus anavatanı ile birleştirdiğini" tekrar etmiştir.

Krallığı parçalanan Stanislaw 25 Kasım 1795'te tahttan feragat etti. Katerina bir yıl sonra öldüğünde yeni imparator Pavel eski kralı St. Petersburg'a davet edip imparatoriçenin Gregori Orlov için inşa ettirdiği Mermer Saray'ı kendisine tahsis etti. Stanislaw burada 1798'de öldü. Lehistan için üçüncü paylaşım, milli varlığının ortadan kalkması anlamına geldi. Rus, Alman ve Avusturya imparatorluklarının dağıldığı Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra imzalanan Versailles Antlaşması'na kadar Lehistan fiziken yok oldu. Arada kalan 126 yıllık dönemde Lehistan halkı ve kültürü bir vatandan mahrum kaldı.

72. Bölüm

Karanlık Yaklaşırken

Katerina Rus tahtında geçirdiği otuz beşinci yıla rastlayan 1796 itibariyle dünyanın en tanınmış hükümdarıydı. Yaşı görünüşünü etkilemiş, ancak işine bağlılığı ve hayata karşı pozitif tutumuna dokunmamıştı. Kilosu artmış, gri saçları beyaza dönmüş ancak mavi gözleri genç, parlak ve berrak kalmıştı. Cildi altmış yedi yaşında bile tazeliğini koruyor, protezleri dişlerini yitirmediği yanılsamasını veriyordu. Duruşunda, özellikle de başını yüksek tutuşunda ve halk karşısında asilce eğerek selam verişinde bir vakar ve zarafet okunuyordu. Dostlarından, saray ahalisinden ve hizmetindekilerden derin bir muhabbetle birlikte hürmet de görüyordu.

Sabah saat altıda kalkar, üstüne ipek bir sabahlık alırdı. Onun hareketlenmesi, yatağının yanındaki pembe atlas döşekte uyuyan küçük İngiliz tazı ailesini de uyandırırdı. Bunların Sir Tom Anderson adını verdiği en yaşlısı ile eşi Düşes Anderson kendisine ve oğlu Pavel'e çiçek hastalığına karşı aşı yapmış Dr. Dimsdale'in hediyeleriydi. Sir Tom'un ikinci eşi Matmazel Mimi'nin de yardımıyla çok sayıda yavru üretmişlerdi. Katerina onların ihtiyaçlarını görür, köpekler dışarı çıkmak istediklerinde bahçeye çıkan kapıyı kendisi açardı. Bunun ardından dört veya beş fincan şekersiz kahve içer ve bekleyen resmi ve şahsi muhaberat yığınının başına otururdu. Gözü zayıflamış olduğundan gözlükle okur, bazen de büyüteç kullanırdı. Bir keresinde bu şekilde okurken kâtibinin ona baktığını görünce, gülümsemiş ve sormuştu, "Sen herhalde bu alete henüz ihtiyaç duymuyorsun. Kaç yaşındasın?" Kâtip yirmi sekiz yaşında olduğunu söylemişti. Katerina başını sallamış ve şöyle demişti: "Gözümüz devlete uzun hizmetimizin sonucunda köreldi ve artık gözlük kullanmamız icap ediyor." Saat tam dokuzda kalemini masaya bırakır, küçük zilini çalar, bu da kapının dışında bekleyen uşağa günlük

ziyaretçilerini kabul için hazır olduğunu bildirirdi. Bunun manası bakanları, generalleri ve diğer devlet görevlilerini kabul ettiği; raporlarını okuyup dinlediği ve hazırladıkları yazıları imzaladığı uzun bir sabahtı. Bu görüşmeler çalışma toplantılarıydı; ziyaretçiler onun hata yaptığını düşünürlerse, fikirlerine itiraz etmeli ve kendi fikirlerini sunmalıydılar. Davranışları her zaman ilgili, hoş ve itidalliydi.

Bu tavrının bir istisnası parlak general Aleksandr Suvorov'un ziyaretleri sırasındaki tepkisiydi. Dindar olduğu kadar tuhaf halleri de olan Suvorov odaya girer, duvarda asılı Kazanlı Meryem ikonasının önünde üç defa eğilir ve imparatoriçenin önünde diz çöküp alnıyla secdeye gelirdi. Katerina "Tanrı aşkına, hiç mahcubiyet duymuyor musunuz?" diyerek her zaman onu durdurmaya çalışırdı. Hiç aldırmayan Suvorov oturur ve Napolyon Bonapart adlı genç Fransız generalinin komutasındaki Fransız ordusuna karşı Kuzey İtalya'da savaşması için istediği izni tekrarlardı. "Kutsal Anamız, bırakın beni Fransızların üstüne yürüyeyim" diye yakarırdı. Birçok ziyaret ve birçok yakarıştan sonra Katerina razı oldu ve Kasım 1796'da Suvorov altmış bin Rus askerinin başında sefer için hazır hale geldi. Ancak Katerina hareketin hemen öncesinde ölünce sefer iptal edildi. Bu iki ünlü asker muharebe meydanında hiç karşılaşamadı.

Öğleden sonra saat birde sabah çalışması sona erer ve Katerina odasına çekilip öğlen yemeği için üstünü değiştirir, genellikle gri veya menekşe renkli bir kıyafet giyerdi. Yemeğe on-yirmi kadar misafirle beraber otururdu. Bunlar şahsi dostları, soylular, yüksek devlet görevlileri veya sevdiği yabancı diplomatlar olurdu. Yemeğe fazla meraklı değildi ve sade gıdalar seçerdi; misafirler daha sonra sessizce tanıdıkları saraylıların dairelerine gider, sofranın eksiğini kapatırlardı.

Katerina öğleden sonra kitap okur veya dikiş-nakışla uğraşırken birilerinin ona okumasını isterdi. Saat altıda, sarayda bir kabul düzenlenmişse, Kışlık Saray'ın salonlarında misafirleri arasında dolaşırdı. Akşam yemeği ikram edilir, ancak Katerina hiç elini sürmez ve saat onda dairesine çekilirdi. Resmi bir kabul yoksa Ermitaj'da özel misafirlerini ağırlardı. Beraberindekilerle birlikte konser dinler, Fransız veya Rus oyunları izler veya oyun oynar, taklitler yapar veyahut iskambil masaları kurarlardı. Bu toplantılar sırasında her zamanki kural uygulanırdı: Resmiyet istenmez, imparatoriçe ayağa kalktığında diğerleri de ayaklan-

maz, rahat konuşulur, huysuzluğa tahammül edilmez, gülüp eğlenilmesi beklenirdi. Arkadaşı Frau Bielcke'ye şöyle yazmıştır: "Madam, neşeli olmalısınız; hayata ancak böyle katlanılır. Ben çok şey çektiğim için size bunu tecrübemden söylüyorum. Yaşadıklarıma katlanabilmemin sebebi ne zaman fırsat bulduysam gülmemdir."

Katerina'nın sağlığı 1790'larda kötüleşmekteydi. Baş ağrılarından ve hazımsızlıktan yıllardır sıkıntı çekmekteydi; şimdi de buna soğuk algınlıkları ve romatizmalar eklenmişti. 1796 yazında bacaklarında ağrılı egzamalar çıktı. Bazen şişen ve kanayan bacaklarını rahatlatmak için her gün soğuk deniz suyuna sokuyordu; Dr. Rogerson'un bu alışılmamış tedaviye şüpheyle yaklaşması, "mucizevi etkileri" konusunda ona daha da güven veriyordu.

Fiziki zafiyetleri yüzünden güçlük çekse de yerinde oturup kalmıyordu. Sonbahar ve kış aylarını Kışlık Saray ve Ermitaj'da geçiriyordu. Potemkin'in ölümünden sonra başkentte başka bir ikametgâh edindi. Prensin varislerinden satın aldığı Tauride Sarayı'nda ilkbahar ve sonbahar aylarında birkaç hafta kalırdı. Bu sayede hayat arkadaşı, sevgilisi ve belki de kocası olmuş bu erkeğin hatırasını canlı tutuyordu. Geçmişteki tatsız hatıralarını canlandıran Finlandiya Körfezi'ndeki Petrohof ve Oranienbaum malikânelerinden ziyade, çevresinde dostları ve torunlarını gördüğü Çarskoe Selo en sevdiği yazlık sayfiye yeriydi. İmparatorluk ailesi ile halk arasına katı engeller konulmuyordu; başkentteki tüm parklar ve yakınlardaki kırlık bölgeler "düzgün kıyafetli herkese" açıktı. Çarskoe Selo'daki park da bu kurala dahildi. Katerina bir gün en sevdiği hizmetkârıyla sabah yürüyüşünden sonra bir bankta oturuyordu. Oradan geçen bir adam iki yaşlı hanıma kısaca baktı, imparatoriçeyi tanımadan ıslık çalarak yürüyerek gitti. Hizmetçi alınmakla birlikte, Katerina buna aldırmadı: "Ne bekliyorsun ki, Maria Saviçna? Yirmi yıl önce böyle bir şey söz konusu olmazdı. Biz artık yaşlandık. Bizim kabahatimiz."

1777 yılında, Katerina kırk sekiz yaşındayken gelini Maria ilk torununu dünyaya getirdi. O da işi bebeğin anne ve babasına bırakmadan torununa Aleksandr adını verdi. Annelik Katerina'ya çok az hayat sevinci katmıştı; şimdi ise büyükanne olarak aradaki açığı kapatabilirdi. İmparatoriçe Yelizaveta'nın ilk çocuğu Pavel'i elinden almasının uzun

zaman içinde yarattığı acıyı düşünmeyip bu sefer kendisi bebeğin hayatında hâkim bir rol üstlendi. Yelizaveta'yla benzer gerekçelere sahipti. Biri hamile kalamadığı, diğeri ise doğurduğu çocuğuna annelik edemediği için bu iki kadının da arzuları içinde kalmıştı. Sonraki davranışları için her ikisi de aynı bahaneyi kullandılar: Geleceğin çarını yetiştirmenin ve eğitmenin sorumluluğu genç ve tecrübesiz bir anneye yüklenemezdi.

Yalnız Katerina, Yelizaveta'nın daha önce yaptığı gibi torunu Aleksandr'ı tamamen kendi tekeline almadı. Onu her öğleden sonra getirtip masasının yanındaki halıya oturturdu. O esnada her ne yapıyorsa bir yana bırakır ve onunla oynardı. Yerde yanına oturur, hikâyeler anlatır, oyunlar uydurur, hatalarını düzeltir, durmadan kucaklardı. Grimm'e mektubunda şöyle demektedir: "Size sanırım daha önce söyledim ve tekrar söylüyorum. Bu küçük maymuna çok düşkünüm... Öğleden sonraları ne zaman isterse yanıma geliyor ve her gün odamda benimle üç veya dört saat zaman geçiriyor." Ona "Mösyö Aleksandr" adıyla hitap ediyor ve "henüz yürüyemeyen yirmi aylık bir çocuğun üç yaşındaki çocukların bile akıl edemeyeceği şeyleri bilmesi hayret verici" diyordu. Üç yaşına geldiğinde şöyle demişti: "Aleksandr'ın aşçı ve mimar olarak ne harikalar başardığını keşke görebilseniz. Aman nasıl resim yapıyor, renkleri nasıl da karıştırıyor, kalemleri tıraş ediyor. Seyislik, arabacılık yapıyor, okuyor, resim çiziyor, hesabı ve yazıyı kendi kendine öğreniyor." Bu böbürlenmeler torununun olağanüstü nitelikleri ve yetenekleri olduğunu bütün dünyanın bilmesini isteyen, hatta bilmesi gerektiğini de düşünen başka büyükannelerin coşkulu sözlerinden farklı değildir. Her hâlükârda Katerina, torununun benzersizliğinden ve bunun tek sebebinin kendisi olduğundan emindi. "Onu harika bir çocuk yapıyorum" demekteydi. "Beni içten gelen duygularla seviyor." Onun için kolayca giyebileceği, kollarını ve bacaklarını sıkmayan geniş bir kıyafet yaptırmıştı. Grimm'e "iki parçalıdır ve hemen giyilir, arkadan dört veya beş kancayla tutturuluyor" demiştir. "İsveç kralı da bundan istetti ve Mösyö Aleksandr'ın kıyafet modelini aldırdı."

Aleksandr'dan on sekiz ay sonra da ikinci erkek torunu doğdu. İmparatoriçe onun için aklında tasarladığı tahtı düşünerek bebeğe Konstantin adını verdi: Çocuğun, başkenti Konstantinopolis olacak kudretli bir yeni Yunan Ortodoks devletinde bir gün hüküm süreceğini umuyordu. Konstantin yeterince büyüdüğünde kardeşine halı üstündeki oyunların-

da katıldı. Farklı tahtlara çıkmaları hedeflendiğinden farklı tür eğitimler aldılar. Günün birinde Katerina'nın tahtını devralacak Aleksandr İngiliz modeline göre yetiştirildi. Bir İngiliz dadısı oldu ve Avrupa tarihiyle Aydınlanma edebiyatı okudu. Konstantin'e kaderinde İstanbul biçildiğinden Yunancayı erken yaşta konuşabilmesi için bir Rum dadı, Rum hizmetçiler ve Rum oyun arkadaşları verildi. Derslerine Yunan, Roma ve Bizans tarihlerinin yanı sıra Rus tarihi dahil edildi.

Aleksandr yedi, Konstantin altı yaşına erişip öğretmenle eğitim çağına geldiklerinde Katerina eğitimlerine kılavuzluk etmesi için otuz sayfalık bir talimat yazdı. Dürüst ve cesur olacaklardı. Büyüklerine olduğu gibi hizmetkârlara da kibar davranacaklardı. Bol bol havalandırılan ve on altı derece sıcaklıkta tutulan odalarında erkenden yatağa gireceklerdi. Kuştüyü döşekler yerine düz yataklarda uyuyacaklardı. Her gün soğuk suyla yıkanacaklar ve kışları Rus hamamlarına gideceklerdi. Yaz mevsimlerinde yüzmeyi öğreneceklerdi. Yiyecekleri sade tutulacaktı; yazları kahvaltılarda masalarına her tür meyve konulacaktı. Kendi bahçelerini ekecek ve sebzelerini yetiştireceklerdi. Gerekli görülen cezaların amacı kötü davranışlarından ötürü utanmalarının öğretilmesi şeklinde olacaktı. Azarlamalar gizli, övgüler herkesin karşısında yapılacaktı. Bedensel ceza yasaktı.

Katerina 1784'te İsviçreli Frederic-Cesar de La Harpe'ı çocukların başöğretmenliğine atadı. Cumhuriyetçi, otokrasiye kuşkuyla yaklaşan bu kişi Aleksandr'ın hürmet ve sevgisini kazandı ve Katerina'nın izniyle özgürlüğün faydalarını ve hükümdarın halkına karşı vazifelerini anlatmayı sürdürdü. Aleksandr bu derslere kulak verirken, Konstantin aksi tepki gösterdi. Bir keresinde La Harpe'a bağırarak iktidar sahibi olduğunda ordusuyla İsviçre'ye gireceğini ve ülkesini yakıp yıkacağını söyledi. La Harpe sakince dinledi, "Benim ülkemde, küçük Morat kasabasının yakınında bir bina vardır. Bize bu tür ziyaretlerde bulunanların kemiklerini orada tutuyoruz" dedi.

Katerina, küçük yaşlarından itibaren Aleksandr'ı, oğlu Pavel'in yerine geçirme ümidini besledi. Aynı şekilde Pavel de annesinin onu mirasından mahrum bırakma niyeti beslediğinden ve oğlu Aleksandr'a karşı sahiplenici tutumunun gerisinde bunun yattığından şüphe duydu. Aleksandr da büyüdükçe ebeveynleri ve büyükannesi arasında bir mücadelenin konusu olduğunu fark etti. Kendisini etrafına uydurmayı bu

arada öğrendi. Gatçina'da babasının imparatoriçeye karşı acı sözlerini dinliyor, saraya döndüğündeyse babaannesi her ne söylerse, onunla fikir birliği ediyordu. Aralarında seçim yapamıyor, kararsız ve ortada kalıyordu; Aleksandr bu yüzden yaşamı boyunca dolambaçsız, açık kararlar almakta güçlük çekti.

Pavel ve Maria'nın on çocuğu on yıllık bir dönemde dünyaya geldi. Dört oğulları ve altı kızları oldu. Üçüncü oğulları Nikola, Katerina'nın ömrünün son yılı olan 1796'da doğdu ve onun katı gözetiminden kurtuldu. Kızlar ağabeylerinin aksine anne-babalarıyla bırakıldı, onların arzu ettikleri şekilde eğitim aldı. Aleksandr, Katerina'nın ilk sırada ilgisine konu oldu, halefiyet ve hanedanın geleceğine dair duyduğu kaygıları yüzünden erken evlenmeye zorlandı. Öğretmenleri henüz evlenecek kadar olgunlaşmadığını düşündükleri halde Katerina, Ekim 1792'de, incelemek için Baden'den St. Petersburg'a iki Alman prensesi davet etti. Yaşça büyük Louisa on dört yaşında, Fredericka ise onun bir yaş küçüğüydü. Louisa çekingen olduğu halde hemen Rus prensine âşık oldu. Aleksandr da ondan hoşlandığını kabul etti. Katerina için bu kadarı yeterliydi. Ocak 1793'te Louisa Ortodoksluğa ihtida etti ve Grandüşes Yelizaveta Alekseyevna adını aldı. Daha on beş yaşındaki Aleksandr ile on dört yaşındaki, yeni aldığı isimle Yelizaveta'nın düğünü Eylül 1793'te yapıldı. Katerina'nın soyu için beslediği ümitlerin aksine, Yelizaveta ne yazık ki hiçbir zaman canlı bir çocuk dünyaya getiremedi. Aleksandr'ın saltanatının 1825 yılında sona ermesinin ardından tahta çıkmayı reddeden Konstantin'in de meşru bir çocuğu yoktu. Bu durumda taht, Katerina'nın eğitimini annesine bıraktığı Nikola'ya kaldı ve hanedan, onun selefleri yoluyla varlığını sürdürdü.

Katerina kızlarını evlerinde tutmaları için Pavel ve Maria'ya izin verdiği halde, genç kızların evlenmeye hazır olduğuna inandığı zaman idareyi ele aldı. Torunlarının en büyüğü olan Aleksandra Pavlovna, kendisi için zamanın geldiğine karar verildiğinde on üç yaşındaydı. Katerina onun İsveç'in taç giymemiş genç kralı, dört yıl önce öldürülmüş III. Gustavus'un oğlu Gustavus Adolphus'la evlenmesini istemekteydi. Genç Gustavus'la evliliği Rusya ile İsveç arasındaki uzun zamandır süren düşmanlığı dindirecek ve Rusya'nın Yukarı Baltık'taki konumunu güvene alacaktı.

Fakat ortada bir engel vardı. Gustavus'un Mecklenbug-Schwerin dükünün Protestan kızıyla nişanı Kasım 1795'te ilan edilmişti. Katerina bundan hiç yılmadı. Öldürülen III. Gustavus'un kardeşi ve taç giymemiş kralın amcası olan İsveç kral naibi Sudermania düküne haber gönderilerek, imparatoriçenin arzusu yerine getirilirse İsveç hazinesine yüz binlerce rublenin tahsis edileceği duyuruldu. Nisan 1796 başlarında naip, o yılın Kasım ayında on sekiz yaşına gelip rüştüne ulaşıncaya kadar yeğeninin evliliğinin ertelenmesine razı oldu.

Katerina, Gustavus ve amcasına St. Petersburg'u ziyaret etmeleri için davette bulundu. Kral henüz taç giymediğinden ziyaret "özel" nitelikte kalacak, başka isim altında geleceklerdi; Gustavus "Kont Haga", naip ise "Kont Vasa" adını takınacaklardı. İki kont 15 Ağustos'ta başkente geldi. Kralın sarı saçlarını siyah kıyafetinin omuzlarına bırakan ciddi bir delikanlı olduğu görüldü. Aleksandra'ya takdim edildi ve ikili o akşam verilen baloyu bir minuet dansıyla açtılar. Katerina alışkanlığını bozarak gece yarısına kadar baloda kaldı. İzleyen üç hafta süresince çok sayıda eğlence düzenlendi ancak gençlere yalnız kalmaları için zaman da tanındı. İmparatoriçe, Gustavus'un katılığını bir parça yitirdiğini ve Aleksandra'yla sık sık alçak bir sesle konuştuğunu görmekten memnun oluyordu. Bilahare bir dans sırasında elini fazla sıkacak kadar ileri bile gitti. Aleksandra dadısına, "Ne yapacağımı şaşırdım" diye fısıldamıştı. "O kadar korktum ki bayılacağımı hissettim." İki gün sonra Tauride Sarayı'nda verilen bir yemeğin ardından Gustavus, bahçede bir bankta oturan Katerina'nın yanına gitti ve torunuyla evlenmek istediğini ona açtı. Katerina daha önce başka biriyle nişanlanmış olduğunu ona hatırlatınca Gustavus bu nişanı derhal bozacağına söz verdi. Evliliğe eşlik edecek Rus-İsveç ittifakına dair müzakereler derhal başlatıldı. İsveç'e vaat edilen yıllık mali yardım üç yüz bin ruble* tutarında olacaktı.

Bu gelişmeden memnun kalan Katerina resmi nişan töreni için 11 Eylül tarihini tespit etti. Önemli bir hususun da teyidi gerekmekteydi: Evlilikten sonra gelinin dini ne olacaktı? Katerina, Aleksandra'nın Rus Ortodoks Kilisesi'nde kalmasında serbest bırakılması hususunda kararlıydı. Gustavus bunun nasıl mümkün olabileceğini anlamadığını, Aleksandra'yla evlendiği takdirde, kızın Lüterci olacağının her zaman

* 2019 itibariyle yaklaşık 15 milyon dolar-ed.n.

bilinen bir husus olduğunu söyledi. Katerina buna tepki göstererek, torununun Lüterci İsveç'in kraliçesi sıfatını taşıdığında bile Rus Ortodoks Kilisesi'ne bağlı kalacağına güvence verilmesinde ısrarcı oldu. Aslında Katerina şaşırmıştı; taç giymemiş, yaşı küçük bir hükümdarın bir Rus grandüşesinden, bir imparatoriçenin torunundan dinini bırakmasını bekleyebileceğini aklına getirmemişti. Katerina için dini itikat kadar -belki de bundan da fazla- milli ve şahsi itibar önemliydi. Öte yandan İsveç'e yüksek miktarda mali yardımla bu evliliğin bedelini ödediğini düşündüğünden şartları tespit etmeye hak kazandığına da inanıyordu.

Arada başka bir sebep daha vardı. Katerina başkalarının adına kabul ettiği evlilik teklifini aldığında ve babasının itirazlarına rağmen dinini değiştirmeye zorlandığında Aleksandra ile aynı yaştaydı. Yarım yüzyıl kadar önce çekmek zorunda kaldığı sıkıntıların torununun da başına gelmemesi için kendine söz vermişti. Evlilik sözleşmesine Aleksandra'nın İsveç kraliçesi olduğunda Ortodoks kalabilmesi hakkının dışında İsveç sarayında bir Ortodoks papaz ve günah çıkartıcıyla birlikte özel bir şapel bulundurması için de bir hüküm koydurdu. Krallığının yerleşik Protestan dinine bağlı olan ve kraliçesinin inancını paylaşması gerektiğine inanan Gustavus bu şartı reddetti. Katerina istediği bu güvenceleri bakanlarının zaten vermiş olduklarını söylediğinde, bakanlarının ve müzakere ettikleri Rus görevlilerin birbirlerini yanlış anladıkları cevabını verdi. Katerina bunun üzerine kraldan el yazısıyla şahsi garantisini kâğıda dökmesini istedi; Gustavus tereddüt etti; sonra da amcasının baskısıyla sözleşmeyi değiştirmeye razı oldu.

Artık nişan törenine giden yol açılmış görünmekteydi. Törenin ardından Tauride Sarayı'nda bir de balo verilecekti. Aileler ve vekiller öğlen vakti antlaşmanın imzalanmasına şahitlik etmek için toplandılar. Bu esnada Ruslar Aleksandra'nın dinine dair hükmün antlaşma metninde yer almadığını fark ettiler. Gustavus konuyu imparatoriçeyle tekrar görüşebilmek için maddeyi çıkartmıştı. O gün öğleden sonra yapılan görüşmelerde "grandüşes din konusunda asla vicdani sıkıntıya sokulmayacaktır" vaadinden ileri gitmeyi reddetti. Katerina bunu yeni bir taahhüt olarak yorumladı ve naibe çiftin resmi nişanlarının yapılabileceğini önerdi. Gustavus'a danıştıktan sonra, naip bunu kabul etti. Katerina "Kilisenin takdisiyle mi" sorusunu sordu. Naip, "Evet" dedi. "Sizin dini usullerinize göre." Meselenin halledildiğine kanaat getiren Katerina

artık şahsen Gustavus'la müzakereyi sürdürmesine gerek kalmadığını düşündü ve belgenin nihai yazımını Platon Zubov'a bıraktı.

Saat yedide Katerina taht odasına girdi ve tahtta yerini aldı. Yanında Ortodoks metropoliti Gavril duruyordu; masanın üstünde de iki yüzük vardı. Mavi kadife kaplı iki koltuk kral ile gelin adayını bekliyordu. Pavel, Maria ve tüm hanedan ailesi hazırdılar. Tüm gözler büyükannesinin tahtının yanında ayakta duran, nişanlı adayını bekleyen Aleksandra'nın üstündeydi. Bu şekilde beklerken, önce yarım saat, sonra tam bir saat geçti. Resmi görevliler birbirlerine bakıp durmaktaydı. Bir şeyler yanlış gitmekteydi; II. Katerina'nın idaresi altında Rus idaresi dakikliğe önem verirdi. En sonunda çifte kapılar açıldı. Ancak içeri Gustavus değil, bir kâtip girerek Zubov'a bir şeyler fısıldadı ve bir kâğıt uzattı. Zubov aceleyle dışarı çıktı. Kral tadil edilmiş evlilik sözleşmesinde Katerina tarafından eklenmiş yeni maddeyi okumuş ve imzalamayı reddetmişti. Daha önceki pozisyonuna geri dönmekteydi: İsveç kraliçesi Lüterci olmalıydı. Giderek çaresizleşen Zubov fikrini değiştirmesi için onu iknaya çalıştı. Katerina, ailesi ve saray ahalisi beklemeyi sürdürmekteydi.

Odada çıt çıkmıyordu. Katerina ilk başta sakindi. Aradan zaman geçtikçe gülümsemesi kayboldu ve yüzü kızardı. Yanındaki torunu gözyaşları içindeydi. Saat dokuzu geçmiş, ona doğru ilerlemekteydi. Nihayet çifte kapılar tekrar açıldı. Zubov göründü ve Katerina'ya bir kâğıt uzattı. Kral tekrar fikrini değiştirmişti. Son sözü, dininin icaplarını yerine getirmesine engel çıkarmayacağı konusunda Aleksandra'ya şeref sözü vermiş olduğuydu. Ancak yazılı hiçbir beyanda bulunmayacak ve Katerina'nın talep ettiği madde yer aldıkça evlilik sözleşmesini imzalamayacaktı.

Katerina okuduklarına inanamıyordu. Tahtından kalkıp konuşmaya çalıştıysa da sözleri anlaşılamadı. Bazıları başının döndüğünü düşündüler; diğer bazılarıysa hafif bir felç geçirdiği fikrine kapıldılar. Sebebi her ne idiyse, nöbet geçiciydi ve bir dakika sonra "Majesteleri Kral Gustavus herhalde iyi değil. Tören ertelenmiştir" duyurusunda bulunabildi. Aleksandr'ın kolunda salondan ayrıldı. Yeğeninin davranışı nedeniyle naip özür beyan etse de Katerina sarsılmıştı. Ertesi sabah tekrar ortaya çıkıp naip ve kralla görüştü. Üzüntülü naibin yanında "sopa gibi katı" duran Gustavus durmadan "Ne yazdıysam odur, yazdığımı asla değiştirmeyeceğim" deyip duruyordu.

Katerina on yedi yaşındaki bir gencin kendi sarayında Rusya imparatoriçesini mağlup edebileceğini kabullenemedi. Biraz daha fazla zaman tanırsa inatçılığını yenebileceğini düşündü ve Gustavus ile amcasının St. Petersburg'da iki hafta daha kalmaları için üsteledi. Gustavus on gün daha kalmayı kabul etti ancak geri adım atmadı. Sonunda evliliğin yapılması mümkün olamadı.

Katerina'nın küçük düşmesi ve toplum karşısında kızgınlığını bastırma gayreti sağlığını kötü etkiledi. Daha sonraları katı bir Lüterci rahibin, inançlarının dışında bir eş aldığı takdirde tebaasının kendisini asla affetmeyeceği fikrini Gustavus'a aşıladığını öğrendi. Katerina ayrıca beraber geçirdikleri uzun anlar sırasında genç kralın grandüşese iltifatlar ettiğini düşünürlerken aslında onu Lüterciliğe çevirmeye çalıştığını da keşfetti. Pavel'e kızgınlıkla şöyle yazdı:

> Gerçek şu ki Kral, Aleksandra'nın ona dinini değiştirmeye ve Lütercilerin usulüne göre sakrament almaya söz verdiği ve bu sözler üzerine Aleksandra'nın ona elini verdiği iddiasında bulundu... Onun da yapısından gelen samimiyet ve saflıkla taç giyme gününde birlikte [Lüterci] sakrament alması gerekeceğini [krala] söylediğini, 'büyükannem rıza verirse elbette öyle yaparım' cevabını verdiğini bana söyledi.

Gelin adayı Aleksandra, bu olayı asla tam olarak üstünden atamadı. Büyükannesinin ölümünden sonra yeni imparator Pavel onu bir Habsburg arşidüküyle evlendirdi. Evlilikleri mutluluk getirmedi ve Aleksandra on yedi yaşındayken doğum sırasında öldü. Gustavus 1 Kasım 1796'da Kral IV. Gustavus adıyla taç giydi. Daha sonra da Katerina'nın torunu Aleksandr'ın eşi Grandüşes Yelizaveta'nın kız kardeşi Prenses Fredericka von Baden'le evlendi.

73. Bölüm

Büyük Katerina'nın Ölümü

4 Kasım 1796 Salı günü Katerina yakın arkadaşlarından az sayıda kişinin Ermitaj'da toplanması vesilesiyle son defa toplum karşısına çıktı. Davetlilerden biri, kırk yıl önce acilen dünyaya çocuk getirmesi ihtiyacı ortaya çıktığında ismi Sergey Saltıkov'la birlikte baba adayı olarak önerilmiş Lev Narişkin'di. Narişkin daha sonraları âşığı Poniatowski ile buluşmak için saraydan gizlice çıkmaya çalıştığı bir sırada kedi gibi miyavlayarak işaret de vermiş olan kişiydi. Hâlâ saray maskarası rolünü oynayan Lev seyyar satıcı kılığına girdi, elinde oyuncak ve incik boncuklar dolu bir tepsiyle ayaklarını sürüyerek Katerina'nın yanına geldi, mallarını satma taklidi yaptı. Katerina oyunundan çok eğlendi ve kahkahalarla güldü. Akşam da çok güldüğü için yorulduğunu ve dinlenmesi gerektiğini belirterek erken bir vakitte odasına çekildi.

Ertesi sabah, 5 Kasım günü saat altıda yatağından kalktı, şekersiz kahvesini içti ve yazı yazmak için masasına oturdu. Saat dokuzda bir dakikalığına yalnız bırakılmasını isteyip, oturma odasına girdi. Yanındakiler beklerken odasından geriye çıkmadı. Uşağı kapıyı çaldı, odadan içeri girdi ve kimseyi görmedi. Bir dakika bekleyip yan taraftaki klozetin kapısını denedi. Kapı yarı sıkışmıştı, açılmamaktaydı. Bir hizmetçiyle beraber zorlayarak açınca imparatoriçenin kapıya doğru devrilmiş halde yerde baygın yattığını gördü. Yüzü morarmıştı ve gözleri kapalı haldeydi. Başını nazikçe kaldırdığında alçak sesle inledi. Uşak yardım için bağırdı ve gelen diğer hizmetkârlarla birlikte onu çekip yatak odasına götürmeyi başardılar. Gevşeyip ağırlaşan bedenini yüksekteki yatağına kaldıramadıklarından yere serdikleri bir döşeğin üstüne yatırdılar. Dr. Rogerson gelip kolundaki bir damarı açtı.

İmparatoriçe hayattaydı ancak gözleri kapalıydı ve ağzından ses çıkmamaktaydı. Toplanan görevliler derhal Grandük Pavel'in çağrılmasına karar verdiler. Platon Zubov, kardeşi Nikola'yı Pavel'e bilgi vermesi için

hemen Gatçina'ya yolladı. Az süre sonra on dokuz yaşındaki Aleksandr gözyaşları içinde Kont Fyodor Rostopçin'den Gatçina'ya gitmesini ve olanlardan babasına resmi bilgi vermesini istedi; Aleksandr kimsenin -hele de kendisinin- tahtı ele geçirmeyi aklına getirmediğinden Pavel'in emin olmasını istemekteydi. Rostopçin, Nikola Zubov'un ardından Gatçina'ya doğru yola çıktı.

Nikola Zubov, Gatçina'ya 15.30 sularında ulaşıp Katerina'nın muhtemelen felç geçirdiği haberini iletti. Pavel bir kızaklı araba getirilmesini istedi ve Maria ile birlikte hemen St. Petersburg'a hareket etti. Başkentin yaklaşık yarı yolundaki bir posta hanında Rostopçin'le karşılaştılar. Kont'un buna ilişkin hatırası şöyledir:

> Grandük kızaklı arabasından inip doğal ihtiyacını giderdi. Ben de indim ve gecenin güzelliğine dikkatini çektim. Etraf sakin ve aydınlıktı... Ay bulutların arasından görünüyor, bütün sesler dinmiş ve sükûnet hüküm sürüyordu... Grandükün bakışlarını aya diktiğini gördüm; gözleri yaşla doluydu ve yanaklarından süzülmekteydi... Elini tuttum. "Efendimiz, bu sizin için ne büyük bir an" dedim. Elimi sıktı. "Durun bakalım sevgili dostum. Ben kırk iki yaşına geldim. Umarım Tanrı tayin ettiği kaderimin ağırlığını taşımam için bana güç ve idrak verecektir."

Pavel ve Maria Kışlık Saray'a 20.25 civarında ulaştılar. Kapıda dar ve düğmeli ceketleri ve yüksek çizmeleriyle Prusya tarzı "Gatçina" üniformaları giymiş Aleksandr ve Konstantin tarafından karşılandılar. Grandük annesini deri kaplı döşeğin üstünde gözleri kapalı, hareketsiz halde buldu. Eğilerek ellerini öptü; herhangi bir karşılık alamadı. O ve Maria yere oturarak geceyi yanı başında geçirdiler.

Koma halinde yatan kadına sarayın her köşesinde merhamet duyuluyor ve üzerine türlü hesaplar yapılıyordu. İyileşebilecek miydi? Bilincini en azından Pavel'i verasetten uzaklaştırıp Aleksandr'ı veliahtlığa getirecek kadar kazanabilecek miydi? Saraylılar sadakatlerini bildirip bildiremeyeceklerini merak etmekteydiler. Peki bildireceklerse kime ve ne zaman bildirmeliydiler? Bütün bunların arasında bir köşede oturup tek kelime etmeyen Platon Zubov kimsenin umurunda değildi.

Acil durum gece boyunca sürdü. Doktorlar şafak vakti Katerina'nın felç geçirdiğini ve umut kalmadığını Pavel'e söylediler. Bezborodko'yu çağırtan Pavel ondan tahta çıkışını ilan eden bir beyannameyi hazırla-

masını istedi. Öğle vakti grandük, annesinin çalışma odasındaki belgelerin oğullarının gözetiminde düzenlenmesini ve mühürlenmesini, sonra da odanın kilitlenip anahtarının kendisine getirilmesini Bezborodko'ya emretti. Katerina nefes almak için mücadele ederken, Rogerson öğleden sonra saat beşte, sonun yaklaştığını Pavel'e bildirdi. Metropolit Gavril son duaları okudu, Katerina'nın alnını, yanaklarını, dudaklarını, göğsünü ve ellerini kutsal yağla takdis etti.

Aradan saatler geçti. Kimse konuşmuyordu. Katerina 6 Kasım gecesi saat 21.45'te, felç geçirdikten otuz altı saat sonra ve bilincini hiç kazanamadan öldü. Bekleme odasında toplanmış saray mensuplarına bir görevli tarafından duyuruda bulunuldu: "Beyler, İmparatoriçe Katerina hayattan ayrılmıştır ve Majesteleri Pavel Petroviç tüm Rusyaların tahtına çıkma lütfunu bahşetmişlerdir."

Yeni imparator annesinin ölümünden iki gün sonra, 8 Kasım'da, babası olduğuna inandığı III. Petro'nun tabutunu açtırdığı Aleksandr Nevski Manastırı'na gitti. Beden tahnit edilmediğinden tabutta sadece kemikler, toz, bir şapka, eldivenler, çizmeler ve düğmeleri vardı. Tabut 2 Aralık'ta bir tören alayının eşliğinde Kışlık Saray'a götürüldü. Pavel, ailesi, saray ahalisi ve kordiplomatik, muhafız alayı askerlerinin yol kenarında sıralandığı sokakları geçerek tabutun arkasından yürüdüler. Geçmişten çıkagelmiş bir şahıs da orada yürümekteydi. Ropşa'daki muhafızların komutanı ve Katerina'ya kocasının öldüğüne dair mesajı yazmış olan seksen yaşındaki Aleksey Orlov, Pavel tarafından verilen emirle, Petro'nun tabutunun arkasından yürüyor, elinde tuttuğu bir yastığın üstünde Pavel'in tacını taşıyordu. Orlov bu aşağılanmaya başını dik tutarak, yüzünde taşlaşmış bir ifadeyle katlandı. Sarayda Petro'nun tabutu ihtiramın her ikisine de gösterilmesi için Katerina'nın yanında katafalka konuldu. İki tabut 5 Aralık'ta donmuş Neva Nehri'nin buzları üzerinden Petrus ve Pavlus Katedrali'ne götürüldü ve Büyük Petro'nun mezarının yanına yerleştirildi. Bugün de orada yatmaktadırlar.

Katerina aydın bir otokrasiye inanıyordu. Otokrasiye inancını ve otokrat yönetim şeklini ayakta tutan da kamuoyunun kanaatine gösterdiği özendi. Diderot'ya "devirmekten ümit kestiğim şeyin temelini zayıflatırım" sözünü, aklından çıkarmadığı bu tutumu doğrultusunda

söylemişti. Mutlak iktidarını kullanmasının temelinde imkân dahilinde olanın inceliklerine gösterdiği duyarlılık yatmaktaydı. Yıllar sonra Potemkin'in yardımcısı, V.S. Popov, genç İmparator I. Aleksandr'a bir zamanlar imparatoriçe ile yaptığı bir konuşmayı anlatırken bu hususun üzerinde durmuştur:

> Konumuz, Büyük Katerina'nın imparatorluğunu idare ettiği sınırsız güçtü... İradesine her yerde kör bir itaatle uyulmasından, herkesin onu memnun etmek için heves ve iştiyak içinde olmasından duyduğum hayretten bahis açtım.
>
> "Düşündüğünüz kadar kolay bir şey değil bu" cevabını verdiler. "İlk olarak, emirlerim uygulanabilecek türden olmasalardı yerine getirilmezlerdi. Yasalarımı çıkarırken ne denli ince eleyip sık dokuduğumu biliyorsunuz. Şartları incelerim, tavsiye alırım, halkın aydın kesimiyle istişare ederim ve bu yolla yasalarımım yaratacağı etkiyi keşfederim. Emirlerimi kabul göreceklerinden iyice emin olduğumda veririm ve sizin kör itaat dediğiniz şeyi izlemek zevkine ulaşırım. Sınırsız gücün temeli budur. Fakat inanınız ki halkın kanaatine uymadığı takdirde kimse emirlere gözü kapalı itaat etmez.

Özel hayatının bazı yanlarının eleştirildiğinin farkındaydı; buna cevabı hayatının benzersiz olduğuydu. "Bugünkü halime gelmeden önce otuz üç yıl boyunca diğer insanlarla aynıydım. Onların olmadıkları şey haline ise sadece otuz yıldan beridir geldim ve bu da insana hayatı öğretiyor."

Potemkin'in ölümünden sonra Katerina kendi mezar taşını yazdırmıştır:

> BURADA İKİNCİ KATERİNA YATMAKTADIR
>
> Doğumu, Stettin, 21 Nisan 1729
>
> 1744 yılında III. Petro ile evlenmek için Rusya'ya gelmiştir. On dört yaşındayken kocasını, Yelizaveta'yı ve milleti hoşnut kılmak için üçlü bir karar almıştır. Bunu başarmak gayretiyle hiçbir şeyi ihmal etmemiştir. On sekiz yıllık sıkıntı ve yalnızlık ona birçok kitap okumak için fırsat vermiştir.
>
> Rusya tahtına çıktığında ülkesi için iyi olanı yapmayı arzu etmiş ve tebaasına mutluluk, özgürlük ve refah getirmeye çalışmıştır.
>
> Kolay affetmiş ve nefret beslememiştir. İyi huylu, rahat, hoşgörülü ve anlayışlı ve mutlu yaradılışlıydı. Cumhuriyetçi bir ruhu ve iyi bir kalbi vardı.
>
> Girişken tabiatlıydı.
>
> Birçok dostlar edindi.
>
> İşinden zevk aldı.
>
> Sanatı sevdi.

Bu betimleme elbette idealize edilmiş ve aşırı derecede mütevazıdır. Şatafatlı unvanları hep geri çevirmiş, 1764 yılında Yasama Meclisi'nin ona vermek istediği Büyük Katerina unvanını kabul etmemiş; mektuplarını ışıltılı iltifatlarla dolduran Voltaire'e veya 1788 yılındaki bir mektubunda ona Büyük Katerina adıyla hitap eden Grimm'e itiraz etmiştir. Grimm'e cevap verirken, "Rica ederim bana Büyük Katerina şeklinde hitap etmeyiniz... Zira benim adım II. Katerina'dır" demişti. Rusların ondan "Büyük Katerina" olarak bahsetmeleri ölümünden sonradır.

Katerina monarşi çağının kudretli bir şahsiyetiydi; Avrupa'da tahta geçmiş ve ona denk olabilecek tek kadın İngiltere Kraliçesi I. Elizabeth'dir. Rus tarihinde o ve Büyük Petro yetenek ve başarıları bakımından üç yüz yıllık Romanov hanedanının diğer on dört çarı ve imparatoriçesi arasında zirveye yükselmektedir. Katerina, Petro'nun bıraktığı mirası ileri taşımıştır. Petro, Rusya'ya Baltık sahilinde "Batı'ya açılan bir pencere" vermiş, burada başkent yaptığı bir şehir kurmuştu. Katerina başka bir pencereyi bu sefer de Karadeniz'de açmıştır; bu pencerenin mücevherleri de Sivastopol ve Odesa şehirleriydi. Petro Rusya'ya Batı teknolojisini ve idari kurumlarını getirmiş; Katerina ise Avrupa'nın ahlaki, siyasi ve adli felsefesini, edebiyatını, sanatını, mimarisini, heykelini, tıbbını ve eğitimini almıştır. Petro deniz kuvvetlerini kurup, Avrupa'nın en mükemmel komutanlarından birini mağlup eden bir kara ordusunu örgütlemiş; Katerina Avrupa'nın en büyük sanat galerisini, hastaneleri, okulları ve yetimhaneleri kurmuştur. Petro sakalları kesmiş ve önde gelen asillerinin uzun kaftanlarını kesip biçmiştir; Katerina onları çiçek hastalığına karşı aşı olmaya ikna etmiştir. Petro Rusya'yı büyük bir devlet yapmış; Katerina bu devlete kudret katmış ve izleyen yüzyılda, aralarında Derjavin, Puşkin, Lermontov, Gogol, Dostoyevski, Tolstoy, Turgenyev, Çehov, Borodin, Rimski-Korsakov, Mussorgski, Glinka, Çaykovski, Stravinski, Petipa ve Diaghilev'in de olduğu sanatçıları çıkartan bir kültüre doğru milletini ilerletmiştir. Bu sanatçılar ve eserleri, Katerina'nın Rusya'ya bıraktığı mirasın bir parçasıydı.

Altmış dört yaşına girdiği 1794 yılında Grimm'e şöyle yazmıştır:

> Evvelsi gün, yani 9 şubat günü annemle birlikte Moskova'ya geleli elli sene oldu. St. Petersburg'da bunu hatırlayacak on kişi kalmış mıdır emin değilim. Betskoy kör,

kötürüm, bunak haliyle hâlâ ortalıkta genç çiftlere Büyük Petro'yu hatırlayıp hatırlamadıklarını soruyor... Eski hizmetçilerimden biri de var, her şeyi unuttuğu halde onu hâlâ yanımda tutuyorum. Bunlar yaşlılığın kanıtları ve ben de o yaşlılardan biriyim. Ancak buna rağmen beş yaşında bir çocuk gibi körebe oynamayı seviyorum ve torunlarım dahil gençler oyunlarının hiç benim katıldığım zamanki kadar eğlenceli olmadığını söylüyorlar. Gülmeye de hâlâ bayılıyorum.

On dört yaşındayken karlı yolları aşarak Rusya'ya doğru yola çıktığı vakit hiç kimsenin, hatta kendisinin bile aklına getiremeyeceği uzun ve harikulade bir yolculuktu bu.

Teşekkür

Bu kitabı yazarken Yale Üniversitesi Sterling Hatıra Kütüphanesi'nin zengin koleksiyonlarından çok istifade ettim. Kütüphanenin İmtiyaz Bürosu sayesinde kitap raflarında günlerce zaman geçirebildim, eve getirmek istediğim kitapları derledim ve makul sürelerle elimde tutabildim. Bu cömertçe davranış için kütüphaneye ve yardımlarını hiç eksik etmeyen personeline müteşekkirim. Ayrıca New York Halk Kütüphanesi'ni de geniş ölçüde kullandım. New York kültür hayatının mücevheri denebilecek bu kurumun personeline de teşekkürlerimi sunarım.

Kitap üzerinde yıllar süren çalışmalarım sırasında sözleriyle ve fiilleriyle beni daima teşvik edenler arasında Andre Bernard, Donald Bitsberger, Kenneth Burrows, Janet Byrne, Georgina Capel ve Anthony Cheetham, Robert ve Ina Caro, Patricia Civale, Robert ve Aline Crumb, Donald Holden, Melanie Jackson ve Thomas Pynchon, James Marlas ve Marie Nugent-Head, Kim, Lorna ve Miranda Massie, Jack ve Lynn May, Lawrence ve Margaret McQuade, Gilbert Merritt, Eunice Meyer, David Michaelis ve Nancy Steiner, Edmund ve Sylvia Morris, Mary Mulligan, Sara Nelson, Sydney Offit, George Paine, Heather Previn, David Remnick ve Esther B. Fein, Petro ve Masha Sarandinaki, Richard Weiss ve Brenda Wineapple vardı. Douglas Smith yüce gönüllülükle Katerina-Potemkin yazışması çevirilerini kullanmama izin verdi. Doug Smith ayrıca kitabı *The Pearl* ile Rus serfliği kurumlarını, bilhassa serf operası, bale kumpanyaları, tiyatro grupları, senfoni orkestraları ve diğer icra sanatı türlerine dair incelemelerini kullanmama izin verdi.

Olağanüstü yetenekli kişileri bünyesinde toplayan Random House'la kitabımın yayımlanmasında birlikte çalıştığım için de kendimi talihli sayıyorum. Kitabımı hazırlamakta bu defa bana yardım eden bu ailenin mensupları Avideh Bashirrad, Evan Camfield, Gina Centrello, Jonathan Jao, Susan Kamil, London King, Carole Lowenstein, Jynne Martin, Sally Marvin, Tom Perry, Robbin Schiff, Ben Steinberg ve Jessica Waters. Ayrıca Dolores Karl, Lane Trippe ve Alex Remnick'den yardım aldım.

Random House'da vazgeçemediğim dostum, danışmanım ve destekçim olan Bob Loomis, elli dört yıldır sürdürdüğü azimli çalışmaları ve parlak başarılarından sonra 2011 yazında emekliye ayrıldı. Ben bilgeliği, heyecanı, kibarlığı ve genellikle "Bunu acaba daha da iyileştirebilir miyiz, bir bakalım" ifadesiyle başladığı kararlı ancak zarif ihtarlarıyla eserlerini ıslah ve rehberlik ettiği yüzlerce yazardan biriyim. Onun gibi bir başkası daha yoktur.

Eşim, temsilcim ve tanıdığım en kültürlü insanlardan Deborah Karl manüskripti elinden düşürmeden birçok önerilerde bulundu; bunların hepsine kitapta yer verildi. Çocuklarımdan üçü, Bob, Jr., Elizabeth ve Christopher da manüskripti okudular ve yararlı sorular sordular. Kızım Susanna uzaktan gelişmeleri izledi. Kızlarım Sophia ile Nora sevgileri, eksilmeyen iyimserlikleri ve yükselen sanat yetenekleriyle yoluma devam etmemi sağladılar.

Nihayet, biyografimin konusunu teşkil eden bu harika kadınla beraberliğimden aldığım olağanüstü zevki ikrar etmeliyim. Hayatımda aralıksız yer ettiği sekiz yıldan sonra onu özleyeceğim.

Notlar

Katerina'nın yaşamı eşit uzunlukta diyebileceğimiz iki kısma ayrılmaktadır. 1729'dan 1762'ye kadar bir Alman prensesi ve Rus grandüşesiydi; 1762'den 1796'daki ölümüne kadar da Rus imparatoriçesiydi. Yaşamının birinci kısmı hakkındaki bilgilerin ana kaynağı, ilk anılarıyla başlayıp İmparatoriçe Yelizaveta'nın sarayında sıkıntı içinde bulunduğu yirmi dokuz yaşına, 1758 yılına kadar süren kendi "Hatıralar"ıdır (*Memoirs*). Anıları doğal olarak her anı yazarı gibi sübjektif bakış açısını yansıtır; böyle de olsa değerinden kuşku duyulamaz.

Katerina anılarını Fransızca yazmıştır ve İngilizceye en azından dört kez çevrilerek yayımlanmıştır. Bunların ilki ünlü Rus yazarı ve Londra'da sürgünde yaşamış Aleksandr Herzen'e aittir. Bu eser 1859 yılında çıkmıştır. Amerikalı Katharine Anthony anıları tekrar çevirip düzenlemiş ve Londra ile New York'ta 1927'de yayımlamıştır. Anıların, Dominique Maroger tarafından editasyondan geçirilmiş hali Paris'te basılmış, sonra da Moura Budberg'in İngilizce çevirisiyle New York'ta 1955'te yayımlanmıştır. Modern Library 2005 yılında Mark Cruse ve Hilde Hoogenboom'un yeni bir İngilizce çevirisini basmıştır. Bu kitapta anılar, Katerina'nın kendisi ve daha önceki çevirmenler tarafından hiç başarılamayan şekilde doğru bir kronolojik düzene konulmuştur. Ben bu çevirilerin ilk üçünü kullandım. Notlarda bu çeviriler şu şekilde tanımlanmaktadır: Maroger ve Budberg'in versiyonu sırf *Memoirs* olarak belirtilmektedir. Herzen'in çevirisi ise Herzen olarak tanımlanmaktadır. Antony çevirisi *Memoirs* (Antony) şeklinde gösterilmektedir.

1. Bölüm: Sophia'nın Çocukluğu

3 "şu ahmak": Haslip
6 "Bana dünyaya gelişimin": *Memoirs*, 25-26
7 "On iki yaşına kadar ancak yaşayabildi": a.g.e., 41
8 "erken yaşlarda dikkat çekti": Anthony, 27
8 "sünnet": a.g.e., 31
8 "her akşam karanlık çökerken": *Memoirs*, 30
9 "Tüm hayatım": *Memoirs*, 30
9 "Her zaman beraberinde": Anthony, 27
9 "Kulaklarıma gürültüden": *Memoirs*, 31
9 "Asil bir ruhu": a.g.e., 26
9 "öğrencisiydim": Oldenbourg, 8
9 "her zaman bilinemez": Kaus, 11
11 "Ayrıca çok sayıda papağan da": *Memoirs*, 36
12 "çirkin miydim bilmiyorum": Anthony, 13
12 "hoş tavırlı ve iyi yetişmiş": *Memoirs*, 33
13 "Bir gün İsveç kralı": a.g.e., 34
13 "Madam, bu çocuğu anlamıyorsunuz": a.g.e., 49
13 "bitkin düşene kadar": a.g.e., 38
13 "Hiç beni suçüstü yakalayamadılar": a.g.e.
14 "Aşk hakkında hiçbir fikrim yoktu": a.g.e., 46
14 "annem ve babam bunu arzu etmezler": *Memoirs* (Anthony), 28
14 "O zamanlar çok yakışıklıydı": *Memoirs*, 46

2. Bölüm: Rusya'ya Davet

16 "İmparatoriçe genç prensesin": Kaus, 19
17 "doğrudan talimatıyla": a.g.e., 19
18 "her zaman beslediğim hürmete": a.g.e., 26
19 "yazık ki kanatları yok": a.g.e., 27
19 "Majestlerinin ardından": a.g.e., 28

19 "Eşim prens": a.g.e.
20 "Bana ülkenin": *Memoirs*, 50

3. Bölüm: II. Friedrich ve Rusya'ya Yolculuk

22 "hırs, kazanma fırsatı": Ritter, 7
25 "on dört yaşında bir kızı": *Memoirs*, 54
25 "tüm davetliler": Oldenbourg, 21
25 "Bunu aşk ve zarafet": *Memoirs*, 54
25 "Zerbst prensesi": Haslip, 24
26 "Efendim, tavsiye ve tembihlerinizin": Oldenbourg, 59
27 "Yatak odaları ısıtmasız": Waliszewski, 23
28 "Böyle muazzam bir şey": *Memoirs*, 54
28 "Sevgili annem": Anthony, 69
28 "altın brokarla kaplı": a.g.e., 71
29 "Burada her şey": a.g.e., 71
30 "işte grandükün gelini": Kaus, 42

4. Bölüm: İmparatoriçe Yelizaveta

32 "iki kızını da ruh gibi": Rice, 15
32 "Babam sık sık": Bain, *Peter III*, 13
32 "Benzerini hiç görmediğim": Massie, *Peter the Great*, 806
36 "O sırada daha çok gençtim": Rice, 48
39 "hükümdarın bu kadar lütfuna": a.g.e.
39 "Majesteleri beni mareşalliğe": a.g.e., 61
39 "Halk karşısında": Longworth, 162
39 "Ancak onu özel ortamlarda": Rice, 47
41 "en nihayetinde": a.g.e., 57

5. Bölüm: Bir Grandükün Yetişmesi

43 "Halen Avrupa'da": Massie, 806
44 "Ben Rus'um, hatırlayınız": Bain, *Pupils of Peter the Great*, 125
45 "hayatımın en mutlu anıydı": Oldenbourg, 48
48 "Zatıâlilerinin hâlâ öğrenmesi": Bain, *Peter III*, 11
49 "çok havai": a.g.e., 14
49 "Son derece zayıf düştü": a.g.e., 15
49 "Bu yaptığın artık son": Oldenbourg, 52
50 "Zamanını bu kadar iyi": Bain, *Peter III*, 13
50 "İnsan papazlara": Oldenbourg, 53
51 "alışılmış tersliğiyle": a.g.e.

6. Bölüm: Yelizaveta ve Petro'yla Tanışma

53 "Daha fazla bekleyemedim": Kaus, 43
54 "Sizin için şimdiye kadar": a.g.e.
54 "Onu ilk defa gördüğünüzde": *Memoirs*, 60
54 "hayatımda gördüğüm": a.g.e., 61
55 "Kraliçeler gibi yaşıyoruz": Kaus, 53
55 "İlk on gün": *Memoirs*, 62
55 "teyzesi arzu ettiği için": a.g.e.
56 "Bu itirafları duyarken": a.g.e.

7. Bölüm: Zatürre

57 "dış görünüşte": Madariaga, *Russia in the Age*, 6
57 "Gerçekten kalbinde": Anthony, 82
58 "Dini inancını değiştirmek": a.g.e., 81
58 "İnlememe hâkim olamıyor": *Memoirs*, 63
59 "bir Sakson prensesi": Oldenbourg, 68
59 "Simon Todorski'yi çağırın": Anthony, 83
60 "Hanımlar bir aradayken": Herzen, 28
60 "hastalığım sırasındaki": *Memoirs*, 64
61 "İskelet gibi incelmiştim": *Memoirs*, 65
61 "Efendim, Zatıâlilerine": Oldenbourg, 68
62 "Değerli prensimiz": Kaus, 58
62 "Çok daha önemli": a.g.e., 59

8. Bölüm: Ele Geçen Mektuplar

65 "şayet imparatoriçe": Kaus, 50
65 "hoppa, edepsiz bir yağ tulumu": Haslip, 34
66 "Bu eşek şakası": Herzen, 29
66 "Annen yanlış bir iş": *Memoirs*, 66

9. Bölüm: İhtida ve Nişan Töreni

69 "Tüm gece aralıksız uyudu": Oldenbourg, 74
69 "Çok hoş gözüktüğünü": a.g.e., 75
69 "Alna, gözlere, boyna": a.g.e., 76
69 "Rusçasını papağan gibi": Anthony, 84
70 "Tüm tören boyunca": a.g.e.
70 "her ikisinin de gerçek": Oldenbourg, 77
71 "Bir dakika bile oturamadığım": a.g.e., 78

71 "statümüz aynıdır": a.g.e.
71 "sıcak ve kalabalık yüzünden": *Memoirs*, 71
71 "kızım geldiği yeni konumunda": Oldenbourg, 79
71 "imparatoriçeden hediye almadığım": *Memoirs*, 72
72 "Alteslerinin kardeşimi": Kaus, 65
72 "grandükün terbiye ve tekdir": *Memoirs*, 72

10. Bölüm: Kiev'e Hac Ziyareti ve Kılık Değiştirme Baloları

74 "pedagoglarından": *Memoirs*, 73
74 "bizimkine girdi": a.g.e., 74
74 "Sabahtan akşama kadar": a.g.e.
74 "Biz eğlenip dururken": a.g.e.
75 "Annemin ne kadar": a.g.e., 75
75 "Annem sinirlendiğinde": a.g.e.
76 "Doğrusu, o sıralarda": a.g.e.
76 "Hayatımda bu kilisenin": a.g.e., 76
77 "Sevilmemekten korkuyordum": a.g.e., 77
77 "İmparatoriçeye saygım": a.g.e.
77 "Erkeklerin birçoğunu": a.g.e., 78
77 "İmparatoriçenin ödünç verdiği": a.g.e.
78 "elini yıkadığını": a.g.e., 79

11. Bölüm: Çiçek Hastalığı

81 "huysuzluğu ve talepleriyle": a.g.e., 82
81 "çocuksu muziplikleri": a.g.e.
83 "ve herkesle ilişkileri": a.g.e., 84
83 "gayet hoşuma gitti": a.g.e.
84 "sonra da çıkıp gitmemi": a.g.e., 91
84 "Benim çok sevgili kuzenim": Troyat, 39
85 "Artık gençlik çağını": *Memoirs*, 85
85 "Ona odamda": a.g.e., 86
86 "Evlenecek olmanız": a.g.e., 86, dipnot
86 "yarı karanlıkta": a.g.e.
86 "içimi neredeyse": a.g.e.
86 "bana doğru geldi": Kaus, 79

12. Bölüm: Evlilik

90 "bir top güllesi kadar": *Memoirs*, 88
91 "Grandükün bana": a.g.e., 92
91 "Zamanımızı yürümekle": a.g.e., 93
91 "Düğün günüm yaklaştıkça": a.g.e., 97
92 "sertçe azarladı": a.g.e.
93 "Uzun ve dostça bir sohbet": a.g.e.
94 "Gümüşi brokar düğün elbisesi": Oldenbourg, 95
94 "bu kortej": Kaus, 85
95 "korkunç ağırdı": *Memoirs*, 98
95 "Hesse prensesine": a.g.e., 99
95 "Ne yapacağımı bilemeden": a.g.e.
96 "Bizi yatakta beraber görmek": a.g.e.
96 "ve takip eden dokuz yıl": Kaus, 86
96 "Hepsi altmış ile yetmiş yaş arası": *Memoirs*, 100
96 "Ertesi gün": a.g.e.
96 "Sevgili kocam": a.g.e.
97 "Herhangi bir şekilde": a.g.e., 101
97 "herhalde Avrupa'da kutlanmış": Kaus, 85

13. Bölüm: Johanna Ülkesine Dönüyor

99 "düğünümün ardından": *Memoirs*, 101
100 "ülkeden onunla birlikte": a.g.e., 102
100 "Vedamız çok muhabbet doluydu": Kaus, 89
100 "Prenses imparatoriçeye vedasında": a.g.e.
101 "kendisini daha fazla": Anthony, 102
101 "Berlin'e vardığınızda": Kaus, 90

14. Bölüm: Jukova Vakası

105 "O andan itibaren": Herzen, 46
105 "bayılacağımı sandım": *Memoirs*, 103
105 "kıza çok bağlandığımdan": a.g.e.
106 "Annem Rusça bilmezdi": a.g.e., 104
106 "Hizmetkârlarım ve diğerleri": a.g.e., 105
106 "Bu zulmün": a.g.e.
109 "Önceki elbise konusunda": a.g.e., 149

15. Bölüm: Gözetleme Delikleri

111 "impatoriçe namına": a.g.e., 146
111 "Sevgili teyzemin": a.g.e.
111 "memnun oldu": a.g.e., 107
112 "korkarım": a.g.e., 104
112 "En sonunda arzularım": Kaus, 84
112 "İmparatoriçe ben oradayken": *Memoirs*, 112

113 "Anlaşılan hoş bir sürpriz": a.g.e., 109
113 "nasıl davranması gerektiğinin": a.g.e., 110
114 "her ikimizin de": a.g.e.
114 "Söylediklerim sana yönelik" a.g.e.
114 "gazap meleği gibiydi": a.g.e., 111
114 "Kabul edelim ki": a.g.e.
114 "Kabahatimi affedin": a.g.e.
114 "içkiye çok meraklı": a.g.e., 112
115 "Haşmetli altesleri": a.g.e., 116
115 "Andrey Çernişev'den başka": a.g.e.
116 "Bu şekilde sizinle konuşamam": a.g.e., 117
116 "Grandük sizi istiyor": a.g.e.
116 "Hayır, Peder": a.g.e., 123

16. Bölüm: Bir Bekçi Köpeği

118 "Haşmetli Altesa": Oldenbourg, 110
119 "Rusya'da kaldığım": *Memoirs*, 113
119 "artık evlendiğime göre": Herzen, 66
119 "şayet çocuğum olmazsa": *Memoirs*, 114
120 "Kaçarak kurtulamazdım": a.g.e.
120 "bu tür konuşmalar": a.g.e., 119
121 "O günlerde": a.g.e., 123
121 "İki zihin birbirine": a.g.e., 129

17. Bölüm: "O Bir Kral Değildi"

123 "babanız en nihayetinde": a.g.e., 130
124 "Anlaşılan sözlerim inandırıcıydı": a.g.e.
124 "Bu bizim için kötü bir darbeydi": a.g.e., 127
125 "Mösyö Çoglokov'un": a.g.e., 128
125 "grandüke doğumundan beri": a.g.e.
125 "grandük ve ben artık": a.g.e., 133
125 "Bağlılığından şüphe edilen": a.g.e., 128
126 "Bana kulak verdiği": a.g.e., 129

18. Bölüm: Yatak Odasına

128 "Başka şeyler için de": Kaus, 101
129 "Petersburg'un en küçük hahamı": Kaus, 94

19. Bölüm: Çöken Ev

133 "Kalkın ve en hızlı şekilde": *Memoirs*, 141
133 "deniz dalgaları gibi": a.g.e., 142
134 "Hemen ardından çok korkup": Herzen, 89
135 "Aptallığıma gelince": *Memoirs*, 136
135 "bu tür emirlerin": Herzen, 84
135 "bana sık sık": a.g.e.
136 "bu annenizden": *Memoirs*, 144

20. Bölüm: Yaz Eğlenceleri

137 "iri, aptal, sakar": *Memoirs* (Anthony), 132
139 "Hayal edebileceğim": a.g.e., 147
139 "en başta gelen tutkusu": Herzen, 78
139 "kadın eyerinde": a.g.e., 131
139 "Gerçeği söylemek gerekirse": *Memoirs*, 183
140 "Uzun boylu, yirmi beş": a.g.e., 181
140 "Gülmemek için dudaklarımızı ısırdık": a.g.e., 182

21. Bölüm: Saraydan Atılanlar

141 "Bu kadın yaşayan bir arşivdi": *Memoirs*, 164
142 "Yakınıma gelme!": a.g.e., 150
142 "Dün akşam Kont Lestocq": a.g.e.
142 "İmparatoriçe masum insanlara": a.g.e., 151
143 "bu o... çocuğu": a.g.e., 140
143 "Grandükün Çarskoe Selo'da": a.g.e., 141
143 "Aptalca ve dikkatsizce": a.g.e.
143 "Bu yüzden": a.g.e., 133
144 "Petro bundan böyle": a.g.e., 154
144 "Sabah saat yediden": a.g.e.
144 "Bir gün köpeklerden birinin": a.g.e., 159

22. Bölüm: Moskova ve Taşra

146 "Kontes Şuvalova yemek sırasında": *Memoirs*, 156
146 "Biliyorum": a.g.e., 157
146 "hayatımda yaşadığım": a.g.e., 160
147 "Farelerden ölesiye korkardı": a.g.e., 163
147 "Tüm gün sürekli at sürüyordum": a.g.e., 161
147 "kendisi de şarabın düşmanı": a.g.e., 163
147 "Ne söylediğini, ne yaptığını": a.g.e.
148 "Çok neşeliydi": a.g.e., 161
148 "Yatağımın başında oturur": a.g.e., 164

23. Bölüm: Çoglokov Bir Düşman Ediniyor, Petro Bir Komplo Atlatıyor

149 "insan onun": Herzen, 101
149 "Çoglokov, kendini bir şey": *Memoirs*, 165
150 "Sıkıntısını duyduğu şeyleri": a.g.e., 167
152 "O andaki kadar": a.g.e., 170

24. Bölüm: Bir Paskalya Öncesi Hamamı ve Arabacının Kırbacı

154 "çok güzel gözleri": *Memoirs*, 173
154 "kıvrak zekâsıyla": Herzen, 118
155 "bana tercih edilen": a.g.e., 120
155 "bu küçük kamburu": a.g.e.
156 "Görelim bakalım": *Memoirs*, 174
156 "her ikisi de": a.g.e.
156 "Tanrım, başına ne geldi": a.g.e., 177
157 "Yanağınızı siliniz": a.g.e.
157 "Görüyor musunuz": a.g.e.

25. Bölüm: İstiridyeler ve Bir Aktör

161 "Grandükün dünyanın": *Memoirs*, 148
161 "Müzakereler hakkındaki": Herzen, 126
162 "Bu adam": a.g.e., 124
162 "Elçi olarak": *Memoirs*, 192

26. Bölüm: Kitaplar, Dans ve Bir İhanet

163 "eşi benzerini": Herzen, 148
164 "Sarışın ve ahmaktı": a.g.e., 132
164 "Aman Tanrım, ne tevazu!": *Memoirs*, 190
164 "Onu gördüğüme çok memnundum": a.g.e., 189
165 "Ve böylelikle konu": Herzen, 149
165 "İşin doğrusu": *Memoirs*, 181
166 "Bu ne demek, Madam Çoglokova": Herzen, 151

27. Bölüm: Saltıkov

169 "Doğuştan bir palyaçoydu": *Memoirs*, 194
169 "kelimenin her anlamıyla": Herzen, 132
170 "Bu insanlar": *Memoirs*, 199
171 "Peki iki yıl önce": a.g.e., 200
171 "Her parlayan şey": a.g.e.
171 "Yirmi altı yaşındaydı": a.g.e.
171 "Ne yazık ki": a.g.e.
171 "Kalbimin başka birine": a.g.e., 201
172 "en sevdiği konuya": Herzen, 155
172 "kabul etmeliyim ki": *Memoirs*, 201
172 "evet evet!": a.g.e.
172 "Beni elde ettiğine": a.g.e., 202
172 "Sergey Saltıkov ile eşim": a.g.e.
173 "önce bir şeyler olup bitmeden": Herzen, 158
174 "Sizinle çok ciddi bir konuyu": *Memoirs*, 208
174 "Madam Çoglokova alışılmış": a.g.e.
175 "Karşınıza güçlük çıkartmayacağım": a.g.e.
175 "Onu görüp de": a.g.e., 207
176 "eskisi kadar": a.g.e.
176 "Makul bir genç": a.g.e.
176 "Ona yararlı olduğu kadar": a.g.e., 208
177 "İki veya üç aylık hamileydim": Herzen, 168
177 "Böyle şeyler olduğunda": a.g.e., 169
178 "Birçok defalar dairemin": Alexander, 45
179 "Mobilya yoktu": Herzen, 173
180 "Yıllardır süren dert": *Memoirs*, 220
180 "Kocamın öldüğüne eminim": Herzen, 184

28. Bölüm: Veliahtın Doğuşu

181 "kaya tuzu": *Memoirs*, 248
182 "Kontes Şuvalova'nın iç çamaşırları": Herzen, 174
182 "Her an ve her vesileyle": *Memoirs*, 223
182 "ancak sıkıntılarım": a.g.e.
182 "Yalnız ve arkadaşsız": Herzen, 187
183 "sürünecek gücü bulamadığım": a.g.e., 189
183 "Aşırı ihtimamla": a.g.e., 192
183 "Bir kopek bile param yoktu": *Memoirs*, 228
184 "İmparatoriçeden ne gelirse gelsin": a.g.e.
184 "bunun anlamı": a.g.e., 229
184 "Güzel olduğunu düşündüm": a.g.e.
186 "depresyonumu aşacak gücü": a.g.e.
186 "zihnimin o dönemdeki": Herzen, 196
187 "aklıselim sahibi": Durant 10: 435
187 "Askeri muhafız binalarından": *Memoirs*, 230

187 "aralıksız tütün içmekte": a.g.e.
188 "onu neyin engellemiş": Herzen, 197
188 "Beni artık görme hevesi": *Memoirs*, 231
189 "Hatalarını nasıl gizleyebileceğini": a.g.e., 200
189 "Zaten yeteri kadar budalalık": Alexander, 63

29. Bölüm: Misilleme

191 "Bu vesile için": *Memoirs*, 232
191 "Onlara derin bir aşağılamayla": Herzen, 198
192 "Bir gün Zat-ı Devletleri": *Memoirs*, 233
193 "Majestelerinin hoşuna gitmeyecek": Herzen, 201
193 "hiçbir şey elde edemedi": *Memoirs*, 234
193 "Rus kamuoyunda": Herzen, 203
193 "bu lanetli Almanların": *Memoirs*, 235
193 "tuhaf ancak tehlikeli bir şaka": a.g.e., 236
194 "Lanet Almanların": a.g.e.
194 "Maiyetimizden hiçbir hanım": a.g.e.

30. Bölüm: İngiliz Büyükelçi

195 "Son derece espritüel": *Memoirs*, 239
195 "yabancılar için çetin": a.g.e.
195 "İnsanların hiçbir yerde": a.g.e., 240
197 "imparatoriçenin sağlığı": Kaus, 138
198 "benim yaşımda bir adamdan": Cronin, 105
199 "Size tekrar başvurmaya": Troyat, 87
199 "Kısaca belirtirsek": Kaus, 143

31. Bölüm: Diplomatik Bir Deprem

204 "Ordumuzun kısa süre sonra": Kaus, 144-45

32. Bölüm: Poniatowski

206 "Mükemmel bir eğitimin": Haslip, 71
206 "Katı bir eğitim": Poniatowski, 157
207 "Yirmi beş yaşında": Madariaga, *Russia in the Age*, 48
208 "O gün üstündeki giysiyi": Oldenbourg, 178

33. Bölüm: Ölü Bir Fare, Uzakta Bir Âşık ve Riskli Bir Teklif

210 "Gidip onu görmelisiniz": *Memoirs*, 242
211 "gece çılgın bir neşeyle geçti": a.g.e., 243
211 "Bazen tiyatrodayken": a.g.e., 244
211 "kötü şöhretli bir evde": Haslip, 76
212 "Söyle bakalım": *Memoirs*, 252
213 "Dostum, kucak köpeklerinden": a.g.e., 249
213 "Meselenin halihazırdaki": Haslip, 82
214 "Dönüşüme rızasını vermesi için": Anthony, 137

34. Bölüm: Katerina, Brockdorff'a Meydan Okuyor; Bir Eğlence Düzenliyor

217 "yolsuzluktan suçlanıyor": *Memoirs*, 254
217 "Böyle şeyler yapılırsa": a.g.e., 249
217 "Daireme gel": a.g.e., 255
217 "Grandüşese anlatın": a.g.e.
218 "Baba Ptitsa": a.g.e., 256
218 "Herkesten para alırdı": a.g.e.
218 "Bak şu şeytan adama!": a.g.e., 257
219 "En büyük sorun": a.g.e., 258
220 "babanın ölümünden": a.g.e., 259
220 "Bu ülke hakkında": a.g.e., 264
221 "Hava mükemmeldi": a.g.e., 276
221 "Grandüşes zarafet timsalidir": a.g.e., 277
221 "imparatoriçeyi memnun tutması": Kaus, 147
222 "Grandük tamamen Prusya'nın yanında": a.g.e., 148
222 "Sizi babam gibi seviyorum": Cronin, 110

35. Bölüm: Apraksin'in Ricatı

223 "çok şişman, tembel": Cronin, 109
226 "Şayet imparatoriçe ölürse": Haslip, 89
227 "Şundan başka yol kalmamıştır ki": Kaus, 171

36. Bölüm: Katerina'nın Kızı

229 "Karımın nerede hamile kaldığını": Memoirs, 280
229 "Seni aptal!" a.g.e.
229 "Cehenneme git!": a.g.e.
230 "Resmi kutlamaların": a.g.e., 283

231 "daha yeni uyandığından": a.g.e., 284
231 "Bana arkadaşlık ederken": a.g.e.
231 "Grandükün müzisyenlerinden biri": a.g.e., 285
232 "Aleksandr Şuvalov hariç": a.g.e.

37. Bölüm: Bestujev'in Düşüşü

233 "hükümetimden kısa zaman önce": *Memoirs*, 286
234 "Tanrı'ya şükür": a.g.e., 287
234 "Sadık, dürüst bir adamdı": a.g.e.
234 "Mecazen belirtirsem": a.g.e., 288
235 "Bütün bu harika işlerin": a.g.e.
235 "Emperyal Majesteleri ile": a.g.e., 292
237 "Tüm evrakımın ve belgelerimin": a.g.e., 294

38. Bölüm: Bir Kumar

239 "dehşetli bir hırs içinde": *Memoirs*, 297
239 "Ona ne diyeceksiniz": a.g.e.
241 "Bugün lanet yeğenim": a.g.e., 299
241 "gereksiz bir gururla" : a.g.e.
242 "Tabiatımdaki gurur": a.g.e., 300
242 "Çekici olduğumu evvelce söylemiştim": a.g.e., 301
243 "Bu üzüntülerin sizi çökerteceğinden": a.g.e., 302

39. Bölüm: Yüzleşme

245 "Neden seni ülkene göndermemi": Memoirs, 305
245 "Çocuklarım sizin ellerinizdedir": a.g.e.
245 "Haşmetmeapları uygun görürlerse": a.g.e.
246 "Rusya'ya vardığında": a.g.e.
246 "Korkunç mağrursun": a.g.e., 306
246 " İnanılmaz kindar ve inatçıdır": a.g.e.
246 "Seni ilgilendirmeyen konulara": Herzen, 288
247 "Peki, bunu neden ona yazdın?": a.g.e., 289
247 "Grandük sert bir tavır alıp": a.g.e.
247 "Sana söyleyecek daha birçok şeyim var": a.g.e., 290
247 "İmparatoriçenin onunla bir süre daha": a.g.e., 291
248 "Soracağım bütün sorulara": a.g.e., 296

40. Bölüm: Dörtlü İlişki

Bu bölümdeki alıntılar Poniatowski'nin "Hatıralar"ından alınmıştır.

41. Bölüm: Panin, Orlov ve Yelizaveta'nın Ölümü

260 "Çocuğu şimdilik Panin'in gözetiminde": Kaus, 176
260 "imparatorun karısı olmaktansa": a.g.e., 177
261 "düşmanın birliklerimize saldığı": Duffy, *Frederick*, 171
262 "Ben imparator olsaydım": Alexander, 55
262 "kendime yer açmam lazım": Kaus, 183
262 "Bir meleğin çehresi": a.g.e.
264 "çocuklarıyla pek ilgilenmeyen": Dashkova, I:3
264 "Fransızcayı güzel konuşurduk": a.g.e., 4
265 "imparatorlukta grandüşes ve şahsım": a.g.e., 13
266 "Kalbime ve zihnime": a.g.e., 29
266 "Evladımı": a.g.e., 27
266 "Sen çocuktan başka bir şey değilsin": a.g.e., 29
267 "bana fevkalade şöhret kazandırdı": a.g.e., 30
267 "Derin bir cehalet içindeki": a.g.e., 31
268 "Böyle davranmak için": Oldenbourg, 230
269 "Kırk sekiz bin kişilik ordudan": Asprey, 520
269 "Ayağımda, dizlerimden birinde": Duffy, *Frederick*, 192
269 "Savaşı sürdürmek niyetindeyim": Oldenbourg, 222
271 Daşkova'nın gece ziyaretinin ve Katerina'yla görüşmesinin anlatısı Daşkova'dandır, 1:32-35
272 "Emperyal Majesteleri Yelizaveta Petrovna": Haslip, 108

42. Bölüm: III. Petro'nun Kısa Saltanatı

273 "Beni bu kadar çok sevdiklerini": Bain, *Peter III*, 40
273 "Minik dostum, tavsiyemi dinlerseniz": Dashkova, I:38
277 "İmparatorun icraatındaki itidal": Bain, *Peter III*, 49

277 "Burada hükümdarın": a.g.e.
279 "Prusya taraftarı hizbin": a.g.e., 56
280 "Akşam yemeğinde": a.g.e.
280 "Viyana sarayına verilen": a.g.e., 57
280 "Barış yapmalıyız": a.g.e., 63
282 "Prusya ordusunun tüm cesur subay": a.g.e., 74
282 "kadim müttefiki": a.g.e.
282 "ıstırap çeken insanlığa merhamet": a.g.e., 77
283 "Beyefendi, resmi antlaşmaların": a.g.e., 79
284 "Samimiyetle belirtmem gerekirse": a.g.e., 116
284 "Şayet Ruslar bana zarar vermiş": a.g.e., 117

43. Bölüm: "Dura!"

285 "İmparatoriçeye pek danışıldığı": Bain, *Peter III*, 123
285 "İmparatoriçe kedere ve karanlık": a.g.e., 130
286 "bir meyhane dilberinin": a.g.e., 126
286 "ablak, iri, çiçek bozuğu yüzlü": a.g.e.
287 "Dura!": Madariaga, *Russia in the Age*, 27
287 "İmparatoriçenin ölümünden beri": Bain, *Peter III*, 192
289 "Majesteleri onu Rus ordusunda": a.g.e., 134
289 "Zaten çok şey biliyorsun": Kaus, 214
291 "Matuşka, küçük anamız, uyanın!": Anthony, 165
293 "Matuşka, en son geldiğimiz için bizi affet": Madariaga, *Russia in the Age*, 29
293 "Tanrıya şükürler olsun": Dashkova, I:81
294 "on beş yaşında bir oğlan gibi": a.g.e., I:98
295 "Şu anda ordu ile birlikte": Alexander, 9
296 "Sana, bu her şeyi yapabilecek": Bain, *Peter III*, 154
298 "Bizim artık imparatorumuz yok!": a.g.e., 160
299 "Teklifi kabul ederim": a.g.e., 161
299 "Ben, Petro, kendi serbest irademle": Kaus, 233
299 "Yatağa gönderilen bir çocuk gibi": a.g.e.

44. Bölüm: "Ne Yaptığımızı Biz Kendimiz Bile Bilmiyoruz"

302 "III. Petro'yu o gün": Madariaga, *Russia in the Age*, 31
303 "Seni hiç ilgilendirmeyen": Dashkova, I:89
303 "aralarında bir ilişkinin": a.g.e., I:90
304 "Majestelerinin bana itimat etmesini": Anthony, 176-77
307 "Matuşka, Küçük Anamız": Madariaga, *Russia in the Age*, 32
308 "yüzünde ürkütücü bir ifade vardı": Oldenbourg, 252
308 "Biz kendimiz bile ne yaptığımızı anlamadık": Kaus, 244
308 "Ölümünden duyduğum dehşeti": Dashkova, I:107
309 "Hükümdarlığımızın yedinci gününde": Kaus, 246
309 "Emperyal Majestelerinin sağlığını": Troyat, 139
310 "III. Petro az olan aklını da kaybermişti": Bain, *Peter III*, 191
310 "çok içen birinin kolikten ölmesi": Cronin, 156
311 "İmparatoriçe bu suçtan": Haslip, 133
311 "Kocamın ölümü hakkında": Anthony, 180

45. Bölüm: Taç Giyme Töreni

316 "Muhafızların en küçük askeri bile": Alexander, 67
317 "Siz sadece vazifenizi yaptınız": Cronin, 172
318 "Majestelerinden bu nişanı": Dashkova, I:97
319 "Prenses Daşkova olaylarda ufak bir rol oynamıştır": Haslip, 144
319 Katerina ile Betskoy arasındaki konuşma Dashkova'dan alınmıştır, 1:101-2 ve Kaus, 240
322 "parlak kestane renkli": Scott Thomson, 85-86
322 "başınızın üzerine tacı koyan Tanrı'dır": Grey, 119
323 "Alkışlar yükselmeden dışarı adım atamıyorum": a.g.e.

46. Bölüm: Devlet ve Kilise

325 "Hazinede": Waliszewski, 313
326 "utanç verici barış": Kaus, 239
326 "uygun kıyafeti olmadığını": a.g.e.
326 "Majeste Prusya Kralı ile": a.g.e.
326 "Benimki ne kadar uçsuz bucaksız": Haslip, 137
326 "Bana her sabah raporlar eksiksiz getirilecektir": a.g.e.
327 "Kendisi de millete ait olduğundan": a.g.e.
327 "Benim ve kamunun esenliği için": Madariaga, *Russia in the Age*, 44
327 "hükümdarın gözü": a.g.e., 40
328 "Senato'da iki hizip": a.g.e., 44-45
328 "Kiminle çalıştığınızı bilmeniz gerekir": a.g.e., 58
334 "havlamayan, aptal köpekler gibi": a.g.e., 116
334 "Tanrı'ya adanmış olanları": Kaus, 254
335 "Hâlihazırdaki hükümdarımız": Madariaga, *Russia in the Age*, 116
335 "Kapatın şunun ağzını!": a.g.e.
335 Yalancı Andreas: a.g.e., 117
336 "Siz insanlığa": Kaus, 255

47. Bölüm: Serflik Sistemi

338 "Satılık bir berber": Oldenbourg, 285
339 "Aile veya ayrı ayrı olarak": Waliszewski, 304
339 "Satılık: iyi huylu hizmetçiler": Grey, 122
341 "Zulmü azaltmak": a.g.e., 164
341 "İşte görüyorsunuz!": Cronin, 262
343 "Beni en çok tiksindiren şey": Grey, 122
345 "Ona ceza verdim": Smith, *Pearl*, 105
345 "Kemancılarımdan birisi": a.g.e.
347 "inanılmaz ses aralığı": a.g.e., 70
347 "Ona karşı en müşfik": a.g.e., 71

48. Bölüm: "Madam Orlov Asla Rusya İmparatoriçesi Olamaz"

349 "Etrafımdaki erkekler": Haslip, 143
351 "Herhalde haklısınız, dostum": Alexander, 74
353 "Haşmetmeaplarına söyleyiniz ki": Kaus, 271
355 "herkes kendi işine bakmalı": a.g.e., 273
356 "Şayet imparatoriçe": Haslip, 149
356 "Prenses Daşkova'nın": Dashkova, I:128
356 "Gregori benden bıkmasaydı": Smith, *Love and Conquest*, 9
357 "Size yazmamdan hayrete düşmeyiniz": Haslip, 178

49. Bölüm: VI. İvan'ın Ölümü

360 "Dikkat edin!": Kaus, 277
360 "Mahpus itaat etmiyor": a.g.e.
360 "Mahpus eskisine göre": a.g.e.
360 "Zor ve neredeyse hiç anlaşılmaz": a.g.e., 278
361 "Tutuklunun herhangi bir kurtarıcının eline": a.g.e., 280
361 "Takatimizin sonuna geldiğimiz için": a.g.e.
361 "Talebinizin yerine getirilmesi": a.g.e.
362 "Kendi mesleğinde ilerle delikanlı": a.g.e., 282
363 "Bir süre önce": Madariaga, *Russia in the Age*, 35
364 "diğerleri razıysa": Kaus, 285
364 "İmparator nerede?": Alexander, 91
364 "Bakın kardeşlerim": Kaus, 285
364 "Tanrı'nın takdiri": Madariaga, *Russia in the Age*, 36
364 "büyük bir huzur havası içinde": Waliszewski, 264
365 "Şahsıma hakarete gelince": Kaus, 287
366 "görevlerini sadakatle": a.g.e., 288
366 "Katerina'nın İvan'ın ölümü üzerine": Troyat, 167
366 "Sanırım tahtta ben olsaydım": a.g.e.
367 "Bu beyanatı tartışmanızı": a.g.e.

50. Bölüm: Katerina ve Aydınlanma

369 "Her ne üsluba sahipsem": Haslip, 177
370 "Muzaffer ülkeler": Durant, 10:151
370 "Ey kudretli Tanrım": a.g.e., 9:750
371 "Geri gönderin": a.g.e., 10:133
371 "en yukardaki ve en soğuk": a.g.e.
372 "Tanrı adına asılan": a.g.e., 9:731
372 "Bu adamın ölüme mahkûm edilmesi": a.g.e., 9:733
372 "Paris'e yalnız senin için geleceğim": a.g.e., 10:392

373 "Kendi bakımımdan": a.g.e., 10:139
373 "tüm medeni dünyayı yönetmiştir": a.g.e., 9:784
373 "Voltaire öldüğünden beri": Anthony, 229
374 "kocası hakkında bir fasafisodan ötürü": Gorbatov, 70
374 "Sanırım kuzeye duyduğumuz merakı": a.g.e.
375 "Kuzeyin Semiramis'i": Durant, 9:448
375 "Tanrı aşkına, bu seksenlik adamı": Madariaga, *Russia in the Age*, 336
375 "bazı yönlerden yüz yaşında": Gorbatov, 177
376 "Siz ve Bay Diderot": Durant, 9:719
376 "Devam ediniz cesur Diderot": a.g.e.
377 "onu kitaplarından ayırmak": Gooch, 60
377 "Büyük hükümdar, kendimi": Troyat, 177
377 "Diderot, d'Alembert ve ben": a.g.e., 178
377 "Otuz yıllık emeği": a.g.e.
377 "Diderot'nun kitaplığını satın almamın": Gorbatov, 156
378 "girmiş olduğunuz bu kapıyı": Oliva, 119
379 "benim güzel efendim": Troyat, 207
379 "Şu sizin Diderot olağanüstü biri": Durant, 9:448
380 "Parlak zihninizin": Troyat, 207
381 "Artık Kayzer dostunuzun": a.g.e., 209
381 "Sarayınızda muhakkak": Reddaway, 198
381 "Yaşayınız Mösyö": a.g.e., 199
381 "zincirlerine geri döndü": a.g.e., 200

51. Bölüm: *Nakaz*

384 "tahttaki bir hükümdar tarafından": Madariaga, *Russia in the Age*, 151
385 "Rusya Avrupalı bir devlettir": a.g.e., 153
386 "suçları cezalandırmak yerine": Reddaway, 225
386 "sansür cehaletten başka bir ürün vermez": a.g.e., 288
386 "İşkencenin kullanılması": a.g.e., 231
386 "Herhangi bir hissedilir rahatsızlık yaratmadan": a.g.e., 232
386 "Masum veya mücrim": a.g.e., 244
387 "İnsan bedeninin sakatlandığı": a.g.e., 227
387 "Bazı hâkimler": a.g.e., 232
387 "sivil toplum belirli bir": a.g.e., 256
388 "Ruhları kendilerine ait değilken": Haslip, 162
388 "Bunlar duvarları aşağı indirecek": Madariaga, *Russia in the Age*, 158
388 "İstedikleri yerleri çıkarmalarına": a.g.e.
389 "Tabiat yasası": Reddaway, 256
389 "Göreceksiniz ki": Grey, 147
389 "İmparatorluğumun menfaati için": Troyat, 179
390 "böylesini yapamazdı": a.g.e., 182
390 "dehanızdan doğduğu": Gooch, 67
390 "büyük bir adama layık": Troyat, 182
390 "Majestelerini metinde": Madariaga, *Russia in the Age*, 151

52. Bölüm: "Ülkenin Tüm Özgür Sınıfları"

392 "bu kurumla halkımıza": Alexander, 102
393 "Belki de en az beklediğiniz": a.g.e., 103
393 "Hep beraber hiç yorulmadan": a.g.e., 108
393 "Hakkında çok şeyler söylenen": a.g.e., 109
394 "Burada bakmaya doyamayacağınız": a.g.e.
394 "Burada, Volga Nehri boyunca": a.g.e., 110
394 "Şehir, nehre ve doğu ufkuna uzanan": Kerensky, 3
395 "Kendinize ve ülkenize şan katmak": Alexander, 112
395 "Ben bunları yasaları tetkik etmeleri için topladım": Troyat, 181
397 "Hakikaten daha önce verilmiş": Alexander, 115
398 "Köylülerin duyguları vardır": Madariaga, *Russia in the Age*, 176
399 "Oy çoğunluğu gerçeği ortaya koymaz": a.g.e., 159
399 "ve zaman zaman boğazları kesilmektedir": a.g.e., 160
399 "ve hâlihazırdaki şartlar altında": a.g.e.
399 "Bu katlanması güç ve zalim boyunduruktan": Alexander, 116
400 "Bu sorun": Anthony, 215
402 "Bu kadar pahalı ve zaman alıcı": Madariaga, *Catherine*, 34

53. Bölüm: "Yarattığımız Kral"

405 "III: Augustus'un ölümünden sonra": Kaus, 262
406 "hayırlı anarşi": Alexander, 123
406 "Astrahan karpuzları": Kaus, 264
407 "herhangi birinin": a.g.e., 265
407 "en ufak merhamet göstermeden": Alexander, 126
407 "Leh kralının ölüm haberini": Kaus, 263
408 "Buraya gelmemeni": Coughlan, 228
408 "Şimdi gelmemeni": a.g.e.
408 "Orlov biraderlerin elindeydi": a.g.e., 229
409 "Bana kulak vermen için": Kaus, 263
411 "Yarattığımız yeni kral": a.g.e., 266

54. Bölüm: Lehistan'ın İlk Paylaşımı ve Birinci Türk Savaşı

414 "ülke ve şahsen benim için": Coughlan, 233
415 "Lehler milletlerinin üçte birini": Gooch, 64
416 "Ey Tanrım, bir Lehistan kralı": Alexander, 129
417 "Kendimi tekrarlama ve sıkıcılaşma pahasına": Haslip, 182
420 "Her zaferiniz için": a.g.e.
422 "Sanırım Lehistan'da insanın eğilip": Anthony, 203

55. Bölüm: Doktorlar, Çiçek Hastalığı ve Veba

427 "Bir köye gider": Cronin, 167
427 "temizliğe aynı dikkatin": Madariaga, *Russia in the Age*, 560
428 "Hayli rahatsızım": Alexander, 144
428 "Başımdaki ağrının": a.g.e., 143
428 "bir bit ısırığını bile": Cronin, 169
428 "Fevkalade, efendimiz, fevkalade!": a.g.e.
429 "Biliyorsunuz ben çocuğum": Alexander, 145
429 "nadir güzellik": a.g.e.
430 "Çok üzgünüm": a.g.e.
430 "Şu an Kontes Anna Pavlovna'nın": a.g.e.
430 "cinsiyetinin, gördüğüm tüm üyelerinden": Cronin, 168
431 "imparatoriçenin amacı": Alexander, 146
431 "Hafif bir huzursuzluk": a.g.e., 147
431 "Hedefim": a.g.e.
432 "tıp okullarımızdaki münakaşacı şarlatanların": a.g.e., 148
434 "Bu güzel ve inançlı": Reddaway, 135
435 "Ünlü on sekizinci yüzyıl": a.g.e.
435 "Büyük Petro'nun otuz yıl boyunca": Alexander, 158

56. Bölüm: "Üçüncü Petro"nun Dönüşü

441 "kaynaklarından ağızlarına kadar": Madariaga, *Russia in the Age*, 243
441 "Size ve çocuklarınıza": Oldenbourg, 299
441 "Tanrı St. Petersburg'a ulaşmama": Kaus, 296
442 "halk arasında çıkan": Alexander, 170
443 "Büyük Hükümdar": Madariaga, *Russia in the Age*, 270
444 "sen kimi temsil ediyorsan onu": Kaus, 298
444 "sıradan bir yol kesen haydut": Oldenbourg, 301
445 "bu haydudun maceralarının": Troyat, 213
445 "Urallarda biraz sıkıntı yaratan": Alexander, 177
445 "Orenburg vilayetinde çıkan": Haslip, 211
445 "altı haftadan fazladır": Grey, 162
445 "içten içe kaynayan": Alexander, 171
445 "soruşturmalar sırasında": Madariaga, *Russia in the Age*, 249
446 "Orenburg halen": Alexander, 171
447 "Köylüleri kaderlerine bırakın": Madariaga, *Russia in the Age*, 248
447 "yabancı şüphesi tamamen temelsizdir": Alexander, 174
447 "Orenburg bölgesinin": a.g.e.
447 "İdamı bu kadar sevdiğin için": a.g.e.

57. Bölüm: "Marki de Pugaçev"in Son Günleri

449 "Tanrı bana devlet karşısında": Madariaga, *Russia in the Age*, 271
450 "Neden kendisine Çar Petro adını vermiş": Cronin, 180
450 "fevkalade sarsılarak": Alexander, 176
451 "şu küstah gevezenin": a.g.e.

451 "Görüyorsunuz dostum": Madariaga, *Russia in the Age*, 264
452 "zira on gündür": Alexander, 177
453 "İmparatorunuza el kaldırmaya": Madariaga, *Russia in the Age*, 255
453 "cehennem canavarını": Oldenbourg, 302
453 "Beyim, sen efendi misin, uşak mı?": Alexander, 178
454 "Tanrı aşkına": Madariaga, *Russia in the Age*, 267
454 "Marki de Pugaçev alçakça yaşadı": Oldenbourg, 304
454 "Suçluların sayısında ve verilecek cezalarda": Alexander, 179
455 "Pugaçev'in teker üzerinde": a.g.e.
455 "ebedi unutuluşa ve derin sessizliğe": a.g.e., 180

58. Bölüm: Vasilçikov

459 "Yakışıklılığıyla": Kaus, 311
460 "yakışıklı, cana yakın": Haslip, 198
461 "Onu siz bilmezsiniz": Oldenbourg, 310
462 "Onun için erkek bir kapatmadan": Kaus, 313
462 "Vasilçikov'u uzaklarda bir yere": Smith, *Love and Conquest*, 21
463 "Çaresizlikten ötürü yapılmış": Kaus, 311

59. Bölüm: Katerina ve Potemkin: Tutku

466 "General olursam": Soloveytchik, 43
468 "Muhterem Korgeneral ve Şövalye": Smith, *Love and Conquest*, 8
469 "Saraydan ne haberler": Soloveytchik, 67
469 "Onu bu denli üzüntülere düşüren": a.g.e., 68
469 "Devlet ve şahsınız, Madam": a.g.e., 69
470 "ağzı sıkı davranmadığı için": Smith, *Love and Conquest*, 9
470 "Büyük üzüntülerle geçen": a.g.e., 9-10
471 "Yaşı benden daha küçük": a.g.e., 18
472 "Korgeneral Hazretleri": a.g.e., 20
472 "Anlayışı, olaylar üzerinde": Soloveytchik, 73
473 "Tatlım, şimdi yapılması gereken şey": a.g.e., 75
473 "Bütün şehrin sana": Smith, *Love and Conquest*, 19
473 "Seni bu kadar ne meşgul etti": a.g.e., 17
473 "Senden sadece tek bir şey": a.g.e., 19
474 "Bildiğiniz mükemmel fakat": Soloveytchik, 78
475 "Hayır, Grişenka": Smith, *Love and Conquest*, 24
475 "Öfkelenmen için hiç sebep yok": a.g.e., 27
475 "Ah sevgilim, kendinden utanmalısın": a.g.e., 35
475 "İzin ver bana kıymetlim": a.g.e., 78
477 "Efendim, Prens Potemkin'in etkisi": Soloveytchik, 101
477 "imtiyazlarının devamını": Montefiore, 139
478 "Seni tüm bedenim ve ruhumla": Smith, *Love and Conquest*, 38
478 "Canım sevgilim, sevgili kocam": a.g.e., 40

60. Bölüm: Potemkin'in Yükselişi

479 "Hâlihazırdaki adam kadar": Soloveytchik, 107
479 "Beni nasıl attığınızı": a.g.e., 110
480 "Annenin zarafeti dikkatimi çekti": Smith, *Love and Conquest*, 61
480 "Pazar günü masada": Soloveytchik, 112
480 "Yatağım sarayda kaldığı sürece": a.g.e., 119
481 "Şayet hata yoksa": Smith, *Love and Conquest*, 50
481 "Artık bu hakikaten çok fazla": Soloveytchik, 131
481 "Seni görmemin üstünden": Smith, *Love and Conquest*, 55
482 "Majestelerinin": Soloveytchik, 143

61. Bölüm: Katerina ve Potemkin: Ayrılık

485 "Sevgili dostum, bilmiyorum neden": Smith, *Love and Conquest*, 51
485 "Uzun mektubun ve hikâyelerin": a.g.e., 57
485 "Kavgacı bir ruh hali içindesin": a.g.e., 67
485 "Kıymetli sevgilim": a.g.e.

485 "Sana bu sabah": a.g.e., 75
485 "Bu iyiliği olsun benim için yap": a.g.e., 77
486 "Taşkınlığının derecesini": a.g.e., 80
486 "Efendim ve Sevgili Kocam!": a.g.e., 77
486 "Benimle daima tartışmaktan": a.g.e., 81
486 "Tanrı seni affetsin": a.g.e., 82
487 "Lütufkâr Majesteleri": a.g.e., 83
487 "Mektubunu okudum": a.g.e., 84
487 "Bu komediyi": a.g.e., 85
488 "Matuşka, geçen birkaç gün": a.g.e.
488 "Ahmakça hallerin değişmiyor": a.g.e., 68
489 "Bazen seni dinlerken": a.g.e., 74
490 "Tanrı biliyor ki": a.g.e., 87
490 "Çok Lütufkâr Majesteleri": a.g.e.
491 "Madam, biliyorsunuz ben sizin kölenizim": Soloveytchik, 195

62. Bölüm: Yeni İlişkiler

495 "Kocam bana yazıp": Smith, *Love and Conquest*, 76
495 "Zavadovski'nin azlini istiyorsun": a.g.e., 85
497 "Varinka, sevgilim": Soloveytchik, 167
497 "Dinle sevgilim, Varinka çok rahatsız": Smith, *Love and Conquest*, 96
498 "Bütün bunların ne faydası var?": Soloveytchik, 170
498 "Bir imparatoriçenin her zaman": Anthony, 315

63. Bölüm: Gözdeler

502 "büyük bir saygınlıkla": Coughlan, 294
503 "Dün akşam ona âşıktım": Haslip, 257
503 "Epir Kralı Pirus": Kaus, 326
503 "Büyük kitaplar altta": Cronin, 256
503 "asıl adı olan İvan Korsak'ı": Haslip, 261
504 "kibar, neşeli, dürüst": Madariaga, *Russia in the Age*, 354
505 "Diğerlerine kıyasla, o bir melekti": Haslip, 288
506 "yardım ettiler ancak": Alexander, 217
506 "En derin bir kedere": a.g.e., 216
506 "Katerina'dan en sevgili dostuna": Haslip, 290
507 "İçimde yeniden huzur": a.g.e., 292
507 "Seni it herif, seni eşek": a.g.e., 299
507 "Ya ben ya o gidecek!": a.g.e.
508 "saat dokuza kadar uyudular": Alexander, 218
508 "Cin gibi zekiyiz": Coughlan, 295
508 "Saşa'ya kıymet biçilemez": Haslip, 305
508 "boğucu": a.g.e., 306
508 "Görev yerinde kalman": a.g.e., 330
509 "soğuk davrandığından": Alexander, 219
509 "çok sıradan": a.g.e., 220
509 "Tanrı onlara mutluluk ihsan etsin": Gooch, 51
509 "Ben kimseye despotluk etmedim": Alexander, 222
510 "ruhumda daimi bir işkence": a.g.e.

64. Bölüm: Katerina, Pavel ve Natalya

518 "Hoş bir gence dönüşen oğlumla": Gooch, 26
518 "Yanı başımdan hiç ayrılmak istemeyen": a.g.e.
521 "Bu hanımın her şeyi aşırı": Alexander, 227
521 "Grandük bana gelerek": Smith, *Love and Conquest*, 58
522 "Grandüşesin dostları": Alexander, 228
522 "Hayatımda hiçbir zaman": a.g.e.
522 "Üç gün boyunca": Haslip, 239
523 "mükemmel biçimli bir oğlan": Alexander, 229
523 "Hiç zaman kaybetmedim": Troyat, 232
524 "Dünyaya canlı bir çocuk": a.g.e., 231

65. Bölüm: Pavel, Maria ve Halefiyet

526 "Zaman içinde Rusya'nın": a.g.e., 231
526 "Prusyalı Majestelerinin": Gooch, 29
527 "Grandük fevkalade cana yakın": a.g.e.
527 "Emin olunuz ki": Alexander, 232
527 "On gün içinde burada olacak": Anthony, 277
527 "Oğlum prensese pek tutulmuş halde": Alexander, 233
528 "Seni seveceğime": Troyat, 234
528 "Sevgili kocam bir melek": Gooch, 30
528 "Nereye giderse": a.g.e.
529 "anne-babasının güzergâhını": Haslip, 285

529 "Lehistan hükümdarının": a.g.e., 286
530 "Meyve kompostolarını": a.g.e.
530 "ateşli ve fevri bir insan": Waliszewski, 403
531 "Grandüke yurtdışında gereken": Gooch, 30
531 "Beni çevrelerine kabul ettiklerinde": a.g.e., 32
532 "Zekâ ve bilgisinin genişliğini": a.g.e., 33
532 "Bana hastalık hastalığım": Anthony, 287
532 "Size daha sık yazmama izin veriniz": a.g.e.
532 "İnsan acıma ve dehşet hissetmeden": Troyat, 323
533 "Ricanın etraflıca değerlendirilmesi": Gooch, 27
534 "Sevgili kocamdan ayrılacağım": a.g.e., 34
534 "Melekelerindeki bozulma": Anthony, 288
535 "Gittiğimde devletin": Gooch, 35
535 "ve umarım Aleksandr'ın zamanında da": a.g.e., 36

66. Bölüm: Potemkin: İnşacı ve Diplomat

538 "Bu asker işi midir?": Soloveytchik, 177
539 "aynı insanda hiç görmediğim kadar": a.g.e., 221
539 "Bize yardım etmek için": a.g.e., 201
541 "Talihsiz bir an seçtiniz": a.g.e., 212
541 "Ülkenize dair konulara gösterdiğim ilgi": a.g.e., 216
542 "Elinizden geldiğince onu pohpohlayın": a.g.e., 225
542 "Bizden her ne isterseniz": a.g.e.
542 Potemkin ile Harris arasındaki İngiliz-Rus ittifakına dair konuşma Soloveytchik'ten alınmıştır, 227-45
543 "*La mariee est trop belle*": a.g.e., 234
543 "Kırım'ın ele geçirilmesi": Soloveytchik, 180

67. Bölüm: Kırım Seyahati ve "Potemkin Köyleri"

547 "Bu seyahatten beni caydırmak için": Haslip, 308
548 "Çocuklarınız size aittir": Troyat, 271
548 "En büyük üzüntüyü": Rounding, 424
548 "ağır yükün": Madariaga, *Russia in the Age*, 569
549 "bu dönemde": Haslip, 307
550 "Bir gün arabada karşısında otururken": Rounding, 429
550 "Buralarda çayırlar": Smith, *Love and Conquest*, 176
551 "Kızgın bir kurda": Haslip, 310
551 "çağının en büyük dehası": a.g.e., 303
551 "arkadaşların en latifi": a.g.e., 304
552 "Asabilik şöhreti": Smith, *Love and Conquest*, 175
553 "Beyler, Lehistan kralı": Montefiore, 365
553 "Onu son görüşümün": a.g.e., 366
553 "Fazla konuşmadılar": Haslip, 314
554 "Misafirimizin burada": Smith, *Love and Conquest*, 178
554 "Kral beni sıkıyor": Haslip, 315
555 "yeni gözde yakışıklı": a.g.e., 317
555 "Bugün büyük bir icraatta bulundum": Cronin, 130
556 "Ne tuhaf ülke": Montefiore, 371
557 "gördüğü en güzel liman": a.g.e., 374
558 "Seni ve sadece heyecanından": Smith, *Love and Conquest*, 180
558 "Majesteleri! İfade ettiğiniz": a.g.e., 182
558 "Aramızda olmak kaydıyla": a.g.e.

68. Bölüm: Türklerle İkinci Savaş ve Potemkin'in Ölümü

562 "Başında bulunduğun işler": Madariaga, *Russia in the Age*, 398
563 "Çocuklar": Soloveytchik, 301
563 "Tanrı'nın yardımıyla": a.g.e., 308
563 "Sadece bakıp durarak": a.g.e.
563 "Sevgili dostum, siz tek başınıza": a.g.e.
563 "Prens Gregori Aleksandroviç": a.g.e., 309
564 "Acele ediniz sevgili dostum": a.g.e.
564 "İzmail direnirse": Montefiore, 450
565 "akıl yoksunu mesaj": Alexander, 270
565 "göğüs, baldır ve kol zırhlarını": Haslip, 346
565 "Pençemizin birini": Madariaga, *Russia in the Age*, 414
566 "Burada ilgiyle bir başkomutanı": a.g.e., 314

568 "Gemin sancak çekti mi?": Morison, 230
569 "Paul Jones buraya henüz geldi": a.g.e., 364
569 "Onun tamamen esiri oldum": a.g.e.
569 "zaferi sadece size hamlediyorum": Montefiore, 400
570 "Tam bir zafer elde ettik": a.g.e.
570 "Daha fazla küçük düşürülmeyeceğimi": Morison, 382
570 "hiç kimse onun komutasında": a.g.e., 384
570 "Ardından kız bazı ahlaksızca hareketlere": a.g.e., 387
571 "Bana yöneltilen suçlama": a.g.e., 388
571 "Bana yöneltilen suçlamalar": a.g.e.
572 "Paul Jones benden daha fazla": Montefiore, 421
574 "bu dişi çekip atmam lazım": Soloveytchik, 326
574 "İnsan Prens-Mareşal Potemkin'e baktığında": a.g.e., 327
575 "Çocuk sana selamlarını gönderiyor": a.g.e., 335
575 "Onu yolumun üstünden": Montefiore, 478
576 "Bana lütfen ipekli bir Çin sabahlığı gönder": a.g.e., 338
576 "Almanya'nın birinci piyanistini": Montefiore, 482
576 "Doktorların kanaatince": Smith, *Love and Conquest*, 389
576 "Ben artık iyi olmam": Soloveytchik, 340
577 "Bana dürüstçe söyle": a.g.e.
577 "Güzel eller": a.g.e., 341
577 "Matuşka, ne kadar hastayım!": Smith, *Love and Conquest*, 390
577 "En Lütufkâr Majesteleri!": a.g.e., 390
577 "Bu kadarı yeter": Soloveytchik, 342
577 "Prens hazretleri artık": a.g.e., 343
578 "Dünyada artık güvenebileceğim": a.g.e.

69. Bölüm: Sanat, Mimari ve Bronz Atlı

582 "Naçiz hizmetkârınız": Descargues, 42
582 "Kont de Baudouin, şartları": a.g.e., 44
582 "Dünya tuhaf bir yer": a.g.e.
582 "Fevkalade memnunuz": a.g.e.
582 "Ben açgözlü bir insanım": Waliszewski, 344
584 "İnşaat çılgınlığımızın": Madariaga, *Russia in the Age*, 532
587 "Artık İngiliz tarzı": Waliszewski, 390
587 *Yüzbaşının Kızı* Yarmolinski'de aktarılmaktadır, ed., 599-727
589 "Benim gelecek nesillerim": Waliszewski, 341
589 "Ne kadar hoş bir resim": Descargues, 26
589 "Resimlerim harika": a.g.e., 29
590 "İhtiyacım olan güç hesabını": Rounding, 221
590 "Eski bir şarkı vardır": a.g.e., 222
590 "Heykeliniz hakkında": a.g.e.
590 "Genel olarak herkesin": a.g.e.
591 "İki dürüst ve makul insan": Waliszewski, 350
593 Puşkin'in dizeleri Yarmolinski'de alıntılanmıştır, ed., 106-107

70. Bölüm: "Bunlar Krallarını Fener Direğine Asar"

597 "seçmenlerimizin bizden istediği": Schama, 359
597 "Gidip sizi gönderenlere söyleyiniz ki": a.g.e., 363
597 "yok hükmünde": Winik, 124
599 "Korkarım, kralın kaçmasının": Gooch, 103
600 "Fransızlar, Ruslar, Danimarkalılar": Madariaga, *Catherine*, 189
600 "idare ve yasama işlerinde": Gooch, 99
600 "Bunlar krallarını lamba direğinden": Madariaga, *Russia in the Age*, 421
600 "Her şeyin ötesinde": Gooch, 99
601 "Gittiğinizi görmekle kederliyim": Haslip, 341
601 "Korkarım öyle Madam": a.g.e.
601 "bin iki yüz başlı Hydra": Waliszewski, 351
601 "kontrol etme yeteneklerinin": Gooch, 100
602 "Bin adama bir mektup": Cronin, 269
602 "Fransa kralının davası", Katerina'nın bu andacının özeti Larivier'e dayalıdır, 101
604 "şayet kral ve ailesine": Schama, 612
604 "Cenova ve Sicilya hapishanelerinin": Loomis, 75
605 "Tutukluların canı cehenneme": Schama, 633

606 "Hareketleri, temasları": Thompson, 258-9
606 "dünyanın gördüğü en ahmakça": Schama, 687
607 "devrimin bilim adamlarına ihtiyacı yoktur": Loomis, 335
607 "Madam, gitmemiz gerekiyor": a.g.e., 333
608 "Mekanizma şimşek gibi düşer": Waliszewski, 350
609 "başın kesilmesinden hemen sonra": www.guillotine.dk/Pages/30sek/htlm.

71. Bölüm: Rusya'da Düşünce Ayrılıkları, Lehistan'ın Nihai Bölüşümü

612 "ahlakı bozan": Madariaga, *Russia in the Age*, 546
614 "hayvani maksatları": Radishchev, 96
614 "kafasını kırmaktadır": a.g.e., 97
614 "Sevgili hemşerilerim": a.g.e., 153
615 "eğitimli birisi": a.g.e., 239
615 "bu sebeple evinde": a.g.e., 241
615 "Kitabın maksadı": a.g.e., 239
615 "serfleri kanlı isyanlara kışkırtan": a.g.e., 11
616 "Gönderdiğiniz kitabı okudum": Montefiore, 440
616 "Artık kendimin efendisiyim": Radishchev, 19
618 "Prusya ve Avusturya bize": Madariaga, *Russia in the Age*, 430
619 "Jakobenlerin Varşova'daki yuvasını": Haslip, 353
619 "Viyana ve Berlin hükümetlerini": Madariaga, *Russia in the Age*, 428
620 "Anlaşılan Varşovalı Jakobenlerin": a.g.e., 435
620 "Emperyal Majestelerinin askerleri": Haslip, 356
620 "Seym delegeleri": Madariaga, *Russia in the Age*, 439
620 "Sessizlik kabul manasındadır": a.g.e.
621 "bir Rus vilayetine": a.g.e., 440
622 "üç saat sonra": a.g.e., 446

72. Bölüm: Karanlık Yaklaşırken

625 "Sen herhalde bu alete": Cronin, 289
626 "Tanrı aşkına, hiç mahcubiyet": Waliszewski, 376
626 "Kutsal Anamız, bırakın beni": Kaus, 376
627 "Madam, neşeli olmalısınız": a.g.e., 367
627 "Yirmi yıl önce": Waliszewski, 391
628 "Size sanırım daha önce söyledim": a.g.e., 412
628 "henüz yürüyemeyen": Troyat, 236
628 "ne harikalar başardığını": Kaus, 306
628 "Onu harika bir çocuk yapıyorum": Troyat, 236
628 "Beni içten gelen duygularla seviyor": Oldenbourg, 331
628 "iki parçalıdır ve hemen giyilir": Waliszewski, 431
629 "Benim ülkemde": Troyat, 323
631 "Ne yapacağımı şaşırdım": Cronin, 295
632 "grandüşes din konusunda": Madariaga, *Russia in the Age*, 576
632 "Kilisenin takdisiyle mi": Cronin, 296
633 "Majesteleri Kral Gustavus": a.g.e., 297
633 "Ne yazdıysam odur": Madariaga, *Russia in the Age*, 576
634 "Gerçek şu ki": *Memoirs* (Anthony), 321

73. Bölüm: Büyük Katerina'nın Ölümü

636 "Grandük kızaklı arabasından inip": Cronin, 299
637 "Beyler, İmparatoriçe Katerina": a.g.e., 300
638 "Konumuz, Büyük Katerina'nın": Madariaga, *Russia in the Age*, 580
638 "Bugünkü halime gelmeden önce": Haslip, 361
638 "BURADA İKİNCİ KATERİNA YATMAKTADIR": Anthony, 325
639 "benim adım II. Katerina'dır": Alexander, 265
639 "Evvelsi gün": Haslip, 361

Seçilmiş Kaynakça

Alexander, John T. *Catherine the Great*. New York: Oxford University Press, 1989
Anderson, Fred. *Crucible of War*. New York: Vintage, 2001
Anderson, M. S. *Britain's Discovery of Russia, 1553-1815*. Londra: Macmillan, 1958
Anthony, Katharine. *Catherine the Great*. New York: Alfred A. Knopf, 1925
Asprey, Robert. *Frederick the Great*. New York: History Book Club, 1986
Bain, R. Nisbet. *Peter III, Emperor of Russia*. Westminster: Constable, 1902.
———. *The Pupils of Peter the Great*. Westminster: Constable, 1897
Billington, James H. *The Icon and the Axe*. New York: Alfred A. Knopf, 1966
Catherine II. *Memoirs*. Çeviri Alexander Herzen. New York: D. Appleton, 1859
———. *Memoirs of Catherine the Great*. Çeviri ve notlar Katharine Anthony. New York and Londra: Alfred A. Knopf, 1927
———. *The Memoirs of Catherine the Great*. Editör Dominique Maroger, çeviri Moura Budberg. New York: Macmillan, 1955
———. *The Memoirs of Catherine the Great*. Editörlük ve çeviri Mark Cruse ve Hilde Hoogenboom. New York: Modern Library, 2005
Coughlan, Robert. *Elizabeth and Catherine: Empresses of All the Russias*. New York: G. P Putnam's Sons, 1974
Crankshaw, Edward. *Maria Theresa*. New York: Viking Press, 1969
Cranston, Maurice. *Philosophers and Pamphleteers*. Oxford: Oxford University Press, 1986
Cronin, Vincent. *Catherine, Empress of All the Russias*. New York: William Morrow, 1978
Dashkova, Princess Catherine. *Memoirs*. İki cilt. Londra: Henry Colburn, 1840
Descargues, Pierre. *The Hermitage Museum, Leningrad*. New York: Harry Abrams, 1961
Dixon, Simon. *Catherine the Great*. Londra: Longman-Pearson, 2001
Duffy, Christopher. *Frederick the Great*. Londra: Routledge, 1988
———. *The Military Experience in the Age of Reason*. New York: Atheneum, 1988
———. *Russia's Military Way to the West*. Londra: Routledge, 1981
Dukes, Paul. *Catherine the Great and the Russian Nobility*. Cambridge University Press, 1967
Durant, Will, and Ariel Durant. *The Story of Civilization*. Cilt 9, *The Age of Voltaire*. New York: Simon and Schuster, 1965
———. Cilt 10, *Rousseau and Revolution*. New York: Simon and Schuster, 1967
Figes, Orlando. *Natasha's Dance*. New York: Metropolitan-Holt, 2002
Fisher, Helen. *Why We Love*. New York: Henry Holt, 2004
Gooch, G. P. *Catherine the Great and Other Studies*. Hamdon, Conn.: Archon Books, 1966
Gorbatov, Inna. *Catherine the Great and the French Philosphers of the Enlightenment*. Bethesda, Md.: Academica Press, 2006
Grey, Ian. *Catherine the Great*. Philadelphia: Lippincott, 1962
Haslip, Joan. *Catherine the Great*. New York: G. P. Putnam's Sons, 1977
Hubatsch, Walther. *Frederick the Great*. Londra: Thames and Hudson, 1973
Kaus, Gina. Catherine: *The Portrait of an Empress*. New York: The Literary Guild, 1935
Kerensky, Alexander. *The Crucifixion of Liberty*. New York: Day, 1934
Lariviere, Ch. *Catherine II et la Revolution Francaise*. Paris: Librairie H. Le Soudier,1895
Lincoln, W Bruce. *Between Heaven and Hell*. New York: Viking-Penguin, 1998

Longworth, Philip. *The Three Empresses.* New York: Holt, Rinehart and Winston, 1973
Loomis, Stanley. *Paris in the Terror.* Londra: Jonathan Cape, 1964
Madariaga, Isabel de. *Russia in the Age of Catherine the Great.* New Haven: Yale University Press, 1981
———. *Catherine the Great.* New Haven: Yale University Press, 1990
Marsden, Christopher. *Palmyra of the North: The First Days of St. Petersburg.* Londra: Faber and Faber, 1942
Masson, Charles. *Secret Memoirs of the Court of Petersburg.* New York: Arno Press and New York Times, 1970
Montefiore, Sebag. *Prince of Princes: The Life of Potemkin.* New York. St. Martin's Press, 2001
Morison, Samuel Eliot. *John Paul Jones.* Boston: Little, Brown, 1959
Oldenbourg, Zoe. *Catherine the Great.* New York: Pantheon, 1965
Oliva, L. Jay, ed. *Catherine the Great.* Englewood Cliffs, N.J.: Prentice Hall, 1971
Pipes, Richard. *Russia Under the Old Regime.* New York: Scribners, 1974
Plumb, J. H. *The First Four Georges.* Londra: Fontana-Collins, 1966
Pomeau, Rene, ed. *Voltaire Chez Lui.* Yens sur Morges: Editions Cabedita, 1999
Poniatowski, Stanley-August. *Memoires du Roi.* St. Petersburg: L'Academie Im- periale Des Sciences, 1914
Radishchev, Alexander. *A Journey from St Petersburg to Moscow.* Çeviri Leo Wiener. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1958
Raeff, Marc. *Origins of the Russian Intelligentsia.* New York: Harbinger, Harcourt Brace, 1966
———. ed. *Catherine the Great:* A Profile. New York: Hill and Wang, 1972
Ransel, David L. *The Politics of Catherinian Russia: The Panin Party.* New Haven: Yale University Press, 1975
Reddaway, W F. *Documents of Catherine the Great: Correspondence with Voltaire and the Nakaz of 1767.* Cambridge University Press, 1931
Rice, Tamara Talbot. *Elizabeth, Empress of Russia.* Londra: Weidenfeld and Nicol- son, 1970
Richter, Melvin. *The Political Theory of Montesquieu.* Cambridge, U.K.: Cambridge University Press, 1977
Ritter, Gerhard. *Frederick the Great.* Berkeley: University of California Press, 1984
Rounding, Virginia. *Catherine the Great.* Londra: Hutchinson, 2006
Schama, Simon. *Citizens: A Chronicle of the French Revolution.* New York: Alfred A. Knopf, 1989
Scott Thomson, Gladys. *Catherine the Great and the Expansion of Russia.* Londra: Hodder & Stoughton, 1947
Smith, Douglas. *Love and Conquest: Personal Correspondence of Catherine the Great and Gregory Potemkin.* DeKalb DeKalb, 1ll.: Northern Illinois University Press, 2005
———. *The Pearl.* New Haven: Yale University Press, 2008
Soloveytchik, George. *Potemkin: A Picture of Catherine's Russia.* Londra: Thornton Butterworth, 1938
Thomas, Evan. *John Paul Jones.* New York: Simon & Schuster, 2003
Thompson, J. M. *French Revolution Documents.* Oxford University Press, 1933
Troyat, Henri. *Catherine the Great.* New York: Meridian, 1994
Williams, Basil. *The Whig Supremacy, 1740-1760.* Oxford: The Clarendon Press,1962
Winik, Jay. *The Great Upheaval.* New York: HarperCollins, 2007
Waliszewski, Kasimierz. *The Romance of an Empress.* Archon Books, 1968
Yarmolinsky, Avrahm, ed. *The Poems, Prose, and Plays of Alexander Pushkin.* New York: Modern Library, 1936
Zweig, Stefan. *Marie Antoinette.* New York: Viking Press, 1933

Dizin

I. Abdülhamit (Osmanlı Padişahı) 424
I. Aleksandr 432, 496, 528-529, 534-535, 548, 558, 575, 585-586, 627-630, 633, 636, 638
I. Charles (İngiltere Kralı) 580
I. Elizabeth (İngiltere Kraliçesi) 511, 639
I. François (Fransa Kralı) 595
I. Friedrich Wilhelm (Prusya Kralı) 3, 21
I. George (İngiltere Kralı) 201-202, 350, 581
I. Katerina 31-34, 43-44, 107, 182, 427
II. Aleksandr (Rus İmparatoru) 348, 616
II. Augustus (Lehistan Kralı) 580
II. Charles (İngiltere Kralı) 350
II. George (İngiltere Kralı) 197, 201, 205, 222, 350, 581
II. Henry (İngiltere Kralı) 312
II. Franz (Avusturya İmparatoru) 600, 621-622
II. Friedrich (Prusya Kralı) 17-27, 29, 51, 59, 61-66, 85, 99, 101-102, 117, 142, 177, 196-197, 202-203, 212, 222-224, 261-262, 268-270, 277-284, 288-289, 299, 302, 310-311, 325, 364, 369, 372-373, 381, 389-390, 405-407, 414, 416, 419-423, 432, 517-518, 520, 522, 525-529, 539-541, 547, 579, 617
II. Friedrich Wilhelm (Prusya Kralı) 547, 599, 617-622
II. Joseph (Avusturya İmparatoru) 23, 422-423, 429, 477, 486, 529-531, 533, 540, 545-546, 551, 554-557, 561, 564, 587, 599, 601, 617
II. Katerina bkz. Çariçe Katerina
II. Leopold (Avusturya İmparatoru) 564, 599-600, 618
II. Nikola (Rus İmparatoru) 402, 456, 584, 586
II. Petro (Rus İmparatoru) 34-35, 45, 428
II. Stanislaw (Lehistan Kralı) bkz. Poniatowski, Stanislaw
III. Augustus (Lehistan Kralı) 24, 205, 212, 404-405, 407
III. George (İngiltere Kralı) 342, 479, 482, 541
III. Gustavus (İsveç Kralı) 565, 602, 630-631
III. Mustafa (Osmanlı Padişahı) 424
III. Petro (Rus İmparatoru) 12, 15-18, 20, 27, 30, 44-57, 59, 61, 66-67, 69-70, 72-76, 78, 81-83, 86-90, 92, 94-97, 99-100, 106-107, 111-121, 124-131, 133, 136-138, 140-141, 143-157, 159-163, 165, 169, 172-175, 179, 182, 184, 187, 191-194, 197, 209-215, 217-223, 226, 229, 232, 235-236, 239-242, 245-248, 251-255, 259-260, 262, 264-268, 270-290, 293-299, 301-312, 315-317, 320, 324-326, 331-333, 335, 350, 354, 359-360, 363, 374, 376, 399, 406, 408, 418, 429, 440, 470, 498, 515-517, 532, 579, 637-638
IV. Friedrich (Holstein Dükü) 43
IV. Gustavus (İsveç Kralı) 630-634
IV. Henri (Fransa Kralı) 595
V. İvan 36, 360
VI. İvan 40, 42, 47, 50, 110, 153, 241, 276, 289, 302, 309, 316, 324, 335, 354, 359-367, 374
VI. Karl (Kutsal Roma İmparatoru) 22
X. Charles (Fransa Kralı) 608
XII. Karl (İsveç Kralı) 31, 33, 43-45, 345, 465, 558
XIV. Louis (Fransa Kralı) 163, 205, 350, 465, 595
XV. Louis (Fransa Kralı) 33-34, 65, 203, 283, 350, 369-370, 432, 580, 588, 595
XVI. Louis (Fransa Kralı) 373, 402, 432, 478, 568, 595, 597-599, 604-606, 608, 610
XVIII. Louis (Fransa Kralı) 608

Adadurov 234
Akkerman 564
Aleksandr Nevski Manastırı 232, 309, 348, 469, 523, 637
Aleksandr Sarayı 586
Alekseyevna, Natalya 519
Alekseyevna, Yelizaveta 630
d'Alembert, Jean 370, 374, 376-377, 389, 402, 445, 517
Almanya 8, 10, 50, 67, 87, 100, 107, 112, 202, 240, 245, 270, 290, 294, 304-305, 317, 379, 395, 423, 519, 576, 586, 609
Ambrosius (Başpiskopos) 433-435
Anhalt-Zerbst, Christian Augustus von (Prens) 3-4, 10, 17-19, 26, 57, 61-63, 72, 93, 123
Anhalt-Zerbst, Elisabeth 16, 20, 84
Anhalt-Zerbst, Friedrich von 20
Anhalt-Zerbst, Johanna Elisabeth von (Prenses) 3-7, 9-20, 24-29, 34, 51-55, 58-60, 63, 65-67, 69-75, 78-79, 81-85, 92-94, 97, 99-102, 105-107, 117, 135-136, 166
Anhalt-Zerbst, Sophia Augusta Friedricka von bkz. Çariçe Katerina
Anhalt-Zerbst, Wilhelm Christian 6, 20
Aniçkov Sarayı 490-491
Apraksin, Stepan (General) 145, 150, 204, 214, 223-227, 233, 246-248, 259
d'Arnim, Madam 140
Arouet, François-Marie bkz. Voltaire
Artois 599-600, 606, 608
Astrahan 496
Astrahan Alayı 106, 193
Atlı Muhafız Alayı 154, 273, 294, 316, 318, 321, 466-467, 504
Avusturya 3, 22-24, 66-67, 142, 177, 202-203, 223, 260-261, 268-269, 275, 280-283, 325-326, 405, 410, 415, 420-423, 479, 529-530, 540-541, 543, 546, 561, 564, 600, 604, 606, 616-619, 621-624
Aydınlanma 186, 206, 261, 264, 267, 311, 333, 341-342, 357, 366, 369-370, 375, 379, 383-384, 400-401, 413, 437, 444, 456, 579, 598, 611-612, 629
Azak 417, 424
Azak Denizi 403, 417, 557
Aziz Sampsonovski Kilisesi 477

Baden 7, 630
Baden, Fredericka von (Prenses) 634
Bahçesaray 556-557
Balk, Matriona 170-171
Balkanlar 420-422, 460, 540-541, 566
Bariatinski, Teodor (Prens) 292, 302, 306-307
Barre (Peder) 163
Barry, Madam du 580
Bastille 369, 597-598, 600, 613
Başkırtlar 437, 441-442
Baturin, Yakov 150-151
Bayle, Pierre 163, 179, 264
Beaumarchais, Pierre 604
Beccaria, Cesare 384-386, 388, 402
Becket, Thomas 312
Beketov, Nikita 159-160
Belarus 423, 621
Belgrad 564
Bender 564
Berda 442-443, 446-447
Berlin 11, 16-22, 24, 26-29, 59, 63, 65-66, 101, 196, 203, 268-270, 279, 283, 326, 416, 422, 518-519, 522, 525-527, 529, 539, 619
Bernardi 234
Bernis, de (Kont) 162
Betskoy, İvan (Kont) 72, 83, 99, 319, 322, 639
Bestujev-Ryumin, Aleksey (Kont) 23-25, 29, 59, 63-67, 76, 101, 107, 117-118, 120, 123-124, 135, 137, 142, 145, 149-150, 161-162, 175-177, 188, 198, 202-204, 207, 211, 213-215, 222-225, 233-237, 244, 247, 259-260, 275, 317, 328, 330, 333, 353-354
Bezborodko, Aleksandr 493, 505, 623, 636-637
Bibikov, Aleksandr (General) 395, 398, 400, 435, 445-447, 451-452, 472
Bielcke 447, 459, 518, 524, 527, 627
Birleşik Meclis 595-598, 600
Biron, Ernst Johann (Dük) 36, 153, 275, 350
Bobrinski, Aleksey Gregoroviç (Kont Bobrinski) 286, 316, 351, 467, 477, 500
Boerhave (Dr.) 152
Boğdan 416-417, 424-425
Bohemya 23
Bonapart, Napolyon 608, 626
Borodin 639
Borovikovski, Vladimir 586
Boswell, James 371
Brandenburg 21-22, 423

Branitski, Saşenka bkz. Engelhardt, Aleksandra
Branitski, Xavier 497
Bressan 173, 306
Breteuil, Baron de 280, 285-286, 290
Brockdorff, Christian 191, 193, 217-218, 220, 252
Bruce, Praskovya (Kontes) 470, 504, 509
Brunswick 4, 11
Brunswick-Wolfenbüttel, Anton Ulrich von (Prens) 39-40, 42, 604
Brühl, Heinrich von (Kont) 213, 580
Brümmer, Otto 17-20, 24, 26, 28, 30, 46-47, 49-50, 52, 54, 72, 74, 81-82, 91, 112
Bug Nehri 416, 561, 573
Bulgakov, Yakov 555-556
Burgoyne, John (General) 568
Busch, John 540, 586-587
Busch, Joseph 587
Buturlin (General) 143, 147
Butirski Alayı 150
Bükreş 564
Büyük Kuzey Savaşı 45, 403, 439
Büyük Petro 12, 15, 27, 31-34, 36-38, 40-45, 64-65, 70, 113, 137, 141, 153, 169, 182, 223, 260, 262-263, 275, 279, 291, 304, 309, 315, 320, 326-327, 331-332, 339, 345, 359-360, 362, 374, 383, 396, 403, 417, 425, 435, 439, 465, 502, 516, 534, 558, 564-565, 586, 588-590, 593, 637, 639-640

Calas, Donat 371
Calas, Jean 371-372
Cameron, Charles 556, 584-587
Campredon 33
Caravaggio 580
Cardel, Elizabeth (Babet) 8-11, 20
Casanova 371
Castera, Jean-Heri 129, 173
Cenevre 369-370, 372
Chenier, Andre 607
Chetardie, Marki de la 29, 63, 65-67, 101
Choiseul, de (Dük) 283, 580
Collot, Marie-Anne 590
Corday, Charlotte 608
Corneille 8, 346
Cornwallis (Lord) 543
Cromwell, Oliver 580
Crozat, Pierre 580
Czartoryski ailesi 195, 205, 214, 410, 413
Czartoryski, Adam 405

Çariçe Katerina (II. Katerina)
ailesi 3-6, 10-11
annesiyle ilişkisi 5-7, 9-10, 14, 71-72, 75-76, 83, 99
dayısıyla ilişkisi 14
oğlu Pavel'le ilişkisi 515-516, 518, 523, 526, 529, 533-535, 548
doğumu 5
çocukluğu 7-14
eğitimi 8-9
dış görünüşü 11-13, 163, 625
hanedanla ilişkileri
III. Petro
tanışma 12, 53
hediyeleri 61, 70
ikili ilişkileri 72, 75-76, 81, 87-88, 91, 95-97, 115, 125, 127-131, 143, 155-157, 192, 211-212, 218-221, 239, 254, 285, 287
"Dura" vakası 287-288
Katerina'ya mektupları 298-299, 304-305
Yelizaveta
tanışma 53-54
ikili ilişkileri 58-59, 77-78, 87, 105-106, 109, 111, 113-114, 119, 134, 146, 220, 245-248
hediyeleri 60-61, 70-72, 183, 230
Yelizaveta'ya mektubu 240

portreleri 16, 586
gündelik hayatı 625-627
dini inancı 20, 26, 57-58, 61, 76, 333
Ortodoks Kilisesi'ne geçişi 69-70
II. Friedrich'le görüşmesi 25
Rusya seyahati 26-30
Rusya'daki eğitimi 57-58, 61
sağlığı 58-60, 137, 146, 148, 151-152, 428, 431, 627, 635-636
hamilelik ve düşükler 175, 177, 179, 182, 229, 263, 270
Katerina ismini alması 70
nişan töreni 70-71
Grandüşeslik unvanı 71
Kiev seyahati 73-76
düğün töreni 94-96

çöken ev 133-134
ilgi alanları
dans 77, 96, 105
binicilik 139-140, 147, 173
okumak 85, 121, 163, 186-187, 369
koleksiyonlar
Voltaire'in kütüphanesi 373-374
Diderot'nun kütüphanesi 377, 579
resim koleksiyonu 579-582
mimari 582-587
aşk ilişkileri
hayranları 111-112, 114-116, 148, 164-165, 259
gözdeleri
Sergey Saltıkov 170-172, 175, 188-189, 499
Stanislaw Poniatowski 207-208, 214, 229, 231, 251-255, 499
Gregori Orlov 263, 349-352, 356, 459, 499
Aleksandr Vasilçikov 460-463, 499
Gregori Potemkin 463, 465, 470, 474-476, 485-491, 494, 496, 499
Petro Zavadovski 493-496, 499
Simon Zorih 499, 502-503
İvan Rimski-Korsakov 499, 503-504
Aleksndr Lanskoy 499, 504
Aleksandr Yermolov 499, 507
Aleksandr Mamonov 499, 507-509
Platon Zubov 499, 573
çocukları
Pavel 182-184
Anna 230
Aleksey Gregoroviç (Kont Bobrinski) 286
Holstein müzakeresi 161-162
Bestujev'le işbirliği 175-177, 207, 211, 213-215
Golovin Sarayı yangını 178-179
siyasi fikirleri 186-187, 330, 383-389, 611-612, 637
saray darbesi 288-299
Gosudarina ilanı 292
taç giyme töreni 320-323
icraatları
kilise kararnamesinin iptali 325, 331-333
dış politika 325-326, 403, 418, 482-483, 538-542
Lehistan 405-417, 420-425, 616-621, 623
İngiltere 538-543
Avusturya 540-541
Kırım 543
Fransa 600-603, 606
mali durum 325, 327
idari yapı 326-330, 383
serflik sistemi 331, 340-345, 387-389, 397-399
kilise reformu 332-336
madenci grevi 340-341
Sükûnet Kararnamesi 355, 359
Nakaz 383-385, 387-395, 397-398, 401-402, 437, 456
Yasama Komisyonu 388-394, 396-397, 399-402, 431, 435, 437, 445, 467, 611
Osmanlı-Rus savaşları 416-419, 424-425, 445, 450-451, 561-566, 569-570, 572-573
sağlık 427-428, 430-435
yetimhaneler 427-428
veba salgını 432-435
Pugaçev isyanı 437-447, 449-456
İsveç savaşı 564-565
Büyük Petro heykeli 587-593
sansür 612-613, 615
Lehistan'ın işgali 618-623
VI. İvan'ı ziyareti 360
Diderot ile tanışma 378-380
Grimm ile tanışma 382
Volga Nehri seyahati 393-394
II. Joseph'in Rusya ziyareti 540-541, 554-557
Kırım seyahati 545-558
ölümü ve cenazesi 635-637
kitabesi 638
"Hatıralar" (*Memoirs*) 6, 9, 12-13, 28, 55-56, 75-77, 91, 97, 109, 113, 120-121, 124-126, 128-130, 134-135, 139-140, 144, 147-148, 161, 164-165, 169, 171, 174, 184, 188, 191-192, 195, 218-219, 221, 232, 242, 247, 249, 510
"On Beş Yaşındaki Bir Filozofun Portresi" 86, 198, 237

yazışmaları
Grimm 9, 373, 375, 474, 498, 503, 506-507, 521-523, 527, 535, 553, 574, 582, 584-585, 591, 600, 620, 628, 639
Voltaire 9, 369, 381, 383, 393-394, 415, 417, 434-435, 444-445, 447, 452-454
Christian Augustus 26, 57, 61, 72
Stanislaw Poniatowski 287, 310, 316, 319, 349, 405, 408-409
Mihail Daşkov 356
Diderot 381
Nikita Panin 393-394, 407, 428, 430
Vyazemski 399
Friedrich 432
Aleksandr Bibikov 435, 472
Frau Bielcke 447, 459, 518, 524, 527, 627
Gregori Potemkin 462, 468, 470-473, 475, 481, 485-490, 495-497, 521, 558, 562, 565, 575-576
III. George 483
Maria ve Pavel 548
Pavel 634
Çaritsin 453
Çarskoe Selo 99-100, 143, 152, 154, 170, 225, 364, 373, 429-431, 435, 452, 468, 505-506, 518, 527-528, 540, 548-549, 558-559, 575, 585-587, 627
Çaykovski 639
Çehov, Anton 639
Çekin, Luka (Teğmen) 361, 363-364
Çernişev, Andrey 114-116
Çernişev, Zahar (General) 111-112, 114, 116, 145, 164-165, 282, 295, 438, 443
Çeşme 419, 483
Çoglokov, Nikola 125, 133, 137-138, 145-146, 149-150, 152, 154, 157, 164-165, 170, 172-173, 178-181, 193
Çoglokova, Maria Semenovna 118-121, 123-124, 127-128, 134-135, 137-141, 146, 151, 155-156, 165-166, 170, 173-175, 178-181, 470
Çoglokovlar 125, 127, 133-137, 139, 141, 143, 145-146, 148, 153, 155, 169-170, 175-176
Çulkov 110

Danimarka 161-162, 260, 268, 283-284, 286-287, 289, 297, 325, 465, 479
Danton, Georges 603-606, 608, 610
Danzig 27, 621
Daşkov, Mihail (Prens) 264, 273, 323, 356
Daşkova, Katerina (Prenses) 264-267, 271, 273, 288, 290-291, 293-295, 302-303, 308, 316, 318-319, 323, 349, 354, 356, 387, 613
Denis, Madam 372-373, 375
Derjavin 639
Devier (Kont) 96-97, 116, 125
Diaghilev 639
Diderot, Denis 311, 346, 357, 369, 375-382, 388, 390, 402, 444, 511, 550, 579-581, 584, 588-589, 611, 637
Dimitri (Novgorod Başpiskoposu) 332-333
Dimsdale, Thomas 430-432, 625
Dinyeper 551
Dinyeper Nehri 76, 404, 410, 416, 423-424, 537-538, 545-547, 550, 552-554, 556-557, 561-563, 573
Dinyester Nehri 416, 561, 564, 573
Diriliş Manastırı 354
Doğu Frizya 22
Dolgorukaya, Katerina (Prenses) 566
Dolgoruki, Vasili (General) 424
Dostoyevski 639
Dubyanski, Teodor (Papaz) 243-244, 272
Dumouriez, François (General) 605

Eflak 416-417, 424-425, 432
Elagin 234
Elendsheim 217-218, 220
Elphinstone, John 418
Engelhardt, Aleksandra (Saşenka Branitski) 496-497, 576-577
Engelhardt, Maria 480, 496
Engelhardt, Varvara 496-497
Engelhardt, Yekaterina 496-497
Ermitaj 374, 579, 581, 583, 586, 626-627, 635
Evdoksiya 32
Evreinov, Timoti 115, 141-142, 165

Falconet, Etienne Maurice 588-592
Fasetalar Sarayı 71, 322, 394
Fermor, Wilhelm (General) 225, 261
Ferney 370-373, 381, 390, 394
Finlandiya 534-535, 565
Finlandiya Körfezi 91, 121, 137, 265, 291, 403, 565, 591, 627

Fitzherbert, Alleyne 549-550
Fox, Charles James 371
Franklin, Benjamin 346, 373, 568-569
Friedrich (Hesse Prensi) 43
Friedrich Wilhelm (Kurland Dükü) 36
Fyodorovna, Maria 518, 525-531, 533-535, 548, 585, 627, 630, 633, 636

Gagarina, Anna (Prenses) 160, 165
Gatçina 357, 519, 532, 584, 630, 636
Gavril (Metropolit) 633, 637
Genet, Edmond 606
Geoffrin, Madam 366, 379, 579
Gibbon, Edward 371
Glinka 639
Godunov, Boris 338, 439
Goethe 373, 519, 613
Gogol 639
Golitsin, Aleksandr (Prens) 299, 317, 395
Golitsin, Dimitri (Prens) 377-378, 381, 579, 588
Golitsin, Sergey (Prens) 497
Golovin Sarayı 30, 142, 178
Goltz, Bernhard von 279, 281, 295, 297-298, 326
Göğe Yükseliş Katedrali 70, 321-322, 394
Granovitaya Sarayı 71
Greig, Samuel (Albay) 418-419
Grimm, Friedrich Melchior 9, 373, 375, 377, 381-382, 402, 474, 498, 502-503, 505-507, 521-523, 527, 535, 553, 569, 574, 581-582, 584-585, 591, 600, 619-620, 628, 639
Grodno 618, 620
Groot, L.F. 173
Groot, Madam 173-174
Grossjagersdorf 224-225
Guillotin, Joseph 608
Gunning, Robert 472, 479, 482-483
Gureyev, İvan 324
Gureyev, Semyon 324
Gustavus Adolphus bkz. IV. Gustavus
Guyon, Mösyö 152, 157
Gyllenborg, Henning Adolf (Kont) 13, 85-86, 198, 237

Habsburglar 22-23, 422, 429, 530, 540-541
Hals, Franz 579-580
Hamburg 13, 64, 72, 85, 188-189, 222
Hanbury-Williams, Charles 195-199, 201-205, 207, 214, 222-223, 259, 279
Hannover 197, 201-203
Harbiye Kurulu 363, 438, 479, 481, 504, 538, 562, 613
Harkov 558
Harris, James 502, 539-542, 584
Hedwig Sophia 43
Helbig, Georg von 548
Hendrikov (Kont) 135
Hendrikova (Kontes) 77
Herson 537-538, 546, 554-557, 569
Hesse, Ludwig von (Prens) 525, 527
Hesse-Darmstadt, Wilhelmina von (Prenses) 378, 382, 518
Hitrovo, Fedor (Yüzbaşı) 354-356, 359
Hollanda 24, 377, 580, 586
Holstein, Adolphus Friedrich von (Prens) 12, 16, 46, 51, 85, 93
Holstein, George Louis von (Prens) 279
Holstein, George Ludwig von 14, 20, 56, 92, 201, 287, 498
Holstein, Karl Augustus von (Prens) 15, 34, 58
Holstein, Karl Friedrich von (Holstein Dükü) 15, 33-34, 43-44, 58
Holstein-Gottorp, Johanna Elisabeth von (Prenses) bkz. Anhalt-Zerbst, Johanna Elisabeth von
l'Hopital, Marki de 221-222, 226, 233, 248, 255
Horn (Kont) 213
Hotilovo 81-82, 84, 89
Houdon 581
Hull 418

İkinci Dünya Savaşı 585, 592
İmparatoriçe Katerina bkz. Çariçe Katerina
İmparatoriçe Yelizaveta bkz. Petrovna, Yelizaveta
İmparatorluk Bilimler Akademisi 48, 289, 327, 378, 612
İngiltere 24, 121, 196, 198-199, 201-203, 214, 222, 260, 283, 342, 345, 350, 357, 369-370, 379, 386, 418, 423, 430, 483, 538-543, 580-581, 595, 606-607
İngerman Alayı 193-194
İnkerman 557
İstanbul 410, 416, 420, 424-425, 541, 555, 561-562, 573, 628-629

İsviçre 370, 629
İzmail 564
İzmailov (General) 299
İzmailovski Muhafız Alayı 273, 289, 291-293, 304, 324, 477

Jefferson, Thomas 342, 402, 430, 569
Jones, John Paul 567-572
Jukova, Maria 105-107, 112

Kaçenevski 159
Kaidek 554-555
Kalmuklar 437, 441
Kaniev 553
Kar, Vasili (General) 442-443, 445
Karadeniz 403, 417, 419, 424-425, 479, 483, 537-540, 543, 546, 555-557, 559, 561, 569, 573, 617, 639
Karlsbad 7
Karr, Katerina 96-97, 99
Kazaklar 289, 391, 395, 437-439, 441-442, 447, 450, 452-453, 455
Kazan 393, 431, 438, 441-442, 445-446, 449-452, 454
Kazanskaya Bogomater Katedrali (Kazan Katedrali) 94, 274, 292, 295, 339
Keith, Robert 268, 279-281, 285, 290, 477
Kerç 417, 424
Kerensky, Aleksandr 394
Keyserling, Hermann (Kont) 405, 408
Kılburun 424, 537, 562
Kırgızlar 441
Kırım 347, 424-425, 479, 538, 543, 545-546, 550, 555-557, 561-562, 565-566, 573, 576
Kışlık Saray (St. Petersburg) 29, 41-42, 47, 83, 86, 94-95, 143, 175, 278, 292-293, 318, 351, 417, 422, 460, 490, 494, 497, 506, 548, 578, 580, 583, 585, 602, 626-627, 636-637
Kiel 16, 34, 44-45, 47, 50, 193, 219, 284, 302
Kiev 73, 76, 111, 404, 432, 550-551, 621
Kolomenskoe Sarayı 31
Konstantin 528, 541, 548, 558, 573, 575, 628-630, 636
Konstantinopolis bkz. İstanbul
Korkunç İvan 262, 310, 338, 345, 438, 446
Kosciuszko, Thaddeus 621-623
Koseletz 74-75
Kostrama 393
Koşeleva, Maria 137-138, 141, 149-150, 164
Kozluca 424
Königsberg 26-27, 224-225
Krakov 415, 621, 623
Krasnoe Selo 100
Krause, Madam 95-96, 106, 111, 113-116, 120-121, 124-125, 127-129, 133-134, 141
Kremlin Sarayı 51, 70, 320-323, 335, 346, 394, 404, 454
Kristina (İsveç Kraliçesi) 565
Kronstadt 290, 294-295, 297-298, 301, 418
Kruşçev, Petro 324
Kurakina, Elena (Prenses) 263
Kurland 28, 36
Kurlandlı Anna bkz. Leopoldovna, Anna
Kursk 558
Kuskovo 346-348
Kutsal Roma İmparatorluğu 382, 461, 486
Kutsal Sinod 70, 293, 332-335, 365, 454, 467, 500
Kuzey Almanya 4, 11-12, 15, 17, 331
Kuzey Denizi 4, 22, 161, 418, 568
Kuznetsova, Yustina 443
Küçük Kaynarca Antlaşması 424, 451, 543

La Fontaine 8
La Harpe, Frederic-Cesar de 629
Lafayette 572, 605, 621
Lamballe, de (Prenses) 604-605
Lande 77
Lanskoy, Alexander 499, 502, 504-507, 541
Lavoisier, Antoine 607
Lefort 32
Lehistan 21, 24, 28, 195, 205, 255, 259, 366, 400, 403-411, 413-417, 419-423, 440, 442, 445, 462, 479, 529, 546, 553-554, 574, 576, 616-624
Leopoldovna, Anna (İmparatoriçe, Kurlandlı Anna) 35-41, 45, 47, 110, 153, 310, 350, 427, 502, 623
Lermontov 639
Lestocq, Armand 35, 41-42, 53, 66, 78, 130, 141-142, 275
Levitski, Dimitri 586
Ligne, Charles de (Prens) 545, 551-552, 554, 566
Lincoln, Abraham 348
Livonya 357, 526
Livorno 418-419

Lomonosov, Mihail 357
Louis Philip (Fransa Kralı) 608
Louisa (Prenses) bkz. Alekseyevna, Yelizaveta
Louisa Ulrika (Prenses) 85
Luders 306
Lübeck 4, 12, 16, 51, 93, 519
Lynar (Kont) 40-41, 161

Madariaga, Isabel de 384, 402
Mamonov, Alexander 499, 502, 507-509, 549-551, 554-555
Marat, Jean Paul 603, 608
Mardefeld (Baron) 29, 43, 58, 63, 67, 101
Maria Josepha 429
Maria Theresa (Avusturya Arşidüşesi ve Macaristan Kraliçesi) 22-23, 65, 203, 282, 405, 422-423, 429, 531, 533, 541
Marianne 24
Marie Antoinette 373, 530, 551, 598-600, 604, 607-608, 610
Markov, Aleksandr 431
Matseyeviç, Arseniy (Metropolit) 333-336, 354
Mazeppa, İvan 362, 439
Mecklenburg 284
Mecklenburglu Katerina 39
Memel 28, 224, 527
Mercy (Kont) 273, 277, 279-282, 286, 290
Mermer Saray 584, 624
Mihailoviç, Aleksey (Rus Çarı) 315, 321, 383, 439, 465
Milli Meclis (Fransa) 572, 597-603, 605
Minorka 418, 542-543
Minsk 621
Miroviç, Vasili 359, 362-366
Mitau 28
Mogilev 540-541
Moliere 8, 346, 428
Monplaisir Köşkü 137
Montesquieu 85, 163, 186, 261, 264, 337, 346, 357, 384-386, 388-389, 395, 400-401, 611
Morris, Gouverneur 572
Moskova 29-31, 33, 35-36, 55, 57-58, 61, 65, 67, 73, 76, 81, 85, 101, 106, 142, 145-146, 148-151, 153-154, 175, 177-179, 181-182, 264, 284, 317, 320, 322-324, 334-335, 345, 351, 354-356, 362, 393-394, 397, 400, 427, 431-435, 437, 449-451, 453-456, 459, 463, 466, 482, 504, 510, 516, 558, 577, 616, 639
Mothe, Michel Vallin de la 583
Mozart, Wolfgang Amadeus 576
Mussorgski 639
Münnich (Mareşal) 275, 295, 297-298, 317

Narişkin, Lev 109, 169-170, 174, 180, 188, 207, 210-211, 218, 229, 515, 549-550, 635
Narişkin, Semyon (Prens) 28
Narişkina, Anna 109, 210
Narişkina, Natalya 169
Narva 286, 297
Nassau-Siegen, Charles de (Prens) 552, 569-570, 572
Neva Nehri 29, 90, 172, 186, 205, 209, 263, 274, 360, 363, 435, 477, 576, 580, 584, 586, 588, 591-592, 637
Nikola 630
Nikolaev 546, 577
Normandiyalı William (I. William) 595
Novgorod 70, 81, 94, 278, 292-293, 322, 332, 393, 435, 446, 495

Odesa 456, 538, 573, 639
Oldenburg Prensliği 161
Oranienbaum 121, 138-139, 163, 173, 193, 195-197, 209, 211, 213, 221, 226, 251, 254, 265, 288-291, 294-295, 297-298, 301, 305, 627
Orel 356, 558
Orenburg 438-439, 442-443, 445-447, 452
Orlov, Aleksey 262, 291-292, 299, 301-302, 304-308, 310-312, 316, 391, 418-419, 434, 460, 467, 491, 637
Orlov, Gregori 261-264, 267, 269, 271, 286, 289-292, 302-303, 306-308, 316-317, 322-323, 329-330, 349-354, 356-357, 362-363, 365, 388, 391, 407-409, 418, 431, 434-435, 443, 459-463, 467, 469-471, 473, 477, 479-480, 489, 499-500, 502, 505-506, 515, 517-520, 523, 532-533, 584, 624
Orlov, İvan 262
Orlov, Teodor 262
Orlov, Vladimir 262
Orlovlar 262, 264, 268, 288-289, 292, 303, 306, 310-311, 316, 319, 324, 329, 352-356, 362, 397, 408, 460, 466-467, 472-473, 480, 491, 517

Ortodoks Kilisesi 51, 57, 61-62, 69, 232, 274, 276-278, 283, 306, 309, 331-333, 337, 421, 438, 519, 590, 631-632
Osmanlı İmparatorluğu 400, 403-404, 410, 415-416, 420-421, 424-425, 432, 435, 438, 445, 450-451, 454-455, 462, 468, 472, 479, 482-483, 533, 537-538, 540-541, 543, 555, 559, 561, 564-567, 601, 613, 617-618, 623
Osmanlı-Rus savaşları 416-419, 424-425, 445, 450-451, 561-566, 569-570, 572-573

Özi 424, 537, 561-564, 566, 573

Palladium Tiyatrosu 586
Panin, Nikita (Kont) 188, 260-261, 264, 267, 288-291, 293, 295, 301-302, 308-309, 316, 318, 320, 323, 328-330, 333, 351-354, 361, 363-365, 388, 393-394, 407, 411, 428-430, 443, 450-451, 460, 462, 466, 469, 472-473, 480-483, 517-521, 529-530, 539, 541
Panin, Petro (General) 295, 451-453, 455, 482
Passek (Yüzbaşı) 289-291, 302
Pavlovna, Aleksandra 630-634
Pavlovsk 585
Pechlin, Johan (Baron) 161
Peçerskaya Lavra 551
Peharski Göğe Yükseliş Manastırı Kilisesi 76
Penn, William 430
Penza 452
Perova 146
Pesne, Antoine 16
Petipa 639
Petrohof 91, 137-138, 156, 173, 182, 251-253, 265, 288, 290-291, 295-299, 301-303, 316, 327, 466, 481, 565, 627
Petroviç, Anna 230, 232
Petroviç, Pavel 182-186, 188, 191, 211, 226, 230, 232, 259-260, 270, 272, 288, 292-293, 311, 316, 320-321, 323-324, 327, 329, 346, 352-353, 364, 367, 378-379, 382, 395-396, 429-431, 451, 461, 472, 480, 515-523, 525-535, 548, 616, 624-625, 627, 629-630, 633-637
Petrovna, Anna 15, 31-34, 42-44, 47-48, 230, 460
Petrovna, Yelizaveta (İmparatoriçe) 15-17, 19, 23-26, 29-45, 47-55, 57-60, 63-67, 69-74, 76-79, 81-83, 87, 89-95, 100-102, 105-114, 117-120, 123, 125, 128, 130, 133-134, 138-139, 141-143, 145-148, 152-154, 159-160, 166, 173, 176, 179, 181-185, 194, 197, 199, 203, 212, 214-215, 219-226 , 229-230, 232-236, 240-241, 244-248, 251, 254-255, 259-260, 263-264, 267, 269-270, 272-276, 279, 289, 304, 306, 309-310, 315, 325-326, 329, 332, 340, 350, 352-353, 359-360, 365, 374, 407, 427-429, 470, 490, 499, 502, 515, 550, 579, 583, 585, 588, 627-628
Petrus ve Pavlus Kalesi 29, 205, 273-274, 282, 519, 615
Pictet, François-Pierre 374
Pitt, William 606
Poltava 31-32, 36, 345, 465, 557-558
Pomeranya 3, 279, 284, 295, 423
Pompadour, Madam 205, 352, 369, 588
Poniatowski, Stanislaw (Kont, daha sonra II. Stanislaw) 195-196, 198, 205-214, 222, 226, 229, 231-236, 248-249, 251-255, 259, 263, 265, 287, 310, 316, 319, 349-350, 366, 372, 405-411, 413-415, 421, 423, 470-471, 499, 546, 553-554, 585, 617, 619-621, 624, 635
Popov, V.S. 638
Porter, Horace 572
Potemkin 456
Potemkin, Aleksandr 465-466
Potemkin, Gregori 255, 294, 316, 356, 451, 462-463, 465-483, 485-491, 493-509, 511, 521, 523, 533, 537-543, 545-548, 550-552, 554-555, 557-559, 561-567, 569-571, 573-578, 584, 616, 618, 627, 638
Potemkin, Pavel 566
Potemkin, Petro 465
Potemkina, Daria 498
Potemkina, Praskovya 566
Praskovya 346-348
Preobrajenski Muhafız Alayı 40-42, 48, 264, 273, 279, 289-290, 292, 294, 297, 301, 472, 479, 487, 505, 508
Preussen, Heinrich von (Prens) 269, 421-422, 522, 525-528, 532
Prusya 20-25, 63, 67, 102, 107, 120, 123, 142, 197-199, 202-204, 212, 214, 222-224, 260-261, 264, 267-269, 275, 277-284,

286-289, 310, 325-326, 405-407, 410, 413, 415, 420-423, 445, 479, 520, 525-526, 529-530, 540-541, 579, 604-606, 616-618, 620-623
Pugaçev, Yemelyan 341, 437, 439-447, 449-456, 462, 468, 472, 480, 483, 565, 587, 602, 612, 614-615
Puşkin, Aleksandr 587, 592, 639
Puşkina, Madam 154

Quarenghi, Giacomo 586

Racine 8
Radişçev, Aleksandr 613-616
Rafaello 580
Rastrelli 583-585
Razin, Stenka 439
Razumovski, Aleksey 38-39, 42, 54, 73-74, 110, 113, 133-134, 146, 148, 159-160, 176, 234, 241, 263, 270, 272, 306, 350, 352-353, 490
Razumovski, Andrey 519, 521-523, 576
Razumovski, Kiril 39, 148, 289, 291-292, 294, 302, 316, 324, 351, 362, 431, 519, 538, 574
Rembrandt 11, 346, 579-582
Repnin, Nikola (Prens) 413, 415
Repnin, Petro (Prens) 179-180
Reval 120, 335
Riga 18, 28, 42, 48, 67, 101, 197, 359, 364, 376, 403, 527
Rimski-Korsakov, İvan 499, 503-504, 508, 533
Rimski-Korsakov, Nikola 503dn, 639
Rinaldi, Antonio 221, 584
Robespierre, Maximilien 603, 605-606, 608, 610, 621, 623
Roellig 9
Rogerson, John 428, 548, 627, 635, 637
Roma İmparatorluğu 186, 546
Romburg 90, 125
Roniker (General) 252
Roosevelt, Theodore 572
Ropşa 302-304, 306-308, 310, 316, 374, 637

Rostopçin, Fyodor (Kont) 532, 636
Rostov 333-335, 354-355
Rostovski, Dimitri 334
Rousseau, Jean-Jacques 346, 357, 584
Rubens 579-582
Rumyantsev, Petro (Mareşal) 417, 424, 440, 450, 468, 493, 562, 622
Rumyantseva (Kontes) 181, 472
Rus İmparatorluk Divanı 35-36, 45, 317, 330, 480-481, 533
Rus İmparatorluk Muhafızları 31, 48, 215, 234, 262, 278-279, 321, 472

Sacromoso 135-136
Sade, Marki de 597
Saksonya 24, 203, 223, 404, 599, 617
Saltıkov, Petro (General) 169, 270, 434
Saltıkov, Sergey 169-176, 180-182, 184, 188-189, 198, 206-208, 263, 350, 470-471, 499, 515-516, 635
Samoilov, Aleksandr 477
Santi (Kont) 123-124
Saratov 613
Saviçna, Maria 627
Schleswig 283
Schlüsselburg Kalesi 151, 276, 287, 302, 305-306, 310, 360-364, 366, 622
Schwerin, Kurt von 261-262
Schwest 26
Segur, Philippe de 477-478, 531-532, 545, 547, 549-550, 553-554, 556, 566, 570-572, 600-601
Semyonovski Muhafız Alayı 273, 292-294
Sevigne, Madam de 163, 206
Sievers, Mösyö 77
Silezya 22-23, 202, 279, 282, 295, 420, 422-423, 540
Simbirsk 393-394, 443
Sirven, Elisabeth 372
Sirven, Pierre Paul 372
Sivastopol 538, 546, 557, 561-562, 573, 639
Skavronskaya, Martha bkz. I. Katerina
Skavronski, Pavel 497
Skuratova, Daria 465
Smolensk 363, 465, 520, 550
Smolensk Alayı 362
Sophia (Prusya Kraliçesi) 202
St. Joseph 555
St. Petersburg 14-17, 19, 24-25, 27-29, 33-34, 36-37, 39-40, 42-44, 47-48, 63, 67, 81-82, 85-86, 90, 99, 105-106, 109, 129, 133-134, 136, 152-153, 161, 164, 175, 182, 188, 193, 196-197, 199, 202-203, 205, 209, 213-214, 221-222, 224-226, 233-

236, 260-261, 263, 265, 268-269, 275, 279, 281, 283-284, 286, 288, 290-291, 293-298, 301, 303, 306-309, 311-312, 315-317, 338, 346, 348, 357, 359-360, 362-363, 373-375, 377-378, 381-382, 388, 390, 397, 400, 403, 407, 410-411, 414, 416-417, 421-422, 424, 428, 430-431, 434-435, 437-438, 441-442, 444, 446, 451, 456, 459-460, 468-470, 477, 489, 491, 493, 496, 500, 503-504, 508-509, 519, 528-531, 534, 539-541, 547, 549, 565-566, 569-571, 573-574, 576, 578-579, 581-85, 588-589, 591-592, 600, 602, 606, 613, 616-618, 621-622, 624, 630-631, 634, 636, 639
Staehlin 48-49
Stambke, Gottlieb von 235-236
Starov, İvan 584
Stettin 3-5, 10-11, 16-17, 312, 369, 638
Stormont (Lord) 542
Stravinski 639
Stroganov, Aleksandr (Kont) 287, 398-399, 504, 508
Stroganova, Katerina (Kontes) 504
Sumarokov, Aleksandr 399
Suvorov, Aleksandr (General) 626
Suvorov, Vasili (General) 354, 450-452, 562-564, 622-623

Şerbatov, Mihail (Prens) 399
Şerbatova, Daria 508-509
Şeremetev, Boris 345
Şeremetev, Dimitri 348
Şeremetev, Nikola (Kont) 346-348
Şeremeteva, Anna (Kontes) 429-430
Şkurin, Vasili 165-166, 236-237, 286, 291, 316
Şubin, Aleksey 37
Şuvalov, Aleksandr (Kont) 181-182, 184, 192-193, 218-219, 226, 229, 232, 234-235, 239-241, 243-248, 252, 295-296, 360-361
Şuvalov, İvan 159-160, 176, 181, 191, 233, 235, 241, 245-246, 253, 259, 270, 272-273, 318-319, 549-550, 583
Şuvalov, Petro (Kont) 231, 234, 263
Şuvalova (Kontes) 146-147, 181-183
Şuvalovlar 181, 191-192, 214, 222, 224-226, 233, 241, 244, 251, 254, 260, 263, 275, 327

Tacitus 186
Taganrog 417, 424, 557
Talizin, İvan (Amiral) 297
Tauride Sarayı 575, 584, 627, 631-632
Thorn 621
Ticaret Kurulu 613
Timofey (Metropolit) 321
Tintoretto 580
Tiziano 580
Todorski, Simon 57-61, 116
Tolstoy 639
Troitsa Manastırı 58, 66, 101, 323
Trubetskoy, Nikita (Prens) 235, 272, 295-296, 317, 320
Tuileries Sarayı 530, 598, 603-605
Tula 558
Turgenyev 639
Tver 81, 393

Ulrich, Karl Peter (Holstein Dükü) bkz. III. Petro
Ulrika (İsveç Kraliçesi) 44
Uşakov, Appolon 363

Valmy 605
Van Dyck 11, 580-582
Varennes 599, 602
Varşova 323, 411, 415, 619-623
Vasilçikov, Aleksandr 460-463, 468-474, 476, 480, 489, 499, 506, 519-520, 533, 584
Vasilevski Adası 263
Velten, Georg Friedrich 586
Verdun 605
Veronese 580
Versailles 33, 65, 89, 221, 226, 233, 370, 477, 530, 595-596, 598, 624
Versailles Konvansiyonu 202
Victoria (Kraliçe) 201
Vilnius 321
Vladimir 555
Vladislavova, Praskovya 141, 145, 148, 155-156, 182-183, 210, 229-231, 243
Vlasev, Danilo (Yüzbaşı) 361, 363-364, 366
Voltaire 9, 163, 186-187, 206, 264, 310, 318-319, 333, 337, 346, 357, 369-37[illegible], 381, 383, 386, 390, 393, 401-402, 415, 417, 432, 434-435, 444-445, 447, 452-454, 511, 550-551, 579, 581, 587, 611-612, 639

Vorontsov, Aleksandr 613, 616
Vorontsov, Mihail (Kont) 211, 233, 235, 253, 260, 264, 268, 272, 275, 281-282, 295-296, 317, 353, 443, 520
Vorontsov, Roman (Kont) 264
Vorontsova, Katerina bkz. Daşkova, Katerina
Vorontsova, Yelizaveta 211, 239, 241, 244, 251, 253-254, 259, 264-268, 271, 280, 285-286, 288, 295-296, 298-299, 301, 304-305, 310, 317, 350
Vyazemski, A.A. 327-328, 340-341, 399, 454-455

Wagner (rahip) 8-9, 20
Walpole, George 581-582
Walpole, Horace 581
Walpole, Robert 196, 581
Washington, George 342, 543, 621
Westfalya 22, 346
Wilhelmina (Prenses) bkz. Alekseyevna, Natalya
Wolff (Baron) 199
Württemburg, Sophia Dorothea von (Prenses) bkz. Fyodorovna, Maria

Yaroslavl 153-154, 275, 393
Yasama Meclisi 639
Yaş 572-573, 576-577
Yazlık Saray 91, 116, 222, 317, 327, 357
Yedi Yıl Savaşı 196, 269, 325, 370, 405, 538, 579, 595
Yekaterinoslav 538, 555, 569
Yelizaveta bkz. Petrovna, Yelizaveta
Yermolov, Alexander 499, 507-508, 533, 574
Yusupov, Nikola (Prens) 159, 345

Zavadovski, Petro 493-496, 499, 501-502, 507, 509
Zeitz 218-219
Zerbst 17, 19-20, 28, 52, 61, 66, 84, 93, 123
Zinovieva, Katerina 500
Zorih, Simon 499, 502-503, 507, 533
Zorndorf 261, 263
Zubov, Nikola 635-636
Zubov, Platon 499, 501, 533, 573-575, 633, 635-636

Önemsiz ve parasız bir Alman prensesi olarak dünyaya gelen Çariçe II. Katerina (sal. 1762-1796), hayata veda ettiğinde devasa ülkesinin mutlak hükümdarı; imparatorluğunun sınırlarını genişletmiş, stratejisini oluşturmuş, kurumlarını geliştirmiş imparatoriçesi; vatanının Batı sanat ve kültürüne yönelmesini sağlamış çariçesidir.

Bunun için dinini değiştirip Ortodoksluğa geçmesi ve Büyük Petro'nun torunu olan eşi Çar III. Petro'yu darbeyle devirmesi gerekmiştir. Büyük Petro'nun Batı'daki askeri ve idari yenilikleri ülkesine uyarlama anlayışını derinleştirerek sürdürmüş; ülkesinde sanatın, kültürün, eğitimin ve tıbbın gelişmesini sağlamış; hastaneler, okullar, yetimhaneler kurmuştur. St. Petersburg'daki Ermitaj Müzesi'nin temelini atmış, Puşkin, Dostoyevski, Tolstoy, Çehov, Çaykovski, Rimski-Korsakov gibi büyük sanatçılar yetişmesini sağlayan zemini oluşturmuştur. Avrupa'daki fikir hareketlerini ilgiyle takip etmiş, Voltaire, Diderot, Rousseau, Grimm gibi önemli aydınlarla yıllar boyunca mektuplaşmış, görüşmüştür.

Salgın hastalık baş gösterdiğinde kilisede sıraya girip ikona öpme geleneği olan halkına, ülkenin ilk çiçek aşısını kendine yaptırarak örnek olmuştur. Kadının geri planda olduğu bir Doğu memleketindeki erkeklerin birkaçının sevgilisi, bazısının arkadaşı, çoğunun anası ve hepsinin lideri olmayı bilmiştir.

III. Mustafa, I. Abdülhamit ve III. Selim'in saltanat dönemlerine denk düşen iktidarı, Osmanlı'nın gerilemesinin en önemli etkenlerindendir. Osmanlı'ya Kırım'ı kaybettiren, Karadeniz'i Ruslara açmaya mecbur bırakan, Ortodoks tebaası üzerinde onlara himaye yetkisi veren Küçük Kaynarca Antlaşması onun döneminde imzalanmıştır.

Robert K. Massie, Rusya'yı büyük bir devlet yapan Büyük Petro için yazdığı efsanevi biyografinin ardından, aynı derin Rusya bilgisi ve kalem gücüyle, "bu devlete kudret katan" II. Katerina'yı anlatıyor.